

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

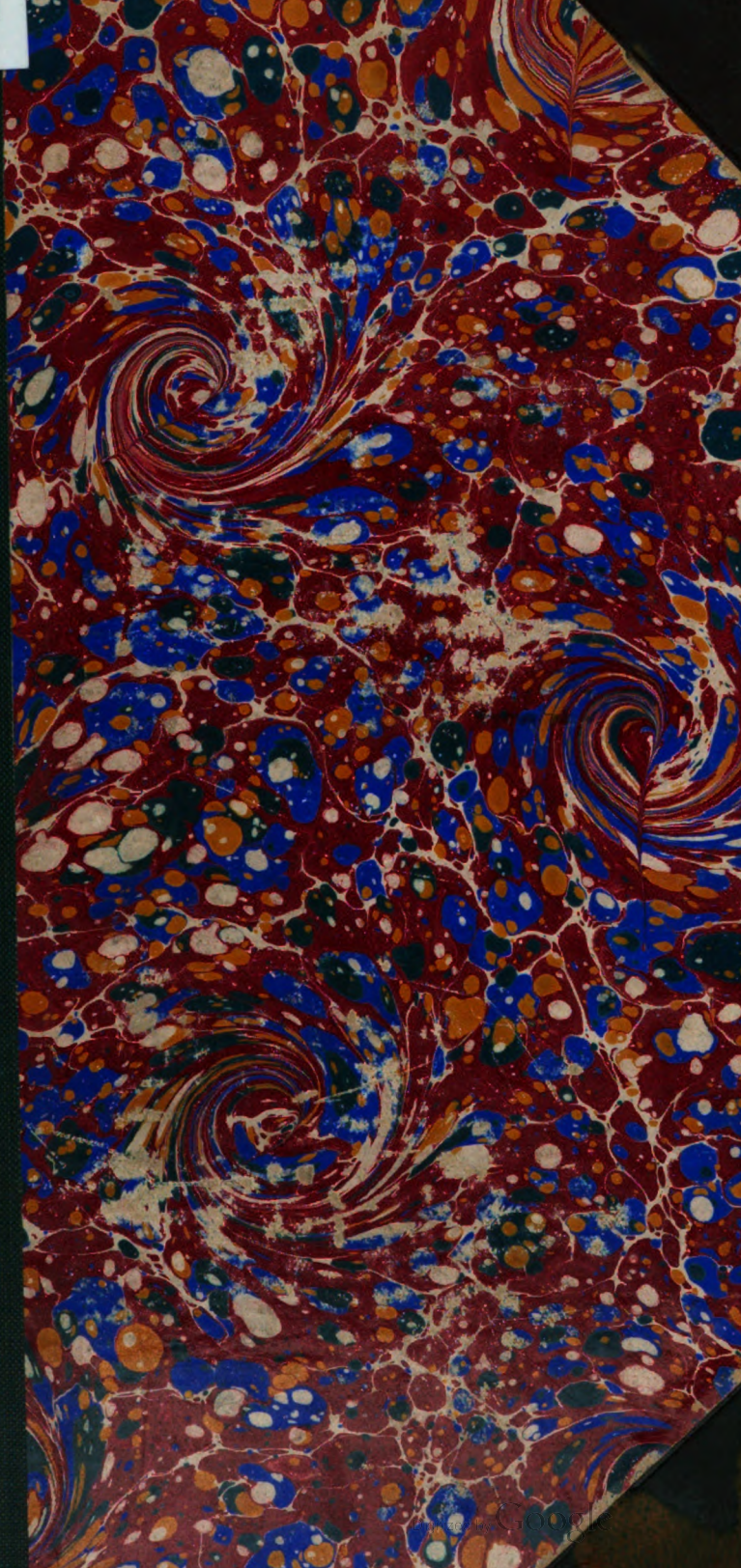
- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

HX 7VCS K

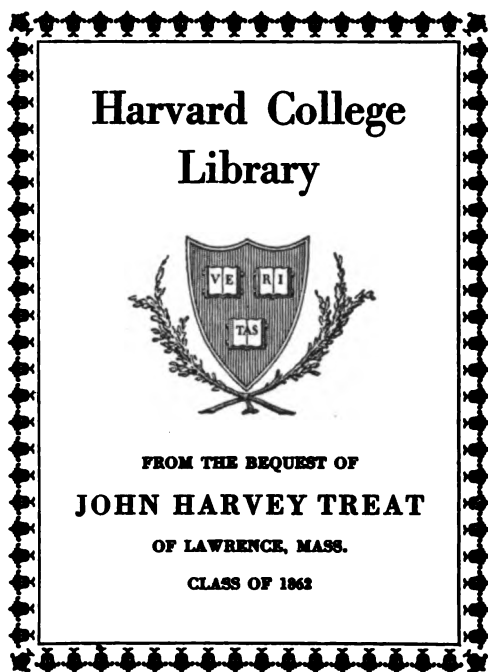
OL 4 2 3 9 9.31

Harvard College
Library

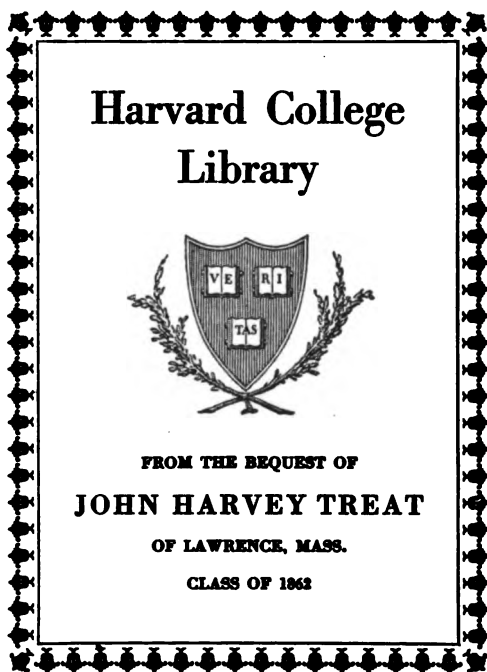

FROM THE BEQUEST OF
JOHN HARVEY TREAT
OF LAWRENCE, MASS.
CLASS OF 1862

OL 42399.31

OL 42399.31

ԵՒՍԵՔԻՈՍԻ ԿԵՍԱՐԱՑԻՈՑ

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ

ԵՒՍԵՔԻՈՍԻ ԿԵՍԱՐԱՑԻՈՅ

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ

ՅԵՂԵԱԼ ՅԱՍՈՐԻՈՅ Ի ՀԱՅ

Ի ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ ԴԱՐՈՒ

ՊԱՐԶԱԲԱՆԵԱԼ ՆՈՐ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԵԱՄԲ

Ի ՅՈՅՆ ԲՆԱԳՐԷՆ

Ի ՁԵՌՆ

Հ. ԱԲՐԱՀԱՄ Վ. ՀԱՐԵԱՆ

Ի ՄԻԹԱՐԵԱՆՑ

Ի ՎԵՆԵՏԻԿ

Ֆ ՎԱՆՍ ՍՈՒՐԲ ՂԱԶԱՐՈՒ

1877

OL 42399.31
~~OL 42551.5~~

Harvard College Library

July 6, 1928

Treat fund

Eusebius. *Caesariensis*

Church. history

Translated by father

Abraham J. ...

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ

Ի Հարս Եկեղեցւոյ ոչ միայն սրբութիւն և առաքինութիւն է՝ որ յարգարէ զնոսա ախոյեանս կրօնիցս ճշմարտութեան, այլ և գիտութիւն և իմաստութիւն. զի սոքօք վերջնովքս բազում այն է զի զպարտութիւն խոստովանէր հեթանոսականն ամբարտաւան ճոռմաբանութիւն, և օրինակօք սրբութեան և առաքինութեան պապանձեալ կարկէր։ Սյլ դուն ուրեք է տեսանել յընթացս պատմութեան աշխարհիս երկօրումք միանգամայն ձրիւք ճոխացեալս, որոց առաքինութիւն ընդաբոյս և իմաստութիւն հանձարոյ աստուածատուր՝ ի միասին խառնեալ՝ յարուցեալ ի ցեն զչքնաղն զայն արարած, որ ի զարմացումն անշուշտ կրթիցէ զաշխարհ։ Եթէ էր երբեք տեսանել այսպիսիս ոմանց վերաբուսեալս՝ ի խոպանութենէ առաջատաց և ի միայնարանաց, այլ շատք ևս անդատին ի հեթանոսակրօն պաշտամանց դարձեալ ի բրիստոնէութիւն զնոյն ուսումն վարէին հանգոյն հարցն իւ

րեանց, և 'ի նոցին քուրայս հալոցաց ընտրեալ և ուսեալ՝ լինէին ախոյեանք Քրիստոնէութեան: Զի և նոյն ինքն անաստուած կրօնիցն պաշտօնեայք՝ ոչ ինչ կասկածէին առնուլ յիւրեանց դպրոցս մանկունս Քրիստոնէից, և հրահանգել զնոսա. զի ահա ամենայն ուրեք երեւին քրիստոնեայք յԱղէքսանդրիա և յԵդեսիա և այլուր, արք անուանիք կրկին տեսակօք իմաստից՝ քրիստոսականօքս և արտաքնովքն:

Այլ ոչ ամենեքեան սոքա զնոյն օրինակ գիտութեան բերէին յինքեանս. զի էր՝ որոյ կէտն պատակի էր ուռանել միայն զքրիստոսական կրօնիցս սահման, և էր՝ որ հանդերձեալ էր 'ի պայքար իմաստասիրութեան միջեւ ընդ նոսին իսկ ընդ հեթանոսաց վարդապետս. և առայս չէր շատ զաւետարանականն առնուլ յինքն վարդապետութիւն, այլ և արտաքնոցն իմաստասիրութեան և աստուածաբանութեան լինել հասու, և խելամոռտ պէսպէս դրութեանց նոցա և աղանդոց լինել, թէ ուստի առեալ իցեն սկիզբն: Զայս ուսումն տեսանեմք լիով և յեկեղեցւոյ Քրիստոսի, ուր ծանօթ էին բազմաց և հոմերական և պղատոնական կարծիք ամենայն, և նոցին թիւր և սնտոի դրութիւնք: Եւ ահա այս դպրոց էր՝ ուր ուսան բազմագոյնք 'ի Հարց Եկեղեցւոյ, յորոց կէպք թիւրեալ 'ի սուրբ շաւղացն՝ ոչ ևս կացին մնացին 'ի թիւս Հարց, այլ կցկցուն սրտայօդ վարդապետութեամբն եղեն հարք և գտակք մոլոր աղանդոց, և հերձան 'ի մարմնոյն Քրիստոսի, և որպէս ասէ ոմն 'ի յետնոց՝ եղեն երբ և որդն փտութեան. իսկ այլք հաստատեալ յանշարժ վէմն կրօնից՝ կացին ախոյեանք հաւատոցս բանիւք և գրովք: Այլ քանզի և նոքա մարդք էին իբրեւ զմեզ զգածեալ մար-

մնով և ախտիւք, ոչ միապէս կացին անդեդեւուն յիւրեանց հիման վերայ. է՝ զի մարմնաւոր ինչ փառաց սէր, կամ ոգի ընդդիմութեան և հակառակութեան, է՝ զի ամբարտաւանութիւն կենացս թիւրեցին զմանս յուղիղ պողոտայէն, կամ փոքու իւրք ստուերաւ անուղղայ գնացից՝ նսեմացուցին զվարս նոցա, և գողացան ՚ի նոցանէ զանուն սրբութեան: Այլ ոչ եթէ այսու արդիւնք հանձարոյ նոցա նսեմացաւ ինչ և աղօտացաւ. զի եթէ ոչ սրբութեամբ՝ գոնեայ մեծամեծ արգասեօք իմաստից, և սպասաւորութեամբ՝ զոր հալին ՚ի փառս Եկեղեցւոյ, գովին և կարգին ՚ի շարս Հարց եկեղեցականաց:

Ի սոցունց աստի անշուշտ իցէ համարել և զԵւսեբիոս կեսարացի, որ բազում երկասիրութեամբք եկաց ահաւաւոր այր, գործեաց բազում ինչ և գրեաց բազմագոյն՝ յօգուտ և ՚ի փառս Եկեղեցւոյ. զորոյ զհամագոյնն յերկասիրութեանց ահաւասիկ տամբ ՚ի լոյս՝ ի վայելումն եկեղեցասէր հմտից և գիտնոց: Են սորա և բազում այլ մատենք, բաց յեկեղեցական պատմութենէ աստի, որք յաւերուն փառս անուան իւրոյ: Մանօթ իսկ է ամենեցուն հրատարակեալն առ ՚ի մէնջ երբեմն Քրոնիկոնն անուանեալ մատեան ՚ի կարգս հնոց ժամանակագրաց, հայ թարգմանութեամբ նախնեաց մերոց և յեղեալ ՚ի լատին բարբառ ՚ի վաստակասէր առնէ Միաբանութեանս՝ օրոյ յիշատակ արդէն անմահացեալ է յազգիս բազմամթեր երկասիրութեամբք, զՎ. Հ. Մըկըրտիչ ասեմ Սեգերեան. և սոյն այս գործ մատենագրիս ոչ սակաւ լոյս ծագեաց յանցս հնոց պատմութեանց: Ոչ զերկրորդական ունին զտեղի ՚ի մատենասնորա և զոր աշխատասիրեաց զնորոց կտակարանաց,

որ կոչին Պատրաստութիւն աւետարանի և Յոյցք աւետարանականք՝ մի քան զմի պատուականագոյն մատենք կարևորք՝ ի գիտութիւն Ճշմարիտ կրօնիցս մերոց. յորոց ի միումն առաջի առնէ մատենագիրս ըզմուտս Քրիստոնէութեան յաշխարհ և զյառաջանալ քարոզութեան աւետարանին, և ի միւսումն՝ եթէ զիարդ հրէութիւնն պարտաւոր կացուցանէ զանձն՝ մերժելով զքրիստոսականս կրօնք, և զի քրիստոնէութիւնն ոչ այլ ինչ է՝ բայց լրումն հրէականին: Այլ քան զայս երեսին գրեանս նորա՝ ամենայնիւ առաւելալ գտանի առաջիկայս այս գործ Եկեղեցականս պատմութեան, յորում անհամեմատ ոչով վերագոյն զինքն ցուցանէ այրս շատգէտ հմտութեամբն և յօրինեալ կարգօք. ուր երևին մեկին և կարգաւ ամենայն մատենագրաց յիշատակութիւնք, արևելեայց և արևմտեայց՝ ի դիւանացն Եդեսիոյ մինչև ցմատենագարանս Հռոմայ: Անդանօր Յովսէպոս, Փիլոն և Ափրիկանոս ստէպ ածին ի մէջ բանիւք իւրեանց և նկարագրօք, մի ըստ միովն նշանակին իւրաքանչիւր առն երկք և գործք, և անցք պատմութեանց իւրաքանչիւր. անդ հանդէս նահատակութեան վկայից, և տանջանարանք նոցա և արիական բանք, կարգ եպիսկոպոսաց եկեղեցեաց և քահանայապետաց Հռոմայ. և համայն ասել՝ տեսանիցես անդէն ի նմին մատենի զամենայն ինչ որ միանգամ հային ի կարգս և ի դէպս առաջին երեցուն դարուց Քրիստոնէութեան. և մարթիմբ իսկ ասել ընդ ումեմն ի ժամանակակցաց մերոց՝ եթէ առանց մատենիս այսորիկ կոյր լինէաք յեկեղեցական պատմութեան առաջնոց դարուց:

Արդ մատեան մի այսպիսի՝ որ յամենայն լեզուս գոգ-

ցես հանեալ է, գոյր և անդասին յաւուրց սրբոյն Մես-
րոպայ Թարգմանեալ 'ի հայ՝ նորին իսկ հրամանաւ,
որպէս երաշխաւորէ մեզ զայս երանելին Մովսէս քեր-
թողահայրն (Խոր. Բ. Ժ.) «Վկայ քեզ 'ի մօտոյ երաշ-
խաւորեսցէ Եկեւսիաստէ գիրք Եւսեբի կեսարացւոյ,
զորս ետ Թարգմանել երանելի վարդապետն Մաշտոց
'ի հայ լեզու»։ Այլ քանզի յիշատակեալդ Թարգմա-
նութիւն կարծի յառաջ քան զգիւտ հայ գրոյն, վասն
որոյ Թուեցաւ ոմանց յասորւոյն լեալ և ոչ 'ի յոյն
քնագրէն. և զայս հաւաստէ մեզ յայտնապէս և զոր
այժմ ունիմք 'ի ձեռին հին Թարգմանութիւնն. զի
ոճ շարագրութեանն, և յանուանս տեղեաց և մարդոց՝
ձայնաւորաց փոխանակութիւն՝ զսոյն վկայեն. այլ և
յստակ շարագրութեանն հանգամանք կարծեցուցա-
նեն արդարեւ լինել յարդիւնական գրչէ միոյ՝ Թարգ-
մանչաց դասուն։ Այլ որպէս ամենայն մատենից և ձե-
ռագրաց մերոց, սոյնպէս և սմին այսմիկ դէպ եղև բա-
զում ինչ կրել 'ի յեղափոխ ժամանակէն. և տգիտու
Թեամբ գրչագիր օրինակողաց բազում ուրեք մռայլ
առեալ են բանքն և խրթնացեալ՝ մինչև անիմանալի
լինել շարագրութեանն և իմաստից։ Վասն որոյ ան-
մարթ էր զայնպիսի մատեան հրաշալի և շայեկան ու-
սումնասիրաց՝ յայնպիսում պայմանի աղաւաղութեան
հրատարակել 'ի լոյս, որով ոչ ինչ կամ սակաւ յոյժ
օգուտ գործէր ընթերցանելացն։

Առ այս հոգ յանձին տարեալ փութով՝ յարդարէր
զայն բազում մասամբ նորոգ Թարգմանելով 'ի յու-
նէն Վ. Հ. Աբրահամ վարդապետ ձարեան 'ի Միաբա-
նութենէ ուխտիս. միայն ուր ուրեք չէր ինչ կարի խոտո-
րեալ հին Թարգմանութիւնն մեր 'ի բնագրին իմաս-

տից՝ պահեալ անդանօր զշնորհ և զոճ և զբառս նախ-
 նեայն յիւրում թարգմանութեանն. զի որոց՝ի գիտու-
 թենէ մատենին ունին օգտել՝ շահեսցին ՚ի նորոյն, որ
 եղաւ ՚ի բուն գիրս. իսկ զհին թարգմանութիւնն կար-
 գեցաք ՚ի ստորև մանրագիր, զի հետախոյզ հայասերք
 առցեն և զճաշակ այնր, Էին և ՚ի մեր հին օրինակս
 ուրեք ուրեք պակաս էջք, թողաք և զայն այնպէս՝
 նշանակեալ միայն ՚ի ծանօթութեան. զի թէպէտ
 գոյին բազումք ՚ի գլխոց մատենին յայլ և այլ ցրու-
 եալ ճառընտիրս և ՚ի հաւաքմունս նախնեաց, սակայն
 չարարաք ինչ փոյթ զայնցանէ, այլ հետեցաք միայն
 միոյ օրինակի՝ որ գտանէր ՚ի ձեռագիրս մեր. մինչև
 ժամանակաւ ընտրելագոյն ևս ձեռագրի պատահեալ՝
 մարթասցուք մեք, կամ եթէ և այլք, ուղղագոյն ըն-
 թերցուած ընծայել բանասիրաց՝ ըստ թարգմանչաց
 հարազատ իմաստից։ Այս են գլխաւորք յերկասիրու-
 թեանց Եւսեբեայ, զոր այժմ ունիմք ՚ի ձեռին. այլ
 են և այլ մանր մանր գրեան և թուղթք՝ զորոց ա-
 ւելորդ համարիմք երկարել առ տեղեալս։ Այսոքիկ
 զորս գրեացն նա առ կենդանեաւ իւրով՝ որ փառա-
 ւորեն զանուն իւր. այլ ոչ նոյնպէս և զոր գործեացն.
 զի որչափ հմտութեամբն պանծալի եկաց նա, նոյն-
 չափ և յիրս և ՚ի պայմանս կենացն թիւրեցաւ։ Յաղ-
 մուկս Արիանոսացն ոչ գիտաց ունել զանձն յուղիղ
 շաւղս, այլ կամ փառասիրութեան ախտիւ, կամ շո-
 ղումանօք՝ զոր լիով տեսանիցես ՚ի վարս Կոստանդիա-
 նու՝ առ նոյն կայսր բարձառեալ, եկաց միշտ ՚ի թի-
 կունս ոչ այնչափ աղանդոյն՝ որչափ աղանդաւորացն.
 զի երեւի եթէ և ՚ի նիկիական ժողովի ընկալցի զբառդ
 Համագոյ, թէպէտ և ՚ի գիրս յայսմիկ և այլուր ոչ

ուղղապէս բարբառի զՀամագոյակցութենէ Որդւոյ
 Ընդ Հօր: Համօրէն յամենայն շփոթս երևի սա յա-
 ռաջադէմ, և 'ի ժողովս իսկ այսր և անդր և 'ի ժողո-
 վակս՝ զանձն 'ի ներքս մղէ. տեսանի 'ի ժողովն Անտիո-
 քայ (330), ուր խնդիրք և յուզմունք լինին 'ի պատ-
 ճառս ընկենլոյ զԵւստատիոս յաթողոյ. երևի և 'ի
 Տիւրոս (335) մաքառել ընդդէմ սրբոյն Աթանասայ:
 Այսչափ նշանաւոր անցք կենաց նորա են մեզ ծա-
 նօթք, իսկ այլ ոչ ինչ յիւրոց կենացն. այլ զի և զկնի
 հալածանացն Քաղերիոսի կայսեր ընտրեցաւ նա ե-
 պիսկոպոս Կեսարիոյ յամի 314, այլ եթէ զինչ գոր-
 ծեաց յայնժամ՝ անգիտանամք:

ՅԱՆԿ ԱՌԱՋԻՆ ԴՊՐՈՒԹԵԱՆ

- Թէ զի՛նչ է առաջարկ գործոյս :
- Ա. — Հասած բանի վասն Տեառն մերոյ Փրկչին Յիսուսի Քրիստոսի նախնութեանն և աստուածութեանն :
- Բ. — Եւ զի անունն Յիսուս, որպէս և Քրիստոս՝ ծանուցեալ էր երբեմն և պատուեալ 'ի սրբոց աստուածաբեալ մարգարէից :
- Գ. — Զի ոչ եթէ նորալուրինչ կամ օտար է վարդապետութիւն աստուածաշուքութեան Քրիստոսի՝ աւետարանեալ առ հեթանոսս :
- Դ. — Վասն ժամանակի յայտնութեան նորա 'ի մարգիկ :
- Ե. — Եւ թէ որպէս զայնու ժամանակաւ ըստ կանխաձայն մարգարէութեանցն պահասեալ իշխանք՝ որք 'ի նախ նեաց անտի պայազատութենէ առաջնորդէին ազգին Հրէից, և առաջին թագաւորէ Հերովդէս այլազգին :
- Ձ. — Վասն կարծեցեալ անմիաբանութեան յաւետարանադիրսն զազգաբանութենէն Քրիստոսի :
- Ի. — Վասն Հերովդէի նենգաւոր կոտորածի մանկանցն, և թէ որպիսի կատարած չար եհտս նմա :

ԴՊՐՈՒԹԻՒՆ ԱՌԱՋԻՆ ՎԱՍՆ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆՑ ԵԿԵՂԵՑԻՈՑ

- Ա. — Թէ զի՛նչ է նառ սկզբան սորա :
- Բ. — Հասած սկզբեաց զոր առցեալ են վասն կանխութեան աստուածութեան Փրկչին և Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի որդւոյն Աստուծոյ :
- Գ. — Վասն անունն Յիսուսի և Քրիստոսի, զի յայտնի էր և պատուեալ առ ուրբ մարգարէնն :
- Դ. — Զի ոչ եթէ ազգյ կամ օտար է վարդապետութիւն աստուածաշուքութեան՝ զոր բարոյեաց Փրկչին մը :
- Ձ. — Զի 'ի նորուն ժամանակս, որպէս և առաջ մարգարէութիւնս, ազաւեցած առաջնորդքն այնքիկ՝ որ յառաջագին 'ի կարգէ անտի հարցն իւրեանց Հրէիցն լինէին առաջնորդք յինքեանց 'ի վերայ իւրեանց : Եւ եղև 'ի վերայ նոցա թագաւոր 'ի հեթանոսաց առաջին Հերովդէս :
- Ի. — Վասն պարութեան մնեղոցն Քրիստոսի, որ կարծեալ երեւ թէ ոչ միաբանեմ աւետարանիչքն միմեանց :
- Ը. — Վասն նենգաւոր սպանմանն, զոր նենգեաց Հերովդէս գմանկաբն թեմ չեհեմեցաւ. և թէ որպիսի կատարած չար եհտս նմա :

- Թ. — Վասն ժամանակաց Պեղատոսի:
 Ժ. — Վասն քահանայապետից Նրէից՝ առ որովք քարոզեաց
 Քրիստոս զիւր վարդապետութիւն:
 ԺԱ. — Վասն Յովհաննու Մկրտչի, և Վասն Քրիստոսի վկայու-
 թեանց բանք:
 ԺԲ. — Վասն աշակերտաց Փրկչին մերոյ:
 ԺԳ. — Պատմութիւն Վասն տեղակալ իշխանին Եգեոսացւոց:

- Թ. — Վասն ժամանակաց Պեղատոսի:
 ԺԱ. — Վասն վկայութեանց զոր ասացեալ են Վասն Յովհաննու Մկրտչի:
 ԺԲ. — Վասն աշակերտաց Փրկչին մերոյ:
 ԺԳ. — Պատմութիւն Վասն Թագաւորին Ուսկայի:

ԵՒՍԵՔԵԱՅ ՊԱՄՓԻԼԱՑԻՈՅ՝

ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ

ԴՊՐՈՒԹԻՒՆ ԱՌԱՋԻՆ

Թէ զի՞նչ է առաջարկ գործոյս :

Զկարգաց յաջորդութենէ սրբոց առաքելոց և զանցից ժամանակաց՝ որ յաւուրց անտի Փրկչին մերոյ մինչև առ մեզ, եթէ որչափ և որպիսի ինչ իրք աւանդին՝ ի պատմութիւնս եկեղեցեաց, և մանաւանդ զորոց ՚ի զուխ կարգեալ և առաջնորդք կացին գովութեամբ եկեղեցեաց ականաւորաց. և թէ ո՞րք այնոք իկ իցեն՝ որ ՚ի դարս դարս գրաւոր կամ անգիր քարոզեցին զբանն Աստուծոյ. և թէ ո՞վ որ իցեն և յորժամանակս՝ որ օտարոտի կրօնիւք ՚ի չարաչար մոլորութիւն խարդաւանեալք, և ստանուն գիտութեան վարդապետս ծանուցեալ յայտնապէս՝ որպէս զգայլս գծնդակս յարձակեցան անխնայ ՚ի վերայ հօտին

Առայիկ, բէ զի՞նչ է ձառ սկզբան տրա :

Զկարգաց անցից առաքելոցն որ յաւուրց անտի Փրկչին մերոյ մինչև առ մեզ՝ կամեցայ գրողմել գրով. և թէ որչափ, և կամ թէ որպիսի իրք պատմին, որ ինչ գործեցան ՚ի պատմութիւնս եկեղեցեաց : Եւ թէ որպիսի որ իցեն որք սքանչելապէս ՚ի ժողովարդան նշանաւորք եղեն զլուսիք և առաջնորդք : Եւ թէ որ որք ինչ այնոք իկ որ ՚ի դարս դարս քարոզեցին զբանն Աստուծոյ, կամ առանց գրոց, կամ գրովք : Եւ կամ թէ ո՞վ որ իցեն, և որչափ և քանի՞ն. և կամ յոր ժամանակս բուսան նորոգ վարդապետք մոլորութեանն սուտ գիտութեանն, որ առանց խնայելոյ իբրեւ զգայլս ապականիւն համարձակեցան ՚ի վերայ հօտին Քրիստոսի : Եւ հանգերձ այնոք իբրեւ՝ որ ինչ մանդամանդք անցին նոյն

Քրիստոսի. հանդերձ սղբիմքք և որ միանգամ յայնմ ժամանակի անցք անցին ընդ ժողովուրդն Հրէից, վասն ժպրհութեան իւրեանց՝ զոր ընդդէմ Փրկչին մերոյ ժպրհեցան: և որպիսի դարձեալ կամ զիրարդ կամ յոր ժամանակս պատերազմունս կրէր և հալածանս աւետարանն Քրիստոսի յերեսաց հեթանոսաց, և ոչք ոմանք արեամք և խոշտանգանօք նահատակեցան ՚ի վերայ նորա, և վասն վկայիցն՝ որ եղէն յաւուրս մեր, և վասն ողորմութեանն Աստուծոյ և գթութեան առ մեզ՝ կամեցայ ես ՚ի գիր գրողմել, ոչ այլ ուստ զսկիզբն բանիս առնելով, բայց ՚ի տնտեսութեանն Աստուծոյ և Տեառն մերոյ և Փրկչին Յիսուսի Քրիստոսի: Այլ աստանօր ինքնին բանս ներումն հայցէ ՚ի բարեսէր ընթերցանելեաց, զի ծանր լինել խոստովանիմք և արտաքոյ զօրութեան մերոյ՝ զոր խուտացաքս լի անթերի ՚ի գլուխ տանել, քանզի նախ մխիմք մեք յայս իբրև ընդ ճանապարհ անկոխ և անհետ համարձակելով. վասն որոյ և զԱստուած ինքնին ճանապարհիս առաջնորդ, և զՏեառն մերոյ ըզձեռնտու զօրութիւն՝ յօգնականութիւն մեզ խնդրեմք. ուր և ոչ հետս անգամ մարդկան իցէ գտանել, յառաջագոյն քան զմեզ հատեալ զնոյն շաւիղ. բայց եթէ զիրաց իրաց ՚ի ժամանակս դիպելոց իբրև նշխար

ժամայն ընդ ժողովուրդն հրէից, փոխանակ զի ժպրհեցան և հաժարձակէին ՚ի վերայ փրկչին մերոյ: Եւ եթէ որպէս և կամ զիրարդ և կամ յոր ժամանակս՝ հալածեցաւ ՚ի հեթանոսաց աւետարանն Աստուծոյ: Եւ եթէ ոչք իցեն մարդիկն՝ որ յամենայն ժամանակս կրեցին զպատերազմս տեառն մերոյ, տանջանք և քերանք և արեան հեղուղ: Եւ այսու հանդերձ, և վասն վկայիցն՝ որ եղէն յաւուրս մեր, և օգնութիւնք ողորմութեան փրկչին մերոյ, որ եղէն յամենայն ժամանակս մեր: Այլ եթէպէտ և զայս գրել կամք ես, սակայն արժան է ինձ սկիզբն առնել բանին յառաջին տեսչութենէ անտի փրկչին մերոյ, տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի որդւոյ Աստուծոյ: Աղաչեմ իսկ՝ զի ծանուցեալ գիտասցեն յանձն իմմէ հանձարեղբն, զի խոստովան իսկ եմ, եթէ արտաքոյ զօրութեան իմոյ է այս, լի բովանդակ կատարել զայս խոստումն. քանզի մեք իսկ նախ սկիզբն արարաք յայս ճառս, որպէս մարդ ոչ՝ որ զնայցէ զանկոխ ճանապարհ. և ազօթս առնեմք զի Աստուած եղիցի մեր առաջնորդ, և զօրութիւն տեառն մերոյ և զիցի օգնական մեր: Զի հետս յայտնիս՝ զայլ մարդիկ որ յառաջ քան զմեզ գնացին ընդ այս ճանապարհ, մեք ոչ գտաք: Բայց փայն պատճառս սակաւս զպատմութեանց զոմանց զոմանց ՚ի ժամա-

իմն ցիր՝ հատածս պատմութեան մեզ թողեալ. զոր օրինակ որպէս հրանշանս իմն 'ի բլրոց բարձանց, կամ իբրև 'ի դիտաց աշտարակաց յանտես բացականութենէ ձայն մեզ ուղեցոյց՝ ընդ որ գնալ է ճանապարհ, առ անխոտոր ունելոյ զընթացս բանիցս: Որչափ ինչ արդ 'ի կատարումն առաջարկեալ խնդրոյս կարևոր գատիմք, յայնցանէ՝ զոր 'ի սփիւռս ցան և ցիր յիշատակեցաք, որպէս 'ի բանաւոր խօսուն մարգաց քաղեալ խնամով, և զպատշաճական մասունս վաղեմեացն այնոցիկ գրութեանց յեռեալ՝ Զանասցուք կազմել 'ի մի մարմին պատմական: Եւ ըզձալի է ինձ՝ եթէ ոչ զամենեցուն, զերևելեացն գոնեա Փրբէ չին մերոյ առաքելոց՝ զյաջորդութիւնս և զնշանաւորաց մինչև ցայսօր ժամանակի եկեղեցեաց, ըստ պատշաճի իրացն 'ի վերուստ կարգեալ աւանդել: Ի հարկէ յայս վաստակ գալ թուիմ, զի ոչ ումեք յեկեղեցական պատմագրաց փոյթ պնդութեան զիրացս կալեալ տեսանեմ: և ակն ունիմ զի որպէս կարևոր պատմութիւնս՝ նոյն և շահաւետ հնախոյզ ուսումնասիրացն լինիցի: Եւ զի կանուխ զայսոցիկ 'ի կանոնս ժամանական գրութեանս համառօտիւ եդի, լիագոյնս արդ կարգել զպատմութիւնս ձեռն 'ի գործ արարից: Սկիզբն արարից արդ բանիցս, որպէս յառաջագոյն կանխեցի

Նակս, յորս եղեն նորա 'ի մասունս մասունս զոր թողին մեզ. և իբրև 'ի բազում ժամանակէ 'ի նշոյլս ձայնի իւրոց, և իբրև 'ի նշանէ 'ի բարձանց ազադակեն և հրամայեն թէ ընդ որ ճանապարհ երթիցուք. և զգնացս բանին ուղղեն մեզ առանց մոլորութեան: Զի զամենայն ինչ զոր միանգամ խորհիմք մեք թէ պիտոյ իցնէ այսմ ճառից, 'ի յայնցանէ որ ցանեալ են 'ի յիշատակս ժամանակագիր գրչացն առաջնոց, իբրև 'ի խօսման մարգաց քաղեցուք զծաղիկս բարբառոց նոցա, և զօգեցուք ընդ երկրորդ գէլ պատմութեան մերոյ, և տացուք զկարգն առաքելոց փրկչին մերոյ. զի պահեալ յիշատակ նորա 'ի մէջ նշանաւոր երևելի եկեղեցեաց մինչև ցայսօր ժամանակի, թէպէտ և ոչ զամենեցունց, սակայն զայնոցիկ որ երևելիքն են 'ի նոսա, յոյժ իսկ պիտոյ է աշխատութիւն վառատակոյ այսր ճառից զոր արկեալ է մեր: Քանզի միոյ յօրինակագիր գրչաց անտի առաջնոց՝ որ եղեն 'ի մէջ եկեղեցւոյ, ոչ գիտացաք եթէ եղև նմա փոյթ պնդութեան վասն գրչւթեան այսր ճառից. բայց ակն ունիմ եթէ եղիցի շահ օգտութեան այնոցիկ՝ որ սիրեն զուսումն երկրորդելոյ պատմութեանս ցոյցիկ: Բայց մինչև այժմ 'ի սմին ճառէ աստի յայտմանէ պատ.

և ասացի՝ որ քան զամենայն միտս մարդկան գեր ՚ի վերոյն է և մեծ, ՚ի տնտեսութենէ Փրկչին մերոյ և յաստուածութենէն. զի արժան իսկ է այնմիկ՝ որ հանդերձեալ է տալ գրով զպատմութիւն եկեղեցւոյ, ՚ի վերուստ անտի ՚ի Քրիստոսէ գլխովին՝ յորմէ և զյորջորջումն ընկալաք, յաստուածայնագոյն տրնտեսութենէն՝ որպէս և բազմաց հաճոյ թուեցաւ, կարգել:

ԳԼՈՒԽ Ա.

Հատա՛մ վասն Տեառն մերոյ Փրկչին Յիսուսի Քրիստոսի նախեռքեան և աստուածորեան:

Եւ զի կրկին են պայմանք կամ հանգամանք ՚ի Քրիստոս, որ նմանագոյնս ՚ի մարդկեղէն մարմնի ըզգլովին կերպարանելով՝ զաստուածայինն ասեմ. և որ ընդ ոտիցն համեմատելով՝ մեզ նման կարեօք զմարդկութիւն զգեցեալ յաղագս մերոյին փրկութեան. արդ յորժամ ՚ի գլխաւորագունէն և ՚ի յիսկական

մութիւնս ժամանակացն՝ որ յառաջագոյն եղեալ է մեր՝ ՚ի հառաժս հառաժս գործեալ է մեր: Բայց այժմ սպառնալուս փոյթ յանձին կալոյ ես առնել զկատարումն պատմութեանն այսորիկ զոր արկեալ է մեր:

Երկրորդ, հատած սկզբանց զոր ասացեալ են վասն կանխորեան աստուածորեան Փրկչին և Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի որդւոյն Աստուծոյ:

Արդ սկիզբն արարից ՚ի բանս յայտ, որպէս յառաջագոյն կանխեցի և ասացի՝ ՚ի վերին և ՚ի սքանչելի աստուածութենէ անտի Քրիստոսի՝ որ կանուխ յառաջագոյն է քան զայս տեսութիւնս մարմնաւորս: Նա և արժան իսկ է այնմիկ որ հանդերձեալ է տալ գրով զպատմութիւն ճառիցն եկեղեցւոյ՝ ՚ի վերուստ առել ՚ի ճառէ անտի տեսուն մերոյ, զի յաստուածութենէ անտի ընկալաւ մարդկութիւնն զյորջորջումն օծութեան, զի օրինակ նորա որոշմունս որ համեմատի ՚ի մարմինն. զի գլուխն է աստուածութիւն նորա. և յոռն համեմատեալ է կշիռ՝ մարդկութիւն նորա, ընախիցն մեր զոր զգեցաւ վասն փրկութեան մերոյ: Արդ յոր-

բանէն սկիզբն արասցուք կարգել՝ հաստատուն այնուհետեւ պատմութեանն ընթացք լինիցի, որով և քրիստոնէական բարեպաշտութեանս կանխութիւն և աստուածավայելուչ արժանիք՝ որոց նոր զայն և թաքթաբեր հալածական և երիկեան կարծիցեն, յայտնապէս երեւցի:

Իսկ վասն ծննդեան և պատուոյ փառաց և էութեանն Քրիստոսի և բնութեան՝ չիք այն բանն որ բաւական իցէ՝ ի պատմել, որպէս և Հոգին Աստուծոյ ի ձեռն մարգարէին ասէր. Զազգատոհմ նորա մ պատմեսցէ: Եւ թէ. Ոչ զՀայր որ ճանաչէ, եթէ ոչ Որդի. և ոչ զՈրդին որ արժանապէս Աստուծոյ ճանաչէ, բայց եթէ որ ծնաւն զնա՝ Հայր միայն: Զի մ կարիցէ խորհել սրբութեամբ զիմանալի լուսոյն՝ որ նախ քան զաշխարհս է, և զիսկական իմաստութեանէն յառաջ քան զամենայն յաւիտեանս, զկենդանւոյն Աստուծոյ Բանէն, այն որ էրն ի սկզբանէ առ Հայր իւր. բայց Հայր միայն: Որ կանուխն է քան զէքս ամենայն՝ զերեւելիս և զաներևոյթս, անդրանիկ և միածին որդի, բանաւորաց և անմահից երկնաւոր զօրութեանց պետ և գլուխ, հրեշտակ մեծի խորհրդոյն և

ժամ արասցուք սկիզբն բանին մերոյ ի կանխութենէ անտի առ առաւծութեան նորա, լինի պսուհեակ կատարեալի բովանդակ աստուծութիւն ի կարգել իմում. սովին իսկ այսուիկ կանխութիւն և օրհնութիւն քրիստոնէից երեւալ ճանաչի. զի և յաթաղայն սքանչելի և փառաւորեալ էր առ Աստուած. և ոչ եթէ որպէս կարծեն ոմանք, եթէ արդ ևս նորոգ երեւցաւ նա: Իսկ ռան ծննդեան և պատուոյ փառացն Քրիստոսի գոյութեան, չիք վայն բան որ բաւական լինիցի ի պատմել. որպէս զի ասաց Հոգին Աստուծոյ ի ձեռն մարգարէութեանն, թէ Զազգատոհմ նորա մ պատմեսցէ: Քանզի զոր օրինակ զՀայր որ ոչ ճանաչէ, բայց եթէ որդի. և ոչ զորդի կարէ որ ճանաչել՝ որպէս զիսորդ որ է նա, բայց միայն Հայրն որ ծնաւն զնա. բայց զլոյս որ յառաջ քան զյաւիտեանս է, և զիմաստութիւնն կատարեալ անձին, և զբանն Աստուած կենդանի՝ այն որ էրն ի սկզբանէ առ Հայր իւր. ո՞րպէս խորհել զնմանէ սրբութեամբ և պարկեշտութեամբ, բայց Հայր: Զայն որ նա ինքն է միայն ծնունդ աստուածութեանն, որ յառաջ է քան զամենայն արարածս՝ որ երեւին և որ օջ երեւին, զորապիւրէն զօրութեանց անմահ երկնաւորացն: Զայն որ նա ինքն է սքանչելի և խորհրդական՝ զարարիչ ծածուկ կամաց հօր: Զայն որ նա ինքն է հասարկն ամենայնի ընդ հօր իւրում: Զայն որ նա ինքն է պատճառ ամենայն եղելոց: Զայն որ նա ինքն է որդի

կատարիչ անքնին կամաց Հօր, համագոյից հաստիչ ընդ Հօր իւրում, և յետ Հօրն պատճառ եղելոցս³. որ Աստուծոյ իսկական որդի է միածին, և ամենից տէր և աստուած և թագաւոր. որ զտէրութիւն և զիշխաւնութիւն աստուածութեամբն հանդերձ և զօրութեամբ և պատուով 'ի Հօրէն ունի: Զի ըստ մեծախորհուրդ աստուածաբանութեան գրոց սրբոց զնմանէ. ի սկզբանէ էր բանն, և բանն էր առ Աստուած, և Աստուած էր բանն. և ամենայն ինչ նովաւ եղև, և առանց նորա եղև և ոչինչ: Զնոյն և մեծն Մովսէս նախամարգարէն՝ 'ի Ժամանակին իբրև գրեաց Հոգւովն Աստուծոյ վասն արարածոց լինելութեան, ոչ այլում ումեք աշխարհագործն և աշխարհ ամենայնի, բայց նմին ինքեան Քրիստոսի իբրև արդարև աստուածայնոյ իւրում բանին՝ զստորակայից զարարչագործութիւն թողուլ ուսուցանէր. և 'ի հաստեին զմարդ խորհրդակից զնա իւրոց խորհրդոց առնոյր. զի՝ Ասաց Աստուած, ասէ, արասցուք մարդ ըստ պատկերի մերում և ըստ նմանութեան: Զնոյն երաշխաւորէ և այլ ոք 'ի մարգարէից յօրհնութիւնս իւր խօսելով զԱստուծոյ, եթէ. Նա ասաց և եղևն. հրամայեաց և

չգորիս և միածին Աստուած: Զի նա է 'ի վերայ ամենայնի, տէր և աստուած և թագաւոր. որ միանգամայն զտէրութիւն և զիշխանութիւն հանդերձ զօրութեամբ և աստուածութեամբ, և զպատիւ փառացն 'ի ընտելենէ անտի գոյութեան հօր ունի նա, որ ըստ խորհրդոց ասելոյ գրոց՝ վասն աստուածութեան նորա. ի սկզբանէ էր բանն, և ինքն բանն էր առ Աստուած. և Աստուած էր բանն. և ամենայն ինչ նովաւ եղև, և առանց նորա և ոչինչ ոչ եղև: Զի զսոյն իսկ զայս՝ Մովսէս առաջին գլուխ մարգարէից, 'ի Ժամանակի իբրև գրեաց նա հոգւով Աստուծոյ, վասն լինելոյ և հաստատութեան արարածոց, վասն նորուն Քրիստոսի գրեաց, եթէ է նա արարիչ ամենայնի և պատրաստիչ. այս ինքն, վասն զի բանն Աստուած որ ծնեալ է 'ի սկզբանէ, և զնա արար իւր հազորդ և կցորդ 'ի հաստատել անդ զմարդն. զի առաջ. Ասաց Աստուած, արասցուք զմարդն ըստ նմանութեան և ըստ պատկերի կերպարանաց մերոց: Եւ 'ի վերայ բանիս այսորիկ ինքն այլ միւս մարգարէ յասել իւրում վասն Աստուծոյ յօրհնութիւնս անդ, եթէ զի նա ասաց և եղևն, և ինքն հրամայեաց և հաստատեցան. այսինքն, զի հազորդեալ է նա 'ի գործ ընդ հօր կամօք նորա: Զսա՝ 'ի գլխոյ 'ի ծնանելոյ մարդկութեան, ամենեքին որ միանգամ անուանեցան արգարութեամբ և գործովք պանչելեօք աստուածաշնորհութեան՝ տունն մովսէսեան, և

հաստատեցան, ԶՀայրն և զարարիչ 'ի հանդէս ածելով իբրև թաղաւոր ամենիշխան, որ ակնարկութեամբն հրամայիցէ. իսկ զԲանն Աստուծոյ, զառ 'ի մէջ քարոզեալն զՔրիստոս, իբրև երկրորդ 'ի նմանէ՝ զհայրական հրամանն արարչագործութեամբ յարդիւնս բերելով: Զսա յարմատոյ անտի հանուրց մարդկութեանս՝ որք միանգամ յարդարութեան և յաստուածպաշտութեան գովութեամբ յիշատակեցան, որպէս մեծն այն պաշտօնեայն Աստուծոյ Մովսէս, և որ յառաջ քան զնա Աբրահամ և որդիք նորա, և որ յետ այնորիկ արդարք կացին և մարգարէք մարքութեամբ մտաց աչօք տեսին և ծանեան, և իբրև Որդւոյ Աստուծոյ արժանաւոր մատուցին նմա պաշտօն երկրպագութեան: Եւ նա զՀօրն իւրոյ զպաշտօն աստուածութեան և զհայրենին գիտութիւն հանապազօր ամենեցուն վարդապետաբար աւանդէր: Եւ երևեցաւ, ասէ, Տէր Աստուած իբրև զմարդ գուշնաբեայ Աբրահամոն, մինչդեռ նստէր նա ընդ կաղնեան Մամբրէի. իսկ նա՝ թէպէտ և լոկ մարդ տեսանէր, անկաւ անդէն և խոնարհ երկիր եպագ նմա իբրև Աստուծոյ, և աղերս և աղօթս մատուցանէր իբրև Տեառն, և խոստովան լինէր, զի չէր ծածկեալ 'ի նմանէ թէ ով իցէ նա, յասել իւրում բանիւք այսպէս. Տէր, որ դատիսդ զամենայն երկիր, մի արասցես զայդ դատաստան: Զի եթէ անձահ իցէ ամենեին և անտեղի՝ զանեղանելի բնութիւն աստուածութեանն և զանյեղլին առեալ փոխել 'ի մարդ-

յառաջ քան զնա՝ Աբրահամ և որդիք իւր և ոյք երևեցան յետոյ արդարք և մարգարէք, լուսաւոր աչօք խորհրդոց տեսին և ծանեան զնա. և իբրև որդւոյ Աստուծոյ երկրպագութիւնս արժանաւոր մատուցին նմա. և նա եղև ամենեցուն նոցա ուսուցիչ զան գիտութեան հօր, զի ասաց իսկ. եթէ երևեցաւ տէր աստուած իբրև զմարդ գուշնաբեայ Աբրահամոն, 'ի ժամանակի իբրև նստէր նա 'ի տօթաժամոն ընդ կաղնեան 'ի Մամբրէ. իսկ նա անկաւ և խոնարհ երկիր եպագ նմա. իբրև աչօք իւրովք մարդ տեսանէր զնա, նա իբրև Աստուծոյ երկիր պագանէր նմա, և աղօթս մատուցանէր իբրև տեառն. և խոստովան լինէր զի չէր ծածկեալ 'ի նմանէ թէ նա ով իցէ, յասել իւրում բանիւք այսպէս. Տէր աստուած, գատաւոր ամենայն երկրի, մի ևս լիցին գատառանքդ այդ: իսկ աստուած և տէր՝ որ գատի զամենայն եր-

կեղէն կերպարան, և նմանութեամբ մարմնոյ զտեսու-
ղաց պատրել զաչս, և ոչ գրոյն զայսպիսի ինչ կեղծիս
կեղծել. զի որ ապա կոչիցէ Աստուած և Տէր, որ դա-
տի զամենայն երկիր, և առնէ դատաստան 'ի ձև
մարդկեղէն երևեալ, որ զի չէ օրէն զնախապատճառ-
եղելոցս ամենայնի ասել^ժ, ապա նա միայն, որ 'ի սկզբ-
բանէն էր բան նորա: Վասն որոյ և 'ի սաղմոսին ա-
սացաւ. եթէ Առաքեաց զբան իւր և բժշկեաց զնո-
սա, և փրկեաց զնոսա յապականութենէ իւրեանց:
Զսա՝ յետ Աստուծոյ Հօր, Տէր կոչէ Մովսէս յայտ-
նապէս. յորժամ ասիցէ. Տեղեաց Տէր 'ի վերայ Սո-
ղոմոնցւոց և Գոմորացւոց ծծումբ և հուր 'ի տեառնէ:
Զսա՝ որ երևեցաւն Յակոբու 'ի նմանութիւն մարդոյ,
Աստուած անուանեն գիրք. որ ասէր ցՅակոբ. Մի՛
այսուհետև կոչեսցի անուն քո Յակոբ, այլ Իսրայէլ
եղիցի անուն քո, զի զօրացար ընդ Աստուծոյ: Եւ կո-
չեաց Յակոբ զանուն տեղւոյն այնորիկ՝ Տեսիլ Աստու-
ծոյ, զի տեսի, ասէ, զԱստուած դէմ յանդիման և
ապրեցաւ անձն իմ: Եւ չէ պարտ, չէ օրէն զաստուա-
ծայայտնութիւնս զայսոսիկ՝ զոր պատմեն մեզ սուրբ
գիրք, զերևումն հրեշտակաց կարծել, պաշտօնէից
Տեառն: Զի յորժամ 'ի նոցանէ որ երևեցաւ մարդ-
կան՝ չծածկեն գիրք զանուն նոցա, զի ոչ Աստուած և
ոչ Տէր անուանեն զնոսա, այլ հրեշտակ միայն, զոր և

կիր, որ երևեցաւ 'ի կերպարանս մարդոյ, ով այլ անուանի,
բայց եթէ բանն Աստուծոյ. այն որ էրն 'ի սկզբանէ. զի վասնորա
է ասացեալ 'ի սաղմոսի անդ, եթէ Առաքեաց զբան իւր և բժշ-
կեաց, և փրկեաց զնոսա յապականութենէ իւրեանց: Վասն սո-
րա, զի է աէր ճշմարտութեան ընդ հօր, յայնասպէս ասաց
Մովսէս, Եթէ Տեղեաց տէր 'ի վերայ Սողոմոնցւոց և Գոմորացւոց
հուր և ծծումբ՝ յերեսաց տեառն: Զսա որ երևեցաւ Յակոբու 'ի
կերպարանս մարդոյ, Աստուած անուանեն զսա գիրք. քանզի
ասաց իսկ ցՅակոբ, Եթէ ոչ այսուհետև կոչեսցի անուն քո Յա-
կովբ, այլ եղիցի անուն քո Իսրայէլ, զի հաստատեցար գու ընդ
Աստուծոյ: Եւ կոչեաց Յակովբ զանուն տեղւոյն այնորիկ՝ Տեսիլ
Աստուծոյ. զի ասաց իսկ, եթէ տեսի ես զԱստուած գէմ յանդի-
ման, և ապրեցաւ անձն իմ: Զի տեսիքն Աստուծոյ որ գրեցան,
կարծել մեզ Եթէ իցեն հրեշտակացն հնազանդեաց և պաշտօնէից,
չունիմք իշխանութիւն. զի յորժամ երևեցաւ մարդկան մի 'ի նո-
ցանէն, ոչ ծածկեն զանուն նոցա գիրք. զի ոչ տէր, և ոչ Աս-
տուած անուանեն զնոսա, այլ հրեշտակ. զի 'ի բազմաց կարող է

յորովազոյն վկայութեամբ դիւրին է մեզ հաւատա-
րիմ առնել: Զսա՝ և որ յաջորդեացն Մովսիսի Յեսու,
իբրև երկնաւորաց հրեշտակաց և հրեշտակապետաց
և գերաշխարհայնոցն զօրութեանց վարիչ, հաւասար
Հօր յիշխանութեան և յիմաստութեան, և ընդ բո-
վանդակ թագաւորութեան նորա և տէրութեան 'ի
նմանէ՝⁶ գլուխ և պետ, զօրավար զօրու Տեառն կոչէ-
ոյ այլազգ. արդեօք, եթէ ոչ 'ի մարդկեղէն կերպա-
րանս տեսանէր զնա: Քանզի այսպէս գրեալ է. Եւ
եղև մինչ էր Յեսու յԵրիբով, ամբարձեալ զաչս իւր
ետես, զի կայր առաջի նորա այր, և սուսեր մերկ 'ի
ձեռին նորա: Եւ մատուցեալ Յեսուայ ասէ ցնա. Մեր
ես թէ 'ի թշնամեաց մերոց. Եւ նա ասէ ցնա. Ես
զօրավար եմ զօրու Տեառն և այժմ եկի: Եւ անկաւ
Յեսու 'ի վերայ երեսաց իւրոց յերկիր. և ասէ ցնա.
Տէր, զի՞նչ հրաման տացես ծառայի քում: Եւ ասէ զօ-
րավարն Տեառն ցՅեսու. Լոյծ զկօշիկս քո յոտից քոց,
զի տեղիդ յորում կաս, տեղի սուրբ է: Ի սոցին աս-

մարդ իմանալ յայտնապէս: Զսա և Յեսու, որ ընկալան 'ի Մով-
սիսէ իբրև զիշխան 'ի վերայ երկնաւոր հրեշտակաց և հրեշտա-
կապետաց, և զբանչելի զօրութեանց, զօրապետ զօրութեանց
տեսնանումնէ զսա. 'ի ժամանակի իբրև ետես զսա 'ի կերպա-
րանս մարդոյ. զի գրեալ է, եթէ 'ի ժամանակի անդ յորում էր
Յեսու 'ի դաշտի անդ յԵրիբով քաղաքի, համբարձ զաչս իւր և
ետես այր մի՝ զի կայր յանդիման նմա, և սուսեր մերկ 'ի ձեռին
իւրում: Եւ մատեաւ առ նա Յեսու և ասէ ցնա. Ի մէջ իցես, թէ
'ի թշնամեաց մերոց: Ասէ ցնա, եթէ ես զօրապետ զօրութեանցն
տեսնան եմ, և արդ եկի: Եւ Յեսու անկաւ 'ի վերայ երեսաց իւ-
րոց 'ի վերայ երկրի և ասէ ցնա. Տէր, և արդ զի՞նչ հրամայես
ծառայի քում: Ասէ զօրապետն զօրութեանց տեսնան ցՅեսու.
Լոյծ զկօշիկս յոտից քոց, քանզի տեղիդ՝ յորում հասեալ կաս
գու, սուրբ է. աստի իսկ տեղեակ լինիս գու, 'ի սոցին իսկ 'ի
բանից աստի. եթէ սա ոչ եթէ այլ է, այլ նոյնն է որ երեւեցաւ
Մովսիսի: Զի զադն իսկ օրինակ բանից ասացին գիրք առ նա, որ-
պէս և առ սայս ասացին: Իբրև ետես ասէ տէր, եթէ մարձեցաւ
Մովսէս 'ի տեսանել. կոչեաց նմա 'ի մորենոյէ անտի և ասէ,
Մովսէս, Մովսէս: Եւ ասէ. Աւասիկ եմ, տէր: Եւ ասէ ցնա. Մի
մարձենար գու այսր. Լոյծ զկօշիկս քո յոտից քոց, վասն զի տե-
ղիդ յոր հասեալ կաս գու, սուրբ տեղի է: Ասէ ցնա. Ես
եմ Աստուած հօր քո, Աստուած Աբրահամու, Աստուած Իսա-
հակայ, Աստուած Յակոբայ: Այսպէս կանխեալ երևեալ էր, ե-
թէ էր յառաջագոյն քան զաշխարհ. գոյութիւն կենդանի կա-
տարեալ յանձն իւր, այն որ հաղորդեալ էր ընդ հօր և Աստու-

տի բանից 'ի միտ առնուլ է, զի ոչ եթէ այլ ոք է սա քան որ երբեմն պատգամն տայր Մովսիսի, զի զսոյն օրինակ բանից և առ նա խօսին աստուածային տառք: Իբրև ետես, ասէ, Տէր՝ եթէ մերձենայ տեսանել, կոչեաց զնա 'ի միջոյ մորենւոյն, Մովսէս, Մովսէս. և նա ասէ. Զի է. և ասէ. Մի՛ մերձենար այսր. լոյծ զկօշիկս քո յօտից քոց, զի տեղի յորում կաս դու 'ի դմա, երկիր սուրբ է: Եւ ասէ ցնա. Ես եմ Աստուած հարց քոց, Աստուած Աբրահամու, Աստուած Իսահակայ և Աստուած Յակոբայ: Եւ որ յառաջ քան զէքս ամենայն կենդանին էր և կատարեալ անձնաւորութեամբ⁷, և ընդ Աստուծոյ Հօր 'ի հաստատութիւն ամենայնի՝ որ հաստեցանն, հաղորդ և արարչակից բանն Աստուծոյ և իմաստութիւն՝ իսկական անուամբն կոչեցեալ, որով բաց յասացելոցս ցարդ ստուգութեանց՝ պարտ է լսել զնոյն ինքն զիմաստութիւն զանձնէն խօսելով 'ի բերանոյ Սողոմոնի ճոխ և լայն խորհրդածութեամբս. Ես իմաստութիւն բնականցայ 'ի խորագիտութեան, զխորհուրդս և զգիտութիւն կոչեցի յիս: Ինև Թագաւորք Թագաւորեն, և հզօրք գրեն զարդարութիւն: Ինև մեծամեծք մեծանան, և բռունք ինև ունին զերկիր: Եւ յարէ 'ի նոյն. Տէր հաստատեաց զիս սկիզբն ճանապարհաց իւրոց 'ի գործս իւր, յառաջ քան զյաւիտեանս հաստատեաց

ծոյ ամենայնի, 'ի հաստատութիւն ամենայնի որ հաստատեցաւ. զի նա կոչեցաւ բան Աստուծոյ և իմաստութիւն: Արդ զի էր նա յառաջագոյն բան Աստուած, և ումք ումք երևեալ լինէր, Թէպէտ և ոչ ամենայն մարդոյ: Զայս սակաւուք ասացաք: Իսկ եթէ վասն որոյ ոչ լինէր քարոզեալ ամենայն ազգաց որ յառաջագոյն՝ որպէս արդս, ցուցցուք յայտնապէս: Առաջին մարդկութեան գնացքն ոչ կարէին ընդունել զուսումն սքանչելի իմաստութեանն Քրիստոսի. զի 'ի Ժամանակի իբրև արհամարհեաց մարդն առաջին զպատուիրանսն Աստուծոյ, զլացեալ զրկեցաւ նա 'ի սքանչելի կենաց անտի. և նոյնԺամայն մերժեալ անկաւ նա յայս կեանս մահկանացուս, 'ի փոքր Ժամանակեանս. և փոխանակեաց նա զայն գրգռութիւն փափկութեան զոր ունէր յԱստուած, ընդ այս երկիր նորովից և անխժից: Եւ որ միանգամ գար ձեալ եղեն զկնի նորա և լցին զամենայն երկիր, գտան նոքա չար քան զնա. բայց 'ի միոյ կամ յերկուց. և ըստ օրինակի գաղանաց՝ զկեանսն չկեանս ընտրեցին իւրեանց. սակայն ոչ զչինութիւն քաղաքի և ոչ զվարս գնացից, և ոչ զիմաստութիւն ինչ զմտաւ

զիս, 'ի սկզբանէ յառաջ քան զերկիր առնել և նախ քան զանդուռնդս գործել, և նախ քան զգլխել աղբերաց ջրոց, յառաջ քան զլերինս հաստատել և յառաջ քան զամենայն բլուրս ծնաւ զիս: Մինչդեռ պատրաստէր զերկինս՝ ընդ նմա էի, և յորժամ հաստատուն դնէր զաղբուրս 'ի ներքոյ երկնից, ես էի առ նմա յօրինիչ ամենայնի: Ես էի որով ուրախ լինէր նա և ցնծայի առաջի նորա յամենայն ժամ, յորժամ զուարճացեալ էր զտիեզերս բովանդակել: Եւ զի Աստուածն բան յառաջ քան զամենայն էր, և ոչ ամենեցուն երևեցաւ, սակաւութեամբ ասացաւ:

Իսկ թէ վասն էր ոչ ամենայն մարդկան երեւմն և ոչ հասարակաց ազգաց, որպէս այժմս՝ քարոզէր նա, ցուցցուք հաւաստեալ:

Առաջնոց մարդկան կենցաղ չկարէր զամենիմաստ ընդ և զամենարուեստ ուսումն վարդապետութեան Գրիստոսի ընդունել: զի 'ի ժամանակին իբրեւ արհամարհեաց նախամարդն յերանութեան անդ իւրում զպատուիրանս Աստուծոյ, նոյնժամայն մերժեալ անկաւ նա 'ի մահկանացուս յայս և յաղցաւոր կեանս, և փոխանակեաց զայն զրգութիւն փափկութեան՝ զոր ունէր նա յԱստուած, ընդ այս երկիր նշովից և անիծից: Եւ որք 'ի նմանէ լցին ապա զերկիր՝ բազմօք չարագոյն երևեալ, բաց 'ի սակաւութեամբ օրինակի անասնոց անբանից գազանաց կեանս ընտրեցին. ոչ զքաղաքաց շինութիւն, ոչ զվարս զնացից, ոչ զարուեստս և ոչ զգիտութիւն զմտաւ ինչ ածելին նոքա:

ածելին նոքա. իսկ զօրէնս և զիրաւունս կամ զընտրութիւն իմաւ տութեան և ոչ զանուն բնաւ ընդունէին նոքա. այլ իբրեւ երամակէ վայրենիք և յանդգունք՝ յանապատի շրջէին նոքա. և զխորհուրդս բնութեան և զօրինաւոր, և զսերմանիս շինութեան, զգիտութեան ոգւոյ ապականէին, 'ի բազմութենէ չարեաց անտի կամոց նոքա. և ամենայն պղծութեանց տալին զանձինս իւրեանց ամենայնիւ. զի մերժ զմիմեանս ապականէին, և մերժ զմիմեանս ապականէին, և մերժ զմարդիկ ուտէին. և 'ի պատերազմունս վէտից այնոցիկ՝ որ առ ամենայն մարդկան անուանեալ լինէին. և աշտարակ յերկրէ յերկինս գործել խորհէին նոքա. և յիմարութեամբ մտաց իւրեանց 'ի տեղւոյէ իւրեանց՝ պատերազմել ընդ այնմիկ որ էն Աստուած 'ի վերայ ամենայնի՝ պատրաստէին նոքա: Եւ քանզի յայսմ օրինակի վարէին նոքա զանձինս իւրեանց 'ի

Իսկ զօրէնս և զիրաւունս, զցածուութեան մանաւանդ և զժուժկալութեան և ոչ զանուն անգամ գիտէին, այլ իբրև վայրենիս ոմանս և ամեհիս ընդ անապատս շրջէին: Եւ զբնատուր զվայելչական բան խորհրդոյ, և զբանաւոր զխաղաղական սերմունս յոգւոյ իւրեանց՝ ինքնակամ գործովք չարութեան ապականեալ, յամենայն գործս անարժանութեան տային զանձինս. զի մերթ այր զընկեր իւր ապականէին, և մերթ զմիմեանս կոտորէին և մարդակեր լինէին. և յաստուածամարտութիւն անդր կամ 'ի սկայամարտութիւն յաշխարհայուր ժպրհէին. և զերկիրս հասարակ ընդդէմ երկնից իբրև մարտկոցս իմն զինել յանդգնէին. և 'ի տեղւոյն' յիմարութեամբ մտաց իւրեանց ընդդէմ ամենեցուն Աստուծոյ պատերազմ ածել պատրաստէին: Եւ իբրև այսպէս անկղիտանային նոքա, ամենագէտն Աստուած հեղեղաւ ջուրց և հրձգութեամբ, իբրև 'ի վերայ ամայի անտառաց ցիր սփռելոց' հալածական վանէր զնոսա, անդադար սովու, չարաչար ախտիւք, անդուլ պատերազմաւ և երկնահար շանթիւք կայծականց մաշէր զնոսա. իբրև զի զանհնարին և զչարաչար ախտս ոգւոց դժնդակագոյն պատժովք պատուհասից նահանջել 'ի նոցանէ կամելով: Եւ իբրև 'ի վերայ գրեթէ հասարակաց մարդ-

հեղեղս ջուրց, և 'ի հրոյ իբրև զանտառս անապատի որ տարածեալ են ընդ ամենայն երկիր, հաժ հասոյց Աստուած 'ի վերայ նոցա զհատուցումն բարկութեան. և մանջնաւոր սովովք, և պէտպէս մահուք, պատերազմօք և հրով. որ 'ի վերուստ իջուցանէր սատակէր զնոսա. և չարաչար ախտիւք և հիւանդութեամբ հոգւոց և տանջանք դառնութեան հատուցմանց նահանջէր զնոսա: Իբրև գրեթէ 'ի վերայ ամենայն մարդկանն առ հասարակ տարածեալ էր չարութիւն. իբրև զօրութիւն արեցութեան սփռեալ էր 'ի վերայ ամենայնի, և խաւարեցուցանէր զոգիս մարդկան: Յայնմ ժամանակի իմաստութիւնն Աստուծոյ որ յաւիտենիցն է նա բան, այն որ 'ի սկզբանէն էր՝ բազում ողորմութեամբ իւրով առ որգիս մարդկան, մերթ 'ի ձեռն տեսեան հրեշտակաց, մերթ այն իսկ զօրութիւնն Աստուծոյ որ է իսկ փրկիչ մեր, մեռմ կամ երկուց յառաջնոց անտ սիրելեաց Աստուծոյ ըստ նմանութեան պատկերի մարդոյ երեւցաւ նա: Նա և կարէին իսկ ոչ այլ ազգ. աեսանել զնա. այլ իբրև 'ի ձեռն պոռոյնի'՝ ի բազում մարդիկ սերմանիք տառուածապաշտութեանն սերմանեցան. ժողովուրդ մի ամենայն Հերբայեցւոց դարձաւ

կութեան տարածանէր անյագութիւնս չարութեան, և որպէս արեւեցութիւն իմն անհնարին՝ զամենեցուն գոգցես խաւարաւ մթութեան կալեալ ունէր զմի տըս, յայնժամ ապա անդրանիկն ծնունդ և նախա ծինն արարածոց, իմաստութիւնն Աստուծոյ, Բանն՝ որ 'ի սկզբանէ էր, առ բազում մարդասիրութեան իւրոյ, մերթ 'ի ձեռն տեսլեան հրեշտակաց իւրոց պաշտօնէից, և մերթ ինքնին անձամբ՝ իբրեւ զօրութիւն փրկարար, սմա կամ նմա յառաջնոց անտի սիրելեաց Աստուծոյ յայտնէր, 'ի նմանութիւն պատկերի մարդոյ, զի ոչ այլ ազգ իսկ մարթ էր երեւելի լինել։ Եւ իբրեւ 'ի ձեռն այսոցիկ 'ի բազում մարդիկ սերմունք աստուածպաշտութեան սերմանէին, ժողովուրդ մի ողջին եբրայեցւոց յաստուածպաշտութիւն գային. և սոցին իսկ այսոցիկ, քանզի ցայն վայր բազում սովորութեամբք առաջնովք սովորեալ էր, 'ի ձեռն մարգարէին Մովսիսի զնմանութիւնս և զառակըս օրինակի, զխորհրդաւոր իրիք շաբաթու և զԹրլփատութեան և զայլոց զգալի հրամանաց կարգս, այլ ոչ զնոսին իսկ յայտ յանդիման զխորհուրդս՝ աւանդէր։ Առ սոսա հաստատութիւն առեալ օրինացն, և իբրեւ զհոտ անուշից առ ամենայն մարդիկ սփռեալ, և 'ի նոցունց իսկ յայնցանէ և բազմաց ազգաց հեթանոսաց օրէնսդրաց և փիլիսոփայից ամենայն ուրեք զգաստացան միտք, և 'ի վայրենի և յանագորոյն գազանութենէ 'ի հեղադոյն շրջեցան խորհուրդս, որպէս զի խաղաղութիւն բազում և սէր բարեկամութեան և խառնուրդ ընդ միմեանս ունել։ Յայնժամ ապա և

յաստուածպաշտութիւն։ Սոցին իսկ այսոցիկ, քանզի ցայն վայր բազում սովորութեամբքն առաջնովք հեթանոսացն գնային նոքա, 'ի ձեռն Մովսիսի մարգարէին զնմանութիւնս և զխորհուրդս շաբաթու և զԹրլփատութեան և զայլոց օրինակաց եւ նմա։ Բայց ոչ 'ի շքմարտութիւն խորհրդոց նկարէր* զնա. այլ իբրեւ օրէնքն որ եղան վասն այցն անուանեցան. և իբրեւ զհոտ անուշից յամենայն մարդիկ կարգեալ լինէին նոքա, 'ի նոցունց իսկ յայնցանէ, և բազում ազգ հեթանոսաց 'ի ձեռն օրէնսդրացն** և Ֆիլիսոփայիցն որ եղին յամենայն տեղիս 'ի խտութենէ*** անալ յայն.

* Միւս օրինակ. նկատեր։

** Միւս. օրէնս զգրեցն։

*** Միւս. 'ի տալիսնէ։

այլոց ազգաց և ընդ ամենայն տիեզերս ժողովրդոց, որոց կանխեալ յառաջագոյն շահեալք պատրաստեցան, և յընդունելութիւն գիտութեան Հօր բաւականք գտան՝ նոյն ինքն վարդապետն առաքինութեան, այն որ հաղորդն է և համագործ Հօր իւրում յամենայն բարիս նորա, աստուածայինն և երկնաւոր Աստուծոյ բան, 'ի կերպարանս մարդոյ եղեալ և զմերս զգեցեալ զընութիւն, 'ի սկզբան թագաւորութեան Հոռոմոց յայտնէր. և գործեաց և համբեր զայն ինչ, յոր միանգամ պատգամք մարգարէից միաբան գտանէին. զի մարդ միանգամայն և Աստուած յայտնելոց է յաշխարհի սքանչելարար և ուսուցիչ ամենայն հեթանոսաց՝ կրօնից բարեպաշտութեան և երկրպագութեան Հօր: Դարձեալ և վասն նորահրաշ ծննդեանն և նոր և սքանչելի վարդապետութեան և նշանագործութեանցն, նոյն և վասն օրինակի մահուն, և յառութեան նորա՝ որ 'ի մեռելոց, և վասն վերանալոյն աստուածաբար յերկինս, մի ըստ միովէ յառաջագոյն

մանէ և 'ի վայրենութենէ չրկեցան միաք բազմաց 'ի շինութիւն և 'ի խոնարհութիւն. որպէս զի եղիցի շինութիւն բազում և սէր և բարեկամութիւն խառնութեան ընդ միեանս: Եւ արգ այսուհետեւ ամենայն մարդկան՝ ամենայն ազգաց որ իցեն յարարածս, իբրեւ զմարդս որ կանխեցան և յառաջագոյն օգտեցան և կարող են այնուհետեւ ընդունել զգիտութիւն Հօր. նոյն իսկ այն ուսուցիչն ընտրութեանց և սքանչելեաց՝ այն որ հաղորդեալն է ընդ Հօր իւրում յամենայն բարիս նորա, բանն Աստուծոյ և իմաստութիւն նորա զգեցաւ մարմն և արար հաշտութիւն ազգի մարդկութեան: Իայց երևեցաւ նա 'ի սկզբան թագաւորութեան Հոռոմոց. և գործեաց և համբեր նա զայն ինչ որ միանգամ բանիցն մարգարէութեան միաբանեալ լինէին. զի յառաջագոյն իսկ կանխեալ և ասացեալ էր 'ի մարգարէս՝ եթէ Աստուած զգեւելոց է մարդ, և գալոց է յաշխարհ. գործիչ գործոց սքանչելեաց, և ուսուցիչ ամենայն հեթանոսաց երկրպագութեան Հօր: Եւ վասն առաւելութեան իսկ գիտութեան նորա, և նոր վարդապետութեան նորա, և սքանչելի գործոցն նորա, կանխեալ էր յառաջագոյն և ասացեալ: Եւ այսու հանգերձ, և վասն օրինակի մահուն նորա, և վասն յարութեան նորա որ 'ի մեռելոց, և վասն վերանալոյն նորա ընդ երկինս. և զի կաաարեցաւ մարդկութիւնն նորա՝ աստուածութեամբ նորա: Այլ վասն վերջին արքայութեան նորա Դանիէլ մարգարէ ետես տեսիլ հոգւով Աստուծոյ, և նկարեաց զայն մեզ մարդկօրէն: Զի ասաց իսկ եթէ Տեսնէի զի աթոռք արկան և հինաւորոյն նստաւ. հանգերձ նորա ասի. տակ իւրէն զծիւն, և վարպ գլխոյ նորա իւրեւ զասր սուրբ, աթոռ

զամենայն կանուխ նկատեալ էր նոցա: Եւ վասն թա-
գաւորութեան նորա որ 'ի վախճանի յաւիտենիս,
զոր մարգարէն Դանիէլ ետես հոգւով Աստուծոյ,
թէպէտ տեսիլ աստուածազդեցիկ ամենեւին, բայց
մարդկորէն նկարեաց մեզ զայն. Զի տեսանէի, ասէ,
մինչև ակթոռք անկանէին, և հինաւուրցն նստէր.
Հանդերձ նորա սպիտակ իբրև զծիւն, և հեր գլխոյ
նորա իբրև զասր սուրբ. ակթռ նորա իբրև զբոց հրոյ,
անիւք նորա իբրև զհուր բորբոքեալ. գետ հրոյ յոր-
գեալ ելանէր առաջի նորա. հազարք հազարաց պաշ-
տէին զնա, և բիւրք բիւրուց կային առաջի նորա.
ատեան նստաւ և դպրութիւնք բացան: Եւ յառաջ
մատուցեալ, ասէ. Տեսանէի 'ի տեսլեան և ահա ընդ
ամսս երկնից իբրև որդի մարդոյ գայր, և հասանէր
մինչև 'ի հինաւուրցն, և մատուցաւ առաջի նորա: Եւ
նմա տուաւ իշխանութիւն և պատիւ և արքայութիւն.
և ամենայն ազգք և սղինք և լեզուք նմա ծառայե-
ցեն, և իշխանութիւն նորա իշխանութիւն յաւիտե-
նական որ ոչ անցանէ, և թագաւորութիւն նորա ոչ
եզծանիցի: Այս ամենայն ոչ 'ի վերայ այլոյ ուրուք,
բայց յայտնապէս 'ի վերայ Փրկչին մերոյ կանուխ աս-
տուածաձայնութիւնք եղեն. որ 'ի սկզբանէ առ Աս-
տուած էր, Աստուած բան, 'ի վերջին ժամանակս
առեալ զմարդկութիւն՝ որդի մարդոյ անուանեցաւ:
Եւ զի յայլ խօսս քաղեալ ժողովեալ է մեր 'ի մար-
գարէից զամենայն՝ զոր միանգամ ասացեալ են վասն

նորա բոց հրոյ, անիւք կառաց նորա հուր կիզելոյ, գետ հուր
խաղայ և ելանէ յերեսաց նորա. հազարք հազարաց կան առաջի
նորա, և բիւրք բիւրուց պաշտեն զնա. ատեան ուղղեցաւ և գրու-
թիւնք բացան: Եւ զկնի այսր՝ ասէ գարձեալ, եթէ Տեսանէի
ընդ ամսս երկնից իբրև որդի մարդոյ զի գայր և հասանէր մինչև
'ի հինաւուրցն, և մերձենայր մինչև 'ի նա. և նմա տուաւ իշխա-
նութիւն, պատիւ և արքայութիւն. և ամենայն ազգք և լեզուք
նմա ծառայեցեն. իշխանութիւն նորա՝ իշխանութիւն յաւիտե-
նից որ ոչ անցանէ, և արքայութեանն չիք վախճան: Այս ամե-
նայն յայտնապէս 'ի վերայ Փրկչին մերոյ կատարին. այն որ էրն
'ի սկզբանէ առ Աստուած, բանն Աստուած, զի անուանեցաւ նա
որդի մարդոյ. վասն զի զքեցաւ նա զմարդկութիւնս մեր 'ի վախ-
ճանի: Այլ քանզի յայլ խօսս քաղեալ և ժողովեալ է մեր 'ի
մարգարէից զամենայն՝ զոր միանգամ ասացեալ են վասն Փրկչին

Փրկչին մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի, և ճգրտագոյնս ցուցեալ հաւաստեալ, ասացելովքս ապա 'ի ժամնու շատասցուք:

ԳԼՈՒԽ Բ.

Եւ զի անուռն Յիսուս, որպէս և Քրիստոս, ծաւնոցեալ էր երբեմն և պատուեալ 'ի սրբոց աստուածարեալ մարգարէից:

Եւ զի սոյն սա անունս Յիսուս, որպէս և Քրիստոս, պատուեալ էր առ մարգարէիւք առաջնովք՝ սիրելեօք Աստուծոյ, ժամ է արդ ցուցանել զայն: Զի պանծալի էր և փառաւորեալ անունս այս Քրիստոս, նախ Մովսէս ինքնին ծանուցեալ երկնաւոր օրինակօք և առաւելօք և խորհրդաւոր նմանութեամբ՝ ըստ հրամանին որ եղև նմա. Զգոյշ լեր, ասէ, որպէս ցուցաւ քեզ օրինակ 'ի լերինն՝ արասցես. զքահանայապետն Աստուծոյ, որպէս ինչ մարթ էր անուանել զմարդ մահ կանացու՝ Քրիստոս կոչէր, և իբրև առաւելութիւն պատուոյ մեծի աստիճանի իշխանութեան քահա-

և տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի, յայս ճառս այսչափ շատ լինի: Իսկ վասն անուան Քրիստոսի և Յիսուսի, որ պատուեալ էր առ մարգարէսն՝ սիրելիսն Աստուծոյ, արդ ժամանակ է ցանկելոյ:

Երրորդ, վասն տնտանն Յիսուսի և Քրիստոսի, զի յայտնի էր և պատուեալ աս առաջ մարգարէսն:

Զի երկրպագեալ և փառաւորեալ էր անունն Քրիստոսի, զառաջինն Մովսէս եցոյց երկնաւոր օրինակօքն և առաւելօքն, պէս. պէս նմանութեամբ խորհրդոց. ըստ ձայնի այնմիկ որ ասացն նմա, եթէ Այսպէս զգուշութեամբ արասիր զամենայն ինչ. ըստ նմանութեանն որ երևեցաւ քեզ 'ի լերինն. և եցոյց նմա քահանայապետն Աստուծոյ, և որպէս մարթ էր 'ի մէջ մարգկան անուանել զսոյն իսկ զսա, Քրիստոս կոչէ զնա, և տայ նմա պատիւ քահանայապետութեան, որպէս բարձր 'ի մէջ մարգկան:

նայապետի, ըստ նորին իսկ բանի՝ բարձրագունին քան զամենայն գահերիցութիւնս 'ի մարդիկ, զՔրիստոսգ անուն 'ի վերայ յաւելու. և այսպէս ուրեմն աստուածային ինչ 'ի Քրիստոս նշմարէ: Նոյն ինքն դարձեալ Մովսէս աստուածեղէն հոգւով քաջիկ նկատելով յառաջագոյն զանունդ Յիսուս՝ ծայրագոյն պատուով զնոյն մեծարէ: Եւ որ յառաջ քան զնա չէր լուեալ 'ի մարդիկ, սա ինքն Մովսէս զառաջինն առեալ զանունս Յիսուս անուանէր զայրն՝ զոր ըստ օրինակին և նմանութեան յետ իւրոյ վախճանին գիտէր առնուլ զիւր անթերի իշխանութիւնն: Մինչև սորա յաջորդեալ զՄովսէս՝ ոչ 'ի Յիսուս անուն յորջորջէր, այլ զոր 'ի ծնողացն ունէր՝ Աւսէէ, և Մովսէս 'ի Յիսուս զայն փոխէր: Զայս պատիւ չքեղագոյն քան զամենայն թագ արքայական նմա պարգևեալ. զի ինքն Յեսու որդի Նաւեայ, զնմանութիւն Փրկչին զգենոյր այնուհետև. որ յետ Մովսիսի՝ 'ի լրման առ 'ի նմանէ աւանդելոց ստուերական պաշտամանցն զճմարտութեան և զարթութեան կրօնից ունէր առնուլ զիշխանութիւն: Բայց Մովսէս օրինակ զայս երկուց մարդոց՝ որ առ նովաւ առաքինութեամբ և փառօք առաւել գտան քան զամենայն ժողովուրդն, միոյն քահա-

քան զամենայն աստիճանս. անունս զՔրիստոսի գնէ սմա 'ի պատիւ և 'ի փառս այսպէս, զի գիտակ իսկ էր, եթէ անունն Քրիստոսի անուն է աստուածեղէն: Բայց դարձեալ ինքն Մովսէս՝ և զանունն Յիսուսի որ կանխեաց ետես յառաջագոյն հոգւովն Աստուծոյ, յառաւելութիւն յորջորջման գնէ զնա. որ և 'ի մէջ մարգկան երգէք ոչ անուանեցաւ, մինչ զի երևեցաւ Մովսիսի անունն Յիսուսի: Զսոյն զանունս զայս նախ այնմ որ 'ի նմանութիւնս առակաց օրինակաց ընկալաւ նա զնահապետութիւն 'ի վերայ ամենայն ժողովրդեանն յետ մահուիւրոյ՝ գնէ նմա անունը. բայց այլ անուն ունէր նա 'ի ընէ, այն զոր եգեալ էր նմա յընդանեաց անտի իւրոց, այսինքն Ուսէէ որդի Նաւեայ: Իսկ Յեսու, ինքն Մովսէս յորջորջէր նմա 'ի պատիւ փառաց, որ առաւել է քան զթագ արքայութեան. զի ինքն Յեսու որդի Նաւեայ զնմանութիւն կերպարանաց փրկչին մերոյ զգեցեալ էր, այն որ նա միայն առանձինն զինի Մովսիսի՝ կալաւ զառաջնորդութիւն կառարմանն, զպաշտամանն ճմարտութեան, այն որ Մովսիսի խորհրդովք և առակօք և օրինակօք տուաւ: Բայց Մովսէս երկուց մարդոց՝ որ եղեն ընդ նմա, որ քան զամենայն ժողովուրդն առաւել էին սքանչելի գործովքն. միում քահանայապետութեամբ իւրով, և միւսում որ կալաւ յետ նորա զառաջնորդութիւնն,

նայապետութեամբ, և միւսոյն իշխանական առաջնորդութեամբ յետ իւր՝ զՓրկչին մերոյ Յիսուսի՝ Քրիստոսի զանուն իբրև 'ի պատիւ դնէր 'ի վերայ: Նա և մարգարէքն յետ այնորիկ յանուանէ զՔրիստոս քարոզէին յայտնապէս, և զայն ինչ զոր կրելոյ էր 'ի Հրէից անտի. դարձեալ և վասն կոչման հեթանոսաց կանխէին յառաջագոյն վկայէին. յորժամ երբեմն ուրեմն Երեմիաս յասեւն. Հոգի երեսաց մերոց, Տէր Քրիստոս. պատեցան զնովաւ յապականութեան իւրեանց, մինչդեռ մեք խորհէաք թէ ընդ հովանեաւ նորա նստցուք և կեցցուք 'ի մէջ հեթանոսաց: Եւ Դաւիթ 'ի տագնապ տարակուսին. Ընդէր խռովեցան, ասէ, հեթանոսք և ժողովուրդք խորհեցան 'ի սնոտիս: Յանդիման եղեն թագաւորք երկրի, և իշխանք ժողովեցան 'ի միասին վասն տեառն և վասն օծելոյ նորա: Եւ յաւելու 'ի դէմն Քրիստոսի. Տէր ասաց ցիս՝ որդի իմ ես դու, և ես այսօր ծնայ զքեզ: Խնդրեա յինէն և տաց քեզ զհեթանոսս 'ի ժառանգութիւն, և իշխանութիւն քեզ ընդ ամենայն ծագս երկրի: Եւ արդ ոչ միայն քահանայապետութեամբ պատուեալքն և 'ի նոյն խորհուրդ իւղով օծութեան նուիրեալք՝ օծելոյն Քրիստոսի անուամբ մեծարէին առ Եբրայեցիս, այլ և թագաւորքն զորս 'ի Հոգւոյն

զանուն փրկչին և տեառն մերոյ իբրև 'ի պատիւ փառաց եգնոցա: Նա և մարգարէքն որ եղեն զինի նոցա, անուամբ զՔրիստոս քարոզէին մեկնապէս. և զայն ինչ ևս զոր կրելոյ էր նա 'ի Հրէից անտի. և դարձեալ վասն կոչմանն հեթանոսաց՝ որ լինելոյ էր 'ի ձեռին նորա, կանխէին և յառաջագոյն վկայեցին, մերթ Երեմիա՝ յասել իւրում այսպէս, եթէ Հոգի երեսաց մերոց օծեալն տեառն. պատեցան զնովաւ յապականութեան իւրեանց, այն որ ասացինն, թէ ընդ հովանեաւ նորա կեցցուք 'ի մէջ հեթանոսաց: Եւ դարձեալ Դաւիթ 'ի զարմանալ իւրում ընդ այս սասց. Ընդէր խռովեցան հեթանոսք և ժողովուրդք խորհեցան 'ի սնոտիս. յանդիման եղեն թագաւորք երկրի, և իշխանք ժողովեցան 'ի միասին վասն տեառն և վասն օծելոյ նորա: Եւ յետ այնորիկ ասաց իբրև 'ի դէմն Քրիստոսի. եթէ Տէր ասաց ցիս, որդի իմ ես դու, և ես այսօր ծնայ զքեզ: Խնդրեա յինէն և տաց քեզ զհեթանոսս 'ի ժառանգութիւն, և իշխանութիւն քեզ զամենայն ծագս երկրի: Եւ ոչ միայն զայնոսիկ որ քահանայապետութեամբն պատուէին՝ օծեալ լինէին խորհուրդք իւղովք ինկովք, զարդարեալ էր անունն Քրիստոսի 'ի մէջ հեբրայեցւոց, այլ և զթագաւորսն

խրատեալ մարգարէքն օծանէին, օրինակս իմն և ըստուերագիր պատկերս Քրիստոսի կազմելով, որք և միոյն Ճմարտին Յիսուսի Քրիստոսի ամենաթագաւորին Բանին Աստուծոյ զարքայական և զտիրական իշխանութեան զտիպ օրինակի յանձինս իւրեանց կրէին: Դարձեալ և 'ի մարգարէից անտի որ օծանն, իբրև յառակ օրինակի Քրիստոսի օծեալս գիտեմք. մինչ զի սղքա ամենեքեան զՃմարտն Քրիստոս, զաստուածայինն և զերկնաւոր բանն մեզ ակնարկեալ, զմի միայն քահանայապետն ազանց բոլորեցուն, զմիակ թագաւոր հանուրց արարածոց, զիշխանն և զպետ մարգարէից առ Հօրն: Եւ արդիւնք բանիցս ընծայութեան, զի ոչ ոք 'ի նախնեաց անտի՝ որ խորհրդով օծան, ոչ 'ի քահանայից, ոչ 'ի թագաւորաց և ոչ 'ի մարգարէից՝ զայնպիսի ինչ աստուածային զօրութիւն իշխանութեան ստացաւ, որպէս Փրկիչն մեր և Տէր Յիսուս, որ միակ և Ճմարտ Քրիստոս յայտնեցաւ: Եւ ոչ ոք արդարև 'ի նոցանէ, թէպէտ և իշխանութեամբ և պատուով ընդ շարս ժամանակաց պայծառացան յազգի անդ իւրեանց՝ երբեք զորս ընդ իշխանութեամբ իւրեանց ունէին յօրինակ անուան իւ-

զայնոսիկ որ իբրև ակնարկելով Աստուծոյ՝ օծանէին զնոսա մարգարէքն. և իբրև զայնոսիկ որ ունիցին զնմարանս՝ օծեալս առնուանէին* զնոսա. զի և նոքա զնմանութիւն կերպարանաց զայնորիկ՝ որ նա ինքն միայն է օծեալ Ճմարտութեամբ, այն որ նա ինքն 'ի վերայ ամենայնի թագաւորեալ էր. զգեցեալ էին նոքա ըլծագաւորութիւն և զիշխանութիւն և զառաջնորդութիւն: Դարձեալ և 'ի մարգարէից անտի որ օծան, իբրև առաջաւ օրինակաւ օծեալք երևին՝ անուանեցան. զի սղքա ամենեքին զօրինակ՝ որն զոր ունէին՝ զայն որ նա ինքն է օծեալ Ճմարտութեամբ Բանն Աստուծո, կարգէին նոքա զայն որ նա ինքն է միայն Ճմարտ քահանայապետ՝ ի վերայ ամենայնի. և միայն է թագաւոր 'ի վերայ ամենայն արարածոց. և միայն է մարգարէապետ Հօր, և օրինակ այսր՝ եթէ եղև յառաջնոց անտի որ խորհրդին օծան, ոչ 'ի քահանայից անտի, և ոչ 'ի թագաւորաց, և ոչ 'ի մարգարէապետաց ստացաւ զայնպիսի զօրութիւն սքանչելիս Աստուծոյ, զոր եղոյց փրկիչն և Տէրն մեր Քրիստոս. այն որ նա ինքն է օծեալ Ճմարտութեամբ: Եւ մի ոք 'ի նոցանէ, թէպէտ և ունէին իւրեանց աստիճանս պատուոյ, և յամենայն գարս փառաւորեցան 'ի մէջ ազգի իւրեանց, սակայն զայնոսիկ որ եղեն 'ի ներքոյ իշխանութեան

* Միւս օրինակ. անուան աւանդին.

րեանց քրիստոնեայս կոչեցին: Այլ և ոչ ումեք 'ի նոցանէ պաշտօն երկրպագութեան ընծայեցաւ 'ի հնազանդելոց անտի իւրեանց. և ոչ զկնի մահո՛ւն նոցա եղև ումեք այնպիսի սիրելութիւն, եթէ սրտի մօօք ոք փոխանակ ընդ նոցա մեռանէր: Եւ ոչ ամենայն ազգաց որ 'ի ներքոյ երկնից եղև երբեք վասն ուրուք 'ի նոցանէ այնպիսի յորդոր կամք, զի և ոչ առակ օրինակին 'ի նոսա այնպիսի ունէր զօրութիւն՝ եթէ զայդ ինչ գործեսցէ, որպէս և Ճմարտութիւն արդեամբ 'ի ձեռն Փրկչին մերոյ յայտնեցաւ: Որ ոչ զօրինակ և զխորհուրդ քահանայապետութեան յումեքէ առնոյր, այլ և ոչ ըստ մարմնոյ 'ի տոհմէ քահանայից ունէր զազգն, և ոչ ասպարակիր սպասաւորօք 'ի թագաւորութիւն գայր, և ոչ ըստ նախնեաց օրինի մարգարէ լինէր, և ոչ զիշխանութեան իրիք զքահնրիցութիւն առ Հրէայն զանձամբ առնոյր. թէպէտ ամենեքումք այսոքիւք առակ օրինակաւ ոչ, սակայն Ճմարտութեամբ առ 'ի Հօրէ լինէր զարդարեալ: Եւ որպէս կանխեցի իսկ ասացի, ոչ ըստ նմանութեան նոցա զայս ամենայն պատիւ և զՔրիստոսդ:

Նոցա ոչ անուանեցին քրիստոնեայս, 'ի հայեցեալ օրինակէ անտի զոր ունէին նոքա առ իւրեանս. այլ և ոչ պատիւ երկրպագութեան եղև ումեք 'ի նոցանէ 'ի հնազանդելոց անտի իւրեանց, և ոչ զկնի մահո՛ւն նոցա, թէ իբրև զայս խորհուրդ սիրոյ յուշին առ նոսա. եթէ առաապէս սրտի մօօք փոխանակ ընդ նոցա եւ զիցին մեռանել նոքա: Եւ ոչ ամենայն հեթանոսաց՝ որ են 'ի ներքոյ երկնից երբեք եղև իբրև զայս աշխատութիւն մի ումեք յառաջնոց անտի, քանզի և ոչ այսպիսի ինչ զօրութիւն ունէր խորհուրդն նոցա, եթէ այսպիսի ինչ գործեսցէ. որպէս զեարգ ինքն Ճմարտութիւնն եցոյց 'ի ձեռն փրկչին մերոյ. այն որ ոչ եթէ առակս օրինակաց, և զխորհուրդս քահանայապետութեան առ 'ի յումեքէ. և ոչ յազգէ քահանայութեան * ըստ մարմնոյ էր նա, և վառեալ մարգկամբ եկաց նա 'ի թագաւորութեան. և ոչ մարգարէ ըստ նմանութեան առաջնոցն որ եղեն՝ կոչեցաւ նա. և ոչ աստիճան և իշխանութիւն իրիք ունէր նա առ հրէայսն: Այլ թէպէտ խորհրդիւ ոչ, սակայն Ճմարտութեամբ ամենայնիւ 'ի Հօրէ զարդարեալ էր նա. որպէս կանխեցի իսկ և ասացի. ոչ ըստ նմանութեան նոցա ընդանի եղև նա այսմ ամենայնիւ, և վասն այսորիկ և Քրիստոս անուանի. այլ վասն զի նա ինքն միայն է Քրիստոս Ճմարտութեան. և 'ի սուրբ և 'ի սքանչելի անուանէ անտի

* Միւս օրինակ. քահանայապետութեան.

անուն ժառանգէր, այլ զի նա ինքն է միայն Քրիստոսն Աստուծոյ և 'ի սուրբ և 'ի սբանչելի անուանէ իւրմէ ընդ զամենայն տիեզերս քրիստոնէիւք: Ոչ այսուհետեւ օրինակք և ոչ նմանութիւնք և կերպարանք, այլ զառաքինութիւն յայտնի և վարս երկնաւորս հանդերձ ճշմարիտ կրօնիւք ընծայելոց իւրոց պարգևէր: Եւ օծումն՝ ոչ որ յազգի ազգի նիւթոց անտի կազմեալ լինէր, այլ Հոգւովն Աստուծոյ ըստ արժանի Աստուծոյ, յանձին հայրական աստուածութենէն ընկալաւ: Զսոյն զայս Եսայիաս ուսուցանէ, իբրև 'ի դէմն Քրիստոսի խօսելով. Հոգի Տեառն 'ի վերայ իմ, վասն որոյ և էօծ իսկ զիս. աւետարանել աղքատաց առաքեաց զիս, բժշկել զքեկեալս սրտիւք, քարոզել գերեաց զփրկութիւն և կուրաց տեսանել: Եւ ոչ եթէ Եսայի միայն, այլ և Դաւիթ 'ի նոյն դէմն գոչէ. Աթոռ քո, Աստուած, յաւիտեանս յաւիտեանից, գաւազան ուղղութեան, գաւազան արքայութեան քո: Սիրեցեր զարդարութիւն և ատեցեր զանօրէնութիւն, վասն այնորիկ էօծ զքեզ Աստուած, Աստուած ուրախութեան քո, առաւել քան զընկերս քո: Յորում առ դուրս անդ բանին Աստուած զնա անուանէ. և յառաջ անցեալ արքայութեան գաւազանաւ պատուէ. և դարձեալ իբրև իջանէ գայ բանիւ յետ զօրու

իւրմէ՝ անուանեաց և ելից զամենայն տիեզերս քրիստոնէայս. ոչ այսուհետեւ օրինակք և ոչ նմանութիւնք և կերպարանք, այլ ճշմարտութիւն յայտնի և գնացք երկնաւորք. և զի առաւորութիւն զպատուիրանաց իւրոց ապր նա այնոցիկ որ հնազանդէին նմա: Եւ օծումն ոչ այն որ խնկովքն կազմեալ լինէր, այլ Հոգւով Աստուծոյ ըստ արժանի Աստուծոյ, անգամին 'ի գոյութենէ անտի աստուածութեան Հօր ընկալաւ: Եւ զսոյն իսկ զայս ընկալեալ, դարձեալ Եսայի ուսուցանէ այսպէս, իբրու 'ի դէմն Քրիստոսի. Հոգի տեառն 'ի վերայ իմ, վասն որոյ և օծ իսկ զիս. աւետարանել աղքատաց առաքեաց զիս. քարոզել գերեաց զփրկութիւն. և կուրաց տեսանել: Եւ ոչ եթէ Եսայի միայն, այլ և Դաւիթ քարոզեաց վասն նորա. Աթոռ քո Աստուած յաւիտեանս յաւիտեանից. գաւազան ուղղութեան, գաւազան արքայութեան քո. սիրեցեր զարդարութիւն և ատեցեր զանօրէնութիւն. վասն այսորիկ էօծ զքեզ Աստուած, Աստուած քո, իւղով ուրախութեան, առաւել քան զայնոսիկ որ օծանն. զի նովին բանիւ առաջին կարգաւ անուանէ զնա Աստուած: Իսկ երկրորդաւ՝ արքայութեան գաւազանաւ պատուէ զնա: Եւ դարձեալ իբրև իջանէ գայ նա

Թեան աստուածութեան և արքայութեան, մի ըստ միովէ յայտ առնէ թէ օծեալ Քրիստոս լինելոց է, ոչ իւղովն կազմելով 'ի նիւթոց, այլ իւղով աստուածային ուրախութեան: Յորում և զառաւելութիւն նորա յայտ առնէ՝ թէ որչափ քան զնոսա զամենեւեան՝ որ նիւթական և յառակ օրինակի իւղովն օծաւնէին, գերազանցեալ գտանէր: Եւ այլուր դարձեալ վասն նորա ասէ. Ասաց Տէր ցտէր իմ, նիստ ընդաջմէ իմմէ, մինչև եդից զթշնամիս քո պատուանդան ոտից քոց: Եւ թէ. Յարգանդէ յառաջ քան զարուսեակ ծնայ զքեզ, երդուաւ Տէր և ոչ ևս զըջասցի, թէ դու ես քահանայ յաւիտեան ըստ կարգին Մեւքիսեդեկի: Իսկ այս Մեւքիսեդեկ երևի 'ի սուրբ գիրս քահանայ Աստուծոյ բարձրելոյ, այլ ոչ իւղովն արուեստականաւ օծեալ, և ոչ որդի 'ի հօրէ ըստ կարգի քահանայութեան Նբրայեցւոց 'ի սոյն նուիրեալ: Փոխանակ ըստ կարգին սորա, և ոչ ըստ այնոցիկ՝ որ առական և օրինակաւ օծեալ լինէին, Փրկիչն մեր երդամամբ և Քրիստոս և քահանայ անուանի: Եւ ոչ զի օծաւ նա մարմնապէս 'ի Հրէից անտի, եցոյց ինչ պատմութիւնս, և ոչ եթէ եղև յազգէ անտի քահանայից. այլ յառաջ քան զարուսեակ, այն է

նովին բանիւ յետ զօրութեանն աստուածութեան և արքայութեան: Երբորդ՝ կարգաւ եցոյց վասն նորա թէ լինելոց է օծեալ ոչ իւղովն կազմեալ յարարածոց, այլ իւղով ուրախութեան որ Աստուծոյ. է զի եցոյց նա զառաւելութիւն օծման նորա, որ ընարեաց քան զառաջինս զայնոսիկ որ խորհրդովք և յօդեալնմաւ նութեամբք օծեալ էին: Եւ յայլում՝ սաղմոսի գարձեալ ասէ վասն նորա այսպէս, եթէ Ասաց Տէր ցտէր իմ, նիստ ընդաջմէ իմմէ, մինչև եդից զթշնամիս 'ի ներքոյ ոտից քոց. 'ի վայելչութիւն սրբոց քոց, յարգանգէ և յառաջագոյն ծնայ զքեզ. երգուաւ տէր և ոչ ևս զըջասցի, թէ դու ես քահանայ յաւիտեան, ըստ չափոյն Մեւքիսեդեկի: Բայց այս Մեւքիսեդեկ որ ցուցանեն վասն նորա գիրք, զի էր նա քահանայ Աստուծոյ բարձրելոյ. ոչ եթէ եւղովն ինկելով ցուցանեն եթէ օծեալ էր նա և ոչ 'ի կարգէ անտի նորա ազգի քահանայութիւնն. Նբրայեցւոց. վասն այս սորիկ ըստ նմանութեան նորա, և ոչ ըստ նմանութեան այնոցիկ որ առական և օրինակաւն էին օծեալք և քահանայք՝ անուանի Փրկիչն մեր. այլ երգամամբ ընկալաւ վասն այսր, և ոչ զի օծաւ նա մարմնապէս 'ի հրէից անտի, եցոյց պատմութիւնս. և ոչ եթէ յազգէ անտի քահանայից, այլ Աստուծոյ ծնաւ նա յառաջ քան զյաւիտեանս և զարարածս. և զքահանայութիւնն որ ոչ

յառաջ քան զհաստատութիւն արարածոց ընկալաւ նա զիւր զանմահն և զանծերանալին 'ի մշտնջենաւորս զքահանայութիւն: Իսկ անմարմնական և աստուածային զօրութեան եղելոյ 'ի նմա նշանակ մեծ և յայտնի, զի յամենեցունց որ կացին 'ի դարս իւրաքանչիւր, և յամենայն որդիս մարդկան որ եղեն ընդ ամենայն տիեզերս, սա միայն Քրիստոս անուանի, և 'ի սոյն անուն 'ի միաբան հաւանութենէ հասարակաց Հելլենաց և բարբարոսաց հռչակի: Եւ 'ի հնազանդելոց իւրոց 'ի նուիրելոց յանուն նորա պատուեալ մեծարի իբրև թագաւոր, սքանչելի քան զամենայն որ մարգարէ, և փառաւորի իբրև շքմարիտ և միակ Աստուծոյ քահանայապետ: Հանդերձ այսու ամենայնիւ, զի իբրև բանն Աստուծոյ յառաջ քան զյաւիտեանս, զմեծապատիւ փառս 'ի Հօրէ ընկալեալ, երկրպագութիւն առնու իբրև զԱստուած: Եւ զի սքանչելին է քան զամենայն, վասն որոյ ոչ հռչակաւ միայն և լոկ բանիւք պատուեմք զնա՝ որ սիրողքս եմք նմին, այլ ոգւով չափ պաշտեմք զնա, և 'ի վերայ վկայութեան նորա յօժարութեամբ զկեանս մեր դնեմք:

Ծերանայ և իշ մեռանի. ունի նա յաւիտեանս յաւիտենից: Այլ զի զօծումն հոգեղէն և աստուածեղէն ընկալաւ նա, յուցանելի օրինակ նորա՝ մեծ և յայտնի այս է. զի քան զամենայն որ եղեն յամենայն դարս և մինչև ցայսօր ժամանակի, նա միայն առանձինն անուանի Քրիստոս առ ամենայն որդիս մարդկան՝ որ եղեն ընդ ամենայն տիեզերս. և ամենայն մարդ վկայէ և խոստովան լինի յայտ անուն, յոյնք և բարբարոսք. և մինչև ցայսօր ժամանակի ամենայն արարածք յամենեցունց՝ որ խոստովան լինի 'ի նա, պատուէ նա իբրև զթագաւոր. և անուանի սքանչելեօք առաւել քան զմարգարէսն և փառաւորի. զի նա ինքն է շքմարիտ քահանայապետ Աստուծոյ. և հանդերձ այսու ամենայնիւ, զի է նա Բանն Աստուծոյ՝ որ ծնաւ յառաջ քան զյաւիտեանս ամենայն, և պատիւ երկրպագութեան ունի նա 'ի Հօրէ իւրմէ բնութեամբ. և երկրպագի նա իբրև Աստուած. զի շքմարիտ է նա յայնմանէ, որ էն շքմարիտ Աստուած. բայց առաւել քան զամենայն ինչ. զի իշ ազազակաւ միայն, և կամ բարբառով բանից պատուեն զնա՝ որք միանգամ սիրեն զնա, այլ 'ի կատարեալ սիրոյ ոգովք չափ, և լաւ է մեզ վկայութիւն նորա, առաւել քան զկեանս մեր. այլ զայս ամենայն արժանաւոր իրաւամբք եղեալ է մեր յառաջ քան զնառա պատմութեանս. զի մի ոք կարծեալ համարեսցի վասն փրկչին մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի, եթէ ազայ և նոր է ուսումն վարդապետութեան նորա վասն մարդկեղէն ժամանակեան ցնացից:

ԳԼՈՒԽ Գ.

Չի ոչ երբ ևորայուր ինչ կամ օտար է վարդապետութիւնն աստուածապաշտութեան Քրիստոսի՝ առեւտարանեալ առ հեքանոսս:

Զայս ամենայն յառաջ քան զճառս պատմութեան կարեւորաբար եղաք, զի մի վասն Փրկչին Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի թէ նոր որ կարծեալ Համարեացի, վասն մարմնեղէն ժամանակեան գնացից: Եւ մի դարձեալ նոր ամենեւին վարդապետութեան նորա ուսումնն և օտար, զի իբրեւ 'ի նորոյ խօսեցեալ, և չիցէ նմանող իւրիք այլոց 'ի մարդկանէ, ասասցուք սակաւիկ մի և վասն այսր ևս: Եւ զի խոստովանիմք եթէ նոր ծագեաց գալուստ Փրկչին և Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի ամենայն մարդկան, գիտեմք եթէ ժողովուրդ նոր է, բայց ոչ եթէ փոքր և յանկեան մի ուրեք երկրի ամփոփեալ, այլ քան զամենայն ազգս բազմա ժողովմարդկութեամբ և բարեպարիշտ, միանգամայն անպարտելի և աննկուն, և որ յԱստուծոյ ունի զօրհանապազ զիւր օգնականութիւն, անքննելի նորին տեսչութեամբն յանկարծակի երևեցաւ յա-

Չորրորդ, զի ոչ երբ տղայ կամ օտար է վարդապետութիւնն աստուածապաշտութեան, զոր քարոզեաց փրկիչն մեր:

Բայց դարձեալ մի որ Համարեացի եթէ օտար իցէ և տղայ ուսումն վարդապետութեան նորա, և իբրեւ 'ի նորոյ խօսեցեալ է, կամ թէ չիցէ նմանող իւրիք այլոց մարդկութեան: Ասասցուք սակաւիկ մի և վասն այսր ևս. քանզի նորոգ ծագեաց գալուստ փրկչին և տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի ամենայն մարդկան. խոստովանիմք եթէ նոր է նա ընդ մեզ, բայց սակայն ոչ թէ ժողովուրդ տկար և կամ հիւանդացեալ է՝ որ հաւատաց 'ի նա, որ եղեալ է յանկեան մի ուրեք երկրի. այլ յամենայն ազգս է նա, և բազմաժողով մարդկութեամբ, և երկնչի յԱստուծոյ և ոչ ապականի կամ յաղթահարի. այլ հանապազօր Աստուած է թիւ կուսք և օգնական նորա. և այսպէս յանկարծակի առ ամենայն

նուն Գրիստոսի պատուեալ առ ամենայն մարդիկ, Ընդ որ մի ոմն 'ի մարգարէից անտի զարմացեալ, զի կանխեաց յառաջագոյն ետես Հոգւոյն աջօք՝ որ լինելոց էր յապա ժամանակի, գոչէ այսպէս. Ո՛ր լուաւ զայսպիսի ինչ, կամ ո՞ր պատմեաց. եթէ երկնեաց երկիր 'ի միում աւուր և ծնաւ զազգ մի ողջոյն միանգամայն: Եւ սոյն սա նշանակեալ և զանուն՝ յոր կոչեսցի ազգս՝ յարէ 'ի նոյն. Եւ կոչեսցի ծառայից իմոց անուն նոր, որ օրհնեսցի 'ի վերայ երկրի: Սակայն թէպէտ և յայտնապէս նորք իցեմք և նորոգ ծանուցեալ անուն քրիստոնէիցս առ ամենայն ազգս, այլ գնացք մեր և տարազ վարուցս ոչ եթէ նորոգ 'ի մէնջ ստեղծեալ, այլ 'ի սկզբանէ անտի, զի այսպէս ասասցուք, 'ի հաստատութենէ մարդոյն իբրև 'ի բնատուր խորհրդոց յառաջին մարդկանէ անտի սիրելեաց Աստուծոյ ուղղութեամբ պաշտեցեալ, բայց թէ որպէս կամ զիարդ՝ ջանասցուք ցուցանել: Ժողովուրդն եբրայեցւոց ոչ եթէ նոր է, այլ վաղեմի հնութեամբն առ ամենայն մարդիկ պատուեալ, ամենեցուն յայտ է: Եւ են առ նոսա զրոյցք և մատենք պատմութեան վասն նախնեացն առաջնոց, որք թէպէտ և սակաւ իցեն թուով և նուագունք, սակայն աստուածապաշտ կարգօք, արդարութեամբ և այլովք առաքինու-

մարդ երևեցաւ ժողովուրդ պատուեալ յանուն Գրիստոսի: Ընդ այս և մի ոք 'ի մարգարէից անտի զարմացեալ էր. զի կանխեաց յառաջագոյն ետես նա աջօք խորհրդոյն սրբոյ որ ինչ լինելոց էր յապա ժամանակի. և այսպէս ասէր. Ո՛ր լուաւ իբրև զայս, կամ ո՞ր ետես իբրև զայն. զի երկնեաց երկիր 'ի միում աւուր, և ծնաւ ազգ մի միանգամայն 'ի միում ժամանակի: Եւ սոյն իսկ սա վասն սորին անուանեցոյց և յայտ արար յասել իւրում. եթէ Կոչեսցի ձեզ երկիւղածաց անուան իմոյ՝ անուն նոր, որ օրհնեալ լինի յերկրի. սակայն թէպէտ և նորք իցեմք, և նորոգ երևեցաւ անունն քրիստոնէից առ ամենայն ազգս, այլ ինքն գնացքն և զօրութիւն նորին, և ուխտն գործոց նորա ոչ եթէ նորոգ ստեղծաւ 'ի մէնջ, այլ իսկզբանէ հաստատութեան մարդկութեան հաստատէր և զայր յառաջին մարգկանէ անտի՝ սիրելեաց Աստուծոյ, իբրև 'ի խորհրդոց բնութենէ: Բայց թէ որպէս կամ զիարդ, ցուցցուք: Ժողովուրդք հեբրայեցւոց ոչ եթէ նոր է, այլ կանխութիւնն նորա պատուական էր 'ի մէջ մարգկան. զի ժողովուրդ է նա երևելի. բայց են առ նմա բանք, և գրով պատմութիւնք վասն առաջին մարգկանն, այլ սակաւ են թուով և նուագունք: Բայց սակայն

Թեամբք գերազանցեալք յոյժ: Յառաջ քան զջրհնդեղն ոմանք ոմանք, և զկնի այնորիկ և այլք յորդւոց անտի Նոյի և յորդւոց որդւոց նորա. զոր օրինակ և Աբրահամ, ընդ որ պարծին որդիքն Եբրայեցւոց իբրև 'ի սկզբնահայր և 'ի նահապետ ազգի նոցա: Եթէ զսոսա զամենեսեան վկայեալ յարդարութեան, սկըսեալ յԱբրահամէ մինչև 'ի մարդն առաջին՝ քրիստոնեայս որ ասիցէ գործով Թէպետ և ոչ անուամբ, 'ի ճմարտութենէն ոչ ելանէ: Զի քրիստոնեայդ աւուն ոչինչ կամի յայտնել, բայց զի այնպիսի իցէ այր որ գիտութեամբն և վարդապետութեամբ Քրիստոսի՝ 'ի զգաստութեան յարդարութեան 'ի Ժուժկալութեան կենաց և յամենայն առաքինութիւնս պնդութեան իցէ զարդարեալ, և 'ի բարեպաշտոն խոստովանութեան՝ Թէ մի է Աստուած ամենից տէր. և յայտոսիկ ամենայնի ոչ եթէ փոքր ինչ քան զմեզ փոյթ յանձին կալան առաջինքն. զի ոչինչ փոյթ էր նոցա վասն մարմնաւոր Թլփատութեանն, որպէս և ոչ մեզս. և ոչ վասն պահպանութեան շաբաթու, զոր օրինակ և ոչ մեզ. և ոչ վասն ընտրութեան կերակւրոց, և այլ զգուշութեանց, զորս յետոյ ուրեմն Մովսէս սկիզբն արար նախ և կարգեաց ետ զնոսա յառակ օրինակի զի պահեսցեն. զոր օրինակ և ոչ այժմ՝ քրիստոնեայք պահեն զայսպիսի ինչ: Այլ և յայտնապէս իսկ գիտէին նոքա զՔրիստոս Աստուծոյ, որ երևեցաւն Աբրահամու, Տրաման ետ իսահակայ և խօսեցաւ ընդ Յակովբու, և յետոյ ուրեմն և առ Մովսէս

արգարութեամբ և աստուածապաշտութեան և այլովք գնացիւք սքանչելեզք առաւել էին յառաջ քան զջրհնդեղն ոմանք ոմանք: Զկնի նոցա այլք որ եղեն յորդւոց անտի Նոյի, և յորդւոց որդւոց նորա մինչև ցԱբրահամ. այն որ պարծին նովաւ հեբրայեցեք. որ է նա նահապետ հայրութեան նոցա: Բայց սոքա ամենեքին որ ունին 'ի վերայ անձանց իւրեանց զվկայութիւն արգարութեան, յԱբրահամէ մինչ 'ի մարդն առաջին: Եթէ որ ասիցէ, եթէ գործովք քրիստոնեայք էին, Թէպետ և ոչ անուամբ, 'ի ճմարտութենէն ոչ ելանէ. զի զայն ինչ զոր միանգամ պահանջէ 'ի մարդդ քրիստոնէէ. սոյնպէս իսկ այս անուն, այսինքն գիտութիւնն Քրիստոսի և վարդապետութիւն նորա, և զգաստութիւն և արդարութիւն և համբերութիւն գործոց բարեաց, և խոստովանութիւնն աստուածապաշտութեան, խոստովան լինել եթէ է փ

սէս և առ մարդարէսն. որ զկնի ապա յայտնեցաւ բանիւք՝ զոր կանխեցաք ասացաք: Այլ զի կարող իցես գիտել ճանաչել զսոսա, զսիրելիս Աստուծոյ օծելոյ՝ Քրիստոսի անուամբ պատուեալս, միտ դիր բանին որ վասն նոցա. Յօժեալս իմ մի մերձենայք, ասէ, և ՚ի մարդարէս իմ մի մեղանչէք: Աստի իմաստասիրել է, զի քան զամենայն նախնադոյն և վաղեմի է օրէնք կրօնիցս սրբութեան, առ նաճապետաւն յայնոցիկ ՚ի սիրելեաց Աստուծոյ պաշտեցեալ, և ՚ի վերջին ժամանակս ՚ի ձեռն վարդապետութեան Քրիստոսի առ ամենայն ազգս աւետարանեալ: Եւ զի յետոյ ուրեմն ժամանակաւ պատմի՝ թլփատութեան հրաման ընկալեալ Աբրահամու, և յառաջ քան զայդ ՚ի հաւատոց արդարացեալ վկայեն գիրք՝ եթէ Հաւատաց Աբրահամ յԱստուած և համարեցաւ նմա յարդարութիւն: Եւ զի յառաջ քան զթլփատութիւն այնպիսի որ էր նա՝ որ յԱստուծոյ յայտնելոյ նմա, որ նա ինքն էր Քրիստոս բանն Հօր՝ պատգամս ընդունէր, եթէ ՚ի վերջին ժամանակս եղիցին որ ընդհետս օրինակի արդարութեան նորա ընթանայցեն, կանուխ բանիւս աւետարանութեան թէ. ի քեզ օրհնեսցին ամենայն ազգք երկրի: Եւ դարձեալ զի լինիցի նա յազգ մեծ և ՚ի բազում, և ՚ի նա օրհնեսցին ամենայն ազգք երկրի: Եւ զի ՚ի մեզ կատարեցաւ այս, դիւրաւ որ ՚ի վերայ հասանիցէ: Քանզի հաւատով նա ՚ի Քրիստոս ՚ի բանն Աստուծոյ՝ որ երևեցաւն նմա, արդարացաւ, ՚ի հայրենականացն ինքնակամ կրօնից և ՚ի նախնեացն մոլորութենէ հրաժարեալ՝ զմի միայն Աստուած ամենիշխան խոստովանէր, և գործովք առաքինութեան և ոչ մովսիսականդ օրի-

Աստուած ՚ի վերայ ամենայնի: Այսու ամենայնիւ, ոչ եթէ փոքր ինչ քան զմեզ փոյթ յանձին ունէին առաջինքն. զի ոչինչ փոյթ էր նոցա վասն մարմնաւոր թլփատութեանն, որպէս և ոչ մեղս. և ոչ վասն պահպանութեան շարժութեւ, զոր օրինակ և ոչ մեզ. և ոչ վասն ընտրութեան կերակրոց և վասն այլոց. զի զառաջինն Մովսէս սկիզբն արար ՚ի նոսա, և կարգեաց ետ զնոսա զի պահեսցին նոքա ՚ի ձեռն առականցն այնոցիկ՝ որ զկնի նորա իցեն: Զոր օրինակ և այժմ քրիստոնեայք պահեն զայնպիսի ինչ, այլ և յայտնապէս իսկ գիտէին նոքա զՔրիստոս որդի Աստուծոյ. զի

նօք կամ կարգօք զնա պաշտէր: Եւ այսպիսուսն ահա խոստացաւ թէ 'ի նա օրհնեսցին ամենայն ազգք երկրի, առ քրիստոնեայս միայն. ապա ընդ ամենայն տիեզերս գործով որ քան զբանս ազդողագոյն են՝ օրինակ աստուածապաշտութեան Աբրահամու փայլեալ յայտնի: Եւ զի՞նչ այնուհետեւ խափան կայցէ՝ զմի զնոյն վարս և զօրինակ կրօնից ուղղութեան որ առ մեզ յանուն Քրիստոսի անուանեալքս, և առ նախնի աստուածասէրս խոստովանել: Ապա ոչ նորինչ և եկամուտ, այլ որ կամիցին ճշմարտութեամբ ասել, նախկին միակ և ճշմարիտ պաշտօն բարի աւետարանաւ Քրիստոսի մեզ աւանդեալ հաւաստեալ երևի: Եւ վասն այսորիկ այսչափ:

ԳԼՈՒԽ Դ.

Վասն Ժամանակի յայտնութեան նորա 'ի մարդիկ:

Արդ յետ միանգամ զկարեւոր կանուխ պատրաստութիւնս զնելոյ առաջի 'ի մուտս անդ եկեղեցական պատմութեանս, մնայ մեզ այսուհետեւ ասել յաղագս յայտնութեան Փրկչին մերոյ 'ի մարմնի, որպէս այն թէ սկիզբն ճանապարհիս առնելով, և զԲանին ըզՀայրն՝ զԱստուած, և զնոյն ինքն զյայտնեալն Յիսուս Քրիստոս զՓրկիչն մեր և զՏէր, զերկնաւորն բանն Աստուծոյ օգնական մեզ և գործակից 'ի ճշմարտութիւն առաջիկայ պատմութեանս կարդալով:

Արդ քառասներորդ երկրորդ ամ էր Ագոստոսի Թագաւորութեանն. իսկ 'ի նուաճելոյ Եգիպտոսի և

ահա երևեցաւ և յայտ եղև, զի երևեցաւ Աբրահամու, խոստացաւ աւետիս Սահակայ, և խօսեցաւ ընդ Իսրայելի, և ընդ Մովսիսի և ընդ մարգարէսն որ եղեն զկնի նոցա: Բայց աստի իսկ կարող ես գու գիտել ճանաչել, զի արժանի եղեն անուանն*:

* Յօրինալս մեր թերի մնայ ասանէ հայ Թարգմանութիւնն:

մահուան Անտոնիոսի և Կղէոպատրայ, յորում ժամանակի վախճան եղև հարստութեան Պտղոմեանց յԵգիպտոս՝ ամ քսաներորդ ութերորդ, յորժամ Փրկիչն մեր և Տէր Յիսուս Քրիստոս յաւուրս առաջնոյ աշխարհագրին՝ ՚ի դատաւորութեան Ասորոց Կիւրենեայ, ըստ մարգարէութեանց որ զնմանէ՝ ծնանի ՚ի Բեթղէհէմ Հրէաստանի։ Իսկ յաղագս աշխարհագրիս որ առ Կիւրենեաւ, յիշատակէ մեծանուն ՚ի պատմագիրս Եբրայեցւոց Փլաւիոս Յովսեպոս. և զայլ ևս պատմութիւն յաղագս Գալիլեացւոցն զայնու ժամանակաւ վերընձուղելոյ հերձուածոյն ՚ի նոյն յարէ. զորմէ և մերս Ղուկաս ՚ի Գործս առաքելոց յիշատակութիւն առնէ ասելով. Յետ այսորիկ յարեաւ Յուդա գալիլեացի յաւուրս աշխարհագրին, և ապստամբեցոյց ժողովուրդ բազում զկնի իւր, և նա կորեաւ և ամենեքեան որ ընդ նմա հաւանեալ էին ցրուեցան։ Արդ սոցին ձայնակցեալ և մերս Յովսեպոս յութուտաներորդ գիրս իւրոյ Հնախօսութեան գրէ զայս ձև օրինակ բանի. Կիւրենիոս այր խորհրդոյ ՚ի ծերակուտէն, որ ընդ ամենայն կարգս ատենակալութեանց ճանապարհ արարեալ մինչև ՚ի բղեշխութիւն ամբառնայր, և յայլ ևս բարձս աւագութեան մեծերեւեալ, սակաւ արամբք գայ յԱսորիս՝ ՚ի Կեսարէ իրաւարար դատաւոր ազգաց առաքեալ և համարակալ գանձապետ ինքնակալին։ Եւ յետ սակաւուց ասէ. Իսկ Յուդաս այր գաւլանացի, ՚ի Գամաղայ անուն քաղաքէ, յինքն յանկուցանելով զՍադոկ վարիսեցին՝ յապստամբութիւն գրգռէ զժողովուրդն, զի ոչինչ այլ աշխարհագրին լինել ասէին, բայց յայտնի նշանակ ծառայութեան, և ՚ի յորդոր ազատութեան վառէին զազգն։ Եւ յերկրորդուն մատենի պատմութեան Հրէական պատերազմին գրէ օրինակ զայս. Զայնու ժամանակաւ, ասէ, այր ոմն գալիլեացի Յուդաս անուն յապստամբութիւն գրգռէր զմարդիկ գաւառին՝ չար ցուցանելով հարկս հարկանել Հռովմայեցւոց, և յետ Աստուծոյ սպաս տանել տերանց մահկանացուաց։ Զայսոսիկ Յովսեպոս։

ԳԼՈՒԽ Ե.

Եւ թէ ո՛րպէս զայնու ժամանակաւ ըստ կանխա-
ձայն մարգարեոքեանցն պակասեալ իշխանք՝
որք 'ի նախնեաց անտի պայազատոքեմէ առաջ-
նորդէին ազգին Հրէից, և առաջին քաղաշորէ
նոցա Հերովդէս այլազգին:

Ընդ այն ժամանակս իբրև Հերովդէս առաջին
օտարածին գոլով առնոյր զԹագաւորութիւնն ազ-
գին Հրէից, կատարէր յայնժամ որ 'ի ձեռն Մովսիսի
կանխաձայն գուշակութիւնն եթէ. Մի պակասեցէ
իշխան Յուդայ, և մի պետ յերանաց նորա, մինչև
եկեցէ նա որում կան մնան. զոր և ակնկալութիւն
լինել Հեթանոսաց ասէ: Զի չառնոյր կատարումն
կանխասացութիւնն, ցորեափ ընդ ընտանի իշխանօք
լինէր նոցա ձգել զժամանակն, որ անդստին 'ի նմին
իսկ 'ի Մովսիսէ սկսեալ՝ տեցին բաւեցին մինչև 'ի
Թագաւորութիւնն Աւգոստոսայ: Առ որով առաջին
օտարազգին Հերովդէս կալաւ 'ի Հռովմայեցւոց ըստ
ձեռանէ նոցա զիշխանութիւնն, և որպէս Յովսեփոս
աւանդէ, Երովմայեցի էր նա 'ի հօրէ և Արաբացի
ըստ մայրենի ազգին: Եւ որպէս Ափրիկանոս ասէ, որ
և ոչ աննշան զգտաւ մատենագիր, թէ Ճգրտապա-
տումքն աւանդեն զնմանէ որդի գոլ Անթիպատրեայ
ուրումն որդւոյ Հերովդի ասկաղոնացւոյ, 'ի քրմաց
անտի պաշտօնէից մեհենին Ապողոնի: Արդ սա ինքն
Անթիպատրոս 'ի մանկութեան իւրում գերի վարեալ
յԵրովմայեցւոց աւազակաց՝ ընդ նոսա լինէր, ոչ կա-
րելով հօր նորա Թափել զորդին իւր փրկանք՝ զի
աղքատ էր. իբրև աճեաց զարգացաւ նա ըստ սովո-
րութեան նոցա, յետոյ ուրեմն բարեկամութիւն կա-

զի աղքատ էր. իբրև աճեաց զարգացաւ նա ըստ սովորութեան
նոցա յետոյ եղև բարեկամութիւն ընդ նա և ընդ Հիւրկանոս

լաւ և ընդ Հիւրիանու քահանայապետին Հրէից, և սորա որդի եղև Հերովդէս՝ այն որ եկաց յաւուրս Փրկչին մերոյ։ Եւ իբրև այսպիսի ոք այր ամբարձաւ՝ ի թագաւորութիւնն Հրէից, առ դուրս էր այնուհետև յոյսն հեթանոսաց ըստ կանուխ գուշակութեան մարգարէից, և պակասեցան յաւուրց անտինորա իշխանք և առաջնորդք որ ՚ի Մովսիսէ սկսեալ յաջորդութեամբ կային ՚ի նոցանէ։ Մինչև գերի երթեալ էր նոցա և փոխեալ յերկիրն Բաբելացւոց՝ առաջին թագաւորք կացին ՚ի նոսա Սաուղ և Դաւիթ. բայց յառաջ քան զթագաւորսն՝ առաջնորդէին նոցա որ դատաւորքն անուանէին, որ զկնի Մովսիսի և յաջորդին նորա Յեսուայ կացին իշխանք ժողովրդեան։ Եւ յետ դարձին յերկրէն Բաբելացւոց ոչ պակասեաց նոցա ընկերահաշտ վարչութիւն՝ ՚ի ձեռս սակաւուց գոլով իշխանութեան՝ գահերիցութեամբ քահանայապետից՝ մինչև ՚ի Պոմպէոս զօրագլուխն Հռովմայեցւոց. որ եկեալ էառ պատերազմաւ զԵրուսաղէմ, և մտեալ մինչև ՚ի սրբութիւնն սրբոց՝ աղտեղեաց զտեղի սրբութեան նոցա, և զնա որ ՚ի նախնեաց անտի իւրոց պալաղատութեամբ ունէր զթագաւորութիւնն և զքահանայութիւն՝ Արիստաբուղոս անուն նորա, կապեալ

քահանայապետն Հրէից. որդի Անթիպատրեայ էր Հերովդէս, այն որ եղև յաւուրսն Փրկչին մերոյ. այլ իբրև եկն եհաս նմա այս որպէս է արքայութիւնն Հրէից՝ ՚ի գուռն եղեալ հասեալ էր այնուհետև յոյսն հեթանոսաց, ըստ ասելոյ մարգարէութեանն. և սպառեցան իբրև յաւուրց անտինորա, որ միանգամ ՚ի նոցանէ լինէին գլուխք և առաջնորդք՝ որ սկսեալ էին ՚ի Մովսիսէ և ըստ կարգի յառաջի. մինչև գերի երթեալ և փոխեալ էին յերկիրն բաբելացւոց. սկսան նոքա թագաւորեցանէլ ՚ի վերայ ինքեանց, նախ զառաջին զՆաուդ և զԴաւիթ։ Բայց յառաջ քան զթագաւորսն և զգլուխսն՝ առաջնորդէին նոցա այնքիկ որ գաւառաւորքն անուանէին. զի սկսան նոքա զկնի Մովսիսի և Յեսուայն որ կտաւ զկնի նորա։ Իսկ յետ դարձին նոցա յերկրէն բաբելացւոց ոչ հասաւ ՚ի նոցանէ առաջնորդութիւնն. զի քահանայապետքն կային ՚ի վերայ իրաց նոցա մինչև ՚ի Պոմպէոս զօրագլուխն Հռովմոց՝ որ եկաց ՚ի վերայ նոցա, և պաշարեաց զԵրուսաղէմ և քերեաց զնա, և աղտեղեաց զտեղին սրբութեան նոցա. և եմուտ նա մինչև ՚ի սուրբն սրբոց. և զայն որ ՚ի կարգէ աւուրց անտի հարցն նոցա ունէր զթագաւորութիւնն և զքահանայութիւնն, զի անուն էր նորա Արիստաբուղոս, կապեալ

ոտիւք և կապեալ ձեռքք ետ տանել հանդերձ որդւոյք իւրովք՝ ի Հռովմ, և յանձն արար զքահանայապետութիւնն ի ձեռս եղբօր նորա Հիւրկանայ. և յայնմ ժամանակէ հետէ եդ օրէնս ամենայն ժողովրդդեան Հրէից հարկս տալ Հռոմոց, Յորժամ և Հիւրկանոս՝ յոր վախճանն էառ կարգ յաջորդութեան քահանայապետիցն՝ վարեցաւ ի գերութիւն Պարթևաց, նախ յայնժամ, որպէս կանխեցի և ասացի, օտարազգին Հերովդէս ի ծերակուտէ անտի Հռովմայեցւոց և յԱգոստեայ կալաւ զթագաւորութիւն ժողովրդեանն Հրէից. որ և յաւուրս նորա եղև դալուստն Քրիստոսի, և լուսնն էառ ակնկալեալն ի հեթանոսաց փրկութիւն, և ըստ կանխաձայն աւետեաց մարգարեիցն՝ զհետ եկն կոչումն հեթանոսաց, Վասն զի ի ժամանակէ անտի յայնմանէ պակասեցան ի Յուդայ, այն է յազգէն Հրէից իշխանք և պետք. և յաջորդութիւն քահանայութեան՝ որ ի հարց անտի հաստատութեամբ որդի ի հօրէ առնուին զիշխանութիւն, շփոթեցաւ նոյնժամայն. և ունիս դու վկայ զայսոցիկ արժանի հաւատարիմ զՅովսեպոս: Զի յոր-

ոտիւք և ձեռքք հանգերձ որդւոյք իւրովք ետ տանել զնոս ի Հռոմ քաղաք: Եւ ետ զքահանայապետութիւնն ի ձեռն Հիւրկանոսի եղբօր նորա. և ամենայն ժողովրդեանն Հրէից յայնմ ժամանակէ հետէ եդ օրէնս՝ հարկս տալ Հռոմոց: Եւ գարձեալ և Հիւրկանոս որ ի նմա կրկեցաւ կարգն քահանայապետից՝ վարեցաւ ի գերութիւն ի Պարթևաց. և յայնմ ժամանակի որպէս կանխեցի և ասացի ես, նախ Հերովդէս էր ի հեթանոսաց ի սիւնկղեթիկոսաց անտի Հռոմայեցւոց. և յԱգոստեայ արքայէ կալաւ զթագաւորութիւնն ի վերայ ժողովրդեանն Հրէից, որ յաւուրս նորա եղև դալուստն Քրիստոսի, և յոյսն փրկութեան, և կոչումն հեթանոսաց կաւարեցաւ. որպէս և ասացեալ է ի ձեռն մարգարէութեանն:

Վեցերորդ. զի վասն նորուն ժամանակս որպէս և ասացի ի մարգարէութիւնս սպառեցան առաջնորդքն այնքիկ որ յառաջադոյն ի կարգէ անտի հարցն իւրեանց Հրէիցն լինէին առաջնորդք լինբեանց ի վերայ իւրեանց: Եւ եղև ի վերայ նոցա թագաւոր ի հեթանոսաց առաջին Հերովդէս:

Յեա ժամանակացն, զի սպառեցան ի ժողովրդեանէ անտի Հրէից գլուխքն և առաջնորդքն, և քահանայապետութիւնն որ յաւուրս անտի հարցն նոցա հաստատեալ էր յայնոսիկ՝ որ ընդ ունին զնա ըստ կարգի յամենայն դարս, ի ժամանակս Տէառն մերոյ՝ նոյնժամայն շփոթեցան. ունիս գու վկայ զայսոցիկ՝ ար-

Ժամ էառ Հերովդէս, ասէ, զԹագաւորութիւնն Հրէից 'ի Հռոմոց, ոչ կացուցանէր նա այնուհետեւ 'ի նախնական տոհմէ անտի քահանայապետս, այլ անշնան մարդկանն տայր նա զայն պատիւ: Ըստ նմանութեան Հերովդի և Արքեղայոս որդի նորա կարգէր զքահանայապետսն, զկնի նորա ապա և Հռոմք, որ բարձին 'ի սպառ զտէրութիւնն Հրէից: Եւ նոյն ինքն Յովսէպոս յաւելու, զի և զսուրբ պատմութեանն զքահանայապետից արգել նախ Հերովդէս, և արար 'ի ներքոյ կնքոյ ձեռին իւրոյ, և չեթող առ իւրեանս ունել զայն քահանայապետիցն: Զնոյն օրինակ գործեաց և Արքեղայոս յետ նորա, զկնի ապա և Հռոմք: Այս ասացաւ 'ի մէնջ 'ի ստուգութիւն Ճմարտութեան և միւսոյ մարգարէութեան որ կատարեցաւ 'ի Ժամանակին՝ իբրեւ երեւցաւ Փրկիչն և տէրն մեր Յիսուս Քրիստոս: Նա և յայտնապէս իսկ 'ի գիրս Դանիէլի յետ նշանաւորութեանն եօթներորդաց մինչև յառաջնորդն Քրիստոս ածէ հասուցանէ բանն, զորմէ յայլում վայրի ասացեալ է մեր. և 'ի կատարել այսոցիկ ամենայնի մարգարէանայ՝ եթէ բարձցի օծութիւնն 'ի Հրէից: Եւ այս յայտնապէս 'ի Ժամանակի անդ ծննդեան Փրկչին և Տեառն մերոյ Յիսու-

Ժանի հաւատարիմ զՅովսէպոս որ ցուցանէ: Զի յորժամ էառ Հերովդէս զԹագաւորութիւն Հրէից 'ի Հռոմոց, ոչ այնուհետեւ կացուցանէր նա քահանայապետ յառաջին տոհմէ անտի, այլ գուշաբեայ մարդկան տայր նա զայնպիսի պատիւ: Եւ ըստ նմանութեան Հերովդի և Արքեղաւոս որդի իւր արար շփոթութիւն 'ի քահանայապետսն. և զկնի նորա բարձեալ Հռոմք իսկ բարձին զառաջնորդութիւնն Հրէից. սոյն իսկ նոյն Յովսէպոս ցուցանէ, զի և զսուրբ պատմութեանն զքահանայապետիցն՝ Հերովդէս նախ արգել զնա, և արար 'ի ներքոյ կնքոյ ձեռին իւրոյ. և ոչ հրաւրեաց ինչ 'ի ներքոյ ձեռաց քահանայապետիցն: Զնոյն օրինակ գործեաց և Արքեղաւոս, և զկնի նորա Հռոմք: Զայս ասացեալ է մեր յօրինակ ցուցանելի վերջին մարգարէութեանն որ կատարեցաւ 'ի Ժամանակի իբրեւ երեւցաւ Փրկիչն և տէրն մեր Յիսուս Քրիստոս: Նա և մեկնապէս իսկ 'ի Դանիէլ մարգարէէ ասացեալ է նշանաւորութեամբ եօթներորդաց. զի բովանդակեաց քնիւ յառաջնորդն Քրիստոս: Եւ վասն սոցա ասացեալ է մեր յայլում վայրի. զի յետ կատարելոյ սոցա մարգարէացաւ, եթէ ապականելոց է օծումն այն որ ունէին առ իւրեանս Հրէայքն: Եւ այն իսկ այս յայտնապէս 'ի Ժամանակի անդ ծննդեանն Փրկչին

սի Քրիստոսի կատարեալ երևի: Եւ զայս ամենայն 'ի ցոյց հաստատութեան ճշմարտութեան ժամանակաց 'ի հարկէ կանխեցաք եղաք:

ԳԼՈՒԽ Զ.

**Վասն կարճեցեալ անմիաբանութեանն յառեռա-
րանագիրսն զազգաբանութեանն Քրիստոսի:**

Եւ քանզի Մատթէոս և Ղուկաս աւետարանիչքն այլափոխ աւանդեն մեզ զազգահամարն Քրիստոսի, և կարծեալ երևին բազմաց՝ իբրև այն թէ երկմտեալ բաժանին 'ի միմեանց. և իւրաքանչիւր 'ի հաւատացելոց առ անգիտութեան ճշմարտութեանս 'ի գիւտ բանիցս մեկնութեան՝ իբրև ոսոխելով իմն ընդ հակառակս ելանեն, դիցուք ապա զպատմութիւնն զոր ընկալաք մեք վասն այսր, զայն որ սակաւիկ մի յառաջագոյն ցուցաք, թէ Ափրիկանոս գրելով 'ի Թղթին առ Արիստիդէս՝ աւանդէ և վասն միաբանութեան ազգահամարի ծննդոց աւետարանագրացն:

և Տեոռն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի ցուցանէ թէ կատարեցաւ. սոքա յարժանի պահեալ լիցին վասն հաստատութեան 'ի ճշմարտութիւն ժամանակաց:

Երբեհորդ. վասն դպրոսնսն ծննդոցն Քրիստոսի. որ կարծեալ երևի երբ ոչ միաբանեն աւետարանիչքն միմեանց:

Այլ քանզի Մատթէոս և Ղուկաս աւետարանիչքն, այլափոփոխ ետուն մեզ զծնունդն Քրիստոսի, և կարծեալ երևին բազմաց իբրև այն թէ երկմտեալ բաժանին 'ի միմեանց. և ամենայն մարդ իւրաքանչիւր 'ի հաւատացելոց անտի, որ ոչ տեղեակ իցէ ճշմարտութեան այս ճառից 'ի գիւտ բանից պատրաստի դնել պատմութիւն զոր ընկալաք մեք վասն այսր, այն որ 'ի Թղթի անդ գրեաց առ Արեստիդէս՝ Ափրիկանոս. այն որ յառաջագոյն սակաւիկ մի ցուցաք վասն նորա, զի գրեաց նա, և վասն միաբանութեան գալուցութեան ծննդոց որ գրոշմեալ են յաւետա-

Եւ զկարծիս բազմաց իբրեւ սուտս և հակառակորդս ճշմարտութեան յանդիմանեալ կշտամբէ, և զպատմութիւնն զոր ընկալաւ նա՝ դնէ բանիւքս այսոքիւք. եթէ Որովհետեւ անուանք ցեղիցն թուէին 'ի մէջ Խորայելի կամ ըստ բնութեան կամ ըստ օրինաց. ըստ բնութեան՝ այն է որ 'ի կարգէ անտի ծննդոց առնոյր զյաջորդութիւն, իսկ ըստ օրինաց՝ որդեգրութեամբ յանուն անորդի մեռելոյ եղբօր. և քանզի չեւ եւ էր ցայն վայր տուեալ յոյս յարութեան մեռելոց յայտնապէս, զհանդերձեալ աւետիսն յօրինակ յարութեան առցեն մահկանացուք, զի մի՛ պակասեսցէ անուն մեռելոյն: Եւ զի յիշատակեալքն յազգահամարի անդ, են՝ որ որդի 'ի հօրէ կարգեցան ծնունդք հարազատք, և են՝ որ յայլոց ծնեալ և յանուն այլոց կոչեցան, և երկոցունց սոցա յիշատակ անուանցն եղեն, այնոցիկ որ ծնան, և այնոցիկ յորոց անուն ծնան. և վասն այնորիկ ոչ ոք յաւետարանագրաց անտի վրիպեցաւ, սա զազգ բնութեան թուելով և նա՝ զօրինաց: Զի որ 'ի Սողոմոնէ և 'ի Նաթանայ էին ազգ խառնեալ ընդ միմեանս, կիսոց յարուցանելով զաւակս անորդի մեռելոց, և այլոց յերկրորդ գալով յամուսնութիւն 'ի Ժառանգութիւն բնիկ ծննդոց՝

բանին. մինչև յանդիմանեալ կշտամբեաց նա զկարծիս մտաց որ եղեն բազմաց, վասն այսորիկ զի սուտ են և հակառակորդքն ճշմարտութեան: Եւ զպատմութիւնն զոր ընկալաւ նա՝ եղ. յայտ բանս. վասն զի անուանք ազգացն թուէին 'ի մէջ Խորայելի կամ ըստ բնութեան կամ ըստ օրինաց. բայց ըստ բնութեան այն է որ 'ի կարգէ անտի անբանեաց է. իսկ ըստ օրինաց այն որ ծնանի յօրդեգրութիւն եղբօր մեռելոյ առանց որդւոց, յարուցանել նմա անուն. քանզի չեւ եւ էր ցայն վայր տուեալ յոյս յարութեան մեռելոց մեկնապէս աւետեացն այն որ հանդերձեալն էր լինել 'ի յարութիւն անդ մահկանացուք՝ շանային նոքա զի մի պակասեսցէ անուն մեռելոյն: Եւ քանզի զայս զոր դրոշմեաց մեք յայսմ պատմութեան ծննդոց, են որդիք որ 'ի հայրենի բնութենէ կարգեցին, և են որ յայլոց ծնան և եղեն այլոց. արդ. երկոցունց նոցա յիշատակ անուանց եղեն այնոցիկ որոց ծնան, և այնոցիկ վասն որոց ծնան. և վասն այնորիկ մի յաւետարանեաց անտի ոչ ստեաց, զի թուեաց զազգս բնութեան և զօրինաց. զի խառնեալ էին ազգքն ընդ միմեանս՝ Սողոմոնին և Նաթանուն. որոց յարուցանէին որդիս եղբարցն իւրեանց մեռելոց, և որոց առնուին երկուս կանայս և արգարութեամբ համարեալ լինէին նոքա՝ եթէ որդիք

որով նոքին ինքեանք յայլ և այլ անուանս յորջորջէին, յորոց ծնանն ըստ բնութեան, և յորոց որդեգրեցան ըստ օրինաց. մինչ զի երկուց իսկ ծննդաբանութեան ազգահամարին ճշմարիտ գորով, թեպէտ թազմնոր՝ սակայն ստոյգ ճանապարհաւ գայ հասանէ 'ի Յովսէփ: Այլ զի պարզ և մեկին իցէ բանս, զերկոցունց իսկ ցեղիցն զկարգ կցորդութեան դիցուք հաւաստեալ: Ի Դաւթայ ընդ Սողոմոն թուելով զազգն՝ 'ի կատարածէ երրորդ գտանի Մատթան որ ծնաւ զՅակոբ՝ զհայրն Յովսէփու, իսկ ըստ Ղուկայ 'ի Նաթանայ յորդույ Դաւթի. դարձեալ երրորդ 'ի կատարածէ Մեղքի՝ որոյ որդին է Հեղի հայր Յովսէփայ, Արդ կէտ եղեալ մեր զՅովսէփ, պարտ է մեզ ապա ցուցանել, եթէ զիարդ Յակոբ 'ի Սողոմոնէ, և Հեղի 'ի Նաթանայ սերեալ՝ հարք իցեն նորա, և դարձեալ որպէս Յակոբ և Հեղի եղբարք գտանիցին, և կամ զիարդ հարք նոցա Մատթան և Մեղքի, յայլ և այլ գորով ազգատոհմէ՝ նախահարս գոլ Յովսէփու պատմին: Մատթան և Մեղքի առին երկոքին զնոյն կին՝ մի ըստ միջէ, և եղեն նոցա որդիք երկու համա մայր. վասն զի ոչինչ արգելչր յօրինաց անտի՝ որ այրին էր, և կամ թողեալ յառնէ իւրմէ, լինել առն այլում: Արդ յեւթայ՝ զի այս էր անուն կնոջն, նախ Մատթան՝ որ 'ի Սողոմոնէ ունի զազգն, ծնաւ զՅա-

իցեն մեռելոցն ըստ օրինացն. և զի որդիք են սոքա որոց ծնանն 'ի նոցանէն՝ ըստ բնութեան. որպէս զի երկոքին պատմութիւնք այս ազգացս ճշմարտիւ կատարին 'ի վերայ Յովսէփու, թեպէտ ալլափոխք իցեն՝ սակայն ճշմարիտք են: Բայց զի եղիցին գիւրին այս ինչ զոր ասեմս, պատմեցից ես զփոփոխումս ազգաց՝ և Դաւթայ 'ի ձեռն Սողոմոնի, իբրև թուին ազգքն 'ի կատարածէ երրորդ գտանի Նաթան, զի ծնաւ զՅակոբ զհայրն Յովսէփու: Իսկ Նաթանայ որդույ Դաւթայ որպէս Ղուկաս ցուցանէ, երկրորդ իբրև 'ի կատարածէ գտանի Մեղքի. զի Յովսէփ որդի Հեղեայ Մեղքեանց: Արդ՝ կէտ եղեալ մեր ցուցանել վասն Յովսէփու, թէ որպէս ցուցանէ մեզ պատմութիւնս՝ զի են նոքա հարք երկոքին, որ կարգեն զազգս՝ զՅակոբ 'ի Սողոմոնէ, և զՀեղի 'ի Նաթանայ. եթէ զիարդ են Յակոբ և Հեղի եղբարք. և յառաջ քան զնոսա հարք նոցա Նաթան և Մեղքի առին երկոքին մի կին, զի անուն էր նորա Ասթա. և ծնան երկու եղբարս 'ի միջէ մօրէ. վասն զի ոչինչ արգելէր յօրինաց անտի այնմիկ որ այրին լինէր, և կամ այնմիկ որ թողեալն լինէր յառնէ իւրմէ լինել այլում առնն:

կոր. և իբրև մեռաւ Մատթան, Մեղքի որ 'ի Նա-
թանայ էր սերեալ, 'ի նմին ցեղէ, բայց յայլմէ տոհ-
մէ, էառ զայրին, և ծնաւ 'ի նմանէ զՀեղի. այսպէս
գտանեմք զի զատեալ ազգաւ Յակոբ և Հեղի՝ են եղ-
բարք 'ի միոջէ մօրէ: Երրոց Յակոբ 'ի մեռանել եղօր
իւրոյ Հեղեայ անորդի՝ էառ զայրին նորա, և ծնաւ 'ի
նմանէ որդի երրորդ զՅովսէփ. և զի ըստ բնութեան
որդի էր նորա, վասն որոյ գրեալ է, [Ե Յակոբ ծնաւ
զՅովսէփ. իսկ ըստ օրինաց՝ որդի է նա Հեղեայ, զի
նմա յարոյց Յակոբ զաւակ, վասն զի եղբայր էր նորա:
Վասն այնորիկ ոչ վայրապար ինչ կարգէ զազգահա-
մարն Մատթէոս յասելն [Ե Յակոբ ծնաւ զՅովսէփ.
իսկ Ղուկաս՝ զի 'ի ներքուստ 'ի վեր հան զհամարն,
որ է, ասէ, որդի, և յաւել որպէս կարծէր Յովսե-
փայ, որ Հեղեայն՝ որ Մեղքեայն. զի ըստ օրինաց
ծնունդս չկարէր յայտնագոյնս քան զայս դնել. և
յայտօրինակ որդեգրութեան լռեաց չեղ ցվախճանն
զծնաւն, մինչև եհան զնա առ Աբամ, և յԱստուած
բովանդակեաց: Ոչ եթէ յանխորհուրդս և յապու-
րակի զայս այսպէս առնելով, այլ այնքիկ որ յազգէ
անտի Փրկչին մերոյ էին ըստ մարմնոյ, կամ՝ ի ցոյց

Նախ Մատթան այն որ կարգեալն լինի աղքն նորա 'ի Սողոմոնէ,
ծնաւ զՅակոբ. և իբրև մեռաւ Մատթան և եղև այրի կին նորա,
էառ զնա Մաղքի, այն որ կարգի աղքն նորա 'ի Նաթանայ, զի
անգամին 'ի նմին աղքէ էր նա, և ոչ յայլմէ աղքէ՝ որպէս կանխե-
ցաք ասացաք: Եւ իբրև էառ զնա՝ ծնաւ զՀեղի. այսպէս իբրու-
զատեալ են երկու աղքք, գտանեմք մեք զի են Յակոբ և Հեղի՝ ի
մօրէ մօրէ. և Յակոբ՝ իբրև մեռաւ Հեղի եղբայր նորա առանց
որդւոց՝ էառ զկին նորա, և ծնաւ 'ի նմանէ զՅովսէփ երրորդ. զի
է նա որդի նորա ըստ բնութեանն, և վասն այսորիկ գրեալ է [Ե
Յակոբ ծնաւ զՅովսէփ. իսկ ըստ օրինաց որդի է նա Հեղեայ, զի
նմա յարոյց Յակոբ զաւակ, վասն զի եղբայր էր նորա. վասն
այնորիկ ոչ հատաւ գալրութիւն ծննդոցն յազգաթուիւ իւրում.
Մատթէոս ասէ. բայց Յակոբ ծնաւ զՅովսէփ. իսկ Ղուկաս 'ի
համարել անդ իւրում՝ 'ի ներքուստ 'ի վեր ասաց որպէս կար-
ծէին զմանէ [Ե է նա 'ի Յովսէփայ՝ 'ի Հեղեայ՝ 'ի Մեղքեայ. զի
զայն աղք որ ըստ օրինացն է և ոչ ըստ բնութեան, ոչ մարթի
առել [Ե ծնաւ. այլ այնուիկ որ ըստ որդեգրութեան եղև. լը-
ռեաց յայնմանէ [Ե ծնաւ, մինչև եհան զնա առ Աբամ, և ասաց.
բայց Աբամայ՝ յԱստուծոյ, և բովանդակեաց: Եւ այս ոչ եթէ զայն
ինչ ասացաք՝ որոց չեք նորա օրինակ ցուցանելի, կամ նմանելով
ինչ նմանէ. այլ այնքիկ որ յազգէ անտի են Փրկչին մերոյ ըստ

մեծազգի ազնուականութեան ցեղին, կամ լոկ 'ի գիտութիւն տեղեկութեան, սակայն ճշմարտութեամբ զայս մեզ ականդեցին: Եթէ աւազակք Եդովմայեցիք ասպատակելով 'ի վերայ Ասկաղոն քաղաքի Պաղեստինացւոց, գերեցին 'ի մեհենէ անտի Ապողոնի՝ որ կանգեալ էր առ պարսպաւ քաղաքին, զԱնթիպատրոս զորդի Հերովդի ուրումն պաշտօնէի դիցն, և ընդ այլ աւարսն առին գնացին: Եւ զի սոյն այս քուրմն չեղև ձեռնհաս տալ փրկել զորդին իւր, մնաւ ինքն Անթիպատրոս 'ի սովորութիւնս Եդովմայեցւոց, և յետոյ եղև բարեկամ ընդ Հիւրկանեայ քահանայապետին Հրէից: Եւ 'ի նմանէ հրեշտակութեամբ առ Պոմպէոս գնալով, և զարքայութիւնն Հիւրկանեայ թափելով 'ի ձեռաց եղբոր նորա Արիստաբուղեայ, զորոյ զմեծ մասն հատեալ էր 'ի նմանէ, յաջողեցաւ հոգաբարձու կալ Պաղեստինացւոց աշխարհին: Եւ յաջորդէ զԱնթիպատրոս՝ որ սպանաւ նենգութեամբ նախանձու ընդ յաջողուածս իւրոյ բաղդին, որդի նորա Հերովդէս, որ յետոյ ուրեմն յԱնտոնիոսէ և յԱգոստեայ հրամանաւ ծերակուտին Թադաւոր կացուցաւ 'ի վերայ Հրէից: Եւ եղեն որդիք Հերովդի՝ Հերովդէս և այլ չորրորդապետք. և այսոքիկ միաբանին հաւասար ընդ պատմութիւնս Յունաց: Մինչև ցայն ժամանակս արձանագրեալ գտանէին 'ի տան անդ դիւանին ցեղքն Եբրայեցւոց, մինչև յեկս

մարմնոյ. կամ գէտք և ծանօթք նորա ուսուցին դուքնաբարձ քայց ետուն ճշմարտիւ և այնու հանգերձ և զայս ևս՝ եթէ եղովմայեցիք 'ի վերայ Ասկաղոն քաղաքի պաղեստինացւոց. և գերեցին 'ի մեհենէ անտի կռոյն Ապողոն, որ եղեալ էր մերձ 'ի կողմն պարսպին, զԱնտիպատրոս զորդի Հերովդէի՝ այն որ էրն ծառայ այնմ մեհենի ընդ այլ գերինս. և առին գնացին: Եւ սոյն այս քուրմն վասն զի չեղև ձեռնհաս տալ և փրկել զորդին իւր, մնաւ ինքն Անտիպատրոս 'ի մեջ սովորութեանցն եղովմայեցւոց. և յետոյ եղև նա բարեկամ ընդ Հիւրկանեայ քահանայապետին Հրէից: Եւ եղև նա հրեշտակ փոխանակ ընդ նորա առ Պոմպէոս, և ինդրեաց նա զարքայութիւնս նորա՝ որ հատեալ և տարագրեալ էր յԱրիստաբուղեայ եղբոր իւրոյ: Եւ իբրև առաքինանայ այսուիկ եղև նա ափեղատոս. այսինքն հոգեբարձու պաղեստինացւոց. քայց ընկալաւ յԱնտիպատրոս 'ի ժամանակի իւր, և ըսպանաւ նա նախանձու նենգութեամբ վասն բազում առաքելնու-

անգամ, որպիսի որ Աբիովը էր յԱմնացւոց, Հռութի Մովսէսացւոց, և խառնիճաղանձն որ ելեալ էր ընդ նոսա յերկրէ անտի Եգիպտացւոց և ամուսնութեամբ ազգախառնեալ ընդ նոսա: Բայց Հերովդէս, քանզի համար չէր նորա ընդ ազգատոհմ տան իսրայելի, և խարէին զնա միտք խորհրդոց իւրոց ընդ վատատոհմութիւն իւր, էառ այրեաց զամենայն մատեանս զազգատոհմին Հրէից. զի համարեցաւ նա ՚ի միտս իւր ազնուացուցանել զառհմն՝ յորժամ չիցէ այլ որ որ կարգեսցէ ՚ի գրոց հասարակաց զազգատոհմ իւր, և վերացուցէ հասուցէ մինչև ՚ի նահապետս հարցն, կամ յեկամուտսն և ՚ի պանդուխտսն յեցեալս ՚ի նոսա և յազգախառնեալս: Սակաւք ոմանք ՚ի նոսա սիրողք հնութեան, արարին իւրեանց առանձին յիշատակարանս տոհմին, կամ զի յիշէին նոքա զանուանս, և կամ զի գտաւ առ նոսա պատճէն յառաջին մատենից անտի, պարծին պահեալ զյիշատակ ազնուականութեան իւրեանց. ՚ի սոցունց յայսցանէ էին նոքա, վասն որոց կանխեցաք ասացաք, որք տէրութիւն կոչէին, վասն խառնելոյն իւրեանց ընդ ազգա-

թեան իւրոյ Հերովդէս որդի նորա, զի նա ինքն յետոյ դարձեալ ՚ի հրամանէ Անտոնինեայ և Օգոստեայ արքայի և սինկղիտոսի եղև Թագաւոր ՚ի վերայ Հրէիցն. զի նոքա եղեն որդիք Հերովդէս չորրորդ, և այլքն ևս իշխանք չորրորդ: Բայց սոքա և միաբանին իսկ և ընդ պատմութիւնսն յունաց: Գրեալ իսկ էին ազգն հեռւոյեցւոց մինչև ցայն ժամանակս ՚ի տան անդ գիւանին մինչև ՚ի նշգրէս անգամ՝ որպէս Աբիովնոյն յամոնացւոց անտի և Երրովթ ՚ի մովսէսացւոց. և խառնիճաղանձն որ եկեալն էր ընդ նոսա յերկրէ անտի յեգիպտացւոց: Բայց Հերովդէս, քանզի համար ինչչէր նորա ընդ ազգատոհմ տան իսրայելի, և խարէին զնա միտք խորհրդոց իւրոց ՚ի ձեռն այլազգութեան տոհմին իւրոյ, էառ նա այրեաց զամենայն մատեանս զազգատոհմին Հրէից, զի համարեցաւ նա ՚ի միտս իւր երևել ՚ի բարիւրդ տոհմն անտի՝ յորժամ չիցէ այլ որ կարգեսցէ ՚ի գրոց հասարակաց զազգատոհմն նորա, և վերացուցէ հասուցէ զնա մինչև ՚ի նահապետս հարցն, կամ ՚ի նշգրէս անտի կամ ՚ի խառնիճաղանձն անտի՝ որ էին ՚ի ձեջ նոցա. սակաւք ՚ի պիտանեաց անտի որ էին ՚ի նոսա, արարին իւրեանց գոյզն գրութիւն զազգաց, կամ վասն զի յիշէին նոքա զանուանս, կամ թերեւս գտաւ առ նոսա պատճէն յառաջին մատենից անտի. և պարծին թէ կայ յիշատակ ազգին իւրեանց բարոյ. զի ՚ի սոցունց յայսցանէ էին նոքա՝ վասն որոց կանխեցաք վասն նոցա. և հպարտեցեալ պարծէին տէրութիւնս՝ վասն խառ-

տոհմն Փրկչին մերոյ. և էին նոքա 'ի Նազարեթէ և 'ի Քոնսաբայ գիւղից յուղայեանց և յայլ գաւառս սփռեալ, հանին զազգահամարն 'ի դպրութենէ անտի ծննդոց՝ որպէս և կարող էին ճգրտիւ գտակաւ: Որ եթէ այսպէս իցէ և եթէ այլազգ ինչ, մեկին ինչ և դիւրին քան զայս այլ ոք գտանել ոչ կարէ, որպէս եսս ակն ունիմ և ամենայն ոք հանձարեղ ընտրող: Թէպէտ և չիցէ մեզ վկայութիւն առ ձեռն, սակայն չիք լաւ և ճմարտագոյն քան զայս, և զի աներկմիտս եմք ընդ ստուգութիւն աւետարանին: Եւ 'ի կատարածի թղթոյն յաւելլու զայս այսպէս Ափրիկանոս. Եթէ Մատթան՝ այն որ 'ի Սողոմոնէն է, ծնաւ զՅակոբ, և իբրեւ մեռաւ Մատթան, Մեղքի՝ այն որ 'ի Նաթանայն է, 'ի նմին կնոջէ ծնաւ զՀէղի. համամայր եղբարք են արդ. Հէղի և Յակոբ: Եւ իբրեւ մեռաւ Հէղի անորդի, Յակոբ յարոյց նմա զաւակ՝ զի ծնաւ զՅովսէփ. ըստ ընութեան ինքեան անձին իւրում, իսկ ըստ օրինաց Հէղեայ. այսպէս էր Յովսէփ որդի երկոցունց նոցա: Զայս այսպէս Ափրիկանոս: Բայց յայնմիկ՝ զի գրեցաւ Յովսէփ յազգահամարն զօրութեամբ և Մարիամ ընդ նմա, յայտ է զի 'ի նմին ազգէ էր. վասն զի ըստ օրինաց Մովսիսի չէր հրաման

նելոյն իւրեանց ընդ ազգատոհմն Փրկչին մերոյ. և էին նոքա 'ի Նազարեթէ և 'ի Քոնսաբ գիւղից յուղայեանց: Եւ իբրեւ ելին նոքա յայլ աշխարհս՝ պատմեցին որպէս և կարող եղեն 'ի դպրութենէ անտի ծննդոց. բայց եթէ այսպէս և եթէ այլ ազգ ինչ, պատմութիւն մեկին և դիւրին քան զայս այլ ոք գտանել ոչ կարէ. որպէս և ես ակն ունիմ, և ամենայն որ հանձարեղ ընտրող է յայնմիկ՝ հաւանեցի 'ի փոյթ պնդութեանս մերոյ. և թէպէտ և չունէր նա վկայութիւն յայնմիկ, զի չկարէ նա ասել պատմութիւն լաւ և ճմարտիւ քան զայս, աւետարանն իսկ ստող. և ճմարտիւ է: Եւ 'ի կատարածի թղթոյս այսորիկ յաւելլաք զայս. եթէ Մատթան ասէ, այն որ 'ի Սողոմոնէն է, ծնաւ զՅակոբ. և իբրեւ մեռաւ Մատթան, Մեղքի՝ այն որ 'ի Նաթանայն է. և նա 'ի նմին կնոջէ ծնաւ զՀէղի. արդ՝ որդիք միոյ մօր են նոքա եղբարք՝ Հէղի և Յակոբ: Բայց Հէղի մեռաւ անորդի, և Յակոբ յարոյց նմա զաւակ, զի ծնաւ զՅովսէփ՝ ըստ ընութեան անձին իւրում. իսկ ըստ օրինաց՝ Հէղեայ: Այսպէս էր Յովսէփ որդի երկոցունց նոցա: Զայս ամենայն ասաց Ափրիկանոս: Բայց յայնմիկ զի գրեցաւ Յովսէփ յազգահամարն և Մարիամ ընդ նմա յայտ եղև եթէ 'ի նմին ազգէ էր. վասն զի ըստ օրինաց Մովսիսի, ոչ

ազգախառնել ընդ այլս. զի այսպէս պատուիրեն օրէնք եթէ միում ումեք 'ի ժողովրդենէ անտի և 'ի նմին ազգի ամուսնասցի կին ընդ առն, զի մի եղիցի փոխել վիճակի ժառանգութեան տոհմին ազգէ յազգ: Մինչև ցայս վայր, և այս շատ լիցի:

ԳԼՈՒԽ Է.

Վասն Հերովդի նենգաւոր կոտորածի մանկանցն, և թէ որպիսի կատարած չար եհաս նմա:

Եւ իբրև ծնաւ Քրիստոս ըստ կանխաձայն մարգարէութեանցն 'ի Բեթղէհէմ Հրէաստանի, 'ի ժամանակին՝ որպէս կանխեցաք ցուցաք, և 'ի գալ հասանել մոգուցն յարևելից և 'ի հարցանել թէ, Ո՛ւր է նորա ծին արքայն Հրէից, զի տեսաք զաստղն նորա, և զայս հատաք անցաք ճանապարհ վասն այսորիկ գալ բազում պնդութեամբ երկիր պագանել տղայոյն իբրև Աստուծոյ, խռովեցաւ յոյժ Հերովդէս ընդ այն՝ զի 'ի վտանգի կորստեան զիւր տէրութիւնն համարէր: Եւ

ռնէին իշխանութիւն ազգն խառնել ընդ միմեանս. զի հրամայեն այսպէս. եթէ միում ումեք 'ի ժողովրդենէ անտի և 'ի նմին ազգի ամուսնասցի կին ընդ առն. զի մի եղիցի պատուաւ վիճակ ժառանգութեան տոհմին ազգէ յազգ և տոհմէ 'ի տոհմ. մինչև ցայս վայր և այս ևս շատ լիցի:

Որքերորդ. վասն նենգաւոր սպանմանն, զոր նենգեաց Հերովդէս գնակտին Բերդենեմացոցն, և թէ որպիսի կատարած չար եհաս նմա:

Այլ 'ի ժամանակի իբրև ծնաւ Քրիստոս 'ի Բեթղէհէմ յուրայեանց ըստ վկայութեան մարգարէութեանն, ընդ այն ժամանակն՝ որպէս կանխեցաք ցուցաք վասն նորա՝ 'ի ժամանակի, իբրև եկին հասին մոգքն յարևելից, և հարցանէին եթէ ուր է նորածին թագաւորն հրէից, զի տեսաք մեք զաստղն նորա: Եւ այս պատճառք այսր ամենայնի գնացից ճանապարհին, որ եղև նոցա բազում պնդութեամբ գալ և երկիր պագանել իբրև Աստուծոյ,

Հարցանէր զդպիրս ժողովրդեան, եթէ ուր ական ունիցիք եթէ ծնանելոց է Քրիստոսն: Եւ իբրեւ գիտաց զմարգարէութիւնն Միքիայ եթէ 'ի Բեթղէհէմ ծընանելոց է, միով հրամանաւ առ հասարակ զամենայն մանուկ ստնդեայ 'ի Բեթղէհէմ քաղաքի և շուրջ զսահմանօք նորա, յերկեմենից և 'ի խոնարհ ըստ ժամանակին զոր ստուգեաց 'ի մոգուց, հրամայեաց կոտորել: և համարեցաւ 'ի միտս իւր եթէ և Յիսուս ընդ հասակակից մանկտին կորեաւ: Բայց յառաջեալ զնենգութիւն թագաւորին՝ աճապարեցին ծնողք նորա ապրեցուցանել զմանուկն յԵգիպտոս, 'ի յայտնութենէ զուարթնոյն ուսեալ որ լինելոց էր. և զայս այսպէս գիրք սուրբք աւետարանին պատմեն: Բայց արժան է տեսանել թէ զինչ անցք անցին ընդ Հերովդէս վասն ժպրհութեան համարձակութեան նորա 'ի վերայ Քրիստոսի և 'ի վերայ հասակակից մանկտոյն: Զի 'ի նմին ժամանակի հասին ժամանեցին 'ի վերայ նորա արդար դատաստանքն Աստուծոյ. և որ մնային նմա յետ վախճանելոյ 'ի կենաց աստի տանջանք, կանխէին զառհաւատչեայն աստէն յայտ առնելն, որպէս և զթագաւորութեան իւրոյ զկարծե-

այնմոր ծնան 'ի Բեթղէհէմ: Բայց Հերովդէս ոչ թէ սակաւ ինչ խռովեցաւ յիրաց աստի յայսցանէ. զի էած նա զմտաւ եթէ բառնալոց է 'ի նմանէ առաջնորդութիւն աւերութեանն: Եւ հարցանէր նա զօրէնսդիրս ժողովրդեանն, եթէ ուր ականիք ասէ եթէ ծնանելոց է Քրիստոս: Իսկ իբրեւ գիտաց եթէ սաց մարգարէութիւնն Միքիայ, եթէ 'ի Բեթղէհէմ ծնանելոց է, միով հրամանաւ առ հասարակ զամենայն տղայ մանուկ որ էր 'ի Բեթղէհէմ քաղաքի և շուրջ զսահմանօք նորա, 'ի ծննդոց մինչև յերկեմենս՝ ըստ նմանութեան ժամանակին որպէս ասացին նմա մոգքն, հրամայեաց կոտորել: և համարեցաւ 'ի միտս իւր եթէ և Յիսուս ընդ մանկտին կորեաւ: Բայց յառաջեաց զնենգութիւն նորա աւետին հրեշտակին, որ ուսոյց զընդանիս նորա՝ ինչ որ լինելոց էր առ յապայ: Եւ առին զնա և փախեան յերկիրն եգիպտացոց: Զայս գիրք սուրբք աւետարանի ուսուցանեն: Բայց արժան է տեսանել զինչ անցք անցին ընդ Հերովդէս վասն ժպրհութեան համարձակութեան նորա 'ի վերայ Քրիստոսի և 'ի վերայ մանկտոյն Բեթղէհէմացոց: Զի 'ի նմին ժամանակի հասին ժամանեցին նմա արդար դատաստանքն Աստուծոյ: Եւ մինչեւ կենդանի էր յաշխարհի՝ աստտին կանխեաց եցոյց նմա որ ինչ ընդունելոց էր նա յետ վախճանելոյն իւրոյ յաշխարհէ աստի. և շինութիւն թագաւորութեանն զոր հրամայէր՝ թէ լինելոց էր

ցեալ յաջողուածս բազդին բազմադիմի աղիտիւք ընտանեացն, կնոջն, որդւոց և կարևոր տոհմակցաց և բարեկամաց անօրէն մահուամբ մթաքնեալ աղարտեաց, զորս չկարեմ մի առ մի 'ի համար արկանել և վասն այսոցիկ ամենայնի եղեռնութեանցն զմանր նրկարագիր, զի արտաքոյ է առաջարկութեան բանիս. 'ի գիրս պատմութեան Յովսէպոսի լայն և ճոխ բանիւք է տեսանել: Որ յետ դաւաճանութեամբն նենգելոյ ընդդէմ Փրկչին մերոյ և ընդդէմ մանկտոյն, ժամանեցին նմա աստուածառաք հարուածք, և մինչև 'ի մահ զնա հալածեցին: Բայց չէ անդէպ լսել ըզնոյն բան զօրինակագիր գրչիս՝ զոր գրեաց յօթն և տասներորդ գիրս յԵբրայական հնախօսութեան իւրում վասն չարաչար կատարածի մահու նորա զայս ձև օրինակի. Հերովդի, ասէ, ախտ հիւանդութեանն չարաչար զայրանայր, և կշռէր նմա հատուցումն աստուածավրէժ՝ վասն անօրէնութեանցն զոր անօրինեաց: Զի տենդ յամր տապախառն՝ ոչ արտաքոյ զայրեցումն յայտ առնելով, որպէս 'ի ներքուստ յաճախէր զհաշումն տանջանաց նորա: Եւ ցանկութիւն անյագութեան ստէպ առնլոյ կերակուրս, զոր չմարթէրն

նմա, խաւարեցուցին զնա բազում արտմութիւնքն սպանութեանցն զոր արար նա ընդ ընտանիսն իւր, զկնոջ իւրոյ և զորդւոց իւրոց, և զայլոց սիրելեաց որ առաւել պատուական էին 'ի առհմի անդ իւրում: Բայց այժմ համարեալ զնոսս ոչ կարեմք մեք, զի 'ի ճառս պատմութեանց նոցա ընդարձակապէս ասացեալ է Յովսէպոսէ՝ 'ի պատմութիւնս անդ զոր գրեաց. զի ընդ նմին ընդ նենգութեանն սպանման զոր գործեաց նա 'ի վերայ Փրկչին մերոյ և 'ի վերայ մանկտոյն, ժամանեցին նմա հարուածք յԱռաւելոյ, և մինչև 'ի մահ հալածեցին զնա: Բայց ոչ է ադէպ լսել զնոյն բան զօրինակագիր գրչին զոր գրեաց այսու բանիւք վասն չարաչար կատարածի մահու նորա. եթէ Ախտ հիւանդութեանն Հերովդի, ասէ, զայրանայր 'ի վերայ նորա առաւելապէս, զառաւածավրէժս հատուցման չարաչարս խնդրէր 'ի նմանէ զանիւրաւութեանն զոր անօրինէր նա: Զի հուր տապախառն տենդոյ վառեալ առեղբեր 'ի նմա՝ որ արտաքս ոչ ցուցանէր զարուամն ապոյցն իւրոյ, որպէս զի 'ի ներքուստ յաճախէր հաշումն տանջանաց նորա. և ընդունել ինչ կերակուր բնաւ նա ոչ ցանկանայր՝ զի ոչ լինէր անց կերակրոյ ընդ պորտ նորա, և կեղ չարակեղ և ցաւք անհարկնք անկեալ էին զազեօք նորա. և այրումն գիւժութեան զոտիւք նորա. և գոգ նորա՝ ասէ՝ արորեցաւ և որգնաւից եղև. և 'ի թառել ոգւոցն և նա ևս տառապեցուցանէր զնա և

նմա զլանալ, և կեղ չարակեղ անկեալ զաղեօք նորա և ցաւք անհնարինք զամենայն յողիւք մարմնոյն. և այրումն գիճութեան զոտիւք նորա ուռուցեալ սպիտակ թափանցիկ փայլուն՝ հասանելով ապականութեան ախտին մինչև մօտ 'ի համան. և գոգ նորա անդամօքն տրորեալ և որդնալից լինէր. և 'ի հոտոյ անտի ժահուն և 'ի բազմադիմի և 'ի ստէպ նուաղելոյ շնչոյն՝ յոգիս լինէր ապաստան, և յանհնարին ցաւոց անտի յամենայն կողմանց լմնայր նմա այլ ևս ոյժ զօրութեան: Եւ 'ի նոցանէ որոց գուշակն լինին զաստուածայնոց, և յառաջագոյն պատմող զեղեւոցն լինել՝ իմաստութիւն համարին, եթէ վասն բազում ամբարշտութեանց նորա արար Աստուած վրէժխընդրութիւն 'ի թագաւորէ անտի: Զայսոսիկ նշանագրէ յիշատակեալս մեր պատմագիր 'ի մատենին՝ զոր ասացաք: Դարձեալ նոյն գրիչ յերկրորդ պատմութեան իւրում որ վասն պատերազմին Հրէից, սոյն օրինակ զնմանէ աւանդէ. եթէ Յորժամ ճարակեցաւ ախտ հիւանդութեանն ընդ բովանդակ մարմինն, յազգի ազգի ցաւս 'ի վեր երևէր տենդ յամր և մարմնջ անտանելի ողջոյն զմորթով մարմնոյն, ցաւք անհնարին զաղեօք նորա, և այտումն ջրգողութեան զոտիւքն, և տրորումն 'ի գոգ նորա, մինչև յապականութենէ որդունս ծնանել յանդամն. և 'ի թասել ոգւոցն, 'ի նեղել տաքնապել շնչոյն՝ պրկումն ջրաց և ցաւ ան-

տրամեցուցանէր 'ի հոտոյ անդ ժահուն. և ստէպ ստէպ ստեղծելոյ անտի նեղեալ լինէր, և ցաւք անհնարինք յամենայն կողմանց ստիպէին զնա, և զօրութիւն համբերութեան ոչ գայր 'ի նմա: Իայց ասի յայնցանէ իբրև յԱստուծոյ խօսելն, և յայնցանէ որ կանխենն ասենն իմաստութեամբ իբրև զայս. եթէ վասն բազում սպանմանցն անօրէնութեանցն զոր գործեաց նա, արար Աստուած վրէժխընդրութիւն 'ի թագաւորէ անտի. և դարձեալ այլովք ևս սպանմամբք՝ որ նմանող են սոցա: Ասաց վասն նորա սոյն իսկ այս օրինակագիր գրիչ. եթէ Յորժամ էառ ախտ հիւանդութեան աստուծոյն զմարմնն նորա, բաշխեաց զնա 'ի ցաւս ազգի ազգի. զի ունէր զնա տենդն տապագին, և որդն անչափ զամենայն մարմնս նորա ուտէր, և ցաւք անհնարինք զաղեօք նորա. զի զտառ նորա ունէր այտումն իբրև ջրգողելոյ, և զգոգն նորա տրորումն 'ի ծնանել զորդունս: Եւ դարձեալ 'ի թասել ոգւոցն, որ ասի 'ի յոյն անգր՝ օրթափոնիայ և յասպինիա, և ճգնու-

հնարին ընդ ողջոյն մարմինն, մինչ զի գուշակքն աստուածախօսք վրէժխնդրութիւն Աստուծոյ լինելախօսիս հիւանդութեան ասէին: Իսկ նա թէպէտ և ճշգնեալ մրցէր ընդ այսպիսի այլափոխ ցաւս, սակայն ոչ երբեք հատեալ զյոյս փրկութեան՝ կենաց ակն ունէր և ի հնարս բժշկութեան ապաւինէր: Եւ անցեալ ընդ Յորդանան ընդ զպէտս իւր ՚ի Ջերմկաց անտի որ են մօտ ՚ի Կալլիբոյէն, և գնան թափին ջուրք նորա ՚ի Մեռեալ ծով, սակայն քաղցունք են և ըմպելի: Եւ հաճոյ թուեցաւ բժշկաց Ջեռուցանել զամենայն մարմինս նորա ՚ի ձէթ եղկ, և իբրեւ ընկլաւ նա բոլորովին անձամբ յաման անդր որ էր լի ձիթովքն, լուծաւ ինքն և իբրեւ մեռելոյ շրջեցան աչք նորա: Եւ ՚ի շտապ տագնապէն և ՚ի ձայնէ աղաղակի պաշտօնէից իւրոց ուշաբերեալ յանձին գայր: Ի վախճանի ապա յուսահատեալ ՚ի փրկութենէն՝ հրաւայէր տալ ամենեցուն զօրականին իւրաքանչիւր յիսուն կշիռ, և ոսկի բազում իշխանաց իւրոց և բարեկամաց: Եւ ինքն դարձ արարեալ յԵրիբով, ՚ի դառնութեան մաղձին և առ զայրուցս գող իբրեւ սպառնայր մահու, և ՚ի գործ անարժան դաւոյ և նենգութեան մտաբերէր: Զի հրամայէր ածել ժողովել յամենայն քաղաքաց անտի Յուդայ զերեւելի երեւելի այր ՚ի տեղի մի՝ զոր անուանեալ կոչէին կրկէս կամ ձիւնթացք. և կոչեալ առ ինքն զՍաղոմէ զքոյր իւր,

Թիւն նեղութեան զամենայն անգամս նորա. զի այնքեիկ որ յԱստուծոյ խօսէին՝ ասէին, եթէ այս հիւանդութիւն վրէժխնդրութիւն է: Իսկ նա թէպէտ և տանջեալ և չարարէր այսու ամենայնիւ ցաւք, սակայն ջանայր նա կեալ, և տկն ունէր փրկութեան՝ ի բժշկութիւն անձին իւրում հնարէր: Եւ էանց նա ընդ Յորդանան գետ, և ընդ զպէտս իւր ՚ի Ջերմկաց անտի՝ որ էր ՚ի Կղերիա, որ ելանէն ջուրքն նորա ընդ ծոցն Ասպղատեայ, և քաղցունք և անուշունք են ըմպելոյ. և հաճոյ եղև բժշկաց զի անդ լուսացն զամենայն մարմինս նորա ձիթով. և իբրեւ ընկլաւ նա բոլորովին անձամբն յաման անդր որ լի էր ձիթովքն, լուծաւ ինքն և շրջեցան աչք նորա: Եւ բազում շտապ տագնապէ եղև ՚ի մէջ ծառայից իւրոց, թէպէտ և ցաւոցն համբերէր, սակայն և ՚ի կենացն իւրոց յուսահատեցաւ: Եւ հրամայեաց նա տալ ամենեցուն ՚ի ծառայից իւրոց իւրաքանչիւր մէն յիսուն կշիռ, և ոսկի բազում բարեկամաց իւրոց և գառաւորաց: Իայց նա շրջեցաւ և

և զայր նորա զԱղէքսանդր. Գիտեմ, ասէ, զի Հրէից տօն մեծ լինի 'ի մահուս իմում, բայց կարող եմ ես տալ սուգ մեծ առնել և կոծ սքանչելի լալեաց 'ի վերայ գերեզմանիս, միայն եթէ անսայցէք ինձ առնել զպատուէր իմ: Զմարդիկս զայս զոր միանգամ եղեալ են 'ի բանտի, նոյնժամայն իբրև մեռանիմ ես, կացուջիք 'ի վերայ նոցա զօրականս և կոտորեսցեն զնոսա, զի ամենայն Հրէաստան առ հասարակ և ամենայն տուն յակամայ կամս իւրեանց լացցեն 'ի վերայ իմ: Եւ յետ սակաւու միոյ ասաց դարձեալ, եթէ առ անսուաղութեան և առ անհնարին ցաւոց հաղալոյ կոտորեալ լինէր նա, և ընկճեալ 'ի ցաւոց անձին իւրոյ կամեցաւ զիւրովին երթալ մինչև հասեալ օր վախճանին: Եւ հառ իւր խնձոր և խնդրեաց դանակ, զի սովոր իսկ էր հատանել և ուտել: և շուրջ յածեալ զաչս թէ գուցէ իցէ որ անդ որ արգելուցու, և վերացոյց զաջ իւր, որպէս զի սպանցէ զանձն իւր: Հանդերձ այսու ամենայնիւ սոյն իսկ այս գրիչ յաւելու պատմել եթէ զմիւս այլ յորդուոց անտի իւրոց սակաւ մի յառաջ քան զժամ վախճանի իւրոյ հրամայեաց սպանանել 'ի վերայ երկուցն զորս կանխաւ սպանեալ էր. և ապա ինքն դառն չարաչար ցաւովք ելանէր 'ի կենաց: Այսպէս եղև կատարած մահուան Հերովդի, ընկալեալ նորա զհատուցումն արդար դատաստանացն Աստուծոյ, փոխանակ զի կոտորեաց նա

եկն յԹրէքով, և լի էր սրտմտութեամբ բարկութեամբ, և զայրանայր և սպառնայր նա մահու, բայց խտացեալ զօրանայր նա 'ի նենդութիւն գործոց չարի. հաժ ժողովեաց նա յամենայն քաղաքաց անտի Յուդայ գերեւելի երեւելի այր 'ի տեղի մի որ անուանեալ կոչէին Ապպարեզ: Եւ հրամայեաց գնել զնոսա 'ի բանդին: Կոչեալ նա զՆազոմն քոյր իւր և զայր նորա զԱղէքսայ և առէ ցնոսա. գիտեմ զի Հրէից տօն մեծ լինի 'ի մահու իմում, բայց կարող եմ ես սուգ մեծ առնել 'ի վերայ իմ 'ի ձեռն այլոցն և եղբայր 'ի վերայ իմ կոծ սքանչելի լալեաց, եթէ կամիցիք արաժիք զպատուէր իմ: Զմարդիկս զայս զոր միանգամ եղեալ են 'ի բանդի, նոյնժամայն իբրև մեռանիմ ես, կացուջիք 'ի վերայ նոցա արսոստիկանս 'ի ծառայից աստի և կոտորեսցեն զնոսա. զի ամենայն հրէաստան առհասարակ, և ամենայն տուն յակամայ կամս իւրեանց լացցեն 'ի վերայ իմ: Եւ յետ սակաւու միոյ ասաց դարձեալ, եթէ ներեալ ձգնէր նա, վասն զի ոչ կարէր առնուլ կերակուր ինչ. և անհնարին ցաւովք հաղելոյ կոտորեալ լինէր նա.

զմանկտին Բեթղահեմացւոց, և վասն նենգութեանն զոր նենգեաց նա զՓրկիչն մեր: Եւ յետ այսորիկ երևեցաւ յանուրջս հրեշտակն Յովսեփու յերկրին Եգիպտացւոց և ասաց նմա զի առցէ զմանուկն մարբն հանդերձ և երթիցէ յերկիրն հրէաստանի, զի մուռան ամենեքին, ասէ, որ խնդրէին զանձն մանկանդ: Յոր և յաւելու աւետարանիչն. եթէ իբրև լուաւ եթէ Արքեղայոս թագաւորեաց փոխանակ Հերովդի հօր իւրոյ, երկեաւ երթալ անդր, և հրաման առեալ 'ի տեսլեան գնաց 'ի կողմանս Գալիլէացւոց:

ԳԼՈՒԽ Ը.

Միտն ժամանակացն Պիղատոսի:

Եւ վասն արքայութեան Արքեղայոսի զկնի Հերովդի միաբանի պատմագիրս մեր յիշատակեալ, եթէ որպէս 'ի կտակէ անտի Հերովդի հօր իւրոյ և 'ի հրա-

և իբրև ճգնեցաւ նա 'ի ցաւս անձին իւրոյ կամեցաւ նա զիւրովին երթալ՝ մինչև հասեալ էր օր վախճանի իւրոյ. և էառ իւր խնձոր և խնդրեաց դանակ զի սովոր իսկ էր հատանել և ուտել. այսպէս և յետ այսոր՝ յարեաւ նա տեսանել եթէ դուցէ իցէ ոք տնդ որ արգելուցու. և վերացոյց զաջ իւր, որպէս զի սպանցէ զանձն իւր: Եւ հանդերձ այսու ամենայնիւ սոյն իսկ այս օրինակադիրս պատմէ. եթէ զմի յորդուց անտի իւրոց յառաջ սակաւ քի ժամու զի մեռանէր նա, հանդերձ երկուք այլովք զոր եսպան ցարգ ևս, և զսա ևս զերրորդս էսպան. և ապա ինքն դառն չարաչար ցաւօք մեռաւ: Այսպէս եղև կատարած մահուան Հերովդի. զի ընկալաւ նա զհատուցումն արգար դատաստանացն Առառւծոյ, փոխանակ զի կոտորեաց նա զմանկտին Բեթղահեմացւոց, նենգութեամբն զոր նենգեաց նա զՓրկիչն մեր: Եւ եթէ յետ այսորիկ երևեցաւ հրեշտակն Յովսեփու յերկրին Եգիպտացւոց և ասաց նմա. զի առցէ զմանուկն մարբն հանդերձ, և երթիցէ յերկիրն հրէաստանի: Եւ ասէ ցնա. եթէ մեռան ամենեքին որ խնդրէին զանձն մանկանդ. կորուսանել: Եւ յետ այսորիկ ասաց աւետարանիչն, եթէ իբրև լուաւ եթէ Արքեղաւոս եկաց թագաւոր փոխանակ Հերովդի հօր իւրոյ և երկեաւ նա երթալ անդր. և ետես նա 'ի տեսլեան երթալ նմա 'ի կողմանս Գալիլէացւոց: Բայց վասն արքայութեան Արքեղայոսի զկնի Հերովդի միաբանի այս օրինակադիր գրիչ, զոր կանխեցաք ասացաք

մանէ անտի Աւգոստեայ կայսեր կալաւ նա զԹադաւորութիւն 'ի վերայ Հրէից. և Թէ զհարգ զկնի տաան ամաց անկաւ նա յարքայութենէն իւրմէ, և եղբարք նորա Փիլիպպոս և Հերովդէս կրտսեր և Լիւսանիա չորրորդապետութեամբ կալան զիշխանութիւն վարչութեան : Դարձեալ նոյն ինքն Յովսեպոս յուլի տաաներորդ գիրս Հնախօսութեան իւրում պատմէ. եթէ Յամին երկոտասաներորդի Տիբերեայ կայսեր, զի կալաւ նա զմիահեծան իշխանութիւն յետ յիսուն և հինգ ամաց առաջնորդութեանն Աւգոստեայ, առաքեցաւ Պոնտոս Պիղատոս դատաւորութեամբ 'ի 'ի վերայ երկրին Հրէաստանի, և եկաց նա անդ ամս տաան մինչև ցմահ Տիբերի : Որով յանդիմանեալ կշտամբի ստեղծուած մտաց այնոցիկ՝ որք յիշատակարանս զՓրկչէն մերմէ 'ի վերջին աւուրս յայտոսիկ յօրինեցին. յորում նոյն ինքն վրիպակ ժամանակին յանդիմանեալ կշտամբէ զստութիւն նոցա : Զի 'ի չորրորդի հիւպատոջն Տիբերեայ, որ է յամին եթններորդի արքայութեան նորա, ժպրհեցան ասել հանդիպեալ չարչարանաց Փրկչին մերոյ. յորում ժամանակի և ոչ իսկ Պիղատոսի 'ի Հրէաստան գալոյն հաւաստիք երևին, եթէ արժան իցէ հաւատս ընծայել վկայութեան բանից Յովսեպոսի, որ բացայայտագոյնս գրէ 'ի մատենին յիշատակելոյ՝ եթէ յամին երկոտասաներորդի արքայութեան Տիբերի դատաւոր կարգեցաւ 'ի հրամանէ նորա 'ի վերայ Հրէաստանի Պիղատոս :

վան նորա, եթէ որպէս 'ի կտակէ անտի Հերովդի հօր իւրոյ և 'ի հրամանէ անտի Սեպտեայ կայսեր կալաւ նա զԹադաւորութիւն 'ի վերայ հրէից. և կամ զհարգ յետ լինելոյն զտաան ամ, անկաւ նա յարքայութենէն իւրմէ. և առաջնորդէին եղբարք նորա շամշտութեամբք, այսինքն մի 'ի չորից մասանց անտի երէրին Իսրայէլացոց, Փիլիպպոս և Հերովդէս մանուկ և Լիւսինեա :

ԳԼՈՒԽ Թ.

Վասն քահանայապետից Հրեից՝ առ որովք քարոզեաց Քրիստոս զիշր վարդապետոշիւնն :

Եւ յամս ժամանակաց սոցա, որպէս ասաց աւետարանիւն, 'ի հնգեփասաներորդի ամի Տիբերեայ կայսեր, և 'ի չորրորդում՝ դատաւորութեան Պոնտացոյ Պիղատոսի, և 'ի չորրորդպետութեան Հերովդեայ, Լիւսանեայ և Փիլիպպոսի, Փրկիչն և Տէրն մեր Յիսուս Օծեալն Աստուծոյ սկսաւ լինել ամաց իբրև երեսնից և եկն 'ի մկրտութիւն Յովհաննու, և յայնմ ժամանակէ սկիզբն արար նա քարոզութեան աւետարանիւնն :

Իննեորդ վասն ժամանակացն փիլիպպոսի :

Դարձեալ նոյն ինքն Յովսեպոս ասաց 'ի պատմութեան իւրում. Եթէ յամիս երկոտասաներորդի Տիբերեայ կայսեր, զի կալաւ նա զառաջնորդութիւն և զամենայն արքայութիւն յետ յետուն և հինգ ամի առաջնորդութեան, և զամենայն արքայութիւն և իշխան (Օգոստեայ. եթէ Պիղատոս Պոնտացի՝ կալաւ զառաջնորդութիւն 'ի վերայ երկրին հրէաստանի. և անդ ասաց նա զաստիւն ամ, մինչև մեռաւ Տիբերիանոս. և եթէ այս այսպէս իցէ, յայտնապէս յանգիմանեալ կշտամբեցաւ 'ի մոլորութենէն զոր նիւթեցին այնոքիկ որք արարին զգառակնիքս 'ի վերայ փրկչին մերոյ ստութեամբ, զոր երէկ ևս ետուն զնոսս նախ առաջինքն. ժամանակն՝ զոր գրեցին այնոքիկ որք նիւթեցին զմոլորութիւնն, նոյն յանգիմանեալ կշտամբէր զստութիւն նոցա. զի յամիս 'ի չորրորդի հիւպատոս լինելոյն Տիբերեայ, որ եղև յամիս եօթնեփորդի արքայութեանն նորա, գրեցին եթէ եղեն չարչարանք Փրկչին մերոյ այնուիկ՝ որով համարձակեցան և գրեցին. զի յայնմ ժամանակի և ոչ ճառ ինչ էր՝ Պիղատոսի հասանել 'ի հրէաստան. Եւ թէ արժանի իցէ հաւատալ վկայութեան Յովսեպոսի զոր գրեաց այսպէս, որպէս կանխեցաք յառաջագոյն երկրորդեցաք. Եթէ յամիս երկոտասաներորդի արքայութեան Տիբերիանոսի եղև զառաւապետ 'ի վերայ հրէաստանի Պիղատոս, 'ի հրամանէ Տիբերեայ. և յամս սոցա՝ որպէս ասաց աւետարանիւն, յամիս հնգեփասաներորդի Տիբերեայ կայսեր, 'ի դատաւորութեան 'ի միայն 'ի չորից մասունց անտի Խարայելի՝ պոնտացոյ Պիղատոսի. և իբրև գեւ իշխանքն չորրորդք ամենայն հրէաստանի առաջնորդէին՝ Հերովդէս և Լիւսանեայ և Փիլիպպոս. Փրկիչն մեր և

րանին: Ասացին գիրք սուրբք վասն Փրկչին մերոյ, եթէ զամենայն ժամանակս վարդապետութեան իւրոյ անցոյց 'ի քահանայապետութեան Աննայի և Կայիափայ. այսինքն 'ի ժամանակս ամաց պաշտաման քահանայապետութեան նոցա լրացան և ամբ վարդապետութեան Քրիստոսի: Զի 'ի ժամանակէ անտի քահանայապետութեան Աննայի մինչև ցկիզքն քահանայապետութեան Կայիափայ լինին ամբ չորք: Զի յայնմ ժամանակէ հետէ լուծան քակտեցան օրէնք և սովորութիւն պաշտօնեից սրբութեան, քահանայապետութիւնն որդի 'ի հօրէ և ցկեանս դադարեաց, և ոչ ևս այլ ըստ օրինացն էին և կարգք աստուածապաշտութեան: Եւ ընդ ժամանակս ժամանակս 'ի դատաւորաց Հռոմոնց առնուին զքահանայապետութիւն, ոչինչ աւելի քան զամ մի բաւեալ 'ի նոյն: Ինքն իսկ Յովսէպոս պատմէ՝ թէ զկնի Աննայ չորս քահանայապետք կացին մինչև 'ի Կայիափա, 'ի նոյն գիրս Հնախօսութեան իւրում այսպէս. եթէ Վաղերիոս Փրատոս հանեալ զԱննա 'ի քահանայապետութենէն կացոյց փոխանակ նորա զԻսմայէլ զորդի Պա-

աէրն մեր Յիսուս Քրիստոս օծեալն Աստուծոյ սկսաւ լինել ամաց իբրև երեսնից. և եկն նա 'ի մկրտութիւն անդր Յովհաննու: Եւ յայն ժամանակէ հետէ սկիզբն արար նա 'ի քարոզութիւն աւետարանին:

Տասներորդ՝ վասն քահանայապետիցն հրեից որ յառարս
նոցա ուսոյց տէրն:

Ասացին իսկ գիրք սուրբք վասն Փրկչին մերոյ, եթէ ամենայն ժամանակք վարդապետութեան նորա կատարեցան 'ի քահանայապետութեան Աննայ և Կայիափայ, այսինքն յամս անգ որ են 'ի քահանայապետութենէ անտի Աննու մինչև ցկիզքն քահանայապետութեան Կայիափայ: Զի ժամանակն որ 'ի միջի է և ոչ չորք ամբ ոչ ընուն, քանզի քակտեցան չփոփեցան վարք օրինացն յայնմ ժամանակէ հետէ, լուծաւ քակտեցաւ պաշտօնն այն՝ որ զամենայն աւուրս նորա իբրև 'ի հայրենի կարգէ շնորհեալ տուեալ էր նա քահանայապետին. և 'ի դատաւորաց անտի Հռոմոնց առնուին ընդ ժամանակս ժամանակս հրաման քահանայապետութեան, և ոչ մնացեալ լինէին 'ի նմա աւելի քան զմի արի. պատմէ իսկ ինքն Յովսէպոս եթէ զկնի Աննու չորս քահանայապետք կացին մինչև 'ի Կայիափայ. զի 'ի նոյն գիրս պատ-

փեայ, և զնա ևս յետ սակաւու փոխեալ և կացոյց զԵղիազար զորդի Աննայ քահանայապետին: Եւ իբրեւ եղև և նա ևս տարի մի, հանեալ և զնա ետ զքահանայապետութիւնն Սիմէոնի որդւոյ Քամիթայ: Ոչ ինչ աւելի քան զտարի մի և սորա կալեալ զպատիւ քահանայապետութեան եթող զայն 'ի Յովսէպոս, որ նա ինքն է կայիափա: Արդ ամենայն ժամանակն վարդապետութեան Փրկչին մերոյ և ոչ չորք ամբ լընուն, և 'ի ժամանակիս յԱննայ մինչև 'ի կայիափա 'ի չորս ամս չորք քահանայապետք կացին 'ի պաշտամանն, և 'ի տարւոջն յորում Փրկչին մեր չարչարեցաւ, ցուցանեն գիրք աւետարանչաց՝ կայիափայ լինել քահանայապետ: Եւ աստի ճանաչի ժամանակ վարդապետութեան Քրիստոսի՝ որպէս կանխեցաք ասացաք: Բայց Փրկչին և Տէրն մեր Յիսուս Քրիստոս 'ի սկզբան անդ քարոզութեան իւրոյ կոչեաց զերկուտասան առաքեալս, զորս և առանձին առաւել քան զամենայն աշակերտութեան իւրոյ իբրև 'ի պատիւ չքոյ անուանեաց զնոսա Առաքեալս: Եւ դարձեալ երկուս երկուս առաջի երեսաց իւրոց ընդ ամենայն տեղիս և ընդ քաղաքս ընդ որ ինքն երթալոց էր:

մաթեան իւրոյ ասաց այսպէս. եթէ Վաղերիոս Գենդանոսս եհան զնա 'ի քահանայապետութենէ անտի. և կացոյց զինի նորա քահանայապետ զԵսայէլ զորդի Փիբայ: Եւ յետ սակաւ ժամանակի եհան և զնա ևս, և կացոյց զԵղիազար զորդի Անանու քահանայապետի: Եւ իբրև եղև և նա ևս տարի մի, եհան զնա և կացոյց զՏմուտն զորդի Արմիթայ: Եւ իբրև ելից և նա ևս զտարին, կալաւ զինի նորա Յովսէպոս, զի նա ինքն է կայիափայ: Արդ՝ ամենայն ժամանակն վարդապետութեան Փրկչին մերոյ և ոչ չորք ամբ լնուն, զի չորս քահանայապետք զչորս ամս լցին յԱննայ և մինչ եկաց կայիափայ, իւրաքանչիւր 'ի նոսա զիւր տարի: Իսկ վասն կայիափայ քահանայապետի ցուցանէ վասն նորա 'ի գիրք աւետարանին, եթէ և 'ի տարւոջն յայնմիկ էր նա քահանայապետ՝ յորում Փրկչին մեր չարչարեցաւ. զի 'ի նմանն ճանաչի ժամանակն վարդապետութեան Փրկչին մերոյ, որ եղև որպէս կանխեցաք յառաջագոյն ասացաք: Բայց Փրկչին մեր և Տէրն մեր յետ սակաւ ժամանակեան սկզբան քարոզութեան իւրոյ կոչեաց զերկուսասան առաքեալսն, զի զնոսա միայն առանձին առաւել քան զամենայն աշակերտութեանն իւր իբրև 'ի պատիւ չքոյ առաւելութեանն անուանեաց զնոսա առաքեալս: Եւ դարձեալ յետոյ երկեցոյց նա այլ ևս եթանասուն՝ զի և զնոսա ևս

ԳԼՈՒԽ Ժ.

Վասն Յովհաննու Մկրտչի և վասն Քրիստոսի
վկայութեանց քանք:

Եւ զի յետ սակաւ ժամանակաց եհատ զգլուխն
Յովհաննու Մկրտչի կրտսերն Հերովդէս՝ յիշեցուցա-
նեն զայն գիրք սուրբք աւետարանի: Զնոյն հաստա-
տէ և Յովսէպոս, և յանուանէ յիշէ զՀերովդէիադա,
զի կին էր նա եղբօր Հերովդէի և հառ զնա յիւր 'ի
կնուութիւն, ցրեալ զուխտն որ ընդ առաջին ամուս-
նոյն զոր ըստ օրինաց առեալ էր. և էր նա դուստր
Արեւոյ աբքայի Արաբացոց: Եւ մեկնեաց նա զՀե-
րովդէիադա յառնէ իւրմէ առ կենդանութեամբ նո-
րա, որոյ վասն և զՅովհաննէս սպան, և յարոյց պա-
տերազմ ընդդէմ Արեւոյ աբքայի՝ որ ցասմամբ էր
ընդ նմա վասն անարդանաց դստեր իւրոյ. և 'ի խազ-
մին, ասէ, հարան սատակեցան առ հասարակ զօրք
Հերովդէի. և այս անցք անցին ընդ նա վասն չարաչար

առաքեաց նա երկու երկու առաքի աչաց իւրոց ընդ ամենայն
տեղին և ընդ քաղաքս, ուր միանգամ ինքն պատարասեալ էր
երթալ անդր:

Մեռաւսաներորդ՝ վասն վկայութեանցն որ ասացեալ են վասն
Յովհաննու Մկրտչի:

Յետ սակաւ ժամանակացն եհատ զգլուխն Յովհաննու Մե-
կրտչի Հերովդէս չորրորդ, յիշեցուցանեն վասն այսր գիրք
սուրբք աւետարանի: Բայց պատմէ և Յովսէպոս և յանուանէ
յիշէ զՀերովդէիադայ, և զի էր նա կին եղբօր նորա և հառ զնա
Հերովդէս 'ի կնուութիւն իւր. և անարգեաց նա զառաքինն զոր
առեալ էր ըստ օրինաց. և էր նա դուստր Արեւոյ աբքայի պատ-
րացոց: Իսկ զՀերովդէիադայ մեկնեաց յառնէ իւրմէ կենդան-
ւոյն, զի վասն նորա եսպան նա զՅովհաննէս. և եղև պատերազմ
ընդ նա և ընդ Արեւոյ աբքայ՝ վասն անարդանաց դստերն իւրոյ.
զի 'ի նմին պատերազմի իբրև ստատկացաւ մարտն, հարան սա-
տակեցան առ հասարակ զօրքն Հերովդէի. այս ինչ անցք անցին
ընդ նա վասն չարաչար նենդութեանն զոր դործեաց նա ընդ

նենդուլթեանն զոր գործեաց նա ընդդէմ Յովհաննու: Դարձեալ նոյն ինքն Յովսեպոս՝ այր արդար զՅովհաննէս խոստովանի և քարոզ մկրտութեան, զառաւելաւորանագրացն աւանդելոց զնմանէ հաւասար վկայելով: Եւ պատմէ վասն Հերովդի թէ անկաւ նա յարքայութենէ իւրմէ վասն նորուն Հերովդիադայ, զի ընդ նմա հալածեալ մերժեցաւ յաքսորս արտաքոյ քան զսահմանս 'ի Վեննա քաղաք գաղղիացւոց: Զայս այսպէս պատմելով յութուսաններորդ գիրս հնախօսութեան իւրոյ Յովսեպոս՝ յաւելու և զՅովհաննէս. եթէ՛ Ոմանց 'ի Հրէից անտի թուէր թէ իբր յԱստուծոյ սատակեցան զօրք Հերովդի, արդարութեամբ խնդրեալ ի նմանէ վրէժ վասն Յովհաննու՝ որ անուանեալ կոչէր Մկրտիչ: Քանզի Հերովդէս սպանեալ էր զնա, զի էր նա այր բարի, և պատուիրանաւ խրատէր զՀրէայս զգործոց առաքինութեանց զհետ լինել, առ միմեանս արդարութիւն ունել և առ Աստուած երկիւղած բարեպաշտութիւն, և 'ի մկրտութիւն նորա քալ: Զի ընդունելի Աստուծոյ զմկրտութիւն ասէր, ոչ 'ի քառութիւն ինչ մեղաց զայդ վարելով, այլ 'ի սրբութիւն մարմնոյ, յետ միանգամ սրբելոյ նախ ոգւոյն արդարութեամբ:

Եւ իբրև գային ժողովէին յամենայն կողմանց առ նա 'ի լուր վարդապետութեան նորա՝ զոր ախորժէինն

Յովհաննէս: Զի ինքն գարձեալ Յովսեպոս, առաւել քան զմարդս երևելիս արդար և մքրախ խոստովանի եթէ էր Յովհաննէս, որով իւրք վկայեաց վասն նորա. որպէս և գրեալ իսկ է վասն նորա յառաւելաւորանի անդ. սրբումն: Իսկ պատմէ նա վասն Հերովդի, զի անկաւ նա յարքայութենէ անտի իւրմէ վասն նորուն Հերովդիադայ. զի ընդ նմին հալածեցաւ և մերժեցաւ արտաքոյ քան զսահմանս յաքսորս՝ բնակել նմա 'ի Բիեննայ քաղաք քալելուացւոց. և զայս ամենայն գրեալ է Յովսեպոսի՝ վասն Յովհաննու այսպէս. եթէ՛ Ոմանց 'ի Հրէից անտի, ասէ, թուէր իսկ իբր յԱստուծոյ սատակեցան զօրքն Հերովդի, արդարութեամբ խնդրեալ լինէր 'ի նմանէ վրէժն Յովհաննու, այն որ անուանեալն կոչէր Մկրտիչ: Հերովդէս իսկ եսպան զայն Յովհաննէս, զի էր նա այր բարերար և պատուիրէր գործել Հրէիցն զգործս ընդրութեան, և զարդարութիւն ունել առ միմեանս. և 'ի գործել անդ իւրեանց զաստուածապաշտութիւն, խելամուտ լիցին և մկրտութեանն նորա. զի այսպէս երևէր եթէ ընդունելի էր նմա մկրտութիւն, ոչ հարցանելոյն խոստովանութեանն զիրիք իրիք յանցանաց, այլ

յոյժ, երկեաւ Հերովդէս ընդ այնպիսի զօրութիւն բանից նորա 'ի վերայ մտաց մարդկանն, եթէ գուցէ յապտամբութիւն ինչ գրգռեացէ զնոսա, զի զամենայն ինչ ի խրատուէ նորա գործէին. և խորհեցաւ 'իմտի իւրում եթէ լաւ է կանխել սպանանել զնա, մինչև իցէ կատարեալ 'ի ձեռն նորա ինչ մի նոր, և մի յեղափոխութեան մնայով՝ անադան ուրեմն 'ի զեղջ գալ: Ի կասկածոտ մտաց աստի Հերովդէի կապեալ առաքեցաւ Մկրտիչն 'ի տուն բանտի յամրոցն Մաքերոն և անդ սպանաւ: Զայսոսիկ վասն Յովհաննու Յովսէպոս. որ և զՓրկչէն մերմէ 'ի սոյն դիրս պատմութեան իւրոյ յիշատակէ այսպէս. Եղև յայամ՝ Ժամանակի, ասէ, Յիսուս ոմն այր խմաստուն, եթէ արժան իցէ մարդ կոչել զնա, զի էր նա սքանչելաբար, ուսուցիչ մարդկան որ Հաճութեամբ ընդունին զՃմարտութիւն. և զբազումսն 'ի Հրէից անտի և ըզբազմադոյնս 'ի Հեթանոսաց աշակերտեաց: Քրիստոս իսկ է նա. զնա իբրև 'ի մատնութենէ իշխանաց Ժողովրդեան մերոյ ետ Պիղատոս 'ի պատիժ խաչի, այնոքիկ որ սիրեցին զնա՝ ոչ դադարեցին 'ի սիրոյ անտի նորա, զի երևեցաւ նոցա յետ երից աւուրց միւսան.

'ի ձեռն սրբութեան մարմնոյն. յորժամ սրբին ոգիքն նախ արգարութեամբ և այլովք որով աճեն ընդ նմին. նա և վերացան իսկ մանաւանդ 'ի լուր բանից նորա: Իայց երկեաւ Հերովդէս իբրև ետես զայն ամենայն հաւանութիւնս հաճութեան զոր հաւանեցուցանէր նա զմարդիկն, եթէ գուցէ իրքն յապտամբութիւն ինչ եկեացեն, զի երևին իսկ՝ զի զամենայն ինչ 'ի խրատուէ նորա գործէին. և խորհեցաւ 'ի մտի իւրում եթէ կարի լաւ է կանխել յառաջագոյն սպանանել զնա՝ մինչև իցէ կատարեալ 'ի ձեռն նորա իրք ինչ այլ ազգ, կամ եթէ յետ դարձին լինելոյ անկցի նա 'ի զեղջ ապաշխարութեան. իբրև յայսպիսի կարծեաց Հերովդէի կապեալ առաքեցաւ նա 'ի տուն բանդին, որ անուանեալ կոչի Մաքերոնոսայ և անդ սպանաւ. զայս ասաց վասն Յովհաննու: Իայց յիշեցուցանէ վասն Փրկչին մերոյ 'ի սոյն դիրս պատմութեան իւրոյ այսպէս. Եղև յամս Ժամանակի այր մի իմաստուն ասէ՝ զի անուն էր Յիսուս, եթէ արժան է մեզ՝ ասէ՝ կոչել զնա. զի էր նա առաւել լի գործոց սքանչելեաց ուսուցիչ մարդկան՝ այնոքիկ որ ցանկալով ընդունին զՃմարտութիւնն. և զբազումսն 'ի Հրէից անտի և զբազումսն ևս 'ի Հեթանոսաց աշակերտեաց: Քրիստոս իսկ է նա, և զնա՝ իբրև 'ի վկայութենէ մարդկան իշխանաց Ժողովրդեանն մերոյ ետ զնա Պիղատոս 'ի պատիժ խաչի. և այնոքիկ որ սիրեցինն զնա՝ ոչ դադարեցին 'ի սիրոյ անտի նորա.

գամ կենդանի. զի մարգարէքն Աստուծոյ զայս և բիւր քան զսոսա խօսեցան զնմանէ սքանչելիս. և մինչև ցայսօր ժամանակի ոչ նուազի ժողովուրդ քրիստոնէից, որ 'ի նմանէ առին զանուն: Երրժամ զայս ամենայն 'ի նոցունց 'ի Հրէից անտի մատենագիր վասն Յովհաննու Մկրտչի և վասն Փրկչին մերոյ 'ի գիրս իւր աւանդէ, որպիսի տեղի ապաւինի ապա մնայ նոցա, բայց զի յանդիմանեալ կշտամբեցին, որ ընդդէմ անձանց իւրեանց կարգեցին եդին յիշատակարանս այսպիսի: Եւ այս մինչև ցայս վայր:

ԳԼՈՒԽ ԺԱ.

Վասն աշակերտաց Փրկչին մերոյ:

Բայց առաքելոց Փրկչին մերոյ անուանք յաւետարանէ անտի յայտնի են ամենայն ումեք. իսկ եօթնասուն աշակերտացն չիք համար կարգ ըստ կարգէ, բայց ասի եթէ Բառնաբաս մի 'ի նոցանէ էր, զի զնա յականէ յանուանէ 'ի բազում տեղիս յիշատակեն

զի երեւցաւ նոցա յետ երկց աւուրց մուտնգամ կենդանի. զի մարգարէքն Աստուծոյ զայս և բիւր քան զայս խօսեցան զնմանէ սքանչելիս. և մինչև ցայսօր ժամանակի ոչ նուազի ժողովուրդն քրիստոնէից որ 'ի նմանէ անուանեալ էր. զայն որ էրն օրինակադիրն 'ի նոցունց 'ի Հրէիցն որ յառաջագոյն եգեալ է նորա 'ի գիրս իւր վասն Յովհաննու Մկրտչի և վասն Փրկչին մերոյ. արդ՝ որպիսի տեղի ապաւինի մնաց նոցա, զի ահաւանիկ յանդիմանեալ կշտամբեցան նոքա և կուրացան այնպէի որ ընդդէմ անձանց իւրեանց նիւթեցին և եգին զգառակներս: Նա և այս մինչև ցայս վայր շատ լիցի:

Երկոստասներորդ, վասն աշակերտաց Փրկչին մերոյ:

Բայց առաքելոցն Փրկչին մերոյ իբրև յաւետարանէ յայտն անուանք նոցա ամենայն ումեք: իսկ եօթնասուն աշակերտացն երկրորդուստ անուան նոցա ուրեք չէ յայտ: Բայց ասի եթէ Բառնաբաս մի 'ի նոցանէ էր, զի զնա յականէ յանուանէ 'ի բազում տեղիս յիշեն գործք առաքելոցն, և Պօղոս յորժամ գրեաց առ գաղատացիսն. այլ ասի թէ Սոթենէս այն որ գրե-

Պրակք առաքելոց, որպէս և Պօղոս 'ի գրեխն իւրում՝ առ Գաղատացիս. 'ի սոցանէ ասի և Սոսթենէս՝ այն որ ընդ Պօղոսի թղթէր առ Կորնթացիս: Պատմէ և Կղեմէս 'ի Հինգերորդ ճառս իւր 'ի Նկարագիրան թէ և Կեփասն՝ այն վասն որոյ ասաց Պօղոս. թէ Յորժամ եկն Կեփասս յԱնտիոք՝ ընդդէմ դարձայ նմա առաջի ամենեցուն. մի եօթանասնից աշակերտաց անտի էր, և անուանակից Հանդիպեալ Պետրոսի առաքելոյ. և զՄատթիա՝ այն որ եմուտ 'ի Համար առաքելոցն փոխանակ ընդ Յուդայի մատնչի, և զՀամապատիւ նորա զվիճակակից ընկերն յեօթանասնից անտի լինել աւանդեն զրոյցք. և վասն Թադէի ասեն թէ մի է 'ի նոցանէ և նա, զորոյ զպատմութիւնն ժամանեալ մինչև առ մեզ՝ դիցուք ընդ Հուպ: Եւ աւելի քան զայսոսիկ եօթանասունս՝ գտանես դու աշակերտս Փրկչին եթէ զգուշութեամբ միտ դիցես, և այս 'ի վկայութենէ Պօղոսի՝ որ ասաց, եթէ յետ յարուութեան իւրոյ 'ի մեռելոց՝ երևեցաւ նախ Փրկչին Կեփայի, և ապա երկոթասանիցն, և ապա երևեցաւ աւելի քան զՀինգհարիւր եղբարց միանգամայն՝ յորոց

ան էր ընդ Պօղոսի 'ի թղթի անդ Կորնթացւոց, թէ և նա 'ի նոցանէն էր: Բայց ըստ ասելոյ պատմութեանցն Կղեմնտայ՝ և Պետրու, այն որ ասաց վասն նորա Պօղոս, թէ յորժամ եկն Պետրոս յԱնտիոք առաջի ամենեցուն յանգիմանեցի զնա, մի յեօթանասնից անտի է նա անուանակից Պետրոսի առաքելոյ. և Բարդղղոմէ այն որ եմուտ 'ի Համար առաքելոցն փոխանակ ընդ Յուդայի. և Յոստոս այն որ եկաց ընդ նմա՝ 'ի վիճակի անդ, ասի թէ յեօթանասնից անտի էին նոքա: Եւ վասն Թադէոսի ասի. թէ մի 'ի նոցանէն էր նա, որ և պատմութիւն ևս եկն վասն նորա՝ արգեդից զնա: Նա և աւելի քան զայս եօթանասունս գտանես դու, որք յայտ եղեն զի էին նոքա աշակերտք Փրկչին մերոյ իբրև 'ի վկայութենէ Պօղոսի զի ասաց. եթէ յետ յարուութեան Փրկչին մերոյ 'ի մեռելոց, երևեցաւ նա Պետրոսի, և ապա երկոթասանիցն, և ապա երևեցաւ նա աւելի քան զՀինգ հարիւր եղբարց միանգամայն, զի 'ի նոցանէն ասաց ըստ ննջեցին, այլ բազումք 'ի նոցանէն կացին մինչև 'ի ժամանակս յորում զայս գրեաց. և ապա ասաց, եթէ երևեցաւ Յակովբու, այն որ մի յայնցանէ՝ որ ասի եթէ էին նոքա եղբարք Փրկչին մերոյ՝ էր նա: Եւ դարձեալ իբրև 'ի սոցանէ ջանացան նմանող լինել երկոթասանիցն, բազումք որ եղեն առաքեալք, որպես էրն ինքն Պօղոս, յաւելու իսկ և ասէ՝ եթէ ապա երևեցաւ առաքելոցն ամենեցունց: Այս կարճ՝ ի կոր չոյ Համարուտ ասացաւ:

ամանք ննջեցին, սակայն բազումք կան մինչև ցայսօր, ասէ, 'ի ժամանակին յորում զայս գրեաց. և ապա աւսաց թէ երևեցաւ Յակոբու, որ 'ի թուոյ աշակերտաց էր և եղբայր Փրկչին մերոյ: Եւ զի բաց յերկոտասանիցն էին և այլ առաքեալք, յորոց էր և Պօղոս, վասն որոյ յաւելու ասել. եթէ Ապա երևեցաւ առաքելոցն ամենեցուն: Եւ վասն այսոցիկ այսչափ: Իսկ վասն պատմութեան Թադէոսի զոր կանխեալ յիշատակեցաք, ըստ այսմ օրինակի եղև:

ԳԼՈՒԽ ԺԲ.

Պատմութիւն վասն տեղակալ իշխանին
Եղեւացոց:

Ի ժամանակին մինչդեռ աստուածութիւն Փրկչին մերոյ և Տեառն Յիսուսի Քրիստոսի լու լինէր առ ամենայն մարդիկ, բազմութիւն յոյժ վասն պանչելի զօրութեանց նորա 'ի գաւառաց գաւառաց արտաքոյ Հրէաստանի՝ որ ունէին ազգի ազգի ցաւս հիւանդութեան ախտից, յուսով բժշկութեան գային անդ: Եւ Աբգար թագաւոր՝ որ ազգաց անդրադոյն քան զԵփրատ իշխէր քաջութեամբ, չարաչար ցաւովք հիւանդութեան վարակեալ 'ի մարմին իւր և անցոյս 'ի զօրութենէ մարդկեղէն արուեստից, իբրև լուաւ զա-

Երեքտասաներորդ՝ պատմութիւն վասն րազատորին Ռարհայի:

Իսկ պատմութիւնն որ եղև վասն Թադէոսի, ըստ այնմ օրինակի էր: Ի ժամանակի մինչդեռ քարոզէր աստուածաշարժութիւն Փրկչին մերոյ և տեառն Յիսուսի Քրիստոսի առ ամենայն մարդիկ, վասն պանչելի զօրութեանցն զոր գործեաց նա: Բայց բիւք և հազարք աշխարհաց անտի որ հեռի էին յերկրէ անտի հրէաստանի, որ ունէին զազգի ազգի ցաւս հիւանդութեան ախտից, վասն յուսոյ բժշկութեան գային առ նա. և Աբգար արքայ հեթանոսաց որ յարեւելից կողմանէ Եփրատու անուանէր քաջութեամբ, ապականեցաւ մարմին նորա չարաչար ցաւովք որ 'ի մարդկանէ չիք նորա բժշկութիւն: Եւ իբրև լուաւ և ուսաւ զանունն Յիսուսի, և վասն զօրութեանցն զոր գործէր նա, և առ

նուրն Բիսուսի և վանն զօրութեացն զոր գործէր նա վկայեալ հաշակէր հասարակ առ ամենայն մարդիկ, արձակեաց առ նա 'ի ձեռն ծառայից իւրոց աղաչաւորս և նամականի, գալ բժշկել զնա 'ի հիւանդութենէ իւրմէ: Իսկ Փրկիչն մեր ոչ անսարով կոչոյն, բայց արժանի արար զնա թղթոյ, յորում խոստանայր առաքել զմի ոք յաշակերտաց իւրոց բժշկել զհիւանդութիւն նորա, և տալ նմա և ամենայն մերձակայից նորա կեանս. և ոչ յամեաց կատարումն խոստմանն: Զի իբրև յարեալ 'ի մեռելոց և վերացաւ յերկինս, Թովմաս առաքեալ մի յերկոտասանից անտի որպէս աստուածուստ շարժեալ, զԹագէտոս՝ այն որ 'ի համարոյ եօթանասուն աշակերտաց Քրիստոսի էր, առաքեաց յԵդեսիա՝ քարոզ լինել և աւետարանիչ վարդապետութեանն Քրիստոսի. և 'ի ձեռն նորա լցեալ կատարեցաւ ամենայն խոստումն Քրիստոսի: Ունիս քեզ վկայութիւն յիշատակաց 'ի դիւանէ անտի Եդեսացւոց քաղաքի, յորում Թագաւորեացն Աբգար: Ի յիշատակարանս հասարակաց յորս վաղէմի անցք պատմութեան քաղաքին և գործք քաջութեան Աբգարու դրոշմեալ կային, գտաք և զայսո-

հասարակ ամենայն մարդ վկայէր վանն նորա, ետ տանել առ նմա Թովմա աղօթից 'ի ձեռն ծառայից իւրոց, և աղաչէր գալ և բժշկել զնա 'ի հիւանդութենէ իւրմէ: Իսկ Փրկիչն մեր յայնմ ժամանակի յորում կոչեաց զնա ոչ էառ յանձն զնալ, բայց թղթոյ արժանի արար զնա, և խոստացաւ առաքել զմի ոք յաշակերտաց իւրոց բժշկել զհիւանդութիւն նորա, և տալ նմա կեանս և ամենայն մերձակայից նորա. այլ ոչ յամեաց կատարել խոստումն իւր: Բայց իբրև յարեալ 'ի մեռելոց և վերացաւ ընդ յերկինս, Թովմաս առաքեալ մի յերկոտասանից անտի՝ զԹագէտոս այն որ 'ի համարոյ եօթանասուն աշակերտացն Քրիստոսի էր, իբրև 'ի զօրութենէ Աստուծոյ առաքեաց զիւր յԱռհայ, լինել քարոզ և աւետարանիչ Քրիստոսի վարդապետութեանն. և խոստումն Քրիստոսի 'ի ձեռն նորա լցեալ կատարեցաւ: Ունիս գուր քեզ գրով վկայութիւն սոցա՝ որ առեալ լինին 'ի մատենէ անտի յիշատակաց՝ որ են յԱռհայ քաղաքի. զի յայնմ ժամանակի ցայն ժողովորդ արքայութիւնն նորա անգ 'ի քարտէսս որ կային անգ. զի էր գրեալ 'ի նոսա ամենայն ինչ որ միանգամ գործեցաւ յառաջնոց անտի մինչև յԱբգար: Նա և սոքա մինչև ցայսօր ժամանակի պահեալ գտանին անգ. բայց չէք ինչ արգել լսել զոչն Թովմա՝ զոր առեալ է մեր 'ի տանէ անտի գիւանին. որ ունին օրինակ զայսր թանկ որ մեկնեալ են յասորոց ընդուէ 'ի յոյն անգր, պառ-

սիկ պահեալ մինչև 'ի մեր իսկ ժամանակս. և չէ ինչ անդէպ լսել զնոյն թուղթ, զոր առեալ է մեր 'ի տա նէ անտի դիւանին, և յԱսորւոց բարբառոյն յեղեալ 'ի Յոյն՝ օրինակ զայս:

Պատճէն նամակին գրելոյ յԱբգարէ կողմնակալ իշխանէ առ Յիսուս. զոր առաքեաց 'ի ձեռն Անա նեայ սուրհանդակի յԵրուսաղէմ:

Աբգար իշխան Եդեսիոյ Յիսուսի փրկչի բարերարի որ երևեցաւ յաշխարհին Երուսաղէմացւոց, ողջոյն:

Լուեալ է իմ վասն քո և վասն բժշկութեանդ, որ լինին 'ի ձեռս քո առանց դեղոց և արմատոց. զի որպէս ասի՝ տաս դու կուրաց տեսանել և կաղաց գնալ, զբորոտս սրբես, և զայսս պիղծս և դես հանես, և որ միանգամ չարչարեալ են ընդ երկար հիւանդութեամբ՝ բժշկես դու, և զմեռեալս յարուցանես: Եւ իբրև լուայ վասն քո զայս ամենայն, եդի 'ի մօի իմում մի յերկուց. կամ թէ դու Աստուած իցես իջեալ յերկնից և գործես զայդ. և կամ որդի Աստուծոյ իցես և զայդ առնես: Արդ վասն այսորիկ գրեցի ես աղաչել զքեզ, զի աշխատ լիցիս և եկեսցես առ իս, և բժշկեսցես զհիւանդութիւնս զոր ունիմ ես: Նա և լուայ, զի Հրէայք տրտնջեն զքէն, և կամին չարչարել զքեզ: Բայց քաղաք մի փոքրիկ և գեղեցիկ է իմ, և բաւական է մեզ երկոցունցս:

Ճէն հրովարտակին որ գրեալ է յԱբգար արքայէ առ Յիսուս. Եւ առաքեաց նմա 'ի ձեռն Անանիայ սուրհանդակի յԵրուսաղէմ: Եւ էր գրեալ հրովարտակն՝ օրինակ զայս:

Աբգար Արջամայ՝ իշխան աշխարհիս առ Յիսուս փրկիչ և բարերար որ երևեցաւ յաշխարհի Երուսաղէմացւոց, ողջոյն: Լուեալ է մեր վասն քո և վասն բժշկութեանդ որ լինի 'ի ձեռս քո առանց դեղոց և արմատոց. զի որպէս ասի, տաս դու կուրաց տեսանել և կաղաց գնալ, զբորոտս սրբես և զայս պիղծս և դես հանես, և որ միանգամ չարչարեալ են ընդ յերկար հիւանդութեամբ՝ բժշկես դու, և զմեռեալս յարուցանես: Եւ իբրև լուայ վասն քո զայս ամենայն, եդի 'ի մօի իմում մի յերկուց. կամ թէ դու Աստուած իցես իջեալ յերկնից և գործես զայդ, և կամ թէ որդի Աստուծոյ իցես և զայդ առնես: արդ վասն այսորիկ գրեցի ես աղաչել զքեզ, զի աշխատ լիցիս և եկեսցես առ իս և բժշկեսցես զհիւանդութիւնս զոր ունիմ ես: Նա և լուայ զի հրէայք տրտնջեն զքէն և կամին չարչարել զքեզ: Բայց քաղաք մի փոքրիկ և գեղեցիկ է իմ. և բաւական է մեզ երկոցունցս:

Զայս այսպէս գրեաց նա, փոքր մի յաստուածայնոց անտի նշուլից լուսաւորեալ յայնժամ: Այլ արժան է արդ լսել և զԹուղթն գրեալ 'ի Յիսուսէ առ նա, որ Թէպէտ համառօտ, այլ լի և բազում զօրութեամբ. և է օրինակ զայս:

Պատասխանի Թղթոյն 'ի Յիսուսէ 'ի ձեռն Անանիայ սուրհանդակի առ Աբգար իշխան:

Երանի իցէ, Աբգար, այնմիկ որ հաւատայն յիս իբր ոչ իցէ տեսեալ զիս, զի գրեալ է վասն իմ այսպէս. զի որք տեսանիցեն զիս, ոչ հաւատասցեն յիս, և որք ոչն տեսանիցեն զիս, նոքա հաւատասցեն և կեցցեն: Իսկ վասն այսր զի գրեցեր դու առ իս՝ գալ ինձ առ քեզ. արժան է ինձ կատարել աստ զամենայն ինչ վասն որոյ առաքեցայ ես, և իբրև կատարեցից զայս՝ ապա վերացայց առ այն որ առաքեացն զիս, և յորժամ վերացայց՝ առաքեցից քեզ մի յաշակերտաց աստի իմոց, զի զցաւս քո բժշկեսցէ, և կեանս տացէ քեզ և որ միանգամ ընդ քեզ են:

Ընդ նամականւոյս գտան և այսոքիկ յասորի լեզու, եթէ. Յետ վերանալոյն Յիսուսի առաքեաց Յուդա՝ որ և Թովմաս, զԹադէոս առաքեալ, զմի յեթանասնից անտի: Որ իբրև եկն և լուծաւ առ Տուբիա որդի Տուբիայ, և իբրև լու եղև վասն նորա, և յայտնի եղեն նշանքն որ 'ի ձեռն նորա գործէին, պատմեցին Աբգարու և ասեն, եթէ եկն առաքեալն Յիսուսի այսր,

Պատասխանի հրովորտակին զոր ինչ գրեցաւ յԵրուսաղեմ 'ի ձեռն Անանիա սուրհանդակի առ Աբգար իշխան աշխարհի:

Երանի իցէ այնմիկ որ հաւատայ յիս, իբրև ոչ իցէ տեսեալ զիս. զի գրեալ է վասն իմ այսպէս. զի որք տեսանիցեն զիս՝ ոչ հաւատասցեն յիս. և որք ոչն տեսանիցեն զիս, նոքա հաւատասցեն և կեցցեն: Իսկ վասն այսր զի գրեցեր դու առ իս՝ գալ ինձ առ քեզ, արժան է ինձ կատարել աստ զամենայն ինչ վասն որոյ առաքեցայ ես. և իբրև կատարեցից զայն ապա վերացայց առ այն որ առաքեացն զիս: Եւ յորժամ վերացայց՝ առաքեցից քեզ մի յաշակերտաց աստի իմոց, զի զցաւս քո բժշկեսցէ և կեանս տացէ քեզ և որ միանգամ ընդ քեզ են: Բայց ընդ նոյն Թուղթ, զի սոքա ևս մերձաւոր են 'ի լեզու ասորի: Յետ վերանալոյն Յիսուսի, առաքեաց Յուդայ Թովմա զԹադէոս առաքեալ մի յեթանասնից անտի. և իբրև եկն՝ լուծաւ նա առ Տուբիա, որդւոյ Տուբիաթայ. և իբրև լու եղև վասն նորա, պատմեցին Աբգարու և ասեն, եթէ եկն առաքեալն Յիսուսի այսր, որպէս և յղեաց առ

որպէս և խոստացաւն նա քեզ: Սկսաւ այնուհետև ինքն Թաղէոս բժշկել զամենայն ցաւս և զհիւանդութիւնս զօրութեամբն Աստուծոյ, որպէս զի ամենայն մարդ զարմացեալ լինէր: Իսկ իբրև լուաւ Աբգար զմեծամեծ սքանչելիսն զոր առնէր, եթէ որպէս բժշկէր նա անուամբ և զօրութեամբ Քրիստոսի. զմտաւ էած եթէ նա իցէ այն՝ վասն որոյ առաքեաց առ նա Յիսուս և ասէր ցնա, եթէ Յորժամ վերացայց առաքեցից առ քեզ զմի ոք յաշակերտաց իմոց, որ բժշկեսցէ զցաւս քո: Եւ յղեաց կոչեաց զՏուբիա՝ առ որում իջեալն էր նա, և ասէ ցնա. լուայ եթէ այր մի ամենազօր յերուսաղէմէ եկն և լուծաւ ՚ի տան քում, և բազում նշանք յանուն Յիսուսի ՚ի ձեռս նորա լինին: Տուբիաս, ասէ. Այո, Տէր իմ, եկն առ իս օտար ոք պանդուխտ, և բազում նշանք ՚ի ձեռս նորա լինին: Աբգար ասէ. Աժ զնա առ իս: Յայն, ժամ եկեալ Տուբիայ առ Թաղէոս և ասէ. Աբգար իշխան քաղաքիս յղեաց և կոչեաց զիս, և ասէ ցիս տանել զքեզ առ նա, զի բժշկեսցես դու զնա: Թաղէոս ասէ. Երթայց, քանզի առ նա մանաւանդ առաքեալ եմ: Կանխեալ ապա Տուբիա ՚ի վաղիւ անդր, և էառ զԹաղէոս և չոգաւ առ Աբգար: Եւ իբրև ելին առ նա, մօտ առ նմա կալով և իշխանաց նորա. և նոյնժամայն մինչդեռ մտանէր նա, տեսիլ մեծ երևեցաւ Աբգարու յերեսս Թաղէոսի առաքելոյ. և իբրև ետես զայս Աբգար անկաւ և երկիր ե-

քեզ: Սկսաւ այնուհետև ինքն Թաղէոս բժշկել զամենայն ցաւս և զհիւանդութիւնս զօրութեամբն Աստուծոյ, որպէս զի ամենայն մարդ զարմացեալ լինէր: Իսկ իբրև լուաւ Աբգար զմեծամեծ սքանչելիսն զոր առնէր և բժշկէր նա, էած զմտաւ եթէ նա իցէ այն վասն որոյ առաքեաց նա առ Քրիստոս, և ասէ ցնա՝ յորժամ վերացայց առաքեցից առ քեզ մի յաշակերտաց իմոց, զի նա բժշկեսցէ զցաւս քո: Եւ յղեաց կոչեաց զՏուբիա՝ առ որում իջեալն էր նա, և ասէ ցնա. լուեալ եմ ես եթէ այր մի զօրութեանց եկն եմուս լուծաւ ՚ի տան քում, արդ՝ ածցես դու զնա առ իս: Իբրև եկն Տուբիա առ Թաղէոս՝ և ասէ ցնա. Աբգար արբայ յղեաց կոչեաց և ասէ ցիս տանել զքեզ առ նա, զի բժշկեսցես դու զնա: Եւ ինքն Թաղէոս ասէ. Ես երթայց, քանզի առ նա առաքեալ եմ ես զօրութեամբ: Կանխեաց այնուհետև և Տուբիա ՚ի վաղիւ անդր և էառ զԹաղէոս, և չոգաւ առ Աբգար: Իսկ իբրև ելին

Զայս այսպէս գրեաց նա, փոքր մի յաստուածայնոց անտի նշուլից լուսաւորեալ յայնժամ: Այլ արժան է արդ լսել և զԹուղթն գրեալ 'ի Յիսուսէ առ նա, որ Թէպէտ համառօտ, այլ լի և բազում զօրութեամբ. և է օրինակ զայս:

Պատասխանի Թղթոյն 'ի Յիսուսէ 'ի ձեռն Անանիայ սուրհանդակի առ Աբգար իշխան:

Երանի իցէ, Աբգար, այնմիկ որ հաւատայն յիս իբր ոչ իցէ տեսեալ զիս, զի գրեալ է վասն իմ այսպէս. զի որք տեսանիցեն զիս, ոչ հաւատասցեն յիս, և որք ոչն տեսանիցեն զիս, նոքա հաւատասցեն և կեցցեն: Իսկ վասն այսր զի գրեցեր դու առ իս՝ գալ ինձ առ քեզ. արժան է ինձ կատարել աստ զամենայն ինչ վասն որոյ առաքեցայ ես, և իբրև կատարեցից զայս՝ ապա վերացայց առ այն որ առաքեացն զիս, և յորժամ վերացայց՝ առաքեցից քեզ մի յաշակերտաց աստի իմոց, զի զցաւս քո բժշկեսցէ, և կեանս տացէ քեզ և որ միանգամ ընդ քեզ են:

Ընդ նամականւոյս գտան և այսոքիկ յասորի լեզու, եթէ. Յետ վերանալոյն Յիսուսի առաքեաց Յուդա՝ որ և Թովմաս, զԹադէոս առաքեալ, զմի յեթանասնից անտի: Որ իբրև եկն և լուծաւ առ Տուբիա որդի Տուբիայ, և իբրև լու եղև վասն նորա, և յայտնի եղեն նշանքն որ 'ի ձեռն նորա գործէին, պատմեցին Աբգարու և ասեն, եթէ եկն առաքեալն Յիսուսի այսր,

Պատասխանի հրովարտակին զոր ինչ գրեցաւ յԵրուսաղեմէ 'ի ձեռն Անանիա սուրհանդակի առ Աբգար իշխան աշխարհի:

Երանի իցէ այնմիկ որ հաւատայ յիս, իբրև ոչ իցէ տեսեալ զիս. զի գրեալ է վասն իմ այսպէս. զի որք տեսանիցեն զիս՝ ոչ հաւատասցեն յիս. և որք ոչն տեսանիցեն զիս, նոքա հաւատասցեն և կեցցեն: Իսկ վասն այսր զի գրեցեր դու առ իս՝ գալ ինձ առ քեզ, արժան է ինձ կատարել աստ զամենայն ինչ վասն որոյ առաքեցայ ես. և իբրև կատարեցից զայն ապա վերացայց առ այն որ առաքեացն զիս: Եւ յորժամ վերացայց՝ առաքեցից քեզ մի յաշակերտաց աստի իմոց, զի զցաւս քո բժշկեսցէ և կեանս տացէ քեզ և որ միանգամ ընդ քեզ են: Իայց ընդ նոյն Թուղթ, զի սոքա ևս մերձաւոր են 'ի լեզու ասորի: Յետ վերանալոյն Յիսուսի, առաքեաց Յուդայ Թովմա զԹադէոս առաքեալ մի յեթանասնից անտի. և իբրև եկն՝ լուծաւ նա առ Տուբիա, որդւոյ Տուբիայ: և իբրև լու եղև վասն նորա, պատմեցին Աբգարու և ասեն, եթէ եկն առաքեալն Յիսուսի այսր, որպէս և յլեաց առ

որպէս և խոստացաւն նա քեզ: Սկսաւ այնուհետև ինքն Թադէոս բժշկել զամենայն ցաւս և զհիւանդութիւնս զօրութեամբն Աստուծոյ, որպէս զի ամենայն մարդ զարմացեալ լինէր: Իսկ իբրև լուաւ Աբգար զմեծամեծ սքանչելիսն զոր առնէր, եթէ որպէս բժշկէր նա անուամբ և զօրութեամբ Քրիստոսի. զմտաւ էած եթէ նա իցէ այն՝ վասն որոյ առաքեաց առ նա Յիսուս և ասէր ցնա, եթէ Յորժամ վերացայց առաքեցից առ քեզ զմի որ յաշակերտաց իմոց, որ բժշկեսցէ զցաւս քո: Եւ յղեաց կոչեաց զՏուբիա՝ առ որում իջեալն էր նա, և ասէ ցնա. լուայ եթէ այր մի ամենազօր յերուսաղեմէ եկն և լուծաւ ՚ի տան քում, և բազում նշանք յանուն Յիսուսի ՚ի ձեռս նորա լինին: Տուբիաս, ասէ. Այո, Տէր իմ, եկն առ իս օտար որ պանդուխտ, և բազում նշանք ՚ի ձեռս նորա լինին: Աբգար ասէ. Ա՞՞՞ զնա առ իս: Յայն, ժամ եկեալ Տուբիայ առ Թադէոս և ասէ. Աբգար իշխան քաղաքիս յղեաց և կոչեաց զիս, և ասէ ցիս տանել զքեզ առ նա, զի բժշկեսցես դու զնա: Թադէոս ասէ. Երթայց, քանզի առ նա մանաւանդ առաքեալ եմ: Կանխեալ ապա Տուբիա ՚ի վաղիւ անդր, և էառ զԹադէոս և չոգաւ առ Աբգար: Եւ իբրև ելին առ նա, մօտ առ նմա կալով և իշխանաց նորա. և նոյնժամայն մինչդեռ մտանէր նա, տեսիլ մեծ երևեցաւ Աբգարու յերեսս Թադէոսի առաքելոյ. և իբրև ետես զայս Աբգար անկաւ և երկիր ե-

քեզ: Սկսաւ այնուհետև ինքն Թադէոս բժշկել զամենայն ցաւս և զհիւանդութիւնս զօրութեամբն Աստուծոյ, որպէս զի ամենայն մարդ զարմացեալ լինէր: Իսկ իբրև լուաւ Աբգար զմեծամեծ սքանչելիսն զոր առնէր և բժշկէր նա, էած զմտաւ եթէ նա իցէ այն վասն որոյ առաքեաց նա առ Քրիստոս, և ասէ ցնա՝ յորժամ վերացայց առաքեցից առ քեզ մի յաշակերտաց իմոց, զի նա բժշկեսցէ զցաւս քո: Եւ յղեաց կոչեաց զՏուբիա՝ առ որում իջեալն էր նա, և ասէ ցնա. լուեալ եմ ես եթէ այր մի զօրութեանց եկն եմուս լուծաւ ՚ի տան քում, արդ՝ ածցես դու զնա առ իս: Իբրև եկն Տուբիա առ Թադէոս՝ և ասէ ցնա. Աբգար արբայ յղեաց կոչեաց և ասէ ցիս տանել զքեզ առ նա, զի բժշկեսցես դու զնա: Եւ ինքն Թադէոս ասէ. Իս երթայց, քանզի առ նա առաքեալ եմ ես զօրութեամբ: Կանխեաց այնուհետև և Տուբիա ՚ի վաղիւ անդր և էառ զԹադէոս, և չոգաւ առ Աբգար: Իսկ իբրև ելին

պագ Թադէի. և զարմացան ամենեքեան որ միանգամ կային անդ. զի նոքա ոչ տեսին զայն տեսիլ՝ այն որ միայն Աբգարու երևեցաւ: Եւ նա հարցանէր զԹադէոս. եթէ Արդարեւ Ճմարտիւ աշակերտ իցես դու Յիսուսի որդւոյ Աստուծոյ, այն որ ասաց ցիս՝ եթէ առաքեմառ քեզ զմի յաշակերտաց իմոց, զի նա բժշկեսցէ զքեզ և տացէ քեզ կեանս: Ետ պատասխանի նմա Թադէոս և ասէ. Քանզի մեծապէս հաւատացեր դու այնմ որ առաքեացն զիս, վասն այնորիկ առաքեցայ ես առ քեզ, և դարձեալ եթէ հաւատացես դու ՚ի նա, տացին քեզ խնդրուածք սրտի քո: Ասէ ցնա Աբգար. Այնպէս հաւատացի ՚ի նա, զի զՀրէայսն որ ՚ի խաչ հանին զնա՝ կամեցայ ես զօրս առնուլ և գալ կոտորել զնոսա, եթէ ոչ էր իմ արգելեալ վասն Թագաւորութեան Հռովմայեցւոց: Ասէ ցնա Թադէոս. Տէրն մեր զկամս Հօր իւրոյ կատարեաց, և իբրև կատարեաց՝ վերացաւ նա առ Հայր իւր: Ասէ Աբգար, ես հաւատացի ՚ի նա և ՚ի հայրն նորա: Ասէ Թադէոս. վասն այսորիկ դնեմ ես ՚ի վերայ քո զձեռն իմ յանուն նորա. և իբրև արար նա զայս՝ նոյնժամայն բժշկեցաւ նա ՚ի հիւանդութենէ իւրմէ և ՚ի ցաւոց անտի զոր ունէր նա: Եւ զարմացեալ էր Աբգար, զի որպէս լուեալ էր նա վասն Յիսուսի՝ զնոյն օրինակ ետես արդեամբք ՚ի ձեռն աշակերտին նորա Թադէոսի առաքելոյ, զի առանց դեղոց և արմատոց բժշկեաց զնա, բայց ոչ զնա միայն, այլ և

գիւպեցան զի կային անդ իշխանքն նորա. և նոյնժամայն մինչքեռ մտանէր նա տեսիլ մեծ երևեցաւ Աբգարու յերեսն Թադէոսի առաքելոյ. և յորժամ ետես Աբգար զԹագէոս՝ անկաւ և երկիր եպագ նմա. և զարմացան ամենեքեան որ միանգամ կային անդ. զի նոքա ոչ տեսին զայն տեսիլ՝ այն որ միայն Աբգարու երևեցաւ: Եւ նա հարցանէր զԹադէոս՝ եթէ արդարեւ Ճմարտիւ աշակերտ իցես դու Յիսուսի որդւոյն Աստուծոյ այն որ ասաց ցիս՝ եթէ առաքեմառ քեզ զմի յաշակերտաց իմոց, զի նա բժշկեսցէ զքեզ և տացէ քեզ կեանս: Եւ Թադէոս պատասխանի եւ նմա և ասէ. Քանզի մեծապէս հաւատացեր դու յայնմ որ առաքեացն զիս, վասն այսորիկ առաքեցայ ես առ քեզ, և դարձեալ եթէ հաւատացես դու ՚ի նա՝ տացին քեզ խնդրուածք սրտի քո: Ասէ ցնա Աբգար, զի այսպէս ասէ հաւատացի ՚ի նա, զի և զՀրէայսն որ ՚ի խաչ հանին զնա՝ կամեցայ ես զօրս առնուլ և գալ կոտորել զնոսա.

զԱբդոն զորդի Աբդեայ որ յոտնացաւ էր, զի և նա եմուտ և անկաւ առ ոտս նորա: Եկաց նա յաղութիւն և զձեռն կալեալ բժշկեաց զնա, և զայլս բազումս զքաղաքացիս նորա բժշկեաց նա, և առնէր սքանչելիս մեծամեծս և քարոզէր զբանն Աստուծոյ: Յետ այսորիկ ասէ ցնա Աբգար. Դու Թադէոս զօրութեամբ Աստուծոյ զայս առնես, և մեք զարմացեալ եմք ընդ այս, այլ հանդերձ այսու ամենայնիւ աղաչեմք զքեզ, զի պատմեցես զու վասն գալստեան Քրիստոսի թէ որպէս եղև, և վասն զօրութեան նորա. և թէ որով զօրութեամբ զայս՝ զոր լուայ ես, գործէր նա: Սրէ ցնա Թադէոս. լռեմ առ այժմ; այլ քանզի քարոզել զբանն Աստուծոյ առաքեցայ ես, առ վաղիւ ժողովեա առ իս զամենայն մարդիկ քաղաքի քո. և առաջի նոցա քարոզեմ և սերմանեմ՝ ի նոսա զբանն կենաց, և վասն գալստեան Յիսուսի թէ որպէս եղև, և վասն առաքելութեան նորա և վասն ի՞յր առաքեցաւ նա ի Հօրէ իւրմէ, և վասն զօրութեան նորա և գործոց, և վասն խորհրդոցն զոր խօսեցաւ նա յաշխարհի. և որով զօրութեամբ զայս գործէր նա, և վասն նորութեան քարոզութեան նորա, և վասն

եթէ ոչ էր իմ արգելեալ վասն թաղաորութեանն հռովմայեցաւ: Ասէ ցնա Թադէոս. Տէր մեր զկամս հօր իւրոյ կատարեաց. և իբրև կատարեաց վերացաւ նա առ հայր իւր: Ասէ Աբգար. Եւ ես հաւատացի ի նա և ի հայրն նորա: Ասէ Թադէոս. Վասն այսորիկ զնեմ ես ի վերայ քո զձեռն իմ յանուն նորա. և իբրև արար նա զայս՝ նոյնժամայն բժշկեցաւ նա ի հիւանդութենէ իւրմէ և ի ցառոց անտի՝ զոր ունէր նա: Եւ զարմացեալ էր Աբգար, զի որպէս լռեալ էր նորա վասն Յիսուսի՝ զնոյն օրինակ ետես արգեամբք ի ձեռն Թադէոսի աշակերտի նորա, զի առանց գեղոց և արմատոց բժշկեաց զնա. բայց ոչ զնա միայն, այլ և զԱբգու զորդի Աբգիայ, զի էր պոտադրոս. զի և նա եմուտ և անկաւ առ ոտս նորա: Եւ իբրև եկաց յաղօթս ի վերայ նորա՝ բժշկեցաւ նա: Եւ զայլս բազումս զքաղաքացիս նոցա բժշկեաց նա. և առնէր զբանն չելիս մեծամեծս և քարոզէր զբանն Աստուծոյ: Յետ այսորիկ ասէ ցնա Աբգար. Դու, Թադէոս, զօրութեամբն Աստուծոյ զայս առնես, և մեք զարմացեալ եմք ընդ այս, այլ հանդերձ այսու ամենայնիւ աղաչեմք զքեզ զի պատմեցես զու վասն գալստեանն Քրիստոսի թէ որպէս եղև, և վասն զօրութեան նորա. և թէ որով զօրութեամբ զայս զոր լուայ ես՝ գործէր նա: Ասէ ցնա Թադէոս. Այժմ լուռ լինիմ, այլ քանզի քարոզել զբանն Աստուծոյ առաքեցայ ես, առ վաղիւ ժողովեա ինձ զամենայն մարդիկ քա-

փոքրկութեան նուաստութեան և խոնարհութեան նորա՝ երևելովն ի մարդկեղէն պատկեր և ի ձև. եւ թէ որպէս խոնարհեցաւ և մահու համբեր, և ամփոփեաց նուաստացոյց զաստուածութիւն իւր. որչափ ինչ չարչարանս կրեաց ՚ի Հրէից անտի և խաչեցաւ և էջ ՚ի դժոխս, և քակեաց զկրճիմն որ ՚ի յաւիտենից անքակ կայր, և յարեաւ և յարոյց ընդ իւր զյաւիտենից ննջեցեալն. և որ միայն էջ յերկնից, վերացաւ ՚ի նոյն բազում ժողովրդովք առ Հայր իւր. և որպէս նստի ընդ աջմէ Աստուծոյ փառօք յերկինս. և թէ որպէս դալոյ է դարձեալ փառօք և զօրութեամբ ՚ի դատել զկենդանիս և զմեռեալս: Եւ հրամայեաց Աբգար եթէ վաղիւ ընդ առաւօտն ժողովեսցին ամենայն մարդիկ քաղաքի իւրոյ և լուիցեն զքարոզութիւն Թադէոսի: Եւ յետ այսորիկ հրամայեաց տալ նմա ոսկի և արծաթ, բայց նա ոչ էառ. Չմերն թողաք, ասէ, զայլոցն զիարդ առցուք: Եւ եղև այս յամին երեքհարիւրերորդի և քառասներորդի: Բայց ոչ տարապարտուց և յանպէտս ինչ ելին սոքա յԱսորոց անտի ՚ի Յոյն. և յաւելլաւ ՚ի ժամանակին ՚ի մատեան պատմութեանս:

զաքի քո. և առաջի նոցա քարոզեմ և սերմանեմ ՚ի նոսա զբանն կեանց, և վասն գալտեանն Յիսուսի, թէ որպէս եղև վասն առաքելութեան նորա, և վասն որոյ առաքեցաւ նա ՚ի հօրէ իւրմէ. և վասն զօրութեան նորա և գործոց իւրոց, և վասն խորհրդոցն զոր խորհեցաւ նա յաշխարհի. և որով զօրութեամբ զայս գործէր նա. և վասն քարոզութեան նորա և վասն փոքրկութեան և խոնարհութեան նորա՝ եթէ որպէս խոնարհեցաւ և անփոփեաց և և փոքրկացոյց զանձն իւր, և խաչեցաւ և էջ ՚ի դժոխս, և քակեաց զկրճիմն որ յաւիտենից չէր քակեալ, և յարոյց զմեռեալս. և էջ միայն և վերացաւ բազում ժողովրդովք առ Հայր իւր: Հրամայեաց այնուհետեւ Աբգար՝ եթէ վաղիւ ընդ առաւօտն ժողովեսցին ամենայն մարդիկ քաղաքի իւրոյ, և լուիցեն զքարոզութիւնն Թադէոսի: Եւ յետ այսորիկ հրամայեաց նա տալ նմա ոսկի և արծաթ: Բայց նա ոչ էառ, և ասէ. Չմերն թողաք, զայլոցն զիարդ առցուք: Յամին երեքհարիւրերորդի և քառասներորդի եղև այս: Բայց զի ոչ տարապարտուց ելին սոքա ամենայն պատգամօք յասորոց անտի ՚ի յոյն, այս է ՚ի ժամանակի իւրեանց եղան անդ: Կատարեցաւ գալութիւն առաջին պատմութեանց եկեղեցոյ:

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ

ԳԼՈՒԽ Ա.¹ — Եւսեբիոս Պամփիլացի, առի և Պաղեստինացի կամ Փիւնիկեցի:

ԳԼՈՒԽ Բ.² — « Եւ յետ Հօրն պատշառ եղելոցս ամենայնի »: Եթէ մարթ էր ըստ կարգի ծննդեան միայն Որդւոյն Աստուծոյ առնուլ զբանս զայս, և ոչ ըստ համագոյ համիշխան էութեան նորա ընդ Հօր, կարէր ոք արդեօք ասել Թերեւս ուղղութեամբ, այլ զի Եւսեբեայ են բանք՝ զԱրիոսին ախտ ախտացելոյն, որ և 'ի բազում ուրեք երկրորդէ զայդ զիւր մոլար վարդապետութիւն, խորշելի է ապա ամենեւին:

...³ — « Իբրեւ երկրորդ 'ի նմանէ »: Պաշտօնէի է այդ և հրամանակատարի, ուր մեք զՈրդին Աստուծոյ համագոյ Հօր գիտեմք՝ իշխանակից և արարչակից:

...⁴ — « Զնախապատշառ եղելոցս ամենայնի »: Մարթի ոք ուղղութեամբ աստուածաբանել այսպէս զՀօրէ:

...⁵ — « Ի նմանէ գլուխ և պետ »: Այսինքն է յետ նորա, որ դարձեալ զպաշտօնէի ապա կարծիս:

...⁶ — « Կենդանին է և կատարեալ անձնաւորութեամբ »: Ձէ բաւական կենդանի գոլ Որդւոյն Աստուծոյ յառաջ քան զէքս ամենայն և անձն կատարեալ, այլ զի և համագոյ իցէ և հաւատարակից և ընդթեմակից Հօր, որով և Աստուած յԱստուծոյ:

ԳԼՈՒԽ Ե.⁷ — « Յետ այսորիկ յարեաւ Յուդաս յառաւրս աշխարհագրին »: Թէպէտ չիցեն մեր կամք 'ի ծանր և 'ի գծուարի խնդիրս մասնել, այլ զի խառն 'ի խուռն առնուլ ժողովել Թուր 'ի սմա զքէպս ժամանակացն Եւսեբի՝ իբրեւ առ գալըստեամբ Փրկչին յաշխարհ, ապա ոչինչ անդէպ սակաւուք ինչ պարզել զայն: Որ ինչ մեկին ասէ և պարզ, զի 'ի քառասներորդ երկրորդ ամի Աւգոստոսայ կայսեր, և 'ի վերջին ամս Թագաւորութեան Հերովդի եկն Փրկչն մեր յաշխարհ: Իսկ զայլ ամենայն գէպսն և զաշխարհագրին՝ զառաջինն և զերկրորդ՝ կուտէ առ նո՛ւաւ: Արդ գէպ լինի առաջին աշխարհագրին ամօք ինչ յառաջ քան զմերս Թուական, և վասն մասին Հրէաստանի՝ Հերովդի Թա-

գաւորի աշխարհին իբրև բարեկամի և հպատակի յանձն լինի այն . և յընթացս այս ամաց աշխարհագրին գան և Յովսէփ և Մարիամ 'ի Բեթղէհէմ մտանել յաշխարհագիրս՝ յորում և ծնունդ Փրկչին : Յետ մահուն ապա Հերովդէի, մերժելոյ և որդւոյ նորա Աբքեղայոսի 'ի սակաւժամանակեայ թագաւորութենէն , առաքել Սուլայկիրոս Կուրիւնիոս՝ ի գատաւոր Ատորւոց՝ առանձին իշխանութեամբ և 'ի վերայ Հրէաստանի : Յառաջ վարէ նա զաշխարհագիրն , որով և 'ի նորա անուն այնուհետև Կուրիւնեան կոչի աշխարհագիրս . և առաջին աշխարհագիր՝ առ յորոշումն յերկրորդէն , որ առ սովին դարձեալ կրկին անգամ կարգելոյ գատաւորան Կուրիւնեաւորին , սկսեալ յեւթներորդ ամէ անտի ծննդեան Փրկչին մերոյ մինչև ցերեքասաներորդ ամէ : Եւ զի Կուրիւնեան կոչեցան աշխարհագիրքս և առաջինն և երկրորդն . այսպէս գրողմաւ գտանէր յարձանագիրս պետութեան 'ի Հռովմ, որում և վկայէ Յուստինոս յառաջնումն անդ ջատագովութեան իւրում : Արդ եթէ ընդ շարս ամացս այսոցիկ բաժանեցուք զգէպս պատմեալս յԵւսեբեայ , ոչինչ անմիաբանութիւն երևի այնուհետև ընդ սա և ընդ Յովսէպոս . արգարանայ և բան երանելւոյն Ղուկայ և պարզի : Որով տեսանեմք յայտնապէս ըստ Յովսէպոսի՝ զի ընդ երկրորդ աշխարհագրաւ անկանի ժամանակ ապստամբութեան Յուդայ Գալիլէացւոյն և խլրտումն Հրէից , խիթալով նոցա ընդ 'ի սպառ անյոյս գերութիւն իւրեանց :

ՅԱՆԿ ԵՐԿՐՈՐԴ ԴՊՐՈՒԹԵԱՆ

- Ա. — Վասն գնացից Առաքելոցն յետ վերանալոյն Գրիստոսի:
 Բ. — Եթէ որպէս Տէրերիոս իբրեւ ուսաւ 'ի Պիղատոսէ վասն
 Գրիստոսի և խռովեցաւ:
 Գ. — Եթէ որպէս 'ի սակաւ ժամանակի ընդ ամենայն տիե-
 ղերս սփռեցաւ աւետարանն Գրիստոսի:
 Դ. — Թէ որպէս յետ մահուն Տէրերեայ Թագաւորեցոյց
 Գայիոս զԱգրիպպաս 'ի վերայ Հրէից, և զՀերովդէս
 դատապարտեաց յաքսոր մշտնէնաւոր:
 Ե. — Եթէ որպէս Փիլոն վասն Հրէից չողաւ հրեշտակու-
 թեամբ առ Գայիոս:
 Ջ. — Թէ որպէս չարիք հասին 'ի վերայ Հրէից յետ ժպրհու-
 թեամբ համարձակելոյ նոցա 'ի վերայ Գրիստոսի:
 Ի. — Թէ որպէս անձնասպան զհերովն գնայր Պիղատոս:
 Լ. — Վասն սովոյն որ եղև յաւուրսն Կլաւդեայ:
 Թ. — Վկայութիւն Յակոբու առաքելոյն:
 Ժ. — Թէ որպէս Ագրիպպաս, որ նա ինքն է Հերովդէս, հա-
 լածեաց զառաքեալսն, և անյապաղ հասին նմա դա-
 տաստանքն Աստուծոյ:
 ԺԱ. — Վասն Թեդայ կախարդին, և որոց ընդ նմա:

ՅԱՆԿ ԴՊՐՈՒԹԻՒՆ ԵՐԿՐՈՐԴ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆՑ

ԵԿԵՂԵՑԻՈՑ

- Ա. — Առաջին ճառ վասն գնացից առաքելոցն յետ վերանալոյն Գրիստոսի:
 Բ. — Երկրորդ, Եթէ որպէս և լուսաւ Տէրերոս վասն Գրիստոսի և խռովեցաւ:
 Գ. — Երրորդ, Եթէ որպէս 'ի սակաւ ժամանակի տարածեցաւ ընդ ամենայն
 տիեզերս աւետարանն Գրիստոսի:
 Դ. — Չորրորդ, Եթէ որպէս յետ Տէրերեայ Գայիոս կացոյց 'ի վերայ Հրէ-
 եից զԱգրեպ 'ի ժամանակի իբրեւ ելլոյն նա զՀերովդէս յաքսորս-
 թենէ անտի իւրի:
 Ե. — Հինգերորդ, վասն Եթէ որպէս Փիլոն փոխանակ Հրէիցն չողաւ հրեշտա-
 կութեամբ առ Գայիոս:
 Ջ. — Վեցերորդ, Եթէ որպէս չարիք հասին 'ի վերայ Հրէիցն, հետ ժպրհու-
 թեան համարձակելոյ նոցա 'ի վերայ Գրիստոսի:
 Ի. — Եոթներորդ, վասն Եթէ որպէս ինքն զանձն իւր ետպան Պիղատոս:
 Լ. — Ութներորդ, վասն սովուն որ եղև յամս Կլաւդեայ:
 Թ. — Իններորդ, վկայութիւն Յակոբու առաքելոյն:
 Ժ. — Տասներորդ, Եթէ որպէս Ագրիպպաս, զի նա ինքն է Հերովդէս, 'ի ժա-
 մանակի իբրեւ հալածեաց զառաքեալսն, նոյն ժամայն հասին նմա դա-
 տաստանքն Աստուծոյ:
 ԺԱ. — Մտաստաներորդ, վասն Թեդայ մուրեցուցչի:

- ծԲ. — Վասն Հեղինեայ գշխոյին Ոսրոյենաց։
 ծԳ. — Վասն Սիմոնի կախարդի և այլոց ուրուք Հեղինեայ։
 ծԴ. — Վասն քարոզութեան Պետրոսի առաքելոյ 'ի Հռովմ քաղաքի։
 ծԵ. — Վասն աւետարանին որ ըստ Մարկոսի։
 ծԶ. — Եթէ որպէս քարոզեաց զառաջինն Մարկոս զգիտութիւնն Քրիստոսի այնոցիկ՝ որ յԵգիպտոս էին։
 ծԷ. — Թէ զինչ պատմէ Փիլոն վասն ճգնաստուն արանց Եգիպտացւոց։
 ծԸ. — Եթէ որչափ ինչ խօսք կամ ճառք սորին Փիլոնի առ մեզ հասին։
 ծԹ. — Թէ որպիսի նեղութիւնք հասին ընդ Ժողովուրդն Հրեից յաւուրս զառկին։
 Ի. — Որ ինչ միանգամ գործ գործեցան 'ի մէջ Երուսաղէմի յաւուրս Ներոնի։
 ԻԱ. — Վասն Եգիպտացւոյն որ 'ի գործս Առաքելոց յիշատակի։
 ԻԲ. — Թէ որպէս առաքեցաւ 'ի Հրէաստանէ 'ի Հռովմ քաղաք Պօղոս կապանօք. և պատասխանի արարեալ ամբաստանութեանցն՝ արձակեցաւ ազատ։
 ԻԳ. — Թէ որպէս վկայեաց Յակովբոս, այն՝ որ անուանեալ կոչէր եղբայր Տեառն։
 ԻԴ. — Թէ որպէս յետ Մարկոսի առաջին եպիսկոպոս եկաց Աղեքսանդրացւոց եկեղեցւոյն Անիանոս։
 ԻԵ. — Վասն հալածանաց Ներոնի, յորում Պօղոս և Պետրոս 'ի Հռովմ վասն աստուածաշուովութեան առին զպատկ վկայութեան։
 ԻԶ. — Վասն բազում չարեացն զոր կրեցին Հրէայքն, և վասն վերջին պատերազմին նոցա ընդ Հռոմոս։

- ծԲ. — Երկաստաներորդ, վասն Հեղինեայ տիկնոջ Միլադենաց։
 ծԳ. — Երեքաստաներորդ, վասն Սիմոնի կախարդի։
 ծԴ. — Չորեքաստաներորդ, վասն քարոզութեանն Պետրոսի առաքելոյ 'ի Հռովմ քաղաքի։
 ծԵ. — Հնգաստաներորդ, վասն աւետարանին Մարկոսի։
 ծԶ. — Վեցաստաներորդ, եթէ որպէս Մարկոս զառաջինն քարոզեաց զգիտութիւն Քրիստոսի եգիպտացւոցն։
 ծԷ. — Եոթնաստաներորդ, և թէ զինչ պատմէ Փիլոն վասն արանցն եգիպտացւոց։
 ծԸ. — Ութնաստաներորդ, թէ քանի խօսք գիտացաք մք զՓիլոնեայ։
 ծԹ. — Իննաստաներորդ, եթէ որպիսի անցին ընդ Ժողովուրդն հրեից։
 Ի. — Բասներորդ, որ ինչ միանգամ գործեցան յաւուրս Ներոնի 'ի մէջ Երուսաղէմի։
 ԻԱ. — Բասներորդ առաջներորդ, վասն եգիպտացւոցն այն որ և 'ի Գործս առաքելոցն յիշատակեն զմանէն։
 ԻԲ. — Բասներորդ երկրորդ, եթէ որպէս առաքեցաւ 'ի հրէաստանէ 'ի Հռովմ քաղաք Պօղոս կապանօք։ Եւ իբրեւ արար զպատասխանին առ ճակեցաւ նա յաննայն բամբասանաց։
 ԻԳ. — Բասներորդ երրորդ, թէ որպէս վկայեաց Յակովբոս, այն որ անուանեալ կոչէր եղբայր տեառն միայ։
 ԻԴ. — Բասներորդ չորրորդ, թէ որպէս զինի Մարկոսի եկաց եպիսկոպոս եկեղեցւոյն աղեքսանդրացւոցն նախ Անիանոս։
 ԻԵ. — Բասներորդ հինգերորդ, վասն հալածանացն որ եղև յամս Ներոնի, զի 'ի նոսա Պետրոս և Պօղոս առին զպատկ վկայութեանն, վասն Առաւանդաշուովութեան, 'ի Հռովմ քաղաքի։
 ԻԶ. — Բասներորդ վեցերորդ, թէ որպէս կրեցին հրէայքն զբէս չարեա. և վասն վերջին պատերազմին որ եղև նոցա ընդ Հռոմոց։

ԴՊՐՈՒԹԻՒՆ ԵՐԿՐՈՐԴ

Ն Ա Խ Ե Ր Գ Ա Ն

Ձոր ինչ միանգամ եկեղեցական պատմութեան արժան էր իբրու 'ի նախերգանս կանխել կարգել վասն աստուածութեան Փրկչին Բանին, վասն կանխութեան ուսման վարդապետութեան մերոյ, և վասն կանխութեան աւետարանական գնացից քրիստոնէիցս. դարձեալ և վասն որ 'ի վերջին ժամանակս յայտնութեան Տեառն մերոյ, և չարչարանաց նորա և ընտրութեան առաքելոցն, զայս ամենայն 'ի դպրութեան որ յառաջ քան զայս կարճ'ի կարճոյ համառօտեալ, 'ի նոյն և զընծայութիւնսն յաւելաք: Եւ արդ զոր ինչ միանգամ յետ վերանալոյն նորա իցեն դէպ' մանր դրոշմեսցուք. կէս մի 'ի նոցունց 'ի գրոց սրբոց աւեալ, և կէս մի 'ի պատմութեանց յարտաքին գրւելութենէ, զորոց 'ի դէպ ժամանակի յիշատակեսցուք և զանուանս:

ԳԼՈՒԽ Ա.

Վասն գնացից Առաքելոցն յետ վերանայոյն
Քրիստոսի:

Արդ նախ փոխանակ Յուդայի մատնչի ընտրեցաւ Մատաթիաս յառաքելութիւն, որ էր մի յաշակերտաց անտի Տեառն մերոյ, որպէս կանխեցաք ասացաք: Եւ կարգեցան դարձեալ 'ի ձեռն աղօթից և ձեռնադրութեան առաքելոցն 'ի պաշտօն և 'ի սպասարճանկութեան հասարակաց, արք թուով եւ թն՝ փորձ և ընտիրք, յորս էր և Ստեփանոս. որ զկնի Տեառն մերոյ՝ յետ իւրոյ ընտրութեանն, իբրու այն թէ 'ի սոյն կոչեցեալ, քարկոծմամբ 'ի տեառնսպաւնից անտի ընկալաւ նախ զմահ, որով և ըստ անուան

Առային անաք վասն գնացից աստքելոցն յետ վերանայոյն
Քրիստոսի:

Յամենայն որ ինչ միանգամ արժան է կանխել ընտրել կարճ 'ի կարճոյ համառօտք, յառաջ քան զպատմութիւնս եկեղեցւոյ, վասն աստուածութեան Փրկչին մերոյ, և վասն կանխութեանց ուսմանց վարդապետութեան մերոյ, և վասն կանխութեան գնացից աւետարանին քրիստոնէութեան: Բայց ոչ միայն վասն այս, այլ վասն յայտնութեան Տեառն մերոյ՝ որ եղև 'ի ժամանակս յետինս, և վասն չարչարանաց նորա և վասն ընտրութեան առաքելոց նորա, 'ի զպրութեան անդ որ յառաջ քան զայս կարճ 'ի կարճոյ համառօտս ասացաք զօրինակ նոցա: Բայց ասասցուք արդևս որ ինչ միանգամ եղև յետ վերանայոյն նորա. 'ի նոցունց դրօշ մտցուք 'ի գրոց սրբոց. իսկ 'ի նոցունց 'ի պատմութեանց յարապին գրութենէ 'ի ժամանակի իւրեանց յիշատակեմք մեք զնոսա. որք նախ զառաքին՝ յառաքելութիւն փոխանակ Յուդա մատնչի ընտրեցաւ Բարթոլոմէոս, զի էր նա յաշակերտաց անտի տեառն մերոյ, որպէս կանխեցաք և յառաջադոյն ասացաք: Բայց կային 'ի պաշտօն հասարակաց 'ի ձեռն աղօթից և 'ի ձեռն զպրութեան առաքելոցն, մարդք փորձեալք ընտրեալք թուով եւ թն՝ ասուն Ստեփաննեայ. այն որ նա ինքն նախ զկնի տեառն մերոյ քարկոծեցաւ 'ի մահ, 'ի ձեռն այնոցիկ որ զՏէրն իւրեանց սպանին. զի ընդ նմին 'ի ձեռնադրութեանն զոր ընկալաւ նա իբրու այն թէ նմին իրի իսկ ընտրեցաւ նա, և զպատկ յաղթութեան զվկայեցն Քրիստոսի միաբանեալ անուան իւրում նախ ընկալաւ:

իւրոյ յառաջեալ ընդ փառաւոր վկայս Քրիստոսի կալաւ զպսակն յաղթութեան: Ապա և Յակովբոս՝ այն որ անուանեալ կոչէր եղբայր Տեառն, քանզի և նա որդի անուանէր Յովսէփայ՝: Բայց Յովսէփ հայր Քրիստոսի, որում խօսեալ կոյսն, մինչև եկեալ առ միմեանս՝ գտաւ յղացեալ ՚ի Հոգւոյն սրբոյ, որպէս և ուսուցանեն գիրք սուրբք աւետարանի: Արդ սոյն այս Յակովբոս, զոր առաջինքն արդար կոչէին վասն սքանչելի առաքինութեանցն, պատմեն՝ եթէ ընկալաւ սա զառաջին աթոռ եպիսկոպոսութեան եկեղեցւոյն Երուսաղէմացոց: Եւ Կղեմէս ՚ի վեցերորդ գիրս իւրոց Հրահանգացն աւանդէ զնմանէ այսպէս. Զի Պետրոս, ասէ, և Յակովբոս և Յովհաննէս յետ վերանալոյ Փրկչին մերոյ, որպէս առ ՚ի Տեառնէ նախապատուեալք ոչ եթէ ՚ի վերայ պատուոյ և փառաց մրցելով, զՅակովբոս զարդարն ընտրեցին եպիսկոպոս Երուսաղէմացոց: Եւ նոյն իսկ դարձեալ ՚ի սոյն յեւթնէրորդ գիրս իւր այսպէս ասէ զնմանէ. եթէ Յակովբոս արդարոյ և Յովհաննու և Պետրոսի յետ յարութեան իւրոյ՝ ետ նոցա Տէրն մեր զգիտութիւն իւր, և նոքա ետուն այլոց առաքելոցն. իսկ առաքեալքն եւթանասնից, յորս էր և Բառնաբաս: Բայց երկու էին որոց անուանք Յակովբ էին, մի՛ արդարն զոր յաշ-

Իսկ Յակովբոս՝ այն որ անուանեալ կոչէր եղբայր տեառն մերոյ, քանզի և նա որդի էր Յովսէփայ: Բայց Յովսէփ՝ այն զորմէ կարծէին եթէ հայր է նա Քրիստոսի, որ նմա խօսեալ էր զՄարիամ կոյս, մինչև մօտեալ էր նոցա առ միմեանս՝ գտաւ յղացեալ ՚ի Հոգւոյ անտի սրբոյ, որպէս և ուսուցանեն գիրք սուրբք աւետարանի: Եւ զսոյն զայս Յակովբոս առաջինքն արդար կոչէին զնա վասն սքանչելի գործոց իւրոց. զնմանէ պատմեն եթէ ընկալաւ նախ զառաջին աթոռ եպիսկոպոսութեան յեկեղեցւոյ անդ Երուսաղէմի: Կղեմէսոս գրէ զնմանէ այսպէս, եթէ Պետրոս և Յակովբոս և Յովհաննէս, յետ վերանալոյ Փրկչին մերոյ, իբրեւ մարդք որ ՚ի Փրկչէն անտի պատուեցան, չէին կարօտ փառաց իւրեք, այլ և զՅակովբ զայր արդար ընտրեցին նոքա յեպիսկոպոսութիւն Երուսաղէմի: Եւ նոյն իսկ ՚ի սոյն ճառս զարձեալ ասաց զնմանէ. եթէ Յակովբոս առն արդարոյ և Յովհաննու և Պետրոսի, յետ յարութեան տեառն մերոյ ՚ի մեռելոց, ետ նոցա տէր մեր զգիտութիւն իւր, և նոքա ետուն այլոց առաքելոցն: Իսկ առաքեալքն՝ եօթանասնիցն, զի ՚ի նոցանէ էր Բառնաբաս: Բայց երկու էին որոց անուանք իւրեանց Յակոբ էին, մի՛ այն արդարն

տարակէ անտի ընկեցին, և 'ի ձեռանէ թափչին ձաղկաւ հարաւ և մեռաւ. իսկ միւս այն՝ որոյ գլուխն հատաւ: Զսոյն իսկ զայն Յակովբոս արդար՝ և Պօղոս յիշատակէր 'ի գրեւն իւրում այսպէս, եթէ. Զայլ ոք յառաքելոց անտի ես ոչ տեսի, բայց միայն զՅակովբոս զեղբայր Տեառն:

Հանգերձ այսուիկ և խոստումն Փրկչին մերոյ առ արքայն Ոսրոյենաց 'ի գլուխ ելեալ կատարէր. զի թովմաս զԹադէոս իբրև յաստուածային յայտնութենէ առաքեաց յեղեսիա լինել նմա քարոզ և աւետարանիչ վարդապետութեան Քրիստոսի. զի 'ի յիշատակարանաց անտի որ գտաւ անդ՝ ցուցաք յառաջ քան զփոքր մի: իսկ իբրև եհաս նա յաշխարհն յայն, բժշկեաց զԱբգար բանիւ Քրիստոսի, և զամենայն մարդիկ աշխարհին զարմացոյց նշանօք սքանչելեաց: Եւ իբրև շատ իսկ գործովք նշանացս պատրաստեաց զնոսա, և 'ի պաշտօն երկրպագութեան զօրութեան Քրիստոսի մերձեցոյց, ապա և աշակերտեաց զնոսա վարդապետութեան Քրիստոսի: Եւ մինչև ցայսօր ժամանակի ամենայն քաղաքն Եդեսացւոց զանուն Քրիստոսի կրեն, ոչինչ դուզնաքեայ զբարութեան Քրկչին առ նոսա ունելով զօրինակ: Եւ այսոքիկ 'ի նախնեացն պատմութեանց ասացան:

որ յաշտարակէ անտի ընկեցին, և 'ի ձեռանէ թափչին ձաղկաւ հարաւ և մեռաւ: իսկ միւս՝ այն որոյ գլուխն հատաւ: Զսոյն իսկ զայն Յակովբոս արդար և Պօղոս յիշատակէր 'ի գրեւն իւրում այսպէս. եթէ զայլ ոք յառաքելոց անտի ես ոչ տեսի, բայց միայն զՅակովբոս զեղբայրն Տեառն մերոյ: Եւ հանգերձ այսուիկ և խոստումն Փրկչին մերոյ առ արքայն Միջագետաց կատարեալ լինէր. զի թովմաս զԹադէոս իբրև 'ի զօրութենէ Աստուծոյ առաքեաց յՈւռշայ, լինել նմա քարոզ և աւետարանիչ վարդապետութեանն Քրիստոսի. զի 'ի դրոց անտի որ գտաւ անդ՝ ցուցաք յառաջ քան զփոքր մի: իսկ իբրև եհաս նա յաշխարհն յայն, զԱբգար բժշկեաց բանիւ Քրիստոսի, և զամենայն մարդիկ աշխարհին զարմացոյց սքանչելի զօրութեամբքն զոր գործեաց լի կատարեալ: իսկ 'ի ձեռն առաքելոցն իւրոց առաքեաց նա զգործըս իւր, և մերձեցոյց զնոսա յերկրպագութիւն զօրութեանն Քրիստոսի, և արար զնոսա աշակերտս վարդապետութեան կենացն մինչև ցայսօր ժամանակի, իբրև 'ի նմանէն ամենայն քաղաքն Ուրշայեցւոց անուանն Քրիստոսի մշտնջենաւորեալ է, և օրինակ մեծ օգնութեան Փրկչին մերոյ յայտնի է 'ի նոսա, և սղքա

Արդ դարձցուք այսուհետև առ գիրս սուրբա: Ի ժամանակի իբրև եղեն հարուածքն առաջինք և անհնարինք 'ի վերայ եկեղեցւոյն Երուսաղէմացւոց 'ի Հրէից անտի յետ վկայութեան Ստեփանեայ, և 'ի ցրուել ամենայն աշակերտացն՝ բայց յերկոտասանից անտի, ընդ ամենայն Հրէաստան և 'ի մէջ Շամրտացւոց, ոմանք 'ի նոցանէ, որպէս և գիրք սուրբք ասացին, գնացին անցին մինչև 'ի Փիւնիկէ և 'ի Կիպրոս և յԱնտիոք, այլ ոչ համարձակէին նոքա քարոզել հեթանոսաց զբանն Աստուծոյ, բայց միայն Հրէից աւետարանէին: Իսկ Պողոս ցայնվայր փնասակար էր եկեղեցւոյն, և մտանէր 'ի տունս տունս հաւատացելոց և քարշէր զարս և զկանայս, և տայր զնոսա 'ի բանտս և 'ի կապանս: Այլ և Փիլիպպոս, մին յայնցանէ որ ընտրեցան 'ի սպաս պաշտաման ընդ Ստեփանոսի, 'ի թիւս ցրուելոցն էջ 'ի Սամարիա, և լի զօրութեամբ Աստուծոյ քարոզեաց նախ այնոցիկ որ անդն էին զբանն Աստուծոյ: Եւ այնպէս իսկ զօրանային 'ի նմա չնորհքն Աստուծոյ, որպէս զի և զՍիմոն կախարդ հանդերձ այլովք բազմօք զհետ բանից իւրոց ձգէր: Այնպիսի համբաւաւորոք էր Սիմոնս այս 'ի ժամանակին, զի յայնցանէ ողբ մոլորեալ էին 'ի կա-

ասացեալ են իբրև 'ի պատմութեանց առաջնոց: Արդ՝ դարձցուք այսուհետև առ գիրս սուրբա: Ի ժամանակի իբրև եղեն հարուածքն առաջինք և անհնարինք 'ի վերայ եկեղեցւոյն Երուսաղէմացւոց 'ի Հրէից անտի 'ի վկայութեան անդ Ստեփանեայ, ամենայն աշակերտոցն բայց յերկոտասանից անտի ցրուեցան ընդ ամենայն հրէաստան և 'ի մէջ շամրտացւոց, որպէս և գիրք սուրբք ասացին: զի ոմանք 'ի նոցանէ գնացին և անցին մինչև 'ի Փիւնիկէ և 'ի Կիպրոս և յԱնտիոք, այլ ոչ համարձակէին նոքա քարոզել հեթանոսաց զբանն Աստուծոյ, բայց միայն Հրէից աւետարանէին: Իսկ Պողոս ցայն վայր, լի էր նախանձու և սպանութեան 'ի վերայ եկեղեցւոյ, և մտանէր նա 'ի տունս հաւատացելոցն, և նեղէր զարս և զկանայս, և տայր զնոսա 'ի բանդս և 'ի կապանս: Նաև Փիլիպպոս յայնցանէ էր, որ ընտրեցան 'ի սպաս պաշտաման ընդ Ստեփանոսի՝ յայնցանէ որ ցրուեցան: էջ նա 'ի Շամրին լի զօրութեամբ Աստուծոյ, և քարոզեաց նա այնոցիկ որ անդն էին՝ զբանն Աստուծոյ: Եւ այնպէս իսկ զօրանային 'ի նմա չնորհքն Աստուծոյ, որպէս զի և Սիմոն կախարդ՝ հանդերձ այլովք բազմօք յանդիմանեալ կշտամբեցաւ բանիւքն նորա: այնպիսի իսկ անուանեալ էր Սիմոն յայնմ ժամանակի՝ յայնցանէ ողբ մոլորեալ էին 'ի կախարդութիւն նորա, զի զօրութիւն մեծ համարէին զնա: Յայնմ

խարդուծիւն նորա, զօրութիւն մեծ Աստուծոյ զնա համարել: Որ 'ի զարմանալն յայնժամ ընդ սքանչելի զօրութիւնն Աստուծոյ որ լինէին 'ի ձեռն Փիլիպպոսի, խոնարհեցաւ կերպարանօք առ հաւատսն Քրիստոսի, մինչ զի և մկրտութիւն անգամ առցէ: Զի ընդ սոյն իսկ ընդ այս արժան է մեզ զարմանալ, զի մինչև ցայսօր ժամանակի գործի յայնցանէ որ են 'ի պիղծ աղանդէ անտի նորա, զի այնու հայրենի նենգութեամբ իւրեանց իբրև ժանտախտիւ և զայրացեալ քոսով սողոսկեալ մնեալ յեկեղեցի, մեղանչէն մեծապէս՝ յորս յաջողինն հեղուլ զդժնդակն և զչար զծածկեալ իւրեանց թոյնս դառնութեան: Բազումք իսկ 'ի նոցանէ 'ի խայտառակել նենգութեանն, մերժեալ ընկեցան յեկեղեցւոյ, որպէս և ինքն Սիմոն կշտամբեալ 'ի Պետրոսէ ընկալաւ զարժանաւոր պատիժ պատուհասին: Այլ 'ի ժամանակին իբրև հանապազօր աճէր միշտ և բազմանայր աւետարանն կենաց, իբրև 'ի տեսչութենէ Աստուծոյ եկն յերուսաղէմ՝ ներքինի մի տիկնոջ Եթովպացւոց, զի ըստ սովորութեան աշխարհին և մինչև ցայսօր ժամանակի կին մարդ թագաւորէ 'ի նոսա: Որ առաջին 'ի հեթանոսաց իբրև յաստուածային յայտնութենէ ընկալաւ 'ի

ժամանակի և նա 'ի զարմանալն իւրում ընդ սքանչելի զօրութիւնն Աստուծոյ որ լինէին 'ի ձեռն Փիլիպպոսի, խոնարհեցաւ նա կերպարանօք առ հաւատսն Քրիստոսի, մինչ զի և մկրտութիւն առցէ: զի ընդ սոյն իսկ ընդ այս արժան է մեզ զարմանալ, զի մինչև ցայսօր ժամանակի գործի յայնցանէ որ են 'ի պիղծ աղանդէ անտի նորա, զի այնու հայրենի նենգութեամբ իւրեանց գնան նոքա, և իբրև հիւանդութիւն չարաչար կեղոյ կարգի գայ 'ի նոսա, և մեղանչէն և կորուսանեն զայնոսիկ որ կարեն խառնել 'ի նոսա զլեզին չարութեան որ ծածկեալ էր 'ի նոսա: Բազումք իսկ 'ի նոցանէն որք յանդիմանեալ կշտամբեցան, և որպէս եկն նոքա մերժեալ կորացան գործովքն: որպէս զի և ինքն Սիմոն իբրև խայտառակեցաւ 'ի Պետրոսէ առաքելոյ, ընկալաւ պատիժս պատուհասի որպէս և արժանի էր նա, այլ 'ի ժամանակի իբրև հանապազօր միտ աճէր և բազմանայր աւետարանն կենաց, իբրև 'ի տեսչութենէ Աստուծոյ, եկն յերուսաղէմ՝ ներքինի մի տիկնոջ հագկաց, զի որպէս ըստ սովորութեան աշխարհին և մինչև ցայսօր ժամանակի կին մարդ թագաւորէ 'ի վերայ նոցա: զի նա նախ 'ի հեթանոսաց ընկալաւ զաւետարանն Քրիստոսի 'ի Փիլիպպոսէ: և իբրև յայտնութենէ և նա եղև պտուղ հաւատացելոց ամենայն հեթանոսաց: Եւ իբրև դարձաւ յաշխարհ իւր: և աւե-

Փիլիպպոսէ զխորհուրդ Աստուծոյ Բանին, և եղև պտուղ հաւատացելոց ամենայն տիեզերաց, Եւ իբրև դարձաւ յաշխարհ իւր՝ աւանդեն զրոյցք, աւետարանել նորա անդ զամենեցուն Աստուծոյ զգիտութիւն, և զկենարար գալուստ Փրկչին մերոյ որ եղև առ մարդիկ: Եւ այսպէս արգեամբք կատարեցաւ ՚ի ձեռն նորա մարգարէութիւնն որ ասէ. եթէ Հնդիկք յառաջագոյն ձեռն տացեն առ Աստուած: Ի ժամանակիս և Պօղոս անօթ ընտիր, ոչ ՚ի մարդկանէ և ոչ ՚ի ձեռն մարդոյ, այլ ՚ի յայտնութենէ Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի և Աստուծոյ Հօր՝ որ յարոյց զնա ՚ի մեռելոց, կարգեցաւ առաքեալ, ՚ի ձեռն տեսլեան և յայտնութեան բարբառոյն որ յերկնից՝ արժանի եղև կոչմանս:

ԳԼՈՒԽ Բ.

Երբ որպէս Տիբերիոս իբրև ոռտաւ ՚ի Պիղատոսէ վասն Քրիստոսի և խառվեցաւ:

Իսկ իբրև լուր սքանչելի յարութեան Փրկչին և վերանալոյ նորա յերկինս առ բազումս սփռեալ տաւրածանէր, ըստ վաղեմի աշխարհաճանօթ սովորու-

տարանեաց անդ զգիտութիւն Աստուծոյ ամենակալի, և զկենարար գալուստ Փրկչին մերոյ որ եղև առ մարդիկ, և արգեամբք կատարեցաւ ՚ի ձեռն նորա մարգարէութիւն՝ որ ասէ. Եթէ Հնդիկք յառաջագոյն ձեռն տացեն առ Աստուած: Եւ հանդերձ այսուիկ և Պօղոս անօթ ընտիր, ոչ ՚ի մարդկանէ և ոչ ՚ի ձեռն մարդոյ, այլ ՚ի յայտնութենէ տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի, և Աստուած հայր նորա յարոյց զնա ՚ի մեռելոց, ՚ի ձեռն այնր տեսլեան և յայտնութեան բարբառոյն որ եղև ՚ի վերայ նորա յերկնից, արժանի եղև կոչման և եղև առաքեալ:

Երկրորդ երբ որպէս Տիբերիոս իբրև ոռտաւ ՚ի Պիղատոսէ վասն Քրիստոսի և խառվեցաւ:

Այլ ՚ի ժամանակի իբրև անուանեալ լինէր բազմաց և քորոզեր բազմաց սքանչելի յարութիւնն Փրկչին մերոյ ՚ի մեռելոց. և ՚ի վերանալ նորա ընդ յերկինս, ըստ առաջին սովորու-

Թեանն՝ գաւառակալ իշխանք ազգաց որ ինչ առ նոսա նոր գործէր, նշանակեալ ծանուցանէին այն միկ որ ունէր զիշխանութիւն Թագաւորութեան, զի ինչ մի յայնցանէ որ գործիցի, ոչ ծածկեսցի 'ի նմանէ: Եւ արդ 'ի հռչակել ընդ ամենայն Պաղեստին յարութեան Փրկչին մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի 'ի մեռելոց, Պիղատոս գրեալ առ Տիբեր կայսր յայտ առնէր. որպէս և վասն այլոց նշանաց Տեառն մերոյ, զոր 'ի լըյ գիտէր, և զի յետ յարութեանն 'ի մեռելոց, հաւատարիմ եղև նա բազմաց եթէ Աստուած է: Իսկ ինքն Տիբերիոս ծերակուտին մատոյց զայս, որ արհամարհեաց զբանն, զի ոչ նախ որպէս Թուի՝ քննեցաւ 'ի նմանէ. զի օրէնք էին վաղեմի, մի ումեք ընդ Աստուածս կարգել, բայց եթէ 'ի խորհրդենէ և 'ի հրամանէ ծերակուտին. այլ չշմարտութեամբ զի չէր կարօտ մարդկեղէն սատարութեան և հաստատութեան փրկական բան քարոզութեան Աստուծոյ և վարդապետութեան: Եւ իբրև մերժեաց ծերակոյտն զբանն, որ մատուցաւ ժողովոյն վասն Փրկչին մերոյ, եկաց մնաց Տիբերիոս յառաջին խորհուրդն զոր ունէր, և հակառակ ինչ և անարժան վասն վարդապետութեան Քրիստոսի ոչ խորհեցաւ ասեն: Չայս Տերտուղիանոս՝ որ սպառնալու տեղեակ էր օ-

Թեանն զոր ունէին իշխանքն հեթանոսաց. զի զամենայն ինչ զոր նոր գործեսցի, եղիցին ցուցանել նոքա այնմիկ որ ունիցի զիշխանութիւն Թագաւորութեան, զի ինչ մի յայնցանէ որ գործիցի, ոչ ծածկեսցի 'ի նմանէ: Անուանեալ իսկ լինէր ընդ ամենայն Պաղեստին յարութիւն Փրկչին մերոյ որ եղև 'ի մեռելոց: Պիղատոս այնուհետև Տիբերեայ արքայի եցոյց վասն նշանացն տեառն մերոյ. և զի յետ յարութեանն 'ի մեռելոց, հաւատարիմ եղև բազմաց եթէ Աստուած է: Իսկ ինքն Տիբերիոս սինկղիտոսին մատոյց զայս թանս: Իսկ ինքն սինկղիտոսն իբրև լուաւ զբանն՝ արհամարհեաց, զի ոչ քննեցաւ նա նախ 'ի նմանէ ըստ առաջին սովորութեանն որ էր. զի 'ի մէջ հռոմեց ոչ լինէր Աստուած, բայց եթէ 'ի խորհրդենէ և 'ի հրամանէ սինկղիտոսին: Իայց կարծելով կարծեալ էր եթէ վասն այսր իսկ չշմարտիւ, վասն զի չէր պարտ և պատշաճ եթէ իրաւամբ և խորհրդով մարդկան հաստատեսցի կենդանի վարդապետութիւնն Աստուծոյ. այլ իբրև մերժեաց զբանն որ մատուցաւ ժողովոյն խորհրդեանն հռովմայեցւոյ վասն Փրկչին մերոյ: Ինքն Տիբերիոս եկաց մնաց առաջին խորհուրդն զոր ունէր, և ագեղ իրս ինչ վասն վարդապետութեանն Քրիստոսի ոչ խորհէր նա. զայս ինչ ասաց Տերտու-

օրինաց Հոռոմոց, որ և այլովք իրօք սքանչելի այր, և մեծանունն 'ի Հռովմայեցիս, 'ի գիրս Ջատագովու-
թեան իւրոյ քրիստոնէից 'ի բարբառ հռովմայեցի,
որ յեղաւ ապա 'ի Յոյն լեզու, դնէ բանիւքս օրինակ
զայս. Եւ զի անդատին 'ի ծագմանէ օրինացս այսոցիկ
խօսեսցուք, ասէ, օրէնս ունիք դուք վաղեմիս, եթէ
Աստուած 'ի հրամանէ Թագաւորի միայնոյ մի հաս-
տատեսցի, մինչև փորձեալ քննեսցի 'ի ծերակուտէ:
Մարկոս Եմիլիանոս այսպէս արար վասն դրօշելոյն իւ-
րոյ Ալլուրնեայ, և զայս առնէր 'ի հաստատութիւն
բանից մերոց, զի առ ձեզ 'ի քննութենէ մարդկան
տուեալ լինի աստուածութիւն, որ եթէ ոչ լինի հա-
ճոյ մարդոյն Աստուածն, Աստուած լինել նա ոչ կա-
րէ. և յայտմանէ արժան է մարդոյն քաւել զԱս-
տուածն: Արդ Տիբեր՝ յորոյ աւուրս եմուտ յաշխարհ
անուն քրիստոնէից, իբրև ցուցին նմա յաշխարհէ
անտի Պաղեստինացւոց, ուստի սկիզբն եղև զառաջինն
այսր վարդապետութեան, և նա եցոյց ծերակուտին,
յայտ արարեալ թէ հաճեալ է ընդ վարդապետու-
թիւնն: Իսկ ծերակոյտն զի ոչ քննեաց ինքն յառա-
ջագոյն գիրս զայս, արհամարհեաց: Իսկ նա եկաց
մնաց 'ի հրամանի իւրում և սպանումն մահու սպառ-

ղիանոս այր, որ սպառսպուռ տեղեակ էր օրինաց Հոռոմոց, որ և
այլովք իրօք սքանչելի էր. և 'ի նշանաւոր և 'ի սքանչելի մարդ-
կանէ անտի որ էին 'ի Հռոմ քաղաքի էր նա. զպատասխանին զոր
արար նա փոխանակ քրիստոնէից հոռոմաբն, և մեկնեցաւ յու-
նաբն, եդ նա 'ի բանս իւր 'ի պատմելն իւրում այսպէս. Աղէ մեք
առաքեսցուք, ասէ, և 'ի քննութենէ վասն այսց օրինաց. օրէնս հինս
ունիք դուք. եթէ Աստուած 'ի հրամանէ Թագաւորի միայնոյ մի
հաստատեսցի. մինչև փորձեալ քննեսցի նա 'ի սինկղիտոսն: Մար-
կոս Ալլեղոս այսպէս արար վասն պատկերի միւր զԴորոնոս. այս
փոխանակ ընդ մեր եղև, զի առ ձեզ 'ի քննութենէ մարդկան
տուեալ լինի աստուածութիւն. և արդ այսուհետեւ թէ ոչ լինի
հաճոյ Աստուածն մարդոյն, Աստուած լինել նա ոչ կարէ. և իբ-
րև յայտմանէ մարդոյն արժան է քաւել զԱստուածն: Արդ Տի-
բերոս որ յաւուրս նորա եմուտ յաշխարհ անուն քրիստոնէից,
իբրև ցուցին նմա յաշխարհէ անտի պաղեստինացւոց, ուստի
սկիզբն եղև զառաջինն այսր վարդապետութեան, և նա եցոյց
սինկղիտոսին. գիտաց իսկ եթէ հաճոյ եղև նմա այս վարդապե-
տութիւն: Իսկ սինկղիտոսն. վասն զի ինքն ոչ քննեաց յառաջա-
գոյն գիրս զայս՝ արհամարհեաց զնովաւ: Իսկ նա եկաց մնաց 'ի
հրամանի իւրում. և սպանումն մահու սպառնացաւ նա ամե-

նացեալ ամենայնի որ չարախօս կացցեն զքրիստոնէից: Եւ այն 'ի փութոյ անտի երկնաւոր տեսչութենէն եղև 'ի սիրտ նորա, զի սկիզբն էր յայնժամ աւետարանին բանի, զի անխափան և անարգել ընդ ամենայն երկիր ընթասցի:

ԳԼՈՒԽ Գ.

Երբ ո'րպէս 'ի սակաւ ժամանակի ընդ ամենայն տիեզերս սիռեցաւ աշտարակն Քրիստոսի:

Այնպէս իսկ ական յայտնի երկնաւոր զօրութեամբ և գործակցութեամբ, բանն փրկական յանկարծակի միահաղոյն իբրև զճառագայթ արեգական զամենայն տիեզերս լուսաւորեաց, և ըստ կանխասաց վկայութեան գրոցն աստուածայնոց. Ընդ ամենայն երկիր եւ բարբառ աստուածազդեցիկ աւետարանչացն և առաքելոց, և մինչև 'ի ծագս աշխարհի խօսք նոցա: Եւ յամենայն քաղաքս և 'ի շէնս աճէր և բազմանայր աւետարանն Քրիստոսի, և ըստ նմանութեան կալոյ բիւրաւորօք և անչափ բազմութեամբ մարդկան յանկարծակի կազմեալ հաստատէին եկեղեցիք: Իսկ ու

նայնի որ չարախօս կացցեն զքրիստոնէից, և այն 'ի փութոյ անտի երկնաւոր տեսչութենէն եղև 'ի սիրտս նորա, զի յայնժամ սկիզբն էր աւետարանին, զի անխափան և անարգել ընդ ամենայն երկիր ընթասցի վարդապետութիւն բանին:

Երբորդ, երբ որպէս 'ի սակաւ ժամանակի ընդ ամենայն տիեզերս սիռեցաւ աշտարակն Քրիստոսի:

Այնպէս իսկ զօրութեամբ և փութով պնդութեամբ որ յերկնէն էր՝ յանկարծակի իբրև զծագումն արեգական ընդ ամենայն տիեզերս ծագեցաւ աւետարանն կենաց. և յայնժամ ժամանակի ըստ վկայութեան գրոցն Աստուծոյ, ընդ ամենայն երկիր եւ բարբառ աւետարանչացն և առաքելոցն, և մինչև 'ի ծագս աշխարհի լսելի եղև խօսք նոցա, և յամենայն քաղաքս և 'ի շէնս՝ աճէր և բազմանայր աւետարանն. և ըստ նմանութեան կալոց բիւրօք և հազարօք մարդկամբ, յանկարծակի եկեղեցիք բազմօք

րոց միանգամ՝ի հայրենի կարգէ անտի իւրեանց և յառաջին մոլորութենէն հնացեալ ախտին դիւապաշտութեան կապեալ էին անձինք, ի զօրութենէ անտի Քրիստոսի, վարդապետութեամբ և սքանչելի գործովք առաքելոց իւրոց, իբրև ի չարաչար տերանց ազատեալ և ի խիստ կապանաց արձակեալ՝ արհամարհեալ մերժեցին զդիւական իւրեանց բազմատուածութիւն, և խոստովան լինէին թէ մի է Ստուած արարիչ ամենայնի. զոր և ուղիղ վարուք աստուածապաշտութեան և վայելուչ և զգաստ կրօնիւք՝ որ սերմանեցան ի Փրկչէն մերմէ ի մէջ մարդկան, փառաւոր առնէին։ Այլ իբրև շնորհքն Աստուծոյ սփռեալ լինէին ի վերայ ամենայն հեթանոսաց, նախ ի կեսարիա Պաղեստինացւոց Կոռնելիոս հանդերձ ընտանեօք իւրովք ի ձեռն աստուածային յայտնութեան և պաշտամանն Պետրոսի ընկալաւ զհաւատս Քրիստոսի, և այլք բազումք ի հեթանոսաց յԱնտիոք քաղաքի, որոց քարոզեցին զաւետարանն, որք ի հալածանաց անտի յետ մահուն Ստեփանոսի ցրուեցան աշակերտք։ Եւ ի ծաղկել զարգանալ եկեղեցւոյն Անտիոքացւոց և ի գալ ժողովել անդ բազմաց, և մարգարեից որ յերուսաղէմէ, ընդ որս և Բառնաբաս և Պողոս, և ժողով բազում եղբարց, անունս

հաստատեալ լինէին, և որք միանգամ՝ի հայրենի կարգէ անտի իւրեանց և յառաջին մոլորութենէն հնացեալ ախտին կռապաշտութեան կապեալ էին անձինք նոցա, ի զօրութենէ անտի Քրիստոսի, որ ի ձեռն աշակերտացն իւրոց վարդապետութեամբ և սքանչելի գործովք իբրև ի չարաչար տերանց՝ ազատեցան և արձակեցան ի խիստ կապանաց. և արհամարհեցին զբազմութիւն դիցն իւրեանց, և խոստովան լինէին եթէ մի է Աստուած միայն արարիչ ամենայնի. և փառաւոր առնէին զնա ուղիղ վարուք ճշմարտութեամբ, և ցածուն և սուբը գործովք որ սերմանեցան ի փրկչէն մերմէ ի մէջ մարդկան։ Այլ իբր շնորհքն Աստուծոյ սփռեալ լինէին ի վերայ ամենայն հեթանոսաց։ Նախ ի կեսարիայ պաղեստինացւոց. Կոռնելիոս հանդերձ ընդանեօք իւրովք ընկալաւ զհաւատս Քրիստոսի ի ձեռն տեսչեանն Աստուծոյ և պաշտամանն Պետրոսի, և այլք բազումք ի հեթանոսաց յԱնտիոք քաղաքի. զի այնքեիկ որ ցրուեցան ի նեղութենէն որ եղև վասն Ստեփանոսի՝ քարոզեցին նոցա զաւետարանն. և առէր և բազմանայր եկեղեցին Անտիոքացւոց։ Եւ իբրև ժողովեալ լինէին անդ բազումք և մարգարէքն որ եկեալ էին յերուսաղէմէ՝ և ընդ նոսա Բառնաբաս և Պողոս, և ժողով բազում եղբարց. անունս

Քրիստոնեայ անդ նախ յայնժամ իբրև 'ի քաջազուարճ' և յարգաւանդ երկրէ ելեալ երևէր: Անդ և Ագաբոս 'ի մարգարէից անտի որ եկեալ էին ընդ նոսա՝ մարգարէացաւ վասն սովոյն, որ լինելոց էր առ յապա: Իսկ Պօղոս և Բառնաբաս որոշեցան առաքել 'ի պէտս եղբարց յԵրուսաղէմ:

ԳԼՈՒԽ Դ.

Թէ ո՞րպէս յետ մահոռն Տիքերեայ քաղաւորեցոյց Գայիոս զԱգրիպպաս 'ի վերայ Հրէից և զՀելլոսդէս դատաւարտեաց յաքսոր մշտնջենաւոր:

Այլ Տիքեր թագաւորեալ ամս իբր քսան և երկուս և մեռաւ. և զկնի նորա կալեալ զտէրութիւնն Գայիոս՝ և անդէն թագ կապեալ Ագրիպպեայ զիշխանութեան հրէից, թագաւորեցոյց զնա 'ի վերայ չորրորդապետութեան Փիլիպպոսի և Լիսաննայ. և յետ ոչ բազմաց յաւել և զչորրորդապետութիւնն Հերովդի տալ նմա, և զՀերովդէս՝ այն որ 'ի ժամանակս Փրկչին մերոյ էր, վասն բազմապատիկ մնասուցն յաքսոր մշտնջենաւոր դատաւարտեաց հանդերձ կնաւ իւրով Հերովդիադաւ. և վկայ այսոցիկ Յովսեպոս:

Քրիստոնէից յայնժմ ժամանակի նախ քան զառաջինն իբրև յաւատ և յորդ աղբրէ ըղէկէր և ելանէր: Եւ Ադամ 'ի մարգարէից անտի որ եկեալ էին ընդ նոսա, մարգարէացաւ վասն սովոյն որ լինելոցն էր առ յապա: Իսկ Պօղոս և Բառնաբաս իբրև կոտարեցին զպաշտօնն իւրեանց՝ որ առաքեցան 'ի սպաս պաշտաման եղբարցն:

Զորորդ, երբ ո՞րպէս զկնի Տիքերեայ Գայիոս կացոյց 'ի վերայ հրէիցն Զագրեայ, 'ի ժամանակի իբրև ելոյձ զՀերովդէս յաքսոյաբնէն իւրմէ:

Այլ Տիքերիոս եկաց յարքայութեան իւրում քսան և երկուս ամ և մեռաւ: Եւ ապա կալաւ զկնի նորա զառաջնորդութիւնն Գայիոս: Ի նմն ժամանակի ետ թագ Ագրիպպայ. և կա-

Զայտու ժամանակաւ մեծապէս հռչակէր Փիլոն, որ ոչ մերովս միայն, այլ և արտաքնոցն ուսմամբ և իմաստութեամբ նշանաւոր լինէր: Թէպէտ յազգէ եբրայեցի, բայց ոչ փոքր ինչ էր նա քան զանուանի մարդիկն՝ որ էին յԱղէքսանդրիա քաղաքի. և թէ որչափ ինչ յաստուածեղէնսն և 'ի հայրենի ուսմունս վաստակեցաւ նա, յայտ է ամենեցուն արդեամբք: Եւ զի յիմաստասիրութեան մասին և յարտաքին գիտութիւնս որպիսի ոք եկաց նա, չէ ինչ մեզ պիտոյ ասել, զի 'ի պղատոնական և 'ի պիութագորեան իմաստասիրութեան, որում զհետն զնայր, պատմեն զմասնէ թէ անցանէր նա զամենեքումբք՝ որ եղէն յաւուրս նորա:

ԳԼՈՒԽ Ե.

Եթէ ո՛րպէս Փիլոն վասն Հրեից լոգաւ
հրեշտակոսքեամբ առ Գայիոս:

Բայց որ ինչ միանգամ անցք անցին ընդ ժողովրդեան Հրեից յաւուրս Գայիոսի՝ 'ի հինգ դպրութիւնս

ցոյց զնա Թագաւոր 'ի վերայ Թշնամեղ նորա շաճտութեանն Փիլիպպոսի և Լիւսինեայ. և ընդ նոսին և յետ սակաւ ժամանակի և զշաճտութիւնն ևս Հերովդի ետ նմա. և ելլոյժ զՀերովդէս հանգերձ Հերովդիադաւ կնաւ իւրով, բազում պատշաճանք տուածիւք և տուգանք: Բայց այս Հերովդէս այն է որ 'ի ժամանակ չարչարանաց փրկէին մերոյ էր. և վկայ այսմ Յովսէպոս:

Հինգերորդ, և քե որպէս Փիլոն փոխանակ հրեիցն՝ լոգաւ
հրեշտակոսքեամբ առ Գայիոս:

Յաւուրս սորա Փիլոն անուանեալ էր բազմօք, ոչ միայն մերով իմաստութեամբ, այլ էր նա երևելի. յազգէ հեբրայեցի. ոչ փոքր ինչ էր նա քան զանուանի մարդիկն որ էին յԱղէքսանդր քաղաքի: Բայց՝ եթէ որչափ վաստակ աշխատութեան եղև նմա, վասն աստուածեղէն վարդապետութեան հարցն յայտ և. երևելի էր արդեամբք և ուսմամբ իմաստութեան արտաքնոցն. թէ ո՛րպէս և զիարգ էր նա՝ չէ ինչ մեզ պիտոյ ասել, զի հաւասարորդ էր նա Պէտղոսայ և Պիթագորեայ: Եւ պատմեն զնմանէ, թէ

գրեալ եթող նա մեզ, յորում է տեսանել և վասն անմոռութեան Գայիոսի, որ անուանեաց զանձն իւր Աստուած, և զի բիւր իրօք անարգեաց և թշնամանեաց նա զիշխանութիւն տէրութեան իւրոյ : Եւ վասն չարեացն՝ զոր կրեցին Հրէայք յաւուրս նորա, և զի չողաւ նա հրեշտակութեամբ ՚ի Հռովմ՝ փոխանակ ազգատոհմի իւրոյ որ էր յԱղէքսանդրիա քաղաքի. և թէ զիարդ եկաց նա առաջի Գայիոսի փոխանակ հայրենի օրինացն, և թէ ոչինչ աւելի քան զԾաղը և զայսն կատականաց շահեալ առ ՚ի նմանն՝ հազիւ զանձն իւր ապրեցուցանէր ՚ի ձեռաց նորա : Յիշատակէ զսոյն զայս և Յովսեպոս յուրմտամաներորդ գիրս Հնախօսութեան իւրոյ, ըստ բանիցս ըստ այսոցիկ. Ի խռովութեանն, ասէ, որ եղև յԱղէքսանդրիա ընդ Հրէայսն և ընդ հեթանոսս բնակիչս քաղաքին, երեք երեք հրեշտակք ընտրեցան յերկոցունց և չողան առ Գայիոս : Եւ էր ՚ի հրեշտակաց անտի Աղէքսանդրացոց Ափիոն ոմն անուն, որ յոյժ հայհոյէր զազգն Հրէից, և ընդ այլ ամբաստանութիւնս յաւելոյր թէ և զփառօք կայսեր արհամարհեն դոքա. զի ամենայն որ հնազանդեալ են ՚ի ներքոյ իշխանութեան Հռոմոց բազինս Գայիոսի և տաճարս կանգնէին, և այլ

անցանէր նա իմաստութեամբ զամենեքումք որ եղեն յաւուրս նորա : Իայց ամենայն որ ինչ միանգամ անցն անցին ընդ Ժողովուրդն հրէից յաւուրս Գայիոսի ՚ի հինգ դպրութեան գրեաց և ետ մեզ. և ասաց նա վասն անմոռութեան Գայիոսի, զի անուանեաց զանձն իւր Աստուած, զի բիւր իրօք անարգեաց և թշնամանեաց զիշխանութիւն տէրութեան իւրոյ : Եւ չարիքն զոր կրեցին հրէայքն յաւուրս նորա. և վասն այնր զոր չողաւ նա ՚ի Հռոմ փոխանակ ազգատոհմի իւրոյ, որ և էր յԱղէքսանդր քաղաքի հրեշտակութեամբ : Եւ թէ զիարդ եկաց նա առաջի Գայիոսի, փոխանակ հայրենի օրինացն : Եւ նա Ծաղը և այսն կատականաց արար զնա, և մերձ էր մեռանել ՚ի ձեռաց նորա : յիշատակէ ըզուսն զայս և Յովսեպոս՝ պատմութեամբքն զոր գրեաց այսպէս. եթէ ՚ի խռովութեանն ասէ որ եղև ՚ի մէջ Աղէքսանդր քաղաքի հրէիցն՝ որ բնակեալ էին անգ ՚ի հեթանոսաց երեք երեք հրեշտակք ընտրեցան յերկոցունց, և չողան առ Գայիոս : Իսկ մի ՚ի հրեշտակաց անտի յայնցանէ Աղէքսանդրացի, զի անուն էր նորա Ափիոն, յոյժ հայհոյէր նա զազգն հրէից և ասէր այլ այլս, թէ և զփառօք կայսեր արհամարհեն դոքա. զի ամենայն որ հնազանդեալ են ՚ի ներքոյ իշխանութեան հռոմոց, զոհս և բազինս և ապարանս ազգի ազգի շինէին նմա. և այլովք ամենայնիւ իբրև

լովք ամենայնիւ իբրեւ զաստուած ընդունէին զնա, և Հրէայք միայն անարժան համարին անդրեօք զնա պատուել, և յանուն նորա երդնուլ: Եւ բազում այլ չարագոյնս քան զայսոսիկ խօսէր Ափիոն, որովք ակն ունէր 'ի զայրոյթ գրգռել զՔայիոս, և 'ի դէպ իսկ էր: Իբրեւ առաջնորդ հրեշտակութեանն Հրէից Փիլոն, այր ամենայնիւ սքանչելի՝ եղբայր Աղէքսանդրու Ալաբարքեայ, և հմուտ ճարտար փիլիսոփայութեան, պատրաստ էր տալ պատասխանի վասն չարախօսութեանցն, արգել զնա Քայիոս և մերժեաց յերեսաց իւրոց: Եւ այնպէս սաստիկ էր ցասումն նորա, մինչև յայտնի երևել թէ որպիսի սպառնալիք անհնարին 'ի վերայ կային Հրէից: Իսկ Փիլոն յելանէն յերեսաց նորա անարգեալ թշնամանօք, ասէ ցՀրէայսն՝ որ շուրջն կային. Արժան է մեզ քաջալերել, զի Քայիոս բարկացեալ է 'ի վերայ մեր, քանզի նովին գործով շարժէ նա զԱստուած ընդդէմ իւր. զայս Յովսէպոս: Նա ինքն Փիլոն՝ յորում գրեաց վասն հրեշտակութեան իւրոյ, յաւել նշանակել մի ըստ միովէ մանր զամենայն ինչ որ միանգամ գործեցաւ 'ի ժամանակին: Թողից զբազումս և եղից զայն ինչ՝ որ յայտնապէս ցուցանեն ընթերցանելեացն որ միանգամ անցք անցին ընդ Հրէայս անազան նոյնժամայն՝ փոխանակ ձեռնամուխ լինելոյ նոցա 'ի Քրիստոս: Արդ պատմէ նա եթէ նախ յաւուրս Տիբերեայ Սէյանոս ոմն 'ի Հռովմ քաղաքի, որ հզօրն էր առ ինքնակալին, փոյթ

զաստուած ընդունէին զնա: Բայց միայն հրէիցն այնոցիկ զի չէ համարեալ նա փառօք և անդրեօք զնա ոչ պատուեն. և յանուն նորա ոչ երգնսն. և իբրեւ ասէր Ափիոն բազում չարիս զնոցա. նէն՝ որ ակն ունէր թէ նոքօք բարկանայ Քայիոս, և նման իսկ էր: Իսկ Փիլոնն այն որ եկաց հրեշտակութեամբ փոխանակ հրէիցն, որ ամենայնիւ սքանչելի այր էր, և էր նա եղբայր Աղէքսանդրեայ որդւոյ Աղբերքուսեայ՝ և հմուտ ճարտար փիլիսոփայութեան. այլ թէպէտ և կարող էր նա տալ պատասխանի վասն չարախօսութեանցն. սակայն արգել զնա Քայիոս, և մերժեաց յերեսաց իւրոց. յայտ իսկ էր 'ի բարկանայն նորա 'ի վերայ նոցա թէ ինչ չար գործէր առ նոսա: Բայց Փիլոն եւ յերեսաց նորա անարգեալ թշնամանօք, և ասէ ցՀրէայսն որ էին առ նոսա. արժան է մեզ քաջալերել. զի Քայիոս բարկացեալ է 'ի վերայ մեր՝ արգեամբք. Աստուած հաշտի ընդ մեզ: Զայս ասաց Յովսէպոս:

յանձին ունէր սատակել կորուսանել զամենայն ազգն
Հրէից: Իսկ անդրէն յերկրին Հրէաստանի Պիղատոս,
այն որ համարձակեցաւ 'ի վերայ Փրկչին մերոյ,
կամեցաւ գործել 'ի տաճարի անդ' որ կանգուն
կայր յԵրուսաղէմ յայնժամ, զամենայն ինչ որ առ
Հրէայսն չէր օրէն, և խռովեաց զնոսա մեծապէս:

ԳԼՈՒԽ Զ.

Թէ ո՛րչափ չարիք հասին 'ի վերայ Հրէից, յետ
Ժպրհոքեամբ համարձակելոյն նոցա 'ի վերայ
Քրիստոսի:

Իսկ իբրև մեռաւ Տիբեր, կալաւ զկնի նորա զիշ-
խանութիւնն Գայիոս՝ որ բազմօք Թշնամանեաց ըզ-
բազումն, այլ առաւել քան զամենեսեան զազգն
Հրէից չարարեաց բազում իրօք: Զոր 'ի նոցունց 'ի
բանից անտի օրինակադրին արժան է մեզ սակաւուք
ուսանել, որ գրէ այսպէս՝ եթէ. Այնպիսի էր ախտն

վեցերորդ, թէ ո՛րչափ չարիք հասին 'ի վերայ հրէիցն յետ
Ժպրհոքեան համարձակելոյն նոցա 'ի վերայ Քրիստոսի:

Նա և ինքն իսկ Փիլոն այնուիկ որով գրեացն վասն հրեշա-
կութեան իւրոյ, եչոյց և մեկնեաց նա նոցա յայտնապէս մի ըստ
միջէ զամենայն ինչ որ միանգամ գործեցաւ առ նոսա: Թողից
զբազումն և եղից զայն ինչ որ յայտնապէս ցուցանեն ընթեռ-
նելեացն որ միանգամ անցք անցին ընդ հրէայսն 'նոյն ժամայն՝ փո-
խանակ ձեռնամուկ լինելոյ նոցա 'ի Քրիստոս: Արդ պատմէ եթէ
նախ յառուրս Տիբերեայ որ էր 'ի Հռոմ՝ քաղաքի, Սէխնոս հիւ-
պաքոս, որ գիւրին էր նմո իբս մեծամեծս գործել 'ի Թագաւո-
րէ անտի: Փոյթ յանձին ունէր նա սատակել կորուսանել զամե-
նայն ազգն հրէից: Իսկ անգէն յերկրին հրէաստանի Պիղատոս,
այն որ յառուրս նորա համարձակեցաւ 'ի վերայ փրկչին մերոյ:
Կամեցաւ նա գործել 'ի տաճարի անդ որ էր յԵրուսաղէմ, զա-
մենայն ինչ որ առ հրէայսն չէր իշխան. և խռովեաց զնոսա մեծա-
պէս: Իսկ իբրև մեռաւ Տիբերոս, և կալաւ զկնի նորա զիշխանութի-
ւնն Գայիոս, այն որ բազմօք Թշնամանեաց զբազումն, բայց
առաւել զամենայն ազգն հրէից չարարեաց բազում իրօք: Իայց
կարեմք մք բռնանել սակաւուք 'ի նոցունց 'ի բանից անտի օրի-

Հիւանդութեան մտաց Գայիոսի առ ամենայն մարդիկ, մանաւանդ առ ազգն Հրէից, ընդ որս զայրազնեալ յոյժ՝ զամենայն աղօթատեղիս նոցա՝ ի քաղաքս քաղաքս, սկսեալ յԱղեքսանդրացուց քաղաքէն, յինքն գրաւէր, և պատկերօք և անդրերօք նմանութեան իւրոյ ընդ զայնս։ Զի որ այլոց յօժարագոյնս թողլոր կանգնել դրօշալս և նուիրել զոհս, ինքն բռնութեամբ զնոյն տայր գործել։ Եւ զտաճարն որ էր ՚ի սուրբ քաղաքի անդ, զանմատոյցն և զապաւէնն ամենեցուն՝ փոխէր ՚ի տաճար անուան իւրոյ, զի կոչեացի նա տաճար Նորոյս Արամազդայ յայտնելոյ Գայիոսի։ Եւ այլ բիւր չարիս դժուարապատումս, որ անցին յաւուրս նորա ընդ ազգն Հրէից յԱղեքսանդրիա քաղաքի, պատմէ սոյն այս մատենագիր յայլ շարագրածս իւր՝ յորում զառաքինութեանց ճառէ։ Միաբանի ընդ սմա և Յովսեպոս եթէ. Յաւուրց անտի Պիղատոսի՝ յորմէ հետէ ձեռնամուխ եղեն ՚ի Փրկիչն մեր, սկսան նեղութիւնք չարաչարք հասանել ամենայն ազգին։ Արդ լուր, դու, զոր ինչ ցուցանէ յերկրորդ դպրութեան Պատերազմին Հրէից այսու բանիւք եթէ. ի ժամանակի անդ իբրև առաքեցաւ ՚ի Տիբերիայ Պիղատոս գաւառապետ ՚ի վերայ Հրէասս

նակագրին, զի ՚ի նոսա գրէ այսպէս. եթէ այսպիսի էր սսէ ախտն Հիւանդութեան մտացն Գայիոսի առ ամենայն մարդիկ, մանաւանդ առ ազգն Հրէից. զի զնոսա ատեաց չարաչար. զաղօթս այլոց քաղաքաց անձին իւրում առնոյր։ Սկսաւ իսկ յայնցանէ որ էին յԱղեքսանդր քաղաքի, և զամենայն տեղիս պատկերս և անդրիս նմանութեան իւրոյ ընդ նա. զի այն որ ցանկութեամբ ընդդռնէր զայն ինչ որ այլքն կացուցանէին նմա զօրութեամբ իրացն, ինքն անձին իւրում կացուցանէր զնա, զտաճարն որ էր ՚ի սուրբ քաղաքի անդ՝ որ ոչ անկանէր ՚ի փառաց իւրոց, ինքն թագաւորն փոխեաց և արար զնա ապարանս անձին իւրոյ, զի եղիցի նա անուանեալ երևելի ապարան Գայիոսի։ Բայց բիւր չարիք դժուարապատումք ՚ի պատմել անցին յաւուրս նորա ընդ ազգն Հրէից յԱղեքսանդր քաղաքի, պատմէ սոյն իսկ այս օրինակագիրն, և միաբանի ընդ սմա Յովսեպոս։ Զի յաւուրց անտի Պիղատոսի՝ յորմէ հետէ ձեռնամուխ եղեն փրկիչն մեր, յայնմ ժամանակէ հետէ ցուցանէ. եթէ սկսան նեղութիւնք չարաչարք հասանել ամենայն ազգին. արդ՝ լուր դու զոր ինչ ցուցանէ յերկրորդ դպրութեանդ պատերազմին Հրէից այսու բանիւք։ Եթէ ՚ի ժամանակի անդ՝ իբրև առաքեցաւ սսէ ՚ի Տիբերիայ Պիղատոս գաւառապետ ՚ի վերայ Հրէաստանի։ Գիշերի ՚ի ծածուկ եմոյժ յե-

տանի, գիշերի եմոյծ յերուսաղէմ զպատկերս կայսեր ծածկեալս, զորս և նշանս անուանեն: Եւ իբրեւ տիւ եղև, բազում խռովութիւն լինէր 'ի Հրեայս վասն իւրացն, զի որ մերձ էին 'ի տեսիլ անդր հիացեալ էին, իբրու թէ յայնմ հետէ կոխան եղեն օրէնքն. զի չէր արժան դնել 'ի քաղաքին նմանութիւն ինչ կամ պատկեր. զոր եթէ կռեալ համեմատեցես ընդ գրեալս յաւետարանին, խելամուտ լինիս, եթէ ոչ յետ բազմաց ինչ եհաս 'ի վերայ նոցա ձայն բարբառոյն՝ որ աղաղակէին առաջի Պիղատոսի, եթէ չիք մեր թագաւոր, բայց 'ի կայսերէ՞: Դարձեալ և վասն միւս ևս չարեացն որ անցին ընդ նոսա՝ պատմէ սոյն իսկ օրինակագիր այսու բանիւք. Յետ այսորիկ, ասէ, և զայլ միւս ևս խռովութիւն յուզեաց նա, զի զգանձըս տաճարին որ անուանեալ կոչէր Կորբան, 'ի ծախըս առուահանացն ծախէր նա, որ գայր 'ի հեռաստանէ երեք հարիւր ասպարիզաւ. վասն այսորիկ ժողովուրդ ազգին Հրեից խռովեալ էր յոյժ: Եւ յորժամ եկն Պիղատոս յերուսաղէմ, կային շուրջ զքեմիւն և համարձակագոյնս աղաղակէին: Իսկ նա քան զի յառաջագոյն գուշակեաց զխռովութիւն նոցա, զզօրս վառեալս 'ի ներքուստ, և զգեցեալս 'ի վերոյ դոյզն հանդերձիւ, խառնէր ընդ բազմութեան ժո-

րուսաղէմ զպատկերս կայսեր: Եւ իբրեւ տիւ եղև՝ բազում խռովութիւն յուզեաց 'ի վերայ հրէիցն, զի որք մերձ էին 'ի տեսիլ անդր հիացեալ էին. և իբրու թէ յայնմ հետէ կոխան եղեն օրէնքն աստուծոյ. զի ոչ կամէին նոքա գնել 'ի քաղաքի անդ իւրեանց զպատկեր իրիւք. զայս յորժամ կռեացես դու 'ի գիրս աւետարանի խելամուտ լինիս. եթէ ոչ յետ ժամանակաց ինչ եհաս 'ի վերայ նոցա ձայն բարբառոյն որ աղաղակէին առաջի Պիղատոսի և ասէին. եթէ չիք մեր թագաւոր բայց 'ի կայսերէ: Եւ զարձեալ վասն միւս ևս չարչարանացն, որ անցին ընդ նոսա, պատմէ սոյն իսկ օրինակագիր այսու բանիւք. յետ այսորիկ ասէ, և այլ միւս ևս խռովութիւնս յուզեաց նա. զի զգանձս տաճարին որ անուանեալ կոչէր պատարագ, 'ի ծախս առուահանաց ծախէր նա որ գայր 'ի հեռաստանէ երեք հարիւր ասպարիսաւ. և վասն այսորիկ ժողովուրդ ազգին հրէից խռովեալ էր յոյժ: Եւ յորժամ եկն Պիղատոս յերուսաղէմ, կային շուրջ զնովաւ և համարձակագոյնս աղաղակէին: Իսկ նա քանզի յառաջագոյն գիտաց զխռովութիւն նոցա, զօրսն հռոմոց զվառեալս 'ի ներքուստ և զքեցեալս 'ի վերայ դոյզն հանդերձիւ խառնէր ընդ ժողովուրդս

զովըդեան, հրաման տուեալ մի սրով վարեւ ընդ նոսա, այլ որք աղաղակէին բրօք ծեծեւ զնոսա, և ետ նոցա նշան 'ի բեմէ անտի իւրմէ: Եւ անդէն 'ի կառապնատեւ Հրէիցն, բազումք 'ի հարուածոց անտի և յորովագոյնք 'ի փախչել անդ իւրեանց 'ի միմեանց կոխոտեալ և սատակեցան: Յաղետիցս աստի չարեաց սպանելոցն զարհուրեալ ժողովուրդք և լուեալ կարկեցան: Հանդերձ ասացելովքս աւանդէ դարձեալ նոյն պատմագիր, լինել յերուսաղեմացոց քաղաքին և այլ բիւրապատիկ չարեաց, զի յայնմ հետէ ոչ պակասեաց 'ի քաղաքէ անտի և յամենայն Հրէաստանէ խռովութիւն պատերազմ և չարիք ազգի ազգի մինչև 'ի վերջին աւերածն՝ որ եհաս 'ի վերայ նոցա 'ի ձեռն Վեսպասիանու: Այս եղև Հրէից յարդար դատաստանացն Աստուծոյ վասն ամենայնի՝ որ համարձակեցան 'ի վերայ Քրիստոսի:

ԳԼՈՒԽ Է.

ԹԷ՛ ռ'րպէս զիշրովիմ գնայր Պիղատոս:

Ձէ պարտ անգիտանալ և զայս, զի նոյն ինքն որ առ Քրիստոսիւ էր Պիղատոս, որ և եկաց մինչև յամն

ազգին: Բայց արգել զնոսա զի մի սրով գնայցեն. և հրամայեաց եթէ որ միանգամ որ աղաղակեսցէ՝ բրօք ծեծեսցեն զնոսա. և ետ նոցա նշան 'ի բեմէ իւրմէ. բայց 'ի կառապնատեւ անտի իւրեանց, բազում հրէայք 'ի հարուածոց անտի մեռան. բայց բազումք 'ի փախչել անդ 'ի միմեանց կոխեցան և սատակեցան. 'ի չարինն որ եղեն 'ի կոտորեալն, հիացան ժողովուրդքն և կարկեցան. և այսու ցուցանէ զի եղեն 'ի մէջ Երուսաղեմի բիւր չարիք. զի յայնմ հետէ ոչ պակասեաց 'ի քաղաքէ անտի խռովութիւն. նա և յամենայն հրէաստանէ պատերազմ և չարիք ազգի ազգի մինչև 'ի վերջին աւերածն որ եհաս 'ի վերայ նոցա յամն Պիղատոսի: Այս եղև հրէիցն վասն ամենայնի որ համարձակեցան 'ի վերայ Քրիստոսի յարդար դատաստանացն Աստուծոյ:

Եօթներորդ, երէ ռ'րպէս զանձն իւր նպան ինքն Պիղատոս:

Արժան իսկ էր գիտել ճանաչել՝ եթէ Պիղատոս այն որ եղև յաւուրս Փրկչին մերոյ. այն որ ասացաք մեք վասն ժամանակաց

Գայիոսի, յայնպիսի անկաւ նա 'ի նեղութիւնս անհնարինս, մինչ զի 'ի հարկէ վտանգի զիւրովին գնալ, ինքնին ձեռամբ լուծանելով զպատիժ պատուհասին: Եւ այսպէս վաղվաղակի հասին ժամանեցին նմա դատաստանքն Աստուծոյ: Եւ զայս աւանդեն մեզ պատմագիրք Յունաց, որ զկարգս Ողիմպեայցն և որք միանգամ 'ի նոյն ժամանակս դէպ եղեն՝ գրով թողին:

ԳԼՈՒԽ Ը.

Վասն սովոյն որ եղև յառաջսն Կղաշեայ:

Իսկ զԳայիոս՝ որ իբրև զամս չորս կալաւ զիշխանութիւն թագաւորութեանն, յաջորդեաց Կղաւդիոս ինքնակալ: Յաւուրս նորա եղև սով 'ի վերայ երկրի, զոր և օտարք 'ի կրօնից մերոց գրովք իւրեանց աւանդեն մեզ: Եւ այսպէս 'ի Գործս Առաքելոց կանուխ գուշակութիւն Ագաբոսի մարգարէի վասն սովոյս՝ 'ի գլուխ ելեալ կատարէր: Եւ զսովս՝ որ առ Կղաւդեաւ նշանակեալ Ղուկաս 'ի Գործս Առաքելոց, պատմէ եւ թէ որպէս 'ի ձեռն Պօղոսի և Բառնաբայ եղբարքն

նորա. զի յամս Գայիոսի ասի զնմանէն՝ եթէ անկաւ նա 'ի նեղութիւնս անհնարինս և 'ի ցաւս չարաչարս, որ 'ի բազում հարկէ վտանկի նեղութեանն, ինքն եղև սպանող անձին իւրոյ. և կեռօք իւրովք ընկալաւ զպատիժս պատուհասի, ըստ արժանի ձերում: Եւ վաղվաղակի հասին ժամանեցին նմա գատաստանքն Աստուծոյ. որպէս պատմեն զնմանէ օրինակագիր գրիչքն յունաց:

Որքերորդ վասն սովոն որ եղև յառաջսն Կղաշեայ:

Իսկ Գայիոս իբրև զչորս ամս կալաւ զիշխանութիւն թագաւորութեանն: Կղաւդիոս ինքնակալ կալաւ զկնի նորա: Յաւուրս նորա եղև սովն 'ի վերայ երկրի: Զայս և որ օտարքն են ուսմանս մերոյ, գրովք իւրեանց ետուն մեզ զպատմութիւնս սորա: Որպէս և պատմեաց Ղուկաս 'ի գործս առաքելոցն և ասաց վասն Ագայի մարգարէի, որ մարգարէացաւ նա վասն սովոյն որ լինելոց էր առ յապայ: Եւ թէ որպէս 'ի ձեռն Պօղոսի և Բառնաբայ եղբարքն

որ էին յԱնտիոք՝ իւրաքանչիւր 'ի նոցանէն ըստ կարի
իւրում որպէս զիարդ կարող ոք էր, ետուն տանել 'ի
պէտս եղբարց որ բնակեալ էին 'ի Հրէաստանի:

ԳԼՈՒԽ Թ.

Վկայութիւն Յակոբոս առաքելոյն:

Յայնմ ժամանակի, յայտ իսկ է թէ յամս Կղաւ-
դեայ՝ ձեռնամուխ եղև Հերովդէս արքայ չարչարել
զոմանս յեկեղեցւոյ անտի, և սպան զՅակոբոս զեղ-
բայր Յովհաննու սրով: Վասն այսր Յակոբու գէպք
ինչ արժանաւոր յիշատակի պատմէ Կղեմէս յեւթ-
ներորդ գիրս Հրահանգաց իւրոց, իբրև 'ի նախնեաց
անտի տուչութենէն ընկալեալ եթէ. Որ տանէրն զնա
յատեան դատաստանի՝ իբրև ետես զի վկայեաց, շար-
ժեալ և ինքն խոստովան եղև եթէ քրիստոնեայ է.
և վարեցան, ասէ, երկոքին 'ի միասին: Եւ մինչդեռ
երթային 'ի ճանապարհի, աղաչէր այրն և խնդրէր 'ի
Յակոբայ թողուլ նմա զյանցանսն: Իսկ նա վայրիկ մի
'ի մտաց խորհրդի լեալ, ասէ ցնա՝ խաղաղութիւն

քըն որ էին յԱնտիոք քաղաքի. այնոցիկ որ 'ի հրէաստանին էին
իւրաքանչիւր 'ի նոցանէն ըստ կարի իւրում որպէս և ձեռնհաս
էր, ետուն տանել 'ի սպաս պաշտամանն:

Իններորդ, վկայութիւն Յակոբոս առաքելոյն:

Յայնմ ժամանակի ասէ. յայտ իսկ է, եթէ յամս Կղաւդայ
ձեռնամուխ եղև Հերովդէս արքայ չարչարել զոմանս յեկեղեցւոյ
անտի, և եսպան զՅակոբոս՝ զեղբայր Յովհաննու 'ի սուր տուսե-
րի: Վասն այսր Յակոբու Կղեմենտոս և պատմութիւն արժանի
յիշատակի պատմեաց զոմանէ, իբրև 'ի կարգէ տուչութեան որ
յառաջն էին քան զնա. եթէ այն ասէ որ տարաւ զնա յատեան
դատաստանի, իբրև ետես զնա զի վկայեաց, զահի հարաւ և ան-
գէն սկսաւ նա խոստովան լինել վասն անձին իւրոյ՝ եթէ նա
քրիստոնեայ է. և վարեցան երկոքին 'ի միասին. և մինչդեռ եր-
թային 'ի ճանապարհի, աղաչէր և խնդրէր 'ի Յակոբայ թողուլ
նմա զյանցանսն: Իսկ նա 'ի մտաց խորհրդի եղև սակաւիկ մի և
ասէ ցնա, խաղաղութիւն ընդ քեզ. և համբուրեաց զնա. և այս.

ընդ քեզ, և համբուրեաց զնա. և այսպէս 'ի միասին հատան երկոցունց գլուխք նոցա: Բայնմ ժամանակի՝ ըստ բանից աստուածային գրոց, իբրև ետես Հերովդէս եթէ հաճոյ եղև գործ սպանութեանն Յակոբու Հրէից, ձեռն էարկ և 'ի Պետրոս և եդ զնա 'ի բան տի. և զնա իսկ սպանանէր՝ եթէ ոչ յաստուածայնոյն յայտնութենէն հասեալ գայր հրեշտակն 'ի գիշերի, և սքանչելեօք արձակէր զնա 'ի կապանաց անտի, և առաքէր 'ի պաշտօն քարոզութեան: Վասն Պետրոսի այսպիսի տեսչութիւն եղև:

ԳԼՈՒԽ Ժ.

Թէ ո՛րպէս Ագրիպպաս, որ նա ինքն է Հերովդէս, հարածեաց զառաքեալսն, և անյապաղ հասին նմա դատաստանքն Աստուծոյ:

Արդ վասն ձեռնամուխ ժպրհութեան Թագաւորին 'ի վերայ առաքելոցն, ոչ եղև յապաղումն վրիժուց նորա, այլ նոյնժամայն եհաս ժամանեաց 'ի վերայ նորա սպասաւոր բարկութեան դատաստանացն Աբ-

պէս 'ի միասին հատան երկոցունց գլուխքն նոցա յայսմ ժամանակի, ըստ ազգելոյ աստուածային գրոց: Իբրև ետես Հերովդէս եթէ հաճոյ եղև գործն սպանութեանն Յակովբու Հրէիցն, ձեռն էարկ 'ի Պետրոս, և եդ զնա 'ի բանգի. զի և զնա իսկ սպանանէր նա, եթէ ոչ զի 'ի ձեռն տեսչեանն Աստուծոյ՝ ի ժամանակի իբրև եկն եկաց 'ի վերոյ քան զնա հրեշտակն 'ի գիշերի՝ սքանչելեօք արձակեցաւ 'ի կապանաց անտի, և առաքեցաւ 'ի պաշտօն քարոզութեան: Վասն Պետրոսի այսպիսի տեսչութիւն եղև:

Տասներորդ, եթէ ո՛րպէս Ագրիպպա, որ նա ինքն է Հերովդէս հարածեաց զառաքեալսն: Նոյնժամայն հասին նմա դատաստանքն Աստուծոյ:

Արդ՝ վասն ժպրհութեան համարձակութեանն Թագաւորին 'ի վերայ առաքելոցն. ոչ եղև յամուրդ վրիժուցն նորա. զի նոյն ժամայն եհաս ժամանեաց 'ի վերայ նորա սպասաւոր բարկութեան դատաստանացն Աստուծոյ, յետ ձեռնամուխ լինելոյ նորա յառա-

տուծոյ. զի յետ ձեռնամուխ լինելոյ նորա յառաքեալն, որպէս պատմեն Ղործք Առաքելոցն, իրրեւին նա 'ի Կեսարիա, և անդ յաւուր նշանաւոր տօնին զարքայական առեալ զանձամբ հանդերձս պայծառս, և կացեալ 'ի վերայ բարձր բեմին և առ ժողովուրդն ատենաբանէր. և ամենայն բազմութեան ամբոխին ձայն բարձեալ աղաղակէր եթէ. Աստուծոյ է բարբառս և ոչ մարդոյ. նոյնժամայն եհար զնա հրեշտակ Աստուծոյ, և որդնալից լեալ սատակեցաւ: Բայց զարմանալ արժան է մեզ, թէ որպէս միաբանի աստուածային տառիցն պատմութիւնն Յովսեփոսի և յայս ևս սքանչելիս. զի վկայեաց նա ճշմարտութեան յասելն իւրում 'ի յիննեւտաներորդ գիրս Հնախօսութեան իւրոյ մատենին այսպէս. Յորժամ լցան, ասէ, երեք ամբ արքայութեան նորա 'ի վերայ ամենայն Հրէաստանի, եկն նա 'ի Կեսարիա քաղաք, այն որ յառաջագոյն անուանեալ կոչէր Աշտարակ Սորատոնեայ. և արար անդ տօն տեսլեան խաղու 'ի պատիւ կայսեր՝ վասն կենաց նորա. և գային ժողովէին անդանօր բազում արք աւագամեծարք յաշխարհէ անտի: Իսկ յաւուրն երկրորդի տեսլեան խաղուն զգեցեալ նա պատմուճան համակ անկեալ արծաթով, հիւսկէն սքանչելի, եկն 'ի թէատրոնն ընդ առաւօտս

քեալն: Որպէս ցուցանեն գործք առաքելոցն. զի յորժամ եկն նա 'ի Կեսարիայ. և յաւուրն նշանաւոր տօնի զգեցաւ նա զհանդերձս սքանչելի զարքայութեանն. և նստաւ նա 'ի վերայ բարձր բեմին. և հաճէր և հաւանեցուցանէր զմարդիկ ժողովորդեանն: Եւ ամենայն ժողովուրդքն՝ փառաւոր առնէին զնա բանիւք իւրեանց և ասէին. այս բարբառ Աստուծոյ է և չէ մարդոյ: Եւ նոյնժամայն եհար զնա հրեշտակ Աստուծոյ. և եղև որդնալից և մեռաւ: Բայց զարմանալ արժան է մեզ, թէ որպէս միաբանի գրոյ Աստուծոյ պատմութիւնն Յովսեփոսի, և յայս ևս սքանչելիս. զի վկայեաց նա ճշմարտութեանն. պատմէ իսկ յասելն իւրում այսպէս: Եթէ յորժամ լցան ասէ երեք ամբ արքայութեան նորա 'ի վերայ ամենայն Հրէաստանի: Եկն նա 'ի Կեսարիա քաղաք. այն որ յառաջագոյն անուանեալ կոչէր նա աշտարակ աստարատոնեայ. և արար նա անդ տօն տեսլեան խաղու 'ի պատիւ կայսեր վասն կենաց նորուն. և ժողովեալ էին անդ մարդիկ երեւելի յաշխարհէ անտի: որ առաւել էին բազում պատուով: Իսկ յաւուրն երկրորդում տեսլեան խաղուն զգեցաւ նա պատմուճան սքանչելի որ անգեալ էր զնա ամենայն արծաթով. և եկն 'ի թէատրոնն ընդ

աւուրն, և իբրև անկան առաջին նշոյլք արեգական
'ի վերայ արծաթոյն, փայլուն նշուլիցն փայլատա-
կունք հատանէին սքանչելապէս, և որք միանգամ
հայէին ընդ փայլ նշուլիցն, ահ և երկիւղ ունէր ըզ-
նոսա: Իսկ որ մարդահաճոյքն էին և սուտակա-
սպապք, նոյնժամայն զաղաղակ բարձին յամենայն կող-
մանց, ոչ 'ի բարի ինչ նմա, Աստուած զնա կոչելով,
և զի հաշտ ընդ նոսա իցէ աղաչաւոր լինելով: Թէ-
պէտ և ցայսօր իբրև 'ի մարդոյ երկնչեաք, ասէին,
մեք 'ի քէն, բայց յայսմ հետէ խոստովանիմք զի վե-
րագոյն ես դու քան զընուծիւն մահկանացու: Ոչ
սաստեաց 'ի նոսա թագաւորն, և ոչ զամբարիշտ նոցա
սուտակասպասուծիւն մերժեալ անարգեաց: Եւ յետ
սակաւու միոյ հայեցաւ և ետես հրեշտակ՝ զի կայր 'ի
վերոյ քան զգլուխ նորա. և նոյնժամայն գիտաց եթէ
պատճառք չարի նորա է նա, այն որ յառաջագոյն
բարեացն նորա էր. և կալաւ տագնապ. նեղուծեան
զսիրտ նորա, և նոյնժայն բուսաւ ցաւ յորովայնի նո-
րա և սկսաւ տապել: Որ և դարձուցեալ զաչսն առ
բարեկամս իւր. Ես Աստուածն ձեր, ասէ, ահաւասիկ
հրաման առեալ ելանեմ յաշխարհէ աստի, և բաշին

առաւօտս աւուրն. և իբրև անկան առաջին նշոյլք արեգական 'ի
վերայ արծաթոյն. փայլուն նշուլիցն փայլատակունք հատանէին
սքանչելապէս. և որք միանգամ հայէին ընդ նշուլսն ճառագայ-
թիցն նորա ահ և երկիւղ ունէր զնոսա: Իսկ որ մարդահաճոյքն
էին և սուտակասպապքն, նոյնժամայն զաղաղակ բարձին և ասեն
յամենայն կողմանց բանս գովուծեանց, որ 'ի բարի ինչ ոչ եղեն
նմա. զի կոչէին զնա Աստուած. և աղաչէին զնոսա զի հաշտեացի
ընդ նոսա, և ասէին. թէպէտ և յայսօր ժամանակի իբրև 'ի մար-
դոյ երկնչէք մեք 'ի քէն. բայց յայսմ հետէ խոստովանիմք
մեք զի վերագոյն ես դու քան զընուծիւն մահկանացու. այլ ոչ
սաստեաց 'ի նոսա թագաւորն վասն այսր զի զսուտակասպասու-
ծիւն անիրաւութեան նոցա նա ոչ անարգեաց: Եւ յետ սակա-
ւու միոյ հայեցաւ և ետես հրեշտակ զի կայր 'ի վերոյ քան ըզ-
գլուխ նորա. և նոյնժամայն գիտաց եթէ պատճառք չարի նորա
է նա, այն որ յառաջագոյն բարեացն նորա էր նա. և կալաւ ափ-
շուծիւն զսիրտ նորա և նեղեցաւ. և նոյնժամայն բուսաւ ցաւ
յորովայնի նորա, և սկսաւ տապել: Իսկ 'ի հայել անդ իւրում
ընդ բարեկամս իւր սկսաւ խօսել և ասէ: Ես, զի ասէիքն դուք
եթէ Աստուած ձեր եմ, ահաւասիկ հրաման առեալ ելանեմ
յաշխարհէ աստի: Եւ վախճան կատարածի նորա եղաւ 'ի վերայ
իմ. յանդիմանեալ կշտամբեաց զբարբառսն սուուծեան, զոր ա-

և հարկ բաժնին յանդիմանեալ կշտամբէ զբարբառն ստուծեան՝ զոր արդ իսկ աղաղակեցէքն դուք ինձ։ Եւ որ կոչեցայն ՚ի ձէնջ անմահ, ահաւասիկ ՚ի մեռանել երթամ։ Հարկ է հնազանդել ճակատագրին, եթէ այս են կամք Աստուծոյ։ Զի ոչ եթէ անկած ինչ և աննշան վարեցաք կեանս, այլ զոր բարերջանիկն համարին մարդիկ և մեծափառ։ Զայս իբրև ասէր և ՚ի յաճախել ցաւոցն տագնապէր, առեալ տարան փութով պնուհետև զթագաւորն յապարանս իւր, և ել համբաւ ընդ ամենայն քաղաքն թէ մեռանի նա ընդ հուպ։ Իսկ ժողով մարդկան հանդերձ կանամբք և մանկոց ՚ի վերայ խորգոց նստեալ ըստ հայրենի օրինացն իւրեանց, աղաչէին զԱստուած վամն կենաց թագաւորին. և ՚ի սուգ և յողբալ լալեաց ընդին զամենայն։ Իսկ թագաւորն բազմեալ ՚ի վերայ բարձր տանեաց հայէր ընդ նոսա ՚ի խոնարհ, որ անկեալ կային ՚ի վերայ երեսաց իւրեանց, և չկարէր և ինքն ունել զարտասուս։ Եւ զաւուրս հինգ տանջեալ անդադար ՚ի ցաւոց՝ ել նա յաշխարհէ ՚ի յիսուն և ՚ի չորրորդ ամի կենաց իւրոց, թագաւորեալ ամս եօթն. զչորս ամս յաւուրս Քայիոսի կայսեր, և զերիս ամս յիշխանութեան Կղաւգեայ. զի կալաւ նա նախ ըզլամշտութիւնն Փիլիպպոսի զերիս ամս, և յամին չոր-

աղաղակեցէքն դուք ինձ։ Եւ որ կոչեցայն ՚ի ձէնջ անմահ, ահաւասիկ ՚ի մեռանել վարանեալ երթամ։ Բայց ունիմ զվախճան կատարածի զկամացն Աստուծոյ. զի չարաչար վարեցայ ես. զի յուսով երկայն երանութեամբք կէի ես. իբրև զայս ասէր շտապիտապոյ ցաւոց տանջեալ լինէր նա։ Առին տարան պնուհետև զթագաւորն փութով պնդութեամբ յապարանս արքայութեան իւրոյ, և ել համբաւ բանին առ ամենայն մարդիկ թէ մեռանի նա ընդ սակաւ ժամանակս։ Իսկ ժողով մարդկանն հանդերձ կանամբք և մանկոց ցանեալ մոխիր ՚ի վերայ խորգոց նստէին. և ըստ հայրենի օրինացն իւրեանց աղաչէին զԱստուած ՚ի վերայ կենաց թագաւորին, և սուգ առեալ լային և ողբային։ Իսկ թագաւորն բազմեալ կայր ՚ի վերայ բարձր տանեաց և հայէր ընդ նոսա ՚ի խոնարհ. զի անկեալ կային ՚ի վերայ երեսաց իւրեանց։ Իբրև զայն տեսանէր՝ լայր և ինքն. այլ իբրև սաստկացաւ ՚ի վերայ նորա ցաւ որովայնին իւրոյ յետ հինգ աւուր ել յաշխարհէ չարաչար։ Բայց եկաց նա զիսուն և զչորս ամ։ Իսկ յարքայութեան անդ՝ եկաց զեօթն ամ։ Զչորս ամս յարքայութեան անդ՝ Քայիոսի կայսեր և զերիս ամս յիշխանութեան Կղաւգեայ. Զչաւորութիւնն Փիլիպպոսի զերիս ամս. իսկ յամին չորրորդի յա-

բորդի՝ յաւելաւ նմա և Հերովդէին ևս: Եւ թէ որպէս միաբանի և յայսմիկ այլովքն հանդերձ գրոց սրբոց Յովսէպոս՝ զարմացեալ եմ: այլ եթէ դք թերահաւատեալ երկմտեսցի վասն անուան թագաւորին, սակայն ժամանակն և գործն ցուցանեն թէ նա է. որ կամ՝ի վերպելոյ օրինակագրաց փոխեցաւ անուան նորա, և կամ երկու անուանս ունէր նա, որպէս դէպ եղև և բազմաց:

ԳԼՈՒԽ ԺԱ.

Վասն Թռնայ կախարդի, և որոց ընդ նմա:

Եւ զի դարձեալ Ղուկաս՝ի Գործս Առաքելոց մուծանէ զԳամաղիէլ խօսելով ի ժողովի ատենին որ վասն Առաքելոց եթէ. ի ժամանակին յայնմիկ յաբեաւ Թռնայս ասել զանձնէն թէ իցէ ոմն, և անկաւ նա, և ամենեքին որ միանգամ երթեալ էին զհետ նորա ցրուեցան: Ե՛կ բեր դիցուք զոր ինչ գրեաց Յովսէպոս վասն նորա, որ ի ճառս ի վեր անդր յիշատակեալ մատենիցն պատմէ օրինակ զայս. ի ժամանակին, ասէ, իբրև գաւառապետ կայր Հրէաստանի

ւելաւ նմա և Հերովդէին ևս: Բայց թէ որպէս միաբանի և յայսմիկ ևս հանդերձ այլովք գրոց սրբոց Յովսէպոս, զարմացեալ եմ: Եւ եթէ դք թերահաւատեալ երկմտեսցի վասն անուան թագաւորին, բայց սակայն ժամանակն և գործն իւր ցուցանեն թէ նա է. զի կամ իբրև ի մոռացութենէ օրինակագրացն փոխեցաւ անուան նորա, կամ երկու անուանս ունէր նա որպէս և այլք բազումք:

Մետասաներոյ. վասն Թռնայ մոլորեցուցի:

Այլ քանզի դարձեալ Ղուկաս՝ի Գործս առաքելոցն մուծանէ զճառս զի ասաց Գամաղիէլ ի ժամանակի իբրև ի խորհուրդ մտեալ էին վասն առաքելոցն, եթէ յայնմ ժամանակի ասէ յարեաւ Թռնայս և ասաց իբրու թէ իցէ դք մեծ, իբրու նա վասն անձին իւրոյ ասէր. և անկաւ նա և ամենեքին որ միանգամ երթեալ էին զհետ նորա՝ բալքայեցան: Ինչուք զոր ինչ գրեաց Յովսէպոս և վասն նորա՝ Զի պատմէ այսպէս. ի ժամանակի ասէ իբրև գաւառապետ Փեգագոյ՝ ի վերայ երկրին հրէաստանի, այր

• Յոնն՝ փառո.

Փաղոս, այր ոմն խաբեբայ մոլորեցուցիչ Թեոդատ առնուն, հաճեաց հաւանեցոյց զժողովուրդս բազումս՝ առնուլ զինչս իւրեանց և երթալ զկնի նորա առ ափն Յորդանան գետոյ. և զի ասէր նա վասն անձին իւրոյ թէ մարգարէ եմ, և հրամանաւ բաժանեալ զգետն, առնեմ ձեզ ճանապարհ դիւրին, զամբոխ բազում մոլորեցուցեալ բանիւքս այսոքիւք ձգեաց զՏէտ իւր։ Այլ ոչ թոյլ ետ նոցա Փաղոս երկարել 'ի յիմարութեան իւրեանց, այլ վաշտս հեծելոց արձակէր զկնի նոցա, որոց յանակնկալս անկեալ 'ի վերայ զբազումս 'ի նոցանէ 'ի սուր սուսերի կոտորեցին և զբազումս ձերբակալ ըմբռնեցին կենդանւոյն։ Եւ զԹեոդատս կալան և հատին զգլուխ նորա և տարան յերուսաղէմ։ Յետ այսորիկ վասն սովոյն՝ որ եղև յամս կղաղեայ, յիշատակէ այսպէս։

ԳԼՈՒԽ ԺԲ.

Վասն Հեղինեայ դիտոյին Ոսորոյեանց։

Զայսու ժամանակաւ և սով մեծ լինել 'ի հրէաստանի, ասէ, յորում և դշխոյն Հեղինէ գնեաց ցո-

մի խաբեբայ մոլորեցուցիչ՝ զի անուն էր նորա Թոգէ, հաճեաց և հաւանեցոյց զժողովս բազումս առնուլ զինչս իւրեանց և երթալ զկնի նորա առ ափն Յորդանան գետոյ. զի ասէր նա վասն անձին իւրոյ՝ եթէ մարգարէ եմ. և հրամանաւ բաժանէ զգետն և առնէ նոցա ճանապարհորդեալ. իբրև զայս ասէր՝ զբազումս մոլորեցոյց նա։ Այլ ոչ թոյլ ետ նոցա հանգչել յիմարութեան անտի իւրեանց ինքն Փեգադոյ. այլ զոր առնէր, հեծելազոր գու մարէր 'ի վերայ նոցա. և իբրև ոչ ակն ունէին՝ յանկարծակի անկան 'ի վերայ նոցա, և զբազումս 'ի նոցանէն 'ի սուր սուսերի կոտորեցին. բայց զբազումս ձերբակալ ըմբռնեցին կենդանւոյն։ Իսկ զԹոգէոս ըմբռնեցին և հատին զգլուխ նորա և տարան յերուսաղէմ։

Յետ այսորիկ վասն սովոյն այնորիկ՝ որ եղև յամս կղաղեայ, յիշատակէ այսպէս։

Երկոտասաներորդ. Վասն Հեղինեայ տիկնոյ Միլագետաց։

Եւ այսու հանգերձ և սով մեծ դիպեցաւ լինել 'ի հրէաս-

բեան յԵգիպտոսէ բազում ոսկւոյ և բաշխեաց կարօտելոց: Եւ միաբան գտանես դու զբանս ընդ Գործոց Առաքելոցն, յորում գրեալ է այսպէս. Բայց յաշակերտաց անտի՝ որ էին յԱնտիոք քաղաքի, որպէս զիարդ կարող զքէր, մի մի՝ ի նոցանէն ընտրեցին տալ տանել ի սպաս պաշտաման աղքատացն որ էին յԵրուսաղէմ: և արարին այնպէս, և ետուն տանել առ երիցունսն ի ձեռն Պօղոսի և Բառնաբայ: Եւ զի սորին իսկ այսր Հեղինեայ, զորմէ յիշատակէ պատմագիրս, կան շիրիմք նշանաւորք մինչև յայսօր ժամանակի ի բուրաստանս քաղաքին որ Ելիա կոչի. զոր և Ադիաբենաց դշիոյ ասեն լինել:

ԳԼՈՒԽ ԺԳ.

Վասն Սիմոնի կախարդի և այլոյ ուրուք
Հեղինեայ:

Ի ժամանակին մինչդեռ հաւատք Փրկչին մերոյ և Տեառն Յիսուսի Քրիստոսի առ ամենայն մարդիկ սփռեալ ծաւալէին, Թշնամին փրկութեան կենաց

տանի. զի ի նմա Հեղինէ տիկինն գնեաց ցորեան յԵգիպտոսէ՝ բազում ոսկւոյ, և բաշխեաց ամենայնի որ միանգամ կարօտեալ էին անգ: Գտանես դու իսկ զի միաբանին այս բանք ի Գործոց առաքելոցն, զի գրեալ է ի նմա այսպէս. աշակերտքն որ էին յԱնտիոք քաղաքի՝ որչափ և ձեռնհաս ոք էր, մի մի ի նոցանէն ընտրեցին տալ տանել ի սպաս պաշտաման աղքատացն որ էին յԵրուսաղէմ, և արարին այսպէս. և ետուն տանել առ երիցունսն, ի ձեռն Պօղոսի և Բառնաբայ: Զի սորին իսկ այսր Հեղինեայ՝ զորմէ յիշատակեաց այս օրինակագիր՝ մինչև յայսօր ժամանակի չիրմք նշանաւորք կան սորա առաջի գրանն Երուսաղէմի: Վասն սորին իսկ այսօրիկ ասի զնմանէն եթէ Թագաւորեալ էր ի Մէլագեսոս:

Երեքտասաներորդ. վասն Սիմոնի կախարդի:

Այլ ի ժամանակի մինչդեռ կարգեալ գային հաւատք Փրկչի մերոյ և տեառն Յիսուսի Քրիստոսի առ ամենայն մարդիկ, Թշնամին կենաց մարդեան խորամանկէր հնարս գտանել, զի Ըշ-

մարդկան խորամանկեաց եգիտ հնարս յափշտակել զթագաւորեալ քաղաքն, և ածէր անդր զՍիմոն, զոր մէ յառաջ քան զփոքր մի ասացաք: Եւ 'ի ձեռն աւուեստագիտութեան կախարդանաց առնս զբազումս 'ի նոցանէ որ բնակեալ էին 'ի Հռովմ քաղաքի, 'ի մոլորութիւն իւր ձգեաց: Յուցանէ վասն այսր Յուստինոս, այն որ ոչ բազմօք ինչ յետ Առաքելոցն սքանչելի եղև 'ի վարդապետութիւն աստուածպաշտութեան, զորմէ և 'ի դէպ ժամանակի եղից զպատշաճականս: Սոյն իսկ սա յառաջին պատասխանատուութեան իւրում առ Անտոնիոս վասն ուսմանս մերոյ գրէ այսպէս. Յետ վերանալոյն, ասէ, Տեառն մերոյ ընդ յերկինս, գրգռեցին յարուցին դէք զոմանս 'ի մարդկանէ, որ ասէին զանձանց իւրեանց թէ Աստուածք իցեն. որք ոչ միայն հալածելով ոչ հալածեցան 'ի ձէնջ, այլ և պատուոյ ևս արժանի արարէք դուք զնոսա:

Սիմոն ոմն սամարացի, 'ի գեղջէն որ անուանեալ կոչի Գիտտոն, յաւուրս Կղաղեայ կայսեր 'ի դիւացն ազգեցութենէ՝ նշանս առնելով և արուեստս կախարդութեան 'ի Հռովմ քաղաքի արքայութեան ձերոյ, և կարծեալ համարեցաւ թէ Աստուած է, և իբրև զԱստուած անդրեաւ պատուեցաւ 'ի ձէնջ՝ 'ի վերայ

քաղաքն արքայութեան յառաջեցի յափշտակել: Եւ էա՞ծ անդր զՍիմոն, զայն որ յառաջ քան զփոքր մի ասացաք զնմանէ. և փութով պնդութեան արուեստագիտութեամբ կախարդանաց իւրոց զբազումս յայնչանէ որ բնակեալ էին 'ի Հռովմ քաղաքի, ձգեաց 'ի մոլորութիւն անդր իւր: Յուցանէ վասն այսր Յուստինոս, այն որ եղև յետ առաքելոցն սակաւ ժամանակաւ, և սքանչելի էր 'ի վարդապետութեան անդ աստուածպաշտութեան. զի 'ի վերայ նորա որ ինչ արժանի են ասելոյ, եղից 'ի ժամանակի իւրեանց: Սոյն իսկ սա առաջին պատասխանին առնելով զոր արար նա առ Անտոնիոս վասն ուսմանս մերոյ, գրեաց այսպէս. Յետ վերանալոյն, ասէ, Տեառն մերոյ ընդ յերկինս, գրգռեցին յարուցին գէք զոմանս 'ի մարդկանէ որ ասէին զանձանց իւրեանց թէ աստուածք իցեն. զի ոչ միայն հալածելով ոչ հալածեցան 'ի ձէնջ, այլ և պատուի ևս արժանի արարէք դուք զնոսա. Սիմոն այր յամրտացի, 'ի գեղջէն որ անուանեալ կոչի Գեթեթոն, այն որ յամն Կղզեայ կայսեր արուեստագիտութեան դիւթեաց որ զօրանային 'ի նմա՝ արար նշանս կախարդութեան 'ի Հռովմ քաղաքի արքայութեան ձերոյ. և կարծեալ երևեցաւ թէ աստուած է նա. և իբրև զԱստուած պատուեցաւ 'ի ձէնջ անդրեալն զոր

Տէրեր գետոյն 'ի մէջ երկուց կամրջաց, արձանա-
գրութիւն յինքեան ունելով հռոմէարէն այսպէս. Սի-
մոնի Աստուծոյ սրբոյ՝. և ամենեքեան գրեթէ Սա-
մարացիք, և սակաւք ոմանք յօտար ազգաց իբրև
զԱստուած մեծ խոստովանեալ և երկիր պագանէին
նմա: Եւ զկին զոմն Հեղինէ որ ընդ նմա շրջէր 'ի Ժա-
մանակին յայնմիկ, որ յառաջագոյն 'ի պոռնկութեան
կայր 'ի Տիւրոս Փիւնիկեցւոց, զառաջին նորա միտս և
խմաստութիւն գոլ ասացին. զայս ինչ զամանէ Յուս-
տինոս: Միաբանի ընդ նմա և Լըանոս յառաջին գիրս
իւր որ Ընդդէմ հերձուածոց, յորում միանգամայն
վասն նորին առն և վասն ամբարշտութեան և պիղծ
վարդապետութեան նորա գրեաց: Զոր և աւելորդ
համարիմ երկրորդել աստանօր. իսկ որք միանգամ
կամին ուսանել վասն նորա, և վասն ամենայն աղան-
դապետացն հերձուածոց, վասն ծագման նորա և
գնացից, և զպատճառաց սուտ ուսմանցն և զհնարից
մեքենայից նորա, զամենայն ինչ 'ի գրչութենէ անտի
Երանոսի՝ զոր աւանդէն մանր, կարէ հասանել 'ի վե-
րայ: Արդ գլուխ ամենայն հերձուածոց որպէս ընկա-
լաքս մեք, առաջին Սիմոն եղև. և 'ի նմանէ մինչև

արարէք գուք նմա 'ի վերայ գետոյն որ անուանեալ կոչի Տէրերի-
ոս՝ 'ի մէջ երկուց կամրջաց, և գրեալ 'ի վերայ նորա հռոմէա-
րէն այսպէս. Սիմոնի սրբոյ. և բազումք 'ի Շամրոացւոց անտի և
սակաւք յայլոց, իբրև առաջի Աստուծոյ խոստովանէին և երկիր
պագանէին նմա: Եւ կնոջ միում զի անուն էր նորա Սեղենեա՝*
որ շրջէր ընդ նմա 'ի Ժամանակին յայնմիկ, որ յառաջագոյն 'ի
պոռնկութեան կայր 'ի Մուր փիւնիկացւոց՝. և ասիթէ զայսպիսի
միտս 'ի նմանէն ընկալաւ կինն յառաջագոյն. զայս ինչ ասաց զնմա-
նէ Յուստինոս: Բայց միաբանի ընդ նմա և Իւրենէոս՝ յառաջին 'ի
խօսան որ եղեալ են նորա ընդդէմ աղանդացւոց հերձուածոց.
զի միանգամայն վասն նորին առնն և վասն պիղծ վարդապետու-
թեան նորա գրեաց, զի յայս ճառս աւելի առնեմ թէ երկրոր-
դեմ զնա. զի որք միանգամ կամին ուսանել վասն նորա և վասն
ամենայնի որ եղեն զկին նորա առաջնորդք աղանդոց հերձուա-
ծոց, սկիզբն և գնացք նոցա, և այլևս ուսմունք և ստութիւն
նոցա, և զհնարս մեքենայից նոցա, զի զամենայն ինչ 'ի գրչութե-
նէ անտի Իւրենէոսեայ՝ կարէ ուսանել: Արդ՝ առաջին որպէս ըն-
կալաք մեք՝ գլուխ ամենայն հերձուածոց՝ Սիմոն եղև, զի 'ի նմա.

* Ի յոյն օրինակաց ոմանք Հելենէ ասեն և այլք Սեմէնի:
Յոր. Իսթիքիցայոյ:

ցայսօր ժամանակի՝ որք աղանդոյն նորա են աշակերտք, զգաստութիւն ցածութեան և զարբութիւն հասարակաց գնացից քրիստոնէից կեղծեօք կերպարանեն յանձինս, և ՚ի մոլորութիւն կռապաշտութեան՝ յորմէ համարին թէ փրկեցան, վերստին սահեալ գլորեցան ՚ի նոյն, զի առաջի նմանութեան և պատկերի Սիմոնի և Հեղինեայ անկեալ յերկիր, խնկօք և զոհիւք և նուիրօք պաշտօն մատուցանել ոչ ամաչեն: Եւ զոր զանխուլն ՚ի ծածուկ ունին յիւրեանս, ՚ի լսել ուրուք և յապուշ կրթիցի, և զի ՚ի նոցին բանից ասացից՝ հիացեալ և թմբրիցի. այսու ահա ապշութեամբ յիմարութեան և ցնորիւք մոլեգնութեամբ լի են ամենեկին՝ զոր ոչ միայն գրով չմարթի տալ, նա և ոչ ՚ի շրթունս ցածուն մարդկան արժանի են նոքա երկրորդելոյ՝ վասն առաւել զազրութեան և պղծութեան նոցա, զի քան զամենայն ինչ զոր խորհիցի մարդ թէ պիղծ և աղտեղի իցէ, անցեալ զանցանէ պղծութիւն աղանդոյս այսորիկ, որ խաղալիկ լինին լի ամենայն չարեօք չուռաական կանանց:

նէ և մինչև յայսօր ժամանակի կարգին գան յաղանդ անգր նորա, յայսմհետէ զքնացից քրիստոնէից որ անուանի ամենայն մարդիկ, վասն պարկեշտութեան իւրոյ նմանօք լինել նմա կերպարանօք. և յայն մոլորութիւն կռապաշտութեան ուստի անուանին թէ փրկեցան, ՚ի նոյն անկան գարձեալ. զի կերպարանաց և նմանութեան նորա, Սիմոնի և Սեղինեայ՝ այն զորմէ ցուցաք եթէ էր ընդ նմա, խնկօք և զոհիւք և նուիրօք պաշտեն զնա. և այլ որ քան զայս ևս աղտեղի են ՚ի խօսել. զի որպէս ասի՝ թէ այն որ ասէ զնոցա զառաջինն ՚ի գրոց անտի զոր ունին նոքա, յիմարի և զարմանայ. զի իբրև շմարտի ՚ի մոլորութիւն մտաց և յիմարութիւն բանից. զի այսպէս իսկ են, զի ոչ միայն գրով չմարթի ըզնոսա տալ՝ նա և ոչ ՚ի շրթունս հեղ մարդկան արժանի են նոքա երկրորդելոյ վասն առաւել անօրէնութեան և պղծութեան նոցա. զի քան զամենայն ինչ զոր խորհիցի մարդ թէ պիղծ և աղտեղի իցէ, անցեալ զանցանէ պղծութիւն աղանդոյս այսորիկ, որ խաղան ընդ կանայս չուռականս լի ամենայն չարեօք: Զայս Սիմոն, զհայր և զարարիչ այսր ամենայն չարեաց, յայնմ ժամանակի յարոյց զնա զօրութիւն չարին և թշնամին բարեաց և հաւանակորդն կենաց մարդկան իբրև զախոյեան մեծ ընդդէմ մեծամեծ առաքելոցն և սրբոց Փրկչին մերոյ:

ԳԼՈՒԽ ԺԴ.

Վասն քարոզութեան Պետրոսի առաքելոյ
'ի Հռովմ քաղաքի:

Զայս Սիմոն, զՏայր և զաբարիչ այսր ամենայն չա-
րեաց՝ յարոյց յայնմ ժամանակի թշնամին բարեաց
և հակառակորդն կենաց մարդկան, իբրև զախոյեան
և նախանձորդ ընդդէմ մեծամեծ առաքելոցն և սրբ-
բոց Փրկչին մերոյ: Բայց սակայն երկնաւոր շնորհք՝
որ զօրաւիգն է միշտ պաշտօնէից իւրոց, 'ի գալե-
րեւել նոցա ամենայն ուրեք՝ շիջուցանէր վաղվաղակի
զբոցն բորբոքեալ 'ի թշնամւոյն, և զամենայն բարձ-
րութիւն հպարտացեալ ընդդէմ գիտութեանն Աս-
տուծոյ քակտեալ կործանէր: Վասն այսորիկ ոչ ժո-
ղովն Սիմոնի և ոչ այլոյ ուրուք յայնցանէ՝ որ բու-
սանն զկնի նորա, կարաց կալ 'ի ժամանակի անդ ա-
ռաքելոցն. զի յաղթէր և զօրանայր քան զամենայն
լոյսն ճմարտութեան. և բանն աստուածային՝ որ
ծագեացն յայնժամ 'ի մարդիկ աստուածուստ, զօ-
րանայր 'ի վերայ երկրի, և 'ի նոսին յառաքեալն բը-
նակէր: Անդէն վաղվաղակի կախարդն այն՝ զորմէ ա-

Զորեքտասաներորդ. վասն քարոզութեանն Պետրոսի
առաքելոյ 'ի Հռովմ քաղաքի:

Բայց սակայն երկնաւոր շնորհացն Աստուծոյ որ զօրանանն 'ի
պաշտօնեայս իւրեանց, ամենայն ուր հակառակէին և երևէին, շի-
ջուցանէին վաղվաղակի զբոցն առջորեալ թշնամւոյն, և քակէին
զամուսն ձեռօք իւրեանց, և կործանէին զամենայն բարձրու-
թիւն որ հպարտանայր ընդդէմ գիտութեանն Աստուծոյ: Եւ վասն
այսորիկ ոչ ժողովն Սիմոնի և այլոյ* ուրուք յայնցանէ որ բու-
սանն զկնի նորա, կարաց կալ 'ի ժամանակի անդ առաքելոցն. զի
յաղթէր և զօրանայր քան զամենայն լոյսն ճմարտութեան. և բանն
Աստուծոյ, այն որ յայնմ ժամանակի յԱստուծոյ ծագեաց 'ի
վերայ որդւոց մարդկան, և սաստիկ է զօրութիւն նորա 'ի վերայ
երկրի, և 'ի նոսին յառաքեալն նորա բնակէր: Յայնմ ժամանա-
կի կախարդն այն՝ զորմէ ասացաքն մեք՝ իբրև 'ի սքանչելի նշու-

* Յօդ. Գլուխ

սացաքս, իբրև 'ի սքանչելի աստուածային լուսոյն տանջեալ յայս մտաց իւրոց, զի նախ զառաջինն յերկրին Հրէաստանի յանդիմանեալ կշտամբեցաւ նա 'ի Պետրոսէ առաքելոյ վասն չարեացն զոր գործէր, տաշխարհիկ անտի փախստեայ գնայր ընդ ծով՝ յարեւելից յարեւմտս անցեալ, զի համարեցաւ ընդ միտս իւր կալ անդ ըստ կամաց իւրոց: Եւ իբրև եկն եմուտ նա 'ի Հռովմ քաղաք, և մեծապէս սատար լինէր նմա զօրութիւնն դիւական որ 'ի նմա, և ի սակաւ ժամանակի այնպէս յաջողեցաւ փոյթ մոլորութեան նորա, որպէս զի և անդրի անգամ կանգնեցին նմա 'ի պատիւ իբրև Աստուծոյ: Այլ ոչ եթէ բազում ժամանակս յաջողեցան կամք նորա. զի նոյն ժամայն հետ ընդ հետ զինի նորա 'ի Թագաւորութեան Կղաւղեայ բարերարն և մարդասէր հասարակաց ամենեցուն խնամակալութիւն՝ զայն զմեծ և զհզօրն առաքելոցն, զայն որ վասն սքանչելի գործոց իւրոց գլուխ էր ամենայն ընկերաց իւրոց՝ վարեաց էած զՎետրոս 'ի Հռովմ քաղաք իբրև ընդդէմ այնր ապականչին աշխարհի: Եւ իբրև առաքելի զօրագլուխ Աստուծոյ վառեալ զինու, զվաճառ բազմազին հոգեւոր իմանալի լուսոյն յարեւելից արեւմտեայն տանէր, զի զլոյսն

լացն Աստուծոյ տանջեցաւ 'ի ձեռն աչաց խորհրդոց իւրոց, 'ի ժամանակի՝ զի յանդիմանեալ կշտամբեցաւ նա 'ի Պետրոսէ առաքելոյ. նախ զառաջինն 'ի յերկրին հրէաստանի, 'ի ձեռն չարեացն զոր գործէր նա: Եւ փախեալ անտի 'ի հրէաստանէ բազումն, և յարեւելից ընդ արեւմտս անցն նա. զի համարեցաւ ընդ միտս իւր կեալ անդ ըստ կամաց իւրոց: Այլ իբրև եմուտ նա 'ի Հռովմ քաղաք և մեծապէս զօրանայր 'ի նմա զօրութիւնն որ ընալեալ էր 'ի նա, յայսմ վայրի 'ի սակաւ ժամանակի այսպէս յաջողեցաւ փոյթ մոլորութեան նորա, որպէս և զի անդրի անգամ կանգնեցին նմա 'ի պատիւ իբրև Աստուծոյ: Այլ ոչ եթէ բազում ժամանակս յաջողեցան կամք նորա. զի նոյն ժամայն հետ ընդ հետ զինի նորա 'ի Թագաւորութեան Կղաղեայ՝ հոգաբարձութիւն շնորհացն և ողորմութեանն Աստուծոյ, զայն զմեծ և զհզօրն առաքելոցն, զայն որ վասն սքանչելի գործոց իւրոց էր գլուխ ամենայն ընկերաց իւրոց զՎետրոս՝ վարեցին շնորհքն և ածին 'ի Հռովմ քաղաք իբրև ընդդէմ այնր ապականչին աշխարհի, և իբրև առաքելի զօրագլուխ Աստուծոյ վառեաց զնա զինու Աստուծոյ. և զվաճառ բազմազին հոգեւոր լուսոյն, յարեւելից արեւմտեայն տանէր և աւետարանէր նոցա զքարոզութիւն արքայութեան երկնից. յասել իւրում այսպէս. եթէ այս է լոյս և

զայն, զբանն փրկարար հոգւոց, զքարոզութիւն արքայութեան երկնից նոցա աւետարանէր:

ԳԼՈՒԽ ԺԵ.

Վասն առնտարանին որ ըստ Մարկոսի:

Այլ իբրեւ եհաս առ սոսա բանն Աստուծոյ, նոյն ժամայն շիջաւ Սիմոնին, և լուծաւ զօրութիւն նորա: Այնպէս իսկ ծագեաց լոյս աստուածպաշտութեան 'ի խորհուրդս լոռացն Պետրոսի, զի ոչ շատ համարեցան 'ի լուր միանգամ միայն քարոզութեան բանին, և անգիր աստուածային վարդապետութեան. այլ և բազում խնդրուածովք աղաչեցին զՄարկոս զաւետարանագիրն՝ որ զհետ երթեալ էր Պետրոսի, զի գրով թողցէ նոցա զյիշատակ վարդապետութեան՝ զոր բանիւ ընկալան. և ոչ դլացան ինչ 'ի Թախանձելոյ զնա մինչև բռնադատել զայրն. և այս պատճառք լինէին գրութեան աւետարանին որ ըստ Մարկոսի: Իբրեւ գիտաց զայս, ասեն, Առաքեալն 'ի յայտնութենէ սրբոյ Հոգւոյն, և 'ի միտ էառ զփոյթ պնդութեան մարդկան, հաւանեալ վաւերացոյց զգիրն յընթեր-

բան որ կեցուցանէ զոգիս որդւոց մարդկան. այլ իբրեւ եհաս առ նոսա բանն Աստուծոյ, նոյն ժամայն շիջաւ Սիմոն և լուծաւ զօրութիւն նորա:

Հնգետասաներորդ. վասն առնտարանին Մարկոսի:

Այնպէս իսկ ծագեաց լոյս աստուածպաշտութեան 'ի խորհուրդս լոռացն Պետրոսի. զի ոչ շատ բաւական եղև նոցա քարոզութիւն վարդապետութեան բանին 'ի լսելոյն միայն, այլ բազում աղօթիւք և խնդրուածովք աղաչեցին զՄարկոս, որ գրեաց զաւետարանն՝ զինա երթեալ էր զհետ Պետրոսի, զի գրով թողցէ նոցա զյիշատակ վարդապետութեան, զայն ինչ զոր բանիւ ընկալան. զի զայն ինչ նորա յառաջագոյն չէր գործեալ, և նոքա եղև պատճառք այսր գրոց աւետարանին Մարկոսի: Իսկ իբրեւ գիտաց Պետրոս զսոյն իսկ զայս, զոր յայտնեաց նմա Հոգին Սուրբ, և 'ի միտ էառ զփոյթ պնդութեան մարդկան, ստուգեաց զգիրն զայս աւետարանեւ 'ի շինութիւն եկեղեցեաց: Վասն այսր

ցումն յեկեղեցիս: Զայս պատմէ կղեմէս 'ի վեցերորդ գիրս Հրահանգաց իւրոց, որում վկայէ և եպիսկոպոսն Յերապոլեայ Պապիաս անուն: ԶՄարկոս յիշատակէ Պետրոս յառաջին 'ի Թղթի անդ իւրում, զոր 'ի Հռովմայ ասեն գրեալ, զոր և առակաւ Բաբելոն կոչէ զայն Սուրբեան, բանիւս՝ Ողջոյն տայ ձեզ որ 'ի Բաբելոն ընտրեալիցն եկեղեցի է, և Մարկոս որ գի իմ:

ԳԼՈՒԽ ԺԶ.

Երբե՛ն'րպէս քարոզեաց զառաջինն Մարկոս զգիտուք իշունն Քրիստոսի այնոցիկ՝ որ յԵգիպտոս էին:

Վասն այսր Մարկոսի նախ յերկիրն Եգիպտացւոց պատմեն գնացեալ. և Թէ զաւետարանն զոր գրեաց, անդ քարոզեաց, և յԱղէքսանդրացւոց քաղաքին նախ զառաջինն եկեղեցի ուղղեաց: Եւ այնչափ էր բազմութիւն հաւատացեւոց արանց և կանանց, և 'ի սկըգ բան անդ 'ի խիստ կարգս զգաստութեան փայլեալ, որպէս զի և գիրս անգամ վասն նոցա դրոշմել Փիլոնի, վասն գնացից նոցա և Ժողովոյն և հացակից ընկերութեան, և վասն այլոց սովորութեանց և կարգաց:

Իսկ կղեմնտոս ցուցանէ 'ի պատմութեան իւրում. և վկայէ ընդ նմին դարձեալ եպիսկոպոսն Յերապոլսեայ՝ զի անուն էր նմա Պապրաբայ, նոյն զՄարկոս յիշատակէ և Պետրոս յառաջին 'ի Թղթի անդ իւրում, զոր գրեաց 'ի Հռոմ քաղաքէ. զի գրոշմէ նա զքաղաքն իւր, և առակաւ կոչէ զնա Բաբել, և ասէ Թէ հարցանէ զողջունէ ձերմէ ընտրեալ իբրև զձեզ 'ի Բաբել*, և որդեակ իմ Մարկոս:

Վելտասաներորդ. երբ զառաջինն Մարկոս՝ իրպէս քարոզեաց զգիտութիւնն Քրիստոսի այնոցիկ որ յԵգիպտոսն էին:

Վասն այսր Մարկոսի ասի զնմանէն, եթէ նա նախ չոգաւ յերկիրն Եգիպտացւոց, և անդ քարոզեաց զաւետարանն, այն զի և գրելով գրեաց զնա. և նա նախ զառաջինն ուղղեաց եկեղեցի յԱղէքսանդր քաղաքի:

* Յօր. Բ-ԲԷԼ

ԳԼՈՒԽ ԺԵ.

**Թե՛ զի՛նչ պատմե՛ փիլոն վասն ձգնատռն արանց
Եզիպտացոց :**

Բայց վասն սորին փիլոնի զոյցք աւանդեն, եթէ յամս Կղադեայ կայսեր խօսակից ընդ Պետրոսի լիւնէր նա ՚ի Հռովմ քաղաքի, մինչդեռ քարոզութեամբ էր Առաքեալս. և այս չէ ինչ անդէպ : Քանզի և զյիշատակարանս՝ վասն որոյ ասացաքս, յետ բազում ժաւմանակաց երկասիրեալ նորա վասն եկեղեցական կարգաց, որ ցարդ զգուշեալ պահի առ մեզ, յորում և յայտնապէս ցուցանէ և վասն գնացից միանձանց՝ որ են առ մեզ, շէգրտութեամբ որպէս և ենն պատմելով : Եւ ոչ գիտել միայն զնոսա, ասէ, այլ և հաւանեալ և գովել, և զարմանալ ընդ առաքելաշնորհ մարդիկն, որ յԵբրայեցւոց, որպէս թուին՝ գոլով, և հրէաբար ցայն վայր պահէին նոքա զբազում սովորութիւնս առաջինս : Բայց նախ եթէ արտաբոյ ճըշ-

**Եօրեկտասներորդ. րե զինչ պատմե՛ փիլոն վասն արանց
եզիպտացոց :**

Այսպէս իսկ հաստատեցաւ խնդր ժողովն հաւատացելոց՝ արանց և կոնանց ՚ի նմին իսկզբան անդ կատարեալ վաստակովք իմաստութեամբ, որպէս զի և գիրս անգամ վասն նոցա գրողմեսցէ փիլոն, վասն բնակութեան նոցա և վասն ժողովոյն նոցա, և վասն խառնութեան նոցա, և վասն այլոց գործոց նոցա : Բայց վասն սորին փիլոնի ասի, եթէ յամս Կղադեայ կայսեր՝ մինչդեռ քարոզէր Պետրոս ՚ի Հռովմ քաղաքի, խօսեցաւ ընդ նմա անդ. և նման իսկ այս. քանզի և զգիրս զայս՝ վասն որոյ ասացաք մեք, յետ բազում ժամանակաց աշխատեցաւ ՚ի սմա և եթ, զի յայտնապէս վասն գնացից պաշտամանն՝ որ պահեալ է մինչև ցայսօր ժամանակի ՚ի մէջ եկեղեցւոյ՝ ցուցանէ. այլ վասն գնացից միանձանց որ են առ մեզ, շէգրտութեամբ որպէս և ենն պատմէ : Բայց ոչ զի գիտէ զնոսա միայն, այլ զի և ընդունելի է նմա և զարմանայ ընդ նոսա, և փառաւորէ զնոսա՝ զմարդիկն զայն, զաշակերտսն առաքելոցն որ եղեն յառուս նորա : Բայց էին նոքա ՚ի հրէրայեցւոց, և ցայն վայր հրէաբար պահէին նոքա զբազում սովորութիւնս առաջինս : Բայց նախ զառաջինն հաստատեաց և

մարտութեան՝ յանձնէ իւրմէ նա ինչ ոչ յաւելլ, զոր վասն գնացից միանձանցն և աղօթից պաշտամանց նոցա գրեաց. զորս և բժիշկս կամ պաշտօնեայս կամարարս կոչէն. նոյնպէս և զկանայս որք ընդ նոսա, իբրև նոցին զուողս և լծակիցս. և զպատճառս այսր անուանս յաւելլու նա, կամ զի ըստ նմանութեան բժշկաց՝ զոգիս այնոցիկ որ մերձանայինն՝ ի նոսա, բուժէին ի չարեաց ախտից, կամ վասն սուրբ և պարկէշտ պաշտամանն՝ որով պաշտէին նոքա զԱստուած. Եւ զայս անուն, կամ նա ինքն եղ. նոցա, որ միաբանի յուսոյն նոցա և գնացից, կամ թէ ճշմարտիւ այսպէս անուանեալ էին նոքա յառաջնոց անտի. զի ցայնժամ անուն քրիստոնէից չեւ էր սփռեալ ընդ ամենայն տեղիս. այլ չէ արժան երկարագոյնս վիճել զայսմանէ:

Եւ զի մերկանան ի սկզբան անդ զառաջինն յընչից իւրեանց և լոկին՝ վկայէ գնոցանէ մատենագիրս այսպէս. Երբժամ սկիզբն առնեն, ասէ, զգաստութեանս, քակին յամենայն ընչից իւրեանց և յամենայն հոգոց կենցաղականաց, և ապա ելանեն արտաքոյ քան զպարիսպս՝ քաղաքին և յազարակս և ի բուրաստանս բնակին, զի խառն բնակակցութիւն ընդ ոչ միաբանեալն ընդ նոսա՝ անօգուտ համարեալ էր

ստուգեաց նա, եթէ արտաքոյ ճշմարտութեան ինչ յանձնէ իւրմէ նա ոչ յաւելլ յայն ինչ՝ զոր պատմեաց ի խօսս անգր զոր գրեաց վասն գնացիցն միանձանց. և ասաց գնոցանէն, եթէ կոչին Հանգստարարք, և կանայք որ էին ընդ նոսա Հանգստարարի. թայք, և ասաց զպատճառն այսր անուան որ կոչէին սովաւ. կամ վասն զի հանգուցանէին՝ ասէ՝ և բժշկէին զոգիս զայնոցիկ որ բերձնային առ նոսա ի չարչարանաց չարեաց, ըստ նմանութեան բժշկաց. կամ վասն զի հանգուցանէին նոքա զԱստուած, սուրբ և պարկէշտ վաստակօքն իւրեանց: Կամ զի նա եղ. նոցա զայս անուն՝ որ միաբանի յուսոյն նոցա, կամ եթէ ճշմարտիւ այսպէս անուանեալ էին նոքա յառաջնոց անտի: Կամ զի ցայն վայր անուն քրիստոնէից չէր անուանեալ ընդ ամենայն տեղիս: Բայց սակայն նախ զառաջինն, զի մերկանան յընչից իւրեանց և լոկին. վկայէ գնոցանէն և ասէ այսպէս. եթէ յորժամ սկսանին առ ի՞ գործ միանձնութեանն՝ քակին յամենայն ընչից իւրեանց և յամենայն հոգոց աշխարհիս. և ապա ելանեն արտաքոյ քան զպարիսպ քաղաքի և յազարակս և ի բուրաստանս բնակէին նոքա. զի խառնութիւն այնոցիկ որ ոչ միաբանէին գործոցն նոցա, պակասութիւն

նոցա և պատաղիչ արդարեւ։ Որ 'ի ժամանակին յայն միկ զընծայելոցն 'ի քրիստոսական կրօնս եռանդնալից և ջերմ հաւատոցն և նախանձորդ նմանող լինելոյ կենաց մարգարէից Թուի տալ զպատկեր։ Նա և 'ի պաշտելին մեր 'ի Գործս Առաքելոց գրեալ կայ եթէ. Ամենեքեան որ միանգամ աշակերտեալ էին առաքելոցն զամենայն ինչս և զստացուածս զոր ունէին, վաճառէին և բաշխէին ամենեցուն՝ ում զիարդ պիտոյ ինչ լինէր, զի ոք կարօտեալ իւր 'ի միջի նոցա մի գտցի։ Եւ որք միանգամ ունէին գիւղս և ապարանս, ըստ բանին ասելոյ, վաճառէին և բերէին զգինսն, և դնէին առ ոտս առաքելոցն, զի եղիցի բաշխեալ իւրաքանչիւր 'ի պէտս իւր։ Նման իսկ այսոցիկ վկայէ և Փիլոն վասն մարդկանն այնորիկ, որ և յաւելեալ 'ի բանս իւր ասէ եթէ. Այս ազգ մարդկան ընդ ամենայն աշխարհ, յամենայն տեղիս սփռեալ գտանի, զի արժան իսկ էր գերագունի բարւոյն բաժանորդ գրտանել և Յունաց և բարբարոսաց։ Եւ բազմութիւն էր նոցա առաւել յերկրին Եգիպտացոց, 'ի գաւառս գաւառս կուսակալութեան նորա, մանաւանդ յԱղէքսանդրիա քաղաքի։ Իսկ առաքինիքն՝ որ յամենայն տեղեաց իբրեւ 'ի քաղաք պանդխտութեան Թերափեւտաց, զի այս է 'ի հելլէն բարբառ անուն նոցա, երթային 'ի վայր մի պատշաճական, որ է 'ի վերոյքան

և պատաղիչ համարեալ էին նոցա. և զայս գործէին նոքա յեռանդնալից սիրոյ անտի հաւատոց, և հոգք յանձին ունէին նմա նող լինել գործոց մարգարէիցն։ Նա և Գործքն իսկ առաքելոցն ցուցանեն, եթէ ամենեքեան որ միանգամ աշակերտեալ էին առաքելոցն, զամենայն ինչս և զստացուածս զոր ունէին՝ վաճառէին և բաշխէին ամենայնի որում զինչ պիտոյ էր, զի ոք կարօտեալ իւր 'ի միջի նոցա մի գտցի. զի որք միանգամ ունէին գիւղս և ապարանս՝ ըստ բանին ասելոյ, վաճառէին և բերէին զգինսն, և դնէին առ ոտս առաքելոցն, զի եղիցի բաշխեալ իւրաքանչիւր մարդոյ 'ի պէտս իւր։ Նման իսկ այսոցիկ վկայէ Փիլոն վասն մարդկանն այնորիկ, յասել բանիւք իւրովք այսպէս. Ընդ ամենայն տեղիս ասէ, յամենայն աշխարհէ, այս աշակերտութիւն. զի արժան իսկ էր եթէ 'ի կատարեալ բարւոյ անտի ընկալցին յոյնքն և բարբարոսքն. բազումք իսկ են յերկրին եգիպտացոց՝ յամենայն 'ի քաղաքս, մանաւանդ յԱղէքսանդր քաղաքի։ Իսկ առաքինիքն որ յամենայն տեղեաց իբրեւ 'ի քաղաք պանդխտութեան միանձնոց, երթային 'ի տեղի մի՝ ուր պատշաճ էր նոցա, որ էր

զծովակն Մերիա, յերկիր բարձրաւանդակ և տափաւրակ, քաջադէպ յոյժ վասն անքոյթ ապահովութեան և օդոցն բարեխառնութեան: Իսկ յետ այսորիկ նըկարէ նա զբնակութիւն նոցա թէ որպէս էր, ապա և զեկեղեցեացն՝ որ ընդ ամենայն տեղիս են, ասէ. Յիւրաքանչիւր բնակութիւնս է նոցա սենեկիկ մի սուրբ՝ որ կոչի պարկեշտանոց և միայնայնոց, յորում մեկուսացեալ զգգաստութեան կենաց զխորհուրդս կատարեն: Եւ ինչ անդր ոչ մոծանեն, ոչ կերակուր և ոչ ըմպելի, և ոչինչ որ միանգամ ՚ի պէտս մարմնոյ կարևորք իցեն, այլ զօրէնս և զբանս պատգամաց մարգարէից և օրհնութիւնս, և զամենայն ինչ որ միանգամ զաստուածապաշտութիւն և զիմաստութիւն յաւելուն, և կատարեն: Եւ ընդ այլ բանս յարէ և զայս եթէ. Յառաւօտէ մինչև յերեկոյ զօրն ՚ի բուն կրթութիւն է նոցա զգգաստութեան: Յորժամ ընդ գիրս սուրբս անցանեն՝ ըստ հայրենի աւանդիցն ի մաստասիրեն այլաբանելով, զի զառակս և զօրինակս զծածկելոց համարին զասացեալս, և ոչ այլով իւրք իմանալի, բայց եթէ խորհրդածութեամբ պարզելի: Եւ առ նոսա և յիշատակարանք նախնեաց, որոց եղեն առաջնորդ աշակերտութեան նոցա, յորս և աւանդին այլասացիկ վարդապետութիւնք նոցա: Ընդ

նա ՚ի վերոյ քան զծովակն, զի անուն էր նորա Մերիայ. և եղեալ է ՚ի վերոյ քան զբլուրն, վասն զքուշանալոյ վասն օդոց՝ խառնութեան: Իսկ յետ այսորիկ նկարեաց նա զբնակութիւն նոցա թէ որպէս էր, այսինքն՝ զի կռեաց համեմատեաց եկեղեցեացն որ ընդ ամենայն տեղիս են. և վասն այսորիկ ասէ. Է անդ նոցա տուն մի սուրբ, որ անուանեալ կոչի տուն հեզութեան միանձնութիւն, զի լինին ՚ի նմա միանձնութեամբ, և զխորհուրդս գընացից հեզութեան պաշտեն ՚ի նմա. և ինչ անդր ոչ մոծանեն, ոչ կերակուր և ոչ ըմպելի, և ոչ ինչ՝ որ միանգամ ՚ի պէտս մարմնոյ պիտոյ են: Այլ օրէնս և բանս որ եղեալ են ՚ի մարգարէից և օրհնութիւնս, և զամենայն ինչ՝ որ միանգամ իմաստութիւն և աստուածապաշտութիւն Աստուծոյ առաւելուն նորք և կատարին: Եւ յետ սակաւու միոյ ասաց. եթէ Յառաւօտէ՝ ասէ՝ մինչև յերեկոյ, զօր ցերեկ են նոքա ՚ի պաշտաման: Եւ իբրև ընթեռնուն զգիրս սուրբս, իմաստնանան հայրենի իմաստութեամբ բն, և մեկնեն զառակս որ դրոշմեալ են ՚ի նոսա. զի բանք որ ասացեալ են՝ նկարագիր խորհուրդք առակաց համարին թէ գրողմեալ է ՚ի նոսա: Բայց են առ նոսա գիրք հին մարդկան, որ եղեն

որս իբրև ընդ նախատիպ հայելիս հային, և նմանող լինին օրինակի գնացից նոցա և խորհրդոց: Նման իցէ ասել զայս առնս, որ զգրոց մերոց լուեալ իցէ խօսել: Եւ զոր ասէն, եթէ են առ նոսա յիշատակարանք նախնեաց, թերևս վասն աւետարանիցն ասէ և վասն գրոց առաքելոց, և մեկնութեանց առաջնոց մարգարէիցն, և ընդ այլ բազում թղթոց Պօղոսի և զոր առ Եբրայեցիսն գրեաց, դարձեալ և վասն նորոց սաղմոսացն օրհնութեանց շարագրելոց առ 'ի նոցանէ այսպէս գրէ նա. Ոչ 'ի խոկմունս և 'ի հայեցողական կեանս միայն պարապին սոքա, այլ և երգս իմն յօրինեն և օրհնութիւնս Աստուծոյ ազգի ազգի չափովք և նուազօք. և չափ պարկեշտագոյն ախորժական է նոցա և սիրելի: Եւ բազում ինչ այլ գնոցանէ 'ի յիշատակեալ գիրս իւր աւանդէ. այլ ես զայն միայն քաղեցի ընտրեցի, որ ինչ միանգամ եկեղեցւոյ գնացից և կարգաց նմանագոյնս նկարագիր լինէին: Ապա եթէ ումեք ոչ երևեսցի ասացեալս նման վարուց վարդապետութեան աւետարանին, այլովք քան զորս ցայտմ ասացի՝ մարթասցէ որ կշռել, և հաւանեսցի այնպիսին 'ի բանից անտի նորա որ զհետն գայ, եթէ խոհական քաջախորհուրդ որ էր նա, և առանց երկմտութեան ընդունիցի զառ 'ի նմանէ վկայութիւնս.

առաջնորդք աշակերտութեան նոցա, որ թողին նոցա յիշատակ օրինակի մեկնութեանց, և հային ընդ նոսա իբրև ընդ հայելի, և նմանող լինին նմանութեան խորհրդոց նոցա: Բայց նմանի՝ եթէ զայս զոր ասացեալ է վասն այսորիկ՝ եթէ ոչ մինչդեռ պատմէին նոքա 'ի գրոց սրբոց լուաւ 'ի նոցանէն. և զայս զոր ասաց եթէ են առ նոսա գիրք առաջնոցն, թուի թէ վասն աւետարանիցն ասաց, և վասն գրոց առաքելոց, և պատմութեանց մեկնութեանցն առաջնոց մարգարէիցն զոր ասաց, թերևս վասն թղթոյն հեբրայեցւոց և այլոց գրոց թղթոցն որին Պօղոսի: Բայց դարձեալ վասն վարդապետութեանցն զոր առնեն նորապէս յանձանց իւրեանց, և վասն օրհնութեանցն՝ գրէ այսպէս. եթէ ոչ ասէ միայն իմանալով և եթէ իմանալն զգիրս: այլ և յանձանց իւրեանց առնեն երգս և օրհնութիւնս Աստուծոյ ազգի ազգի չափովք և քաղցր բարբառովք. և այլ բազում ինչ ասաց գնոցանէն: Բայց զայս որ պիտոյն են՝ երևեցաւ ինձ՝ եթէ արժան է ընտրել և դնել որ միանգամ գնացից եկեղեցւոյ իցեն. ապա թէ որ կարծիցն եթէ այս որ ասացեալ են, չեն վարք վարդապետութեան աւետարանի, այլ մարթէ սոցա կատարել և 'ի վերայ այլոց, հաւանեսցի նա և յայսոց բանից զոր ասաց յետ այսր, զի 'ի նոցանէն վկայութիւն առանց

Ձի գրէ նա այսպէս. ԶԺուժկալութիւն իբրեւ զհիմն եղեալ յանձինս իւրեանց, և զայլ ամենայն առաքիւնութիւնս 'ի վերայ հաստատման: Իսկ կերակուր կամ ըմպելի ոք 'ի նոցանէն ոչ ճաշակէ մինչև արեգակն մտանէ, զի զիմաստասիրեւն և զգգաստանալ լուսոյ արժանի գոլ դատեն, իսկ խաւարի՝ զպէտս մարմնոյ: Վասն որոյ զտիւն ողջոյն՝ իմաստասիրութեան, և զսակաւիկ մի մասն գիշերոյ՝ տալ 'ի պէտս մարմնոյ: Եւ ոմանք 'ի նոցանէ և զերիս աւուրս զկերակուր ոչ յիշեն, յորս առաւել հաստատեալ իցէ ցանկութիւն գիտութեան: Եւ կէսք այնպէս ցնծան և ուրախ լինին և գրգեալ փափկանան 'ի կերակրել անդ իւրեանց յիմաստութենէ, որ լիագոյնս և առատաբար մատակարարէ զվարդապետութիւնն, որ և երկպառիկ ժամանակաւ ժուժկալք և հազիւ 'ի վեց աւուրս առնուն զսակաւ ինչ ոգեպահիկն: Զայսոսիկ բանս Փիլոնի յայսնապէս առանց հակառակութեան զմերոց ասացեալ համարիմ. ապա եթէ հակառակիցի ոք դարձեալ և ոչ անսայցէ, գոնեա 'ի մեկնագոյն օրինակաց անտի որ ոչ առ օտարս, այլ առ քրիստոնեայս միայն ըստ աւետարանական կրօնիցս գտանին՝ հեռասցի յանհաւանութենէն այնպիսին: Զի ասէ, Են ընդ սոսա և կանայք, յորոց բազումք 'ի կուսութեան

երկմտութեան ընդունի, եթէ իցէ նա ընտրող հանճարեղ: Զի գրէ նա այսպէս. եթէ Զհամբերութիւնն իբրեւ զհիմն գնեն յանձինս իւրեանց և 'ի վերայ նորա շինեն զայլ վարս սքանչելիս: Իսկ կերակուր կամ ըմպելի ոք 'ի նոցանէն ոչ ճաշակէ մինչև արեգակն մտանէ. զի խորհին իսկ եթէ գործ իմաստութեան՝ լուսոյ արժանի է. իսկ խաւարի՝ պէտք մարմնոյ: Վասն այսորիկ մեկնել զտիւն իմաստութեան. և զպէտս մարմնոյ՝ սակաւիկ մի պարգև 'ի գիշերոյ տալ նմա: Եւ ոմանք 'ի նոցանէ յետ երեց աւուրց յիշեն զկերակուր, յորս յոյժ հաստատեալ է 'ի նոսա սէր վասն վաստակոյ իմաստութեան: Իսկ կէսք 'ի նոցանէ այսպէս ցնծան և ուրախ լինին և գրգեալ փափկանան 'ի կերակրել անդ իւրեանց յիմաստութենէ անտի, առաւել հազիւ 'ի վեց աւուրս ճաշակեն ինչ. վասն զի սովորեցան նոքա առաւել կերակրողն: Այս բանք Փիլոնեայ յայտնապէս առանց հակառակութեան 'ի վերայ վարուց մերոց կատարին: Ապա թէ յետ այսորիկ է ոք որ հակառակ է և ոչ անսայ, և նա հեռասցի յերկմտութենէ, յորժամ ընդունին զօրինակս երևելիս նշանաւորս՝ որ առ քրիստոնեայս միայն գտանին 'ի գործ վաստակոց վարդապետութեանն աւետարանի: Ասաց իսկ զնոցանէն այսպէս, ասէ են ընդ նոսա կանայք. զի բա-

Ծերացան, ոչ 'ի հարկէ ինչ պահելով զսրբութիւն, որպէս ոմանք 'ի քրմաց անտի հեթանոսաց, այլ 'ի կատարեալ կամաց նախանձու և սիրով իմաստութեան, ընդ որում կենակից և հաղորդակից լինել փութային, անարգեցին զցանկութիւնս մարմնոյն: Ոչ մահկանացու ծննդոց փափաքին, այլ այնմ որ ոչն մեռանի. զի որ սիրէն զԱստուած, նա միայն կարող է ծնանել զաւակ այնպիսի: Եւ յառաջեալ 'ի բանս իւր յետ սակաւ միոյ լուսաւորագոյնս դնէ և զայս, եթէ. Զմեկնութիւնս գրոց սրբոց առնեն նոքա գուշակութեամբ իմն այլասացիկ օրինակաւ. և զօրէնս առ հաւարակ՝ ոգևորս համարին և կենդանիս, և զբանս ասացելոցն համեմատեալ կշռեն 'ի մարմինս. իսկ 'ի շունչն և 'ի հոգի՝ զծածուկ միտս 'ի նոցա: Որ սկըստն մանաւանդ քննել դիտել զկրօնս իբրև ընդ հայելիս բառից և անուանց, զանման գեղ իմաստից յերևան ածելով, զի պիտոյ է մեզ յաւելուլ և ասել զԺողովոց նոցա, զարանց առանձին, սոյնպէս զկանանց հրահանգս ուրոյն, որ 'ի սովորութենէ մինչև ցայսօր պաշտին առ մեզ. մանաւանդ զաւուր չարչարանաց Փրկչին մերոյ պահօք և տքնութեամբ և ընթերցուա-

ղումք 'ի նոցանէն 'ի կուսութեան Ծերացան, և ոչ 'ի հարկէ ինչ պահելին զսրբութիւն՝ որպէս և այլք որ են 'ի մէջ կռապաշտից, այլ 'ի կատարեալ կամաց նախանձու և սիրով իմաստութեան աստուածապաշտութեան. զի ընդ նմա փոյթ յանձին ունին հաղորդել, վասն այսորիկ անարգեցին նոքա զցանկութիւնս մարմնոյն, և ոչ մահկանացու զաւակին կատարեալ փափաքին, այլ այնմ որ ոչ մեռանի. զի անձն որ սիրէ զԱստուած, նա միայն կարող է ծնանել զնա: Եւ յետ սակաւու միոյ մինչեւ իջանէ զայ նա 'ի պատմութեան անտի իւրում, և լուսաւորապէս այսպէս երկրորդել ասէ գրոց սրբոց եզեալ է նոցա իբրև թէ առակօք խօսեցեալ են. զի օրէնքն ամենայն թումին մարդկան այնմիկ՝ եթէ նման են մարդոյ. և բանք որ ասացեալ են նկարագիր համեմատեալ կշռեն զնոսա 'ի մարմին: Իսկ զշունչն՝ զծածուկ իմաստութիւնն որ թաղեալ է 'ի նոսա, այն որ զայնպիսի բնակութիւն սկիզբն տար 'ի միտ առնուլ առաւելապէս, զի այսու յայտնի անուամբք իբրև հայելեալ գեղս սքանչելիս իմաստութեամբ տեսնեն նոքօք: Զինչ պիտոյ է մեզ յաւելուլ՝ և ասել այլ ինչ, զի եջոյց դարձեալ վասն Ժողովոյ Ժողովրդեան նոցա, զի որոշեն և մեկնեն՝ զարս առանձին, սոյնպէս և զկանայս: Արդ վասն վարուցքս այսոցն որ մինչև ցայսօր պաշտին առ մեզ՝ ասաց այն օրինակագիր, զի յաւուրն տօնի չարչարանաց Փրկչին մերոյ, պահօք

Ժողովք գրող սրբող անցուցանել սովորեցաք. զորս ճիշդ գրտագոյնս մի ըստ միովէ աւանդէ այլն 'ի գիրս իւր, ըստ օրինակին որ պահի ցարդ առ մեզ միայն, վասն տքնութեան տօնի մեծի, վասն գիշերապաշտօնին և օրհնութեանցն՝ որ ասին առ մեզ, պատմելով: Եւ թէ զիարդ ոմն համով և վայելչութեամբ զսաղմոսս երգելով, և այլքն լռիկ ունին դնեն, և 'ի կատարածս օրհնութեանց ամենեքեան ձայնակցին. և կամ որ պէս 'ի նշանաւոր աւուրսն յայնոսիկ գետնախշտի լինին խոնարհութեամբ 'ի վերայ երկրի ննջելով. գինի բնաւ և ամենեկն ոչ ըմպեն. և զի բանիւք նորա աւսացից՝ յամենայնէ յորմէ արիւն ելանէ ժուժկալեն. ջուր է նոցա ըմպելի, և կերակուր՝ հաց և աղ և զուպայ, հանդերձ ասացելովքս գրէ հեղինակս և զօրինակէ վերակացութեան նոցա, զեկեղեցական աստիճանացն, զպաշտամանէ սարկաւազաց, և քան զամենայն վեհագոյն՝ զգահերիցութենէ եպիսկոպոսութեան: Բայց որ ցանկան ճգրտագոյնս 'ի վերայ կալ իրացս, ուսցին յընդարձակագոյն պատմութենէ անտի մատենագրիս: Զի քարոզացն իսկ առաջնոց վարդապետութեան աւետարանին, և սովորութեանցն՝ որ տուան յԱռաքելոց անտի տեղեկացեալ Փիլոն, գրեաց զոր գրեացն, և յայտնի է այնմ որ կամին *:

և տքնութեամբ և ընթերցութեամբ գրող սրբող ունիմք մեք որ զօրութիւն առնել, զի ըստ այնմ օրինակի եցոյց այլն այն, զորմէ մեր կանխեցաք ասացաք մեք վասն նորա գրովք իւրովք 'ի պատմել իւրում վասն տքնութեան տօնի մեծի զոր առնեմք մեք և վասն պաշտաման նորա և օրհնութեանցն որ ասին 'ի նմա, և զի ըստ կարգի ասէ մին, և այլքն խաղաղութեամբ անասն նմա. և 'ի կատարած պատգամին կցեն. եթէ զիարդ յաւուրսն նշանաւորս խոնարհութեամբ ննջեն 'ի վերայ երկրի, և գինի բնաւ ամենեկն ոչ ըմպեն, որպէս և գրեաց նա բանիւք իւրովք. և ոչ զամենայն ինչ յորմէ արիւն ելանէ՝ ուտեն. իսկ ըմպելի նոցա ջուր է, և ուտելի նոցա՝ աղ և հաց և զուպայ: Եւ* այսու հանդերձ՝ գրեաց նա և վասն օրինակաց որ են անդ, որ կան 'ի գլուխ և հաւատարիմ են գործոց և պաշտաման սարկաւազաց, և վասն բարձր աստիճանին եպիսկոպոսութեան: Բայց զայս՝ այն որ սիրէ կալ 'ի վերայ ճգրտութեան սոցա, ուսուցին ** 'ի նմն պատմութենէ առնալ այսորիկ:

* Եթ. աղ և հաց: Եւ զորմէ և այսու հանդերձ,...

** Պատմ. առաքելոց:

ԳԼՈՒԽ ԺԸ.

**Եթէ ո'րչափ ինչ խօսք կամ ձառք ստրին ֆիլոնի
առ մեզ հասին:**

Եւ զի յորդ էր նա բանիւ, և առաւել էր խորհրդ
դովք, և բարձր և վերագոյն յիմացուածս աստուա-
ծային տառից, արար բազմօրինակ և այլազան մեկ-
նութիւնս գրոց սրբոց: Եւ զայս կարգաւ 'ի գրոցն
Մենդոց սկսեալ մի ըստ միովէ որ ինչ 'ի նմա գործք
և բանք են՝ մեկնելով, և զօրինաց սրբոց այլասացիկ
տալով բացատրութիւնս: Դարձեալ 'ի մասունս մա-
սունս որոշեաց, յորս էին ինչ ինչ դժուարիմացք 'ի
սուրբ գիրս և խժբիծք, և ելոյծ զմաքառումն որ 'ի
վերայ նոցա. մատենին անուն եդ. Յաղագս խնդրոց և
լուծմանց որ 'ի Գիրս լինելութեան և ելից: Են նորա
դարձեալ և զիրաց իրաց խօսք և ճառք առանձին,
զոր օրինակ վասն երկրագործութեան՝ գիրք երկու. և
վասն արբեցութեան՝ նոյնպէս. և այլք բազումք՝ ըստ
առաջարկութեան նիւթոցն ունելով զանուանս. որ-

**Որոտասներդդ. Եւ թէ քանի խօսս զստրին ֆիլոնեայ
գիտացաք մեք:**

Ձի քարոզացն* իսկ առաջնոց վարդապետութեանն աւետա-
րանին, և սովորութեանցն որ տուան յառաքելոց անտի, ժամա-
նեաց ֆիլոն և զայս ինչ գրեաց. յայտ է այնմ որ կամին: Բայց
յորդէր բանիւ իւրով, և առաւել էր խորհրդովք իւրովք. և
բարձր և վերագոյն էր գրովք իմաստութեամբ Աստուծոյ. և ըն-
արութեամբ ամենայն օրինակօք արար մեկնութիւնս բանիցն գրոց.
և մի ըստ միովէ կարգաւ արար մեկնութիւն գալրութեան ծննդոց.
և գրեաց 'ի վերայ նորա մեկնութիւն առակաց օրինակաց սրբ-
բոց: Բայց դարձեալ 'ի մասունս մասունս որոշեաց զգլուխս որ
քննին 'ի գիրս սուրբս, և ելոյծ զմաքառումն որ է 'ի վերայ նոցա.
և վասն խժբիցն իսկ՝ որ են 'ի գալրութեան ելից, և վասն լուծա-
նելոյ նոցա. որպէս գրեաց նա վասն գալրութեանն ծննդոց. նոյն-
պէս և գրեաց և վասն նոցա: Են իսկ նորա այլ խօսք առանձին,
զի են նոքա վասն երկրաւոր գործոց՝ երկու, և վասն արբեցութեան
երկու. և այլ դարձեալ են նորա որ ընարութեամբ գործեաց

* Յօդ. Կարգված:

պէս թէ որոց 'ի լուրջս ըղձան միտք կամ խորշին, և վասն խառնակելոյ լեզուաց, վասն բնութեան և արուեստից գիւտից⁶, վասն ժողովոյ 'ի հրահանգս վարժից, և վասն՝ թէ ոչ լինելոց են ժառանգորդ աստուածեղինացն, կամ վասն հաւասար և անհաւասար բաժնից, և դարձեալ վասն երից առաքինութեանցն, զորոց ընդ այլ գրեաց և Մովսէս: Առ այսոսիկ և վասն փոփոխման անուանցն՝ որ են 'ի գիրս, և թէ վասն էր փոփոխեցան. յորոց զերկուց կտակարանացն, զառաջնոյն և զերկրորդէն ինքնին գրեալ վկայէ: Է նորա և ճառ վասն պանդխտութեան և վասն կենաց զգաստից՝ որ ըստ արդարութեան կատարիցի, կամ վասն անգիր օրինաց, դարձեալ և վասն սկայիցն, և վասն՝ զի ոչ փոփոխի Աստուած: Եւ դարձեալ հինգ գիրք վասն այնր, որպէս եցոյցն Մովսէս՝ եթէ յԱստուծոյ են երազք: Այս ամենայն, զոր գրեաց նա 'ի դպրութեան լինելութեան, հասին առ մեզ: Իսկ 'ի դպրութեան Ելից՝ հինգ գիրք վասն խժժիցն և լուծանելոյ նոցա. և մի վասն Վրան ժամուն, և վասն տասն պատուիրանացն: Չորս գիրք դարձեալ վասն օրինացն առհասարակ՝ որ միաբանին ընդ տասն պատուիրանին, և այլ վասն անասնոցն որ մատչէին 'ի զոհս, և

զի վասն այսորիկ ասացեալ է նորա: Իբրև զայն խօսս զոր գրեաց 'ի վերայ նորա, մտաց՝ յորժամ զարթնու՝ յազօթս կայ և անիծանէ, և վասն շփոթելոյ լեզուացն, և վասն փախչելոյ բաժանացն, և վասն ժողովոյն որ վասն վարդապետութենէ. և վասն թէ ով լինելոց է ժառանգորդ աստուածեղինացն. և վասն մեկնութեանցն որ արժանին են, և թէ ոչ են հակառակ. և դարձեալ վասն երիցն փառաւորութեանցն որ ընդ այլն գրեաց վասն նոցա Մօսէս. և վասն փոփոխմանցն դարձեալ անուանցն որ են 'ի գիրս, և եթէ վասն էր փոփոխեցան. և 'ի նմին դարձեալ և վասն կտակարանացն երկոցունց: Իայց է նորա և վասն պանդխտութեան, և վասն գնացից իմասնոց՝ որ կատարեցան արդարութեամբ. կամ օրէնք որ ոչ են գրեալ, և դարձեալ վասն սկայիցն, և զի ոչ փոփոխի Աստուած. և դարձեալ հինգ ևս վասն այնր զոր եցոյցն Մօսէս՝ որ երեւին երազքն յԱստուծոյ. այս իսկ ամենայն զոր միանգամ գիտացաք մէք, զոր ասաց 'ի դպրութեանն ծնունդոց: Իսկ վասն ելիցն գիտացաք զի ասաց հինգ ճառս՝ վասն խժժիցն և լուծանելոյն նոցա, և մի վասն Վրան ժամուն և մի վասն տասն պատուիրանին. և չորս վասն որոյ ասացեալ են յօրէնս և միաբանին այսմ տասն պատուիրանիս. և վասն անասնոցն որ մատչին 'ի նոցանէ պատարագ, և թէ ոչ իցեն որ մատչէին 'ի նոցանէն 'ի

Թէ քանի ազգ էին զոհից: Եւ վասն զոր յօրէնս եւ դեալ են բարեացն օրհնութիւնս եւ վարձս, եւ չարացն պատիժս պատուհասից եւ անէծս նշովից: Հանդերձ այսդիւրք եւ մի մի ճառս վասն տեսչութեան, վասն Հրէից, վասն քաղաքավար գնացից, վասն Աղեքսանդրի, եւ կամ Թէ իցէ անխօսուն անասնոց բան: Ընդ այսոսիկ՝ եւ վասն զի ծառայ է ամենայն մարդ՝ որ չար է. եւ ի հակառակէն եթէ ամենայն մարդ՝ որ փոյթ յանձին ունիցի, ազատ է: Եւ այսոցիկ գրեւորն զհետ դայ եւ գիրն որ զհայեցողական կենաց կամ զաղօթական պաշտօնէից, յորմէ առեալ երկրորդեցաք մեք վասն վարուց առաքելաշնորհ մարդկան: Եւ մեկնութիւն զանուանցն Լթրայեցւոց՝ որ յօրէնս եւ ի մարգարէս, ասի Թէ նորա են:

Արդ սա յաւուրս Գայիոսի գնացեալ ի Հռովմա քաղաք, եւ վասն աստուածատեաց ամբարշտութեանն նորա գրեալ, եւ ըստ սովորութեան ժամանակին ի վերայ գրոցն ընդ հենգն՝ վասն առաքինութեանց դրոշմէր, զոր ի գահակալել Կղադեայ առաջի համագումար Ծերակուտին Հռովմայեցւոց ընթեռնուլ զգիրսն պատմեն, եւ այնպէս հաճոյ լեալ նոցա բանն, մինչեւ ի հասարակաց մատենադարանս դնել զայն:

Ընդ այն ժամանակս սկսեալ յերուսաղեմէ մինչեւ

զոհս. եւ զորս եգեալ են յօրէնս եւ բարեացն օրհնութիւնս եւ չարեացն պատիժս պատուհասից եւ անէծս նշովից. եւ հանդերձ այսու ամենայնիւ եւ գիրս զոր եգեալ է նորա մի մի, իբրեւ զայն զորս ասաց նա, վասն Տեսչութեան եւ վասն Հրէիցն, եւ վասն վարուց գնացից. եւ վասն Աղեքսանդրեայ, եւ Թէ իցէ բան զաղանաց համարց: Եւ այսու հանդերձ եւ վասն զի ծառայէ ամենայն մարդ որ չար է, եւ սմին այսմիկ ամենայն մարդ՝ որ փոյթ յանձին ունի ազատ է. եւ այսու հանդերձ այն որ եգեալն է նորա վասն վարուցն միանձանց, զի ի նմանէ երկրորդեցաք մեք վասն վարուց առաքելոցն. եւ մեկնութիւնս զանուանցն հերթայեցւոցն որ են ի մէջ հեթանոսաց յօրէնս եւ ի մարգարէս՝ ասի Թէ նորա է: Արդ սա յաւուրս Գայիոսի իբրեւ չոգաւ ի Հռովմա քաղաք, եւ գրեաց վասն չարեացն Գայիոսի. իբրեւ այսն առնելով գրեաց ի վերայ նորա վասն փառաւորութեանցն ասէ. ասի իսկ Թէ ընթերցաւ այս գաղութիւնս առաջի սինգլիտոսին հռոմայեցւոց յաւուրս Կղադեայ, եւ փառաւորեցաւ եւ եղաւ նա ի տան գանձու գրոց որ անդ է:

’ի Լիւրիկէ ըսյր Պօղոս զքարոզութիւն աւետարանին, և Կղաւղիոս հալածէր զՀրէայսն ’ի Հռովմ քաղաքէ: Իսկ Ակիւղաս և Պրիսկիլլա ընդ այլ Հրէայս ապրեալ ’ի Հռովմայ՝ հասին ’ի կողմանս ասիացւոց, և անդ ընդ Պօղոսի լինէին. որ այն ինչ ուղղեալ անդաւոր հաստատէր զԵկեղեցիս, զոր և աւուցանեն այսպէս գիրք Գործոց Առաքելոց:

ԳԼՈՒԽ ԺԹ.

Թէ որպիսի՝ նեղութիւնք հասին ընդ ժողովուրդն Հրէից յաշուոյս զատկին:

Եւ մինչդեռ Կղաւղիոս վարէր զԹագաւորութիւնս, յաւուրս տօնի զատկին եղև խռովութիւն մեծ և յոյգք ’ի մէջ Երուսաղէմի, մինչ զի ’ի խռնել անդ ժողովրդեան ընդ ել և ընդ մուտս տաճարին, երեք բիւրք ’ի Հրէից կոխեցան ’ի միմեանց և սատակեցան, և շրջեցաւ տօնն ’ի սուգ և ’ի տրամուլութիւն ամենայն ժողովրդեան, և եղև լալիւն և կոծ յամենայն տունս. և զայս սովին բանիւք գրեթէ աւանդէ Յովսեպոս: Իսկ Կղաւղիոս՝ զԱգրիպպաս զորդի Ագրիպպայ Թա-

իսնէստաներոյ. թէ որպիսի նեղութիւնք հասին ընդ ժողովուրդն Հրէից յաշուոյս զատկաց:

Ընդ այն ժամանակս Պօղոս առաքելու ելից զքարոզութիւն աւետարանին յԵրուսաղէմէ մինչև ’ի Լիւրիկիայ: Իսկ զՀրէայսն հալածեաց Կղօզիոս ’ի Հռովմ քաղաքէ: Իսկ Ակիւղաս և Պրիսկիլլա ապրեցան ’ի Հռովմ քաղաքէ, և հասին ’ի կողմանս ասիացւոց, և անդ շրջէին նոքա ընդ Պօղոսի. իբրև ցայն վայր այն ինչ * ուղղեալ էր անդ զՀիմնոս եկեղեցւոյ և հաստատէր զնոսա, վասն այսր գիրք սուրբ գործոց առաքելոց ցուցանեն: Եւ մինչդեռ Կղօզիոս վարէր զԹագաւորութիւնս, յաւուր տօնի զատկացն եղև խռովութիւն և յոյգք ’ի մէջ Երուսաղէմի. և ’ի խռնել անդ ժողովրդեան ընդ ել և մուտս տաճարին երեք բիւրք հրէայք կոխեցան ’ի միմեանց և սատակեցան. և շրջեցաւ տօնն ’ի սուգ և ’ի տրամուլութիւն ամենայն ժողովրդեան և եղև լալիւ և կոծօք յամենայն տուն. զայս ինչ ասաց Յովսեպոս: Իսկ Կղօզիոս՝ զԱգրիպ զորդի Ագրիպպայ կացոյց Թագաւոր ’ի վերայ Հրէիցն. իսկ

գաւորեցոյց 'ի վերայ Հրէից⁷, և զՓելլըս գաւառապետ առաքեաց ամենայն աշխարհին Սամարացւոց և Գալիլէացւոց և որ Պերէայն կոչի: Եւ ինքն կացեալ յիշխանութեան իւրում զամս երեքտասան և զամիսս ութ, և թողեալ 'ի պայազատ տէրութեան զՆերոն⁸ և մեռաւ:

ԳԼՈՒԽ Ի.

Որ ինչ միանգամ գործ գործեցան 'ի մէջ
Երուսաղեմի յաշտոյս Ներոնի:

Իսկ յաւուրս Ներոնի մինչդեռ Փելլըս գաւառապետ էր 'ի վերայ Հրէաստանի, պատմէ դարձեալ Յովսեպոս 'ի քսաներորդ զիրս Հնախօսութեան իւրում վամս հակառակութեանց և խռովութեանց՝ որ եղէն քահանայիցն առ միմեանս՝ օրինակ զայս. Բորբոքեցաւ, ասէ, հակառակութիւն քահանայապետիցն առ քահանայս և առ գլխաւորս ժողովրդեանն Երուսաղեմի. և մի մի 'ի նոցանէ արար իւր գունդ:

զՓելլըս առաքեաց գաւառապետ ամենայն աշխարհին շամրացւոց և գալիլէացւոց, և աշխարհին որ տնուանեալ կոչի Նրեբրեայ^{*} այլ իբրև առաջնորդեաց նա 'ի թագաւորութեանն զերեք տասան ամ⁹ և զութ ամիս՝ եթող զկնի իւր 'ի վերայ իշխանութեան իւրոյ զՆերոն և մեռաւ:

Քսաներորդ. որ ինչ միանգամ գործ գործեցան 'ի մէջ
Երուսաղեմի յաշտոյս Ներոնայ:

Իսկ յաւուրս Ներոնեայ 'ի ժամանակի մինչդեռ Փելլըս գաւառապետ էր 'ի վերայ հրէաստանի, գարձեալ պատմէ Յովսեպոս վամս հակառակութեանցն և խռովութեանցն՝ որ եղէն քահանայիցն առ միմեանս. և զրեայ այսպէս 'ի պատմութիւնս իւր. Տոլորեցաւ, ասէ, հակառակութիւն քահանայապետիցն առ քահանայսն, և առ գլուխ ժողովրդեանն Երուսաղեմի և ամենեքին մի մի 'ի նոցանէն արար իւր գունդ. մարգկան՝ ժպիրհս և խռո:

^{*} Նրեբրեայ կամ որպէս այլաբ ասէ այն թագմանիչ Նբրայ, և կոչեցեալն 'ի սուրբ գիրս՝ Յոշիպո Յորթանանոս (Մաթ. Գ. 23, Մրկ. Գ. 8. Թիւք ԼԲ, 19 և այլն). զի արդարեւ և բառն Նբրայ և երբայեցն՝ նշանակէ սնք կամ յոյնկոյս կոչեալ: Բայց յայն բնագիրն Եւսեբեայ ասէ Պրեբո:

մարդկան, ժպիրհս և խռովիչս, և եղև ինքն 'ի վերայ նոցա գլուխ և առաջնորդ, և գոռային ընդ միմեանս և բանս հայհոյութեան 'ի վերայ միմեանց խօսէին և ձգէին քարինս, և որ սաստէր 'ի նոսա ոչ գոյր 'ի միջի. այլ իբրև 'ի քաղաք մի որոյ ոչ գուցէ առաջնորդ, ժպրհոյութեամբ գործէին: Իբրև յայսպիսի մնորութիւն յանդգնութեան եկին հասին քահանայապետ քըն՝ որպէս զի և զծառայս իւրեանց յղէին 'ի կալս և առնուին բռնիւ տասանորդս՝ որ անկն էր քահանայից: Եւ դէպ լինէր զի չքաւորը 'ի քահանայից առ կարօտութեան 'ի սովոյ մեռանէին: Եւ այսպէս զօրացեալ յօրանայր բռնութիւն խռովչացն քան զարժանն ամենայն: Եւ դարձեալ նոյն օրինակագիր պատմէ, եթէ. Ընդ այն ժամանակս երևեցաւ 'ի մէջ Երուսաղեմի գունդ մարդկան ըստ օրինակի աւազակաց՝ զի 'ի տուէ 'ի քաղաքամիջի անդ կոտորէին՝ որ միանգամ ընդ առաջ որ լինէր նոցա. մանաւանդ 'ի տօնս տարեկանաց խառնէին ընդ ժողովուրդս, և թաքուցանէին զսուսերս իւրեանց 'ի ներքոյ հանդերձիցն, և նորօք խոցոտէին զմարդիկն՝ որ գլխաւոր երևելիքն էին: Եւ յանկանել նոցա մեռեալ, 'ի կողմանէ նոցին լինէին որք 'ի վերայ սպանողացն բարկանային. և վասն

վիչս, և եղև ինքն 'ի վերայ նոցա գլուխ և առաջնորդ: Եւ իբրև գոռային ընդ միմեանս, խօսէին բանս չարաչարս հայհոյութեանց 'ի վերայ միմեանց և ձգէին քարինս միմեանց, և որ սաստէր 'ի նոսա ոչ գոյր 'ի միջի. այլ իբրև քաղաք մի զի ոչ գուցէ նորա առաջնորդ: Այսինչ եղև 'ի նմա համարձակութեամբ, իբրև յայսպիսի մնորութիւն յանդգնութեան եկին հասին քահանայապետ քըն, որպէս զի և զծառայս իւրեանց յղէին 'ի կալս, և առնուին բռնիւ տասանորդս որ առնէր քահանայիցն. և դէպ լինէր զի տանէր՝ որ զքահանայսն զի 'ի սովոյ մեռանէին առ կարօտութեան. և այսպէս զօրացեալ բռնանայր բռնութիւն խռովչացն զարժանն ամենայն: Եւ դարձեալ ինքն օրինակագիրն պատմէ, եթէ ընդ այն ժամանակս երևեցաւ 'ի մէջ Երուսաղեմի ըստ օրինակի աւազակաց, զի 'ի տուէ 'ի քաղաքի միջի կոտորէին որ միանգամ ընդ առաջ որ լինէր նոցա. մանաւանդ 'ի տօնս տարեկանաց խառնէին ընդ ժողովուրդսն, և թաքուցանէին զսուսերս իւրեանց 'ի ներքոյ հանգերձիցն, և նորօք խոցոտէին զմարդիկն որ գլխաւոր երևելիքն էին: Եւ յորժամ գլորէին՝ լինէին նոցա յայնմ կողմանէ որք 'ի վերայ սպանողացն բարկանային, և վասն կեր-

• Թիւի ընթեանու՝ զի տեսնէր ոչ...

արժանահաւատ լինելոյն, 'ի ծածուկ մնային նորա ընդ երկար: Նախ իսկ զառաջինն սպանաւ 'ի նոցանէ Յոջնաթան քահանայապետ. և զկնի նորա հանապաղօր կոտորեալ լինէին բազումք: Չար իսկ երկիւղն քան զաղէտս չարեացն, զի յամենայն ժամու իբրեւ 'ի պատերազմի ամենայն մարդ սպասեալ ակն ունէր մահու իւրոյ:

ԳԼՈՒԽ ԻԱ.

Վասն Եգիպտացոյն՝ որ 'ի Գործս Առաքելոց
յիշատակի:

Յետ այսորիկ ընդ այլս յաւել Յովսեպոս և զայս պատմել, եթէ հարուածովք մեծ քան զայսոսիկ չար չարեաց զՀրէայն այր մի Եգիպտացի սուտ մարգարէ: Զի եկն 'ի կողմանս մեր այլս այս կախարդ, որ զհաւատս մարգարէի յանձն իւր առեալ մոլորեցոյց զկնի իւր իբրեւ զերիս բիւրս մարդկան, և շրջեցուցեալ ըզնոսա ընդ անապատն էած 'ի լեւոռն՝ որ անուանեալ կոչի ձիւթենեաց, և իբրեւ կամէր նա մտանել անտի

պարտնացն նոցա ոչ լինէին նոքա երեւալ՝ թէ մի ոք իցէ: Նախ իսկ զառաջինն սպանաւ Յոջնաթան քահանայապետ, և զկնի նորա հանապաղօր կոտորեալ լինէին բազումք. չար իսկ էր երկիւղն քան զնոյն չարչարանն, զի յամենայն ժամու իբրեւ 'ի պատերազմի ամենայն մարդ սպասեալ ակն ունէր մահու իւրոյ:

Քառենորոյ աստուծոյն. վասն եգիպտացոյն՝ այն որ և 'ի Գործս առաքելոցն յիշատակեն զնմանեն:

Յետ այսորիկ հանգերձ այլովք՝ ասաց և զայս ևս Յովսեպոս, եթէ հարուածովք, ասէ, որ մեծ ևս է քան զայս՝ չարչարեաց զՀրէայն այր մի եգիպտացի սուտ մարգարէ: Զի եկն նա 'ի Քորասոն՝* այս մոլորեցուցիչս և եգ 'ի վերայ իւր զանոռն մարգարէի. և ժողովեաց առ ինքն իբրեւ երեք բիւր մարգիկ որ մոլորեցան զկնի նորա: Իբրեւ շրջեցոյց զնոսա յանապատէ՝ էած զնոսա 'ի լեւոռն որ

* 'ի Քորասոն', քառ օրինակն ունի 'ի Քորոն', զոր թէ ընթեանուցումք 'ի Քորոն' նշանակէ ըստ յոյն մայրին 'ի Կորոն', 'ի Կորոն':

բռնաբար յերուսաղէմ, և վանեալ զպահապանս Հռոմոց բռնակալել վառելովքն որ էին ընդ նմա, յառաջեաց զառաջս էառ յանդուգն ժպրհուծեան նորա Փելիքս, եւ ընդդէմ նորա զօրօք հռովմայեցուվք ձեռն ետ նմա և ամենայն ժողովուրդն 'ի փրկութիւն հայրենեաց, և 'ի խառնել մարտին փախեալ Եգիպտացին սակաւուք, բայց ըմբռնեալ սատակեցան բազումք յայնցանէ՝ որք էին ընդ նմա. զայս այսպէս պատմէ Յովսէպոս յերկրորդ պատմութեան իւրում. բայց արժան է մեզ կշռել զայս՝ որ ասացաւ վասն Եգիպտացւոյն այնորիկ ընդ այնոսիկ՝ որ 'ի Գործս Առաքելոցն ասացան, յորժամ առ Փելիքսի գուժէր ամբաստանութեամբ ժողովուրդն Հրէից ընդդէմ Պօղոսի յերուսաղէմ, մատուցեալ հազարապետն աւեր ցՊօղոս. Մի արդեօք դու իցես Եգիպտացին որ յառաջ քան զայս աւուրս ապստամբեցուցեր և հաներ յանապատ չորս հազար արս սիկարեանս: Եւ այս եղև 'ի ժամանակս Փելիքսի:

անուանեալ կոչի ձիթենեաց, և անտի բռնաբար կամեցաւ նա մըտանել յերուսաղէմ. և իբրև ըմբռնեաց նա զպահապանսն Հռոմոց, և 'ի ժողովրդենէ անտի յանդգնութեամբ դայր նա հանգերձ վառելովքն որ էին ընդ նմա: Բայց յառաջեաց զհպարտութիւնն ամբարտաւանութեան նորա Փելիքս. զի ընդ յառաջ եւ նորա վառեալ Հռոմովք, և յամենայն ժողովրդենէ անտի խառնեցան ընդ նոսա վասն վրիժումն ինդրելոյ. և իբրև սասակացաւ մարտ պատերազմին՝ փախեալ Եգիպտացին սակաւուք. բայց ըմբռնեցան բազումք և սատակեցան՝ 'ի յայնցանէ որ ընդ նմա էին: Զայս ասաց Յովսէպոս 'ի յերկրորդ պատմութեան անդ: Բայց արժան է մեզ կշռել զայս որ ասացեալ են աստ վասն Եգիպտացւոյն այնորիկ՝ ընդ այնոսիկ որ ասացեալ են 'ի Գործս առաքելոցն՝ զոր ասաց հազարապետն ցՊօղոս, 'ի ժամանակի իբրև գուժէին 'ի վերայ նորա ժողովքն Հրէից 'ի մէջ Երուսաղէմի, 'ի ժամանակն Փելիքսոյ. Եւ է ոչ գուռ ես, ասէ, այն Եգիպտացի որ յառաջ քան զայս աւուրս՝ խռովեաց և եհան յանապատ երեք հազար մարդիկ չարագործս: Այս ինչ եղև 'ի ժամանակս Փելիքսեայ:

ԳԼՈՒԽ ԻԲ.

Թե՛ ո՛րպէս առաքեցաւ ՚ի Հրեաստանէ ՚ի Հռովմ քաղաք Պօղոս կապանօք, և պատասխանի արարեալ աւթաստանոշքեանցն արձակեցաւ ազատ:

Փոխանակ փելիքեայ առաքեցաւ ՚ի Ներոնէ փեստոս, որոյ առաջի վարելով զդատ իւր Պօղոս՝ առաքեցաւ ՚ի Հռովմ քաղաք կապանօք: Եւ էր ընդ Առաքելոյս Արիստարքոս՝ զոր իրաւամբ գերեկից իւր կոչէ նա: Եւ Ղուկաս՝ որ զԳործս Առաքելոց գրեաց, յայսմիկ վախճան արար իւրոյ պատմութեանն յասել իւրում վասն Պօղոսի, եթէ եղև նա զերկեամ մի արձակեալ ՚ի կապանաց իւրոց. և անխափան քարոզէր անդ զբանն Աստուծոյ: Զի յետ պատասխանատուութեան իւրոյ յատենի դատաւորաց աւանդեն՝ գնացեալ Առաքելոյս միւսանգամ ՚ի պաշտօն քարոզութեան, և երկիցս դարձ արարեալ ՚ի քաղաքն և ապա կատարեալ վկայութեամբ: Զի մինչդեռ յայս կապանս էր գրեաց առ Տիմոթէոս զթուղթ իւր երկրորդ, յորում

Գնաներորդ երկրորդ. Երե՛ մրպէս առաքեցաւ ՚ի Հրեաստանէ ՚ի Հռովմ քաղաք Պօղոս կապանօք: Եւ իբրև արար նա զպատասխանին արձակեցաւ նա յամենայն քաղաքսանաց:

Առաքեցաւ ՚ի Ներոնեայ փեստոս ՚ի տեղի փելիքեայ. և իբրև ասաց զպատասխանն Պօղոս՝ առաքեցաւ ՚ի Հռովմ քաղաք կապանօք: Բայց էր ընդ Պօղոսի Արիստարքոս՝ այն որ վասն այսօրիկ կոչէ զնա գերեկից իւր, և Ղուկաս որ գրեաց զԳործս առաքելոցն. յայսմիկ միաբանի պատմութիւնն նորա յասելն իւրում վասն Պօղոսի, զի եղև զերկու ամ ՚ի Հռովմ քաղաքի. զի արձակեալ էր ՚ի կապանաց իւրոց, և անխափան քարոզէր անդ զբանն Աստուծոյ: Բայց ասի վասն նորին առաքելոյ, եթէ ՚ի Ժամանակի իբրև արար նա զպատասխանին վասն անձին իւրոյ, յայնմ Ժամանակի չօգուտն քարձեալ միւսանգամ ՚ի պաշտօն քարոզութեան: Այլ իբրև եկն նա երկիցս անգամ ՚ի քաղաք անգր՝ ապա կատարեցաւ նա վկայութեամբ. զի մինչդեռ անգէն կապեալ էր նա՝ գրեաց առ Տիմոթէոս զթուղթն երկրորդ, որ ՚ի նմա եցոյց և վասն առաջին պատասխանւոյն որ եղև նմա՝ և կատարման իւրոյ. որ յետ այսր

նշանակէ նա զառաջին զիւր պատասխանատուութիւն
 և մօտ առ դուրս զկատարումն: Եւ ընկալ քեզ զա-
 սացելոցս ամենայնի զնորա վկայութիւն: Յառաջնում
 ատենին, ասէ, ոչ ոք ինձ 'ի թիկունս եկաց, այլ ա-
 մենեքին թողին զիս, մի համարեսցի նոցա այն, այլ
 Տէր օգնեաց ինձ և զօրացոյց զիս, զի ինչ քարոզու-
 թիւն հաստատեսցի և լուիցեն ամենայն հեթանոսք.
 և ապրեցայ ես 'ի բերանոյ առիւծուն: Որով շատ իսկ
 յայտ առնէ, եթէ վասն զի կատարեսցի քարոզու-
 թիւն նովաւ՝ ապրեցաւ 'ի բերանոյ առիւծուն, զնե-
 րոն ուրեմն բանիւս ակնարկեալ վասն անագորոյն մը-
 տացն: Եւ յետ այնորիկ ոչ նմանագոյնս ինչ 'ի նոյն
 յարէ. եթէ ապրեցուցէ զիս 'ի բերանոյ առիւծուն,
 վասն զի ետես հոգւով եթէ չեւ էր հասեալ տակա-
 ւին ժամանակ կատարածի նորա՝ վասն որոյ յարէ 'ի
 նոյն եթէ ապրեցայ ես 'ի բերանոյ առիւծուն, և թէ
 փրկեսցէ զիս Տէր յամենայն գործոց չարաց և զեր-
 ծուցէ զիս յարքայութիւն իւր: Զի ցուցցէ մօտ առ
 դուրս զվկայութիւնն, զոր յայտնագոյնս 'ի սմին իսկ
 թղթի կանուխ ասացեալ էր եթէ. Ես արդ այսու-
 հետեւ նուիրեալ եմ, ժամանակ դարձի իմոյ հասեալ
 կայ: Յայսմիկ յերկրորդում թղթի աստ՝ զոր առ Տի-
 մոթէոս գրէ, ցուցանէ թէ Ղուկաս միայն էր ընդ

ընկալ այսուհետեւ վասն այսց վկայութեանց նորա զոր ասաց, ե-
 թէ 'ի առաջ պատասխանելոյն իմոյ՝ ասէ՝ յառաջին նուագի անդ ա-
 սէ ոչ ոք յեղբարցս գիպեցաւ առ իս, այլ ամենեքին թողին զիս.
 մի համարեսցին նոցա այս մեզք. բայց ինձ տէր օգնեալսն էր և
 զօրացոյց զիս, զի ինչ քարոզութիւնն կատարեսցի, և լուիցեն
 ամենայն հեթանոսք՝ զի ապրեցայ ես 'ի բերանոյ առիւծու. յայտ-
 նապէս իսկ ցուցանէ այսղբիմքը, եթէ յայն յառաջին ատենի
 անդ վասն զի կատարեսցի քարոզութիւն նորա՝ ապրեցաւ 'ի
 բերանոյ առիւծու, այսինքն 'ի Ներոնեայ. զի զնա անուանէ ա-
 ռիւծ վասն խառութեան բարկութեան նորա, և վասն զի ետես
 նա հոգւով զի յայն ժամանակս չեւ էր հասեալ ժամանակ կատա-
 րածի նորա. յարեաց զայն՝ զի ասէ եթէ ապրեցայ ես 'ի բերա-
 նոյ առիւծու. զի փրկեսցէ զիս յամենայն գործոց չարաց և զեր-
 ծուցէ վասն վկայութեան իւրոյ՝ այն որ զինի նորա լինելոց էր, այն
 զի յայտնապէս ասէ վասն նորա աստէն 'ի սմին թղթի, եթէ ես
 արդ այսուհետեւ ասէ նուիրեալ եմ. և ժամանակ իմոյ գարձին
 հասեալ կայ: Յայսմիկ յերկրորդում թղթի աստ, զոր առ Տիմո-

նմա. իսկ յառաջնում ատենի անդ. և ոչ սա: Վասն որոյ կարի իսկ հաւանագոյն Ղուկաս զԳործոց Առաքելոց զպատմութիւնն գրեաց ցորչաւ ընդ Պօղոսի էր՝ զդէպսն բովանդակելով: Զայս ասացաք, զի ցուցցուք եթէ ոչ յայնմ ժամանակի զոր Ղուկասն գրեաց զերթաւն Պօղոսի ՚ի Հռովմ քաղաք, եղև կատարած վկայութեան նորա: Եւ զի ՚ի դէպ յոյժ Ներոնի ՚ի սկզբան անդ զգօնագոյնս վարելով՝ մարդասիրապէս ունկն մատուցեալ պատասխանատուութեան Պօղոսի ՚ի ջատագովութիւն վարդապետութեան կրօնից, այլ իբրև զօրացաւ ՚ի ժպրհութեան իւրում հանդերձ այլովք չարեօք՝ համարձակեցաւ նա և ՚ի վերայ Առաքելոցն:

ԳԼՈՒԻ ԻԳ.

Թէ ո՛րպէս վկայեաց Յակովքոս, այն որ անուանեալ կոչէր եղբայր Տեսաւն.

Իսկ Հրէայքն՝ իբրև բողոք կալաւ Պօղոս ՚ի կայսրն և առաքեցաւ ՚ի Փետտոսէ ՚ի Հռովմ քաղաք, տեւեալ զի անկան ՚ի նենգաւոր խորհրդոց անտի զոր

Թէոս իբրև գրեաց, ցուցանէ թէ Ղուկաս միայն էր ընդ նմա իսկ յառաջնումն ատենի անդ. և մինչև ցայն ժամանակ որ եղև ընդ Պօղոսի՝ բովանդակեաց զպատմութիւն նորա: Բայց զայս զոր առացաք, զի ցուցցուք եթէ ոչ յայնմ ժամանակի զոր Ղուկասն գրեաց զերթաւն Պօղոսի ՚ի Հռովմ քաղաքի՝ եղև կատարած վկայութեան նորա: Բայց թուի եթէ ՚ի սկզբան անդ չէր խտուրթեամբ Ներոն առ այս աշակերտութիւն, և վասն այսորիկ գիւրում ընկալաւ զառաջին ատենն Պօղոսի. այլ իբրև զօրացաւ ՚ի ժպրհութեան իւրում հանդերձ այլովք չարեօք համարձակեցաւ նա ՚ի վերայ առաքելոցն:

Քառանկրոյք երրորդ. քէ ո՛րպէս վկայեաց Յակովքոս՝ այն որ անուանեալ կոչէր եղբայր տեսաւ մերոյ:

Իսկ Հրէայքն ՚ի ժամանակի իբրև կալաւ Պօղոս բողոք ՚ի կայսր և առաքեցաւ ՚ի Հռովմ քաղաք ՚ի Փետտոսէ, և իբրև անկանդաւ ՚ի նենգաւոր խորհրդոց անտի զոր խորհէին, դարձան

խորհէին, դարձան 'ի վերայ Յակովբու եղբոր Տեառն, այն որ ընկալաւ յԱռաքելոց անտի զաթոռ եպիսկոպոսութեան Երուսաղէմի: Եւ ժպրհութիւն համարձակութեան նոցա ընդդէմ Առաքելոյս եղև այսպէս, ածին կացուցին զնա 'ի մէջ, և կամէին թէ ուրասցի նա 'ի հաւատոց անտի Քրիստոսի առաջի ամենայն ժողովրդեանն: Իսկ նա արտաքոյ ակնկալութեան և սպասելոյ ամենեցուն՝ 'ի ձայն բարձր առաջի ամենայն ժողովրդեան մեծաւ համարձակութեամբ խոստովանեղև որդի լինել Աստուծոյ զՓրկիչն մեր և զՏէր Յիսուս Քրիստոս: Եւ իբրև ոչ կարացին համբերել վրկալութեան նորա, քանզի ամենայն մարդոյ հաւատարիմ էր վասն զգաստութեան վարուց նորա և աստուածապաշտութեան, սպանին զնա համարձակեալ 'ի ժամանակի անիշխանութեան: Զի ընդ այն ժամանակս մեռեալ էր Փետտոս 'ի Հրէաստանի, և առանց գլխոյ և առաջնորդի էր տեսչութիւն աշխարհին: Բայց օրինակ կատարման Յակովբու և յառաջ քան զայժմ կանխեցաք ցուցաք մեք 'ի բանից անտի Կղեմայ, զի յաշտարակէ անտի տաճարին ընկեցին զնա, և ձաղկաւ հարաւ 'ի մահ: Այլ ճգբրտագոյնս վասն նորա Հեգեթիպոս՝ որ մօտ 'ի ժամանակս Առաքելոց

նոցա 'ի վերայ Յակովբու եղբոր տեառն մերոյ, այն որ ընկալաւ յառաքելոց անտի զաթոռ եպիսկոպոսութեան Երուսաղէմի: Բայց ժպրհութիւն համարձակութեան նոցա որ 'ի վերայ նոցա էր՝ այսպէս եղև. ածին զնա 'ի մէջ և կամէին թէ ուրասցի նա 'ի հաւատոց անտի Քրիստոսի առաջի ամենայն ժողովրդեանն: Իսկ նա արտաքոյ կամաց և սպասելոյ ամենեցունց՝ 'ի ձայն բարձր բարբառով համարձակութեամբ առաջի ամենայն ժողովրդեանն խոստովանեղև զանուն որդւոյն Աստուծոյ Փրկիչ տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի: Եւ իբրև ոչ կարացին համբերել վկայութեան նորա, քանզի ամենայն մարդոյ հաւատարիմ էր թէ արդար է նա վասն կատարման վարուց նորա և իմաստութեանն և աստուածապաշտութեանն որ էրն: Գտին իւրեանց ժամանակ իշխանութեան՝ զի ոչ գոյր նոցա առաջնորդ: Քանզի ընդ այն ժամանակ մեռեալ էր Փետտոս 'ի Հրէաստանի, և առանց գլխոյ և առաջնորդի էր տեսչութիւն Հրէաստանի: Բայց օրինակ կատարման Յակովբու և յառաջ քան զայժմ կանխեցաք ցուցաք մեք 'ի պատմութենէ անտի բանիցն Կղեմնետայ. զի յաշտարակէ անտի տաճարին ընկեցին զնա, և ձաղկաւ հարաւ 'ի մահ: Ընդբրտութեամբ իսկ ասաց վասն նորա 'ի Հինգերորդ պատմութեան իւրում. եթէ նա՝ ասէ՝ ընկալաւ զառաջինն յառաքելոց անտի. և

եկաց, 'ի Հինգերորդ գիրս յիշատակարանաց իւրոց պատմէ բանիւքս. Ընկալաւ զտեսչութիւն եկեղեցւոյ միանգամայն ընդ Առաքեալն Յակովբոս եղբայր Տեառն, այն որ արդարն անուանեալ էր յամենայն մարդոյ՝ յաւուրց անտի Տեառն մերոյ մինչև առ մեզ. քանզի բազմաց անուն էր Յակոբոս: Իսկ սա յորովայն է մօր իւրոյ սուրբ էր, և գինի և օղի ոչ էարբ, և ինչ յորում է շունչ՝ նա ոչ եկեր, և սրբիչ 'ի գլուխ նորա ոչ ել, և իւղով նա ոչ օծաւ, և 'ի բաղանիս նա ոչ եմուտ: Սա միայն իշխէր 'ի սուրբն սրբոց մտանել, և ոչ հանդերձ ասուեայ զգենոյր, այլ կտաւի, և միայն առանձին մտանէր 'ի տաճարն, և գտանէին զնա զի եղեալ էր ծունր և խնդրէր Թողութիւն փոխանակ ժողովրդեանն, մինչ զի խստացան ծունկք նորա իբրև զուղտու, քանզի հանապազօր ծունր դրնէր և երկիր պագանէր Աստուծոյ և Թողութիւն խնդրէր վասն ժողովրդեանն: Վասն առաւել արդարութեան իւրոյ անուանեալ կոչէր նա արդար, և պարիսպ ժողովրդեան արդարութիւն նորա. որպէս և մարգարէքն կանխաւ ծանուցին զնմանէ: Ոմանք արդ յեւթն աղանդոցն՝ որ էին 'ի ժողովրդեանն, զորոց կանուխ յիշատակեցաք յառաջին գրութիւնս մեր, հարցանէին զնա, թէ որ է դուռն Յիսուսի: Իսկ նա

պատմէ զնմանէն այսպէս. Եթէ ընկալաւ՝ ասէ՝ զեկեղեցի յառաքելոց անտի Յակովբոս եղբայր տեառն մերոյ, այն որ արդարն անուանեալ էր յամենայն մարդոյ, յաւուրց անտի տեառն մերոյ մինչև առ մեզ. քանզի բազմաց անուն էր Յակովբոս: Իսկ այս յորովայն է մօր իւրոյ սուրբ էր, և գինի և օղի նա ոչ էարբ, և ինչ յորում շունչ է, նա ոչ եկեր, և սրբիչ 'ի գլուխ նորա ոչ ել և իւղով նա ոչ օծաւ, և 'ի բաղանիս նա ոչ եմուտ: Սա միայն իշխէր 'ի սուրբն սրբոց մտանել և ոչ հանդերձ ասուեայ զգենոյր նա, այլ ցփսիս. և միայն առանձին մտանէր 'ի տաճարն. և գտանէին զնա զի եղեալ էր ծունր և խնդրէր Թողութիւն փոխանակ ժողովրդեանն. մինչ զի խստացան ծունկք նորա իբրև զուղտու. քանզի հանապազօր ծունր գնէր և երկիր պագանէր Աստուծոյ և Թողութիւն խնդրէր վասն ժողովրդեանն: Վասն առաւել արդարութեան իւրոյ, զի անուանեալ կոչէր նա արդար. և պարիսպ ժողովրդեան արդարութիւն նորա. որպէս և մարգարէքն ասէին զնմանէ: Արդ մարգիկ յայսց եօթն աղանդոյս որ էին 'ի մէջ ժողովրդեանն՝ զորոց կանխեցաք ասացաք վասն նոցա. այսու պատմութեամբ հարցանէին զնա եթէ որ է դուռն Յիսուսի: Իսկ նա

ասէ, թէ նա է Փրկիչ. յորոց և բազումք հաւատացին եթէ Յիսուս նա ինքն է Քրիստոսն: Արդ յիշատակեալ աղանդքս, ոչ հաւատային, ոչ թէ յարեալ նա ՚ի մեռելոց, և ոչ թէ գալոց է նա հատուցանել մարդոյ ըստ գործս իւր, և որք հաւատացինն վասն Յակովբու հաւատացին: Եւ ՚ի հաւատալ բազմաց յիշխանաց ժողովրդեանն, եղև ամբոխ խռովութեան Հրէից և դպրաց և փարիսեցւոց, զի ասէին թէ նեղի ամենայն ժողովուրդն ՚ի սպասել Յիսուսի Քրիստոսի, ժողովեցան և ասենց Յակովբ. Աղաչեմք զքեզ, Տէր, արգել զժողովուրդդ, զի ահաւասիկ մոլորեալ են զհետ Յիսուսի ուրումն. թէ նա իցէ Քրիստոսն: Խորհրդեմք ՚ի քէն, հաճեա՛ հաւանեցո՛ զամենեսեան՝ որ միանգամ եկեալ են ՚ի տօն զատկիս վասն Յիսուսի, զի ամենեքեան անսամք քեզ, զի մեք իսկ վեկայեմք քեզ և ամենայն ժողովուրդս եթէ արդարես, և ակն առնուլ դու ումեք ոչ գիտես. արդ հաճեաց և հաւանեցո զժողովուրդս զայս, զի մի մոլորեալցին վասն Յիսուսի. զի ամենայն ժողովուրդդ և մեք ամենեքեան յանձն առեալ հաւանիմք քեզ: Արդ ելկաց դու ՚ի վերայ աշտարակի տաճարին, զի եղիցիս դու երևելի ՚ի վերուստ, և եղիցին բանք քո լսելի ա-

ստէ ցնոսա, եթէ նա է Փրկիչ: Եւ ՚ի նոցանէ բազումք հաւատացին եթէ Յիսուս՝ նա ինքն է Քրիստոս: Այս աղանդք զորմէ կանխեցաք ասացաք ոչ հաւատացին և ոչ եթէ յարեալ նա ՚ի մեռելոց, և ոչ թէ գալոց է նա հատուցանել ամենայն մարդոյ ըստ գործս իւր: Եւ որք հաւատացինն, վասն Յակովբու հաւատացին. այլ թէպէտ և բազումք յիշխանաց անտի ժողովրդեանն հաւատացին, սակայն ամբոխ յոյժ էր Հրէիցն և դպրացն և փարիսեցւոցն, զի ասէին՝ նեղի ամենայն ժողովուրդս ՚ի սպասել Յիսուսի Քրիստոսի: Ժողովեցան և ասենց Յակովբ. Աղաչեմք զքեզ, տէր, արգել զժողովուրդդ, զի ահաւասիկ մոլորեալ են առ Յիսուս ոմն՝ եթէ նա է Քրիստոսն: Խնդրեմք ՚ի քէն, հաճեա՛ հաւանեցո՛ զամենեսեան՝ որ միանգամ եկեալ են ՚ի տօն զատկիս վասն Յիսուսի. զի ամենեքեան անսամք քեզ, զի մեք իսկ վեկայեմք քեզ և ամենայն ժողովուրդս, եթէ արդարես և ակն առնուլ դու ումեք ոչ գիտես. արդ դու հաճեա՛ հաւանեցո զժողովուրդս զայս, զի մի մոլորեալցին վասն Յիսուսի. զի ամենայն ժողովուրդդ, և մեք ամենեքեան յանձն առեալ հաւանիմք քեզ: արդ՝ ել կաց դու ՚ի վերայ աշտարակի տաճարին, զի եղիցիս դու երևելի ՚ի վերուստ, և եղիցին բանք քո լսելի ամենայն ժողովրդեանն առհասարակ. զի

ամենայն ժողովրդեան առ հասարակ, զի վասն զատկին եկեալ էին ամենայն տոհմքն և հեթանոսք ընդ նոսին: Հանին կացուցին զնա դպիրքն և փարիսեցիք 'ի վերայ աշտարակի տաճարին, աղաղակեցին և ասենցնա. Դու որ արդարդ ես, որում պարտ է մեզ ամենեցուն հաւանել, որովհետեւ ժողովուրդդ մոլորեալ է զինի Յիսուսի խաչելոյն, ասա մեզ՝ որ դուռն է Յիսուսի խաչելոյն: Պատասխանի ետ նա 'ի ձայն բարձր բարբառոյ և ասէ. Ձի հարցանէք դուք զիս վասն Որդւոյ մարդոյ. և նա աւանիկ նստի յերկինս ընդ աջմէ զօրութեան մեծի, և հանդերձեալ է նա գալ ընդ ամպս երկնից: Եւ իբրեւ բազումք հաստատեցան և փառաւոր առնէին վասն վկայութեանն Յակովբու և ասէին՝ Օրհնութիւն որդւոյ Դաւթի. յայնժամ դարձեալ առ միմեանս դպիրք և փարիսեցիք ասէին. Չարիս գործեցաք, զի տուաք տալ Յիսուսի զայսպիսի վկայութիւնս. այլ ելցուք և ընկեացուք զնա անտի, զի երկիցեն և ոչ հաւատասցեն նմա: Աղաղակեցին և ասեն. ո՛հ ո՛հ մոլորեցաւ արդարն. և կատարեցին նորա զայն ինչ որ գրեալ է յԵսայեայ մարգարէէ, զի ասէ. Սատակեացուք զարդարն զի դժպհի եղև մեզ, վասն այսորիկ զարդիւնս գործոց իւրեանց կերիցեն: Ելին ապա և արկին վերուստ 'ի վայր զարդարն, և ա-

վասն զատկին եկեալ էին ամենայն տոհմքն և հեթանոսք ընդ նոսին. հանին կացուցին զնա այնուհետեւ դպիրքն և փարիսեցիք 'ի վերայ աշտարակի տաճարին, աղաղակեցին և ասենցնա. Արք. քեզ փայն պարտ և պատշաճ է մեզ ամենեցուն հաւանել և յանձն առնուլ, վասն զի ժողովուրդս մոլորեալ է զինի Յիսուսի՝ այն որ խաչելցան. ասա մեզ՝ Թէ որ դուռն է Յիսուսի: Պատասխանի ետ 'ի ձայն բարձր բարբառոյ և ասէ. Ձի հարցանէք զիս դուք վասն որդւոյ մարդոյ, և նա աւանիկ նստի յերկինս ընդ աջմէ զօրութեան մեծի, և հանդերձեալ է նա գալ ընդ ամպս երկնից: Եւ իբրեւ բազումք հաստատեցան, և փառաւոր առնէին վասն վկայութեանն Յակովբու և ասէին. Օրհնութիւն որդւոյ Դաւթի, յայնժամ դպիրքն և փարիսեցիք ասէին առ միմեանս. Չարիս գործեցաք, զի տուաք տալ Յիսուսի զայսպիսի վկայութիւնս. այլ ելցուք և ընկեացուք զնա անտի, զի երկիցեն և ոչ հաւատասցեն նմա: Աղաղակեցին և ասեն. Ո՛հ, ո՛հ, արդարն մոլորեցաւ: Եւ կատարեցին նորա զայն ինչ՝ որ գրեալ է յԵսայեայ մարգարէ՝ զի ասէ. Սատակեացուք զարդարն՝ զի դժպհի եղև մեզ. վասն այսորիկ ըստ գործոց ձեռաց իւրեանց վայելեացն: Ելին այնուհետեւ և արկին վերուստ

սէին ցմիմեանս քարկոծեսցուք զՅակովբ արդար. և սկսան քարկոծել, քանզի յանկանելն նա ոչ մեռաւ, այլ շրջեցաւ և ծունր եդ և ասէ. Խնդրեմ 'ի քէն, Տէր Աստուած հայր, Թող սոցա՝ քանզի ոչ գիտեն զինչ գործեն: Եւ մինչդեռ նոքա քարկոծէին՝ մի ոմն 'ի քա հանայից անտի յորդուոց Հռաքաբու՝ Հռաքաբիմեանց անտի, զորոց վկայէ Երեմիա մարգարէ, աղաղակեաց և ասէ. Դադարեցէք, զինչ գործէք, յաղօթս կայ 'ի վերայ ձեր աւաղիկ արդարո՛ք: Եւ մի 'ի նոցանէ ընթացաւ, էառ 'ի Թափէ միովն զտոփանն, որով զհանդերձն տոփէր, և եհար զգլուխ արդարոյն: Եւ այսպէս վկայեաց նա, և Թաղեցին զնա անդէն 'ի տեղւոյն. և մինչև ցայսօր ժամանակի շիրիմ՝ նորա կայ առ կողմ տաճարին: Վկայ շմարիտ եղև նա Հրէից և հեթանոսաց, եթէ Յիսուս, նա ինքն է Քրիստոս: Եւ յետ ոչ բազմաց էառ Վեսպասիանոս պատերազմաւ զՀրէաստան և գերեաց զՀրէայս: Զայս ամենայն ընդարձակագոյնս պատմէ Հեգեսիպպոս միաբան ընդ Կղեմայ. և Թէ այնպիսի զարմանալի ոմն էր առ ամենայն մարդիկ, և անուանի արդարութեամբ Յակովբոս, որպէս զի և 'ի Հրէից անտի որ միանգամ իմաս-

'ի վայր զարդարն, և ասէին ցմիմեանս. Քարկոծեսցուք զՅակովբ արդար. և սկսան քարկոծել: Քանզի իբրև անկաւ և ոչ մեռաւ, այլ շրջեցաւ և ծունր եդ՝ և ասէ. Խնդրեմ 'ի քէն, տէր Աստուած, հայր ամենայնի, Թող սոցա՝ քանզի ոչ գիտեն զինչ գործեն: Եւ մինչդեռ նոքա քարկոծէին, մի 'ի քահանայից անտի յորդուոց Բաբաբու՝ Բաբիբիմեանց, յայնչանէ որ վկայէ 'ի վերայ նոցա Երեմիա մարգարէ, աղաղակեաց և ասէ. Լուռ լերուք, զինչ գործէք. յաղօթս կայ 'ի վերայ ձեր աւաղիկ արդարո՛ք: Եւ մի 'ի նոցանէն ընթացաւ, էառ 'ի Թափէ միովն զտոփանն՝ որով զհանդերձն տոփէր, և եհար զգլուխ արդարոյն և ստապեաց. և այսպէս վկայեաց. և Թաղեցին զնա անդէն 'ի տեղւոյն առ կողմ տաճարին. և մինչև ցայսօր ժամանակի շիրիմն նորա կայ առ կողմն տաճարին: Արդ վկայ շմարիտ եղև նա Հրէից և հեթանոսաց, եթէ Յիսուս՝ նա ինքն է Քրիստոս: Եւ նոյնժամայն հետ ընդ հետ գերեաց զնա Ապպսիանոս: Զայս ասաց ընդարձակութեամբ Կղեմենոս, բայց որ միաբանին սոցա՝ ասաց և Հեգեսիպպոս. եթէ այսպէս՝ ասէ՛ զարմանալի էր առ ամենայն մարդիկ, և անուանի էր արդարութեամբ Յակովբոս, որպէս զի և 'ի Հրէից անտի, որ միանգամ իմաստուն ոք էր, այսպէս ունէին՝ եթէ այսպէս պատճառք եղեն, զի

տուն որ էր՝ այնպէս ունէր, եթէ այս եղէն պատ-
շառք, զի նոյնժամայն յետ վկայութեան նորա գե-
րեացի Երուսաղէմ, և ոչ վասն այլոյ իրիք էանց ընդ
նոսա, այլ փոխանակ զի համարձակեցան նոքա՝ ի վե-
րայ նորա։ Նոյն ինքն և Յովսեպոս ոչինչ դանդաղեցաւ
վկայել այսմ բանիւս՝ եթէ. Այս անցք՝ որ անցին ընդ
Հրէայն իբրու ի վրէժ Յակովբու արդարոյ, որ էր
եղբայր Յիսուսի, որ անուանեալ կոչի Քրիստոս. փո-
խանակ զի արդար էր և սպանին զնա Հրէայքն։ Որ և
վասն մահուն նորա ի քսաներորդ գիրս Հնախօսու-
թեան իւրոյ պատմէ այսպէս. Իբրև լուաւ, ասէ,
կայսրն զմահ Փեստոսի՝ առաքեաց զԱլբինոս դատա-
ւորութեամբ ի Հրէաստան. իսկ Անանոս կրտսերն,
զորմէ ասացաւ թէ ընկալաւ զքահանայապետու-
թիւնն, յանդուգն ոմն էր և ժպիրՏ, և էր յաղան-
դոյ անտի սաղուկեցւոցն, զորս քան զամենայն Հրէ-
այս անագորոյնս և խիստ լինել ի դատաստանի՝ կան-
խաւ ցուցաւ։ Արդ այսպիսի որ գոլով Անանոս համա-
րեցաւ թէ եգիտ իւր ժամանակ դիպի, վասն զի Փես-
տոս մեռեալ էր, և Ալբինոս ցայնվայր դեռ ի ճանա-
պարհի, և կարգեաց ատեան դատաւորաց և տարաւ
անգր զեղբայրն Յիսուսի՝ որ անուանեալ կոչի Քրիս-
տոս, և անուն էր նորա Յակովբոս, և զայլ ոմանս. և

նոյնժամայն յետ վկայութեան նորա գերեացի Երուսաղէմ. և ոչ
վասն այլս իրիք էանց ընդ նոսա, այլ վասն զի համարձակեցան ի
վերայ նորա։ Բայց սակայն և Յովսեպոս ոչինչ դանդաղեցաւ վկա-
յել և զայս ևս գրով՝ այսու բանիւք, եթէ այս անցք որ անցին ընդ
Հրէայն իբրու թէ վասն վրիժուն Յակովբու արդարոյ, որ էր նա
եղբայր՝ որ անուանեալ կոչի Քրիստոս։ Փոխանակ զի արդար էր և
սպանին զնա Հրէայքն։ Եւ դարձեալ նոյն ինքն և վասն մահուն նո-
րա ցուցանէ այսու բանիւք. Ի ժամանակն՝ ասէ՝ իբրև լուաւ կայսր
վասն մահուն Փեստոսի, առաքեաց զԱլբինոս հիւպարքոս ի վե-
րայ հրէաստանի։ Իսկ Անանոս մանուկ, այն որ ասեն զմանէն՝ ե-
թէ ընկալաւ զքահանայապետութիւնն, խիստ էր և յամառ յոյժ, և
էր նա յաղանդոյ անտի սաղուկեցւոցն, այնոցիկ՝ որք անհնարինք
են դատաստանոք առաւել քան զամենայն Հրէայն, որպէս կանխե-
ցաւ ասացաւ։ Եւ քանզի այսպէս էր ինքն Անանոս, համարեցաւ նա
թէ եգիտ իւր ժամանակ դիպի, վասն զի Փեստոս մեռեալ էր, և Ալ-
բինոս ցայնվայր դեռ ի ճանապարհի դայր. և կարգեաց ատեան
ժողովրդեանն, և տարաւ անգր զեղբայրն Յիսուսի՝ որ անուանեալ
կոչէր Քրիստոս, զի անուն էր նորա Յակովբոս, և զայլ ոմանս. և

արար զնոցանէ ամբաստանութիւն իբրեւ զապստամբաց յօրինացն, և մատնեաց զնոսա 'ի քարկոծումն մահու: Իսկ որոց զգոնագոյնք էին 'ի քաղաքին, և զօրէնսն շէմարտութեամբ ունէին, չար թուեցաւ նոցա բանն, և յղեցին առ արքայ 'ի Ծածուկ, և աղաչէին զնա առաքել առ Անանոս: մի յայսմ հետէ գործել այսպիսի ինչ. զի և ոչ յառաջ քան զայս ուղիղ ինչ գործեալ էր նորա: Իսկ ոմանք ի նոցանէ ընդ առաջ ելեալ Ալբինոսի՝ որ գայր յԱղեքսանդրեայ, ցուցին վասն Անանոսի՝ թէ ոչ ունելով իշխանութիւն ատեան ուղղէր առանց հրամանի քո: Լուեալ սոցա Ալբինոս գրեաց մեծաւ սրտմտութեամբ առ Անանոս, սպառնացեալ վրէժ խնդրել 'ի նմանէ. վասն որոյ և Ագրիպպաս արքայ եբարձ 'ի նմանէ զքահանայապետութիւնն, կացեալ նորա իբրեւ զամիսս երիս յիշխանութեան. և կացոյց 'ի տեղի նորա զՅեսու որդի Տամմայ: Այսչափ ինչ պատմին վասն Յակովբու, որում համարին լինել առաջին թուղթ՝ որ կաթողիկեայց ասի. բայց միտ դնելի է, զի ընդ անհարազատսս սրբեցաւ այն, և զի բազումք յառաջնոց անտի ոչ յիշատակեցին զայն, և ոչ զայն որ Յուդայն անուանի, մին յեւթանց անտի կաթողիկեայց. բայց սակայն գիտաւ.

արար զնոցանէ ամբաստանութիւն իբրեւ զմարդոց անօրինաց, և մատնեաց զնոսա 'ի մահ մեռանել: Իսկ հեզքն ամենեքեան որ էին 'ի քաղաքի անդ, որ զօրէնսն շէմարտութեամբ ընդունէին, չար թուեցաւ նոցա գործս այս, և յղեցին առ արքայն զաղաուկ և աղաչէին զնա առաքել առ Մանոս՝ զի մի յայսմ հետէ եղիցի նագործել այսպիսի ինչ. նա և ոչ յառաջ քան զայս ուղիղ ինչ գործէր նա: Իսկ ոմանք 'ի նոցանէ՝ իբրեւ եկն Ալբինոս յԱղեքսանդր քաղաք՝ ընդ առաջ եղէն նմա, և ցուցին վասն Մանոսի, թէ ոչ ունէր նա իշխանութիւն ատեան ուղղել առանց հրամանի քո՝ այն որ և յանձն իսկ էաւ նոցա և գրեաց առ Մանոս մեծաւ սրտմտութեամբ, և սպառնացաւ վրէժ խնդրել 'ի նմանէն: Նա և Ագրիպպա արքայ վասն այսորիկ եբարձ 'ի նմանէ զքահանայապետութիւնն, իբրու կացեալ էր նորա զերիս ամիսս, և կացոյց փոխանակ նորա զՅեսու որդի Գամայ *:

Այս ինչ են ասացեալ վասն Յակովբու, այն՝ որ նորա ասի առաջին թուղթն կաթողիկեայց: Բայց արժան է մեզ գիտել թէ չէ ընդունելի, զի բազումք ոչ յիշատակեցին զնա յառաջնոց անտի. և ոչ այն՝ որ Յուդայն անուանի, զի և նա մի է յեթեանց կաթո-

ցաք եթէ և սոքա այլովք հանդերձ ընթեռնուն հրապարակաւ 'ի բազում եկեղեցիս:

ԳԼՈՒԽ ԻԴ.

Թե՛ ո՛րպէս յետ Մարկոսի աշաջին եպիսկոպոս եկաց Աղեքսանդրացոց նկեղեցոյն Աննիանոս:

Յամին ութերորդի՝ արքայութեան Ներոնի՝ յետ Մարկոսի առաքելոյ և աւետարանչի, կալաւ նախ ըզպաշտօն եկեղեցւոյն Աղեքսանդրացոց Աննիանոս, այր աստուածասէր և յամենայնի սքանչելի:

ԳԼՈՒԽ ԻԵ.

Վասն հաշածանաց Ներոնի՝ յորոշմ Պօղոս և Պեւորոս 'ի Հռովմ վասն աստուածապաշտութեան առին զպսակ վկայութեան:

Ի բռնանալ Ներոնի յիշխանութիւն տէրութեան իւրոյ, 'ի խորհուրդս չարաչարս անկանէր նա մարտն:

զիկեայց անտի: Բայց սակայն գիտացաք՝ եթէ և նոքա այլովք հանդերձ ընթեռնուն յեկեղեցիս բազումս:

Քսաներորդ չորրորդ. քե՛ որպէս յետ Մարկոսի եկաց յեկեղեցոյ աղեքսանդրացոց նախ զառաջին Անիանոս:

Յամին ութերորդի արքայութեանն Ներոնեայ արքայի. յետ Մարկոսի աւետարանչի կալաւ զպաշտօն եկեղեցւոյն աղեքսանդրացոց Անիանոս:

Քսաներորդ հինգերորդ. վասն հաշածանացն որ եղեն յամս Ներոնեայ. զի՛ 'ի նոսա Պօղոս և Պեւորոս առին զպսակ վկայութեան վասն աստուածապաշտութեան՝ 'ի Հռովմ քաղաքի:

Ի բռնանալ անդ Ներոնեայ յիշխանութիւն տէրութեան իւրոյ, 'ի խորհուրդս չարաչարս անկաւ նա և ընդդէմ աստուածապաշ-

չէլ և ընդդէմ աստուածպաշտութեան կրօնից Աստուծոյն արարչին ամենեցուն: Բայց թէ որպիսի ինչ եղև չարութիւն նորա և որքան չէ մեզ պարսպ 'ի ժամուս ճառելոյ, այլ զի բազումք ճգրտագոյնս ըզնմանէ աւանդեցին. որ կամին՝ կարող է ուսանել յայնցանէ՝ վասն շամբուշ մոլեգնութեան առնս, որ անխորհուրդ մտօք կորոյս և սատակեաց զբիւրս մարդկան, և մինչ յայնպիսի անագորոյն սպանութիւնս եկն, զի և յընտանեաց իւրոց և 'ի սիրելեաց ոչ խորշեցաւ. զմայր իւր և զկինն, դարձեալ և զայս բազումս յազգատոհմէ իւրմէ՝ իբրև զթշնամիս և զատելիս, ազգի ազգի մահուամբ կոտորեաց: Արժան էր արդ, զի ընդ այլս ամենայն և այս նմա գրեցցի, զի 'ի կայսերս առաջին հալածիչ աստուածպաշտութեան կրօնից երևեցաւ նա: Զայն զայս յիշատակէ Տերառողիանոս հռովմայեցի բանիւս՝ եթէ. Այնքէք աղէ միանգամ ընդ մատեանս յիշատակարանաց ձերոց և գտաւ նիցէք անդ, զի նախ զառաջինն Ներոն՝ յորժամ զարևելս ողջոյն հնազանդեցուցեալ, դառն առ ամենայն մարդիկ երևէր, յարոյց հալածանս ընդդէմ կրօնիցս վարդապետութեան, և այսպիսի գլխաւորաւ սպանողաց մերոց պարծիմք մեք: Զի որ գիտէն զայն՝ կարող

տութեանն վառեցաւ: Բայց գրեալ է * Թէ որպէս էր չարութիւն նորա, չէ մեր ժամանակ. բազումք իսկ պատմեցին զնմանէն ճմարտութեամբ. զի այն որ կամի՝ 'ի նոցանէն կարող է ուսանել վասն մոլորութեան նորա. զի անխորհուրդ մտօք կորոյս և սատակեաց զբիւրս մարդկան. և մինչ յայսպիսի աղաւորութիւն սպանութեան եկն եւ՝ զի և ոչ 'ի սպանութենէ ընդանեաց և սիրելեաց իւրոց արգելաւ նա. զի զմայր իւր և զեղբարս իւր, և զկինն իւր եւս պան, և դարձեալ այլ ևս զբազումս յազգատոհմէ իւրմէ իբրև զթշնամիս և զատելիս՝ ազգի ազգի մահուամբ կոտորեաց: Արդ արժան էր եթէ հանդերձ ամենայնիւ թէ և այս ևս գրեցցի, վասն նորին ինքնակալ կայսեր, զի առաջին հալածիչ աստուածպաշտութեան նա երևեցաւ: Զայն սա դարձեալ Տերառողիանոս հռովմայեցի յիշատակէ զնմանէն այսպէս և ասէ. Աղէ ընթերցարուք, ասէ, 'ի մատեանս յիշատակաց ձերոց և անգ գտանէք, զի նախ զառաջինն Ներոն հալածեաց զայս վարդապետութիւնս 'ի Հռոմ՝ քաղաքի. սաստիկ գառն էր նա 'ի վերայ ամենայն մարդոյ՝ յետ հնազանդելոյն նորա զամենայն արևելս: Եւ պարծիմք մեք իբրև այսպիսի գլխաւորաւ սպանողաց մերոց. զի այն որ գիտէ զժամանակն զայն,

• Աս է Բայն Կրէն Են ...

է 'ի միտ առնուլ, զի շնորհք մեծ եղեն մեզ պարտաւորեւ 'ի Ներոնեայ. զի որ առաջին աստուածամարտն քարոզեցաւ, նա է որ և զարթեալ 'ի կոտորած Առաքելոցն, և առ սովաւ Պօղոսի հատաւ գլուխն՝ 'ի նմին 'ի Հռովմ՝ քաղաքի. իսկ Պետրոս թէ 'ի խաչ հանաւ՝ աւանդեն վէպք: Եւ հաւատարմացուցանէ զպատմութիւնս Պօղոսի և Պետրոսի անուանքն՝ 'ի շիրիմն քաղաքին այնորիկ մինչև ցայսօր ժամանակի: Բայց ոչ այսչափ միայն, այլ և այր մի յուխտէն մանկանց եկեղեցւոյ Գայիոս անուն, յաւուրս Զեփիւռփնոսի եպիսկոպոսին Հռովմայեցւոց, իբրև ընդդէմ Պրոկղի՝ որ վերակացուն էր Փռիւպացւոց աղանդոյն, մաքառելով վիճէր, զայս ինչ ասաց վասն տեղեացն՝ ուր եղեալ էին մարմինք սրբոց Առաքելոցս. Ես, ասէ, ունիմ ցուցանել զախոյեանս, զնշանակս յաղթութեան Առաքելոցն. զի եթէ կամիս երթալ դու 'ի Վատիկան, կամ 'ի Ճանապարհն Ոստեայ, ուր գտանես զյաղթութիւն նոցա՝ որ ուղղեցին զայս եկեղեցի, զի 'ի միում իսկ ժամանակի վկայեցին նոքա երկոքին: Եւ Դիոնեսիոս եպիսկոպոսն Կորնթացւոց գրելով առ Հռովմ

կարող է 'ի միտ առնուլ՝ զի շնորհք մեծամեծ եղեն մեզ պարտաւորել մեզ 'ի Ներոնեայ: Արդ՝ սա աւելի քան զամենայն որ եղեն թշնամիք, առաջին թշնամի քարոզեցաւ Աստուծոյ, զի հպարտացեալ ամբարտաւանեաց նա կոտորել զառաքեալսն: Արդ՝ Պօղոսի հառաւ գլուխն անդէն 'ի նմին քաղաքի, և Պետրոս և նա խաչեցաւ գլխիւս: Եւ ըստ ասելոյ պատմութեանցն, և հաստատէ զնոյն պատմութիւն՝ անունս այս Պօղոսի և Պետրոսի, ունի և զայ մինչև ցայսօր ժամանակի գիրքն * որ անդ են: Բայց ոչ այս միայն, այլ և այր մի 'ի մանկանց եկեղեցւոյ, զի անուն նորա էր Գայիոս, որ եղև յաւուրս Զեփիւռփնոսի եպիսկոպոսի Հռովմայեցւոց՝ 'ի ժամանակի իրական գուպարած եղեալ մաքառէր ընդ Պօղոսի ** , այն որ էրն վերակացուն աղանդին փրկացւոց, զայս ինչ ասաց նա վասն տեղեացն՝ որ եղեալ են 'ի նոսա մարմինք սուրբ առաքելոցն. Արդ՝ ես, ասէ, ունիմ ցուցանել զյաղթութիւն առաքելոցն. զի եթէ կամիս երթալ դու 'ի Բեսիկոնոս, կամ ընդ Ճանապարհն որ հանէ ընդ կողման Ոստիայ, գտանես գու զյաղթութիւն նոցա՝ որ ուղղեցին զայս եկեղեցի: Զի 'ի միում իսկ ժամանակի վկայեցին նոքա երկոքին 'ի միասին, Դիոնեսիոս եպիսկոպոսն Կորնթացւոց՝ թղթովք խոսեցաւ ընդ Հռովմայեցիսն, երևեցոյց այսպէս. Զի և գուք, ասէ,

* Այսպէս յօր. Բայց ընթեանք է Դիւթ, այս էնքն շիրիմն, գերեզմանքն, որպէս անի և յղին:

Եղին՝ Եւ Պետրոս:

մայեցիս վկայէ. Դուք, ասէ, այնչափ և այնպիսի խրատու ձերով, զտունկն զայն՝ որ 'ի Պետրոսէ և 'ի Պողոսէ տնկեցաւ 'ի Հռովմ' և 'ի Կորնթոս' 'ի մի խառնեցէք, զի երկոքեան նոքա մի օրինակ 'ի մեզ 'ի Կորնթոս սերմանեալ ուսուցին. նոյն և 'ի կողմանա խառացւոյ 'ի միասին ուսուցեալ և վկայեցին 'ի միում ժամանակի: Եւ այսոքիկ, որպէս զի հաւատարիմ լիցի յոյժ պատմութիւնս:

ԳԼՈՒԽ ԻԶ.

Վասն բազում չարեացն զոր կրեցին Հրեայքն, և վասն վերջին պատերազմին նոցա ընդ Հռոմս:

Դարձեալ Յովսեփոս զբազում չարիս որ եկին հասին ազգին Հրէից պատմելով՝ յարէ 'ի նոյն և ոչ սակաւս յաւաք և 'ի պատուաւոր որերոյն հարուածովք տանջեալ 'ի մէջ Երուսաղէմի և 'ի խաչ հանեալ հրամանաւ Փլորեայ: Փաւառապետ էր սա 'ի վերայ Հրէաստանի, ընդ որով և սկիզբն եղև պատերազմին յերկոտասաներորդի ամի իշխանութեան Ներոնի: Ի

տունկն այն որ տնկեցաւ 'ի Պետրոսէ և 'ի Պողոսէ 'ի Հռոմ' և 'ի Կորնթոս' ընդ վարդապետութիւնք ձեր խառնեցէք. զի երկոքեան նոքա 'ի միասին տնկեցին և ուսուցին 'ի Կորնթոս. սոյնպէս և 'ի կողմանա խառացւոյ 'ի միասին ուսուցին, և վկայեցին 'ի միում ժամանակի:

Քսաներորդ վեցերորդ. վասն բազում չարեացն զոր կրեցին Հրեայքն. և վասն վերջին պատերազմին որ եղև նոցա ընդ Հռոմս:

Բայց և այս, որպէս զի հաւատարիմ լիցի յոյժ պատմութիւնս: Դարձեալ Յովսեփոս երկրորդեաց բազում չարիս որ եկին հասին ազգին Հրէից, զի յուցէ բանիւք իւրովք հանգերձ այլովք բազմք: Իսղումք, ասէ, յայնցանէ որ պատուականք էին 'ի Հրէայսն, որք տանջեան հարուածովք 'ի մէջ Երուսաղէմի, և խաչեցան զլիկվայր 'ի ձեռանէ Փղեսայ, այն որ էր գաւառապետ 'ի վերայ հրէաստանի, 'ի ժամանակի իբրև յուզեցաւ սկիզբն պատերազմին, յամին երկոտասաներորդի առաջնորդութեան Ներոնեայ:

չոխնդն ապստամբութեան Հրէից խռովեցան՝ ասէ, ամենայն կողմանք Սսորուց, և ընդ ամենայն տեղիս կոտորէին Հրէայք անողորմ՝ իբրև զթշնամիս հասարակաց, 'ի բնակչաց քաղաքացն այնոցիկ՝ յորս էին նոքա: Եւ էր տեսանել զքաղաքս լի վիրաւոր դիակամբք անթաղ ընկեցեալ առ միմեանս՝ ծերք և տղղայք 'ի միասին, և կանայք թայտառակեալ անծածկոյթ ամօթոյ մերկութեան նոցա, և ամենայն աշխարհն լի էր անպատում նեղութեամբ: Բայց սաստկագոյն էր սպառնումն չարաչար տանջանացն քան զայն որ համարձակ ժպրհութեամբ հանապազօր գործեալ լինէին: Զայսոսիկ այսպէս պատմէ Յովսեպոս ըստ բանիցս ըստ այսոցիկ: Եւ այս անցք անցին 'ի ժամանակիս առ Հրէայս:

Եւ յամենայն կողմանս Սսորոց 'ի ձեռն ապստամբութեանն զոր արարին Հրէայքն, խռովութիւն գառնութեան եհատ որդւոց ժողովբեանն՝ որ էին ընդ ամենայն տեղիս 'ի բնակչաց անտի քաղաքացն, զի առանց ողորմութեան իբրև 'ի պատերազմի կոտորեալ լինէին. և տեսանէր մարդ զքաղաքսն, զի լի էին վիրաւոր դիակամք առանց թաղելոյ, և ընկեցեալ գնէին առ միմեանս 'ի միասին ծերք և տղայք, և կանայք՝ զի և ոչ կերպարանք ամօթոյ մերկութեան նոցա ծածկեալ էին, և ամենայն աշխարհն լի էր անպատում նեղութեամբ: Բայց սաստկագոյն էր սպառնումն չարաչար տանջանացն, և քան զայն ևս որ համարձակ ժպրհութեամբն հանապազօր գործեալ լինէին: Զայս ասաց Յովսեպոս բանիւք իւրովք՝ թէ առ Հրէայսն այս ինչ անցք անցին:

Աստուծոյ առ Երկրորդ գպրութիւն պատմութեանց եկեղեցւոյ:

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ

ԳԼՈՒԽ Ա. ¹ — « Որդի անուաներ Յովսեփայ » . զՅովսեփայն զեղբայր Տեառն՝ որդի համարի Եւսեբիոս Յովսեփայ՝ յառաջնոյ անտի ամուսնոյն, որոյ կարծեացն զհետ զնան ապա Յպիփան, Գրիգոր Նիսապոլսի և Հիպոլիտոս: Այլ Հերոնիմոս՝ եղբայր ասէ զսա Տեառն իբրև մորաքեռ որդի նորա 'ի Մարեմայ 'ի քեռէ Տերամօրն. ընդ որում միաբանին և Ոսկեբերան և Թէոդորեոս: Զորմէ երկու բողոքնս ճառէ Բարոնիոս 'ի տարեգրութիւնս իւր:

ԳԼՈՒԽ Զ. ² — « Բաց 'ի կայսերէ » . Վրիպի յայսմ մեծապէս Եւսեբիոս 'ի ժամանակագրութեան, զի 'ի Յովսեփայն առեալ զպատմութիւն արկածիցս՝ երէք ամօք կանուխ քան զմկրտութիւն Փրկչին հանգիպեալ, որովհետև յերեքտասաներորդի ամի ինքնապաշտեան Տէրերի առաքեցաւ Պիղատոս դատաւարութեամբ 'ի Հրէաստան, և համարի վասն աստուածասպան անօրէնութեան Հրէից՝ 'ի պատուհաս նոցա յԱստուծոյ տնտեսեալ: Դարձեալ որ 'ի Յովսեփայնէն պատմի և որ 'ի Փիլոնէ՝ 'ի նոյն համարի առեալ, խառն 'ի խառն կարգէ, որ արգարե այլ և այլ են:

ԳԼՈՒԽ ԺԳ. ³ — « Սիմոնի Աստուծոյ սրբոյ » . Համարեցան ոմանք 'ի գիտնոց՝ եթէ Յուստինեայ անհամարութեամբ լատին բարբառոյն, և խաբէութեամբ մանաւանդ Սամարացոց ոմանք 'ի Հռովմ, զանգրիս Սիմոնի Սանդոյ գիցն Սաբինաց, կանգնեալ 'ի կղզւոյ Տէրերեայ՝ յոր և երգնուլ սովոր էին Հռովմայեցիք իբրև Աստուծոյն հաւատարմութեան, 'ի Սուրբն ասելով Սիմոնի մոգի կարծեցեալ, պատմէ զոր պատմէն:

ԳԼՈՒԽ ԺԴ. ⁴ — « Էած վարեաց զՊետրոս 'ի Հռովմ » . Ի բանից աստի Եւսեբեայ՝ առ կղաւքեաւ երեւի եղեալ չարաչար մահ Սիմոնի մոգի 'ի Հռովմ, զի յաւուրս ինքնակալիս պատմէ նա եկեալ առաքելապետին 'ի քաղաքս, և քարոզութեամբ իւրով զմոգական զարուեստագիտութիւն Սիմոնի խայտառակեալ, և զնա պատուհասապատեալեալ, զոր և հաստատան Յուստինոս և Երանոս: Իսկ որք չարաչար կատարած նորա յաւուրս Ներոնի տխրութեն ասել, այնպէս իմն երեւի՝ եթէ բաժանորդ կամիցին առնել և զՊոզոս յաղթաւնակն Պետրոսի 'ի վերայ Սիմոնի, քանզի առ Ներոնիւ մօտն 'ի

միասին գտան ամուլքս 'ի Հւովմ: Բայց զբանակութենէն և զվերանալոյ Սիմոնի չասէ ինչ Եւսեբիոս, ըսն զայսմանէ և Յուստի-նոս և Յրանոս:

ԳԼՈՒԽ ԺԷ. ⁵ — « Յայտնի է այնմ որ կամին » . Թերափեւա-քըս ասէ Փիլոն⁵ զի բժիշկք են հոգւոց, այսպէս կոչեցան, և կամ վասն սուրբ և պարկեշտ պաշտամանն՝ որով պաշտէին նոքա զԱւտուած: Եւ զի չէին սղջա Յեսսէեանք՝ զորոց լաճ ամենեկն Փիլոն, որք և 'ի Հրէաստան միայն գտանէին և 'ի Պաղեստին. իսկ սղջա ընդ Յունաստան և ընդ խուժս և ընդ գուժս սփռեալ, և յԵգիպտոս մանաւանդ և 'ի Մարէոտիս կաշեալ զբնակութիւն իբրև 'ի Հայրե-նիս և 'ի մայրաքաղաք իւրեանց, ուր ընդ հակառակն Յովսեփոս խօսելով զՅեսսէեանց՝ չառնէ ինչ յիշատակ զԹերափեւտաց: Այլ կամք և ջանքեն Եւսեբեայ նախնի քրիստոնեայս ասել զնոսս, իբրև ամենայն իրօք նման նոցին՝ 'ի մատեանս իւրեանց օրինաց, յազօթս և 'ի ծէսս, այլ վայրապար. օտար է ամենեկն կարծիք նորա. ոչ մի ինչ կարևոր նմանողութեամբ ընդ քրիստոնեայս, և մանաւանդ աւանձին բնակութեամբն իւրեանց յԵգիպտոս և 'ի Մարէոտիս յայտ առնեն թէ ըստ օրինակի Յեսսէեանց ազանգ է և սա հրէական:

ԳԼՈՒԽ ԺԸ. ⁶ — « Վասն բնութեան և արուեստից » . Զա-նաղանին ձեռագիրք 'ի մակագիր գրոցս, յոմանս 'ի նոցանէ՝ վասն փախստեան և գիւտի կամ ընտրութեան ընթեռնումք, այլ չեն զարմանք զի գիւրին է 'ի յունական բառս վրիպակս, զի փոխանակ *ἐπί φυσεως* բառի եղեալ է *ἐπί φυγῆς* .

ԳԼՈՒԽ ԺԹ. ⁷ — « Թագաւորեցոյց 'ի վերայ Հրէից » . Իմա-նամբ ասա զկրտսերն Ագրիպպաս, որ ոչ եթէ Հրէից, այլ 'ի վերայ չորրորդակտութեանց հօրեղբարցն՝ կացուցաւ 'ի Կղաւթեայ ինք. նակալէն Թագաւոր. 'ի վերայ Կալթիսացւոց և Տրպեոնացւոց, և 'ի վերայ միոյ մասին երկրին Գալիլէացւոց:

ՅԱՆԿ ԵՐՐՈՐԴ ԴՊՐՈՒԹԵԱՆ

- Ա. — Եթէ յոր աշխարհս քարոզեցին Առաքեալքն զՔրիստոս.
 Բ. — Եթէ յեկեղեցւոյ անդ Հոռովայեցւոց առաջին ո՛ր եկաց
 գլուխ:
 Գ. — Վասն Թղթոցն Առաքելոց:
 Դ. — Վասն նախկին յաջորդացն Առաքելոց:
 Ե. — Վասն վերջնոյ գերութեանն Հրէից, որ եղև յետ Քրիս-
 տոսի:
 Ջ. — Վասն սովոյն՝ զոր գէպ եղև Հրէից կրել:
 Ի. — Վասն կանուխ աստուածաձայնութեանցն Քրիստոսի:
 Լ. — Վասն նշանացն որ եղևն յառաջ քան զպատերազմն:
 Ք. — Վասն Յովսեփոսի և վասն գրոցն զոր եթող նա:
 Ժ. — Թէ որպէս յեշատակէ Յովսեփոս զգիրս սուրբս:
 ԺԱ. — Եթէ որպէս յետ Յակոբու առաջնորդ եկաց Շմաւմն ե-
 կեղեցւոյն Խոռուսողէմ:
 ԺԲ. — Թէ որպէս Հրամայեաց Վեսպասիանոս խնդիր առնել ո-
 ռոց միանգամ՝ ի զաւակէ անտի էին Դաւթի:
 ԺԳ. — Եւ Թէ որպէս Հոռովայեցւոց երկրորդ եպիսկոպոս ե-
 կաց Անանիւստոս:

ԴԱՐՁԵԱԼ ԴՊՐՈՒԹԻՒՆ ԵՐՐՈՐԴ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆՑ

ԵԿԵՂԵՑՒՈՑ

- Ա. — Առաջին ճառ. Թէ յոր յաշխարհ քարոզեցին առաքեալքն:
 Բ. — Երկրորդ, Թէ յեկեղեցւոյ անդ Հոռովայեցւոց առաջին ո՛ր եկաց գլուխ:
 Գ. — Երրորդ, վասն Թղթոցն Առաքելոցն:
 Դ. — Զորրորդ, վասն առաջին մարգարետութեան Առաքելոցն:
 Ե. — Հինգերորդ, վասն առաջին գերութեան Հրէից՝ որ յետ Քրիստոսի եղև:
 Ջ. — Վերջերորդ, վասն սովոյն՝ որ կալու զՀրեայսն:
 Ի. — Եթերկրորդ, վասն որոց յառաջագոյն մարգարեացու Քրիստոս:
 Լ. — Ութերորդ, վասն նշանացն՝ որ եղևն յառաջ քան զպատերազմ:
 Ք. — Իններորդ, վասն Յովսեփոսի, և վասն գրոցն՝ զոր եթող նա:
 Ժ. — Տասներորդ, Թէ որպէս յեշատակէ նա զգիրս սուրբս:
 ԺԱ. — Մեաստաներորդ, Թէ յետ Յակոբու Շմաւմն եկաց յեկեղեցւոյ անդ
 Խոռուսողէմ:
 ԺԲ. — Երկաստաներորդ, Թէ որպէս Հրամայեաց Արտաբանտոս խնդիր առ-
 նել ամենայնի որ միանգամ էին ի զաւակէ անտի Դաւթի:
 ԺԳ. — Երեքաստաներորդ, Եթէ եպիսկոպոս երկրորդ եկաց Աբիգէոս յեկե-
 ղեցւոյն աշխատեցացւոց:

միասին գտան ամուլքս 'ի Հուովմ: Բայց զբանակուածենէն և զվերանալոյ Սիմոնի չառէ ինչ Եւսեբիոս, լռեն զայսմանէ և Յուստինոս և Յրանոս:

ԳԼՈՒԽ ԺԻ. 5 — « Եայտնի է այնմ որ կամին » . Թերափեւաքս ասէ Փիլոն՝ զի բժիշկք են հոգւոց, այսպէս կոչեցան, և կամ վասն սուրբ և պարկեշտ պաշտամանն՝ որով պաշտէին նոքա զԱստուած: Եւ զի չէին սոքա Յեսսէեանք՝ զորոց լռէ ամենեկին Փիլոն, որք և 'ի Հրէաստան միայն գտանէին և 'ի Պաղեստին. իսկ սոքա ընդ Յունաստան և ընդ խուժս և ընդ գուժս սփռեալ, և յՄգիպտոս մանաւանդ և 'ի Մարէոտիոս կալեալ զբնակուածիւն իբրեւ 'ի Հայրենիս և 'ի մայրաքաղաք իւրեանց, ուր ընդ հակուակն Յովսեպոս խօսելով զԵսսէեանց՝ չառնէ ինչ յիշատակ զԹերափեւտաց: Այլ կամք և ջանքեն Եւսեբեայ նախնի քրիստոնեայս ասել զնոսա, իբրեւ ամենայն իրօք նման նոցին՝ 'ի մատեանս իւրեանց օրինաց, յաղօթս և 'ի ծէսս, այլ վայրապար. օտար է ամենեկին կարծիքնորա. ոչ մի ինչ կարևոր նմանողութեամբ ընդ քրիստոնեայս, և մանաւանդ ասանձին բնակութեամբն իւրեանց յՄգիպտոս և 'ի Մարէոտիոս յայս ասենն թէ ըստ օրինակի Եսսէեանց ազանգ է և սա հրէական:

ԳԼՈՒԽ ԺԲ. 6 — « Վասն բնութեան և արուեստից » . Զանազանին ձեռագիրք 'ի մեկագիր գրոցս, յոմանս 'ի նոցանէ՝ վասն փախստեան և գիւտի կամ ընտրութեան ընթեռնումք, այլ չեն զարմանք զի գիւրին է 'ի յունական բառս վրէպակս, զի փոխանակ *ἐπι φυσεως* բառի եղեալ է *ἐπι φυγῆς* .

ԳԼՈՒԽ ԺԳ. 7 — « Թագաւորեցոյց 'ի վերայ Հրէից » . Իմանամք աստ զկրտսերն Ագրիպպաս, որ ոչ եթէ Հրէից, այլ 'ի վերայ չորրորդայտութեանց հօրեղբարցն՝ կացուցաւ 'ի Կղազեայ ինքն նախալէն Թագաւոր. 'ի վերայ Կալթիսացւոց և Տրպեոնացւոց, և 'ի վերայ միոյ մասին երկրին Գալիլէացւոց:

ՅԱՆԿ ԵՐՐՈՐԴԻ ԴՊՐՈՒԹԵԱՆ

- Ա. — Եթէ յոր աշխարհս քարոզեցին Առաքեալքն զՔրիստոսս.
 Բ. — Եթէ յեկեղեցւոյ անդ Հռովմայեցւոց առաջին ի եկաց
 գլուխ:
 Գ. — Վասն Թղթոցն Առաքելոց:
 Դ. — Վասն նախկին յաջորդացն Առաքելոց:
 Ե. — Վասն վերջնոյ գերութեանն Հրէից, որ եղև յետ Քրիս-
 տոսի:
 Ջ. — Վասն սովոյն՝ զոր գէպ եղև Հրէից կրել:
 Ի. — Վասն կանուխ աստուածաձայնութեանցն Քրիստոսի:
 Լ. — Վասն նշանացն որ եղեն յառաջ քան զպատերազմն:
 Թ. — Վասն Յովսեփոսի և վասն գրոցն զոր եթող նա:
 Ժ. — Թէ որպէս յիշատակէ Յովսեփոս զգիրս սուրբս:
 ԺԱ. — Եթէ որպէս յետ Յակոբու առաջնորդ եկաց Շմաւոն և
 կեղեցւոյն Սրուսաղէմ:
 ԺԲ. — Թէ որպէս հրամայեաց Վեսպասիանոս խնդիր առնել ո-
 րոց միանգամ ի զաւակէ անտի էին Դաւթի:
 ԺԳ. — Եւ Եթէ որպէս Հռովմայեցւոց երկրորդ եպիսկոպոս և
 կաց Անանիէստոս:

ԴԱՐՁԵԱԼ ԴՊՐՈՒԹԻՒՆ ԵՐՐՈՐԴԻ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆՏ

ԵԿԵՂԵՑԻՈՑ

- Ա. — Առաջին նառ. Եթէ յոր յաշխարհ քարոզեցին առաքեալքն:
 Բ. — Երկրորդ, Եթէ յեկեղեցւոյ անդ հրամայեցւոց առաջին ի եկաց գլուխ:
 Գ. — Երրորդ, վասն Թղթոցն Առաքելոցն:
 Դ. — Զորրորդ, վասն առաջին վարդապետութեան Առաքելոցն:
 Ե. — Հինգերորդ, վասն առաջին գերութեան Հրէից՝ որ յետ Քրիստոսի եղև:
 Ջ. — Վերջերորդ, վասն սովոյն՝ որ կալաւ զՀրէայսն:
 Ի. — Եթովներորդ, վասն որոց յառաջագոյն մարդաբեացաւ Քրիստոսս:
 Լ. — Ութերորդ, վասն նշանացն՝ որ եղեն յառաջ քան զպատերազմ:
 Թ. — Ինններորդ, վասն Յովսեփոսի, և վասն գրոցն՝ զոր եթող նա:
 Ժ. — Տասներորդ, Եթէ որպէս յիշատակէ նա զգիրս սուրբս:
 ԺԱ. — Մեաստաններորդ, Եթէ յետ Յակոբու Շմաւոն եկաց յեկեղեցւոյ անդ
 Իրուսաղէմ:
 ԺԲ. — Երկաստաններորդ, Եթէ որպէս հրամայեաց Ապոստոլոս խնդիր առ-
 նել առնույն որ միանգամ էին ի զաւակէ անտի Դաւթի:
 ԺԳ. — Երեքաստաններորդ, Եթէ եպիսկոպոս երկրորդ եկաց Արեւելոս յեկե-
 ղեցաւն աղեքսանդրացւոց:

- ԺԴ. — Եթէ որպէս երկրորդ Աղեքսանդրացւոյ եկեղեցւոյն առաջնորդ եկաց Աբեղիոս:
- ԺԵ. — Եթէ որպէս երրորդ եպիսկոպոս եկաց Հռովմայեցւոյ Կղեմէս:
- ԺԶ. — Վասն Թղթոյն Կղեմայ:
- ԺԷ. — Վասն հալածանացն որ առ Դոմեաթիանոս:
- ԺԸ. — Վասն Յովհաննոս առաքելոյ և Յայանութեանն:
- ԺԹ. — Թէ որպէս հրամայեաց Դոմեաթիանոս կոտորել որ մօտն զամ յազգէ անտի էին Դաւթի:
- Ի. — Վասն ազգականաց Փրկչին մերոյ:
- ԻԱ. — Եթէ յԱղեքսանդրացւոյ եկեղեցւոյն եկաց երրորդ եպիսկոպոս Կերգոն:
- ԻԲ. — Եթէ Անտիոքացւոյ քաղաքին երկրորդ եպիսկոպոս եղև Իգնատիոս:
- ԻԳ. — Պատմութիւն Յովհաննոս առաքելոյն:
- ԻԴ. — Վասն կարգի աւետարանացն, Թէ որ զինչ տեղի ունի ըստ Ժամանակի գրութեանն:
- ԻԵ. — Վասն աստուածեղէն տառիցն՝ Թէ ոչք ընդունելի իցեն և ոչք ոչ:
- ԻԶ. — Վասն Մենանդրեայ կախարգի:
- ԻԷ. — Վասն հերձուածոյն Նբեդնիտայ:
- ԻԸ. — Վասն Կերինթեայ հերետիկոսապետի:
- ԻԹ. — Վասն Նիկողայոսի և որոց 'ի նորա անուն կոչեցան:
- Լ. — Եթէ ոչք յԱռաքելոց ամուսնաւոր կեանս վարեցին:
- ԼԱ. — Վասն Յովհաննոս և Փիլիպպեայ վախճանին:
- ԼԲ. — Եթէ որպէս վկայեաց Սիմէոն եպիսկոպոս Յրուսաղեմացւոյ:

- ԺԴ. — Զօրքատաներորդ, եթէ եղև եպիսկոպոս երկրորդ 'ի Համ քաղաքի Ենկեանոս:
- ԺԵ. — Հնգեատաներորդ, եթէ յետ նորա երրորդ եղև Կղեմնատոս:
- ԺԶ. — Վեյատաներորդ, վասն Թղթոյն Կղեմնատայ:
- ԺԷ. — Եթէ Ենկեանոսներորդ, վասն հալածանացն որ եղև յամն Դոմեաթիանոսի:
- ԺԸ. — Ութեատաներորդ, վասն Յովհաննոս առաքելոյ, և վասն այնք յայտնութեան:
- ԺԹ. — Իննեատաներորդ, Թէ որպէս Դոմեաթիանոս որ մօտն զամ էին 'ի զառակէ անտի Դաւթի հրամայեաց ինչի որ առնել:
- Ի. — Քսաներորդ, վասն որ մօտն զամ յազգէ անտի էին Փրկչին մերոյ:
- ԻԱ. — Քսաներորդ առաջնորդ, եթէ յեկեղեցւոյ անդ աղեքսանդրացւոյ եկաց եպիսկոպոս երրորդ Կարգիոն:
- ԻԲ. — Քսաներորդ երկրորդ, Թէ յԱնտիք քաղաքի եպիսկոպոս երկրորդ Եղանատոս եղև:
- ԻԳ. — Քսաներորդ երրորդ, պատմութիւն վասն Յովհաննոս առաքելոյ:
- ԻԴ. — Քսաներորդ չորրորդ, Թէ որպէս եղան աւետարանքն:
- ԻԵ. — Քսաներորդ հինգերորդ, վասն որոց Թէ որք են ընդունելի և ոչք ոչ:
- ԻԶ. — Քսաներորդ վեցերորդ, վասն Մենանդրոսի կախարգի:
- ԻԷ. — Քսաներորդ եօթներորդ, վասն աղանդին աբիմադեոց:
- ԻԸ. — Քսաներորդ ութերորդ, վասն Կերինթոսի որ էր զլաւի հերձուածոցայ:
- ԻԹ. — Քսաներորդ իններորդ, վասն Նիկողայոսի և վասն այնոցի որ անուանաւ Կոլոն յանուն նորա:
- Լ. — Երեսներորդ, եթէ որ ոչ իցեն որ ամուսնացան յաղխարչի յառաջելոց անտի:
- ԼԱ. — Երեսներորդ առաջնորդ, վասն ելլելն Յովհաննոս և Փիլիպպոսի:
- ԼԲ. — Երեսներորդ երկրորդ, Թէ որպէս վկայեաց Նիման եպիսկոպոս յԵրուսաղեմ:

14. — Եթէ որպէս արդէլ և կարճեաց Տրայիանոս թէ մի խնդ-
 րեսցին քրիստոնեայք 'ի մահ:
 15. — Եթէ որպէս Հռովմայեցւոց յեկեղեցւոյ չորրորդ եպիս-
 կոպոս եկաց Եւարիստոս:
 16. — Զի Երուսաղէմացւոց յեկեղեցւոյն երրորդ եկաց եպիսկո-
 պոս Յուստոս:
 17. — Վասն Իգնատիոսի և Թղթոց նորա:
 18. — Վասն քարոզչոց աւետարանին՝ որք առաքինացան մինչև
 'ի ժամանակսն յայնոսիկ:
 19. — Վասն Թղթոյն Կղեմայ, և վասն գրոցն զոր սառութեամբ
 նմա ընծայեն:
 20. — Վասն գրոց Պապիտայ:

14. — Երեսներորդ երրորդ, թէ որպէս արդէլ և կարճեաց Տրայիանոս՝ թէ
 մի խնդրեսցին քրիստոնեայք 'ի մահ:
 15. — Երեսներորդ չորրորդ, եթէ եղև եպիսկոպոս չորրորդ յեկեղեցւոյն
 Հռովմայեցւոց Ուերաստոս:
 16. — Երեսներորդ հինգերորդ, եթէ յեկեղեցւոյն Երուսաղէմի եպիսկոպոս
 երրորդ եղև Յուստոս:
 17. — Երեսներորդ վեցերորդ, վասն Իգնատիոսի և վասն Թղթոյն նորա:
 18. — Երեսներորդ եօթներորդ, վասն աւետարանչոցն որ առաքինացան
 մինչև յայն ժամանակս:
 19. — Երեսներորդ ութերորդ, վասն Թղթոյն Կղեմեանայ և վասն գրոցն
 որ առն սառութեամբ թէ նորա են:
 20. — Երեսներորդ քններորդ, վասն Խառլոց Պապայ:

ԴՊՐՈՒԹԻՒՆ ԵՐՐՈՐԴ

ԳԼՈՒԽ Ա.

Երբ յո՛ր աշխարհս քարոզեցին Առաքեալքն
գՔրիստոս :

Մինչդեռ յայսմ պայմանի էին իրքն Հրէից՝ Առաքեալքն սուրբք Փրկչին մերոյ և աշակերտք ելին սփռեցան ընդ ամենայն աշխարհ, Թովմայի՝ որպէս, 'ի տուչութենէ ունիմք, վիճակեցան Պարթեք, Անգրէի՝ Սկիւթիա, Յովհաննու՝ Ասիա յորում և կեցեալ ընդ երկար, վախճանի ապա յԵփեսոս : Իսկ Պետրոս՝ որպէս կարծի, 'ի Պոնտոս, 'ի Գաղատիա, 'ի Բիւթանիա, 'ի Կապադովկիա և յԱսիա՝ որոց 'ի սփիւռս հեթանոսաց էին Հրէից քարոզեալ, որ և յետոյ ուրեմն 'ի Հռովմ գնացեալ գլխիվայր խաչի, յազանաց իւրոց ընկալեալ զայսպիսի չարչարանս : Եւ զի՛նչ ասեւ իցէ վասն Պօղոսի՝ որ յՆրուսաղէմէ մինչև 'ի կողմանս Լիւրիկեցւոց լի արար զաւետարանն Քրիստոս :

Աստղէն ձառք. Երբ յո՛ր աշխարհ քարոզեցին առաքեալքն
գՔրիստոս :

Իսկ առաքեալքն սուրբք Փրկչին մերոյ և աշակերտքն նորա ելին ընդ ամենայն աշխարհս. ըստ ցուցանելոյ իսկ տուչութեանն, Թովմայ 'ի յաշխարհն Պարթեի եհաս քարոզել, իսկ Անգրէաս 'ի Սկիւթիայ, և Յովհաննու 'ի Ասիայ, զի առ նոսա իսկ չրէր նա. և եղև կատարած վախճանի նորա անգէն յԵփեսոս : Իսկ Պետրոս 'ի Պոնտոս և 'ի Գաղատիայ և 'ի Բիւթանիայ և 'ի Կապադովկիայ և յԱսիայ՝ հրէիցն այնոցիկ որ 'ի Ելիստութենէ անտի՝ քարոզէր նա. այն որ յետոյ չոգաւ 'ի Հռովմ քաղաք, և խաչեցաւ գլուխիվայր. զի ինքն առաջեաց եթէ այսպէս չարչարեցի : Զինչ ասաս, ցուք վասն Պօղոսի, որ յՆրուսաղէմէ և մինչև 'ի կողմանս Լիւրիկեցւոց լի արար զաւետարանն Քրիստոսի. և յետոյ 'ի Հռովմ քաղաքի

տոսի, և յետոյ 'ի Հռովմ' առ Ներոնիւ վկայեաց։
Զայս այսպէս Որոգինէս յերրորդ գիրս իւր 'ի մեկ-
նութեան Մենդոց կարգէ մի ըստ միջէ։

ԳԼՈՒԽ Բ.

Երբ յեկեղեցոյ անդ Հռովմայեցոց առաջին
ո' եկաց գրոշխ։

Իսկ 'ի վերայ եկեղեցւոյն Հռովմայեցւոց յետ վկա
յութեան Պօղոսի և Պետրոսի՝ ընտրեցաւ եպիսկոպոս
առաջին Լինոս, զոր և յիշատակէ Պօղոս գրելով 'ի
Հռովմայ առ Տիմոթէոս՝ 'ի կատարածի անդ թղթին,
թէ Ողջոյն տան քեզ Եւբուդոս և Պուղէս և Լինոս
և Կղաւդիա։

ԳԼՈՒԽ Գ.

Վասն թղթոց Առաքելոցն։

ԶՊետրոսին թուղթ մի, այն որ առաջին կոչի ըն-
դունելի գիտեմք. որով նախնի հարք, իբրեւ առանց

յամս Ներոնի վկայեաց։ Զայս ասացեալ է Իւրիկենէսի մի ըստ
միջէ։

Երկրորդ. Երբ յեկեղեցոյ անդ Հռովմայեցոց առաջին ո' եկաց
գրոշխ։

Իսկ 'ի վերայ եկեղեցւոյն Հռովմայեցւոց՝ յետ վկայութեանն
Պօղոսի և Պետրոսի, ընտրեցաւ եպիսկոպոս առաջին Յովաննոս*։
յիշատակէ զնմանէն Պօղոս 'ի ժամանակի իբրեւ գրեաց նա առ Տի-
մոթէոս 'ի Հռոմ քաղաքէ, 'ի կատարած թղթոյն։

Երրորդ. Վասն թղթոց առաքելոցն։

Իսկ թուղթ Պետրոսի որ ընդունելի է՝ մի է, այն որ կոչին ա-
ռաջին. յայսմ թղթի և առաջին երեցունքն պաշտեցան գրովք իւ-

* Յովաննոս՝ է Լինոս, որ եկաց քահայտաւորաւ 68-78։

երկմտութեան ստէպ վարեցան 'ի գիրս իւրեանց: Եւ որ երկրորդն կոչի՝ և ոչ ընդ գիրս անգամ սուրբս կարգեալ 'ի հարց անտի ընկալաք, բայց սակայն բազմաց պիտանացու երևեալ, որոց և փոյթ եղև վասն այսորիկ, որպէս և վասն այլոց գրոց: Իսկ որ Գործք Պետրոսի է և աւետարանն 'ի նորա անուն, Քարոզութիւնքն նորա և Յայտնութիւն, զորս և ոչ իսկ բնաւ 'ի կաթողիկէ եկեղեցւոյ յիշատակեալ գիտեմք, զի ոչ յառաջնոց անտի և ոչ որ յաւուրս մեր յօրինակագրաց որ պաշտեցաւ նոքօք 'ի վկայութիւն բանի: Այլ 'ի յառաջել պատմութեանս ցուցցուք հաւատեալ ընդ յաջորդութեան Առաքելոցն թէ ոչ յիւրաքանչիւր ժամանակս կացին մատենագիրք եկեղեցւոյ, և թէ ոչ վասն գրոց սրբոց, և իբրև այնպիսիս ընդունելոց, և վասն որոց չիցեն այնպիսի՝ նշանակեցին 'ի գիրս իւրեանց: Այլ 'ի յիշատակելոց անտի յանուն Պետրոսի զմի միայն թուղթ հարազատ նորա գրութիւն լինել գիտացաք, և իբրև այնպիսի 'ի հարց անտի առաջնոց խոստովանեալ: Իսկ Պօղոսի յայտնի են և քաջածանօթ չորեքտասան թուղթքն, բայց մերժեցին ոմանք զթուղթն Եբրայեցւոց ասելով՝ եթէ

բև առանց երկմտութեան: Յայնմ ժամանակի զերկրորդն ընդ գիրս սուրբս ընդունել ոչ ընկալաք. բայց սակայն բազմաց երեւեցաւ թէ տխուր է նա. և փոյթ եղև նոցա վասն նորա, որպէս և վասն այլոց գրոց: Իսկ զՊրակս աւագայտն* և զԱւետարանն որ կոչին՝ Քարոզութիւնք, հանգերձ Յայտնութեամբն պնտիկ որ կոչին՝ թէ նոքա է, ոչ գիտացաք թէ առան մեղ յերկցանց անտի եկեղեցւոյ. զի ոչ որ յառաջնոց անտի և ոչ յաւուրս մեր մի ոք յօրինակագրաց անտի որ եղեն 'ի մէջ եկեղեցւոյ՝ պաշտեցաւ նոքօք 'ի վկայութիւն բանի. այլ մինչդեռ խաղաղք զամբ պատմութեամբս, ընդ նմին ընդ յարգելն ցուցանեմք ձեզ, եթէ որ յօրինակագրաց անտի եկեղեցւոյ 'ի ժամանակս իւրեանց յօրինակագրաց անտի՝ վասն որոյ կարծիքն երկմտութեան են զնոցանէն՝ զիարգ պաշտեցաւ նա նոքօք. և թէ որպէս ասացեալ է նոցա վասն գրոց սրբոց յորս խոստովան լինի եկեղեցի առանց երկմտութեան, և վասն որոց եթէ ոչ այսպէս են: Այլ 'ի Թղթոց անտի յայնցանէ որ անուանեալն են թէ Պետրոսի են՝ մի միայն գիտացաք թէ Չմարիտ են, զի խոստովան լինին 'ի նա և հարքն մեր երկցուքն առաջինք: Իսկ Պօղոսի չորեքտասան, այս որ յայտնիքս իսկ են: Բայց արժան է մեղ գի-

* Պրակս աւագայտն (Գործք Նորա) այս է Պետրոսի առաքելոյ՝ ընդ անվտերս գրի, որպէս և այլքն:

եկեղեցին Հռովմայեցւոց շնորհունի զայն ընդ հարու-
զատ գրութիւնս Առաքելոյս, այլ սր ինչ միանգամ
վասն այսր ասացեալ է յորոյ յառաջ եղեն քան
զմեզ, տեսցուք յիւրում ժամանակի, եւ ոչ որ Պօղոս
սի ասին գործք՝ ազատ լինել 'ի կարծեաց երկմտու-
թեան ընկալաք: Բայց քանզի ինքն Պօղոս 'ի կատա-
րածի անդ թղթոյն Հռովմայեցւոց յողջոյնս անդ ընդ
այլս յիշէ և զՀերմաս¹, որում համարին զգիրս՝ որ
կոչի Հովիւ: Բայց արժան է գիտել զի ոչ ընկալան
զայս ոմանք, վասն այսորիկ ոչ կարգի 'ի շարս ընդու-
նելեաց եկեղեցւոյ: Իսկ յայլոց կարեւորագոյն մանա-
ւանդ դատեցաւ վասն նախակրթակ վարժից վարդա-
պետութեան կրօնիցս. վասն որոյ 'ի բազում եկեղե-
ցիս հրապարակաւ ընթերցեալ, և յոմանց 'ի նախնի
մատենագրաց պաշտեալ նովաւ: Բայց այսչափ ինչ
վասն գրոց սրբոց՝ թէ ոչ իցեն ընդունելի առանց
երկմտութեան, և ոչ քաջութիկ իցեն՝ որ չիցեն խոս-
տովանեալ հասարակաց յամենեցուն, ասացաւ աս-
տանօր:

տել, եթէ ոմանք յեկեղեցւոյ անտի հռովմայեցւոց անարգեցին ըզ-
թուղթն հերայեցւոց և ասացին՝ այն չէ Պօղոսի. նա և վասն այսր
իսկ թղթոյ որ ինչ միանգամ ասացեալ է յոմանց որ յառաջ եղեն
քան զմեզ 'ի ժամանակի իւրեանց գիտացաք: Եւ պրակա աւա-
թեայն որ կոչի թէ Պօղոսի են, որպէս և մեք ընկալաք, կարծիք
երկմտութեան են վասն նոցա: Բայց քանզի ինքն Պօղոս 'ի կատա-
րածի անդ 'ի վերջում թղթոյն հռովմայեցւոց հանդերձ այլովք
յիշեաց և զՀերմէ, զայն որ ասեն թէ նորա են գիրքն որ կոչին Հո-
վիւ. արժան է մեզ գիտել եթէ ոմանք յառաջւոց անտի ոչ ընկա-
լան զնա իբրեւ առ 'ի նոցանէն, ընդ այնոսիկ յորս խոստովան լինի
եկեղեցի՝ ոչ զնի: Բայց այլք խորհին եթէ յոյժ պիտոյ իցէ, մա-
նաւանդ զի սահմանիչ է որ միանգամ մտանեն յաշակերտութիւն.
և վասն այսորիկ 'ի բազում եկեղեցիս ընթերցուն. ոմանք յառա-
ջին օրինակագրաց անտի ժամանեցին որ պաշտեցան նովաւ: Բայց
զայս զի ասացի, զի ցուցից և յայտ արարից վասն գրոց Աստուծոյ,
եթէ ոչք են ընդունելի առանց երկմտութեան, և որն է՝ յորս ոչ
խոստովանէ նոքօք ամենայն մարդոյ:

ԳԼՈՒԽ Դ.

Վասն նախկին յաջորդացն Առաքելոց :

Բայց քանզի հեթանոսաց քարոզէր Պօղոս, և յԵրուսաղէմէ մինչև 'ի կողմանս Լիւրիկեցւոց դնէր զհիմունս եկեղեցեաց, յայտ է 'ի բանից անտի նորա, և յայնցանէ զոր պատմէ Ղուկաս 'ի Գործս Առաքելոց : Եւ թէ Պետրոս 'ի քանի աշխարհս քարոզեաց զՔրիստոս այնոցիկ՝ որ 'ի Թլփատութենէ անտի էին, և զբան նորոց կտակարանաց աւանդեաց նոցա, յայտնապէս երևի 'ի Թղթոյ անտի նորա, զորմէ ասացաք ընդունելի գոլ եկեղեցւոյ, այսինքն, որոց 'ի սփիւռս հեթանոսաց բնակեալ էին Հրէայք, 'ի կողմանս Պօղոսացւոց, Կապադովկացւոց, Փաղատացւոց, Ասիացւոց և Բիւթանացւոց : Եւ թէ ոչք և որպիսիք ոմանք եղեն Ճմարիտ հետևողք այնոցիկ, որք առ 'ի նոցանէ ուղղեալ եկեղեցեացն արժանաւորք դատեցան 'ի վարչութիւն, ոչ է գիւրին ասել, բայց այն ինչ որչափ որ 'ի բանից անտի Պօղոսի քաղել կարիցէ. զի բազումք էին նորա գործակիցք, զորս և զինուորակիցս անուա-

Զորորդ. վասն առաջին վարդապետութեանն առաքելոց :

Բայց քանզի հեթանոսաց քարոզէր Պօղոս, և յԵրուսաղէմէ մինչև 'ի կողմանս Լիւրիկեցւոց եւ զհիմունս եկեղեցեաց՝ յայտ էր 'ի բանից անտի նորա և յայնցանէ զոր պատմաց Ղուկաս 'ի Գործսն առաքելոց : Եւ Պետրոս 'ի բանից անտի իւրոց, 'ի Թղթոյ անտի յայնմանէ՝ վասն որոյ ասացաքն մեք եթէ ընդունելի է 'ի մէջ եկեղեցւոյ, երևի յայտնապէս եթէ 'ի քանի աշխարհս քարոզեաց զՔրիստոս այնոցիկ որ 'ի Թլփատութենէ անտի էին. և ետ նոցա զբան նորոց կտակարանաց, այսինքն այնոցիկ որ 'ի հերթեցւոց անտի էին ցրուեալ 'ի կողմանս պոնդացւոց և կապադովկացւոց և գաղատացւոց և ասիացւոց և բիւթանացւոց : Բայց թէ որ ոչք * եղեն նմանողք Ճմարիտք այնոցիկ, և ընտրեցան հովուել եկեղեցեացն՝ զոր ուղղեցին, ոչ է մեզ գիւրին ասել այժմ, բայց եթէ գտուցն կարասցուք քաղել 'ի բանից անտի Պօղոսի. զի բիւրք էին նորա օգնականք, որպէս և ինքն անուանէ զնոսս՝ գործակիցք էին

* Յն. որչափ և ոչք :

նէ, որոց բազումք արժանաւորք անմոռաց յիշատակութեան առ ի նմանէ ի Թուղթս նորա յիշին գովութեամբ: Բայց ոչ սա միայն, այլ և Ղուկաս ի Գործս Առաքելոցն զերևելին որ ի նոսա յականէ յանուանէ յիշատակէ: Յորոց Տիմոթէոս Եփեսացոց եկեղեցւոյն զեպիսկոպոսութիւն առեալ նախ պատմեն, որպէս և Տիտոս զեկեղեցեացն որ ի Կրետէ: Իսկ Ղուկաս ծննդեամբ յԱնտիոք քաղաքէ, արուեստիւ բժիշկ, զբազում ժամանակս ընդ Պօղոսի եղև, և ընդ այլ Առաքեալս մեծաւ պնդութեամբ շրջեցաւ, և զառ ի նոցանէ ստացեալ բժշկութիւն հոգւոց յերկուս յաստուածաշունչ գիրս իւր եթող մեզ զօրինակ: Յորոց մին աւետարանն է, զոր և վկայէ գրեալ ի բանից անտի նոցա՝ որք ի սկզբանէ սպասաւորք և ակնաւորեաք եղեն բանին, զորոց և ամենեցուն ի սկզբանէ անտի զճետ գնացեալ, ասէ: Իսկ ի գործս Առաքելոց՝ ոչ եթէ ի լեւոյ միայն գրէր, այլ զայն ինչ որ աչք իւրովք ետես, գրեաց զոր գրեացն: Բայց ասեն, եթէ Պօղոս ստէպ սովոր էր յիշատակել զաւետարանն նորա, զայն իբրու թէ իւր իցէ, ըստ աւետարանիս իմում ասելով: Բայց են և այլք որ զճետ երթեալ են Պօղոսի. վասն նրիսկեայ ինքն իսկ Առաքելս

նոցա ընդնմա յաւետարանի անդ. զի զբազումս ի նոցանէն յիշատակէ որ ոչն մոռանայ, արժանի արար զնոսա և հանապազօր համարէր զնոսա ի Թուղթս իւր՝ վկայութեամբ քարոզէր զնոցանէ: Բայց ժշտա միայն այլ և Ղուկաս ի Գործս առաքելոցն՝ զերևելին որ է ի նոսա՝ յականէ յանուանէ յիշատակէ: Իսկ վասն Տիմոթէոսի, պատմեն զնմանէն թէ եպիսկոպոս զառաջինն նա եկաց յԵփեսոս: Որպէս և Տիտոս եկեղեցեացն որ էին ի կողմանս Կրետացոց: Իսկ ազգաւ տոհմն Ղուկայ էր յԱնտիոք քաղաքէ, և յառաջագոյն էր նա բրժիշկ, և զբազում ժամանակս ընդ Պօղոսի եղև, և ընդ այլ առաքեալսն մեծաւ պնդութեամբ շրջէր նա: Բայց եթէ սրբիս զօրութիւն ստացաւ նա ի նոցանէն զբժշկութեան ոգւոց՝ տայ զօրինակ ցուցանել ի յերկուս գիրս հոգւոյն Աստուծոյ՝ զոր գրեաց: յԱւետարանի, զի նմա ի գրել անդ իւրում վկայեաց՝ եթէ որպէս եւ տուն նմա այնոքիկ որք իսկզբանէ ակնաւորեաք և մասակարարք ըսալ էին բանին, այնոքիկ՝ զոր ասացն եթէ իսկզբանէ զճետ երթեալ էր նոցա: Եւ ի գիրս անդ ի Գործս առաքելոցն ոչ եթէ զայն ինչ գրեաց նա որ ի լեւոյ էր, այլ զայն ինչ զոր աչք իւրովք ետես, գրեաց զոր ինչ գրեաց՝ և ոչ ի լեւոյ: Բայց ասեն եթէ Պօղոս զնոյն զաւետարանն Ղուկայ յիշատակէր յամենայն ժամ իբրու թէ իւր իցէ՝ յորժամ ասէր. թէ Որպէս գրեալ է յաւետարանս

քեան վկայէ, թէ գնաց 'ի կողմանս Գաղատացւոց ². Իսկ Լինտս՝ զորմէ յիշատակէ նոյն ինքն Առաքեալս յերկրորդ թղթի անդ Տիմոթեայ եթէ ընդ նմա էր 'ի Հռոմ քաղաքի, յետ Պետրոսի կալաւ նախ զեպիսկոպոսութիւն եկեղեցւոյն Հռովմայեցւոց, որպէս կանխեցաք ասացաք: Այլ վասն Կղեմայ որ եկաց երրորդ եպիսկոպոս եկեղեցւոյն Հռովմայեցւոց, ինքն իսկ Պողոս վկայէ եթէ օգնական և գործակից էր նորա: Ընդ այլ և արիսպագացին Դիոնեսիոս՝ որ 'ի Գործս առաքելոց յատենաբանել անդ իւրում Պողոսի յարիսպագեան ատենին առ Աթենացիս, հաւատաց նախ, առ Ղուկաս. առաջին եպիսկոպոս լինել Աթենացւոց եկեղեցւոյն պատմէ 'ի նախնեաց որ միւս ոմն Դիոնեսիոս հովիւ Կորնթացւոց եկեղեցւոյն: Իսկ որ միանգամ 'ի Ժամանակս Առաքելոցն եղին դէպք, 'ի կարգի պատմութեանս 'ի Ժամուն ասասցուք, այլ արդ 'ի կարգ պատմութեանս դարձցուք:

Բանի. ասա * իմում: Բայց և այլք բազումք են որ զհետ երթեալ են Պողոսի. վասն Կրիսպոսի ինքն իսկ Պողոս վկայէ վասն նորա եթէ գնաց նա 'ի կողմանս Գաղատացւոց **: Իսկ Յուլիանոսն *** այն զորմէ յիշատակէ զնմանէն եթէ ընդ նմա էր 'ի Հռոմ քաղաքի յերկրորդ թղթի անդ Տիմոթեոսի. և յետ Պետրոսի, նա նախ զառաքելին կալաւ զեպիսկոպոսութիւն եկեղեցւոյն Հռովմայեցւոց: Այլ վասն Կղեմանտեայ որ եկաց եպիսկոպոս երրորդ 'ի Հռոմ քաղաքի՝ ինքն իսկ Պողոս վկայէ վասն նորա եթէ օգնական և գործակից էր նորա: Եւ Դիոնեսիոսն այն՝ որ ասէ վասն նորա 'ի Գործս առաքելոցն, որ էրն յԱրիսպագոսէ, 'ի Ժամանակի իբրեւ ուսուցանէր անդ Պողոսն նա նախ հաւատաց, որպէս պատմէ զնմանէն: Իսկ միւս ևս Դիոնեսիոսն որ էր եպիսկոպոս եկեղեցւոյն Կորնթացւոց, եթէ նա եղև առաջին եպիսկոպոս յԱթէն քաղաքի: Բայց մինչդեռ խաղացեալ դամբ 'ի սմին 'ի պատմութեանս, 'ի Ժամանակի իւրեանց՝ զի որք միանգամ ընկալան յառաքելոց անտի, ասացաք վասն նոցա, արգ դարձցուք այսուհետև 'ի պատմութիւն անդր:

* Եօք. ադի:

Բ. Տիմոթ. Գ, 10, ըստ մեր Թարգմանութեան գնի Արեւելի 'ի Գալլիւս: Իսկ այժմեւ սովորական օրինակն յոյն ունի՝ Արեւելի 'ի Գաղատիա, որպէս գնէ և Թարգմանիւս Եւսեբեայ և բուն իսկ օրինակք ինչ նորին: Բայց բազմազոյն օրինակք յոյն այսր գրոցս և ուրքն իլլիփան 'ի Հերոնաւոց յանգիմանութեան ասեն Արեւելի 'ի Գալլիւս. այլ եթէ ուստի ասեալ իցէ Թարգմանիւն Թղթի Տիմոթեայ ասել 'ի Գալլիւս՝ չիտեմք, բայց չիտեմք զԳալլիւս ընդ Գալլիւս:

Այս է՝ Լինտս:

ԳԼՈՒԽ Ե.

Վասն վերջնոյ գերութեանն Հրէից, որ եղև յետ
Քրիստոսի:

Յետ այսորիկ իբրև եկաց յիշխանութեան իւրում՝
Ներոն զամս իբրև երեքտասան, և զկնի նորա Գալլա
և Ութոն զամ մի և կէս, պայծառացեալ Վեսպասիա-
նոս՝ ի պատերազմունսն ընդդէմ Հրէից, անդէն ի
Հրէաստանի կացուցաւ ի զօրաց անտի իւրոց ինքնա-
կալ թաղաւոր, որ և նոյնժամայն ի ձեռս տուեալ
Տիտոսի որդւոյ իւրոյ զպատերազմն՝ որ ընդ Հրէայս,
ինքն դիմեալ գնայր ի Հռովմ քաղաք: Բայց յետ վե-
րանալոյ Փրկչին մերոյ, հանդերձ ժպրհութեամբն որ
առ նայն ժպրհեցան Հրէայք, և նենդութիւնս բա-
զումս և ի վերայ Առաքելոցն խորամանկեցին: Նախ
զառաջինն սպանին զՍտեփանոս քարամբ: և յետ
նորա հատին զգլուխ Յակոբու որդւոյ Զէբեթեայ
զեղբօրն Յովհաննու: Հանդերձ սղօք և զՅակովբոս՝
որ յետ վերանալոյ Փրկչին մերոյ կալաւ զաթոռ ե-
պիսկոպոսութեան յԵրուսաղէմ, զայն օրինակ որպէս

Հինգերորդ, վասն ասային գերութեանն Հրէից՝ որ եղև յետ
Քրիստոսի:

Յետ այսորիկ իբրև եկաց Ներոն յարքայութեան զերեքա-
սան ամ և զկնի նորա Գալլեայ և Ութոն * տարի և կէս. իբրև ա-
ռաքինացեալ և Ասպասիանոս ի պատերազմի էր ընդ հրէայսն, ան-
դէն ի հրէաստանի կացուցին զնա զօրքն Հռոմոց որ էին անդ լի-
նել նմա ինքնակալ թաղաւոր. և նոյնժամայն ի ձեռն տայր նա
զպատերազմ՝ որ եղեալ էր նորա ընդ հրէայսն՝ Տիտոսի որդւոյ
իւրոյ, և ինքն գնայր ի Հռովմ քաղաք: Բայց յետ վերանալոյ Փրկչի-
ն մերոյ՝ հանդերձ ժպրհութեամբն հրէից որ առ նայն եղև, նեն-
դութիւնս բազումս և ի վերայ առաքելոցն խորամանկեցին. և նախ
զառաջինն սպանին զՍտեփաննոս քարամբ: և յետ նորա հատին
զգլուխն Յակոբու որդւոյ Զէբեդեայ զեղբօրն Յովհաննու: Եւ հա-
նդերձ սղօք գարձեալ զՅակոբոս՝ այն որ յետ վերանալոյ Փրկչին
մերոյ կալաւ զաթոռ եպիսկոպոսութեան յԵրուսաղէմ, զի և անդ

* Առ Ե՛ Գալ Էս և Ութոն:

յառաջագոյն ցուցաբերեալ սպանին, և այլոց Առաքելոցն բազում հնարիւք դարանակալ եղեն կենաց, որոց փախստեամբ ճողոպրեալ յերկրէն Հրէաստանէ առաքեցան ընդ ամենայն հեթանոսս 'ի քարոզութիւն վարդապետութեան, քաջալերեալ բանիւս Քրիստոսի որ ասէր. Երթալք աշակերտեցէք զամենայն հեթանոսս յանուն իմ: Այլ ժողովրդեան եկեղեցւոյն Երուսաղէմի, իբրու 'ի յայտնութենէ առ ոմանս սրբաւորոսս 'ի նոսա, հրաման եղև յԱստուծոյ յառաջ քան զպատերազմն ելանել 'ի քաղաքէ անտի և երթալ բնակել 'ի քաղաք մի յայնկոյս Յորդանանու, որ անուանեալ կոչի Պելլա: Էւ ամենեքեան որ միանգամ հաւատացեալք էին 'ի Քրիստոս՝ թողեալ ելին յԵրուսաղէմ, որպէս զի 'ի մեկնել հեռանալ սրբոցն ամենեցուն յարքունական մեծէ քաղաքէ և յամենայն երկրէ Հրէաստանի, ապա եկեսցեն հասցեն դատաստանք վրիժուց Աստուծոյ 'ի վերայ նոցա, և վասն ամենայն անօրէնութեան նոցա զոր 'ի վերայ Քրիստոսի և Առաքելոց նորա անօրինեցան, միանգամայն հիմն 'ի վեր յատակեսցէ զազգն զայն ամբարիշտ: Բայց թէ որպիսի չարիք յորդեալ հեղեղեցին ընդ ամենայն ազգն յամենայն տեղիս, և թէ զիարդ առաւել քան զամենեսին բնակիչք Հրէաստանի մեծամեծ հարուածովք խոշտանգեցան, և թէ քանի բիւրք միան-

սպանին ընա որպէս յառաջագոյն ասացաք: Եւ այլ առաքելոցն բազում հնարս հնարեցին՝ որպէս զի սպանցեն զնոսա, և հալածեցին զնոսա յերկրէն հրէաստանի. այլ նոքա առաքեցան 'ի տեառնէ մերմէ 'ի հեթանոսս՝ քարոզել զաւետարանն յանուն նորա: Եւ ժողովրդեան իսկ եկեղեցւոյն Երուսաղէմի իբրու յայտնութենէ որ եղեն 'ի վերայ առաքելնեացն որ էին 'ի նոսա՝ յառաջ քան զպատերազմն հրաման եղև նոցա ելանել նոցա 'ի քաղաքէ անտի. և երթալ բնակել յԵրւայ 'ի քաղաք մի որ անուանեալ կոչի Փաղեղա, ամենայն որ միանգամ էին յԵրուսաղէմ հաւատացեալք 'ի Քրիստոս. որպէս զի սպառեսցին 'ի նմանէն ամենայն քուրք մարդիկն, և ապա եկեսցեն հասցեն դատաստանքն վրիժուց Աստուծոյ 'ի վերայ քաղաքի թաղաւորութեան հրէից և 'ի վերայ ամենայն երկրէն հրէաստանի, վասն ամենայնի որ համարձակեցան 'ի վերայ Քրիստոսի և առաքելոցն նորա, որպէս զի ջնջեսցէ զազգն ամբարիշտ և զտոհմն անօրէն 'ի տեղաբն յայնմանէ: Բայց թէ որպիսի չարիք անցին ընդ ամենայն ազգն յամենայն տեղիս, և թէ զիարդ առաւել քան զամենեսին բնակիչքն հրէաստանի՝ չարաշար տքն-

գամայն ընդ կանայս և ընդ մանկտի սովով և սրով և ազգի ազգի օրինակօք սատակեցան. դարձեալ և քաղաքաց քաղաքաց Հրէաստանի զիարդ հասանէր պատերազմ, պաշարումն և գերութիւն, և որպիսի անհնարին չարիս տեսին աչք նոցա, որոց միանգամ փախուցեալ անկան յԵրուսաղէմ իբրեւ 'ի քաղաք ապառտանի, և զամենայն արհաւիրս պատերազմի, և մի ըստ միջէ գէպսն մանր յիւրում տեղւոջ, և որպէս 'ի վախ ճանի ըստ կանխագուշակ բանից մարգարէից պղծութիւն աւերածոյն երևեալ 'ի վերայ մեծանուն տաճարին Աստուծոյ, որ և մինչև 'ի սպառ ապականեալ և հրձիգ լինէր, որ կամին մանր ուսանել զայս ամենայն, 'ի պատմութենէն Յովսէպոսի մարթի այնպիսին ուսանել: Իւ զի սոյն ինքն պատմագիրս նկարագրէ՝ եթէ ժողովեցան Հրէայք յամենայն Հրէաստանէն յաւուրս տօնի զատկաց, և իբրեւ 'ի տուն բանտի մօտն արգելան յԵրուսաղէմ ոգիք իբրեւ երեք հարիւր բիւր. պարտ է մեզ միտ դնել բանիցս. զի արժան իսկ էր յայն՝ աւուրս՝ յորում ժողովեալ համար ձակեցան ձգել զձեռս իւրեանց 'ի Փրկիչն և 'ի բարերարն ամենեցուն 'ի Յիսուս Քրիստոսն Աստուծոյ, 'ի նոսին արգելեալ իբրեւ 'ի տուն բանտի և ընկալցին

չանօք տանջեցան, և թէ քանի բիւրք միանգամայն սովով և սրով և ազգի ազգի օրինակօք 'ի բազում մահս անկան, և գերութիւն՝ որ եղև բազում քաղաքացն հրէաստանի, և որպիսի անհնարին չարիս տեսին 'ի մէջ Երուսաղէմի որ միանգամ փախեան եկին անգրամբալ 'ի նմա՝ իբրեւ 'ի քաղաք ապաստանի. և զկերպարանն ամենայն պատերազմին, և զամենայն որ միանգամ անցք անցին անդ 'ի մասունն մասունն. և թէ որպէս 'ի կատարածին եկաց նշան պղծութեան աւերածոյն՝ որպէս թէ ասացեալ է մարգարէի՝ 'ի վերայ անուանի տաճարին, զի էր նա յառաջագոյն Աստուծոյ. թէ որպէս ապականեցաւ նա 'ի սպառսպում. հրձիգ լինելով, այն որ կամի ուսանել ճմարութեամբ՝ 'ի պատմութենէ աստի զոր գրեաց Յովսէպոս՝ կարէ ուսանել: Իայց թէ որպէս ցուցանէ սոյն իսկ այս Յովսէպոս, և թէ ժողովեցան յամենայն հրէաստանէ յաւուրս տօնի զատկաց, և իբրեւ 'ի տան բանգի՝ մօտն արգելան 'ի մէջ Երուսաղէմի՝ ոգիք իբրեւ երեքարիւր բիւր, պարտ է մեզ ցուցանել: Չի արժան իսկ էր, որ յայն աւուրս իբրեւ ժողովեալ էին՝ համարձակեցան ձգել զձեռս իւրեանց 'ի Փրկիչն մեր և 'ի բարերարն ամենայնի և 'ի վերայ Քրիստոսի որդւոյն Աստուծոյ, եթէ 'ի նոսա արգելցին իբրեւ 'ի տուն բանգի, և ընկալցին զատակումն կորստեան՝ յարգար գառաստանաց անտի Աստուծոյ:

զսատակումն կորստեան յարդար դատաստանց անտի Աստուծոյ: Թողեալ արդ զմի մի անցս չարեացն՝ որ անցին ընդ նոսա սրով և կամ այլով օրինակաւ, ասացից միայն վասն անհնարին տագնապոյն յերեսաց սովուն, զի գոնեա փոքր 'ի շատէ 'ի միտ առնուցուն որ ընդ գիրս անցանիցեն, զի պատիժ պատուհասի անօրէնութեան նոցա որ ընդդէմ Քրիստոսի՝ ոչ անագանեաց գալ հասանել 'ի վերայ նոցա առ յԱստուծոյ:

ԳԼՈՒԽ Զ.

Վասն սովոյն զոր դէպ եղև Հրեից կրել:

Առեալ աղէ 'ի ձեռս զհինգերորդ գիրս պատմութեանն Յովսեփոսի և անց ընդ եղերական արկածս չարեացն: Եւ որ ընչաւորքն էին մնալ և կորնչել հաւասար էր նոցա. զի 'ի ձեռն պատճառացն զորս յողէին, իբրու զի 'ի Հոռոմս ձեռն կամի տալ, և կորնչելէր նա վասն ստացուածոց իւրոց: Ընդ սովոյն և ժրպրհոլութիւն խռովացն զօրանայր, և հանապազօր երկոքին չարիքս այս ևս քան զևս վառեալ բորբոքէին: Իսկ ցորեան յայտնապէս բնաւ ոչ ուրեք երևէր, զի յարձակեալ մտանէին 'ի տունս և խիլ արկեալ

վեցերորդ. վասն սովոն որ կալա զհրեայսն:

Բայց թողից անգր որ միանգամ ընդ ժամանակս ժամանակս 'ի մատուան մատուան անցք անցին ընդ Հրեայսն՝ որով և այլովք կերպարանօք. և ասացից միայն վասն անհնարին նեղութեանցն որ եկին հասին նոցա 'ի սովն անդ, զի գոնեայ սակաւիկ մի՝ որ միանգամ ընթեռնուցուն զգիրս զայս, եղիցին գիտել ճանաչել եթէ պատիժ պատուհասի ժպրհոլութեան նոցա որ եղև 'ի վերայ Քրիստոսի՝ ժողվազակի եկին հասին 'ի վերայ նոցա յԱստուծոյ: Արդ անքեզ զհինգերորդ պատմութիւնն Յովսեփոսի, և ընթերցիր թէ զինչ անցք անցին ընդ նոսա. Որ միանգամ ունէին ստացուածս՝ մնալ և կորնչել հաւասար էր նոցա. զի 'ի ձեռն պատճառացն զոր յողէին 'ի բաղադայսն, զոր դնէին մարդոց՝ իբրու 'ի Հոռոմս ձեռն կամի տալ, կորնչէր նա վասն ստացուածոց իւրոց: Եւ ընդ սովոյն և ժպրհոլութիւն խռովացն զօրանայր, և հանապազօր երկոքին չարիքս այս վառեալ բորբոքէին: Իսկ ցորեան յայտնապէս բնաւ ոչ ուրեք ե-

յուզէին, և եթէ առ ումեք ինչ գտանէին, որպէս տտութեամբ ծածկողս՝ հարկանէին զնոսա՝ ի հարուածս դառնութեան, և թէ ինչ ոչ գտանէին՝ իբրու թէ զգուշութեամբ թաքուցեալ էին, անհնարին տանջանօք խոշտանգէին զնոսա: Եւ օրինակ ունելոյ ինչ կամ չունելոյ՝ տեսիլ թշուառականացն էր, զի որք ի նոցանէ մարմնով ուժեղք էին, կարծեալ երևէին թէ կերակուր առատ իցէ նոցա. իսկ որ հիւծեալք և մաշեալք՝ առ նորօք զանց առնէին, զի անձահ թուէր նոցա սպանանել զայն որ առ սովուն մերձ էր ի մեռանել: Եւ բազումք իսկ ի ծածուկ զստացուածս իւրեանց փոխանակէին ընդ կապձի միոյ ցորենոյ՝ որք մեծատունքն էին. և որք աղքատք՝ ընդ գարւոյ: Եւ թաքուցեալ ապա զանձինս ի ներքնատունս իւրեանց, կէսք առ բազում կարօտութեանն ուտէին զցորեանն իբրում չէր աղացեալ, և էին որ եփէին, որպէս հարկ օրինին և երկկու հրամայէր: Եւ սեղան բնաւ ամենեին ուրեք ոչ ուղղէր, այլ անդրատին ի կրակէ անտի յափշտակէին և ուտէին զկերակուրն: Արտասուաց արժանի էր տեսիլ նոցին և ողորմելի կեանք. զի որք զօրագոյնք էին աւելի ու-

րեւէր. զի վաղվաղելով ընթանային, և մօտանէին ի տունս և ի մօռանս, և խիլ արկանէին և յուզէին, և թէ ինչ առ ումեք գտանէին և որ ուրանային՝ հարկանէին ի հարուածս դառնութեան. և թէ ոչ գտանէին առ մարդ՝ որ վասն սովոյն թաքուցեալ էին, անհնարին տանջանօք չարչարէին զնոսա: Իսկ օրինակ ցուցանելի՝ եթէ իցէ ուրուք ինչ թէ չիցէ, տեսիլն մարդոյն* թշուառականացն էր, և որք միանգամ ի նոցանէն էին մարմնովք իւրեանց՝ կարծեալ և ուրին թէ կերակուր առատ իցէ նոցա. բայց սպանանել զայնոսիկ որ ի սովուն մերձ էին ի մեռանել: Բազումք իսկ ի ծածուկ զստացուածս իւրեանց փոխանակէին ընդ կապձի միոյ ցորենոյ՝ եթէ մեծատունք էին և եթէ աղքատք՝ ընդ գարւոյ, և թաքուցանէին զանձինս ի ներքնատունս իւրեանց: Եւ կէսք ի նոցանէ ի բազում կարօտութենէ զցորեանն ուտէին՝ իբրու չէր աղացեալ, և էին որ եփէին՝ որպէս և հարկ օրինին հրամայէր. և սեղան բնաւ ամենեին ուրեք ոչ ուղղէր, և անգատին ի կրակէ անտի յափշտակէին և ուտէին զկերակուրն, և արտասուաց արժանի էր տեսիլ նոցին. և որ միանգամ զօրագոյնք էին քան զընկերս իւրեանց՝ յափշտակէին զնա, և որ հիւանդոտքն էին՝ լային և կային: Բայց քան զամենայն միշտս և նեղութիւնս անցեալ զանցանէր նեղութիւն սովուն. և ինչ

* Են. Բարձր իշխանութեանց, կամ գնեղ է՝ Բարդու:

նէին, իսկ տկարագոյնքն կոծելով լային: Զի քան զամենայն վիշտս՝ նեղութիւն սովոյն զանցանէր. և ոչ ինչ այնպէս կորուսանէ զմարդ որպէս զամօթ, զի որ ինչ յայլում վայրի պատկառանաց արժանի է, ՚ի սովուն անարգեալ արհամարի. զի կանայք յարանց իւրեանց, և մանկունք ՚ի հարց իւրեանց, և որ սղորմուկն է քան զամենայն, մարք ՚ի բերանոյ տղայոց իւրեանց յափրջ տակէին զկերակուրն, և թառամելոց սիրելեաց իւրեանց ՚ի գիրկս, ոչ ոք անխայէր բառնալ և զսգեպա հիկ կաթիլ մի կաթին: Խծկէտ այս էր կերակուր նոցա, ստկայն և զայն թագուցանել ոչ կարէին, զի ամենայն ուրեք հասեալ ժամանէին խռովիքն ՚ի յափրջաակութիւն: զի սւր ուրեք տեսանէին զդուրս փակեալ, նշանակ էր այս զի կերակուր ինչ գուցէ ՚ի ներքս, և իսկոյն խորակեալ զդուրսն ՚ի ներքս անկանէին, զի աճապարել խլել ՚ի կոկորդաց զպատառիկն կարացեն: խոշտանգէին զծերս որ պինդն ունէին զկերակուրն, խզէին զգէսս կանանց որ թագուցանէին ինչ ՚ի ձեռս, և ոչ գոյր ողորմութիւն ՚ի վերայ ալեաց ծերոց և ոչ տղայոց, զի զտղայսն նովին կերակրովն կախէին և զգետնի զարկուցանէին: Իսկ որ միանգամ մինչև մտեալ էր նոցա կանխէր և կլանէր զկերակուրն՝ որպէս թէ զրկեալ վասն ոչ ժամա-

որ սատակեալ կորուսանէ անամօթ քան զնա չիք*, զի իրք որ յայլում վայրի ամօթոյ պատկառանաց արժանի են՝ ՚ի մէջ նորա անարգեալ արհամարհէին. զի կանայք յարանց իւրեանց, և մանկունք ՚ի հարց իւրեանց, և կորանք քան զամենայն՝ մարք ՚ի բերանոյ տղայոց իւրեանց յափշտակէին զկերակուրն: և իբրեւ սիրելիքն իւրեանց ՚ի ձեռս իւրեանց թառամեալ համարէին՝ ոչ անխայէին բառնալ զկայ կենաց նոցա: Թէպէտ և այնպէս ուտէին, սակայն թագուցէլ ոչ կարէին: յամենայն տեղիս իսկ հասեալ ժամանէին խռովիքն՝ այնմ իմիջ զոր յափշտակէին նոքա: զի յորժամ տեսանէին ուրեք գուրս փակեալ՝ նշան էր այս այնոցիկ թէ կերակուր ինչ գուցէ ՚ի ներքս: Երթային և խորտակէին զդուրսն, արտաքուստ ՚ի ներքս անկանէին. և հասանէին ունէին զկոկորդս նոցա և հանէին զկերակուրն: բայց կլանէին ծերքն՝ որ ժուժկալէին կերակրոց, և խզէին զգէսս կանանց որ թագուցանէին ինչ կերակուր, և ոչ գոյր ողորմութիւն ՚ի վերայ ալեաց ծերոց և ոչ տղայոց: զի զտղայսն առնուին և նովին կերակրովն կախէին և զարկուցանէին

* Ըստ յն. չիք ինչ որ այնպէս սատակեալ կորուսանէ՝ որպէս ամօթ:

նեղյ նոցա՝ անողորմադոյնս ընդ նոսա վարէին: Եւ հնարէին մենքենայս չարաչար տանջանաց՝ ի խիլ կերակրոցն, և զի քրնամամբ խնուին զվարոց եղկելեացն, և և զի գաւազանս սրեալս վարէին ընդ նստոյ տեղիս: Ստեղծմն և գողումն էր և լսելոյ անգամ՝ զոր ինչ համբերէր ոք ի խոստովանութիւն միոյ նկանակի, կամ վասն ափոյ միոյ ալեր թագուցելոյ: Իսկ չարչարիչքն նոցա ոչ խոնջէին, և թեթեւ իսկ էր յաչս նոցա այս խստութիւն, զի ընդ հարկին կռուելով անխոնջութիւն ուսանէին, և զի կանխէին կազմէին իւրեանց նպարակս առ աւուրց վաղուի: Եւ այնոցիկ որք սողէին ելանէին գաղտազնաց ըստ պահպանանն Հոռոմոց գիշերայն քաղել իւրեանց խոտ ի վայրէ և բանջար, և յորժամ համարէին եթէ ահա ապրեցաք ի թշնամեաց անտի, ընդ առաջ ելեալ նոցա խռովաւրարացն յափշտակէին ի նոցանէ զայն ինչ զոր բերէինն: Եւ յաղաչեն զնոսա ստէպ և յերգմնեցուցանեն յայն անուն ահաւոր Աստուծոյ՝ հանել և նոցա գոնեա սակաւիկ մի մասն զոր վտանգաւ կենաց ժողովեցին, և ինչ մի յայնցանէ ոչ տային: Եւ պարտ իսկ էր նոցա և շնորհս իսկ ունել, զի յափշտակեալ յամենայնէ, գոնեա զկեանս ապրեցուցանէին: Եւ

զերկիր: Իսկ որ միանգամ յառաջ մինչև մտեալ էր նոցա՝ կանխէին ուտէին զկերակուրն, և վասն զի ոչ ժամանեցին նոցա իբրեւ մարգթ թէ զրկելով զրկեցան՝ զայրանային զի գոցեն մեքենայս չարաչար տանջանաց ի խիլ կերակրոցն, զի քրնամամբ խնուին զգորութիւնս տանջելոցն, և գաւազանս սրեալս վարէին ընդնուտոյ տեղիս: ստեղծմն և գողումն էր և լսելոյ անգամ՝ զոր ինչ համբերէր մարգ ի խոստովան միոյ նկանակի, և վասն ափոյ միոյ ալեր գաղուոյ: Իսկ չարչարիչքն նոցա և քաղցանալով ոչ քաղցնալին: Թեթեւ իսկ էր այս խստութիւն յաչս նոցա, եթէ ի հարկէ յափշտակեցին: Տեղեկացեալ կրթէին նովին խստութեամբ, և նպարակ կանխէին կազմէին իւրեանց առ աւուրց վաղուի: Իսկ այնոցիկ որ սողէին և ելանէին գաղտուկ ըստ պահպանանն Հոռոմոց գիշերայն քաղել իւրեան խոտ ի վայրէ և բանջար, ընդ յառաջ լինէին նոցա: և յորժամ համարէին եթէ ահա ապրեցաք ի թշնամեաց անտի իւրեանց՝ յափշտակէին ի նոցանէ զայն ինչ զոր բերէինն, և քանիցս անգամ աղաչէին զնոսա, և երգմնեցուցանէին յայն անուն յահաւոր Աստուծոյ՝ զի տացեն նոցա մասն գոնեայ սակաւիկ մի յայնմէին զորս նեղութեամբ տառապեցան և բերին, և ինչ ի նմանէ ոչ տային նոցա: չհաւատալի իսկ էր նոցա այս: զի կորնջելով ոչ կորեան հանգերձ զքեստիւն իւրեանց: Եւ յետ այնորիկ յաւելու

յետ այլոց բանից յաւելլու մատենագիրս, եթէ. Հրէից ընդ ելլիցն արտաքս հատաւ ամենայն յոյս կենաց նոցա. զի երթայր և սաստկանայր սովն և յամենայն տունս, և յամենայն դասս ժողովրդեան տարածանէր. և տամալիք լի էին կանամբք և մանկտով՝ որ լուծեալ անկեալ դնէին, լի և նրբափողոցք դիակամբք ծերոց: Խօկ երիտասարդք և կուսանք դանդաղէին իբրեւ զստուերս, և իբրեւ պատկերս՝ հրապարակս շրջէին. և ուր ուրեք հասանէր նոցա սովուն տագնապ, անկեալ գլորէին: Եւ թաղել իսկ ոչ կարէին զսիրելիս իւրեանց և զմերձաւորս սովալլուկ տանջեալքն, և որ ժիրն էր դեռ ևս և յուժի, տաղտկացեալ խորշեր՝ ի բազմութենէ անտի դիականցն անկեւոյ, և թէ զինչ անցք և ընդ նա անցցեն՝ ոչ գիտէր, զի կէսք ՚ի թաղելն զայլս՝ անկանէին և մեռանէին, և բազումք ևս մինչև հասեալ ՚ի գերեզմանս՝ մեռանէին: Եւ յայս ամենայն անհնարին վիշտս՝ ոչ ողբէին և ոչ լալիք, զի սովն անհնարին զամենայն կիրսն մոռացուցանէր, և ցամաք աջօք դժուարամահքն հայէին ՚ի նոսա որք յառաջեալ քան զնոսա հանդէին: Եւ խոր լուութիւն պատեալ էր զքաղաքաւն, և գիշեր լի մահուամբ. և քան զայսոսիկ աւազակքն

և ասէ. եթէ Հրէիցն, ասէ, ընդ նմին ընդ ելլիցն նոցա՝ հատաւ յոյս կենաց նոցա. և խոր* ևս սաստկանայր սովն, յամենայն տունս և յամենայն ազգս տարածէր, և լիղալինջ առնէր զամենայն ժողովուրդն, և ասնեստան լի էին կանամբք և մանկտով որ լուծեալ անկեալ գնէին, և հրապարակք ծերոցն դիակամբք. իսկ երիտասարդք և կուսանք դանդաղէին իբրեւ զստուերս, և իբրեւ պատկերք ՚ի հրապարակս շրջէին և անկեալ գլորէին, և ճար ուրեք միոյ ՚ի նոցանէ ոչ լինէր ՚ի չարչարանաց, զի թաղել իսկ ոչ կարէին զսիրելիս իւրեանց. և այն որ ժուժեալն էր, ճանձրացեալ էր ՚ի տրու մութենէ անտի դիականցն մեռելոց. և թէ զինչ անցք իսկ ընդ նա անցցեն՝ ոչ գիտէր. զի բազումք ՚ի նոցանէ ՚ի վերայ թաղելոցն անկանէին և մեռանէին: Բայց բազումք մինչև հասեալ էին ՚ի գերեզման անգր մեռանէին. և յայս ամենայն անհնարին նեղութիւնս՝ ողբէր և լալիք ոչ գոյին. զի սովն սաստկացեալ զամենայն վիշտս չարչարանացն մոռացուցանէր. և ցամաք աջօք տանջեցեալք ՚ի մահ հայէին՝ ընդ այնոսիկ որք զառաջէին զնոսա ՚ի մահ. զի խոր լուութիւն պատեալ էր զքաղաքաւն. և գիշեր լի մահուամբ, և քան զայս ամենայն աւազակքն զլարէին. զի կողոպտէին զգիտունս մե-

դժնդակագոյնք. զի 'ի տունս մեռելոց դիակապուտ լինէին, և զհանդերձս մարմնոցն մերկացեալ ծիծաղելով ելանէին անտի. և զօայրս սուսերացն իւրեանց փորձէին 'ի դիակունս անկելոցն, և զորս յերկիր գորեալ դեռ ևս ոգւոջն կային, 'ի փորձ երկաթոյն խոցեալ վիրաւորէին. և որք աղաչէին և խնդրէին 'ի նոցանէ աջ և սուսեր կարկառեալ թափել զնոսա 'ի սովոյ անտի, նոքա փռնելով հպարտացեալ արհամարէին և անցանէին. և որոց ոգւոցն էր ապաստան մի մի 'ի նոցանէ զայս 'ի տաճարն կառուցեալ հարկանէր, զի թողցր զխուովիսն կենդանիս: Իսկ որ զառաջինն 'ի հասարակաց գանձէ անտի թաղել զմեռեալս հրամայէին՝ ոչ տանելով հոտոյն գարշութեան, իբրև ոչ եղեն բաւական, 'ի պարսպէ անտի 'ի ձոր անդր ընկենուին զնոսա: Եւ իբրև անցանէր առ ձորովքն Տիտոս, և հայեցեալ ետես զի լի էին մեռելովք և աւիշն խաղայր ելանէր 'ի մարմնոց անտի, յողւոց եհան ամբարձ զձեռս իւր 'ի վեր, և կոչեաց զԱստուած վըկայ և ասէ. Այս գործ չէ իմ: Եւ յետ բանից ինչ յաւելլու մատենագիրս ասել. Ոչ հրաժարեցից ասել և զայն ինչ զոր ցաւք հրամայեն ինձ ասել. ինձ այսպէս թուի զի եթէ և Հոռոմոց յամեալ էր գալ 'ի վերայ ժպրհացն այնոցիկ, կամ 'ի վիհ ընկղմեալ, կամ 'ի

ուելոցն 'ի տունս իւրեանց. և զհանդերձս մարմնոցն մերկանային 'ի նոցանէ. և ծիծաղելով ելանէին անտի. և փորձէին զսուսերս սուսերի իւրեանց 'ի մարմնս նոցա . . . առնէին զսուսերս իւրեանց յայնտի 'ի որ գեռ ևս ոգւոջն կային. իսկ զայնոսիկ որ աղաչէին և խնդրէին 'ի նոցանէ աջ և սուսեր՝ * զի բուժեացին և թափեացին 'ի սովոյ անտի, և նոքա փռնելով հպարտացեալ արհամարհէին և անցանէին. և այնոցիկ որ մեռանէին՝ մի մի 'ի նոցանէ զայս իւր 'ի տաճարն հարկանէր, զի թողցր զխուովիսն կենդանիս: Իսկ այնոցիկ որ զառաջինն 'ի հասարակաց գանձէ անտի թաղել հրամայէին ըզմեռեալսն, վասն զի ոչ համբերէին չար հոտոյն: Իսկ իբրև թաղել ոչ եղեն բաւական 'ի պարսպէ անտի 'ի ձոր անդր ընկենուին զնոսա: Իսկ Տիտոս իբրև անցանէր առ ձորովքն, և հայեցաւ ետես զի լի էին մեռելովք և աւիշն խաղայր ելանէր 'ի մարմնոց անտի, յողւոց եւ՝ համբարձ զձեռս իւր 'ի վեր և կոչեաց զԱստուած վկայ և ասէ. այս գործ չէ իմ: Եւ իբրև ասաց ասկաւիկ մի Յովսէփոս՝ յետ այսորիկ յաւելլու և ասէ. Ոչ կարձեմ ես ասել զայն ինչ զոր ցաւք հրամայեն ինձ ասել: Իայց ես այսպէս ալն ունիմ, եթէ և Հոռո-

հեղեղս սատակեալ լինէր քաղաքն և կամ հուր շան-
թից Սողոմոնացոց առաքեալ լինէր 'ի վերայ նորա. զի
աւելի քան զայնոսիկ որք չարչարեցան այսոքիւք,
համբեր Աստուած ազգիս անօրինի. զի 'ի ձեռն ժը-
պրհչութեան համարձակութեան նոցա ամենայն ժո-
ղովուրդն յատակեցաւ ընդ նոսա: Դարձեալ 'ի վեցե-
րորդ դարութեան իւրում գրէ այսպէս. Իսկ որոց 'ի
սովոյ անտի սատակէին 'ի քաղաքի, չէր թիւ և հա-
մար բազմութեան, և զվիշտս չարչարանաց նոցա պատ-
մել չէ հնար: Զի յամենայն տունս, ուր և երևէր
գոնեա ստուեր կերակրոց՝ նոյնհետոյն պատերազմ
լինէր 'ի վերայ. և սիրելիք անգամ կուռէին ընդ մի-
մեանս, և զպիհ անձանց տառապելոց յափշտակէին
'ի նոցանէ. և ոչ մեռելոց անգամ հաւատարիմ լինէր
կարօտութիւն, զի և որոց 'ի յետին շունչն տեսանէին՝
խիլ արկանէին անազակքն, թէ գուցէ ունելով ինչ
կերակուր 'ի ծոցի և մեռանել կեղծաւորիցէ: Որք և
առ անսուաղութեան բացաբերանեալ իբրև զշունս
կատաղիս դանդաչելով այսր և անդր ընթանային, և
իբրև զարբեալս ոմանս ընդ դրունս տանց 'ի ներքս
անկեալ, առ սովոյն տագնապի 'ի նոյն իսկ 'ի տունս

մոց յամալ էր դալ 'ի վերայ ժպրհչան այնոցիկ՝ կամ 'ի վիհ ըն-
կըզմալ կամ 'ի հեղեղս սատակեալ լինէր ինքն քաղաքն, և կամ
հուր սողոմոնացոց առաքեալ լինէր 'ի վերայ նորա. զի աւելի քան
զայնոսիկ որ չարչարեցան այսոքիմք համբեր Աստուած այսմ ազ-
գի՝ ոչ է սա առանց Աստուծոյ². զի 'ի ձեռն ժպրհչութեան համար-
ձակութեան նոցա և ամենայն ժողովուրդն սատակեցան ընդ նոսա:
Եւ դարձեալ 'ի վեցերորդ դարութեան անգ. այսպէս գրեաց եթէ
Յայնցանէ որ 'ի սովոյն ապականէին 'ի քաղաքի անգ՝ անկաւ 'ի ժո-
ղովդէնէ անտի անթիւ և անհամար, և զվիշտս չարչարանաց նոցա
չէ հնար պատմել: Զի յամենայն տունս ուր և երևէր գոնեա ստու-
եր կերակրոյ՝ պատերազմ լինէր 'ի վերայ, և 'ի վերայ միմեանց
գային սիրելիք և յափշտակէին զպիհ զանձանց տառապելոց. այլ
ոչ լինէին հաւատալի 'ի կարօտութեան անգ նոցա, և ոչ յորժամ
մեռանէին: Նա և նոցա իսկ մեռելոցն իիլ արկանէին անազակքի,
թէ գուցէ իբրև ինչ կայր ուրուք 'ի ծոց 'ի նոցանէ՝ և հնա ժո-
մանելոցն մահ: Եւ կէսք 'ի կարօտութենէ անտի իւրեանց բացա-
բերանեալ էին իբրև շուք, և գրացիք մոլորեալ չրթէին դրաց 'ի
գուրս, և դանդաչէին նըղեալք. և 'ի նեղութենէ անտի՝ որ պա-
շարեալ ունէր զնոսա՝ 'ի նոյն իսկ 'ի տունս վաղէին և անկանէին

² Յն. որ է առանց Աստուծոյ:

վազէին և անկանէին երկիցս և երիցս 'ի միում ժաւմու: Եւ հարկ վտանգին զամենայն ինչ 'ի կերակուր բերէր, և ինչ զոր և ոչ անասունք անգամ ժանտկէնք ուտէին, ոչ խորշէին սոքա յուտելոյ: Զի և ոչ 'ի փոկոց գօտեաց և ոչ 'ի կօշկաց յուտելոյ արդեւան նոքա. և զմորթն որ արկեալ էր զվահանօք՝ կեղեկէին և ուտէին, և ոմանց իսկ կերակուր լինէր ապուան հին խոտոյ, զի քաղէին մարդիկն մի մի շիւղ և վաճառէին զմի կշիւ չորից սատերաց: Բայց զինչ պէտք իցեն մեզ զչարութիւն սովուն յանշունչ կերակրոյն ցուցանել. զի ունիմ ես ցուցանել գործ մի՝ որ նման նմա ոչ 'ի մէջ Բունաց և ոչ բարբարոսաց պատմի եթէ գործեցաւ երբեք. զի գողումն և սոսկումն է պատմել, և լըսելեաց դժուարին է հաւատալ: Բայց զի մի կարծեալ երևեցայց զարմանալիս յօդեալ 'ի լուր յետնոց, հաճութեամբ զանց առնէի զաղետիւս, եթէ ոչ բազումք վկայք էին զիրացս. դարձեալ և դուզնաբեայ ինչ և ցուրտ իմն շնորհս առնէի ես ընդ որդիս ժողովորդեան իմոյ, եթէ խնայէի ճառել զայն ինչ որ արդեամբքն պաշտեցաւ: Կին մի Մարիամ անուն, դուստր Եղիազարու, 'ի բնակաց անտի յայնկոյս Յորդանանու 'ի Բաթէգօր գեղջէ, որ Թարգմանի տուն զուպայ, ազգատոհմաւն և մեծութեամբ երևելի, ընդ

երկիցս և երիցս անգամ 'ի միում ժամու. հարկն իսկ վտանկի զամենայն ինչ 'ի կերակուր բերէր. և ինչ զոր և ոչ անասունք ժանտկէնք ուտէին՝ քաղէին և ուտէին, զի և ոչ 'ի փոկոց գօտեաց և ոչ 'ի կօշկաց յուտելոյ արդեւան նոքա, և զկաշի զոր արկեալ էր զվահանօք՝ կեղեկէին և ուտէին. կերակուր նոցա ապուան հին խոտոյ, զի քաղէին մարդիկն մի մի շիւղ և վաճառէին զմի կշիւ չորից սատերաց: Բայց զինչ պէտք է մեզ վասն այնք զոր ուտէին նոքա 'ի սովի անդ զանշունչ կերակուրս. զի ունիմ ես ցուցանել գործ մի որ նման նմա ոչ 'ի մէջ յունաց և ոչ բարբարոսաց պատմի՝ եթէ գործեցաւ. զի գողումն և սոսկումն է պատմել, և լուրեաց դժուարին է հաւատալ: Բայց մի կարծեալ երևեցայց եթէ յանձնէ ինչ լուծանեմ զնորա սքանչելիսն 'ի մէջ ժողովորդեան, զի ուրախութեամբ անփոյթ առնէի ես անցանել ըստ այս ապականութիւն, եթէ ոչ զի վկայք անթիւք են նորա. սակայն և շնորհս փոքր մի ընդ որդիս ժողովորդեան իմոյ առնէի ես՝ անփոյթ առնել 'ի բանէ անտի, զայն ինչ զոր արդեամբքն պաշտեցաւ: Կին մի յայնցանէ՝ որ բնակեալ էին յայնցս Յորդանան գետոյ, և անուն էր նորա Մարիամ. գուսար Ղազարու 'ի գեղջէ որ անուանիւր Բեթղազոր, որ Թարգ-

բազումն փախուցեալ և սա ամբանալ յԵրուսաղէմ, և արգելաւ անդ: Իսկ զինչն զոր բերեալ էր ընդ իւր յԵրուսաղէմ, յափշտակեցին հանին խռովիչքն 'ի նմանէ, և մնացորդ ինչ որ մնացեալ էին 'ի սպասուէ անտի նորա և կերակուր եթէ գտանէր, վազէին անկանէին հանապազօր սպառաղէնքն և յափշտակէին: Ընդ որ բարկանայր դառնապէս կինն, և բազում անգամ թշնամանէր և անիծանէր և գրգռէր զաւազակն սպանանել զնա. այլ իբրեւ ոչ ցասմամբ որ և ոչ ողորմելով կորուսանէր զնա, և ծանր էր և տաղտուկ վասն օտարին հայթայթել կերակուր, և ամենուստ հատեալ ակնկալութիւն այլ ևս ինչ գտանելոյ, և սոքն տիրէր յազիս և յուղեղն, և քան զսոքն զայրացումն ցասման վառեալ բորբոքէր զնա, արդսոյն այս կին սաղրեալ 'ի սրտմտութենէ և 'ի հարկէն՝ համարձակեցաւ 'ի վերայ բնութեան: Յափշտակեալ նորա զորդեակն զոր ունէր տղայ ստնդեաց, և ասէ ցնա, Թշուառական դու մանուկ, 'ի պատերազմի, 'ի սովու և 'ի խռովութեան ում զքեզ պահեցից. զի թէպէտ կեցցուք, սակայն ծառայութիւն Հռովմայեցւոց առաջի կայ մեզ, այլ քան զայն ծառայութիւն յառաջէ արդ սով. և քան զսոսա զերկոսինս:

մանի՛ տուն զուպայ, ազգատոհմաւ և մեծութեամբ էր նա երեւելի. փախեալ ընդ բազումն ամբանալ յԵրուսաղէմ, և արգելաւ անդ: Իսկ զինչն զոր բերեալ էր ընդ իւր յԵրուսաղէմ յափշտակեցին հանին խռովիչքն. և մնացորդ ինչ որ մնացեալ էին 'ի սպասուէ անտի նորա, և կերակուր ինչ եթէ գտանէր նորա՝ վազէին անկանէին 'ի ներքս սպառաղէնքն և յափշտակէին: Իսկ նա բարկանայր դառնապէս, և բազում անգամ թշնամանէր և անիծանէր և գրգռէր զնոսա սպանանել զնա. այլ իբրեւ ոչ 'ի ձեռն ցասմանն և ոչ ողորմելով ողորմէր որ 'ի նոցանէն կորուսանել զնա. և գտանելով եթէ գտանէր ինչ կերակուր այլում ջանայր և վաստակէր զայն. յամենայն կողմանց իսկ հատեալ էին իրքն և գտանելու ինչ ոչ, իսկ սոքն տիրեաց յազիս և յուղեղս, և առաւել քան զսոքն զայրումն ցասման վառեալ բորբոքէր: Սոյն իսկ այս կին խորհուրդ 'ի խորիւ աղիւլի և 'ի հարկէ էառ նա, և համարձակեցաւ 'ի վերայ բնութեանն: Որդեակ մի էր նորա ստնդեաց, ասէ ցնա. Մանուկ տառապեալ՝ թշուառական, 'ի պատերազմի և 'ի սով և 'ի խռովութեան զքեզ ում պահեցից. թէպէտ և էաք, սակայն ծառայութիւն է Հռոմոմոց. նաև զնոյն իսկ ծառայութիւն՝ զառաջէ սով, և քան զսոսա զերկոսինս գառն են խռովիչքս: Եկ այսուհետեւ, լեր գու ինձ 'ի կերակուր և խռովչացն 'ի մոլորութիւն, և ամենայն

դառնալովն են խռովիւք. եկ, լեր դու ինձ՝ի կերա-
կուր՝ խռովեացն ի վրէժինդրութիւն հալածիչ և ա-
մենայն դարուց մարդկան յառակ, որ միայն պակասեալ
յաղեալից անտի Հրէից: Եւ զայս ասացեալ՝ օպան զոր
դին և խորովեաց եկեր զկէսն, և զկէսն մնացեալ
ծածկեաց և պահեաց: Եւ ահա հասին վաղվազակի
խռովիւքն ի հոտ անօրէն ճենճերոյն և օպառնային
նոյն զի եթէ ոչ ցուցցէ զոր պատրաստեացն՝ խողիտ-
ղել զնա անդէն ի տեղւոջն: Իսկ կնոջն՝ Մասն բարի
պահեցի ձեզ, ասելով, եղ նոցա առաջի զմնացորդս
որդւոյն: Սարսուռ անհնարին կալաւ զնոսա անդէն և
ապշուրեալն ցնորից, և ցամաքեցան ի տեղերնէ անտի:
Իսկ կինն, Որդի իմ է սաճմարիտ, ասէ, սա գործ
իմ. ծն կերայք զսա որպէս և ես կերայ, մի լինիք մեզ
կազոյն քան զկին մարդ, և ոչ ողորմած քան զմայր:
Իսկ եթէ բարեպաշտ էք և ի զեմեաց իմոց խորիւք,
ես զկէսն կերայ, ինձ պահեցի և մնացորդն: Ելին նո-
քա անտի դողացեալք, և առ այս միայն խղճիւ հա-
րեալք, և հազիւ գոնեա զայս ազգ կերակրոյ թողին
մօր: Եւ նոյնժամայն լցաւ քաղաքն ի լուր համբաւոյ
պղծութեանս, և ամենայն ոք առաջի աչաց իւրոց
դնէր զայս ցաւս անհնարինս, և իբրու թէ ինքն իցէ:

Ժողովրդեանս յառակ, զիս միայն պատկէ * ի նեղութեանց անտի
Հրէից: Եւ իբրև զայս ասաց՝ եսպան զորդին և խորովեաց, և եկեր
զկէսն և զկէս մնացեալն ծածկեաց և պահեաց: Եւ նոյնժամայն
հասին խռովիւքն ի հոտ այսր գործոյ պղծութեանս. հանին զսա-
սերս իւրեանց և օպառնային սպանանել զնա՝ եթէ ոչ ցուցցէ զայն
ինչ զոր պատրաստեացն նոցա: Իսկ նա ասաց ցնոսա եթէ և մասն
բարւոյ պահեցի ձեզ զոր ինչ մնաց յորդւոյ իմմէ. երաց և եցոյց
նոցա: Եւ նոյնժամայն կալաւ զնոսա ցնորք և հատան գոյիք երե-
սաց նոցա, և ցամաքեցան ի տեղերնէ անտի: Յայնժամ ասաց թէ՝
Սա որդի իմ է սիրելի, և գործս իմ է. առէք կերայք՝ զի և ես կե-
րայ. ոչ այսուհետև լինիք թուլագոյիք քան զկին, և ոչ ողորմածք
քան զմայր. ապա եթէ դուք ստոյգ և արդարք էք, և ի զեմեաց սրտի
իմոյ հրաժարիք, ես յառաջ քան զայժմ կերայ և ինչ որ մնաց պա-
հեցի ինձ: Յետ այսորիկ ելին անտի դողացեալք և զահի հարեալք,
և հազիւ գոնեա զայս կերակուր թողին կնոջն: Եւ նոյնժամայն
լցաւ քաղաքն այս լուր պղծութեան, և ամենայն մարդ առաջի ա-
չաց իւրոց զնէր զայս ցաւս անհնարինս՝ իբրու թէ ինքն գործեաց,
զքաղաքի հարկանէր ի նմանէ: Իայց փոյթ պղծութեան տանջե-

* Յն. այս միայն պատկէ:

գործեալ և զդոզանի հարկանէր: Եւ ամենեցուն սո-
վալլուկ տանջելոցն փոյթ անդուծեան 'ի մահ հայեր,
և երանի տային այնոցիկ որ կանխեցին յառաջագոյն
մեռան՝ մինչև լուեալ և կամ տեսեալ զայսպիսի ա-
ղետս չարեաց: Այս օրինակ Հրէից առ Քրիստոսն
Աստուծոյ անօրէնութեանն և ամբարշտութեան հա-
տուցումն և պատուհաս 'ի վերայ հասանէր:

ԳԼՈՒԽ Է.

Վասն կանոնի աստուածամայնութեանցն
Քրիստոսի:

Արժան է աստաճոր յաւելլուլ զանսուտ նախաձայ-
նութիւնս փրկչին մերոյ, որ զայս ամենայն կանխա-
սաց բանիւքս յայտ առնէր. Վայ իցէ յղեաց և սորն-
տուաց յառուս յախոսիկ: Յաղթս կացէք, զի մի լի
նիցի փախուստն ձեր 'ի ձմերանի և մի յառուր շաբա-
թու: Եւ թէ եղիցի նեղութիւն մեծ, որպիսի ոչ ե-
ղեն երբեք այնպիսիք 'ի սկզբանէ արարածոց մինչև
ցայժմ, և մի այլ լիցի:

Եւ գումարեալ ապա պատմադրիս զթիւ անկեղոցն
որ 'ի սուլ և որ ի սուր, հարիւր և տասն բիւր լինել,
ասէ. իսկ խռովիչքն և աւազակքն յետ աւերածոց

լոցն 'ի սոժոյ՝ այն էր 'ի մեռանել. և երանի տային այնոցիկ որ
կանխեցին յառաջագոյն մեռան. մինչև լուեալ և տեսեալ իբրև
զայսպիսի իրս:

Եօրենորդ. վասն քանին զոր յառաջագոյն կանխեացք
ասացաք 'ի Քրիստոս:

Զի իբրև այս իսկ հատուցումն եկն եհաս Հրէիցն վասն անօրէ-
նութեան և ամբարշտութեան նոցա, զոր գործեցին ընդ օծեալն
Աստուծոյ: Իայց արժան է զայս կշռել մարգարէութեամբն փրկչիդ
մերոյ զի ոչ ստեցաւ, զի ասաց՝ թէ վայ այնոցիկ որ յղէն իցեն, և
որ ունիցին զմանկունս սանդեայս յառուրս յայնոսիկ. այլ յաղթս
կացէք զի մի լինիցի փախուստն ձեր 'ի ձմեռն, և մի յօր շաբաթու.
զի եղիցի նեղութիւն մեծ որ չիցէ լեալ իբրև զնա իսկզբանէ աշ-
խարհի և մինչև ցայսօր ժամանակի, և մի այլ լիցի: Սոյն իսկ այս և

քաղաքին 'ի միմեանց մատնեալ սատակէին. բայց որ մանկունքն էին և բարձր հասակաւ և գեղով մարմնոց երևելիք, պահէին 'ի զարդ յաղթանակի, և զոյլ բազմութիւն յեւթուտասնամենից և 'ի վեր' կապեցին և ետուն տանել յԵգիպտոս 'ի գործ մշակութեան: Իսկ բազմագոյնք ցրուեցան ընդ գաւառս պետութեան, զի սատակեսցին 'ի տեսիլս նշաւակի, 'ի սուր և 'ի գազանս: Եւ որք միանգամ յեւթուտասնամենից և 'ի խոնարհ էին' 'ի գերութիւն և 'ի վաճառ հանան, որոց թիւ միայն յինն բիւր մարդկան ժողովէր: Եւ այս այսպէս դէպ լինէր յամին երկրորդի արքայութեան Վեսպասիանու, ըստ կանխագիտութեան Փրկչին մերոյ Տեառն Յիսուսի Քրիստոսի, որ աստուածային զօրութեամբ՝ որ ինչ լինելոց էր առ յապա, որպէս գեղեալ ետես յառաջագոյն և ասաց: Եւ ելաց 'ի վերայ քաղաքին պաշարելոյ ըստ սրբոց աւետարանագրացն բանից, առաջի ունելով զԵբուսադէմ և ասէ. Եթէ գիտէիր գանեա յառաջս յայսմիկ զխաղաղութիւն քո. այլ արդ ծածկեցաւ յերեսաց քոց: Այլ եկեսցեն աւուրք, զի պատեսցեն թշնամիք քո զքեւ պատնէշ, և նեղեսցեն զքեզ յամենայն կողմանց, և յատակեսցեն զքեզ և զորդիս քո 'ի քեզ:

ընկալալով ժողովեաց զայս թիւս որ միանգամ սատակեցան 'ի սով և 'ի սուր, և ասաց եթէ, ելին 'ի հարիւր և 'ի քսան բիւր, բայց այլն խռովիւքն և աւազակքն՝ յետ աւերածոյն նորա սպանան, զի ինքեանք ցուցանէին զմիմեանս: Իսկ որ մանկունքն էին և բարձր հասակաւ և առաւել էին տեսլեամբ մարմնոյ, պահեցան շոքա՝ զի եղիցին 'ի տեսիլ նշանակի. քան * զայլ ժողովուրդն յեւթուտասնամենից և 'ի վեր կապեցին և ետուն տանել յԵգիպտոս 'ի գործ մշակութեան: Բայց բազմաք 'ի նոցանէ ցրուեցան յաշխարհս՝ զի սատակեսցին 'ի տեսիլս նշաւակի, 'ի սուր և 'ի գազանս: Եւ որք միանգամ էին յեւթուտասնամենից և 'ի խոնջ՝ գերեցան և վաճառեցան, որ էին թուով ինն բիւր: Բայց այսպէս ինչ պաշտեցաւ յամին երկրորդի արքայութեանն Վեսպասիանոսի, որ ըստ կանխագիտութեան Փրկչին մերոյ տեառն Յիսուսի Քրիստոսի, զի յառաջագոյն ետես և ասաց որ ինչ լինելոց էր առ յապա, որպէս և եղև իսկ, և ելաց 'ի վերայ քաղաքին՝ որպէս և գրեալ է յաւետարանն երանելի. զի ասէր ջերուսաղէմ՝ այսպէս. Եթէ էր գիտեցեալ քո զօր խաղաղութեան քո, այլ ծածկեցաւ նա յաւաց քոց. բայց եկեսցեն հասցեն քեզ աւուրք, զի պատեալ պաշարեսցեն

* Յի. Իսկ զոյլ ժողովուրդն:

Դարձեալ և վասն ժողովրդեանն եթէ. Եղիցի նեղութիւն մեծ 'ի վերայ երկրի, և բարկութիւն 'ի վերայ ժողովրդեանս այսորիկ, և անկցին 'ի սուր սուսերի և գերեսցին յամենայն հեթանոսս, և Երուսաղէմ եղիցի կոթան ազգաց, մինչև կատարեսցին ժամանակք հեթանոսաց: Եւ դարձեալ. Յորժամ տեսանիցէք շուրջ պատեալ զԵրուսաղէմ զօրօք, յայնժամ գիտաւ ջիք թէ մերձ է աւեր նորա: Արդ յորժամ կռեսցէ որ զզանս Փրկչին մերոյ ընդ պատմութեան օրինակաւ գրիս՝ որ զպատերազմս, զիարդ ոչ սքանչացեալ զարմացի և ճմարտապէս գեր քան զզնութիւն և աստուածային՝ զկանուխ գիտութիւն Փրկչին մերոյ և զնախասացութիւնն լինել ոչ խոստովանեցի: Բայց յետ չարչարանաց Փրկչին և ձայնի զոր բազմութիւն ժողովրդեանն Հրէից աղաղակէր և խնդրէր շնորհել իւրեանց զաւազակն և զսպանողն, և զառաջնորդն կենաց բառնալ 'ի միջոյ, որ ինչ միանգամայն անցք անցին ընդ ազգս այս, չէ ինչ պիտոյ յաւելուլ 'ի վերայ պատմութեանս Յովսեպոսի, այլ զայս միայն արժան է յարել, յոր մարդասիրութեանն և բարերար տեսչութեանն Աստուծոյ շնորհք մեծապէս փայլէին,

զբեզ լշնամիք քո և նեղեսցեն զբեզ յամենայն կողմանց քոց. և կործանեսցեն զբեզ, և զորդիս քո 'ի քեզ սատակեսցեն: Եւ գարձեալ վասն ժողովրդեանն ասաց. Եղիցի՝ ասէ՝ մեծ նեղութիւն 'ի վերայ երկրի, և բարկութիւն սաստիկ 'ի վերայ ժողովրդեանս այսորիկ, և անկցին 'ի սուր սուսերի և գերեսցին ընդ հեթանոսս ամենայն. և Երուսաղէմ կոխան լիցի հեթանոսաց, մինչև կատարեսցին ժամանակք հեթանոսաց: Եւ գարձեալ ասաց. Յորժամ տեսանիցէք զԵրուսաղէմ շուրջ պատեալ պաշարեալ զօրօք, յայնժամ գիտասիցէ թէ հասեալ է աւեր նորա: Արդ յորժամ որ կռեսցէ զբանս Փրկչին մերոյ՝ ընդ պատմութիւնս այսր օրինակաւ գրի՝ որ ասաց վասն ամենայն պատերազմին, զիարդ ոչ զարմացուք. զի սքանչելի է մեծապէս կանուխ գիտութիւն Փրկչին մերոյ, խոստովանեսցուք թէ արդարեւ ճմարիտ Աստուծոյ է: Բայց 'ի վերայ ամենայնի որ ինչ անցք անցին ընդ ժողովուրդսն երբայեւոց յետ չարչարանաց Փրկչին մերոյ, և ձայնն զոր ամենայն ժողովուրդն աղաղակէին և խնդրէին իւրեանց զաւազակն և զսպանողն զի կեցցէ և շնորհեսցի նոցա, և զառաջնորդն կենաց աղաչէին զի բարձցի 'ի նոցանէն, յաւելուլ 'ի վերայ այսր պատմութեանց այլ ինչ՝ չէ ինչ պիտոյ: Բայս զայս արժան է մեզ յարել մերձեցուցանել 'ի նոսա, որ ինչ միանգամայն անցանելի օրինակաց իցեն ողորմութեան նորա, և փոյթ հազարարձութեան շնորհաց նորա. զի զքառասուն տմ

զի զքառասուն ամ միանգամայն յետ համարձակել-
լոյն նոցա 'ի վերայ Քրիստոսի՝ յապաղեաց նա զկո-
րուստ նոցա, զի բազումք յԱռաքելոց անտի և աշա-
կերտաց և Յակովբոս առաջին եպիսկոպոս տեղւոյն՝
այն որ կոչեցաւ եղբայր Տեառն մերոյ, կենդանիք էին
դեռ ևս ցայնժամ, և յերուսաղէմ էր բնակութիւն
նոցա և կեանք, և իբրեւ պարիսպ ամուր պատասպարե-
ին զաշխարհն. որով երկայնամտէր առ նոսա այցելու-
թիւնն աստուածային, զի թերեւս դարձցին երբեք և
ապաշաւեսցեն վասն ամենայնի զոր գործեցին, և թո-
ղութեան և փրկութեան հանդիպեսցին: Հանդերձ
երկայնմտութեամբս այսու և նշանք և սքանչելիք յառ-
Աստուծոյ տուան նոցա 'ի հաւաստիս աղետիցն սպառ-
նալեաց՝ եթէ ոչ դարձցին: Եւ զնշանն զայնոսիկ յի-
շատակեալ 'ի մերոյս պատմագրէ, չիցէ արդեօք ան-
գէպ նորին բանիւք յեռուլ աստանօր առաջի ընթեր-
ցանեւեացս:

ԳԼՈՒԽ Ը.

Վասն նշանացն որ եղին յառաջ քան
զպատերազմն:

Արդ ան դու և ընթերցիր զոր 'ի վեցերորդ գիրս
պատմութեան իւրում գրէ մատենագիրս այսպէս.
Ժողովուրդն այն թշուառ՝ խաբեբայիցն այնոցիկ և ո-

միանգամայն՝ յետ համարձակելոյն նոցա 'ի վերայ Քրիստոսի՝ ան-
փոյթ արար 'ի կորստենեանտի նոցա. զի 'ի նոսա բազումք յառա-
քելոց անտի և յաշկերտաց, և Յակովբոս՝ այն որ կոչեցաւ եղբայր
տեառն մերոյ, զի նա եղև առաջին եպիսկոպոս, իբրու ցայնժամ
կային ևս անդէն յերուսաղէմ շրջին. և իբրեւ պարիսպ ամուր
ընդ յերկարեցան յաշխարհի, զի գործն Աստուծոյ յայնժամ ներէր
նոցա՝ թերեւս դարձցին երբեք և ապաշաւեսցեն և զջնացին վասն
ամենայնի զոր գործեցին, և եղիցէ նոցա թողութիւն կենաց:

Որքերորդ. վասն նշանացն՝ որ եղին յառաջ քան զպատերազմն:

Հանդերձ այսու ամենայնիւ երկայնմտութեան, և նշանք և
սքանչելիք տուան նոցա որ ինչ անցք անցանելոց էին ընդ հոգս՝

րոց վկայէին ստուծին զԱստուծոյ, գիւրաւ հաւա-
տայր. իսկ յերևելի նշանսն և որք գուշակէին զապա-
գայ աւերածն՝ ոչ հայէին և ոչ հաւատային, այլ իբ-
րև շանթահար ապշեալս ոմանս՝ որոց բարձեալ են
միտք և ոչ իցէ նոցա աչք՝ այնպէս անփոյթ առնէին
զքարոզութեամբն Աստուծոյ։ Նախ ՚ի վերոյ քան ըզ-
քաղաքն եկաց աստղ ըստ նմանութեան սուսերի, և
ամ մի ողջոյն կայր գիտաւոր։ Եւ դարձեալ նախ քան
զապատմութիւնն և զարթնուլ մարտի պատերազ-
մի՝ ՚ի վերայ նոցա, ՚ի գալ խռնել ժողովքոցն ՚ի ածն
բաղարջակերացն, որ օր ութ էր արեգ ամենան, յին-
ներորդ ժամու գիշերոյն, այսպէս փայլատակունք լու-
սոյ հատան ՚ի վերայ սեղանոյն և ՚ի վերայ տաճարին,
մինչ զի համարէր մարդ եթէ տիւ լուսաւոր էր. և
յամեաց անդ իբրև կէս մի ժամու։ Որ տգիտաց թը-
ւէր բարի Կուշակումն գոյ, իսկ որք միանգամ սրբոց
մատենից դպիրքն էին մինչև եղեալ ինչ իսկոյն դա-
տեալ բնորեցին։ Ի սմին աւուր տօնի երինջ մի ած-
եալ ՚ի զոհ առ քահանայապետն, երկնեաց և ծնաւ
գառն ՚ի մէջ տաճարին։ Դարձեալ արևելեան դռան

թէ ոչ գարձցին, զի և զնոսա արժանի արտացէ յեշտակի սոյն իսկ
այս օրինակագիր՝ զորմէ կանխեցաք ասացաք վասն նորա՝ պատմու-
թեամբք նորա. բայց չիք ինչ արգել, որ ժնշդեալ քնացեալ գայ-
ցեմք մեք ՚ի գիրս յայս՝ գնել զնոսա։ Արդ ամ գու ընթերցիր զոր
ինչ ասացեալ է նորա ՚ի վեցերորդ պատմութեանն այսպէս. Եթէ
ժողովրդեանն, ասէ, չարի՝ խաբարայքն այնորիկ որք վկայել զք-
առութիւն ՚ի վերայ Աստուծոյ հաճէին և հաւանեցուցանէին զնա
յայնմ ժամանակի, եթէ նշանաւոր երևելի նշանացն որք կանխէին
ցուցանէին վասն աւերածոյն որ լինելոց էր առ յայս՝ ոչ հայել և
ոչ հաւատալ. այլ իբրև մարգը որոց բարձեալ են միտք նոցա, և
չիք նոցա աչք և ոչ շունչ, այսպէս անփոյթ առնէին զքարոզու-
թեամբն Աստուծոյ։ Բայց զառաքինն՝ ՚ի վերոյ քան զքաղաքն եկաց
աստղ ըստ նմանութեան նիզակի, ժամ մի ողջոյն եկաց կանգնեալ,
և դարձեալ մինչև ապատմութեալն էր՝ զի զարթիցէ ՚ի վերայ նորա
մարա պատերազմին. և ՚ի ժամանակի իբրև ժողովէին ժողովուրդն
ամենայն յաւուրս տօնի բաղարջակերաց՝ որ օր ութ էր արեգ ամ
սեան յինն ժամ գիշերոյն, այսպէս փայլատակունք լուսոյ հատան
՚ի վերայ սեղանոյն և ՚ի վերայ տաճարին, որպէս զի համարէր մարդ
եթէ տիւ լուսաւոր էր. և յամեաց անդ իբրև կէս մի ժամու. զի
սոյն իսկ այս տգիտաց թուէր թէ բարի ինչ իցէ։ Իսկ որք միանգամ
գիտէին զգիրս սուրբա՝ կանխեցին յառաջագոյն ընտրեցին թէ այս
լինելոց էր։ Եւ սմին յայսմ տօնի էած մատոյց ոմն երինջ մի ՚ի

Ներքին տաճարին՝ պղնձի և յոյժ ծանր, զոր ընդ երեկոյս հազիւ քսան այր դնէին և երկաթի նգօք փակէին, և ՚ի ներքուստ էին նորա խոր դռնափակք, ՚ի վեց ժամու գիշերոյն գտաւ բացեալ ինքնին: Եւ յետ սակաւ աւուրց տօնի՝ որ օր քսան և մի էր ահեկի աւժոյ, տեսիլ ինչ ուրուական երևեցաւ, դժուարահաւատ արդարեւ և ՚ի հրէշից կարգի թուէր, եթէ ոչ ականատեսքն վկայէին, և ՚ի վերայ եկեալ հարուածքն արժանի էին նշանացս: Զի յառաջ՝ մինչև աւրեգական մտեալ էր, երևեցան կառք ՚ի վեր յամենայն աշխարհն, և զօրք վառեալք ՚ի վեր յամպս եկին յանկարծակի և պատեցին զքաղաքն: Եւ գարձեալ յաւուրն տօնի՝ որ անուանեալ կոչի Պենտեկոստէ, գիշերի մօրին քահանայքն ՚ի սպաս պաշտաման ՚ի ներքին տաճար անդր ըստ սովորութեան իւրեանց, և նախ զառաջինն շարժումն և հնչումն իմն լսէին, և ապա յետոյ ձայն բարբառոյ միաժողով բազմութեան, որ ասէր փոխիմք մեք աստի: Եւ այլ ևս ահագին քան զայս, զի այր մի շինական և աննշան՝ անուն Բետա, որդի Անանեայ՝ չորիւք ամօք յառաջ քան զպատերազմն, մինչդեռ ՚ի շինութեան էր քաղաքն և լի էր մեծապէս ամենայնիւ՝ եկեալ ՚ի տօն տաղաւարահա-

զոհս պատարագաց, և երկնաց և ծնաւ գառն ՚ի մէջ տաճարին: Եւ գարձեալ գուռն ներքին արևելից՝ զի էր նա պղնձի և ծանր, և յերեկոյնայ հազիւ գնէին զնա քսան այր և երկաթի նգօք փակէին զնա և ՚ի ներքուստ էին նորա խոր դռնափակք, ՚ի վեց ժամ գիշերոյն գտաւ նա բացեալ ինքնին: Եւ յետ սակաւ աւուրց տօնին, որ օր քսան և մի էր ահեկանի աւժոյ՝ տեսիլ ինչ երևեցաւ, և կարծեալ թուի թէ դժուարին է ՚ի հաւատալ, եթէ ոչ զի պատմին զմանեւ օրք տեսին զնա, և չարչարանք գարձեալ նշանացն արժանի են ՚ի հաւատալ: զի յառաջ մինչև արեգական մտեալ էր՝ երևեցան կառք ՚ի վեր յամենայն աշխարհն, և զօրք վառեալք ՚ի վեր յամպս եկին յանկարծակի և պատեցին զքաղաքն: Եւ գարձեալ յաւուրն տօնի՝ որ անուանեալ կոչի պենտեկոստէ, գիշերի մօրին քահանայքն ՚ի սպաս պաշտաման ՚ի տաճար անդր ըստ սպասարարութեան իւրեանց, և նախ զառաջինն ձայն շարժման և բարբառոյ ասացին թէ լսէին. և ապա յետոյ ձայն բարբառոյ յանկարծակի զի ասէին, փոխիմք մեք աստի՝ փոխիմք: Եւ այլ ևս ահագին քան զայս, այր մի շինական ՚ի ագէտ մարգկանէ, զի անուն էր նորա Բետա՝ որդի Անանեայ, չորիւք ամօք յառաջ քան զպատերազմն, մինչդեռ ՚ի շինութեան էր քաղաքն, և լի էր մեծապէս ամենայնիւ, եկն նա ՚ի տօնն տաղաւարահարացն զոր անէին Աստուծոյ ըստ սովո-

բացն, զոր առնէին Աստուծոյ ըստ սովորութեան, յանկարծակի սկսաւ աղաղակել 'ի տաճարին, և ասէր. Ձայն յարեւելից, ձայն յարեւմտից, ձայն 'ի չորից հողմոց. ձայն 'ի վերայ Երուսաղեմի և 'ի վերայ տաճարին, ձայն 'ի վերայ փեսայից և 'ի վերայ հարսանց, ձայն 'ի վերայ ամենայն ժողովրդեանս այսորիկ: Եւ զայս զցերեկն ամենայն և զցայտ ընդ փողոցս քաղաքին չըջելով աղաղակէր: Իսկ ոմանք յիշխանաց ժողովրդեան բարեացեալ վասն չարագուշակ ձայնին, և կալան զայրն և հարին չարաչար տանջանօք: Իսկ նառն վասն անձին իւրոյ առնէր պատասխանի, և ոչ ձիւն ինչ հանէր առ տանջողս իւր, այլ զայն ձայն զառաջին ըստ սովորութեան իւրում աղաղակէր: Բայց իշխանքն համարելով 'ի դիւաց գոլ շարժումն առնն, տարեալ հանին զնա Թաւառակալն Հռովմայեցւոց, և անդ հարուածովք քերէին զնա մինչև յոսկերս. իսկ նա ոչ ազաչեաց զնոսա և ոչ ելաց, այլ որպէս կալէր, զայս ձայն ողորմուկ յոգւոց ելանելով յեղեղուկս արկանէր յամենայն հարուածսն որ հարկանէին զնա, և ասէր. Վայ Վայ Երուսաղէմ: Վարձեալ և այլ ինչ զարմանալի յիշատակէ պատմագիրս եթէ, պատգամ՝ Աստուծոյ գտանէր 'ի սուրբ գիրս եթէ,

բութեան, և յանկարծակի սկսաւ աղաղակել 'ի տաճարին և ասէ. Ձայն բարբառոյ յարեւելից, ձայն բարբառոյ յարեւմտից, ձայն բարբառոյ 'ի չորից հողմոց, ձայն բարբառոյ 'ի վերայ Երուսաղեմի և 'ի վերայ տաճարին, ձայն բարբառոյ 'ի վերայ փեսայից և 'ի վերայ հարսանց, ձայն բարբառոյ 'ի վերայ ժողովրդեանս: Եւ զայս ցերեկն ամենայն և զցայտն ընդ ամենայն փողոցս քաղաքին չըջէր և աղաղակէր. որպէս զի երեւելի մարդիկն որ էին 'ի ժողովրդեան բարեացան վասն չարաչար հաճաւուն, կալան զայրն զայն և հարին չարաչար տանջանօք: Իսկ նա և ոչ վասն անձին իւրոյ պատասխանի արար այնոցիկ որ անգն կային, և ոչինչ յինքնէ ասաց. այլ զայն ձայնս զառաջին ըստ սովորութեան իւրում աղաղակէր նա: Բայց համարեցան իշխանքն եթէ 'ի գիւաց է շարժումն առնն, և տարին հանին զնա առ իշխանն Հռոմոց, և անդ հարուածովք քերէին զնա մինչև յոսկերս. իսկ նա ոչ ազաչեաց զ'նոսա և ոչ ելաց, այլ որպէս և էր նա՝ առաւել զայս ձայն յեղեղուկս արկանէր յոգւոց ելանելով յամենայն հարուածսն որ հարկանէին: զնա և ասէր. Վայ Վայ Երուսաղէմ: Եւ զարձեալ այլ սքանչելիս պատմէ այն իսկ այս օրինակագիր եթէ՝ րան, ասէ, մարգարէութեան գառա 'ի մէջ Երուսաղեմի, զի գրեալ էր, եթէ յայնժ Ժամանակի անգառն յաշխարհէ անտի յառնելոց է ոմն 'ի նոցանէն և տիրեսցէ 'ի վերայ

յայնմ ժամանակի անդստին յաշխարհէ անտի նոցա ոմն տիրեացէ ամենայն աշխարհի, զոր մատենադիրս համարեցաւ եթէ 'ի վերայ վէսպասիանու կատարեցաւ. բայց ոչ եթէ 'ի վերայ ամենայն աշխարհի տիրեաց նա, այլ Հռոմոնց միայն պետութեան. այլ արժան է 'ի վերայ Քրիստոսի առնուլ զայս, որում ասացաւ 'ի Հօրէ. Խնդրեա յինէն և տաց քեզ զհեթանոսս 'ի ժառանգութիւն, և իշխանութիւն քեզ ընդ ամենայն ծագս երկրի: Եւ թէ ընդ այն ժամանակս ել բարբառ աւետարանութեան Առաքելոցն ընդ ամենայն երկիր, և մինչև 'ի ծագս աշխարհի եղեն խօսք նոցա:

ԳԼՈՒԽ Թ.

Վասն Յովսեպոսի և վասն գրոցն զոր երող եւ:

Յետ այսոցիկ ամենայնի, արժան է մեզ գիտել վասն նորին Յովսեպոսի՝ որ հանգանակեալ նպաստ եղև առաջանիւթ պատմութեանս, եթէ ուստի և յորմէ տոհմէ էր նա: Զոր և ինքնին ցուցանէ յասելն իւրում այսպէս եթէ. Յովսեպոս որդի Մատթեայ քահանայ յերուսաղէմէ, նախ զառաջին ետ պատեւ.

ամենայն աշխարհի. զոր նոքա համարէին թէ 'ի վերայ Ասպասիանոսի կատարեցաւ: Բայց նա 'ի վերայ ամենայն աշխարհի ոչ տիրեաց՝ այլ 'ի վերայ Հռոմոնց միայն: Արդ՝ արժան է եթէ 'ի վերայ Քրիստոսի առնիցի այս, այն՝ զոր ասացեալն է նմա 'ի Հօրէ. Խնդրեա յինէն և տաց քեզ զհեթանոսս 'ի ժառանգութիւն և իշխանութիւն: Զի ընդ այն ժամանակս ընդ ամենայն երկիր ել բարբառ աւետարանութեան առաքելոցն, և մինչև 'ի ծագս աշխարհի լսելի եղև բանք նոցա:

Ինկերորդ. վասն Յովսեպոսի, և վասն գրոցն զոր երող եւ:

Հանգերձ այսու ամենայնիւ և վասն նորին Յովսեպոսի, այն որ նա էարկ մեզ զառաջանիւթ պատմութեանց այսր ամենայնի գործութեան, արժան է մեզ ցուցանել եթէ ուստի և յորմէ տոհմէ էր նա: Ինքն ցուցանէ և վասն այսր ևս յասելն իւրում այսպէս: Աթէ Յովսեպոս որդի Մատթեայ քահանայի յերուսաղէմէ, զի նախ զա-

րազմ ընդ Հռովմայեցիս, ապա 'ի հարկէն ածաւ 'ի հպատակութիւն, որ ոչ առ Հրէայս միայն՝ որդիս Ժողովրդեան իւրոյ երևելի եղև նա 'ի Ժամանակին, այլ և առ Հռովմայեցիս, մինչև անդրիս կանգնեցին նմա 'ի Հռովմ քաղաքի, և զմատենան երկատիրեալք 'ի նմանէ 'ի հասարակաց մատենադարանս իւրեանց դրնելոյ արժանի համարեցան։ Սա զամենայն հնախօսութիւնս եբրայականս 'ի քսան դիրս բովանդակեաց, և զպատմութիւնս պատերազմին Հրէից, որ եղև յաւուրս նորա՝ յեւթն դարութիւնս կարգեաց, որ ոչ 'ի հելէն միայն, այլ և 'ի հայրենի բարբառ աւանդեալ ինքնին վկայէ. որ և որպէս յայսմ և յայլս ամենայն հաւատարմութեան է արժանաւոր։ Են նորա և այլ երկու գիրք վասն Հնութեան Հրէից արժանաւորք մտադրութեան, յորում ճառէ ընդդէմ Ափիոնի գրամարտիկոսի, որ 'ի Ժամանակին յայնմիկ՝ գրով հակառակէր Հրէից, և այլոց ոմանց չարախօսաց՝ զծագմանէ և զօրինացն նախնեաց ազգին Հրէից։ Ի սկիզբն գրոցս զթիւ աստուածեղէն տառիցն, որով բովանդակին հին կտակարանաց մատենանք, զորս Եբրայեցիք առանց ընդ բանս ինչ ածելոյ 'ի նախնեացն տուլութենէն ունին, վարդապետէ այսպէս։

Ուրիշն ետ պատերազմ ընդ Հռոմն, և յետոյ անկաւ 'ի ձեռս նոցա 'ի հարկէ։ Բայց ոչ առ Հրէայն՝ որդիս Ժողովրդեան իւրոյ միայն երևելի էր նա յայնմ Ժամանակի, այլ և առ Հռոմնս։ Այլ սքանչելի էր նա, և վասն պատուոյ փառաց նորա անդրի կացուցին նմա 'ի Հռոմ քաղաքի. և մատենա՝ զոր փոյթ յանձին կալաւ և գրեաց 'ի տան գանձու մատենից նոցա արժանի եղեն գնելոյ։ Եւ սոյն իսկ այս ճառք առաջինք Հրէից՝ 'ի քսան դարութեան եդ. և զպատմութիւն պատերազմին Հռոմոց՝ որ եղեն յաւուրս նորա՝ յեւթն դարութեան. զի ոչ եթէ յունարէն միայն, այլ և 'ի լեզու հայրենի գրեաց զնա՝ որպէս ինքն վկայէ վասն անձին իւրոյ, և արժանի է հաւատալոյ վասն այլոցն։ Եւ այլ են որ եղեալ են նորա փութով անդութեամբ երկու վասն կանխութեան Հրէիցն. և 'ի նոսա և մաքաուռնի առ Ափիոն գրամարտիկն սարաբայն՝ զոր գրեացն ընդդէմ Հրէից. և յայնմ Ժամանակի՝ և առ այլս, որ կամեցան չարախօսել զազգէն Հրէից։

ԳԼՈՒԽ Ժ.

Թէ՛ ո՛րպէս յիշատակէ Յովսէպոս՝ զգիրս սուրբս :

Չեն առ մեզ, ասէ, բիւրուց մատենից գիրք չմտաւանից ընդ միմեանս և հակառակամարտից, այլ ի՞նչ գիրք են ունեւորվ զպատմութիւն իւրաքանչիւր ժամանակացն, իրաւամբք աստուածային գոլ հաւատացեալ: Եւ ՚ի սոցանէ հինգ Մովսիսի են, որք զօրէնս բաւանդակեն և զտուչութիւն լինելութեան մարդկան մինչև ՚ի մահ նորին: Եւ այս ժամանակ, առ զինչ սակաւ քան զերից հազարաց ամաց պարուրէ յինքեան զշրջան: Ի մահուանի անտի Մովսիսի մինչև յԱրտաշէս, որ զինի Քսերքսեայ թագաւորեաց ՚ի Պարսս, մարդարէք որ կացին, աւանդեցին մեզ գրով զպատմութիւն իւրեանց դարուն՝ յերեքտասան գիրս. և այլ չորքն՝ օրհնութիւնք Աստուծոյ են և խրատ վարդապետութեան կենաց մարդկան: Իսկ յԱրտաշիսէ մինչև ՚ի ժամանակս մեր՝ գրել գրեցաւ ամենայն, բայց չեն այնպէս հաւատարիմք որպէս զառաջինսն, առ ՚ի չգոյէ ճգրիտ կարգի յաջորդութեան մարդա-

Տասներորդ. քէ որպէս յիշատակէ և Յովսէպոս զգիրս սուրբս :

Եւ յառաջին ՚ի խօսս իւր զայս թիւ գնէ՝ եթէ գիրք կտակաւանաց՝ որ անուանեալ կոչի հին, թէ՛ որ իցեն առ Հերայեցիսն՝ որ առանց երկմտութեան են, իբրև յառաջին տուչութենէ անտի. և նովմբ բանիւ իւրով ուսուցանէ այսպէս. Գիրք, ասէ, բիւրք են առ մեզ՝ զորս ընդ միմեանս ոչ միաբանեն. և որ կարգեն ընդ միմեանս՝ քսան և երկու գիրք են, որ արգարութեամբ հաւատարի են թէ յԱստուծոյ են, որ է ՚ի նոսա գրչութիւն ամենայն ժամանակի: Բայց ՚ի սոցանէն հինգ Մովսիսի են՝ յորս Օրէնքն են, և տուչութեան ծննդեան մարդկան մինչև ՚ի մահ նորին. բայց այս ժամանակ յերեց հազարաց սուղասակաւ: Ի մահուանի անտի Մովսիսի մինչև ՚ի յԱրտաշէս արքայ Պարսից, որ մարդարէքն եղեն յես Մովսիսի՝ ինչ որ եղեն ՚ի ժամանակս նոցա գրեցին յերեքտասան գիրս: Բայց այլ չորս ևս օրհնութիւնք Աստուծոյ են ՚ի նոսա, և վարդապետութիւն գործոց: Իսկ յԱրտաշիսէ մինչև ՚ի ժամանակս յայս՝ յորս կամք մեք, ամենայն ինչ որ եղէ՝ գրեալ է, բայց չեն հաւատարի իբրև զայն՝ որ առաջին են նոցա. քանզի չիք կարգ չը-

բէիցն. այլ յարգեանց անտի իրաց յայտ է, թէ որպէս մեծարանօք զհետ գնամք մեք գրոց մերոց, զի պարանի ժամանակը են յորմէ հետէ ոչ յաւելուլ որ և ոչ պակասեցուցանել 'ի նոցանէ և ոչ փոխել համարձակեցաւ: Զի անկակից է անդատին 'ի խանձարոց անտի ամենայն Հրէի, հաւատալ նոցա թէ պատուիրանք են նորա Աստուծոյ, և կալ մնալ 'ի նոսա, և թէ պէտք լիցին՝ մեռանել իսկ 'ի վերայ նոցա խրնդութեամբ: Զայս ամենայն բանս գրչիս յարել աստանօք կարի պիտանացու դատեցաք: Ի նորա և այլ երկասիրութիւն ոչինչ աննշան՝ մակագրեալ Վասն գերագոյն զօրութեան բանին, զոր ոմանք Մակաբայեանք կոչեցին, զի զՅերայեցւոց ոմանց զմրցութիւնս նահատակութեանց 'ի հանդիսի ածէ, որք միանգամ 'ի գիրս Մակաբայեցւոց անուանեալ՝ 'ի վերայ աստուածապաշտութեան արիացեալ նահատակեցան: Եւ 'ի կատարածի դարձեալ քսաներորդ գրոցն Հնախօսութեան նշանակէ նա իբրու թէ կամք էին նորա գրել 'ի չորս գիրս՝ ըստ հայրենական կարծեաց Հրէից, յաղագս Աստուծոյ, յաղագս գոյութեան նորա և վասն օրինաց. և թէ ընդէր են ինչ ինչ զորս արժան է գործել, և են՝ զորս հրամանք արգելուն: Ի նորա և

գրեա մարգարէիցն: Բայց գործով յայտ է, եթէ որպէս մեք մերձենամք առ գիրս մարգարէիցն: Զի յայս ամենայն ժամանակ որ էանց, ոչ յաւելուլ որ և ոչ պակասեցուցանել 'ի նոցանէ և ոչ փոխել համարձակեցաւ. զի անկեալ է այս յամենայն ազգն Հրէից. յառաջին ծննդութենէ անտի նոցա՝ հաւատալ նոցա թէ պատուիրանք են նորա Աստուծոյ, և կալ մնալ առ նոսա, և թէ մեռանել իցէ փոխանակ նոցա խնդութեամբ: Եւ զայս զոր ասաց այս օրինակագիր՝ պիտոյ են աստ գնել: Բայց արարեալ է նորա այլ միւս և Խառս վասն խորհրդեան իշխան 'ի վերայ * պատերազմին այնոցիկ որ են յայն գիրս որ անուանեալ կոչի դպրութիւն Մակաբայեցւոց, հերբայեցիքն՝ որ առաքեցան ** վասն աստուածապաշտութեան: Եւ 'ի կատարածի դարձեալ՝ քսաներորդ պատմութեանն զոր գրեաց՝ յեղանակէ թէ իբրու էին նորա կամք գրել 'ի չորս դպրութիւնս և ցուցանել մի ըստ հարցն Հրէից զոր ունէին՝ վասն Աստուծոյ, և վասն գոյացութեան նորա, և վասն օրինացն՝ թէ ընդէր են իբր զոր իշխանութիւն է գործել, և են՝ զորս ոչ. և այլ դպրութիւն է նորա զոր ինքն յիշատակէ բանիւ իւրով. և հանգրծ

* Ծն. Էսն իորհրդեան իշխան 'ի վերայ դատերազմին...:

** Ընթերցի՛ր՝ առաքիւնցսն:

այլ գրութիւն՝ ըստ նորին իսկ վկայութեան բանից և
կարի 'ի գէպ է յաւելլուլ աստանօր զոր 'ի կատարած
Հնախօսութեան իւրում յարէ նա, 'ի հաւատ վկայու-
թեանցն զորս առաքն 'ի նմանէ։ Զի դարովելով նորա
գլխօտոս ոմն Տիբերիացի, որ զպատմութիւն ժամա-
նակացն այնոցիկ ձեռն արկեալ 'ի գրել, և ոչ մի ինչ
ճշմարտութեամբ աւանդէր, և զայլ ևս բամբաստանս
ածեալ 'ի վերայ առն այնորիկ, յաւելլու 'ի բանս իւր
այսպէս։ Ես ոչ իբրեւ զքեզ ամաչեցի ուրեք 'ի պատ-
մութեան իմում, այլ նոցուն ինքնակալաց մատուցի
զգիրս իմ՝ ականատեսից գրեթէ գործոցն եղելոց, զի
վկայէին յիս միտք իմ եթէ պահեցի զգուշութեամբ
զճշմարտութիւն անցիցն աւանդելոց։ և ակն ունելով
վկայութեան առ 'ի նոցանէ՝ ոչինչ վրիպեցայ։ Եւ այ-
լոց բազմաց յընթերցումն տուեալ զպատմութիւնս
իմ, յորոց բազումք անդէն 'ի պատերազմին պատահե-
ցին, որպէս և արքայն Ագրիպպաս և ոմանք յազգա-
տոհմէ նորա։ Զի և Տիտոս ինքնակալ՝ 'ի նոցանէ միայն
կամեցաւ տալ մարդկան զգիրտութիւն անցիցն անցե-
լոց, իբրու եթէ ձեռամբ իւրով կնքեալ և հրամա-
յեացէ տալ հասարակաց։ Իսկ Ագրիպպաս արքայ վաթ-
սուն և երկու թուղթս գրեաց վկայելով ճշմարտու-
թեան պատմելոցն առ յինէն։ զորոց և զերկուս ա-

յայտելի արժան է մեզ երկրորդել և զբանս ևս զոր եզ նա 'ի կա-
տարած պատմութեանցն իւրոց, 'ի հաւատս վկայութեանց զոր
առեալ է մեր 'ի նմանէ։ մաքառումն եղև Յոստոսի տիբերացւոյ որ
կամեցաւ պատմել իբրեւ զնա՝ որ ինչ միանգամ եղև ընդ այն ժամա-
նակս, եթէ ոչ գրեաց ճշմարիտ։ և այլ բամբասանս էած 'ի վերայ
առն այնորիկ այսու բանիւք յառել իւրում այսպէս։ Եթէ ես,
ասէ, գրովք իմովք ոչ եթէ իբրեւ զքեզ ամաչեցի ուրեք։ այլ նո-
ցուն թագաւորացն մատուցի ես զգիրս իմ։ իբրեւ վկային գործք՝
որ երեւին։ զի տեղեկաբոյն էի ես յանձն իմ եթէ պահեցի զճշմար-
տութիւն պատմութեանցս։ և քանզի սպասեալ ակն ունէի ես ըն-
դունել զվկայութիւն վասն նորա՝ ինչ ոչ փոխեցի։ և այլոց իսկ
բազմոց մատուցի ես զայս պատմութիւն, զի բազումք 'ի նոցանէ
անգէն 'ի պատերազմին պատահեցին, որպէս զի և արքայ Ագրիպ-
ա և ոմանք յազգատոհմէ նորա։ զի Տիտոս ինքնակալ այսպէս կամե-
ցաւ՝ եթէ 'ի նոցանէ միայն տացէ մարդկան զգիրտութիւն գործոց
իւրոց։ և իբրեւ թէ 'ի ձեռն նորա գրեսցէ ստուգեսցէ զնոսա, և
հրամայեաց զի առաջի ամենայն մարդկան ընթերցցին։ Իսկ արքայ
Ագրիպ վաթսուն և երկու թուղթս գրեաց, վկայեաց 'ի ճշմար-

ռաջի առնէ անդ Յովսէպոս: Այլ վասն այսորիկ այս-
չափս բաւականացի, դարձցուք մեք 'ի կարգ պատ-
մութեանս:

ԳԼՈՒԽ ԺԱ.

Երբ ո'րպէս յետ Յակոբոս առաջնորդ եկաց Շմաւոն
եկեղեցոյն Երուսաղեմի:

Յետ վկայութեան Յակոբոս և աւերածոյն Երու-
սաղեմի, ասի բան՝ թէ առաքեալքն և աշակերտք
Տեառն մերոյ՝ որք մնացեալք էին 'ի ժամանակին, ժո-
ղովեցան 'ի միասին յամենայն կողմանց, հանդերձ ազ-
գականօք Տեառն մերոյ՝ որ ըստ մարմնոյ. զի բազումք
'ի նոցանէ դեռ ևս կենդանի էին, և արարին խոր-
հուրդ թէ համարժան է ունել զտեղին Յակոբոս:
Եւ ամենեքեան միաբան միով խորհրդով հաւանեցան
եթէ Շմաւոն Կղէնովանց, այն զոր յիշատակեն
գիրք աւետարանչաց, արժանի է աթոռոյ եկեղե-
ցւոյն որ անդ: Եւ որպէս ասեն հօրեղբորորդի էր նա
Փրկչին մերոյ, զի պատմէ Հեգեսիպոս թէ Կղէնուս
եղբայր էր Յովսէփոս:

առութիւն այսր տուտութեան. զի 'ի նոցանէն եզ երկուս՝ յայս ինչ
զոր պատմաց. այլ վասն նորա մինչև յայս վայր յուցաք:

Մետասաներորդ. րէ յետ Յակոբոս Շմաւոն եկաց յեկեղեցոյ
անդ Երուսաղեմի:

Եկեցցուք այսուհետև յայս, եթէ յետ վկայութեանն Յա-
կոբոս և աւերածոյն Երուսաղեմի՝ որ եղև յայնժամանակի, ա-
սի բան՝ թէ առաքեալքն և աշակերտքն Տեառն մերոյ որք մնացեալ
էին յայնժամանակի, եթէ ժողովեցան 'ի միասին յամենայն կող-
մանց հանդերձ ազգատոհման Տեառն մերոյ որ ըստ մարմնոյ, զի
բազումք 'ի նոցանէ կենդանի էին յաշխարհի յայնժամանակի, և
արարին խորհուրդ եթէ համարժան է ունել զտեղին Յակոբոս:
Եւ 'ի միջէ խորհրդէ ամենեքեան փորձեցին, եթէ Շմաւոն կղէն-
ուանց արժանի է աթոռոյ եկեղեցւոյն՝ որ անդ է, այն որ յիշա-
տակեն զնա գիրք աւետարանի, և որպէս ասեն՝ ազգաթիւ էր նա
Փրկչին մերոյ. զի պատմէ Հեգեսիպոս, եթէ Կղէնուս եղբայր էր
Յովսէփոս:

ԳԼՈՒԽ ԺԲ.

Թիք ո՛րպէս հրամայեաց Վեսպասիանոս խնդիր առնել որոց միանգամ 'ի զառակէ անտի էին Դաւթի:

Ի վերայ այսոցիկ ամենայնի հրամայեաց Վեսպասիանոս՝ յետ աւերածոյն Երուսաղէմի, խնդիր առնել որոց միանգամ 'ի զառակէ անտի էին Դաւթի, զի մի մնացէ ոք առ Հրէայսն՝ որ յազգէ անտի իցէ Թագաւորութեանն. և յայս պատճառս հալածուան մեծ յարեալ 'ի վերայ ազգին Հրէից:

ԳԼՈՒԽ ԺԳ.

Եւ քէ ո՛րպէս Հռովմայեցոց երկրորդ եպիսկոպոս եկաց Անանիոս:

Իսկ իբրեւ եկաց Վեսպասիանոս ամս տասն յարթայութեան իւրում, ինքնակալն Տիտոս որդի նորա կա-

երկոտասաներորդ. քէ ո՛րպէս հրամայեաց Վեսպասիանոս խնդիր տանել ամենայնի՝ որ միանգամ 'ի զառակէ անտի էին Դաւթի:

Եւ հանգերձ այսոքիմք յետ աւերածոյն Երուսաղէմի, Ասպասիանոս հրամայեաց խնդիր առնել ամենայնի՝ որ միանգամ 'ի զառակէ անտի էին Դաւթի, որպէս զի մի մնացէ ոք առ Հրէայսն՝ որ յազգէ անտի էին Թագաւորութեանն. և յայս պատճառս հալածուան եղև ազգին Հրէից: Իսկ իբրեւ եկաց Ասպասիանոս ամս տասն յարթայութեան անդ, ինքնակալն Տիտոս որդի նորա կալաւ զկնի նորա՝ յամին երկրորդի Թագաւորութեան նորա. Յուլիանոս եպիսկոպոս 'ի Հռոմ քաղաքի, յետ երկոտասան ամի ունելլ զպաշտօնի՝ Մանողեոսեայ ետ զնա: Իսկ իբրեւ եկաց Տիտոս յարթայութեան անդ զերկուս ամս և զերկուս ամիսս, Դոմեթիանոս եղբայր նորա կալաւ զկնի նորա:

Երեքտասաներորդ. երէ եպիսկոպոս երկրորդ եկաց Արիդեոս յեկեղեցոյ անդ Աղեքսանդրացոց:

Յամին չորրորդի Դռկեեայանոս * արքայի՝ Անանիանոս այն որ

* Իմա՝ Դոմեթիանոս:

լու զմիարուծ իշխանութիւն պայտգատութեան. և յամին երկրորդի թագաւորութեան նորա Լինոս Եւպիսկոպոս եկեղեցւոյն Հռովմայեցւոց յետ զամս երկոտասան ունելոյ զպաշտօնն՝ աւանդեաց զայն Սնանկ լեռեայ⁴։ Եւ զՏիտոս յաջորդէ եզջայր նորա Դոմէտիանոս, կալեալ նորա զամս երկուս և նոյնչափ ևս ամիսս զիշխանութիւնն թագաւորութեան։

ԳԼՈՒԽ ԺԴ.

Երկ ո՛րպէս երկրորդ Աղեքսանդրացոց եկեղեցոյն առաջնորդ եկաց Աբիղիոս։

Յամին չորրորդի Դոմէտիանոս՝ Սննիանոս առաջին Եպիսկոպոս Աղեքսանդրացւոց եկեղեցւոյն լցեալ ըզքսան և զերկու ամս եւ յաշխարհէ, և կալաւ զաթոռն՝ երկրորդ յետ նորա Աբիղիոս։

ԳԼՈՒԽ ԺԵ.

Երկ ո՛րպէս երրորդ եպիսկոպոս եկաց Հռովմայեցոց Կղեմէս։

Յերկոտասաներորդի ամի ինքնակալութեանս, Սն-

նդէ Եպիսկոպոս առաջին եկեղեցւոյն աղեքսանդրացւոց, իբրեւ ելոյ զքսան և զերկու ամս՝ եւ յաշխարհէ. և եղև յետ նորա երրորդ՝ Աբիղէոս։

Չորեքստասաներորդ. երկ եղև եպիսկոպոս երրորդ՝ ի Համքաղարի Ենանցեղիտոս։

Յամին երկոտասաներորդի նորին իսկ առաջնորդութեան՝ իբրեւ եկաց Ենանդեղեկտոս յեկեղեցւոյ՝ անդ Հռոմայեցւոց զերկոտասան ամ, կալաւ զէնի նորա Կղեմէնտոս։

Հնգերեսասաներորդ. վասն Կղեմէնտեայ՝ այն որ եղև երրորդ։

Վասն Կղեմէնտեայ՝ Պօղոս առաքեալ իսկ իբրեւ գրեաց առ Փէ-

ԳԼՈՒԽ ԺԲ.

Թե՛ ո՛րպէս հրամայեաց Վեսպասիանոս խնդիր առնել որոց միանգամ՝ի զառակէ անտի էին Դաւրի:

Ի վերայ այսոցիկ ամենայնի հրամայեաց Վեսպասիանոս՝ յետ աւերածոյն Երուսաղէմի, խնդիր առնել որոց միանգամ՝ի զառակէ անտի էին Դաւթի, զի մի մնացէ ոք առ Հրէայսն՝ որ յազգէ անտի իցէ Թագաւորութեանն. և յայս պատճառս հալածուան մեծ յարեալ ի վերայ ազգին Հրէից:

ԳԼՈՒԽ ԺԳ.

Եւ թէ ո՛րպէս Հռովմայեցոց երկրորդ եպիսկոպոս եկաց Անանկիտոս:

Իսկ իբրեւ եկաց Վեսպասիանոս ամս տասն յարջալուծեան իւրում, ինքնակալն Տիտոս որդի նորա կա-

երկոտասաներորդ. թէ ո՛րպէս հրամայեաց Ասպասիանոս խնդիր տանել տմենայնի՝ որ միանգամ՝ի զառակէ անտի էին Դաւրի:

Եւ հանգերձ այսոցիմբք յետ աւերածոյն Երուսաղէմի, Ասպասիանոս հրամայեաց խնդիր առնել ամենայնի՝ որ միանգամ՝ի զառակէ անտի էին Դաւթի, որպէս զի մի մնացէ ոք առ Հրէայսն՝ որ յազգէ անտի էին Թագաւորութեանն. և յայս պատճառս բազում հալածուան եղև ազգին Հրէից: Իսկ իբրեւ եկաց Ասպասիանոս ամս տասն յարջալուծեան անդ, ինքնակալ Տիտոս որդի նորա կալաւ զինի նորա՝ յամին երկրորդի Թագաւորութեան նորա. Յուլիանոս եպիսկոպոս՝ի Հռոմ քաղաքի, յետ երկոտասան ամի ունելոյ զպաշտօնն՝ Եմանողեառոսեայ ետ զնա: Իսկ իբրեւ եկաց Տիտոս յարջալուծեան անդ զերկուս ամս և զերկուս ամիսս, Դոմիտիանոս եղբայր նորա կալաւ զինի նորա:

Երեքտասաներորդ. երէ եպիսկոպոս երկրորդ եկաց Արիդեոս յեկեղեցոյ անդ Աղէքսանդրացոց:

Յամին չորրորդի Դռկեայանոսի * արքայի՝ Անանիանոս այն որ

* Իմա՝ Դոփոթիանոսի:

լաւ զմիարուծ իշխանութիւն պայազատութեան. և յամին երկրորդի Թագաւորութեան նորա Լինոս եւ պիսկոպոս եկեղեցւոյն Հռովմայեցւոց յետ զամս երկուտասան ունելոյ զպաշտօնն՝ աւանդեաց զայն Անանկ լետեայ՝ Եւ զՏիտոս յաջորդէ եզգայր նորա Դոմեափանոս, կալեալ նորա զամս երկուս և նոյնչափ ևս ամիսս զիշխանութիւնն Թագաւորութեան:

ԳԼՈՒԽ ԺԴ.

Երբ ո՛րպէս երկրորդ Աղեքսանդրացւոց եկեղեցւոյն առաջնորդ եկաց Աբիդիոս:

Յամին չորրորդի Դոմեափանոս՝ Աննիանոս առաջին եպիսկոպոս Աղեքսանդրացւոց եկեղեցւոյն լքեալ ըզքսան և զերկու ամս ել յաշխարհէ, և կալաւ զաթոռն՝ երկրորդ յետ նորա Աբիդիոս:

ԳԼՈՒԽ ԺԵ.

Երբ ո՛րպէս երրորդ եպիսկոպոս եկաց Հռովմայեցւոց Լյդեմէս:

Յերկուտասաներորդի ամի ինքնակալութեանս, Ան-

եղէ եպիսկոպոս առաջին եկեղեցւոյն աղեքսանդրացւոց, իբրեւ ելից զքսան և զերկու ամս ել յաշխարհէ. և եղև յետ նորա երրորդ՝ Աբեգէոս:

Չորեքտասաներորդ. երբ եղև եպիսկոպոս երրորդ ՚ի Համքադարի Ենանգեղետոս:

Յամին երկուտասաներորդի նորին իսկ առաջնորդութեան՝ իբրև եկաց Անանգեղետոս յեկեղեցւոյ անդ Հռոմայեցւոց զերկուտասան ամ, կալաւ զինի նորա Աղեմնաոս:

Հնգեքտասաներորդ. վասն Լյդեմնետեայ՝ այն որ եղև երրորդ:

Վասն Աղեմնետեայ՝ Պօղոս առաքեալ իսկ իբրև գրեաց առ Փի-

անկրեւորս վարեալ զառաջնորդութիւն եպիսկոպոսութեան Հռովմայեցւոց եկեղեցւոյն զամեն երկոտասան՝ յաջորդէ զնա Կղեմէս, զոր Առաքեալն 'ի Փիլիպպեցւոց թղթին գործակից իւր լինել ասէ, բանիւս. Կղեմաւ Հանդերձ և այլովք գործակցօք, որոց անուանք գրեալ են 'ի դպրութեան կենաց:

ԳԼՈՒԽ ԺԶ.

Վասն քրդոյն Կղեմայ:

Սորին Կղեմայ է թուղթ մի ընկալեալ յամենեցուն մեծ և սքանչելի, զոր յանուն եկեղեցւոյն Հռովմայեցւոց գրէ առ եկեղեցին Կորնթացւոց, վասն խռովութեանն լինելոյ առ նոսա 'ի Ժամանակին: Եւ սոյն այս թուղթ 'ի բազում եկեղեցիս երբեմն 'ի Հնումն՝ որպէս և այսօր, հրապարակաւ ընթեռնուլ գիտեմք: Եւ զի յաւուրս սորա յուզեցաւ խռովութիւն 'ի Կորնթոս, վկայ հաւատարիմ ունիմք մեք զՀեգեսիպոս:

Ընկեցիս, եցոյց թէ նա էր օգնականն սորա յաւատարմնի անգ, յասել իւրում այսպէս. Կղեմենտեաւ հանգերձ և այլովք օգնականօք, որոց անուանքն իւրեանց գրեալ են 'ի դպրութիւն կենաց:

Վեշտասաներորդ. վասն քրդոյ նորին Կղեմենտեայ:

Բայց սորա մի թուղթ մեծ և սքանչելի՝ յորում խոստովան լինի եկեղեցի սորա, այն զոր գրեաց նա յեկեղեցւոյ անտի հռովմայեցւոց՝ առ եկեղեցին Կորնթացւոց, վասն խռովութեանն որ եղև 'ի Կորնթոս յայնմ Ժամանակի: Եւ սոյն իսկ այս թուղթ 'ի բազում եկեղեցիս 'ի վաղուց հեռէ և մինչև ցայսօր գիտացաք՝ զի ընթեռնուն առաջի ամենայն Ժողովրդեանն. զի յաւուրս սորա յուզեցաւ խռովութիւն 'ի Կորնթոս՝ է վկայ արժանի հաւատարմ շիպեսիպոս:

ԳԼՈՒԽ ԺԵ.

Վասն հայաժանացն որ առ Դոմետիանոս :

Իսկ Դոմետիանոս անապորոյն յոյժ միտս ցուցեալ առ բազումն, ոչ սակաւս 'ի քաջատոհմիկ և 'ի նշաւաւոր մարդկանէ՝ ոչ մի ինչ իրաւունս ցուցանելով, կոտորեաց, և զայլ ևս մարդիկ յաւաքորերոյն և յերեւելեաց անպատճառ ամենեւին տարագիր արարեալ և զինչսն յարքունիս գրաւէր, և 'ի վախճանի ուրեմն ներոնեան աստուածատեցութեան և աստուածամարտութեան գտաւ ժառանգ. զի սա եղև երկրորդ՝ որ շարժեալ յարոյց ընդդէմ մեր հալածումն, մինչդեռ հայր նորա Վեսպասիանոս ոչ մի ինչ յանպատշաճից ընդդէմ մեր ոչ խորհեցաւ :

ԳԼՈՒԽ ԺԸ.

Վասն Յովհաննոս առաքելոյ և Յայտնոսքեանն :

Ասի բան՝ եթէ յայս հալածանոս Յովհաննէս առաքեալ և աւետարանիչ դեռ ևս կենդանի, վասն վը-

Եօրեւտասներոյ. վասն հայաժանացն որ եղև յամս Դոմետիանոսի :

Իսկ Դոմետիանոս արքայ յոլով խստութիւն եցոյց առ բազումն, զի ոչ սակաւ մարդիկ յազգատոհմէ իւրմէ անդէն 'ի Հռոմ քաղաքի, և բազում մարդիկ երևելի՝ կոտորեաց առանց իրաւանց և արգարութեան. և այլ ևս բազում մարդիկ անուանի փախոյց նա արտաքս քան զսահմանն, և առան ինչք նոցա առանց բանից եպերանաց. և յետոյ ընկալաւ նա 'ի Ներոնեայ լինել յեա նորա Թշնամի Աստուծոյ, զի նա յուզեաց 'ի վերայ մեր յեա Ներոնեայ զհալածանսն երկրորդ, որպէս զՎեսպասիանոս հայր իւր և ոչ խորհելով խորհեցաւ գործել ընդ մեզ չար :

Որեւտասներոյ. վասն Յովհաննոս առաքելոյ, և վասն այնր յայտնոսքեանն :

Ասի բան Թէ Յովհան առաքեալ և աւետարանիչ յայնմ ժամաւ նախէ ցայն վայր կայր ևս յաշխարհի, և վասն վիշալութեան բանին

կայութեան բանին Աստուծոյ ընկեցաւ 'ի կղզին Պատմոս: Գրեթով Երանոսի 'ի հինգերորդ գիրս իւր ընդգէմ Հերձուածոց, զթուոյ համարոյ անուան Նեոխնն Յայտնութեան՝ որ կոչի Յովհաննու, այսպէս ասէ վասն Յովհաննու եթէ. Արժան էր յայտնապէս քարոզել 'ի ժամանակին անուան նորա (Նեոխնն) 'ի ձեռն այնորիկ որ տեսանողն կոչեցաւ Յայտնութեան: Զի ոչ եթէ բազում ժամանակօք յառաջագոյն երևեցաւ տեսին, այլ 'ի դարուս՝ առ մեօք գրեթէ, մօտ 'ի վախճան իշխանութեան Դոմետիանու: Զի ընդ այն ժամանակս այնպէս լուսաւոր էր վարդապետութիւն հաւատոց մերոց, որպէս զի և մատենագիրք արտաքոյ մերոյս վարդապետութեան ոչինչ հեղգացան 'ի պատմութեան իւրեանց աւանդել և զիշատակ հալածանացն և զվկայից որ եղեն, որք և չճգրիտ զժամանակ հալածանացն նշանակեցին: Զի 'ի հնգետասաներորդի ամի՝ ինքնակալութեան Դոմետիանու՝ ընդ այլոց բազմաց պատմելով և վասն Փլաւեայ Դոմետիլայ դստեր քեռ ինքնակալին և Փլաւիոսի Կղեմայ՝ միոյ 'ի բղեշխից ժամանակին 'ի Հռովմ, եթէ վասն վկայութեան Քրիստոսի ընկեցաւ սա 'ի պատիժ պատուհասի 'ի Կղզին Պոնտիա յաքսոր:

Աստուծոյ ընկեցաւ նա բնակել 'ի կղզի մի՝ որ անուանեալ կոչի Պոնտոս: Արդ Իրենէոս 'ի ժամանակի իբրեւ գրեաց նա վասն համարոյ անուան Նեոխնն, որ գրեալ է 'ի Յայտնութեան յայնմիկ՝ որ անուանեալ կոչի Յովհաննու, զայս ասաց վասն Յովհաննու 'ի հինգերորդ գրքութեան՝ զոր գրեաց նա ընդգէմ Հերձուածոց, յասել իւրում այսպէս. Զի եթէ արժան էր, ասէ, յայտնապէս քարոզել անուան նորա յայնմ ժամանակի՝ 'ի ձեռն այնորիկ որ երևեցաւ նմա յայտնութեամբ՝ 'ի ձեռն նորա ասացեալ լինէր. զի ոչ եթէ յառաջ բազում ժամանակօք երևեցաւ նա, այլ յայսմ 'ի դարու աստ մերում, համարեաց թէ 'ի կատարած արքայութեանն Դոմետիանոսի: Զի ընդ այն ժամանակս այնպէս լուսաւորէր վարդապետութիւն հաւատոց մեր, որպէս զի և օրինակագիրքն որ եղեն արտաքոյ վարդապետութեանս մերոյ, ոչինչ հեղգացան գրել և առ պատմութեամբք իւրեանց զհալածանսն և զվկայսն որ եղեն 'ի նմա, զի և նոքա և զնոյն իսկ զժամանակն ցուցին չճգրութեամբ և ասացին, եթէ յամին հնգետասաներորդի Դոմետիանոսի, և հանդերձ այլովք բազմօք պատմեցին և վասն Փլաւինեայ Դոմետիանայ՝ որ է նա դուստր քեռն Փլաւոսի Կղեմնետայ, մի 'ի հիւպատից որ են 'ի Հռոմ քաղաքի յայնմ ժամանակի. որ վասն վեկայութեանն Քրիստոսի ընկեցաւ 'ի պատիժ պատուհասից 'ի կղզի մի՝ որ անուանեալ կոչի Պոնտիա:

ԳԼՈՒԽ ԺԹ.

Թե՛ ռ'րպէս հրամայեաց Դոմեոխանոս կոտորել որ միանգամ յազգէ անտի էին Դաւթի:

Եւ զի նորին Դոմեոխանոս հրամայեալ էր կոտորել՝ որ միանգամ յազգէ անտի էին Դաւթի, և զի 'ի նախնեաց տուչութենէ գիտեմք, եթէ ոմանց 'ի հեր ձուածողաց ամբաստան լեալ զազգատոհմէն Յուդայ՝ այն որ էր եղբայր Տեառն մերոյ ըստ մարմնոյ, իբրեւ 'ի տոհմէ անտի Դաւթի սերելոց, որով և ազգակից Քրիստոսի. և զայս ցուցանէ Հեգեսիպպոս օրինակ զայս:

ԳԼՈՒԽ Ի.

Վասն ազգականաց Փրկչին մերոյ:

Զայսու ժամանակաւ կային դեռ ևս յազգականաց անտի Փրկչին (Թոռունք Յուդայ) որ ըստ մարմնոյ առնուանեալ կոչէր եղբայր Տեառն: Ամբաստան եղեն

իննևտասներորդ. քէ ռ'րպէս հրամայեաց Դոմեոխանոս կոտորել որ միանգամ յազգէ անտի էին Դաւթի:

Հրամայեաց ինքն իսկ Դոմեոխանոս կոտորել որ միանգամ յազգէ անտի էին Դաւթի, և բան յառաջագոյն՝ որ ասի եթէ ոմանք 'ի հերձուածոց անտի ամբաստան եղեն զորդւոցն Յուդայ՝ այն որ էր եղբայր տեառն մերոյ ըստ մարմնոյ, իբրեւ զմարդոց՝ եթէ ահա 'ի տոհմէ են Դաւթի և յազգէ Քրիստոսի. զայս իսկ ցուցանէ Հեգեսիպպոս այսպէս:

Քսաներորդ. վասն ամենայնի որ միանգամ էին յազգէ անտի Փրկչին մերոյ:

Արդ ասաց Հեգեսիպպոս, եթէ յայնժամ կային ևս յաշխարհի որ միանգամ էին յազգէ անտի Տեառն մերոյ՝ որդիքն Յուդայ, որ ըստ մարմնոյ անուանեալ կոչէր եղբայր նորա, զնոցանէն ամբաստ

զսոցանէ եթէ 'ի ցեղէ են սոքա Դաւթի. վասն որոյ և էած զնոսա Եւսկատոս ոմն⁵ առ Դոմեախանոս կայսր, զի երկնէր նա 'ի գալստենէ անտի Քրիստոսի՝ որպէս Հերովդէսն: Եւ եհարց զնոսա եթէ արդարև յազգէ Դաւթի էք գուր: Եւ իբրև խոստովան եղեն նոքա. յաւել հարցանել եթէ քանի ստացուածք ի ցեն ձեր և որչափ ընչից իցէք տեարք: Նոքա ասեն, երկոցունցս միանգամայն ինն հազար դահեկանք են միայն, իւրաքանչիւրն տէր գոլով կիսոյն. և զայս, ասեն, ոչ 'ի դրամարծաթի, այլ 'ի գին վիճակի կալուածոց՝ երեսուն և ինն ունելով լծվարս, յորոց զհասս հատուցեալ, և անձամբ վարելով՝ զպարէն կենացս հայթայթեմք. և միանգամայն զձեռս իւրեանց ցուցանէին 'ի վկայութիւն ինքնագործ մշակութեան և խստութեան մարմնոյն, զի ձեռք նոցա 'ի հանապազորդ գործոյ անտի բրտացեալ էին: Իբրև հարցան նոքա վասն Քրիստոսի և վասն արքայութեան նորա եթէ որպէս և ուր և երբ յայտնելոց է, ետուն պատասխանի՝ Եթէ ոչ աշխարհական է այն և ոչ երկրաւոր, այլ յերկնէ է և հրեշտակային, և 'ի կատարած աշխարհի յայտնելոց է, 'ի Ժամանակի իբրև գայ նա

տան եղեն՝ որպէս զի եթէ նոքա որդիք են Դաւթի. յայս իսկ էած զնոսա Ալիոմ⁶ առ Դոմեախանոս կայսր, զի երկնէր նա 'ի գալստենէ անտի Քրիստոսի որպէս Հերովդէսն. և եհարց զնոսա՝ Արգարև յազգէ Դաւթի էք գուր. և խոստովան եղեն՝ եթէ Այո: Յայնժամ դարձեալ միւսանգամ եհարց զնոսա, եթէ քանի ստացուածս ունին նոքա, և քանի ոսկի: Ասեն նոքա թէ՝ երկոցունց նոցա իբրև ինն հազար դահեկանի միայն գոյ նոցա, որ լինի միոյ՝ 'ի նոցանէ կէս նորա. և զսոյն իսկ զայս՝ ոչ եթէ դահեկան ունին նոքա, այլ գինս երեսուն և ինն վիճակի՝ * զոր ունէին նոքա անգս միայն, զի 'ի նոցանէն և հասս ևս տային, և ձեռք իւրեանց գործէին և կերակրէին. և ցուցանէին դարձեալ զձեռս իւրեանց 'ի վկայութիւն, զի ձեռք իւրեանց վաստակէին զխստութիւն մարմնոյն, և ձեռք իւրեանց բրտացեալ են 'ի հանապազորդ գործոյ անտի: Իբրև հարցան նոքա վասն Քրիստոսի և վասն արքայութեան նորա, եթէ որպէս և ուր և երբ յայտնելոց է, ետուն պատասխանի և ասեն. Եթէ ոչ այսր աշխարհի է նա, և ոչ 'ի վերայ երկրի լինելոց է, այլ 'ի վերջ քան զերկնս և 'ի վերայ հրեշտակաց, և 'ի կատարած աշխարհի յայտնելոց է նա, 'ի Ժամանակի իբրև գայ նա Ժառաք՝ դատել զինչ գանիս և զմեռեալս, և հատուցանել իւրաքանչիւր մարդոյ ըստ

* Յօր. այլ էին Լ և Ն լինի:

փառօք դատել զինչդանիս և զմեռեալս, և հատուցանել իւրաքանչիւր ըստ գործս իւր: Ընդ այս ոչինչ պարտաւորեաց զնոսա Դոմետիանոս, այլ իբրև զարս տառապեալս արհամարհեալ եթող զնոսա ազատս, և հրամայեաց դադարեցուցանել զհալածանսն՝ զոր յարուցեալ էր ՚ի վերայ եկեղեցեաց: Որոց արձակուող գտեալ այսպէս իբրև վկայս և ազգականս Փրկչին՝ առաջնորդք կային եկեղեցեաց, ցորչափ խաղաղութիւն էր, կեցեալ մինչև ցժամանակս Տրայիանոս: Զայս այսպէս Հեգեսիպպոս: Բայց ոչ եթէ նա միայն, այլ և Տերտուղիանոս յիշատակ առնէ զԴոմետիանոս օրինակ զայս. Փորձ փորձեաց երբեմն, ասէ, և Դոմետիանոս զնոյն գործել, բաժանորդ գողով անողորմ անգթութեան Ներոնի, բայց որպէս ինձ թուի՝ զի էր նորա փոքր մի հանձար, արգել վաղվաղակի զհալածանսն, և դարձոյց զորս տարագիրն էր արարեալ: Եւ յետ հնգետասանամեայ իշխանութեան Դոմետիանոս յաջորդեաց զնոյն Ներուաս. և մշտով ծերակուտին լուծաւ ամենայն պատիւ Դոմետիանոս, և դարձուցաւ ՚ի հայրենիս և ՚ի տունս որ միանգամ յանիւրաւի հալածեալ էր ՚ի նմանէ. տունն նոցա և ստացուածք նոցին: Զայս այսպէս պատմեն, որ գրով աւանդեցին զդէպս ժամանակին: Յայնժամ ապա և ա-

գործս իւր: Եւ իբրև ոչինչ եպերեաց զնոսա Դոմետիանոս այսուիկ, այլ անգոմանեաց զնոսա իբրև զարս տառապեալս, եթող զնոսա ազատս. և հրամայեաց դադարեցուցանել զհալածանսն՝ զոր յարուցեալ էր ՚ի վերայ եկեղեցեաց: Եւ նոքա իբրև արձակեցան՝ չըջին տեսանէին զեկեղեցիսն իբրև մարգք վկայք, և իբրև՝ որ յազգէ իցին Տեառն մերոյ: Եւ եղև խաղաղութիւն, և կացին մնացին յաշխարհի մինչև ՚ի Տրայիանոս արքայ. զայս ասաց Հեգեսիպպոս: Բայց ոչ եթէ նա միայն, այլ և Տերտուղիանոս յիշատակէ զԴոմետիանոս այսպէս. եթէ կամեցաւ նա երբեմն առնել իբրև զայն, քանզի մասնակից էր նա յանդգնութեանն Ներոնեայ: Բայց սակայն՝ որպէս ինձ թուի, վասն զի ունէր նա սակաւիկ մի հանձար իմաստութեան, վաղվաղակի արգելաւ նա, և դարձոյց նա զայնոսիկ՝ զորս հալածէին: Իսկ Դոմետիանոս կալաւ զիշխանութիւնն զհնգետասան ամ, և զինի նորա կալաւ Ներուաս, և լուծաւ ամենայն պատիւ Դոմետիանոսի, և դարձան յիւրաքանչիւր տեղիս ամենեքեան՝ որ միանգամ անիրաւութեամբն հալածեալ էին. տունն նոցա և ստացուածք իւրեանց իբրև ՚ի հրամանէ սինդգիտոսին հռոմայեացոց. զայս պատմեն ոմանք որ գրով ետուն որ ինչ եղև ընդ ժամանակսն ընդ-

ռաբեալն Յովհաննէս դարձուցեալ 'ի կղզւոյ անտի՝
պըստորանաց իւրոց և եկեալ 'ի քաղաքն յԵփեսոս 'ի
բնակութիւն իւր՝ վաղէմի զրոյցք աւանդեն:

ԳԼՈՒԽ ԻԱ.

**Երբ Սղեքսանդրացոց եկեղեցւոյն եկաց երրորդ
եպիսկոպոս Կերդոն:**

Իսկ իբրև եկաց յարքայութեան Ներուաս զտարի
մի ընդ շատ և ընդ սակաւ, յաջորդեաց զնա Տրայիա-
նոս: Եւ յամին առաջնում ինքնակալութեան նորա՝
Աբիղիոս վարեալ զեկեղեցին Սղեքսանդրացւոց զամս
երեքտասան, յաջորդէ զնա Կերդոն, որ եղև եպիս-
կոպոս երրորդ զկնի Աննիանոս առաջնոյ: Ի ժամանակ
կին յայնմիկ առաջնորդէր Հռովմայեցւոց եկեղեցւոյն
Կղեմէս, զի սա զերրորդն ունէր յետ Պօղոսի և Պետ-
րոսի զկարգ եպիսկոպոսացելոցն 'ի քաղաքին: Զի ա-
ռաջինն եղև Լինոս և ապա Անանկլետոս:

այնս: Եւ ապա Յոհան դարձաւ 'ի կղզւոյ անտի՝ յոր ընկեցեալն էր
զնա, եկն յԵփեսոս և անդ չըջէր, որպէս և ետ մեզ պատմու-
թիւնս առաջնոց:

**Քսաներորդ աստուերորդ . քէ յեկեղեցւոյ անդ Սղեքսանդրացոց
եկաց եպիսկոպոս երրորդ Կարդոն:**

Իսկ իբրև եկաց յարքայութիւն Ներուաս զտարի մի՝ ընդ շատ
և ընդ սակաւ, կալաւ զկնի նորա Պիանոս. և յամին առաջնում
նորուն իսկ իբրև վարեաց Աբիղոս զեկեղեցին աղեքսանդրացւոց
զերեքտասան ամ, կալաւ զկնի նորա Կարդոն. զի նա եկաց անդ
երրորդ՝ զկնի Աննիանոս առաջնոյ. և յայնմ ժամանակի յայն վայր
Սղեմնատոս առաջնորդ եկեղեցւոյն Հռովմայեցւոց. զի և նա զեր-
րորդ աստիճանն ունէր զեպիսկոպոսութեան՝ որ եղեն անդ յետ
Պօղոսի և Պետրոսի. Յուլիանոս առաջին, և ապա Ենանկլետոս:

ԳԼՈՒԽ ԻԲ.

**Երբ Անտիոքացոց քաղաքին երկրորդ
եպիսկոպոս եղև Իզևատիոս :**

Այլ և յԱնտիոք Եւոդիոս առաջին կարգեալ եպիսկոպոս , երկրորդ յետ նորա ծանուցաւ մեծանունն Իզևատիոս : Սոյնպէս և երկրորդ Սիմէոն Երուսաղեմացոց եկեղեցւոյն յետ Յակոբոս եղբօր Տեառն , կալաւ ընդ այն ժամանակս զպաշտօնն առաջնորդութեան :

ԳԼՈՒԽ ԻԳ.

Պատմութիւն Յովհաննոս առաքելոյն :

Ընդ այն ժամանակս կենդանի էր զեռ ևս 'ի կողմանս Ասիացոց այն՝ զոր սիրէին Յիսուս , առաքեալն և աւետարանիչն Յովհաննէս , և առաջնորդէր եկեղեցւոյն որ անդ՝ դարձեալ յետ մահուն Դոմետիոսն , 'ի կղզւոյն , յոր ընկեցեալն էր : Եւ՝ զի մինչև ընդ

**Քսաներոյր երկրորդ . երբ յԱնտիոք քաղաքի երկրորդ
եպիսկոպոս Եզանտիոս եղև :**

Այլ և յԱնտիոք քաղաքի , յԵրևոդեայ՝ այն որ եղև անդ եպիսկոպոս առաջին , ընդ այն ժամանակս եպիսկոպոս երկրորդ յայտ էր Եզանտիոս . սոյնպէս երկրորդ եպիսկոպոս Շմառն եկեղեցւոյն Երուսաղեմի՝ յետ Յակոբոս եղբօր Փրէքի մերոյ , ընդ այն ժամանակս ունէր զպաշտօնն :

Քսաներոյր երրորդ . Պատմութիւն Վասն Յոնաննոս առաքելոյն :

Ընդ այն ժամանակս մնաց նա յաշխարհի 'ի կողմանս ասիացոց այն որ սիրէին զնա Յիսուս՝ Յոհանն առաքեալ և աւետարանիչ . առաջնորդ էր եկեղեցւոյն որ անդ , յորժամ դարձաւ նա 'ի կղզոյ անտի՝ յոր ընկեցեալն էր , յետ մահուն Դոմետիոսն : Բայց եթէ ընդ այն ժամանակս կայր նա յաշխարհի՝ շատ բաւական լինի

այն ժամանակս յերկարակեաց լինէր Յովհաննէս, շատ է հաւանել 'ի բանից անտի երկուց վկայից, որ արժանահաւատք կացին միշտ և պատգամաւորք ուղիղ վարդապետութեան եկեղեցւոյն. և են սոքա Երանոս և Կղեմէս Աղեքսանդրացի. յորոց առաջինն յերկրորդ գիրս իւր ընդդէմ Հերձուածոց գրէ այսպէս. եթէ, Ամենայն երիցունք՝ որ կենակից կենցաղակից գտան ընդ Յովհաննէս աշակերտին Տեառն մերոյ, վկայեն եթէ նա այսպէս աւանդեաց նոցա, որ և ձգեաց զժամանակ կենաց իւրոց ընդ նոսա մինչև յաւուրս Տրայիանու. Դարձեալ և յերրորդ գիրս նորուն Ճառից, կրկին զսոյն հաւաստէ յասելն. Նա և եկեղեցին Եփեսացւոց՝ որ ուղղեցաւն 'ի Պօղոսէ, ընդ որս յերկարեցաւ Յովհաննէս մինչև 'ի ժամանակս Տրայիանու, վկայ շջմարիտ է առաքելական տուչութեանս: Իսկ Կղեմէս 'ի գիրսն մակաբերալ թէ Ո'վ 'ի Ճոխից փրկեացի՝ նշանադրէ և զժամանակն և զպատմութիւնն կարի իսկ պիտանացու, որոց միանգամ սիրիցեն լսել որ ինչ վայելուչն է և օգտակար. առ և ընթերցիր զգիրս նորա, որ ունի օրինակ զայս. Լուր, ասէ, առակ, բայց ոչ առակ, այլ բան արգեամբք աւանդեալ մեզ վասն Յովհաննու, և զգուշութեամբ պահեալ յիշատակ: Քանզի իբրև մեռաւ անօրէն իշ

հաւանել յանձն առնուլ յ'րկուց 'ի հաւատարիմ վկայից անտի, եղեն իսկ նորա վարդապետք շջմարիտք հաւատոցն եկեղեցւոյ՝ որ են նոքա Իրենէոս և Կղեմենտոս աղեքսանդրացի. զի Իրենիոս յայն յերկրորդ խօսս անդ՝ զոր եզ նա ընդդէմ Հերցուածոյ՝ գրեաց այսպէս բանին իւրով. եթէ Ամենայն երիցունքն, ասէ, որ էին 'ի կողմանս ասիացւոց և չրջեցան ընդ Յոհաննու՝ աշակերտին Տեառն մերոյ, վկայեն թէ նա ետ նոցա. բայց ընդ յերկարեաց ընդ նոսա մինչև 'ի ժամանակս Տրայիանոսի: Եւ յերրորդ խօսս Ճառից նորուն զսոյն իսկ ցուցանէ. նա և եկեղեցին Եփեսացւոց՝ որ ուղղեցաւ 'ի Պօղոսէ, Յոհան իսկ ընդ յերկարեցաւ ընդ նոսա մինչև 'ի ժամանակս Տրայիանոսի. և սոյն իսկ այս վկայ շջմարիտ է կարգին տուչութեան առաքելոց: Բայց Կղեմենտոս և 'ի վերայ նորին ժամանակեան յայտ առնէ և ցուցանէ, և պատմութիւն՝ որ յոյժ պիտոյ է ամենայնի որ միանգամ սիրեն լսել որ ինչ վայելուչք են և օգտակարք, և յաւելու գարձեալ 'ի խօսսն զոր եզ նա, և գրեաց վասն նորա, թէ որպիսի մեծատուն է որ կայ: Եւ առ ընթերցիր զգիրս նորա, զի է 'ի նմա այսպէս. Լուր՝ ասէ՝ առակ, բայց ոչ առակ, այլ և բան որ տուաւ և յիշատակաւ պահեցաւ 'ի վերայ Յոհաննու առաքելոյ: Քանզի մեռաւ անօրէն իշխանն, և գարձաւ 'ի Պատմոսի

խանն, և դարձաւ Առաքեալս 'ի Պատմոս կղզւոյ անտի յԵփեսոս, յաղաչանաց նոցա ածեալ գնաց 'ի մօտաւոր գաւառս հեթանոսաց, էր յորում եպիսկոպոս կարգէր և էր ուր համայն եկեղեցիս ուղղէր, և էր զորս միւսմ իմիք աստիճանի եկեղեցւոյ վիճակեցուցանէր՝ զորս և Հոգին սուրբ յայտ առնէր նմա։ Եւ եկեալ 'ի քաղաք մի ոչինչ հեռաւոր, զորոյ և զանունն յիշեն ոմանք, և հանգուցեալ անդ զեղբարսն, իբրեւ ետես անդ. պատանի ոք զօրագոյն մարմնով և գեղեցիկ տեսանելով և եռանդուն ոգւով, հայեցեալ յեպիսկոպոսն զոր ինքն էր կարգեալ. Ձսա, ասէ, քեզ յանձն առնեմ բազում փութով պնդութեամբ յանդիման եկեղեցւոյս և Քրիստոսի՝ որ վկայ է։ Իսկ եպիսկոպոսին ընկալեալ զպատանին, և խոստացաւ զամենայն փոյթ խնամոյ։ Երկին յանձն արարեալ Առաքելոյն և վկայութիւն եղեալ՝ դարձ առնէր յԵփեսոս։ Եւ եպիսկոպոսին ընկալեալ զպատանին 'ի տուն իւր, յանձանէր զնա զգուշութեամբ և հրահանգէր, մինչև ապա և կնիք ետ նմա։ Բայց յետ այնորիկ դաւցաւ եպիսկոպոսն 'ի բազում հոգաբարձութենէն և 'ի զգուշութենէ, իբրեւ թէ պահապան կատարեալ կացոյց նմա զինիք Տեառն։ Իբրեւ էառ պատանին զանդէպ ընդարձակութիւնն, եկին և յարեցան 'ի նա

կղզւոյ անտի և եկն յԵփեսոս. և աղաչէին զնա երթալ 'ի գաւառս հեթանոսաց՝ և չոգաւ։ Եւ էր գաւառ մի՝ յորում եպիսկոպոս էր կացուցեալ, և էր՝ ուր 'ի ձեռնադրութիւն միոյ իրիք 'ի կարգաց եկեղեցւոյ, վասն որոյ Հոգին սուրբ ցուցանէ նախ վասն նոցա։ Բայց եկն նա 'ի քաղաք մի՝ որ բացագոյն էր սակաւիկ մի, այլ կէպք և զանուն նորա ասեն, և հանգոյց զեղբարսն ամենայն իւրք. և հանգեալ այսու ամենայնիւ ետես նա զերիասարգն զայն որ զօրագոյն էր մարմնով և գեղեցիկ տեսանելով և եւայր հոգւով։ Նայեցաւ յեպիսկոպոսն որ անդ կայր և ասէ ցնա. Ձսա քեզ յանձն առնեմ բազում փութով և պնդութեամբ՝ յանդիման եկեղեցւոյս և Քրիստոսի որ վկայէ։ Իսկ նա էառ ընկալաւ և խոստացաւ բազումինչ, և դարձեալ զնոյնս խօսէր և վկայէր. և ապա յետ այսր գնաց յԵփեսոս։ Եւ եպիսկոպոսն այն վարեաց առ ինքն 'ի տուն զերիասարգն որ առաւ նմա, և կերակրէր և զգուշանայր վասն նորա և զթայր 'ի վերայ նորա, ապա և կնիք ետ նմա. և յետ այսր անփոյթ արար 'ի բազում հոգաբարձութենէ անտի և պահելոյ, իբրեւ թէ պահապան կատարեալ կացոյց նմա զինիքն Տեառն։ Իսկ երիասարգն իբրեւ էառ ընդարձակութիւն՝ եկին և յարեցան 'ի նա ընկեք ամուսինք իւր, դատարկք և վայրահարք, որք ընկնաւոր էին

Հասակակիցք ոմանք դատարկք և վայրահարք, որք ընկզմեալք էին 'ի սովորութիւնս չարեաց. սոքա նախ զառաջինն վարէին զնա տանել 'ի ճաշս բազմախորտիկս, և ապա յետոյ ելեալք 'ի գիշերի տեռազերծ առնել զմարդիկն՝ ընդ իւրեանս զնա ածէին, ապա և 'ի մեծամեծ քան զայս յեղերունս զնա հրապուրէին: Իսկ նա առ սակաւ սակաւ կրթէր և ընդելանէր, և որպէս նժոյգ խտտերախ և սանձակոտոր զարտուղեալ յուղիղ ճանապարհէն, ըստ աշխուժից մեծութեան ոգւոյն առաւել ևս առեալ ձգէր զանձն 'ի խորխորատ: Եւ իբրև եհատ զյոյս փրկութեան իւրոյ՝ զոր ունէր յԱստուած, ոչ ևս այլ 'ի փորունս և 'ի դուզնաքեայս միտ դնէր, այլ 'ի մեծամեծ ապարթանէր, քանզի կորուսեալ միանգամ, հաւասար ընկերացն կիրս կրել անարժան անձին համարէր: Ժողովեալ ապա զնոսա զամենեւեան արար իւր գունդս աւազակաց, և ինքն համարձակ իշխան կայր նոցա և աւազակապետ բռնագոյն քան զամենեւին, մարդասպան արիւնքուշտ, և դժնդակ անհնարին: Եւ անցին ժամանակք ինչ ընդ մէջ, և եղեն դարձեալ պետք կոչելոյ զՅովհաննէս 'ի քաղաքն յայն և իբրև ուղղեաց զիրս վասն որոյ եկեալն էր, Ե'կ բեր տուր մեզ, ասէ, եպիսկոպոս, զաւանդն 'ի դուրս, զոր ես և Քրիստ

'ի սովորութիւնս չարեաց. և նախ զառաջինն վարէին զնա տանել 'ի ճաշս մեծամեծս, և ապա յետոյ ելանէին 'ի գիշերի տեռազերծ առնէին զմարդիկն, և տանէին զնա ընդ իւրեանս. և դարձեալ հրապուրէին զնա գործել ընդ նոսա և որ ինչ մեծ է քան զայս: Իսկ նա առ սակաւ սակաւ կրթէր և ընդելանէր իրացն 'ի ձեռն զօրութեան բնութեանն ապառաւմեաց, և իբրև ձի թերալարժ խիստ բերանով և սանձակոտոր առնէ 'ի հարթ ճանապարհէ, մեծապէս զանձն իւր 'ի խորխորատ իմն ընկենայր: Իսկ իբրև եհատ զյոյս կենաց իւրոյ զոր ունէր յԱստուած սպառնապառ, ոչ եթէ փաքք ինչ խորհէր նա զոր գործեր, այլ որ ինչ մեծ էր քան զամենայն: Փանդի միանգամ կորուսեալ էր, և ինքն հրապուրէր զնոսա լինել իբրև զընկերս իւր. և առ վարեաց զնոսա այնուհետև, և արար իւր գունդս աւազակաց, և համարձակ յայտնապէս աւազակապետ եղև: և գնայր բռնութեամբ, սպանող և չար և պղծ: Բայց անցին ժամանակք ինչ ընդ մէջ, և եղեն պատճառք և կոչեցին զՅոհան 'ի քաղաքն յայն: Եւ իբրև ուղղեաց զիրս վասն որոյ եկեալն էր, ասէ զեպիսկոպոս: Տուր մեզ 'ի դուրս զաւանդն զայն զոր ես և Քրիստոս տուաք 'ի քեզ առաջի մկայութեան եկեղեցւոյս այսո-

տոս տուաք 'ի քեզ առաջի վկայութեան եկեղեցւոյս
այսորիկ, որում 'ի գլուխ կաս: Ընդ որ զարմացաւ նա
զառաջինն, իբրու եթէ արծաթ զոր չէր առեալ նորա՝
պահանջէր 'ի նմանէ բարրանօք, և ոչ կարէր հաւա-
տալ յայն ինչ՝ զոր չունէրն, և զի երկմտել իսկ չկա-
րէր վասն Յովհաննու: Այլ իբրև ասացն Յովհաննէս
թէ զերիտասարդն զայն խնդրեմ, և զհոգի եղբօրն
պահանջեմ, յոգւոց ելեալ ծերոյն, և աչք 'ի խոնարհ
և արտասուալից, Մեռաւ, ասէ: Առաքեալն ասէ,
Զիարդ կամ որպէս և որով մահու: Եպիսկոպոսն ասէ,
Մեռաւ նա յԱստուած, զի չարացաւ և խառնավար
կենօք մինչև յաւազակութիւն անգամ անկղիտացաւ,
և այժմ փոխանակ եկեղեցւոյ զլեառն գրաւեալ ունի
իւր համանման զինուորակցօքն: Իսկ Առաքեալն ձեռն
զպարէգօտիքն արկանէր և պատառէր, և բազում
յոգւոց ելանելով կոծէր զերեսս իւր և ասէր՝ Է՛հայ,
բարւոք պահապան թողի ես անձին երիտասարդիս.
ձի ածեք ինձ վաղվաղակի, և այր առաջնորդ ճանա-
պարհին. և հեծեալ յեկեղեցւոյ անտի և գնաց: Իբ-
րև եհաս նա 'ի տեղին, կալան զնա պահանորդք աւա-
զակացն. և նա ոչ փախչէր, և ոչ վասն աղատութեան
անձին աղերսէր, այլ աղաղակէր և ասէր. Վասն այսո-
րիկ իսկ եկեալ եմ ես, առէք տարայք զիս առ իշ-
խանն ձեր: Իսկ երիտասարդին զանձամբ արկեալ ըզ-

րիկ՝ յորում գուգ կաս: Իսկ նա զառաջինն զարմացաւ, եթէ ար-
ծաթ զոր չէ առեալ՝ պարտի նմա. և ոչ կարէր հաւատալ նա յայն
ինչ որ չէր առ նմա. զի ոչ երկմտել կարէր նա վասն Յովհաննու:
Այլ իբրև ասաց նա թէ զերիտասարդն զայն խնդրեմ, և զանձն
եղբօրն պահանջեմ, յոգւոց ել եպիսկոպոսն գառնապէս և սկսաւ
տրտատուել և ասէ, նա մեռաւ: Ասէ ցնա. զիարդ կամ որպէս և
որով մահու: Ասէ ցնա թէ Աստուծոյ մեռաւ, զի ել 'ի նմանէն
այսս չար պիղծ, և ցայսր վերայ աւազակ ես. և այժմ փոխանակ
եկեղեցւոյ 'ի լերինս շրջի՝ հանգերձ այլովք որ նման են նմա: Իսկ
նա ձեռն արկանէր զպարէգօտիք իւրովք և պատառէր, և բազում
յոգւոց ելանելով կոծէր զերեսս իւր և ասէր. Է՛հայ, բարւոք պա-
հապան՝ զոր թողի ես անձին երիտասարդին. վաղվաղակի ձի ածեք
ինձ, և այր առաջնորդ ճանապարհին ցուցանելոյ. էտու նա այնու-
հետեւ յեկեղեցւոյ անտի և գնաց: Եւ իբրև եհաս նա 'ի տեղին
յայն՝ կալան զնա պահապանն աւազակաց, իսկ նա ոչ փախչելով
փախեաւ, և ոչ հրաժարելով հրաժարեաց, այլ աղաղակէր և ա-
սէր. եթէ վասն այսորիկ իսկ եկեալ եմ ես, այլ տուէք տարայք

զէնան կայր մնայր նմա. այլ 'ի մերձենալ Յովհաննու ծանեաւ նա զԱռաքեալն, և զամօթի հարեալ փախչէր: Այլ Յովհաննէս զհետ մտեալ նորա յամենայն զօրութենէ իւրմէ, մոռանայր զծերութիւն իւր՝ աղաղակէր և ասէր. Ընդէր փախչիս դու 'ի հօրեդ քում մէ, որդեակ, յանգէն ծերունւոյս. ողորմեա ինձ, որդեակ, մի երկնչիր. զի կայ քո դեռ ևս յոյս կենաց. ես տաց պատասխանի Քրիստոսի փոխանակ քո. և եթէ մեռանել ևս իցէ ընդ քո՝ ուրախութեամբ և ցնծութեամբ համբերից, զոր օրինակ և Տէր մեր փոխանակ մեր. զանձն իմ իսկ եղից 'ի վերայ քո. կաց մնա վայրիկ մի և հաւատա ինձ, Քրիստոս առաքեաց զիս: Եւ նորա լուեալ զառաջինն գլխակոր յերկիր 'ի խոնարհ հայէր, ապա թափեալ 'ի թիկանց զզէնան 'ի բաց ընկենոյր, և զդողանի հարեալ լայր դառնապէս: Եւ մերձեալ առ ծերունին, գիրկս արկեալ նմա մեծապէս հառաչանօք ներումն 'ի նմանէ խնդրէր, և արտասուօք իբրու երկրորդ մկրտութեամբ թանայր նա զանձն, թագուն պահեալ միայն զաջ մկրտողին: Իսկ Առաքեալն երաշխաւոր լեալ՝ երդնոյր նմա գտանել վասն նորա թողութիւն 'ի Փրկչէն մերմէ, և ծունր

զիս առ վարդապետն ձեր: Իսկ երիտասարդն այն առժամայն իբրև սպառազինեալ զինու իւրով կայր մնայր: Իսկ իբրև մերձեցաւ և ծանեաւ նա զԵղեանէս՝ զամօթի հարաւ, զոտս արձակ և փախեաւ: Իսկ Յովհաննէս զհետ մտեալ էր յամենայն զօրութենէ իւրմէ, մոռանայր նա և զծերութիւնն իւր՝ աղաղակէր և ասէր. զի փախուցեալ ես գու, որդեակ, երկեալ դու 'ի ծերունի հօրէ քումմէ. ողորմեաց ինձ գու, որդեակ, և մի երկնչիր, զի կայ ևս քո յոյս կենաց. ես տաց պատասխանի Քրիստոսի փոխանակ քո. և եթէ մեռանել ևս իցէ փոխանակ ընդ քո՝ ուրախութեամբ և ցնծութեամբ համբերից, զոր օրինակ և Տէր մեր փոխանակ մեր. փոխանակ ընդ քո զիմ անձս տայցեմ. կաց մնա լուիկ և հաւատա ինձ, քանզի նա առաքեաց զիս: Իսկ նա իբրև լուաւ՝ զառաջինն կայր գլխարկեալ և 'ի խոնարհ հայէր, և ապա յետ այսորիկ ընկէց նա զզէնն իւր 'ի բաց, և իբրև դողացեալ զահի հարեալ լայր դառնապէս: Իսկ իբրև մերձեցաւ առ նա՝ գիրկս էարկ նմա: Պատասխանի առնէր երիտասարդն զանձնէ իւրմէ որչափ և կարէր բազում լալով և յոգաց ելանելով. և երկրորդ անգամ զանձն իւր արտասուօք իւրով թանայր նա, բայց զաջն իւր միայն թաքուցանէր: Իսկ առաքեալն երաշխաւոր լինէր յայնմիկ և երգնոյր նմա, եթէ թողութիւն խնդրեմ 'ի Փրկչէն մերմէ, և քաւեսցիս դու. և բուռն հարկանէր զաջն նորա, և գնէր 'ի վերայ աջաց իւրոց և հաճութեւր:

եղեալ յաղօթս կայր և բուռն հարկանէր զաջոյ նորա իբրև ապաշխարութեամբ օրբելոյ և համբուրէր, և դարձուցեալ ածէր զնա յեկեղեցի: Եւ ստէպ պաղատանս և աղօթս մատուցանէր վասն նորա, և հաւապազորդ պահօք վաստակէր ընդ նմա, և բազմօրինակ բանիւք քաջալերութեան սիրտեալ զմիտս նորա՝ ոչ գնաց անտի, մինչև ոչ դարձոյց զնա 'ի գիրկս եկեղեցոյն. և ետ օրինակ շջմարիտ ապաշխարութեան և վաւերական մեծ վերստին ծննդեան և յաղթանակ երեւելոյ յարութեան: Զայս 'ի Լիզեմայ առեալ 'ի յիշատակ եղելոցն և յօգուտ որոց ակն արկանիցէք՝ եղաք աստանօր:

ԳԼՈՒԽ ԻԴ.

Վիտան կարգի աւետարանացն, թէ ո՛ր զի՛նչ տեղի ունի ըստ ժամանակի գրութեանն:

Դիցուք այսուհետև զգիրս Առաքելոյս, որոց վասն չիցէ երբեք լեալ տեղի երկմտութեան: Նախ աւետարան նորա ընդ ամենայն եկեղեցիս որ 'ի ներքոյ երկնից, ծանուցեալ ընդունելի եղեալ է աներկբայ. և զի 'ի նախնեաց անտի յիրաւի չորրորդ կարգեցաւ

իրբութե օրբեցաւ նա 'ի ձեռն ապաշխարութեան: Եւ էառ վարեաց զնա և էած յեկեղեցի. և ստէպ ստէպ պաղատանս և աղօթս մատուցանէր նա փոխանակ նորա, և հանապազորդ պահօք վաստակէր և ջանայր ընդ նմա, և ազգի ազգի վայելու՛ բանիւք միութարէր զմիտս նորա. և մինչև ետ զնա 'ի ձեռն եկեղեցոյն՝ ոչ գնաց անտի. և ետ օրինակ ցուցանելի վասն շջմարիտ ապաշխարութեանն, և գիտութիւն մեծ վերստին ծննդեանն և յաղթութեանն յարութեանն որ երևելոցն է: Այս պատմութիւն կղեմենտեայ որ եղան վասն օգտի այնոցիկ որ լսեն:

Քաաներորդ չորրորդ. թէ սրպէս եղան աւետարանքն:

Բայց գիցուք այսուհետև զգիրս Առաքելոյս այսորիկ որ միանգամ երկմտութեան ինչ չիցէ վասն նոցա յաւետարանին: Իսկ նորա այն որ յայտնի իսկ է՝ ընդ ամենայն եկեղեցիս որ 'ի ներքոյ երկնից իցեն: Խոստովանեցուք նախ զառաջինն. զի յառաջնոց անտի յիրաւի 'ի չորրորդ մասն համարեալ. և նախ քան զնա են այն

յետ երիցն, այնու իսկ յայտ է: Զի գերմարդկայինք
սոքա և իբրու ճմարտապէս աստուածավայելուչք Ա-
ռաքելոյ Քրիստոսի, լի կատարեալ սուրբ և պարկեշտ
վարուք, և ամենայն առաքինութեամբ զարդարեալ
ոգիքն, այլ տգէտք էին բարբառով. և աստուածե-
ղէն միայն և սքանչելարար զօրութեամբն՝ որ տուաւ
նոցա 'ի Փրկչէն մերմէ խրախուսեալք, ոչ եթէ ճար-
տարմտութեամբ և սնոտի խաբէութեամբ բանից քա-
րոզել զուսումն վարդապետին իւրեանց ջանային, այլ
և ոչ իսկ թէ զինչ այն իցէ գիտէին: Այլ հաւանե-
ցուցիչ գործակցութեամբ Հոգւոյն սրբոյ, և զօրու-
թեամբ սքանչելեացն Քրիստոսի՝ որ 'ի ձեռս նոցա
կատարէր, գնային և աւետարանէին զքիտութիւն
արքայութեան երկնից ընդ ամենայն աշխարհ: Եւ
սակաւ փոյթ լինէր նոցա բանագիր լինելոյ. և զայս
առնէին, զի պաշտօն վերագոյն քան զմարդիկ պաշ-
տէին նոքա: Իսկ Պօղոս՝ որ քան զամենեսեան գնոսա
'ի պատրաստութիւն բանին զօրագոյն էր, և 'ի հան-
ճար իմաստութեան առաւելեալ, ոչինչ աւելի քան
զայսոսիկ սակաւ թուղթս թողոյր գրով, թէպէտ և
ունէր նա բիւրս ինչ կարգել անձառս. իբրև այն՝ որ
մինչև յերրորդ երկինս եհաս 'ի տեսիլ, և յափշտա-
կեցաւ 'ի դրախտն սքանչելի, և արժանի եղև անդ
լսել քանս անձառս: Ոչ թերի ինչ էին և անփորձք և

երրորդն ևս: Արդ ցուցցուք զսուրբ առաքեալն Քրիստոսի. որ
ճմարտութեամբ արժանի էին նոքա Աստուծոյ. և լի և կատարեալ
էին սուրբ և պարկեշտ վարուք. և ամենայն ընտրութեամբ և սքան-
չելեօք զարդարեալ էին անձինք նոցա. այլ լեզուով տգէտք էին:
Իայց յուսացեալ ապաստանէին 'ի սքանչելի աստուածեղէն զօրու-
թիւնն որ տուաւ նոցա 'ի Փրկչէն մերմէ. որ հաւանութեամբ և
արուեստագիտութեամբ բանիւք քարոզէին զուսումն վարդապե-
տին իւրեանց: Իայց օրինակաւ Հոգւոյն սրբոյ զօրանային նոքա. և
զօրութեամբ սքանչելեացն Քրիստոսի որ 'ի ձեռս նոցա կատարէր:
Գնային և աւետարանէին զքիտութիւն արքայութեան երկնից
ընդ ամենայն աշխարհ: Իայց սակաւ ինչ փոյթ առնէին նոքա գրել
զբանս գրով. և զայս զոր առնէին նոքա, վասն զի պաշտօն վերա-
գոյն քան զմարդիկ պաշտէին նոքա. զի Պօղոս այն որ զօրագոյն էր
քան զամենեսին պատրաստութեամբ բանին, և առաւել էր և հան-
ճարով իմաստութեամբ, ոչ ետ գրով աւելի քան զայս թուղթս
սակաւ. իբրու ունէր նա ասել բիւրս որ ոչ պատմեցան: Իբրև
այր մի որ եհաս նա 'ի տեսիլ երկնից, և յափշտակեցաւ նա և 'ի

այլ հետևողք Փրկչին մերոյ, որպէս երկոտասան առաքեալքն և եւթանասուն աշակերտք և այլք բազումք, բայց սակայն յամենայն Առաքելոց անտի Տեառն մերոյ, Մատթէոս միայն և Յովհաննէս թողին մեզ գրով զյիշատակս անցիցն անցելոց, զի և նոցա որպէս և բանն ցուցանէ, 'ի հարկէ եղև գալ 'ի գրել: Զի Մատթէոս նախ զառաջինն Ներայեցւոց քարոզեալ, և իբրև պատրաստէր երթալ յայլ աշխարհ, ետ նոցա 'ի բարբառ հայրենի զաւետարանն իւր, զի զպակասութիւն անձին իւրոյ 'ի նոցանէ՝ որոց գեռ ևս կարևոր համարէր, գրովն իւրով ընդ: Իսկ վասն Մարկոսի և Դուկայ և վասն աւետարանացն որ ըստ նոցա, իւրաքանչիւր նոքա զիւրուրոյն տուչութիւնս աւանդէին. իսկ Յովհաննէս զամենայն ժամանակս առանց գրոց քարոզելով զաւետարանն, 'ի յախճանի ապա վասն այսր պատճառաց գայր նա 'ի գրել: Զի իբրև յառաջագոյն նախագրեալ երեք աւետարանքն յընդհանուրս սփռելով գային հասանելին և 'ի նորա ձեռս, ընդունելի լեալ Առաքելոցս՝ ասին, և վկայեալ նորա վասն այնոցիկ թէ չձմարիտ գրեցան, բայց պակասել միայն ասէր զպատմութիւն գործոցն Քրիստոսի՝ որ 'ի սկզբան նախ քան զվարդապետու

գրախոն գրանչելի, և արժանի եղև լսել անգ բանս անձառս, զոր ոչ էր արժան խօսել մարդոյ. այլ ոչ եթէ թերի ինչ էին յայսցանէ այլ աշակերտք Փրկչին մերոյ. առաքեալք էին երկոտասան, և այլ աշակերտք ութ. և այլք հանգերձ այլովք բազմք: Բայց սակայն յամենայն առաքելոց անտի տեառն մերոյ՝ պատմութիւնս գրով Մատթէոս և Յովհաննէս միայն թողին մեզ. զի և նոցա որպէս և բանն ցուցանէ, 'ի հարկէ եղև գրելն. զի Մատթէոս իբրև յառաջագոյն ներայեցւոցն քարոզէր. և պատրաստեալ էր երթալ նա յայլ աշխարհ. ետ նոցա 'ի լեզու հերայեցի զաւետարանն իւր... զի փոխանակ նորա լիցի աւետարանն իւր գրով՝ զոր քարոզէր նա: Իսկ վասն Մարկոսի և Դուկայ. և վասն առաջութեան աւետարանն նոցա. և յառաջ քան զայժմ ասացեալ է մեր: Բայց Յովհան, որպէս ասի զնմանէ, զամենայն ժամանակս առանց գրոյ քարոզէր նա զաւետարանն. և ապա յետոյ վասն այսր պատճառանց եկն նա 'ի գրել: Զի 'ի ժամանակի իբրև կարգեցան այն երեք աւետարանքն և գրեցան առ ամենայն մարդ և հասին առ նա, որպէս և ասի բան, ընդունելի եղև նմա և վկայեաց վասն նոցա եթէ չձմարիտ գրեցան. բայց միայն այս պակաս է 'ի նոցանէն, պատմութիւնքն՝ որ ինչ միանգամ գործեցան իսկզբանէ վարդապետութեանն Քրիստոսի:

Թիւն նորա: Եւ Ճմարիտ է բանս. զի այլ երեք աւետարանիչքն յետ մատնելոյն Յովհաննու Մկրտչի՝ ի բանտ, ինչ որ ի միւսմ ամի գործեցաւ ի Տեառնէ մերմէ՝ գրեցին, զոր և յայտ առնեն ի սկիզբն պատմութեան իւրեանց: Եւ արդարեւ յետ քառասուն աւուր պահոցն և փորձութեանն զոր փորձեցաւ Տէրն մեր, յայտ առնէ Մատթէոս զժամանակ գրութեան իւրոյ. Իբրեւ լուաւ, ասէ, եթէ Յովհաննէս մատնեցաւ, մեկնեցաւ գնաց ի Հրէաստանէ ի Գալիլէա: Եւ Մարկոս՝ եթէ Յետ մատնելոյն Յովհաննու, եկն Յիսուս ի Գալիլէա: Իսկ Ղուկաս մինչև սկիզբն արարեալ պատմութեան գործոց Տեառն մերոյ, նոյնօրինակ զճետ գնայ ժամանակին, ասելովն՝ եթէ ի վերայ ամենայն չարեացն զոր գործեաց Հերովդէս՝ յաւել և զայն ևս, և եդ ի բանտի զՅովհաննէս: Եւ աղաչեցին վասն այսորիկ, ասեն, զառաքեալն Յովհաննէս, զի զժամանակն՝ որ թողաւ յառաջին աւետարանչաց անտի, և ինչ որ գործեցաւ ի նմա ի Փրկչէն մերմէ, այսինքն մինչև արկեալ Մկրտչին ի բանտ, տալ գրով յաւետարանի անդ իւրում: Զոր և յայտ առնէ նա երբեմն յասելն իւրում: Զայս արար սկիզբն նշանաց Յիսուս, և երևեցոյց զփառս իւր: Եւ երբեմն

տոսի, և Ճմարիտ է բանս այս. կարող եմք մեք պատմելու ուսանել եթէ այս երեք աւետարանիչքս յետ մատնելոյն Յովհաննու Մկրտչի ի բանդ անդր, ինչ որ ի միւսմ ամի միայն գործեցաւ ի Տեառնէ անտի մերմէ գրեցին նոքա. և զսոյն իսկ զայս ցուցանեն ի սկիզբն պատմութեանց իւրեանց, թէ յետ քառասուն աւուր՝ Իբրեւ պահեաց տէր մեր և փորձեցաւ նոքօք, սկիզբն արարին նոքա ի ժամանակի պատմութեանցն իւրեանց. զի Մատթէոս այսպէս ցուցանէ, զի յորժամ լուաւ՝ ասէ՝ եթէ եսպան զՅովհաննէս, փոխեցաւ նա ի Հրէաստանէ ի Գալիլէայ: Եւ Մարկոս այսպէս ասաց եթէ յետ մատնելոյն Յովհաննու՝ եկն Յիսուս ի Գալիլէայ: Իսկ Ղուկաս մինչև սկսեալ էր նորա ի պատմութիւնս գործոց Տեառն մերոյ, այսպէս պահեաց և ասաց, եթէ Հերովդէս ի վերայ ամենայն չարեացն զոր գործէր, յաւել ևս և կաւա զՅովհաննէս և եդ ի բանդի: Աղաչեցին այնուհետեւ և զՅովհաննէս առաքեալ վասն այսորիկ եթէ այն ժամանակն որ թողաւ յառաջին աւետարանչաց անտի, և ինչ որ գործեցաւ ի նմա ի Փրկչէն մերմէ՝ տալ նոցա գրով իւրով, այսինքն որ ինչ միանգամ գործեցաւ մինչև արկեալ էր զՅովհաննէս Մկրտիչ ի բանդ: Եւ զսոյն զայս եցոյց նա, զի երբեմն ասաց թէ այս է նշան առաջին զոր արար Յիսուս, և երևեցոյց

յիշատակելով զՄկրտիչն յընթացս գործոցն Յիսուսի, թէ Մկրտէր և Յովհաննէս 'ի Յայնոփն մերձ առ Սաղիմ: Զոր և յայտնապէս ցուցանէ յասելն իւրում՝ եթէ Չև ևս արկեալ էր Յովհաննու 'ի բանտ: Արդ Առաքեալս որ ինչ միանգամ գործեցաւ 'ի Տեառնէ մերմէ մինչև արկեալ Մկրտչին 'ի բանտ, աւանդէ յաւետարանի իւրում. իսկ երեք այլ աւետարանիչքն՝ որ ինչ յետ մատնելոյ Յովհաննու Մկրտչի գործեցաւ, յիշատակեն: Բայց որ զգուշեալ միտ զնիցէ, տեսանէ անշուշտ թէ չիք անմիաբանութիւն յաւետարանն. զի որ ըստ Յովհաննուն է՝ զպատմութիւն առաջին գործոց Քրիստոսի ունի, և այլքն՝ զորոց յետ այնորիկ գործեցան: Եւ յիրաւի վասն ազգահամարին ըստ մարմնոյ ծննդոց Փրկչին լռեաց Յովհաննէս, զոր Մատթէոս և Դուկաս կանխագոյն գրեցին: Եւ զի սկիզբն առնէ նա զաստուածութենէն՝ որ 'ի Հոգւոյ անտի Աստուծոյ իբրեւ վեհագունի քան զընկերսն նմա էր պահեալ: Այս ասացաւ 'ի մէնջ վասն գրոց աւետարանին Յովհաննու: Այլ զպատճառսն որ վասն աւետարանին ըստ Մարկոսի, յառաջագոյն ցուցաք: Իսկ Դուկաս 'ի սկիզբն գրոց իւրոց կանխեաց եղ զպատճառսն վասն որոյ եկն 'ի գրել: Քանզի 'ի յօժարել

զիս առ իւր. և երբեմն յիշատակէ նա զՅովհաննէս Մկրտիչ 'ի մեջ գործոցն Յիսուսի. զի մինչև ցայնժամ մկրտէր նա 'ի Յորդանան՝ որ էր առ կողմն Շաղովմայ. և յայտնապէս եցոյց նա յասել իւրում՝ այսպէս եթէ չեւ էր արկեալ զՅովհաննէս ցայն վայր 'ի բանդ: Արդ՝ Յովհաննէս յաւետարանի իւրում զայս գրեաց որ ինչ միանգամ գործեցաւ 'ի Տեառնէ անտի մերմէ՝ մինչև արկեալ էր զՅովհաննէս Մկրտիչ 'ի բանդ: Իսկ այն երեք աւետարանիչքն՝ որ ինչ միանգամ գործեցաւ յետ մատնելոյն Յովհաննու Մկրտչի՝ յիշատակեն: Արդ՝ իբրեւ ստուգեացուք, յայսմիկ ճանաչի մեզ թէ չիք երկմտութիւն աւետարանացն ընդ միմանս. քանզի այն աւետարանն Յովհաննու՝ պատմութիւն առաջին գործոցն Քրիստոսի գոյ 'ի նմա. և այն այլ պատմութիւնքն, զոր ինչ գործեալ է նորա 'ի յետոյ ժամանակս: Բայց թուի թէ վասն այնորիկ լռեաց Յովհաննէս 'ի զպատմութենէ անտի ծննդոց Փրկչին մերոյ որ ըստ մարմնոյ, վասն զի Մատթէոս և Դուկաս կանխագոյն գրեցին զնոսա: Եւ սկսաւ նա գրել վասն աստուածութեան նորա, զի իբրեւ 'ի Հոգւոյ անտի Աստուծոյ պահեցաւ նմա այս՝ որպէս առաւել առաքելոյ: Զայս ասացեալ մեր վասն գրոց աւետարանին Յովհաննու. նա և պատճառքն որ եղեն աւետարանին Մարկոսի՝ յառաջագոյն ցուցաք մեք: Իսկ Դուկաս և նա իբրեւ սկսաւ 'ի գիրս իւր, կանխեաց և եգ զպատճառսն՝ վասն

բազմաց յանդգնաբար Թեթևութեամբ վերստին կարգել զպատմութիւն իրացն, յորոց ինքն լի կատարեալ հասեալ էր 'ի վերայ, 'ի հարկէն ապա ածէր և ինքն 'ի նոյն. զի անխայեցուսցէ զմեզ յերկմիտ կարծեաց գրչացս, և զանսխալն և զստոյգ բան, որոց ինքնին շատ իսկ ճշմարտութեանն լեալ էր հասու բնականցութեամբն և կենականցութեամբ ընդ Պօղոսի և կցորդութեամբ հաղորդութեան ընդ այլ Առաքեալն, առեալ աւանդէր մեզ՝ աւետարանաւն իւրով: Եւ վասն այսոցիկ 'ի մէջն այսչափ: Բայց յիւրում ժամանակին վասն տուչութեան առաջնոցն, և որ ինչ յայլոց ումանց վասն այսոցիկ ասացան՝ ջանասցուք ցուցանել: Իսկ վասն գրոցն Յովհաննու, հանդերձ աւետարանաւն և առաջին նորա Թուղթ՝ առաջնոցն և վերջնոց առանց երկմտութեան ընդունելի գտան, բայց այլ երկուքն հակառակութիւն կրեն: Իսկ վասն գրոցն Յայտնութեան մինչև ցայսօր ժամանակի բազմաց այսր անդր ձկտին կարծիք: Դարձեալ 'ի գէպ ժամանակի ընկալցի և այս խնդիր զիւր վճիռ 'ի վրկայութենէ անտի նախնեաց:

որոյ գրեաց. եթէ՝ քանզի բազումք այլք կամեցան գրել Թեթևութեամբ զպատմութիւնս բանից. զի նա կատարեալ էր տեղեկութեամբ վասն նոցա. և վասն զի անխայեցուսցէ զմեզ 'ի կարծեաց մտացն բաժանելոցն այլոց՝ ետ նա մեզ ճշմարտութիւն բանիցն զոր ընկալեալ էր նորա, և հաստատեցաւ 'ի նոսաջ 'ի մերձաւորութենէ անտի և հանապազորդ ընդ Պօղոսի լինելոյ իւրոյ և խառնելով ընդ այլ առաքեալն. և գրեաց զնոսա յաւետարանի տեղ իւրում: Բայց զայս մեք ասացաք: Եւ դարձեալ զտուչութիւնն և առաջնոց՝ որ վասն նոցա է, 'ի ժամանակս իւրեանց ցուցանեմք, վասն գրոցն իսկ Յովհաննու հանդերձ աւետարանաւն զոր գրեաց, և առաջին ևս Թուղթն նորա՝ առաջնոցն և վերջնոցն առանց երկմտութեան ընդունելի եղեն: Իսկ այլ երկուքն ևս որ ասեն Թէ նորա իցեն՝ երկմտութիւն գոյ զնոցանէն. իսկ վասն Յայտնութեան նորա մինչև ցայս օր ժամանակի յայսկոյս յայնկոյս շրջջրին կարծիք զնմանէն 'ի բազմաց: Եւ դարձեալ և վասն այսր ևս՝ իբրև 'ի վկայութենէ առաջնոցն գառաստանի որ զնմանէն՝ 'ի ժամանակի իւրեանց ցուցանեմք:

ԳԼՈՒԽ ԻԵ.

Վասն աստուածեղէն տառիցն թէ ո՛յք ընդունելի
իցեն և ո՛յք ոչ :

Արժան է աստանօր երկրորդել Համառօտիւ զգիրս
նորոց կտակարանացս, զորոց կանխեցաք ասացաք յա-
ռաջագոյն: Նախ ընդ առաջինսն կարգելի է զգորս
աւետարանսն, ապա զկնի նոցա զգիրս Գործոց Առա-
քելոց, և յետ նոցա զԹուղթսն Պօղոսի և ապա զա-
ռաջին Թուղթն Յովհաննու, ՚ի նոյն Համարի գնելի է
և զՊետրոսին առաջին: Եւ յետ այսոցիկ զՅայտնու-
թիւնն Յովհաննու կարգելի, եթէ այնպէս ինչ Թը-
ւեացի, զորմէ զայլ և այլ կարծիս ՚ի ժամանակի իւ-
րում դիցուք. այսոցիկ են ահա ՚ի կարգս ընդունե-
լեաց: Իսկ զորոց երկմտութիւն է, բազմաց սակայն
գորով ծանօթ՝ է Յակոբուն և Յուդային, և Թուղթն
երկրորդ՝ Պետրոսի, և երկրորդ և երրորդ Յովհաննու
կոչեցեալ Թուղթքն, կամ աւետարանչի կամ այլոյ
ուրուք անուանակցի նորին: Ընդ անհարազատս կար-
գելի են գիրք գործոցն Պօղոսի, և որ Հովիւն կոչի, և

Բասներորդ հիւնգերորդ: Վասն գրոց թէ որք են ընդունելի
և որք՝ ոչ :

Իսկ զի հասաք մեք մինչև ցայս վայր, արժան է գնել ՚ի ձեռն
երկրորդելոյ զգիրս նոր կտակարանաց, վասն որոյ կանխեցաք և ա-
ռացաք յառաջագոյն: Բայց դիցուք յառաջագոյն զաւետարանսն
սուրբս, և ապա զկնի նոցա զգիրս գործոցն առաքելոց, և յետ նո-
ցա զԹուղթսն Պօղոսի և ապա զառաջին Թուղթն Յովհաննու: Իբրեւ
գնոյն Համարեացուք և զՊետրոսին զառաջին, և յետ նոցա և ըզ-
Յայտնութիւնն Յովհաննու, եթէ արժանի Թուեցաւ ընդունելոյ. և
կարծիք որ եղին վասն նոցա՝ ՚ի ժամանակի իւրեանց գիցուք, և
ընդ նոսա ՚ի խոստովանութիւն եկեղեցւոյ գիցին: Իսկ յայնչանէ
վասն որոց երկմտութիւն է, զի ՚ի նոցանէ բազմաց ընդունելի են, է
Թուղթն այն որ կոչին Յակովբուն և Յուդային, և Թուղթն երկրորդ՝
Պետրոսի, և Թուղթքն երկրորդ, երրորդ՝ որ կոչին Յովհաննու, կամ
աւետարանչի կամ այլոյ ուրուք անուանակցի նորա են. և սոքա ընդ
այնս գիցին վասն որոց երկմտութիւն է գնոցանէ. և գիրք գործոցն
Պօղոսի, և այն որ Հովիւն կոչի, և յայտնութիւնն Պետրոսի. և ընդ

Յայտնութիւնն Պետրոսի և Թուղթն Բառնաբայ, և որ Վարդապետութիւնք Առաքելոց ասին: Դարձեալ որպէս կանխեցի ասացի և Յայտնութիւնն Յովհաննու, և Թէ այնպէս ինչ Թուեսցի, զի ոմանք մերժեն, և կէսք ընդ Ճմարիտս՝ զորս ընդունի եկեղեցին, դնեն զայն: Են որ ընդ սոսա դնեն և զաւետարանն ըստ Եւրայեցւոց, ընդ որ պանծան յոյժ Եբրայեցիք՝ որք ըզՔրիստոս ընկալան: Ահա սորա են ամենեքեան զորոց երկմտութիւն է: Կարևոր դատեցայ դնել առաջի զսոցա ամենեցուն զցանկ՝ որոշելով որ ըստ եկեղեցական աւանգութեան Ճմարիտքն են, անպաճոյճք և ընդունենիք. և որք ոչ միայն կասկածուողք են, այլ և մերժեալք, սակայն բազմաց՝ ի մանկանց եկեղեցւոյ պաշտեալ նոքօք: Այսպէս մարթասցուք ճանաչել գիտել զայս ամենայն, և զոր յանուն Առաքելոց հանեալ է աղանդից հերձուածոց՝ որպէս Պետրոսի, Թովմայի, Մատաթեայ և այլոց ոմանց աւետարանք, Անդրէի, Յովհաննու և այլոց Առաքելոց գործք. զորոց բնաւ ամենեւին որ ի մանկանց եկեղեցւոյ յԱռաքելոց անտի և այսր չարարին արժանի յիշատակի՝ ի գիրս իւրեանց: Զի յոյժ հեռի բացագոյն և այլապէս են տիպք բանից նոցա քան զԱռաքելոցն. և

սոսին և Թուղթն Բառնաբայ, և այն որ կոչին Վարդապետութիւնք առաքելոցն. և դարձեալ և Յայտնութիւնն Յովհաննու որպէս կանխեցի ասացի ես, Թէ երեւի զի և նա սոյնպէս է: Քանզի են ոմանք որ խոտեն և անարգեն զնա, և են ոմանք՝ որ ընդ Ճմարիտս յորս խոստովանի եկեղեցի՝ զնեն զնա: Բայց են այլք որ ընդ սոսա զնեն զաւետարանն հերբայեցւոց, զի ուրախ են ի նոսա յոյժ հերբայեցիք որ զՔրիստոսն ընկալան. ամենեքին սորա յայնցանէ վասն որոյ երկմտութիւն է զնոցանէն՝ համարեալ լիցին: Պատշաճ իսկ էր կարգել զնոսա, զի որոշեսցուք Թէ որ են գիրք Ճմարիտք. զի չիք ի նոսա խառնուած իրիք զոր ետ եկեղեցի. եթէ որ իցին վասն որոց փոփոխուած և երկմտութիւն է, որ ի կանոնս եկեղեցւոյ մէջ գնին, այլ սակայն բազումք ի մանկանց եկեղեցւոյ պաշտին նոքօք: Բայց եղիցուք գիտել եթէ յայնցանէ որ յանուն առաքելոցն՝ հանեալ է աղանդից հերձուածոց, որ են նոքա աւետարանք, կամ Պետրոսի կամ Թովմայի կամ Ռոզմի կամ այլոց, կամ Պրակքսաւաթայքն Անդրէի և Յովհաննու և այլոց առաքելոցն. զի ի նոցանէն բնաւ ամենեւին որ ի մանկանց եկեղեցւոյ՝ որ գնացին եկին կարգաւ, ոչ արժանի արարին յիշատակի՝ ի գիրս իւրեանց, զի յոյժ հեռի բացագոյն և այլապէս են տիպք բանի նոցա քան զառաքելոցն. և կամք և խորհուրդք որ գրուեալք են ի նոսա՝ յոյժ օտարագոյն

կամք և խորհուրդք 'ի նոսա, յոյժ օտարագոյն են 'ի ճշմարիտ հաւատոցն, զի արանց հերձուածողաց ստեղծուած մտաց լինել յանդիմանին յայտնապէս. վասն այսորիկ և ոչ ընդ անհարազատօ միայն կարգելի են սոքա, այլ և իբրեւ այլանդակս և ամբարիշտօ մերժելիք են և խոտելիք: 'Խարձցուք արդ անպա 'ի կարգ պատմութեանս:

ԳԼՈՒԽ ԻԶ.

Վասն Մեհնանդրեայ կախարդի:

Միմանի մագի յաջորդեալ Մեհնանդրոս, և զէն երկրորդ ազդեցութեան սատանայի՝ ոչինչ յետեալ քան զնախնին իւր երեւէր նա 'ի գնացսն: Սամարացի էր սա, 'ի ծայր դիւթական արուեստին ոչինչ պակաս քան զվարդապետ իւր, գերազանցեալ իսկ 'ի շաղփաղփ բանդագուշանս և յորդագոյն քան զնա գտանէր: Փրկիչ գոլ զանձնէն վկայէր, 'ի վերուստ 'ի յաւիտեանց անտի՝ որ ոչ երեւին, սահմանեալ 'ի փրկութիւն որդւոց մարդկոն: Եւ ուսուցանէր եթէ այլազգինչ դք ոչ կարէ յաղթել աշխարհագործ հրեշտակացն այնոցիկ, բայց եթէ աշակերտեալ նախ յու-

ն 'ի ճշմարիտ հաւատոցն. զի ոմանք յազանգոյ անտի հերձուածոց նիւթեցին զայս 'ի մտաց իւրեանց, զայնոցիկ որ ցուցանեն յայտնապէս վասն այսորիկ և ոչ ընդ այնոսիկ գիցին նոքա վասն որոց երկմտութիւն է զնոցանէն, այլ իբրեւ օտարք և խոտեալք և անարգեալք լին և լին հրաժարեցուք 'ի նոցանէն:

Քոտեներարգ վեցերորդ. վասն Մեհնանդրոսի կախարդի:

Եկեացուք այսուհետեւ 'ի պատմութիւն որ յետ այսր իցէ: Ի Միմանէ կախարդէ ընկալաւ Մեհնանդրոս, և զէն երկրորդ չար քան զառաջինն եղոյց յանձն իւր զօրութիւն սատանայի: Էր նա Նամարիտ, իբրեւ կատարեցաւ կախարդութեամբն որպէս զվարդապետն իւր: Բայց նա մեծամեծս խրոխտանայր և ասէր վասն անձին իւրոյ՝ եթէ նա ինքն է փրկիչն որ առաքեցաւ 'ի վերուստ 'ի յաւիտեանց անտի՝ որ ոչն երեւին, 'ի փրկութիւն որդւոց մարդկոն. և ուսուցանէր եթէ՝ այլ ազգ ինչ, ասէ, ոչ կարէ մարդ յաղթել հրեշտակացն արարչաց աշխարհիս այսորիկ, բայց եթէ գայ նախ 'ի կրթու-

սուռն կրթութեան կախարդութեան նորա. և ապա 'ի մկրտութիւն նորա ընծայեալ: Իսկ որոց արժանաւորքն գտանիցին, անմահութիւն անվախճան 'ի կեալ նրա յայս նոցա խոստանայր, կալ ձնալ 'ի մշանջեաւորս, անծերանալի և անմահ. զոր դիւրին է գիտել 'ի բանից անտի Երանոսի: Իւ Յուստինոս իսկ յիշատակ առնելով զՍիմոնէ, և վասն սորա պատմէ այսպէս եւթէ. Սենանդրոս ոմն սամարացի 'ի գեղջէ Քափադոքէայ՝ աշակերտ Սիմոնի մոգի, 'ի դիւական ոգւոյն շարժեալ գայր յԱնտիոք քաղաք, և զբազումս աւրուեստգիտութեամբ կախարդութեանն մոլորեցուցեալ գիտեմբ: Եւ որք միանգամ չոգան զինի նորա՝ հաւանեցոյց զնոսա հաւատալ թէ ոչ մեռանին, և ցայժմ իսկ են ոմանք յաղանդոյ նորա՝ որ զայս այսպէս խոստովանին: Եւ այս լինէր 'ի դիւական ազդեցութեանէն, զի 'ի ձեռն կախարդաց այսոցիկ՝ որոց զանուն քրիստոնէի զանձամբ առեալ, զխորհուրդն մեծ աստուածպաշտութեան կախարդութեամբն հայհոյել ջանասցեն, և եկեղեցւոյ վարդապետութիւն զանմահութեան հոգւոց և զյարութեան մեռելոց ծաղր և ծանակ կացուցեն: Այլ որք զայսպիսի Փրբ կիչս անձանց ունել կարծեցին, և 'ի ճշմարիտ յուսոյ անտի անկան 'ի սպառ:

Թիւն տեղեկութեան կախարդութեանն՝ զոր ուսուցանէր նա: Եւ մկրտութիւնն որ 'ի ձեռանէ նորա տուեալ լինի որ միանգամ արժանի լինին նմա, կեանս ասէ յաւիտենից յայսմ աշխարհի ընդունին, և կան մնան աստէն մշանջեաւորք՝ առանց ծերութեան և մեռանելոյ: Չայս գիւրին է գիտել ճանաչել 'ի բանից անտի Իրինէոսի: Եւ և Յուստինոս իսկ յիշատակեաց վասն Սիմոնի. գրեաց նա պատմութիւն որ վասն նորա էր, և ասաց այսպէս եթէ՝ Սենանդրոս որ նա շամրուացի էր, 'ի գեղջէ որ անուն էր նորա Քրոփրապիա աշակերտ Սիմոնի, զի մոլորեցան 'ի նա ըստ զօրութեան գիւաց. և և կն յԱնտիոք քաղաք, և զբազումս մոլորեցոյց արուեստագիտութեամբ կախարդութեանն: Զի որ միանգամ չոգան զինի նորա՝ հաճեաց հաւանեցոյց զնոսա հաւատալ թէ ոչ մեռանին. և այժմ իսկ են ոմանք յուսմանէ նորա որ այսպէս խոստովանին: Բայց էր այս 'ի զօրութեանէ սատանայի, զի 'ի ձեռն այսր կախարդաց որ գցեցան զանուն Քրիստոսի՝ զխորհուրդն մեծ զաստուածպաշտութեանն կախարդանօք ջանացան բաժբասել և հայհոյել, զի 'ի ձեռն նոցա կառարեցին կեանքն հոգւոց որ ոչ մեռանին, և զյարութիւն 'ի մեռելոց՝ որ են նոքա հաստատուն եկեղեցւոյ: Բայց զայս զոր գրեցին զնոցանէն փրկիչն վարդապետացն նոցա. 'ի ճշմարիտ յուսոյ անտի անկան:

ԳԼՈՒԽ ԻԷ.

Վասն հերձուռածոյն Երիտնիտաց:

Իսկ զայլս զոմանս չկարելով շարժել դէն չար 'ի սիրոյն Քրիստոսի Աստուծոյ, այլուստ դիւրամբռնելի գտանէր զնոսա և խարդաւանէր յիւր ծուղակ. զորս և յիրաւի Երիտնիտս կոչեցին առաջինք, փոխանակ զի աղքատօրէն և անարգաբար խորհեցան նոքա զՔրիստոսէ. զի դուզնաբեայ որ մարդ զնա համարեցան, և 'ի վաստակոց գործոց բարեաց արդարացեալ, և յամուսնութեան առն և Մարիամու ծնեալ: Իարձեալ և կարևոր համարեցան սոքա զգործս օրինաց, զի ոչ հաւատային թէ կարող են կեալ 'ի հաւատոց անտի միայն Քրիստոսի, և 'ի գործոց՝ որ ըստ հաւատոցն: Են և այլք 'ի սոյն անուն կոչեցեալք որք 'ի յայլանգակ մտաց առաջնոցն փախուցեալ, եթէ ծընաւ Տէրն մեր 'ի կուսէ և 'ի Հոգւոյն սրբոյ՝ ոչ ուրանան, այլ թէ 'ի յաւիտենից է բանն Աստուած և իմաստութիւն Հօր ոչ խոստովանելով՝ յամբարշտութիւն առաջնոցն անկան, որով և հաւասար նոյա 'ի մարմնեղէն պաշտօն օրինացն փութան և սոքա: Մեր

Քսանկերոյ եօրներորդ. վասն աղանդին Արիոնացոց:

Բայց սակայն դէն չար որ ոչ կարէր շարժել զայնոսիկ՝ որ միանգամ սիրեն զ(Թեան Աստուծոյ, կարող եղև զայնոսիկ որ ըմբռնեցան յայնցանէ որ խոտորեցուցին զնոսա զկնի նորա. զի զնոսա առաջինքն յիրաւի կոչեն արիոնացիս, փոխանակ զի աղքատաբար և տկարաբար ունէին նոքա զՔրիստոս. զի մարդ դուզնաբեայ իբրև զամենայն մարդ համարէին նոքա զնա, որ արդարացաւ 'ի ճեռնգն սովորութեան գործոց, և յամուսնութենէ առն և Մարիամու. և ասն թէ պիտոյ է նոյա գործ օրինացն, զի ոչ հաւատան թէ կարող են նոքա կեալ 'ի հաւատոց անտի միայն Քրիստոսի և 'ի գործոց անտի զոր ուսոյց: Դարձեալ այլք որ կոչին յայս առնուն, 'ի բազում ժպրհութենէ նոցա վասն որոյ ասացաք զնոցանէն փախչին, որ զի թէ ծնաւ Տէր մեր 'ի կուսէ և 'ի Հոգւոյն սրբոյ՝ ոչ ուրանան, այլ ոչ խոստովանին նոքա իբրև զմեզ, թէ իսկզբանէ էր նա բան Աստուած և իմաստութիւն. և յամբարշտութիւն անօրէնութեան առաջնոցն խորհեցան նոքա, առաւել ևս զպաշտօն

Ժեղի են առ սոսա և խոտեղի ամենայն թուղթք Պօղոսի, օրէնսխոտոր ապստամբ յօրինաց զնա կոչելով: Եւ աւետարանն միայն որ ըստ Եբրայեցւոց՝ պաշտի առ նոսա. իսկ զայլն դուզնաբար ունին, իսկ զշաբաթ և զայլ վարս հրէութեան՝ իբրև զնոսա պահեն. բայց զաւուրս միաշաբաթուց իբրև զմեզ ՚ի յիշատակ յարութեան Քրիստոսի կատարեն: Որոյ վասն և իրաւամբ վիճակեցան նոքա անուանա, զաղքատութիւն մտաց իւրեանց Եբիոնիտ բառիւս յայտ առնելով, զի Եբիոն ՚ի լեզու եբրայեցի աղքատ լի:

ԳԼՈՒԻ ԻԸ.

Վասն Կերիկրեայ հերետիկոսապետի:

Զայսու ժամանակաւ և այլոյ իրիք աղանդոյ գլուխ և առաջնորդ կացեալ զԿերինթոս ընկալաք, Զամանէ Գայիոս՝ զորոյ զբանսն կանխեցաք եղաք ՚ի ճառս քննութեանց նորա և խնդրոց, գրէ այսպէս. Նա և Կերինթոս, ասէ, այն որ ՚ի ձեռն Բայանութեան՝ որ պէս մեծի Առաքելոյն եղելոյ, հրաշապատումս ստեղ

մարմնեղէն զօրինացն իբրև զնոսա փութան պահել: Սոյն իսկ սոքա յամէն թղթոցն Պօղոսի լիովն ուրանան, և կոչեն օրէնսխոտոր: Բայց յաւետարանն այն որ կոչի հեբրայեցւոց՝ միայն պաշտին նոքա, և զայլն ևս ապարարար դուզնաբար ունին նոքա զնոսա: Իսկ զշաբաթ և զայլ վարս հրէութեան՝ իբրև զնոսա պահեն. բայց զաւուրս միաշաբաթուց իբրև զմեզ առնեն վասն յիշատակի յարութեան նորա: Եւ վասն այսր խորհրդեանն զոր ունէին նոքա՝ ընկալան զանունս զայս զԱբիոն, յուցանէ վասն աղքատ խորհրդոցն նոցա. զի աբիոնն աղքատ կոչի ՚ի լեզուն հեբրայեցի:

Գասնեքորդ արքերորդ. վասն Կերիկրոսի որ էր գլուխ
հերձուածոցայ:

Բայց ՚ի սոսն իսկ ՚ի ժամանակս յայտ ընկալաք մեք՝ եթէ եղև Կերինթոս գլուխ միոյ հերձուածոյ: Իսկ Գայիոս այն որ յառաջագոյն եղաք զբանս նորա, ՚ի ձեռն խնդրոյն որ եղև նորա, այսպէս գրեաց զմանէ: Նա և Կերինթոս, այն որ ՚ի ձեռն տեսեան իբրև առաքեալ մեծ եմոյծ գրութիւն ձախող բանից, որ ստեաց ևս սաց եթէ ՚ի հրեշտակաց ուսեալ եմ զայս, եթէ յետ յարու-

ծանէր զանձնէն՝ իբրու 'ի հրեշտակաց ուսեալ, եթէ յետ յարութեան լինելոց է թագաւորութիւն Քրիստոսի 'ի վերայ երկրի, և դարձեալ եթէ մարդիկ որ յերուսաղէմ գտանիցին, ըստ մարմնոյ ցանկութեան և ըստ հեշտութեան վայելեացեն կեանս: Եւ զի թըշնամի էր նա գրոց Աստուծոյ, զթիւ հազար ամաց 'ի տօնս հարսանեաց անցուցանել ասէր, որով և զանփորձն կամէր մոլորեցուցանել: Իսկ Դիոնեսիոս՝ այն որ եպիսկոպոսն էր եկեղեցւոյն Աղեքսանդրացւոց առ մեօք՝ յերկրորդ գիրս իւր Խոստմանցն կամ Աւետեաց, ինչ ինչ վասն Յայտնութեան Յովհաննու 'ի նախնեաց անտի աւանդութեանց առեալ խօսելով, յիշատակ առնէ և զառնէս զայսմանէ բանիւս՝ այսպէս. Կերին թոս, ասէ, որ առաջնորդն եղև ազանդոյն, որ 'ի նորա անուն Կերին թացիք կոչեցան, կամեցաւ մակադրել զիւր ստեղծուածս մտաց յանուն արժանահաւատ. քանզի այս էր ուսումն վարդապետութեան նորա՝ եթէ 'ի վերայ երկրի լինելոց է թագաւորութիւն Քրիստոսի, որում և ինքն ցանկայր, զի մարմնասէր յոյժ է ամենեւին իսկ մարմնաւոր լեալ և 'ի նոյնս երազանայր, և 'ի յագուրդ պորտոյն, և որ զպորտովն են՝ յղիանայր, կերակրովքն, ըմպելեօք և հարսանեօք. և զի սովոր էր պատրուակեալ բարեքել տօնիւքն, զոհիւք և զենլեօք: Զայսոսիկ Դիոնեսիոս: Իսկ

Թեանն՝ ասէ՝ 'ի վերայ երկրի լինելոց է արքայութիւն Քրիստոսի. և դարձեալ միւսանգամ զցանկութիւնս մարմնոց 'ի մէջ Երուսաղէմի լինելոց եմք գործել. և քանզի թշնամի էր գրոց Աստուծոյ՝ կամեցաւ մոլորեցուցանել և ասել, եթէ ըստ թուոյ հազար ամի լինելոց է տօն հարսանեաց: Նա և Դիոնեսիոս՝ այն որ էր եպիսկոպոս եկեղեցւոյն Աղեքսանդրացւոց, յերկրորդ խօսսն որ վասն սկզբանն ասաց ինչ ինչ որ վասն յայտնութեանն Յովհաննու, իբրև յառաջին տուչութենէ անտի, և յիշատակէ նա զայսր զայս այսու բանիւք. Կերին թոս, ասէ, այն որ կացոյց զազանդս զայս, որ առնուանեալ կոչին կերին թացիք, կամեցաւ նա զենլ անուն արժանի հաւատաւոյ մոլորութեանն այնմիկ զոր նիւթեաց նա: Զի այս է ուսումն նորա զոր ասէր, եթէ 'ի վերայ երկրի լինելոց է արքայութիւն Քրիստոսի, և որոց ինքն կարօտացեալ ցանկայր, քանզի յոյժ մարմնապէս և սիրէր զցանկութիւնս. զնոյն տեսանէր 'ի տեօղ եւրոպայ իւրոյ՝ եթէ լինելոց է յագուրդ պորտոյ, այսինքն կերակուրք և ըմպելք և ամուսնութիւնք: Եւ զայն ինչ դարձեալ զոր միանգամ կարծեաց թէ եգիտ, որ անուանիք են քան զայս տօնս և

Երանոս և զներքին իսկ դադանի կարծիս մոլորութեան նորա եղ. յառաջին գիրս իւր՝ որ Լնգդէմ հերձուածոց, և յերրորդումն՝ պատմութիւն արժանի անմոռաց յիշատակի աւանդէ նա իբրև 'ի տուչութեանէ Պօղիկարպոսի, եթէ Եմուտ երբեմն առաքեալն Յովհաննէս 'ի բաղանիս առ 'ի լուսնալ, բայց իբրև գիտաց եթէ 'ի ներքս անդ է Կերինթոս՝ ոտտեալ 'ի տեղւոյն իւրմէ և փախեալ 'ի դուրս, զի ոչ համբեր նա կալ ընդ յարկան՝ յորում էր հերետիկոսական. 'ի նոյն յորդորեալ և զիւրսն. Փախիցուք, ասէր, գուցէ փլանիցին բաղանիքս, զի 'ի սմա է Կերինթոս թըշնամին ճշմարտութեան:

ԳԼՈՒԽ ԻԹ.

Վասն Նիկողայոսի և որոց 'ի նորս անուն կոչեցան:

Առ սովիմբ և հերձուածն Նիկողայեցւոց եկաց սա կաւ մի ժամանակս, որ և յիշի 'ի գիրս Յայտնութեան Յովհաննու: Սղբա Նիկողայիտքն հպարտացեալ պար

զոհ և զգնելիս անասնոց. զայս ինչ ասաց զնմանէ Դիոնեսիոս: Իսկ Իրինէոս և զկարծիս մտաց դադանեաց նորին եղ. յառաջին խօսան որ ընգդէմ հերձուածոցն են. և պատմութիւն արժանի յիշատակի գրողեաց 'ի գիրս իւր: Իբրև 'ի տեսչութենէ Պօղիկարպոսի զոր ասաց, եթէ Յոհան առաքեալ եմուտ երբեմն 'ի բաղանիս՝ որպէս զի լուսացի անդ. բայց իբրև գիտաց եթէ 'ի ներքս է Կերինթոս՝ ոտտեալ 'ի տեղւոյն իւրմէ և փախեալ 'ի դուրս, զի ոչ համբեր նա լինել 'ի ներքս յարկին՝ յորում էր նա. և սոյն իսկ այս հաճեալ հաւանեցուցանէր զայնոսիկ որ ընդ նմա էի', և ասէր՝ փախիցուք, գուցէ և բաղանիքս փլանիցին. զի 'ի սմա է Կերինթոս թշնամի ճշմարտութեան:

Քասներորդ ինկերորդ. վասն Նիկողայոսի և վասն այնոցիկ որ անուանեալ կոչին յանուն նորս:

Բայց հանգերձ այսուիկ, և ազանգ հերձուածոց այն որ առաջինեալ կոչին Նիկողայոսացիք, եկաց սակաւ մի ժամանակս, այն որ յիշատակէ զնա և Յայտնութիւնն Յովհաննու: Սղբա հպարտացեալ պարծէին 'ի Նիկողայոս, այն որ էր նա մի յայնցանէ՝ որ ընա

Ժէին 'ի Նիկողայոս' որ էր մի յեւթանց անտի ընտրելոց ընդ Ստեփաննոսի 'ի պաշտօն աղքատաց: Զսմանէ կղեմէս Աղէքսանդրացի յերրորդ Յաճախապատում գիրս իւր պատմէ օրինակ զայս. էր նորա, ասէ, կին տեսլեամբն գեղեցիկ. և յետ վերանալոյ Տեառն մերոյ իբրև նախատեսցաւ նա յԱռաքելոց որպէս դիւրա նախանձ, 'ի մէջ ածեալ նորա զկինն, կալլէ զսա, ասէ, որում և հաճոյն իցէ: Ընդ գործոյս միաբան համարեալ և զբանս նորա, թէ պարտ է չարաչար վարել ընդ մարմնոյն: Պարզաբար և յանխորհուրդս զհետ գնալով գործոցս և բանիցս հետևողք նորին՝ պոռնկին անխտիր առանց ամօթոյ: Բայց ես ստուգեալ տեղեկացայ վասն Նիկողայոսի, թէ բայց 'ի միոյն ոչ ամուսնացաւ նա ընդ այլում կնոջ. դարձեալ և վասն որդւոց նորա՝ եթէ դստերքն ծերացան՝ 'ի կուսութեան. և ուստր նորա եկաց մնաց ամուրի և անաւատ: Եւ զի այս այսպէս է. ապա յանդիմանեալ նորա զկին իւր առաջի Առաքելոց, որոյ վասն ստգտանէր իբրու նախանձոտ, նշանակ էր հրաժարելոյ 'ի հեշտութեանց մարմնոյ, և բանն թէ պարտ է չարաչար գնալ ընդ մարմնոյն, ժուժկալութեան մանաւանդ և նուաճելոյ ցանկութեան էին բանք: Եւ որպէս կարծեմ ոչ կամէր նա ըստ պատուիրանի Փրկչին մերոյ երկուց տերանց ծառայել, ցանկութեան և Տեառն

րեցանն ընդ Ստեփաննոսի 'ի պաշտօն աղքատաց: Իսկ կղեմնտոս աղէքսանդրացի յերրորդ պատմութեան իւրում զայս ասաց վասն նորա, եթէ էր կին նորա տեսլեամբն գեղեցիկ, և յետ վերանալոյ Տեառն մերոյ նախատեսցաւ նա յառաքելոց անտի, վասն զի նախտն՝ ձէր նա ընդ նմա: Իսկ նա էած 'ի մէջ զկինն, իբրու համարձակեաց նմա լինել կին ում և կամիցի. և ասէին մոլորեալքն այնոքիկ, զի այս գործ հաւասարեալ միաբանի այնմ բանի զոր ուսուցանեն, եթէ պիտոյ 'ի տսեն՝ տալ զպէտս հանգստեան իւրեանց, և նմանող եղեն այսմ իմիջ որ եղև, և իմիջ որ ասացաւ՝ գոյնաբար և միամիտութեամբ: Եւ վասն այսորիկ պոռնկին անխտիր առանց ամօթոյ որ միանգամ անուանեալ կոչին 'ի հերձուածոյ անտի նորա: Բայց ես ուսեալ անպեկացայ վասն Նիկողայոսի՝ եթէ ոչ ամուսնացաւ նա ընդ այլում կնոջ, բայց ընդ մինն միայն զոր էառն. և դարձեալ վասն որդւոց և դստերաց նորա որ ծերացան 'ի կուսութեան. և ուստր նորա որ եկաց մնաց առանց ամուսնութեան: Արդ զի այս այսպէս է, յայտ է եթէ համարձակութիւնն որ եղև առաջի առաքելոցն վասն նախանձու կնոջն, հրաժարեալ էր 'ի չարաչարանցն

մերոյ: Եւ Մատթէի, ասեն զնոյն ուսուցեալ թէ Մարտիցուք ընդ մարմինս և չարաչար գնասցուք ընդ նմա, և մի ինչ 'ի հեշտալեաց անտի նմա շնորհեսցուք. իսկ զհոգին աճեցուցուք հաւատով և գիտութեամբ: Որոյ վասն շատացի արդ բանս՝ որ 'ի խանգարել զձեմարտութիւն 'ի վեր երևեալ 'ի ժամանակին, վաղ վաղակի շիջեալ անհետացան:

ԳԼՈՒԽ Լ.

Երէ ո՛րք յԱռաքելոց ամուսնաւոր կեանս վարեցին:

Սոյն սա կղեմէս՝ զորոյ զբանսն սակաւիկ մի յառաջագոյն յիշատակեցաք, յետ այնորիկ յառաջ ածեալ զբանսն ընդդէմ մարդկան՝ որք խոտեալ անարգեն զամուսնութիւն, զԱռաքեալն՝ որ միանգամ ամուսնացան, կարգէ այսպէս. կամ թէ գուցէ, ասէ, և զԱռաքեալն ևս խոտէք և անարգէք դուք. զի Պետրոս և Փիլիպպոս որդիս ծնան, և Փիլիպպոս ըզգտտերս իւր արանց ետ, և Պօղոս ոչ անփոյթ արար

և ժողովաւութիւն 'ի ստիպելոց ցանկութեա՛ց: Իսկ այլոց պատճառք եղեն շրջել 'ի հանգիստ մարմնոյ, որպէս և ես ակն ունիմ, եթէ ոչ կամէր նա ըստ պատուիրանի Փրկչին մերոյ ծառայել երկուց տերանց՝ ցանկութեանց և Տեառն մերոյ: Բայց ասեն եթէ և Թողովմոս այսպէս ուսուցանէ թէ՛ ընդ մարմինս, ասէ, մարտիցուք և ճշեցուք, և ինչ բոս հանգստեան իւրոյ մի թողացուցուք նմա, բայց զհոգին աճեցուցուք հաւատովք և գիտութեամբ: Արդ այն ինչ ասացեալ էր մեր վասն այնոցիկ որ յայնմ ժամանակի հարեցան փոփոխել զձեմարտութիւն, և չիջան վաղվաղակի, որպէս և ասի բանն:

Երեսներորդ. քե ո՛ր քիցկն որ ամուսնացան յայխարհի յառաքելոց անտի:

Սոյն իսկ այն կղեմնաոս՝ զոր յիշատակեցաք մեք զբանս նորա: Յետ այնորիկ դարձեալ վասն մարդկան որ խոտեն անարգեն զամուսնութիւն, զառաքեալն որ միանգամ ամուսնացան յառաջ իտի՛ն՝ կարգէ զնոս և ասէ այսպէս. կամ թէ գուցէ և զառաքեալն ևս խոտէք և անարգէք դուք, զի Պետրոս և Փիլիպպոս որդիս ծնան, և Փիլիպպոս զգտտերս իւր արանց ետ, և Պօղոս դարձ

հարցանել զողջունէ լծակցին 'ի Թգթի իւրում, այլ ոչ ընդ իւր շրջեցուցանէր վասն պարկեշտութեան պաշտամանն⁶։ Եւ զի 'ի յիշատակութիւնս այսոցիկ եկաք, չէ ինչ տաղտուկ զայս եւ պատմութիւն արժանալուր նորին մատենագրի յարեւաստանօր, որ յեւթներորդ Բաճախնապատում գիրս իւր պատմէ օրինակ զայս։ Իբրեւ ետես, ասեն, երանելին Պետրոս, եթէ վարեալ տանէին զկին իւր 'ի մահ, խնդացեալ ընդ կոչումն շնորհացն, և զի յուղարկեալ երթայր 'ի տուն իւր և 'ի հայրենիս, կոչեալ զնա յանուանէ յորդօրական և մխիթար բանիւք։ Կին դու, ասէ, յիշեալ զՏէր մեր։ այսպէս էր ամուսնութիւն երանելեացն, և սէր կատարեալ սիրելեացն։ Այսոցիկ առ այժմ ըստ ժամուն պիտոյից եդեալ, 'ի դէպ ժամանակի լիւ վին ճառեսցուք։

ԳԼՈՒԽ ԼԱ.

Վասն Թովհաննոս և Փիլիպպեայ վախճանին։

Վասն Պօղոսի և Պետրոսի ելիցն յաշխարհէ եթէ յոր ժամանակս և զիարդ։ դարձեալ Թէ ո՛ր եդան

եալ ոչ անփոյթ արար հարցանել զողջունէ ամուսնոյն իւրոյ 'ի Թգթի իւրում։ Բայց ոչ շրջեցուցանէր ընդ իւր, վասն պարկեշտութեան պաշտամանն։ Բայց որովհեաւ զայս յիշեցաք, ոչինչ քնատէ իրս գնել և զայս եւ պատմութիւն՝ որ արժանի երկրորդելոյ զտրին զայս օրինակագրի, այն որ յեթներորդ պատմութեանն գրեաց այսպէս։ Ասեն, ասէ, եթէ երանելին Պետրոս ետես զկին իւր զի վարեալ երթայր 'ի մեռանել, և զգալի կոչումն շնորհացն. և զի յուղարկեալ երթայր 'ի տուն ճշմարտութեանն, պատասխանի եւ ասէ ցնա յորդորելով և մխիթարութեամբ, և կոչեաց զնա յահանէ յանուանէ և ասէ։ Յիշեալ տէր մեր։ Այսպէս էր ամուսնութիւն երանելեացն, և սէր կատարեալ սիրելեաց։ Այսոցիկ իսկ որ պիտոյ էին այս ճառից զոր արկեալ էր մեր, 'ի ժամանակի իւրեանց եդան այսպէս։ Բայց վասն ելիցն յաշխարհէ աստի Պօղոսի և Պետրոսի, եթէ յոր ժամանակս և Թէ զիարդ գարձեալ յետ եղանելոյն նոցա ո՛ր եդան մարմինք նոցա։ յառաջ քան զայս ասացաք մէք։

Երեսներորդ ատաղներորդ. վասն ելիցն Թովհաննոս և Փիլիպպոսի։

Բայց վասն ժամանակին Յոհաննու և յառաջ քան զայժմ ա-

մարմինք նոցա վաղ ուրեմն հատուցեալ է մեր. բայց վասն ժամանակին Յովհաննու յառաջ քան զայժմ ասացաք փոքր ի շատէ. իսկ տեղի մարմնոյն ուր թաղեցաւն, ի Թղթոյ անտի Պողիկրատեայ Եփեսացւոց եպիսկոպոսին յայտ է. որ գրելով առ Վիկտոր եպիսկոպոս Հռովմայեցւոց յիշատակէ ի միասին ընդ նմա և զՓիլիպպոս առաքեալ և զոմանս ի դատերաց նորա այսպէս. Զի և յԱսիա, ասէ, լուսաւորք մեծամեծք հանգուցեալ են, որք յարիցեն յաւուրն յետնում ի գալստեան Տեառն մերոյ, յորժամ գայցէ նա փառօք յերկնից խնդիր առնել ամենայն սրբոց իւրոց: Որպէս Փիլիպպոս՝ որ էր մի յերկոտասանից Առաքելոց անտի ննջեցեալ հանգչի ի Հերապոլիս, և երկոքին դատերք նորա ծերացեալք ի կուսութեան: Է նորա միւս այլ ևս գուստր՝ որ Հոգւով սրբով վարեալ զկեանս և հանգեալ յԵփեսոս: Դարձեալ և Յովհաննէս՝ այն որ անկաւ զլանջօքն Յիսուսի, որ քահանայն էր Աստուծոյ և քանէր զԹիթեղն քահանայապետութեան ի ճակատու, և եղև վկայ և վարդապետ, աստ յԵփեսոս առ մեզ հանգչի: Այսչափ ինչ վասն վախճանի մահու նոցա: Իսկ ի ճառս տրամախօսութեան Գայիոսի՝ զորմէ յառաջ քան զսակաւ մի յիշեցաք: Պրոկղոս՝ որոյ ընդդէմ լինէին քննութիւնքն և վէճք, վասն Փիլիպպեայ և դատերաց նորա մահուան՝ միաբանեալ

սացաք մեք. տեղին իսկ յորում եղեալ է ի նմա յայտ է ի Թղթոյ անտի զոր գրեաց Պողիկարպոս որ էր եպիսկոպոս Եփեսացւոց՝ առ Բեկտոր եպիսկոպոս Հռոմ քաղաքի. և յիշատակէ նա ի միասին զնա և զՓիլիպպոս առաքեալ և զդատերս նորա, ի գրել իւրում այսպէս: Եւ յԱսիա, ասէ, լուսաւորք մեծամեծք ննջեցեալ են. զի նոքա յարիցեն յաւուրն յետնում գալստեան տեառն մերոյ. զի ի նմա գայ նա փառօք յերկնից, և խնդիր առնէ ամենայն սրբոց իւրոց: Փիլիպպոս այն որ էր երկոտասան առաքելոց անտի զի նա ննջեցեալ է յԱրապոլիս, և երկու դատերք նորա՝ որ ծերացան ի կուսութեան, և այլ միւս ևս գուստր նորա՝ որ Հոգւով սրբով վարէր, յԵփեսոս հանգեալ: Բայց դարձեալ և Յոհան որ բազմեալ էր ընդ ձեռամբ տեառն մերոյ, այն որ էր քահանայապետ, և զքեցեալ էր զպսակ սրբութեան, և եղև վկայ և աւուցցիչ, նա յԵփեսոս ննջեաց: Զայս ասացաք մեք վասն ելից սոցա: Նա և մաքառումն իսկ Գայիոսի, այն որ յառաջ քան զսակաւ մի յիշեցաք. Պրոկղոս այն որ ասացն ընդ նմա, վասն ելիցն Փիլիպպոսի և դատերաց նորա, զի հաւասարեալ միաբանին այսմ զոր կանխեցաք ասացաք մեք: Ա.

հաւասար զոր կանխեցաքս ասացաք, ասէ, այսպէս. Յետ այսորիկ, մարգարէք չորք էին 'ի Հերապոլիս Ասիացւոց՝ դստերք Փիլիպպոսի, և գերեզման նոցա անդ է և հօրն իւրեանց: Եւ այս այսպէս: Իսկ Ղուկաս 'ի Գործս Առաքելոց վասն դստերացն Փիլիպպոսի, որ 'ի Ժամանակին յայնմիկ ընդ հօրն իւրեանց էին 'ի Կեսարիա Հրէաստանեայց, և ունէին շնորհս մարգարէութեան, գրէ այսպէս. Եկաք, ասէ, 'ի Կեսարիա և մօտք 'ի տուն Փիլիպպոսի աւետարանչի, որ էր յեւթանց անտի, և ագաք առ նմա: Նորա էին դստերք չորք կոյք մարգարէք: Սոքիմք որ ինչ միանգամ 'ի մեր գիտութիւն եկին վասն Առաքելոցն և վասն առաքելական դարուն, և վասն գրոց նոցա սրբոց՝ զոր թողին մեզ, և զորոց միանգամ երկմտութիւն է, և 'ի բազմաց սակայն հրապարակաւ յեկեղեցիս նոցա ընթերցեալ, և որոց ամենեին իսկ անհարազատ և օտաւրացեալք իցեն 'ի Ճմարիտ հաւատոց Առաքելոցն, հատուցեալ շատ՝ դարձցուք ապա 'ի մեր պատմութիւնս:

սաց և նա եթէ յետ սորա մարգարէք չորք էին յԱրապոլիս ասիացւոց, դստերք Փիլիպպոսի, և գերեզմանն նոցա անդ է, և հօրն իւրեանց. զայս ասաց նա: Իսկ Ղուկաս 'ի Գործս առաքելոցն վասն դստերացն միւսոյ Փիլիպպոսի ասէ, զի էին նոքա ընդ հօրն իւրեանց 'ի Կեսարիայ հրէաստանեայց յայնմ ժամանակի, և ունէին նոքա շնորհս մարգարէութեան. յիշէ բանիւք իւրովք, և ասէ այսպէս եւթէ, Եկաք՝ ասէ 'ի Կեսարիայ և մօտք 'ի տուն Փիլիպպոսի աւետարանչի որ էր նա յեւթանց անտի, և լուծաք առ նմա. բայց էին նորա դստերք կուսանք չորք որ մարգարէանային: Արդ զայս ինչ զոր ընկալաք մէք և ուսաք յառաքելոցն, և վասն ժամանակացն նոցա, և վասն գրոց սրբոց զոր թողին մեզ և վասն որոց միանգամ երկմտութիւն է գնդանէ, և բազմաց ընդունելի են. և վասն որոց լի բովանդակ խոսեալք և օտարացեալք են 'ի Ճմարիտ հաւատոց առաքելոցն, այսոքիմք ասացաք մէք: Եկեցուք այսուհետեւ 'ի պատմութիւնն որ առ յապայ:

ԳԼՈՒԽ ԼԲ.

Եթե ո՛րպէս վկայեաց Սիմէոն եպիսկոպոս
Երուսաղէմացոց .

Յետ Ներոնին և Դոմէտիանու , յաւուրս Տրայիա-
նու զոր յիշեցաքս , ասի բան եթէ , 'ի՛ գրգռութենէ
ժողովրդեան ուրեք ուրեք 'ի քաղաքս յուզէին հալա-
ծանք ընդդէմ մեր : Յորում Սիմէոն կղէովպեանց ,
զոր երկրորդ եպիսկոպոս Երուսաղէմացոց լինել ա-
սացաք , վկայութեամբ ելեալ յաշխարհէ ընկալաք ,
և վկայէ այսմ , որոյ բանին 'ի բազում ուրեք պաշտե-
ցաք , Հեգեսիպոս : Որ պատմելով զհերետիկոսաց
ոմանց , եթէ 'ի նոցունց 'ի նոյն գողցես ժամանակս
ամբաստանութեամբ մատնի Սիմէոն 'ի դատաստան
մահու . և զաւուրս բազումս պէս պէս տանջանք տան .
ջեալ , զի քրիստոնեայ է , և զդատաւորն անգամ և որ
զնովաւն էին զարմացուցանէ համբերութեամբ իւ-
րով . և յետոյ ըստ օրինակի նմանութեան չարչարա-
նաց Տեառն մերոյ ընդունի զվախճան մահու : Բայց
չիք ինչ արդեւ 'ի նմին իսկ յօրինակագրէ անտի լսել

Երեսներոյ կրկնորդ . Թե ո՛րպէս վկայեաց Շմառն եպիսկոպոս
Երուսաղէմ :

Յետ Ներոնի և Դոմէտիանոսի յաւուրս Տրայիանոսի , սա որ
վասն ժամանակացն զայս պատմմք մեք , ուրեք ուրեք 'ի քաղաքս՝
ասի բան՝ թէ յուզեցան հալածանքն՝ որ 'ի վերայ մեր էին , իբրու-
առ 'ի գրգռութենէ ժողովրդեանն , զի 'ի նոսա Շմառն կղէով-
պեանց , այն որ ասացաք զնմանէ եթէ եկաց եպիսկոպոս երկրորդ
յեկեղեցեոյ անդ . Երուսաղէմի , ընկալաք մեք եթէ վկայութեամբ
եւ նա յաշխարհէ . և վկայէ Հեգեսիպոս , այն որ պաշտեցաք մեք
բանիւ նորա 'ի բազում տեղիս . պատմէ վասն մարգկան , որ 'ի
հերձուածոցն են , ցուցանէ և ասէ՝ թէ 'ի նոցունց յայնմ ժամա-
նակի ամբաստան եղեն զնմանէ թէ քրիստոնեայ է . և զաւուրս բա-
զումս պէսպէս տանջանք տանջեալ լինէր նա . այսպէս զի և զդա-
տաւորն անգամ , և որ միանգամ մերժ էին զնովաւ՝ զարմացուցա-
նէր համբերութեամբ իւրով . և յետոյ ըստ նմանութեան օրինակի
չարչարանաց Տեառն մերոյ 'ի խաչի եղև կատարած վախճանի նորա :
Բայց չիք ինչ արդեւ եթէ 'ի նմին յօրինակագրէ անտի լսել զայս

զոր պատմէն եթէ . 'ի նոցունց յաղանդաւորաց անտի
ոմանք ամբաստան եղեն վասն Սիմէոնի կղէովպեանց ,
թէ 'ի տանէ Դաւթի է և քրիստոնեայ և վկայեաց
նա ամաց իբրև հարիւր և քսանից առ Տրայիանու
կայսերը և առ Ատտիկեաւ կուսակալ բղէշիւ : Սոյն
այս Հեգեսիպպոս ասէ , եթէ և նոքին իսկ որ ամբաս-
տան եղեն զնմանէ , յորժամ քննութիւն լինէր որոց
միանգամ յազգէ անտի էին արքայութեանն Հրէից ,
իբրև 'ի նոյն ցեղէ ըմբռնեցան և ինքեանք : Եւ ոչ
յանդէպս ինչ որ ասիցէ , յորժամ զՍիմէոն ականջա-
լուր Տեառն բանից և ականատես գործոց նորա հա-
մարիցի հաւաստելով 'ի բազմօրեայ կենաց անտի նո-
րա , և 'ի բանից յիշատակութենէ աւետարանին
զՄարիամ կղէովպայ , զորոյ որդի լինել Սիմէոն կան-
խաւ եցոյց բանս : Դարձեալ նոյն ինքն պատմագիր և
զայլս ոմանս ասէ 'ի ցեղէս՝ յեղբարց անտի Փրկչին
յորդւոց Յուդայ կենդանիս մինչև 'ի ժամանակս թա-
գաւորութեանս . զի յետ պատմելոյ նորա զառաջին
վկայութիւն նոցա 'ի վերայ հաւատոցն Քրիստոսի
յատենի Դոմետիանու գրէ նա այսպէս . Ելեալ գնա-
լին նոքա , և 'ի գլուխ առաջնորդ կային ամենայն ե-
կեղեցեաց իբրև վկայք , և իբրև մարդիկ՝ որ յազգէ

զոր պատմէ , եթէ 'ի նոցունց աղանդաւորացն եղև ամբաստանու-
թիւն վասն Նմաւոնի կղէովպեանց , թէ 'ի տանէ Դաւթի է և քրիս-
տոնեայ է . և վկայեաց սա յամս Տրայիանոսի կայսեր և Մետիկոսի
հիւպատոսի : Բայց եր նա ամաց իբրև հարիւր և քսան . ասաց սոյն
իսկ այս Հեգեսիպպոս , զի և նոքին իսկ որ ամբաստան եղեն զնմանէ ,
յորժամ պահանջեալ լինէին յայնմ ժամանակի՝ որ միանգամ յազ-
գէ անտի էին արքայութեանն Հրէից , զի և նոքա կոտորեցան իբ-
րև մարդիկ եթէ 'ի նոցանէն իցեն : Բայց յորժամ զմտաւ որ ածի-
ցէ և խորհիցի 'ի միտս իւր , գտանէ թէ և այս Նմաւոն յայնցանէ է
որք տեսին զտէրն և լուան 'ի նմանէ : յորժամ ասիցէ օրինակ ցու-
ցանելի 'ի բազմօրեայ կենաց անտի նորա , 'ի ժամանակի իբրև յի-
շատակեն գիրք աւետարանին զՄարիամ կղէովպեանց : Բայց զի և
որդի նորա էր և նա , կանխեաց յառաջագոյն եցոյց այլ բան . սոյն
օրինակեալ էր և զայլս յորդւոց անտի Յուդայ , այն որ անուանեալ
կոչէր եղբայր Տեառն մերոյ , ցուցանէ թէ կենդանի էին 'ի ժամա-
նակի այսր թագաւորութեան : Եւ յետ պատմութեան առաջին ժը-
կայութեան նոցա որ եղև վասն Քրիստոսի յաւուրս Դոմետիանոսի
արքայի , գրեաց այսպէս , եթէ և կէին շրջէին և տեսանէին զամե-
նայն եկեղեցիսն իբրև վկայք և իբրև մարդիկ որ յազգէ անտի էին
Տեառն մերոյ : Եւ իբրև եղև խաղաղութիւն մեծ տմենայն եկեղե-

անտի էին Տեառն մերոյ: Եւ յորժամեղև խաղաղութիւն մեծ ամենայն եկեղեցեաց, ընդերկարեցան և կեանք սոցա մինչև յամ Տրայիանոսի կայսեր, յորում յիշատակեալս Սիմէոն կղէովպեանց հօրեղծօրորդի Տեառն մերոյ ամբաստանեալ 'ի հերձուածողաց ոմանց, և մատնեալ 'ի դատաստան առաջի Ատտիկոսի բղեշխին, զառուրս բազումս չարաչար տանջանօք վրկայեաց, մինչև զարմանալ ամենեցուն և բղեշխին անգամ թէ զիարդ 'ի հարիւրքսանամենի ոք այսպէս տոկալ կարասցէ, և հրամայեաց՝ ի խաչ հանել զնա: Յետ այսորիկ սոյն այս այր պատմելով զանցս ժամանակին յաւելու ասել էթէ. Մինչև ցայս վայր իբրև զկոյս սուրբ առանց ապականութեան եկաց մնաց եկեղեցի Քրիստոսի, զի թէպէտ էին ոմանք որք կամէին ապականել զառողջ կանոնս փրկական վարդապետութեան, սակայն դեռ ևս 'ի խաւարին կաղաղս իւրեանց որջացեալ թագչէին սոքա: Բայց իբրև զանազան մահուամբ փոխեցան յաշխարհէ Առաքելոցն սուրբ պար, և էանց ազգն որ արժանի եղև լսել ականջօք իւրովք զիմաստութիւնն Աստուծոյ, յայնժամ ապա սկիզբն էառ անաստուած մոլորութեանն հաստատութիւն 'ի ձեռն խաբէպատիր նենգութեան սուտ վարդապետաց: Եւ զի ոչ ոք մնաց յԱռաքելոց անտի՝ մերկազլուխ սոքա ընդդէմ ճշմարիտ քարոզու

ցեացն, ընդերկարեցան նոքա մինչև յամ Տրայիանոսի կայսեր, և մինչև յայն ժամանակս որ ամբաստան եղին զՄուսոնէ կղէովպեանց ոմանք յաղանգաւորաց անտի յառուրս Ատտիկոսի հիւպատոսի, և զառուրս բազումս չարաչար տանջանօք վկայեաց, որպէս զի ամենայն մարդ զարմանայր և հիւպատոսն իսկ, թէ որպէս համբեր նա զայս ամենայն, իբրև երնա հարիւր և քսան ամի, և հրամայեաց 'ի խաչ հանել զնա: Եւ հանգերձ այսուիկ սոյն իսկ այս այր 'ի պատմել իւրով յաւելու և ասէ, թէ յայնժամ ժամանակի իբրև զկոյս սուրբ առանց ապականութեան կաց մնաց եկեղեցի, զի իբրև 'ի խաւարի թագչէին. թէպէտ և էին ոմանք որ կամէին ապականել զառողջ կանոնս զվարդապետութեանն կենաց: Բայց իբրև փոխեցաւ յաշխարհէ աստի ամենայն ժողովն առաքելոցն սրբոց, և էանց այն դարն որ արժանի եղև լսել ականջօք իւրովք զիմաստութիւնն Աստուծոյ, ապա յայնժամ սկսաւ մոլորութիւնն հաստատիլ, այն որ երնա առանց Աստուծոյ, 'ի ձեռն մոլեգնութեանցն այնոցիկ որ փոփոխեն ճշմարիտ վարդապետութիւնն. զի ոչ մնաց որ յառաքելոց անտի. յայտնի և համարձակ կամէին քարոզել զառա գի.

Թեան զստանաւն իւրեանց գիտութիւն հռչակել համարձակեցան : Զայսոսիկ Հեգեսիպպոս՝ ըստ կարգի բանից նորա վասն իրացս այսպէս, այլ մեք եկեացուք ՚ի կարգ պատմութեանս :

ԳԼՈՒԽ ԼԳ.

Երբ ո՛րպէս արգել և կարձեաց Տրայիանոս քէ մի՛ խնդրեսցին քրիստոնեայք ՚ի մահ :

Եւ այսպէս ձգեալ տարածեցան ընդ գաւառս բազումս ՚ի ժամանակին յայնմիկ հալածանք որ ՚ի վերայ մեր, մինչև Պլինիոս Սեկունդոս մեծանուն իշխան

տութիւնն ընդգէմ շէմարիս քարոզութեան. և այսպէս ձգեցան ընդ գաւառս բազումս հալածանքն որ ՚ի վերայ մեր էին յայնմ ժամանակի. որպէս և Պիոնիոս Սակենդոս գառաւոր երևելի իբրև ետես զբազմութիւն վկայիցն՝ խռովեցաւ, և եցոյց Թագաւորին վասն բազում ժողովրդոց՝ որ կոտորեալ լինէին յաղագս հաւատոց : Եւ հանգերձ այսուիկ եցոյց նմա, թէ որ ինչ չար է կամ արտաբոյքան զօրէնս է, ոչ յանգիմանեցան թէ գործեն, բայց միայն յայսցանէ, զի յորժամ յառնեն ընդ առաւօտս օրհնեն և փառաւորեն զՔրիստոս իբրև զԱստուած : Իսկ զշնութիւնս և զսպանութիւնս և զհրատոս և զայլ չարիսս որ նման են սոցա, և նոքա խոտեն և անարգեն, և զամենայն ինչ զոր միանգամ գործեն՝ ըստ օրինաց գործեն : Զի ընդգէմ այսոցիկ Տրայիանոս ետ պատուէր հրամանի իբրև զայս, թէ ազգք քրիստոնէից ՚ի խնդիր մահու մի խնդրեսցին, բայց եթէ գէպ ինչ լինիցի ումեք՝ դատեսցի : Զի սովին իսկ այսուիկ բազմութիւն սպանութեան հալածանացն որ յարուցեալ էր՝ մեծապէս շեջաւ. ոչ իսկ պակասէին պատճառք և բազբազայք այնոցիկ՝ որ կամէին խորամանկել և չարչարել զմեզ : Եր ժամանակ՝ զի ՚ի ժողովրդեանէ անտի, և էր ժամանակ՝ զի ՚ի գառաւորացն որ էին ՚ի գաւառսն, հարեին նենգութիւն գործել ՚ի վերայ մեր. որպէս զի առանց հրամանաց Թագաւորին ՚ի գաւառս գաւառս բորբոքէին հալածանքն, և բազում հաւատացեալք վկայեցին ազգի ազգի պատերազմօք :

Երեսներորդ երրորդ. Թէ ո՛րպէս արգել և կարձեաց Տրայիանոս՝ քէ մի՛ խնդրեսցին քրիստոնեայք ՚ի մահ :

Այլ առեալ մեր զայս պատմութիւն ՚ի պատասխանեալ անտի Տարտեղիանոսի, զոր կանխեցաք ասացաք մեք վասն նորա որ ասացեալ են հռոմարէն, և է մեկնութիւն նորա այսպէս : Սակայն՝ ասէ՛

գաւառակալ տեսեալ զբազմութիւն վկայից խռովեցաւ, և եցոյց թագաւորին զթիւ կոտորելոցն 'ի պատճառս հաւատոց, ծանոյց միանգամայն թէ. Ոչ մի ինչ անարժան կամարտաբոյ օրինաց գործել յանդիմանեցան նոքա, բայց միայն զի յորժամ յառնեն ընդ առաւօտս, օրհնեն և փառաւորեն զՔրիստոս իբրեւ զԱստուած: Իսկ զշնութիւն և զսպանութիւն և զայլ սոցին նման մշտսս, և նոքա խոտեն և անարգեն, և զամենայն ըստ օրինաց գործեն: Առ այս Տրայիանոս եհան վճիռ հրամանի օրինակ զայս. Ազգն քրիստոնէից 'ի խնդիր մահու մի խնդրեսցի, բայց ըմբռնեալ որ 'ի նոյն' պատժեսցի: Սովին այսուիկ սպառնացեալ հրդեհ հալածանացն շիջաւ, թէպէտև ոչ պակասէին պատճառք և բաղբաղայք այնոցիկ՝ որ կամէին խորամանկել և չարչարել զմեզ, էր զի 'ի ժողովրդենէ անտի, և էր զի 'ի դատաւորաց որ էին 'ի գաւառսն, չարախոհից զմէնջ. որպէս զի եթէ ոչ յայտնապէս, սակայն 'ի տեղիս տեղիս ընդ գաւառսն բորբոքէին հալածանքն, և բազումք 'ի հաւատացելոց ազգի ազգի վկայութեամբ նահատակեցան: Եւ զայս պատմութիւն առեալ է մեր 'ի պատասխանւոյ անտի ջատագովութեան Տերտուղիանոսի հռովմայեցւոյ, զորմէ կանխեցաք ասացաք. որոյ ատենական յայտարարութիւն այսպիսի ինչ է. Գտաք մեք, ասէ, զի արգելաւ 'ի ձէնջ խնդիր մահու, որ էր 'ի վերայ քրիստոնէիցս. քանզի Պլինիոս Սեկունդոս դատաւոր 'ի գաւառս պետութեան՝ պարտաւորեաց զոմանս 'ի քրիստոնէից և ելոյծ զնոսա 'ի պատուոյ աստիճանաց իւրեանց. այլ խռովեալ 'ի բազմութենէ անտի վկայից և ոչ գիտելով զինչ գործել յայնմ հետէ, ծանոյց Տրայիանոս ինքնակալին, եթէ. բայց յայնմանէ զի ոչ կամին զոհել դից, ինչ որ չար է՝ ես 'ի նոսա ոչ գտի. յաւել

գտաք մեք զի արգելաւ խնդիրն մահու որ էր 'ի վերայ մեր. զի Պիոնիոս Սակենդոս դատաւոր աշխարհին պարտաւորեաց զոմանս 'ի քրիստոնէից անտի, և ելոյծ զնոսա յաստիճանաց իւրեանց. և խռովեցաւ 'ի բազմութենէ անտի վկայիցն որ եղեն. և քանզի ոչ գիտէր յայնմ հետէ զինչ գործեսցէ, եցոյց Տրայիանոսի արքայի և ասէ եթէ բայց յայնմանէ զի ոչ կամին պաշտել զհուսն, ինչ որ չար է՝ 'ի նոսա ես ոչ գտի. այլ եցոյց նա և զայս ևս, եթէ կանխելով յառ-

ևս եթէ կանխեն քրիստոնեայքս ընդ առաւօտս և զՔրիստոս օրհնեն իբրև զԱստուած. և ՚ի խրատս ըզգուշութեան իւրեանց արգելուն զսպանութիւն, ըզշնութիւն, զագահութիւն, և զոր միանգամ՝ նման են սոցին: Եւ առ այս վճիռ հրամանի եղ Տրայիանոս եթէ Սզգն քրիստոնէից անխաիր մի խնդրեսցի ՚ի մահ, բայց եթէ դէպ լիցի ումեք ՚ի նոյն ըմբռնել՝ դատեսցի: Եւ այսոքիկ ահա ըստ կարգի բանից նորա եղան:

ԳԼՈՒԻ ԼԴ.

Եթէ ո՛րպէս ՚ի Հռովմայեցոց եկեղեցոյ չորրորդ եպիսկոպոս եկաց Եշարիստոս:

Յեպիսկոպոսաց անտի Հռովմայեցւոց Կղեմէս կացեալ զամս ինն ՚ի վարդապետութեան բանին Աստուծոյ՝ յամին երրորդի ինքնակալութեան Տրայիանու եւ ՚ի կենաց՝ թողլով յԵւարիստոս զպաշտօն առաջնորդութեան:

Նեն քրիստոնեայք ընդ առաւօտս, օրհնեն և փառաւորեն զՔրիստոս իբրև զԱստուած. և ՚ի վարդապետելն իւրեանց պատուիրեն այսպէս, արգելուլ իւրաքանչիւր մարդ ՚ի սպանութենէ, ՚ի շնութենէ, յագահութենէ և ՚ի զրկելոյ, և որ միանգամ՝ նման են այսոցիկ: Եւ ընդդէմ այսր գրեաց Տրայիանոս, եթէ առհաս քրիստոնէից անխաիր մի խնդրեսցին ՚ի մահ՝ բայց եթէ դէպ ումեք լիցի դատեսցի: Եւ այսոքիկ իսկ այսպէս էին:

Երեսներորդ չորրորդ. եթէ եղև եպիսկոպոս չորրորդ յեկեղեցոյ անդ հռովմայեցոց Երաստոս:

Յամին երկրորդի նորին Տրայիանոսի Կղեմնատոս եպիսկոպոս հռովմայեցւոց իբրև. ելից զիններորդ ամի պաշտամանն իւրում ՚ի վարդապետութիւն բանին Աստուծոյ՝ եւ յաշխարհէ աստի, և ետ զպաշտօնն իւր ՚ի ձեռն Երաստոսի:

ԳԼՈՒԽ ԼԵ.

**Չի Երոուսադեմացոց եկեղեցոյն երրորդ եկաց
եպիսկոպոս Յուստոս:**

Եւ յետ կատարելոյն Սիմէոնի, որպէս ասացաքս, կալաւ զաթոռ եպիսկոպոսութեան եկեղեցւոյն Երուսաղեմացոց Յուստոս 'ի Հրէից հաւատացեալ, զի բիւրք էին 'ի ժամանակին յայնմիկ ընծայեալք 'ի հաւատս Քրիստոսի 'ի Թլփատութենէ անտի:

ԳԼՈՒԽ ԼԶ.

Վասն Իգնատիոսի և րորոց նորա:

Բայց սբանչելի էր ընդ ժամանակն ընդ այնոսիկ 'ի կողմանս Ասիացոց Պօղիկարպոս՝ որ կենակիցն եղեւ ընդ Առաքեալն, և որոց ականատես և սպասաւորք եղեն Տեառն, և 'ի ձեռնադրութենէ նոցա ընկալաւ

**Երեսներորդ հինգերորդ. երէ յեկեղեցոյն Երոուսադեմի
եպիսկոպոս երկրորդ եղև Յուստոս:**

Բայց յետ կատարելոյն Շմաւոնի, որպէս ասացաք յառաջագոյն, զաթոռն եպիսկոպոսութեան եկեղեցւոյն Երուսաղեմի կալաւ զինի նորա Յոսաոս, որ էր նա հաւատացեալ 'ի Հրէից անտի 'ի Քրիստոս. զի բիւրք էին յայնմ ժամանակի որ հաւատացին 'ի Թլփատելոց անտի: Բայց սբանչելի էր ընդ ժամանակն ընդ այնոսիկ 'ի կողմանս ասիացոց Պօղիկարպոս եպիսկոպոս զԲաւնացոց, այր որ շրջեցաւ ընդ առաքեալն, և զեպիսկոպոսութիւնն՝ յայնչանէ որ տեսին զՏէրն և պաշտեցին՝ ընկալաւ. յառուրս նորա յայտ էր եպիսկոպոս եկեղեցւոյն Յարապօլսի, որ յանուն Ճգրիա անուանեալ կոչէր Պապիայ:

Երեսներորդ վեցերորդ. վասն Էնգաստիոսի և վասն րորոց նորա:

Եւ Էնգաստիոս այն որ մինչև ցայսօր ժամանակի անուանի առ բազումս յեկեղեցւոյն անտիոքացոց, յետ Պեարոսի եպիսկոպոս երկրորդ նա եղև: Բայց ասի զնմանէն բան, եթէ 'ի կողմանց

նա զեպիսկոպոսութիւն Զմիւռնացւոց եկեղեցւոյն : Ի նոյն ժամանակս հռչակէր և Պապիաս եպիսկոպոս Հերապոլոյ, այր ճոխաբան և հմուտ գրոց : Եւ որ մինչև ցայսօր ժամանակի առ բազումս ամենահռչակելին իգնատիոս՝ յետ Պետրոսի յերկրորդ եպիսկոպոսութիւն Անտիոքացւոց եկեղեցւոյն կոչեցեալ : այլ զամանէ ասի բան եթէ, 'ի կողմանց Ասորւոց առաքեցաւ 'ի Հռովմ քաղաք, և վասն վկայութեանն Քրիստոսի անդ զազանաց եղև կուր : Եւ իբրև անցանէր նա ընդ գաւառս Ասիացւոց, թէպէտ և ընդ կասկածագոյն զգուշութեամբ պահապանաց ճանապարհ առնէր, սակայն ուր և մտանէր 'ի քաղաքս, հաստատէր զեկեղեցիս բանիւ միութարութեան և քաջապնդէր պահել զանձինս նախ յազանդոց հերձուածոցն՝ որ այն ինչ բուսեալ 'ի վեր երևէին : Յորդոր լինէր նոցա պինդ ունել զաւանդութիւնս Առաքելոցն, և յառաւել զգուշութիւն և գրով հաստատել զվկայութիւնսն կարևոր համարեցաւ : Եւ իբրև եկն նա 'ի Զմիւռնիա, ուր Պողիկարպոսն էր, գրեաց թուղթ մի առ եկեղեցին Եփեսացւոց, յորում և յիշատակէ զՄենեսիմոս հովիւ նոցա : գրէ միւս ևս թուղթ 'ի Մագնեսիա քաղաք, որ առ Մենանդրոս գետովն, և անդ ևս յիշատակ առնէ զԴամայ զեպիսկոպոսն նոցա : Միւս ևս այլ Տրալլայւոց եկեղեցւոյն՝ որոց առաջնորդ ասէ զՊողիւբիոս : Հանդերձ այսոքիմք և առ եկեղե-

Ասորւոց առաքեցաւ 'ի Հռովմ քաղաք, և կերաւ 'ի զազանաց վասն վկայութեանն Քրիստոսի : Իայց 'ի ժամանակի իբրև անցանէր նա 'ի կողմանս ասիացւոց, և պահէին զնա մեծաւ զգուշութեամբ պահապանքն՝ որ առեալ տանէին զնա : Եւ ամենայն քաղաքս ուր և մտանէր, հաստատէր զնոսս բանիւ միութարութեան, և քաջապնդէր զնոսս զգուշանալ նախ յազանդոյ անտի, քանզի այն ինչ բազմացեալ էին : և աղայէր և խնդրէր 'ի նոցանէն, զի մի հեռացին նոքա 'ի առաջութենէ անտի առաքելոցն : և վասն բազում զգուշութեան խորհեցաւ նա՝ թէ և գրով վկայեացէ նա : Եւ իբրև եմուտ նա 'ի Զմիւռնիայ՝ ուր էր Պողիկարպոս եպիսկոպոսն, գրեաց նա թուղթ մի առ եկեղեցին Եփեսացւոց : և յիշատակէ թէ զայր նոցա հովիւ Մենեսիմոս : այլ միւս ևս թուղթ 'ի Մագնեսիայ քաղաք՝ այն որ է առ կողմն Մենանդրոս գետոյ : զի և զնմանէ յիշատակէ եթէ էր 'ի նմա եպիսկոպոս, զի անուն էր նորա Դամայ : Եւ այլ միւս ևս գարձեալ Տրեդիոս քաղաքի, և գրէ թէ էր անդ առաջնորդ Պողբուոս : Իւ հանգերձ այնոքիմք և առ եկեղեցին հռոմայեցւոց

ցին Հռովմայեցւոց գրէ, յորում և աղաչէ զնոսա և յորդորէ մի արգելուլ զնա 'ի վկայութենէ նորա և մի զրկել 'ի ցանկալի յուսոյն: Եւ 'ի ցոյց օրինակի ասացելոցն արժան է ինչ ինչ համառօտել աստանօր, որ և գրէ այսպէս. ՅԱսորոց, ասէ, մինչև 'ի Հռովմ ընդ գազանս մարտնչիմ, 'ի ցամաքի և 'ի ծովու զցայդ և զցերեկ կապեալ ընդ տասն ընձառիւծու, որք են դապք զինուորաց, որոց երախտիս յինէն գտեալ՝ ևս չարագոյն լինին. բայց ես 'ի նոցա անիրաւութենէն առաւել ևս ուսանիմ, այլ ոչ եթէ այսու արդարանամ: Ե'րբ իցէ զի օգտիմ 'ի գազանացն որ պատրաստեալ մնան ինձ, զոր և աղօթս առնեմ, զի արագ գտցին. և ողբեցից զնոսա զի փութով կերիցեն զիս, և մի լիցի նոցա երկնչել յինէն իբրև յոմանց՝ որ ոչ մերձեցան 'ի նոսա, այլ ես բռնադատեցից, թէ և սոքա ոչ կամիցին: Թողութիւն արարէք ինձ, որ ինչ ինձ օգուտն է՝ գիտեմ ես, այժմ սկսանիմ լինել աշակերտ, և կրթիմ չցանկալ իմիք ոչ յերևելեաց և ոչ յաներևութից, զի Յիսուսի Քրիստոսի պատահեցայց: Հուր և խաչ և ժողովք գազանաց, ցրումն ոսկերաց, հատումն անդամոց, աղացումն ամենայն մարմնոց և

գրեաց, և մատոյց նոցա նովաւ հաշնութիւնս հաւանութեան, զի մի հրաժարեացին նոքա 'ի վկայութենէ նորա, և զրկեցեն զնա յուսոյ անտի զոր սիրիցէ: Զի 'ի նոցանէն արժան է գնել սակաւիկ մի վասն օրինակի, որ միանգամ ասացաւ. գրեաց իսկ բանիւ իւրով այսպէս, եթէ յԱսորոց մինչև 'ի Հռոմ քաղաք ընդ գազանս մարտնչիմ ես 'ի ծովու և 'ի ցամաքի զցայդ և զցերեկ իբրև ընդ տասն ընծւոյ, որ են նոքա գունդք զինուորաց. զի իբրու մէք բարի առնեմք նոցա, նոքա չար առնեն մեզ, և նոցա չարութեամբն ևս առաւել աշակերտիմ: Բայց ոչ վասն այնորիկ արդարացայ ինչ ես. հարցաւ նեմ ես զողբունէ գազանացն՝ որ պատրաստեալ են ինձ. և աղօթս առնեմ զի վաղձաղակի գտցին նոքա ինձ, և գրգռեցից զնոսա՝ զի վաղձաղակի կերիցեն զիս, ոչ որ իբր երկնչի յայլոց և ոչ մերձենայ առ. սա. զի թէպէտ և սոքա արգելցին և ոչ կամիցին մերձենայ առ իս, սակայն ես բռնի գնացից 'ի վերայ նոցա: Գիտա՞միք գուրք ինձ յանձնէ իմե՞. ինչ որ լաւն իցէ ինձ՝ ես ինձէն գիտեմ: Արգ. այսու. հեռև սկսանիմ ես լինել աշակերտ. մի նախանձեացի ընդ իս ինչ յայնչանէ որ երկին, զի Յիսուսի Քրիստոսի արժանի եղէց. Հուր և խաչ և ժողովք գազանաց և ցրումն ոսկերաց և պատառումն անգամոց և կորուստ ամենայն մարմնոց և տանջանք սատանայի, ամենեքին 'ի վերայ իմ եկեացեն. և միայն Յիսուսի Քրիստոսի արժանի եղէց: Եւ զայս թուղթս յայնմ քաղաքէ զորմէ ասացաքն վասն նո.

տանջանք սատանայի եկեղեցին 'ի վերայ իմ, միայն զի զՔրիստոս չահեցայց: Զայսոսիկ թուղթս 'ի քաղաքէն զոր ասացաքս՝ առ եկեղեցիս յիշատակեալս գրէր: Իսկ իբրեւ թողեալ զԶմիւռնա յառաջ խաղայր, գրեաց 'ի Տրոյիոյ առ Փիլադելփացիս և առ եկեղեցին Զմիւռնացւոց և ուրոյն մանաւանդ առ Պօղիկարպոս եպիսկոպոս նոցա. զոր և գիտէր նախանձաւոր և նմանող Առաքելոցն, և յանձն արար նմա իբրեւ հովիւ քաջ և ճշմարիտ զհօտ իւր Անտիոքացւոց եկեղեցւոյն, և աղաչեաց զնա զի փութով պնդուի թեամբ հոգաբարձու լիցի նոցա: Նոյն ինքն առ Զմիւռնացւոց եկեղեցին գրելով՝ չգիտեմ ուստի յառաջ ածեալ զբանս զՓրկէն մերմէ այսպէս ասէ. Իսկ ես, ասէ, և յետ յարութեան 'ի մարմնի գիտեմ և հաւատամ զՏէրն. քանզի յորժամ առ Պետրոսեանսն եկն, ասէ ցնոսա. Շօշափեցէք զիս և տեսէք, զի ես նոյն եմ, և ոչ եմոգի առանց մարմնոյ. և նոյնժամայն մատեան առ նա և հաւատացին: Յիշատակէ և Երանոս զվկայութիւն սրբոյս և զթուղթս նորա այսպէս. Զոր օրինակ ասաց ոմն 'ի մէնջ, ասէ, որ վասն վկայութեան Աստուծոյ պարտաւորեալ ընկեցաւ գազանաց թէ. Յորեան եմ Աստուծոյ և 'ի ժանիս գազանաց աղացեալ լինիմ, զի գտայց հաց սուրբ Աստուծոյ: Եւ Պօղիկարպոս զայսու

րա՝ գրեաց այնց եկեղեցեաց զորս կարգեցաքն: Իսկ իբրեւ անցին ընդ Զմիւռնայ 'ի Տուրհաստանէ գրեաց նոցա դարձեալ միւսանգամ այնոցիկ՝ որ 'ի Պեղեգղեփիա և առ եկեղեցին Զմիւռնացւոց: Բայց յականէ յանուանէ առ Պօղիկարպոս եպիսկոպոս նոցա, զի գիտէր եթէ նախանձաւոր և նմանող է առաքելոցն, և իբրեւ հովիւ քաջ և ճշմարիտ յանձն արար նմա զհօտն իւր որ յԱնտիոք քաղաքի, և աղաչեաց զնա՝ զի փութով պնդուի թեամբ հոգաբարձ լիցի նորա: Եւ զսոյն իսկ զայս գրեաց նա և առ Զմիւռնացիսն. ոչ գիտեմ ես ուստի վարեցաւ նա այսու բանիւք յասել իւրում վասն Քրիստոսի եթէ ես, ասէ, և յետ յարութեան նորա մարմնով գիտեմ զնա և վկայեմ և հաւատամ թէ նա է: Եւ յորժամ եկն առ Պետրոս ասէ ցնոսա. Առէք զնեցէք զիս և տեսէք զի չեմ ես հոգի լոկ առանց մարմնոյ: Եւ նոյնժամայն մատեան առ նա և հաւատացին: Բայց գիտէ զվկայութիւն նորա և Երիանոս, և զթուղթ նորա յիշատակէ և ասէ այսպէս. եթէ զորօրինակ ասաց, ասէ, ոմն 'ի մէնջ որ վասն վկայութեան Աստուծոյ պարտաւորեցաւ և ընկեցաւ գազանաց, Յորեան եմ Աստուծոյ, և 'ի ժանիս գազանաց աղացեալ լինիմ, զի գտայց ես հաց սրբութեան: Եւ Պօղիկարպոս զսոյն զայս

ցիկ ամենեցուն յիշատակ առնէ 'ի Թղթին իւրում՝ առ Փիլիպպեցիս՝ բանիւքս. Աղաչեմ զձեզ զամենեւին զի հպատակ կացէք առաջնորդաց ձերոց ամենայն համբերութեամբ, զոր տեսիք այգք՝ ձերովք՝ ոչ միայն յերանելիան յայնոսիկ յիգնատիոս, 'ի Հռուփոս և 'ի Զախմոս, այլ և յայլն որ եղեն 'ի ձէնը, և 'ի Պողոս մանաւանդ և յայլ Առաքեալն։ Տեղեկացեալ քաջ, զի ամենեքին սոքա ոչ ընդունայն ինչ ընթացան; այլ հաւատովք և արդարութեամբ. և հասին ժամանեցին 'ի պատրաստեալ նոցա տեղին 'ի Տեառնէ, ընդ որում և չարչարակիցն եղեն։ Զի ոչ զկեանս զայս սիրեցին նոքա, այլ որ մեռաւն վասն մեր և յարեաւն և վերացաւ առ Աստուած։ Եւ ապա յարէ 'ի նոյն. Գրեցէք, ասէ, առ իս դուք և իգնատիոս, զի եթէ երթայ գր 'ի կողմանս Ասորոց և զԹուղթս ձեր տարցի. զոր և արարից եթէ եղիցի ինձ ժամանակ դիպիկամ ես անձամբ, կամ 'ի ձեռն այլոյ ուրուք՝ զոր հրեշտակութեամբ վասն ձեր առաքեցից։ ԶԹուղթս իգնատիոսի զուղղեալս առ մեզ, և զորս գտաքն, սուաք բերել զամենայն առ ձեզ, որպէս և խնդրեալ էր ձեր. զորոց ոմանս դրոշմեցաք 'ի ներքոյ Թղթիս, յորոց մեծամեծ շահո մարթիք շահել. զի հաւատք և համբերութիւն և ամենայն գործ պատշաճական 'ի Տէր մեր

յիշատակէ 'ի Թղթի իւրում զոր գրեաց առ Փիլիպպեցիս այսուրանիւք. Աղաչեմ զձեզ զամենեւին զի հաւանեալիք և կացիք մնաս. ջիք յամենայն համբերութիւն, այն զոր տեսէք դուք այգք ձերովք, ոչ միայն յերանելիան յայնոսիկ՝ Նգանտիոս և Բեփոս և Զստմոս, այլ և յայլն որ եղեն 'ի ձէնը, և 'ի Պաւղոս և յայլ առաքեալն։ Իրեւ անդեկացեալ գիտէք դուք եթէ ամենեքին նոքա ոչ ընդունայն ընթացան; այլ հաւատովք և արդարութեամբ. և այժմ 'ի տեղով ուր նոցա օրէն էին նոքա առ Տեառն մերում, այն որ ընդ նմայն չարչարեցան. զի ոչ զայս աշխարհ սիրեցին նոքա, այլ զՅիսուս՝ այն որ ընդ մեր մեռաւ և վասն մեր յարեաւ 'ի մեռելոց. և ապա յետ այսր ասէ, զի գրեցէք ասէ առ իս դուք և Նգանտիոս, եթէ գր երթայ 'ի կողմանս Ասորոց, և զԹուղթս ձեր տարցի. զի զսոյն զայս արարից եթէ լիցի ինձ ժամանակ դիպիկ, կամ ես կամ այն զոր առաքեմն, զի եղիցի նա հրեշտակ, և ընդ ձեր փոխանակ Թուղթն որ եկին մեզ Նգանտիոսէ, և այլքն ևս որ առ մեզ են՝ սուաք բերել զնոսա առ ձեզ, որպէս և պատուիրեցէք դուք. զի նոքա յայսմ Թղթի գրուեալ են 'ի ներքոյ, զի 'ի նոցանէն մարթեք դուք շահել, զի յոյժ հաւաքք և համբերութիւն գոյ 'ի նոսա. և

Յիսուս Քրիստոս՝ ի նոսա բովանդակին: Եւ այսոքիկ վասն իգնատիոսի այսչափ: Իսկ յետ նորա կալաւ զԵպիսկոպոսութիւն Անտիոքացւոյ՝ Հերոն:

ԳԼՈՒԽ ԼԷ.

Վասն քարոզչաց առնտարանիւն որք առաքիւնացան միւսչև ի ժամանակսն յայնուսիկ:

Ընդ այնոսիկ որ առաքինացանն ի ժամանակին՝ էր և Կոդրատոս, զորմէ բան ասի եթէ, ընդ դատերս Փիլիպպոսի փայլէր և սա ի շնորհ մարգարէութեան: Բաց ի սոցանէ են և այլք բազումք, որք ի յաջորդս Առաքելոց զառաջին կարգ աստիճանի ընկալան: Որք այնպիսեաց վարդապետաց աշակերտք վայելուչք և աստուածահաճոյք, ընդ ամենայն տեղիս յԱռաքելոց անտի կանուխ արկեալ Հիմանց եկեղեցեաց սոքա շինողք լինէին, աճեցուցանելով առաւելապէս զքարոզութիւն, և զսերմն կենաց արքայութեան երկնից ընդ ամենայն տիեզերս լիաճեռն սերմանէին: Զի բազմաց աշակերտաց անտի ժամանակին վառեալ ոգիքն սիրով իմաստութեան բանին Աստուծոյ, զպատուէրս

ամենայն շինուած որ պիտոյ է աստուածութեանն Տեառն մերոյ՝ վասն Եգնատիոսի իսկ իբրև զայս եղև: Բայց կալաւ զինի նորա զԵպիսկոպոսութիւնն Անտիոքացւոյ Հերոս:

Երեսներորդ եօթներորդ. վասն առնտարանչացն որ առաքիւնանային միւսչև յայնմ ժամանակի:

Յայնչանէ իսկ որ առաքինացանն յառաջսն նոցա էին Կոդրատոս հանդերձ գատերովքն Փիլիպպոսի, զի զնոցանէն ասի՝ թէ ունին նոքա շնորհս մարգարէութեան: Եւ այլք բազումք էին որ երևելիք էին յառաջսն յայնոսիկ որ ունէին զաստիճան զառաջին կարգին որ յառաքելոց անտի. այսպէս իսկ էին սոքին. իսկ այսոքիկ արժաւ նաւոր աշակերտքս Աստուծոյ, զի հիմունք որ եգնս յառաքելոց անտի՝ յամենայն տեղիս նոքա շինէին և հաստատէին զքարոզութիւն նորա առաւելապէս, և զսերմն կենաց զարքայութեանն երկնից՝ ընդ ամենայն աշխարհս մեծապէս սերմանէին. զի բազումք յաշակերտաց անտի որ յայնմ ժամանակի էին առաւելութեամբ սիրոյն

Փրկչին նախ յանձինս իւրեանց ընուն, զինչս և զստա-
ցուածս կարօտելոց բաշխելով, ապա տարաշխար-
հիկ ընդ գաւառս գաւառս շրջէին և զգործս աւե-
տարանչի կատարէին. և որոց չէր լուեալ ընաւ զբանն
հաւատոց՝ փոյթ յանձին ունէին քարոզել նոցա ըզ-
Քրիստոս, և աւանդել զգիրս սուրբս՝ աւետարանին։
Սորա և զհիմն հաւատոց յաշխարհս հեռաւորս դնե-
ին, և կիսոց հովիւս կարգելով՝ զնորոգ գործ մշակու-
թեան ՚ի նոսա յանձն առնէին, և ինքեանք յօտարաւ
կողմանս և յազգս խուժադուժս դիմէին շնորհօք
Տեառն և գործակցութեամբ։ Քանզի և Հոգւոյն զօ-
րութիւն ՚ի նոցա ձեռս յայնժամ բազում սքանչելիս
ներգործէր. որպէս զի ընդ առաջին լուր քարոզու-
թեան բանին՝ գունդադունդ բազմութիւն մարդկան
մտադիւր զպաշտօն աստուածպաշտութեան արարչին
ամենեցուն յանձինս իւրեանց ընդունէին։ Եւ զի չէ
դիւրին մեզ համարել յանուանէ զամենեւին զնոսա,
որք միանգամ զառաջինն յԱռաքելոց անտի ընկալեալ
զկարգ յաջորդութեան, և ընդ ամենայն տիեզերս
հովիւք կացին եկեղեցեաց և աւետարանիչք, զնոցա
միայն ապա կամեցաք դրոշմել գրով զյիշատակս, զո-
րոց մինչև ցայսօր ժամանակի ունիմք առ մեզ յիշա-

խմաստութեանն Քրիստոսի ընդ բանին Աստուծոյ զանձինս իւ-
րեանց մուծանէին, և նախ զպատուիրան Փրկչին մերոյ կատարէին,
և կարօտելոց զինչս իւրեանց բաշխէին, և ապա շրջէին նոքա ընդ
գաւառս, և զգործս աւետարանչաց կատարէին առ այնոսիկ որ
ընաւ ամենեւին չէին լուեալ զաւետարանն։ Եւ փոյթ յանձին ու-
նէին քարոզել զբանն հաւատոց, և տային նոցա զգիրս սուրբս զա-
ւետարանի, զհիմն հաւատոց դնէին ՚ի գաւառս հեռաւորս, և կա-
ցուցանէին նոցա հովիւս զայլս, և յանձն առնէին նոցա զգործ
պաշտամանն զայնոցիկ որ նորոգ աշակերտ էին։ Բայց նոքա ՚ի գա-
ւառս այլոց հեթանոսաց գաւառային շնորհօքն հանգերձ և օգնու-
թեամբն Աստուծոյ։ Քանզի Հոգին Աստուծոյ և յայնժ ժամանակի
՚ի ձեռս նոցա զօրութիւն սքանչելեաց գործէր, որպէս զի յառա-
ջին լսելոյ անտի յանկարծակի բազմութիւն մարդկան մեծաւ ու-
րախութեամբ ընդունէին յանձինս իւրեանց զաստուածպաշտու-
թիւնն։ Այլ բանզի չէ գիւրին մեզ համարել յանուանէ զամենե-
ւին զնոսա, որք միանգամ ընկալան զկարգն զառաջին զառաքելոցն՝
որ եղեն հովիւք և աւետարանիչք յամենայն եկեղեցին՝ որ էր ընդ
ամենայն աշխարհս նոցա. միայն յակննէ յանուանէ արարաք նոցա
յիշատակս գրով, այնոցիկ որ մինչև ցայսօր ժամանակի ունիմք առ

տակագրութիւն, զտուչութիւն վարդապետութեան
Առաքելոց: Զոր օրինակ իգնատիոս թղթովքն իւրովք՝
զորս և եղաքս:

ԳԼՈՒԽ ԼԸ.

Վասն քրոյն Կղեմայ, և վասն գրոցն զոր
ստորեւամբ նմա ընծայեն:

Զոր օրինակ թուղթքն իգնատիոսի՝ զորս կանխե-
ցաք եղաք, են և Կղեմայ թուղթք ծանուցեալ յա-
մենեցուն իբրու յերեսաց եկեղեցւոյն Հռովմայ առ
եկեղեցին Կորնթացւոց գրեալ. յորում են բազում
ինչ փառք իմացուածոց 'ի թղթոյ անտի Եբրայեցւոց,
նոցին բնիկ բառիւքն, որով շատ իսկ հաւաստեալ
ցուցանի թէ ոչ նոր և տղայ է գրութիւն վերջնոյս.
վասն այսորիկ յիրաւի համարեցաւ սա ընդ այլ
թուղթս Առաքելոյս: Եւ զի Եբրայեցւոց 'ի հայրենի
նոցա լեզու գրեաց Պօղոս, վասն որոյ կէսք զՂուկաս,
և կէսք զսա ինքն, զորմէ խօսիմքս, զԿղեմէս՝ թարգ-
մանիչ թղթոյն ասացին: Եւ հաւանականագոյն թուի

մեզ 'ի ձեռն թղթոց նոցա զտուչութիւն վարդապետութեան ա-
ռաքելոցն: Զոր օրինակ զՄգնատիոսին այնր թղթովք զոր համա-
րեցաք:

Երեսներորդ ուրերորդ. վասն Կղեմենտեայ քրոյն, և վասն
գրոցն որ ասեն ստորեւամբ քե նորս նն:

Եւ զԿղեմենտայն 'ի թղթին յայնմիկ, զոր ամենայն մարդ խոս-
տովանի նմա, զոր գրեաց նա իբրեւ յեկեղեցւոյ անտի հռոմայե-
ցւոց առ եկեղեցին Կորնթացւոց, եղեալ են 'ի նմա փառք բազում
հանձարոց 'ի թղթոց անտի հեբրայեցւոց: Բայց դարձեալ և բանք
նկարագիրք, որպէս և անգ ասացեալ է՝ գրեաց նա և յայտնապէս
եղոյց, եթէ ոչ նոր և աղայ է գիր թղթոյն հեբրայեցւոց, և վասն
այսորիկ յիրաւի համարեցաւ նա ընդ այլ թուղթս առաքելոցն. զի
հեբրայեցւոցն գրեաց նա 'ի հայրենի լեզու նախնեացն, և խօսե-
ցաւ ընդ նոսա առաքեալ: Են որ ասեն թէ Ղուկաս աւետարանիչ
թարգմանեաց ընա. և են որ ասեն, թէ սոյն իսկ այս Կղեմենտոս.
և թուի թէ այս շքմարիտ է, բանիւ և տիպք բանիչ թղթոյն հե-

լինել այս, քանզի և տիպք բանից թղթոյն եբբայե-
ցւոց և սորայս նմանագոյն են, և չեն հեռի խոր-
հուրդք իմաստիցն յերկոսին 'ի սոսա 'ի միմեանց, Բայց
արժան է գիտել, զի և զայլ թուղթ երկրորդ նորին
կղեմայ տան. այլ ոչ միապէս հաւասար առաջնոյն
նորա իցէ և սա՝ հաւաստեալ ինչ տեղեակ եմք, զի և
ոչ 'ի նախնեաց անտի պաշտեալ նովաւ տեսանեմք:
Դարձեալ և այլ միւս ևս գիր երկար և բազմախօս
յառաջ քան զսակաւ ժամանակս հանին ոմանք թէ
նորա իցէ, և է մաքառումն Պետրոսի և Ափիոնի. զոր
յառաջնոց անտի ոք բնաւ ամենեկին ոչ յիշատակէ.
նա և ոչ նմանութիւն սրբոյ և ճմարիտ վարդապե-
տութեան Առաքելոց գոյ 'ի նմա. զի հարազատ և 'ի
հասարակաց ծանուցեալ գիր կղեմայ յայտնի է: Իսկ
զվզնատիոսին և զՊօղիկարպեայ թղթոյն շատ իսկ
ասացաւ:

ԳԼՈՒԽ ԼԹ.

Վասն գրոց Պապիաւսայ:

Իսկ Պապեայ ընծային թուով հինգ գիրք մեկա-
շերեալ՝ վասն մեկնութեան բանից Տեառն մերոյ. զորոց

բրայեցւոց և սորա թղթոյ՝ չեն հեռի միտք հանճարոյ յերկոսին 'ի
սոսա 'ի միմեանց: Բայց արժան է մեզ գիտել, զի և թուղթն երկ-
րորդ որ ասի թէ կղեմենտեայ է, այլ ոչ համարձակաբար տեղեակ
եմք՝ թէ նորա իցէ որպէս վայն զառաջինն: Քանզի և ոչ զառաջինն
գիտացաք թէ պաշտեցան նովաւ: Դարձեալ և այլ միւս ևս գիրս
բազմախօսս հանին ոմանք յառաջ քան զսակաւ ժամանակս թէ
նորա իցէ. և է 'ի նմա մաքառումն Պետրոսի և Ափիոնի: Բայց ոք
յառաջնոց անտի բնաւ ամենեկին ոչ յիշատակէ զնա: Նա և ոչ նմա-
նութիւն վարդապետութեան սրբոյ և ճմարիտ առաքելոցն գոյ 'ի
նմա: Իսկ գիրք նորին կղեմենտեայ, այն որ ամենայն մարդ խոստ-
վանի 'ի նա՝ յայտ է: Բայց ասացաք և զԱղիկար-
պոսին:

Երեսներորդ իններորդ. վասն խօսիցն Պապիայ:

Իսկ Պապիայ, են նորա հինգ խօսք որ գրեաց 'ի վերայ նորա:
Թէ վասն մեկնութեան բանից տեառն մերոյ: Զայն իսկ զսա յիշա-

Երանոս իբրև 'ի նմանէ շարագրելոց յիշատակէ բանիւս եթէ. Զայսոսիկ Պապիոս՝ Յովհաննու ունկնդիր, ընկեր Պողիկարպոսի, այր հինաւուրց վկայէ գրով 'ի չորրորդ դպրութիւնս գրոց իւրոց. զի են նորա մատեանք հինգ շարագրեալք 'ի նմանէ. Զայսոսիկ Երանոս: Իսկ Պապիոս 'ի նախերգանս գրոց իւրոց չառնէ ինչ յայտ զանձնէն եթէ ականատես և ունկնդիր գտաւ Առաքելոց սրբոց: Բայց թէ ընկալաւ նա բանս զհաւատոց 'ի գիտակաց անտի, և կարգէ նա զբանս իւր այսպէս. Այ գանդազեցայց, ասէ, զոր բարւոյն ուսայ յերիցանց անտի և զոր յիշեմ բարւոյն, նշանագրել քեզ, յաւելեալ 'ի նոյնս և զիմ մեկնութիւնս 'ի հաստատութիւն ճշմարտութեան այնոցիկ: Զի ոչ ընդ այնոսիկ որ բազումս խօսին ուրախ էի ես, որպէս և յորովք առնեն, այլ ընդ այնոսիկ որ զճշմարտութիւն ուսուցանեն. և ոչ որ զպատուէրս յուշ ածեն օտարոտիս, այլ զոր 'ի Տեառնէ նմանութեամբ և առական աւանդեալս, և 'ի նմին իսկ ճշմարտութենէ վարդապետեալս: Զի եթէ դէպ լինէր ուրեք երբեք տեսանել զոք որ զհետ երթեալ էր ծերունեաց, հարցանելով խնդրէի 'ի նմանէ թէ ո՞ր իցեն երիցանց բանք, եթէ զինչ Անդրէաս, զինչ Պետրոս ասաց. կամ թէ զինչ Փիլիպպոս կամ Թովմաս կամ

տակէ և Երենէոս՝ և ասէ այսպէս. Եթէ զայս և Պապիոս ասէր, որ 'ի նմին 'ի Յոհաննէ լուաւ, և ընկեր էր նա Պողիկարպոսի, և էր նա այր հինաւուրց. և գրով վկայէ 'ի սկիզբն դպրութեանց իւրոց, զի եղեալ է նորա դպրութիւնս հինգ. զայս ասաց վասն նորա Երենէոս: Իսկ ինքն Պապիոս, 'ի սկիզբն բանից իւրոց ոչ եցոյց եթէ լուաւ նա յառաքելոց անտի սրբոց կամ ետես զնոսա. բայց եթէ ընկալաւ նա բանս զհաւատոց՝ 'ի գիտակաց անտի առաքելոցն, առողջ զմեզ այսու բանիւ յասել իւրում. Եթէ ոչ ձանձրանամ, ասէ, գնել քեզ յայսմ մեկնութիւնս իմ, և զայն ինչ զոր բարւոյն ուսայ ես յերիցանց անտի, և բարւոյն յիշեմ զնոսա, և վկայեմ ես փոխանակ նոցա ճշմարտութեանն. զի ոչ ը՞գ այնոսիկ որ բազումս ինչս ասեն՝ ուրախ էի ես որպէս և բազումք, այլ ընդ այնոսիկ որ զճշմարտութիւնն ուսուցանեն. և ոչ ընդ այնոսիկ որ յիշեն զպատուիրանսն օտարաց. այլ ընդ այնոսիկ որ տային որ ինչ միտեգամ 'ի Տեառնէ մերմէ վասն հաւատոց, և 'ի նմին 'ի ճշմարտութենէ անտի կարգեցան և եկին. և ոչ եթէ ոք եկեաց զի մերձաւոր էր երիցանցն, զբանս երիցանցն հաստատեալ կռէի ես, եթէ Անդրէաս զինչ ասաց, կամ Պետրոս զինչ ասէ, կամ թէ զինչ Փիլիպ-

Յակովբոս. կամ թէ զինչ Յովհաննէս կամ Մատթէոս կամ յայլոց աշակերտաց Տեառն որ. զոր օրինակ Արիստիճոն կամ երէցն Յովհաննէս աշակերտը Տեառն ասացին. քանզի ոչ եթէ 'ի գրոց նոցա այնչափ ինչ օգտել համարէի, որպէս 'ի կենդանի և 'ի մնայուն ձայնէ անտի սոցա: Այլ աստանօր միտ դնել արժան է զի երկիցս կարգէ նա զանունդ Յովհաննէս: Նախ զառաջինն ընդ Պետրոսի և ընդ Յակովբոս և ընդ Մատթէի և ընդ այլ Առաքեալս 'ի համար արկանէ, որով և յայտնապէս ցուցանէ զաւետարանագիրն Յովհաննէս: Իսկ զմիւսն Յովհաննէս որոշէ բանն, և արտաքոյ թուոյ Առաքելոց ընդ այլս հաշուէ, յառաջ քան զսա զԱրիստիճոն զնէ, և մեկնապէս զսա երէց անուանէ: Որպէս զի հաւաստի սովաւ ստուգութիւն պատմութեան՝ որոց զերկուս ասացին լինել յԱսիա 'ի մի և 'ի նոյն անուն կոչեցեալ. և թէ յիփեսոս են գերեզմանը երկու, և երկօրին մինչև ցայսօր յանուն Յովհաննու կոչին: Վասն որոյ արժան է արդ միտ դնել, զի եթէ զգիրս Յայտնութեան յանուն Յովհաննու՝ չկամիցի որ առաջնոյն ընծայել, նմանագոյնս արդեօք երկրորդին տայցէ: Եւ սոյն իսկ այս Պապիաս՝ խոստովան լինի թէ ընկալեալ նորա զբանս Առաքելոցն յայնցանէ՝ որոց զհետ երթեալ էր

պոս, կամ թէ զինչ Թուոմաս, կամ թէ զինչ Յակովբոս, կամ թէ զինչ Յովհաննէս, կամ թէ զինչ Մատթէոս, կամ մի յայլոց աշակերտաց անտի Տեառն մերոյ, կամ թէ զինչ Արիստոս և Յոհան երիցունք. քանզի ոչ այսպէս համարեալ ակն ունէի ես, եթէ կարեմ ես չահել և 'ի գրոց անտի նոցա, որպէս զի 'ի կենդանի և հասաւտուն ձայնէ անտի: Բայց յայսմ վայրի պիտոյ է մեզ խեղամուս լինել, զի երկիցս անգամ թուեաց նա զանունն Յոհաննու, զայն զառաջինն՝ ընդ Պետրոսի և ընդ Յակովբոս և ընդ Մատթէոսի և ընդ այլ առաքեալսն համարի զնա, որ յայտնապէս ցուցանէ վասն աւետարանագրին. իսկ զայն միւս ևս Յոհան որոշէ բանիւք, և այլապէս վասն այն թուոյ առաքելոցն եղ նա. և եր յառաջ քան զնա զԱրիստոս, և զնա մեկնապէս երէց անուանէ. զի իբրու յայնցանէ ցուցցուք վասն պատմութեանն թէ ճշմարիտ է այնօցիկ որ ասացին, թէ երկու էին յԱսիա, որ 'ի մի անուն կոչին, և յիփեսոս են գերեզմանը նոցա: Երկօրին նոցա որ մինչև ցայսօր ժամանակի Յոհան անուն կոչին, զի արժանի է մեզ հայել 'ի միտ մեր. զի Յայտնութիւնն որ անուանեալ կոչին Յոհաննու, եթէ որ ոչ ընդունի՝ եթէ Յոհաննու աւետարանագրի է, թուի թէ այսր Յոհան

նոցին և Արիստիմոսի և Յովհաննու երիցու, անձամբ լինել, ասէ, ունկնդիր, և բազում անգամ յանուանէ յիշատակէ զնոսա, և 'ի գիրս իւր զաւանդութիւնսն առ 'ի նոցանէ նշանագրէ: Զայսոսիկ ոչ յանպէտս ինչ համարիմ յեռեալ աստանօր: Եւ յայս ամենայն բանս Պապեայ արժան է յարել և զայլ ինչ նորա իւրեկաւանդութենէ ընկալեալ պատմութիւնս սքանչելեաց: Եւ զի Փիլիպպոս առաքեալ դատերօք իւրովք 'ի Հերապոլիս դեգերէր, որպէս փոքր մի յառաջ ցուցաք, և թէ ժամանակակից նոցա գտեալ Պապիաս, սքանչելի ինչ պատմութիւն յականջալուրս 'ի դատերաց Փիլիպպեայ ընկալեալ աւանդէ, որպէս եթէ մեռեալ դք յարուցեալ և դարձաւ 'ի կեանս: Եւ գարձեալ այլ միւս ևս սքանչելիս վասն Յուստոսի՝ որ Բարսաբայն կոչեցաւ, պատմէ. արբնա, ասէ, դեղ մահու, և 'ի շնորհաց Տեառն՝ փնաս ինչ ոչ եղև նմա: Զայս Յուստոս յետ վերանալոյ Փրկչին մերոյ կացուցին 'ի մէջ Առաքեալքն սուրբ ընդ Մատթեայ, և յաջօթս կացին տալ զոք 'ի նոցանէ վիճակաւ փոխանակ մատնչին Յուդայի 'ի ընու զթիւ նոցա, զոր և Առաքելոցն Պրակք այսպէս պատմեն. Եւ կացուցին,

նու միւսոյ երեւցու. և սոյն իսկ այս Պապեայ որ այժմ ցուցաք վասն նորա, խոստովան լինի թէ զբանս առաքելոցն յայնչանէ որ մերձաւորք էին նոցա՝ ընկալաւ յԱրիստոնէ և յերիցէ Յոհաննէ. զի ասաց եթէ ինքն 'ի նոցանէն լուաւ, և բազում անգամ յանուն նոցա յիշատակէ զնոսա, և 'ի գիրս իւր եգ զտուլութիւնն զոր ընկալաւ 'ի նոցանէն: Եւ զսոսա ոչ եթէ անօգուտ ինչ ասացեալ է մեր. արժանի իսկ է յայս բանս Պապեայ զոր ասացաք մք մերձեցուցանել 'ի սոսա զայլ ևս զբանս նորուն որ պատմէ նոքօք սքանչելիս, և այլ իրս զոր ընկալաւ նա 'ի տուլութենէ: Բայց զի յԵրուսաղիմս բլեր Փիլիպպոս գտերօք իւրովք հանգերձ, յառաջ քան զոր այժմ ցուցաք մք, որ յաւուրս նոցա իսկ եղև Պապեայ, և զպատմութիւն սքանչելեացն յիշատակէ՝ զոր ընկալաւ նա 'ի դէստերաց անտի Փիլիպպոսի, այժմ ցուցանեմք զի յարեաւ մեռեալ յաւուրս նորա պատմէ: Եւ գարձեալ այլ միւս ևս սքանչելիս պատմէ վասն Յուստոսեայ՝ այն որ կոչեցաւ որդի միթարուծեան, զի արք ասէ՝ գեղս մահու, և վասն շնորհացն տեառն մերոյ փնաս ինչ ոչ եղև նմա: Զայս Յուստոս յետ վերանալոյ Փրկչին մերոյ՝ ընդ Թողմէի կացուցին առաքեալքն սուրբք: Իւրեկ կացին յաջօթս 'ի մերայ նոցա, կացուցանել զմի 'ի սոցանէ փոխանակ Յուդայի 'ի սպաս պաշտաման նորա. և զայս Գործք առաքելոցն պատմեն այսպէս, եթէ կացուցին երկուս, զՅովսէփ որ կոչեցաւ որդի միթարու.

ասէ, զերկուս, զՅովսէփ՝ որում Բարսաբայն կոչէին, որ անուանեցաւն Յուստոս և զՄատթիա : Սոյն այս գրիչ Պապիաս յաւելու իբրեւ յանգիր աւանդութենէ ընկալեալ առակս ինչ օտարոտիս և վարդապետութիւնս այլանմանս Փրկչին մերոյ, մինչեւ առասպելականս անգամ : Ընդ որս և Հաղարամեայ, ասաց, թէ լինելոց է յետ յարութեանն 'ի մեռելոց արքայութիւն Բրիստոսի 'ի վերայ երկրի մարմնապէս : Ի չարաչար իմանալոյ զբանս Առաքելոցն և յառակս օրինակաց նոցա ոչ քաջիկ հայեցեալ և ոչ խորհրդական բանից նոցին խելամուտ, զայսպեօք կարծիս Պապեայ համարիմ : Զի նուազամիտ զքեզ սա, զոր և 'ի բանից անտի նորա մարթ է 'ի վերայ հասանել : Բայց սակայն բազմաց մանկանց եկեղեցւոյ զկնի իւր եղև պատճառք միլորութեան կարծեացս, զի 'ի հնութիւն անդր առնն հայէին, որպէս և Երանոսի, և կամ թէ այլ զք հեղինակ կարծեացս գտաւ՝ չունիմ ասել : Գարձեալ և այլ ինչ պատմութիւնս աւանդէ նա 'ի գիրս իւր իբրու յԱրիստոնեայ 'ի վերայ բանից Տեառն մերոյ և զաւանդութենէն որ 'ի վերայ Յովհաննու երիցու, զորս ուսումնասիրաց թողեալ, զաւանդութիւնսն զոր վասն Մարկոսի աւետարանչի նշանագրի սոյն ինքն գրիչս, 'ի նորին իսկ 'ի բանից ան-

րութեան, և ապա յետոյ անուանեալ կոչեցաւ Յոստոս, և զԹղոմէոս : Եւ գարձեալ այլս գրեաց սոյն սա՝ թէ ընկալաւ իբրու 'ի տուչութենէ առանց գրոյ, և առակս այլանմանս Փրկչին մերոյ և զվարդապետութեան նորա. և գարձեալ այլ առակս, զի 'ի նոսա հազար ամ ասաց թէ լինելոց է յետ յարութեանն 'ի մեռելոց, և մարմնապէս կայ արքայութիւնն Բրիստոսի 'ի վերայ երկրի : Բայց խորհիմ ես թէ զպատմութիւնն առաքելոցն զոր ընկալաւ, և որ միանգամ ասացեալ են նոքա յառակս օրինակաց խորհրդոք, այլ ազգ կարծեալ ակն ունիմ զնոցանէն. վասն զի ոչ հայեցաւ 'ի նոսա որպէս և էր մեկնութիւն նոցա, զի յոյժ երեւի թէ նուազ էին միտք գիտութեան նորա յօրինակէ անտի բանից իւրոց : Բայց սա. կայն և այնոցիկ՝ որ յետ նոցա բազմաց մանկանց եկեղեցւոյ եղև նոցա պատճառք յայս կարծիս մտաց, զի հայէին նոքա 'ի հնութիւն անգր. որպէս և յԻրինէոս, եթէ իցէ այդ որ ունիցի իբրեւ զայս միտս : Եւ գարձեալ այլս ետ նա գրով 'ի պատմութիւնս զԱրիստոնեայ, 'ի վերայ բանիցն Տեառն մերոյ, և զտուչութիւնն Յովհաննու երիցու : Բայց յաւելուք 'ի վերայ բանի սորա զտուչութիւնն զայն զոր գրեաց վասն Մարկոսի աւետարանագրի զոր

տի զոր կանուխ յիշատակեցաքս, դիցուք աստանօր, Զսոյն հաւաստէր, ասէ, և երէցն. եթէ Մարկոս որ թարգմանն եղև Պետրոսի, զոր ինչ յիշեացն, զնոսին լի բովանդակ ճշգրիտ գրեաց, այլ ոչ կարգաւ որպէս ինչ ասացան 'ի Տեառնէ մերմէ կամ գործեցան: Զի ոչ լուաւ ինչ նա 'ի Տեառնէ, և ոչ զհետ նորա գնաց, այլ ընդ Պետրոսի շրջէր ապա, որպէս ասացի, և առ 'ի պէտս վարդապետութեան միայն նշանագրէր, այլ ոչ եթէ ըստ ոճոյ պատմութեան զբանս Տեառն շարակարգէր: Արդ ոչինչ յանցեալ Մարկոս, զի զոր յիշեացն, զնոսին և գրեաց. բայց այնմ միայն միտ եղև եթէ զինչ զոր միանգամ լուաւ՝ մի թողցէ, և մի ստեղծէ յայնս: Այսչափ ինչ վասն Մարկոսի առ Պապեայ: Իսկ վասն Մատթէի զայս ասաց. եթէ Մատթէոս 'ի լեզու Եբրայեցի գրեաց զպատգամս Աստուծոյ և իւրաքանչիւր ըստ կարի իւրում մեկնեաց զայն: Այլ նոյն ինքն Պապիաս ածէ վկայութիւնս յառաջնոյ անտի թղթոյն Յովհաննու, նոյնպէս և Պետրոսին: Դնէ դարձեալ և այլ ինչ պատմութիւն՝ կնոջ 'ի բազում մեղս բամբասելոյ առաջի Տեառն. որ և գրեալ կայ Եբրայեցւոց աւետարանին: Այսոքիկ 'ի մէջն հանդերձ յառաջագոյն եղելովքն 'ի հարկէ իրացն կարևոր մտադրութիւնք եղեն:

եղ. յայս բանի՝ թէ զայս առէ էրէցն, եթէ Մարկոս որ եղև թարգման Պետրոսի, զոր ինչ յիշեաց լի բովանդակ գրեաց, այլ ոչ 'ի կարգի՝ որ ինչ ասացան 'ի Տեառնէ մերմէ կամ որ ինչ գործեցան. զի ոչ լուաւ նա 'ի Տեառնէ մերմէ, և ոչ հուպ եղև 'ի նա, այլ յետոյ որպէս ասացին՝ մերձեցաւ 'ի Պետրոս, և ընդգէմ պիտոյից նորա և ուսուցանելով ուսուցանէր. այլ ոչ եթէ յօդելով ինչ յօդեաց նա զբանս Տեառն մերոյ. արդ Մարկոս ինչ ոչ յանցեալ, զի գրեաց զոր ինչ յիշեաց: Բայց մի փոյթ յանձին ունէր նա, եթէ զինչ զոր միանգամ լուաւ, մի թողցէ և մի ստեղծէ նոքօք: Զայս պատմեաց Պապիա վասն Մարկոսի: Իսկ վասն Մատթէոսի զայս ասաց, եթէ Մատթէոս 'ի լեզու հեբրայեցի գրեաց զաւետարանն, բայց թարգմանեցին ոմանք ոմանք որպէս և կարացին. այլ պաշտեցաւ սոյն իսկ Պապիայի վկայութիւնս 'ի թղթոյ անտի Յովհաննու և Պետրոսի: Բայց գրեաց դարձեալ պատմութիւն վասն կնոջ մի, որ բամբասեցաւ բազում մեղօք, 'ի Ժամանակի միջգեո Տէր մեր յաշխարհի էր: Զի սոյն այս գրեալ է յաւետարանի անդ հեբրայեցւոց: Սբա հանդերձ այսոքիմք զոր կանխեցաք ասացաք արժանի 'ի գա:

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ

ՓԼՈՒԻ Գ. 1 — « Յեշէ և զՀերման » . Եղեն՝ որք չհամարեցան զողորմեալն 'ի Պօղոսէ զՀերման 'ի մատենագիր Հովիւ գրոցն , իսկ այլք՝ զայլ ոք բազմօք մերձաւորագոյն ժամանակաւ կարծեցին լինել , և եղբայր ասացին զնա Պիոսի քահանայապետին Հռովմայ : Ի վկայութիւնս պաշտին սովաւ Որոգինէս , Երանոս և Աթանաս : Յեշէ զսա Հռուփինոս 'ի կարգս ընթերցանելեաց յեկեղեցիս , ոչ ոչ 'ի Թիւս կանոնական գրոց սրբոց :

ՓԼՈՒԻ Գ. 2 — « Ի կողմանս Գաղատացաց » . Թեպէս և 'ի բնագիրս Եւսեբեայ 'ի Գաղլիս է եզեալ , այլ զի 'ի Թղթոյ Առաքելոյ՝ զոր ցայսօր Գաղատիա ընթեռնուալք , եզեալ է անտարա-կոյս և Թարգմանչաց մերոց Գաղատիա :

ՓԼՈՒԻ ԺԱ. 3 — « Կղէովպաս եղբայր էր Յովսեփու » . Եղեն որ զՍիմէոնս զայս Կղէովպայ քեռորդի համարեցան , կամ եղբորորդի Յակովբայ արգարոյն , և կամ նոյն ընդ Սիմէոնի Կանոնա-ցւոյն . այլ որպէս կանխեցաք ասացաք , եղբարք են սղբա Սիմէոն և Յակովբ արգար՝ և որդիք Կղէովպայ եղբօր Յովսեփու :

ՓԼՈՒԻ ԺԳ. 4 — « Աւանդեաց զայն Անակլետեայ » . Ոմանք յաջորդ գնեն Լինոսի զԿլետոս , որ նոյն է ընդ Անակլետեայ , հա-մառօտութիւն միայն անուանս :

ՓԼՈՒԻ Ի. 5 — « Եւոկատոս ոմն » . Այնուն է սա պաշտաման և ոչ յատուկ անուն անձին , որ իբրեւ 'ի հինուաւոց զօրականէ Թիկնապահ էր կայսեր , և Թերես և ընդունող զեկաւորս յուն-կընդրութիւն կայսեր :

ՓԼՈՒԻ Լ. 6 — Վրիպի աստ մծապէս Եւսեբիոս՝ զհետ զնա լով Կղեմայ Ալեքսանդրացւոյն , որ զայն սὺγγροϛ (լծակէց) մայնն , ախորժեւ ամուսին իմանալ . ուր ըստ Ճգրիտ մտաց Առաքելոյ՝ 'ի լծակէց վաստակոց առաքելութեանն ընդ այլ գործակէց իմանան և զսա Յովէ . Ոսկ . Թէոփորեոսս , Տերտուղիանոս և Հերոնիմոս և ամենայն արդի վարդապետք ուղղափառ եկեղեցւոյ :

ՅԱՆԿ ԶՈՐՐՈՐԴ ԴՊՐՈՒԹԵԱՆ

- Ա. — Թէ ոյք առ ինքնակալութեամբ Տրայիանոս եպիսկոպոսը եղեն Հռովմայեցւոյ և Աղեքսանդրացւոյ։
- Բ. — Թէ սրջափ ինչ կրեցին Հրէայք յաւուրս նորին ինքնակալի։
- Գ. — Թէ ոյք ոմանք յաւուրս Ագրիանոսի գրեցին արգարաւանութիւնս վասն հաւատոցս։
- Դ. — Թէ ոյք առ նովին ինքնակալաւ 'ի Հռովմ և յԱղեքսանդրիա եղեն եպիսկոպոսը։
- Ե. — Թէ ոյք 'ի Փրկչէ մերմէ մինչև 'ի ժամանակս յայս կացին եպիսկոպոսը եկեղեցւոյն Սրուսաղեմացւոյ։
- Զ. — Վասն վերջին աւերածոյն Հրէից՝ որ եղև յամս Ագրիանոս կայսեր։
- Է. — Թէ ոյք եղեն ընդ այն ժամանակս ստանառն գիտութեան առաջնորդք։
- Ը. — Թէ ոյք եղեն մատենագիրք եկեղեցւոյ։
- Թ. — Հրովարտակ Ագրիանոս, որպէս զի մի առանց գաւառստանի գլխատնեայս հալածեացեն։
- Ժ. — Եթէ ոյք եղեն առ Թագաւորութեամբ Անտոնինոսի եպիսկոպոսը 'ի Հռովմ և յԱղեքսանդրիա։

ԴՊՐՈՒԹԻՒՆ ԶՈՐՐՈՐԴ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆՑ ԵԿԵՂԵՑԻՈՑ:

- Ա. — Սաաֆին ճառք. թէ որ եպիսկոպոսը եղեն 'ի Հռովմ և յԱղեքսանդրիա 'ի թագաւորութեանն Տրայիանոսի։
- Բ. — Երկրորդ, թէ զինչ կիր կրեցին Հրէայքն յաւուրս Տրայիանոսի։
- Գ. — Երրորդ, թէ որ մարդիկ են որ արարին պատասխանի վասն հաւատոց, յաւուրս Հեղրիանոսի։
- Դ. — Զորրորդ, վասն եպիսկոպոսացն որ եղեն 'ի Հռովմ և յԱղեքսանդրիա. յաւուրս Հեղրիանոսի։
- Ե. — Հինգերորդ, վասն եպիսկոպոսացն, որ եղեն Սրուսաղեմ 'ի Տեառնէ մերմէ մինչև 'ի ժամանակս յայնս։
- Զ. — Վեցերորդ, վասն վերջին աւերածոյն Հրէից որ եղև յամս Հեղրիանոսի։
- Է. — Եօթներորդ, թէ ո՞վ ոյք եղեն ընդ այն ժամանակս առաջնորդք ուսման առաւ գիտութեանն։
- Ը. — Ութերորդ, թէ ո՞վ ոյք եղեն օրինակաւոր 'ի մանկանց եկեղեցւոյ։
- Թ. — Իններորդ, թուղթ Հեղրիանոսի զոր գրեաց թէ մի հալածեացին բրիտանիայք առանց իրաւոց։
- Ժ. — Տասներորդ, թէ ո՞վ ոյք եղեն եպիսկոպոսը 'ի Հռովմ և յԱղեքսանդրիա յաւուրս Անտոնինոսի։

- ԺԱ. — Վասն դշխաւորացն աղանգասարից՝ որ եղեն յաւուրն յայնոսիկ:
- ԺԲ. — Վասն Յուսափնեայ նաժակի ազատաբաննայ առ Անտոնի. նոս կայսր:
- ԺԳ. — Հրովարտակ Անտոնիւնեայ առ ամենայն Ասիացիս վասն ուսման մերոյ:
- ԺԴ. — Թէ զինչ վասն Պօղկարայեայ ծանօթագուծին Առաքելոցն իցեն յիշատակք:
- ԺԵ. — Եթէ որպէս վկայեաց Պօղկարայոս յամս ինքնակալութեան վերոսի հանգերձ այլովք ընկերովք 'ի Զփուռնա քաղաքի:
- ԺԶ. — Եթէ որպէս Յուսափնոս իմաստասէր յաւատարմներն 'ի Հռովմ՝ քաղաքի զհաւատս Քրիստոսի՝ վկայական մահուամբ կնքեաց զվախճան իւր:
- ԺԷ. — Վասն վկայիցն զոր յիշատակէ 'ի գիրս իւր Յուսափնոս:
- ԺԸ. — Թէ զիչ եցեն Յուսափնոսի երկաթերովքիւնք որ առ մեզ հասին:
- ԺԹ. — Թէ զիչ առ ինքնակալութեամբ վերոսի կացին եպիսկոպոսք 'ի Հռովմ՝ և յԱղէքսանդրիա:
- Ի. — Թէ ով որ եր 'ի Ժամանակին կացին եպիսկոպոսք յԱնտիոք:
- ԻԱ. — Վասն մատենագրաց եկեղեցւոյ որ պայծառացան 'ի Ժամանակին յայնոսիկ:
- ԻԲ. — Վասն Հեգեմակայեայ և զորոց յիշատակ առնէ նա:
- ԻԳ. — Վասն Դիոնիսիոսի Կորնթացւոց եպիսկոպոսին, և վասն Թիմոթոց նորա:
- ԻԴ. — Վասն Թէոփիլեայ եպիսկոպոսի Անտիոքացւոց:

- ԺԱ. — Մետասներորդ, վասն դշխաւորացն աղանգիցն որ եղեն յաւուրն յայնոսիկ:
- ԺԲ. — Երեստասներորդ, վասն նաժակին զոր գրեաց Յուսափնոս առ Անտոնիոս:
- ԺԳ. — Երեստասներորդ, հրովարտակ Անտոնիոսի՝ զոր գրեաց առ Ասիացիս վասն ուսման մերոյ:
- ԺԴ. — Զորեստասներորդ, Թէ որպէս յիշատակ գիտացաք առաքելոյ:
- ԺԵ. — Հնգեստասներորդ, Թէ որպէս վկայեաց Պօղկարայոս յամս վերսնեայ հանգերձ այլովք 'ի Զփուռնայ քաղաքի:
- ԺԶ. — Վեցեստասներորդ, Թէ որպէս Յուսափնոս փիլիսոփայ փնջեառ անտարներ 'ի Հռովմ՝ քաղաքի զրան Քրիստոսի՝ վկայեաց:
- ԺԷ. — Եօթնեստասներորդ, Թէ զոր որ վկայս յիշատակէ 'ի խոսս իւր Յուսափնոս:
- ԺԸ. — Ութնեստասներորդ, Թէ որ են խոսք Յուսափնոսի զոր ընկալաք մք:
- ԺԹ. — Իննեստասներորդ, Թէ որ եպիսկոպոսք կացին 'ի Հռովմ՝ և յԱղէքսանդրիայ յաւուրս վերսնեայ:
- Ի. — Քասներորդ, Թէ ով որ են եպիսկոպոսք որ եղեն յԱնտիոք:
- ԻԱ. — Քասներորդ առաջներորդ, վասն օրինակագրաց մանկանց եկեղեցւոյ որ սրանելի էին ընդ այն Ժամանակ:
- ԻԲ. — Քասներորդ երկրորդ, վասն Հեգեմակայոսի, և վասն որոց միանգամ յիշատակէ:
- ԻԳ. — Քասներորդ երրորդ, վասն Դիոնիսիոսի եպիսկոպոսի Կորնթացւոց, և վասն Թիմոթի զոր գրեաց:
- ԻԴ. — Քասներորդ չորրորդ, վասն Թէոփիլեայ եպիսկոպոսին անտիոքացւոց, և վասն ֆիլիպպոսի և վասն Մեգիստոսի և վասն Մելիտեայ և վասն որոց յիշատակեացն, և վասն Ապոլինարոսի և վասն Միսնոսի:

- ԻԵ. — Վասն Փէլիպպեայ և Մոաեսդոսի :
 ԻԶ. — Վասն Մելիտոնի, և գորոց ծանօթս տայ նա :
 ԻԻ. — Վասն Ապղղինարի եպիսկոպոսին Հերապոլսոյ :
 ԻԼ. — Վասն Մուսանոսի և գորոց նորա :
 ԻԹ. — Վասն Տաախանու և վասն աղանդոյ նորա :
 Լ. — Վասն Բարդեճանու ասորւոյ, և վասն գորոց նորա որ առ
 մեզ հասին :

- ԻԵ. — Քաաներորդ Հինգերորդ, վասն աղանդին Տրայխանոսի :
 ԻԶ. — Քաաներորդ վեցերորդ, վասն Բարդեճանու արամեցւոյ, և վասն իւ-
 րոց որ են նորա :

ԴՊՐՈՒԹԻՒՆ ԶՈՐՐՈՐԴ

ԳԼՈՒԽ Ա.

**Թէ ո՛րք առ ինքնակաշուքեամբ Տրայիանոս
եպիսկոպոսք եղեն՝ Հռովմայեցոց և
Ալեքսանդրացոց :**

Յամին իբրև երկոտասաներորդի ինքնակաշու-
թեան Տրայիանոս՝ ծանուցեալն ՚ի մէջ յառաջագոյն
կարդոն եպիսկոպոս Ալեքսանդրացոց վախճանեաց
զկեանս իւր, և Պրիմոս յԱռաքելոց անտի չորրորդ՝
վիճակեցաւ պաշտաման նորա : Զայնու ժամանակաւ
՚ի կատարել ամաց ութից Եւարիստեայ, կալաւ զե-
պիսկոպոսութիւն Հռովմայ Ալեքսանդր՝ ըստ կարգի
յաջորդութեան Հինգերորդ կացեալ ՚ի Պետրոսէ և
՚ի Պօղոսէ յառաքելոցն :

**Ասացին ձուսք. քէ ո՛րք եղեն եպիսկոպոսք ՚ի Հռոմ և
յԱլեքսանդրիայ՝ յառուրս Տրայիանոսի :**

Յամին երկոտասաներորդի թագաւորութեանն Տրայիանոսի,
եպիսկոպոս եկեղեցւոյն ալեքսանդրացոց եղև կարդոն, այն որ
յառաջ քան զիգոր մի ասացաք մեք զնմանէ : Եւ նա յաշխարհէ
աստի, և կալաւ զպաշտն նորա Պրիմոս, այն որ էր եպիսկոպոս
չորրորդ ըստ կարգին որ յառաքելոց անտի. և յայնմ ժամանակի
իբրև ելից զութ ամ Եւարեստոս յեպիսկոպոսութեան անդ. Հռո-
մայեցւոց, Ալեքսանդրիոս՝ որ էր Հինգերորդ ՚ի կարգէ անտի Պե-
տրոսի և Պօղոսի, որ եկաց զինի նորա :

ԳԼՈՒԽ Բ.

**Թե ո՛րչափ ինչ կրեցին Հրեայք յաւուրս նորին
ինքնակալի :**

Վարդապետութիւն Փրկչին մերոյ և եկեղեցի նորա հանապազօր աճէր և զօրանայր, և նեղութիւն Հրէից ազգի ազգի չարեօք բազմանայր. քանզի 'ի սկիզբն ութնութամբերորդի ամի իշխանութեան նորին ինքնակալի, դարձեալ յուզեցաւ խռովութիւն Հրէից, և ժողովուրդ բազում սատակեցաւ 'ի նոցանէ : Քանզի յԱղէքսանդրիա և յամենայն երկիրն Եգիպտացոց ևս և 'ի Կիւրենէ՝ իբրու ի խեռ և 'ի ստամբակ յանհարին յայտոյ չարէ մոլեգնեալ Հրէայք գազանացան 'ի վերայ հեթանոսաց ընդ որս բնակեցին : Եւ 'ի սաստկանալ խռովութեանն, յամեն երկրորդի եղև պատերազմ խիստ. զի ընդ այն ժամանակս իշխան էր 'ի վերայ ամենայն երկիրն Եգիպտացոց Լուպպոս : Յառաջնում խազմի անդ զօրացան Հրէայք 'ի վերայ հեթանոսաց, որք և փախտեամբ անկեալ յԱղէքսանդրիա, կոտորեցին անդ զամենայն Հրէայ՝ որ անկաւ 'ի ձեռս նոցա. և իբրև զրկեցան

Երկրորդ. րե զինչ կիւրք կրեցին Հրեայքն յաւուրս Տրայիանոսի :

Անունդ վարդապետութեան Փրկչին մերոյ, և եկեղեցի նորա հանապազօր աճէր և զօրանայր, և նեղութիւն Հրէիցն ազգի ազգի չարեօք բազմանայր : Զի 'ի ժամանակի իբրև եհաս ինքնակալն յամն ութ և տասներորդ, դարձեալ միւսանդամ յուզեցաւ խռովութիւն Հրէիցն, և ժողովուրդ բազում սատակեցաւ 'ի նոցանէ : զի յԱղէքսանդրիա և յամենայն երկիրն Եգիպտացոց և Կիւրենացոց իբրև յայտոց չարաց խռովութեանց ցրուեցան, և գազանացան 'ի վերայ Հրէիցն որ բնակեալ էին ընդ նոսա : Իսկ իբրև սաստկացին զխռովութիւնն մեծապէս յամենայն պատերազմ մեծ արարին : Իբրու էր ընդ այն ժամանակս իշխան 'ի վերայ ամենայն երկիրն Եգիպտացոց Լուպպոս, և յառաջին նուագին անդ որ պատերազմեցան՝ յաջողեցաւ նոցա, և յաղթեցին նոքա հեթանոսացն, և փախեան և ամրացան նոքա յԱղէքսանդրիայ. և զամենայն Հրէայն որ էին 'ի քաղաքի անդր՝ ըմբռնեցին և կոտորեցին : Իսկ

Եւ յօգնականութենէ սոցա Հրէայք՝ որք էին ՚ի կողմանս Կիւրենացւոց, ձեռն յանձին հարին առաջնորդ իւրեանց ունելով զլուկուա, ասպատակաւ և աւարաւ ապականել զգաւաւ կուսակալութեանն: Թորոց վերայ արձակեաց ինքնակալն զՄարկիոս Տուրբոն հանդերձ հետեակախումբ զօրօք, նաւուք և հեծելովք: Որոյ՝ յերկարել պատերազմին՝ ՚ի բազում կռիւս հաւրեալ զասպտամբս, զբերաւորս ՚ի Հրէից ոչ միայն ՚ի կողմանց Կիւրենացւոց, այլ և յԵգիպտոսէ՝ որք թիկունքն ինէին արքայի նոցա՝ ՚ի սուր սուսերի կոտորել: Իսկ ինքնակալն ՚ի միտս կասկածոտս և զՀրէից՝ որ ՚ի Միջագետս, զի մի և նորա զնոյն գործ մոլեգնութեան գործեսցեն, առաքեաց զլուկիոս Կետոս հրաման տուեալ բնաջինջ առնել զնոսա ՚ի նահանգէ անտի յայնմանէ: Որոյ սուր ՚ի վերայ եղեալ և կոտորեաց ՚ի նոցանէ ժողովուրդ բազում: և վասն քաջութեանս դատուոր կացուցաւ ինքնակալէն ՚ի վերայ ամենայն Հրէաստանի: Եւ զայսոսիկ հեթանոս մատենագիրք ժամանակին նովին գոգցես բանիւք աւանդեն մեզ:

Իբրև զրկեցան նորա յօգնականութենէ թիկանց այնոցիկ որ էին ՚ի կողման Կիւրենացւոց, հալածէին զնոսա յԵգիպտոսէ ՚ի հեթանոսս, և զօրէնս նոցա եղծանէին և ապականէին: Բայց էր նոցա առաջնորդ Ղուկիայ: Իսկ ինքնակալն առաքեաց զՄարկիոս տրիբունս հանդերձ հետեակ զօրօք նաւովք, և գարձեալ այլ ևս հեծելազօր սպառազէն: Իսկ նա բազում մարտիւք ժամանակս բազումն հանապազորեցաւ ՚ի պատերազմի անդ ընդ նոսա, և բերս քաջութն կոտորեաց ՚ի Հրէից անտի, ոչ միայն ՚ի կողմանց Կիւրենացւոց, այլ և Եգիպտացւոց՝ յայնցանէ որ թիկունք էին Ղիկաթազաւորին նոցա: Իսկ ինքնակալն համարեցաւ ՚ի միտս իւր թիկ և Հրէայքն որ ՚ի Միջագետս են, այսպէս գաղանանան ՚ի վերայ բնակեաց աշխարհին, հրաման ետ Ղուկիոսի կտաւոսեայ սառակել բնաջինջ առնել զնոսա ՚ի նահանգէ անտի յայնմանէ: Իսկ նա սուր եպ ՚ի վերայ և կոտորեաց ՚ի նոցանէ ժողովուրդ բազում: Վասն այս բաջութեան որ գործեաց նա՝ գառաւոր կացոյց զնա ՚ի վերայ հրէաստանի ինքնակալն: Իայց զայս՝ օրինակագիրք ՚ի հեթանոսաց որ էին յայնմ ժամանակի՝ պատմեցին բանիւք իւրեանց այսպէս:

ԳԼՈՒԽ Գ.

Թե ո՛րք ումանք յառուրս Ադրիանոսի գրեցին •
արդարաբանութիւնս վստն հաշատոցս .

Իսկ Տրայիանոս կալեալ զիշխանութիւնն զամս
բանն, վեցիւր ամսօք պակաս, յաջորդէ զնա Ելիոս
Ադրիանոս ՚ի տէրութեան: Առ սա ինքն ինքնակալս
մատոյց Ադգրատոս բան ՚ի պատասխանատուութիւն
հաւատոց բարեպաշտութեան մերոց գրեալ, եթէ
մարդք չարք հնարս խնդրեն աշխատ առնել և չար-
չարել զժողովուրդս մեր: Եւ կայ մինչև ցայսօր ժամանակի
առ եղբարս բազումս և առ մեզ իսկ գրու-
թիւն նորա. յորմէ մարթ է մեզ տեսանել զօրինակ
լուսաւոր խորհրդոց առնս, և զառաքելական վարդա-
պետութեան ուղիղ նորա համառօտութիւն: Գար-
ձեալ նոյն ինքն մատենագիրս վանս հնութեան իւրոյ
ժամանակին պատմէ բանիւքս այսոքիւք. Գործք Փրկչի-
չին մերոյ, ասէ, հանապազօր երևելիք էին. զի ճշմա-
րիտք են որք բժշկեցանն և որք յարեանն ՚ի մեռե-
լոց, զի ոչ միայն յորժամ բժշկեցանն և յորժամ յա-
րեանն երևեցան այնոքիկ, այլ և յետ այնորիկ ցոր-

Երրորդ. քե ո՛ր ք մարդիկ են, որ արարին պատասխանք վստն
հաշատոց յառուրս Հեղրիանոսի:

Իսկ Տրայիանոս իբրև կալաւ զԹագաւորութիւնն զտոմս ամ
պակաս վեց ամսով, Ելիոս Հեղրիանոս կալաւ զինի նորա: Նմա
գրեալ Ադգրատոս խօսն նամակի վանս հաւատոց մերոց և մատոյց
նմա, եթէ մարդք չարք հնարս խնդրեն աշխատ առնել և չարչարել
զժողովուրդս մեր, և մինչև ցայսօր ժամանակի են խօսք նոցա առ
եղբարս բազումս՝ որ են առ մեզ, զի ՚ի նմանէ մարթեմք մեզ տե-
սանել զօրինակս լուսաւոր խորհրդոյ առնս այսմիկ և զժամտու-
թիւն հաւատոց առաքելոցն: Եւ նոյն ինքն ցուցանէ վանս հին ժա-
մանակաց իւրոց այսու բանիւք, ՚ի պատմելն իւրովս այսպէս. Եթէ
գործք Փրկչին մերոյ հանապազօր հաստատուն կային, զի ոչ ևս
էին այնոքիկ որ բժշկեցանն, և այնոքիկ որ յարեանն ՚ի մեռելոց.
զի ոչ միայն երևելով երևեցան այնոքիկ որ բժշկեցանն և յառնէին,
այլ միշտ կենդանի էին, ոչ միայն մինչեւս յաշխարհի էր Փրկչն

չափ կեցինն։ Այս միայն մինչդեռ յաշխարհի էր Փրբ. կիչն մեր, այլ և յետ փոխելոյ նորա յաշխարհէ աստի՝ կենդանի էին նոքա ժամանակս բազումն, այնպէս զի և մինչև 'ի մեր ժամանակս կացին մնացին ոմանք 'ի նոցանէ։ Այսպէս վասն Կողբատոսի, Եւ Արիստիդէս իսկ այր հաւատարիմ՝ յուսմանէ աստի մերմէ՝ ըստ նմանութեան Կողբատեայ մատոյց Աղբիւնու գիր ապաքանութեան 'ի վերայ կրօնից մեղաց։ Եւ սոյն իսկ այս նորա գիրք գտանի մինչև ցայսօր ժամանակի առ բազումն։

ԳԼՈՒԽ Դ.

Թի՛ք ո՛յք սառն և ունիւն ինքնակալաւ 'ի Հռովմ
և յԱղեքսանդրիա եղևն եպիսկոպոսք։

Յամին երկրորդի ինքնակալութեան Աղբիւնու՝ Աղեքսանդր եպիսկոպոս Հռովմայեցւոց վախճանեաց զկեանս իւր կացեալ զամս տասն յառաջնորդութեան իւրում, զորոյ և կալաւ զաթոռն Սեքստոս։ Առ նոյնմբ գողցես ժամանակաւ փոխեալ և Պրիմոս յերկոտասաներորդի ամի վերակացութեան իւրոյ, կալաւ զտեղի նորա Յուստոս։

Անր, այլ և յետ փոխելոյ նորա յաշխարհէ աստի՝ կենդանի էին ժամանակս բազումն, այսպէս զի և մինչև 'ի մեր ժամանակս կացին մնացին ոմանք 'ի նոցանէ։ Բայց զայս այսպէս ասաց և Արիստիդէս, այր հաւատացեալ՝ յուսմանէ աստի մերմէ. ըստ նմանութեան Կողբատոսի արար նմանակ վասն հաւատոյս մերոյ և մատոյց Հեղբիանոսի. և սոյն իսկ այս գիրք գտանի մինչև ցայսօր ժամանակի առ բազումն։

Չորրորդ. վասն եպիսկոպոսաց որ եղևն 'ի Հռոմ և
յԱղեքսանդրիա յասորս Հեղբիանոսի։

Յամին երկրորդի նորին Թագաւորութեան, Աղեքսանդրոս հռոմայեցւոց իբրև ելից զտանս ամ առաջնորդութեան իւրում՝ եւ յաշխարհէ աստի. և կալաւ զկնի նորա Քսենտոս։ Եւ յեկեղեցւոյ անդ աղեքսանդրացւոց՝ իբրև ելից Պրիմոս զերկոտասան ամ, եւ յաշխարհէ աստի. և կալաւ զկնի նորա զեպիսկոպոսութիւնն Յուստոս։

ԳԼՈՒԽ Ե.

**Թե ո՛չք 'ի Փրկչէն մերմէ մինչև 'ի ժամանակս
յայս՝ կսցին եպիսկոպոսք եկեղեցոյն Երրոսաւ
դիմացոց:**

Իսկ զժամանակ եպիսկոպոսացն որ եղեն յԵրուսաղէմ, գրով ուրեք ոչ գտի. բայց ասի բան եթէ ժամանակ առաջնորդութեան նոցա համառօտ եղև. և այսչափ ինչ միայն 'ի գրոց ընկալայ, եթէ մինչև 'ի վերջին աւերածն, որ եղև յաւուրս Ադրիանու՝ հնգետասան եպիսկոպոսունք ըստ կարգի յաջորդութեան կացեալ՝ զորս և զամենեւեան Եբրայեցիս ասեն լինեալ՝ որք զգիտութիւն Քրիստոսի սերտիւ ընկալան. մինչ զի յայնցանէ՝ որք զայսպիսեաց աստի ընտիր առնել կարէին, 'ի նոցունց իսկ արժանի եպիսկոպոսական պաշտաման դատեցան: Քանզի առ նովմբ յայնժամ բովանդակ եկեղեցին Երուսաղէմացոց 'ի հաւատացեալ Եբրայեցոց անտի կազմէր, յաւուրց Առաքելոցն մինչև 'ի վերջին աւերածն, յորում ժամանակի ապստամբեալ Հրէից, և մեծամեծ պատերազմօք կոտորեցան 'ի Հռոմոց, պակասեցան յայնժամ և եպիսկոպոսունք՝ որ 'ի Թլփառութենէ

**Հինգերորդ. վասն եպիսկոպոսացն՝ որ եղեն յԵրրոսաղէմ, 'ի
Տևառնն մերմէ մինչև 'ի ժամանակս յայս:**

Իսկ եպիսկոպոսացն որ եղեն յԵրուսաղէմ, զժամանակ ամաց նոցա գրով ուրեք ոչ գտի. բայց ասի բան, թէ ստիպաւ ստիպաւ ժամանակս կացին նոքա: Այլ զայս միայն ընկալայ եւ գրով, եթէ 'ի վերջին աւերածն որ եղև յաւուրս Հեզրիանոսի, կարգ զհնգետասան եպիսկոպոսացն որ կացին անգ. զի ամենեւեան նոքա հերթեցեալք էին՝ որ յառաջագոյն զգիտութիւնն Քրիստոսի սիրով ընկալան և յայնցանէ որ կարէին խորհել. զի իբրեւ զայս 'ի նոցանէ քննեալ լինէին, եթէ որ զք իցեն արժանի պաշտաման եպիսկոպոսութեանն, կոչուցանէր զնոսա յայնժամ ժամանակի ամենայն եկեղեցին՝ որ անգէն 'ի հաւատացեալ հերթեցոց անտի յաւուրց առաքելոցն և քննէ 'ի վերջին աւերածն: Զի 'ի ժամանակի իբրեւ ապստամբեցին Հրէայքն 'ի Հռոմոց և կոտորեցան մեծամեծ պա-

անտի էին, զորս յառաջնմէ անտի սկսեալ արժան է կարգել մի ըստ միովէ.

Ա. Յակոբոս եղբայր Տեառն մերոյ. Բ. Շմաւոն. Գ. Յուստոս. Դ. Զաւքէոս. Ե. Տուբիաս. Զ. Բենիամին. Է. Յովհանն. Ը. Մատթիա. Թ. Փիլիպպոս. Ժ. Սենեկաս. ԺԱ. Յուստոս. ԺԲ. Ղևի. ԺԳ. Եփրեմ. ԺԴ. Յովսեփ. ԺԵ. և վերջին ամենեցուն Յուդա: Սգբա ամենեքեան եղեն եպիսկոպոսք Երուսաղեմացւոյ՝ յԱռաքելոց անտի մինչև յայս ժամանակս, և ամենեքին 'ի Թլփատութենէ: Իսկ յամին երկոտասաներորդի ինքնակալութեան Սղրիանու, լցեալ Սեքստեայ զամս տասն եպիսկոպոսութեան իւրոյ 'ի վերայ Հռովմայեցւոց, և Տելեսփորոս եւթներորդ յԱռաքելոց անտի յաջորդեաց զնա: Իսկ իբրև էանց տարի մի և ամիս սակաւք, կալաւ զվերակացու թիւն Սղեքսանդրացւոց եկեղեցւոյն 'ի կարգէ վեցերորդ Եւմենէս, յետ կալոյ առաջնոյն 'ի պաշտաման իւրում զամս մեատասան:

տերուզմբ, սպառեցան յայնմ ժամանակի եպիսկոպոսքն որ 'ի Թլփատութենէ անտի էին: Արժան է կարգել զնոս այժմ յառաջոյ անտի 'ի յայնմանէ՝ որ էր.

Յակոբոս եղբայր Տեառն մերոյ. երկրորդ՝ Շմաւոն. երրորդ՝ Յոստոս. չորրորդ՝ Զաւքէ. հինգերորդ՝ Տուբիայ. վեցերորդ՝ Բենիամին. եոթներորդ՝ Յովհանն. ութերորդ՝ Մատթէոս. իններորդ՝ Փիլիպպոս. տասներորդ՝ Սենակէս. մեատասներորդ՝ Յուստոս. երկոտասներորդ՝ Ղևի. երեքտասներորդ՝ Եփրեմ. չորեքտասներորդ՝ Յովսեփ. վերջին ամենեցունց հնգեատասներորդ՝ Յուդայ: Սգբա ամենեքին եղեն եպիսկոպոսք յեկեղեցւոյ անդ յԵրուսաղեմ 'ի յառաքելոց անտի մինչև յայս ժամանակ, և ամենեքին 'ի Թլփատութենէ: Յամին իսկ երկոտասներորդի երրորդի նորին Թադաւորութեանն, իբրև ելից Քաթսոս տասն ամ յեպիսկոպոսութեան անդ Հռովմայեցւոց, կալաւ զինի նորա Թեղեափորոս, զի էր նա եոթներորդ 'ի կարգէ անտի որ յառաքելոցն: Իսկ իբրև էանց տարի մի և ամիս սակաւք, եկաց յեկեղեցւոյ անդ աղեքսանդրացւոց վեցերորդ Եւմենէս, իբրև լցեալ էր առաջնոյն քան զնա մեատասն ամ:

Գ.ԼՈՒԻ Զ.

Վասն վերջին աշերածոյն Հրէից՝ որ եղև յամս
Ադրիանոս կայսեր:

Ի ժամանակին իբրև ապստամբութիւնն Հրէից յաճախէր և զօրանայր, Հռուփոս գաւառապետ Հրէաստանի՝ օգնական զօրօքն որ առաքեցաւ նմա ՚ի Թագաւորէն, անխնայ վրէժխնդրութեամբ գնայր ընդ ժպրհութիւն համարձակութեան նոցա, և ըզրիւրս զարանց և զկանանց և զմանկտոյն յանկարծ հասեալ միանգամայն սատակէր. և ըստ օրինաց պատերազմի զերկիրն նոցա գերի վարէր: Եւ էր ՚ի ժամանակին առաջնորդ Հրէից Բարքոքեբաս ոմն անուն, որ այլովք իրօք այր սպանող և աւազակ, անուամբն իւրով ՚ի վերայ վատթար ստրկաց մեծաբանեալ, իբրու յերկնից ծագեալ նոցա աստղ, ՚ի լուսաւորութիւն փրկութեան տագնապելոցն զանձն կարծեցուցանէր: Իսկ յամին իբրև ութուսասներորդի իշխաւ նութեան Ադրիանոս սաստկացաւ մարտ պատերազմին շուրջ զԲերերա քաղաքաւ, որ ամուր էր յոյժ և չէր

վեցերորդ. վասն վերջին աշերածոյն Հրէից որ եղև յամս
Հնդրիանոսի:

Այլ ՚ի ժամանակի իբրև ապստամբութիւնն Հրէից յաճախէր և զօրանայր, Բոփոս եպարքոսն Հրէաստանի հանգերձ զօրօք որ առաքեցան նմա ՚ի Թագաւորէ անտի ՚ի Թիկոնոս օգնականութեան՝ անխնայ վրէժխնդրութեամբ գնայր նա ընդ ժպրհութիւն համարձակութեան նոցա. և զրիւրս յանկարծակի զարանց և ըզկանանց և զմանկտոյն սատակէր նա, և ըստ օրինաց պատերազմի զերկիրն նոցա գերի վարէր: Բայց էր նոցունց Հրէից յայնմ ժամանակի առաջնորդ որ անուանեալ կոչէր Բարքոքեայ, այսինքն՝ աստեղ որդի, զի այլովք իրօք այր էր նա սպանող և աւազակ. բայց անուամբ իւրով մեծաբանեալ պարծէր, զի իբրու Թէ յերկնից ծագեաց նոցա փրկիչ՝ իբրև նեղելոց: Իսկ իբրև սաստկացաւ մարտ պատերազմին յամին ութուսասներորդի նորին Թագաւորութեան, անգէն ՚ի կողմ աշխարհին էր քաղաք մի փոքրիկ, և ամուր էր յոյժ, և յերուսաղեմէ չէր կարի հեռի, մաին ամրացան

կարի հեռի յերուսաղեմէ. և յերկարել պաշարման՝
 'ի վերջին կորուստ ըմբռնեալ նոցա 'ի սովոյ և 'ի ծա-
 րաւոյ, և որ պատճառն էր ապստամբութեան՝ ընկա-
 լաւ զարժանին պատուհաս. և 'ի ժամանակէ անտի,
 առնալն ազգն Հրէից մերժեցան բնաւ ամենեին մի
 կոխել շուրջ զԵրուսաղեմաւ, և իբրեւ 'ի հրամանէ
 Ագրիանու ինքնակալին, և ոչ իսկ 'ի բազում հեռաս-
 անէ կարել նոցա հայել 'ի հայրենի աշխարհ նախ-
 նեաց իւրեանց. զոր օրինակ գրէ Արիստոն Պեղէա-
 ցի: Եւ այսպէս իբրեւ անմարդացաւ քաղաքն լրիւ իւ-
 րով 'ի Հրէից՝ 'ի նախնի բնակչաց իւրոց, և 'ի խոնել
 ազգաց հեթանոսաց անդանօր կանգնեցաւ եկաց
 քաղաք մի հռովմէական՝ որ և 'ի պատիւ ինքնակալին
 Ելիոսի Ագրիանու՝ Ելիա կոչեցաւ. և եկեղեցին որ
 գումարեցաւ անդ 'ի հեթանոսաց, յետ եպիսկոպոս-
 սացն որ 'ի Թլփատութենէ անտի, առաջին կալաւ
 իւր եպիսկոպոս Մարկոս անուն:

անգր Հրէայքն: Իսկ իբրեւ պաշարեաց զնա պատերազմաւ արտա-
 քուստ ժամանակս բազումն, 'ի սովոյ և 'ի ծարաւոյ սատակեցան
 ապստամբեալքն: Եւ այն որ եղև պատճառ ապստամբութեան՝
 ընկալաւ պատիժ պատուհասի զարժանին իւրոյ. վասն այնորիկ
 ամենայն ազգն Հրէից մերժեալ հեռացան, զի բնաւ ամենեին մի
 կոխեցին նոքա շուրջ զԵրուսաղեմաւ, իբրեւ ըստ օրինաց 'ի հրա-
 մանէ Հեգրիանուի. զի հրամայեաց եթէ ոչ 'ի բազում հեռասա-
 նէ հայեցին նոքա 'ի հայրենի աշխարհ նախնեացն իւրեանց: Զայս
 պատճառ Արիստոն՝ որ էր 'ի Փեղեղեայ քաղաքէն: Իսկ իբրեւ աւե-
 րեցաւ Երուսաղէմ իսպառխապուռ լրիւ իւրով յամենայն Հրէիցն որ
 բնակեալ էին 'ի նմա յառաջագոյն. և շինեցաւ միւսանգամ 'ի Հո-
 ռոմոց, և զետեղեցաւ յօտար հեթանոսաց. և վասն պատուոյ նո-
 րին որ ունէր զթագաւորութիւնն, որ էր նա Ելիոս Հեգրիանոս, և
 կոչեցաւ նա Հեղիանայ: Եւ եկեղեցին որ անգ էր 'ի հեթանոսաց
 անտի ժողովեցաւ, և յետ եպիսկոպոսացն որ լինէին 'ի Թլփատու-
 թենէ անտի՝ առաջին կալաւ զեպիսկոպոսութիւնն որ անգ էր՝
 Մարկոս:

ԳԼՈՒԽ Զ.

Վասն վերջին տներածոյն Հրէից՝ որ եղև յամս
Ադրիանոս կայսեր.

Ի ժամանակին իբրև ապստամբութիւնն Հրէից յաճախէր և զօրանայր, Հռուփոս գաւառապետ Հրէաստանի՝ օգնական զօրօքն որ առաքեցաւ նմա ՚ի Թագաւորէն, անխնայ վրէժխնդրութեամբ գնայր ընդ ժպրհութիւն համարձակութեան նոցա, և ըզբիւրս զարանց և զկանանց և զմանկտոյն յանկարծ հասեալ միանգամայն սատակէր. և ըստ օրինաց պատերազմի զերկիրն նոցա գերի վարէր: Եւ էր ՚ի ժամանակին առաջնորդ Հրէից Բարքոքեբաս ոմն անուն, որ այլովք իրօք այր սպանող և աւազակ, անուամբն իւրով ՚ի վերայ վատթար ստրկաց մեծաբանեալ, իբրու յերկնից ծագեալ նոցա աստղ, ՚ի լուսաւորութիւն փրկութեան տագնապելոցն զանձն կարծեցուցանէր: Իսկ յամին իբրև ութուտասաներորդի իշխաւ նութեան Ադրիանոս սաստկացաւ մարտ պատերազմին շուրջ զԲեթրերա քաղաքաւ, որ ամուր էր յոյժ և չէր

վեցերորդ. վասն վերջին տներածոյն Հրէից որ եղև յամս
Հերիանոսի:

Այլ ՚ի ժամանակի իբրև ապստամբութիւնն Հրէից յաճախէր և զօրանայր, Բոփոս եպարքոսն Հրէաստանի հանգերձ զօրօք որ առաքեցան նմա ՚ի Թագաւորէ անտի ՚ի Թիկունս օգնականութեան՝ անխնայ վրէժխնդրութեամբ գնայր նա ընդ ժպրհութիւն համարձակութեան նոցա. և ըզբիւրս յանկարծակի զարանց և ըզկանանց և զմանկտոյն սատակէր նա, և ըստ օրինաց պատերազմի զերկիրն նոցա գերի վարէր: Բայց էր նոցունց Հրէից յայնժ ժամանակի առաջնորդ որ անուանեալ կոչէր Բարքովբայ, այսինքն՝ աստեղ որդի, զի այլովք իրօք այր էր նա սպանող և աւազակ. բայց անուամբ իւրով մեծաբանեալ պարծէր, զի իբրու Թէ յերկնից ծագեաց նոցա փրկիչ՝ իբրև նեղելոց: Իսկ իբրև սաստկացաւ մարտ պատերազմին յամին ութուտասաներորդի նորին Թագաւորութեան, անդէն ՚ի կողմ աշխարհին էր քաղաք մի փոքրիկ, և ամուր էր յոյժ, և յերուսաղեմէ չէր կարի հեռի, մահն ամբացան

կարի հեռի յերուսաղեմէ . և յերկարել պաշարման՝
 'ի վերջին կորուստ ըմբռնեալ նոցա 'ի սովոյ և 'ի ծա-
 րաւոյ, և որ պատճառն էր ապստամբութեան՝ ընկա-
 լաւ զարժանին պատուհաս. և 'ի ժամանակէ անտի,
 առնալն ազգն Հրէից մերժեցան բնաւ ամեննին մի
 կոխել շուրջ զերուսաղեմաւ, և իբրեւ 'ի հրամանէ
 Ագրիանու ինքնակալին, և ոչ իսկ 'ի բազում հեռաս-
 տանէ կարել նոցա հայել 'ի հայրենի աշխարհ նախ-
 նեաց իւրեանց. զոր օրինակ գրէ Արիստոն Պելլեա-
 ցի: Եւ այսպէս իբրեւ անմարդացաւ քաղաքն լրիւ իւ-
 րով 'ի Հրէից՝ 'ի նախնի բնակչաց իւրոց, և 'ի խոնել
 աղքաց հեթանոսաց անդանօր կանգնեցաւ եկաց
 քաղաք մի հռովմէական՝ որ և 'ի պատիւ ինքնակալին
 Ելիոսի Ագրիանու՝ Ելիա կոչեցաւ. և եկեղեցին որ
 գումարեցաւ անդ 'ի հեթանոսաց, յետ եպիսկոպո-
 սացն որ 'ի Թլփատութենէ անտի, առաջին կալաւ
 իւր եպիսկոպոս Մարկոս անուն:

անգր Հրէայքն: Իսկ իբրեւ պաշարեաց զնա պատերազմաւ արտա-
 քուստ ժամանակս բազումն, 'ի սովոյ և 'ի ծարաւոյ սատակեցան
 ապստամբեալքն: Եւ այն որ եղև պատճառ ապստամբութեան՝
 ընկալաւ պատիժ պատուհասի զարժանին իւրոյ. վասն այնորիկ
 ամենայն ազգն Հրէից մերժեալ հեռացան, զի բնաւ ամեննին մի
 կոխեացին նոքա շուրջ զերուսաղեմաւ, իբրեւ ըստ օրինաց 'ի հրա-
 մանէ Հեգրիանոսի. զի հրամայեաց եթէ ոչ 'ի բազում հեռաստա-
 նէ հայեացին նոքա 'ի հայրենի աշխարհ նախնեացն իւրեանց: Ձայս
 պատճառաց Արիստոն՝ որ էր 'ի Փեղեղեայ քաղաքէն: Իսկ իբրեւ աւե-
 րեցաւ Երուսաղէմ իսպառիսպուռ լրիւ իւրով յամենայն Հրէիցն որ
 բնակեալ էին 'ի նմա յառաջագոյն. և շինեցաւ միւսանգամ 'ի Հո-
 ոռմոց, և զետեղեցաւ յօտար հեթանոսաց. և վասն պատուոյ նո-
 րին որ ունէր զթագաւորութիւնն, որ էր նա Յղիոս Հեգրիանոս, և
 կոչեցաւ նա Հեղիանայ: Եւ եկեղեցին որ անգ էր 'ի հեթանոսաց
 անտի ժողովեցաւ, և յետ եպիսկոպոսացն որ լինէին 'ի Թլփատու-
 թենէ անտի՝ առաջին կալաւ զեպիսկոպոսութիւնն որ անգ էր՝
 Մարկոս:

ԳԼՈՒԽ Է.

Թե՛ս ո՛չք եղան ընդ այն ժամանակս սուտանուն
գիտութեան աշուղնորդք :

Մինչդեռ ըստ նմանութեան լուսաւոր աստեղաց
ընդ ամենայն տիեզերս փայլէին եկեղեցիքն, և հա-
ւառք Փրկչին մերոյ և Տեառն Յիսուսի Քրիստոսի ընդ
ամենայն ազգս մարդկան աշէր և զօրանայր, բարեա-
տեացն սատանայ, որպէս 'ի ընէ թշնամի ճշմարտու-
թեան և ռեսերիմ հակառակորդ փրկութեան որդւոց
մարդկան, խորամանկէր չարութէր զամենայն մեղքե-
նայս իւրոյ չարութեան ընդդէմ եկեղեցեաց. նախ
զառաջինն հալածանօքն որ արտաքոյ՝ վառէր իբրու
զինու ընդդէմ նոցա. այլ յորժամ յայսցանէ կտր-
ճեալ արգելոյր, 'ի ձեռն մարդոց չարաց և կախար-
դաց իբրև ապականիչ հոգւոց ամանովք և պաշտօ-
նէիւք կորստեան վարեալ նոքօք, փոխէր զօրինակ
պատերազմին. ամենայն իւիք ճգնէր զի զգեցցին կա-
խարդքն և խաբէբայքն զանուն քրիստոնէութեան՝
որպէս զի զոր միանգամ 'ի հաւատացելոց անտի խար-

Եօրենքորդ. քե՛ս ո՛չք եղան ընդ այն ժամանակս սուտանորդ
ուսման սուտ գիտութեանն :

Իսկ 'ի ժամանակի մինչդեռ լուսաւորեալ էին եկեղեցիքն ընդ
ամենայն աշխարհ, ըստ նմանութեան լուսաւոր աստեղաց, աշնն
և զօրանան հաւառքն Փրկչին մերոյ և տեառն Յիսուսի Քրիստոսի
'ի մէջ ամենայն մարդկան ազգաց: Իսկ սատանայ ատել չարեաց և
թշնամի ճշմարտութեանն, որ է հանապազօր հակառակ որդւոց
մարդկան, խորամանկէր հնար գտանել ընդդէմ եկեղեցեաց որ են
ընդ ամենայն տեղիս. զի պէտքէս փոփոխմամբ, նախ զառաջինն
հալածանօքն 'ի ձեռն օտարաց վառեալ լինէր ընդդէմ նորա՝ ոչ
իբրև յայսցանէ կարծեալ կարկեցաւ, 'ի ձեռն մարդոց չարաց և
կախարդաց իբրև ապականիչ ամանովք հոգւոց և պաշտօնէաց
կորստեանն՝ վարեցաւ նոքօք, և այլովք խորամանկութեամբք վա-
ռէր նա. և ամենայն իւիք հնարէր զի զգեցցին կախարդքն և խա-
բէբայքն զանուն քրիստոնէութեան. և որք միանգամ նմանող լի-
նէին նոցա՝ յայսցանէ որ հաւատացին, 'ի խորխորատ կորստեան

դաւանեալ յիւրեանս արկանել կարասցեն, 'ի խոր-
խորատ կորստեան զնոսա ձգեսցեն. իսկ որ անտե-
ղեակ իցեն հաւատոց՝ զնոսա գործովք իւրեանց չա-
րօք հնարեսցին խափանել 'ի ճանապարհէ անտի
փրկութեան բանին: Արդ 'ի Մենանդրեայ՝ զօրմէ
փոքր մի յառաջագոյն ասացաք յաջորդ լինել Սիմո-
նի, եւ երեւցաւ զօրութիւն վիշապի երկգլխոյ, եր-
կուց այլ եւ այլ հերձուածոց կալով գլուխ եւ իշխան:
Սատուռնինս՝ որ Անտիոքացի էր յազգէ, եւ Բասիլի-
դէս Աղէքսանդրացի. յորոց առաջինն 'ի կողմանս Ա-
սորոց, եւ երկրորդն յԵգիպտացոց, կացուցին զհեր-
ձուածոց իւրեանց զատելին Աստուծոյ զուսուճն վար-
դապետութեան: Վասն Սատուռնինեայ բազում իրօք
ըստ նմանութեան Մենանդրեայ ստութիւնս խօսել
վկայէ Երանոս: Իսկ Բասիլիդէս զգաղանեաց ամբա-
րիշտ աղանդոյն ինչ ինչ զարմանալիս առասպելեալ
յանչափս ձգտեցոյց զխորամանկութիւն իւր: Բայց 'ի
ժամանակին յայնմիկ բազումք յուխտէ եկեղեցւոյ
հանդիսացեալ ճգնէին 'ի վերայ ճշմարտութեան, եւ
'ի վերայ առաքելական ուղիղ վարդապետութեան
հաւատոց եկեղեցւոյ մարտնչէին ճիս եւ լայն բանիւք.
բազումք եւ 'ի գիր իսկ աւանդեալ զձառս իւրեանց
իբրեւ ընդդէմ աղանդոյն այնոցիկ դեղ դարմանոյ

ձգէին զնոսա. եւ որ միանգամ ցայն վայր 'ի հաւատն չէին մերձե-
ցեալք, որ գործովք իւրեանց չարեօք գարձուցանէին զնոսա, զի
մի մերձեցին նոքա առ բանն կենաց:

Մենանդրեայ իսկ, այն որ յառաջ քան զփոքր մի ասացաք
զնմանէն եթէ ընկալաւ յետ Սիմոնի, նախ երեւցաւ օտար զօրու-
թիւն վիշապի երկգլխոյ, 'ի ձեռն երկուց առաջնորդացն որք կա-
ցին երկուց հերձուածոց, Լստորնեղոս որ էր յազգէ անտիոքացի
եւ Բասիլիդէս աղէքսանդրացի. զի մի 'ի նոցանէն 'ի կողմանս ասոր-
ւոց, եւ միւսն եւս յԵգիպտացոց կացուցին աղանդս հերձուածոց
որ ատելի էին Սատուծոյ: Այլ Լստորնեղոս բազում իրօք ըստ
նմանութեան Մենանդրեայ խօսեցաւ ստութիւնս որպէս Իրինէոս
ցուցանէ. բայց կերպարանօք՝ որ ինչ ոչ պատմի, եւ Բասիլիդէս
ձգտեցոյց զխորամանկութիւն իւր անչափս. զի նիւթեաց նա
պեղծ աղանդին իւրոյ պատմութիւնս խոտորնակս: Բայց էին
յայնմ ժամանակի 'ի մանկանց եկեղեցւոյ բազում մարդիկ՝ որ
մարտնչէին վասն ճշմարտութեան, եւ իմաստութեամբ վասն հաւա-
տոցն՝ զոր ուղղեցին առաքելաբն 'ի մէջ եկեղեցւոյն՝ պատերազմ
առնէին: Բայց բազումք եւ գրով՝ այնոցիկ որ գաւոցն էին առ յա-

զգուշութեան յետնոց թողին: Յորոց եհաս առ մեզ յաշխարհածանօթ և յերևելոյ մատենագրէ ժամանակին յԱգրիպայեայ Կասդորէ՝ ընծայութիւն կըշտամբութեան ընդդէմ Բասիլիդեայ՝ յորում խայտառակէ նա զնենգ կախարդապետութեան նորա: Զամենայն գաղտնիս նորա՝ ի յայտ ածեալ, քսան և չորս գիրս, ասէ, գրեալ աղանդապետիս ընդդէմ աւետարանին. և մարգարէս ոմանս ստեղծեալ առ յինքենէ, որպիսիք Բարկաբբաս, Բարկովը և այլ խուժողութանուանս՝ որոց չիք երբեք երևեալ, բայց ի պակուցումն որոց ընդ այնպիսին զարմանայցեն: Ուսուցանէր դարձեալ, ասէ, ուտել զգոհեալ անխտիր, և ի ժամանակի հալածանաց ուրանալ ի հաւատոց դուշնաբար: Եւ ըստ նմանութեան Պիւթագորէիցն զամս հինգ լուռ լինել հրամայէր որոց մերձենային ի նա. և այլ բազում նման սոցին վասն Բասիլիդեայ կարգեալ մերս գրիչ՝ ազատօրէն յայտնապէս խայտառակեաց զհերձուածոյն մոլորութիւն: Ժամանակակից սոցին դնէ Երանոս և զկարպոկրատէս առաջնորդ աղանդոյն՝ որ անուանեալ կոչէին Գնոստիկեանք. որք զկախարդութիւն Սիմոնի՝ ոչ իբրև զնա ի ծածուկ, այլ յայտնապէս հռչակ հարկանել արժան համարէին. և ի գեղատուութիւնսն ի սէր մոլորութեան, ի

պայ զկնի իւրեանց՝ թողին զգովութիւն ընդդէմ այնց հերձուածոց, վասն որոյ ասացաք մեք զնոցանէն. և մեք տեսաք խօսս մի առ ողջ յանգիմանութեամբ զոր եզ Ագրէպ որդի Կեստորեայ՝ յերևելի օրինակադրաց անտի որ էին յայնմ ժամանակի ընդդէմ Բասիլիդեայ, և խայտառակեաց զչարութիւն մոլորութեան նորա. և իբրև յայտ արար զգաղանիս նորա, առաց զնմանէն եթէ ընդդէմ աւետարանին գրեաց ասէ քսան և չորս գպրութիւնս. բայց անուանեաց նոցա մարգարէս, Բանաղէ և Բարկապի, և այլ անուանս խժողութ որ ոչ են բնաւ, որպէս ի զարմանալ այնոցիկ որ գողանն յայտպիսեաց աստի. և ուսուցանէր՝ ասէ՝ նոցա ուտել զցոհեալ անխտիր, և ուրանալ ի հաւատոց ի ժամանակի հալածանաց անգգուշութեամբ. և հրամայէր այնոցիկ որ մերձենային ի նա, ըստ նմանութեան Պիւթագորէիցն զհինգ ամ լուռ լինել. և այլ բազում նման սոցին ասաց վասն Բասիլիդեայ: Եւ իրենէոս սպառնապուռ յայտնապէս խայտառակեաց զաղանդն հերձուածոց: Բայց գրէ իրենէոս, Թէ էր ի ժամանակս նոցա Կարպոկրատոս, առաջնորդ աղանդի միջ՝ որ անուանեալ կոչէր գնոստիկացիք, զի նոքա զկախարդութիւն Սիմոնի ոչ իբրև զնա զի թագուցանէր

տեսիլ երազոց, յընտանի դէս¹ և յայլ նմանօրինակ ինչ վարս, իբրև 'ի մեծամեծ ինչ իրս հպարտացեալ պանծային: Ըստ այսոցիկ ապա՝ որոց միանգամ 'ի խորհուրդն նոցա նուիրել զանձինս պատրաստէին, կամ մանաւանդ յեղեռն անօրէնութեան, պարտ էր նոցա յամենայն գործս պղծութեան գալ անխտիր, զի ոչ այլ ազգ ինչ փախչել՝ որպէս նոքայն ասէին, իշխանաց աշխարհիս այսորիկ մտրթ է, բայց անասելի գործովք աղտեղութեան զպարտսն հատուցանելով: Այսօրիւք պաշտօնէիւք վարեալ խնդացող 'ի չարիս սատանայ, զորս միանգամ պատրեալ խարդաւանէր, զնոսա իբրև ստրուկս անարգս ողորմագին 'ի կորուստ յուղարկէր: Իսկ անհաւատիցն հեթանոսաց բազում պատճառս հայհոյութեան տայր ընդդէմ բանին Աստուծոյ. զի 'ի նոցանէ համբաւ չարեացն զնաւ իսկ ազգօք քրիստոնէից զգրպարտութիւնն հեղոյր: Մինչ զի դէպ լինել ամբարիշտ և անհեթեթ կարծեաց սփռել յայնժամ զմէնջ ընդ հեթանոսս, որպէս եթէ անօրէն խառնակութեամբ ընդ մարս մեր և ընդ քորո լինիցիմք, և պիղծ կերակրովք աղտեղանայցեմք: Այլ ոչ ընդ երկար ժամանակս ձգէին դիւական հնարքս, զի ճշմարտութիւնն ինքնին ծանուցեալ զանձն իւր, տակաւ 'ի լոյս մեծ փայլատակէր. և հակառակոր-

նա, այլ յայտնապէս տային և ուսուցանէին: Իբրև մեծաւ ընչիւ հպարտացեալ պարծէին իրօքն զոր գործէին կախարդութեամբ, 'ի սէր մոլորութեան և 'ի տեսիլ երազոց, և հանապազորդելով գիւտն յար առ նոսա, և այլով իրօք որ նման են այսոցիկ: Եւ այսպէս՝ ասէ՝ ուսուցանեն, եթէ պիտոյ է նոցա գործել զամենայն պղծութիւնս որ միանգամ մտանիցեն 'ի խորհուրդս նոցա, այսինքն զաղտեղութիւն զպղծութեան նոցա. եթէ այլ ազգ ինչ ոչ կարեն փախչել, որպէս ասեն նոքա իշխանաց անտի աշխարհի, բայց եթէ հատուցեն նոցա զպարտսն իւրեանց աղտեղի իրօք որ ոչ պատմին: Այսու պաշտօնէիւք չարեացն այր սատանայ խնդացող 'ի չարիս. և որք միանգամ սովորեալք լինէին նոքօք, ապաժամաւեալք՝ 'ի կորուստ գերեալ լինէին նոքա: Իսկ այնօրիկ որ միանգամ ցայն վայր չէին հաւատացեալ, հայհոյութիւն մեծ տային նոքա 'ի վերայ բանին Աստուծոյ վասն նոցուն այսոցիկ, զի զանուանէ քրիստոնէութեան խօսէին զհայհոյութիւն: Իայց դէպ եղև և 'ի սուտ առաքելոց անտի զօրանալ 'ի վերայ մեր կարծեաց ամ

¹ Բն. ասպաւանդօք:

դացն արուեստգիտութիւն 'ի գործոց անտի նոցա յանդիմանեալ վաղվաղակի շիջանէր՝ զի այլոց յայր փոխէին ազանգը, և 'ի սահել զնալ առաջնոցն 'ի բազմօրինակ և 'ի բազմակերպ մօլորութիւնս ցնդեալ կորնչէին: Իսկ կաթողիկէ և միակ ճշմարիտ եկեղեցին նոյն միշտ և անփոփոխ աճէր և զօրանայր հանապազօրդ, և զգաստութեամբ և յստակութեամբ և ազատութեամբ և ցածութեամբ և սրբութեամբ վարուցն և իմաստութեամբ պայծառագոյնս փայլէր 'ի մէջ ամենայն ազգաց Յունաց և բարբարոսաց: Նէշաւ այնուհետեւ և հայհոյութիւնն որ զկրօնից սրբութեան մերոյ, և եկաց մնաց զօրացեալ և առ ամենեւին խոստովանեալ զգօնութեամբն և սրբութեամբ և իմաստութեամբ առաւելեալ քան զամենայն մերս վարդապետութիւն: Մինչ զի ոչ դր այնուհետեւ համարձակէր բանս վատահամբաւութեան զհաւատոց մերոց խօսել, կամ զայս ինչ կամ զայն զրպարտութիւնս, զոր օրինակ առաջին թշնամիք կրօնիցս յանդրգնել սովորեցան:

բարշտութեան, թէ իբրեւ ամուսնութեամբ ասին առանց օրինաց 'ի մարս մեր և 'ի քորս մեր կցորդիմք մեք, և պիղծ կերակրովք ազտեղանամք մեք: Այլ ոչ թողան նոքա ընդ յերկար ժամանակս ինչ, զի ինքն ճշմարտութիւնն հաստատեաց զանձն իւր, եցոյց ըզլոյս իւր յետ սակաւ ժամանակի. զի յանդիմանեալ լինէր արուեստգիտութիւնն թշնամացն 'ի գործոց անտի նոցա. և վազվազակի շիջանէր՝ զի փոփոխէին և նորոգէին ազանգը հերձուածոցն, և առաջինքն սատակեալ լինէին, և պէս պէս կերպարանգը և ազգէ ազգէ նմանութեամբք ընդ ժամանակս ժամանակեալ լինէին: Բայց աճէր և զօրանայր հանապազօր իբրեւ կայր և ձնայր առանց փոխելոյ գովեստն ճշմարտութեանն եկեղեցւոյ. այն զի նա ինքն միայն ընդ ամենայն աշխարհս առանձին զգաստութեամբ և յստակութեամբ և ազատութեամբ և մաքրութեամբ և սրբութեամբ և վարուց իմաստութեամբ Աստուծոյ 'ի մէջ ամենայն ազգաց մարդկան լուսաւորեալ էր, 'ի Յոյնս և 'ի բարբարոսս: Բայց շէջաւ ընդ նոյն 'ի նոյն ժամանակս և հայհոյութիւնն այն որ 'ի վերայ ամենայն ժողովրդեան քրիստոնէից էր. և եկաց մնաց ուսումն մեր արգարացեալ միայն առանձինն. ամենայն մարդ խոստովան լին 'ի սա, զի պահելի է պատուիրանգը զգաստութեան և սրբութեան և իմաստութեան Աստուծոյ, և ոչ դր համարձակի խօսել 'ի վերայ հաւատոցս մեր բան ազտեղի, կամ հայհոյել հայհոյութեամբք զոք 'ի մերոց աստի:

ԳԼՈՒԽ Ը.

Թե ո՛րք եղեն մատենագիրք եկեղեցւոյ :

Իսկ ընդ այն ժամանակս եհան դարձեալ ճրշմարտութիւն իւր ախոյեանս, որ նահատակեալ ՚ի վերայ նորա ոչ միայն անգիր, այլ գրով ցուցակութեամբ յանդիմանեալ կշտամբէին զանաստուած աղանդս հերձուածոց. յորս երևելի եղև Հեգեսիպոս², որոյ վկայութեամբն վարեցաք ցարդ ՚ի բազում ինչ իրս, և ՚ի նորին աւանդութենէ եգաք ինչ ինչ զառաքելական դարուն: Ի հինգ գիրս արդ զճմարիտ աւանդութիւնս զքարոզութենէ Առաքելոց պարզ բանիւ գրեաց նա, և զժամանակէ յորում եկաց ինքն՝ ցուցեալ հաւաստեալ: Եւ վասն այնոցիկ որ ՚ի սկզբանէ կանգնեցին կուռս՝ այսպէս գրէ. Որոց ՚ի պատիւ, ասէ, շիրիմս և տաճարս կանգնէին, որպէս և ցայսօր. յորոց սակի գտաւ և Անտինոս ազատագիր Ադրիանոս կայսեր, յորոյ ՚ի պատիւ և հանդէսք մրցութեանց լինին մինչև յաւուրս մեր Անտինոյեանք կռէլով. մինչ զի և քաղաք շինեաց ինքնակալն յանուն նորա և մարգարէս³ կարգեաց: Ի սոյն ժամանակս

Որքնորդ. որ որ եղեն օրինակագիրք ՚ի մանկանց եկեղեցւոյ :

Բայց սակայն ՚ի նոյն ընդ այն ժամանակս մուծին զճմարտութիւն ՚ի մէջ բազումք որ մարտնչէին վասն նորա, և յանդիմանեալ կշտամբէին զաղանդս հերձուածոց և մարտնչէին ընդ նոսա ոչ միայն առանց գրոյ, այլ և օրինակք գրոյ: Բայց երևելի էր և ՚ի նոսին յայնոսիկ Հեգեսիպոս, այն որ և յառաջագոյն հազորգեալ պատեցաք մէք բանիւք նորա ՚ի բազում իրս. և իբրև տուչութենէ անսի նորա եգաք մէք ինչ ինչ վասն առաքելոցն: Արդ՝ ՚ի հինգ գարութեան զտուչութիւն զքարոզութեան առաքելոցն, այն որ առանց խաբէութեան էր, գրեաց նա պարզ բանիւ. և ՚ի ժամանակին յայնմիկ յորում էր ինքն ՚ի նմա, եղոյց և յայնի արար վասն այնոցիկ որ յառաջագոյն ուղղեցին զկուռս, և գրեաց այսպէս. Այնոցիկ, ասէ, որ արարին զգերեզմանս և զշիրիմս, որպէս զի և մինչև յայսօր ժամանակի արարեալ են, զի մի ՚ի նոցանէ Անտինոս ծառայ Հեգրիանոսի կայսեր, այն որ և պատերազմ առնեն

եղև և Յուստինոս Ճմարիտ սիրող իմաստութեան, որ դեռ ես յայնժամ 'ի հելլենական իմաստասիրութիւնս գեգերէր, որ 'ի պատասխանատուութեան իւրում առ Անտոնինոս կայսր այսպէս գրէ վասն ժամանակիս. Չէ ինչ անդէպ, ասէ, յիշատակ առնել և վասն Անտոնոյայ, որ առ մեզ եկաց, որում ամենայն մարդ առ երկիւղի փութայր երկիր պազանէլ իբրև Աստուծոյ, գիտելով իսկ թէ ով է նա և ուստի: Նոյն պէս և զպատերազմն Հրէից որ ընդ այն ժամանակս եղև ակնարկէ նա այսպէս. Զի և 'ի պատերազմին, ասէ, Հրէից որ եղև յաւուրս մեր, Բարդղբեբաս՝ այն որ առաջնորդ եղև ապստամբութեանն Հրէից, զքրիստոնեայս միայն հրամայեաց 'ի պատուհաս մահուածել, եթէ ոչ ուրասցին զՔրիստոս և հայհոյեցեն: Եւ 'ի նմին իսկ 'ի գիրսն վասն դարձին իւրոյ խօսելով 'ի հելլենական իմաստասիրութեանն անտիյաստուածապաշտութիւն Տեառն մերոյ՝ ոչ յանխորհուրդս ինչ և թեթևութեամբ, այլ 'բազում ընտրութեամբ զայդ արարեալ յայտ առնէ: Եւ ես, ասէ, ուրախ էի ընդ ուսումն Պղատոնի. և իբրև լսէի զչարախօսութիւնս վասն քրիստոնէից, և տեսանէի զնոսա աներկիւղս 'ի մահ, և առ ամենայն որ կարծեալ երևի թէ ահագին իցէ, և խորհէի ես 'ի մտի

նմա. այս Անտինոս որ եղև յաւուրս մեր, զի և քաղաք շինեաց յանուն իւր Անտինու: Յաւուրս սորա իսկ եղև և Յուստինոս, սիրող Ճմարիտ իմաստութեան, զի յայնժամ ժամանակի ցայն վայր իմաստութեամբ յունացն շրջէր նա: Բայց ցուցանէ նա վասն որին 'ի ժամանակի՝ 'ի նամակի անդ զոր արար սա առ Անտոնինոս և գրէ այսպէս. Արժան է՝ ասէ՝ ցուցանել հանգերձ այսուիկ և վասն Անտինոսի, այն որ անդ եղև սա որ ամենայն մարդ իբրև ահիւ և երկիւղել որպէս Աստուծոյ երկրպագանել նմա փութայ, իբրև գիտեն զնա թէ ով է նա, և ուստի է նա: Եւսոյնպէս զպատերազմ Հրէիցն որ ընդ այն ժամանակս եղև, յիշատակէ և. քնէ այսպէս. Ի պատերազմի անդ, ասէ, որ եղև Հրէիցն՝ Բարդղբեբաս, այն որ եղև առաջնորդ ապստամբութեանն Հրէից, հրամայեաց զալ քրիստոնէից 'ի պատիժս պատուհասից դառնութեան, եթէ ոչ ուրանան և հայհոյեն զՔրիստոս Քրիստոս: Բայց ասաց նա և վասն անձին իւրոյ, եթէ որպէս դարձաւ նա յաստուածապաշտութիւն տեսառն մերոյ իմաստութեանն անտիյաստուածապաշտութեան և իրաւամբք դործեաց նա զայս, և 'ի ցուցանել իւրում զայս գրեաց թէ. և ես, ասէ, ուրախ էի ընդ ուսումն Պղատոնեայ. և իբրև լսէի ես

իմում, եթէ չէ մարթ թէ իցեն նոքա 'ի չարիս և 'ի ցանկութիւնս անկղիտացեալք. քանզի ո՛վ այն իցէ ցանկասէր և անժուժկալ, և 'ի մարդկեղէն մարմնոց բուժանել հեշտանայցէ, և սիրով ողջունել զմահ կարիցէ, որ հատանէն զնա 'ի ցանկութեանց իւրոց: Ո՛չ ապաքէն բոլոր կենօք ճգնիցի այնպիսին տեւել մնալ յայս կեանս, և ջանալ գողանալ զանձն յատենակալաց, և ոչ եթէ անձնամատն 'ի մահ լինել: Դարձեալ նոյն ինքն մատենագիրս պատմէ նամականի ընկալեալ Ադրիանու կայսեր 'ի Սերեննիոսէ Գրանիանոսէ 'ի քաջափայլ իշխանէն վասն քրիստոնէից, օրինակ զայս. Չեն այս իրաւունք, ոչ մի ինչ փնաս տեսեալ 'ի մարդիկն, 'ի շնորհս միայն աղաղակի ժողովրդեան 'ի զուր տարապարտուց 'ի մահ տալ զնոսա: Իսկ ինքն ինքնակալն գրէ առ այս առ Մինուկիոս Փունդանոս Փոխանակ բղէշի ասիացւոց՝ պատուիրեալ մի այնուհետեւ սպանանել զոք առանց փնասու և օրինաւոր ամբաստանութեան: Եւ զպատճէն հրովարտակին 'ի լեզու Հռոմոց, որպէս և էրն եղեալ. և յաւելու աւել եթէ ըստ հրովարտակիս մեծի և քաջանուն կայսեր Ադրիանու հօր ձերոյ մարթէպք իրաւամբ խընդրել 'ի ձէնջ, զի որպէս աղաչեցաքն հրամայեցալք տեսանել զդատաստան քրիստոնէիցս. սակայն ոչ վասն այնորիկ խնդրեմք, զի այդպէս յԱդրիանոսէ հրամայեցաւ, այլ զի գիտեմք եթէ յիրաւի է խընդիրս մեր: Ինեմք և զպատճէն հրովարտակին Ադրիանու, զի և յայսմ արդար խօսել մեզ գիտասջիք: Ապա սոյն այս մերս մատենագիր յարէ և զպատճէնս 'ի բարբառ Հռոմոց, զոր ըստ կարի մերում հանաք 'ի լեզու հելլէն, այսպէս:

զարախօսութիւնս որ վասն քրիստոնէից, տեսանէի ես զի 'ի մահաւանէ ոչ զանգիտէին, և ոչ յուժեղէ որ կարծեալ երեւի թէ ահագին իցէ. և խորհէի ես 'ի մօի իմում, եթէ չէ ինչ մարթ իրաց թէ իցեն նոքա 'ի չարիս և 'ի ցանկութիւնս. զի ո՛վ այն իցէ՝ որ սիրիցէ զցանկութիւնս, ոչ ժուժկալ լիցի համբերութեամբ, կամ թէ ընդունելի իցէ նմա կերակուր մոյ մարդկան, և կարէ համարել զմահ՝ բարի, որ հատանէ զնա 'ի ցանկութեանց իւրոց. այլ աւանայն հնարեալ որ այնպիսին է լինել կենդանի յայսմ աշխարհի հանապազօր հնարս խնդրէ նա, և զի մի գիտացեն զնմանէ դատաւորք, ոչ զանձն իւր լինէր նա քարոզել որպէս զի սպանցեն զնա:

ԳԼՈՒԽ Թ.

Հրովարտակ Աղրիանու որպէս զի մի՛ առանց
դատաստանի գրիստոնեայքս հայաճեցան:

Ելիոս Ագրիանոս Աւգոստոս առ Մինուկիոս Փուն-
դանոս փոխանակ բղեշխի ողջոյն.

Ընկալայ գիր 'ի Սերեննիոսէ Գրանիանոսէ 'ի մե-
ծափառ առնէն, որում յաջորդեան դու այժմ 'յիշ-
խանութեան. և չկամիմ այսուհետև առանց քննու-
թեան թողուլ զիրն, զի մի 'ի զուր տարապարտուց
խռովեսցին մարդիկն, և մի չարախօսաց պատճառք
զրպարտութեան մատուցին: Արդ եթէ համարձա-
կեսցին դաւառականքն դատ վարել ընդդէմ քրիս-
տոնէից, յատեան երթիցեն, որում միայն միտ դիցի,
այլ ոչ աղաչանաց և աղաղակի վասն: Բայց իրաւա-
գոյն է տեղեկանալ քեզ եթէ որ կամիցի չարախօ-
սել զնոցանէ. զի եթէ դատախազ որ կացեալ, և
ցուցցէ յատենի եթէ արտաքոյ օրինաց գնան նորա,

ինկերորդ. հրովարտակ Հեղրիանոսի, զոր գրեաց քե մի եպիցիե
քրիստոնեայք հայաճեայք առանց իրաւանց:

Բայց զարձեալ ինքն Յուստինոս պատէ, եթէ յորժամ
ընկալաւ զհրովարտակն 'ի Սերեննոսէ Գերանիոսէ 'ի քաջ գառա-
ւորաց վասն քրիստոնէից զոր գրեացն առ նա, եթէ ոչ իրաւունք
են այս զի առանց իրաւանց բամբասանաց իրիք, վասն աղաղակի
Ժողովրդեանն շնորհ առնել և սպանանել զնոսա անիրաւութեամբ:
Իսկ ինքն արքայ ընդդէմ այսր գրեաց առ Մինուկիոս Պոնափոս
անթիհիւպատ ասիացւոց, և հրամայեաց թէ մի սպանցէ զդք ա-
ռանց բամբաստանաց իրիք և արժանաւոր ամբաստանութեան. և եզ-
ղպատձնէ այսր հրովարտակի, և գրեաց 'ի լեզու հռոմէաբնէն, որ-
պէս և էրն իսկ: Բայց ասաց նա յառաջ քան զայս եթէ և 'ի հրո-
վարտակաց անտի, ասէ, մեծ և երեւելի կայսեր Հեգրիանոսի հօր
մերոյ ունիմք մեր պահանջել 'ի ձէնք որպէս աղաչեցաք, զի հրո-
մայեալիք լինել ուղիղ գաղափարան: Սու այս ոչ իբրու վասն եթէ 'ի
Հեգրիանոսէ հրամայեցաւ վասն այսորիկ աղաչեմք, այլ յայտմանէ
աղաչեմք զի յիրաւի են աղօթքս մեր: Բայց եղաք մեր զպատձնէն
հրովարտակացն Հեգրիանոսի, զի և 'ի սմին յայտմանէ 'ի միտ առ-
ջիք թէ չձմարաւթեամք ասացաք: Իսկ այրս այս ասէ որպէս և էր

ըստ յանցանաց նոցա յայնժամ կռեսցես դու զպատուհանս: Երդմենեցուցանեմ զքեզ 'ի Հերակլէս, զի եթէ որ զրպարտութեամբ առնիցէ զայս, փոյլժ յանձին կալքես հասանել 'ի վերայ, և հատուցանել նմին զհատուցումն չարեաց իւրոց: Այսպիսի է ահա պատճէն թղթոյն Ագրիանու:

ԳԼՈՒԽ Ժ.

Երէ ո'յք եղևն առ քազաւորութեամբ Անտոնինոսի եպիսկոպոսք 'ի Հռովմ և յԱղեքսանդրիա.

Եւ կացեալ Ագրիանու զամս քսան և մի յինքնակալութեան, կալաւ յետ նորա զիշխանութիւնն Հռոմոց Անտոնինոս՝ որ կոչեցան Պիոս, այն է բաբեպաշտ: Յամին առաջներորդի թագաւորութեան

պատճէնն հռովարէն, նոյնպէս և եգ զնա, այլ մէջ ըստ կարի մեբում 'ի լեզու յանարէն հանաբ զնա. բայց է 'ի նմա այսպէս. Առ Մենսկիոս Պենգինոս. հրովարտակ ընկալայ ես որ գրեցաւ ինձ 'ի Սարիանոսէ յառնէ պանչելոյ, այն՝ որ դու ընկալար յետ նորա. ոչ այսուհետեւ կամիմ ես թողուլ առանց քննութեան, զի ե. ոչ մարդիկ եղիցին խռովեալ, և ոչ չարախօսք այն պատճառք ստուութեան չարեաց լիցին: Արգ պարզուղեզ այսմ հաւանութեան, որ ժողովորդք աշխարհացդ հաւանեցուցանեն վնան քրիստոնէիցդ՝ եթէ կատորեացին: Եթէ կարացեն ցուցանել զնոցանէն գործ արժանի մահու, յայսոսիկ միայն ընդունելի լիցին նոքա, այլ ոչ հաւանութեանց կամ ձայնից միայն լուիցես. բայց արժանի իսկ յոյժ է՝ եթէ որ կամիցի զնոցանէ չարախօսել՝ եթէ գաւ ընտրեացես: Իսկ եթէ որ յանգիմանեալ կշտամբեսցէ զնոսա, և ցուցցէ եթէ արաւաքդ օրինաց զնայցեն նոքա, այսպէս եղիցես հրամայել ըստ կարի յանցանաց. և երդմենեցանեմ զքեզ 'ի Հերակլէս, զի եթէ որ վնան զրպարտելոյ առնիցէ զայս՝ փոյլժ յանձին կալքես հասանել 'ի վերայ, և հատուցանել նմին զհատուցումն չարեաց իւրոց:

Տասներորդ. երէ ո՛ր որ եղևն եպիսկոպոսք 'ի Հռոմ և յԱղեքսանդրիա 'ի քազաւորութեանն Անտոնինոսի:

Իսկ իբրև առաջնորդեաց Հեգրիանոս թագաւորութեան զքսան և զմի ամ և մեռաւ, Անտոնինոս որ կոչեցան Եւսեբի կալաւ յետ նորա զթագաւորութիւնն Հռոմոց: Յամին առաջներորդ.

սորա Տելեսփորոս իբրև ելից զմեռապան ամ'ի պաշտաման իւրում՝ փոխեցաւ նա 'ի կենաց, և կարալետ նորա Հիգինոս զեպիսկոպոսութիւնն Հռովմայեցոց: Իսկ Երանոս պատմէ զՏելեսփորայ վկայական մահուամբ փառաւորեալ զվախճան իւր: Եւ յաւելու 'ի սոյն եթէ յաւուրս Հիգինոսի եպիսկոպոսի Հռովմայեցոց՝ 'ի վեր երևեցաւ 'ի քաղաքիս 'ի Հռովմ վաղէնտիանոս առաջնորդ հերձուածոյն իւրոյ, և կերդոն գլուխ մոլորութեան Մարկիոնացոց. և գրէ նա այսպէս:

ԳԼՈՒԽ ԺԱ.

Վասն գլխաւորացն աղանդասարից՝ որ եղևն յառաջսն յայնոսիկ:

Իսկ Վաղէնտիանոս յաւուրս Հիգինոսի եկն 'ի Հռովմ, և զօրացաւ առ Պիոսիւ, և ընդերկարեաց մինչև յաւուրս Անիկտոսի: Այլ և կերդոն, այն որ եկաց յառաջ քան զՄարկիոն, երևեցաւ և նա առ Հիգինոսիւ, որ իննեորդ եկաց եպիսկոպոս. և գայր սա յեկեղեցի և խոստովան լինէր թէ մոլորեալ է, և 'ի նոյն ապա նոյնպէս հանապազորդէր, էր զի ուսու-

զի թագաւորութեան նորա՝ Տալեսփորոս իբրև ելից զմեռապան ամն 'ի պաշտամանն իւրում, ել յաշխարհէ աստի, և կալալետ նորա Հեգինոս զեպիսկոպոսութիւն Հռովմայեցոց: Այլ պատմէ Իրինէոս վասն Տալեսփորայ, եթէ վկայութեամբ փառաւորեցաւ վախճան նորա յաշխարհէ աստի:

Մետասունեորդ. վասն գլխաւորացն Աղեքսանդրիցն որ եղևն յառաջսն յայնոսիկ:

Յուցանէ իսկ ինքն Իրինէոս, եթէ յաւուրս Հեգինոսի եպիսկոպոսի հռովմայեցոց, այս զոր ասացաք մեք վասն նորա, եմոյծ Վաղէնտիանոս զաղանդ հերձուածոյն իւրոյ. և կարգոն գլուխ մոլորութեանն մարկիոնացոց, զի երկդքն նոքա յայն ժամանակի երևեցան 'ի Հռովմ քաղաքի: Իսկ գրէ այսպէս. Թէ Վաղէնտիանոս, ասէ, եկ 'ի Հռովմ քաղաք յաւուրս Հեգինոսի. բայց զօրացաւ մոլորութիւն նորա յաւուրս Փիոսի, այլ ընդ յերկարեաց

ցանկը զիւր վարդապետութիւնն 'ի ծածուկ, և էր զի խոստովան լինէր զմուրուութիւն իւր, և երբեմն կըշտամբեալ վասն ամբարիշտ ուսմանն և մերժեալ հեռանայր 'ի ժողովոյ եղբարց: Զայսոսիկ Երանոս յերրորդ գիրս իւր՝ որ ընդդէմ հերձուածոց, իսկ յառաջին գիրսն վասն Կերդոնի դարձեալ այսպէս ասէ: Կերդոն, ասէ, յուսմանէ անտի Սիմոնի պատճառս առեալ եկն 'ի Հռովմ քաղաք յամն Հիգինոսի՝ որ իններորդ յառաքելոց անտի եկաց եպիսկոպոս, և ուսուցանէր եթէ Աստուածն այն՝ որ քարոզեցաւ յօրինաց անտի և 'ի մարգարէից, չէ հայր Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի. զի սա ծանօթ է, և նա անծանօթ. մին արդար և միւսն բարերար: Որում յաջորդեալ ապա Մարկիոն Պոնտացի և ընդարձակեաց զվարժոցն անամօթ հայհոյութեամբն: Նոյն ինքն Երանոս զանհնարին վիհ բազմախաբ նիւթոցն վաղէն տիանու յայտնապէս պարզեալ իբրև զիժի և զքարբի զօղելոյ՝ զծածուկ և զթագուն չարութիւն նորա մերկեալ խայտառակեաց: Բաց 'ի սոցանէ և զայլ որ Մարկոս անուն ընդ ժամանակսն ընդ այնոսիկ լինել ասէ,

մինչև յաւուրս Անկիտոսեայ: Իսկ Կարդոն, այն որ եղևն յառաջ քան զՄարկիոն, և նա յաւուրս Հեգինոսի, այն որ էրն եպիսկոպոս իններորդ, եկն նա յեկեղեցի և խոստովան լինէր թէ մուրեալ է՝ զի այսպէս առնէր հանապազօր. զի երբեմն ուսուցանէր զաղառկ, և երբեմն խոստովանէր զմուրուութիւն իւր, և երբեմն կշտամբեալ լինէր նա այնու իւրիք՝ զոր ուսուցանէրն չարաչար, և մերժեալ հեռանայր նա 'ի ժողովրդենէ անտի եղբարց: Զայս ասաց յերրորդ խօսս իւր՝ որ եդեալ նորա ընդդէմ հերձուածոց: Իսկ յառաջին խօսսն գարձեալ զայս ասաց վասն Կարդոնի. Կարդոն, ասէ, այն որ ընկալաւ զպատճառս յայնցանէ որ էին 'ի տանէ անտի Սիմոնի, եկն 'ի Հռոմ քաղաք յամն Հեգինոսի՝ այն որ էրն եպիսկոպոս իններորդ 'ի կարգէ անտի որ յառաքելոցն. և ուսուցանէր եթէ Աստուած այն որ քարոզեցաւն յօրինաց անտի և 'ի մարգարէից՝ ոչ հայր տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի է նա. զի սա, ասէ, յայս է, իսկ նա չէ յայտ. և սա է սոոյդ, և նա բարերար է: Բայց ընկալաւ 'ի սմանէ Մարկիոն, և աճեցոյց զաղառգս զայս. և անամօթ համարձակ հայհոյէր նա: Սոյն իսկ այս Սերնէ. որ խայտառակեաց բազում երկայնմուրութեամբ զնորութիւն մուրուութեանն վաղենտիանոսի՝ որ ոչ բովանդակի, զի իբրև զգեառն չարաչար յորջի իւրում զօգեալ և թաքուցեալ կայր: Սահմեղեմն այսոցիմիք գարձեալ և վասն միւսոյ՝ որ Մարկոս անուն էր՝ ասաց, որ եղև ընդ ժամանակսն ընդ այնոսիկ, որ առեալ հմուտ.

որ տեղեակն էր և քաջ 'ի խաբէութիւն կախարդութեան: Զորոց զանվախճան և զանկատար կատարողութիւնս և զաղտեղի և զատելի խորհրդազգածութիւնս խայտառակէ նա գրելով այսպէս. Են են, աւետ, 'ի նոցանէ որ առագաստ հարսանեաց յօրինեն, և խորհուրդս կատարեն՝ 'ի գլուխ նուիրելոյն խօսս իմն շուտաբանելով. և զայս պաշտօն հոգեւոր հարսանիւ կոչեն, ըստ օրինակի վերնական երկնային լծակցութեանն. յորոց և զօմանս ածեն 'ի ջուր, և ընկղմեալ 'ի նոյն, այսպէս ասեն 'ի վերայ նոցա. Յանուն անծաւնօթի ամենեցուն հօր, և Ճշմարտութեան մօր հասարակաց, և յանուն իջելոյն 'ի վերայ Յիսուսի: Եւ այլ անուանս իբրայեցիս պապաջեն 'ի վերայ, զի առաւել ահարկցեն որոց նուիրինն: Այլ Հիգիսու յետ չորրորդ ամի եպիսկոպոսութեան վախճանեալ զկեանս իւր, ընտրի փոխանակ նորա Պիոս 'ի պաշտօն եպիսկոպոսութեան Հռովմայեցւոց: Իսկ յԱղեքսանդրիա 'ի ընդ Եւմենեայ զերեքտասան ամս, Մարկոս կարգեցաւ լինել հովիւ: Որ իբրեւ 'ի տասներորդ ամի պաշտաման իւրոյ հանգեաւ նա, կալաւ կելադիոն զպաշտօն եկեղեցւոյն Աղեքսանդրացւոց: Եւ 'ի Հռովմայեցւոց քաղաքին 'ի փոխել Պիոսի 'ի կենաց 'ի հընգետասաներորդի ամի եպիսկոպոսութեան իւրոյ, եկաց Անիկետոս 'ի վերակացութիւն եկեղեցւոյն: Առ

էր յարուեստգիտութեան կախարդութեան: Բայց գրեաց խաչտառակեաց զգործսն աղտեղիս խորհրդոց նոցա այսու բանիւք. Եթէ են, ասէ, 'ի նոցանէն որ տուն հարսանեաց կազմեն, և գործեն զգործս խորհրդոց իւրեանց բանիւքն որ յիշատակեն 'ի վերայ նոցա. և կոչեն զայն ինչ որ գործին 'ի նոցանէն՝ պաշտօն հոգեւոր ըստ նմանութեան խառնուածոցն այն որ 'ի վերուստ. և ածեն զնոսա 'ի ջուրս և մկրտեն, և այսպէս ասեն 'ի վերայ նոցա. եթէ Յանուն հօրն ամենայնի այն որ ոչն ճանաչի, և յանուն Ճշմարիտ մօրն ամենայնի, և յանուն այն որ էջն 'ի վերայ Յիսուսի: Բայց և այլ անուանս հերբայեցիս յիշատակեն, զի զարմացուացեն զնոսա յոյժ, զայնոսիկ որ կատարին խորհրդովք նոցա: Եւ յեա այսորիկ իբրեւ էանց Հիգիսնոս զչորրորդ ամս յեպիսկոպոսութեան անգ, Փիոս կալաւ զպաշտօն եպիսկոպոսութեան Հռովմայեցւոց: Իսկ յԱղեքսանդրիա Մարկոս եղև հովիւ, իբրեւ ելից Օրոնէս զերեքտասան ամս: Եւ յորժամ ելից Մարկոս զտասն ամ 'ի պաշտաման իւրում և հանգեաւ, կալաւ յետ նորա զպաշտօն եկեղեցւոյն աղեքսանդրացւոց կադեգիոն: Բայց գարձեալ յեկեղեցւոյն անգ

տովաւ պատմէ Հեգեսիպպոս զգալուստ իւր և զմուտ
'ի Հռովմ, և կալ մնալ նորա անդէն մինչև յեպիսկո-
պոսութիւն Ելէւթերեայ:

Ընդ այն ժամանակս պայծառանայր Յուստինոս՝
որ 'ի ձև և 'ի տեսակ իմաստասիրի աւետարանէր
զբանն Աստուծոյ, և գրովք իւրովք մարտնչէր 'ի վե-
րայ հաւատոց, որ և գրելով ընդդէմ Մարկիոնի, յի-
շատակէ զնա դեռևս կենդանի և ծանուցեալ վա-
րուքն: Մարկիոն ոմն, ասէ, Պոնտացի, որ և ցայսօր
ժամանակի կենդանի, ուսուցանելով զայնոսիկ՝ որք
հաւատացեալ զհետ երթան նմա, թէ իցէ այլ Աս-
տուած մեծ քան զարարիչն: Եւ սոյն իսկ սա 'ի տե-
ղիս տեղիս հաւանեցոյց զբազում մարդիկ 'ի ձեռն
դիւաջն սատարութեան խօսել հայհոյութիւնս և
ուրանալ թէ արարիչն ամենայնի չէ հայր Քրիստոսի:
այլ խոստովան լինել թէ այլ է՝ որ մեծ է քան զայս
արարիչ, և որք այսոցիկ զհետ գնան՝ քրիստոնեայք
կոչին, զոր օրինակ և 'ի Փիլիսոփայս է տեսանել, որոց
ոչ միաբանելով 'ի նոյն վարդապետութիւնս, սակայն
հասարակաց է 'ի նոսա անունս փիլիսոփայութեան:
Յարէ ապա յայսոսիկ. Են են մեր, ասէ, խօսք ընդ-
դէմ ամենայն հերձուածոց՝ որ կացինն ցարդ, որոց
եթէ ախորժէք հանդիպել, տացուք ձեզ յընթեր-
ցումն: Սոյն այս Յուստինոս՝ որ ընդդէմ հեթանոսաց
արար բազում ճառս իմաստալիցս, գրեաց և պատաս-
խանատուութիւն զհաւատոց մերոց առ ինքնակալն
Անտոնինոս կոչեցեալն Պիոս, և առ ծերակոյտն Հռով-
մայեցւոց. զի 'ի Հռովմ դեգերէր նա յայնժամ: և 'ի
գիրս պատասխանատուութեան իւրոյ ցուցանէ նա
զանձն իւր՝ թէ ով իցէ և ուստի, բանիւքս այսոքիւք:

Հառմայեցւոց յետ հնգետասան տմի եպիսկոպոսութեան Փիոսի,
եւ յաշխարհէ տասի: Եւ եկաց Անիկոտոս, որ յաւուրս նորա պատ-
մեաց Հեգեսիպպոս եթէ եմուտ 'ի Հռոմ քաղաք, և եկաց մնաց ան-
դէն մինչև յեպիսկոպոսութիւնն Աղէգորոսի:

ԳԼՈՒԽ ԺԲ.

Վասն Յոշատիկեայ նամակի պատասխանոյ առ Անտոնինոս կայսր:

Առ ինքնական Տիտոս Ելիոս Ադրիանոս, և առ Անտոնինոս Պիոս Աւգոստոս, և առ Վերոս իմաստասէր՝ որդւոյ, և նորին կայսեր որդւոյ Լուկիոսի որդեգրի Անտոնինոսի Պիոսի, և սիրողի խրատու և իմաստութեան, և առ ամենայն ծերակոյտն և համօրէն ժողովրդեան հռովմեական, յաղերս և 'ի շնորհս մարդկան որ ընդ տիեզերս յամենայն ազգաց են տարապարտուց ատեցեալք և չարչարեալք, Յուստինոս որդի Պրիսկեայ 'ի Պաքքեայ, 'ի Փլաւեայ Նիապոլոյ ասորնական Պաղեստինացւոց, և ինքնին և նա 'ի քրիստոնէից անտի, աղերս ապաքանութեան և պա-

ելրկոտասանկրոյ. վասն նամակին զոր գրեաց Յոշատիանոս առ Անտոնինոս:

Բայց առաւելապէս զօրանայր ընդ այն ժամանակս Յուստինոս. և մինչեւ ունէր նա զկերպարանս փիլիսոփայութեանն՝ աւել տարանէր զբանն Աստուծոյ. և խօսիւք իւրովք զոր գրէր նա՝ մարտեգեալ պատերազմէր վասն հաւատոց. և 'ի խօսս անդ զոր գրեաց նա ընդդէմ Մարկիոնի յիշատակէ. և յայնմ ժամանակի զի գեռկենդանի էր Մարկիոն յաշխարհի, ասէ, ինքն այսպէս. եթէ Մարկիոն պոնդացի, այն որ և ցայսօր ժամանակի կենդանի է, և ուսուցանէ զայնոսիկ որ միանգամ յանձն առնուն նմա հաւատալ. թէ իցէ այլ մեծ Աստուած քան զարարիչն: Եւ սոյն իսկ սա 'ի տեղիս տեղիս բազում մարդիկ հաւանեցոյց 'ի ձեռն գիւացն որ օգնէին նմա, զի եղիցին խօսել հայհոյութիւնս և ուրանալ թէ արարիչն ամենայնի չէ հայր Քրիստոսի, և խոստովան լիցին թէ այլ է որ մեծ է քան զայս արարիչ. և ամենքին որ միանգամ զգնային յայլ ցանձ՝ քրիստոնեայք կոչին. զոր օրինակ ոչ միաբանին աղանդք փիլիսոփայից միմեանց, և անոն փիլիսոփայութեանն հասարակաց է: Եւ յետ այսորիկ յաւելու և ասէ. եթէ ունիմք մէք խօս ընդդէմ ամենայն հերձուածոց որ եղեն. եթէ կամիք դուք ընթեռնուլ՝ տան զնոսա 'ի ձեզ: Սոյն իսկ այս Յուստինոս և ընդդէմ կուսպոյտ հեթանոսաց արար եգ խօսս փութով պնդութեամբ: Եւ գարձեալ այլ որ է 'ի նոսս պատասխանի հաւատոց մերոց առ արքայ Անտոնինոս, այն որ կոչեցուն Եւսերէս: Եւ առ ժողովն սինկղիստին

ղատանա մատուցանէ: Ի դիմել և այլոց եղբարց յԱսիոյ առ նոյն ինքն ինքնակալն աղաչանգը եթէ պէս պէս թշնամանգը 'ի ժողովրդոց տեղեացն նեղին, ըստ այսմ հրամանի գրեաց սա առ ամենայն կողմանս Ասիացոց:

ԳԼՈՒԽ ԺԳ.

Հրովարտակ Անտոնիկեայ առ ամենայն
Ասիացիս վասն ոչաման մերոյ:

Ինքնակալ կեսար Մարկոս Արեղիոս Անտոնինոս Աբգոստոս, Արմենիոս, քրմապետ մեծ, հնգեւտասանիցս տրիբունական իշխանութեամբ և երիցս բոլորութեամբ պատուեալ՝ առ ամենայն ասիացիս, ողջ ջղն:

Գիտեմ և ես եթէ փոյթ հոգաբարձութեան է դից չարկանել 'ի մոռացոնս զայնպիսիսն. զի նոցա է մանաւանդ պատուհասել զայնոսիկ՝ որ ոչն կամին երկիր պազանել նոցա քան եթէ ձեզ: Զի որոց ընդ-

հռմայեցոց գրեաց, զի անդէն 'ի Հռոմ քաղաքի շքէր նա և ցուցանէր զանձն իւր թէ ով իցէ և ուստի իցէ՝ 'ի թղթի անդ պատու, խանւոյն, զոր գրեաց նա այսու բանիւք:

Առ ինքնակալ Տիոտոս Եղիոս Հեգրիանոս Անտոնինոս Եւսեբէս կայսր Սարեստոս, Վաղերեսիմոս որդի նորա Փրիստոփայ, և առ Ղուկիոս որդի կայսեր, և առ ամենայն սինկղիտոսս, և առ ամենայն աղքդ հռմայեցոց փոխանակ այնոցիկ որ յամենայն աղքատ մարդ կանէ ատեցեալք և... եալք են անիրաւութեամբ՝ Յուստրիանոս որդի Պրիսկեայ Բարբիոսեանց, 'ի Նիապոլս պաղեստինացոց ազօթս և պաղատանս մատուցանեմք ձեզ:

Երեքտասաներորդ. հրովարտակ Անտոնիկեայի զոր գրեաց առ ամենայն ասիացիս վասն ոչաման մերոյ:

Այլ 'ի ժամանակի իբրև մատուցին զազօթս և զպաղատանս և այլք ևս աղքայի Անտոնինոսի, եթէ ամենայն Ասիայ պէսպէս առ նարգանգը 'ի ժողովրդոց շինացս նեղեալ լինին քրիստոնեայք, ըստ այսմ հրամանի որ եգ նա և ամենայն ասիացոց կողմանց: Ինքնակալ կայսր Մարկոս Արեղիոս Անտոնինոս Սարեստոս, առ ամենայն ասիացիս՝ ողջն: Ես գիտեմ եթէ գիցն փոյթ հոգաբարձութեան

դէմ գրգռեալ խռովութիւնս յարուցանէք, զնոցա միտս և զխորհուրդս և ևս հաստատէք, զի անաստուածս զնոսա ամբաստանէք. որ ըղձագոյն է նոցա քան այսպէս ամբաստանութեամբ կեալ, մեռանել առաւել փոխանակ Աստուծոյն իւրեանց: Վասն այնպիսի և յաղթողք գտանին, դնելով զկեանս իւրեանց զի մի հնազանդեացին զոր դուքդ հրամայէք առնել: Իսկ վասն սասանութեան երկրի որ եղևն, և որ լինին, ոչինչ անձա՛հ իցէ յիշեցուցանել ձեզ, զի մինչ 'ի վարանս էք դուք և 'ի տարակուսի զի հանապազորդեն արկածքս. նոքա ընդ մեզ համեմատեալ համարձակագոյն առ Աստուած իւրեանց երևին: Բայց դուք առ անգիտութեան, կարծեմ յամենայն ժամ մեղանշէք, զգիտ արհամարհէք, և 'ի պաշտօն անմահին անփոյթ գտանիք. և զքրիստոնեայս որ պաշտենն զնա հալածէք, և մինչև 'ի մահ հետամուտ նոցին լինիք: Վասն սոցին այսոցիկ բազումք 'ի դատաւորաց գաւառացն գրեցին առ դիւցածնունդ հայր իմ, որոց և արար նա պատասխանի, մի աշխատ առնել զայնպիսին, բայց եթէ ձեռն որ ձգիցէ յարքայութիւն Հռոմոցս: Նա և ինձ իսկ վասն այսպիսեաց գրեալ ցու-

է նոցա, զի մի մեռացին զայնոսիկ որ այնպիսիքն են. զի առաւել քան զձեզ նոքա տանջեն և չարչարեն զայնոսիկ՝ որ միանգամ ոչ կամէին երկիր պապանել նոցա. զի այսուիկ որ յուզէք դուք 'ի վերայ նոցա զխռովութիւն՝ զմիտս և զխորհուրդս զոր ունին նոքա հաստատէք դուք, զի ամբաստան լինիք դուք զնոցանէ՛ն՝ իբրեւ թէ չիցէ նոցա Աստուած: Իսկ նոքա յայսմիկ զի յանգիմանին ամբաստանութեամբ, նովին ընտրեն իւրեանց փոխանակ Աստուծոյն իւրեանց մեռանել, առաւել քան զկեալ: Վասն այնորիկ և յաղթեն, զի զանձինս իւրեանց մատնին, զի մի հնազանդեացին այնմիփք զոր դուք հրամայէք նոցա դործել: Իսկ վասն շարժմացն որ եղեն և լինին, արժան է յիշեցուցանել ձեզ, զի արմիք մեք յորժամ լինին. արժամ համեմատեալ կռեացուք զմերս ընդ նոցայն, նոքա համարձակագոյն են առ Աստուած առաւել քան զմեզ: Բայց դուք յամենայն ժամանակս որ մոլորեալ էք 'ի սմա, և զայլ գիտս արհամարհէք դուք, և 'ի պաշտօն այնորիկ որ ոչն մեռանի յանցաւնէք դուք, զի զքրիստոնեայս որ պաշտեն զնա՝ հալածէք դուք, և հետամուտ լեալ էք նոցա մինչև 'ի մահ: Եւ վասն սոցին այսոցիկ դատաւորք բազում աշխարհաց գրեցին առ հայր իմ, և նա գրեաց նոցա զպատճէն հրովարտական եթէ իւրիք մի աշխատ արուսցէ որ զնոսա որ այնպիսիքն իցեն, բայց եթէ որ 'ի նոցանէն ձեռն ինչ ձգիցէ յարքայութիւն Հռոմոց: Նա և ինձ իսկ ցուցին բազումք

ցին բազումք, որոց պատասխանի արարի ըստ իմաստուն խորհրդոց հօրն իմոյ: Այլ եթէ յամառեալ ոք 'ի միտս և ածցէ յատեան զոք դատաստանի՝ զի քրիստոնեայ է, նա՛ զօրմէ չարախօսն իցեն, արձակեացի 'ի պատժոց, թէ այնպիսի իցէ. իսկ չարախօսն դատապարտեալ պատժեացի: Եղաւ հրամանս յԵփեսոս 'ի ժողովն Ասիացւոց: Եւ զի այս այսպէս եղև՝ վկայէ Մելիտոն եպիսկոպոս Սարդիացւոց, որ պայծառացաւ 'ի ժամանակին և երևելի եղև նամականեաւն պատասխանւոյ՝ զոր արար նա առ ինքնակալն Վերոս վասն ուսման մերոյ:

ԳԼՈՒԽ ԺԴ.

Թէ զի՛նչ վասն Պողիկարպեայ ճանօթագոռնին առաքելոցն իցեն յիշատակք:

Պատմէ Երանոս եթէ յաւուրս առաջնորդութեան Անիկտոսի 'ի վերայ եկեղեցւոյն Հռովմայեցւոց, զոր կանխեցաք ասացաք, Պօղիկարպոս՝ որ կենդանին էր դեռ ևս, գայ 'ի Հռովմ'ի խօսել ընդ Անիկտոսի

վասն այսր իրի, և ես գրեցի և միաբանեցայ խորհրդոց հօր իմոյ: Բայց եթէ իցէ ոք որ մնայցէ յայսմ խորհրդի, և ածցէ զոք 'ի նոցանէ յատեան դատաստանի, եթէ սա այսպիսի ինչ է, այն զօրմէ չարախօսն իցեն՝ արձակեացի 'ի պատժոց, թէպէտ և գտցի 'ի վերայ նորա այն ինչ զոր ասեն զնմանէն. իսկ որ չարախօսն է նորա՝ դատապարտեալ մերժեացի: Եղաւ իսկ այս հրաման ամենայն ասիացւոց:

Եւ զի այս այսպէս եղև՝ վկայէ Մելիտոն, այն որ երն եպիսկոպոս եկեղեցւոյն Սարդիոս քաղաքի, զի երևելի էր նա յայն ժամանակի, 'ի ձեռն նամակին պատասխանւոյ զոր արար նա առ ինքնակալն Վերոս վասն մերոյ ուսմանս:

Չորեքտասաներորդ. քէ մրպէս յիշատակ գիտացաք առաքելոցն:

Բայց յաւուրս Անիկտոսի, այն որ ասացաք մէջ զնմանէն եթէ էր նա եպիսկոպոս եկեղեցւոյն Հռովմայեցւոց, պատմէ իրենոս թէ Պօղիկարպոս կենդանի էր յաշխարհի, և եկն 'ի Հռոմ քաղաք, զի

զինորդոյ Զատիկին։ Դարձեալ նոյն ինքն Երանոս միւս
այլ պատմութիւն աւանդէ մեզ վասն Պօղիկարպեայ՝
յերրորդ գիրս իւր որ ընդդէմ Հերձուածոց, զոր ընդ-
այս արժան է յարել աստանօր. և ունի բանս այս-
պէս. Պօղիկարպոս, ասէ, ոչ միայն յառաքելոց անտի
ուսաւ, և չըջցաւ ընդ բազումս 'ի նոցանէ՝ որ տեսին
զՏէրն մեր, այլ 'ի նոցունց իսկ յառաքելոց կարգե-
ցաւ եպիսկոպոս յԱսիա՝ յեկեղեցւոյ Զմիւռնացւոց,
զոր և տեսաք մեք 'ի մանկութեան մերում, զի երկա-
րակեաց եղև նա և ծերացաւ շատ, և յայտնապէս
փառօք վկայեալ կնքեաց զկեանս։ Զայն ամենայն ու-
սոյց նա միշտ, զոր և յառաքելոց անտի ուսաւ, և ե-
կեղեցւոյն աւանդեաց, որ և էն միայն ճշմարիտ. որոց
վկայեն ամենայն եկեղեցիքն՝ որ են 'ի կողմանս Ասիա-
ցւոց, և մինչև ցայսօր ժամանակի ունին զկարգ տու-
լութեան Պօղիկարպոսի, որ և արդարև հաւատար-
մագոյն և հաստատագոյն վկայ ճշմարտութեան լինէր
քան զՎաղենտինոս և զՄարկիոն և զայլ ամենայն
չարախորհուրդ մարդիկն։ Եւ իբրև եկն սա 'ի Հռովմ
յաւուրս Անիկտոսի զբազումս յաղանդոցս աստի հեր-
ձուածոց դարձոյց յեկեղեցին Աստուծոյ. և ուսուցաւ
նէր և քարոզէր եթէ զայս միակ ճշմարտութիւն յա-

ունէր նա բան քննութեան ընդ Անիկտոսի վասն աւուրն զտակաց։
Եւ նոյն իսկ ինքն այլ միւս ևս պատմութիւն ետ մեզ վասն Պօղի-
կարպոսի, զի և զնա արժան է մեզ յարել յայսոսիկ որասին զմա-
նէն։ Բայց գրոյմեալ էր յերրորդ խօսան զոր եդ իրինէս ընդդէմ
հերձուածոց այսպէս. Պօղիկարպոս, ասէ, ոչ միայն աշակերտեցաւ
յառաքելոց անտի և չըջցաւ ընդ բազումս որ տեսին զտէր մեր,
այլ և 'ի նոցունց իսկ յառաքելոց անտի եղև եպիսկոպոս 'ի կող-
մանս ասիացւոց, յեկեղեցւոյ անդ զմիւռնացւոց, որ և մեք տե-
սաք զնա 'ի մանկութեան մերում. զի յերկարեցաւ նա յաշխարհի,
և ծերացաւ շատ. և սքանչելապէս և յայտնապէս վկայեաց, և ել
յաշխարհէ աստի։ Եւ զայս ուսուցանէր նա հանապազօր, այն զի
նոքա միայն են ճշմարիտք, և վկայեն զայս ամենայն եկեղեցիքն որ
են 'ի կողմանս ասիացւոց, և որ միանգամ մինչև ցայսօր ժամանակի
ունին զկարգ տուլութեան Պօղիկարպոսի. զի յոյժ առաւել վե-
կայէր հաւատարիմ ճշմարտութեանն, և մանաւանդ ընդդէմ Վա-
ղենտինոսի և Մարկիոնեայ և այլոց ապականչաց մտաց։ Եւ իբրև
եկն նա 'ի Հռովմ քաղաք, յաւուրս Անիկտոսեայ, զբազումս յա-
ղանդոց անտի հերձուածոց՝ վասն որոյ ստացաք մեք ընդանէն՝
դարձոյց յեկեղեցի Աստուծոյ. և ուսուցանէր և քարոզէր եթէ
զայս ճշմարտութիւն ուսաւ նա յառաքելոց անտի, զայս զոր եկև

ապքելոց անտի ընկալաւ նա, զոր և եկեղեցին ուսուցանէ այսօր : Կան ցարդ ևս ոմանք որք պատմեն լուեալ 'ի նմանէ, եթէ Յովհաննէս աշակերտ Տեառն մերոյ 'ի բաղանիս երթեալ յԵփեսոս 'ի լուանալ, և տեսեալ 'ի ներքս զԿերինթոս, վազեաց և ել 'ի բաղանեաց անտի անլուայ, Փախիցուք, ասէր, զի մի բաղանիքս փլանիցին 'ի վերայ մեր, զի 'ի սմա է Կերինթոս թշնամին ճմարտութեան : Դարձեալ նոյն ինքն Պօղիկարպոս 'ի հանդիպել նմա երբեմն Մարկիոնի և 'ի հարցանեն զնա՝ իցէ՞ թէ ճանաչիցես զիս. պատասխանի տուեալ, ասէ, Ճանաչեմ՝ անդրանիկ որդի սատանայի : Իբր զի զայս զգուշութիւն ունէին առաքեալքն և աշակերտք իւրեանց, որպէս զի և ոչ բանիւ անգամ հաղորդէին ընդ ումեք յայնցանէ որք միանգամ հակառակ ճմարտութեան գնային : Զոր օրինակ և Պօղոս ասաց եթէ Յառնէ հերձուածողէ յետ միանգամ և երկիցս խրատելոյ՝ հրաժարեաց, գիտաջիւր զի թիւրեալ է այնպիսին և մեղանչէ անձամբ զանձն դատապարտեալ : Բայց է և այլ միւս ևս թուղթ Պօղիկարպեայ չոխ և հարուստ բանիւ զոր գրեաց առ Փիլիպեցիս. յորմէ զօրինակ հաւատոց նորա և զճմարտութիւն քարոզութեան կարեն ուսանել, որոց միանգամ փոյթ է վասն կենաց փրկութեան : Այսչափ ինչ երանոս : Բայց Պօղիկարպոս 'ի

զեցիս տայ այսօր : Եւ են ոմանք որ լուան 'ի նմանէ զի ասէր եթէ Յոհան աշակերտն Տեառն մերոյ, յԵփեսոս 'ի բաղանիս երթեալ 'ի լուանալ, և ետես 'ի ներքս զԿերինթոս, վազեաց և ել 'ի բաղանեաց անտի և ոչ լուացաւ. այլ ասէր՝ փախիցուք զի մի և բաղանիքս փլանիցին 'ի վերայ մեր, զի 'ի սմա է՝ Կերինթոս թշնամի ճմարտութեան : Նա և ինքն իսկ Մարկիոն երբեմն եկն աղաչել զՊօղիկարպոս և ասէ ցնա. իցէ՞ս ճանաչել զիս : Եւ նա ասէ ցնա. ճանաչեմ՝ զի գու ևս անդրանիկն սատանայի : Եւ զի իբրև զայս զգուշութիւն ունէին առաքեալքն և աշակերտքն իւրեանց, որպէս զի և ոչ բանիւ անգամ հաղորդէին ընդ ումեք յայնցանէ՝ որք փոփոխէին զճմարտութիւնն. զոր օրինակ և Պօղոս ասաց՝ թէ յառնէ հերձուածողէ 'ի միանգամ և յերկիցս խրատելոյ հրաժարեա. զի գիտես գութէ այնպիսին թիւրեալ է և մեղանչէ, և անձամբ զանձն դատապարտեալ է նորա : Բայց գոյ և այլ միւս ևս թուղթ երեւելի Պօղիկարպոսի զոր գրեաց առ Փիլիպեցիս : Զի զօրինակ հաւատոց

Թղթին՝ որ առ Փիլիպեցիս, որ և կայ մինչև ցայսօր ժամանակի, ուրեք ուրեք վարի վկայութեամբ յառաջնոյ անտի Թղթոյն Պետրոսի:

Իսկ Անտոնինոս՝ այն որ Պիոսն կոչեցաւ, կացեալ յիշխանութեան իւրում զամս քսան և երկու, պայազատէ զնա Մարկոս Աւրելիոս Վերոս, որ և Անտոնինոս որդի նորա, հանդերձ լուկիաւ եղբարբ իւրով:

ԳԼՈՒԽ ԺԵ.

Երբ ո՛րպէս վկայեաց Պողիկարպոս յամս ինքնաւ կալոռքեան Վերոսի հանդերձ այլովք ընկերովք ՚ի Զմիռնա քաղաքի:

Ընդ այն ժամանակս ՚ի խռովութեան մեծի հալածանացն ՚ի կողմանս Ասիացւոց կատարեցաւ վկայութեամբ և Պողիկարպոս: Այլ արժան է զգէպս մահու վկայութեան նորա որ մինչև ցայսօր գրով պահեալ կայ, յեռուլ ՚ի պատմութիւնս. և գրեալ է այս իբրև ՚ի դիմաց եկեղեցւոյն որոյ առաջնորդ էր նա ինքն Պողիկարպոս, առ եկեղեցիս Պոնտացւոց. և է օրինակ զայս.

նորա, և զճմարտութիւն քարոզութեան նորա ՚ի նմանէ կտրեն ուսանել՝ որ միանգամ փոյթ է նոցա վասն կենաց իւրեանց: Զայս ասաց Իրինէոս: Բայց ինքն Պողիկարպոս յայտնութիւն փիլիպեցւոց զոր գրեաց, և մինչև ցայսօր ժամանակի՝ պաշտեցաւ ՚ի վկայութիւն յառաջին Թղթոյ անտի Պետրոսի:

Հնգետասաներորդ. թէ որպէս վկայեաց Պողիկարպոս յամս Վերոսեայ հանդերձ այլովք ՚ի Զմիռնայ քաղաքի:

Իսկ Անտոնինոս այն որ կոչեցան Եւսեբէս, իբրև առաջնորդեաց ՚ի Թագաւորութեանն զքսան և զերկու ամս, Մարկոս Աւրելիոս Վերոս Անտոնինոս որդի նորա հանդերձ լուկիոսաւ եղբարբ իւրով կալաւ զկնի նորա. յայնմ ժամանակի խռովութիւն քաղում եղև հալածանաց ՚ի կողմանս ասիացւոց, և կատարեցաւ վկայութեամբ Պողիկարպոս: Բայց արժան է զի գիրք վկայութեան նորա որ պահեալ են մինչև ցայսօր ժամանակի՝ գնեւ զնա ՚ի մէջ

Եկեղեցի Աստուծոյ՝ որ է 'ի Զմիւռնա, եկեղեցւոյն Փիլամեայացոց և հասարակաց ամենեցուն ընդ ամենայն տեղիս սրբոց կաթողիկէ եկեղեցւոյն ժողովրդոյն շնորհք, խաղաղութիւն և սէր Աստուծոյ Հօր և Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի բազմասցի:

Գրեցաք առ ձեզ, եղբարք, վասն ամենեցուն որ միանգամ վկայեցին և վասն Պօղիկարպոսի երանելւոյն, որ 'ի ձեռն վկայութեան իւրոյ իբրու կնքեալ և դադարեցոյց զհալածանս: Յետ այսորիկ մինչև ձեռն արկեալ 'ի պատմութիւն Պօղիկարպոսի, վասն այլոց վկայից առեալ 'ի խօսել թէ որպիսի՝ պնդութիւն ոգւոց ցուցին նոքա 'ի տանջանա չարչարանացն, մինչ զի զարմացուցին զնոսա, որք միանգամ շուրջ կային տեսանելով՝ զի զկէսս խոշտանգանօք քանից մինչև ցներբին երակունս և 'ի ջիղս քերեալ քանցէին, որպէս զի թագուն գործարանաց մարմնոյն և աղեաց յերևան գալ: և կիսոց գաղտակուրս սուրս որ 'ի ծովէ՝ 'ի ներքոյ նոցա արկանէին, և տէգս սայրասուրս 'ի գետին տարածանէին, և զամենայն ազգ տանջանաց մատուցանէին նոցա, և յետոյ 'ի կերակուր գազանաց տային: Բայց պատմեն քաջին Գերմանիկեայ առաւել փայլել, որ արիացեալ շնորհօքն Աստուծոյ և յաղ-

յիշատակի այսր պատմութեան. զի գրեալ իսկ են գիրքս այս իբրև 'ի գիմաց եկեղեցւոյն այնորիկ որում առաջնորդէր նա՝ առ եկեղեցիսն որ են 'ի կողմանս ասիացւոց, և ցուցանէ այսու բանիւ: Եկեղեցիք Աստուծոյ որ էին 'ի Պողոմեայ, և առ ամենայն ժողովուրդս որ են 'ի սուրբ եկեղեցիս ընդ ամենայն տեղիս, շնորհք և խաղաղութիւն և սէր Աստուծոյ Հօր և տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի բազմասցի: Գրեցաք առ ձեզ, եղբարք, վասն ամենայնի որ միանգամ վկայեցին, և վասն Պօղիկարպոսի երանելոյ՝ որ կնքեացն 'ի ձեռն վկայութեան իւրոյ, և դադարեցին՝ հալածանքն: Յետ այսորիկ և յառաջ քան զպատմութիւնն Պօղիկարպոսի, և վասն այլոց վկայից պատմեն և գրողմեն գրով, թէ որպիսի՝ համբերութիւն ցուցին նոքա 'ի ցաւս անձանց իւրեանց, այնպէս զի զարմացուցին որ միանգամ շուրջ կային և հայէին ընդ նոսա. զի էր ժամանակ որ տանջանօք մինչև 'ի ջիլն քերեալ լինէին նոքա, որպէս զի աղիք որովայնի նոցա երևէր. բայց էր ժամանակ զի և դադարակուրս սուրս որ լինին 'ի ծովու արկանէին 'ի ներքոյ նոցա, և պէսպէս երբանս և տանջանա մատուցանէին նոցա, և յետոյ 'ի կերակուր գազանաց տային: Բայց պատմէ եթէ առաւել առաքինա-

Թեաց երկիրդի մահուն՝ որ տնկակիցն է բնութեան մարմնոյս: Իբրեւ կամէր Փոխանակ բոլորէին հրապուրել զնա, և զնէր առաջի նորա զհասակն, և ասէր, Տղայ ես և մանուկ՝ խնայեա յանձն քո: Նորա ոչինչ միտ եղեալ բանիցն, խնդուութեամբ բռնուն հարկանէր զգազանացն, և յանձն իւր զնոսա ձգէր, իբրու գորգուելով զնոսա և բռնի, որպէս զի լուծցի վաղվաղակի յանօրէն և յամբարիշտ յաշխարհէ աստի յայսմանէ: Յետ սբանչելի մահու նահատակութեանս, զարմացեալ բազմութեան ամբոխին ընդ արուծիւն քաջութեան աստուածասէր վկայիս, և ընդ առաքինութիւն բոլորումն ազգին քրիստոնէից, սկսան յանկարծակի միաբարբառ աղաղակել, Բարձ զանաստուածսրդ, խնդրեսցի Պօղիկարպոս: Եւ ընդ աղաղակին լինէր ամբոխ մեծի խռովութեան: Այնք Կուխնտոս ոմն յազգէ Փուխգացի՝ այն ինչ նորոգ եկեալ՝ ի կողմանց անտի Փուխգացոց, եկաց ի միջի և տեսեալ զգազանսն և զայլ սպառնացեալ տանջանսն, զահի հարաւ և տկարացեալ ի միտս իւր, անկաւ ի յուսոյ փրկութենէն: Այլ յայտ առնէ բան գրոյս, զի փութկոտ ոմն էր այրս և Թեթե, և ոչ երկիւզածու.

ցաւ Գերմանիկոս քաջ. զի զուարթացեալ էր նա շնորհքն Աստուծոյ, յաղթեաց մահուն երկիրդի որ տնկեալ էր ի մարմնի: Իբրեւ կամէր անթիհիւպատոսն հրապուրել զնա, և զնէր առաջի նորա զհասակն նորա և ասէր Թե աղայ ես և մանուկ, խնայեա յանձն քո: Իսկ նմա ոչինչ եղև փոյթ, այլ խնդուութեամբ բռնուն հարկանէր զգազանացն և ամէր սու ինքն, ոչ միայն գորգուելով այլ և բռնի՝ որպէս զի լուծցի նա վաղվաղակի յանօրէն և յամբարիշտ աշխարհէ աստի յայսմանէ. և սբանչելի մահուամբն նորա ամենայն մարդիկն զարմացան ընդ վկայութիւն և զօրութիւն այսր վկայի և սիրելւոյ Աստուծոյ, և ընդ առաքինութիւն ամենայն Ժողովրդեանն քրիստոնէից. և յանկարծակի սկսան աղաղակել և ասել. բարձցին՝ որ միանգամ առանց աստուծոյդ իցեն, խնդրեսցի ի մէջ. եկեսցէ՝ Պօղիկարպոս: Իբրեւ եղև խռովութիւն բազում յաղաղակել անդ նոցա, այր մի զի անուն էր նորա Աղյինդոս, յազգէ փրկագացի, որ այն ինչ նորոգ եկեալ էր ի կողմանց անտի փուխգացոց. և իբրեւ եկաց և ետես նա զգազանսն և զգազանութիւն նոցա՝ զահի հարաւ և հիւանդացաւ ի միտս իւր, և յետոյ լուծեալ լքաւ ի կեանս իւր: Բայց ցուցանէ բան գրոցս այսոցիկ, եթէ այր էր նա փութկոտ Թեթե, և ոչ վասն աստուածաշուքութեան տեսուն մերայ է.

• Այս ինքն. խնդրեսցի, ի մէջ եկեսցէ Պօղիկարպոս:

Թեամբ եկեալ ընդ այլս յատեան զատաստանի։ Թէպէտ և կորեաւ նա, այլ օրինակ եթող ամենայն մարդոյ, Թէ չէ արժան յախուռն և յաներկիւզս վազվազել 'ի վտանգս յայտոսիկ։ Եւ օրինակ զայս եղև վախճան առնա։ Իսկ սքանչելին Պօղիկարպոս լուեալ զեղեցոցս ամենայնի՝ եկաց անխուով, և անյող դողդե և անշարժ պահեալ զբոյս բարուց իւրոց՝ կամէր մնալ անդէն 'ի քաղաքին, այլ տեղի ետ ապա աղաչանաց այնոցիկ որ ընդ նմայն էին՝ ելանել սակաւ ինչ հեռի 'ի քաղաքէ անտի յազարակ մի։ Եւ անդ լինէր սակաւութ ամամբ, և այլ ինչ ոչ գործէր, ոչ զցայգ և ոչ զցերեկ, բայց հանապազորդէր յաղօթս առ Տէր, որովք խնդրէր և հայցէր և աղաչէր լինել խաղաղութիւն համօրէն եկեղեցեաց՝ որ էին ընդ ամենայն աշխարհ. և այս էր նորա գործ հանապազօր։ Եւ մինչդեռ յաղօթս կայր երեք աւուրբք յառաջ մինչև մասնեալ նորա, ետես գիշերի տեսիլ, զի բարձն որ կայր 'ի ներքոյ գլխոյ նորա՝ յանկարծակի վառեալ և մաշեալ ծախեցաւ հուրք։ Եւ ընդոստ զարթուցեալ նորա 'ի քնոյն, մեկնեաց անդէն զտեսին զայն այնոցիկ որ շուրջն կային, որ ինչ լինելոց էր առ յապա՝ պարզ և մեկին բանիւք կանուխ գուշակելով եթէ վասն Քրիստոսի հրով փոխիմ ես 'ի կե-

արկ նա զանձն իւր 'ի գատաստան ընդ այլս։ Իայց սակայն Թէպէտ և նա կորեաւ, օրինակ յայտոսի եթող նա ամենայն մարդոյ, Թէ ոչ արժան է վազվազակի ումեք արկանել զանձն իւր իբրև յայտոսի իրս համարձակարար առանց երկիւղի տեսնոն մերոյ։ Իայց կատարած սոցս եղև այսպէս։ Իսկ Պօղիկարպոս սքանչելի իբրև լուաւ՝ զառաջինն եկաց մնաց առանց խուովութեան, և պահեաց զմասն իւր հաստատուն և ոչ շարժուն, և կամեցաւ մնալ նա անգէն 'ի քաղաքի։ Եւ իբրև աղաչեցին զնա որ ընդ նմայն էին ելանել արտաքս յազարակ որ սակաւ ինչ հեռի էր 'ի քաղաքէ անտի՝ յանձն էառ, և էր անգ սակաւութ, և այլ ինչ ոչ գործէր՝ ոչ զցայգ և ոչ զցերեկ, բայց հանապազորդէր յաղօթս առ տէր մեր։ զի նոքք խնդրէր և հայցէր և աղաչէր լինել խաղաղութիւն ամենայն եկեղեցեաց որ են ընդ ամենայն աշխարհ. զի այս գործ էր նորա հանապազօր։ Եւ մինչդեռ յաղօթս կայր, երեք աւուրբք յառաջ մինչև մասնեալ էր, ետես գիշերի տեսիլ, զի յանկողինն որ կայր 'ի ներքոյ գլխոյ նորա՝ յանկարծակի վառեցաւ հուր և մաշեաց զնա։ Իսկ իբրև զարթեաւ յայնմիկ՝ նոյնժամայն մեկնեաց զտեսիլս զայս. և պարզ մեկին մեկնեաց. յառաջագոյն ասաց նա այնոցիկ որ էին ընդ-

նաց աստի: Եւ 'ի պնդել զկնի նորա խնդրակաց, դարձեալ միւսանգամ վասն սիրոյ եղբարց բռնադատեցաւ փոխել յայլ միւս ևս ագարակ: Այլ յետ սակաւու միոյ հասին ժամանեցին նմա անդէն՝ որ զհետն մտեալ էին, և կալեալ անդ զերկուս պատանեակս, իրրև զմին 'ի նոցանէ բրածեծ սպանին, 'ի միւսոյն առաջնորդեալ ածան 'ի վանս Պօղիկարպեայ: Եւ յերեկոյի ժամուն հասեալ 'ի տեղին՝ գտին զնա բազմեալ 'ի վերնատան ուրեք, և կարելով նորա փախել 'ի միւս այլ տուն, ոչ կամեցաւ, այլ ասէ. կամք Տեառն եղիցին: Եւ իբրև գիտաց թէ հասին, որպէս և գիրն ասէ, էջ առ նոսա և խօսեցաւ ընդ նոսա զուարթ երեսօք և հեզութեամբ, և կարծեալ թուէր այնոցիկ որ ոչն գիտէին զնա եթէ սքանչելիս ինչ տեսանիցեն, զի հայէին ընդ հինաւուրց ծերութիւնն, և ընդ լըջադէմցածութիւն պարկեշտութեան նորա. և թէ այնչափ փոյթ պնդութեան էր նոցա ըմբռնել զծերունի զօք այդպիսի: Իսկ նա նոյն ժամայն հրամայեաց զնել առաջի նոցա սեղան, և աղաչէր նոցա վայելել 'ի կերակուրս առատապէս, ժամ մի միայն շնորհելով նմա կալ յաղօթս: Եւ իբրև համարձակե-

նմա որ ինչ լինելոց էր առ յապա, եթէ վասն Քրիստոսի հրով վախճանիմ ես յաշխարհէ աստի: Իսկ իբրև ստիպէին մեծաւ պնդութեամբ այնոքիկ որ խնդրէին զնա, դարձեալ միւսանգամ վասն սիրոյ եղբարց բռնադատեցաւ փոխել յայլ միւս ևս ագարակ: Եւ յետ սակաւու միոյ հասին ժամանեցին նմա անդէն՝ որ զհետն մտեալ էին նորա. բայց կալան անտի երկու պատանեակս և տանջեցին զմին 'ի նոցանէն, և տարան ցուցին նոցա զվանսն Պօղիկարպոսի: Բայց յորժամ հասին նմա անդ՝ ժամանէր երեկոյ, գտին զնա զի բազմեալ էր 'ի վերնատան միոյ. և իբրև կարէր փախել նա 'ի միւս ևս տուն՝ ոչ կամեցաւ, այլ ասէր՝ եթէ կամք Աստուծոյ լիցին: Եւ իբրև գիտաց եթէ հասին, որպէս և բան ասէ, էջ առ նոսա և խօսեցաւ ընդ նոսա զուարթ երեսօք և քաղցրութեամբ. և կարծեալ թուէր այնոցիկ որ ոչն գիտէին զնա եթէ սքանչելիս ինչ տեսանեն. զի հայէին ընդ հնութիւն ծերութեան նորա և ընդ ցածութիւն և ընդ հաստատութիւն երեսացն նորա. և թէ որ իբրև զայս պնդութիւն եղև՝ զի ըմբռնեսցի այնպիսի ծեր: Իսկ նա նոյն ժամայն հրամայեաց զնել առաջի նոցա սեղան, զի խորտիկս աղնիւս պատրաստեաց նոցա: Բայց խնդրեաց 'ի նոցանէն ժամ մի՝ յաղօթս ցածութեամբ: Եւ իբրև համարձակեցին նմա՝ յարեաւ կայր յաղօթս լի շնորհօք տեառն մերոյ, որպէս զի զարմացին որք միանգամ եկին և լսէին մինչեւ յաղօթս կայր նա. և բազումք 'ի

ցին նմա, յարեալ կայր յաղօթս լի չնորհօք Տեառն մինչ զարմանալ ամենեցուն՝ որոց միանգամ եկեալ և լսէին, զի յաղօթս կայր նա, և բազումք 'ի նոցանէ ստրջանային 'ի միտս իւրեանց եթէ որպիսի այր ծերունի, ցածուն և արժանի Աստուծոյ հանդերձեալ է մեռանել: Յետ այսոցիկ ամենայնի՝ մերս յիշատակեալ գիր յառաջ վարէ զայս կարգ պատմութեան. Եւ իբրև դադարեաց նա յաղօթիցն, ասէ, յորում զամենեսեան՝ որոց կենակից ընդ նմա եղեալ էր երբեմն՝ յիշատակէր, զփոքունս և զմեծամեծս, զպատուականս և զանարգս և զամենայն եկեղեցիս որ ընդ բոլոր տիեզերս: Եւ իբրև ժամ գնալոյն հասանէր, նստուցին գնա 'ի վերայ իշոյ և ածին 'ի քաղաքն, և էր օր մեծի շաբաթուն⁵: Եւ պատահեաց նմա իւրենարքոս Հերովդէս և հայր նորին Նիկեաոս. որոց նստուցեալ գնա ընդ իւրեանս 'ի կառս և հրապուրէին ասելով. Եւ զի՞նչ չար կայցէ ասել, Տէր իմ կայսր, և զո՞հեւ և կեալ, Նա 'ի սկզբան՝ ոչ ետ նոցա պատասխանի, իսկ իբրև ստիպէին, ասէ. Չկամիմառնել զայդ զոր խորհրդակիցն ինձ լինիք: Նոքա իբրև տեսին թէ ոչ լսէ, բանս լուտանաց 'ի նա արձակեալ, փութով 'ի դուրս գնա մղեցին, որ յեւանեւն շտապաւ 'ի կառացն ջախեցան խուչակունքն, այն է սրունիցն ոլոքք: Իսկ ինքն անխուով ամենեւին իբրու այն թէ

նոցանէն զգլանային յանձինս իւրեանց, եթէ որպիսի այր հանդերձեալ է մեռանել՝ ծեր, ցածուն, արժանի Աստուծոյ: Եւ հանդերձ այսոցիմօք դարձեալ ցուցանեն գիրք պատմութեան նորա այսպէս. եթէ յետ այսր իբրև յիշեաց զամենայն մարդ յաղօթս իւր, և զայնոսիկ՝ որ երբեք ոչ ձանաչէր զնոսա, զփոքունս և զմեծամեծս, զպատուականս և զանարգս, և զամենայն եկեղեցիս որ ընդ բոլոր տիեզերս, կատարեաց զաղօթս իւր: Եւ իբրև եհաս ժամ գնալոյն անտի. նստուցին գնա 'ի վերայ գրաստու և ածին 'ի քաղաքն, և էր շաբաթն մեծ. և պատահեաց նմա Հերովդէս իրենարքոյ, և հայր նորին Նիկեաոս: Նոքա նստուցին գնա ընդ իւրեանս 'ի կառս, և հրապուրէին գնա մինչդեռ նստէին ընդ նմա 'ի կառսն, և ասէին ցնա. Թէ զի՞նչ չար է յայսցանէ, ասել մարդոյ տէր իմ կայսր՝ և զո՞հեւ և կեալ: Իսկ նա զտուալին ոչ ետ նոցա պատասխանի. իսկ իբրև ստիպէին ասէ. Ոչ գործեմ ես զայդ՝ զոր դուք խրատ տայք: Իսկ նոքա իբրև տեսին թէ ոչ լսէ՝ բանս չարացարս տային նմա: Եւ նոյնժամայն առին ընկեցին գնա 'ի կառացն անտի. և իբրև անկալ ջախեցան խուչակունք իւր: Բայց նա ոչ դարձաւ, այլ իբրու այն թէ

ուրիշ նման եղեալ՝ յօժարամիտ անդուծեամբ երթայր առաջնորդեալ ՚ի կրկէսն: Իբրև լինէր ամբոխ մեծ և շոխնդն աղաղակի յասպարիզի անդ, մինչև չլսել բազմաց ՚ի նոցանէ, ՚ի մտանել Պօղիկարպոսի ՚ի կրկէս անդր ձայն եղև յերկնից. Քաջալերեաց զօրացիր, Պօղիկարպէ: Զձայնն բազումք ՚ի մերոց աստի լուան, այլ զձայնատուն ոչ տեսին: Եւ իբրև ածաւ ՚ի բեմն, լսելի եղև ամբոխ աղաղակի, զի լուան եթէ ըմբռնեցաւ Պօղիկարպոս: Մատուցեալ հարցանէր զնա Փոխանակ բդեշխին եթէ դո՛ւ իցես Պօղիկարպոսն. և իբրև խոստովան եղև, հրապուրէր զնա ուրանալ. Պատկառեա, ասէ, ՚ի ծերութենէ այդի քումմէ. և այլ նման սոցին բազում բանս յաւելոյր ասէր, որպէս սովոր են նոքա. և թէ՛ Նրդուիր դու ի բաղդ կայսեր. եկ ՚ի միտս քո, և ասա, բարձ զամբաւրիշտս, որք անաստուածքն իցեն: Իսկ Պօղիկարպոս լուրջ երեսօք նայեցաւ ընդ ամենայն ժողովուրդն՝ որ էին յասպարիզի անդ, շարժեաց զձեռն իւր՝ յողացել, նայեցաւ յերկինս և ասէ բարձ զանաստուածա: Իսկ իբրև պնդէր դատաւորն եթէ Նրդուիր և արձակեմ զքեզ, հայհոյեա զՔրիստոս, Պօղիկարպոս ասէ. Ութսուն և վեց ամ է զի ծառայեմ նմա, և մեղ ինչ

ինչ նմա ոչ եղև, ուրախութեամբ և պնդութեամբ երթայր: Եւ իբրև ածին զնա յասպարէս անդ՝ ուր զգաղանսն արձակէին, և եղև ամբոխ մեծ յասպարիսի անդ, զի բազմաց ՚ի նոցանէ չէր լուեալ թէ եմուտ Պօղիկարպոս յասպարէզ անդ: Եւ մինչեւ մտանէր և երթայր՝ ձայն եղև յերկնից և ասէ. Քաջալերեաց, զօրացիր, Պօղիկարպէ. զձայնն բազումք ՚ի մերոց աստի լուան, այլ զձայնատուն ոչ տեսին. և եղև խոովութիւն մեծ՝ զի լուան թէ ըմբռնեցաւ Պօղիկարպոս: Եւ իբրև մատուցաւ հարցանէր զնա անթիւն պատոն եթէ Դո՛ւ իցես Պօղիկարպոսն. և նա խոստովան եղև. Հրապուրէր զնա ուրանալ՝ և ասէր. Պատկառեա ՚ի ծերութենէ այտի քումմէ. և այլ բազում բանս ասէր որ նման էր սոցին՝ որպէս սովոր են նոքա ասելոյ. ասէ՛ Նրդուիր դու ՚ի փառս կայսեր և սարճացոյց. ասա թէ բարձցին որ միանգամ առանց աստուծոյդ իցեն: Իսկ ինքն Պօղիկարպոս լուրջ երեսօք նայեցաւ ընդ ամենայն ժողովուրդն՝ որ էին յասպարիսի անդ. շարժեաց զձեռն իւր՝ ել յողացել և նայեցաւ յերկինս և ասէ. բարձցի որ միանգամ աստուծոյդ իցեն: Իսկ իբրև ստիպեաց զնա գատաւորն, ասէ Նրդուիր և

• Պետի՛ որ միանգամ ասանց աստուծոյդ իցին:

ոչ արար ինձ, զիարդ կարեմ ես հայհոյել զԹագաւորն իմ և զՓրկիչն: Ի ստիպելն զնա դարձեալ դատաւորին եթէ. Երդուիր 'ի բաղդ կայսեր: Պօղիկարպոս ասէ. Զառանցես, զծաղու գաս, զի ասես. Երդուիր 'ի բաղդ կայսեր, և պատճառիս չգիտել թէ ով իցեմ'ես. արդ լուր դու համարձակ՝ քրիստոնեայ եմ'ես. և եթէ կամիս դու ուսանել զբանս քրիստոնէից, ժամ տուր և լուիցես: Փոխանակ բղեշխին աւսէ. Հաճեա հաւանեցո՛ զժողովուրդդ: Պօղիկարպոս ասէ. Քեզ իսկ իրաւունս ցուցանել արժանի համարիմ, զի ուսեալ է մեր, իշխանութեանց և պետութեանց՝ որ Աստուծոյ հրամանաւ կարգեալ են, պատիւ ըստ արժանեաց ընծայել, որ ոչ փնաս առնիցէ մեզ. այլ զսոսա չհամարիմ բնաւ արժանի պատասխանայ: Փոխանակ բղեշխին ասէ. Քաղանս ունիմ ես, և նոցա արկանեմ զքեզ, եթէ ոչ զղջացեալ ապաշաւես: Պօղիկարպոս ասէ. Կոչեա զնոսա, զի չիք մեր փոփոխումն ապաշխարութեան 'ի բարեաց 'ի չարիս, այլ բարւոք է մարդոյ դառնալ և ապաշխարել 'ի չարեաց յարդարութիւն: Փոխանակ բղեշխին աւսէ. Հրով մաշեմ զքեզ եթէ զգազանօք արհամարեալ և ոչ դառնաս: Պօղիկարպոս ասէ. Հուր սպառ-

արձակեմ զքեզ, հայհոյեա՛ զքրիստոս. ասէ Պօղիկարպոս. Ութտուն և վեց ամ է իմ՝ զի ծառայեմ'նմա, և իւրք մեզ ինչ ոչ արար ինձ, զիարդ կարեմ ես հայհոյել զԹագաւորն իմ՝ որ փրկեաց զիս: Եւ դարձեալ ստիպէր զնա դատաւորն և ասէր. Երդուիր 'ի փառս կայսեր. ասէ Պօղիկարպոս. Կատակելով կատակես դու զի ասես՝ Երդուիր 'ի փառս կայսեր. և առնես դու զանձն քո իբրու այն թէ ոչ զթողցես դու թէ ով ես իցեմ. արդ լուր դու համարձակ՝ քրիստոնեայ եմ'ես. եթէ կամիս դու ուսանել զբանս քրիստոնէութեան՝ ժամ տուր և լուր: Ասէ անթիշիւպատոսն. Հաճեա հաւանեցո՛ զժողովուրդդ: Պօղիկարպոս ասէ. Զքեզ գոնեա բանի արժանի աբարի. զի ուսեալ է մեր եթէ իշխանաց և առաջնորդաց որ Աստուծոյ հրամանաւ կարգեալ են՝ պատիւ ըստ արժանեաց արասցուք՝ որ ոչ փնաս առնիցէ մեզ. այլ զնոսա չհամարիմ բնաւ արժանի պատասխանայ: Հիւպատոսն ասէ. Քաղանս ունիմ ես, և նոցա արկանեմ զքեզ՝ եթէ ոչ զղջացեալ ապաշխարես: Նա ասէ. Կոչեա զնոսա և եկեսցեն, զի չիք մեր փոփոխումն ապաշխարութեան 'ի բարեաց 'ի չարիս, այլ բարւոք է մարդոյ դառնալ և ապաշխարել 'ի չարեաց 'ի բարիս: Իարձեալ միասնեամ ասէ. Հրով մաշեմ զքեզ, եթէ զգազանօք արհամարես և ոչ դառնաս: Պօղիկարպոս ասէ.

նապ դու, որ առ ժամանակ մի բարբառեալ և յետ սակաւու միոյ շիջանի. զի ոչ գիտես դու զհօւր դատաստանաց և զտանջանս յաւիտենից՝ որ պահեալ կանամբարշտաց: Այլ առ ինչ յապաղեա. տուր բերել զոր կամիսդ: Զայս և աւելի քան զայսոսիկ ասէր նա. և լի էր քաջութեամբ և խնդութեամբ և երեզոք նոր փայլէին շնորհօք. զի ոչ միայն տրտմելով ոչ տրտմեցաւ նա, կամ խռովեցաւ ՚ի բանից անտի ասացելոց ընդդէմ իւր, այլ ՚ի հակառակէն՝ փոխանակ բռդեշխին զարմացեալ լինէր, և յղէր քարոզ երիցս անգամ կարդալ ՚ի մէջ կրկիսին եթէ. խոստովանեղև Պօղիկարպոս թէ քրիստոնեայ եմ: Ընդ լուր բանի քարոզին բազմութիւնն հեթանոսաց և Հրէից համօրէն՝ որ բնակեալ էին ՚ի Զմիւռնիա, ՚ի զայրոյթ բարկութեան և ՚ի ձայն աղաղակի գոչէին. Իսկ վարդապետ և ուսուցիչ Արիացւոց, հայր քրիստոնէից, կործանիչ բազնաց մերոց, որ ուսոյց բազմաց թէ մի զոհեացեն դից և երկիրպագանիցեն՝ նոցա: Զայս ասէին և աղաղակ բարձեալ աղաչէին զՓիլիպպոս զասիապետն⁶, զի արձակեցէ առիւծ ՚ի վերայ Պօղիկարպոսի: Եւ նա ասէ ցնոսա. Զունիմ ես իշխանութիւն, զի կատարեցան աւուրք գազանամարտիկ խաղուցս: Ապա հաճոյ թուեցաւ նոցա աղաղակել միա-

Հրով սպառնաս գու, որ առ ժամանակ մի տուրի և յետ սակաւ ժամանակի շիջանի, զի ոչ գիտես գու զհօւրն դատաստանաց որ լինելոց է, և զտանջանս յաւիտենից որ պահեալ են ամբարշտաց. այլ զինչ այսուհետեւ յամեն գու բերել զորինչ կամիս: Զայս խնդութեամբ, երեսը իւր լի էին շնորհօք, զի ոչ միայն տրտմելով փրամեցաւ նա, կամ խռովեցաւ յայնցանէ որ ասացեալն լինէին նմա. այլ գիպան նոցա, որպէս զի և անթիհիւպատոսն զարմացեալ էր: Եւ յղեաց քարոզ և քարոզէր ՚ի մէջ տապարիսին երիցս անգամ. Պօղիկարպոս խոստովանեաց ժամանակին իւրոյ, թէ քրիստոնեայ եմ: Իսկ իբրեւ ասացաւ այս ՚ի քարոզէ անտի, ամենայն ժողովուրդն հեթանոսաց և Հրէից որ բնակեալ էին ՚ի Զմիւռնիա քաղաք, մեծաբարկութեամբ ՚ի ձայն բարձր աղաղակէին և ասէին. Իսկ վարդապետ և ուսուցիչ ասիացւոց, հայր քրիստոնէից, և լուծիչ գից մերոց, զի ուսուցանէր բազմաց թէ մի զոհեացեն և երկիր պագանիցեն նոցա: Եւ իբրեւ ասացին զայս՝ աղաղակ բարձին և աղաչէին զՓիլիպպոս զիշխանն ասիացւոց, զի արձակեցէ առիւծ ՚ի վերայ Պօղիկարպոսի: Եւ նա ասէ ցնոսա. Ոչ ունիմ ես իշխանութիւն, զի

բարբառ եթէ. Այրեսցի կենդանւոյն Պօղիկարպոս: Քանզի հարկ իսկ էր կատարել տեսլեանն, զոր յաղօթման իւր ետես նա, զի բարձկնեարն՝ որ ընդ գլխով իւրով կայր, վառեալ այրէր, և դարձեալ առ իւրսն ասէր մարգարէութեամբ թէ կայ ինձ կենդանւոյն հրկէզ լինել: Եւ երազ երազ բանքն արդիւնք լինէին. զի վաղվաղակի դիմեալ ամբոխին ած կուտեաց յարուեստանոցաց և ՚ի բաղանեաց փայտ և խռիւ բազում, մանաւանդ Հրէայքն յօժարագոյնս՝ որպէս սովոր էին, ձեռն տային գործոյն: Իսկ իբրեւ պատրաստեցաւ խարոյկն, ՚ի բաց արար նա զամենայն հանդերձն յիւրմէ, ելոյծ և զգօտին իւր, և խնդրէր և ՚ի կօչկացն բոկանալ: Իբրու զի յառաջագոյն չէր նորա անձամբ զայն արարեալ, վասն զի փութային հաւատացեալք թէ ո՞վ ՚ի նոցանէ յառաջեցէ հուպ լինել ՚ի մարմին սրբութեան նորա և յառաջ քան զվկայական մահն. զի առաքինութեամբք և ամենայն վարուք բարեօք զարդարեալ էր նա: Եւ եղան անդէն պատրաստական գործիք շուրջ զխարուկան, և իբրեւ կամէին բեւեռել զսուրբն. Թոյլ սուք ինձ այսպէս, ասէ նա, զի որ տայ ինձ համբերել հրոյս, տացէ և կալ անխլիրտ ՚ի հուրս առանց զգուշութեան բեւե-

կատարեցան առուրք խաղուս: Ապա հաճոյ թուեցաւ նոցա աղաղակել ՚ի միասին, եթէ կենդանւոյն այրեսցեն զՊօղիկարպոս: Զի պիտոյ իսկ էր կատարել տեսլեանն այնմիկ զոր ետես նա ՚ի բարձի անդ որ կայր ընդ գլխով իւրով, զոր ետես նա զի վառեալ էր մինչդեռ յաղօթման կայր. և դարձեալ ասէ մարգարէութեամբ ցհաւատացեալն որ էին ընդ նմա, եթէ հրով ակն ունէի ես թէ այրեցայ. և այս երազ երազ, այն ինչ բանքն ասացան՝ և գործն կատարեցաւ, զի ժողովեցին բերին ժողովուրդքն ՚ի խանութից և ՚ի բազանեաց փայտ և խոտ, մանաւանդ Հրէայքն, զի խնդային և պընգէին յայսպիսի իրս ըստ սովորութեան իւրեանց: Իսկ իբր հուրն պատրաստեցաւ, ՚ի բաց արար զհանգերձն ամենայն յիւրմէ, և ելոյծ զգօտի իւր, և կամեցաւ լուծանել և զկօչկա իւր: Իբրու յառաջագոյն նա զայս ոչ գործէր. վասն զի փութային հաւատացեալք թէ ո՞վ ՚ի նոցանէ յառաջեցէ մատիցէ ՚ի հանդերձն նորա. զի ամենայն վարուք բարեօք զարդարեալ էր և յառաջ քան զծերութիւնն իւր: Նոյնժամայն այնուհետեւ եգան գործիքն որ պատրաստեալ էին ՚ի նիւթ հրոյն. և իբրեւ ՚ի պատրաստի էին նոքա բեւեռել բեւեռովք զնա, ասէ ցնոսա. Թոյլ սուք ինձ այսպէս. զի այն որ տայ ինձ զօրութիւն համբերել հրոյն, նոյն տայ ինձ անգէն

ուայդ: Եւ նորա թոյլ ետուն և ոչ բեւեռցին, այլ կապելով կապեցին. որ ինքնին ետ զձեռս իւր յետս և կապեցաւ, իբրեւ զխոյ մի նշանաւոր՝ որ ելանիցէ 'ի մեծէ հօտէն պատարագ ընդունելի. որոյ և յազօթս կացեալ ասէ. Հայր սիրելւոյ և օրհնելոյ որդւոյ քո Յիսուսի Քրիստոսի, յորոյ 'ի ձեռն ընկալաք զգիտութիւն քո աստուածութեան: Աստուած հրեշտակաց և զօրութեանց և ամենայն արարածոց, և ամենայն ազգի արդարոց՝ որ կենդանի են առ քեզ: Օրհնեմ զքեզ, զի արժանի արարեր զիս յաւուրս յայսմիկ և ժամուս առնուլ մասն 'ի թիւս Վկայիցդ 'ի ձեռն բաժակին Քրիստոսի. 'ի յարութիւն կենացն յաւիտենից հոգւոց և մարմնոց, 'ի հոգի սուրբ առանց ապականութեան: Զի սոքօք մատեայց ես այսօր առաջի երեսաց քոց պատարագ հաճոյական և ընդունելի, որպէս պատրաստեցեր դու յառաջագոյն, յայտնեցեր և լցեր, ո՛վ անսուտդ և ճմարիտ Աստուած: Վասն ամենայնի այսոցիկ զքեզ օրհնեմ արդ, զքեզ գովեմ, զքեզ փառաւորեմ՝ 'ի ձեռն քահանայապետին յաւիտենականի Յիսուսի Քրիստոսի որդւոյ քոյ սիրելւոյ. որով քեզ միանգամայն և Հոգւոյն սրբոյ փառք այժմ և 'ի հանդերձեալ յաւիտենին, ամէն: Եւ իբրեւ կա-

ընդերկարել 'ի հօրն. առանց յերկարելոյ և բեւեռելոյ: Եւ նորա թոյլ ետուն և ոչ բեւեռցին, այլ կապեցին կապելով: Իսկ ինքն ետ զձեռս իւր յետս և կապեցաւ, իբրեւ զգառն երևելի որ ելանէ 'ի հօտէ մեծէ, պատարագ ընդունելի Աստուծոյ ամենակալի: Եւ եկաց յազօթս և ասէ. Հայր Յիսուսի Քրիստոսի, որպէք սիրելի և օրհնեալ, այն որ 'ի ձեռն նորա ընկալաք մէք զգիտութիւն քո, Աստուած հրեշտակաց և զօրութեանց և ամենայն արարածոց և ամենայն տոհմն արդարոց որ կենդանի են առ քեզ: Օրհնեմ զքեզ, զի արժանի արարեր զիս աւուրս այսմիկ և ժամուս առնուլ մասն 'ի թիւ վկայից 'ի ձեռն բաժակին Քրիստոսի, 'ի յարութիւն կենացն յաւիտենից, շնչով և մարմնով և հոգւով որբով առանց ապականութեան. զի սոքօք մատեայց ես այսօր առաջի երեսաց քոց, պատարագ պարարա ընդունելի, որպէս պատրաստեցեր յառաջագոյն և յայտնեցեր. և առնես դու Աստուած ճմարտութեան: Վասն այսորիկ վասն ամենայն իրիք զքեզ փառաւորեմ և օրհնեմ, 'ի ձեռն քահանայապետին Յիսուսի Քրիստոսի որդւոյ քոյ սիրելւոյ: Զի 'ի ձեռն նորա քեզ և ընդ նմա հանդերձ հոգւով որբով, փառք և օրհնութիւն յայսմհետէ մինչև յաւիտենա յաւիտենից: Եւ իբրեւ կատարեաց զազօթն և ասաց ամէն:

տարեաց զաղօթման և ասաց զամենն, մարդիկն պաշտօնեայք հրոյն վառեցին զխարոյկն: Եւ 'ի սաստկանալ բոցոյն՝ սքանչելիս տեսաք, որոց տուաւ տեսանել, զի պահեցան սոքա աւետարանել և այլոց որ ինչ եղեն. զի հուրն կամարաձև գործեալ, իբրև հողմալից առաքատ նաւու պատէ շուրջ զմարմնով վկային, և էր նա 'ի մէջ բոցոյն ոչ իբրև զմարմին որ այրի, այլ իբրև զոսկի և զարծաթ՝ որ փորձի 'ի բովս. և հոտ անշշ գայր մեզ իբրև զհոտ կնդրկի, կամ իբրև բզմիոյ յազնիւ խնկոց: Այլ իբրև տեսին անօրէնքն, եթէ ոչ կարէ հուրն այրել զմարմին նորա, հրամայեցին մատուցեալ դահճին պահապանի գաղանացն՝ և խոցել զնա սրով: Եւ իբրև արար զայս՝ եւ 'ի նմանէ արիւն յոյժ մինչև շիջուցանել զհուրն, և հիացեալ զարմանայր ամբօխն, զի այսպիսի ընտրութիւն էր 'ի մէջ անհաւատիցն և ընտրելոց Աստուծոյ: Երրոց 'ի կարգէ եկաց և սքանչելի այրս այս, որ 'ի ժամանակս մեր եղև վարդապետ՝ նախանձաւոր առաքելոց և մարգարէից, և եպիսկոպոս կաթողիկէ եկեղեցւոյն Զմիւռնացւոց: Եւ ամենայն բան որ եւ 'ի բերանոյ նորա կատարեցաւ և կատարեսցի: Իսկ թշնամին չար քինաւորն և մախացող, որ հակառակն կայ ընդդէմ ամենայն տոհմի արդարոց, իբրև ետես զմեծութիւն

մարդիկն մանկունքն հրոյն վառեցին զհուրն: Իսկ իբրև բոցն տողորեցաւ ուժգին, սքանչելիս տեսաք մեք՝ որոց միանգամ տուաւ նոցա տեսանել, զի նոքա պահեցան աւետարանել այլոց զայն ինչ որ եղեն. զի ինքն հուրն գործեցաւ 'ի նմանութիւն խորանի՝ իբրև զկտաւ առաքատի նաւի յորժամ ընուցու օգով, և պատեալ էր շուրջ զմարմնով վկային. և էր նա 'ի միջի նորա՝ ոչ իբրև զմարմին որ այրի, այլ իբրև զոսկի և զարծաթ՝ որ փորձի 'ի բովս. և հոտ անուշ այնպէս գայր մեզ իբրև զհոտ կնդրկի, կամ իբրև զմիոյ յազնիւ խնկոց: Բայց յետոյ իբրև տեսին անօրէնքն եթէ ոչ կարէ հուրն այրել զմարմին նորա, հրամայեցին գահճի միում մատչել խոցել զնա սրով: Եւ յորժամ արար զայս. եւ 'ի նմանէ արիւն յոյժ և շիջոյց զհուրն: Եւ զարմացաւ ամենայն ժողովուրդն, եթէ է այսպիսի ընտրութիւն 'ի մէջ անհաւատիցն և ընտրելոց Աստուծոյ, զի մի 'ի նոցանէ էր այս երանեալ և սքանչելի այրս Աստուծոյ, որ եղև 'ի ժամանակս մեր նմանող առաքելոց և մարգարէից, եպիսկոպոս եկեղեցւոյն զմիւռնացւոց: Բայց ամենայն բան որ եւ 'ի բերանոյ նորա կատարեցաւ և կատարի: Իսկ թշնամին չար քինաւորն և նախանձաւորն, որ կայր հակառակ ընդդէմ ամենայն

վկայութեան նորա, և անդժտին 'ի ոկղանէ անտի զանարատ քաղաքավարութիւնն, և [Թէ որպէս պատկեցաւ անեղծ անթառամ պատկան, և զբարբիռնն յաղթութեան էառ անխափան առանց երկմտութեան, խորամանկէր հնարս հնարէր որպէս զի գոնեա մարմին նորա ոչ շնորհեսցի մեզ. զոր օրինակ բազումք ցանկային ունել զայն և հաղորդել ընդ մարմին սրբոյն: Քանզի սաղրեալ գրգռեցին ոմանք զՆիկեոսա զհայր Հերովդի և զեղբայր Դաւկիտեայ զգացուցանել դատաւորին, զի մի տացէ մեզ զմարմին սրբոյն, զի մի ասեն [Թողեալ նոցա զխաչելեալն, սմա երկիր պագանիցեն: Զայս ասէին նոքա 'ի սաղրանաց և 'ի գրգռութենէ անտի Հրէից, որք զգուշանային մերոցն՝ որոց պատրաստեալ էր առնուլ զնա 'ի խարուկէ հրոյն: Ոչ գիտելով նոցա եթէ մեք զՔրիստոս չկարեմք երբեք [Թողուլ, որ 'ի վերայ ամենայն աշխարհի, որոց կարգեալ են 'ի փրկութիւն, չարչարեցաւ, և ոչ այլում ումեք կարեմք պաշտօն մատուցանել: Սմա որպէս որդւոյ Ստուծոյ երկիր պագանեմք. իսկ զվկայան իբրև զաշակերտս Տեառն և նմանողս արժանապէս սիրեմք մեք վասն անպակաս բարեմտութեան նոցա առ [Թագաւորն մեր և առ վարդապետ, որոց լիցի և մեզ աշակերտակիցս նոցա լինել և հա-

տոհմն արգարոց, իբրև ետես զմեծութիւն վկայութեան նորա, այն որ յառաջագոյն անարատ էր, որպէս պատկեցաւ անեղծ պատկան, և զյաղթութիւն զոր էառ նա առանց երկմտութեան, խորամանկեցաւ որպէս զի և ոչ մարմին նորա շնորհեսցի մեզ, իբրու բազումք ցանկային առնել զայս և հաղորդել ընդ մարմին սրբոյն: Իրգռեցին այնուհետև ոմանք զԷնիկոսայ զհայր Հերովդի և զեղբայր Դեղկոսի, զգացուցանել դատաւորին զի մի տացեն մեզ զմարմին նորա. զի մի [Թողեն ասէ նոքա զայն որ 'ի խաչն ել, և սմա երկիր պագեն: Եւ իբրև գրգռեցին նոքա, օգնէին ընդ նոսա և Հրէայքն ևս, այնոքիկ որ և պահելով ևս պահէին զմեզ. զի մեք պատրաստեալ էաք առնուլ զնա 'ի հրոյ անտի: Զի ոչ գիտէին նոքա [Թէ մեք զՔրիստոս ոչ երբեք կարեմք [Թողուլ, զայն որ չարչարեցաւ վասն կենաց աշխարհի, այսինքն վասն այնոցիկ որ կամին կեալ. զի Քրիստոսի երկիր պագանեմք մեք և ոչ այլոց, նմա՝ որ էր որդի Ստուծոյ: Իսկ զվկայան սիրեմք մեք ըստ օրինի իւրեանց, զի նմանողք եղեն վկայութեան տեառն մերոյ, վասն գեղեցիկ և առաւել խորհրդոց զոր ունէին նոքա առ [Թագաւորն մեր և ուսուցիչն. զի արժանի լիցուք և մեք լինել նոցա աշակերտք և հաղորդք: Իսկ

զորդա: Իսկ իբրև ետես հարկւրապետն զյամառ պըն դու(թիւնն Հրէիցն, եդ 'ի միջի զմարմին սրբոյն և ըստ սովորութեան իւրեանց այրեաց. և ապա այնուհետև ժողովեցաք մեք զոսկերս նորա մեծագինս քան զականա պատուականս և քան զոսկի ընտիր, և եդաք զնոսա ուր արժանն էր: Յորում տեղով՝ որչափ ինչ մարթ է ժողովեալ մեր, ըստ շնորհելոյ Տեառն ուրախութեամբ և ցնծութեամբ առնեմք զօր յիշատակի վկայութեան նորա, իբրու 'ի յիշատակ որոց յառաջագոյն առաքինացան, և որոց զհետն գան 'ի կրթութիւն և 'ի հրահանգա: Այսոքիկ վասն երանելոյն Պօղիկարպեայ և վասն որ 'ի Փիլադելփեայ երկոտասանիցն նահատակութեամբ պսակելոց 'ի Զմիւռնիա. բայց առաւել քան զամենեցուն՝ նորա միայն յիշտակ մեծապէս հռչակի, որ և մինչև 'ի հետմանոսս անգամ ընդ ամենայն տեղիս պատմի. Եւ այս վախճան եղև սջանչելոյն և առաքելաշնորհ Պօղիկարպեայ, զորոյ զպատմութիւն եղբարք եկեղեցւոյն Զմիւռնացւոց 'ի Թղթին կանուխ յիշատակելոյ 'ի մէջ, մեզ աւանդեցին: Բայց առ սովիմք 'ի ժամանակս նահատակութեան Պօղիկարպեայ և վասն այլոց 'ի Զմիւռնիա վկայելոց գտցես 'ի գիրս յայս. ընդ որս և Մետրոդորոս ոմն, որ յաղանդոյ Մարկիոնի

իբրև ետես հարկւրապետն զմարտ Հրէիցն որպէս սովորէին նոքա, եդ զնա 'ի միջի և այրեաց: Եւ ապա յետոյ ժողովեցաք մեք զառկերս նորա որ պատուական են առաւել քան զականս պատուականս ծանրագինս, և գարձեալ են առաւել քան զոսկի ընտիր. և եդաք զնոսա ուր արժանն էր զոր Տէր ետ մեզ, զի լիցուք ժողովել ուրախութեամբ և ցնծութեամբ. և առնեմք մեք զօրն յիշատակի վկայութեան նորա, իբրև զիշտակ այնոցիկ որք յառաջագոյնն առաքինացան և պատրաստութիւն այնոցիկ որ հանդերձեալն են նմանոց լինել նոցա. զի իբրև զայս եղև որ գործեցաւ յերանելին Պօղիկարպոս հանդերձ երկոտասանիւքն 'ի Պիզզիփեայ որ վկայեցին 'ի Զմիւռնիայ, և առաւել քան զամենեցուն նորա միոյն բազում է յիշտակ այսպէս. զի և 'ի մէջ հետմանոսաց պատմի: Զի Պօղիկարպոսի սջանչելոյ և աշակերտի առաքելոյ, որ իբրև զայս կատարած եղև նորա: Եղբարք իսկ եկեղեցւոյն զմիւռնացւոց գրեցին զայս պատմութիւն նորա, յայսմ Թղթի զոր գրողմեցաք մեք: Բայց 'ի սոյն յայս գեռևս վասն այլոց վկայից որ վկայեցին 'ի Զմիւռնիայ, 'ի սոյն յայն ժամանակս գրեցին ընդ նմին ըստ վկայութեանն Պօղիկարպոսի, և ընդ նոսին ընդ այնոսիկ պատմեն. և վասն

կարծի լինել երէց, հրոյ մատեալ սպանաւ: Անուանին 'ի վկայս եղև յայնժամ երևելին Պիոն, զորոյ մի ըստ մտջէ զխոստովանութիւնս, զհամարձակութիւն բանիցն և զպատասխանատուութիւն վասն հաւատոց առ ժողովուրդն և առ դատաւորսն, և զհրահանգ և զուսումն վարդապետութեան նորոյ հրապարակաւ, և զյորդոր ապաշխարութեան՝ որոյ միանգամ 'ի փորձանաց անտի հալածանաց անկեալ էին. և զմխիթարութիւնսն զոր մխիթարէր նա 'ի տան բանտի զեղբարսն եկեալս առ նա, հանդերձ սղիմբք և զտանջանսն զոր համբեր նա, զցաւս դառնագինս և զբեւռսն և զժուժկալութիւն պնդութեան 'ի բոց հրոյն, և 'ի կատարած սքանչելեացս ամենայնի զմահ նորա որոյ միանգամ սիրողքն իցեն ուսանել, առաքեմք զնոսա 'ի գիրս լի կատարեալ դրոշմեալս 'ի պատմութիւնս վկայից, զոր ժողովեալ է մեր յառաջագոյն: Բաց 'ի սոցանէ ամենեցուն են և յիշատակք նահատակելոցն 'ի Պերգամոն քաղաք Ասիացւոց՝ կարպոսի և Բաբելայ և կնոջ ուրումն Ագաթոնիկեայ, որք երևելի և սքանչելի խոստովանութեամբ կատարեցան փառօք:

Մեռեգոտոսեայ՝ այն որ կարծեալ երևի երէց մղորութեան մարկիոնացւոց, այն որ զյոյս յարութեան չունէր նա: Իբրու վասն նախանձու վկայից Աստուծոյ մատնեցաւ և նա 'ի հուր և մեռաւ: Բայց յանուանի վկայիցն որ եղեն յայնժամ ժամանակի, մի 'ի նոցանէն էր երևելի Պիոնիոս, այն որ խոստովանութիւն նորա 'ի մասունս մատունս, և համարձակութեամբ բռնիւ իւրով և պատասխանովն վասն հաւատոց որ առ ժողովուրդսն. և առ դատաւորսն, և ուսումն վարդապետութեան նորա որ առաջի ամենայն մարդոյ, և զընդունելն զոր ընդունէր նա որ միանգամ անկան 'ի փորձանաց անտի հալածանաց, և զմխիթարութիւնսն զոր մխիթարէր նա 'ի տան բանտի զեղբարսն որ միանգամ մոռնէին տեսանել զնա: Եւ հանդերձ այսղբեմբք, և զտանջանսն զոր համբերէր նա, և չարարանացն և բեւեռել բեւեռացն, և զհամբերութիւնսն որ 'ի հուր անդ, և կատարած նորա որ ամենայնիւ լի կատարեալ էր, գրոշմեալ են 'ի պատմութիւնսն որ յաղագս նորա են. որ միանգամ սիրեն և կա մին ուսանել՝ ահա գրեալ է 'ի վճիռս վկայից որ ժողովեալ է մեր յառաջագոյն: Բայց է դարձեալ 'ի վճիռսն որ միանգամ վկայեցին 'ի Պերգամոն քաղաքի ասիացւոց, կարպոսի և Պեփեղոսի, և կնոջ միոյ որոյ անուն էր նորա Ագաթոնիկայ՝ որ կատարեցան երևելի և սքանչելի խոստովանութեամբ:

ԳԼՈՒԽ ԺԶ.

Երբ ո'րպէս Յոռտիկոս իմաստասէր յաշտարաւ
նկն 'ի Հռովմ քաղաքի զհաշտոս Քրիստոսի
վկայական մահոշաւք կնքեաց զվախման իշր:

Ընդ այն ժամանակս յիշատակեալն 'ի մէջ փոքր
մի յառաջագոյն Յուստինոս՝ յետ մատուցանելոյ նորա
ինքնակալաց զերկրորդ նամակ պատասխանատուու-
թեանն վասն կրօնից մերոց, կատարեցաւ վկայու-
թեամբ 'ի նենգաւոր քսութեանէ Լրեսկեստեայ փի-
լիսոփայի, որ ըստ Լիւնիկեան անուանն և նախանձա-
ւոր վարուց լինէր: Փոխանակ զի բազում անգամաւ լի
բազմութեան ունկնդրաց յաղթահարէր զնա Յուս-
տինոս, 'ի վերայ Ճմարտութեանն՝ զոր քարոզէր,
վկայական մահուամբ զյաղթական ընկալաւ զվախ-
ման: Եւ զսոյն զայս կատարած կենաց ճարտարամիտ
իմաստասէրն Ճմարտութեանց ամենայնի մեկնապէս
կանուխ գուշակէր 'ի նամակի անդ պատասխանոյն՝
բանիւս. Ես, ասէր, սպասեալ ակն ունիմ մատնել 'ի
միոյ յայնցանէ՝ որ փիլիսոփայքն կոչին, և բւեռել

վկայասաներորդ. քե ո'րպէս Յոռտիկոս փիլիսոփայ մինչդեռ
աւետարանէր 'ի Հռովմ քաղաքի զքանն Քրիստոսի՝
վկայեաց:

Ընդ այն ժամանակս Յուստինոս այն որ յառաջ քան զա-
կաւ մի ասացաք վասն նորա, յետ մատուցանելոյ նորա զնամակս
պատասխանելոյ երկրորդ վասն ուսմանս մերոյ նոցուն թագաւո-
րացն, կատարեցաւ վկայութեամբ: Զի Լրեսկոս փիլիսոփայ, որ էր
նա կինիկոս՝ այսինքն չուն, զի խորհրդովք և արգեամբք՝ անուանն
իւրոյ նախանձէր նմանել. փոխանակ զի բազում անգամ յանդի-
ման լսողաց բազմաց որ կային յաղթեաց նմա մեղաւորեմբ Յուս-
տինոս: Իսկ յետոյ յօգեաց բազբազոյս կուտել 'ի վերայ նորա
նենգութեամբ, և վասն Ճմարտութեանն զոր գրէր քարոզէր նա,
վկայութեամբ կատարեցաւ: Եւ զսոյն զայս և այս փիլիսոփայս
Ճմարտութեամբ մեկնապէս ասաց 'ի նամակի անդ պատասխան-
ելոյն զոր արար նա: Եւ որ քնչ անցանելոց էր ընդ նա, կանխեաց
յառաջագոյն այսու բանիւ, թէ և ես՝ ասէ՝ սպասեալ ակն ունիմ

լնդ փայտի, 'ի կրեսկենտեայ Թերևս 'ի պոռտոռզ և 'ի մնապարծ ստանուն փիլիսոփայէ, զի չէ արժանի փիլիսոփայի անունն, որում չէն տեղեակ՝ վկայէ յայտնապէս առաջի ժողովրդեան Թէ անաստուածք են քրիստոնեայք և ամբարիշտք, և զայս առնէ 'ի շնորհուկս ռամկին չարաչար մոլորութեամբն: Զի եթէ չէ նորա երբեք ընթերցեալ զուսուսն վարդապետութեան Քրիստոսի, և համարձակի ասել 'ի վերայ մեր ստութիւն, յայտ է Թէ չար ևս է նա քան զտրգէտս, որք բազում անգամ զգուշանան 'ի խօսելոյ՝ զոր ոչն գիտեն, կամ վկայ լինել ստութեան: Ապա եթէ ընթերցեալ և չեղև խելամուտ մեծութեանն որ 'ի նմա, կամ Թէ խելամուտ եղև, և զայդ այդպէս առնէ՝ զի մի կասկածաւոր երևեսցի, առաւել ևս վատթար և յուեգոյն գտանի, զի տգիտութեան ռամկին և անմիտ կանխակալ կարծեաց և երկիւղի ստորակ է այնպիսին: Հարցի զնա հարցուածս՝ որ իբրև զայս են, զի ուսայց 'ի նմանէ և յանդիմանեցից եթէ արդարև ոչինչ ոչ գիտէ: Ասմիմ զի գիտիցէք դուք եթէ ճշմարիտ ասեմ, զի եթէ ոչ մատուցան առ գիտութիւնդ ձեր սոյն այս բանք մեր հասարակաց, պատրաստ եմ դարձեալ յանդիման առնել միւսան:

մտանել 'ի միոյ յայնցանէ որ անուանիքն են, կամ 'ի կրեսկոսէ փռասեր և սուս փիլիսոփայէ, և կամ յայլմէ, և բեւեռել ընդ փայտի. զի ոչ փիլիսոփայ արժան է մեզ կոչել զնա, զայր մի՞ որ զոր ինչ ոչ գիտէ՝ վկայէ յայտնապէս առաջի ժողովրդեանն, եթէ քրիստոնեայք, ասէ, առանց Աստուծոյ են և անօրէնք. և որպէս զի արասցէ շնորհս և ցանկութիւն բազմաց որ միջորեայն են՝ արարնա զայս, զի Թէ ընթերցելով ոչ ընթերցաւ զուսուսն վարդապետութեան Քրիստոսի, և համարձակի ասել 'ի վերայ մեր ստութիւն, յայտ է Թէ այր չար է նա, և առաւել չար է նա քան զտրգէտս. զի նոքա Թերևս պահեն զանձինս իւրեանց կամ մարտել, կամ վրկայել ստութիւն զոր ինչ ոչ գիտեն: Ապա Թէ դարձեալ ընթերցաւ, և ոչ եղև խելամուտ մեծութեանն որ է 'ի նմա, կամ Թէ խելամուտ եղև, դարձեալ զան զի մի Թուեսցի եթէ այս այդպէս է՝ արար զայս, առաւել ևս գտանի լքեալ և չար, հնազանդեալ տգիտութեան և ընդունայն փռուաց և երկիւղի: Եւ զի հարցի զնա հարցուածս որ իբրև զայս են, զի ուսայց 'ի նմանէ և յանգիմանեցից զնա, Թէ արդարև ոչ ինչ գիտէ: Ասմիմ ես եթէ գիտակ լինիլիք Թէ ճշմարիտ ասեն. զի Թէ ոչ մատուցան առ գիտութիւնդ ձեր սոյն այս բանք հասարակաց, պատրաստեալ եմ ես զի դար-

գամ զհարցուածն, զի և սոյն այս գործ արեւունա-
վայել է արժանի մեծութեան ինքնակալին: Իսկ եթէ
գիտիցէք դուք զհարցուածն իմ և զպատասխանին
նորա, յայտ է ապա ձեզ զի 'ի մերոց աստի ինչ նա
ոչ գիտէ. և թէ գիտէր և վասն ունկնդրացն իւրոց
ոչ համարձակեցաւ ասել, որպէս կանխեցի յառաջա-
գոյն ասացի, յայտ է եթէ ոչ իմաստասէր է նա, այլ
փառասէր, որ ոչ պատուէ զարժանատինչ բան Սոկ-
րատայ: Այսչափ ինչ Յուստինոս: Բայց որպէս ինքն
կանուխ գուշակեալ էր թէ 'ի Լրեսկոսէ դաւաճա-
նեալ կատարեսցի, Տատիանոս՝ որ յառաջին ամս կե-
նաց իւրոց վարժապետ էր 'ի հռետորական ուսմունս
Հելլենաց, և մեծապէս փառաւորէր 'ի նոսին, բա-
զում ինչ թողեալ 'ի յիշատակ հանձարոյն, խօսելով
'ի գիրնն որ առ Հելլենս այսպէս. Եթէ և ինքն սքան
չէլին Յուստինոս բարւոք նմանեցուցանէ զնոսա. Զէ
արժան նախամեծար առնել զմարդ քան զձմարտու-
թիւն աւազակաց: Սակաւիկ մի զփիլիսոփայից խօսե-
լով՝ յարէ ապա 'ի նոյն այսպէս. Եթէ Լրեսկոս ոմն
հաստատեալ բնակութեամբ 'ի մեծի քաղաքին, 'ի
մանկատուութեան զամենեքումք անցեալ և յար-
ծաթսիրութեան յոյժ գեր 'ի վերոյ. և որ արհամա-
րել զմահ զայլս խրատելով, ինքն ահաբեկ անտի եր-

ձեալ յանգիման ձեր միւսանգամ լիցին այս հարցուածք, զի և սոյն
այս գործք արքայութեան է: Ապեթէ գիտիցէք դուք զհարցուած-
սքն իմ և զբանս նորա, յայտ է ձեզ այս, թէ ինչ 'ի մերոց աստի
նա ոչ գիտէ. և թէ գիտէր և վասն այնոցիկ որ լսէինն ոչ համար-
ձակեցաւ ասել, որպէս կանխեցի յառաջագոյն ասացի, յայտ է
եթէ ոչ փիլիսոփայ է նա, այլ փառասէր ընդունայն. զի և ոչ զու-
սումս Սոկրատայ որ արժանի է սիրելոյ՝ պատմէ նա. զայս ասաց
Յուստինոս: Բայց զայս զոր կանխեաց ասաց նա, թէ 'ի Լրեսկո-
սէ եղև նմա շարախօսութիւն որ 'ի նմա կատարեցաւ, Տետիանոս
պատմեաց. այր որ առաջին վարուք իւրովք Սոփեստոս էր յու-
սումն յունաց, և ոչ սակաւ էին փառք գովեստին զոր սնէր 'ի
նոյն, և յիշատակ բազում խօսից եթող նա. զի յայնմիկ զոր ասա-
ցեալն է նորա ընդգէմ կռապաշտ 'հեթանոսաց՝ պատմէ այնպէս ե-
թէ. Եւ Յուստինոս, ասէ, սքանչելի պարզ և ուղիղ ասաց թէ
աւազակաց նման են այնոցիկ վասն որոց կանխեցաք ասացաք զնոցա-
նէն: Եւ իբրև ասաց սակաւիկ մի վասն փիլիսոփայից, ասաց յետ
այսորիկ և զայս. Եթէ Լրեսկոս այն որ այն ինչ նորոգ եմուտ 'ի
քաղաքն հռոմայեւոց, սիրելով զարուսագիտութիւն մանկոյ՝ զա-

կրնէր, որպէս զի զՅուստինոս իբրու 'ի մեծ ինչ չա-
լիս 'ի մահ խարդաւանէր, վասն զի զճշմարտութիւն
քարոզէր նա և յանդիմանէր զփիլիսոփայս եթէ որ-
կորածէաք են նոքա և ագահք: Եւ այս եղև պատ-
ճառք վկայական մահու Յուստինոսի:

ԳԼՈՒԽ ԺԷ.

Վասն վկայիցն զորս յիշատակէ 'ի գիրս իւր
Յուստինոս:

Սա ինքն Յուստինոս յառաջնում անդ նամակի
պատասխանւոյն յիշատակէ նախ քան զիւր նահատա-
կութիւն և զայլս ոմանս վկայեալ, զոր և կարեւորա-
գոյն առաջարկեալ պատմութեանս յարեմք աստա-
նօր: Եկն ոմն, ասէ, ամուսնացեալ ընդ առն բողանո-
ցի, և ինքն իսկ կինս այս բող էր յառաջագոյն, բայց
իբրև ընկալաւ զհաւատս Քրիստոսի զգաստացաւ, և
ինդրէր հնարս հաւանեցուցանելոյ և զայր իւր ցած-
նուլ իբրև զինքն, և յուշ առնէր նմա զկրօնիցս վար-

մնեքումք անցանէր, և զարծաթիրութեամբ կարի յոյժ սրա-
ղեալ էր, և 'ի մահուանէ, այն որ նայն իսկ խրատէ զայլս՝ արհա-
մարհել և անարգել, ինքն երկնէր 'ի մահուանէ, այսպէս զի Յուս-
տինոս իբրև 'ի մեծ չարիս հնարեցաւ և էարկ 'ի վերայ նորա մե-
ռանել: Վասն զի քարոզէր նա զճշմարտութիւն և յանդիմանէր
զփիլիսոփայս, եթէ են նոքա ագահք և խաբեալք: Եւ պատճառք
իսկ վկայութեան Յուստինոսի այս եղև:

Եօրևևտասներորդ. քէ ոք ոք են վկայքն զոր յիշատակէ խօսիքն
իւրովք Յուստինոս:

Ինքն իսկ Յուստինոս յառաջ քան զիւր վկայութիւնս յի-
շատակէ զայլս, որ նախ քան զնա վկայեցին, 'ի նամակի անդ պա-
տասխանւոյն առաջնոյ, զոր արար նա Թագաւորացն, վասն զի պի-
տոյ էր այնմ ճառիցն զոր արկեալ էր նորա. և գրեաց այսպէս,
եթէ Եկն մի, ասէ, ամուսնացեալ էր առն միոյ բողանոցի, և ինքն
իսկ կինն յառաջն բող էր: Բայց իբրև գիտաց զուսումն վարդա-
պետութեանն Քրիստոսի, սրբեցաւ և սղաստացաւ, և հնարս
ինդրէր հաւանեցուցանել զայր իւր զգաստանալ նմա իբրու զինքն,
և յուշ առնէր նմա զուսումն վարդապետութեան, և երկրորդեալ

դաստիարակութիւն՝ եթէ որոց ոչն զգաստութեամբ կեց-
ցեն և ուղղութեամբ՝ պահեալ կայ նոցա հուր տան-
ջանացն յաւիտենից։ Այլնորա՝ ի խառնավար գնացս
իւր հանապազօրդեալ՝ օտարացուցանէր յինքենէ
զլծակից իւր։ քանզի ամբարշտութիւն անօրէնու-
թեան համարեալ կնոջն ընդ այնպիսոյ առն կեալ՝
որ ընդդէմ օրինաց բնութեան և արդար իրաւանց
զցանկութիւնս իւր կամէր կատարել, խորհէր այնու-
հետեւ որոշել զինքն յամուսնութենէ նորա։ Եւ ի
խրատելն յիւրոց անտի կալ մնալ այլ ևս ժամանակ
մի յուսով ի լաւագոյն փոխելոյ բարեց առնն, բըռ-
նադատեալ զանձն իւր մնաց ընդ նմա։ Այլ իբրեւ
յԱղէքսանդրիա երթեալ առնն չարաչար ևս շամբշել
նորա անդ լու լինէր, զի մի լծակցութեամբն և ան-
կողնակից կենակցութեամբն հաղօրդ ամբարշտու-
թեան նորա լինիցի, ետ նմա օրինօք զապահարզա-
նին և մեկնեցաւ ի նմանէ։ Իսկ այր նորա պիղծ և ան-
օրէն, որում արժան էր խնդալ և ուրախ լինել, զի
որ յառաջագոյն ընդ ծառայս և ընդ վարձկանս
տանն համարձակ ընդ արբեցութիւն և ընդ ամենայն
չարիս գայր, ոչ միայն դադարեաց ի չարեացս յայս-

պատմէր նմա զհուր տանջանացն յաւիտենից՝ որ պահեալ է այնու-
ցիկ որ ոչն զգաստանն և վարին ի խորհուրդս ուղիղս։ Իսկ նա ի
գիշութիւն պղծութեան իւրոյ մնայր, ի ձեռն աղտեղի գործոց
իւրոց՝ օտար արար նա զկին իւր։ քանզի ամբարշտութիւն անօրէ-
նութեան համարեալ էր կնոջն ամուսնանալ ընդ այնպիսի այր, որ
կամի գործել պէսպէս հնարիւք զցանկութիւնս իւր արտաքոյ օրի-
նաց բնութեան և արժանաւոր իրաւանց։ կամեցաւ կինն քակել
յամուսնութենէ անտի նորա։ Եւ քանզի պատկառէր նա ի մեր-
ձաւորաց անտի իւրոց, զի խրատելն զնա զի գործեալ միւս ևս
անգամ ներեացէ նմա վասն յուսոյ փառուի թէ փոխեցին բարքն։
Իբրեւ եկն այրն նորա՝ բռնադատեաց կինն զանձն իւր և մնաց առ
նմա, վասն զի յԱղէքսանդրիա էր երթեալ։ և ասէին թէ գործէր
նա անդ գործս չարաչարս՝ զի մի լիցի նմա հաղօրդութիւն կցոր-
դութեան ընդ տնօրէնութիւն ամբարշտութեան նորա՝ յիմանալ
անդ իւրում ընդ նմա յամուսնութեան և յանկողինս հասարակաց
ի բնակելն ի միասին, ետ կինն թուլթ ապահարզանի և մեկնե-
ցաւ ի նմանէ։ Իսկ այր նորա պիղծ և անօրէն որ արժան էր նմա
խնդալ և ուրախ լինել զի արձակեցաւ կինն յայնմանէ՝ զոր գոր-
ծէրն յառաջագոյն յայտնապէս ընդ ծառայս իւր և ընդ վարձկանս
տանն խառն կայր և ուրախ լինէր ընդ արբեցութիւն և ընդ ամե-
նայն չարիս, և յամենայն գործս պղծութեան տնաւ և գապարեաց,

ցանկ, այլ և զնա ևս կամէր ցածուցանել. փոխանակ զի հեռացաւ 'ի նմանէ, արար զնմանէ ամբաստանութիւն թէ քրիստոնեայ է: Իսկ կնոջն գիր աղերսանաց առ ինքնակախ մատուցեալ աղաչէր թոյլ տալ նմա տնօրէն և յանձանձիջ կալ ընչից իւրոց և 'ի կարգի եղեալ զամենայն, ապա զամբաստանութեանն զնմանէ առնել պատասխանի, որում և շնորհեցաւ խնդիրն: Իսկ որ յառաջագոյն այր էր նորա՝ ոչ կարելով ասել ինչ հակառակ կնոջն, 'ի վերայ Պտղոմեայ ուրումն վարդապետի նորա յուսումն քրիստոնէութեան՝ դարձոյց զիւր վրէժխնդրութիւն ըստ այսմ օրինակի: Հաւանեցոյց զհարիւրապետ ոմն զիւր բարեկամ, զի կալեալ արկցէ զՊտղոմէոս 'ի տուն բանտի, հարցեալ զնա միայն թէ քրիստոնեայ իցէ: Իսկ Պտղոմէոս քանզի ճշմարտասէր էր և ոչ խաբեբայ դե կամ սուտ, խոստովան եղև թէ քրիստոնեայ եմ: Արար զնա հարիւրապետն կալ մնալ 'ի կապանս, և ընդ երկար չարչարեաց զնա 'ի բանտի: Ապա իբրև ածին զայրն առաջի Ուրբեկոսի, զայս միայն եհարց և նա թէ քրիստոնեայ իցէ: Իսկ երանելին որ զամենայն բարի 'ի հաւատոց Քրիստոսի գիտէր վասն անձին իւրոյ, խոստովան եղև զվարդապետու

կամեցաւ և զնա ցածուցանել՝ զայս ինչ գործեաց նա. փոխանակ զի հեռացաւ 'ի նմանէ, արար զնմանէ ամբաստանութիւն թէ քրիստոնեայ է: Իսկ կինն զգացոյց ինքնակալ թագաւորին և աղաչեաց զնա զի թոյլ տացէ նմա զպէտս իրաց իւրոց վճարել, և ապա արասցէ պատասխանի վասն որոյ ամբաստանութիւն է զնմանէ՝ յեա վճարելոյ զպէտան. և ետ նմա զայս պարգև: Իսկ այն որ յառաջագոյն այր էր նորա՝ քանզի ոչ կամէր առել զնա, գարձաւ շրջեցաւ 'ի վերայ Պտղոմեայ վարդապետի կնոջն յուսմանն քրիստոնէութեան, այն զոր եսպան Ուրբեկոս յայսմ օրինակի: Ետքի հարիւրապետն զՊտղոմէոս 'ի տուն բանդի, քանզի բարեկամ էր նա առն նորա, աղաչեաց զնա զի ըմբռնեցէ և բանիւ հարցցէ թէ քրիստոնեայ իցէ: Իսկ Պտղոմէոս քանզի ճշմարտասէր էր և ոչ խաբեբայ կամ սուտ, խոստովան եղև թէ քրիստոնեայ եմ: Նոյն ժամայն հարիւրապետն տարաւ եդ զնա 'ի առն բանդի, և բազում ժամանակս չարչարեաց զնա անդ: Իսկ յետոյ իբրև ածին զայրն զայս առաջի Ուրբեկոսի, զայս միայն եհարց թէ՝ քրիստոնեայ իցէ: Եւ նա վասն զի տեղեակ հմուտ էր ճշմարտութեանն, ահի յանդիման յայտնապէս խոստովան եղև յայս ուսումնս դքան չելի Ասաուծոյ. զի այն որ ուրանայ և գառնայ՝ նա երկմտելով

Թիւն աստուածային կրօնիցս: Զի որ ուրանայն թէ քրիստոնեայ է, երկմտելով երկմտի այնպիսին 'ի հաւատոց իւրոց, կամ անարժան զանձն իւր համարի, և կամ օտար ինչ զուսումնս զայս և փախչի 'ի խոստովան լինելոյ զնոյն, յորոց և ոչ մին առ շէմարիտ քրիստոնեայս տեղի գտանէ: Իսկ իբրեւ հրամայէր Ուրբեկոս ածել զվկայն 'ի պատուհաս մահու, տեսեալ զայն դատաստան անիրաւ Ղուկիոս ոմն անուն, զի և ինքն քրիստոնեայ էր, և ասէ ցՈւրբեկոս. Եւ որ իցէ, փնաս առնս այսմիկ, որ ոչ շուն, ոչ պոռնիկ, ոչ սպանող, ոչ աւազակ, ոչ յափշտակող, և ոչ յայլ ինչ գործ չարութեան յանդիմանեալ, միայն զի խոստովան եղև թէ քրիստոնեայ է, և պարտաւորեցեր զսա, ինչ որ ոչ վայելէ ինքնակալիս Պիոսի և կայսերորդւոյ իմաստասիրի և նուիրական ատենի ծերակուտիս Հռովմայ, դատիս դու Ուրբեկէ: Որում չտուեալ նորա այլ ինչ պատասխանի, և դու Ղուկիէ, ասէ, 'ի նոցանէ թուիս լինել: Եւ յասել Ղուկիոսի, Այո, հրամայեաց և զնա տանել 'ի պատուհաս մահու: Ենորհա ունէր մեծապէս առ այս վկայն Քրիստոսի, զի ապրեալ 'ի չարաչար տերանց և երթայ առ հայրն բարեբար և թաղաւոր ամենեցուն Աստուած: Եւ այլ երրորդ ոմն մատուցեալ, զնոյն պատուհաս ընկալաւ և նա: Յարէ 'ի սոյն ապա Յուստինոս վայելաբար, զոր և կանուխ ե-

երկմտի 'ի հաւատոց իւրոց, կամ ինչ օտար համարի զուսումն զայս և փախչի 'ի խոստովանելոյ 'ի նա, որ մի յայսցանէ՝ առ քրիստոնեայս շէմարութեան չիք: Իսկ Ուրբեկոս իբրեւ հրամայեաց զնա սպանանել, ետես Ղուկիոս, որ էր և նա քրիստոնեայ, զգատաստանս զայս որ եղև անիրաւութեամբ, և ասէ ցՈւրբեկոս. Զինչ պատճառք են այսր իբր ոչ յանդիմանեցաւ, թէ է նա ոչ շուն, ոչ պոռնիկ, ոչ սպանող, ոչ աւազակ, և ոչ այլ չարեաց գործող, բայց միայն խոստովան եղև թէ քրիստոնեայ է, և պարտաւորեցեր զնա. ինչ որ ոչ վայելէ ինքնակալ Եւսեբի, և ոչ փիլիսոփայ որդւոյ կայսեր և սինկլիտոսի սքանչելւոյ՝ դատիս դու, Ուրբեկէ: Եւ իբրեւ ոչ ետ նմա պատասխանի վասն այսորիկ, ասէ ցՂուկիոս. Երեթինձ թէ և դու քրիստոնեայ ես: Իսկ Ղուկիոս խոստովան լինէր և ասէր. Այո, շէմարիտ քրիստոնեայ եմ: Իսկ նա հրամայեաց թէ և նա կորիցէ: Եւ Ղուկիոս ասէր թէ՛ մեծ շնորհք եղիւ 'ի նա զի ապրեցաւ 'ի չարաչար տերանց, և երթայ առ թաղաւորն և հայրն մեր բարեբար Աստուած: Եւ այլ միւս ևս զարձեալ մատուցաւ երրորդ, և ընկալաւ և նա պատիժս պատուհասի մեռանել:

դաք յառաջագոյն, եթէ. Եւ ես սպասեալ ակն ունիմ'ի միոյ յայնցանէ որ փիլիսոփայքն անուանին, մատնիլ 'ի մահ, այլովքն հանդերձ:

ԳԼՈՒԽ ԺԸ.

Թէ ո՛րք իցեն Յոռտիկոսի երկասիրութիւնք որ առ մեզ հասին:

Սոյն այս մերս Յուստինոս բազումն եթող մեզ իւրոյ կիրթ հանձարոյն և սքանչելի աստուածատուր ջանիցն արդիւնս, որ լի են մեծաւ շահիւ օգտութեան: Եւ որ միանգամ յայնցանէ 'ի մեր գիտութիւն եկին՝ զկարեոր անուանսն դրոշմեալ յայնս, զուսումնասէրսն 'ի նոյնս առաքեմք: Եւ զառաջին ունի տեղի բան պատասխանատուութեան նորա առ Անտոնինոս Պիոս ինքնակալն և առ որդիս նորա և առ Ժերակոյտն Հռովմայեցւոց, գրեալ յընծայութիւն կրօնիցս մերոց: Եւ միւս այլ երկրորդ պատասխանատուութիւն վասն հաւատոց մերոց արարեալ առ համանուն ինքնակալ և յաջորդ վախճանելոյն առ Ան-

Րնդ սոյն ընդ այսս յարեաց ինքն Յուստինոս և զայս բանս զոր յառաջագոյն յիշատակեցաք, և ասաց. եթէ ես սպասեալ ակն ունէի, եթէ 'ի միովն յայնմանէ որ անուանիքն էին՝ մատնեցայց. և այլ ես:

Որեւտաւնորդ. րէ ո՛ր են խօսք Յոռտիկոսի զոր ընկալաք մեք:

Բայց խօսս բազումն եթող մեզ սոյն այս Յուստինոս որ լի են մեծաւ շահիւ: Զի պատմն զնմանէ, թէ անձն ունէր նա կորովի իմաստուն. որ փոյթ և պինդ էր յուսումն Աստուծոյ, զի ամենքին որ միանգամ սիրեն զուսումն՝ նոքա արասցեն ինքիք զնոցանէ. և որ միանգամ մեր տեսեալ 'ի նոցանէ՝ իբրեւ 'ի շահ օգտութեան գրողմեք զնոսա: Ի նորա մի որ գրեալ է առ Անտոնինոս արքայ, այն որ կոչեցաւն Յւսեբէս, և առ որդիս նորա, և առ սինկղիստոս Հռովմայեցւոց, ազօթս և պազատանս վասն ուսմանս մերոյ: Եւ միւս եւս որ է 'ի նմա պատասխանին վասն հաւատոց մերոց, զոր արարեալ է նորա առ Անտոնինոս վէրոս, այս որ կալաւ յետ առաջ-

տանխոս Լերոս զորոյ զժամանակին դէպսն դիցուք առ յայս: Է նորա միւս այլ գրութիւն առ Հեղինա, յորում ընդ այլ բազում խնդրոց՝ օր 'ի մէջ մեր է և փիլիսոփայից Յունաց, երկարագոյնս ճառելով խօսի և զննութենէ դիւաց, զորմէ չէ տեղւոյս երկարել: Է նորա դարձեալ ընդդէմ հեթանոսաց առ մեզ հասեալ գրութիւն, զոր և Յանդիմանութիւն վերագրէ: Ընդ տասն ամենեօին է նորա և այլ մատենագրութիւն վասն Միապետութեան Աստուծոյ, զոր ոչ միայն 'ի մերոց գրոց, այլ և 'ի գրոց իմաստնոցն Յունաց հաստատէ: Գարձեալ և մահագրեալն Սաղմոսողոգ կամ Երգիչ, և Պարապմունք վասն հոգւոյ, յորում բազում ինչ հարցուածս պատշաճականս ըստ առաջարկութեան բանին 'ի մէջ բերեալ և զկարծիս արտաքին իմաստնոց, խոստանալով և զիւրն 'ի միւս այլ գիրս իւր յաւելլել 'ի սօսին: Գրեաց և տրամախօսութիւն մի ընդդէմ Հրէից, զոր արար նա յԵփեսոս ընդ Տրիփոնեայ, ընդ մեծանուն առնն յԵբրայեցիս ժամանակին, յորում յայտ առնէ թէ որով օրինակաւ չընորհչն Աստուծոյ ածին զնա 'ի բան հաւատոց. և թէ քանի՞ փոյթ էր նորա յառաջագոյն յուսումն փիլիսոփայութեան, և թէ որչափ յօժարամիտ զհետ եղև

նոյն, որ տառմեցաք մէջ վասն ժամանակացն որ այժմ: Եւ միւս ևս գարձեալ, ընդդէմ կռապաշտ հեթանոսաց. զի 'ի նմա գրեալ է նորա վասն բազում քննութեանն, որ է 'ի մէջ մեր և փիլիսոփայիցն յունաց: Եւ այլ միւս ևս գարձեալ՝ զոր էառ նա ասել 'ի վերայ թնութեան գիւաց, զի ոչ է մեզ այժմ գնել զնա: Եւ գարձեալ միւս ևս՝ ընդդէմ կռապաշտ հեթանոսաց՝ զոր գրեաց 'ի վերայ նոցա Յանդիմանութիւն, Եւ գարձեալ այլ միւս ևս, եթէ մի միայն զոյ Աստուած, որ ոչ միայն 'ի մերոց գրոց, այլ և 'ի գրոց իմաստնոց յունաց հաստատէ զնա: Եւ գարձեալ միւս ևս, որ գրեալ է 'ի վերայ նորա՝ Երգիչ: Եւ գարձեալ միւս ևս՝ վասն Շնչոյ, զի 'ի նմա եդ նա հարցուածս ընդգրանաւ որ վասն այսր ճառից արկեալ է նա, և զնէ զկարծիս մտաց որ եղև արտաքին իմաստնոց յուսման անգիւրեանց, և խոստանայ առել ընդդէմ նոցա, և զնել զկարծիս մտաց որ եղև նորա 'ի միւս ևս խօսս: Եւ գարձեալ, մաքառումն զոր եդ նա ընդդէմ Հրէից, զայս զոր արար յԵփեսոս, ընդդէմ Տրիփոնեայ՝ որ էր յայնժ ժամանակի այր երևելի հեբրայեցւոց անաթ. և նովալ ցուցանէ՝ թէ որպէս օրինակաւ ածին չնորհչն Աստուծոյ 'ի բան հաւատոց, և թէ քանի՞ հոգաբարձութիւն ունէր նա յառաջագոյն յուսումն փիլիսոփայութեան, և թէ քանի՞

նա 'ի քննութիւն ճշմարտութեան: Եւ պատմէ դարձեալ 'ի նմա գէրէից թէ որպէս խորամանկեալ նոցա ստութիւնս յօդեցին ընդդէմ կրօնից վարդապետութեան Քրիստոսի, խօսելով առ Տրիփոն այսպէս. Ոչ միայն, ասէ, ոչ ապաշաւեալ և դարձարուք յորոց չարաչարն գործեցէք, այլ և արս ընտրանաւ առէք դուք յերուսաղեմէ, և առաքեցէք 'ի ժամանակին յայնմիկ ընդ ամենայն երկիր, ասել եթէ Աղանդ հերձուածոյ 'ի վեր երևեցաւ անաստուած քրիստոնէից. չարախօսել զմէնջ այսպէս, զոր և յեղեղենն ցայսօր՝ որ միանգամ ոչ գիտեն զմեզ. որով ոչ միայն ձերոյ փնասուն և մոլորութեան անձանց պատճառք գտայք դուք, այլ և ամենայն մարդկան: Յաւելու ապա 'ի նոյն գիրս, եթէ մինչև յաւուրս նորա փայլէին չնորհք մարգարէութեան 'ի մէջ եկեղեցւոյ: Յիշատակ առնէ սա և վասն Յայտնութեան Յովհաննու, և յայտնապէս ասէ, թէ նորուն առաքելոյ է գործ: Ածէ և բանս ինչ մարգարէականս 'ի կշտամբութիւն Տրիփոնեայ՝ զոր Հրէից հատեալ հանեալ էր 'ի գրոց սրբոց: Եւ այլ յովով երկասիրութիւնք են նորա, որ առ բազում եղբարս գտանին, որ մինչև առ նախնիս անգամ մեծի փութոյ և մտադրութեան արժանաւոր համարեցան, որպէս զի և Երանոս վկայու-

քննութիւն եղև նմա յամենայն անձնէ իւրմէ վասն ճշմարտութեան: Եւ պատմէ 'ի նմա դարձեալ վասն Հրէիցն որ յօդեցին զնենգութիւն 'ի վերայ ուսմանն Քրիստոսի, յասել իւրում ընդդէմ Տրիփոնեայ այսպէս, թէ ոչ ասէ գառնալով մի դարձիւք յայնցանէ զոր գործեցէք չարաչարս, այլ և արս երևելիս ընտրեցէք դուք յայնմ ժամանակի յերուսաղեմէ, և առաքեցէք ընդ ամենայն երկիր՝ ասել եթէ աղանդք հերձուածոց երևեցան առանց աստուծոյ քրիստոնէից. և խօսին զմէնջ չարիս. զայս որ այսօր ասեն զմէնջ ամենեքին՝ որ միանգամ ոչ գիտեն զմեզ: Արդ այսուհետև ոչ միայն անձանց մերոց էք դուք պատճառ փնասու, այլ և ամենայն մարդկան: Գրեաց իսկ և եցոյց, եթէ մինչև յաւուրս նորա կային չնորհք մարգարէութեան 'ի մէջ եկեղեցւոյ: Յիշատակէ իսկ և վասն Յայտնութեանն Յովհաննու, և ասէ յայտնապէս թէ նորուն առաքելոյ է: Եւ յիշատակէ զբանս 'ի մարգարէից, և յանգիմանէ զՏրիփոն, զոր Հրէից հատեալ հանեալ էր զնա 'ի գրոց: Այլ բազում խօսք են նորա որ գտանին առ եղբարս բազումս. զի այսպէս համարեալ էին առաջնոցն՝ խօսք առնս այսօրիկ որ լինէին պնդութիւն յօժարութեան, զի Իրինոս երկրորդելով երկրորդէ 'ի

Թեամբ նորա վարի ուրեք ուրեք և 'ի չորրորդ գիրս իւր որ ընդդէմ հերձուածոց, այսպիսի ինչ ասէ. Բարւոյք ասաց Յուստինոս, ասէ, 'ի ճառս իւր ընդդէմ Մարկիոնի, Թէ և ոչ նմին իսկ Տեառն մերոյ յանձն առնուի լսել, եթէ աւետարանէր նա այլ Աստուած բաց յարարչէն: Նոյն ինքն դարձեալ և 'ի հինգերորդ գիրս նորին գործոյ ասէ. Բարւոյք ասաց Յուստինոս եթէ յառաջ քան զգալուստ Տեառն մերոյ ոչ երբեք համարձակեցաւ սատանայ հայհոյել զԱստուած, քանզի ոչ գիտէր նա ցայնվայր զպարտաւորութիւն իւր: Այսոքիկ 'ի հարկէ պիտոյից ասացան 'ի յորդոր փութոյ ուսումնասիրացն զգրովք նորա գալ: Եւ այս այսչափ:

ԳԼՈՒԽ ԺԹ.

Թէ ո'յք առ ինքնակաշռքեաւոր Վերոսի կացին եպիսկոպոսք 'ի Հռովմ և յԱղեքսանդրիա:

Յամին ութերորդի իշխանութեան Անտոնինոսի Վերոսեայ, 'ի ընդ մետասան ամաց եպիսկոպոսու.

բանից անտի նորա, 'ի չորրորդ խօսան իւր՝ որ եղեալ է նորա ընդդէմ հերձուածոց, և երկրորդէ 'ի բանից նորա այսպէս. Թէ Բարւոյք, ասէ, ասաց Յուստինոս 'ի խօսս անդ՝ զոր եղեալ է նորա ընդդէմ Մարկիոնի, եթէ և ոչ և նմին տեառն մերոյ յանձն առնուի, Թէ աւետարանէր Թէ այլ Աստուած բաց յարարչէ: Եւ դարձեալ յայլ միւս ևս խօսս՝ 'ի հինգերորդ սորին իսկ այսր ճառից՝ առէ այսպէս, եթէ Բարւոյք ասաց Յուստինոս, Թէ յառաջ քան զգալուստ տեառն մերոյ ոչ երբեք համարձակեցաւ սատանայ հայհոյել զԱստուած. քանզի ոչ գիտէր նա ցայնվայր զպարտաւորութիւն իւր: Բայց յայս նրին իւրում ասաց և վասն յորդորելս այնոցիկ որ սիրեն զուսումն, զի փութով պնդութեամբ եղին ինքրեւ կալ 'ի վերայ խօսից նորա, 'ի ճառս որ այսպէս եղեն:

Իննևտասներորդ. քէ ո'յք եղեն եպիսկոպոսք որք կացին 'ի Հռովմ և յԱղեքսանդրիա յառաջ Վերոսեայ:

Յամին իսկ ութերորդի Թագաւորութեան Անտոնինոսի Վերոսեայ, իբրեւ ելից Անիկաոս եպիսկոպոսն հռոմայեցւոց զմտա.

Թեան Անիկտոսի 'ի վերայ եկեղեցւոյն Հռովմայ՝ յա-
ջորդեաց զնա Սոտէր: Եւ յեկեղեցւոյ Աղեքսանդրա-
ցւոյ կացեալ չորեքտասան ամկելադիոն՝ կալաւ յետ
նորա Ագրիպպինոս զաթռն:

ԳԼՈՒԽ Ի.

Թէ ո՛վ որ են որ 'ի ժամանակին կացին
եպիսկոպոսք յԱնտիոք:

Եւ 'ի վերայ Անտիոքացւոյ եկեղեցւոյն յայնժամ
Թէոփիլոս վեցերորդ յետ Առաքելոցն ծանուցաւ. զի
յետ Հերոնի չորրորդ կացեալ եպիսկոպոս Կռնելիոս,
և զնա յաջորդէր Հինգերորդ 'ի կարգէ անտի եպիս-
կոպոսաց Երոս:

ԳԼՈՒԽ ԻԱ.

Վասն մատենագրաց եկեղեցոյ՝ որ պայճաւացան
'ի ժամանակին յայնմիկ:

Ընդ այն ժամանակս երևելի էր յեկեղեցւոյ Հե-
գեսիպպոս, զորմէ լիովին ծանուցաք յառաջին դպրու-

սան ամ, կալաւ յետ նորա Սովան: Բայց գարձեալ և յեկեղե-
ցւոյ անդ աղէքսանդրացւոյ, իբրև եկաց չորեքտասան ամ կղե-
դին, կալաւ յետ նորա Ագրիպպինոս:

Քաաներորդ. քե ո՛վ որ են եպիսկոպոսքն որ եղևն յԱնտիոք:

Եւ յեկեղեցւոյ անդ անտիոքացւոյ եպիսկոպոս վեցերորդ
յետ առաքելոցն յայտ է Թէոփիլոս: Բայց էր անդ յետ Հերմո-
նեայ Կռնելիոս չորրորդ: Իսկ յետ նորա որ կալաւ զաստիճան
եպիսկոպոսութեան՝ Հինգերորդ էր սա:

Քաաներորդ ասալներորդ. վասն օրինակագրաց մանկանց
եկեղեցոյ, որ սքանչելի էին ընդ այն ժամանակս:

Սքանչելի իսկ էր ընդ այն ժամանակս 'ի մէջ եկեղեցւոյ Հեգ-

Թեան գրոցս. և Դիոնեսիոս եպիսկոպոս Կորնթացւոց և Պինիտոս Կրետացւոց, դարձեալ և Փիլիպպոս և Ապողինար և Մեղիտոս և Մուսանոս և Մողեստոմն և յետ ամենեցուն սոցա Երանոս: Արոց գրութիւնք զառաքելական ականդութեանց և առողջ հաւատոց զուգղափառութիւն ամբողջ պահեալ մինչև առ մեզ հասին:

ԳԼՈՒԽ ԻԲ.

Վասն Հեգեսիպպեայ և զորոց յիշատակ առնէ նա:

Իսկ Հեգեսիպպոս 'ի հինգերորդ առ մեզ հասեալ յիշատակարանս իւր, լին կատարեալ զխորհրդոց իւրոց Թողու մեզ տեղեկութիւնս, յորում պատմէ նա եթէ յորժամ տարագնաց ուղևորութեամբ գնայր մինչև 'ի Հռովմ, ընդ բազում եպիսկոպոսս հաղորդեալ, և զնոյն յամենեցուն լուաւ վարդապետութիւն: Բայց լուր՝ զոր յետ յիշատակելոյ նորա ըզթուղթ Կղեմայ առ Կորնթացիս յարէ 'ի նոյն. եթէ եկաց մնաց եկեղեցին Կորնթացւոց յուղիղ վարդա-

սիպոս, սա որ ուսաք մեք թէ էր յառաջնոց անտի. և Դիոնեսիոս՝ եպիսկոպոս Կորնթացւոց. և Պինտոս՝ որ էր նա եպիսկոպոս Կրետացւոց: Եւ հանգերձ այսոքիմբ՝ Փիլիպպոս և Ապողինարէոս, Մեղիտոս, և Միւսոնոս, և Մեդիստոս և Իրինէոս: Եւ մինչև առ մեզ 'ի ձեռն գրոց սոցա կարգեցան և եկին հաւատքն շքմարտութեան յառաքելոցն:

Գասներորդ երկրորդ. վասն Յեգեսիպպոսի, և վասն որոց միանգամ յիշատակէ:

Իսկ Հեգեսիպպոս 'ի հինգ խօսան զոր ուսաք մեք՝ զոր եղեալ է նորա, եթող նա զիշատակս խորհրդոց իւրոց լին կատարեալ: Ձի 'ի նոսա ցուցանէ, թէ ընդ եպիսկոպոսս բազումս հաղորդեցաւ 'ի ժամանակի իւրում, իբրև խաղացեալ երթայր նա 'ի Ճանապարհն 'ի Հռոմ քաղաք. և յամենեցունց զայս ուսումն ընկալաւ նա: Բայց լուիցուք 'ի նմանէն զինչ ասէ յետ այլոց, և վասն Թղթոյն Կղեմենեայ զոր գրեաց նա առ եկեղեցիս Կորնթացւոց, և երկրորդէն այսպէս. Սթէ եկաց մնաց եկեղեցին Կորնթացւոց 'ի վարդա-

պետութեան մինչև յաւուրս Պրիմոսի եպիսկոպոսի՝ ի Կորնթոս: Ընդ որս ի նաւարկելն իմում՝ ի Հռովմ հաղորդեցայ ընդ նոսա, զի եղէ աւուրս բազումս ի Կորնթոս, և մտիւթարեցաք ոչ սակաւ ընդ ուղղութիւն հաւատոց միմեանց: Եւ իբրև չոգայ ի Հռովմ քաղաք, կացի անդ առ Անիկտոսի, որոյ սարկաւաք էր յայնժամ Ելեւթերոս. և յետ Անիկտոսի կալաւ զաթոռ նորա Սոտէր, և յետ նորա նոյն ինքն Ելեւթերոս: Յիւրաքանչիւր յաջորդութիւնս եպիսկոպոսաց ի քաղաքս քաղաքս նոյն պահին կարգք, որպէս օրէնք և մարգարէք և Տէրն մեր քարոզեաց: Նոյն ինքն դարձեալ մատենագիրս զսկիզբն հերձուածոց, որ եղեն յաւուրս նորա դնէ այսպէս: Յետ վկայելոյ Յակոբու արդարոյ եկաց եպիսկոպոս Շմաւոն Կղէով պեանց միաբան հաւանութեամբ հասարակաց, զի երկրորդ հօրեղծօրորդի էր Տեառն մերոյ. և վասն այսորիկ կոչէին զեկեղեցին կոյս, զի ցայնվայր չէր ապականեալ յընդունայնութենէ բանից: Նախ զառաջինն Թէքութէս սկսաւ ապականել, փոխանակ զի ոչ եղև նա եպիսկոպոս. և եկաց սա մի յեւթն հերձուածոց, ի ժողովրդենէ անտի գողով՝ ուստի և Սիման էր, յորմէ և Սիմոնացիք, Կլէոբիոս, յորմէ և Կլէոբեանք. Դովսիթէոս՝ և ի նմանէ Դովսիթիա. նոսք. Գորթէոս՝ յորմէ Գորթէոնք, և Մասբութէոս

պետութեանն միամտութիւն, մինչև յաւուրս Պրիմոսի եպիսկոպոսի՝ որ էր ի Կորնթոս. ի ժամանակի իբրև մեկնեցայ ես երթալ ի Հռովմ, հաղորդեցայ ես ընդ կորնթացիսն, և եղէ ընդ նոսա աւուրս բազումս, և հանգեաք ի միասին ուղիղ ուսմամբ: Իբրև չոգայ ի Հռովմ քաղաք՝ անցի ընդ ամենայն կարգն եպիսկոպոսաց մինչև յԱնիկտոս, այն որ կալաւ յետ նորա Սովտէր, և յետ Սովտէրի՝ Ալեւթերոս. և այսպէս է ամենայն կարգն և յամենայն եկեղեցիս, որպէս և քարոզեցին օրէնքն և մարգարէքն և տէր մեր: Եւ նոյն ինքն՝ գլուխքն աղանդոցն՝ որ եղեն յաւուրս նորա, գրողմեաց այսու բանիւք: Եւթն յետ վկայելոյն Յակովբու արդարոյ, եկաց եպիսկոպոս երկրորդ Շմաւոն կղէովպեանց, զի ամենայն մարգ ի վերայ նորա եզին զմիտս՝ որ էր նա որդի եղբոր Յովսեփայ, և էր հարազատ տեսուն մերոյ, և վասն այսորիկ կոչէին զեկեղեցի՝ կոյս. զի ցայնվայր ոչ է ապականեալ նա ի լուրս ընդունայնս: Այլ սկսաւ նախ զառաջինն ապականել անդ Թէքութիոս, փոխանակ զի ոչ եղև նա եպիսկոպոս, և է նա մի եւթն հերձուածոց անտի. և է նա ի ժողովրդենէ անտի, ուստի Սիման էր, վասն այսորիկ անուա.

յորմէ Մասքութացիք, և 'ի նոցանէ Մենանդրացիք, Մարկիոնացիք, Կարպոկրատեանք, Վաղենախնեանք, Բասիլիդեանք և Սատուռնինեանք: Յարոց մէն մի 'ի նոցանէ բաւ կարծեաց մտաց իւրեանց մուծին աղանդիս հերձուածոց. և 'ի սոցանէ եղեն սուտ Քրիստոսք, և սուտ մարգարէք և սուտ առաքեալք: Որք բաժանեցին զհաւասարութիւն եկեղեցւոյ բանիւք ապականութեան զոր խօսեցան զԱստուծոյ և զօծելոյ նորա: Դարձեալ նոյն ինքն Հեգեսիպոս և վասն աղանդոց հերձուածոց որ եղեն երբեմն 'ի Հրէայս՝ պատմէ այսպէս. Եղեն, ասէ, և կարծիք բաժանեալք 'ի Թլփատութեան անդ 'ի մէջ որդւոցն Իսրայելի հակառակ ընդ ազգին Յուդայ և ընդ օծելոյն. և են Յեսսէեանք, Գալիլէացիք, Հոնապագորդ մկրտողք, Մածբութացիք, Սաւսրացիք, Սաղուկեցիք և Փարիսեցիք. ընդ որս և այլք բազումք, զորոց փոքր 'ի շատեկանութիւն 'ի պատմութեան մերում օւրեք ուրեք յառաջագոյն կարգեցաք: Եւ յաւետարանէ անտի Եւրայեցւոց և Ասորւոց, և ինչ ինչ յերբայական բարբառոյն եղեալ՝ յայտ առնէ վասն անձին իւրոյ եթէ յԵւրայեցւոց անտի է հաւատացեալ: Եւ ինչ ինչ այլ դարձեալ իրրև յանգիր աւանդութենէ Հրէից ընկալեալս յիշատակէ: Ոչ միայն սա այլ և Երանոս և

նեալ կոչին սիմոնացիք. և Կղերիոս՝ զի 'ի նմանէն եղեն կղերիանոսք. և Գովսիթէոս՝ որ 'ի նմանէն եղեն գովսթիանոսք: Եւ Գորենթոս՝ որ 'ի նմանէն եղեն գորթեցիք. և Մասթբացիք, և 'ի սոցանէ եղեն մենդրացիք և մարկիոնացիք և կարպոկրատիւնցիք. և բասիլիդեանցիք և ստարնեղենացիք: Զի ամենեքին մի մի 'ի նոցանէն առանձին և այլք բաւ կարծեաց մտաց անձանց իւրեանց մուծին աղանդս հերձուածոց. և 'ի սոցանէն եղեն սուտ քրիստոսք և սուտ մարգարէք, և սուտ առաքեալք: Զի նոքա բաժանեցին զհաւասարութիւն եկեղեցւոյ բանիւք ապականութեան՝ զոր խօսեցան 'ի վերայ Աստուծոյ և 'ի վերայ օծելոյ նորա: Դարձեալ ինքն Հեգեսիպոս և վասն աղանդիցն հերձուածոս՝ որ էին 'ի մէջ Հրէիցն, յառաջագոյն պատմէ և ասէ, եթէ էին խորհուրդք բաժանեալք 'ի Թլփատութեան անդ 'ի մէջ Իսրայելի, յայսցանէ էին որ հակառակէին ընդ ազգն Յուդայ և ընդ Քրիստոսի, որ են նոքա այսոքիկ, Հասնացիք և Գալիլէացիք, Միշտ մկրտողք, Մածբութացիք և Մամբրտացիք, Սաղուկեցիք և Փարիսացիք, և այլս բազումս գրեաց, զի 'ի նոցանէն 'ի ժամանակի իւրեանց ժամանեցաք մեք այսու պատմութեամբ: Եւ յաւետարանէ անտի յերբայեցւոց և ասորոց,

ամենայն նախնեացն պար զառական Սողոմոնի՝ Սիմոն-
արուեստ զգօնութիւն կոչէին, իսկ զՊաղտնեաց կամ՝
զՍնյայտից գրող խօսելով՝ զկէսս յայնցանէ՝ ի Ժա-
մանակս անդ իւր յոմանց՝ ի հերձուածող մարդկանէ
անտի նիւթեալս պատմէ։

ԳԼՈՒԽ ԻԳ.

Վասն Դիոնեսիոսի Երրորացոց եպիսկոպոսի,
և վասն քորոց նորա։

Առասցուք այսուհետեւ և վասն Դիոնեսեայ՝ որ կա-
լաւ զաթոռ եպիսկոպոսութեան եկեղեցւոյն Կորն-
թացոց, որ զսքանչելին զիւր ջանասէր փութոյն խը-
նամս ոչ միայն որոց ընդ ձեռամբ իւրով էին, այլ և
օտար աշխարհաց աննախանձ առատաբար հաղորդէր,
պիտանի զանձն իւր կացուցեալ կաթողիկեայ թըղ-
թովքն գրելովք առ բազում եկեղեցիս. յորս էր և
առ լակեղեմոնացիս վասն աշակերտութեան ճմարիտ
հաւատոց գրեալ, և վասն խաղաղութեան և միաբա-

և առանձինն ինչ ինչ եգնա՝ ի լեզուէ հերթեցւոց, և ցուցանէ
վասն անձին իւրոյ եթէ՝ ի հերթեցւոց էր նա և հաւատաց։ Եւ
այլս գարձեալ յիշատակէ իբրեւ ի անշութենէ անտի հրեու-
թեանն առանց գրոց։ Եւ սոյն իսկ սա և Երինէոս, և ամենայն ա-
ռաջինքն՝ զառական Սողոմոնի զգօնութիւնս սքանչելի կոչէին զնո-
սա. և զայնոսիկ որ անուանեալ կոչէին յայնութիւնք, պատմէ
թէ՝ ի նոցանէն՝ ի Ժամանակս անդ իւր՝ նիւթեացն յոմանց՝ ի հեր-
ձուածող մարդկանէ անտի։

Վասն երրորդ երրորդ. վասն Դիոնեսիոսի եպիսկոպոսի
կորնրացոց, և վասն քորոցն՝ զոր գրեաց։

Առասցուք այսուհետեւ և վասն սորա։ Նախ վասն Դիոնեսիո-
սի, որ էր եպիսկոպոս եկեղեցւոյն Կորնթացոց, զի փութոյն
պնդութեան՝ զոր ունէր նա յաւուռնի Առաւելոյ՝ ոչ միայն զայնու-
սիկ որ էին ընդ ձեռամբ նորա ուսուցանէր նա, այլ և հեռաւոր աշ-
խարհաց էր նա շահ օգտութեան. զի ի ձեռն թղթոցն զոր գրէր
նա առ եկեղեցիս։ Եւ է մի զոր գրեաց առ զկոմմոնացիս վասն
աշակերտութեան ճմարիտ հաւատոց, և վասն խաղաղութեան և

նգութեան: Եւ միւս առ Աթենացիս՝ զարթուցանել 'ի նոսա զհաւատս և յորդորել ըստ աւետարանիս գնալ, յոր թուլացեալս զնոսա կշտամբէ՝ և մերձ անկանել 'ի հաւատոց. և 'ի կարգէ բանիս յիշատակէ զՊոպղիոս եպիսկոպոս նոցա 'ի հալածանս ժամանակին վկայութեամբ վախճանեալ. և յետ մահու նորա Կողբատառի կացեալ եպիսկոպոս, 'ի ձեռն փութոյ պնդութեան նորա ժողովեալ ցրուելոցն և արծարծեալ հաւատոց նոցա՝ վկայէ: Իարձեալ ցուցանէ եթէ Դիոնեսիոս Արիսպագացին՝ որ 'ի ձեռն Պօղոսի եկն 'ի հաւատս, որպէս և գրեալ է 'ի Գործս Առաքելոցն, առաջին եպիսկոպոս եղև եկեղեցւոյն Աթենացւոց: Եւ միւս այլ թուղթ է նորա գրեալ առ Նիկոմիդացիս, յորում մարտուցեալ ընդգէմ աղանդոյն Սարկիոնի, կանոնս հաստատունս գնէ ճշմարտութեան: Եւ առ եկեղեցին որ է 'ի Գորտինա, և առ այլ եկեղեցիս Լորետացւոց գրելով՝ գովէ մեծապէս զՓիլիպպոս զեպիսկոպոս նոցա, զի զհաւատոց հաստատութենէ եկեղեցւոյ նորա վկայէին բազումք, և յիշեցուցանէ նոցա զգոյշ լինել 'ի կամակար և 'ի խեղճութիւր գնացից հերձուածողաց: Եւ 'ի Թուղթմն իւր որ առ եկեղեցին յԱմաստրիս և 'ի Պոնտոս՝ յիշատակէ զԲաբելիոնէս և զԵլպիստոս իբրու 'ի նոցանէ

վասն միաբանութեան: Եւ միւս առ Աթենացիս, վասն զուարթութեան հաւատոց, և վասն գործոց աւետարանի. և յանգիմանեալ կշտամբէ զնոսա նովաւ, վասն զի լքեալ էին միտք նոցա և մերձ էին յետս դառնալ յաւետարանէ անտի: Եւ յայմանէ գէպ եղև վկայել եպիսկոպոսին՝ որ կայր 'ի գլուխ առաջնորդութեան նոցա, զի անուն էր նորա Պոպղիոս, 'ի հալածանսն՝ որ եղև ընդ այն ժամանակ: Եւ յիշատակէ թէ Կողբատոս եղև նոցա եպիսկոպոս յետ վկայելոյն Պոպղիոսի: Եւ վկայէ 'ի վերայ Կողբատոսի, թէ 'ի ձեռն փութոյ պնդութեան նորա եկին ժողովեցան ցրուեալքն, և արծարծեցան հաւառք նոցա: Եւ հանգերձ այսոքինմք ցուցանէ Դիոնեսիոս այն որ էրն յԱրիսպագոսէ, որ հաւատաց 'ի ձեռն Պօղոսի, որպէս և գրեալ է 'ի գործս առաքելոցն, եթէ եպիսկոպոս առաջին յեկեղեցւոյ Աթենացւոց նա եղև: Եւ այլ միւս ևս թուղթ է նորա՝ զոր գրեաց առ Նիկոմիդացիս, և նովաւ պատեալազմեցաւ ընդգէմ աղանդին մարկիոնացւոց և հաստատեաց զուսումն ճշմարտութեան: Եւ առ եկեղեցին որ է 'ի Գորտինա, և առ այլ եկեղեցիս որ են 'ի Կողմանս Լորետացւոց, և գովէ 'ի նմա զՓիլիպպոս, որ էր նոցա եպիսկոպոս, զի առաքելութիւնս բա-

յորդորեալ 'ի գրութիւն, և զեպիսկոպոս նոցա զՊալմա յանուանէ յիշատակեալ. տայ զմեկնութիւնս գրոց սրբոց, և բազում և այլ ևս ուսուցանէ նոցա վասն ամուսնութեան և ժուժկալութեան. և պատուիրէ նոցա ընդունել զայնոսիկ՝ որք միանգամ դառնան 'ի գայթակղութեանց, 'ի յանցանաց և 'ի մորութենէ հերձուածոց: Է նորա և այլ թուղթ առ Կնոսացիս՝ յորում աղաչէ զՊիւսիտոս՝ մի իբրու 'ի հարկէ լուծ ծանր ժուժկալութեան 'ի վերայ եղբարց զնել, այլ եղիցի նա իմանալ զտկարութիւն բազմաց: Որում պատասխանի արարեալ Պիւսիտոս, զարմանայ նախ ընդ Դիոնեսիոս և գովէ զնա, և փոխանակաւ խնդրէ ապա 'ի նմանէ հաստատուն կերակուրս երբեք երբեք բաշխել նոցա, և կատարեալ թղթովքն հրահանգել զժողովուրդն հաւատացեալ ինքեան՝ զի մի կաթամբ բանին սնեալ միշտ մարդիկն և ծերացին 'ի վարս տղայութեան: Թղթովս այսու ուղղափառութիւն հաւատոց Պիւսիտոսի, և փոյթ պնդութեան նորա վասն շահու օգտութեան այնոցիկ՝ որ ընդ ձեռամբ նորա էին, և հանձար խօսից և իմաստութիւն նորա յաստուածայինսն իբրու 'ի պատկերի Ճգրիտ կերպարանեալ երևի: Բայց Դիոնեսիոս է դարձեալ և այլ միւս ևս թուղթ առ Հռովմայեցիս 'ի ժամանակին՝ յորում եպիսկոպոս էր նոցա Ստեփանուն, յոր

զումս վկայեն 'ի վերայ եկեղեցւոյն այնորիկ որ էր ընդ ձեռամբ նորա. և յիշեցուցանէ նմա զգոյշ լինել 'ի քննութենէ անտի հերձուածոցն: Եւ եկեղեցւոյն որ էր յԱմաստերին, հանգերձ այլովք որ էին 'ի կողմանս պոնդալոց, գրեաց թուղթ և եցոյց թէ Բաբելոնէս և Հեղիպիտոս յորդորեցին զնա և գրեաց, և գրովեաց 'ի նոսա զմեկնութիւնս գրոց Աստուծոյ. և ցուցանէ թէ էր նոցա եպիսկոպոս Պաղէմայ: Եւ բազում և այլ ևս ուսուցանէ նոցա վասն ամուսնութեան և սրբութեան: Եւ պատուիրէ նոցա դարձեալ զի եղիցին ընդունել զայնոսիկ՝ որ միանգամ դառնան 'ի գայթակղութեանց և 'ի թերութեանց, և 'ի մուրութենէ հերձուածոցն որ ընդ նոսա արարեալ է: Եւ այլ միւս ևս թուղթ զոր գրեաց նա առ Կնոսացիսն. և աղաչէ 'ի նմա զՄեպիսիտոս եպիսկոպոս եկեղեցւոյն՝ որ անդ էր, զի մի գիցէ զլուծ ծանր սրբութեան 'ի հարկէ 'ի վերայ եղբարց, այլ եղիցի նա իմանալ զտկարութիւն բազմաց: Զի ընդգէմ այսր գրեաց ինքն Մեպիսիտոս, և զարմացու ընդ նմա և գովեաց զԴիոնեսիոս. և աղաչեաց և խնդրեաց 'ի նմանէ թէ և յայլ ժամանակս հաստատուն կերակրով 'ի

մէ ինչ մի քաղեալ դնել աստանօր՝ ոչինչ անձա՛հ համարիմ. որ զսովորութիւնս Հռովմայեցւոց մինչև 'ի հալածանս Ժամանակիս զգուշութեամբ պահեալս գովելով՝ գրէ այսպէս. Քանզի անդստին 'ի սկզբանէ անտի սովորութիւն է ձեր, ասէ, բազմապատիկ օրիւնակաւ բարերարել եղբարց, և տալ տանել թոշակ 'ի քաղաքս քաղաքս բազում եկեղեցեաց, որով զկարօտութիւն աղքատաց ընուք, և որոց 'ի մետաղս են դատապարտեալ եղբարց զոգեպահիկն մատակարարէք, զոր և 'ի նախնեաց անտի սովոր էք առնել, զգուշացեալ հայրենատուր աւանդութեան Հռովմայեցւոցդ:

Իսկ երանելի եպիսկոպոսն ձեր Սոտէր ոչ միայն պահեաց զայս կարգ, այլ և աճեցոյց զտուրն՝ զոր տայր տանել առատաբար առ սուրբսն. և երանական բանիւք մխիթարէր որ ելանէին առ նա զեղբարսն՝ իբրև հայր գորովասէր զորդիս իւր: Եւ 'ի նմին յայսմ՝ թղթի յիշատակէ նա զթուղթն Կղեմայ գրեալ առ Կորնթացիս, և ցուցանէ 'ի սկզբանէ անտի սովորութիւն լեալ ընթեռնուլ յեկեղեցւոջ. Այսօր, ասէ, կատարեմք զտէրունական զօր միաշարաթուն, և ըն-

ձեռն կատարեալ թղթոց՝ կերակրեսցէ զժողովուրդն զոր ունի նա 'ի ներքոյ ձեռին իւրոյ. զի մինչև 'ի վախճան կատարածի բանիւ անապականութեամբ եղիցին խորհել. և ծերասցին 'ի վարս տղա յուրութեան: Զի սովին այսու թղթով ճանաչի օրինակ շքերտութեան ճշմարիտ հաւատոցն Մեպինիտոսի. և փոյթ պնդութեան նորա էր վասն շահի օգտութեան այնոցիկ՝ որ էին ընդ ձեռամբ նորա, և խօսից և շանձարոյն՝ որ յաստուածապաշտութիւնն էր: Իայց դարձեալ է Դիոնեսիոսի և այլ միւս ևս թուղթ առ հռոմայեցիս, որ գրեալ է առ եպիսկոպոս որ էր յայնմ Ժամանակի՝ որ առուն էր նորա Սովտէր: Եւ 'ի նմանէ դիցուք բան սակաւիկ մի, թէ որպէս դովէ նա զսովորութիւնն հռոմայեցւոց, որ պահեցաւ մինչ 'ի հալածանս յայս որ եղև յաւուրս մեր, և այսպէս ասէ եթէ՝ Խսիլդ բանն օնէիք դուք սովորութիւն՝ օգնական լինել եղբարց ամենայն ընտրութեամբ, և տալ տանել թոշակ բազում եկեղեցեաց՝ որ են ընդ ամենայն քաղաքս. զի երբեմն զկարօտութիւնն աղքատաց ընդարձակէք գուք, և եղբարցն որ բնակեալ են 'ի տաղաւարս՝ զկարօտութիւննոցա ընուք դուք թոշակաւ զոր յառաջագոյն սովոր էիք տալ տանել. իբրև 'ի հայրենի տուչութենէ նախ, նեաց իւրեանց պահեն հռոմայեցիք զայս սովորութիւն: Զի եպիսկոպոսք ձեր երանելի Սովտէր՝ ոչ միայն պահելով պահեաց նա,

• Գն. 'ի մետաղս:

Թեոնոմբ զթուղթն ձեր, զոր հանապազ ընթերցմամբն, որպէս և զյառաջագոյն գրեալն առ մեզ ըզթուղթն Կղեմայ, խելամուտ լինիցիմք խրատու և վարդապետութեան: Նոյն ինքն դարձեալ վասն Թղթոց իւրոց՝ փոխանակ զի խարդախեցին ոմանք՝ այսպէս ասէ. Աղաւեցին զիս եղբարք գրել Թուղթս առ Նոսա և դրեցի, և առին լցին զնոսա առաքեալք սատանայի որոմամբք, այնու զի ինչ ինչ հատին 'ի նոցանէ և ինչ ինչ յաւելին, որոց վայն յաւիտենից պահեալ կայ: Բայց չեն զարմանք, զի եթէ զաստուածեղէն տառն յանգճնեցան ոմանք խարդախել, որչափ ևս առաւել համարձակեցին ոչ յայնպիսին ձեռնամուխ գտանել: Բաց յայսցանէ ամենեցուն՝ է դարձեալ միւս ևս Թուղթ Դիոնիսեայ առ Խորիսուփոր քոյր հաւատացեալ, յորում զպատշաճական տայ նմա զկերակուր բանին: Եւ այս վասն Դիոնեոսեայ այսչափ:

այլ և աճեցուցանելով աճեցոյց զտուրս՝ զոր տայր տանել որդոցն, և ընտելեալ բարեզ մեթիթարէր զեղբարսն որ ելանէին անգր՝ իբրեւ հայր ողորմած զորդիս իւր: Եւ 'ի սմին յայսմ Թղթի յիշատակէ նա և զթուղթն զոր գրեաց Կղեմենտոս առ կորնթացիսն. և ցուցանէ իբրեւ յառաջին սովորութենէ, առաջի ամենայն եկեղեցւոյն ընթեռնուն անգ. արդ ասաց նա եթէ, Այսօր արարաք մեք օր սուրբ զմիաշարսութուն, և ընթերցաք 'ի նմա զթուղթն ձեր, զայն որ և հանապազօր արժան է՝ զի յորժամ ընթեռնումք զնա՝ լինիցիմք իմաստնանալ, իբրեւ յառաջին Թղթոյ անտի որ գրեցաւ մեզ 'ի Կղեմենտեայ: Նոյն ինքն դարձեալ և վասն Թղթոյն իւրոյ, փոխանակ զի ապականեցին զնա ոմանք, ասաց այսպէս. Եթէ Թուղթս գրել աղաւեցին զիս եղբարք՝ և դրեցի, և առին լցին զնոսա առաքեալքն սատանայի որոմամբք, այնու իւրեք՝ զի պակասեցուցին 'ի նոցանէն և յաւելին 'ի նոսին. զի նոցուն այնոցիկ՝ վայն յաւիտենից է պահեալ: Բայց ոչ սքանչելի են իբրս՝ զի եթէ 'ի գիրս տեառն մերոյ փոփոխեցին ոմանք, ուր թէ և 'ի վերայ այնոցիկ՝ որ օչ այսպէս էին՝ արարին նենգութիւն: Եւ դարձեալ միւս այլ Թուղթ է Դիոնեսիոսի՝ որ գրեալ է առ Քրիսպորայ քոյր հաւատացեալ, որ նման էր նոցա, և զկերակուր բանին ըստ պիտոյից նորա տայրնմա: Վասն Դիոնեսիոսի այսչափ ինչ:

ԳԼՈՒԽ ԻԴ.

Վասն Թեոփիլեայ եպիսկոպոսին Անտիոքացոց:

Իսկ Թեոփիլեայ՝ զոր ասացաք եպիսկոպոս լինել Անտիոքացոց, երեք գիրք են առ Աւտղիկոս վասն նախնական սկզբանց հաւատոց. և միւս այլ մականգրեալ ընդդէմ հերձուածոյ Հերմոգինեայ, յորում 'ի Յայտնութեան Յովհաննու պաշտի նա 'ի վկայութիւն: Ի նորա և այլ գիրք իբրեւ Կոլուսեմ ընծայութեան 'ի հրահանգ երախայից: Եւ զի ոչ փոքր ինչ և յայնժամ ըստ նմանութեան որոման ապականէին ոմանք զսուրբ սերմանիս վարդապետութեան Աբաքելոցն, իսկ որ ընդ ամենայն տեղիս հովիւք էին եկեղեցեաց՝ հալածէին զայնպիսիսն իբրեւ զգազանս վարի 'ի խաչնէ Քրիստոսի. մերթ խրատուք և յորդորմամբ առ եղբարս, և մերթ յայտնապէս բացաւ երեսօք մաքառելով ընդ նոսա, 'ի խնդիրս հարցմանց և 'ի հերքմունս յամօթ զնոսա առնէին: Եւ 'ի ձեռն գրոց խօսից զկարծիս մտաց նոցա շճարտութեամբ յանդի-

բասնելորդ յորորդ. վասն Թեոփիլեայ եպիսկոպոսին անտիոքացոց, և վասն Փիլիպպոսի, և վասն Մեղիստոսի, և վասն Մելիտոնեայ, և վասն որոց յիշատակեացն, և վասն Ապողինարոսի և վասն Միսորոնոսի:

Իսկ Թեոփիլեայ՝ այն որ ասացաքն զնմանէն, թէ երես եպիսկոպոս անտիոքացոց. և երեք խօսք են նորա ընդդէմ Տաղիկոսի, եւ այլ միւս ևս՝ որ գրեալ է 'ի վերայ նորա ընդդէմ հերձուածոյն Հերմոգինեայ. զի 'ի նմա պաշտի նա 'ի վկայութիւն 'ի Յայտնութեան անտի Յովհաննու: Եւ այլ գիրք են նորա որ պիտոյ են վասն աշակերտութեան: Այնպէս որ յուսմանէն են հերձուածոց, յայնժամ ժամանակի 'ի նմանութիւն որոման ապականէին զսուրբ սերմանիս վարդապետութեան առաքելոցն: Իսկ հովիւքն՝ որ էին յեկեղեցիս ընդ ամենայն տեղիս, իբրեւ զգազանս վարի 'ի խաչնէ Քրիստոսի հալածէին զնոսա. մերթ վարդապետութեամբ և ազօթիւք որ առ եղբարս, և մերթ յայտնապէս յանգիման նոցա պատերազմէին մաքառմամբ, և յամօթ առնէին զնոսա: Բայց գարձեալ և 'ի ձեռն

մանեալ խայտառակէին : Եւ ինքն իսկ Թէոփիլոս՝
 Թող զայլս յոլովս, պատերազմէր ընդդէմ նոցա, և
 այս 'ի գրոց անտի նորա յայտ է, զոր ոչինչ հետեակ
 ընդդէմ Մարկիոնացւոցն գրէր. որ և ընդ այլ երկա-
 սիրութիւնս նորա մինչև ցայսօր պահեալ կայ : Որում
 և յաջորդեաց յեպիսկոպոսութեան Անտիոքացւոց
 եկեղեցւոյն եւթներորդն յԱռաքելոց Մաքսիմիոս :

ԳԼՈՒԽ ԻԵ.

Վասն Փիլիպպեայ և Մոտեսդոսի :

Իսկ Փիլիպպոս՝ զոր 'ի բանից անտի Ղիոնիսեայ
 Գորտինացւոց եկեղեցւոյն եպիսկոպոս լինել գիտա-
 ցաք, արար խօսք մի մեծաճիգն խնամով ընդդէմ
 Մարկիոնի. զոր օրինակ և երանօսն և Մոտեսդոս,
 այլ վերջինս այս առաւել գտաւ 'ի խայտառակել
 յայտնապէս զմոլորութիւն առնն : Մատենագրեցին և
 այլք յոլովք, որոց խօսք պահեալ կան առ բազումս
 յեղաբարց մինչև ցայսօր ժամանակի :

ԳԼՈՒԽ ԻԶ.

Վասն Մելիտոնի, և զորոց ճանօթս տայ նա :

Ի ժամանակին յայնմիկ Մելիտոն Սարգիսացւոց ե-
 կեղեցւոյն և Ապողինար Հերապօլսոյ եպիսկոպոս՝ մե-

զրոց խօսից զկարծիս մտաց նոցա շէջբողոքեամբ յանդիմանէին
 և խայտառակէին : Իսկ ինքն Թէոփիլոս հանդերձ այլովք պատե-
 րազմեցաւ ընդդէմ նոցա, յայտ իսկ է 'ի խօսան զոր արարեալ է
 նորա ուժգին ընդդէմ Մարկիոնեայ : Եւ յետ սորա կալաւ զեպիս-
 կոպոսութիւն եկեղեցւոյն անտիոքացւոց Մաքսիմիոս, որ էր նա
 եթէներորդ յետ առաքելոցն : Իսկ Փիլիպպոս այն զորմէ ուսաք մեք
 զնմանէն 'ի բանից անտի Ղիոնիսեայ եպիսկոպոսին կորնթացւոց,
 որ է նա եպիսկոպոս եկեղեցւոյն գորտինացւոց քաղաքին. և նա
 արար խօսք մի ընդդէմ Մարկիոնեայ մեծաւ հոգաբարձութեամբ :
 Եւ իրենիտս և Մեգիստոս այն՝ որ առաւել քան զայլս խայտառա-

ծապէս պայծառանային. զի երկաքանչիւր ոք արարին բանս պատասխանւոյ առ ինքնական չողովոց՝ որ թաւ գաւորէին 'ի ժամանակին: Իսկ 'ի քրոջ նոցա հասեալքն 'ի գիտութիւն մեր այսօրիկ են. Մելիտոնի երկու գիրք վասն Զատիկի, վասն վարուց ազնուականութեան և վասն Մարգարէից. վասն եկեղեցւոյ, վասն տէրունական աւուրն, վասն բնութեան մարդոյ, և այլ խօսք վասն արարչութեան, և միւս ևս վասն գերելոյ զգայունս մեր 'ի հնազանդութիւն հաւատոց: Դարձեալ վասն Հոգւոյ և մարմնոյ և մըտաց, վասն մկրտութեան, վասն Սկզբան և ծննդեան Քրիստոսի⁸, և այլ վասն Մարգարէութեան, վասն Օտարսիրութեան. և գիրք մի Բանալի մակագրեալ: Դարձեալ վասն Սատանայի, վասն Յայտնութեան Յովհաննու, վասն Աստուծոյ մարմնաւոր լինելոյն⁹. և միւս այլ՝ զոր գրեաց առ Անտոնինոս ինքնակալ: Եւ 'ի գրեւն նորա վասն Զատիկին այսպէս սկիզբն առնէ նա բանից իւրոց. Առ Սերուիլեալ Պաւղոսիւ, ասէ, փոխանակաւ բղէշխին Ասիացւոց, յորում ժամանակի վկայեաց Սակարիս մահուամբ նահատակութեան՝

կեաց յայտնապէս զմոլորութիւն առնն այնորիկ: Եւ այլք բազումք, որ խօսք նոցա պահեալ են առ եղբարս բազումս մինչև յայսօր ժամանակի: Յայնմ ժամանակի և Մելիտոս եպիսկոպոս եկեղեցւոյն սարգէացւոց, և Ապողինարէս եպիսկոպոս եկեղեցւոյն Յարապոյսի սքանչելապէս զօրանային. զի նոքա արարին խօսս պատասխանւոյ վասն հաւատոց՝ մի 'ի նոցանէն առանձինն, և մատուցին թագաւորին չողովոց, որ էր յայնմ ժամանակի: Բայց խօսք նոցա զոր մէք գիտացաք այս են. Մելիտոնի երկու՝ վասն Զատիկի, վասն վարուց և վասն Մարգարէից, և միւս ևս վասն Եկեղեցւոյ, և միւս ևս՝ վասն Շաքաթուց, և դարձեալ միւս ևս վասն Հաւատոց մարդոց, և միւս ևս վասն Ստեղծուածոյ նորին, և դարձեալ միւս ևս վասն Հնազանդութեան հաւատոց. և հանդերձ այսօրեմբք վասն Ծննդ և մարմնոյ, և դարձեալ վասն Մկրտութեան, և վասն Ճմարտութեան, և վասն Հաւատոց, և վասն Մեղնդեան Քրիստոսի, և վասն բանի մարգարէութեան նորա և դարձեալ վասն Ծննդ և մարմնոյ. և այլ միւս ևս վասն Արծաթսիրութեան, և վասն Սատանայի, և վասն Յայտնութեանն Յովհաննու և դարձեալ միւս ևս վասն Աստուծոյ որ զգեցաւ մարմին. և միւս այլ՝ զոր գրեաց առ Անտոնինոս արքայ 'ի ժամանակի յորժամ գրեաց նա վասն ժամանակեան զատիկին. և սկսաւ թէ գրեսցէ եցոյց զայս: Զի 'ի ժամանակս Սերոգեղոսի Պօղոս անթիհիւպատոսն ասիացւոց վկայեաց . . . և եղև ինդիր բազում 'ի Ղաւոգիկեայ, վասն զատիկին որ պատահէ 'ի

յուզեցաւ խնդիր մեծ 'ի լաւոգիկէ վասն զատկին, որ դէպ եղև յաւուրս յայնոսիկ՝ զորմէ գրեցաքս: Զօղն զայս յիշատակէ և Կղեմէս Աղեքսանդրացի 'ի խօսս իւր որ զգատկէն. և թէ 'ի պատճառս գրոցն Մելիտոնի եկն և ինքն 'ի գրել: Իսկ 'ի գիրս պատասխանատուութեան իւրոյ առ ինքնակալն Անտոնինոս՝ զայս ամենայն առ նովին ինքնակալաւ ընդդէմ մեր եղեալ՝ պատմէ, որ չեղև երբեք յառաջագոյն զի այժմ արդ հալածի, ասէ, ազգ աստուածապաշտից՝ նորով հրովարտական 'ի կողմանս Ասիացւոց: Զի անամօթ չարախօսքն և ցանկացողք ընչից օտարին՝ պատճառս առեալ յաբբունի հրովարտական, կողոպտեն և յափշտակեն զցայգ և զցերեկ զանմեղ մարդիկն: Եւ յաւելեալ 'ի բանս իւր ասէ. եթէ այդ ամենայն քոյովդ հրամանաւ գործի, բարւոք է, զի թագաւոր արդար զանուզղպս բնաւ չխորհի երբեք. և մեք խնդութեամբ մտադիր ընկալցուք զդատակնիք մահուս: Բայց զայս միայն 'ի քէն աղաչեմք, զի անձամբ դռնախ քննեսցես զյամառ և զհակառակող մարդիկս, որպէս ասենն զմէնք, և ըստ արդարութեան քուժ դատեսցես՝ եթէ արժանի մահու գտցես զնոսս և պատժոյ կամ կենաց և հանգստեան: Ապա եթէ չիցէ այդ քուկամք և հրաման, որ առ խուժադուժ թշնամիս ան-

ժամանակս ժամանակս յաւուրս յայնոսիկ և գրեցան սոքա: Զօղն իսկ զայս խօսս յիշատակէ և Կղեմենտոս աղեքսանդրացի և 'ի խօսս իւր զոր գրեաց նա վասն զատկի և ասաց, եթէ իբրև 'ի պատճառս խօսիցն Մելիտոնի գրեաց և նա: Իսկ յայն խօսս պատասխանելոյն զոր եդ նա ինքնակալ թագաւորին, զի իբրև զայս պատմէ, եթէ եղև չարչարանք 'ի նմանէ ժողովադէանս մերոյ՝ եթէ ինչ որ երբեք ոչ եղև, այժմ հալածի տոհմ երկիւղածաց Աստուծոյ նոր հրամանք 'ի կողմանս ասիացւոց: Զի չարախօսքն և ցանկացողք այլոց ստացուածոց, այնքիկ որ առանց ամօթոյ են, 'ի պատճառս հրամանին նոքա յայնապէս կողոպտեն և յափշտակեն զցայգ և զցերեկ զմարդիկ անմեղ: Եւ զինի այլոց ասա գարձեալ, թէ դու իսկ հրամայեցեր գործել զայս՝ բարւոք է և գործի, զի թագաւոր արդար ոչ երբեք խորհի ինչ անիրաւութեամբ. և մեք մեծաւ ուրախութեամբ համբերեմք զպատիժ այսր մահու: Բայց միայն նոյժմս մատուցուք քեզ, զի նախ փորձեսցես զվատ արտայայն հակառակութեան և դատեսցես ստուգութեամբ՝ զի թէ արժանի են մահու և պատժոյ կամ կենաց և հանգստեան: Ապա եթէ 'ի քէն չիցեն այս կամք և նոր հրամանքս, զի ոչ ասացեալ է և-

գամ անազորոյն է և խիստ, առաւել ևս յայնժամ
աղերսարկուք առ քեզ դիմեմք՝ չթողուլ զմեզ այդ-
պէս յաւար և 'ի կողոպուտ ռամկին, Եւ յաւելու
դարձեալ ասել։ Այդ առ մեզ իմաստասիրութիւնդ
նախ զառաջինն 'ի բարբարոսաց միջի պայծառացաւ,
ապա առ տիեզերական իշխանութեամբ նախնոյն քոյ
Ազգոստեայ յազգի քում ծաղկեցաւ, եղեալ մանա-
ւանդ նշան բարեգուշակ քումդ թագաւորութեան,
քանզի յայնմ հետէ 'ի մեծութիւն և 'ի փառաւո-
րութիւն աճեալ զարգացաւ իշխանութիւն Հոռոմոց.
որոյ դու ժառանգ ցանկալի եղեալ, եղիցիս իսկ հան-
դերձ որդւովդ քով, եթէ զոյգ ընդ թագաւորու-
թեան Ազգոստեայ ծնանելոյ և զարգացելոյ իմաստա-
սիրութեան, զոր նախնիք քո ընդ այլ պաշտամունս
և զսա մեծարեալ պատուեցին, պատկառ կացեալ
զգուշացիս։ Եւ այս դարձեալ երիցագոյն առհա-
ւատչեայ՝ զի յերանութիւն բարւոք սկսեալ թագա-
ւորութեանն սննդակից դուով 'ի միասին աճեցեալ
զարգացաւ և մերս իմաստասիրութիւն, իբրև զի յա-
ւուրց անտի Ազգոստեայ ինչ մի 'ի ձախողակաց անտի
ոչ պատահեցաւ. թագաւորութեան ձերում, այլ նա
մանաւանդ ամեհայնն մեծաշուք և փառաւոր ըստ ըզ-
ձից հասարակաց ամենեցուն յաջողեցաւ։ Յամենայն
թագաւորաց ձերոց Ներոն և Դոմետիանոս միայն հա-

թէ գործեսցի այս այսպէս և ոչ առ թշնամիսս բարբարոսս, առա-
ւել ևս ինքեմք 'ի քէն՝ զի մի անփոյթ արացես զմեզ, յայս հա-
լածանս որ եղև մեզ յաշխարհէ։ Բայց յետ այսոցիկ ասաց եթէ
փիլիսոփայութիւնն մեր նախ զառաջինն 'ի մէջ բարբարոսաց առա-
քինացաւ. բայց ծաղկեցաւ և յազգի քում յաւուրս Օգոստեայ,
և եւթ թագաւորութիւնն Հոռոմոց յիշխանութիւն մեծ, և մանա-
ւանդ 'ի քում թագաւորութեանդ յաճունն բարութեան։ զի
յայնմհետէ աճէ և զարգանայ իշխանութիւնն Հոռոմոց, այն որ
գուգ ընկալար և մեծացուցեր զնա, և այլ ևս ուժգնացուցես
հանդերձ որդւովք քովք, իբրու պահես գուգ փիլիսոփայութիւն
զայն որ աճէ ընդ թագաւորութեան ձերում, որ սկսաւ յՕգոս-
տեայ նոր. և հարքն քո հանդերձ պաշտամմք զայս պատուե-
ցին։ Եւ օրինակ մեծ այս է, զի յերանութիւն թագաւորութեանդ
ծաղկեցաւ աւետարանս մեր ընդ բարւոք սկզբանն իւրում։ Զի իբ-
րև յաւուրց անտի Օգոստեայ ինչ քար ոչ եղև թագաւորութեանդ
ձերոյ, այլ առաւել ևս ամենայն իւրք փառաւորի և զօրանայ յա-
զօմ մեր ամենեցուն. և յամենայն թագաւորացն որ եղէն՝ Ներոն,

ւանեալ յաշաղկոտ մարդկան՝ հաճեցան ընդ չարախօսութիւնս 'ի վերայ ուսման մերոյ: Եւ 'ի նոցունց անտի յայնցանէ իբրեւ 'ի սովորութենէ առանց իրաւանց դէպ եղև կարգել սուտ զրպարտութեանց 'ի վերայ մեր: Այլ զտգիտութիւն մոլորութեան նոցա հարքն քո բարեպարիշտք յուղղութիւն ածեալ բազում անգամ 'ի ձեռն հրովարտակաց կարճեցին գլուխ յայնցանէ՝ որք համարձակեցան աշխատ առնել զսոսա: Ընդ որս և հաւդ քո Ադրիանոս, թողեալ զայլս բազմագոյնս, գրէր վասն այսր առ Փունդանոս առ փոխանակ բղեշխին Աբիացոց: Իսկ հայր քո, ընդ որում մասն էր քո յայնժամ յանձանձանաց աշխարհին, գրեաց 'ի քաղաքս քաղաքս զի մի դք մեղիցէ մեզ. ընդ որս առ Լարիսացիս, առ Թեսաղոնիկեցիս առ Աթենացիս և առ համօրէն Հելլենացիս: Եւ զի զքեզ 'ի նոյն խորհուրդս նոցա գիտեմք, մարդասիրաւ գոյնս մանաւանդ և լի իմաստութեամբ զմէնջ խորհել, վստահեմք ապա և ընդ ելլ խնդրուածոց մերոց: Եւ այս ցայս վայր 'ի գրոց անտի նորա զոր 'ի վերանդր ասացաք: Նոյն ինքն 'ի քաղուածոյս իւր 'ի նախերգանսն անդ կարգէ զհամար գրոց հին կտակարաւ նաց, թէ ոյք հասարակ հաւանութեամբ ընդունելիք իցեն, զոր 'ի դէպ վարկայ դնել աստանօր. և ունի բանս զայս ձև օրինակի:

Դոմետիանոս միայն հաւանեցան հրապարեցան հաւանել նախանձաւոր մարդկան. և յանձն առին զչարախօսութիւնս 'ի վերայ ուսմանս մերոյ. և 'ի նոցունց յայնցանէ իբրեւ 'ի սովորութենէ առանց իրաւանց դէպ եղև կարգել սուտ վայրութիւնս 'ի վերայ մեր: Բայց սակայն զմոլորութիւն նոցա հարքն քո յուղղութիւն ածին. զի բազում անգամ զբազում կարճեցին 'ի ձեռն հրովարտակաց՝ զայնոսիկ որ միանգամ համարձակեցան և կամեցան աշխատ առնել: Վասն այսորիկ ընդդէմ իսկ հաբաւ Հեգրիմոս բողմաց. և գրեաց վասն այսր առ Ամենայն քաղաքս, զի մի դք մեղիցէ մեզ: Իբրու գու վարէիւր ընդ նմա զամենայն ինչ. և զքեռիսեցիս և զթեսաղոնիկեցիս և զաթենացիս, և զամենայն աղջս հեթանոսաց: Բայց վասն քո տեղեակ եմք, թէ աւելի քան զնոսս ունիս գու խորհուրդ բարեաց վասն այսր. և գիտեմք զի առաւելապէս զամենայն ինչ իմաստութեամբ հրամայես գու, վասն ամենայնի զոր խնդրեցաք մեք: Բայց այս մինչև ցայս վայր: Իսկ 'ի քաղածոյս որ գրեալ է Մեղիտոնի, 'ի սկսանել իւրում 'ի նա գրուչ:

Մեղիտոն առ Ռնեսիմոս եղբայր ողջոյն.

Եւ քանզի փութովդ պնդութեամբ զոր ունիս դու վասն բանին Աստուծոյ, բազում անգամ աղաչեցեր զիս, զի արարից քեզ քաղուածոյս յօրինաց և 'ի մարգարէից վասն Փրկչին մերոյ և վասն հասարակաց հաւատոց: Դարձեալ զի ուսանել կամիս վասն հին կտակարանացն ստուգութեամբ թէ քանիպատիկ իցեն թուով, և որ կարգ նոցա. պէտ արարի ընդ զհայցաւածսդ, զի և տեղեկագոյն գիտակ էի ես և զուսումնասէր ջանիցդ զոր ունիս դու վասն հաւատոց և վասն վարդապետութեան բանին. և զի սիրովն Աստուծոյ զայստիկ քան զամենայն. ինչ առաւել ընտրես. և 'ի վերայ յաւիտենական փրկութեան քո մրցեալ ճգնիս: Արդ 'ի ժամանակին իբրեւ էի ես 'ի կողմանս արեւելից և հասի մինչև 'ի տեղին՝ ուր քարոզեցաւ այս ամենայն և 'ի գլուխ ել, և սուսայ խնամով վասն գրոց հին կտակարանաց, գրոշմեցի և ետու բերել քեզ, որոց անուանք են այսոքիկ. Մովսիսի հընդամատեանքն, Մնունդք, Ելք, Ղևտականք, Թիւք, և Երկրորդ օրէնք: Դարձեալ Յեսու որդի Նաւեայ, Դատաւորք, Հռութ, Չորք գիրք թագաւորաց, Մնա

մեաց զթիւ գրոց հին կտակարանաց, և եցոյց եթէ որ են ընդունելի. զի արժանի կարգէ զնոսա առաւելայց գրեաց այսպէս. Մեղիտոն առ Ռնեսիմոս եղբայր, ողջոյն: Քանզի բազում անգամ աղաչեցեր 'ի ձեռն փութով պնդութեան զոր ունիս դու վասն բանին, զի արարից քեզ քաղուածոյս յօրինաց և 'ի մարգարէից վասն փրկչին մերոյ, և վասն ամենայն հաւատոց մերոց: Եւ գարձեալ զի կամեցար գու ուսանել վասն հին գրոց ճամբարութեամբ թէ քանի են թուով, և որ զորոյ զինն են փոյթ եղև ինչ զոյն զայս առնել. զի տեղեկագոյն գիտէի ես զիոյթ պնդութեան քո զոր ունիս դու վասն հաւատոց, և վասն վարդապետութեան բանին. զի առաւել քան զամենայն ինչ զսէր Աստուծոյ յարգես դու: Արդ 'ի ժամանակի իբրեւ էի ես 'ի կողմանս արեւելից, և հասի մինչև յաշխարհըն ուր քարոզեցան և գործեցան, և սուսայ վասն գրոց հին կտակարանաց փութով պնդութեամբ, գրոշմեցի և ետու բերել քեզ. որ են անուանք նոցա այս ինչ: Մովսիսի՝ հինգ, Մնունդք և Ելք, Ղևտացւոյն և Թիւքն և Երկրորդ օրէնքն. և գարձեալ Յեսու որդի Նաւեայ, Դպրութիւն Դատաւորաց, և Արաւովք. և գալու թիւն թագաւորաց՝ չորք. և դպրութիւն ճնացորդաց՝ երկու. և Սաղմոսք Դաւթի, և Սողոմոնի Առաիք, Զգոնութեանն և Եկեղեցիաւ

• Հուր:

ցորդաց երկու, Սաղմնաք Դաւթի, Սողոմոնի առակք, Իմաստութիւն, Ժողովող և Երգ. երգոց և Յոր: Մարգարէիցն գիրք, Եսայի, Երեմիա, և երկոտասան մարգարէքն միանգամայն. Եզեկիէլ և Դանիէլ և Եգի: Յորոց 'ի սոցունց յայսցանէ արարի ես քաղաւածոյս և եգի 'ի վեց գիրս: Այսոքիկ այսչափ վասն Մեղիտմնի:

ԳԼՈՒԽ ԻԷ.

Վասն Ապողինարի եպիսկոպոսին Հերապոլոյ:

Եւ Ապողինարի են գրութիւնք ոչ սակաւ՝ որ պահին առ բազումս. իսկ զոր տեսեալ է մեր այսոքիկ են. Բան պատասխանատրութեան առ կանուխ յիշատակեալն մեր ինքնակալ. ընդդէմ Հելլենաց հինգ գիրք, և ընդդէմ Հրէից երկու: Յետ այսորիկ գրեալ նորա և վասն աղանդոյն Փռիւգացոց՝ որ այն ինչ նորոգ 'ի վեր երեւեր, և արագ արագ աղմուկս շփոթից յուզէր համարձակ նորակրօնութեամբն, զի դեռ ևս յայնժամ Մոնտանոս հանդերձ սուտ մարգարէութիւն կանամբն զհիմունս իւրոյ մոլորութեանն դնէր:

աէս, և Երգերգաց և Յոր և մարգարէք՝ Եսայի, և երկոտասան մարգարէ միանգամայն Երեմիա և Եզեկիէլ և Դանիէլ և Եգի: Զի 'ի սոցունց յայսցանէ, արարի ես քաղաւածոյս. և եգի 'ի վեց խօսս: Այս Մեղիտմնի: Եւ գարձեալ և Ապողինարոսի խօսք բազում են որ պահին առ բազումս: իսկ զոր մեր տեսեալ է այգբան: Մի խօսք պատասխանոյն զոր արարեալ է նորա առ այս թագաւոր՝ վասն որոյ կանխեցաք ասացաք մեք զնմանէն յառաջագոյն. և ընդդէմ հեթանոսաց՝ հինգ. և ընդդէմ Հրէիցն՝ երկու. և որ միանգամայն յետ այս եգ, վասն աղանդին փրեւգացոց. որ այն ինչ նորոգ բուսաւ յառաջ քան զսակաւ մի ժամանակ: Զի յայնժամ ժամանակի սկսաւ Մոնտանոս հանդերձ կանամբք և սուտ մարգարէիւքն որ շրջէին ընդ նմա՝ խոտորեցուցանել 'ի ճշմարտութենէ անտի:

ԳԼՈՒԽ ԻԸ.

Վասն Մոռասնոսի և գրոց նորա:

Իսկ Մոռասնայ՝ զոր 'ի կարգս մատենագրաց դասեցաք սակաւ մի յառաջ, են նորա խօսք զօրաւոր և կորովի բանիւք արարեալ առ եղբարս, որ Թիւրեցան զհետ հերձուածոյն Ժուժկալաց, որ այն ինչ սկսեալ էր գլուխ ամբառնալ, և մուծանել յաշխարհ զօտարոտի և զպականիչ կարծիս մոլորութեան: Որոյ ազանդապետ զՏատիանոս դնեն:

ԳԼՈՒԽ ԻԹ.

Վասն Տատիանոս և վասն աղանդոյ նորա:

Զորոյ յառաջ քան զսակաւ մի զբանս երկրորդեցաք՝ որ վասն սքանչելոյն Յուստինոսի, և նորին ինքեան վկայի աշակերտ զնա ասացաք: Զայս յայտ առնէ Երանոս յառաջին գիրս իւր ընդդէմ հերձուածոց, և վասն նորին Տատիանոս և աղանդոյ նորա գրէ այսպէս. Ի Սատուռնինայ և 'ի Մարկիոնէ առեալ

Քսաներորդ հիւզերորդ. վասն աղանդին Տատիանոսի՝:

Բայց Միւսանոսի՝ այն որ Թուեցաք մէջ զնա ընդ այնոսիկ զորս համարեցաքն, է նորա խօսք զոր արարեալ է առ եղբարս՝ որ Թիւրեցան յազանգս հերձուածոց, որ անուանեալ կոչին անկրեւացիք, զարձուցանել զնոսա 'ի ճշմարտութիւն: Զի այն ինչ որ սկսան երեւել և մուծանել յաշխարհ կարծիս մտաց՝ սուտ և օտար և ապականիչ: Բայց ասի բան՝ Թէ այսր մոլորութեան պատճառ սկզբան սորա՝ Տատիանոս եղև, այն որ յառաջ քան զսակաւ մի երկրորդեցաք՝ 'ի բանից նորա զոր ասաց վասն Յուստինանոսի վկայի սքանչելոյ. և պատմեցաք զնմանէն Թէ աշակերտ նորա էր: Բայց ցուցանէ վասն այսր Իրինէոս յառաջին խօսան զոր արարեալ է նո.

Միւս օր. Տրոյանոսի:

որ ժուժկալքն անուանեցան, քարոզեցին զանամու-
սին կեանս և խոտեցին անարգեցին զառաջին ստեղ-
ծուածն Աստուծոյ, հայհոյելով լռելայն զայն՝ որ
արարն զարու և զէգ. ի ծնունդս մարդկան. և ուսու-
ցին հրաժարել յամենայնէ յորում է շունչ, անշնոր-
հակալու գտեալ առ արարիչն ամենայնի Աստուած:
Ուրացան սոքա և զփրկութիւն նախամարդոյն՝ ի
վերջն ուրեմն զայս հայհոյութիւն յաւելեալ Տառիա-
նու, որ աշակերտ լեալ Յուստինոսի, ցորչափ ընդ նմա
շրջէր, այսպիսի ինչ երբեք ոչ երևեցոյց: Իսկ յետ
վկայութեամբ մահու վարդապետին, օցտեալ նորա
յեկեղեցւոյ և ուռուցեալ սոնքացեալ ամբարտաւանու-
թեամբ՝ կարծէր յանձն իւր լինել վարդապետ առա-
ւել քան զայլ, և ստեղծ յօրինեաց ինքեան վարդա-
պետութիւն նորաձև, ըստ Վաղենտինեանց՝ յաւի-
տեանս ոմանս աներևոյթս առասպելէր, և ըստ նմա-
նութեան Մարկիոնի և Սատուռնինայ՝ զամուսնու-
թիւն ապականութիւն և պղծութիւն պոռնկութեան
կոչէր. յաւել և ինքեանէ զլանալ զփրկութիւն նա-
խամարդոյն Ադամայ: Զայսոսիկ Երանոս յայնժամ:
Իսկ յետ ոչ բազմաց Սեւերոս ոմն անուն սատար ա-
զանդոյս և զօրացուցիչ եղեալ, յիւր անուն և աշա-

րա ընդգէմ հերձուածոց՝ վասն նորին Տետրիանոսի և վասն ազան-
դոյ նորին. և գրէ այսպէս. Եթէ Յեա Ստորնեզոսի և Մարկիոնի,
որք անուանեալ կոչին անկրեախա՝ քարոզեցին և խոտեցին զա-
մուսնութիւն, և զրկեն զառաջին ստեղծուածն Աստուծոյ. և ծած-
կապէս հայհոյեն զայն որ արարն զարու և զէգ. ի ծնունդս մարդ-
կան. և ուսուցանեն մարդոյ հրաժարել ի կերակրոյ յամենայնէ
յորում է շունչ, և զրկեալ զլանան զշնորհութիւնն Աստուծոյ
արարչի ամենայնի, և կան հակառակ ընդգէմ փրկութեան մարդոյ
որ ստեղծաւն յառաջագոյն: Եւ այս արգ ևս երևեցաւ առ նոսա,
զի նախ Տետրիանոս եմոյծ զայս հայհոյութիւն, այն որ տալերա-
ւէր Յուստինոսոսի. և որչափ ժամանակս ընդ նմա շրջէր՝ այսպիսի
ինչ նա ոչ երևեցոյց, իսկ յետ վկայութեան նորա՝ հեռացաւ սա
յեկեղեցւոյ. զի հպարտացաւ և ամբարտաւանեաց և կարծէր
յանձն իւր լինել վարդապետ առաւել քան զայլ. և արար անձին
իւրոյ օրինակ զայլոյ ուսման. և պատմեաց պատմութիւնս և նա
ըստ նմանութեան վաղենտինոսեանցն, և զաշխարհս ասէ անե-
րևոյթս. և կոչեաց զամուսնութիւն՝ ապականութիւն և պոռնկու-
թիւն, ըստ նմանութեան Մարկիոնի և Ստորնեզոսեայ. և կայ հա-
կառակ ընդ փրկութիւնն Ադամայ: Զայս ասաց Իրինէոս: Իսկ յետ
սակաւ ժամանակի երևեցաւ այր ֆի՝ զի անուն էր նորա Սեւերոս.

կերտեալքն սմա Սեւերիանոսը կոչեցան: Վարին նոքա օրինօք և մարգարէիւք և աւետարանաւ, այլ ըստ կարծեաց իւրեանց տան մեկնութիւնս գրոց սրբոց: Հայհոյեն զՊօղոս, և խոտեն զԹուղթս նորա, ոչ ընդունին և զԳործս Առաքելոց: Սոյն սա Տատրիանոս գլուխ նոցա արար յարակցութիւն իմն և զուգահաւաքումն՝ չգիտեմ որպէս 'ի չորից աւետարանաց ժողովելով 'ի մի որպէս համաբարբառ աւետարանի, զորոյ և զանունն կոչեաց' 'ի Չորից, որ մինչև ցայսօր ժամանակի կայ առ ոմանս: Ասեն ոմանք համարձակեալ նորա փոխել զբանս առաքելոյն, իբրու յոճ՝ վայելուչ յօրինելով զայնս: Եթող սա բազում գիրս, յորոց հռչակեալն 'ի բազմաց գովութեամբ է այն որ Առհելլենս, յորում 'ի վաղնջուց անտի ժամանակաց կարգեալ զամենայն արա երեւելիս 'ի նոսա, կանխադոյն քան զամենեսին զնոսա ցուցանէ զՄովսէս և զմարգարէս Եբրայեցւոց: Եւ այս նորա երկասիրութիւն քան զամենայն գիրս նորա գեղեցկագոյն և օգտակարագոյն Թուի լինել: Եւ վասն այսոցիկ այսչափ:

Համարեաց զայս ազանգս, և եղև նա պատճառ այնոցիկ որ միանգամ աշակերտին նմա, զի եղիցին նոքա կոչել յանունն նորա սեւերիանոսը: Այլ պաշտին իսկ նոքա յօրէնս և 'ի մարգարէս և յաւետարանն. և ըստ կարծեաց մտաց իւրեանց Թարբմանն նոքա զմեկնութիւնս գրոց: Իայց հայհոյեն նոքա զՊօղոս առաքեալ, և խոտեն զԹուղթս նորա, և ոչ ընդունին նոքա և ոչ զԳործս Առաքելոցն: Սոյն սա Տատրիանոս գլուխ նոցա առաջին ժողովեաց և խառնակեաց և եգ աւետարան, և կոչեաց նմա Առեսարոն՝ այսինքն խառնուածոյ, սա որ առ բազումս մինչև ցայսօր ժամանակի կայ: Իայց ասի զնմանէ, եթէ համարձակեցաւ նա փոխել բանս յառաքելոց անտի, որպէս զի ուղղեցէ նա զյօգուածս բանին կարգելոյ: Եթող սոյն իսկ սա խօսս բազումս, զի 'ի նոցանէն են խօսք մի որ անուանի առ բազումս ընգգէմ հեթանոսաց. զի 'ի նմա յեշատակեաց զանուանիսն որ եղեն 'ի մէջ հեթանոսաց յառաջին ժամանակաց անտի, և եղլոյց և յայա արար՝ եթէ կանխագոյն են քան զամենեսին Մովսէս և մարգարէքն Եբրայեցւոց. զի սոյն այս խօսք երեկ թէ առաւել է, և է 'ի նմա շահ օգտութեան աւելի քան զամենայն խօսից նորա: Այս իսկ տեսցաւ վասն այսց:

ԳԼՈՒԽ Լ.

Վասն Բարդեճանոյ ասորոյ, և վասն գրոց
նորա որ առ մեզ հասին:

Առ նովին ինքնակալութեամբ 'ի բազմանալ հեր-
ձուածոց 'ի Միջագետս, Բարդեճան այր երեւելի և
հզօր բանիւք 'ի բարբառ ասորի, գրէր ընդդէմ Մար-
կիոնի և այլոց ոմանց աղանդապետաց՝ տրամախօսու-
թիւնս 'ի լեզու և 'ի նշանագիրս հայրենիս, ընդ այլ
բազում երկասիրութիւնս իւր, զորս ծանօթք նորա
և աշակերտք, զի բազումք էին կորովաբանք առ նմա,
հանին 'ի լեզուէ Ասորւոց 'ի Յոյն: Ի սոսա է և Տրա-
մախօսութիւն նորա հզօր առ Անտոնինոս¹⁰, ընդդէմ
որոց զմարմենին ընդունին, զբաշխն կամ զբազդ և
զճակատագիր: Եւ զայլ բազում ինչ ասեն գրեալ նո-
րա 'ի պատճառս հալածանաց ժամանակին: Բայց էր
սա յառաջագոյն յաշակերտութենէ ուսման վաղին-
տիանու, այլ իբրեւ անարգեցաւ յաչս նորա վարդա-
պետութիւնն այն, և 'ի վերայ հասեալ խելամուտ ե-
ղև ինքնակարկատ առասպելաց վարդապետին, հա-
մաքցեաւ այնուհետեւ յանձն իւր դառնալ յուղիղ

Պատենորդ վեցերորդ. վասն Բարդեճանոյ, և վասն խօսից
որ են նորա:

Ի նմին իսկ արքայութեանն Անտոնինոսի վերոսեայ, բազում
էին աղանդք հերձուածոց 'ի Միջագետս յՈւռհայ. Բարդեճան այր
երեւելի, որ ասորի լեզուով իմաստուն կորովի էր յոյժ, և ընդդէմ
մարկիոնացւոցն և այլոցն որ վերակացու էին որոշեալ աղանդոյն,
եկաց բանիւ իւրով. և գրեաց նա զխօսսն յիւր լեզու հանգերձ
այլովք խօսիւք բազմովք. և էին նորա ընկերք և ծանօթք բազումք
և զօրագոյն էին բանիւք. և նոքա հանին զխօսս նորա 'ի լեզուէ ա-
սորոց 'ի յոյն. և 'ի նոյն խօսսն իւր է մաքառումն մի զոր տասցեալ
է նորա մեծապէս վասն բաշխից զոր գրեացն Անտոնինոսի: Եւ այլ
բազումս ասեն զնմանէ թէ գրեաց 'ի պատճառս հալածանացն որ
եղեն յայնմ ժամանակի: Բայց էր սա յառաջագոյն յուսման տեղ
վաղենտիանոսի. իսկ իբրեւ անարգեցաւ յաչս իւր սա, և կշտամ-

**խորհուրդս, այլ ոչ լի կատարեալ ջնջեաց նա յիւրմէ
զաղտ առաջին հերձուածոյն:**

**Զայսու ժամանակաւ վախճանեալ զկեանս իւր հան
գեաւ Սոտէր եպիսկոպոս եկեղեցւոյն Հռովմայեցւոց:**

Բեալ յանդիմանեաց զբազում պատմութիւնս նորա. և խորհեցաւ
Թէ որպէս ինքն յանձնէ իւրմէ փոխեսցի 'ի խորհուրդս առաւելս.
այլ ոչ լի կատարեալ ջնջեաց նա յիւրմէ զաղտ առաջին հերձուա-
ծոյն: Յայնմ ժամանակի հանգեաւ եպիսկոպոս եկեղեցւոյն հռո-
մայեցւոց:

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ

ԳՐԱԽ Է. ¹ — « Յընտանի գեւ »։ Ընտանի գեւք կոչէին ոգիքն՝ որ խօսէին 'ի հարցուկան, կամ որպէս Սոկրատայն էր՝ որ զձախողս և յաջողս կանխէր ազգ. առնել նմա. դարձեալ որ կախարդաստարացն անտալով գեւք՝ նշանս պատիրս ցուցանէին։ Ի սոցին կարգի էին և երազահան գեւքն, որ յերազս յայանէին այնոցին՝ որոց նոցին հպատակէին։ Եւս և որք 'ի ձեռն գիւթահան երգոց մեղելով զմանկունս, 'ի Թմբիրս նոցա տային գուշակ լինել զորոց ախորժէին։ Էին և որք ընդ Սիմոնի մօզի խարդաւանեալ զմանկունս և բռնամահ արարեալ՝ կոչէին զհօգիս նոցա 'ի սաստարութիւն աւրուեստագիտութեան իւրեանց։ Ի սոսա համարի էին առ հեթաւնոսս և ստորին աստուածք՝ որ ընտանեբար ընդ մարգկան շրջէին։

ԳՐԱԽ Ը. ² — « Հեգեսիպպոս »։ Կրտսեր էր սա ժամանակաւ քան զՅուդաիոսս, Երանոսի մանականդ ժամանակակից, և երկգրեան սոքա առ Եււթեբեռեալ քահանայապետիւ մատենադրեալ, որով և առ Մարկոսիւ Անտոնինեալ է սա։

...³ — « Մարգարէս կարգեաց »։ Ըստ մտաց հեթանոսաց խօսելով Հեգեսիպպոս՝ փոխանակ քրմաց մարգարէս ասէ. և մանաւանդ զի յԵգիպտոս պաշտօն առնոյր նոր աստուածութիւնս այս, ըստ նոցին Եգիպտացւոցն կրօնից սովորութեան՝ իբրեւ խորհրդոց գաղտնեաց խորհրդազգեսաց քուրմքն նոցա մարգարէք կոչէին, այսպէս և Անտոնոյեան քուրմքն՝ մարգարէք կոչեցան։

ԳՐԱԽ ԺԲ. ⁴ — « Իմաստասէր որգւոյ »։ Զայս բան ըստ շաւրագրութեան վասն Վերոսի միայն մարթիմք առնուլ, Թէպէտ Մարկոսի Պիոսի առաւել պատշաճական համարիցի անունս. Գանդի որգեգրեալ իւր Ագրիանոս զԵլիոս Վերոս կենար, 'ի մեռանել նորա՝ առնուլ զԱնտոնիոս Պիոս փոխանակ նորա յորգեգրիս՝ օրէնս նմին եղեալ յիւրմէ կողմանէ գրել զՄարկոս Պիոս և զԼուկիոս զորգի Ելիոսի Վերոսի 'ի ժառանգս ինքնակալութեան, այլ զի ըստ Յուդաիոնեայ բանիցն՝ Վերոսի է առեալ իմաստասէր անունդ. սակայն կայցի ոք որպէս և ախորժէն։

ԳՐԱԽ ԺԵ. ⁵ — « Եւ էր օր մեծի շաբաթուն »։ Թէպէտ բազում կարծիք լեալ իցեն 'ի գիտնականս վասն աւուրս մեծի շաբաթուն, այլ ստոյգն է, զի իցէ շաբաթն այն աւագ՝ որում յաջորդէ Պասքն։

...⁶ — « Զտօնապետ »։ Հանգիսագիր խաղուց համարի զսա Հուստինիոսս. Թէպէտ 'ի պաշտաման իշխանութեան նորա էր արգարեւ և այս գործ մատակարարութեան մեծի ծախուց հանգիսեցն

խաղուց, սակայն քրմապետի ունէր սա պատիւ, հասարակ հաւանութեամբ քաղաքացի Ասիացուց ամի ամի 'ի զուգորութեան աշնանի 'ի սկիզբն տարւոյն նոցա ընտրեալ յայս բարձ աւագութեան, տալով նմա և տասն իշխանակիցս 'ի տասն քաղաքաց' որք ընտրոյ էին տեաք: Այլ ինգիր է, եթէ մի ամն միայն էր Ասիապետն թէ բազումք. մի դք միայն թուի, այլ ուր յիշին բազումք 'ի միտին, որպէս 'ի Գործս Առաքելոց, իցեն սոքա Ասիապետք աւագն անցելոց. զի որպէս առ Հրէայս քահանայապետն միանգամ՝ միշտ քահանայապետ կոչէր, որով մարթ էր բազմաց կոչել միանգամայն քահանայապետս, սոյնպէս և առ սոսա, զոր և հաւատով վկայաբանութիւն Պօղիկարպեայ, որ վկայեալն ասէ սրբոյս առ Փիլիպպեաւ Ասիապետիւ:

... 7 — « Պահապանի գաղանացն » • Յայս անուն կամեցաք թարգմանել զպատինական բառք Confectore. որք և տիգաւորք ևս կոչէին, սոցա գործ էր պատրաստեալ հանել զգաղանս 'ի կրկիսին ե գրգռել ընտա ընգգէմ վկայից, որպէս զի լէին սոքա. գահիճք. քանզի և 'ի կարեւոր գէպս սանձէին զվայրագութիւն գաղանացն և չթողւին գիմել 'ի վերայ Ժողովրդեան:

ԳԼՈՒԻ ԻԶ. 8 — « Վասն Սկզբան և Մննդեան Փրիստոսի » • Զյուսնական բառաք. քերі Кѣіеіеі վասն լինելութեան իմանալով, որով և սկիզբն եղելութեան ապա կարծելով՝ խզճեալ և չրջեալ են 'ի քերі кѣіеіеі զոր մարթ էր կարծեմ վասն էութեան առնուլ կամ սկզբան, որ և անսկիզբն է և 'ի յաւիտենից:

... 9 — « Վասն մարմնաւոր լինելոյն Աստուծոյ » • Յայս գիրս իւր կամէր Միլիտոն ցուցանել զմարմնաւորութիւնն Աստուծոյ, 'ի բազում վկայութեանց սուրբ Գրոց կարծելով զայն հաստատել. զոր և կշտամբէ Որոգինէս 'ի մեկնութեան անգ իւրում գրոցն ծննդոց, հերքելով զայս նորա մեղրութիւն:

ԳԼՈՒԻ Լ. 10 — « Առ Անտոնինոս ընծայեալ » • Գովութեամբ յեշտապէս Հերոնիմոս զայս գիրս. այլ թէ Անտոնինոսգ այն ինքնակալն իցէ Հռոմոց, և ոչ գուղնաքեայ դք այր աշակերտ հեղինակին՝ տարակոյս է. քանզի նոյն ինքն Եւսեբի 'ի Պատրաստութեան աւետարանին՝ Նուիրեալ ասէ Բարգեժանու աշակերտաց իւրոց և ծանօթից զՏրամախօսութիւնս իւր:

ՅԱՆԿ ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ ԴՊՐՈՒԹԵԱՆ

- Ա. — Թէ քանիք եղեն վկայք յաւուրս վերոսի արքայի 'ի Գազգիա, և թէ զիարդ նահապետեալ արցեցան 'ի վերայ աստուածապաշտութեան:
- Բ. — Թէ որպէս վկայքն սիրելիք Աստուծոյ ընկալեալ զամենեան և բժշկէին, որ միանգամ գայթակղէին 'ի հալածանսն:
- Գ. — Թէ որպիսի յայտնութիւն առ յԱստուծոյ լինէր յանուրիս Աստաղոսի վկային:
- Դ. — Թէ որպէս վկայքն թուղթ ընծայութեան ասն Երանոսի:
- Ե. — Թէ որպէս առ Մարկոսիւ Աւրեղեալ լուեալ Աստուծոյ զազօթս մերոցն՝ իրոյց նոցա անձրև յերկնից:
- Չ. — Համար և կարգ եպիսկոպոսացն Հռովմայ:
- Է. — Թէ մինչև յայն ժամանակս լինէին նշանք և սքանչելիք 'ի ձեռն հաւատացելոց:
- Ը. — Թէ որպէս յիշատակէ Երանոս զգիրս սուրբս:
- Թ. — Թէ ոչք կային եպիսկոպոսք յաւուրս ինքնակալութեան Կոմոգոսի:
- Ժ. — Վասն Պանտենեայ իմաստասիրի:
- ԺԱ. — Վասն Կղեմայ Աղեքսանդրացւոյ:
- ԺԲ. — Վասն եպիսկոպոսացն Երեսնաղեմացւոց:
- ԺԳ. — Վասն Հռոգոնեայ և առ 'ի նմանէ յիշատակեալ տարաձայնութեան Մարկիոնիտաց:

ԴՊՐՈՒԹԻՒՆ ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆՑ ԵԿԵԼԵՑԻՈՑ:

- Ա. — Առաջին հասք. Թէ որպիսի վկայք եղեն յաւուրս վերոսի արքայի 'ի Գազգիա, և թէ զիարդ համբերեն պատերազմին վասն աստուածապաշտութեան:
- Բ. — Երկրորդ, Թէ որպէս վկայքն և սիրելիք Աստուծոյ ընդունէին և բռնաբանէին զամենեւին որ միանգամ գայթակղէին 'ի հալածանսն:
- Գ. — Երրորդ, Թէ որպիսի տեսիլս եսես 'ի տեսլան խրոմ Աստաղոս վկայի:
- Դ. — Զորրորդ, Թէ որպէս յանն առնէին վկայքն զԻրինէոս թղթովքն իւրեանց:
- Ե. — Հինգերորդ, Թէ որպէս իրոյց Աստուած անձրև յերկնից յազօթս քրիստոնէից՝ Մարկոսի և Աւրեղիոսի կայսեր:
- Չ. — Յերկրորդ, եպիսկոպոսք որ եղեն 'ի Հռովմայ քաղաքի:
- Է. — Եւթմերորդ, Եթէ մինչև յայն ժամանակս լինէին նշանք և սքանչելիք 'ի ձեռն հաւատացելոց:
- Ը. — Ութերորդ, Թէ որպէս յիշատակէ Իրինէոս զգիրս Աստուծոյ:
- Թ. — Իններորդ, եպիսկոպոսք որ եղեն յաւուրս Կոմոգոսի արքայի:
- Ժ. — Տասներորդ, վասն Պանդենեայ իմաստասիրի:
- ԺԱ. — Մեստամերորդ, վասն Կղեմեայ Աղեքսանդրացւոյ:
- ԺԲ. — Երկուստասներորդ, վասն եպիսկոպոսացն՝ որ եղեն յԵրեսնաղեմ:
- ԺԳ. — Երեսնասներորդ, վասն Որոգոնեայ 'ի և վասն երկուստասն զոր յիշատակեալ վասն Մարկիոնի:

- ԺԴ. — Վասն սոււտ մարգարեիցն՝ որ էին յազանգին Փռիւզացւոց:
 ԺԵ. — Վասն հերձուածոյն իշատեայ որ 'ի Հռովմ՝ քաղաքի:
 ԺԶ. — Թէ զինչ վասն Մոնտանեայ և վասն սոււտ մարգարեից
 նորա իցեն բանք:
 ԺԷ. — Վասն Միլտիազեայ և վասն գրոց նորա:
 ԺԸ. — Թէ որպէս յանգիմանեաց Ապոզոնիոս զազանգն Փռիւ-
 զացւոց. և կամ Թէ զյիշ ոմանց արար նա յիշատակ:
 ԺԹ. — Սերապիոն վասն ազանգոյն Փռիւզացւոց:
 Ի. — Թէ որչափ ինչ Նրանոս ընդգէմ հերձուածոցն, որ էին
 'ի Հռովմ՝ քաղաքի՝ գրեալ:
 ԻԱ. — Զիարդ 'ի Հռովմ՝ Ապոզոնիոս վկայեաց:
 ԻԲ. — Թէ զյք 'ի Ժամանակին կացին եպիսկոպոսք անուանիք:
 ԻԳ. — Յազազս խնդրոյ զատկին յուզելոյ յայնժամ:
 ԻԴ. — Վասն տարածայնութեան որ եղև 'ի կողմանս Ասիացւոց:
 ԻԵ. — Թէ որպէս եղև մի միաբանութիւն հաւատարութեան ընդ
 ամենայն տեղիս վասն տանի զատկին:
 ԻԶ. — Թէ քանիս եթող մեզ Նրանոս իւրոյ գեղեցիկ հանձն-
 րոյն յիշատակս:
 ԻԷ. — Եւ զյք զարձեալ երևելիք եղեն 'ի Ժամանակին յայնմիկ:
 ԻԸ. — Վասն այնոցիկ՝ որ 'ի սկզբանէ անտի զհետ քնացին հեր-
 ձուածոյն Արտեմիոնի, և Թէ որպիսիք ոմանք էին սոքա
 'ի քնացս իւրեանց և 'ի վարս, և Թէ զիարդ համարձա-
 կեցան եղծանել զգիրս սուրբս:

- ԺԴ. — Զորհրատաներորդ, վասն սուտ մարգարեիցն որ էին յազանգոյ փռիւ-
 զացւոց:
 ԺԵ. — Հնգեառաններորդ, վասն բաժանմանն Փղորիանոսեայ և Բազեոսոսի
 որ եղև 'ի Հռովմ՝ քաղաքի:
 ԺԶ. — Վելտառաններորդ, Թէ զինչ տաի վասն Մոնտանեայ, և վասն սուտ
 մարգարեիցն որ էին ընդ նմա:
 ԺԷ. — Եթմեառաններորդ, վասն Մեղանգոսեայ, և վասն խոսիցն զոր գրեաց:
 ԺԸ. — Ութեառաններորդ, եթմե որպէս յանգիմանեաց Ապոզոնիոս զազանգն
 փռիւզացւոց, և կամ զորս յիշատակեաց:
 ԺԹ. — Իմեառաններորդ, եթմե զինչ ասաց Սերապիոն վասն ազանգին փռիւ-
 զացւոց:
 Ի. — Քսաններորդ, Թէ որչափ ինչ ասաց զորով իրինեսո ընդգէմ հերձուա-
 ծոցն որ էին 'ի Հռովմ՝ քաղաքի:
 ԻԱ. — Քսաններորդ առաջներորդ, Թէ որպէս վկայեաց Ապոզոնիոս 'ի Հռովմ՝
 քաղաքի:
 ԻԲ. — Քսաններորդ երկրորդ, Թէ որ եպիսկոպոսք երևելիք էին ընդ այն Ժա-
 մանակս:
 ԻԳ. — Քսաններորդ երրորդ, վասն խճրճին՝ որ եղև յայնժամ Ժամանակի վասն
 զատկին:
 ԻԴ. — Քսաններորդ չորրորդ, վասն բաժանմանն որ եղև 'ի կողմանս ասիացւոց:
 ԻԵ. — Քսաններորդ հինգերորդ, Թէ որպէս եղև մի հաւատարութիւն ընդ ա-
 մենայն տեղիս վասն զատկին:
 ԻԶ. — Քսաններորդ վեցերորդ, եթմե քանի խոսս ընկալաք մք 'ի պոպոթենե
 անտի իրինոսի:
 ԻԷ. — Քսաններորդ եօթներորդ, վասն այլոց բազմոց որ եղին երևելիք ընդ-
 այն Ժամանակս:
 ԻԸ. — Քսաններորդ ութներորդ, վասն այնոցիկ որ եղին իսկզբանէ յազանգն
 անտի Արտեմիոնի, և որով օրինակաւ էին նոքա. և Թէ որպէս հա-
 մարձակեցան նոքա եղծանել զգիրս սուրբս:

ԴՊՐՈՒԹԻՒՆ ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ

Ն Ա Խ Ե Ր Գ Ա Ն

Իսկ եպիսկոպոսն Հռովմայեցւոց եկեղեցւոյն Սուտէր կեցեալ զամս ութ՝ վախճանեաց զկեանս իւր, զոր և երկոտասաներորդ յԱռաքելոց անտի Ելեւթերոս յաջորդեաց յաթոռակալութիւն: Եւ յամին ութոտասաներորդի Անտոնինոսի Վերոսի ինքնակալի՝ ՚ի գաւառս գաւառս պետութեան յարեաւ հալածումն սաստիկ իբրու ՚ի գրգռութենէ ժողովրդեան հակառակ մեր, և բիւրաւորք վկայից ընդ ամենայն տեղիս փառաւորեցան մահուամբնահատակութեան. յորոց յամենեցուն՝ զորս ՚ի միում գաւառի և ՚ի ժողովրդեան դէպ եղեն՝ քաղեալ համառօտիւ եղից աստանօր. զորս և պատմութեամբս յետնոց աւանդել իբրև արժանաւորս անմահական յիշատակի՝ գործ մեր իցէ: Զիսօս՝ յորում լի կատարեալ զիրացս գրեցես ճառեալ, ՚ի վկայաբանութիւնս մարտիրոսաց յեռեցաք, ոչ զպատմականս միայն, այլ և զվարդապետականն ունելով զրուցատրութիւնս. իսկ որ միանգամ առաջիկայ գրութեանս իցեն այժմ պատկանաւորք, զայնոսիկ միայն համառօտեալ գիցուք ՚ի ամս: Այլք ՚ի պատմագրաց փութան ապաքէն ՚ի գիր դրոշմել զյաղթութիւնս պատերազմաց, զախոյեանս կանդ-

նեալը ընդդէմ Թշնամեաց, զառաքինութիւնս զօրա-
 վարաց, զարութիւն քաջութեան զօրականին, որք 'ի
 վերայ հայրենի աշխարհին որդւոց և ստացուածոց, յա-
 րին յապաժոյժ բազմապատիկ կոտորածով Թշնամեաց
 լուացեալ Թաթաւեցան: Իսկ որ վասն վարուց աս-
 տուած պաշտութեան պատմական մեր բանս է, վասն
 խաղաղաւէտ պատերազմին՝ որ 'ի շինութիւն է և 'ի
 խաղաղութիւն ոգւոց. և վասն որոց առաքինացանն 'ի
 նմին, ոչ 'ի վերայ աշխարհին և սիրելեաց մարտու-
 ցեալ, այլ 'ի վերայ ճշմարտութեան և բարեպաշտու-
 թեան, 'ի կոթողս մնայունս դրոշմեալ յաւերժական:
 Զի զարիական պնդութիւն նահատակացն աստուած
 պաշտութեան, զբազմաչարչար ժուժկալութիւն համ-
 բերութեան նոցա, զյաղթանակս 'ի վերայ դիւաց,
 և զյաղթութիւնս ընդդէմ աներևոյթ ոսոխին, և
 յայտոցիկ ամենայնի վերայ զպսակն 'ի յիշատակ յա-
 ւիտենական քարոզելք մեք:

ԳԼՈՒԽ Ա.

Եւ թէ քանի՛ք եղեն վկայք յաւուրս Վերոսի արքայի 'ի Գաղղիա, և թէ զիա՛րդ նահաւա-
կեալ մրցեցան 'ի վերայ աստուածապաշտոնքեան:

Յաշխարհի անդ Գաղղիացւոց էր այս մարտ պատե-
րազմի նահատակացս 'Բրիստոսի. յորում քաղաքք
երևելիք, մայր քաղաքաց՝ առաւելեալ քան զայլս
Լուգդոն և Վեննա. և առ երկոքումքք քաղաքօքն և
առ ամենայն նահանգաւն զնայ Հռոգանոս գետ մեծ
յաղթալուր: Զպատմութիւնս վկայիցս գրեցին երևե-
լի եկեղեցիք վայրացն այնոցիկ, և ետուն տանել առ
որս 'ի կողմանս Ասիացւոց էին և Փոլսգացւոց, որ ինչ
գործեցանն առ նոսա պատմելով օրինակ զայս. զորոց
և չգրտիւ զնեմ զգանս:

Ճառք աւտոյինք. թէ որչափ վկայք եղեն յաւուրս Վերոսի արքայի
'ի Գաղղիայ. և թէ զիսրդ համբերին պատերազմին վասն առ-
տուածապաշտոնքեանն:

Իսկ եպիսկոպոս եկեղեցւոյն Հռոմայեցւոց Սովետէր որ եկաց
զուրթամ, և ել յաշխարհէ աստի. և կալաւ զինի նորա Ղևթերոս.
և էր նա եպիսկոպոս երկոտասաներորդ յեա առաքելոցն: Բայց էր
յամին եօթնևտասներորդի՝ ինքնակալին Անտոնինոսի Վերոսի. զի
'ի սմին յայնմ ժամանակի ընդ գաւառի յաւանս, և 'ի տեղիս տէ-
զիս սաստկապէս յուղեցան հակառակքն 'ի վերայ մեր, իբրև 'ի
գրգռութենէ անտի ժողովրդեանն. և բիւրս վկայից որ եղեն ընդ
ամենայն տեղիս՝ յորժամ համամատելով կշռիցէ ոք որ ինչ անցք
անցին ընդ մերում ժողովրդեանն. գրեցաւ և տուաւ այնոցիկ որ
ընին նոցա վասն յիշատակի ճառից: Բայց զգիրս պատմութեանցս
այս լի բովանդակ գրողմալ է մեր ընդ վկայիցն զոր ժողովեցաք. զի
ոչ միայն ըստ օրինակի պատմութեանց ասացեալ է մեր. այլ և վար-
դապետութեամբ: Բայց այժմ զայս որ պիտոյ են այնմ ճառից զոր
արկեալ է մեր՝ քաղեսցուք և գիցուք: Իսկ այլք որ պատմեն և
գրեն զպատմութիւնս աշխարհի, տան զյաղթութիւն պատերազ-

Որ 'ի վեննա և որ 'ի Լուգդոն Գաղղիացւոց բնակք ծառայք Քրիստոսի՝ առ որ 'ի կողմանս Ասիացւոց և Փոխւգացւոց են եղբարք հաւատոցս մերոց և յուսոյ փրկութեան հաղորդք, խաղաղութիւն չնորհք և փառք յԱստուծոյ Հօրէ և 'ի Յիսուսէ Քրիստոսէ Տեառնէ մերմէ: Այսոքիւք և սոցին նման բանիւք սկիզբն խօսից իւրեանց եղեալ, կարգեն ապա ըզպատմութիւնն օրինակ զայս: Զմեծ և զանհնարին ճգնութիւնս, ասեն, որ աստ, զգայրոյթ մոլեգնութեան հեթանոսաց ընդդէմ սրբոց, և որչափ ինչ համբերին վկայքն երանելիք, չեմք բաւական ճշգրտ-

մաց որ լինին 'ի Թշնամեաց, և զառաքինութիւնս զօրապետաց, և զբաշտութիւնս պատերազմողաց, որ Թաթաւեցան արեամբ և սպանմամբ բաղում մանկաւոյ մանկանց աշխարհիս, և այլոց մեծութեամբ: Իսկ բան պատմութեան որ վասն վարուց աստուածաշատութեան անմէք մէք, վասն պատերազմին է՝ որ վասն շինութեան ոգւոց, և վասն այնոցիկ որ առաքինացան 'ի նմին. զի ոչ վասն աշխարհի մարտեան, այլ վասն շմարտութեան. և ոչ վասն սիրելեաց իւրեանց, այլ վասն աստուածապաշտութեան Տեառն մերոյ: Եւ գորշմեցաք մէք վասն յիշատակի յաւիտենից զհամբերութիւն նահապետացն շմարտութեան, և որ ինչ միանգամ համբերեցին նոքա զօրութեամբ իւրեանց, և զաղթութիւնն զոր յաղթեցին նոքա աներևոյթ դիւացն և Թշնամեացն, և զպատկն նոցա վասն յիշատակի յաւիտենից քարոզեմք մէք: Արգ յաշխարհի անդ Գալլեացւոց էր այս մարտ պատերազմի, այնց վկայից վասն որոց ասացաք զնոցանէն: Բայց անուանին անդ քաղաքք երեւելիք, մայր քաղաքաց որ առաւել են քան զայլս որ են յաշխարհի անդ՝ Ղաւոգոնայ և Բիանենայ՝, զի առ քաղաքօքն երկդուամբք և առ ամենայն նահանգան նոցունց քաղաքաց՝ անցանէր Ոգոնոս գետ բաղում՝ յորդութեամբ ջուրց իւրոց: Զպատմութիւնս իսկ որ վասն վկայից է՝ գրեցին և ետուն տանել երեւելի եկեղեցիքն որ էին 'ի կողմանս գալլեացւոց, և առ եկեղեցիսն որ էին 'ի կողմանս ասիացւոց, փոխւգացւոց, որ ինչ միանգամ գործ գործեցաւ առ նոսա: Բայց պատմեն զայս օրինակ. եդից զնոյն իսկ զբանս նոցա: Մտաւայք Քրիստոսի՝ որ բնակեալ են 'ի Բիանենայ և 'ի Ղաւոգոնայ՝ 'ի կողմանս գալլեացւոց, առ եղբարս որ են 'ի կողմանս ասիացւոց և Փոխւգացւոց, որ միանգամ ունիցին զհաւատս փրկչին մերոյ և յուսոյն, չնորհք և խաղաղութիւն և փառք յԱստուծոյ Հօրէ և 'ի Յիսուսէ Քրիստոսէ տեառն մերոյ: Եւ յետ այնորիկ ասացին սուսիկ մի զպատմութիւնն. և սկսանին և առնեն սկիզբն բանին իւրեանց այսպէս եթէ՝ Վասն մեծութեան նեղութեանն որ եղև աստ, և վասն բարկութեանն հեթանոսաց՝ որ եղև 'ի վերայ սրբոցն, Թէ քանի համբերին վկայքն երանելիք ճշգրտութեամբ, և մէք ոչ բա-

• Լուգդոն և վեննա:

տապատում ձեզ առնելոյ բանիւք, և ոչ իսկ այլ դեկարիցէ գրով զայն բովանդակել: Զի յամենայն զօրութենէ իւրմէ խիզախեաց 'ի վերայ մեր հակառակորդն, իբրու կանուխ նկարելով 'ի մեզ զգալուստ իւր՝ որ լինելոց է առ յապա անամօթ ևս ժպրհու թեամբ: Ընդ ամենայն փորձ էանց նա՝ յուզել զարթուցանել զամենայն ընդդէմ ծառայից Աստուծոյ. զի ոչ միայն 'ի տանց և 'ի բաղանեաց և 'ի հրապարակաց հալածէին զմեզ, այլ զի և բնաւ ամենեւին դեմէն մի երեւեցի ուրեք՝ զսպառնալիս 'ի վերայ կապէին: Բայց վերամարտիկ գողով 'ի մեր կողմն շնորհքն Աստուծոյ, և զտկարմն անգամ զօրացուցանէր, և ըզհաստատունսն իբրեւ զսիւնս անշարժս ընդդէմ նորա արձանացուցանէր, որոց և անընդոստ ժուժկալութեամբ զամենայն յարձակումն թշնամոյն յայտեղեալ արհամարէին: Ամենեքին միագունդ միաշունչ կուռէին ընդ նմա, զամենայն ազգ նախատանաց և չարչարանաց յանձինս իւրեանց ընդունելով, թեթեւ և ոչինչ համարէին զայս ամենայն, միայն զի փութալ կարասցեն առ Քրիստոս, հաւաստեալ ստուգիւ թէ Զեն արժանի չարչարանք ժամանակիս հանդերձելոց փառացն՝ որ յայտնելոց են 'ի մեզ: Նախ՝ որ ինչ միանգամ անցք անցանէին ընդ նոսա յամբոխէ անտի բազմու-

ւական լինիմք տսելոյ, և ոչ գրով մարթի բովանդակել: Զի յամենայն զօրութենէ իւրմէ յուզեցաւ 'ի վերայ մեր թշնամին. և յառաջագոյն նկարեաց 'ի մեզ զգալուստն իւր որ լինելոց է առ յապա՝ անամօթ համարձակ, և ամենայն իրօք հնարեցաւ յուզել զարթուցանել զորս միանգամ իրք էին, զի կանխեացէ կրթեսցէ զնոսա ընդդէմ ծառայիցն Աստուծոյ: Զի ոչ միայն 'ի տանց և 'ի բաղանեաց և 'ի հրապարակաց հալածէին զմեզ, այլ զի և բնաւ ամենեւին դեմէն մի երեւեցի ուրեք՝ սպառնալիս մեզ. բայց կային հակառակ նոցա շնորհքն Աստուծոյ, և որ միանգամ հիւանդք էին՝ ապրեցուցանէին զնոսա. անշարժ էին սիւնքն հաստատունք, զի կարէին 'ի ձեռն համբերութեանն իւրեանց ընդունել յանձինս իւրեանց զամենայն սպառնումն թշնամոյն. և ամենեքին 'ի միասին համբերէին ամենայն նախատանաց և չարչարանաց. և բազում փոքունք 'ի նոցանէ համարեալ էին յայն՝ զի փոյթ պնդութեան յանձինս ունէին երթալ առ Քրիստոս. և ցուցանէին և յայտ առնէին թէ չեն արժանի չարչարանք ժամանակացս այսոցիկ՝ փառացն այնոցիկ որ յայտնելոց են 'ի մեզ: Եւ նախ որ ինչ միանգամ անցանէր ընդ նոսա յամենայն ամբոխէ անտի որ ժողովեալ էին՝ համբերէին

Թեան ռամկին՝ տանէին քաջութեամբ, մոլեգին աղա-
ղակի նոցա, չլեղին, հարուածոցն, սուլելոյն, և յափը-
տակութեան ընդից, քարկոծանացն և արգելանաց.
և ամենայն որ միանգամ վայրենացեալ ժողովրդեան
գործ է՝ առնել ընդդէմ ոխերիմ իւրոյ Թշնամւոյն և
ազգին ոսոխի: Ածեալ ապա սրբոցն յատեան հա-
պարակին՝ ի հազարապետէ զօրուն և յատենակալոց
քաղաքին յանդիման ժողովրդեան և ի դատաստան
հարցափորձի խոստովան լեալ՝ արկան ի բանտ մինչև
ցգալուստ դատաւորին: Յետ այնորիկ ածան նոքա ա-
ռաջի դատաւորին՝ որ խտաագոյնս գնայր ընդ մերսն.
անդ Վետտիոս Եպագատոս անուն ոմն յեղբարց՝ որ
լին էր և կատարեալ ի սէր Աստուծոյ և ընկերին, որ
այնպէս միտ դնէր վարուց առաքինութեան՝ որ մինչ-
դեռ մանուկն էր, ծերունոյն Զաքարիայ վկայեալ գռ-
վութեանն հաւասարէր. զի գնայր նա յամենայն պա-
տուիրանս Տեսուն անարատ և ամենայն պաշտամամբ
առ ընկերս անձանձիր էր, և ունէր նա զնախանձն
Աստուծոյ և եռայր Հոգւով: Այսպիսի ոք գորով նո-
րա ոչ համբերէր տեսանել զդատաստանս անիրաւ
ընդդէմ մեր, այլ զայրագնեալ խնդրէր փոխանակ
եղբարց տալ պատասխանի և ցուցանել յայտնապէս

քաջութեամբ, հարուածոցն և քարկոծանայն և բանդին, և ամե-
նայն որ ինչ միանգամ սովորութիւն էր լինելոյ իբրև ի վայրենի
մարդկանէ առ սիրելիս իւրեանց և առ Թշնամիս: Իսկ իբրև եկին ի
հրապարակ և հարցան ի հազարապետէ անտի և իշխանացն՝ որ
կային ի քաղաքն, առաջի ամենայն ժողովրդեանն իբրև խոստո-
վան եղեն թէ քրիստոնէայք են, արգելան ի բանդի՝ մինչև եկն գա-
տաւորն: Եւ յետ այնորիկ ածին առ դատաւորն՝ այն որ աւելի
խտուութեամբ գնայր նա ընդ ժողովուրդս մեր: Բայց եղբայր մի՛ զի
անուն էր նորա Վայեռոս Ապէթագոս՝, որ կատարեալ էր սիրով
Աստուծոյ և տա ընկերս իւր. զի այսպէս կատարեալ էր վարիւք
իւրովք որ մինչդեռ մանուկ էր՝ համեմատեցաւ Զաքարիայ, ըստ
վկայութեանն որ ասացեալ է ի վերայ նորա, զի գնայր նա յամե-
նայն պատուիրանս տեսուն անարատ և ամենայն պաշտամամբ առ
ընկեր իւր անձանձիր էր. և ունէր նա զնախանձն Աստուծոյ, և ե-
ռայր Հոգւով. այսպիսի էր նա, զի ոչ համբերէր տեսանել զդա-
տաստանն որ լինէին ի մեզ անիրաւութեամբ. այլ բարկանայր
առաւել և հաւանեցուցանէր թէ լուիցին, և ոայր պատասխանի
փոխանակ եղբարց, զի մի գործեսցի առ նոսա ինչ անիրաւու-

• Վէտտիոս Եպագատոս:

Թէ չիք ինչ անաստուած առ մեզ, չիք ինչ ամբարիշտ: Բայց որք շուրջ զբեման կային՝ զաղաղակ բարձին ընդդէմ նորա, զի էր նա այր երևելի, և ինքն դատաւորն ոչ անսացեալ իրաւացի խնդրոյն՝ զայս միայն հարցանէր ՚ի նմանէ Թէ. Եւ դու քրիստոնեայ իցես: Եւ ՚ի խոստովան լինելն ՚ի ձայն բարձր բարբառոյ, խառնեցաւ և ինքն ՚ի Թիւս վկայից. զի միտթար և բարեխօս քրիստոնէից անուանեալ, քան զԶաքարիայն ունէր առաւել Հոգի բարեխօս, որ առ առատութեան սիրոյն հաճեալ հաւանեցաւ յանձն առնուլ զպատասխանատուութիւն փոխանակ եղբարց, և դնել զանձն իւր ՚ի վերայ նոցա: Զի էր նա և է իսկ ճշմարիտ աշակերտ Քրիստոսի, զհետ գնալով գաւիինն Աստուծոյ՝ ուր և երթայր սա: Աստի որոշէին այլք. զի որ երևելիքն էին և պատրաստք, նախապէայք հանդիսանային՝ որք մտադիւր յօժարութեամբ ընուին զխոստովանութիւնն վկայութեան: Իսկ անպատրաստքն և անմարզք և դեռևս տկարք, ոչ կարէին հանդարտել զօրութեան մեծի պատերազմին, յորոց անկան թուով տասն՝ ՚ի մեծ տրտմութիւն մեզ և ՚ի սուգ անբաւ, որք և զայլոց՝ որոց ցայն վայր չէր ըմբռնեալ, խախտեցին զյօժարութիւն. որք թէպէտ և

Թեամբ՝ իբրու զայնոսիկ Թէ առանց Աստուծոյ իցեն: Բայց զաղաղակ բարձին ՚ի վերայ նորա ամենեքին որ շուրջ պատեալ կային զբեման, զի էր նա այր երևելի. և ինքն դատաւորն ոչ ընկալաւ զաղօթան արդարութեան զոր մտաւոյց նմա, բայց միայն զայս հարցանէր ցնա՝ Թէ և դա քրիստոնեայ իցէ. իսկ նա խոստովան եղև յայտնապէս, և ՚ի ձայն բարձր բարբառոյ աղաղակէր, և խառնեցաւ և նա ՚ի Թիւ վկայիցս և եղև միտթարէ քրիստոնէից. զի ունէր նա հոգի բարեխօս առաւել քան զԶաքարիայ. զի զբազում սէրն իւր եցոյց և վասն պատասխանի տալոյ՝ որ փոխանակ եղբարցն էր՝ կամեցաւ և գնել զանձն իւր, զի էր ճշմարիտ աշակերտ Քրիստոսի, որ մերձաւորեալ էր գաւիինն Աստուծոյ՝ ուր և երթայր: Աստի որոշեալ լինէին բազումք երևելիք, և պատրաստեալ լինէին գլուխք վկայից՝ այնոցիկ որ յամենայն մտաց և ՚ի խորհրդոց իւրեանց կատարեալք էին խոստովանութեամբ վկայութեանն: Բայց երևեալ լինէին որ միանգամ անպատրաստք և անկիրթք էին, քի ցայն վայր հիշանդք էին և ոչ կարէին հանդարտել զօրութեան մեծ պատերազմին. զի ՚ի նոցանէն յետս դարձան թուով տասն. և նոքա տրտմութիւն բազում և սուգ մեծ արարին մեզ, և զխորհուրդս ևս զայլոց՝ որ ցայն վայր չէին ըմբռնեալ՝ հիւանդացուցին: Եւ նոքին

Ծանր Ծանր չարչարանս կրէին, սակայն մօտ առ վրկայս դեգերէին միշտ, և ոչ քակէին 'ի նոցանէ: Յայնժամ մեք ամենեքեան մեծապէս զահի հարաք վասն անյայտ ելից խոստովանութեան մանաւանդ, և ոչ եթէ 'ի սպառնացեալ տանջանացն. քանզի իբրև հայէպք 'ի կատարած իրացն՝ երկիրդ ունէր զմեզ զի մի դը տկարացեալ անկցի: Բայց հանապազորդ ըմբռնեալ լինէին որ միանգամ արժանի էին, և ըսուին զթիւ համարոյ զանկեղոցն այսպէս. և յայսց երկուց եկեղեցեաց եռանդնոտքն և փոյթք ընտրեալ ժողովէին 'ի հաստատութիւն պնդութեան մեզ աստանօր: Դարձեալ ըմբռնեալ լինէին և ոմանք 'ի հեթանոս ծառայից մերոց. քանզի յայտնապէս առաջի ամենայն ժողովրդեան հրամայեաց դատաւորն խնդիր առնել մեզ ամենեցուն: Որոց 'ի դարանակալութենէ անտի սատանայի 'ի չարչարանաց երկուցեալ՝ որոց տանէին սուրբքն, և 'ի զինուորաց հրապուրեալ ստեղ զմէնջ եթէ զԹիւստեան հացկերոյթս պաշտեմք մեք, զմիս մանկանց տղայոց 'ի կերակուր հանելով, և յեղիպոսեան մօղնեայ ազգապիղծ խառնակութիւնս խառնակիմք՝ ընդ մարս անկանելով, և այլ բազում ինչ զոր ոչ խօսել և ոչ խորհել օրէն է մեզ, և ոչ հաւատալ իսկ եթէ գործեցաւ երբեք ինչ մի իբրև զայս

Իսկ այնորիկ զամենայն չարչարանս կրէին 'ի հեթանոսաց ընդ նոսին ընդ վկայսն, և ոչ քակէին 'ի նոցանէն: Յայնժամ մեք ամենեքեան մեծապէս սարջացաք, զի ցայնժամ ոչ գիտէաք զինչ անցանքն 'ի խոստովանութեան անգ. ոչ եթէ երկնէպք 'ի չարչարանացն որ գոյին 'ի վերայ մեր, այլ զի հայէպք ընդ կատարած իրացն, և երկնէպք զի մի դարձցի ոչ: Բայց զի ըմբռնեալ լինէին հանապազօր՝ որ միանգամ արժանի էին, և ըսուին զթիւ համարոյ զանկեղոցն. այսպէս զի յայսց երկուց եկեղեցեաց ընտրեցան ամենայն պինդք և փոյթք, և որ միանգամ առաւելապէս 'ի ձեռն նոցա հաստատեալ լինէին եկեղեցիք որ աստ են: Դարձեալ ըմբռնեալ լինէին ոմանք 'ի հեթանոսաց անտի, ընդանիք ոմանք 'ի մերոց աստի. քանզի յայտնապէս առաջի ամենայն ժողովրդեանն հրամայեաց դատաւորն խնդիր առնել մեզ ամենեցուն: Իսկ նոքա իբրև 'ի զօրութենէ սատանայի՝ երկեան 'ի քերանացն զոր տեսանէին որ համբերէին սուրբքն, գրգռեցին զնոսա հրապուրանք զինուորքն ստեղ նոցա զմէնջ և ասել թէ զորդիս մեր ուտեմք մեք և ընդ մարս մեր ամուսնութեամբ խառնակիմք, և այլ բազում՝ զոր ոչ խնդիմք խօսել և ոչ խորհել, և ոչ հաւատալ թէ գործեցաւ երբեք ինչ իբ-

առ մարդիկ: Եւ իբրեւ եւ Համբաւս այս՝ գազանացան
ամենեքեան ընդդէմ մեր, զի թէ էին ոմանք որ յա-
ռաջագոյն գթային ՚ի մեզ վասն ընտանի հարազա-
տութեան, մեծապէս զայրազենալ յայնժամ կրճը-
տէին ընդդէմ մեր զատամունս իւրեանց: Եւ լցեալ
կատարէր բան Տեառն մերոյ՝ որ ասաց եթէ. Եկեսցէ
ժամանակ զի ամենայն որ սպանանիցէ զձեզ՝ Համարի-
ցի պաշտօն մատուցանել Աստուծոյ: Անդ այնուհետեւ
՚ի տանջանս անհնարինս Համբերէին վկայքն երանե-
լիք, զի ընդ հակառակս ելեալ ճգնէր սատանայ թէ
և ՚ի նոցանէ լուիցի բան ինչ Հայհոյութեան: Բայց
առաւել սաստկացաւ բարկութիւն ժողովրդեան և
դատաւորին և զինուորաց ՚ի վերայ Սանկտոսի սարկա-
ւաքի ՚ի Վեննայ քաղաքէն և ՚ի վերայ Մատուրոսի՝
որ այն ինչ առեալ էր կնիք նոր, այլ էր նա նահա-
տակ քաջ Քրիստոսի, և ՚ի վերայ Ատտաղոսի՝ որ էր
Ծննդեամբ ՚ի Պերգամոն քաղաքէ, որ և եկաց միշտ
սին Հաստատութեան մերոյս եկեղեցւոյ: Դարձեալ
և ընդդէմ Բլանդինայ՝ որով եցոյց Քրիստոս, զի որ
անարգքն երևեսցին ՚ի մարդիկ և անտոհմբ և արհա-
մարհք, զնոսա մեծի փառաց արժանի առնէ առ Աս-
տուծոյ, վասն մեծի սիրոյն առ նա, որ յարդիւնս անդ

բն զայս առ մարդիկ: Իսկ իբրեւ եւ այս համբաւ, ամենայն մարդ
զգեցաւ սրտմտութիւն բարկութեան ՚ի վերայ մեր իբրեւ գազանք
չարաչարք: Ինչ թէ էին ոմանք որ յառաջագոյն գթային ՚ի մեզ վասն
հարազատութեան՝ յայնժամ մեծապէս զայրանային և կրճտէին
զատամունս իւրեանց ՚ի վերայ մեր: Բայց լցեալ կատարէր բան
առաւել մերոյ զոր ասաց, թէ եկեսցէ ժամանակ, զի ամենայն որ
սպանանիցէ զձեզ և Համարիցի թէ Աստուծոյ պատարագ մատուցի:
Աստի այնուհետեւ ՚ի տանջանս անհնարինս Համբերէին վկայքն ե-
րանելիք, զի հնարէր սատանայ, թէ և ՚ի նոցանէն խօսեալ լիցի
Հայհոյութիւն ինչ: Բայց առաւել սաստկացաւ բարկութիւն ամե-
նոց ժողովրդեան և զատաւորին և զինուորացն ՚ի վերայ Սե-
նակտոսի սարկաւաքի ՚ի Բիենանա քաղաքէ, և ՚ի վերայ Մարտրոյ,
որ այն ինչ առեալ էր նորա կնիք նոր, և էր իսկ նա նահատակ քաջ
պիտանի, և ՚ի վերայ Ասեռազոսի՝ որ էր նա յազգէ ՚ի Պերգամոն
քաղաքէ: Նա իսկ էր հանապազօր սին հաստատունս ամենայնի որ
՚ի յայսմ աշխարհի. և ՚ի վերայ Աղենտինայ՝ այն որ նմա եցոյց
Քրիստոս, որ երևին ՚ի մեջ մարագկան նուազք և տգեղք և արհա-
մարհեալք, վասն մեծ փառացն արժանի լինին առ Աստուած, յա-
զգա սիրոյն որ առ նա, այն որ զօրութեամբ ճանաչի և ոչ տես-

Հաւաստեալ ցուցանի և ոչ 'ի մնասարծիկ փառս ազգատոհմին: Իբրև ամենեքին զահի հարեալ էաք, և որ տիկին նորա էր ըստ մարմնոյ 'ի կարգի վկայից գուլով յայնժամ 'ի պատերազմի անդ հոգայր վասն աղախնոյ իւրոյ թէ գուցէ վասն տկարութեան մարմնոյն չկարիցէ խոստովան լինել համարձակ, իսկ Բլանդինա այնչափ և այնպիսի զգեցաւ զօրութիւն, մինչ զի որ կարգաւ պէսպէս տանջանք տանջէին զնա յառաւօտէ մինչև յերեկոյ՝ լուծեալ լքան և խոստովան եղեն եթէ յաղթահարեցան, և չունելով այլ ինչ հրնարս տանջանաց՝ զարմանային եթէ զիարդ մնայր 'ի նմա շունչ դեռևս, զի պատառեալ էր ամենայն մարմին նորա և քանցեալ. և վկայէին թէ մի 'ի նեղութեանց անտի բաւական էր քաղել հանել 'ի նմանէ զշունչ նորա, որչափ ևս առաւել այս ամենայն տանջանք չարչարանաց: Բայց ինքն երանելին իբրև նահապետի քաջ նորոգեալ լինէր 'ի խոստովանութեան անդ իւրում. և այս էր նորա կազդուրումն և հանգիստ և սիրոհանք ցաւոց, յեղչեղէին ստէպ եթէ. Քրիստոնեայ եմ, և թէ առ մեզ չար ինչ ոչ գործի: Իսկ Սանկտոս քան զամենայն մարդկեղէն միտս գեր 'ի վերոյ տանէր քաջութեամբ չարչարանացն. և յակն ունել անօրինացն եթէ առ տագնապ վշտացն մարթասցին գոնեայ

լեամբ պարծի: Իբրև ամենեքին զահի հարեալ էաք, նա և այն որ էր տիկին նորա ըստ մարմնոյ, զի և նա 'ի նոյն վկայից էր 'ի պատերազմի անդ. և հոգայր նա վասն աղախնոյ իւրոյ, թէ գուցէ ոչ կարիցէ խոստովանել յայտնի և համարձակ վասն տկարութեան մարմնոյ իւրոյ: Իսկ ինքն Բաղնդինայ որ իբրև զայս զօրութեամբ լցաւ, որպէս զի լուծցին և լքին տկարացեալք այնոցէի որ կարգաւ պէսպէս տանջանք տանջէին զնա յառաւօտէ մինչև յերեկոյ. և նոքա խոստովան լինէին եթէ յաղթահարեցան, և ինչ հարս առնել նմա ոչ գտանէին. և զարմացեալ էին զի մնաց 'ի նմա գոնեայ շունչ, զի պատառեալ էր ամենայն մարմին նորա և քանցեալ. և վկայէին, թէ մի 'ի նեղութեանց անտի բաւական էր քաղել 'ի հանել նմանէ զշունչ նորա, որչափ ևս առաւել այս տանջանք ամենայն չարչարանաց: Բայց ինքն երանելին իբրև նահապետի քաջ նորոգեալ լինէր 'ի խոստովանութեան անդ իւրում. և այս էր ընդարձակութիւն և հանգիստ նորա, զի մի ցաւացէ նմա յիմք զոր կրէրն. և համբերէր յայսմիկ զի ասէր եթէ քրիստոնեայ եմ, և առ մեզ չար ինչ ոչ գործի: Իսկ Սանկտոս, և նա առաւելապէս և աւելի քան զամենայն մարդ 'ի չարչարանս 'ի մարդկանէ համբերէր

որսալ 'ի բերանոյ նորա բան ինչ անարժան, նա այն պէս պնդութեամբ քաջութեան եկաց ընդդէմ նոցա՝ զի և ոչ զանուն իւր անգամ ասաց նոցա, և ոչ թէ յորմէ ժողովրդենէ կամ յորմէ՝ քաղաքէ էր, կամ թէ ծառայ իցէ կամ ազատ. այլ ամենայն հարցման նոցա զայս առնէր միշտ պատասխանի 'ի լեզու հռոմ թէ՝ Քրիստոնեայ եմ: Եւ զայս փոխանակ անուան, քաղաքի և ազգին խոստովան լինէր, և այլ ինչ բնաւ ամենեւին ոչ լուան 'ի նմանէ հեթանոսք: Եւ վասն այնուրիկ յամառ պնդութեամբ հակառակէին ընդդէմ նորա և դատաւորն և դահիճքն. զի իբրեւ ոչ ինչ այլ գտանէին առնել նմա՝ տախտակս պղնձիս շողացուցեալ գնէին 'ի վերայ մարմնոյ նորա 'ի կակղամիս տեղիս: Եւ իբրեւ այրէր մարմին նորա, նա համբերատար ժուժկալութեամբն աննկուն և անկեքելի կացեալ արիանայր 'ի խոստովանութեան անդ իւրում, յերկնաւոր բխմանէ ջուրցն կենդանութեան զօրացեալ, որ 'ի կողիցն Քրիստոսի ելեալ, և ցօղէր 'ի վերայ: Եւ ինքն իսկ մարմին նորա 'ի մօտոյ վկայէր անցիցն ամենայնի. զի բովանդակ վերք էին և կեղք, և կծկեալ, թիւրեալ և 'ի սպառ եղծեալ արտաքին տեսիլ կերպարանաց նորա: Թէպէտ և վշտանայր 'ի նմա

քաջութեամբ. և իբրու կարծէին անօրէնքն, թէ վասն ստիպելոյն և վասն մեծի չարչարանացն լուիցեն 'ի նմանէ որ ինչ արժան ելսելով, նա այնպէս եկաց ընդդէմ նոցա համբերութեամբ իւրով, որ պէտ զի և ոչ զանուն իւր անգամ ասաց նոցա, և ոչ թէ յորմէ ժողովրդենէ, և ոչ թէ յորմէ քաղաքէ, և ոչ թէ ծառայ իցէ, կամ ազատ. այլ ընդդէմ ամենայն ընչի զոր հարցանէին ցնա՝ զայս առայր պատասխանի 'ի լեզու հռոմ, թէ Քրիստոնեայ եմ. և յայսմիկ խուսովանէր ընդ անուան և ընդ քաղաքի և ընդ տոհմի և փոխանակ ամենայն իրիք հաւասարութեամբ. և այլ ինչ բնաւ ամենեւին ոչ լուան 'ի նմանէ հեթանոսք: Եւ վասն այսորիկ եղև ընդդէմ նորա հակառակութիւն մեծ հետաւանաց 'ի դատաւորէ անտի, և յայնցանէ էր որ չարչարէին զնա: Եւ իբրեւ այլ ինչ ոչ գտանէին առնել նմա, յետոյ տախտակս պղնձիս շողացուցանէին և գնէին 'ի վերայ մարմնոյ նորա 'ի կակղամիս տեղիս: Եւ իբրեւ այրէր մարմին նորա, նա համբերէր և ոչ խոնարհէր կամ կքէր, այլ զօրանայր 'ի խոստովանութեան անդ. յերկնաւոր բխմանէ ջուրցն կենդանեաց որ ելին 'ի կողիցն Քրիստոսի, որ ցօղէր 'ի վերայ նորա և զօրացուցանէր: Նա և ինքն իսկ մարմին նորա վկայէ այնմ իմիք զոր համբերն, զի վերք էին և կեղք և կեղեքեալ և ապականեալ ամենայն տեսիլ

Քրիստոս, սակայն փառաւորութիւն մեծ կատարէր 'ի ձեռն նորա. զի խափանէր թշնամին, զի ցուցանէր նովաւ օրինակ այլոց բազմաց, թէ չիք ինչ ահաւոր՝ ուր սէր է Հօր, և ոչ ցաւալի և վշտագին՝ ուր փառքն են Քրիստոսի: Իսկ անօրէնքն յետ աւուրց դարձեալ չարատանջ չարչարէին զվկայն, կարծեալ այնպէս ե-
թէ նեխեալ և հարեալ մարմին նորա՝ յառաջին անդ-
կատանսն յաղթեն նմա, զի չմարթէր և ոչ ձեռն
մարդոյ մերձենալ 'ի նա, և կամ եթէ մեռցի 'ի տան-
ջանսն՝ ահ և երկիւղ լիցի այլոց: Բայց ոչ միայն յայս-
պիսեաց աստի անցք ոչ անցին ընդ նա, այլ և քան
զկարծիս մարդկանս ուղղեալ կանգուն և վերջնովքն
տանջանօք բժշկեալ ամենեկին՝ յիւր յառաջին դարձաւ
նա 'ի կերպարանս և 'ի պէտս անդամոց իւրոց. մինչ
զի յետին գեղոցքն ոչ 'ի պատուհաս տանջանաց լինէ-
ին նմա, այլ 'ի բժշկութիւն շնորհօքն Քրիստոսի: Եւ
զկին ոմն անուն Բիբլա՝ որ յառաջագոյն յուրացելոց
անտի էր, յուսացեալ դիւին 'ի սպառ կործանել զնա,
զի ետես զնա լոյծ և մեղկ, կամեցաւ 'ի վերայ դատաւ
պարտութեանն նորա յաւելուլ և զհայհոյութիւնս,
վասն որոյ ետ ածել զնա միւսանգամ՝ 'ի չարչարանս, և
ստիպէր և նեղէր խօսել զմէնջ բանս անարժանս: Իսկ
նա անդէն մինչդեռ 'ի չարչարանս էր, զարթուցեալ
իբրեւ 'ի խոր քնոյ, և յուշ լինէին նմա 'ի ձեռն այսր

նորա 'ի կերպարանաց մարդոյ. զի թէպէտ վշտանայր նովաւ Քրիս-
տոս, սակայն գովեստ մեծ կատարէր 'ի ձեռն նորա. զի խափանէր
զթշնամին և ցուցանէր նովաւ օրինակ այլոց բազմաց՝ թէ չիք ինչ
ահաւոր ուր սէր է Հօր է, և ոչ այն ինչ որ ցաւեցուցանէ ուր փառքն
Քրիստոսի են: Իսկ անօրէնքն 'ի վաղիւ անդր դարձեալ միւսանգամ
չարչարէին զվկայն և համարէին թէ իբրու նեխեալ և հարեալ էր
մարմին նորա, զի թէ մատուցեն զնա յառաջին տանջանս՝ յաղ-
թեն նմա. զի ոչ մարթէր և ոչ ձեռն մարդոյ մատուցանել 'ի նա.
կամ 'ի մեռցի 'ի տանջանս, ահ և երկիւղ լիցի այլոց: Բայց ոչ մի-
այն յայսցանէ և անցք որ անցին ընդ նա, այլ այն ինչ զոր մարդիկ
ոչ խորհէին և ոչ զմտաւ ածէին, բժշկեցաւ և ողջացաւ նա 'ի ձեռն
տանջանաց զոր մատուցին նմա յետոյ և ընկալաւ զառաջին նմա-
նութեան պէտս անգամոց իւրոց. զի տանջանքն երկայնք ոչ 'ի չար
չարանս եղեն նմա, այլ 'ի բժշկութիւն շնորհօքն Քրիստոսի: Եւ
կին մի՝ զի անուն էր նորա Բիբլայ, որ էր նա յայնցանէ որ ուրա-
ցան յառաջագոյն, իբրեւ համարեցաւ թշնամին թէ անկեալ կոր-
ծանեցաւ, կամեցաւ դարձեալ միւսանգամ թէ և 'ի ձեռն հայհոյու-

ժամանակեան տանջանաց տանջանք գեհնայն յաւիտեանից, և պատասխանի առնէր ընդդէմ հայհոյացն այսպէս. Զիարդ, ասէր, ուտեն նոքա զմանկտի, որ և զարիւն անասնոց ոչ ունին իշխանութիւն ուտել. և յայնմհետէ խոստովանէր թէ՛ Քրիստոնեայ եմ, և ՚ի բաժին ժառանգութեան վկայիցն խառնէր: Եւ իբրեւ ՚ի ձեռն համբերութեան երանելեացն խափանեցան Քրիստոսիւ անօրինացն չարչարանք, միւս ևս խորամանկութիւն մեքենայից հնարէր թշնամին, զի յարգելան բանտից և ՚ի խաւարին և յանձուկ վայրս արկեալ զնոսա արկէր զոտս նոցա ՚ի կոճեղս, մինչև ՚ի հինգ ծակս տարածեալ, և այլովք նման տանջանօք, որպէս սովոր էին զայրագնեալ արբանեակք սատանայի չարակոտութեամբ լկել զարգելեալն. որով բազումք ՚ի նոցանէ հեղձեալ լինէին ՚ի բանտին, զորս միանգամ կամեցաւ Տէր այս օրինակ ելանել յաշխարհէ, ցուցանելով նոցա զփառս իւր: Իսկ որ դառնապէս տանջեալ լինէին, մինչև կարծեալ երևել, եթէ և ամենայն բժշկութեան մատուցեալ առնոսա սակայն ապրել ոչ կարէին, կային մնային նոքա՝ ՚ի բանտին զըրկեալք յամենայն հոգաբարձութենէ մարդկան, այլ ՚ի Տեառնէ զօրացեալ հոգեպէս և մարմնապէս ողջա-

թեանն պարտաւորեացէ զնա՝ և էած միւսանգամ ՚ի չարչարանս, և սովորէր և նեղէր զնա, խօսել զմէնջ բանս անարժանս. զի ետես ըզմեղկութիւն նորա և զլուծութիւն: Իսկ նա անդէն մինչեւ ՚ի չարչարանս կայր՝ յուշ եղև նմա յանձն իւր, և զարթեալ իբրեւ ՚ի խորքնոյ, և յիշեաց նա ՚ի ձեռն այսր տանջանաց ժամանակեան զտանջանս գեհնայն յաւիտեանից, և պատասխանի ետ ընդդէմ հայհոյացն և ասէ. Զիարդ ուտեն զմանկտի, որ և զարիւն անասնոց ոչ ունին իշխանութիւն ուտել. և յայնմհետէ խոստովանէր զամենան ձին իւրոյ թէ՛ քրիստոնեայ եմ, և ՚ի թիւ համարոյ վկայիցն յաւելաւ: Իսկ իբրեւ խափանեցան Քրիստոսիւ անօրինաց չարչարանքն ՚ի ձեռն համբերութեան երանելեացն, այլ միւս ևս խորամանկութիւն մեքենայից հնարէր թշնամին. զի յարգելան բանդից և ՚ի խաւարին տեղիս և յանձուկ վայրս չարչարեացէ զնոսա, և արկեացէ զոտս նոցա ՚ի կոճեղ զհինգ ծակով, և այլովք տանջանօք որպէս սովոր էին բարկութեամբ պաշտել առնոսա. և այս փոյթ պնդութեան ՚ի թշնամոյ անախ գործեալ լինէին առ արգելեալսն այսպէս, զի բազումք ՚ի նոցանէն հեղձեալ լինէին ՚ի բանդին, որ կամեցաւ տէր թէ այսպէս ելցեն յաշխարհէ, զի ցուցցէ զանձն իւր: Եւ այնքեիկ որ տանջեցան դառնապէս, որ կարծեալ երևէր եթէ

նային և այսու միութարեալ պնդէին 'ի գեղեցիկ նա-
հատակութիւնն: Եւ այլք ոմանք նորոգ ըմբռնեալ,
որոց անփորձ մարմինքն տանջանաց, ոչ տանելով իրա-
տութեան արգելանին, անդէն 'ի ներքս մեռանէին:
Իսկ երանելի Պոթինոս, այն որում հաւատացեալ էր
պաշտօն եպիսկոպոսութեան Լուգդոնացւոց եկեղե-
ցւոյն, որ զիննսնամենիւք ուրեմն էր և վատեալ յոյժ
մարմնով, և հազիւ ուրեմն առ մարմնաւոր տկարու-
թեանն չնչէր, սակայն առ ցանկութեան վկայու-
թեանն՝ որ առաջի կայր, եռայր ոգւով և զօրանայր,
քարշեալ ածաւ և սա 'ի բեմանդր. որ թէպէտ մար-
մնով կէս մի 'ի ծերութենէ և կէս մի առ խօթու-
թեան լուծեալ էր ամենեւին, այլ ոգի նորա 'ի նմա
էր, զի փառաւորեացի նովաւ Քրիստոս: Եւ իբրեւ ա-
ծին զնա զնուորքն 'ի բեմանդր, զհետ գալով և ա-
տենակալաց քաղաքին և ամենայն ժողովրդեան 'ի
ձայն բարձր աղաղակելով, իբրու եթէ դա ինքնին
իցէ Քրիստոսն, խոստովանէր նա զբարւոյ զաւանու-
թիւն: Եւ հարցեալ 'ի դատաւորէն թէ Ո՛ր է Աս-
տուածն քրիստոնէից. պատասխանի տուեալ ասէր.
Եթէ արժանի իցես, դիւրին է քեզ գիտել: Անդէն

և ամենայն բժշկութիւն մատիցէ առ նոսա՝ սակայն ապրել ոչ կա-
րէին, նոքա՝ կային մնային անտէն 'ի բանտին՝ իբրու զրկեալ էին
յամենայն հոգաբարձութենէ մարդկան, այլ 'ի տեառնէ զօրանա-
լին և ողջանային հոգեպէս և մարմնապէս, և զայսն յորդորէին և
միութարէին: Որ նորոգ ըմբռնեալն էին, և ցայն վայր որ համարեալ
էին մարմնք նոցա, ոչ համբերէին ծանրութեան արգելանին, այլ
'ի ներքս մեռանէին: Իսկ Պոթինոս երանելի, այն որ հաւատաց-
եալ էր պաշտաման եպիսկոպոսութեան զաւոգոնացւոց, որ անց-
եալ էր զիննսնուն՝ ամով, և յոյժ տկար էր մարմնով իւրով, և հա-
զիւ ունէր զոգի վասն տկարութեանն. բայց վասն խորհրդոյ հո-
գւոյ իւրոյ զօրանայր, վասն ցանկութեան վկայութեանն որ կայր.
և զնա իսկ քարշէին ածէին 'ի բեմանդր, իբրու մարմնն իւր լու-
ծեալ էր 'ի ծերութենէ և 'ի տկարութենէ, բայց չունէ նորա պա-
հալ էր 'ի նմա, զի Քրիստոս նովաւ փառաւորեացի: Եւ իբրեւ ա-
ծին զնա զնուորքն առ բեմանդր, և շուրջ էին զնովաւ իշխանք քա-
ղաքին, և ամենայն ժողովուրդքն 'ի ձայն բարձր բարբառոյ աղա-
ղակէին ազգի ազգի աղաղակաւ, թէ դա ինքնին է Քրիստոս. իսկ
նա խոստովանէր զբարւոյ վկայութիւնն: Իբրեւ դատաւորն ստի-
պեալ նեղէր զնա՝ ասել թէ ո՛ր է աստուածն քրիստոնէից. և նա

քարշեալ զնա յանխնայ, ազգի ազգի հարուածս տալին նմա. և որ շուրջ զնովաւն էին՝ ոմն ոտիւք, ոմն ձեռօք [Թշնամանէր զնա, և ոչ ակն ածէին 'ի ծերութենէ անտի նորա: Եւ որ միանգամ հեռի ոք էր 'ի նմանէ, իւրաքանչիւր զինչ և 'ի ձեռին իւրում ունէր՝ ձգէին 'ի նա. և ամենեքին համարէին 'ի միտս իւրեանց մեղանչել մեծապէս և անօրինել՝ եթէ անհոգ լիցին 'ի ժպրհեղ ընդդէմ նորա. զի այսպէս զլքէժ դից իւրեանց խնդրել 'ի նմանէ կարծէին: Եւ իբրեւ հազիւ մնաց 'ի նմա շունչ՝ տարան ընկեցին 'ի բանտ, և յետ երկուց աւուրց մեռաւ նա: Եւ մեծապէս փայլէր անդ տեսչութիւն Աստուծոյ և անչափ ողորմութիւն Քրիստոսի, դուն ուրեք դէպ լեալ յեղբարս, բայց և ոչինչ օտար 'ի խորհրդոց Քրիստոսի. զի ողբ ըմբռնեալ յառաջագոյն և ուրացան, արգելեալ լինէին և նոքա 'ի բանտին և կցորդք գոյով նեղութեան վկայիցն, և ոչ յայս կեանս շահէին ինչ զի ուրացան, զի խոստովանողքն, որպէս քրիստոնեայք արգելեալ, ոչ այլ ինչ մնասու զնոցանէ ամբաստանութիւն լինէր. իսկ նոքա իբրեւ սպանողք յայնմ հետէ և պիղծք կալեալք էին, և երկպատիկ քան զայլսն տանջէին և չար չարէին: Հաւատացելոցն ուրախութիւն վկայութեանն [Թեթեացուցանէր զբեռն, և յոյսն աւետեաց և սէրն

ասաց, Թէ արժանի ես՝ ուսանիս: Եւ մատեան և սկսան քարշել զնա յանխնայ, և 'ի հարուածս ազգի ազգի համբերէր նա: Իսկ որ մերձ և շուրջ զնովաւ էին, ոմն ոտիւք և ոմն ձեռօք [Թշնամանէին ազգի ազգի [Թշնամանօք, և ոչ տկնածէին 'ի ծերութենէ անտի նորա: Եւ որ միանգամ հեռի ոք էր 'ի նմանէ՝ իւրաքանչիւր ոք 'ի նոցանէ զինչ և 'ի ձեռին իւրում ունէր՝ ձգէին 'ի նա, և ամենեքին նոքա զայս համարէին 'ի միտս իւրեանց՝ եթէ յոյժ և անհարկն յանցանս յանցանէ և անիրաւի, այն որ յամէ և ոչ վաղվաղակի պղծի 'ի նա. զի այսպէս համարէին նոքա եթէ զլքէժս դից իւրեանց խնդրեցեն: Եւ իբրեւ հազիւ մնաց 'ի նմա շունչ, տարան ընկեցին 'ի բանտ, և յետ երկուց աւուրց մեռաւ: Բայց եղև տեսչութիւն մեծ Աստուծոյ, և անչափ ողորմութիւն Քրիստոսի յայն սակաւան որ անկան. զի ոչ [Թողան նոքա 'ի տեսչութենէն Քրիստոսի: Եւ այնոքիկ որ ըմբռնեցանն յառաջագոյն և ուրացան, արգելեալ լինէին և նոքա 'ի բանտի և համբերէին նեղութեանց. զի և ոչ յայսմ՝ ինչ յաշխարհի չաչ օգտութեան եղև նոցա յայնմիկ զի ուրացանն. զի այնոքիկ որ խոստովան եղեն որպէս քրիստոնեայք արգելեալ լինէին, իբրեւ ոչ բերէին զնոցանէն այլ ինչ պատճառս: Իսկ նոքա

առ Քրիստոս և Հոգին հայրական միութարեք գնոսա-
 խակ ուրացելոցն խիղճ մտաց առաւելապէս տանջէր,
 այնպէս զի յայտնի լինել ամենեցուն 'ի հրապարակօ
 'ի գունոյ երեսաց իւրեանց: Այլ վկայքն լուրջ և
 զուարթ ելանէին, և չնոր՝ բազում և փառք խառ-
 նեալ փայլէին յերեսս նոցա, և կապանքն իբրեւ զարդ
 վայելութեան լինէր 'ի վերայ նոցա, որպէս զհարսն
 գեղեցիկ զարդու ոսկեհուռ հանդերձիւ զարդարեալ.
 և հարկանէր 'ի նոցանէ հոտ անոյշ Քրիստոսի, մինչև
 կարծել ոմանց թէ նիւթական իւղով աշխարհիս օ-
 ծեալ իցեն: Իսկ ուրացեալքն իբրև տրտմեալք և կռ-
 րացեալք և գունատեալք և ամօթալից նախատեալք
 'ի հեթանոսաց որպէս զվատս և անարիս և զսպանողի
 զանձամբ առնելով զյանցանս, կորուսեալ միանգամ
 զամենապատիւ, զփառաւորեալ և զփրկարար զա-
 նուն: Զոր տեսեալ այլոց ամենեցուն մեծապէս հառ-
 տատէին, որով ըմբռնեալքն յետ այնորիկ անյապաղ
 խոստովան լինէին, չտալով տեղի սադրանաց բանասար-
 կուն: Եւ յետ ոչ բազմաց ինչ բանից՝ յարէ 'ի նոյն
 դարձեալ թէ. Զկնի այսոցիկ ամենայնի 'ի բազմօրի-
 նակ դէմն կերպարանէին վկայութեան նոցա ելք,
 որպէս զի 'ի յամենասեր ծաղկանց զանազանեալ 'ի
 գոյնս և 'ի տեսակս բոլորիցեն պսակս 'ի նուէր Աս-

յայնմհետ իբրև սպանողք և պիղծք կալեալք էին, և երկպառիկ
 քան զայլն տանջէին և չարչարէին: Իսկ նոցա ուրախութիւն վը-
 կայութեանն թեթեացուցանէր զբեռն, և յոյն տւետեաց և սերն
 Քրիստոսի և Հոգին բարեխօս: Իսկ զայնոսիկ որ ուրացանն՝ խիղճ
 մտացն նոցա առաւելապէս տանջէր գնոսա, այնպէս զի և յամենայն
 մարդկանէ անախ յայտնի էին 'ի հրապարակօ՝ 'ի գունոյ երեսաց
 իւրեանց: Իսկ վկայքն յորժամ ելանէին՝ լուրջ և զուարթ էին,
 և չնորք և բազումք փառք խառնեալ էին յերեսս նոցա. և կա-
 պանքն իբրև զարդ վայելութեան էր 'ի վերայ նոցա, որպէս զը-
 հարսն զարդարեալ գեղեցիկ զարդու ոսկեհուռ հանգերձիւ. և
 հարկանէր 'ի նոցանէն հոտ անոյշ Քրիստոսի, զի էին որ կարծեալ
 երևէին թէ իւղով աշխարհիս օծեալ իցեն: Իսկ ուրացեալքն իբրև
 տրտմեալք և կռրացեալք և գունատեալք և ամօթալից և նախա-
 տեալք 'ի հեթանոսաց, իբրև մեղկեալք և լուծեալք և պատուհա-
 սակոծեալք լինէին իբրև սպանողք. և կորուսին զանունն որ քան
 զամենայն պատուէ և փառաւորէ և կեցուցանէ: Եւ իբրև ասացին
 սակաւիկ մի, յետ այնորիկ յաւելին և ասեն, թէ յետ այսր յա-
 մենայն կերպս բաժանեցաւ վկայութիւնն 'ի վախճանելն նոցա. զի

տուժոյ Հօր: Զի արժան իսկ էր արիական նահատակացն՝ որ բազմապատիկ հանդիսիցն տարան և մեծապէս յաղթեցին, ընդունել և զմեծ պսակն անեղծութեան: Եւ ածան արդ Մատուրոս, Սանկտոս, Բլանդինա և Ատտաղոս առ գաղանսն յամփիթէատրոնն՝ առ ժողովուրդն, ՚ի տեսիլ անողորմ խստութեան հեթանոսաց, որ ՚ի մեր պատճառս քան զօրէնս սոհմանադիր՝ կարգեալ էր նոցա զայս հանդէս գաղանամարտիս: Անդ Մատուրոս և Սանկտոս անցին դարձեալ ընդ ամենայն ազգս տանջանաց՝ իբրու եթէ չէր ինչ կրեալ նոցա յառաջագոյն, կամ մանաւանդ որպէս ըմբիշ որ ընդ բազում նուագս խոյոնիցն վիճակելոց՝ յաղթող գտանիցի. զի վասն պսակին էր նոցա մարտ պատերազմին: Դարձեալ վերստին ընդ հարուածս սովորական գանից անցանէին, ընդ խաժատանս գաղանաց, և զոր միանգամ ՚ի մոլեգնութեան իւրում աղաղակաւ հրամայէր ամբոխ բազմութեան ռամկին: Յետ այնորիկ և ՚ի վերայ երկաթի աթոռոց նստուցանէին գնոսա, և թէպէտ ՚ի խորովել մարմնոց հոտ ճենձերոյն ՚ի յուրնգունս ժողովրդեան հասանէր, սակայն և այնպէս ոչ առնէին վախճան գործոյն դառնութեան, այլ ևս քան զևս մոլեգնեալ կամէին յաղթել համբերութեան երանելեացն. սա

յամենայն ծաղկանց և յամենայն բուսոց բոլորեցին պսակ և մատուցին հօր: Արժան իսկ էր ասել վասն հօր նահատակացն որ համբերին ՚ի պատերազմին՝ պէսպէս փոփոխմամբ, և յաղթեցին մեծապէս և առին զպսակն մեծ զանեղծութեան: Արդ զՄատուրոս և զՍինկտոս և զԲլանդինա և զԱտտաղոս, ածին արկանել գաղանաց առաջի ամենայն ժողովրդեանն ՚ի տեսիլ ամենայն հեթանոսաց որ անողորմ էին յաւուրն . . . վասն մեր ՚ի տեսիլ . . . : Իսկ զՄատարինոս և զՍինկտոս ածին գարձեալ ՚ի թէատրոնն յամենայն չարչարանս՝ իբրև այն թէ ոչինչ եղև նոցա. առաւելապէս բազում չարչարանօք յաղթէին թշնամոյն, զի վասն պսակին էր նոցա մարտ պատերազմին: Բայց գարձեալ համբերէին նոքա կեղոյ վերացն զոր ունէին, և զխաժատածսն զգաղանացն, և զամենայն՝ որ ինչ միանգամ աղողակէին ժողովուրդքն ՚ի մոլորութեան անդ իւրեանց աստի և անտի, և հրամայէին չարչարել գնոսա: Եւ հանգեալ այսոք ամենայնիւ, ՚ի վերայ երկաթի աթոռոց նստուցանէին գնոսա, և իբրև խորովէին մարմինքն՝ հոտ այրմանն ահ արկանէր ՚ի ժողովրդեանն, սակայն և այնպէս ոչ ամաչէին, այլ ևս քան զևս առաւել մոլեգնէին և կամէին յաղթել համբերութեան երանելեացն.

կայր ոչ այլ ինչ լուան 'ի Սանկտոսէ, բայց զբան խոստովանութեան միայն, զոր 'ի սկզբանէ անտի սովորէր նա յեղեղել: Ժուժկալեալ արդ սոցա մեծի պատերազմին, յերկարել 'ի նոսա չնչոյ կենդանութեան, սրախողնող սպանան. և փոխանակ բազմադիմի մենամարտից աւուրն, տեսիլ եղեն նոքա ամենայն աշխարհի: Իսկ Բլանդինա 'ի փայտէ կախեալ արկաւ 'ի կերակուր գազանաց, որ ըստ կերպի խաչին կախեալ, և ուժգին աղօթիւքն առ Աստուած, բազում քաջալերս յաւելոյր 'ի նահատակն Գրիստոսի՝ որք և արտաքին մարմնոյ աջօք 'ի ձեռն վկայուհւոյն տեսնէին զնա՝ որ 'ի խաչն ել վասն նոցա, զի հաւանեցուսցէ զհաւատացեալս 'ի նա, զի ամենայն որ չարչարի վասն փառացն Գրիստոսի, հաղորդութիւն ունի նա ընդ Աստուծոյ կենդանւոյ: Եւ իբրեւ ոչ մերձեցան 'ի նա և ոչ մի 'ի գազանաց անտի, իջուցին զնա 'ի փայտէ և տարան եղին դարձեալ 'ի բանտի՝ պահել այլում պատերազմի, զի բազմապատիկ հանդիսիւ ճգնութեամբ յաղթեացէ թշնամւոյն սատանայի. և զկամակոր օձին անհրաժեշտ կացուսցէ զդատապարտութիւն, և յոր-

ուակայն և ոչ այսպէս լուան այլ ինչ 'ի Սենակտոսէ, բայց 'ի բանէ * 'ի խոստովանութեանն յայնմանէ՝ որ վկայաբանին սովորէ ասել: Արդ սոքա մեծ պատերազմին համբերին, վասն զի շատ ընդերկարեցաւ 'ի նոսա շունչ իւրեանց, յետոյ փողոտեցան. և փոխանակ յայտնի մարտիցն տեսչանցն որ լինէին յայնմ աւուր, նոքա եղեն տեսիլ ամենայն երկրի: Իսկ Բաղենդինաս, 'ի փայտէ կախեցաւ, և պատրաստեալ էր լինել կերակուր գազանաց, որ յարձակեալ էին 'ի վերայ նորա և տեսչամբ իւրով ըստ կերպարանաց խաչի կախեալ կայր, և ուժգին աղօթիւք իւրովք քաջալերութիւնս մեծ առնէր նա այնոցիկ որ զպատերազմն առնէին. տեսնէին պատերազմք իւրեանց, և արտաքին աջօք իւրեանց 'ի ձեռն այլում տեսչան՝ զայն որ 'ի խաչն ել վասն նոցա, զի հաւանեցուսցէ զամենայն որ միանգամ հաւատան 'ի նա. զի ամենայն որ չարչարի վասն փառացն Գրիստոսի՝ հաղորդութիւն ունի նա ընդ Աստուծոյ կենդանւոյ: Եւ իբրեւ ոչ մերձեցան 'ի նա մի 'ի գազանաց անտի. իջուցին 'ի փայտէ և տարան եղին դարձեալ 'ի բանդի, զի պահեսցին նա այլում պատերազմի. զի բազում կրթութեամբքն յաղթեացէ թշնամւոյն սատանայի, և պարտաւորութիւն որ ոչ անցանէ՝ արտացէ նմա: Բայց զեղբարս յորդորեացէ, եթէ այս փոքրիկս և տկարս և արհամարհեալս իբրեւ զնահատակ մեծ՝ որ ոչ յաղթահա-

դորեալ խրախուսեցէ զեղբարս, զի թէպէտ իմքն փոքր, տկար և արհամարհ, սակայն մեծի և անյաղթ նահատակին Քրիստոսի զգեցեալ զգօրութիւն և բազում կռուով յաղթեաց հակառակորդին, և ՚ի մրցարանին անեղծ պսակաւ պսակեցաւ: Եւ զԱտտաղոս ինքնին խնդրէր ժողովուրդն մեծապէս ՚ի պատուհաս տանջանաց, զի էր նա անուանի. և չունելով խիղճ անձին իւրոյ՝ եկն նա պատրաստական ՚ի նահատակութիւն, զի հմուտ իսկ էր նա ՚ի խոստովանութիւն քրիստոնէութեան, և հանապազօր վկայ շնամարտութեան առ մեզ: Եւ իբրեւ շուրջ ածեին զնա զթէատրոնաւն, երթայր առաջի նորա տախտակ մի գրեալ ՚ի լեզու հռովմայեցի. Սա է Ատտաղոս քրիստոնեայ, Եւ ՚ի յուզել գրգռել ընդդէմ նորա ժողովրդեան, իբրեւ գիտաց դատաւորն եթէ հռովմայեցի է նա, հրամայեաց կապել և դնել ՚ի բանտի ընդ այլն՝ որ էին անդ. և գրեաց վասն նոցա առ կայսրն և միայր վճռոյ հրամանին առ ՚ի նմանէ: Իսկ ժամանակն՝ որ եղև ՚ի միջի, ոչ անօգուտ ինչ և անպտուղ լինէր, այլ ՚ի ձեռն համբերութեան նոցա անչափ գթութիւն Քրիստոսի երևեալ փայլէր, զի ՚ի ձեռն կենդանեաց ՚ի կենդանութիւն գային մեռեալքն և ՚ի ձեռն վկա-

րի՝ քաջալերեալ էր. և բազում կռուովք յաղթեաց թշնամոյն, և ՚ի պատերազմի անեղծ պսակաւ պսակեցաւ: Իսկ զԱտեղաոսս, և զնա մեծապէս խնդրէին ժողովուրդքն, զի էր նա անուանի. և վասն բարւոյք խորհրդեանն զոր ունէր նա՝ եմուտ իբրեւ զնահատակ պատրաստեալ. քանզի կիրթ հմուտ էր նա ՚ի խոստովանութիւն քրիստոնէութեան, և հանապազօր ժտակայ շնամարտութեամբ էր նա առ մեզ: Եւ իբրեւ ածին զնա շուրջ զթէատրոնաւն, երթայր առաջի նորա տախտակ մի որ գրեալ էր ՚ի նմա ըստ հռոմմարէն լեզուի. Այս է Ատեղաոսս քրիստոնեայ: Եւ ժողովուրդն մեծապէս սասականայր ՚ի վերայ նորա: Եւ իբրեւ գիտաց դատաւորն եթէ հռոմայեցի է՝ հրամայեաց կապել և դնել ՚ի բանդի ընդ այլն՝ որ էին անդ. զի գրեաց վասն նոցա առ կայսր, և ակն ունէր զինչ վճիռ եկեացէ ՚ի նմանէն: Իսկ ժամանակն որ եղև ՚ի միջի՝ ոչ եթէ խափանուին էր նոցա, կամ անպտուղ. այլ ՚ի ձեռն համբերութեան նոցա անչափ գթութիւն Քրիստոսի երևեալ լինէր, զի ՚ի ձեռն այնոցիկ որ կենդանի էին, և որք մեռան, և վկայքն այնոցիկ, և զայնոցիկ որ չէին վկայք գարձուցանելին. և լինէր ուրախութիւն մեծ մօրն մերոյ կուսի, զի զայնոցիկ որ ընկեցան՝ իբրեւ զմեռեալ՝ ըն-

յից՝ շնորհեր տկարացելոցն և լինէր ուրախութիւն մեծ մօրն կուսի, զի զորս ընկէցն իբրև զմեռեալս, ընդունէր զնոսա կենդանիս, Զի՛ի ձեռն վկայիցս բազումք յայնցանէ որ ուրացանն՝ վերստին երկնեալ և կերպարանեալ ՚ի Քրիստոս, և կենդանանորոգեալ ուսանէին խոստովան լինել, Այսպէս ՚ի կենդանութիւն եկեալ և ՚ի զօրութիւն՝ մատչէին վերստին ՚ի բեմ անդր, և փոխեալ ՚ի հիւթ քաղցրագոյն յերկայնամութենէն Աստուծոյ՝ որ ոչ կամի զմահ մեղաւորի, այլ զդառնալ նորա և զկեալ, գային ՚ի նոր հարցութիւն զատուորէ անտի, Եկն պատասխանի և ՚ի կայսերէն բրածեծ կորուսանել զնոսա. բայց որ ուրանանն՝ արձակեսցին ազատ: Եւ ՚ի լինել ամենաժողով տօնին, ուր յամենայն ազգաց եկեալ խառնէր բազմութիւն մարդկան, հրամայեաց դատաւորն ածել զերանելի վկայն յատեան, իբր՛ի հանդէս և ՚ի տեսիլ բազմութեան ամբօխին. և դարձեալ միւսանգամ ՚ի հարցութիւն մատուցանէր զնոսա, և որ միանգամ էին ՚ի կարգս քաղաքացւոց Հռովմայ՝ հրամայեաց զգլուխս նոցա հատանել, իսկ զայլն ետ արկանել առաջի գազանաց: Բայց մեծապէս փառաւորէր Քրիստոս յայնոսիկ՝ որ յառաջագոյն ուրացան, զի արտաքոյ քան զկարծիս հեթանոսաց խոստովանէին, և առանձին դարձեալ ՚ի հարցութիւն

կալաւ զնոսա կենդանիս. զի ՚ի ձեռն վկայիցն այնոցիկ բազումք յայնցանէ որ ուրացանն՝ յղացեալք լինէին և ծնեալք, և զարթնութիւն և ուսանէին և խոստովան լինէին, և իբրև կենդանիք և առողջք էին, մատչէին առ բեմ անդր՝ զի հարցցին ՚ի դատաւորէ անտի. ՚ի ձեռն խորհրդմանն այն որ ոչ կամի ընդ մահ մեղաւորին, այլ քաղցր է նա ՚ի վերայ այնոցիկ որ գառնանն առ նա: Գրեաց կայսր Թէ որ միանգամ ոչ ուրանան՝ մեռցին, և որք ուրանանն արձակեսցին իսկ ՚ի ժողովուրդ որ լինի աստ, զի բազում են ՚ի սմա մարդիկ, զի ամենայն ազգաց ժողովին այսր: Եւ իբրև սկսաւ ժողովել, էա՞ծ զնոսա յատեան անդր, զի արասցէ զերանեալն Թէաւորոն և տեսիլ ամենայն ժողովրդեանն. և վասն այսորիկ գարձեալ միւսանգամ հարցանէր զնոսա. և որ միանգամ էին յատիճանին հռովմայութեան՝ հրամայեաց հատանել զգլուխո նոցա. իսկ զայլն ետ տանել գազանաց: Բայց փառաւորեալ լինէր Քրիստոս յայնոսիկ որ յառաջագոյն ուրացան. զի արտաքոյ քան զկարծիս հեթանոսաց խոստովանէին. և առանձին հարցեալ լինէին նոքա, իբրև այն՝ Թէ ահա ասեն արձակի, իսկ իբրև խոստովան եղեն՝ յաւե-

մատուցեալ, իբր այն թէ ահա արձակին. այլ խոստովանեալ յաւելան 'ի թիւս վկայից: Մնացին միայն արտաքոյ, յորս և ոչ հետք անգամ հաւատոց երբեք գտաւ, և ոչ գիտութիւն հանդերձին հարսանեաց և ոչ մտածութիւն երկիւղին Աստուծոյ, այլ վարուք իւրեանց հայհոյութեան լինէին առիթ ճանապարհին ճմարտութեան, և էին որդիք կորստեան: Իսկ այլքն ամենեքեան կրկին ժողովեցան յեկեղեցւոյ Տեառն, զորոց իբրև հարցուփորձ լինէր՝ Աղէքսանդրոսոմն ազգաւ Փռիւգացի, յարուեստէ բժիշկ, զամս բազումս կեցեալ 'ի Գաղղիա և ծանօթ գրեթէ ամենեցուն սիրով առ Աստուած և համարձակութեամբ 'ի քարոզութիւն բանին, որ չէր իսկ անմասն յառաքելութեան շնորհաց, կացեալ առաջի բեմին և ակնարկելովն իւրով յորդորէր զնոսա 'ի խոստովանութիւն, և որոց շուրջն կային՝ թուէր նա յերկունս լինել: Յատուցեալ զայրանայր ժողովուրդն ընդդէմ նոցա, որոց ուրացեալ միանգամ, դառնային խոստովան լինել, և աղաղակէին զԱղէքսանդրոսէ, իբրու գորա արարեալ զայս: Եւ իբրև էած և կացոյց զնա դատաւորն և հարցանէր թէ ո՞ր իցէ. և յասել նորա՝ Քրիստոնեայ, բարկացեալ սրամտութեամբ 'ի վերայ նորա պատուիւրեաց զի գազանաց ընկեսցի: Եւ 'ի վաղիւ անդր ե-

լան նոքա 'ի թիւ վկայիցն: Բայց մնացին արտաքս այնոքիկ որ և ոչ հետ հաւատոց երբեք եղև 'ի նոսա, և ոչ գիտութիւն հանդերձին հարսանեաց, և ոչ խորհուրդ աստուածապատմեան, այլ և վարուք իւրեանց հայհոյէին զճանապարհն ճմարտութեան, զի էին նոքա որդիք կորստեան. և այլքն ևս յաւելան յեկեղեցի անդ: Իբրև հարցեալ լինէին, այր մի՞ զի անուն էր նորա Աղէքսանդրոս, զի յազգէ էր նա փրիւգացի, և յարուեստ գիտութեան իմաստութեան էր նա բժիշկ, և զաւուրս բազումս չընցաւ նա 'ի Գաղղիա, և երևելի էր ամենայն մարդոյ՝ վասն սիրոյն որ առ Աստուած ունէր, և համարձակութեան զանին իւրոյ ոչ իսկ էր զրկեալ 'ի պարգեաց անտի առաքելութեան: Սոյն իսկ սա կայր առաջի բեմին, և ակնարկելովն իւրով յորդորէր զնոսա յօժարութեամբ խոստովան լինել. և իբրև այն թէ երկն հարկանէր նմա, յայտ իսկ էր այնոքիկ որ կային առ բեմն: Բարկացաւ ամենայն ժողովուրդն վասն այնոքիկ որ ուրացան, զի գարձեալ միւսանգամ գարձան խոստովան եղեն. և աղաղակեցին զԱղէքսանդրոսէ, իբրու թէ դա արար զայս: Եւ իբրև էած և կացոյց զնա դատաւորն, և հարցանէր թէ զինչ նա իցէ, և նա առաց թէ քրիստոնեայ, բարկացաւ սրամտութեամբ 'ի

մուտ նա ընդ Ատտաղեայ 'ի կրկէս անդր, զի և զսա 'ի շնորհուկս ժողովրդեանն հրամայեալ էր դատաւորին արկանել գազանաց: Սոքա երկոքեան ընդ ամենայն ազգս տանջանաց անցեալ, որ պատրաստեալ կա յին 'ի թէատրոնի, և մեծի պատերազմին ժուժկալեալ՝ փողոտեցան ապա. այլ Աղէքսանդրոս և ոչ հոգւոց ել ընաւ, և ոչ կունչեաց լեզուաւ իւրով կամ ճիկ եհան, այլ 'ի սրտին իւրում խօսէր ընդ Աստուծոյ: Իսկ Ատտաղոս իբրեւ յերկաթի աթոռ նստուցեալ և այրէին, յելանել ճենճերական հոտոյն 'ի մարմնոյ նորա, ասէ ցամբոխն 'ի լեզու հռովմայերէն. Այս է ահա ուտել զմարմին մարդկեղէն, զոր առնէրդ դուք. այլ մեք ոչ զմարդիկ երբեք ուտեմք, և ոչ չար ինչ գործել ախորժեմք: Եւ իբրեւ հարցին ցնաթէ Զինչ անուն իցէ Աստուծոյ, պատասխանեաց՝ Աստուծոյ չիք անուն, որպէս մարդոյ մահկանացուի: Յետ այսոցիկ ամենայնի 'ի վերջնում աւուր մեհամարտիկ կուռոյն մուծին զԲլանդինա հանդերձ պատանեկաւ միով՝ անուն Պոնդիկոս՝ ամաց իբրեւ հնգետասանից. զորհանապազ ածէին զնոսա անդր 'ի տեսանել զչարչարանս այլոց, և ստիպել զնոսա երդնուլ 'ի կուռան: Եւ զի հաստատութեամբ պինդ կացեալ նո-

վերայ նորա, և պարտաւորեաց զի գազանաց ընկեցնեն: Եւ 'ի վաղիւ անդր եմուտ նա ընդ Ատտաղեայ: Եւ զնոյն իսկ զԱտտաղոս, որպէս զի շնորհ արացէ ժողովրդեանն, հրամայեաց դատաւորն արկանել գազանաց: Իսկ իբրեւ անցուցին զնոսա 'ի թէատրոն անդր ընդ ամենայն գործիսն որ պատրաստեալ էին չարչարանաց եւ համբերէին զմեծ պատերազմ, և ապա յետոյ փողոտեցան նոքա. այլ Աղէքսանդրոս և ոչ յողւոց ել ընաւ, և ոչ բանալով կրաց զբերան իւր և ասաց ինչ, բայց միայն 'ի սրտի իւրում խօսէր ընդ Աստուծոյ: Իսկ Ատտաղոս, իբրեւ նստուցին զնա 'ի վերայ երկաթի աթոռոյ զի այրեսցի, իբրեւ սկսաւ ելանել 'ի մարմնոյ անտի նորա հոռ, ասէ 'ի լեզու հռոմարէն ցամենայն ժողովուրդսն՝ ուտել զմարդոյ մարմին այս զոր դուքք ընդ մեզ գործէք գեռ. այլ մեք ոչ զմարդիկ ուտեմք, և ոչ երբեք չար ինչ գործեալ է մեր: Եւ իբրեւ հարցին ցնաթէ զինչ անուանի աստուած, նա ասէ ցնոսա՝ Աստուծոյ անուն չիք որպէս և մարդոյ: Յետ այսր ամենայնի յաւուրն վերջնոյ մարտին, մուծին զԲազնդինայ հանգերձ պատանեկաւ միով՝ զի անուն էր նորա Պանդինոս, զի էր նա ամաց իբրեւ հնգետասան. զնոսա հանապազօր մուծանէին՝ զի եղբայն տեսանել զչարչարանսն զայլոց, և ստիպէին նոցա երդնուլ 'ի կուռան: Եւ քան-

ցա արհամարհէին զդիւն, զայրացեալ ամբօխին ոչ 'ի հասակ պատանեկին այնուհետեւ ողորմէր և ոչ 'ի կանացի ազգէ անտի պատկառէր. այլ ընդ անհնարին կտտանան և շուրջ ընդ ամենայն գործիս տանջանաց անցուցեալս՝ ստիպէին երդնուլ: Բայց չկարացին ինչ նոցա ստնանել, զի ինքնին Պոնդիկոս յորդորեալ խրախուսէր 'ի քեռէ անտի իւրմէ 'ի վկայուհւոյն, զի և հեթանոսք իսկ տեսանէին զի քաջալերեալ պնդէր նա զերանելի պատանին, որ և տարեալ արուծեամբ ամենայն տանջանացն ետ զհոգին: Իսկ երանուհին Բլանդինա յետ ամենեցուն նոցա՝ իբրեւ մայր ազնուական որ զորդիս իւր վառեցէ 'ի նահատակութիւն, և արձակեցէ զնոսա պսակաւորս առ թագաւորն. փութայր առ նոսա ընդ նոյն ճանապարհ ճգնութեան՝ լի ուրախութեամբ և ցնծութեամբ յեւ անդ վախճանին, որպէս այն թէ յընթիս հարսանեաց կոչեցեալ իցէ և ոչ թէ 'ի կերակուր գազանաց: Յետ հարուածոցն և գազանաց, և յետ տապակին խորովելոյ արկին զնա 'ի վանդակ և ընկեցաւ առաջի ցլոյ. որ 'ի գազանէն շատ իսկ ձգելով 'ի վեր յօդս չարչարէր, այլ իբրու թէ ոչ զգայցէ ընդ անցեալսն 'ի նա վամս յուսոյն ակն ունելոյ՝ որում հաւատայրն, և խօսակից ընդ

զէ կային մնացին նոքա յուզողութեան, և արհամարհեալ անարգէին զնոսա, զայրացաւ 'ի վերայ նոցա առհասարակ ամենայն ժողովուրդն՝ որպէս զի ոչ 'ի վերայ հասակի պատանեկին այնորիկ ողորմեացին, և ոչ 'ի կանացի ազգէ անտի պատկառեցեն. այլ արկին զնոսա յամենայն չարչարանս, և անցուցին զնոսա ընդ ամենայն փոփոխմունս տանջանացն, և ստիպէին նոցա երդնուլ: Իբրեւ ոչ կարէին առնել նոցա զայս. զի ինքն Պոնդիկոս զօրացեալ լինէր 'ի քեռէ անտի իւրմէ. և տեսանէին իսկ հեթանոսքն, զի նա իսկ յորդորէր և յօժարեցուցանէր և հաստատէր զնա. համբար այնուհետեւ քաջութեամբ ամենայն չարչարանացն, և յանձն արար զհոգին և եւ յաշխարհէ: Իսկ Բաղնդինեայ երանելի՝ յետ ամենեցունց իբրեւ զմայր քաջ որ յորդորեաց զորդիս իւր, և արձակեաց զնոսա պսակեալս առ Քրիստոս, և կատարեալ ելից զամենայն պատերազմունս որգւոց իւրոց, և փութայր նա երթալ առ նոսա՝ իբրու լի էր ուրախութեամբ և ցնծութեամբ, որպէս այն թէ յուրախութիւն հարսանեաց կոչեալ իցէ, արկին զնա գազանաց: Եւ յետ հարուածոցն և գազանացն, և յետ տապակին խորովելոյ՝ յետոյ արկին զնա 'ի վանդակ, և ընկեցաւ նա առաջի զուարակի: Իբրեւ չարչարեալ լինէր 'ի նմանէն իբր այն թէ և ոչ զգալով զգայցէ

Քրիստոսի լինելոյ, և յետոյ ուրեմն սպանաւ սրով և սա, մինչև վկայել և հեթանոսաց եթէ ցայնժամ չեղև երբեք կին մարդ՝ որ այսպիսի և այսքան չարչարանաց տանիցէ: Սակայն և ոչ այնպէս ինչ յագեցաւ մոլեգնութիւն անգթութեան նոցա, որ առ սուրբան էր. զի 'ի վերագէ անտի 'ի հնոյ օձէն յուզեալ վայրենի և խուժողուժ ազգք հեթանոսաց՝ ոչ գիտէին լուել և դադարել: Ամբարհաւաճ չարութիւն նոցա միւս ևս այլ թշնամանս հնարեցաւ ընդդէմ մարմնոց սրբոցն, զի և ոչ 'ի յաղթահարելոյ անտի իւրեանց կորացան ինչ, զի ոչ ունէին ոչ զգացումն մարդոյ և ոչ միտս, այլ վառեալ բորբոքէր սրտմտութիւն բարկութեան նոցա քան զգազանաց 'ի վերայ մեր, դատաւորին և ժողովրդեան. և անիրաւ ատելութեամբ ատէին զմեզ. զի կատարեսցի բան գրոյն որ ասէ՝ Անիրաւեսցին անօրէնք և իմաստունք իմասցին: Զի որք 'ի բանտի անդ հեղձան, արկին զնոսա շանց. և պահէին զգուշութեամբ զցայս և զցերեկ, զի մի թաղեսցին նոքա 'ի մէնջ: Եւ ապա զմնացորդս 'ի գազանաց և 'ի հրոյն, զյօշոտեալն և զաճիւնացեալս, և զկառափունսն և զիրանացն կոտորս դնէին 'ի բացի

այնմ իմիք որ ինչ անցանէր ընդ նա՝ վասն յուսոյն և ակն ունելոյ այնմ իմիք որում հաւատային, և վասն խօսից իւրոց որ ընդ Քրիստոսի: Եւ յետոյ փողոտեցաւ և նա. և գոհանային ամենայն հեթանոսքն, զի ոչ երբեք կրեաց կին մարդ. այսպիսի իբրև զայս չարչարանս: Սակայն և ոչ այսպէս յագեցաւ՝ մոլորութիւն նոցա և խստութիւն որ առ սուրբան էր. զի 'ի վայրենի դազանաց՝ այսինքն 'ի սատանայէ՝ յուզեցան հեթանոսք վայրենիք և խժգուժք, և ոչ գիտէին լուել և դադարել: Իարձեալ միւս ևս անգամ, այլ ևս միւս սկիզբն թշնամանաց արարին մարմնոց սրբոցն. զի ոչ կորացան նոքա 'ի յաղթահարելոյ անտի իւրեանց զիրեարս, և խորհուրդս մարգկան չունէին նոքա, այլ առաւել յուզէին սրտմտութիւն բարկութեան նոցա 'ի վերայ մեր քան զգազանաց. և դատաւորն և ժողովուրդն ամենեքին առ հասարակ ցուցանէին զանօրէն ատելութիւնն իւրեանց զոր ունէին առ մեզ, զի կատարեսցի բան գրոյն որ ասէ. Եթէ անօրէնն ևս անիրաւեսցի, և արգարն ևս այլ արդարացի: Իսկ զայնոսիկ որ հեղձանն 'ի բանգի անգ՝ արկին զնոսա շանց, և պահէին զնոսա հոգաբարձութեամբ զցայս և զցերեկ, զի մի թաղեսցին նոքա 'ի մէնջ: Եւ ապա եգին զմնացորդս որ մնացեալ էին 'ի գազանաց անտի և 'ի հրոյ, 'ի նոցանէն կեղեքեալք և այրե-

անթաղա ընդ խիստ զգուշութեամբ զինուորաց զաւուրս բազումս: Եին որ գազանանային և կրճտէին զատամուսնս իւրեանց 'ի վերայ նշխարացս այսոցիկ, իբրու զի առաւել ևս վրէժս 'ի նոցանէ կամելով առնուլ և այլք ծաղր և այսն կատականաց առնէին զնոսա, մեծացուցանելով զկուռս իւրեանց, որպէս զարժանաւոր պատիժ պատուհասին կշռեալ նոցին: Իսկ որք հեզագոյնքն թուէին և ախտակցաբար կարեկից մեզ, նախատանօք խօսել առնուին և նոքա թէ Ուր է Աստուած նոցա. և զինչ օգուտ եղև նոցա պաշտօն նորա, որք և զանձինս իւրեանց եղին 'ի վերայ: Այսչափ ինչ խտիր զանազանութեան էր 'ի խորհուրդս հեթանոսաց: Իսկ մեք 'ի մեծ սուգ նստէաք, զի ոչ կարէաք թաղել զմարմինս նոցա յերկիր. զի և ոչ գիշեր օգնական մեզ առ այս լինէր, և ոչ արծաթ հաւանեցուցանէր զպահպանսն, և ոչ խնդրուածք և աղերս ողորէր ինչ զնոսա. զի ամենայն փութով պնդութեամբ պահէին զնոսա, իբրև այն թէ մեծ ինչ շահ իցէ նոցա առ 'ի չթաղելոյ անտի: Եւ յետ այլոց բանից յաւելուն դարձեալ՝ եթէ իբրև պէսպէս

գեալք, և կառաքունք այլոց բազմաց հանգերձ կոտորածովք* ճաշորդաց նոցա, և պահէին զնոսա զի մի թաղեսցին 'ի հոգաբարձութենէ զինուորացն աւուրս բազումս: Եւ էին 'ի նոցունց 'ի հեթանոսաց անտի, որ գազանանային և կրճտէին զատամուսնս իւրեանց 'ի վերայ նոցա, և խնդրէին զվրէժ առնուլ 'ի նոցանէն առաւել քան զնոսա: Իսկ այլքն ծաղր և այսն կատականաց առնէին զնոսա, և յարգէին և մեծացուցանէին զկուռսն իւրեանց. և ասէին եթէ 'ի նոցանէն ընկալան զպատիժս պատուհասից իւրեանց: Իսկ կէսքն որ կարծեալ երևէին թէ խոնարհք և վշտացեալ իցեն 'ի նոսա, և նախատէին զնոսա և ասէին, թէ ուր է աստուածն նոցա, և զինչ օգուտ եղև նոցա պաշտօն նորա, այն որ առաւել քան զանձինս իւրեանց ընտրեցին զնա, առ 'ի յայնչանէ իսկ թէ իբրև զայս փոփոխմունս պաշտեալ լինէին նոքա: Իսկ մեք 'ի սուգ մեծի էաք, քանզի ոչ կարէաք թաղել զմարմինս նոցա յերկրի, զի և ոչ գիշերի պատհի լինէր մեզ այսմ, և ոչ արծաթ հաւանեցուցանէր զպահպանսն, և ոչ աղօթք և խնդրուածք պատկառեցուցանէր զնոսա. զի պէսպէս հնարիւք պահէին զնոսա զգուշութեամբ, իբրև այն թէ ինչ շահ իցէ նոցա առ 'ի չթաղելոյ անտի: Եւ յետ այսոր իբրև ասացին այլ ևս յաւելին՝ եթէ Չմարմինս, ասեն, վկայիցն իբրև խայտառակեցին պէսպէս կերպարանօք, և եգին զնոսա յա-

* Յօր. Կոթարձուիլ:

օրինակաւ խայտառակեցին զմարմինս վկայից, եղին զնոսա յարեւու զվեց օր, և այրեալ ապա զնոսա անօրէնքն և յաճիւն դարձուցեալ ցրեցին 'ի Հոռոզանոս գետ՝ որ ընդ այն անցանէր, որպէս զի և ոչ նշխարք նոցա երևեսցին 'ի վերայ երկրի: Եւ զայս գործէին՝ յաղթել կարծելով Աստուծոյ և բառնալ Հանել 'ի նոցանէ զմիւսանգամ ծնունդ և զնորոգումն. և որպէս նոքայն ասէին թէ ոչ յոյս լիցի նոցա յարութեան, յոր ապաստան եղեալ ածին և մուծին զօտարոտին զայն և զնոր պաշտօն, և արհամարհեալ անարգեցին զամենայն վիշտս նեղութեանց, և մտադիւր յօժարութեամբ եկին 'ի մահ: Տեսցուք արդ եթէ յարիցեն նոքա, և թէ Աստուած նոցա կարասցէ օգնել նոցին և ապրեցուցանել զնոսա 'ի ձեռաց մերոց:

րեւու զվեց օր, և ապա յետոյ այրեցին զնոսա անօրէնքն՝ մինչև եղին իբրև զմոխիւր, և ընկեցին զնոսա 'ի Բոգոն գետ որ անցանէր ընդ այն. որպէս զի և ոչ նշանցորդք նոցա երևեսցին յայնմ Հետէ 'ի վերայ երկրի: Եւ զայս գործէին որպէս մարգիկ թէ Աստուծոյ կարիցեն յաղթել, և Հանցեն առցեն 'ի նոցանէ զնորոգումն յարութեան նոցա որ 'ի մեռելոց է. զի որպէս ասէին նոքա թէ և ոչ յոյս լիցի նոցա յարութեանն վասն՝ յոր ապաստան եղեն, և մուծին մեղ պաշտօն օտար և նոր երկիւղի, և արհամարհեալ անարգեցին նոքա զամենայն վիշտս նեղութեանց, և եկին 'ի մահ խնդութեամբ պատրաստեալք: Եւ արդ տեսցուք թէ յարիցեն նոքա. և այժմ տեսցուք եթէ կարասցէ Աստուած օգնել նոցա, և ապրեցուցանել զնոսա 'ի ձեռաց մերոց:

ԳԼՈՒԽ Բ.

Թե՛ ո՛րպէս վկայքն սիրելիք Աստուծոյ ընկալեալ զամենեւեան և թշկեիկն, որ միանգամ գայրակդէիկն ՚ի հաշածանսն:

Եւ այս ամենայն անցք առ ինքնակալութեամբ Վերոսեայ անցանէին ընդ եկեղեցիւն Գրիստոսի, յորոց մարթ է կռեւել ՚ի միտս՝ թէ զինչ ընդ այն ժամանակս և յայլ գաւառս պետութեան անցանէր: Այլ ՚ի դէպ է ՚ի թղթոցս յայսցանէ յաւելուլ և այլ ինչ բանս, յորս փայլէ հեղուծիւն և մարդասիրութիւն վկայիցս՝ զորոց կանխեցաք ասացաք: Եւ ունի բանս օրինակ զայս. Այսպէս նախանձաւորք էին, ասէ, և նմանողք Գրիստոսի, որ ՚ի կերպարանս Աստուծոյ էր և ոչինչ յափշտակութիւն համարեցաւ լինել հաւասար Աստուծոյ: Եւ թէպէտ յայս ծագ փառաց էին նոքա, զի ոչ միանգամ կամ երկիցս, այլ բազում անգամ վկայեալ, և ՚ի գազանաց ՚ի բանտ փոխարկեալ, ՚ի խա-

Երկրորդ. Թե՛ որպէս վկայք սիրելիք Աստուծոյ ընդունեիկն, և թշկեիկն զամենեւեան, որ միանգամ գայրակդէիկն ՚ի հաշածանսն:

Ձայս զոր կանխեցաք ասացաք յառաջագոյն կրէին եկեղեցիքն Գրիստոսի՝ յամս ինքնակալ Վերոսեայ: Ձի յայսցանէ մարթի * մարդոյն կռեւել ՚ի միտս իւր, թէ զինչ անցք անցին ընդ այն ժամանակս ՚ի քաղաքս և յայլ գաւառս: Արժան է իսկ ՚ի ամին յայսում գրող գրողմէ և այլ բանս, զի նոքօք երեւի խոնարհութիւն և ողորմութիւն այնք վկայից, զամս որոց կանխեցաք ասացաք մեք զնոցանէն յառաջագոյն: Իայց գրեալ են և այս բանք, եթէ վկայքքն ամին այսպէս էին նախանձաւորք և նմանողք Գրիստոսի. այն որ թէպէտ և կերպարանք էր Աստուծոյ, սակայն ոչ յափշտակութիւն համարեցաւ ունել զանձն իւր հաւասար Աստուծոյ. որ իբրև յայս փառս էին նոքա, զի ոչ միանգամ կամ երկիցս, այլ բազում անգամ վկայեցին. որ թէպէտ ՚ի գազանաց, և առ մի ՚ի նոցանէ լի էին խարանօք և վիրօք և սպեօք, սակայն և ոչ ինքեանք ա-

* Յօր. Ժող. Ի Ժող. Գրք. Գրք. Գրք. Գրք.

րանս, յերաշխէպս և 'ի վերս պատեալ մարմինք, սակայն ոչ ինքեանք վկայս լինել զանձինս քարոզէին, և ոչ մեզ 'ի սոյն անուն զնոսա կոչել համարձակէին: Բայց եթէ դէպ եղև ուրեք և կոչեաց որ զնոսա կամ թղթով կամ բանիւ՝ վկայս, խստագոյնս կշտամբէին զնոսա զի յօժարագոյնս նուիրէին նոքա Քրիստոսի զայս անուն վկայութեան, որ է վկայ հաւատարիմ և ճշմարիտ և անդրանիկ մեռելոց և սկիզբն կենաց առ յԱստուծոյ: Եւ յիշէին նոքա զվկայսն գնացեալս 'ի մէջ, և ասէին՝ նոքա են վկայք զորս 'ի ձեռն խոստովանութեան իւրեանց ընկալաւ զնոսա Քրիստոս և կնքեաց զվկայութիւն նոցա 'ի ձեռն վախճանին իւրեանց, իսկ մեք խոնարհ և տառապեալ խոստովանողք. և բազում արտասուօք աղաչէին զեղբարս և խնդրէին զի աղօթս արասցեն և հանապազորդ պաղատանս վասն վախճանի կատարման նոցա: Եւ զգորութիւն վկայութեան արդեամբք ցուցանէին բազում համարձակութեամբ յանդիման լինելով հեթանոսաց, և զազնուականութիւն՝ ոգւով համբերատար ժուժկալութեամբ և արիական աներկիւղու-

սէին վասն անձանց իւրեանց թէ վկայք իցեն, և ոչ համարձակէին մեզ կոչել նոցա յայս անուն. բայց թէ դէպ եղև ումեք ուրեք և կոչեաց որ զնոսա վկայս՝ կամ թղթով կամ բանիւ, խստագոյնս պատահասէին զայնոսիկ որ կոչէին զնոսա. զի ուրախութեամբ նուիրէին նոքա զայս անուն Քրիստոսի վկայութեան, այնմիկ որ նա է վկայ հաւատարիմ ճշմարտութեան և անդրանիկ մեռելոց և սկիզբն կենաց: Եւ յիշէին նոքա զվկայսն որ ելին յաշխարհէ, և ասէին եթէ նոքա են վկայք, որ 'ի ձեռն խոստովանութեան իւրեանց արժանի արար զնոսա Քրիստոս թէ վարեսցին, և կնքեաց զվկայութիւն նոցա 'ի ձեռն վախճանին իւրեանց. իսկ մեք խոստովանեալք՝ աղբապք և տառապեալք: Եւ բազում արտասուօք աղաչէին զեղբարս, և խնդրէին 'ի նոցանէն՝ զի աղօթս և պաղատանս արասցեն փոխանակ նոցա զի կատարեսցին. և զգորութիւն վկայութեան արդեամբք կատարէին, ցուցանէին բազում համարձակութեամբն զոր ունէին նոքա առ հեթանոսս, և ժուժկալութիւն իւրեանց համբերութեամբն աներկիւղ ցուցանէին. յանուանէ անտի վկայից հրաժարէին առաջի եղբարց, քանզի և նոքա երկիւղիւ Աստուծոյ էին: Դարձեալ յետ այսորիկ ասացին, թէ Խոնարհեցուցանէին զանձինս իւրեանց 'ի ներքոյ ձեռնին բարձու, այնմ որ 'ի նման բարձրացան այժմ: Այլ ամենայն ումեք պատասխանի առնէին, և ամբաստան զումեք էլ լինէին. և արձակէին զամենայն մարդ, և զոր ոչ կապէին. և այնոցիկ որ չարչարէինն զնոսա՝ աղօթս առնէին 'ի

Թեամբ յայտ առնէին. այլ յանուանէ վկայից չնորհելոց նոցա յեղբարց մեծաւ երկիւղածութեամբ հրաժարէին: Եւ յետ սակաւու միոյ դառնայ ասել. Եւ զի խոնարհեցուցին զանձինս իւրեանց ընդ հզօր ձեռամբն Աստուծոյ, 'ի նմանէ արդ արժանապէս բարձրացան: Ամենեցուն ջատագով կային, ոչ զոք ամբաստանէին, զամենեւեան արձակէին և զոք ոչ կապէին. և 'ի վերայ այնոցիկ՝ որ չարչարէինն զնոսա, աղօթս առնէին որպէս Ստեփանոս վկայն կատարեալ՝ Թէ Մի համարիր սոցա զայս մեղս: Իսկ եթէ փոխանակ այնոցիկ որ քարկոծ առնէին զնա՝ աղաչէր նա, որչափ ևս առաւել փոխանակ եղբարց: Ընդ այլ բանս յարէ դարձեալ 'ի նոյն. Թէ Այս պատերազմ մեծ եղև նոցա ընդդէմ հակառակորդին 'ի ձեռն կատարեալ սիրոյն, զի հերձցի չար վիշապն. և զայնոսիկ որ կարծեացն եթէ եկուլ, կենդանիս Թբցէ զնոսա. զի ոչ եթէ պանծանօք հպարտանային 'ի վերայ անկելոցն, այլ որով իւրք ինքեանք առաւելուին՝ նոքօք ըզկարօտութիւն այլոց ընուին. զի գութ մայրենի ունէին առ նոսա, և բազում արտասուս վասն նոցա արկանէին առ Հայր. կեանս խնդրեցին և ետ նոցա, զոր և նոքա ընդ մերձաւորսն իւրեանց բաշխեցին, և յամենայնի յաղթողք չուեցին առ Աստուած, և զխաղաղութիւն հանապազ սիրեցին, զխաղաղութիւն ետուն մեզ, և խաղաղութեամբ ժամանեցին առ Աստուած,

վերայ նոցա, որպէս Ստեփանոս վկայն կատարեալ զի ասէր, Մի համարիր սոցա զայս մեղս: Իսկ եթէ փոխանակ այնոցիկ որ քարկոծ առնէին՝ աղաչէր նա, որչափ ևս առաւել փոխանակ եղբարցն: Եւ յետ սակաւու միոյ ասացին դարձեալ, Թէ այս ամենայն պատերազմ մեծ որ եղև նոցա ընդ սատանայի՝ վասն կատարեալ սիրոյն, զի հերձցի չար վիշապն, և զայնոսիկ որ կարծեացն եթէ անկան՝ կենդանիս Թբցէ զնոսա. զի ոչ հպարտանային 'ի վերայ այնոցիկ որ անկան, այլ որով իւրք ինքեանք առաւել էին ընուին ըզկարօտութիւն այլոցն, զի գութ որպէս և մայր 'ի վերայ որդւոցն ունէին նոքա, և բազում արտասուս արկանէին վասն նոցա առ Հայր. և կեանս խնդրեցին 'ի նմանէ և ետուն նոցա, և նոքա բաշխեցին ընդ մերձաւորս իւրեանց. և ամենայն իւրք զգեցան զյաղթութիւն և գնացին առ Աստուած, և զխաղաղութիւն սիրեցին հանապազ, և զխաղաղութիւն ետուն մեզ, և խաղաղութեամբ ժամանեցին նոքա առ Աստուած, և ոչ Թողին ցաւս մօրն իւրեանց, և

և ոչ թողլին աշխատութիւն մօրն իւրեանց, ոչ խռվութիւն և պատերազմ եղբարց, այլ ուրախութիւն և խնդութիւն և միաբանութիւն և սէր: Այս ամենայն ասացաւ վասն աղեգորով գթոյ երանելեացն առ անկեալ եղբարսն 'ի շահ օգտի ընթերցանելեացն. 'ի յանդիմանութիւն այնոցիկ որ տմարդի և անողորմ գտան, և անխնայ ընդ անդամն Քրիստոսի վարեցան:

ԳԼՈՒԽ Գ.

Թի որպիսի՝ յայտնոչիւն առ յԱստուծոյ լիներ յանոչքս Աստուղոսի վկային:

Ի յառաջապատում թուղթս վկայից է միւս այլ գէպք արժանաւոր յիշատակի, զոր և ոչինչ անձահ համարիմ դնել աստանօր 'ի գիտութիւն՝ որոց միանգամ յակն արկանիցեն զայն: Եւ ունի բանն այսպէս. Ալկիբիադէս ոմն 'ի թուոյ. վկայիցս մթին վարէր կեանս, չառնոյր երբեք կերակուր, բայց եթէ հաց և ջուր, և զնոյն խրթնի վարս կամէր հանապազորդել և 'ի բանտին. և երևեցաւ Աստուղոսի վկային՝ յետ

ոչ խռվութիւն և պատերազմ եղբարց իւրեանց, այլ ուրախութիւն և խնդութիւն և միաբանութիւն և սէր: Այս որ ասացաւ վասն օրոյ երանելեացն որ ունէին առ անկեալ եղբարսն, իբրեւ շահ օգտութեան եղան ասաւ. վասն խորհրդոց այնոցիկ որ անգութ և անողորմ էին, որ մերձենան յանգամն Քրիստոսի յանխնայ:

Երրորդ. բէ որպիսի տեսիլս ետես 'ի տեսչեանն իւրում Ատեսանոս վկայն:

Սոյն իսկ այս գիրք այսց վկայից՝ վասն որոյ կանխեցաք ասացաք զնոցանէն յառաջագոյն, և այլ միւս ևս պատմութիւն գոյ 'ի սմա՝ արժանի յիշատակի: Բայց չիք նախանձ զնա գնել գրութեան նոցա որ միանգամ ընթեռնուան. և է իսկ նա այսպէս: Աղէի բազէս, ասէ, մի 'ի նոցանէն՝ մթին վարուք վարեալ լինէր նա. և այլ ինչ յառաջագոյն ոչ ուտէր և ոչ ըմբէր, բայց թէ հաց կամ ջուր չի. և կամէր նա եթէ և 'ի բանդի անդ. սոյնպէս եղիցի վարել զանձն իւր: Իսկ Ատեսանոսի երանելւոյ երևեցաւ տեսիլ,

առաջին յաղթութեան նորա՝ ի կրկիսին, տեսիլ յայտնութեան առ յԱստուծոյ, եթէ ոչ բարւոյք առնէ Ալկիբիադ ոչ հաղորդելով յարարածս Աստուծոյ, և թողու այլոց օրինակ գայթակղութեան: Ալկիբիադեայ հաւանեալ խրատուն առնոյր այնուհետև յամենայն կերակրոց և գոհանայր զԱստուծոյ. զի չթողոյր զնոսա անայցելու շնորհն Աստուծոյ, և Հոգին սուրբ էր ուսուցիչ նոցա: Եւ վասն այսորիկ այսչափ: Իսկ իբրև Մոնտանոս, Ալկիբիադ և Թէոդոտոս նախ զառաջինն՝ ի կողմանս Փռիւգացւոց կարծիս մարգարէութեան զանձանց տարածանէին առ բազումս, քանզի ի ժամանակսն յայնոսիկ սքանչելիք շնորհացն Աստուծոյ դեռևս առ բազում եկեղեցիս կատարէին, վասն այնորիկ դիւրաւ հաւատս ընծայեցին յովիք թէ և սոքա մարգարէանայցեն: Եւ թէպէտ երկմտութիւն զնոցանէ լինէր, այլ հաւատացեալք որ էին ի Գաղղիա՝ զդատաստանս մտաց իւրեանց և զերկիւղածութիւն ուղիղ հաւատոցն հպատակեալ: Եւ յաւելին առաքել առ նոսա զայլ և այլ թուղթս վկայիցն կատարելոց առ նոսա. և մինչդեռ ի բանտի էին նոքա՝ առ եղբարս որ էին ի կողմանս Սիւրացւոց և Փռիւգացւոց, այլ և առ Ելեւթերոս՝ որ էր ի ժամանակին եպիսկոպոս Հռովմայեցւոց՝ վասն խաղաղութեան եկեղեցւոյ պատգամաւոր լինէին²:

յետ առաջին պատերազմն զոր կրեաց նա, եթէ ոչ բարւոյք առնէ Աղէիբադէս զի ոչ հաղորդի՝ յարարածս Աստուծոյ, և թողու այլոց օրինակ գայթակղութեան: Բայց յանձն էառ Աղէիբադէս ամենեցուն նոցա, և ընդունէր զկերակուր և գոհանայր զԱստուծոյ. զի ոչ թողեալ լինէին նոքա առանց տեսչութեան շնորհացն Աստուծոյ, այլ հոգին սուրբ էր ուսուցիչ նոցա: Եւ սոքա մինչև յայս վայր շատ լիցին:

² Յօր. յաղորդի:

ԳԼՈՒԽ Դ.

**Թե՛ ո՛րպէս վկայքն բռնոր ընծայութեան տան
Երանոսի:**

Նորին իսկ վկայքն՝ զերանոս որ երէց էր յայնժամ
Լուս-դոնացոց եկեղեցոյն, թղթով ընծայութեան
յանձն առնէին Ելեւթերիոսի եպիսկոպոսին Հռով-
մայեցոց, բազում ինչ վկայեալ զառնէս՝ որպէս և
յայտ առնէ բան թղթոյս, որ է օրինակ զայս.

Խնդալ քեզ միշտ ՚ի Տէր, աղաչեմք, ո՛ հայր մեր
Ելեւթերիէ:

Յորդորեցաք տալ քեզ զայս գիր ՚ի ձեռն Երանոսի
եղբօր և լծակցի մերոյ, զոր և աղաչեմք ընդունել զսա-
իբրև նախանձաւոր ուխտի կտակարանաց Քրիստոսի:
Եւ զի գիտեմք նախապատուել յայսմ զարդարու-
թիւն, վասն որոյ զսա իբրև երէց եկեղեցոյն ընդ ա-
ռաջինսն քեզ յանձն առնեմք:

Այլ զի պիտոյ է մեզ երկրորդել զկարգ անուանց
վկայիցն, որ գրեալ կան ՚ի յիշատակեալ թուղթսն,
որոց միանգամ գլուխքն հատան, և որ արկան ՚ի գէշ

**Չորրորդ. երբ ո՛րպէս յանձն ասնէին վկայք գիրիկեռս
բղրովքն խրեանց:**

Իսկ այնոքիկ՝ տունն Մոնտենոսեայ և Աղկիբագեայ և Թէագո-
տեայ ՚ի կողմանս փոխադացոց, նախ զառաջինն եղև զնոցանէ կար-
ծիք մարգարէութեան առ բազումս. զի նշանք սքանչելիք ընորհացն
Աստուծոյ մինչև ընդ այն ժամանակս կատարեալ լինէին յեկեղե-
ցիս բազումս. և վասն այսորիկ էին կարծիքն և զնոցանէն առ բա-
զումս, թէ և նոքա մարգարէանալով մարգարէանան: Բայց եր
վասն նոցա երկմտութիւն: Իարձեալ եղբարքն որ էին ՚ի Քաղիոս,
ընտրողութիւն նոցա որ յաստուածաշառութիւնն էր չմարիա-
հաւատով, և վասն այսոցիկ գրեցին թուղթս նշանաւորս վկայիցն
որ կատարեցան առ նոսա, մինչդեռ նոքա ՚ի բանդի էին, առ եղ-
բարս որ էին ՚ի կողմանս ասիացոց և փոխադացոց՝ եղին ՚ի նոսա.
բայց ոչ զսոսա միայն, այլ և զԵլեւթերոս եպիսկոպոս հռոմայե-
ցոց որ էր յայնմ ժամանակի, վասն խաղաղութեան եկեղեցոյ
աղաչէին զնա: Եւ նոյն իսկ վկայքն այնոքիկ և զիրինէոս, որ էր

և 'ի կերակուր գազանաց, և որ ննջեցին 'ի բանտի անդ, և զթիւ խոստովանողացն որ կենդանի էին ցայն ժամ: զի որ կամին՝ դիւրին է ուսանել լի կատարեալ, անցանելով ընդ գիրսն, զոր և որպէս կանխեցաք ասացաք, եղեալ է մեր պատարուն 'ի հաւաքմունս վըկայաբանութեանց՝ շարագրեալ առ 'ի մէջը: Եւ այսու քիկ յամս Անտոնինեայ կայսեր հանդիպեալ դէպք:

ԳԼՈՒԽ Ե.

Թէ ո'րպէս առ Մարկոսիւ Աշրեղեաւ լուեալ Աստուծոյ զաղօթս մերոցն՝ իջոյց նոցա անձրև յերկնից:

Բայց ասի բան, եթէ եղբայր ինքնակալին՝ Մարկոս Աւրեղիոս կայսրն իբրև մարտ եղեալ պատերազմէր ընդ գերմանացիս և ընդ Սարմատս, և նեղեցան 'ի

նոցա էրէց յայնմ ժամանակի եկեղեցւոյն լաւագոնացւոց, յանձն առնէին զնա Աղէթերոսի եպիսկոպոսին հռոմայեցւոց, և վկայէին 'ի վերայ նորա բազում ինչ. որպէս ցուցանեն բանք նոցա զի ասէին այսպէս. Զի եղիցես ուրախ լինել յԱստուած. գարձեալ և հաւապազօր միշտ աղօթս առնեմք 'ի վերայ քո, հայր մեր Եղէթերէ. զայս գիրս զոր կանխեցաք յառաջագոյն գրոյմեցաք մեք՝ զի բերցէ զնոսա քեզ եղբայր մեր և ըծակից իրինէոս. աղաչեմք և ինդրեմք և յանձն առնեմք քեզ զսա, զի նախանձաւոր է սա կտակարանաց: Բայց զինչ պիտոյ է մեզ երկրորդեւ զկարգ անուանց վկայիցն, զի գրոյմեալ են յայս գիրս առանձինն որոց միանգամ գլուխք իւրեանց հառան և պսակեցան, և որոց որ միանգամ կան 'ի գէշ և 'ի կերակուր գազանաց. և գարձեալ զայնոսիկ որ ննջեցին 'ի բանդի անդ. և զթիւ խոստովանելոցն որ կենդանի էին յայնժամ: զի այն որ կամի՝ դիւրին է նմա ուսանել լի կատարեալ՝ յորժամ առցէ ըզգիրս նոցա, այն որ և զնա հանդերձ ժողովովն վկայից զոր ժողովեցաք մեք՝ խառնեալ է մեր:

Հիգեհորդ. քէ ո'րպէս իջոյց Աստուած անձրև յերկնից յաղօթս քրիստոնէից. և Աշրեղիոս կայսր:

Բայց այն ինչ որ եղին յամս Անտոնինոսի, և էին այս զոր կանխեցաք ասացաք զնմանէն: Բայց ասի բան եթէ եղբայր այսր Մարկոսի Աւրեղիոս կայսր 'ի ժամանակի իբրև կարգեաց նա ըզ-

Ժարաւոյ զօրքն, չգտանէր և ելի աղաքս: Իսկ գունդըն լէգէոն զօրուն՝ որ կոչէր Մեղիտինացւոց, որ ՚ի ժամանակէ անտի և այսր ՚ի հաւատացելոց է կազմեալ, ՚ի ճակատեղն ընդդէմ թշնամեաց, ՚ի ծունր իջեալ խոնարհ յերկիր, որպէս մերս սովորութիւն է յաղօթս, և պաղատանս առ Աստուած մատուցանէին: Եւ մինչդեռ ասլեալ զարմանային ընդ այն թշնամիքն, ևս սքանչելի մեծ քան զայս հանդիպեալ պատմեն, շանթահար հալածական սպառնալուռ սատակել թշնամեաց նոցա, և իջանել յորդուութիւն անձրեաց ՚ի լիութիւն բաւականի վտանգելոյ և ծարաւելոյ աղերսաւոր զօրուն: Այս պատմութիւն և առօտար ՚ի կրօնից մերոց մատենագիրս գտանի, որոց մի անգամ փոյթ եղև զդէպս ժամանակին գրել, որպէս և առ մերս իսկ. այլ արտաքին պատմիչք իբրև օտարք ՚ի հաւատոց պատմել պատմեն զսքանչելիս, այլ աղօթից մերոց զայն ոչ տան: Իսկ մերքն իբրև սիրողք ճշմարտութեան, պարզ մտօք և միամիտ սրտիւ, որպէս և եղևն աւանդեն, յորոց մին է և Ապողինարի-

գունգս զօրաց իւրոց՝ մարտ գնել և պատերազմ առնել ընդ Գերմանիկոս և ընդ Սարմատս, զի ծարաւեցան զօրքն նորա ՚ի ջրոյ, և ոչ գտանէր հնարս ինչ առնելոյ: Իսկ զինուորքն՝ գունդ մի ՚ի լէգէոն զօրաց անտի, որ անուանեալ կոչիւր Մեղիտինայ, որ յայնմ հետէ մինչև ցայսօր ժամանակի հաւատացելոց հաստատեալ է, իբրև կարգեցան ընդդէմ թշնամեաց իւրեանց, խոնարհեցան ծունր եդին ՚ի վերայ երկրի, որպէս և մեք սովորութիւն ունինք յաղօթս կալոյ, և ազաչէին զԱստուած. և այս իրք սքանչելի իմն երևէր թշնամեաց նոցա: Եւ մինչդեռ նոքա զարմացեալ հայէին ընդ այն, նա՛ ևս սքանչելի որ մեծ է քան զայս՝ էհառ ժամանեաց յայսմ շարժումն որոտման մեծի, և զթշնամիսն նոցա հալածական փախտեալ տանէր ՚ի ստապիւմն կորստեան. և անձրեաւն ընդարձակեաց ամենայն զօրացն նորա, վասն այնորիկ որ անկեալ ազաչէին զԱստուած զի մորձ էին ամենայն զօրքն ստապել ՚ի ծարաւոյ: Բայց այս պատմութիւն է և առ օրինակագիրսն, որ հետի են յուսմանէ աստի մերմէ. զի առ նոսա գործեցաւ այս, այլ ցուցին յոյա արարին վասն սոցա ոմանք և ՚ի մերոց աստի: Բայց արտաքին օրինակագիրքն պատմութեանց իբրև օտարք հաւատոց գրեցին զսքանչելիս զայս, զի ոչ խոստովան եղեն թէ յաղօթից մեր եղև այս. իսկ մերքն իբրև սիրելիք ճշմարտութեան՝ պարզ մտօք և փոփոք սրտիւ որ ինչ գործեցաւ՝ նայապէս ետուն: զի մի ՚ի նոցանէն էր Ապողինարէս, որ ասաց վասն այս լէգէոնի՝ եթէ յաղօթս նորա եղեն այս սքանչելիք, զի յայնմ ժամանակէ հետէ ընկալաւ զանունն

ոս, որ լէգէնդին, ասէ, որոյ աղօթիւքն եղեն սքանչեւ լիքն, տուաւ յինքնակալէն անունս Շանթաձիգ՝ ըստ Հռոմ բարբառոյն. և այսոցիկ վկայ հաւատարիմ է աս մեզ Տերտուղիանոս՝ որ ՚ի պատասխանատուութեան իւրում վասն կրօնիցս մերոց առ ծերակոյտն Հռովմայ տուեալ ՚ի բարբառ հռովմէական գրէ յայտնի և հաստատուն ցուցակութեամբ և զպատմութիւնս այսպէս. Մարկոսի իմաստնագունին յինքնակալս կայ թուղթ, ասէ, մինչև ցայսօր ժամանակի յուրում վկայէ եթէ առ ՚ի չգոյէ ջուրց առ դուրս կորստեան գալով զօրուն իւրոյ ՚ի Գերմանիա, աղօթիւք քրիստոնէից փրկեցան: Եւ զինքնակալէս ասէ, պատուհաս մահու սպառնացեալ որոց միանգամ կամիցին ամբաստան զմէնջ լինել: Եւ յաւելու դարձեալ նոյն ինքն աշխարհածանօթ նոցին այրն եթէ. Այդ ամենայն օրէնք, զորս ընդդէմ մեր վարեն ամբարիշտք, անիրաւք են և անագորոյն, զորս ոչ պահեաց վէսպասիանոս, թէպէտ յաղթական ՚ի վերայ Հրէից: Զորս և Տրայիանոս մասամբ խոտեալ անարգեաց հրամանաւն իւրով. թէ Մի խնդրեսցին քրիստոնեայք ՚ի մահ. և ոչ Ադրիանոս իսկ խուզարկուն և քննիչ ամենայնի, և ոչ Անտոնիոս Պիոս հաստատեաց ինչ զայնս, ույլ ամենայն որ ըստ հաճոյս խորհեցաւ զայսցանէ: Այլ մեք դարձցուք ՚ի կարգ պատմութեանս: Արդ Պոթինոս զիննանամենիւք ուրեմն իբրև կատարէր ընդ վկայս գաղղիացւոց, կալաւ յետ նորա զեպիսկոսու-

՚ի յարքայէ անտի ըստ Հռոմ լեզուի, որ միաբանի այսմ իմք. մի թէ վկայս բարեխօս է որ գործեցաւ. և վկայ հաւատարիմ այսոցիկ Տարտեղիանոս է, այն որ գրեացն ՚ի լեզու հռոմ զիսոս պատասխանայ հաւատոց մերոց առ սինգլետոն, որ զսոյն սա կանխեցաք յառաջագոյն յեւտակեցաք. հաստատէ իսկ զայս պատմութիւն մեծաւ օրինակաւ որ արգեամբք գործեցաւ. գրեաց իսկ և նա, և ասէ այսպէս. եթէ Մարկոս, ասէ, արքայ իմաստուն, թուղթ նորա կայ մինչև ցայսօր ժամանակի, զի ՚ի նոսա վկայէ եթէ Գերմանիկ ՚ի նուաղութեան անգ ջուրցն՝ մերձ էին զօրք նորա սատակել, և յաղթս քրիստոնէից փրկեցան. և ասաց զնմանէն եթէ պատուհաս մահու սպառնացաւ ամենայնի, որ միանգամ կամէին ամբաստան լինել զժողովրդէնէ մերմէ: Եւ յետ այսորիկ ասաց գարձեալ ասաց ողին իսկ այս այր. Արդ որ են այս օրէնք ամբարշտութեան և անօրէնութեան և խտուութեան որ ՚ի վերայ մեր միայն գնին. որ և

Թիւն լուգոնացւոց եկեղեցւոյն Երանոս: Զսա 'ի մանկուածնէն անտի իւրմէ աշակերտեալ Պօղիկարպոսի գիտեմք, որ և զկարգ յաջորդութեան եպիսկոպոսաց Հռովմայ գրելով յերրորդ գիրս իւր ընդդէմ Հերձուածոց մինչև ցելելութեան հասոյց, ընդ որով և զպատմութիւն իւր գրեաց, և աւանդէ այսպէս:

ԳԼՈՒԽ Զ.

Համար և կարգ եպիսկոպոսացն Հռովմայ:

Առաքեալք, ասէ, Երանելիք եգին զՀիմունս եկեղեցւոյ և կարգեալ յօրինեալ զսա, զպաշտօն եպիսկոպոսութեան Լինոսի աւանդեցին, զորմէ յիշատակ առնէ Պօղոս 'ի Թղթի իւրում առ Տիմոթէոս. որում և յաջորդէ Սնանկլետոս: Եւ յետ սորա երրորդ զկնի առաքելոց կալաւ զեպիսկոպոսութիւնն Կղեմէս. սատեսեալ էր զառաքեալն և արքանեակ նոցին լեալ և դեռ ևս հնչէր յականջս նորա քարոզութիւն առաքելոցն, և զտուչութիւնս նոցա առաջի աչաց իւրոց

ոչ Ասպասիանոս պահեաց զնոսա, իբրև Հրէիցն յաղթեաց: Իսկ Տրիանոս խոտեաց և անարգեաց զնոսա, եթէ մի խնդրեսցին քրիստոնէայք 'ի մահ. և ոչ Հեգրիանոս ստուգեաց ինչ զնոսա, իբրև ինքն զամենայն ինչ քննէր և խնդրէր. և ոչ Անտոնինոս՝ այն որ Եւսեբէսն կոչեցաւ:

Վեցերորդ. եպիսկոպոսք որ եղև 'ի Հռոմ քաղաքի:

Եկեղեցւոք այսուհետև 'ի կարգ պատմութեանն: Իսկ Պօղթի. նոս իբրև ելից զամենայն ամս կենաց իւրոց՝ զիննսուն, և կատարեցաւ ընդ վիսյան գաղիացւոց, կալաւ զկնի նորա զեպիսկոպոսութիւն եկեղեցւոյն լաւագոնացւոց՝ իրինէոս. սա իսկ 'ի մանկութեան իւրեք աշակերտեալ էր Պօղիկարպոսի, և զկարգն զեպիսկոպոսացն որ եղէն 'ի Հռոմ քաղաքի՝ նա գրեաց յերրորդ խօսան, զոր եր. ընդդէմ Հերձուածոցն. և համարեցաւ զնոսա մինչև յԱղլթիւրոս, այն որ վասն Ժամանակացն նորա արկեալ է նորա զգոյթ պնդութեան խօսիցն նորա. պատմէ իսկ զնոցանէն և կարգէ զնոսա այսպիս. և Եթէ Առաքեալքն, ասէ, Երանելիք եգին զՀիմունս եկեղեցւոյ և շինեցին զնա, և կացուցին նմա եպիսկոպոս զՅուլիանոս: այս իսկ Յուլիանոս յիշատակէ Պօղոս առաքեալ 'ի Թղթի անդ

ունէր. և ոչ եթէ սա միայն, այլ և բազումք յաշա-
կերտութենէ առաքելոցն կենդանիք էին դեռ ևս 'ի
Ժամանակիս: Յաւուրս սորին իսկ Կղեմայ եղև խռո-
վութիւն մեծ եղբարց 'ի Կորնթոս. և գրեաց եկեղե-
ցին Հռովմայ Թուղթ երկար և ճոխ բանիւք՝ կորնթա-
ցւոց, նուաճել զնոսա 'ի խաղաղութիւն և նորոգել
զհաւատս նոցա, և զ'ի նորոյ ընկալեալ աւանդու-
թիւնս յառաքելոց անտի: Եւ յետ սակաւու միոյ յա-
ւել թէ յետ Կղեմայ կալաւ զաթոռն Եւարիստոս, և
զսա յաջորդեաց Աղէքսանդր. և այսպէս վեցերորդ
յետ առաքելոց եկաց Բիստոս. և յետ սորա Տեւես-
փորոս, որ և վկայեաց փառօք, և յետ նորա Հիգինոս
և ապա Պիոս, և ապա Անիկտոս. և Անիկտոսի յա-
ջորդեալ Ստէր. արդ երկոտասաներորդ յետ առա-
քելոցն կալաւ Ելեւթերոս զաստիճան եպիսկոպոսու-
թեան: Այսու կարգաւ և յաջորդութեամբ, ըստ ա-
ւանդութեան առաքելոց յեկեղեցւոյ և ճմարտու-
թիւն քարոզութեան եհաս մինչև առ մեզ:

Տիմոթէոսի: Եւ կալաւ յետ նորա Անանիդիտոս. և յետ սորա եր-
րորդ զինի առաքելոցն կալաւ զեպիսկոպոսութիւնն Կղեմնտոս.
սա ետես զառաքեալն երանելիս և շրջեցաւ ընդ նոսա. և ցայն
վայր քարոզութիւն առաքելոցն հաստատեալ էր 'ի նմա, և տու-
չութիւն նոցա առաջի աչաց նորա էր հանապազ. և ոչ եթէ նա
միայն, այլ և բազումք մնացեալ էին յայնմ Ժամանակի՝ որ աշա-
կերտեցան յառաքելոց անտի: Յաւուրս իսկ սորին Կղեմնտեայ
եղև խռովութիւն բազում եղբարց 'ի Կորնթոս, և ետ տանել
Թուղթ եկեղեցին Հռոմայեցւոց 'ի Կորնթոս, նուաճել զնոսա 'ի
խաղաղութիւն, և նորոգել զհաւատս նոցա, և զտուչութիւնն զոր
ընկալան նոքա ուրախութեամբ յառաքելոց անտի: Եւ յետ սա-
կաւու միոյ ասաց դարձեալ. եթէ յետ այսր Կղեմնտեայ կալու
Երաստոս. և յետ Երաստեայ Աղէքսանդրոս. և ապա եկաց վեցե-
րորդ յետ առաքելոցն Քսենտոս. և յետ նորա Տաղեսիորոս, այն
որ վկայեացն սքանչելապէս, և յետ նորա Հիգինոս. և յետ Հիգե-
նոսի Փիոս. և դարձեալ յետ նորա Անիկտոս: Բայց կալաւ յԱնիկ-
տոսէ Սովաէր. և յետ նորա կալաւ երկոտասաներորդ յետ առա-
քելոցն Աղթիւրոս. և 'ի նոյն աստիճան և 'ի նմին ուսման գնացին,
և տուչութիւն զոր ընկալաւ եկեղեցի յառաքելոց անտի, և քա-
րոզութիւն ճմարտութեանն եկն եհաս մինչև առ մեզ: Զայս ասաց
իդինոս, որ միարանեալ հաւասարին պատմութեանցն այնոցիկ որ
կանխեալ ասացեալ են մեր:

Թիւն լուգդոնացւոց եկեղեցւոյն երանոս: Զսա՛ի մանկութենէ անտի իւրմէ աշակերտեալ Պօղիկարպոսի գիտեմք, որ և զկարգ յաջորդութեան եպիսկոպոսաց Հռովմայ գրեւով յերրորդ գիրս իւր ընդդէմ Հերձուածոց մինչև ցելելութերիոս հասոյց, ընդ որով և զպատմութիւն իւր գրեաց, և աւանդէ այսպէս:

ԳԼՈՒԽ Զ.

Համար և կարգ եպիսկոպոսացն Հռովմայ:

Առաքեալք, ասէ, երանելիք եղին զհիմունս եկեղեցւոյս և կարգեալ յօրինեալ զսա, զպաշտօն եպիսկոպոսութեան Լիւնոսի աւանդեցին, զորմէ յիշատակ առնէ Պօղոս ՚ի Թղթի իւրում առ Տիմոթէոս. որում և յաջորդէ Անանկլետոս: Եւ յետ սորա երրորդ զկնի առաքելոց կալաւ զեպիսկոպոսութիւնն Կղեմէս. սա տեսեալ էր զառաքեալն և արքանեակ նոցին լեալ և դեռ ևս հնչէր յականջս նորոս քարոզութիւն առաքելոցն, և զտուչութիւնս նոցա առաջի աչաց իւրոց

ոչ Ասպասիանոս պահեաց զնոսա, իբրև Հրէիցն յաղթեաց: Իսկ Տրիանոս խոտեաց և անարգեաց զնոսա, եթէ մի խնդրեսցին քրիստոնեայք ՚ի մահ. և ոչ Հեղրիանոս ստուգեաց ինչ զնոսա, իբրեւ ինքն զամենայն ինչ քննէր և խնդրէր. և ոչ Անտոնինոս՝ այն որ Եւսեբէան կոչեցաւ:

Վեցիորդ. եպիսկոպոսք որ եղևն ՚ի Հոմ քաղաքի:

Եկեսցուք այսուհետև ՚ի կարգ պատմութեանն: Իսկ Պօլթիւնոս իբրև ելից զամենայն ամս կենաց իւրոց՝ զինստէն, և կառարեցաւ ընդ վկայան գաղեացւոց, կալաւ զկնի նորա զեպիսկոպոսութիւն եկեղեցւոյն լաւագոնացւոց՝ իրինէոս. սա իսկ ՚ի մանկութենէ իւրմէ աշակերտեալ էր Պօղիկարպոսի, և զկարգն զեպիսկոպոսացն որ եղեն ՚ի Հոմ քաղաքի՝ նա գրեաց յերրորդ խօսան, զոր եզ ընդդէմ Հերձուածոցն. և համարեցաւ զնոսա մինչև յԱղլութիւրոս, այն որ վասն Ժամանակացն նորա արկեալ է նորա զԲոթանկութեան խօսիցն նորա. պատմէ իսկ զնոցանէն և կարգէ զնոսա այսպէս. եթէ Առաքեալքն, ասէ, երանելիք եղին զհիմունս եկեղեցւոյ և շինեցին զնա, և կացուցին նմա եպիսկոպոս զՅուլիանոս: Զայս իսկ Յուլիանոս յիշատակէ Պօղոս առաքեալ ՚ի Թղթի անդ

ունէր. և ոչ եթէ սա միայն, այլ և բազումք յաշակերտութենէ առաքելոցն կենդանիք էին դեռ ևս 'ի ժամանակիս: Յաւուրս սորին իսկ Կղեմայ եղև խռովութիւն մեծ եղբարց 'ի Կորնթոս. և գրեաց եկեղեցին Հռովմայ թուղթ երկար և ճոխ բանիւք՝ կորնթացւոց, նուաճել զնոսա 'ի խաղաղութիւն և նորոգել զհաւատս նոցա, և զ'ի նորոյ ընկալեալ աւանդութիւնս յառաքելոց անտի: Եւ յետ սակաւու միոյ յաւել թէ յետ Կղեմայ կալաւ զաթուն Եւարիստոս, և զսա յաջորդեաց Աղէքսանդր. և այսպէս վեցերորդ յետ առաքելոց եկաց Բիստոս. և յետ սորա Տելսփորոս, որ և վկայեաց փառք, և յետ նորա Հիգլինոս և ապա Պիոս, և ապա Անիկտոս. և Անիկտոսի յաջորդեալ Սոտեր. արդ երկոտասաներորդ յետ առաքելոցն կալաւ Ելեւթերոս զաստիճան եպիսկոպոսութեան: Այսու կարգաւ և յաջորդութեամբ, ըստ աւանդութեան առաքելոց յեկեղեցւոյ և ճշմարտութիւն քարոզութեան եհաս մինչև առ մեզ:

Տիմոթէոսի: Եւ կալաւ յետ նորա Անանիդէոս. և յետ սորա երրորդ զկնի առաքելոցն կալաւ զեպիսկոպոսութիւնն Կղեմենտոս. սա ետես զառաքելայն երանելիս և չրջեաւ ընդ նոսա. և ցայն վայր քարոզութիւն առաքելոցն հաստատեալ էր 'ի նմա, և տուչութիւն նոցա առաջի աչաց նորա էր հանապազ. և ոչ եթէ նա միայն, այլ և բազումք մնացեալ էին յայնմ ժամանակի՝ որ աշակերտեցան յառաքելոց անտի: Յաւուրս իսկ սորին Կղեմենտեայ եղև խռովութիւն բազում եղբարց 'ի Կորնթոս, և ետ տանել թուղթ եկեղեցին Հռովմայեւոց 'ի Կորնթոս, նուաճել զնոսա 'ի խաղաղութիւն, և նորոգել զհաւատս նոցա, և զտուչութիւնն զոր ընկալան նոքա ուրախութեամբ յառաքելոց անտի: Եւ յետ սակաւու միոյ սաաց դարձեալ. եթէ յետ այսր Կղեմենտեայ կալաւ Երաստոս. և յետ Երաստեայ Աղէքսանդրոս. և ապա եկաց վեցերորդ յետ առաքելոցն Փսեստոս. և յետ նորա Տադէափորոս, այն որ վկայեաց սքանչեւապէս, և յետ նորա Հիգլենոս. և յետ Հիգլենոսի Փիոս. և դարձեալ յետ նորա Անիկտոս: Բայց կալաւ յԱնիկտոսէ Սովետեր. և յետ նորա կալաւ երկոտասաներորդ յետ առաքելոցն Աղէթիւրոս. և 'ի նոյն աստիճան և 'ի նմին ուսման գնացին, և տուչութիւն զոր ընկալաւ եկեղեցի յառաքելոց անտի, և քարոզութիւն ճշմարտութեանն եկն եհաս մինչև առ մեզ: Զայս ասաց իրենոս, որ միաբանեալ հաւասարին պատմութեանցն այնոցիկ որ կանխեալ ասացեալ են մեր:

ԳԼՈՒԽ Է.

Թե մինչև յայն ժամանակս լինեին նշանք և
սքանչելիք 'ի ձեռն հաշատացելոց:

Զայսոսիկ Երանոս միաբան ամենեին յառաջագոյն
աւանդելոց 'ի մէջ կարգեալ ճշգրիտ պատմութիւնս
'ի Հինգ գիրսն՝ զորս և գրեաց նա 'ի յանդիմանու-
թիւն և 'ի հերքումն սուտանուն գիտութեան: Յերկ-
րորդ գիրսն նորին առաջարկեալ ճառիցն վկայէ թէ
մինչև յաւուրս նորա մնացեալ էր յեկեղեցւոյ օրի-
նակ զօրութեան աստուածային սքանչելեաց. և ցու-
ցանէ զայդ բանիւս. Թէպէտ հեռի եմք, ասէ, 'ի մե-
ռեալս յարուցանելոյ՝ որպէս Տէրն մեր արար և առա-
քեալքն աղօթիւք, այլ սակայն առ բազումս բազում
անգամ 'ի մէջ եղբարց 'ի տեղիս տեղիս առ 'ի հարկէ
պիտոյից աղօթիւք հասարակաց, պահօք և բազում
խնդրուածովք դարձաւ անդրէն հոգի մեռելոյն, և
չնորհեցաւ մարդն աղօթից սրբոց: Եւ յետ այլոց բա-
նից դառնայ ասել. Զի եթէ վասն Տեառն մերոյ առ-
աջօք ասեն գործեալ, վերացուցուք տարցուք զնո-
սա առ մարգարէսն, և ցուցցուք 'ի նոցանէն եթէ ա-

Եօքերորդ. րե մինչև յայն ժամանակս լինեին նշանք և
սքանչելիք 'ի ձեռն հաշատացելոց:

Բայց 'ի խօսան զոր գրեաց Իրինէոս որ են Հինգ թուով վասն
յանդիմանութեան և լուծանելոյ սուտ գիտութեանն, յերկրորդ
խօս անգ սորին ճառից գրեաց, եթէ և յաւուրս նորա մնացեալ
էր և օրինակ զօրութեանց սքանչելեաց յեկեղեցիս. և ցուցանէ իսկ
այսու բանիւ, թէ ոչ ասէ՝ յոյժ թերի են յայսմանէ 'ի յարուցա-
նելոյ զմեռեալս, որպէս և տէրն մեր յարուցանէր, և առաքեալքն
աղօթիւք իւրեանց. և բազում անգամ և 'ի մէջ եղբարց յորժամ
արժանի լինէր և խնդրեաց յԱստուծոյ եկեղեցին 'ի տեղիս տեղիս,
պահովք և բազում խնդրուածովք դարձաւ անդրէն հոգի մեռե-
լոյն, և չնորհեցաւ մարդկան աղօթից սրբոցն: Եւ յետ այսորիկ ա-
սաց դարձեալ, զի եթէ ասեն և վասն տեառն մերոյ եթէ առ աջօք
գործէր որ իբրև զայն էր, վերացուցուք տարցուք զնոսա առ

մենայն ինչ կանուխ ասացեալ էր յառաջագոյն վասն նորա, և ահա արդեամբ ել 'ի գլուխ. և նա ինքն է միայն որդի Աստուծոյ: Վասն որոյ և յանուն նորա՝ որ միանգամ աչակերտին նմա ճմարտութեամբ, 'ի ձեռն պարգեացն շնորհելոց առ 'ի նմանէ, 'ի բարերարութիւն այլոց 'ի մարդկանէ զնոյն կատարեն: Եւ ըստ պարգեացս այսոցիկ ոմանք զգեաւ հալածեն ստուգիւ և ճմարտութեամբ, մինչև բազում անգամ սրբելոցն յայսոց պղծոց հաւատալ հաստատութեամբ և մնալ յեկեղեցւոյ: Այլք զկանուխ գիտութիւն լինելոցն և ապառնեաց ընդունին, և տեսիլս և շնորհս մարգարէականս: Են և որ 'ի վերայ հիւանդաց ձեռն դնելով բժշկեն, և յառաջին առողջութիւն դարձուցանեն. այլ և մեռեալք յարեան, որպէս կանխեցաք ասացաք, և կացին մնացին ընդ մեզ զամս բազումս: Բայց զի ևս երկարեսցուք, զի ոչ է թիւ պարգեացն, զոր ընդ համօրէն տիեզերս ընկալաւ եկեղեցի 'ի Տեառնէ Աստուծոյ՝ յանուն Յիսուսի Քրիստոսի, որ 'ի խաչն ել ընդ Պոնտացւոյ Պիղատոսիւ, և կատարէ զօրհանապազ 'ի փրկութիւն ազգաց. ոչ խաբկանօք վարի և ոչ կաշառօք եղծանի, այլ որպէս ձրի էառ՝ ձրի և պաշտէ: Նոյն ինքն և յայլում վայրի գրէ եթէ

մարգարէան, և ցուցցուք նոցա 'ի նոցանէն՝ եթէ ամենայն ինչ կանուխ ասացեալ էր յառաջագոյն վասն նորա, և գործեցաւ ճմարտութեամբ, և նա ինքն է միայն որդի Աստուծոյ. և վասն այսորիկ որ միանգամ են աչակերտք նորա ճմարտութեամբ, յանուն նորա և 'ի ձեռն պարգեացն զոր առին 'ի նմանէ վասն օգտութեան այլոց մարդկան գործէին, որ իբրև զայսպիսի ըստ պարգեացն զոր առին 'ի նմանէ ոմանք. զի են ոմանք 'ի նոցանէ որ զգեաւ հալածէին հաւատովք և ճմարտութեամբ. զի քանիցս անգամ յետ սրբելոյն մարդկան յայսոց պղծոց, հաւատան և լինին յեկեղեցի: Բայց են այլք որ և կանուխ գիտութիւնն որ լինելոց է առ ապառնին, և տեսիլ և բանս մարգարէութեան: Իսկ այլք զայնոսիկ որ հիւանդ են՝ ձեռնդրութեամբ բժշկեն և ողջացուցանեն: Բայց ահա որպէս կանխեցաք ասացաք, և մեռեալք յարեան և կացին մնացին ընդ մեզ զամս բազումս: Բայց զինչ ասացուք զայս, զի ոչ է թիւ պարգեացն զոր ընկալաւ եկեղեցի 'ի տեառնէ մերմէ ընդ ամենայն աշխարհս. և յանուն Յիսուսի Քրիստոսի այն որ 'ի խաչն ել յառուս պոնդապոլ Պիղատոսի, հանապազօր կատարէ զօգուտն հեթանոսաց. իբրև զոք ոչ խաբէ, և արծաթոյ պարգեւս ոչ տայ, և զի զորօրինակ ձրի էառ յԱստուծոյ՝ ձրի և տայ: Եւ յայլում վայրի զնոյն

լուսւք մեք 'ի բազում եղբարց յեկեղեցւոյ, որք չնորհս մարգարէութեան ունէին և 'ի զանազան լեզուս խօսէին 'ի ձեռն Հոգւոյն սրբոյ, և զգաղտնիս մարդկան 'ի յայտ ածէին 'ի շահ օգտութեան նոցա, և զխորհուրդս Աստուծոյ պատմէին: Եւ զայս զոր ասացաք, զի ցուցուք թէ մինչև 'ի ժամանակսն յայնոսիկ բազմազան պարգեւք Հոգւոյն տւեցին բաւէին առ արժանաւորսն:

ԳԼՈՒԽ Ը.

Թե՛ ո՛րպէս յիշատակէ Երանոս զգիրս սուրբս:

Եւ քանզի 'ի սկզբան անդ պատմութեանս խոստալցաք կարգել 'ի ժամանակի իւրում զբանս երիցանցն առաջնոց և մատենագրաց եկեղեցւոյ՝ զգրոց սրբոց, զոր ըստ կարգի տուչութեանն ընկալան 'ի նախնեաց անտի և մեզ աւանդեցին, յորոց և Երանոս. դիցուք արդ ուրեմն զբանս նորա՝ որ նախ զսրբոց աւետարանացն գրելով ասէ այսպէս. Մատթէոս, ասէ, յեբրայեցիս 'ի բնիկ նոցա լեզուն արար զգրութիւն աւետարանս:

Իսկ գրեաց. եթէ ասէ, որպէս ուսաք մեք վասն բազում եղբարց յեկեղեցւոյ, որ ունին չնորհս մարգարէութեան, և յամենայն լեզուս խօսին հոգւով սրբով, և զգաղտնիս մարդկան բերեն յայտ, իբրև 'ի շահ օգտութեան զխորհուրդս Աստուծոյ պատմեն: Եւ զայս զոր ասացաք, զի ցուցուք թէ մինչև յայն մարգարէս կացին մնացին պարգեւք նշանաւորք առ այնոսիկ որ արժանի էին:

Ո՛րքերորդ. քե՛ն ո՛րպէս յիշատակէ Իրիկեոս զգիրս Աստուծոյ:

Այլ քանզի 'ի ժամանակի իբրև սկսաք մեք 'ի պատմութեան անդ նմին, խոստացաք գնել որ ինչ ասացին 'ի ժամանակի իւրեանց երիցունքն առաջինք և օրինակագիրքն որ եղև յեկեղեցւոյ վասն գրոց՝ թէ որ են ընդունելի ըստ կարգին տուչութեան զոր ընկալան, և կարգեցին ետուն նոցա գրովք իւրեանց, զի մի 'ի նոցանէն էր Իրիկեոս: Ի՞նչուք այսուհետև զբանս նորա. և նախ զառաջինն զայն ինչ զոր ասաց նա վասն աւետարանին սրբոյ. ասաց իսկ այսպէս, եթէ Մատթէոս՝ ասէ՝ 'ի մեջ հեբրայեցւոց ըստ լեզուի իւրեանց և զգիր աւետարանին արար եղ՝ մինչդեռ Պօղոս և Պետրոս

տարանին, մինչդեռ Պօղոս և Պետրոս աւետարանէին 'ի Հռովմ' քաղաքի և ղեկեղեցիս ուղղէին: Եւ ելից նոցա յաշխարհէ՝, Մարկոս աշակերտն և Թարգման Պետրոսի՝ զայն ինչ զոր Պետրոսի էր քարոզեալ, գրով դրողմեալ մեզ աւանդեաց: Իսկ 'Դուկաս' որ ընդ Պօղոսի շրջէր, զաւետարանն՝ զոր նա քարոզեաց, գրով ետ մեզ: Եւ յետ ամենեցուն՝ Յովհաննէս աշակերտ Տեառն մերոյ, այն որ անկաւն զլանջօք նորա, գրեաց զաւետարանն՝ 'ի Ժամանակին մինչդեռ յԵփեսոս էր Ասիացւոց: Զայսոսիկ ասէ նա յերկրորդ գիրս իւր 'ի յիշատակեալն՝ 'ի մէնջ: Իսկ 'ի Հինգերորդին այսպէս ասէ վասն Յայսնութեան Յովհաննու և վասն Համալոյ անուան Նեոխին: Եւ զի այս այսպէս է, ասէ, և յամենայն իսկ յընտիր և 'ի վաղեմի օրինակս այս Թիւ եղեալ է, և վկայեն ամենեքին որ ականատես գտան Յովհաննու, և բանն ինքնին ուսուցանէ, զի Թիւ անուան գաղանին՝ ըստ Համարոյ Յունաց 'ի Նշանագրաց անտի 'ի նմա իմանի: Եւ յետ սակաւու միոյ յաւելու ասել դարձեալ վասն նորին Յովհաննու Յայսնութեանն. Զկամիմք մեք, ասէ, յանխորհուրդս ինչ և Համարձակագրոյս պնդել վասն անուան Նեոխին. զի եթէ կարևոր ինչ էր 'ի Ժամանակին յայնմիկ յայտնապէս քարոզել զանունս, անշուշտ 'ի ձեռն այնորիկ

աւետարանէին 'ի Հռովմ' քաղաքի և ուղղէին ղեկեղեցիս: Եւ յետ վախճանելոյ նոցա յաշխարհէ, Մարկոս աշակերտն և Թարգմանն Պետրոսի, և նա զայն ինչ զոր քարոզէին Պետրոս՝ գրով գրեաց և ետ ցմեզ: Իսկ 'Դուկաս, այն որ ընդ Պօղոսին շրջէր, զաւետարան զոր քարոզէր Պօղոս՝ գրով արար և եգ: Եւ յետ ամենեցունց Յուհան աշակերտ տեառն մերոյ, այն որ անկաւն զլանջօք նորա, և գրեաց աւետարանն 'ի Ժամանակին մինչդեռ շրջէր նա յԵփեսոս ասիացւոց: Զայս իսկ ասացեալ է նորա յերկրորդ խօսս ճառիցս այսոցիկ՝ զոր ասացաք մեք զնոցանէն յառաջագոյն: Իսկ 'ի Հինգերորդ խօսսն այսպէս ասաց վասն Յայսնութեանն Յովհաննու, և վասն Համարոյ անուան Նեոխին: Իբրև այս, ասէ, այսպէս են, և յամենայն օրինակս առաջինս զոր գրեն փութով պնդութեամբ՝ եղեալ է այս Թիւ, և վկայեն ամենեքին որ միանգամ գէժ յանգիման տեսին զՅովհան. և ինքն բանն իսկ ուսուցանէ մեզ, զի Թիւ անուան այսր օձի՝ ըստ Համարոյ յուսաց՝ 'ի Նշանագրաց իւրոց ճանաչի: Եւ յետ սակաւու միոյ ասաց դարձեալ վասն նորա. եթէ մեք, ասէ, շինէն նեղիմք վասն անուան Նեոխին՝ հատանել և ասել վասն նորա ճամարութեամբ, զի Թէ պիտոյ էր քարոզել յայտնապէս յայնմ Ժա-

որ ետ զՅայտնութիւնն՝ ասացեալ լինէր, զի ոչ բազում ինչ ժամանակաւ յառաջագոյն, այլ համարեաց թէ յազգի մերում, ՚ի կատարած թագաւորութեանն Դոմեախանոսի: Զայս վասն Յայտնութեան ասաց մերս Երանոս: Այլ և զառաջնոյ թղթոյն Յովհաննու յիշատակ առնէ, բազում վկայութիւնս ՚ի նմանէ յառաջ բերելով. որպէս և զառաջնոյ թղթոյն Պետրոսի: Իսկ զՀովուին գիրս՝ ոչ միայն ոչ անգիտանայ, այլ և ընդունելի համարի՝ ասելովն, բարւոք ասաց գիրն, որ ասացն թէ յառաջ քան զամենայն հաւատա եթէ մի է Աստուած, որ հաստատեաց զամենայն և կազմեաց. և որ զհետն գայ: Պաշտի դարձեալ ՚ի բանից անտի իմաստութեան Սողոմոնի, եթէ Մտադրութիւն օրինաց հաստատութիւն անեղծութեան, իսկ անեղծութիւն մերձաւոր լինել առնէ Աստուծոյ: Յիշատակէ և զերէց մի յառաքելաշնորհ արանց անտի, այլ լռէ զանունն, դնելով զմեկնութիւն նորա զգրոց սրբոց: Յիշատակէ դարձեալ և զՅուստինոս վկայ և զԻգնատիոս, և պաշտի ՚ի վկայութիւն ՚ի գրոց անտի նոցա: Խոստանայ և այլուր ՚ի գրոց անտի Մարկիմոնի ՚ի նորին իսկ ՚ի պատճառաբանութեանց առնել զհերքուամն մոլորութեան նորա: Եւ վասն թարգմանու-

մանակի անուանն նորա ՚ի ձեռն այնորից որ ետ զյայտնութիւնն՝ ասացեալ լինէր. զի ոչ յառաջ բազում ինչ ժամանակաւ երեւցաւ նա, այլ համարեաց թէ յայսմ ազգի մերում ՚ի կատարած թագաւորութեանն Դոմեախանոսի. զայս պատմեաց վասն յայտնութեանն այնորից այսն այս՝ վասն որոյ ասացաք: Բայց յիշատակէ և սա զառաջին թուղթն Յիհաննու և բերէ ՚ի նմանէն բազում վկայութիւն: Սոյնպէս և զթուղթն Պետրոսի զառաջինն: Իսկ զայն գիրս զՀովուին ոչ միայն եթէ գիտելով և եթ գիտէ զնա, այլ և ընդունելի է նմա. և ասէ ՚ի նմանէն այսպէս, եթէ բարւոք, ասէ, ասացին գիրք թէ նախ զառաջին հաւատա եթէ մի է Աստուած որ հաստատեաց զամենայն և կազմեաց, և որ այլ ևս: Եւ ՚ի զգոնութեան Սողոմոնի պաշտի բանիւքն նորա. և ասէ ՚ի նմանէ այսպէս, եթէ տեսիլ ասէ Աստուծոյ կեանս գործէ, և կեանքն առ Աստուած մատուցանեն: Եւ ինչ զոր յիշէր երէց մի զոր ընկալաւ նա յառաքելոց անտի, յիշատակէ դարձեալ և այն որ զանունն իւր չեա մեզ, և զնէ դարձեալ յիւրմէ մեկնութիւնս գրոց Աստուծոյ: Բայց դարձեալ յիշատակեաց և զՅուստինոս վկայ, և զԵգանաիոս, և պաշտի ՚ի վկայութիւն ՚ի գրոց անտի նոցա: Բայց խոստանայ դարձեալ ՚ի ձեռն փութոյ պնդութեան զոր արար, զի ՚ի նոցունց ՚ի գրոց անտի

Թեան եւթանամեայ աստուածեղէն տառիցն՝ լար զինչ ասէ. Աստուած, ասէ, մարդ եղև, և ինքն Տէրն կեցոյց զմեզ, և ետ մեզ նշան, եթէ ահա կոյս յղասցի և ծնցի որդի: Եւ ոչ որպէս ոմանք ախորժեցին ասել, որ համարձակինն արդ թարգման լինել գրոց, եթէ Ահաւասիկ աղջիկ յղասցի և ծնցի որդի, որպէս թարգմանեաց Թէոփիտոն Եփեսացի և Ալիւդաս Պոնտացի երկոքին նոքա եկամուտք 'ի Հրէից. զորոց ըզհետ գնացին և Նբիոնիտք՝ 'ի Յովսեփայ ասելով ծընեալ զՏէրն մեր: Եւ յետ սակաւու միոյ յարէ 'ի սոյն. եթէ մինչև հաստատեալ էր իշխանութեան Հռոմոց, և դեռևս Մակեդոնացիք ունէին զտէրութիւն Ասիացոց, Պաղոմէոս որդի Ղազոսի⁶ փոյթ յանձին կալեալ զարդարել զտուն գիւանին, զոր կանգնեալ էր յԱղեքսանգրիա ընտիր ընտիր մատենիւք ամենայն ազգաց: Խնդրեաց նա և յերուսաղեմացոց անտի 'ի յոյն լեզու յեղուլ զգիրս նոցա: Եւ նոքա քանզի 'ի հնազանդութեան կային յայնմ ժամանակի Մակեդոնացոցն, յղեցին առ Պաղոմէոս զորս միանգամ ունէին կիրթս և տեղեակ գրոց սրբոց և հմուտքս երկոցունց լեզուաց 'ի ծերունեաց անտի զարս եւ թանասուն, և Աստուած էր՝ որ ուղղէր զամենայն: Բայց ինքն արքայ անձամբ կամելով առնուլ զփորձ

Մարկիոնի կայցուք ընդդէմ նորա: Բայց Թէպէտ Թարգմանեցան գիրք հոգւոյն Աստուծոյ յեւթանամեայ անտի որ Թարգմանեցին զնոսա, լուր զինչ գրեաց 'ի բանս իւր, եթէ Աստուած՝ ասէ՝ մարդ եղև, և ինքն տէր կեցոյց զմեզ, և ետ մեզ նշան՝ եթէ ահաւասիկ կոյս յղասցի և ծնցի. և ոչ որպէս զմանք ասացին յայնչանէ որ համարձակին թարգմանել զգիրս այսօր, եթէ ահաւասիկ ասէ օրիորդ յղասցի և ծնցի որդի, որպէս թարգմանեաց 'ի երոգոտիոն Եփեսացի, և Ալիւդաս պոնդացի, զի երկոքին նոքա էին հրէայք նշգեհէ՛ք որ զինչ նոցա գնացին ի բռնացիքն և ասեն, թէ 'ի Յովսեփայ ծնաւ տէր մեր: Եւ յետ սակաւու միոյ ասաց զարձեալ. եթէ յառաջ մինչև հաստատեալ էր իշխանութիւնն Հռոմոց, և ցայն վայր մակեդոնացիք ունէին զիշխանութիւնն ասիացոց, Պաղոմէոս՝ որ փոյթ յանձին ունէր զարդարել զտուն գիւանին՝ զոր կազմեաց նա յԱղեքսանգր քաղաք՝ գրովք ամենայն մարդկան, որ և էր արեանի փութոյ պնդութեան. ինչորեաց նա յորդւոցն յերուսաղեմի ստանալ իւր զգիրս նոցա, և հանել զնոսա՝ 'ի յոյն լեզու: Իսկ նոքա քան զի 'ի հնազանդութեան կային յայնմ ժամանակի մակեդոնացոցն, յղեցին առ Պաղոմէոս եւթանասուն էրէց, որ կիրթ և տեղեակ էին

Հանգիսի նոցա, զի գուցէ միաբանեսցին նոքա և Թա-
գուսցեն 'ի Թարգմանութեան անդ իւրեանց զճըշ-
մարտութիւն որ 'ի գիրս, էառ որոշեաց զնոսա 'ի մի-
մեանց, և հրամայեաց առնել ամենեցուն զնոյն Թարգ-
մանութիւն, և վասն ամենայն գրոց զսոյն երկրոր-
դեաց առնել: Եւ իբրեւ ժողովեցան և եկին ամենե-
քեան առ Պտղոմէոս, և եղին առ միմեանս իւրաքան-
չիւր 'ի նոցանէ զիւր Թարգմանութիւն, և Աստուած
փառաւորեցաւ, և յայտնի եղեն աստուածային լինել
գրոցն. զի ամենեքեան նովին բանիւք և բառիւք ըզ-
միտս իմաստոցս բացատրեցին 'ի բնէ մինչև 'ի կատա-
րած. և ամենայն հեթանոսք՝ որ էին անդ, գիտացին
եթէ 'ի զօրութենէ Աստուծոյ Թարգմանեցան գիրքն:
Եւ չեն ինչ զարմանք զի զայս այսպէս առնէր Աս-
տուած. որ 'ի գերութեան անդ ժողովրդեան յա-
ւուրս Նաբուգոդոնոսորայ իբրեւ ապականեալ վատ-
նէին գրեանք, յետ եւթանասուն ամի 'ի դառնալ
Հրէից յաշխարհ՝ իւրեանց 'ի ժամանակս Արտաշէսի
արքային Պարսից ետ զՀոգին յեզրաս քահանայ
յազգէ Ղևտացոց, զի գրեսցէ զամենայն բանս մար-
գարէիցն առաջնոց, և դարձուցէ 'ի ժողովուրդ զօ-
րէնան Մովսիսի: Այսչափ ինչ երանոս:

գրոց, և գիտէին զերկու լեզուն. բայց Աստուած առնէր զոր ինչ և
կամէր: Իսկ ինքն արքայ կամեցաւ առնուլ զփորձ հանգիսի նոցա.
զի երկեաւ նա թէ գուցէ միաբանեսցին նոքա 'ի միտս, և Թաքու-
ցեն 'ի Թարգմանութեան անդ իւրեանց զճմարտութիւնն որ է 'ի
գիրս. և էառ որոշեաց զնոսա 'ի միմեանց և հրամայեաց եթէ ամե-
նեքեան զմի Թարգմանութիւն Թարգմանեսցեն. և այսպէս արար
վասն ամենայն գործոց: Իսկ իբրեւ ժողովեցան և եկին ամենեքեան
'ի միասին առ Պաղոմէոս, և ընթերցան ընդ միմեանս ամենեքեան
իւրաքանչիւր 'ի նոցանէ զիւր Թարգմանն, և Աստուած փառաւո-
րեցաւ. և գիրք յայտնի եղեն՝ և եթէ Աստուծոյ են ճմարտիւ. զի
ամենեքեան 'ի միասին զնոյն բան և զնոյն անուանս անցին 'ի բնէ
մինչև 'ի կատարած. և ամենայն հեթանոսքն որ էին անդ, գիտացին
եթէ 'ի զօրութենէ Աստուծոյ Թարգմանեցին գիրքն: Եւ չեն ինչ
զարմանք այս զոր արար Աստուած. այն որ և 'ի գերութեան անդ
ժողովրդեանն որ եղև յաւուրս Նաբուգոդոնոսորայ, զի ապակա-
նեցան և վասնեցան գրեանքն, և յետ եթանասուն ամի՝ 'ի ժամ-
նակի իբրեւ եկին հրէայն յաշխարհն իւրեանց, 'ի ժամանակս Ար-
տաշէսի արքայի պարսից, ետ զՀոգին յեզրաս քահանայ՝ յազգէ
ղևտացոց, զի գրեսցէ զամենայն բանս մարգարէիցն առաջնոց, և
տացէ ժողովրդեանն զօրէնան որ առւան 'ի ձեռն Մօսէսի: Զայս ա-
մենայն ասաց իրինէոս:

ԳԼՈՒԽ Թ.

**Թե՛ ո՛չք կացին եպիսկոպոսք յառուրս
ինքնակալոյնքեան Արմորոսի:**

Տե՛եալ բաւեալ Անտոնինոսի զամս իննեւտանս 'ի
Թագաւորութեան անդ իւրում, կալաւ յետ նորա զիշ-
խանութիւնն Արմորոս, և յառաջնում ամի ինքնակա-
լութեան նորա իբրեւ ելից կատարեաց Ագրիպպինոս
զերկոտասան ամս 'ի պաշտօն եկեղեցւոյն Աղեքսան-
դրացւոց, կալաւ յետ նորա Յուլիանոս զեպիսկոպո-
սութիւնն նոցա:

ԳԼՈՒԽ Ժ.

Վասն Պաւստենեայ իմաստասիրի:

Եւ էր 'ի Ժամանակին յայնմիկ գլուխ և առաջնորդ
վարժից հրահանգաց հաւատացելոց այր ոմն պանչելի
վարդապետութեամբ իւրով՝ և անուն նորա Պանտե-
նոս: Քանզի 'ի սկզբանէ անտի հաստատեալ էր առ
նոսա ուսումնս վարդապետութեան գրոց սրբոց, որ և

Իններորդ, եպիսկոպոսք որ եղև յառուրս Կոմիդեայ արքայի:

Իսկ իբրեւ ելից Անտոնինոս զինն և զտանս ամ 'ի Թագաւո-
րութեան անդ իւրում, կալաւ յետ նորա Արմազէս. զի յամսն ա-
ռաջնում նորին Թագաւորութեան ելից կատարեաց Ագրիպպինոս
զերկոտասան ամ 'ի պաշտօն եպիսկոպոսութեան եկեղեցւոյն ա-
ղեքսանդրացւոց. և կալաւ յետ նորա Յուլիանոս:

Տասներորդ. վասն Պանդանոսեայ փիլիսոփայի:

Բայց էր յայնմ Ժամանակի գլուխ և առաջնորդ ուսման հա-
ւատացելոց՝ որ էր Սաղքսանգր քաղաքի՝ այր պանչելի էր յու-
սումն իմաստութեան, և անուանիւր Պանտինոս, զի իբրեւ յառա-
ջին սովորութենէ հաստատեալ էր առ նոսա վարդապետութիւն
բանից սրբոց, այն որ մինչև առ մեզ ձկտեցաւ. և 'ի մարդկանէ որ

մինչև առ մեզ ձգեցաւ, և 'ի մարդկանէ որ 'ի բան և 'ի փոյթ պնդութեան աստուածայնոց հզօրք էին, գումարեալ ժողովէին: Եւ ասի բան, եթէ քան զամենայն իմաստունս ժամանակին փայլէր այս այս, և էր յուսմանէ վարդապետութեան Ստոյիկեանց. և այնչափ յօժարամիտ էր և եռանդնոտ վասն բանին Աստուծոյ, որպէս զի և քարոզ աւետարանին Քրիստոսի եղև նա ազգացն արևելից և մինչև յերկիրն Հնդկաց եւ զքարոզութիւնն: Զի էին դեռ ևս 'ի ժամանակին յայնմիկ բազում աւետարանիչք բանին Աստուծոյ, որք ըստ աստուածային նախանձուն զառաքելոց բերելով յանձինս գնմանութիւն յաճումն և 'ի շինուած բանին Աստուծոյ փութային, յորոց էր և Պանտենոս. զոր և մինչև 'ի Հնդիկս հասեալ պատմեն, և անդ գտեալ զաւետարանն Մատթէի առ հաւատացեալս ոմանա, զոր մինչև երթեալ Պանտենեայ անդր՝ քարոզելով նոցա յառաջագոյն Բարդողոմէոսի՝ միոյ յերկոտասանիցն, և եբրայական գրով առ նոսաթողեալ, որ և ցայն վայր անկորուստ էր պահեալ: Իսկ ինքն Պանտենոս յետ բազում ուղղութեանցն, առաջ նորդ վարժից վարդապետութեան կալով յԱղէքսանդրիա, կէս մի կենդանի բարբառով և կէս մի 'ի ձեռն

զօրագոյն էին բանին, և 'ի փոյթ պնդութեան աստուածաշարժութեան հաստատեալ էր: Բայց ասի բան, եթէ քան զամենայն որ միանգամ առաւել էին յայնմ ժամանակի լուսաւոր էր այս այս՝ զորմէ ասացաք. և յուսմանէ էր փիլիսոփայութեան այնոցիկ որ անուանեալ կոչէին ստոյիկոսք. այսպէս իսկ ասեն գնմանէն եթէ եցոյց նա զիսորհուրդան յօժարութեան զոր ունէր վասն բանին Աստուծոյ, որպէս զի և քարոզ աւետարանին Քրիստոսի եղև նա հեթանոսացն՝ որ են յարեւել. և եմուտ նա մինչև յերկիրն Հնդկաց, զի էին ցոյն վայր յայնմ ժամանակի բազում աւետարանիչք բանին Աստուծոյ, այնոցիկ որ ըստ նախանձուն Աստուծոյ գնմանութիւն կերպարանաց զառաքելոցն բարձեալ ունէին, և իբրև 'ի սնունդ և 'ի շինուած բանին Աստուծոյ փութացեալ զօրանային, և մին 'ի նոցանէն էր Պենդանոս: Որ ասի գնմանէն թէ եմուտ նա յաշխարհն Հնդկաց, և եգիտ անդ զաւետարան Մատթէոսի. որ յառաջ մինչև երթեալ էր նորա անդր, էր նա առ մարգս հաւատացեալս 'ի Քրիստոս որ էին անդ՝ զոր քարոզեաց նոցա Բարդողոմէոս մի յառաքելոց անսի, և եմոզ նոցա զգիրսն զաւետարանին Մատթէոսի հերթայեցերէն գրով, և պահեալ էր առ նոսա մինչև յայնմ ժամանակի: Իսկ ինքն Պենտանոս հանգերձ ամենայն բարի գործովք, և յետոյ առաջնորդ վարդապետութեանն որ էր յԱղէքսանդր քաղաք՝

գրոց խօսից զգանձս աստուածային վարդապետու-
թեան համբարէր 'ի յիշատակարանս եկեղեցւոյ:

ԳԼՈՒԽ ԺԱ.

Վասն Եղեմայ Աղեքսանդրացոյ:

Ընդ այն ժամանակս Թեակոխէր յուսումն աս-
տուածային տառից և հռչակեալն յԱղեքսանդրիա
Կղեմէս, համանուն նախնոյ եպիսկոպոսին Հռովմայ և
աշակերտի Առաքելոցն. որ և 'ի գիրս Օրինակաց իւրոց
յանուանէ յիշատակէ զՊանտենոս իբրև վարդապետ
և ուսուցիչ: Այլ և յառաջնում անդ գիրս 'ի Յաճա-
խապատումն իւր զսա Թուի նա ակնարկել, յորժամ
զերեւելիս յառաքելաշնորհ մարդկանէ, յորոց և վար-
ժեցաւ ինքն, 'ի համար արկեալ կարգէր բանիւս այս-
պէս. Զայսոսիկ գիրս, ասէ, ոչ 'ի ցոյց ինչ հանձարոյ
արուեստակեալ է մեր, այլ 'ի յիշատակարան ծերու-
թեան գանձեցաք, և 'ի դեղ դարմանոյ մոռացու-
թեան, պատկեր իմն անարուեստ և ստուերագիր հը-
ջօրացն և յաւերժ կենդանեաց բանից, զոր արժանի

եղև նա, և կենդանի բարբառով և 'ի ձեռն գրոց խօսից գանձս վար-
դապետութեան զաստուածաշաշտութիւն գնէր նա:

Մետասաներորդ. Վասն Եղեմենեսիայ աղեքսանդրացոյ:

Իսկ յաւուրս Պենտանոսի յայտնի էր 'ի մէջ աղեքսանդրա-
ցոց՝ որ ընդելանէր և Թեակոխէր գրովք Աստուծոյ Կղեմենտոս,
անուանակից եպիսկոպոսին այնորիկ՝ որ եղև 'ի Հռոմ քաղաքի, որ
էր նա աշակերտ առաքելոցն: Սոյն իսկ այս Կղեմենտոս, 'ի խօսն
զոր գրեաց յանուն իւր, յիշատակէ և զՊենդանոս՝ եթէ վարդա-
պետ ուսուցիչ էր: Բայց էր նորա և այլ խօսս. և 'ի խօսն առա-
ջինս ակնարկէ վասն նորին Պենդանոսի. 'ի ժամանակի իբրև եցոյց
նա վասն երեւելի մարդկանն որ ընկալան և կարգեցան յառաքելոց
անախ, ասաց իսկ այսպէս, եթէ զայս, ասէ, ճառս որ արկեալ է մեր,
չեն գիրք՝ կարգեալք արուեստագիտութեամբ տեսեան, այլ յիշա-
տակս գանձեմք տուն գանձի ծերութեան, զի եղիցին նորա դեղք
մոլորութեան, և պատկերք առանց արուեստագիտութեան, և կեր-
պարանք կենդանիք և հզօր պատկերաց բանից մարդկան երանելոց:

մինչև առ մեզ ձգեցաւ, և 'ի մարդկանէ որ 'ի բան և 'ի փոյթ պնդութեան աստուածայնոց հզօրք էին, գումարեալ ժողովէին: Եւ ասի բան, եթէ քան զամենայն իմաստունս ժամանակին փայլէր այրս այս, և էր յուսմանէ վարդապետութեան Ստոյիկեանց. և այնչափ յօժարամբտ էր և եռանդնոտ վասն բանին Աստուծոյ, որպէս զի և քարոզ աւետարանին Քրիստոսի եղև նա ազգացն արևելից և մինչև յերկիրն Հնդկաց էած զքարոզութիւնն: Զի էին դեռ ևս 'ի ժամանակին յայնմիկ բազում աւետարանիչք բանին Աստուծոյ, որք ըստ աստուածային նախանձուն զառաքելոց բերելով յանձինս զնմանութիւն յաճումն և 'ի շինուած բանին Աստուծոյ փութային, յորոց էր և Պանտենոս. զոր և մինչև 'ի Հնդիկս հասեալ պատմեն, և անդ գտեալ զաւետարանն Մատթէի առ հաւատացեալս ոմանս, զոր մինչև երթեալ Պանտենեայ անդր՝ քարոզելով նոցա յառաջագոյն Բարդողոմէոսի՝ միոյ յերկոտասանիցն, և եբրայական գրով առ նոսա թողեալ, որ և ցայն վայր անկորուստ էր պահեալ: Իսկ ինքն Պանտենոս յետ բազում ուղղութեանցն, առաջ նորդ վարժից վարդապետութեան կայով յԱղեքսանդրիա, կէս մի կենդանի բարբառով և կէս մի 'ի ձեռն

զօրադոյն էին բանին, և 'ի փոյթ պնդութեան աստուածաշատութեան հաստատեալ էր: Բայց ասի բան, եթէ քան զամենայն որ միանգամ առաւել էին յայնմ ժամանակի լուսաւոր էր այրս այս՝ զորմէ ասացաք. և յուսմանէ էր փիլիսոփայութեան այնոցիկ որ անուանեալ կոչէին ստոյիկոսք. այսպէս իսկ ասեն զնմանէն եթէ եցոյց նա զնորհուրդան յօժարութեան զոր ունէր վասն բանին Աստուծոյ, որպէս զի և քարոզ աւետարանին Քրիստոսի եղև նա հեթանոսացն՝ որ են յարեւել. և եմուտ նա մինչև յերկիրն Հնդկաց, զի էին ցոյն վայր յայնմ ժամանակի բազում աւետարանիչք բանին Աստուծոյ, այնոցիկ որ ըստ նախանձուն Աստուծոյ զնմանութիւն կերպարանաց զառաքելոցն բարձեալ ունէին, և իբրև 'ի սնունդ և 'ի շինուած բանին Աստուծոյ փութացեալ զօրանային, և մին 'ի նոցանէն էր Պենդանոս: Որ ասի զնմանէն թէ եմուտ նա յաշտարհն Հնդկաց, և եգիտ անդ զաւետարան Մատթէոսի. որ յառաջ մինչև երթեալ էր նորա անդր, էր նա առ մարգս հաւատացեալս 'ի Քրիստոս որ էին անդ՝ զոր քարոզեաց նոցա Բարդողոմէոս փյառաքելոց անտի, և եթող նոցա զգիրն զաւետարանին Մատթէոսի հեթապեցեբէն գրով, և պահեալ էր առ նոսա մինչև յայնմ ժամանակի: Իսկ ինքն Պենտանոս հանգերձ ումենայն բարի գործովք, և յետոյ առաջնորդ վարդապետութեանն որ էր յԱղեքսանդր քաղաքի՝

գրոց խօսից զգանձս աստուածային վարդապետու-
թեան համբարէր 'ի յիշատակարանս եկեղեցւոյ:

ԳԼՈՒԽ ԺԱ.

Վասն Եղեռնայ Աղեքսանդրացոյ:

Ընդ այն ժամանակս Թեակոխէր յուսումն աս-
տուածային տառից և հռչակեալն յԱղեքսանդրիա
Կղեմէս, համանուն նախնոյ եպիսկոպոսին Հռովմայ և
աշակերտի Առաքելոցն. որ և 'ի գիրս Օրինակաց իւրոց
յանուանէ յիշատակէ զՊանտենոս իբրև վարդապետ
և ուսուցիչ: Այլ և յառաջնում անդ գիրս 'ի Յաճա-
խապատումն իւր զսա Թուի նա ակնարկել, յորժամ
գերեւելիս յառաքելաշնորհ մարդկանէ, յորոց և վար-
ժեցաւ ինքն, 'ի համար արկեալ կարգէր բանիւս այս-
պէս. Զայսոսիկ գիրս, ասէ, ոչ 'ի ցոյց ինչ հանձարոյ
արուեստակեալ է մեր, այլ 'ի յիշատակարան ծերու-
թեան գանձեցաք, և 'ի դեղ դարմանոյ մոռացու-
թեան, պատկեր իմն անարուեստ և ստուերագիր հը-
զօրացն և յաւերժ կենդանեաց բանից, զոր արժանի

եղև նա, և կենդանի բարրաւոր և 'ի ձեռն գրոց խօսից գանձս վար-
դապետութեան զաստուածաշատութիւն գնէր նա:

Մետասաներորդ. Վասն Եղեմենտիայ աղեքսանդրացոյ:

Իսկ յաւուրս Պենտանոսի յայտնի էր 'ի մէջ աղեքսանդրա-
ցւոց՝ որ ընդելանէր և Թեակոխէր գրովք Աստուծոյ Կղեմէստոս,
անուանակից եպիսկոպոսին այնորիկ՝ որ եղև 'ի Հռոմ քաղաքի, որ
էր նա աշակերտ առաքելոցն: Սոյն իսկ այս Կղեմէստոս, 'ի խօսն
զոր գրեաց յանուն իւր, յիշատակէ և զՊենգանոս՝ եթէ վարդա-
պետ ուսուցիչ էր: Բայց էր նորա և այլ խօսս. և 'ի խօսն առա-
ջինս ակնարկէ վասն նորին Պենգանոսի. 'ի ժամանակի իբրև եղոյց
նա վասն երեւելի մարդկանն որ ընկալան և կարգեցան յառաքելոց
անտի, ասաց իսկ այսպէս, եթէ զայս, ասէ, ճառս որ արկեալ է մեր,
չեն գիրք՝ կարգելաք արուեստագիտութեամբ տեսլեան, այլ յիշա-
տակս գանձեմք տուն գանձի ծերութեան, զի եղիցին նոքա գեղք
մոլորութեան, և պատկերք առանց արուեստագիտութեան, և կեր-
պարանք կենդանիք և հզօր պատկերաց բանից մարդկան երանելոց:

եղէ լսել յերանելեացն անտի և մեծագույն որերոյն. զի ոմն 'ի նոցանէ 'ի յոնիական Ելլադայ եր, այլ ոք 'ի մեծ Եղեռնաստանէն, միւս ոմն ծննդեամբ յԱսորոց, և միւսն յԵգիպտոսէ, և այլք յարեւել կեցեալ. յորոց ոմն յԱսորեստանեայց էր և միւսն Պաղեստինացի՝ 'ի նախնեաց անտի Եբրայեցի: Եւ յետ ամենեցուն դէպ եղև ինձ գտանել զնա՝ որ զօրութեամբ առաջին էր. և հետամուտ լեալ նմին 'ի Թագստեան նորա յԵգիպտոս՝ հանգեայ առ նմա: Սղբա արդ զճշմարիտ տուչութիւնս առաքելական վարդապետութեան անաւրատ պահեալ, որ 'ի Պետրոսէ, 'ի Յակոբայ և 'ի Յովհաննէ և 'ի Պողոսէ՝ յառաքելոց անտի սրբոց, որպէս որդի 'ի հօրէ ընկալեալ յաջորդութեամբ (Թէպէտ սակաւք իցեն նմանող հարց որդիք) սակայն եկին հասին կամօքն Աստուծոյ մինչև առ մեզ նախնականն այն և առաքելական սերմանք 'ի միտս մեր սերմանեալ:

որ արժանի եղէ ես լսել, որ իբրև ճշմարտիւ արժանի են յիշատակի պատուոյ: Զի ոմն 'ի նոցանէ 'ի յԵլլադայ եր, և միւս ևս յԱսորոց, և միւս ևս յԵգիպտոսէ, և միւս ևս յԱրեւել: Զի սղբն այսոքիկ, ոմն 'ի նոցանէ յԱսորեստանէ էր, և միւս ևս Պաղեստինացի՝ որ էր նա իսկզբանէ 'ի Հեբրայեցւոց անտի. և յետոյ ամենեցունց՝ պատահեցի այնմիկ որ զօրութեամբ առաջին էր, և գաի ես զնա զի Թագուցեալ էր և չէր յայտնի. և հանգեայ ես առ նմա յԵգիպտոս որ միանգամ պահեցին զկարգ տուչութեանն զվարդապետութիւն ճշմարտութեանն: Իսկ և իսկ 'ի Պետրոսէ և Յակոբաւ և 'ի Յովհաննէ և 'ի Պողոսէ յառաքելոց անտի սրբոց, իբրև որդիք 'ի հօրց իւրեանց ընկալան. սակաւք իսկ են որ նմանող են հարց իւրեանց: Բայց եկին հասին մինչև առ մեզ 'ի կամս Աստուծոյ, որք սերմանեցին 'ի մեզ զսերմանիս սրբութեան զհարցն մերոց զառաքելոց:

ԳԼՈՒԽ ԺԲ.

Վասն եպիսկոպոսացն Երուսաղեմացոց։

Զայնու ժամանակաւ եպիսկոպոս էր եկեղեցւոյն Երուսաղեմացոց Նարկիսոս, որ մինչև ցայսօր ժամանակի 'ի բազմաց գովութեամբ է ծանուցեալ. և էր նա 'ի կարգէն հնգետասաներորդ եպիսկոպոս՝ յաւերածոյ անտի Հրէից որ առ Ագրիանու, զի յայնմ հետէ զկնի որոց 'ի Թլիատութենէ անտի էին՝ 'ի հեթանոսաց կազին առաջնորդք. և ցուցաբ յառաջագոյն եթէ եղև անդ առաջին եպիսկոպոս 'ի հեթանոսաց անտի Մարկոս. և յետ նորա եպիսկոպոսացաւ Կասիանոս, ապա Պոպղիոս, և ապա Մաքսիմոս, և յետ սոցա Յուլիանոս, որպէս յայտ առնէ կարգ յաջորդութեան եպիսկոպոսացն 'ի նոսա։ Եւ յետ Յուլիանու Գայիոս, ապա Սիւմաքոս, և միւս Գայիոս. և դարձեալ Յուլիանոս երկրորդ և Կսպիտոն. և յետ սոցա Վաղէս և Դուքիանոս, և յետ ամենեցուն Նարկիսոս. որ երեսներորդ է յառաքելոց անտի ըստ կարգի յաջորդութեան։

Երկոսասաներորդ. վասն եպիսկոպոսացն որ եղևն Երուսաղեմ։

Ընդ այն ժամանակս յայտնի էր եպիսկոպոս յեկեղեցւոջ անդ Երուսաղեմի Նարկիսոս, այն որ անուանի էր մինչև ցայսօր ժամանակի։ Բայց էր նա հնգետասաներորդ 'ի կարգի անդ՝ յաւերածոյ անտի Հրէիցն, որ յամն Հեդրիանոսի եղև. զի յայնմ ժամանակէ հետէ սկսաւ զառաջինն հաստատել մեզ եկեղեցին որ 'ի հեթանոսացն։ Եւ զկնի այնոցիկ որ 'ի Թլիատութենէ անտի էին։ Բայց ցուցցուք մէք եթէ եղև անդ եպիսկոպոս առաջին 'ի հեթանոսաց Մարկոս, և յետ նորա Կասիանոս՝ որպէս ցուցանէ կարգն որչափութեան որ անդ է. յետ սորա Պապղիոս. և զարձեալ յետ սորա Մաքսիմոս. և յետ սորա Յուլիանոս. և յետ սորա Գայիոս. և զարձեալ միւս Յուլիանոս. և յետ նորա Կսպիտոն. և յետ նորա Վաղէս. և զարձեալ Դուքիանոս. և յետ ամենեցունց Նարկիսոս։ Որ լինին ընդ ամենեւին երեսուն յետ առաքելոցն ըստ կարգին։

• Ի լուսանցս, և յետ սորա Սիւմաքոս և Գայիոս։

ԳԼՈՒԽ ԺԳ.

Վասն Հոռոգոնեայ և առ 'ի նմանե յիշատակեալ
տարածայնութեան Մարկիոնիոսաց:

Յայնմ ժամանակի Հոռոգոն ծննդեամբ ասիացի, և
շակերտեալ 'ի Հռովմ որպէս ինքն պատմէ՝ Տատիանոս,
զորմէ կանխեալ ծանօթս տուաք. որ ընդ այլ բա-
զում գրեանս շարագրեաց նա և հերքումն ընդդէմ
մոլորութեան Մարկիոնի, զոր և առ նովաւ 'ի բազում
հերձուածս բաժանեալ պատմէ. և զառաջնորդս հեր-
ձուածոյն այնորիկ կարգելով ճշգիւ գտակաւ, զմիոյ
միոյ 'ի նոցանէ զստութիւնն կշտամբէ. և լուր 'ի նո-
րին իսկ բանից. Վասն այնորիկ, ասէ, տարաձայնք գը-
տան յիւրեանս, զի չիք հաստատութիւն վարդապե-
տութեանն՝ զոր հնարեալ յօդեցին: Ի սոցա խմբէն
Ապեղէս ոմն որ խստակեաց վարուքն և ալեօք ծերու-
թեան կարծեալ զանձն ոմն՝ մի սկիզբն խոստովանի,
և վասն մարգարէութեանց ասէ, թէ 'ի հակառակորդ.

Երեքտասաներորդ. վասն Իսրոգոնեայ, և վասն բաժանմանն
զոր յիշատակեաց յաղագս Մարկիոնի:

Յայնմ ժամանակի Իւրոգոն * որ էր նա յազգէ ասիացի և ա-
շակերտեցաւ նա 'ի Հռովմ քաղաքի Տատիանոսի **, այն որ յառաջա-
գոյնն ասացաք զնմանէն, որպէս և ինքն պատմեաց. որին իսկ ե-
դեալ է գիրս նշանաւորս. և հանդերձ այսորիմբ՝ և ընդդէմ ազան-
գին Մարկիոնի եդ, այն որ յառուրտ նորա բաժանեցաւ 'ի սիրտս
բաժանեալս, որպէս և պատմէ 'ի ժամանակի իբրև գրեաց նա վասն
այնոցիկ որ արարին զհերձուածսն. և ճշմարտութեամբ յանգիման-
եաց զբանսն ստութեան՝ զի հնարեցան և գտին ամենեքին մի 'ի նո-
ցանէն: Լուր իսկ 'ի նմանէն, զի գրեաց նա զայս այսպէս եթէ,
Վասն այսորիկ, ասէ, բաժանեցան յանձինս իւրեանց, փոխանակ
զի կային նոքա վերակացուք խորհրդեանն՝ զի չիք նորա հաստատու-
թիւն: Իսկ յերմէն նոցունց այնոցիկ Ապեղաղէս, այն որ հպար-
տացեալն էր յալին ծերութեան իւրոյ, 'ի մի սկիզբն խոստովանի.
և վասն մարգարէութեանց ասէ, թէ 'ի հոգւոյն հակառակութեանց

* Եօք. Իւրոգոն:

** Եօք. Ի Տիւրիստոն:

հոգւոյն են՝ ի բանս աղջկան միայ գիււահարի ի հրապոյրս անկեալ՝ որում անուն էր Փիլումէնա: Եւ այլք երկու սկզբունս մուծանեն որպէս Մարկիոնն, յորս են Պոտիոսս և Բասիլիկոս: Եւ որք զհետ գնալով դայլոյն Պոնտացւոյ, ոչ կարացին ընտիր առնել ընդ այս և ընդ այն, որ չիցեն նոյն, և ժառանգան ասել դոյզնաբար և առանց օրինակի և հաւատաւոյ՝ եթէ երկու սկզբունք են: Իսկ այլք դարձեալ՝ չար ևս քան զայս նաւակոծեալ, ոչ երկու միայն, այլ և երիս դնեն բռնութիւնս, որոց գլուխ և առաջնորդ եկաց Սինեբոս, որպէս ասեն՝ որք ունին զուսումն նորա: Բայց գրէ նա ինքն Հուդոն, եթէ ի մաքառումն եկն ընդ Ապեղէսի, և ասէ այսպէս. Ապեղէս ծերունին մաքառեցաւ ընդ մեզ, և յանդիմանեալ կշտամբեցաւ ի բազում ինչ չարաչար մոլորութիւնս՝ որպէս եթէ չիցեն պէտք ամենեւին ի հանդէս քննութեան ածելոյ զբանն հաւատոց, այլ ամենայն մարդ կացցէ մնացէ յայն ինչ՝ յոր հաւատացն. զի որ միանգամ յուսանն յայն, որ ի խաչն ել, կեանս միայն՝ եթէ ի գործս բարիս գացին: Զի քան զամենայն ինչ անհաւատաւոյն է, ասէր, և խրթնի՝ զԱստուծոյ խօսել, որպէս կանխեցի առաջի: Մի սկիզբն դնէ նա, որպէս և մեքս ասեմք. և ապա յաւելու կուտէ ի վերայ զամենայն կարծիս մտաց

են, վասն զի ի հրապոյրս անկեալ է ի բանս կուտի միայ գիււահարի՝ զի անուն էր նորա Պեղամոնայ: Իսկ այլք երկու սկզբունս մուծանեն՝ որպէս Մարկիոնն, զի ի նոցանէն են Պենտիոսս և Բասիլիկոս, և այլք՝ որ չորսն զինի Պենտիոսս, և ոչ կարացին ընտրել զիրս՝ զոր օրինակ և ոչ ինքն՝ զոր գիւրիսն էին՝ զարձան, և ասեն եթէ են երկու սկզբունք՝ դոյզնաբար առանց օրինակի ցուցանելոյ: Իսկ այլք ի նոցանէն դարձեալ ի չար ևս քան զայս անկան, զի ոչ երկու ընութիւնս միայն դնեն, այլ և երիս, որ է նոցա գլուխ և առաջնորդ Սինեբոս, որպէս ասեն՝ որք ունին զուսումն նորա: Բայց գրեաց ինքն որդին, եթէ և ի մաքառումն եկն ընդ Ապիղաղէս, և ասէ այսպէս՝ եթէ Ապիղաղէս ծերունի մաքառեցաւ ընդ մեզ, և բազում ինչ չարաչար զոր ասէր նա՝ յանդիմանեալ կշտամբեցաւ. և վասն այսորիկ ասէր, եթէ ոչ պիտոյ է ածել զբանն ի հանդէս հարցափորձի, այլ ամենայն մարդ կացցէ մնացէ յայն ինչ՝ յոր հաւատաց: Զի ասէր նա թէ, անհաւատս որ միանգամ յուսան յայն, որ ի խաչն ել, կեանս միայն՝ եթէ ի գործս բարիս գացին: Զի քան զամենայն ինչ անհաւատաւոյն է, ասէր, և խրթնի՝ զԱստուծոյ խօսել, որպէս կանխեցի առաջի: Մի սկիզբն դնէ նա, որպէս և մեքս ասեմք. և ապա յաւելու կուտէ ի վերայ զամենայն կարծիս մտաց

ԳԼՈՒԽ ԺԳ.

Վասն Հռոդոնեայ և առ 'ի նմանէ յիշատակեալ տարածայնութեան Մարկիոնիտաց:

Յայնմ ժամանակի Հռոդոն ծննդեամբ ասիացի, աւ շակերտեալ 'ի Հռովմ որպէս ինքն պատմէ՝ Տատիանու, զորմէ կանխեալ ծանօթս տուաք. որ ընդ այլ բազում գրեանս շարագրեաց նա և հերքումն ընդդէմ մոլորութեան Մարկիոնի, զոր և առ նովաւ 'ի բազում հերձուածս բաժանեալ պատմէ. և զառաջնորդս հերձուածոյն այնորիկ կարգելով ճշգիւ գտակաւ, զմիոյ միոյ 'ի նոցանէ զստութիւնն կշտամբէ. և լուր 'ի նորին իսկ բանից. Վասն այնորիկ, ասէ, տարածայնք գլտան յիւրեանս, զի չիք հաստատութիւն վարդապետութեանն՝ զոր հնարեալ յօդեցին: Ի սոցա խմբէն Ապեղէս ոմն որ խստակեաց վարուքն և ալեօք ծերութեան կարծեալ զանձն ոմն՝ մի սկիզբն խոստովանի, և վասն մարգարէութեանց ասէ, թէ 'ի հակառակորդ.

Երեքտասաներորդ. վասն Իրոդոնեայ, և վասն բաժանմանն զոր յիշատակեաց յաղագս Մարկիոնի:

Յայնմ ժամանակի Իւրոդոն՝ որ էր նա յազգէ ասիացի և աւ շակերտեցաւ նա 'ի Հռովմ քաղաքի Տեախանոսի՝, այն որ յառաջագոյն ասացաք զնմանէն, որպէս և ինքն պատմեաց. որքին իսկ եւ գեալ է գիրս նշանաւորս. և հանգերձ այսորիմբ՝ և ընդդէմ աղանդին Մարկիոնի եգ, այն որ յառաջս նորա բաժանեցաւ 'ի սիրտս բաժանեալս, որպէս և պատմէ 'ի ժամանակի իբրև գրեաց նա վասն այնոցիկ որ արարին զհերձուածսն. և ճշմարտութեամբ յանգիմանեաց զբանսն ստութեան՝ զի հնարեցան և գտին ամենեքին մի 'ի նոցանէն: Լուր իսկ 'ի նմանէն, զի գրեաց նա զայս այսպէս եմէ, Վասն այսորիկ, ասէ, բաժանեցան յանձինս իւրեանց, փոխանակ զի կային նոքա վերակացուք խորհրդեանն՝ զի չիք նորա հաստատութիւն: Իսկ յերամէ նոցունց այնոցիկ Ապեղազէս, այն որ հապարտացեալն էր յալիս ծերութեան իւրոյ, 'ի մի սկիզբն խոստովանի. և վասն մարգարէութեանց ասէ՝ թէ 'ի հոգւոյն հակառակութեանց

• 80ր. Իւրոդոն:

•• 80ր. Ի Տեախանոսի:

հոգւոյն են՝ ի բանս աղջկան միոյ գիւհահարի ի հրապոյրս անկեալ՝ որում անուն էր Փիլումէնա։ Եւ այլք երկու սկզբունս մուծանեն որպէս Մարկիոնն, յորս են Պատիտոս և Բառիլիկոս։ Եւ որք զհետ գնալով զայլոյն Պոնտապոլ, ոչ կարացին ընտիր առնել ընդ այս և ընդ այն, որ չիցեն նոյն, և ժտեցան ասել զոյգնաբար և առանց օրինակի և հաւաստեաց՝ եթէ երկու սկզբունք են։ Իսկ այլք դարձեալ՝ չար ևս քան զայս նաւակոծեալ, ոչ երկու միայն, այլ և երիս դնեն ըրնութիւնս, որոց գլուխ և առաջնորդ եկաց Սինեբոս, որպէս ասեն՝ որք ունին զուսումն նորա։ Բայց գրէ նա ինքն Հոռոդոն, եթէ ի մաքառումն եկն ընդ Ապեղէսի, և ասէ այսպէս. Ապեղէս ծերունին մաքառեցաւ ընդ մեզ, և յանդիմանեալ կշտամբեցաւ ի բազում ինչ չարաչար մոլորութիւնս՝ որպէս եթէ չիցեն պետք ամենեւին ի հանդէս քննութեան ածելոյ զբանն հաւատոց, այլ ամենայն մարդ կացցէ մնացէ յայն ինչ՝ յոր հաւատացն. զի որ միանգամ յուսանն յայն, որ ի խաչն ել, կեան միայն՝ եթէ ի գործս բարիս գտցին։ Զի քան զամենայն ինչ անհաւատաբոյն է, ասէր, և խրթնի՝ զԱստուծոյ խօսել, որպէս կանխեցի ասացի։ Մի սկիզբն դնէ նա, որպէս և մեքս ասեմք. և ապա յաւելու կուտէ ի վերայ զամենայն կարծիս մտաց

են, վասն զի ի հրապոյրս անկեալ է ի բանս կուսի միոյ գիւհահարի՝ զի անուն էր նորա Պեղամենայ։ Իսկ այլք երկու սկզբունս մուծանեն՝ որպէս Մարկիոնն, զի ի նոցանէն են Պենտիտոս և Բառիլիկոս, և այլք՝ որ չոքան զինի Պենտիտոսի, և ոչ կարացին ընտրել զիրս՝ զոր օրինակ և ոչ ինքն. զոր գիւրինն էին՝ դարձան, և ասեն եթէ են երկու սկզբունք՝ զոյգնաբար առանց օրինակի ցուցանելոյ։ Իսկ այլք ի նոցանէն դարձեալ ի չար ևս քան զայս անկաւ, զի ոչ երկու քննութիւնս միայն գնեն, այլ և երիս, որ է նոցա գլուխ և առաջնորդ Սինեբոս, որպէս ասեն՝ որք ունին զուսումն նորա։ Բայց գրեաց ինքն որդին, եթէ և ի մաքառումն եկն ընդ Ապեղէսի, և ասէ այսպէս՝ եթէ Ապեղէս ծերունի մաքառեցաւ ընդ մեզ, և բազում ինչ չարաչար զոր ասէր նա՝ յանդիմանեալ կշտամբեցաւ. և վասն այսորիկ ասէր, եթէ ոչ պիտոյ է ածել զբանն ի հանդէս հարցափորձի, այլ ամենայն մարդ կացցէ մնացէ յայն ինչ՝ յոր հաւատաց։ Զի ասէր նա թէ ամենեքեան որ միանգամ յուսան յայն որ ի խաչն ել՝ կեան, բայց միայն եթէ գտանին ի գործս բարիս։ Եւ որ ինչ գիւրաբին էր քան զամենայն ուսուցանէր, որպէս կանխեցի ասացի՝ վասն Աստուծոյ, զի դնէ նա մի սկիզբն՝ որպէս և

իւրոց: Եւ 'ի հարցանելս իմ, եթէ Ուստի՞ ունիս զքն՝
 ծայրութիւնդ, կամ զիարդ կարես ասել դու մի սկիզ-
 բըն, ասա մեզ: Եւ նա ասէր. Մարգարէութիւնքն
 ինքեանք զինքեանս յանդիմանեն, զի ճշմարիտ ինչ
 չասեն, զի չմիաբանին ընդ միմեանս, սուտ են և հա-
 կառակ անձանց իւրեանց: Բայց թէ որպէս էր, զի մի
 սկիզբն ասէր, և ինքն զիւր անգիտութիւն խոստովա-
 նէր, այլ զի միայն 'ի բնէ առ այն բռնադատեալ յոր
 դորէր: Եւ յերդմեցուցանելն իմում զնա զի զճշմա-
 րիտն ասասցէ, երդնոյր և պնդէր, թէ չեմ տեղեակ
 թէ որպէս մի իցէ անսկիզբն Աստուած, այլ միայն
 հաւատամ: Իսկ ես ծիծաղեցայ և անգոսնեցի զայրն,
 որ ասէր զանձնէն թէ վարդապետ իցէ, և ոչ գիտէր
 հաստատել զայն ինչ՝ զոր ուսուցանէրն: Եւ 'ի սոյն
 յայս գիրս իւր առ Կալիստինոն՝ խոստովան լինի Հռո-
 դոն աշակերտեալ 'ի Հռովմ քաղաքի առ ոտս Տա-
 տիանու, և երկասիրեալ ասէ Տատիանու զգիրս խըն-
 դրոց, յորում և զմթին և զծածկեալ բանս սուրբ
 Գրոց ձեռն արկեալ պարզել: Յաւելլու ապա և ինքն
 Հռոդոն առանձին գրութեամբ զլուծումն խնդրոցս
 այսոցիկ առնել ուրոյն. գտանեմք յիշատակութիւնս
 զայսմանէ և 'ի մեկնութիւնս վեցօրեայ աւուրց, (Որո

մէք տեմք. և յորժամ զնէ՝ յաւելլու և ասէ զամենայն կարծիս
 մտաց իւրոց. և յորժամ ասեմք մէք ընդդէմ նորա, եթէ ուստի
 ունիս գու զօրինակդ զայդ, կամ զիարդ կարես ասել դու մի սկիզ-
 բըն՝ ասա մեզ: Իսկ նա ասէր թէ մարգարէութիւնքն ինքեանք զին-
 քեանս յանդիմանեն, զի ինչ ճշմարիտ չասեն, զի ոչ միաբանին ընդ
 միմեանս, և սուտ են և հակառակ անձանց իւրեանց: Բայց թէ որ-
 պէս էր մի սկիզբն՝ ասէր թէ ոչ գիտեմ, այլ զի այսպէս խօսէր մի-
 այն. և դարձեալ երդմեցուցանէի զնա՝ զի ասացէ ճշմարիտ, և
 երդնոյր և հաստատէր և ասէր, թէ չեմ տեղեակ՝ թէ որպէս մի
 Աստուած գոյ, այլ միայն հաւատամ ես: Իսկ ես ծիծաղեցայ և
 անգոսնեցի զնա 'ի միտս իմ, քանզի ասէր նա զանձնէ իւրմէ թէ
 վարդապետ ուսուցիչ իցէ, և ոչ գիտէր հաստատել զայն ինչ՝ զոր
 ուսուցանէրն: Բայց 'ի սոյն յայս խօսս գրեաց նա առ Կեղեսիոն,
 և խոստովան լինէր թէ աշակերտեցաւ նա 'ի Հռոմ քաղաքի 'ի Տե-
 տիանոսէ. և ասէր եթէ փոյթ յանձին եղև Տիտիանոսի, և եդ գրա-
 բութիւնս հարցուածոց. և խոստանայր նոքօք հաստատել, զի ծա-
 կեալ էր և չէր յայտնի ինչ՝ որ գրողմեալ էր 'ի գիրս Աստուծոյ:
 Իսկ ինքն Իւրոդոն 'ի խօսս իւր խոստանայ զնել զլուծումն հա-
 ցուածոցն նորա: Բայց է նորա գիրք և վասն վեցօրեայ աւուրցն:

գինի կարծեմ) : Իսկ Ապեղէոս այս բազում ինչ ամբարշտութեամբ խօսեցաւ ընդդէմ օրինաց Մովսիսի. ընդ նմին և զբանն Աստուծոյ զաւետարանն հայհոյեաց 'ի բազում գիրս իւր. 'ի կշտամբութիւն և յեղծումն նոցին, որպէս կարծէր նա, մեծաւ փութով վաստակեալ : Եւ վասն այսոցիկ այսչափ :

ԳԼՈՒԽ ԺԴ.

Վասն սուտ մարգարեիցն՝ որ եւ յաղանդին
Փռիշգացոց :

Իսկ բարիատեացն և չարասէր թշնամին, հակառակորդն եկեղեցւոյն Աստուծոյ, ոչ եթող և ոչ մի հրնարս նենգութեան՝ զոր ոչ լարեաց ընդդէմ մարդկան : Գարձեալ հերձուածս օտարոտիս ետ ընձիւղել ընդդէմ եկեղեցւոյ, յորոց ոմանք ըստ նմանութեան թունաւոր սողնոց 'ի կողմանս Ասիացւոց և Փռիւգացւոց սողոսկեալ գնային. և զՄոնտանոս Հոգի միսի թարիչ, և 'ի նորայոց անտի զՊրիսկիլա և զՄաքսիմիլա զկանայս՝ իբրեւ մարգարէութիւն Մոնտանոսի ձեռն յանձին հարեալ պանծանօք քարոզէին :

Իսկ Ապիգաղէս այն որ ասացաք զնմանէն, բազում ինչ հայհոյեաց զՄօսէս, և ընդ նմին և զբանն Աստուծոյ հայհոյեաց բազում խօսիւք իւրովք. և որպէս կարծէր նա 'ի միտս իւր, վասն յանգիմանութեան գրոց իւրոց և կշտամբութեան նոցին՝ փոյթ մեծ իցէ նորա : Այս իսկ ասացաւ վասն այսր :

Չորեքտասաներորդ. վասն սուտ մարգարեիցն որ էին
յաղանդին փռեցացոց :

Իսկ թշնամին եկեղեցւոյ Աստուծոյ, որ ատելին է բարեաց և սիրող չարեաց, ոչ եթող մի հնարս առնել նենգութեան ընդդէմ մարդկան. դարձեալ պնդեաց և փութացոյց առնել հերձուածս ընդդէմ եկեղեցւոյն. զի ոմանք 'ի նոցանէ ըստ նմանութեան նղովեալ սողնոյ որ արկանէ զթոյնս իւր՝ 'ի կողմանս ասիացւոց և փռիգացւոց չաչէին : Իսկ Մոնտանոս հպարտացեալ ձեռն յանձին հարեալ թէ նա իցէ հոգի բարեխօս. և Պրիսկիլայ և Մաքսիմիլայ կանայքք էին 'ի նորայոց անտի, և նոքա հպարտացեալ ձեռն յանձին հարեալ էին, զի մարգարէք էին նոքա Մոնտանոսի :

լուսաբ մեք 'ի բազում եղբարց յեկեղեցւոյ, որք չնորհս մարգարէութեան ունէին և 'ի զանազան լեզուս խօսէին 'ի ձեռն Հոգւոյն սրբոյ, և զգաղանիս մարդկան 'ի յայտ ածէին 'ի շահ օգտութեան նոցա, և զխորհուրդս Աստուծոյ պատմէին: Եւ զայս զոր ասացաք, զի ցուցցուք թէ մինչև 'ի ժամանակն յայնոսիկ բազմազան պարգեք Հոգւոյն տւէին բաւէին առ արժանաւորսն:

ԳԼՈՒԽ Ը.

Թէ ո՛րպէս յիշատակէ Երանոս զգիրս սուրբս:

Եւ քանզի 'ի սկզբան անդ պատմութեանս խոստալցաք կարգել 'ի ժամանակի իւրում զբանս երիցանայն առաջնոց և մատենագրաց եկեղեցւոյ՝ զգրոց սրբոց, զոր ըստ կարգի տուչութեանն ընկալան 'ի նախնեաց անտի և մեզ աւանդեցին, յորոց և Երանոս. դիցուք արդ ուրեմն զբանս նորա՝ որ նախ զսրբոց աւետարանացի գրելով ասէ այսպէս. Մատթէոս, ասէ, յԵբրայեցիս 'ի ընիկ նոցա լեզուն արար զգրութիւն աւետարանս:

Իսկ գրեաց. եթէ ասէ, որպէս ուսաք մեք վասն բազում եղբարց յեկեղեցւոյ, որ ունին շնորհս մարգարէութեան, և յամենայն լեզուս խօսին հոգւով սրբով, և զգաղանիս մարդկան բերեն յայտ, իբրև 'ի շահ օգտութեան զխորհուրդս Աստուծոյ պատմեն: Եւ զայս զոր ասացաք, զի ցուցցուք թէ մինչև յայն մարգարէս կացին մնացին պարգեք նշանաւորք առ այնոսիկ որ արժանի էին:

Որքերորդ. քէ ո՛րպէս յիշատակէ Իրիմեոս զգիրս Աստուծոյ:

Այլ քանզի 'ի ժամանակի իբրև սկսաք մեք 'ի պատմութեան անդ նմին, խոստացաք զնել որ ինչ ասացին 'ի ժամանակի իւրեանց երիցունչն առաջինք և օրինակագիրքն որ եղեն յեկեղեցւոյ վասն գրոց՝ թէ որ են ընդունելի ըստ կարգին տուչութեան զոր ընկալան, և կարգեցին ետուն նոցա գրովք իւրեանց, զի մի 'ի նոցանէն էր Իրիմեոս: Դիցուք. այսուհետև զբանս նորա. և նախ զառաջինն զայն ինչ զոր ասաց նա վասն աւետարանին սրբոյ. ասաց իսկ այսպէս, եթէ Մատթէոս՝ ասէ՝ 'ի մէջ հեբրայեցւոց ըստ լեզուի իւրեանց և զգիր աւետարանին արար եգ. մինչդեռ Պօղոս և Պետրոս

տարանին, մինչդեռ Պօղոս և Պետրոս աւետարանէին 'ի Հռովմ' քաղաքի և զեկեղեցիս ուղղէին: Յետ ելից նոցա յաշխարհէ՝, Մարկոս աշակերտն և Թարգման Պետրոսի՝ զայն ինչ զոր Պետրոսի էր քարոզեալ, գրով դրոշմեալ մեզ աւանդեաց: Իսկ Ղուկաս՝ որ ընդ Պօղոսի շրջէր, զաւետարանն՝ զոր նա քարոզեաց, գրով ետ մեզ: Եւ յետ ամենեցուն Յովհաննէս աշակերտ Տեառն մերոյ, այն որ անկաւն զլանջօք նորա, գրեաց զաւետարանն 'ի Ժամանակին մինչդեռ յԵփեսոս էր Ասիացոց: Զայսոսիկ ասէ նա յերկրորդ գիրս իւր 'ի յիշատակեալն 'ի մէնջ, իսկ 'ի հինգերորդին այսպէս ասէ վասն Յայտնութեան Յովհաննու և վասն համարոյ անուան Նեոխն: Եւ զի այս այսպէս է, ասէ, և յամենայն իսկ յընտիր և 'ի վաղեմի օրինակս այս Թիւ եդեալ է, և վկայեն ամենեքին որ ականատես գտան Յովհաննու, և բանն ինքնին ուսուցանէ, զի Թիւ անուան գազանին՝ ըստ համարոյ Յունաց 'ի նշանագրաց անտի 'ի նմա իմանի: Եւ յետ սակաւու միոյ յաւելու ասել դարձեալ վասն նորին Յովհաննու Յայտնութեանն. Զկամիմք մեք, ասէ, յանխորհուրդս ինչ և համարձակագոյնս պնդել վասն անուան Նեոխն. զի եթէ կարեւոր ինչ էր 'ի Ժամանակին յայնմիկ յայտնապէս քարոզել զանունս, անշուշտ 'ի ձեռն այնորիկ

աւետարանէին 'ի Հռովմ' քաղաքի և ուղղէին զեկեղեցիս: Եւ յետ վախճանելոյ նոցա յաշխարհէ, Մարկոս աշակերտն և Թարգմանն Պետրոսի, և նա զայն ինչ զոր քարոզէին Պետրոս՝ գրով գրեաց և ետ ցմեզ: Իսկ Ղուկաս, այն որ ընդ Պօղոսին շրջէր, զաւետարան զոր քարոզէր Պօղոս՝ գրով արար և եզ: Եւ յետ ամենեցունց Յուհան աշակերտ տեառն մերոյ, այն որ անկաւն զլանջօք նորա, և գրեաց աւետարան 'ի Ժամանակի մինչդեռ շրջէր նա յԵփեսոս Ասիացոց: Զայս իսկ ասացեալ է նորա յերկրորդ խօսս ճառիցս այսոցիկ՝ զոր ասացաք մեք զնոցանէն յառաջագոյն: Իսկ 'ի հինգերորդ խօսսն այսպէս ասաց վասն Յայտնութեանն Յովհաննու, և վասն համարոյ անուան Նեոխն: Իբրև այս, ասէ, այսպէս են, և յամենայն օրինակս առաջինս զոր գրեն փութով պնդութեամբ՝ եզեալ է այս Թիւ, և վկայեն ամենեքին որ միանգամ գէժ յանգիման տեսին զՅովհանն. և ինքն բանն իսկ ուսուցանէ մեզ, զի Թիւ անուան այսր օձի՝ ըստ համարոյ յունաց 'ի նշանագրաց իւրոց ճանաչի: Եւ յետ սակաւու միոյ ասաց դարձեալ վասն նորա. եթէ մեք, ասէ, շէնջ նեղիմք վասն անուան Նեոխն՝ հասանել և ասել վասն նորա ճշմարտութեամբ, զի Թէ պիտոյ էր քարոզել յայտնապէս յայնմ Ժա-

որ ետ զՅայտնութիւնն՝ ասացեալ լինէր, զի ոչ բազում ինչ ժամանակաւ յառաջագոյն, այլ համարեաց թէ յազգի մերում, ՚ի կատարած թագաւորութեանն Դոմետիանոսի: Զայս վասն Յայտնութեան ասաց մերս Երանոս: Այլ և զառաջնոյ թղթոյն Յովհաննու յիշատակ առնէ, բազում վկայութիւնս ՚ի նմանէ յառաջ բերելով. որպէս և զառաջնոյ թղթոյն Պետրոսի, իսկ զՀովութիւն գիրս՝ ոչ միայն ոչ անգիտանայ, այլ և ընդունելի համարի՝ ասելովն, բարւոք ասաց գիրն, որ ասացն թէ յառաջ քան զամենայն հաւատա եթէ մի է Աստուած, որ հաստատեաց զամենայն և կազմեաց. և որ զհետն գայ: Պաշտի դարձեալ ՚ի բանից անտի իմաստութեան Սողոմոնի, եթէ Մտադրութիւն օրինաց հաստատութիւն անեղծութեան, իսկ անեղծութիւն մերձաւոր լինել առնէ Աստուծոյ: Յիշատակէ և զերէց մի յառաքելաշնորհ արանց անտի, այլ լուէ զանունն, դնելով զմեկնութիւն նորա զգրոց արքոց: Յիշատակէ դարձեալ և զՅուստինոս վկայ և զիգնատիոս, և պաշտի ՚ի վկայութիւն ՚ի գրոց անտի նոցա: Խոստանայ և այլուր ՚ի գրոց անտի Մարկիանի ՚ի նորին իսկ ՚ի պատճառաբանութեանց առնել զհերքումն մնորութեան նորա: Եւ վասն Թարգմանաւ

մանակի անուանն նորա ՚ի ձեռն այնորիկ որ ետ զՅայտնութիւնն՝ ասացեալ լինէր. զի ոչ յառաջ բազում ինչ ժամանակաւ երևեցաւ նա, այլ համարեաց թէ յայսմ ազգի մերում ՚ի կատարած թագաւորութեանն Դոմետիանոսի. զայս պատմեաց վասն յայտնութեանն այնորիկ այսն այս՝ վտան որոյ ասացաք: Բայց յիշատակէ և սա զառաջին թուղթն Յովհաննու և բերէ ՚ի նմանէն բազում վկայութիւն: Սոյնպէս և զԹուղթն Պետրոսի զառաջինն: Իսկ զայն գիրս զՀովութիւն ոչ միայն եթէ գիտելով և եթ գիտէ զնա, այլ և ընդունելի է նման և ասէ ՚ի նմանէն այսպէս, եթէ բարւոք, ասէ, ասացին գիրք թէ նախ զառաջին հաւատա եթէ մի է Աստուած որ հաստատեաց զամենայն և կազմեաց, և որ այլ ևս: Եւ ՚ի զքօնութեան Սողոմոնի պաշտի բանիւքն նորա. և ասէ ՚ի նմանէն այսպէս, եթէ տեսիլ ասէ Աստուծոյ կեանս գործէ, և կեանքն առ Աստուած մատուցանեն: Եւ ինչ զոր յիշէր էրէց մի զոր ընկալաւ նա յառաքելոց անտի, յիշատակէ դարձեալ և այն որ զանունն իւր ձեռն մեզ, և զնէ գարձեալ յիւրմէ մեկնութիւնս գրոց Աստուծոյ: Բայց դարձեալ յիշատակեաց և զՅուստինոս վկայ, և զԵգանտիոս, և պաշտի ՚ի վկայութիւն ՚ի գրոց անտի նոցա: Բայց խոստանայ դարձեալ ՚ի ձեռն Կիւսթոյ պնդութեան զոր արար, զի ՚ի նոցունց ՚ի գրոց անտի

Թեան եւ թանամանից աստուածեղէն տառիցն՝ լուր ղինչ ասէ. Աստուած, ասէ, մարդ եղև, և ինքն Տէրն կեցոյց զմեզ, և ետ մեզ նշան, եթէ ահա կոյս յղաւցի և ծնցի որդի: Եւ ոչ որպէս ոմանք ախորժեցին աւել, որ համարձակինն արդ թարգման լինել գրոց, եթէ Ահաւասիկ աղջիկ յղասցի և ծնցի որդի, որպէս թարգմանեաց Խէոդիստոն Եփեսացի և Ակիւղաս Պոնտացի՝ երկոքին նոքա եկամուտք 'ի Հրէից. զորոց ըզհետ գնացին և Եթիոնիտք՝ 'ի Յովսեփայ ասելով ծընեալ զՏէրն մեր: Եւ յետ սակաւու միոյ յարէ 'ի սոյն. եթէ մինչև հաստատեալ էր իշխանութեան Հռոմոց, և դեռևս Մակեդոնացիք ունէին զտեքուութիւն Ասիացւոց, Պտղոմէոս որդի Ղազոսի⁶ փոյթ յանձին կալեալ զարդարել զտուն դիւանին, զոր կանգնեալ էր յԱղեքսանդրիա ընտիր ընտիր մատենիւք ամենայն ազգաց: Խնդրեաց նա և յերուսաղեմացւոց անտի 'ի յոյն լեզու յեզուլ զգիրս նոցա: Եւ նոքա քանզի 'ի հնազանդութեան կային յայնմ ժամանակի Մակեդոնացւոցն, յղեցին առ Պտղոմէոս զորս միանգամ սնէին կիրթս և տեղեակ գրոց սրբոց և հմուտքս երկոցունց լեզուաց 'ի ծերունեաց անտի զարս եւ թանասուն, և Աստուած էր՝ որ ուղղէր զամենայն: Բայց ինքն արքայ անձամբ կամելով առնուլ զփորձ

Մարկիոնի կացցուք ընգդէմ նորա: Բայց թէպէտ թարգմանեցան գիրք հոգւոյն Աստուծոյ յեւթանասնից անտի որ թարգմանեցին զնոսա, լուր ղինչ գրեաց 'ի բանս իւր, եթէ Աստուած՝ ասէ՝ մարդ եղև, և ինքն տէր կեցոյց զմեզ, և ետ մեզ նշան՝ եթէ ահաւասիկ կոյս յղասցի և ծնցի. և ոչ որպէս ոմանք ասացին յայնչանէ որ համարձակին թարգմանել զգիրս այսօր, եթէ ահաւասիկ ասէ օրիորդ յղասցի և ծնցի որդի, որպէս թարգմանեաց Իեոդոտոն Եփեսացի, և Ակեղաս պոնդացի, զի երկոքին նոքա էին հրէայք նշքեհք՝ որ ղինի նոցա գնացին իււոնացիքն և ասեն, թէ 'ի Յովսեփայ ծնուա տէր մեր: Եւ յետ սակաւու միոյ ասաց զարձեալ. եթէ յաւալ մինչև հաստատեալ էր իշխանութիւնն Հռոմոց, և ցայն վայր մակեդոնացիք ունէին զիշխանութիւնն ասիացւոց, Պտղոմէոս՝ որ փոյթ յանձին ունիր զարդարել զտուն դիւանին՝ զոր կազմեաց նա յԱղեքսանդր քաղաք՝ գրովք ամենայն մարդկան, որ և էր արժանի փութոյ պնդութեան. խնդրեաց նա յորդւոցն Երուսաղեմի ստաւեալ իւր զգիրս նոցա, և հանել զնոսա 'ի յոյն լեզու: Իսկ նոքա քանզի 'ի հնազանդութեան կային յայնմ ժամանակի մակեդոնացւոցն, յղեցին առ Պտղոմէոս եօթանասուն էրէց, որ կիրթ և տեղեակ էին

Հանդիսի նոցա, զի գուցէ միաբանեացին նոքա և թա գուցեն 'ի թարգմանութեան անդ իւրեանց զճշմարտութիւն որ 'ի գիրս, էառ որոշեաց զնոսա 'ի միմեանց, և հրամայեաց առնել ամենեցուն զնոյն թարգմանութիւն, և վասն ամենայն գրոց զսոյն երկրորդեաց առնել: Եւ իբրեւ ժողովեցան և եկին ամենեքեան առ Պտղոմէոս, և եղին առ միմեանս իւրաքանչիւր 'ի նոցանէ զիւր թարգմանութիւն, և Աստուած փառաւորեցաւ, և յայտնի եղէն աստուածային լինել գրոցն. զի ամենեքեան նովին բանիւք և բառիւք ըզմիտս իմաստիցս բացատրեցին 'ի բնէ մինչև 'ի կատարած. և ամենայն հեթանոսք՝ որ էին անդ, գիտացին եթէ 'ի զօրութենէ Աստուծոյ թարգմանեցան գիրքն: Եւ չեն ինչ զարմանք զի զայս այսպէս առնէր Աստուած. որ 'ի գերութեան անդ ժողովրդեան յաւուրս Նաբուգոդոնոսորայ իբրեւ ապականեալ վատնէին գրեանք, յետ եւթանասուն ամի 'ի դառնալ Հրէից յաշխարհ՝ իւրեանց 'ի ժամանակս Արտաշիսի արքային Պարսից ետ զՀոգին յեզրաս քահանայ յաղգէ Ղևտացւոց, զի գրեացէ զամենայն բանս մարգարէիցն առաջնոց, և դարձուցէ 'ի ժողովուրդ զօրէնսն Մովսիսի: Այսչափ ինչ երանոս:

գրոց, և գիտէին զերկու լեզուն. բայց Աստուած առնէր զոր ինչ և կամէր: Իսկ ինքն արքայ կամեցաւ առնուլ զփորձ հանգիսի նոցա. զի երկեաւ նա թէ գուցէ միաբանեցին նոքա 'ի միտս, և թաքուցեն 'ի թարգմանութեան անդ իւրեանց զճշմարտութիւնն որ է 'ի գիրս. և էառ որոշեաց զնոսա 'ի միմեանց և հրամայեաց եթէ ամենեքեան զմի թարգմանութիւն թարգմանեցն. և այսպէս արար վասն ամենայն գործոց: Իսկ իբրեւ ժողովեցան և եկին ամենեքեան 'ի միասին առ Պտղոմէոս, և ընթերցան ընդ միմեանս ամենեքեան իւրաքանչիւր 'ի նոցանէ զիւր թարգմանն, և Աստուած փառաւորեցաւ. և գիրք յայտնի եղէն՝ և եթէ Աստուծոյ են ճշմարտիւ. զի ամենեքեան 'ի միասին զնոյն բան և զնոյն անուանս տաջին 'ի բնէ մինչև 'ի կատարած. և ամենայն հեթանոսքն որ էին անդ, գիտացին եթէ 'ի զօրութենէ Աստուծոյ թարգմանեցին գիրքն: Եւ չեն ինչ զարմանք այս զոր արար Աստուած. այն որ և 'ի գերութեան անդ ժողովրդեանն որ եղև յաւուրս Նաբուգոդոնոսորայ, զի ապականեցան և վատնեցան գրեանքն, և յետ եթանասուն ամի՝ 'ի ժամանակի իբրեւ եկին հրէայն յաշխարհն իւրեանց, 'ի ժամանակս Արտաշիսի արքայի պարսից, ետ զՀոգին յեզրաս քահանայ՝ յաղգէ Ղևտացւոց, զի գրեացէ զամենայն բանս մարգարէիցն առաջնոց, և տաջէ ժողովրդեանն զօրէնսն որ տուան 'ի ձեռն Մօսէսի: Զայս ամենայն ասաց իրինէոս:

ԳԼՈՒԽ Թ.

Թի ո՛չք կացիկն եպիսկոպոսք յառաջս
ինքնակալոչքեան Կոմոդոսի:

Տեւեալ բաւեալ Անտոնինոսի զամս իննևտանն 'ի
Թագաւորութեան անդ իւրում, կալաւ յետ նորա զիշ-
խանութիւնն Կոմոդոս, և յառաջնում ամի ինքնակա-
լութեան նորա իբրև ելից կատարեաց Ագրիպպինոս
զերկոտասան ամս 'ի պաշտօն եկեղեցւոյն Աղեքսան-
դրացւոց, կալաւ յետ նորա Յուլիանոս զեպիսկոպո-
սութիւնն նոցա:

ԳԼՈՒԽ Ժ.

Վասն Պաւտեկեայ իմաստասիրի:

Եւ էր 'ի Ժամանակին յայնմիկ գլուխ և առաջնորդ
վարժից հրահանգաց հաւատացելոց այր ոմն սբանչելի
վարդապետութեամբ իւրով՝ և անուն նորա Պանտե-
նոս: Քանզի 'ի սկզբանէ անտի հաստատեալ էր առ
նոսա ուսումն վարդապետութեան գրոց սրբոց, որ և

իննեորոյ, եպիսկոպոսք որ նդն յառաջս կոմիդեայ արքայի:

Իսկ իբրև ելից Անտոնինոս զինն և զտան ամ 'ի Թագաւ-
րութեան անդ իւրում, կալաւ յետ նորա Կոմեդէս. զի յամին ա-
ռաջնում նորին Թագաւորութեան ելից կատարեաց Ագրիպպինոս
զերկոտասան ամ 'ի պաշտօն եպիսկոպոսութեան եկեղեցւոյն ա-
ղեքսանդրացւոց. և կալաւ յետ նորա Յուլիանոս:

Տասնեորոյ. վասն Պենդանոսեայ փիլիսոփայի:

Բայց էր յայնմ Ժամանակի գլուխ և առաջնորդ ուսման հա-
ւատացելոց՝ որ էր յԱղեքսանդր քաղաքի՝ այր սբանչելի էր յու-
սումն իմաստութեան, և անուանիւր Պոնափնոս, զի իբրև յառա-
ջին սովորութենէ հաստատեալ էր առ նոսա վարդապետութիւն
բանից սրբոց, այն որ մինչև առ մեզ ձկտեցաւ. և 'ի մարգկանէ որ

մինչև առ մեզ ձգեցաւ, և 'ի մարդկանէ որ 'ի բան և 'ի փոյթ պնդութեան աստուածայնոց հզօրք էին, գումարեալ ժողովէին: Եւ ասի բան, եթէ քան զամենայն իմաստունս ժամանակին փայլէր այրօ այս, և էր յուսմանէ վարդապետութեան Ստոյիկեանց. և այնչափ յօժարամիտ էր և եռանդնոտ վասն բանին Աստուծոյ, որպէս զի և քարոզ աւետարանին Քրիստոսի եղև նա ազգացն արևելից և մինչև յերկիրն Հնդկաց էած զքարոզութիւնն: Զի էին դեռ ևս 'ի ժամանակին յայնմիկ բազում աւետարանիչք բանին Աստուծոյ, որք ըստ աստուածային նախանձուն զառաքելոց բերելով յանձինս զնմանութիւն յաճումն և 'ի շինուած բանին Աստուծոյ փութային, յորոց էր և Պանտենոս. զոր և մինչև 'ի Հնդկիս հասեալ պատմեն, և անդ գտեալ զաւետարանն Մատթէի առ հաւատացեալս ոմանս, զոր մինչև երթեալ Պանտենեայ անդր՝ քարոզելով նոցա յառաջագոյն Բարդողոմէոսի՝ միոյ յերկրօտասանիցն, և եբրայական գրով առ նոսաթողեալ, որ և ցայն վայր անկորուստ էր պահեալ: Իսկ ինքն Պանտենոս յետ բազում ուղղութեանցն, առաջ նորդ վարժից վարդապետութեան կալով յԱլէքսանդրիա, կէս մի կենդանի բարձառով և կէս մի 'ի ձեռն

զօրագոյն էին բանին, և 'ի փոյթ պնդութեան աստուածաշուութեան հաստատեալ էր: Բայց ասի բան, եթէ քան զամենայն որ միանգամ առաւել էին յայնմ ժամանակի լուսաւոր էր այրօ այս՝ զորմէ ասացաք. և յուսմանէ էր փելիսոփայութեան այնոցիկ որ անուանեալ կոչէին ստոյիկոսք. այսպէս իսկ ասեն զնմանէն եթէ եցոյց նա զնորհուրդան յօժարութեան զոր ունէր վասն բանին Աստուծոյ, որպէս զի և քարոզ աւետարանին Քրիստոսի եղև նա հետանոսացն՝ որ են յարեւել. և եմուտ նա մինչև յերկիրն Հնդկաց, զի էին ցայն վայր յայնմ ժամանակի բազում աւետարանիչք բանին Աստուծոյ, այնքիկ որ ըստ նախանձուն Աստուծոյ զնմանութիւն կերպարանաց զառաքելոցն բարձեալ ունէին, և իբրև 'ի սնունդ և 'ի շինուած բանին Աստուծոյ փութացեալ զօրանային, և մին 'ի նոցանէն էր Պենդանոս: Որ ասի զնմանէն թէ եմուտ նա յալեարհն Հնդկաց, և եգիտ անդ զաւետարան Մատթէոսի. որ յառաջ մինչև երթեալ էր նորա անդր, էր նա առ մարգս հաւատացեալ 'ի Քրիստոս որ էին անդ՝ զոր քարոզեաց նոցա Բարդողոմէոս ի յառաջելոց անտի, և եթող նոցա զգիրսն զաւետարանին Մատթէոսի հեբրայեցերէն գրով, և պահեալ էր առ նոսա մինչև յայնմ ժամանակի: Իսկ ինքն Պենտանոս հանգերձ ամենայն բարի գործովք, և յետոյ առաջնորդ վարդապետութեանն որ էր յԱլէքսանդր քաղաքի՝

գրոց խօսից զգանձս աստուածային վարդապետու-
թեան համբարէր 'ի յիշատակարանս եկեղեցւոյ:

ԳԼՈՒԽ ԺԱ.

Վասն Կղեմայ Աղեքսանդրացոյ:

Ընդ այն ժամանակս Թեակոխէր յուսումն աս-
տուածային տառից և հռչակեալն յԱղեքսանդրիա
Կղեմէս, համանուն նախնոյ եպիսկոպոսին Հռովմայ և
աշակերտի Առաքելոցն. որ և 'ի գիրս Օրինակաց իւրոց
յանուանէ յիշատակէ զՊանտենոս իբրև վարդապետ
և ուսուցիչ: Այլ և յառաջնում անդ գիրս 'ի Յաճա-
խապատումն իւր զսա Թուի նա ակնարկել յորժամ
զերեւելիս յառաքելաշնորհ մարդկանէ, յորոց և վար-
ժեցաւ ինքն, 'ի համար արկեալ կարգէր բանիւս այս-
պէս. Զայսոսիկ գիրս, ասէ, ոչ 'ի ցոյց ինչ հանձարոյ
արուեստակեալ է մեր, այլ 'ի յիշատակարան ծերու-
թեան գանձեցաք, և 'ի դեղ դարմանոյ մոռացու-
թեան, պատկեր իմն անարուեստ և ստուերագիր հը-
զօրացն և յաւերժ կենդանեաց բանից, զոր արժանի

եղև նա, և կենդանի բարբառով և 'ի ձեռն գրոց խօսից գանձս վար-
դապետութեան զաստուածապաշտութիւն գնէր նա:

Մնասաներորդ. վասն Կղեմենտիայ աղեքսանդրացոյ:

Իսկ յաւուրս Պենտանոսի յայանի էր 'ի մէջ աղէքսանդրա-
ցոց՝ որ ընդելանէր և Թեակոխէր գրովք Աստուծոյ Կղեմենտոս,
անուանակից եպիսկոպոսին այնորիկ՝ որ եղև 'ի Հռոմ քաղաքի, որ
էր նա աշակերտ առաքելոցն: Սոյն իսկ այս Կղեմենտոս, 'ի խօսան
զոր գրեաց յանուն իւր, յիշատակէ և զՊենդանոս՝ եթէ վարդա-
պետ ուսուցիչ էր: Բայց էր նորա և այլ խօսս. և 'ի խօսան առա-
ջինս ակնարկէ վասն նորին Պենդանոսի. 'ի ժամանակի իբրև եցոյց
նա վասն երեւելի մարդկանն որ ընկալան և կարգեցան յառաքելոց
անտի, ասաց իսկ այսպէս, եթէ զայս, ասէ, ճառս որ արկեալ է մեր,
չեն գիլք՝ կարգեալք արուեստագիտութեամբ տեսեան, այլ յիշա-
տակս գանձեմք տուն գանձի ծերութեան, զի եղիցին նոքա գեղք
մոլորութեան, և պատկերք առանց արուեստագիտութեան, և կեր-
պարանք կենդանիք և հզօր պատկերաց բանից մարդկան երանելոց:

եղէ լսել յերանելացն անտի և մեծագոյ զորոյն. զի ոմն 'ի նոցանէ 'ի յոնիական Նլլադայ էր, այլ որ 'ի մեծ Յունաստանէն, միւս ոմն ծննդեամբ յԱթորոց, և միւսն յԵփպոսէ, և այլք յարեւել կեցեալ. յորոց ոմն յԱթորեստանեայց էր և միւսն Պաղեստինացի՝ 'ի նախնեաց անտի Եբրայեցի: Եւ յետ ամենեցուն դէպ եղև ինձ գտանել զնա՝ որ զօրութեամբ առաջին էր. և հետամուտ լեալնմին 'ի Թագստեան նորա յԵփպոս՝ հանգեայ առ նմա: Սղբա արդ զշմարիտ տուչութիւնս առաքելական վարդապետութեան անաւրատ պահեալ, որ 'ի Պետրոսէ, 'ի Յակոբայ և 'ի Յովհաննէ և 'ի Պօղոսէ՝ յառաքելոց անտի սրբոց, որպէս որդի 'ի հօրէ ընկալեալ յաջորդութեամբ (Թէպէտ սակաւք իցեն նմանող հարց որդիք) սակայն եկին հաւին կամօքն Աստուծոյ մինչև առ մեզ նախնականն այն և առաքելական սերմանք 'ի միտս մեր սերմանեալ:

որ արժանի եղէ ես լսել, որ իբրև շմարտիւ արժանի են յիշատակի պատուոյ: Զի ոմն 'ի նոցանէն 'ի յՆլլադայ էր, և միւս ես յԱթորոց, և միւս ես յԵփպոսէ, և միւս ես յԱրեւել: Զի սղբին այսոքիկ, ոմն 'ի նոցանէ յԱթորեստանէ էր, և միւս ես Պաղեստինացի՝ որ էր նա իսկզբանէ 'ի հեբրայեցոց անտի. և յետոյ ամենեցունց՝ պատահեցի այնմիկ որ զօրութեամբ առաջին էր, և գտի ես զնա զի Թագուցեալ էր և չէր յայտնի. և հանգեայ ես առ նմա յԵփպոս որ միանգամ պահեցին զկարգ տուչութեան զվարդապետութիւն շմարտութեանն: Իսկ և իսկ 'ի Պետրոսէ և Յակոբու և 'ի Յովհաննէ և 'ի Պօղոսէ յառաքելոց անտի սրբոց, իբրև որդիք 'ի հարց իւրեանց ընկալան. սակաւք իսկ են որ նմանող են հարց իւրեանց: Իայց եկին հասին մինչև առ մեզ 'ի կամս Աստուծոյ, որք սերմանեցին 'ի մեզ զսերմանիս սրբութեան զհարցն մերոց զառաքելոց:

ԳԼՈՒԽ ԺԲ.

Վասն եպիսկոպոսացն Երուսաղեմացոց։

Զայնու ժամանակաւ եպիսկոպոս էր եկեղեցւոյն Երուսաղեմացւոց Նարկիսոս, որ մինչև ցայսօր ժամանակի 'ի բազմաց գովութեամբ է ծանուցեալ. և էր նա 'ի կարգէն Հնգետասաներորդ եպիսկոպոս՝ յաւելածոյ անտի Հրէից որ առ Ադրիանոս, զի յայնմ հետէ զկնի որոց 'ի Թլիատութենէ անտի էին՝ 'ի հետմանոսաց կացին առաջնորդք. և ցուցաբ յառաջագոյն եթէ եղև անդ առաջին եպիսկոպոս 'ի հետմանոսաց անտի Մարկոս. և յետ նորա եպիսկոպոսացաւ Կասիանոս, ապա Պոպղիոս, և ապա Մաքսիմոս, և յետ սոցա Յուլիանոս, որպէս յայտ առնէ կարգ յաջորդութեան եպիսկոպոսացն 'ի նոսա։ Եւ յետ Յուլիանոս Գայիոս, ապա Սիւմաքոս, և միւս Գայիոս. և դարձեալ Յուլիանոս երկրորդ և Կապիտոն. և յետ սոցա Վաղէս և Դուքիանոս, և յետ ամենեցուն Նարկիսոս. որ երեսներորդ է յառաքելոց անտի ըստ կարգի յաջորդութեան։

Երկուսասաներորդ. վասն եպիսկոպոսացն որ եղևն յԵրուսաղեմ։

Ընդ այն ժամանակս յայտնի էր եպիսկոպոս եկեղեցւոյ անդ Երուսաղեմի Նարկիսոս, այն որ անուանի էր մինչև ցայսօր ժամանակի։ Բայց էր նա Հնգետասաներորդ 'ի կարգի անդ՝ յաւելածոյ անտի Հրէիցն, որ յամս Հեդրիանոսի եղև. զի յայնմ ժամանակէ հետէ սկսաւ զառաջինն հաստատել մեզ եկեղեցին որ 'ի հետմանոսացն։ Եւ զկնի այնոցիկ որ 'ի Թլիատութենէ անտի էին։ Բայց յուսցուբ մեք եթէ եղև անդ եպիսկոպոս առաջին 'ի հետմանոսաց Մարկոս, և յետ նորա Կասիանոս՝ որպէս ցուցանէ կարգն որւչութեան որ անդ է. յետ սորա Պոպղիոս. և դարձեալ յետ սորա Մաքսիմոս. և յետ սորա Յուլիանոս. և յետ սորա Գայիոս. և դարձեալ միւս Յուլիանոս. և յետ նորա Կապիտոն. և յետ նորա Վաղէս. և դարձեալ Դուքիանոս. և յետ ամենեցունց Նարկիսոս։ Որ լինին ընդ ամենեւին երեսուն յետ առաքելոցն ըստ կարգին։

Ի Լուսնոցս, և յետ սորա Սիւմաքոս և Գայիոս։

ԳԼՈՒԽ ԺԳ.

Վասն Հոդոնեայ և առ 'ի նմանէ յիշատակեալ տարաձայնութեան Մարկիոնիոսաց:

Յայնմ ժամանակի Հռոդոն ծննդեամբ ասիացի, աշակերտեալ 'ի Հռովմ որպէս ինքն պատմէ՝ Տատիանու, զորմէ կանխեալ ծանօթս տուաք. որ ընդ այլ բազում գրեանս շարագրեաց նա և հերքումն ընդդէմ մոլորութեան Մարկիոնի, զոր և առ նովաւ 'ի բազում հերձուածս բաժանեալ պատմէ. և զառաջնորդս հերձուածոյն այնորիկ կարգելով ճշդիւ գտակաւ, զմիոյ միոյ 'ի նոցանէ զստութիւնն կշտամբէ. և լուր 'ի նորին իսկ բանից. Վասն այնորիկ, ասէ, տարաձայնք գլտան յիւրեանս, զի չիք հաստատութիւն վարդապետութեանն՝ զոր հնարեալ յօդեցին: Ի սոցա խմբէն Ապեղէս ոմն որ խստակեաց վարուքն և արեօք ծերութեան կարծեալ զանձն ոմն՝ մի սկիզբն խոստովանի, և վասն մարգարէութեանց ասէ, թէ 'ի հակառակորդ.

Երեքտասաներորդ. վասն իրողոնեայ, և վասն քաժանմանե զոր յիշատակեաց յաղագս Մարկիոնի:

Յայնմ ժամանակի Իւրոդոն * որ էր նա յազգէ ասիացի և աշակերտեալ նա 'ի Հռովմ քաղաքի Տեախանոսի **, այն որ յառաջագոյնն ասացաք զնմանէն, որպէս և ինքն պատմեաց. սորին իսկ ետեալ է գիրս նշանաւորս. և հանգերձ այսորիմբ՝ և ընդդէմ աղանդին Մարկիոնի եգ, այն որ յառաջս նորա բաժանեցաւ 'ի սիրաս բաժանեալս, որպէս և պատմէ 'ի ժամանակի իբրեւ գրեաց նա վասն այնոցիկ որ արարին զհերձուածն. և շջմարտութեամբ յանգիմանեաց զբանն ստութեան՝ զի հնարեցան և գտին ամենեքին մի 'ի նոցանէն: Լուր իսկ 'ի նմանէն, զի գրեաց նա զայս այսպէս եթէ, Վասն այսորիկ, ասէ, բաժանեցան յանձինս իւրեանց, փոխանակ զի կային նոքա վերակացուք խորհրդեանն՝ զի չիք նորա հաստատութիւն: Իսկ յերամէ նոցունց այնոցիկ Ապեղազէս, այն որ հպարտացեալն էր յալիս ծերութեան իւրոյ, 'ի մի սկիզբն խոստովանի. և վասն մարգարէութեանց ասէ՝ թէ 'ի հոգւոյն հակառակութեանց

* Յօր. Իւրօթի:

** Յօր. 'ի Տեախանոսի:

հոգւոյն են՝ ի բանս աղջկան միոյ դիւահարի ի հրապոյրս անկեալ՝ որում անուն էր Փիլումէնա։ Եւ այլք երկու սկզբունս մուծանեն որպէս Մարկիոնն, յորս են Պոտիտոս և Բասիլիկոս։ Եւ որք զհետ գնալով վայրոյն Պոնտացոյ, ոչ կարացին ընտիր առնել ընդ այս և ընդ այն, որ չիցեն նոյն, և ժտեցան ասել զոյգնաբար և առանց օրինակի և հաւաստեաց՝ եթէ երկու սկզբունք են։ Իսկ այլք դարձեալ՝ չար ևս քան զայս նաւակոծեալ, ոչ երկու միայն, այլ և երիս դնեն բռնութիւնս, որոց գլուխ և առաջնորդ եկաց Սիներոս, որպէս ասեն՝ որք ունին զուսումն նորա։ Բայց գրէ նա ինքն Հռոդոն, եթէ ի մաքառումն եկն ընդ Ապեղէսի, և ասէ այսպէս. Ապեղէս ծերունին մաքառեցաւ ընդ մեզ, և յանդիմանեալ կշտամբեցաւ ի բազում ինչ չարաչար մոլորութիւնս՝ որպէս եթէ չիցեն պետք ամենեւին ի հանդէս քննութեան ածելոյ զբանն հաւատոց, այլ ամենայն մարդ կացցէ մնասցէ յայն ինչ՝ յոր հաւատացն. զի որ միանգամ յուսանն յայն, որ ի խաչն ել, կեանս միայն՝ եթէ ի գործս բարիս գտցին։ Զի քան զամենայն ինչ անհաւաստագոյն է, ասէր, և խրթնի՝ զԱստուծոյ խօսել, որպէս կանխեցի ասացի։ Մի սկիզբն դնէ նա, որպէս և մեքս ասեմք. և ապա յաւելու կուտէ ի վերայ զամենայն կարծիս մտաց

են, վասն զի ի հրապոյրս անկեալ է ի բանս կուսի միոյ դիւահարի՝ զի անուն էր նորա Պեղամենայ։ Իսկ այլք երկու սկզբունս մուծանեն՝ որպէս Մարկիոնն, զի ի նոցանէն են Պենտիտոս և Բասիլիկոս, և այլք՝ որ չոքան զինի Պենտիտոսի, և ոչ կարացին ընտրել զիրս՝ զոր օրինակ և ոչ ինքն. զոր գիւրիսն էին՝ դարձան, և ասեն եթէ են երկու սկզբունք՝ դոյզնաբար առանց օրինակի ցուցանելոյ։ Իսկ այլք ի նոցանէն դարձեալ ի չար ևս քան զայս անկան, զի ոչ երկու բնութիւնս միայն գնեն, այլ և երիս, որ է նոցա գլուխ և առաջնորդ Սիներոս, որպէս ասեն՝ որք ունին զուսումն նորա։ Բայց գրեաց ինքն որդին, եթէ և ի մաքառումն եկն ընդ Ապեղէս, և ասէ այսպէս՝ եթէ Ապեղէս ծերունի մաքառեցաւ ընդ մեզ, և բազում ինչ չարաչար զոր ասէր նա՝ յանդիմանեալ կշտամբեցաւ. և վասն այսորիկ ասէր, եթէ ոչ պիտոյ է ածել զբանն ի հանգէս հարցափորձի, այլ ամենայն մարդ կացցէ մնասցէ յայն ինչ՝ յոր հաւատաց։ Զի ասէր նա թէ ամենեքեան որ միանգամ յուսան յայն որ ի խաչն ել կեանս, բայց միայն եթէ գտանին ի գործս բարիս։ Եւ որ ինչ գծուարին էր քան զամենայն ուսուցանէր, որպէս կանխեցի ասացի՝ վասն Աստուծոյ, զի գնէ նա մի սկիզբն՝ որպէս և

իւրոց: Եւ 'ի հարցանելս իմ, եթէ Ուստի՞ ունիս զըն-
ծայութիւնդ, կամ զխարդ կարես ասել դու մի սկիզ-
բն, ասա մեզ: Եւ նա ասէր. Մարգարեութիւնքն
ինքեանք զինքեանս յանդիմանեն, զի Ճշմարիտ ինչ
չասեն, զի չմիաբանին ընդ միմեանս, սուտ են և հա-
կառակ անձանց իւրեանց: Բայց թէ որպէս էր, զի մի
սկիզբն ասէր, և ինքն զիւր անգիտութիւն խոստովա-
նէր, այլ զի միայն 'ի բնէ առ այն բռնադատեալ յոր
դօրէր: Եւ յերդմնեցուցանելն իմում զնա զի զճշմա-
րիտն ասասցէ, երդնոյր և պնդէր, թէ չեմ տեղեակ
թէ որպէս մի իցէ անսկիզբն Աստուած, այլ միայն
հաւատամ: Իսկ ես ծիծաղեցայ և անգոսնեցի զայրն,
որ ասէր զանձնէն թէ վարդապետ իցէ, և ոչ գիտէր
հաստատել զայն ինչ՝ զոր ուսուցանէին: Եւ 'ի սոյն
յայս գիրս իւր առ Կալլիստիոն՝ խոստովան լինի Հռո-
դոն աշակերտեալ 'ի Հռովմ քաղաքի առ օտո Տա-
տիանու, և երկասիրեալ ասէ Տատիանու զգիրս խըն-
դրոց, յորում և զմթին և զծածկեալ բանս սուրբ
Գրոց ձեռն արկեալ պարզել: Յաւելու ապա և ինքն
Հռոդոն առանձին գրութեամբ զլուծումն խնդրոցս
այսոցիկ առնել ուրոյն. գտանեմք յիշատակութիւնս
զայսմանէ և 'ի մեկնութիւնս վեցօրեայ աւուրց, (Որո

մէք տեսմք. և յորժամ զնէ՝ յաւելու և ասէ զամենայն կարծիս
մտաց իւրոց. և յորժամ ասեմք մէք ընդգէմնորա, եթէ ուստի
ունիս դու զօրինակդ զայդ, կամ զխարդ կարես ասել դու մի սկիզ-
բն՝ ասա մեզ: Իսկ նա ասէր թէ մարգարեութիւնքն ինքեանք զին-
քեանս յանդիմանեն, զի ինչ Ճշմարիտ չասեն, զի ոչ միաբանին ընդ
միմեանս, և սուտ են և հակառակ անձանց իւրեանց: Բայց թէ որ-
պէս էր մի սկիզբն՝ ասէր թէ ոչ գիտեմ, այլ զի այսպէս խօսէր մի-
այն. և գարձեալ երդմնեցուցանէի զնա՝ զի ասասցէ Ճշմարիտ, և
երդնոյր և հաստատէր և ասէր, թէ չեմ տեղեակ՝ թէ որպէս մի
Աստուած գոյ, այլ միայն հաւատամ ես: Իսկ ես ծիծաղեցայ և
անգոսնեցի զնա 'ի միտս իմ, քանզի ասէր նա զանձնէ իւրմէ թէ
վարդապետ ուսուցիչ իցէ, և ոչ գիտէր հաստատել զայն ինչ՝ զոր
ուսուցանէին: Բայց 'ի սոյն յայս խօսս գրեաց նա առ Կլեաստիոն,
և խոստովան լինէր թէ աշակերտեցաւ նա 'ի Հռոմ քաղաքի 'ի Տե-
տիանոսէ. և ասէր եթէ փոյթ յանձին եղև Տիտիանոսի, և եղ զբազ-
րութիւնս հարցուածոց. և խոստանայր նոցք հաստատել, զի ծած-
կեալ էր և չէր յայտնի ինչ՝ որ գրողեալ էր 'ի գիրս Աստուծոյ:
Իսկ ինքն Իւրոդոն 'ի խօսս իւր խոստանայ զնէ՝ զլուծումն հար-
ցուածոցն նորա: Բայց է նորա գիրք և վասն վեցօրեայ աւուրցն:

գինի կարծեմ)։ Իսկ Ապեղէոս այս բազում ինչ ամբարշտութեամբ խօսեցաւ ընդդէմ օրինաց Մովսիսի. ընդ նմին և զբանն Աստուծոյ զաւետարանն հայհոյեաց 'ի բազում գիրս իւր. 'ի կշտամբութիւն և յեղծումն նոցին, որպէս կարծէր նա, մեծաւ փութով վաստակեալ։ Եւ վասն այսոցիկ այսչափ։

ԳԼՈՒԽ ԺԴ.

Վասն սոչտ մարգարեիցն՝ որ եւ յաղանդին
Փռիշգացոց։

Իսկ բարիատեացն և չարասէր թշնամին, հակառակ՝ կորդն եկեղեցւոյն Աստուծոյ, ոչ եթող և ոչ մի հրնարս նենգութեան՝ զոր ոչ լարեաց ընդդէմ մարդկան։ Դարձեալ հերձուածս օտարոտիս ետ ընծիւղել ընդդէմ եկեղեցւոյ, յորոց ոմանք ըստ նմանութեան թունաւոր սողնոց 'ի կողմանս Ասիացւոց և Փռիւգացւոց սողոսկեալ գնային. և զՄոնտանոս Հոգի միսթարիչ, և 'ի նորայոց անտի զՊրիսկիլա և զՄաքսիմիլա զկանայս՝ իբրեւ մարգարէուհիս Մոնտանոսի ձեռն յանձին հարեալ պանծանօք քարոզէին։

Իսկ Ապիղազէս այն որ ասացաքն զնմանէն, բազում ինչ հայհոյեաց զՄօսէս, և ընդ նմին և զբանն Աստուծոյ հայհոյեաց բազում խօսիւք իւրովք. և որպէս կարծէր նա 'ի միտս իւր, վասն յանգիմանութեան գրոց իւրոց և կշտամբութեան նոցին՝ փոյթ մեծ իցէ նորա։ Այս իսկ ասացաւ վասն այսր։

Չորեքտասաներորդ. վասն սոչտ մարգարեիցն որ էին
յաղանդին փրեզացոց։

Իսկ թշնամին եկեղեցւոյ Աստուծոյ, որ առելին է բարեաց և սիրող չարեաց, ոչ եթող մի հնարս առնել նենգութեան ընդդէմ մարդկան. գարձեալ անգեաց և փութացոյց. առնել հերձուածս ընդդէմ եկեղեցւոյն. զի ոմանք 'ի նոցանէ ըստ նմանութեան նոզվեալ սողնոյ որ արկանէ զթոյնս իւր՝ 'ի կողմանս ասիացւոց և փրիգացւոց շաշէին։ Իսկ Մոնտանոս հպարտացեալ ձեռն յանձին հարեալ թէ նա իցէ հոգի բարեիս. և Պրիսկիլա և Մաքսիմիլա կանայք էին 'ի նորայոց անտի, և նոքա հպարտացեալ ձեռն յանձին հարեալ էին, զի մարգարէք էին նոքա Մոնտանոսի։

ԳԼՈՒԽ ԺԵ.

Վասն հերձուռածոյն Բյաստեայ որ 'ի Հառվմ
քաղաքի :

Էին և որ 'ի Հռովմ քաղաքի գողողանային, և էր նոցա առաջնորդ Փղորիանոս՝ որ անկեալ էր յերիցու թենէ եկեղեցւոյ, և ընդ նմին Բլաստոս որ 'ի նոյն օրինակ կործանումն էր գլորեալ, որք զբազումն 'ի մանկանց եկեղեցւոյ ձգէին զկնի կամաց իւրեանց: Եւ երկոքին սոքա օտարոտի վարդապետութեամբ հակառակ ճշմարտութեան յառնէին:

ԳԼՈՒԽ ԺԶ.

Թե զի՛նչ վասն Մոնոտեսեայ և վասն սոռո
մարգարեից և որա իցեն քանք:

Իսկ ընդդէմ աղանդոյ՝ որ անուանեալ կոչին Փոխ
գացւոց, զէն զօրաւոր և հակառակամարտ յարոյց
Արտուած զԱպողինար Հերապօլեցի, զոր 'ի վեր անդր

Հնգետասաներորդ. վասն քաժանմանն Փղորիանոսեայ.
և Բաղեստոսի, որ եղև 'ի Հառմ քաղաքի:

Բայց էին այլք որ 'ի Հռոմ քաղաքի գողողանային, զի էր նոցա առաջնորդ Փղորիանոս, որ անկեալ էր յերիցութենէն եկեղեցւոյ, և ընդ նմին Բազեստոս՝ որ ըստ նմին օրինակի անկաւ և նա. զի նոքա և զբազումն և 'ի մանկանց եկեղեցւոյ ձգէին զկնի կամաց իւրեանց. և երկոքին նոքա իւրաքանչիւր կային հակառակ ճշմարտութեանն:

Վէտատասաներորդ. քե զի՛նչ տաի վասն Մոնոտեսեայ,
և վասն սոռո մարգարեից՝ որ էին ընդ նմա:

Իսկ ընդդէմ աղանդին որ անուանեալ կոչին փրիգացւոց, զօրութիւն ճշմարտութեանն յարոյց մարտնչել ընդդէմ նոցա ուշիկն

յիշեաց բանս, ընդ նմա և զայլ բազումս հզօրս բանիւ՝ Զախիս նորին, յորոց և բազում ճառք վասն առաջիկայ պատմութեանս թողան մեզ: Եւ ՚ի նոցունց յայնցանէ ոմն ՚ի սկիզբն գրոց իւրոց՝ որ ընդդէմ նոցա, յայտ առնէ, թէ և առանց գրոյ ՚ի բանից բերաւ նոյ յանդիմանեաց զնոսա. և սկիզբն առնէ բանին իբրև զայս օրինակ:

Յառաջ քան զբազում ժամանակս պատուիրեցայ ՚ի քէն, սիրելի Աւրիկիէ Մարկեղէ, յօրինել խօսս ընդդէմ աղանդոյն Միլդիատեայ¹, և յերկմիտս դանդաղեցայ մինչև ցայսօր ժամանակի. ոչ թէ զի ոչ կարէի յանդիմանել զստութիւն և վկայել ճշմարտութեան, այլ զանգիտէի ես և երկնչէի, զի մի երևեցայց ոմանց թէ ՚ի վերայ վարդապետութեան աւետարանի նորոյս կտակի յաւելուլ ինչ կամիցիմ. զի որ կամին ըստ վարդապետութեան աւետարանին գնալ, ոչ յաւելուլ ինչ կարէ ՚ի վերայ և ոչ պակասեցուցանել ՚ի նմանէ: Բայց նորոգ երթեալ իմ յԱնկիւրիա գաղատացոց և գտեալ զեկեղեցի տեղւոյն² ոչ որպէս ինքեանք ասէին ՚ի նոր մարգարէութենէ աստի, այլ որպէս ցուցցի յետոյ՝ ՚ի սուտ մարգարէութենէն մոգեալս և կախարդեալս, և ըստ կարի իմում, որպէս

զինու որ ոչ յաղթահարի՝ զԱպողինարէս, այն որ էրն յԵրազօրես, այն զոր յիշատակեացն զնա բան յառաջագոյն, և զայլս բազումս որ ընդ նմին որ իմաստուն էին բանիւ. զի ՚ի նոցունց յայնցանէ բազում ճառք պատմութեանց թողան մեզ: Իսկ ինքն Ապողինարէս իբրև սկսաւ գրել ընդդէմ նոցա, ցուցանէ և յայտ առնէ թէ և առանց գրոյ յանդիմանեաց զմոլորութիւն նոցա, և իսկ զբան բանի իւրում զնէ իբրև զայս օրինակ. Յառաջ քան զբազում ժամանակս, ասէ, պատուիրեցայ ՚ի քէն, սիրելի Աւրիկէ՝ Մակեղեայ, զնել խօսս ընդդէմ աղանդին որ անուանեալ կոչի Միլդատեայ և արդեալ մինչև ցայսօր ժամանակի, ոչ թէ զի ոչ կարէի ես յանդիմանել զստութիւն և վկայել ճշմարտութեան, այլ զանգիտէի ես և երկնչէի զի մի երևեցայց ես ոմանց՝ եթէ ՚ի վերայ վարդապետութեան կառկարանացս նորոյ աւետարանին կամիմ ես յաւելուլ ինչ. զի այն որ կամի գնալ ըստ վարդապետութեան աւետարանին ոչ կարէ յաւելուլ ՚ի վերայ նորա և ոչ պակասեցուցանել ՚ի նմանէ ինչ: Բայց նորոգ երթեալ էի ես յԱնկիւրիա գաղատացոց, և հասի ժամանեցի ես եկեղեցւոյն պոնդացոց որ խռովեալ էր ՚ի նոր մարգարէութենէ աստի յայսմանէ, որպէս և նոքին տանն. իբր

¹ Յօր. Ժիւլի. օրէ Կ. Իսկ Մակիւրիա պատմի քնի Մակիւրի:

Հնորհք Տեառն մերոյ ետուն՝ խօսեցայ յեկեղեցւոյ վասն սոցին այսոցիկ, և վասն այլոց ՚ի նոցուն առաջի արկելոց զաւուրս բազումն, որպէս զի եկեղեցին լի եղև ուրախութեամբ և ցնծութեամբ և հաստատեցաւ ՚ի հաւատս Ճմարտութեան. և որ հակառակորդն էին մերժեցան առ ժամանակ մի, և աստուածամարտքն⁹ ամօթալից տրտմեցան: Բայց աղաչեցին երիցունք տեղւոյն այնորիկ, զի որ միանգամ խօսեցեալն եղև ընդդէմ այնոցիկ՝ որ հակառակ էին բանին Ճմարտութեան, գրով թողուլ նոցա ՚ի յիշատակ: Ընդ մեզ էր և երիցակիցն մեր Զոտիկոս Ոտրինացի: Բայց ոչ կատարելով զինդիր նոցա՝ խոստացաք միայն գրել աստէն Հնորհելոյն Աստուծոյ, և փութով պնդութեամբ տալ տանել նոցա: Զայս և զայլ սոցին նմանս ասելով նորա ՚ի սկիզբն խօսից իւրոց, յառաջ մատուցեալ զճառն՝ պատմէ ապա այսպէս, թէ որպէս պատճառք եղեն այսր աղանդոյ. Ստամբակութեամբ, ասէ, և նորոգ երկպառակութեամբ ճեղքելոյ հերձուածոյն յեկեղեցւոյ անտի՝ եղեն պատճառք օրինակ զայս. գիւղ մի է, ասէ, ՚ի Միւսիա՝ ՚ի սահմանագլուխս Փոխգացւոց Արդաբա անուն, անդ Մանտանոս ոմն ՚ի նորակերտ հաւատացելոց անտի յաւուրս Գրատոսեայ փո-

երեկ նա յիրաց անտի մարգարէութենէն՝ սուտ. և ըստ կարի զօրութեան իմոյ որպէս շնորհք տեառն մերոյ ետուն, խօսեցայ յեկեղեցւոյ վասն սոցին այսոցիկ, և վասն որոյ իմիջ խոստանան աւուրք բազումք, որպէս զի եկեղեցին լի եղև ուրախութեամբ և ցնծութեամբ. և որ հակառակորդն էին՝ մերժեցան առ ժամանակ մի, և որ վերակացու էին նոցա՝ ամօթալից տրտմեցան: Բայց աղաչեցին երիցունքն որ էին յամենայն աշխարհի անդ, եթէ որ միանգամ խօսեցեալն եղև ընդդէմ այնոցիկ որք հակառակ էին բանին Ճմարտութեան, գրով թողցն զնոսա նոցա. իբրև էր ընդ մեզ որ պաշտօնակիցն մեր երէց Զոտիկէ: Բայց առնելով զայս ոչ արարաք, այլ խոստացաք գրել աստէն շնորհքն Աստուծոյ փութով պնդութեամբ և ապա տանել նոցա: Եւ յետ այսորիկ ասաց այլ ևս. և իսկ զբանէ բանի իւրոյ պատմէ վասն այսր որ եղեն պատճառք այսր աղանդոյ. մինչքեռ կայ ՚ի բանի անգայսպէս. Պատճառք, ասէ, եթէ որպէս երեւցաւ հերձուած աղանդին նոցա ընդդէմ ամենայն եկեղեցւոյն, այսպէս եղև. Գեւղ մի, ասէ, թէ է ՚ի Միւսիա փրիգացւոց¹⁰, զի անուն է նորա Արեգբու. զի անդ ասի վասն միոյ ուրումն որ հաւատաց նորոգ, զի անուն էր նորա Մանտանոս, յա-

⁹ Յօր. Թեւեթ- Գրիգորիոս:

խանակի բռնեցին Ասիացւոց, չարաչար ցանկութեամբ
զահեքիցութեան վառեալ, ետ մուտ թշնամոյն
յանձն իւր, և զգեցաւ հոգի չար մոլորութեան, և
յանկարծակի սկսաւ ելանել 'ի մտաց իւրոց, և մար-
գարէանալ և խօսել բանս օտարոտիս արտաքոյ սովո-
րութեան տուչութեան եկեղեցւոյ, որ 'ի վերուստ
անտի կարգեալ առ մեզ հասանէր: Իսկ որ միանգամ
'ի ժամանակին յայնմիկ լուան 'ի նմանէ զբանս այլան-
դակութեան, ոմանք զչարեցան, և իբրեւ առն՝ յոր
ողի մոլորութեան մտեալ իցէ և զօրութիւն դիւա-
կան և խռովիչ ժողովրդեան լինիցի, սաստեալ ար-
գելուն նմա զի մի խօսեսցի. և յիշէին զպատուէրս
Տեառն մերոյ և զսաստս՝ զգուշանալ արթնութեամբ
'ի սուտ մարգարէից անտի: Իսկ կէսք իբրեւ 'ի հոգի
սուրբ և 'ի պարգևս մարգարէութեան հայեցեալ
պարծէին նովաւ, և յողացեալ մեղկէին յանձնս իւր-
եաց և ոչ յիշէին զպատուիրանս Տեառն մերոյ. և կա-
խարդեալք դիւթեալք 'ի նմանէ, զխելաբախն, ըզ-
փաղաբուն և զմոլորեցուցիչ ժողովրդեան զողին՝ խրա-
խուսեալ յորդորէին զի մի լռեսցէ այնուհետև: Եւ ա-
րուեստգիտութեամբս այսու, մանաւանդ չարարու-
եստ հնարիւք նենգութեան, մենքեհայեաց բանսար-

ւուրս Գրատոսեայ անթիհիւպատոսին ասիացւոց. զի բազում ցան-
կութեամբ առաջնորդասիրութեամբ ետ յանձն իւր շննապարհ
լինել թշնամոյն, և զգեցաւ զնա հոգի չար մոլորութեան, և յան-
կարծակի սկսաւ ելանել 'ի մտաց իւրոց, և սկսաւ մարգարէանալ
և խօսել բանս օտարոտիս, արտաքոյ սովորութեան տուչութեան
եկեղեցւոյ: Իսկ որ միանգամ եին յայնմ ժամանակի, որք լուանն 'ի
նմանէ զբանս օտարոտիս, ոմանք զչարացան, իբրեւ զայր մի յոր հո-
գի մոլորութեան մտեալ է և զօրութիւն դիւի, խռովեցուցանէ
զժողովուրդս, սաստէին նմա և արգելուն զի մի խօսեսցի. և յի-
շէին զպատուիրանս տեառն մերոյ՝ զի սպառնայր զգուշանալ զու-
արթնութեամբ 'ի սուտ մարգարէից անտի: Իսկ կէսք իբրեւ 'ի հոգի
սուրբ և 'ի պարգևս մարգարէութեան հպարտացեալ պարծէին նո-
քօք, և լքեալ մեղկէին՝ նոքա յանձնս իւրեանց, և ոչ յիշէին
զպատուիրանն տեառն մերոյ, և զայն հոգի որ մեղանայէ մտաց, և կու-
րացուցանէ զնա, և մոլորեցուցանէ զժողովուրդս՝ զի մոլորին և գե-
րին 'ի նմանէ, յորդորէին զնա որպէս զի մի գաղաթեսցէ նա այնու-
հետև: Եւ էր այն արուեստգիտութեամբ մեքեհայից թշնամոյն,
որ հնարեալն վասն կորստեան այնոցիկ որ լսենն նմա, յայնմիկ զի

կուն զկորուստ անհնազանդիցն և անխողացն, և որք արտաքոյ քան զարժանն պատուէին զնա, զարթոյց և վառեալ բորբոքեաց զմիտս նոցա զօտարացեալոցն 'ի Ճշմարիտ հաւատոց: Յարոյց և այլ երկուս կանայս՝ զորս և ելից հոգւով մոլորութեան, որք և շամբշաբար, անձահս և օտարաձայնս, ըստ օրինակին, որպէս կանխեցաք ասացաք՝ բարբառէին: Եւ որք միանգամ խնդալով ընդ այնս պանծային, երանելիս զնոսա կարդայր ոգին մոլորութեան, և 'ի ձեռն մեծամեծ խոստ մանց ուռուցեալ փրացուցանէր զնոսա. և երբեմն իսկ ճարտարութեամբ իմն և արժանահաւատ օրինակաւ յայտնապէս պարտաւորէր զնոսա, որպէս զի և յանդիմանիչ իսկ երևեցի նոցա: Սակաւք էին որ 'ի Փռիւզացւոց կողմանէն մոլորեցան. և զամենայն եկեղեցին որ 'ի ներքոյ երկնից, ուռուցանէր դէն հայհոյել ժըպըրհութեամբ, այլ ոչ պատիւ և ոչ մուտս 'ի նոսա գտանէր ոգին սուտ մարգարէութեան: Քանզի հաւատացեալք որ էին 'ի կողմանս Ասիացւոց, բազում անգամ 'ի բազում տեղիս ժողովեալ վասն այսր, և քննեալ զնոր վարդապետութիւնս, վճիռս 'ի վերայ դնէին թէ պիղծ է և ամբարիշտ, և այսպէս դատապարտեալ զաղանդն մերժեցին յեկեղեցւոյ և 'ի բաց հալածեցին 'ի հաղորդութենէ նորա: Զայս յառաջին

պատուէին զնա արտաքոյ քան զարժանն, և զարթոյց և այրեաց զխորհուրդս նոցա որ նշէին 'ի Ճշմարիտ հաւատոց անտի. և յարոյց այլ ևս երկուս կանայս և ելից զնոսա հոգւով մոլորութեան. և խօսէին նոքա մոլորութեամբ և 'ի ժամ տարաժամ և արտաքոյ քան զօրինակ արժանաւոր ըստ նմանութեան Մոնտանոսեայ. և որ միանգամ նայէին ընդ նոսա՝ լուծեալ լբանէին. և երանի տայր նոցա դէն, և 'ի ձեռն մեծամեծ խոստման հպարտացուցանէր զնոսա: Իայց երբեմն և պարտաւորէր զայր մի իբրև 'ի նմանութենէ կերպարանաց, որպէս զի եղիցի նա արժանի հաւատալոյ՝ թէ և յանդիմանիչ է նա. սակաւք իսկ էին 'ի փրկագացւոց կողմանէն որ մոլորեցան. և զամենայն եկեղեցի որ էին 'ի ներքոյ երկնից՝ ուռուցանէր նոցա ժպրհութեամբ իւրով դէն հայհոյել, վասն զի ոչ ընդունէին զնոսա պատուով, և ոչ սուտ ճանապարհի սուտ մարգարէութեան գտանէր 'ի նոսա գիւին: Զի ամենայն հաւատացեալք որ էին 'ի կողմանս ասիացւոց՝ բազում անգամ ժողովեցան 'ի բազում տեղիս վասն այսր, և զնոյն բանս որ խօսեալ լինէին նորոգ, մուծին զնոսա 'ի հարցափորձ. և վճիռ 'ի վերայ դնէին նոցա եթէ բանք են պիղծք, և խոսեցին անարգեցին զաղանդն զայն. և այսպէս ընկե-

խօսս իւր. ապա ընդ բովանդակ գիրնս սփռելով զկըշտամբանս իւր ընդդէմ մոլորութեան աղանդոյս՝ մերս յառաջագոյն յիշատակեալ մատենագիր. յերկրորդ գիրնս ապա վասն կատարածի նոցին ասէ այսպէս. Մարգարէասպանս զմեզ կոչեն, փոխանակ զի զշաղկրատ մարգարէս նոցա մեք ոչ ընկալաք, զի ասեն թէ սոքա են զորս խոստացաւ Տէրն մեր առաքել ժողովրդեան: Աղայեմք վասն Աստուծոյ տացեն մեզ պաւտախանի, զի իցէ՞ որ 'ի նոցանէ՞՝ որ 'ի տանէ անտի Մոնտանայ են և 'ի կանանց ստաբանից, որ հալածեցան 'ի Հրէից անտի կամ սպանան յանօրինաց. չիք իսկ և ոչ մի: Եւ ոչ որ 'ի նոցանէ ըմբռնեցաւ վասն անուանս և խաչեցաւ. և ոչ 'ի ժողովս Հրէից 'ի կանանց անտի նոցա որ տանջեցաւ կամ քարկոծեցաւ երբէք. այլ այլով մահուամբ ասի թէ Մոնտանոս և Մաքսիմիլա մեռան: Քանզի որպէս զորոյք ասեն, երկոքին սոքա 'ի մտակորոյս խելաբախ հոգւոյ անտի խեղդ արկեալ անձանց մեռան. ոչ եթէ 'ի միասին, այլ իւրաքանչիւր յիւրում ժամանակի ըստ մահուն Յուդայ մատնչի: Որպէս և զարմանալին այն և առաջին պարագլուխ մարգարէութեանս այսորիկ Թէոդոսոս, ելեալ 'ի մտաց իւրոց հաւատաց ոգւոյն մոլորութեան:

ցաննոքա յեկեղեցւոյ, և մերժեցան 'ի հաղորդութենէ նորա: Զայս պատմեաց Ապողինարոս նախ ինքն, և յամենայն խօսսն իւր արար յանգիմանութիւն մոլորութեանս այսմիկ: Եւ յերկրորդ խօսսն վասն կատարածի սոցին այսպէս ասաց. Քանզի, ասէ, կոչեն զմեզ մարգարէս անօգուտ, փոխանակ զի ոչ ընկալաք մեք զսուտ մարգարէսն նոցա. զի ասեն թէ սոքա են զոր խոստացաւ Տէրն մեր առաքել ժողովրդեանն այնմիկ, տացեն մեզ պատասխանի իբրեւ առաջի Աստուծոյ, զի եթէ իցէ՞ որ յայնցանէ որ 'ի տանէ անտի Մոնտանոսայ են, և 'ի կանանց անտի որ սկսան խօսել ստուծիւն, որ հալածեցան 'ի Հրէից անտի, կամ սպանան յանօրինաց. չիք իսկ և ոչ մի, և ոչ որ 'ի նոցանէն ըմբռնեցաւ վասն անուանս այսորիկ խաչեցաւ. և ոչ 'ի ժողովս Հրէիցն մի որ 'ի կանանց անտի նոցա տանջեցաւ կամ քարկոծեցաւ երբէք: Բայց աչող մահուամբ ասի զնոցանէն թէ մեռան: Զի Մոնտանոս և Մաքսիմիլայ սոքա երկուքին շարժեցան յապականիւ հոգւոյ անտի և ռպանին զանձինս իւրեանց, ոչ եթէ 'ի միասին, այլ 'ի ժամանակի մահու միոյ միոյ 'ի նոցանէն. և այս համառ է զնոցանէն թէ այսպէս մեռան, ըստ մահուն Յուդայ մատնչի: Եւ որպէս ասի բան վասն այսորիկ որ գլու-

ԳԼՈՒԽ Է.

Թե մինչև յայն ժամանակս չինեին նշանք և
սքանչելիք 'ի ձեռն հառատացելոց.

Զայսոսիկ Երանոս միաբան ամենեին յառաջագոյն
աւանդելոց 'ի մէջ կարգեալ ճշգրիտ պատմութիւնս
'ի Հինգ գիրսն՝ զորս և գրեաց նա 'ի յանդիմանու-
թիւն և 'ի հերքումն սուտանուն գիտութեան: Յերկ-
րորդ գիրսն նորին առաջարկեալ ճառիցն վկայէ թէ
մինչև յաւուրս նորա մնացեալ էր յեկեղեցւոյ օրի-
նակ զօրութեան աստուածային սքանչելեաց. և ցու-
ցանէ զայդ բանիւս. Թէպէտ հեռի եմք, ասէ, 'ի մե-
ռեալս յարուցանելոյ՝ որպէս Տէրն մեր արար և առա-
քեալքն աղօթիւք, այլ սակայն առ բազումս բազում՝
անգամ 'ի մէջ եղբարց 'ի տեղիս տեղիս առ 'ի հարկե-
պիտոյից աղօթիւք հասարակաց, պահօք և բազում
խնդրուածովք դարձաւ անդրէն հոգի մեռելոյն, և
չնորհեցաւ մարդն աղօթից սրբոց: Եւ յետ այլոց բա-
նից դառնայ ասել. Զի եթէ վասն Տեառն մերոյ առ-
աջօք ասեն գործեալ, վերացուցուք տարցուք զնո-
սա առ մարդարէսն, և ցուցցուք 'ի նոցանէն եթէ ա-

Եօրկորդ. րե մինչև յայն ժամանակս չինեին նշանք և
սքանչելիք 'ի ձեռն հառատացելոց.

Բայց 'ի խօսն զոր գրեաց Իրինէոս որ են Հինգ Թուով վասն
յանդիմանութեան և լուծանելոյ սուտ գիտութեանն, յերկրորդ
խօս անգ սորին ճառից գրեաց, եթէ և յաւուրս նորա մնացեալ
էր և օրինակ զօրութեանց սքանչելեաց յեկեղեցիս. և ցուցանէ իսկ
այսու բանիւ, թէ ոչ ասէ՝ յոյժ թերի են յայսմանէ 'ի յարուցա-
նելոյ զմեռեալս, որպէս և տէրն մեր յարուցանէր, և առաքեալքն
աղօթիւք իւրեանց. և բազում անգամ և 'ի մէջ եղբարց յորժամ
արժանի լինէր և խնդրեաց յԱստուծոյ եկեղեցին 'ի տեղիս տեղիս,
պահովք և բազում խնդրուածովք դարձաւ անդրէն հոգի մեռե-
լոյն, և չնորհեցաւ մարդկան աղօթից սրբոցն: Եւ յետ այսորիկ ա-
սաց դարձեալ, զի եթէ ասեն և վասն տեառն մերոյ եթէ առ աջօք
գործէր որ իբրև զայն էր, վերացուցուք տարցուք զնոսա առ

մենայն ինչ կանուխ ասացեալ էր յառաջագոյն վասն նորա, և ահա արդեամբ ել 'ի գլուխ. և նա ինքն է միայն որդի Աստուծոյ: Վասն որոյ և յանուն նորա՝ որ միանգամ աշակերտին նմա ճմարտութեամբ, 'ի ձեռն պարգեացն շնորհելոց առ 'ի նմանէ, 'ի բարերարութիւն այլոց 'ի մարդկանէ գնոյն կատարեն: Եւ ըստ պարգեացս այսոցիկ ոմանք զդէս հալածեն ստուգիւ և ճմարտութեամբ, մինչև բազում անգամ սրբելոցն յայսոց պղծոց հաւատալ հաստատութեամբ և մնալ յեկեղեցւոյ: Այլք զկանուխ գիտութիւն լինելոցն և ապառնեաց ընդունին, և տեսիլս և շնորհս մարգարէականս: Ին և որ 'ի վերայ հիւանդաց ձեռն դնելով բժշկեն, և յառաջին առողջութիւն դարձուցանեն. այլ և մեռեալք յարեան, որպէս կանխեցաք ասացաք, և կացին մնացին ընդ մեզ զամս բազումս: Բայց զի ևս երկարեսցուք, զի ոչ է թիւ պարգեացն, զոր ընդ համօրէն տիեզերս ընկալաւ եկեղեցի 'ի Տեառնէ Աստուծոյ՝ յանուն Յիսուսի Քրիստոսի, որ 'ի խաչն ել ընդ Պոնտացւոյ Պիղատոսիւ, և կատարէ զօրհանսպազ 'ի փրկութիւն ազգաց. ոչ խաբկանօք վարի և ոչ կաշառօք եղծանի, այլ որպէս ձրի էառ՝ ձրի և պաշտէ: Նոյն ինքն և յայլում վայրի գրէ եթէ

մարգարէսն, և ցուցցուք նոցա 'ի նոցանէն՝ եթէ ամենայն ինչ կանուխ ասացեալ էր յառաջագոյն վասն նորա, և գործեցաւ ճմարտութեամբ, և նա ինքն է միայն որդի Աստուծոյ. և վասն այսորիկ որ միանգամ են աշակերտք նորա ճմարտութեամբ, յանուն նորա և 'ի ձեռն պարգեացն զոր առին 'ի նմանէ վասն օգտութեան այլոց մարդկան գործէին, որ իւրեւ զայսպիսի ըստ պարգեացն զոր առին 'ի նմանէ ոմանք. զի են ոմանք 'ի նոցանէ որ զգէս հալածէին հաւատովք և ճմարտութեամբ. զի քանիցս անգամ յետ սրբելոյն մարդկան յայսոց պղծոց, հաւատան և լինին յեկեղեցի: Բայց են այլք որ և կանուխ գիտութիւնն որ լինելոց է առ ապառնին, և տեսիլ և բանս մարգարէութեան: Իսկ այլք զայնոսիկ որ հիւանդ են՝ ձեռնգորութեամբ բժշկեն և ողջացուցանեն: Բայց ահա որպէս կանխեցաք ասացաք, և մեռեալք յարեան և կացին թնային ընդ մեզ զամս բազումս: Բայց զինչ ասացուք զայս, զի ոչ է թիւ պարգեացն զոր ընկալաւ եկեղեցի 'ի տեառնէ մերմէ ընդ ամենայն աշխարհս. և յանուն Յիսուսի Քրիստոսի այն որ 'ի խաչն ել յառուրս պոնտացւոյ Պիղատոսի, հանսպազօր կառարէ զօգուտն հեծանոսաց. իբրեւ զգր ոչ խաբէ, և արծաթոյ պարգէս ոչ տայ, և զի զորօրինակ ձրի էառ յԱստուծոյ՝ ձրի և տայ: Եւ յայլում վայրի գնոյն

լուաք մեք 'ի բազում եղբարց յեկեղեցւոյ, որք չնորհս մարգարէութեան ունէին և 'ի զանազան լեզուս խօսէին 'ի ձեռն Հոգւոյն սրբոյ, և զգաղտնիս մարդկան 'ի յայտ ածէին 'ի շահ օգտութեան նոցա, և զխորհուրդս Աստուծոյ պատմէին: Եւ զայս զոր ասացաք, զի ցուցցուք թէ մինչև 'ի ժամանակն յայնսսիկ բաղմազան պարգևք Հոգւոյն տւէին բաւէին առ արժանաւորան:

ԳԼՈՒԽ Ը.

Թի՛ ն'րպէս յիշատակէ Երանոս զգիրս սուրբս:

Եւ քանզի 'ի սկզբան անդ պատմութեանս խոստացաք կարգել 'ի ժամանակի իւրում զբանս երիցանցն առաջնոց և մատենագրաց եկեղեցւոյ՝ զգրոց սրբոց, զոր ըստ կարգի տուչութեանն ընկալան 'ի նախնեաց անտի և մեզ աւանդեցին, յորոց և Երանոս. դիցուք արդ ուրեմն զբանս նորա՝ որ նախ զսրբոց աւետարանացի գրելով ասէ այսպէս. Մատթէոս, ասէ, յԵբրայեցիս 'ի բնիկ նոցա լեզուն արար զգրութիւն աւետարանս:

Իսկ գրեաց. եթէ ասէ, որպէս ուսաք մեք վասն բազում եղբարց յեկեղեցւոյ, որ ունին չնորհս մարգարէութեան, և յամենայն լեզուս խօսին հոգւով սրբով, և զգաղտնիս մարգկան բերեն յայս, իբրև 'ի շահ օգտութեան զխորհուրդս Աստուծոյ պատմեն: Եւ զայս զոր ասացաք, զի ցուցցուք թէ մինչև յայն մարգարէս կացին մնացին պարգևք նշանաւորք առ այնոսիկ որ արժանի էին:

Որքերորդ. քե՛ս րպէս յիշատակէ իրիկնոս զգիրս Աստուծոյ:

Այլ քանզի 'ի ժամանակի իբրև սկսաք մեք 'ի պատմութեան անդ նմին, խոստացաք գնել որ ինչ ասացին 'ի ժամանակի իւրեանց երիցունքն առաջինք և օրինակագիրքն որ եղեն յեկեղեցւոյ վասն գրոց՝ թէ որ են ընդունելի ըստ կարգին աուչութեան զոր ընկալան, և կարգեցին ետուն նոքա գրովք իւրեանց, զի մի 'ի նոցանէն էր իրիկնոս: Դիցուք այսուհետև զբանս նորա. և նախ զառաջինն զայն ինչ՝ զոր ասաց նա վասն աւետարանին սրբոյ. ասաց իսկ այսպէս, եթէ Մատթէոս՝ ասէ՝ 'ի մէջ հերթեցւոց ըստ լեզուի իւրեանց և զգիր աւետարանին արար եգ՝ մինչդեռ Պօղոս և Պետրոս

տարանին, մինչդեռ Պօղոս և Պետրոս աւետարանէին 'ի Հռովմ քաղաքի և զեկեղեցիս ուղղէին: Եւ ելից նոցա յաշխարհէ, Մարկոս աշակերտն և Թարգման Պետրոսի՝ զայն ինչ զոր Պետրոսի էր քարոզեալ, գրով գրողմեալ մեզ աւանդեաց: Իսկ Ղուկաս՝ որ ընդ Պօղոսի շրջէր, զաւետարանն՝ զոր նա քարոզեաց, գրով ետ մեզ: Եւ յետ ամենեցուն Յովհաննէս աշակերտ Տեառն մերոյ, այն որ անկաւն զլանջօք նորա, գրեաց զաւետարանն 'ի Ժամանակին մինչդեռ յԵփեսոս էր Ասիացոց: Զայսոսիկ ասէ նա յերկրորդ գիրս իւր 'ի յիշատակեան 'ի մէնջ: Իսկ 'ի Հինգերորդին այսպէս ասէ վասն Յայանութեան Յովհաննու և վասն համարոյ անուան Նեոխն: Եւ զի այս այսպէս է, ասէ, և յամենայն իսկ յընտիր և 'ի վաղեմի օրինակս այս Թիւ եդեալ է, և վկայեն ամենեքին որ ականատես գտան Յովհաննու, և բանն ինքնին ուսուցանէ, զի Թիւ անուան գաղանին ըստ համարոյ Յունաց 'ի նշանագրաց անտի 'ի նմա իմանի: Եւ յետ սակաւու միոյ յաւելու ասել դարձեալ վասն նորին Յովհաննու Յայանութեանն. Զկամիմք մեք, ասէ, յանխորհուրդս ինչ և համարձակագոյնս պնդել վասն անուան Նեոխն. զի եթէ կարեւոր ինչ էր 'ի Ժամանակին յայնմիկ յայտնապէս քարոզել զանունս, անշուշտ 'ի ձեռն այնորիկ

աւետարանէին 'ի Հռովմ քաղաքի և ուղղէին զեկեղեցիս: Եւ յետ վախճանելոյ նոցա յաշխարհէ, Մարկոս աշակերտն և Թարգմանն Պետրոսի, և նա զայն ինչ զոր քարոզէին Պետրոս՝ գրով գրեաց և ետ մեզ: Իսկ Ղուկաս, այն որ ընդ Պօղոսին շրջէր, զաւետարան զոր քարոզէր Պօղոս՝ գրով արար և եգ: Եւ յետ ամենեցունց Յօհանն աշակերտ տեառն մերոյ, այն որ անկաւն զլանջօք նորա, և գրեաց աւետարան 'ի Ժամանակի մինչդեռ շրջէր նա յԵփեսոս ասիացոց: Զայս իսկ ասացեալ է նորա յերկրորդ խօսս ճառիցս այսոցիկ՝ զոր ասացաք մեք զնոցանէն յառաջագոյն: Իսկ 'ի Հինգերորդ խօսսն այսպէս ասաց վասն Յայանութեանն Յօհաննու, և վասն համարոյ անուանն Նեոխն: Իբրեւ այս, ասէ, այսպէս են, և յամենայն օրինակս առաջինս զոր գրեն փութով պնդութեամբ՝ եգեալ է այս Թիւ, և վկայեն ամենեքին որ միանգամ գէժ յանգիման տեսին զՅօհան. և ինքն բանն իսկ ուսուցանէ մեզ, զի Թիւ անուան այսր օձի՝ ըստ համարոյ յունաց՝ 'ի նշանագրաց իւրոց ճանաչի: Եւ յետ սակաւու միոյ ասաց դարձեալ վասն նորա. եթէ մեք, ասէ, բնինչ նեղիմք վասն անուանն Նեոխն՝ հատանել և ասել վասն նորա ճշմարտութեամբ, զի Թէ պիտոյ էր քարոզել յայտնապէս յայնմ Ժա-

որ ետ զՅայտնութիւնն՝ ասացեալ լինէր, զի ոչ բազում ինչ ժամանակաւ յառաջագոյն, այլ համարեաց թէ յազգի մերում՝ ի կատարած թագաւորութեանն Դոմետիանոսի։ Զայս վասն Յայտնութեան ասաց մերօրեանոս։ Այլ և զառաջնոյ թղթոյն Յովհաննէս յիշատակ առնէ, բազում վկայութիւնս ի նմանէ յառաջ բերելով։ որպէս և զառաջնոյ թղթոյն Պետրոսի։ Իսկ զՀովսէփն գիրս՝ ոչ միայն ոչ անգիտանայ, այլ և ընդունելի համարի՝ ասելովն, բարեզբ ասաց գիրն, որ ասացն թէ յառաջ քան զամենայն հաւատա եթէ մի է Աստուած, որ հաստատեաց զամենայն և կազմեաց. և որ զհետն գայ։ Պաշտի դարձեալ ի բանից անտի իմաստութեան Սողոմոնի, եթէ Մտադրութիւն օրինաց հաստատութիւն անեղծութեան, իսկ անեղծութիւն մերձաւոր լինել առնէ Աստուծոյ։ Յիշատակէ և զերէց մի յառաքելաշնորհ արանց անտի, այլ լռէ զանունն, դնելով զմեկնութիւն նորա զգրոց սրբոց։ Յիշատակէ դարձեալ և զՅուստինոս վկայ և զիգնատիոս, և պաշտի ի վկայութիւն ի գրոց անտի նոցա։ Խոստանայ և այլուր ի գրոց անտի Մարկիոնի ի նորին իսկ ի պատճառաբանութեանց առնել զհերքումն մոլորութեան նորա։ Եւ վասն թարգմանա-

մանակի անուանն նորա ի ձեռն այնորիկ որ ետ զայտնութիւնն՝ ասացեալ լինէր. զի ոչ յառաջ բազում ինչ ժամանակաւ երեւցաւ նա, այլ համարեաց թէ յայսմ ազգի մերում՝ ի կատարած թագաւորութեանն Դոմետիանոսի։ Զայս պատմեաց վասն յայտնութեանն այնորիկ այսն այս՝ վասն որոյ ասացաք։ Բայց յիշատակէ և սա զառաջին թուղթն Յովհաննէս և բերէ ի նմանէն բազում վկայութիւն։ Սոյնպէս և զԹուղթն Պետրոսի զառաջինն։ Իսկ զայն գիրս զՀովսէփն ոչ միայն եթէ գիտելով և եթէ գիտէ զնա, այլ և ընդունելի է նման և ասէ ի նմանէն այսպէս, եթէ բարեզ, ասէ, ասացին գիրք թէ նախ զառաջին հաւատա եթէ մի է Աստուած որ հաստատեաց զամենայն և կազմեաց, և որ այլ ևս։ Եւ ի զգոնութեան Սողոմոնի պաշտի բանիւքն նորա. և ասէ ի նմանէն այսպէս, եթէ տեսիլ ասէ Աստուծոյ կեանս գործէ, և կեանքն առ Աստուած մատուցանեն։ Եւ ինչ զոր յիշէր էրէց մի զոր ընկալաւ նա յառաքելոց անտի, յիշատակէ զարձեալ և այն որ զանունն իւր չեա մեզ, և զնէ գարձեալ յիւրմէ մեկնութիւնս գրոց Աստուծոյ։ Բայց զարձեալ յիշատակեաց և զՅուստինոս վկայ, և զԵգնատիոս, և պաշտի ի վկայութիւն ի գրոց անտի նոցա։ Բայց խոստանայ զարձեալ ի ձեռն փութոյ պնդութեան զոր արար, զի ի նոցունց ի գրոց անտի

Թեան եւ Թանասնից աստուածեղէն տառիցն՝ լուր զինչ ասէ. Աստուած, ասէ, մարդ եղև, և ինքն Տէրն կեցոյց զմեզ, և ետ մեզ նշան, եթէ ահա կոյս յղասցի և ծնցի որդի: Եւ ոչ որպէս ոմանք ախորժեցին ասել, որ համարձակինն արդ Թարգման լինել գրոց, եթէ Ահաւասիկ աղջիկ յղասցի և ծնցի որդի, որպէս Թարգմանեաց Թէոփիտոսն Եփեսացի և Ակիւղաս Պոնտացի՝ երկոքին նոքա եկամուտք 'ի Հրէից. զորոց ըզհետ գնացին և Եթիոնիտք՝ 'ի Յովսեփայ ասելով ծրն եալ զՏէրն մեր: Եւ յետ սակաւու միոյ յարէ 'ի սոյն. եթէ մինչև հաստատեալ էր իշխանութեան Հռոմոց, և դեռևս Մակեդոնացիք ունէին զտէրութիւն Ասիացւոց, Պտղոմէոս որդի Ղազոսի⁶ փոյթ յանձին կալեալ զարդարել զտուն գիւանին, զոր կանգնեալ էր յԱղեքսանդրիա ընտիր ընտիր մասեմիւք ամենայն ազգաց: Խնդրեաց նա և յերուսաղեմացւոց անտի 'ի յոյն լեզու յեղուլ զգիրս նոցա: Եւ նոքա քանզի 'ի հնազանդութեան կային յայնմ ժամանակի Մակեդոնացւոցն, յղեցին առ Պտղոմէոս զորս միանգամ ունէին կիրթս և տեղեակ գրոց սրբոց և հմուտքս երկոցունց լեզուաց 'ի ծերունեաց անտի զարս եւ Թանասուն, և Աստուած էր՝ որ ուղղէր զամենայն: Բայց ինքն արքայ անձամբ կամելով առնուլ զփորձ

Մարկիոնի կացցուք ընդդէմ նորա: Բայց Թէպէտ Թարգմանեցան գիրք հոգւոյն Աստուծոյ յեւթանասնից անտի որ Թարգմանեցին զնոսս, լուր զինչ գրեաց 'ի քանս իւր, եթէ Աստուած՝ ասէ՝ մարդ եղև, և ինքն տէր կեցոյց զմեզ, և ետ մեզ նշան, եթէ ահաւասիկ կոյս յղասցի և ծնցի. և ոչ որպէս ոմանք ասացին յայնցանէ որ համարձակին Թարգմանել զգիրս այսօր, եթէ ահաւասիկ ասէ օրիորդ յղասցի և ծնցի որդի, որպէս Թարգմանեաց Դէոփոտոն Եփեսացի, և Ակիւղաս պոնդացի, զի երկոքին նոքա էին հրէայք նշգեհք՝ որ զինի նոցա գնացին իւսոնացիքն և ասեն, Թէ 'ի Յովսեփայ ծնաւ տէր մեր: Եւ յետ սակաւու միոյ ասաց զարձեալ. եթէ յառաջ մինչև հաստատեալ էր իշխանութիւնն Հռոմոց, և ցայն վայր մակեդոնացիք ունէին զիշխանութիւնն ասիացւոց, Պտղոմէոս՝ որ փոյթ յանձին ունէր զարդարել զտուն գիւանին՝ զոր կազմեաց նա յԱղեքսանդր քաղաք՝ գրովք ամենայն մարգկան, որ և էր արժանի փուլոյ պնդութեան. խնդրեաց նա յորդուոցն Երուսաղեմի ստանալ իւր զգիրս նոցա, և հանել զնոսս 'ի յոյն լեզու: Իսկ նոքա քան զի 'ի հնազանդութեան կային յայնմ ժամանակի մակեդոնացւոցն, յղեցին առ Պտղոմէոս եօթանասուն էրէց, որ կիրթ և տեղեակ էին

Հանդիսի նոցա, զի գուցէ միաբանեացին նոքա և թա գուցեն 'ի թարգմանութեան անդ իւրեանց զճշմարտութիւն որ 'ի գիրս, էառ որոշեաց զնոսա 'ի միմեանց, և հրամայեաց առնել ամենեցուն զնոյն թարգմանութիւն, և վասն ամենայն գրոց զսոյն երկրորդեաց առնել: Եւ իբրեւ ժողովեցան և եկին ամենեքեան առ Պտղոմէոս, և եդին առ միմեանս իւրաքանչիւր 'ի նոցանէ զիւր թարգմանութիւն, և Աստուած փառաւորեցաւ, և յայտնի եղեն աստուածային լինել գրոցն. զի ամենեքեան նովին բանիւք և բառիւք ըզմիտս իմաստիցս բացատրեցին 'ի բնէ մինչև 'ի կատարած. և ամենայն հեթանոսք՝ որ էին անդ, գիտացին եթէ 'ի զօրութենէ Աստուծոյ թարգմանեցան գիրքն: Եւ չեն ինչ զարմանք զի զայս այսպէս առնէր Աստուած. որ 'ի գերութեան անդ ժողովրդեան յաւուրս Նաբուգոդոնոսորայ իբրեւ ապականեալ վատնէին գրեանք, յետ եւթանասուն ամի 'ի դառնալ Հրէից յաշխարհ՝ իւրեանց 'ի ժամանակս Արտաշեսի արքային Պարսից ետ զՀոգին յեզրաս քահանայ յազգէ Ղևտացոց, զի գրեացէ զամենայն բանս մարգարէիցն առաջնոց, և դարձուցէ 'ի ժողովուրդ զօրէնսն Մովսիսի: Այսչափ ինչ երանոս:

գրոց, և գիտէին զերկու լեզուն. ըսյց Աստուած առնէր զոր ինչ և կամէր: Իսկ ինքն արքայ կամեցաւ առնուլ զփորձ հանդիսի նոցա. զի երկեաւ նա թէ գուցէ միաբանեացին նոքա 'ի միտս, և թաքուցեն 'ի թարգմանութեան անդ իւրեանց զճշմարտութիւնն որ է 'ի գիրս. և էառ որոշեաց զնոսա 'ի միմեանց և հրամայեաց եթէ ամենեքեան զի թարգմանութիւն թարգմանեցեն. և այսպէս արար վասն ամենայն գործոց: Իսկ իբրեւ ժողովեցան և եկին ամենեքեան 'ի միտսն առ Պտղոմէոս, և ընթերցան ընդ միմեանս ամենեքեան իւրաքանչիւր 'ի նոցանէ զիւր թարգմանն, և Աստուած փառաւորեցաւ. և գիրք յայտնի եղեն՝ և եթէ Աստուծոյ են ճշմարտիւ. զի ամենեքեան 'ի միտսն զնոյն բան և զնոյն անուանս ասացին 'ի բնէ մինչև 'ի կատարած. և ամենայն հեթանոսքն որ էին անդ, գիտացին եթէ 'ի զօրութենէ Աստուծոյ թարգմանեցին գիրքն: Եւ չեն ինչ զարմանք այս զոր արար Աստուած. այն որ և 'ի գերութեան անդ ժողովրդեանն որ եղև յաւուրս Նաբուգոդոնոսորայ, զի ապականեցան և վատնեցան գրեանքն, և յետ եթանասուն ամի՝ 'ի ժամանակի իբրեւ եկին հրէայն յաշխարհն իւրեանց, 'ի ժամանակս Արտաշեսի արքայի պարսից, ետ զՀոգին յեզրաս քահանայ՝ յազգէ Ղևտացոց, զի գրեացէ զամենայն բանս մարգարէիցն առաջնոց, և տացէ ժողովրդեանն զօրէնսն որ առւան 'ի ձեռն Մօսէսի: Զայս ամենայն ասաց իրինէոս:

ԳԼՈՒԽ Թ.

**Թե՛ ո՛չք կացին եպիսկոպոսք յառաջս
ինքնակալոյնքեան Եղմոդոսի:**

Տեւալ բաւեալ Անտոնինոսի զամս իննւտամս 'ի Թաղաւորութեան անդ իւրում, կալաւ յետ նորա զիշխանութիւնն Կոմոդոս, և յառաջնում ամի ինքնակալութեան նորա իբրեւ ելից կատարեաց Ագրիպպինոս զերկոտասան ամս 'ի պաշտօն եկեղեցւոյն Աղէքսանդրացւոց, կալաւ յետ նորա Յուլիանոս զեպիսկոպոսութիւն նոցա:

ԳԼՈՒԽ Ժ.

Վասն Պաւտեմեայ իմաստասիրի:

Եւ էր 'ի ժամանակին յայնմիկ գլուխ և առաջնորդ վարժից Տրաջանգաց հաւատացելոց այր ոմն սքանչելի վարդապետութեամբ իւրով՝ և անուն նորա Պաւտեմոս: Քանզի 'ի սկզբանէ անտի հաստատեալ էր առ նոսա ուսումն վարդապետութեան գրոց սրբոց, որ և

իններորդ, եպիսկոպոսք որ եղև յառաջս Կոմիդեայ արքայի:

Իսկ իբրեւ ելից Անտոնինոս զինն և զտան ամ 'ի Թաղաւորութեան անդ իւրում, կալաւ յետ նորա Կոմոդէս. զի յամին առաջնում նորին Թաղաւորութեան ելից կատարեաց Ագրիպպինոս զերկոտասան ամ 'ի պաշտօն եպիսկոպոսութեան եկեղեցւոյն աղէքսանդրացւոց. և կալաւ յետ նորա Յուլիանոս:

Տասներորդ. վասն Պենդանոսեայ փիլիսոփայի:

Բայց էր յայնմ ժամանակի գլուխ և առաջնորդ ուսման հաւատացելոց՝ որ էր յԱղէքսանդր քաղաքի՝ այր սքանչելի էր յուսումն իմաստութեան, և անուանիւր Պոնտինոս, զի իբրեւ յառաջին սովորութենէ հաստատեալ էր առ նոսա վարդապետութիւն բանից սրբոց, այն որ ժնչև առ մեզ ձկնեցաւ. և 'ի մարդկանէ որ

մինչև առ մեզ ձգեցաւ, և 'ի մարդկանէ որ 'ի բան և 'ի փոյթ պնդութեան աստուածայնոց հջորջ էին, գումարեալ ժողովէին: Եւ ասի բան, եթէ քան զամենայն իմաստունս ժամանակին փայլէր այս այս, և էր յուսմանէ վարդապետութեան Ստոյիկեանց. և այնչափ յօժարամիտ էր և եռանդնոտ վասն բանին Աստուծոյ, որպէս զի և քարոզ աւետարանին՝ Քրիստոսի եղև նա ազգացն արևելից և մինչև յերկիրն Հնդկաց էա՞ծ զքարոզութիւնն: Զի էին գեւ ևս 'ի ժաւմանակին յայնմիկ բազում աւետարանիչք բանին Աստուծոյ, որք ըստ աստուածային նախանձուն զառաքելոց բերելով յանձինս զնմանութիւն յաճումն և 'ի շինուած բանին Աստուծոյ փութային, յորոց էր և Պանտենոս. զոր և մինչև 'ի Հնդիկս հասեալ պատմեն, և անդ գտեալ զաւետարանն Մատթէի առ հաւատացեալս ոմանս, զոր մինչև երթեալ Պանտենեայ անդը՝ քարոզելով նոցա յառաջագոյն Բարդողոմէոսի՝ միոյ յերկրոտասանիցն, և եբրայական գրով առ նոսաթողեալ, որ և ցայն վայր անկորուստ էր պահեալ: Իսկ ինքն Պանտենոս յետ բազում ուղղութեանցն, առաջ նորդ վարժից վարդապետութեան կայով յԱղեքսանդրիա, կէս մի կենդանի բարբառով և կէս մի 'ի ձեռն

զօրադոյն էին բանին, և 'ի փոյթ պնդութեան աստուածաշուութեան հաստատեալ էր: Բայց ասի բան, եթէ քան զամենայն որ միանգամ առաւել էին յայնմ ժամանակի լուսաւոր էր այրս այս՝ զորմէ ասացաք. և յուսմանէ էր փիլիսոփայութեան այնոցիկ որ անուանեալ կոչէին ստոյիկոսք. այսպէս իսկ ասեն զնմանէն եթէ եցոյց նա զխորհուրդան յօժարութեան զոր ունէր վասն բանին Աստուծոյ, որպէս զի և քարոզ աւետարանին՝ Քրիստոսի եղև նա հեթանոսացն՝ որ են յարեւելս. և եմուտ նա մինչև յերկիրն Հնդկաց, զի էին ցայն վայր յայնմ ժամանակի բազում աւետարանիչք բանին Աստուծոյ, այնոքիկ որ ըստ նախանձուն Աստուծոյ զնմանութիւն կերպարանաց զառաքելոցն բարձեալ ունէին, և իբրև 'ի սնունդ և 'ի շինուած բանին Աստուծոյ փութացեալ զօրանային, և մին 'ի նոցանէն էր Պենդանոս: Որ ասի զնմանէն թէ եմուտ նա յաշխարհն Հնդկաց, և եգիտ անդ զաւետարան Մատթէոսի. որ յառաջ մինչև երթեալ էր նորա անդը, էր նա առ մարդս հաւատացեալս 'ի Քրիստոս որ էին անդ՝ զոր քարոզեաց նոցա Բարդողոմէոս մի յառաքելոց անտի, և եթող նոցա զգիրան զաւետարանին Մատթէոսի հերպայեցերէն գրով, և պահեալ էր առ նոսա մինչև յայնմ ժամանակի: Իսկ ինքն Պենտանոս հանգերձ տմենայն բարի գործովք, և յետոյ առաջնորդ վարդապետութեանն որ էր յԱղեքսանդր քաղաքի՝

գրոց խօսից զգանձաւ աստուածային վարդապետութեան համբարէր 'ի յիշատակարանս եկեղեցոյ:

ԳԼՈՒԽ ԺԱ.

Վասն Կղեմայ Աղեքսանդրացոյ:

Ընդ այն ժամանակս Թեակոխէր յուսումն աստուածային տառից և հռչակեալն յԱղեքսանդրիա Կղեմէս, համանուն նախնոյ եպիսկոպոսին Հռովմայ և աշակերտի Առաքելոցն. որ և 'ի գիրս Օրինակաց իւրոց յանունէ յիշատակէ զՊանտենոս իբրև վարդապետ և ուսուցիչ: Այլ և յառաջնում անդ գիրս 'ի Յաճախապատումն իւր զսա Թուի նա ակնարկել, յորժամ զերեւելիս յառաքելաշնորհ մարդկանէ, յորոց և վարժեցաւ ինքն, 'ի համար արկեալ կարգէր բանիւս այսպէս. Զայսոսիկ գիրս, ասէ, ոչ 'ի ցոյց ինչ հանձարոյ արուեստակեալ է մեր, այլ 'ի յիշատակարան ծերութեան գանձեցաք, և 'ի դեղ դարմանոյ մոռացութեան, պատկեր իմն անարուեստ և ստուերագիր հը զօրացն և յաւերժ կենդանեաց բանից, զոր արժանի

եղև նա, և կենդանի բարբառով և 'ի ձեռն գրոց խօսից գանձաւ վարդապետութեան զաստուածաշտուութիւն գնէր նա:

Մետասաներորդ. վասն Կղեմենտեայ աղեքսանդրացոյ:

Իսկ յաւուրս Պենտանոսի յայտնի էր 'ի մէջ աղէքսանդրացոց, որ ընդելանէր և Թեակոխէր գրովք Աստուծոյ Կղեմենտոս, տնուանակից եպիսկոպոսին այնորիկ՝ որ եղև 'ի Հռոմ քաղաքի, որ էր նա աշակերտ առաքելոցն: Սոյն իսկ այս Կղեմենտոս, 'ի խօսան զօր գրեաց յանուն իւր, յիշատակէ և զՊենդանոս՝ եթէ վարդապետ ուսուցիչ էր: Իսոյց էր նորա և այլ խօսս. և 'ի խօսան առաջինս ակնարկէ վասն նորին Պենդանոսի. 'ի ժամանակի իբրև եղջոյց նա վասն երեւելի մարդկանն որ ընկալան և կարգեցան յառաքելոց տնտի, տաաց իսկ այսպէս, եթէ զայս, ասէ, ճառս որ արկեալ է մեր, չեն գիրք՝ կարգեալք արուեստագիտութեամբ տեսլան, այլ յիշատակս գանձեմք տուն գանձի ծերութեան, զի եղիցին նոքա գեղջ մոլորութեան, և պատկերք առանց արուեստագիտութեան, և կերպարանք կենդանիք և հզօր պատկերաց բանից մարդկան երանելոց:

եղէ լսել յերանելեացն անտի և մեծագույն որերոյն. զի ոմն 'ի նոցանէ 'ի յոնիական Ելլադայ էր, այլ ոք 'ի մեծ Բունաստանէն, միւս ոմն ծննդեամբ յԱսորոց, և միւսն յԵգիպտոսէ, և այլք յարևելս կեցեալ. յորոց ոմն յԱսորեստանեայց էր և միւսն Պաղեստինացի՝ 'ի նախնեաց անտի Եբրայեցի: Եւ յետ ամենեցուն գէպ եղև ինձ գտանել զնա՝ որ զօրութեամբ առաջին էր. և հետամուտ լեալ նմին 'ի Թագստեան նորա յԵգիպտոս՝ հանգեայ առ նմա: Սգբա արդ զձմարիտ տուչութիւնս առաքելական վարդապետութեան անաւրատ պահեալ, որ 'ի Պետրոսէ, 'ի Յակոբայ և 'ի Յովհաննէ և 'ի Պօղոսէ՝ յառաքելոց անտի սրբոց, որպէս որդի 'ի հօրէ ընկալեալ յաջորդութեամբ (Թէպէտ սակաւք իցեն նմանող հարց որդիք) սակայն եկին հասին կամօքն Աստուծոյ մինչև առ մեզ նախնականն այն և առաքելական սերմանք 'ի միտս մեր սերմանեալ:

որ արժանի եղէ ես լսել, որ իբրև ճմարտիւ արժանի են յիշատակի պատուոյ: Զի ոմն 'ի նոցանէն 'ի յԵլլադայ էր, և միւս ևս յԱսորոց, և միւս ևս յԵգիպտոսէ, և միւս ևս յԱրևելոց: Զի սոքին այսոքին, ոմն 'ի նոցանէ յԱսորեստանէ էր, և միւս ևս Պաղեստինացի՝ որ էր նա իսկ զանէ 'ի հեբրայեցոց անտի. և յետոյ ամենեցունց՝ պատահեցի այնմիկ որ զօրութեամբ առաջին էր, և գտի ես զնա զի Թագուցեալ էր և չէր յայտնի. և հանգեայ ես առ նմա յԵգիպտոս որ միանգամ պահեցին զկարգ տուչութեանն զվարդապետութիւն ճմարտութեանն: Իսկ և իսկ 'ի Պետրոսէ և Յակոբու և 'ի Յովհաննէ և 'ի Պօղոսէ յառաքելոց անտի սրբոց, իբրև որդիք 'ի հօրց իւրեանց ընկալան. սակաւք իսկ են որ նմանող են հարց իւրեանց: Բայց եկին հասին մինչև առ մեզ 'ի կամս Աստուծոյ, որք սերմանեցին 'ի մեզ զսերմանիս սրբութեան զհարցն մերոց զառաքելոց:

ԳԼՈՒԽ ԺԲ.

Վասն եպիսկոպոսացն Երուսաղեմացոց։

Զայնու ժամանակաւ եպիսկոպոս էր եկեղեցւոյն Երուսաղեմացոց Նարկիսոս, որ մինչև ցայսօր ժամանակի 'ի բազմաց գովութեամբ է ծանուցեալ. և էր նա 'ի կարգէն հնգետասաներորդ եպիսկոպոս՝ յաւերածոյ անտի Հրէից որ առ Ադրիանու, զի յայնմ հետէ զկնի որոց 'ի թլիատութենէ անտի էին՝ 'ի հեթանոսաց կացին առաջնորդք. և ցուցաք յառաջագոյն եթէ եղև անդ առաջին եպիսկոպոս 'ի հեթանոսաց անտի Մարկոս. և յետ նորա եպիսկոպոսացաւ Կասիանոս, ապա Պոպղիոս, և ապա Մաքսիմոս, և յետ սոցա Յուլիանոս, որպէս յայտ առնէ կարգ յաջորդութեան եպիսկոպոսացն 'ի նոսա։ Եւ յետ Յուլիանու Գայիոս, ապա Սիւմաքոս, և միւս Գայիոս. և դարձեալ Յուլիանոս երկրորդ և Կապիտոն. և յետ սոցա Վաղէս և Դուքիանոս, և յետ ամենեցուն Նարկիսոս. որ երեսներորդ է յառաքելոց անտի ըստ կարգի յաջորդութեան։

Երկուսասաներորդ. վասն եպիսկոպոսացն որ եղեն յԵրուսաղեմ։

Ընդ այն ժամանակս յայտնի էր եպիսկոպոս եկեղեցւոյն անդ Երուսաղեմի Նարկիսոս, այն որ անուանի էր մինչև ցայսօր ժամանակի։ Բայց էր նա հնգետասաներորդ 'ի կարգի անդ՝ յաւերածոյ անտի Հրէիցն, որ յամս Հնգրիանոսի եղև. զի յայնմ ժամանակէ հետէ սկսաւ զառաջինն հաստատել մեզ եկեղեցին որ 'ի հեթանոսացն։ Եւ զկնի այնոցիկ որ 'ի թլիատութենէ անտի էին։ Բայց ցուցցուք մէք եթէ եղև անդ եպիսկոպոս առաջին 'ի հեթանոսաց Մարկոս, և յետ նորա Կասիանոս՝ որպէս ցուցանէ կարգն տրւելութեան որ անդ է. յետ սորա Պոպղիոս. և դարձեալ յետ սորա Մաքսիմոս. և յետ սորա Յուլիանոս. և յետ սորա Գայիոս. և դարձեալ միւս Յուլիանոս. և յետ նորա Կապիտոն. և յետ նորա Վաղէս. և դարձեալ Դուքիանոս. և յետ ամենեցուն Նարկիսոս։ Որ լինին ընդ ամենեման երեսուն յետ առաքելոցն ըստ կարգին։

• Ի լուսնոցս, և յիւսորս Սիւստոս և Գայիոս։

ԳԼՈՒԽ ԺԳ.

Վասն Հռոդոնեայ և առ 'ի նմանէ յիշատակեալ տարաձայնութեան Մարկիոնիոսաց:

Յայնմ ժամանակի Հռոդոն ծննդեամբ ասիացի, աշակերտեալ 'ի Հռովմ որպէս ինքն պատմէ՝ Տատիանու, զորմէ կանխեալ ծանօթս տուաք. որ ընդ այլ բազում գրեանս շարագրեաց նա և հերքումն ընդդէմ մոլորութեան Մարկիոնի, զոր և առ նովաւ 'ի բազում հերձուածս բաժանեալ պատմէ. և զառաջնորդս հերձուածոյն այնորիկ կարգելով Ճշդիւ գտակաւ, զմիոյ միոյ 'ի նոցանէ զստութիւնն կշտամբէ. և լուր 'ի նորին իսկ բանից. Վասն այնորիկ, ասէ, տարաձայնք գլտան յիւրեանս, զի չիք հաստատութիւն վարդապետութեանն՝ զոր հնարեալ յօդեցին: Ի սոցա խմբէն Ապեղէս ոմն որ խստակեաց վարուքն և ալեօք ծերութեան կարծեալ զանձն ոմն՝ մի սկիզբն խոստովանի, և վասն մարգարէութեանց ասէ, թէ 'ի հակառակորդ.

Երեքտասներորդ. վասն Իւրոդոնեայ, և վասն բաժանմանն զոր յիշատակեաց յադագս Մարկիոնի:

Յայնմ ժամանակի Իւրոդոն * որ էր նա յազգէ ասիացի և աշակերտեցաւ նա 'ի Հռոմ քաղաքի Տատիանոսի **, այն որ յառաջ գոյնն ասացաք զնմանէն, որպէս և ինքն պատմեաց. սորին իսկ եղեալ է գիրս նշանաւորս. և հանգերձ այսոքեմբ և ընդդէմ աղանգին Մարկիոնի եգ, այն որ յառուրս նորտ բաժանեցաւ 'ի սիրտս բաժանեալս, որպէս և պատմէ 'ի ժամանակի իբրեւ գրեաց նա վասն այնոցիկ որ արարին զհերձուածն. և շքմարտութեամբ յանգիմանեաց զբանն ստութեան՝ զի հնարեցան և գտին ամենեքին մի 'ի նոցանէն: Լուր իսկ 'ի նմանէն, զի գրեաց նա զայս այսպէս եթէ, Վասն այսորիկ, ասէ, բաժանեցան յանձինս իւրեանց, փոխանակ զի կային նոքա վերակացուք խորհրդեանն՝ զի չիք նորա հաստատութիւն: Իսկ յերամէ նոցունց այնոցիկ Ապեղազէս, այն որ հպարտացեալն էր յայլն ծերութեան իւրոյ, 'ի մի սկիզբն խոստովանի. և վասն մարգարէութեանց ասէ՝ թէ 'ի հոգւոյն հակառակութեանց

* Յօր. Իւրօդոն:

** Յօր. 'ի Տիփօնոսի:

Հողւոյն են՝ ի բանս աղջկան միոյ գիււհահարի ի հրապոյրս անկեալ՝ որում անուն էր Փիլումէնա։ Եւ այլք երկու սկզբունս մուծանեն որպէս Մարկիոնն, յորս են Պոտիոտոս և Բասիլիկոս։ Եւ որք զհետ գնալով քալ լոյն Պոնտացոյ, ոչ կարացին ընտիր առնել ընդ այս և ընդ այն, որ չիցեն նոյն, և ժտեցան ասել դոյզնաբար և առանց օրինակի և հաւաստեաց՝ եթէ երկու սկզբունք են։ Իսկ այլք դարձեալ՝ չար ևս քան զայս նաւակոծեալ, ոչ երկու միայն, այլ և երիս դնեն բընութիւնս, որոց գլուխ և առաջնորդ եկաց Սիներոս, որպէս ասեն՝ որք ունին զուսումն նորա։ Բայց գրէ նա ինքն Հռոդոն, եթէ ի մաքառումն եկն ընդ Ապիղէսի, և ասէ այսպէս. Ապիղէս ծերունին մաքառեցաւ ընդ մեզ, և յանդիմանեալ կշտամբեցաւ ի բազում ինչ չարաչար մոլորութիւնս՝ որպէս եթէ չիցեն պէտք ամենեւին ի հանդէս քննութեան ածելոյ զբանն հաւատոց, այլ ամենայն մարդ կացցէ մնասցէ յայն ինչ՝ յոր հաւատացն. զի որ միանգամ յուսանն յայն, որ ի խաջն ել, կեան միայն՝ եթէ ի գործս բարիս գտցին։ Զի քան զամենայն ինչ անհաւաստագոյն է, ասէր, և խրթնի՝ զԱստուծոյ խօսել, որպէս կանխեցի ասացի։ Մի սկիզբն դնէ նա, որպէս և մեքս ասեմք. և ապա յաւելու կուտէ ի վերայ զամենայն կարծիս մտաց

են, զան զի ի հրապոյրս անկեալ է ի բանս կուսի միոյ գիււհաարի՝ զի անուն էր նորա Պեղամենայ։ Իսկ այլք երկու սկզբունս մուծանեն՝ որպէս Մարկիոնն, զի ի նոցանէն են Պենտիոտոս և Բասիլիկոս, և այլք՝ որ չըբան զկնի Պենտիոտոսի, և ոչ կարացին ընտրել զիս՝ զոր օրինակ և ոչ ինքն. զոր գիւրիսն էին՝ դարձան, և ասեն եթէ են երկու սկզբունք՝ գոյնաբար առանց օրինակի յուսանելոյ։ Իսկ այլք ի նոցանէն դարձեալ ի չար ևս քան զայս անկուն, զի ոչ երկու բնութիւնս միայն գնեն, այլ և երիս, որ է նոցա գլուխ և առաջնորդ Սիներոս, որպէս ասեն՝ որք ունին զուսումն նորա։ Բայց գրեաց ինքն որդին, եթէ և ի մաքառումն եկն ընդ Ապիղէսէս, և ասէ այսպէս՝ եթէ Ապիղէս ծերունի մաքառեցաւ ընդ մեզ, և բազում ինչ չարաչար զոր ասէր նա՝ յանդիմանեալ կշտամբեցաւ. և վասն այսորիկ ասէր, եթէ ոչ պիտոյ է ածել զբանն ի հանդէս հարցափորձի, այլ ամենայն մարդ կացցէ մնասցէ յայն ինչ՝ յոր հաւատաց։ Զի ասէր նա թէ ամենեքեան որ միանգամ յուսան յայն, որ ի խաջն ել կեան, բայց միայն եթէ գտանին ի գործս բարիս։ Եւ որ ինչ գծուարին էր քան զամենայն ուսուցանէր, որպէս կանխեցի ասացի՝ վասն Աստուծոյ, զի գնէ նա մի սկիզբն՝ որպէս և

իւրոց: Եւ 'ի հարցանելս իմ, եթէ Ուստի՞ ունիս զքն: Ժայռութիւնդ, կամ զիւրդ կարես ասել դու մի սկիզբն, ասա մեզ: Եւ նա ասէր. Մարգարէութիւնքն ինքեանք զինքեանս յանդիմանեն, զի Ճշմարիտ ինչ չասեն, զի չմիաբանին ընդ միմեանս, սուտ են և հակառակ անձանց իւրեանց: Բայց թէ որպէս էր, զի մի սկիզբն ասէր, և ինքն զիւր անգիտութիւն խոստովանէր, այլ զի միայն 'ի բնէ առ այն բռնադատեալ յոր դորէր: Եւ յերդմեցեցանեւ իմում զնա զի զճշմարիտն ասասցէ, երդնոյր և պնդէր, թէ չեմ տեղեակ թէ որպէս մի իցէ անսկիզբն Աստուած, այլ միայն հաւատամ: Իսկ ես ծիծաղեցայ և անգոհանցի զայրն, որ ասէր զանձնէն թէ վարդապետ իցէ, և ոչ գիտէր հաստատել զայն ինչ՝ զոր ուսուցանէրն: Եւ 'ի սոյն յայս գիրս իւր առ Կալլիստիոն՝ խոստովան լինի Հռոդոն աշակերտեալ 'ի Հռովմ քաղաքի առ ոտս Տատիանու, և երկասիրեալ ասէ Տատիանու զգիրս խընդրոց, յորում և զմթին և զծածկեալ բանս սուրբ Գրոց ձեռն արկեալ պարզել: Յաւելու ապա և ինքն Հռոդոն առանձին գրութեամբ զլուծումն ինդրոցս այսոցիկ առնել ուրոյն. գտանեմք յիշատակութիւնս զայսմանէ և 'ի մեկնութիւնս վեցօրեայ աւուրց, (Որո

մէք տեսմք. և յորժամ գնէ՝ յաւելու և ասէ զամենայն կարծիս մտաց իւրոց. և յորժամ ասեմք մէք ընդգէմնորա, եթէ ուստի՞ ունիս դու զօրինակդ զայդ, կամ զիւրդ կարես ասել դու մի սկիզբն՝ ասա մեզ: Իսկ նա ասէր թէ մարգարէութիւնքն ինքեանք զինքեանս յանդիմանեն, զի ինչ Ճշմարիտ չասեն, զի ոչ միաբանին ընդ միմեանս, և սուտ են և հակառակ անձանց իւրեանց: Բայց թէ որպէս էր մի սկիզբն՝ ասէր թէ ոչ գիտեմ, այլ զի այսպէս խօսելու միայն. և դարձեալ երդմեցեցանէի զնա՝ զի ասասցէ Ճշմարիտ, և երդնոյր և հաստատէր և ասէր, թէ չեմ տեղեակ թէ որպէս մի Աստուած գոյ, այլ միայն հաւատամ ես: Իսկ ես ծիծաղեցայ և անգոհանցի զնա 'ի միտս իմ, քանզի ասէր նա զանձնէ իւրմէ թէ վարդապետ ուսուցիչ իցէ, և ոչ գիտէր հաստատել զայն ինչ՝ զոր ուսուցանէրն: Բայց 'ի սոյն յայս խօսս գրեաց նա առ Կլեոստիոն, և խոստովան լինէր թէ աշակերտեցաւ նա 'ի Հռովմ քաղաքի 'ի Տատիանոսէ. և ասէր եթէ փոյթ յանձին եղև Տիտիանոսի, և եղ զբաղութիւնս հարցուածոց. և խոստանայր նորօք հաստատել, զի ծածկեալ էր և չէր յայտնի ինչ՝ որ գրոշմեալ էր 'ի գիրս Աստուծոյ: Իսկ ինքն Իւրոդոն 'ի խօսս իւր խոստանայ զնել զլուծումն հարցուածոցն նորա: Բայց է նորա գիրք և վասն վեցօրեայ աւուրցն:

գինի կարծեմ) : Իսկ Ապեղէոս այս բազում ինչ ամբարշտութեամբ խօսեցաւ ընդդէմ օրինաց Մովսիսի. ընդ նմին և զբանն Աստուծոյ զաւետարանն հայհոյեաց 'ի բազում գիրս իւր. 'ի կշտամբութիւն և յեղծումն նոցին, որպէս կարծէր նա, մեծաւ փութով վաստակեալ : Եւ վասն այսոցիկ այսչափ :

ԳԼՈՒԽ ԺԴ.

Վասն սոչտ մարգարեիցն՝ որ եւ յաղանդին
Փշիշգացոց :

Իսկ բարիատեացն և չարասէր թշնամին, հակառակ՝ կորդն եկեղեցւոյն Աստուծոյ, ոչ եթող և ոչ մի հընարս նենգութեան՝ զոր ոչ լարեաց ընդդէմ մարդկան : Դարձեալ հերձուածս օտարոտիս ետ ընձիւղել ընդդէմ եկեղեցւոյ, յորոց ոմանք ըստ նմանութեան թունաւոր սողնոց 'ի կողմանս Ասիացւոց և Փոխւղացւոց սողոսկեալ գնային. և զՄոնտանոս Հոգի միսի թարիչ, և 'ի նորայոց անտի զՊրիսկիլա և զՄաքսիմիլա զկանայս՝ իբրև մարգարէութիւն Մոնտանոսի ձեռն յանձին հարեալ պանծանօք քարոզէին :

Իսկ Ալիդազէս այն որ ասացաքն զնմանէն, բազում ինչ հայհոյեաց զՄօսէս, և ընդ նմին և զբանն Աստուծոյ հայհոյեաց բազում խօսիւք իւրովք. և որպէս կարծէր նա 'ի միտս իւր, վասն յանգիմանութեան գրոց իւրոց և կշտամբութեան նոցին՝ փոյթ մեծ իցէ նորա : Այս իսկ ասացաւ վասն այսր :

Չորեքտասաներորդ. վասն սոչտ մարգարեիցն որ էին
յաղանդին փրեզացոց :

Իսկ թշնամին եկեղեցւոյ Աստուծոյ, որ ասելին է բարեաց և սիրող չարեաց, ոչ եթող մի հնարս առնել նենգութեան ընդդէմ մարդկան. դարձեալ պնդեաց և փութացոյց առնել հերձուածս ընդդէմ եկեղեցւոյն. զի ոմանք 'ի նոցանէ ըստ նմանութեան նոգովեալ սողնոյ որ արկանէ զթոյնս իւր՝ 'ի կողմանս ասիացւոց և փրեզացւոց շաչէին : Իսկ Մոնտանոս հպարտացեալ ձեռն յանձին հարեալ թէ նա իցէ հոգի բարեխօս. և Պրիսկիլայ և Մաքսիմիլիան կանայք էին 'ի նորայոց անտի, և նոքա հպարտացեալ ձեռն յանձին հարեալ էին, զի մարգարէք էին նոքա Մոնտանոսի :

ԳԼՈՒԽ ԺԵ.

Վասն հերձոռածոյն Քրիստոնայ որ 'ի Հռովմ
քաղաքի :

Էին և որ 'ի Հռովմ քաղաքի գոռողանային, և էր
նոցա առաջնորդ Փլորիանոս՝ որ անկեալ էր յերիցու-
թենէ եկեղեցւոյ, և ընդ նմին Բլաստոս որ 'ի նոյն օ-
րինակ կործանումն էր գլորեալ, որք զբաղումն 'ի ման-
կանց եկեղեցւոյ ձգէին զկնի կամաց իւրեանց: Եւ
երկոքին սոքա օտարոտի վարդապետութեամբ հակա-
ռակ շքմարտութեան յառնէին:

ԳԼՈՒԽ ԺԶ.

Թե զի՛նչ վասն Մոնտանեայ և վասն սոռո
մարգարեից ևորա իցեն քանք:

Իսկ ընդդէմ աղանդոյ՝ որ անուանեալ կոչին Փոխ-
բացւոց, զէն զօրաւոր և հակառակամարտ յարոյց
Աստուած զԱպողինար Հերապօլեցի, զոր 'ի վեր անդր

Հնգետասաներորդ. վասն բաժանմանն Փղորիանոնայ.
և Բաղեստոսի, որ եղև 'ի Հռովմ քաղաքի:

Բայց էին այլք որ 'ի Հռովմ քաղաքի գոռողանային, զի էր նո-
ցա առաջնորդ Փլորիանոս, որ անկեալ էր յերիցութենէն եկեղե-
ցւոյ, և ընդ նմին Բաղեստոս՝ որ ըստ նմին օրինակի անկաւ և նա.
զի նոքա և զբաղումն և 'ի մանկանց եկեղեցւոյ ձգէին զկնի կամաց
իւրեանց. և երկոքին նոքա իւրաքանչիւր կային հակառակ շքմար-
տութեանն:

Վերտասաներորդ. թե զի՛նչ սաք վասն Մոնտանեայ,
և վասն սոռո մարգարեից՝ որ էին ընդ նմա:

Իսկ ընդդէմ աղանդին որ անուանեալ կոչին փրկացւոց, զօ-
րութիւն շքմարտութեանն յարոյց մարտնչել ընդդէմ նոցա ուղղին

յիշեաց բանս, ընդ նմա և զայլս բազումս հզօրս բանիւ՝ ջախիչս նորին, յորոց և բազում ճառք վասն առաջիկայ պատմութեանս թողան մեզ: Եւ ՚ի նոցունց յայնցանէ ոմն ՚ի սկիզբն գրոց իւրոց՝ որ ընդդէմ նոցա, յայտ առնէ, թէ և առանց գրոյ ՚ի բանից բերաւ նոյ յանդիմանեաց զնոսա. և սկիզբն առնէ բանին իբրև զայս օրինակ:

Յառաջ քան զբազում ժամանակս պատուիրեցայ ՚ի քէն, սիրելի Աւրիկիէ Մարկեղէ, յօրինել խօսս ընդդէմ աղանդոյն Միլիթատեայ¹, և յերկմիտս դանդաղեցայ մինչև ցայսօր ժամանակի. ոչ թէ զի ոչ կարէի յանդիմանել զստութիւն և վկայել ճշմարտութեան, այլ զանգիտէի ես և երկնչէի, զի մի երևեցայց ոմանց թէ ՚ի վերայ վարդապետութեան աւետարանի նորոյս կտակի յաւելու ինչ կամիցիմ. զի որ կամին ըստ վարդապետութեան աւետարանին գնալ, ոչ յաւելու ինչ կարէ ՚ի վերայ և ոչ պակասեցուցանել ՚ի նմանէ: Բայց նորոգ երթեալ իմ յԱնիկուրիա գաղատացւոց և գտեալ զեկեղեցի տեղւոյն² ոչ որպէս ինքեանք ասէին ՚ի նոր մարգարէութենէ աստի, այլ որպէս ցուցցի յետոյ՝ ՚ի սուտ մարգարէութենէն մեղեալս և կախարդեալս, և ըստ կարի իմում, որպէս

զինու որ ոչ յաղթահարի՝ զԱպողինարէս, այն որ էրն յԵրազոյն, այն զոր յեշտակեացն զնա բան յառաջագոյն, և զայլս բազումս որ ընդ նմին որ իմաստուն էին բանիւ. զի ՚ի նոցունց յայնցանէ բազում ճառք պատմութեանց թողան մեզ: Իսկ ինքն Ապողինարէս իբրև սկսաւ գրել ընդդէմ նոցա, ցուցանէ և յայտ առնէ թէ և առանց գրոյ յանդիմանեաց զմիւրութիւն նոցա, և իսկ զբան բանի իւրում զնէ իբրև զայս օրինակ. Յառաջ քան զբազում ժամանակս, ասէ, պատուիրեցայ ՚ի քէն, սիրելի Աւրիկէ՝ Մարկեղէ, զնել խօսս ընդդէմ աղանդին որ անուանեալ կոչի Միլիթատեայ և արգելայ մինչև ցայսօր ժամանակի, ոչ թէ զի ոչ կարէի ես յանդիմանել զստութիւն և վկայել ճշմարտութեան, այլ զանգիտէի ես և երկնչէի զի քի երևեցայց ես ոմանց՝ եթէ ՚ի վերայ վարդապետութեան կտակարանացն նորոյ աւետարանին կամիմ ես յաւելու ինչ. զի այն որ կամի գնալ ըստ վարդապետութեան աւետարանին ոչ կարէ յաւելու ՚ի վերայ նորա և ոչ պակասեցուցանել ՚ի նմանէ ինչ: Բայց նորոգ երթեալ էի ես յԱնիկուրիա գաղատացւոց, և հասի ժամանեցի ես եկեղեցւոյն պոնդացւոց որ խռովեալ էր ՚ի նոր մարգարէութենէ աստի յայսմանէ, որպէս և նքին ասեն. Իբր

¹ Յօր. Ժիւլի Ժի. Իսկ Մ-իւլ-Է-Է-Է պարսէ Ժի Մ-իւլ-Է-Է:

Հնորհք Տեառն մերոյ ետուն՝ խօսեցայ յեկեղեցւոյ վասն սոցին այսոցիկ, և վասն այլոց ՚ի նոցուն առաջի արկելոց զաւուրս բազումս, որպէս զի եկեղեցին լի եղև ուրախութեամբ և ցնծութեամբ և հաստատեցաւ ՚ի հաւատս ճշմարտութեան. և որ հակառակորդն էին մերժեցան առ ժամանակ մի, և աստուածամարտքն՝ ամօթալից տրտմեցան: Բայց աղաչեցին երիցունք տեղւոյն այնորիկ, զի որ միանգամ խօսեցեալն եղև ընդդէմ այնոցիկ՝ որ հակառակ էին բանին ճշմարտութեան, գրով թողուլ նոցա ՚ի յիշատակ: Ընդ մեզ էր և երիցակիցն մեր Զոտիկոս Ոտրինացի: Բայց ոչ կատարելով զինդիր նոցա՝ խոստացաք միայն գրել աստէն Հնորհելոյն Աստուծոյ, և փութով պնդութեամբ տալ տանել նոցա: Զայս և զայլ սոցին նմանս ասելով նորա ՚ի սկիզբն խօսից իւրոց, յառաջ մատուցեալ զճառն՝ պատմէ ապա այսպէս, թէ որպէս պատճառք եղեն այսր աղանդոյ. Ստամբակութեամբ, ասէ, և նորոգ երկպառակութեամբ ճեղքելոյ հերձուածոյն յեկեղեցւոյ անտի՝ եղեն պատճառք օրինակ զայս. գիւղ մի է, ասէ, ՚ի Միւսիա՝ ՚ի սահմանագլուխ Փռիւգացւոց Արդաբա անուն, անդ Մանտանոս ոմն ՚ի նորակերտ հաւատացելոց անտի յաւուրս Գրատոսեայ փո-

երեկ նա յիրաց անտի մարգարէութենէն՝ սուտ. և ըստ կտրի զօրութեան իմոյ որպէս Հնորհք տեսան մերոյ ետուն. խօսեցայ յեկեղեցւոյ վասն սոցին այսոցիկ, և վասն որոյ իմք խոստանան աւուրք բազումք, որպէս զի եկեղեցին լի եղև ուրախութեամբ և ցնծութեամբ. և որ հակառակորդն էին՝ մերժեցան առ ժամանակ մի, և որ վերակացու էին նոցա՝ ամօթալից արտմեցան: Բայց աղաչեցին երիցունքն որ էին յամենայն աշխարհի անդ, եթէ որ միանգամ խօսեցեալն եղև ընդդէմ այնոցիկ որք հակառակ էին բանին ճշմարտութեան, գրով թողցէ զնոսա նոցա. իբրև էր ընդ մեզ որ պաշտօնակիցն մեր երէց Զոտիկէ: Բայց առնելով զայս ոչ արատք, այլ խոստացաք գրել աստէն Հնորհքն Աստուծոյ փութով պնդութեամբ և տալ տանել նոցա: Եւ յետ այսորիկ ասաց այլ ևս. և իսկ զանէ բանի իւրոյ պատմէ վասն այսր որ եղեն պատճառք այսր աղանդոյ, մինչեւ ելայ ՚ի բանի անդայսպէս. Պատճառք, ասէ, եթէ որպէս երեւցաւ հերձուած աղանդին նոցա ընդդէմ ամենայն եկեղեցւոյն, այսպէս եղև: Գեւզ մի, ասէ, թէ է ՚ի Միւսիա փրիգացոց՝ զի անուն է նորա Արեգբու. զի անդ ասի վասն միոյ ուրումն որ հաւատաց նորոգ, զի անուն էր նորա Մոնտանոս, յա-

• Յօր. Թիւղիւս Եփեսացոյ:

խանակի բղէշին Ասիացւոց, չարաչար ցանկութեամբ գահերիցսութեան վառեալ, ետ մօտ թշնամոյն յանձն իւր, և զգեցաւ հոգի չար մոլորութեան, և յանկարծակի սկսաւ ելանել 'ի մտաց իւրոց, և մարգարէանալ և խօսել բանս օտարոտիս արտաքոյ սովորութեան տուչութեան եկեղեցւոյ, որ 'ի վերուստ անտի կարգեալ առ մեզ հասանէր: Իսկ որ միանգամ 'ի ժամանակին յայնմիկ լուան 'ի նմանէ զբանս այլանդակութեան, ոմանք զչարեցան, և իբրեւ առն՝ յոր հոգի մոլորութեան մտեալ իցէ և զօրութիւն դիւական և խռովիչ ժողովրդեան լինիցի, սաստեալ արգելուն նմա զի մի խօսեսցի. և յիշէին զպատուէրս Տեառն մերոյ և զսաստս՝ զգուշանալ արթնութեամբ 'ի սուտ մարգարէից անտի: Իսկ կէսք իբրեւ 'ի հոգի սուրբ և 'ի պարգևս մարգարէութեան հայեցեալ պարծէին նովաւ, և յողացեալ մեղկէին յանձինս իւրեաց և ոչ յիշէին զպատուիրանս Տեառն մերոյ. և կախարդեալք դիւթեալք 'ի նմանէ, զխելաբախն, ըզփաղաքուն և զմոլորեցուցիչ ժողովրդեան զոգին՝ խրախուսեալ յորդորէին զի մի լռեսցէ այնուհետև: Եւ արուեստգիտութեամբս այսու, մանաւանդ չարարութեամբ հնարիւք նենգութեան, մենքենայեաց բանսար-

ւուրս Փրատոսեայ անթիհիւպատոսին ասիացւոց. զի բազում ցանկութեամբ առաջնորդասիրութեամբ ետ յանձն իւր ճանապարհ լինել թշնամոյն, և զգեցաւ զնա հոգի չար մոլորութեան, և յանկարծակի սկսաւ ելանել 'ի մտաց իւրոց, և սկսաւ մարգարէանալ և խօսել բանս օտարոտիս, արտաքոյ սովորութեան տուչութեան եկեղեցւոյ: Իսկ որ միանգամ էին յայնմ ժամանակի, որք լուանն 'ի նմանէ զբանս օտարոտիս, ոմանք զչարացան, իբրեւ զայր մի յոր հոգի մոլորութեան մտեալ է և զօրութիւն գիւլի. խռովեցուցանէ զժողովուրդս, սաստէին նմա և արգելուն զի մի խօսեսցի. և յիշէին զպատուիրանն տեառն մերոյ՝ զի սպանայր զգուշանալ զուարթութեամբ 'ի սուտ մարգարէից անտի: Իսկ կէսք իբրեւ 'ի հոգի սուրբ և 'ի պարգևս մարգարէութեան հպարտացեալ պարծէին նոքք, և լքեալ մեղկէին՝ նոքա յանձինս իւրեանց, և ոչ յիշէին զպատուիրանն տեառն մերոյ, և զայն հոգի որ մեղանչէ մտաց, և կուրացուցանէ զնա, և մոլորեցուցանէ զժողովուրդս՝ զի մոլորին և գերին 'ի նմանէ, յորդորէին զնա որպէս զի մի գաղարեացէ նա այնուհետև: Եւ էր այն արուեստգիտութեամբ մեքենայից թշնամոյն, որ հնարեալն վասն կորստեան այնոցիկ որ լռենն նմա, յայնմիկ զի

կուն զկորուստ անհնազանդիցն և անլուղացն, և որք արտաքոյ քան զարժանն պատուէին զնա, զարթոյց և վառեալ բորբոքեաց զմիտս նոցա զօտարացելոցն 'ի ճշմարիտ հաւատոց: Յարոյց և այլ երկուս կանայս՝ զորս և ելից հոգւով մոլորութեան, որք և շամբշաբար, անձահս և օտարաձայնս, ըստ օրինակին, որպէս կանխեցաք ասացաք՝ բարբառէին: Եւ որք միանգամ խնդալով ընդ այնս պանծային, երանելիս զնոսա կարդայր ոգին մոլորութեան, և 'ի ձեռն մեծամեծ խոստմանց ուռուցեալ փքացուցանէր զնոսա. և երբեմն իսկ ճարտարութեամբ իմն և արժանահաւատ օրինակաւ յայտնապէս պարտաւորէր զնոսա, որպէս զի և յանդիմանիչ իսկ երևեսցի նոցա: Սակաւք էին որ 'ի Փոխդացւոց կողմանէն մոլորեցան. և զամենայն եկեղեցիին որ 'ի ներքոյ երկնից, ուսուցանէր դէն հայհոյել ժպրըհոյութեամբ, այլ ոչ պատիւ և ոչ մուտս 'ի նոսա դտանէր ոգին սուտ մարգարէութեան: Քանզի հաւատացեալք որ էին 'ի կողմանս Ասիացւոց, բազում անգամ 'ի բազում տեղիս ժողովեալ վասն այսր, և քննեալ զնոր վարդապետութիւնս, վճիռս 'ի վերայ դնէին թէ պիղծ է և ամբարիշտ, և այսպէս դատապարտեալ զաղանդն մերժեցին յեկեղեցւոյ և 'ի բաց հալածեցին 'ի հաղորդութենէ նորա: Զայս յառաջին

պատուէին զնա արտաքոյ քան զարժանն, և զարթոյց և այրեաց զեօրհուրդս նոցա որ ննջէինն 'ի ճշմարիտ հաւատոց անտի. և յարոյց այլ ևս երկուս կանայս և ելից զնոսա հոգւով մոլորութեան. և խօսէին նոցա մոլորութեամբ և 'ի ժամ տարածամ և արտաքոյ քան զօրինակ արժանաւոր ըստ նմանութեան Մոնտանոսայ. և որ միանգամ նայէին ընդ նոսա՝ լուծեալ լսանէին. և երանի տայր նոցա դէն, և 'ի ձեռն մեծամեծ խոստման հպարտացուցանէր զնոսա: Իայց երբեմն և պարտաւորէր զայր մի իբրև 'ի նմանութենէ կերպարանաց, որպէս զի եղեցի նա արժանի հաւատալոյ՝ թէ և յանդիմանիչ է նա. սակաւք իսկ էին 'ի փրկեացւոց կողմանէն որ մոլորեցան. և զամենայն եկեղեցի որ էին 'ի ներքոյ երկնից՝ ուսուցանէր նոցա ժպրըհոյութեամբ իւրով դէն հայհոյել. վասն զի ոչ ընդունէին զնոսա պատուով, և ոչ սուտ ճանապարհի սուտ մարգարէութեան գտանէր 'ի նոսա դիւին: Զի ամենայն հաւատացեալքն որ էին 'ի կողմանս ասիացւոց՝ բազում անգամ ժողովեցան 'ի բազում տեղիս վասն այսր, և զնոյն բանս որ խօսեալ լինէին նորոգ, մեծին զնոսա 'ի հարցափորձ. և վճիռ 'ի վերայ դնէին նոցա թէ բանք են պիղծք, և խոսեցին տնարգեցին զաղանդն զայն. և այսպէս ընկե-

խօսս իւր. ապա ընդ բովանդակ գիրմն սփռելով զկրշտամբանս իւր ընդդէմ մոլորութեան աղանդոյս՝ մերս յառաջագոյն յիշատակեալ մատենագիր. յերկրորդ գիրմն ապա վասն կատարածի նոցին առէ այսպէս. Մարգարէասպանա զմեզ կոչեն, փոխանակ զի զշաղակրատ մարգարէս նոցա մեք ոչ ընկալաք, զի ասեն թէ սոքա են զորս խոտացաւ Տէրն մեր առաքել Ժողովրդեան: Աղաչեմք վասն Աստուծոյ տացեն մեզ պատասխանի, զի իցէ՞ որ 'ի նոցանէ' որ 'ի տանէ անտի Մոնտանայ են և 'ի կանանց ստաբանից, որ հալածեցան 'ի Հրէից անտի կամ սպանան յանօրինաց. չիք իսկ և ոչ մի: Եւ ոչ որ 'ի նոցանէ ըմբռնեցաւ վասն անուանս և խաչեցաւ. և ոչ 'ի Ժողովս Հրէից 'ի կանանց անտի նոցա որ տանջեցաւ կամ քարկոծեցաւ երբեք. այլ այլով մահուամբ ասի թէ Մոնտանոս և Մաքսիմիլա մեռան: Քանզի որպէս զրոյցք ասեն, երկոքին սոքա 'ի մտակորոյս խելաբախ հոգւոյ անտի խեղդ արկեալ անձանց մեռան. ոչ եթէ 'ի միասին, այլ իւրաքանչիւր յիւրում ժամանակի ըստ մահուն Յուդայ մասնի: Որպէս և զարմանալին այն և առաջին պարագլուխ մարգարէութեանս այսորիկ Թէոդոտոս, ելեալ 'ի մտաց իւրոց հաւատաց ոգւոյն մոլորաւ

ցանն որս յեկեղեցւոյ, և մերժեցան 'ի հաղորդութենէ նորա: Զայս պատմեաց Ապոլինարոս նախ ինքն, և յամենայն խօսսն իւր արար յանգիմանութիւն մոլորութեանս այսմիկ: Եւ յերկրորդ խօսսն վասն կատարածի սոցին այսպէս ասաց. Քանզի, ասէ, կոչեն զմեզ մարգարէս անօգուտ, փոխանակ զի ոչ ընկալաք մեք զսուտ մարգարէսն նոցա. զի ասեն թէ սոքա են զոր խոտացաւ Տէրն մեր առաքել Ժողովրդեանս այնմիկ, տացեն մեզ պատասխանի իբրեւ առաջի Աստուծոյ, զի եթէ իցէ՞ որ այնցանէ որ 'ի տանէ անտի Մոնտանոսայ են, և 'ի կանանց անտի որ սկսան խօսել ստութիւն, որ հալածեցան 'ի Հրէից անտի, կամ սպանան յանօրինաց. չիք իսկ և ոչ մի, և ոչ որ 'ի նոցանէն ըմբռնեցաւ վասն անուանս այսորիկ և խաչեցաւ. և ոչ 'ի Ժողովս Հրէիցն մի որ 'ի կանանց անտի նոցա տանջեցաւ կամ քարկոծեցաւ երբեք: Իայց աչով մահուամբ ասի զնոցանէն թէ մեռան: Զի Մոնտանոս և Մաքսիմիլիայ սոքա երկօքին շարժեցան յապականիչ հոգւոյ անտի և սպանին զանձինս իւրեանց, ոչ եթէ 'ի միասին, այլ 'ի ժամանակի մահու միոյ միոյ 'ի նոցանէն. և այս համարաւ է զնոցանէն թէ այսպէս մեռան, ըստ մահուն Յուդայ մասնի: Եւ որպէս ասի բան վասն այսորիկ որ գլու-

տիկոս՝ որ 'ի Կոմանայ գեղջէ, և զՅուլիանոս յԱպա-
մէայ: Զորոց խցին զգերանս՝ որ 'ի տանէ Թէմիսոնեայ
են, և ոչ ետուն թոյլ յանդիմանել զհոգին զայն,
զսուտ և զմոլորեցուցիչ ժողովրդեան: Եւ 'ի սոյն յայս
խօսս՝ ընդ այլ բազում բանս յանդիմանութեան սուտ
մարգարէութեանց Մաքսիմիլայ, ասէ և վասն ժամաւ
նակին, յորում գրեաց զայսոսիկ, և յիշատակէ զկան-
խասաց գուշակութիւնս՝ կնոջն՝ Թէ պատերազմ և
խռովութիւն լինելոց է: Զորոց գուշակութեանցն զսը-
տութիւն յանդիմանեալ կշտամբէ նա բանիւս: Եթէ
Զիւրդ ոչ ահա յայտ եղև և յայսմ ևս ստութիւն
նորա, զի ահաւասիկ աւելի քան զերեքտասան ամեն
մինչև ցայսօր, յորմէ հետէ մեռաւ կինս այս, և ոչ ե-
ղև պատերազմ՝ ոչ աշխարհաւ և ոչ առանձին. նաև
քրիստոնէից ևս առաւել խաղաղութիւն եղև 'ի գը-
թութեանցն Աստուծոյ: Այսոքիկ յերկրորդ գրոց նո-
րա: Եդից սակաւուք և յերրորդ գրոց նորա վասն որոց
հպարտացեալ պարծին թէ բազում վկայք եղեն 'ի
նոցանէ. և ասէ այսպէս. Բորժամ ամենայնիւ, զորս
ասացաք՝ յանդիմանին, և չիք նոցա ինչ ասելոյ, դի-
մեալ ապաւինին ապա 'ի վկայսն՝ Թէ վկայս բազումս
ունինք մեք, և Թէ հաւատարիմ նշանակ իցէ այս զո-
րութեան մարգարէական ոգւոյն՝ որ 'ի նոսա: Սակայն

զի զսոսա արդելին այնոքիկ որ 'ի տանէ Թէմիսոնեայ, և ոչ ետուն
թոյլ յանդիմանել զհոգին զայն, և ցուցանել Թէ սուտ է նա և մո-
լորեցուցիչ ժողովրդեան: Եւ 'ի սոյն յայս խօսս գործեալ ասաց
նա և այլ բազում ևս վասն յանդիմանութեան սուտ մարգարէու-
թեանն Մաքսիմիլայ. և ասաց նա վասն ժամանակին յորում գրեաց
զայս, և յիշատակէ և զբանս մարգարէութեանն, զի և գիւթեաց
նա՝ Թէ պատերազմ և խռովութիւն լինելոց է: Եւ յանդիմանեալ
կշտամբէ նա զստութիւն նորա. եթէ զիւրդ, ասէ, ոչ ահա յայտ
եղև և յայս ևս ստութիւն նորա. զի ահաւասիկ աւելի քան զերեք-
տասան ամ մինչև ցայսօր՝ զի մեռեալ կնոջն այնմիկ և ոչ եղև պա-
տերազմ, և ոչ յամենայն աշխարհ. նաև քրիստոնէից ևս առաւել
խաղաղութիւն եղև 'ի գթութեանցն Աստուծոյ: Եւ այլ իսկ յերկ-
րորդ խօսից անտի եդից սակաւիկ մի բանիւ. վասն այնոցիկ որ հը-
պարտացեալն պարծին, եթէ և 'ի նոցանէն եղեն վկայք բազումք,
ասաց իսկ այսպէս. Եթէ յորժամ ամենայնիւ յանդիմանին, և չիք
նոցա ինչ ասելոյ յուսացեալ ապաւինէին նոքա 'ի վկայս, և ասեն՝
վկայս բազումս ունինք մեք. և այս օրինակ է հաւատարի՝ եթէ սուտ
է հոգին մարգարէութեան որ ասի Թէ է առ նոսա. զի տուի քան

ըստ իս՝ չեն այս ամենեւին ճշմարտութեան հաւատ տիք. զի են և յայլոց հերձուածոց՝ որոց իցեն բազում վկայք, այլ ոչ վասն այնորիկ ինչ հաւանիմք նոցա, և ոչ եթէ՝ ճշմարտութիւն գոյ ՚ի նոսա՝ խոստովանիմք։ Նախ ՚ի Մարկիոնի հերձուածոյն՝ որ Մարկիոնացիքն կոչին, բազում վկայս Քրիստոսի ունել ասեն՝ որք ըզնոյն ինքն զՔրիստոս ճշմարտութեամբ ոչ խոստովանին, Եւ յետ սակաւու միոյ յարէ ապա ՚ի նոյն. վասն այսորիկ որք միանգամ ՚ի վկայութիւն ճշմարիտ հաւատոցս կոչին յեկեղեցւոյ, և դէպ լինի նոցա ընդ առաւանեալ վկայսն յաղանդոյ անտի Փաիւղացւոց գլխանել, որոշին ՚ի նոցանէ և ոչ կցորդին ընդ նոսա, զի ոչ կամին հաղորդ լինել ընդ հոգւոյն Մանտանեայ և կանանցն ժյոնցիկ։ Եւ զի զոր ասեան ճշմարիտ է, դէպ եղև յաւուրս մեր յԱպամէա, որ ՚ի վերայ Մենանդրոս գետոյ, զի ՚ի վկայից անտի ՚ի Գայիոսէ և յԱղէքսանդրոսէ՝ որք յԵւմենեայ էին սոյն այսպէս եղեալ ցուցաւ։

զամենայն ասէ որ չէ ճշմարիտ. զի և յայլոց հերձուածոց են որոց են նոցա վկայք բազումք, այլ ոչ վասն այսր ասեմք եթէ բարւոք անին, և ոչ խոստովանիմք եթէ ճշմարտութեամբ գոյ առ նոսա. և նախ մարկիոնացւոց հերձուածոց անտի, զի ասեն թէ վկայք բազումք են առ նոսա. բայց ՚ի Քրիստոս ճշմարտիւ ոչ խոստովանին։ Եւ յետ սակաւու միոյ ասաց զարձեալ։ Վասն այսորիկ յորժամ կոչին յեկեղեցւոյ ՚ի վկայութիւն որ միանգամ ունին զհաւատոս ճշմարիտ ընդ վկայսն որ կոչին յաղանդոյ անտի քրիզացւոց, որոշին ՚ի նոցանէ, և իբրև ոչ կցորդին ընդ նոսա կատարին։ Քանզի ոչ կամին հաւատալ նոքա հոգւոյն՝ որ է ՚ի Մանտանոս և ՚ի կանայսն յայնոսիկ. և այս ճշմարիտ և յաւուրս մեր եղև յԱպամէայ՝ այն որ են ՚ի վերայ Մենանդրոս գետոյ, յայնոսիկ որ ՚ի տանէ անտի Գայիոսի և Աղէքսանդրեայ են, որ վկայեցին յԱմենիայէ։

ԳԼՈՒԽ ԺԷ.

Վասն Միլիտադեսայ և վասն գրոց ևորա:

Ի սոյն գիրս իւր յիշատակ առնէ սա և զՄիլիտադէայ ումեմնէ մատենագրէ, որպէս եթէ գիրս յօրինեալ և սորա ընդդէմ հերձուածոյս: Քանզի բանս վկայութեան 'ի նոցայոց անտի ածեալ 'ի մէջ, յարէ ապա 'ի նոյն, թէ զայս գտի 'ի գիրո ռըեք նոցա ընդդէմ խօսիցն Աղկիբիադէայ¹⁰ եղբօր մերում, որ ցուցանէր նոցա թէ չէ պարտ մարգարէի 'ի հիացման անդմտաց իւրոց խօսել, այլ 'ի կարճոյ համառօտել: Եւ 'ի բանի անդ իւրում իջեալ գայ նա 'ի նոսա՝ որ միանգամ մարգարեացան 'ի նոր կտակարանս, ընդ որս հաւմարի և զկին մի Ամիա անուն և զկողրատոս, ասելով այսպէս թէ. Սուտ մարգարէն 'ի խանդս մտաց իւրոց է, որում զհետ գայ ապա և աներկիւղ ժպրհութիւն, որ 'ի կամայական անուսումնութենէ յառաջ եկեալ

Եօրենատաներոց. վասն Մեղտիդոսեայ՝ և վասն խօսիցն զոր գրեաց:

Զայս իսկ խօսս զոր գրեաց այրս այս՝ վասն որոյ ասացաքս յիշատակէ և զՄեղտեգոս օրինակագիր եկեղեցւոյ, զոր գրեաց և նա խօսս ընդդէմ այսր աղանդի: Իբրև եդ նա բանս ինչ 'ի նոցայոց անտի, և յաւելու և ասէ. Թէ զայս գտցես* 'ի խօսս մի նոցա, որ կան հակառակ ընդդէմ խօսիցն Աղկիբիադէայ եղբօր մերում, այն որ 'ի նմա ցուցանէր նա թէ ոչ պիտոյ է մարգարէի խօսել արտաքոյ մրտաց իւրոց. և կարճ՝ 'ի կարճոյ: Մինչդեռ իջեալ գայ նա 'ի բանի անդ իւրում կարգէ զայսոսիկ, որ միանգամ մարգարեացան 'ի նոր կտակարանս, զի ընդ այնոսիկ համարի և զկին մի զի անուն էր նորա Ամասիայ, և զկողրատոս** ասաց իսկ այսպէս. Թէ մարգարէ սուտ արտաքոյ մտաց իւրոց եղև, և վասն այսորիկ անամբօ և աներկիւղ՝ սկսանի իսկ 'ի կամս իւր անգիտութեամբ. բայց գնայ նա ոչ 'ի կամս իւր մտրութեամբ, որպէս յառաջագոյն կանխեցի ասացի: Զի ըստ այնմ օրինակի ոչ կարեն ցուցանել թէ եղեր մի 'ի

* Եօր. 4713:

** Եօր. ևս կողրատոս:

փոխի ապա յակամայ մոլեգնութիւն, զոր և յառաջագոյն կանխեցաք ասացաք: Եւ թէ չկարացին նոքա ցուցանել ըստ այսմօրինակի ոչ 'ի հին կտակարանս և ոչ 'ի նորս ընկալեալ ուրուք զհոգի մարգարեութեան, ոչ զԱգաբոս, ոչ զՅուդա, ոչ զՆիղա, ոչ զդատերս Փիլիպպոսի, ոչ զԱմմիա Փիլադելփացի և ոչ զԿողրատոս և ոչ զայլ որ, ապա մի այսուհետեւ որ չէն նոցա բաժին՝ յայն պարծեսցին: Եւ դարձեալ յետ սակաւու միոյ յարէ. Զի թէ յետ Կողրատեայ և Ամմեայ, որ 'ի Փիլադելփեայն էր, որպէս ասեն նոքա, կանայք տանն Մանտանոսի զշնորհս մարգարեութեան ընկալան, ցուցցեն ապա թէ՛՞՞՞ ոմանք Մանտանեայ և կանանցն նորա յաջորդեցին. զի հարկ է շնորհաց մարգարեութեան լինել 'ի մէջ եկեղեցւոյ մինչ 'ի վերջին գալուստն Քրիստոսի, որպէս և ասաց Առաքեալն: Այլ ոչ ունին ցուցանել նոքա, զի չորեքտասան ամ է 'ի մահուանէն Մաքսիմիլայ մինչև ցայժմ: Զայսոսիկ նա: Իսկ բարեխշատակեալն մեր Միլտիադէս և զայլ եւս արդիւնս ջանասէր երկասիրութեանց 'ի վերայ աստուածային բանից եթող մեզ, որպէս զխօսս՝ զոր ընդդէմ հեթանոսաց, նոյնպէս և զոր ընդդէմ Հրէից արար նա զերկոսին զայսոսիկ 'ի կրկին կարգեալ

մարգարեից, ոչ 'ի հին կտակարանս և ոչ 'ի նորս, յամենեցունց որ միանգամ զգեցան զհոգին սուրբ, ոչ ընդ Առայի և ոչ ընդ Յուդայի և ոչ ընդ Նիղայի, և ոչ ընդ գոտերսն Փիլիպպոսի, և ոչ ընդ Ամասիայ՝ այն որ 'ի Փիլղադփայն՝ էր, և ոչ ընդ Կողրատոսի, և ոչ ընդ միւսմ ումեք յայլոց անտի: Մի այսուհետեւ պարծեսցին այսուհի, իբր ոչ է համար նոցա ընդ նոսա: Եւ գարձեալ յետ սակաւու միոյ ասաց. Զի թէ յետ Կողրատոսեայ, և Ամասիայ՝ այն որ Պիղգադփելայն էր, թէ՛ որպէս ասեն, նաքա ընկալան կանայք տանն Մանտանոսայ շնորհս մարգարեութեան, ցուցցեն եթէ յայնչանէ որ 'ի տանէ անտի նորա են, և 'ի կանանց նորա որ ընկալաւ. զի պիտոյ է շնորհաց մարգարեութեան լինել 'ի մէջ եկեղեցւոյ մինչ 'ի վերջին գալուստն, որպէս և ասաց Առաքեալն. այլ ոչ ունին նոքա ցուցանել, զի չորեքտասան ամ է 'ի մահուանէն Մաքսիմիլայ մինչև ցայժմ: Սա իսկ ասաց զայս ամենայն: Իսկ Միլտիադէսն այն որ ասացն զըմանէն, և յիշատակեալ այլոց պնդութեանց եթող մեզ վասն բանից Աստուծոյ՝ 'ի խօսան զոր գրեաց նա ընդդէմ հեթանոսաց, և միւս եւս զոր արար նա ընդդէմ Հրէիցն. և յերկոսին ճառան իւրաքանչիւր

• Յօր. որ Փիղադփէն էր, այլ որ. որ Պիղադփէն էր:

գիրտ: Եւ առ աշխարհի իշխանս վասն իմաստասիրութեան՝ զոր պաշտէր նա, արար պատասխանատուութիւն:

ԳԼՈՒԽ ԺԸ.

Թե՛ ո՛րպէս յանդիմանեաց Ապողոնիոս զաղանդն Փոռզագւոց և կամ թէ՛ զո՛յց ունաց արար ևս յիշատակ:

Իսկ Ապողոնիոս մատենագիր եկեղեցւոյ՝ ի հերթումն աղանդոյն Փռիւգացւոց ձեռն արկեալ՝ որ հօրացեալն էր յայնժամ, և արար ուրջն առանձին խօսս ընդդէմ նոցա, և զհռչակեալն՝ ի նոսա մարգարէութիւնս սուտ եցոյց, և զվարս առաջնորդաց աղանդոյս. այսորիկ յանդիմանեալ կշտամբեաց: Լուր զնորին իսկ բանս զոր վասն Մոնտանոսի գրէ այսպէս. բայց թէ՛ ո՛րք իցէ այս նոր վարդապետս, գործք նորա և ուսումն վարդապետութեանն ցուցանեն: Սա է՝ որ ուսոյցն զլուծումն ամուսնութեան և եդ օրէնս պահոց. որ զՊեպուզա և զՏիւմիոն զքաղաքկնեարն Փռիւգացւոց՝

՝ի նոցանէն երկուս երկուս խօսս եղեալ է նորա: Բայց դարձեալ և և խօսս պատասխանեալ եղեալ է նորա ընդդէմ հեթանոսաց, վասն Փիլիսոփայութեան այնմ յորում ինքն էր:

Որքևստաներորդ. թէ ո՛րպէս յանդիմանեաց Ապողոնիոս զաղանդն փրիգացոց. և կամ զորս յիշատակեաց:

Իսկ ընդդէմ աղանդին անուանեալ կոչի փրիգացւոց, և Ապողոնիոս այր օրինակագիր մանուկ եկեղեցւոյ, իբրու յայնժամ սասակացեալ էր ի կողմանս փրիգացւոց, խօսս մի արար յանդիմանութեան, և զմարգարէսն որ անուանեալ էր ՝ի նոսա՝ յանդիմանեաց զի սուտ են. և զվարս առաջնորդաց աղանդին այսորիկ թէ՛ որպէս էին՝ յանդիմանեալ կշտամբեաց: Լուր զուր զնոցա բանն զոր ասաց նա վասն Մոնտանոսեայ այսպէս. Բայց թէ՛ զինչ որ իցէ այս նոր վարդապետս՝ գործք և ուսումն իւր ցուցանեն: Սա է որ ուսոյց զլուծումն ամուսնութեան, և եդ օրէնս պահոց, այն որ զՊապողայն և զՏիմոն՝ Երուսաղէմ կոչէ զնոսա, բայց են սղաք քաղաքք փոքրիկոնք փրիգացւոց: Եւ կամեցաւ նա ժողովել զամենայն որ

Երուսաղէմ անուանեաց, կամելով անդր ժողովել յամենայն տեղեաց՝ որ միանգամ հաւանեացին նմա, և կացոյց հարկահանս պահանջողս արծաթոյ, և յանուն պատարագաց հնարեցաւ առնուլ կաշառս, և ռոճիկ կարգէր որոց միանգամ քարողէին զուսումն նորա, զի՛ի ձեռն պորտաբոյժ զօլաքաղութեան նոցին հաստատեսցի ուսումն վարդապետութեան նորա: Զայս վասն Մոնտանոսի: Իսկ վասն մարգարէութեաց նորա յառաջ մատուցեալ զբանն իւր ասէ այսպէս. Այլ վասն կանանցս այսոցիկ պարագլուխ մարգարէիցս յայտ առնեմք, զի յորժամ լցան հոգւով մոլորութեան, թողին զարս իւրեանց. և զիմրդ ապա թոնն նոքա կոյս կոչելով Պրիսկիլա: Եւ յաւելեալ՝ի բանս իւր ասէ. Գիտես ապաքէն, զի ամենայն գիրք արգելուն և կարճեն չառնուլ մարգարէի կաշառս և արծաթ. արդ յորժամ տեսանեմ ես զմարգարէ զի առնու ոսկի և արծաթ և հանդերձս պատուականս, զիւրդ ոչ հրաժարեցայց ՚ի նմանէ: Պարձեալ գալով ՚ի բանս իւր վասն միոյ ՚ի նոցանէ՝ որ խոստովանողն կարծին առ նոսա, ասէ այսպէս. Եթէ Թէմիսոն ինքնին՝ որ զգեցեալ էր զժլատ ագահութիւն, և չկարաց տանել զնշան խոստովանութեան, այլ բազում ար-

միանգամ հաւանեացին նմա յամենայն տեղեաց, այն որ կացոյց հարկահանս պահանջողս արծաթոյ. և յառնու պատարագաց հնարեցաւ առնուլ կաշառս՝ այն որ հարկս ապրէ պարգևս բաշխէր ամենայնի որ միանգամ քարողէին զուսումն նորա: զի ՚ի ձեռն զօլաքաղութեան նոցա հաստատեսցի ուսումն բանի նորա: Զայս իսկ ասաց վասն Մոնտանոսեայ և մարգարէիցն նորա, և գրեաց այսպէս. Թէ ցոլանեմք նախ վասն մարգարէիցն նորա, յորժամ լցան, ասէ, հոգւով մոլորութեան, թողին զարս իւրեանց. արդ զիմրդ ասեն վասն Պրիսկիլայ և կոչեն զնա կոյս: Եւ գարձեալ ևս յաւելու և ասէ. Գիտես գու զի ամենայն գիրք արգելուն և կարճեն զմարգարէ՝ զի մի առցէ կաշառ և արծաթ: Արդ յորժամ տեսանեմ ես զմարգարէ, զի առնու ոսկի և արծաթ և հանդերձս պատուականս, զիւրդ ոչ հրաժարեցայց ՚ի նմանէ: Եւ գարձեալ մինչեւ ի վանէ գայ ՚ի բանի անդ իւրում, ասաց վասն միոյ խոստովանելոց անտի նոցա այսպէս. Եթէ Թէմիսոն, որ զգեցեալ էր զագահութիւն կերպարանք, որպէս զի արժանի լիցի ընդունելոյ, այն որ ոչ առ նա ըզնշանն խոստովանութեան, այլ բազում արծաթով թափեաց նա յիւրմէ զկապանսն. որ իբրեւ արժան էր խոնարհել մտաց նորա,

Ժաթով թափեաց նա յիւրմէ զկապանս, և վասն որոյ խոնարհեալ պարտ էր, վասն այնորիկ իբրեւ վկայ հը պարտացեալ պարծէր նա և համարձակեցաւ ըստ նը մանութեան առաքելոցն գրել թուղթ կաթողիկէ և աշակերտել զայնոսիկ՝ որ առաւելագոյն հաւատացեալ էին քան զնա, պատերազմակից լինել 'ի քարոզութիւն նորաձայն վարդապետութեան, և հայհոյել զՏէր մեր և զառաքեալսն և զեկեղեցի սուրբ: Եւ վասն այլոց դարձեալ՝ որ իբրեւ վկայս պատուին 'ի նոցանէ, գրէ այսպէս. Զի մի զբազմաց առցուք 'ի խօսել, ասասցէ մեզ կինն այն մարգարէ յԱղէքսան գրիոյ, որ կոչէր զանձն իւր վկայ, որ 'ի միասին ընդ նմա ճաշակէր, որ 'ի բազմաց երկրպագութիւն առ նոյր, զորոյ գլափշտակութենէն և զայլոց ժպրհութեանցն պատուհասակոծ եղելոց ոչ է մեզ պիտոյ աւել, որոց վկայ են ներքնատունք մեհնաց՝ յորս արձանագրեալ հրապարակին յանցանքն: Արդ մի, ում թողուցու զմեզս. մարգարէն գլափշտակութեանց վրկային, եթէ վկայն զազահութեան մարգարէին: Զի իբրեւ Տէրն մեր ասաց. Մի ստանայք ոսկի, և մի՛ արծաթ և մի՛ երկուս հանդերձս. նոքա հակառակ աւմենայնի յանցանէն յարգելեալ յստացուածս յայսոսիկ: Եւ ցուցցուք զի որ առ նոսա վկայքն կոչին և մարգարէք, ոչ միայն 'ի մեծատանց, այլ և յաղքա-

վասն այսորիկ իբրեւ վկայ հպարտացեալ պարծէր նա, և համարձակեցաւ նմանող լինել առաքելոյ, և գրել թուղթ կաթողիկէ. և աշակերտել զայնոսիկ որ առաւելագոյն հաւատացեալ էին քան զնա, զի կրթեացին ընդ նմա բանիւք սնոսուովք, և հայհոյեսցնէր զտէր մեր և զառաքեալսն նորա և զեկեղեցի սուրբ: Եւ վասն միւսոյ դարձեալ, այն որ պատուեալ էր 'ի նոցանէն իբրեւ վկայս, այսպէս առաց: Եթէ մի, ասէ, ասասցուք վասն բազմաց, ասասցէ մեզ մարգարէն վասն Աղէքսանգրեայ, այն՝ որ կոչէր զանձն իւր վկայ, այն՝ որ ընդ նմա իսկ ճաշակէր նա, այն՝ որ երկրպագանէն նմա բազումք, այն՝ որ վասն կողոպտից իւրոց և վասն այլոց ժպրհութեան իւրոյ որ 'ի նոսին գատեցաւ, ոչ մեզ պիտոյ ասել, այլ որմոյն աւկան հատանելոյ: Արդ մի, ում թողու զմեզս. մարգարէն թողու զկողոպտուս իւր վկային, եթէ վկայն մարգարէին զազահութեան իւր: Զի իբրեւ տէր մեր ասաց, մի ստանայք ոսկի և արծաթ, և ոչ երկուս հանդերձս, նոքա հակառակ ամենայնի յանցանէն յայսոսառածս որ հասեալ է նոցա: Զի ցուցանեն վասն այնոցիկ որ կոչին առ նոսա վկայք՝ մարգարէք, զի ոչ միայն 'ի մեծատանց,

տաց և յորքոց և յայրեաց արծաթս ժողովէն: Եթէ իցէ նոցա յայսմ տեղի արդարանալոյ, կայցեն մնացեան 'ի նոյնս և պատասխանի արասցեն մեզ զիրացս. իսկ եթէ յանդիմանեալ հաւանեցին, գոնեա յայսմ հետէ դադարեսցեն 'ի յանցանաց անտի իւրեանց: Զի հարկ իսկ է 'ի հանդէս գալ պտղոյ մարգարէին, քան զի 'ի պտղոյ անտի իւրմէ ծառն ճանաչի: Եւ որ կամիցին ստուգիւ ինչ վասն Աղէքսանդրի գիտել. դատեցաւ սա յատենի Եմիլեայ Պրոնտոնեայ փոխանակի բըդէշին Ասիացւոց յԵփեսոս՝ ոչ վասն անուան տեառն, այլ վասն համարձակելոյն 'ի գողութիւն, քանզի կանուխ իսկ անկեալ էր նա 'ի հաւատոցն: Եւ իբրեւ երդուեալ և ստեաց նա յանուն Տեառն և արձակեցաւ, մոլորեցոյց զհաւատացեալս տեղւոյն, և եկեղեցին ուստի էր նա՝ ոչ ընկալաւ զնա, զի աւագակ էր. և որ կամին ուսանել զայս, ունին նոքա զգիւման Ասիացւոց: Եւ սակայն չճանաչէ զնա մարգարէն, որ զամս բազումս ընդ նմա եկաց, վասն որոյ 'ի յանդիմանելս մեր զսա՝ և զնոյն ինքն զմարգարէն նովաւ կըշտամբեմք. և առաջի բազմաց կարեմք ցուցանել զայդ. և եթէ վստահք իցեն՝ տարցեն փորձոյ յանդիմանութեան: Դարձեալ և յայլում վայրի 'ի նոյն գիրս իւր վասն մարգարէից՝ որ պարծին նոքօք յաւելու ասել:

այլ և յողբատաց և յորքոց և յայրեաց ժողովէն նոքա արծաթ. և ապա թէ իցէ նոցա յոյս ապաստանի՝ կացցեն յայսոսիկ. և գիցեն ուխտ մի, զի թէ յանդիմանեցին՝ գոնեայ յայսմ հետէ գաղաբեսցեն 'ի յանցանաց անտի իւրեանց. զի պիտոյ իսկ էր 'ի հանդէս գալ պտղոյ մարգարէին, զի 'ի պտղոյ անտի իւրմէ ճանաչի ծառ: Զի եղիցի յայսին իսկ այնոցիկ որ կամին նորս ասել վասն Աղէքսանդրեայ ցուցցուք յայտնապէս, դատեցաւ սա յԱմիլիոսէ Պրոնտոնեայ՝ անթիհիւպատոսէն եփեսացւոց, ոչ վասն անուան, այլ վասն կողովակիցն զոր ժպրհէր և առնոյր: Եւ իբրեւ ուրացաւ և երգուաւ և ստեաց յանուն տեառն մերոյ և արձակեցաւ, և մոլորեցոյց զհաւատացեալսն որ անդ էին. և եկեղեցին իւր՝ ուստի էր նա՝ ոչ ընկալաւ զնա, քանզի աւագակ էր: Եւ որ միանգամ կամին ուսանել, ունին նոքա զգիւմանն ասիացւոց. այն որ ոչն գիտէ զայս մարգարէ՝ իբրու առ նմա է զամս բազումս, զսա յանդիմանեմք մեք, և 'ի ձեռն նորա և զստացուածս իւր. և կշտամբեմք մեք զմարգարէն զայս ըստ նորա նմանութեան, և կարեմք ցուցանել առաջի բազմաց, և թէ յուսացեալ իցեն՝ համբերեսցեն յանդիմանութեանն: Իայց դարձեալ յայլում վայրի 'ի նոյն խօսս վասն մարգա-

Եթէ ուրանան թէ ոչ առնուն մարգարէքն նոցա կալաւ, զայս իսկ խոստովանեսցին թէ չեն նոքա մարգարէք եթէ միանգամ առեալ յանդիմանեսցին. և բիւր վկայս և հաւաստիս ածից նոցա առ այն. և հարկ իսկ է եթէ համայն պտուղ մարգարէին 'ի փորձոյ ծանիցի: Արդ աղէ՛ ասա, մարգարէ զհելլոս գլխոյն և զմազս մօրուացն ներկանէ, մարգարէ 'ի ծարիր և 'ի մնգոյր չարի, մարգարէ զարգասէր լինի, մարգարէ լիցս և տապելունս խաղայ, մարգարէ փոխատու և վաշխառու լինի, խոստովանեսցին եթէ իշխանութիւն իցէ գործել զայսոսիկ թէ ոչ: Բայց ես ցուցանեմ թէ գործեցաւ այս ամենայն առ նոսա: Եւ նոյն ինքն իսկ Ապողոնիոս 'ի սոյն գիրս իւր վկայէ եթէ քառասուն ամբ են յորմէ հետէ Մոնտանոս ձեռն արկեալ էր 'ի կարծեցեալ իւր մարգարէութիւն: Եւ դարձեալ աւսէ եթէ Յարեաւ Զոտիկոսն այն, զոր յիշատակեաց և առաջին օրինակագիրն, յանդիմանել զդէն զօրացեալ 'ի Մաքսիմիլա՝ որ ընծայեցուցանէր զանձն 'ի Պեպուզա թէ մարգարէանայ, և արգելաւ նա յայնոցիկ՝ որ 'ի խորհուրդ և 'ի կողմն կնոջն էին: Յիշատակէ և զԹրասէաս վկայն՝ որ եղև յայնմ ժամանակի: Ասէ դարձեալ իբրև 'ի տուչութենէ նախնեաց թէ պատուիրեաց Տէրն մեր առաքելոցն մի հեռանալ

րէիցն որ պարծեն նոքօք, յաւելու և ասէ այսպէս. Ուրանան, աւսէ, թէ ոչ առնուն մարգարէքն նոցա կալաւ, զայս իսկ խոստովանեսցին՝ զի թէ յանդիմանեսցին թէ առեալ իցէ նոցա, չեն նոքա մարգարէք, և բիւր վկայս կացուցից: Արժան իսկ է՝ թէ, ասեն, այն մարգարէին պտուղ փորձեսցի: Արդ՝ աղէ՛ ասա ինձ, մարգարէ լուանոյ, մարգարէ զարգարի, մարգարէ զարգասէր լինի, մարգարէ տապալի և հոգի խաղայ, մարգարէ փոխ աայ. խոստովանեսցին թէ իցէ իշխանութիւն գործել զայս՝ թէ ոչ, բայց ես ցուցանեմ զի գործեցաւ առ նոսա: Եւ նոյն ինքն իսկ Ապողոնիոս 'ի սոյն 'ի խոստովանմէ, եթէ քառասուն ամ մինչև 'ի գիրսս՝ յայս խօսիցին, յորմէ հետէ սկսեալ է Մոնտանոսեայ յայնմ որ կարծեալ երեկ մարգարէութիւն: Եւ դարձեալ ասաց թէ Զոտիկոս, այն որ յիշատակեաց զնա առաջին օրինակագիրն, թէ 'ի ժամանակի իբրև ընծայեցուցանէր նա զանձն իւր՝ թէ մարգարէանայ Մաքսիմիլայ 'ի Պապուզայ, յարեաւ նա յանդիմանել զհոգին որ զօրանայր 'ի նա, և արգելին զնա այնոքիկ, որք ունէին զիտորհուրդս նորա. բայց յիշատակէ և զԹրասաս վկայ որ եղև յայնմ ժա-

* Յօր. Գլու է Գիրքս. Ժաւ օր. է Գիրքս:

յերուսաղէմէ զերկոտասան ամ: Եւ պաշտի նա 'ի վը-
կայութիւն 'ի Յայտնութենէ անտի Յովհաննու. և
պատմէ թէ և մեռեալ յարոյց Յովհաննէս յեփեսոս
զօրութեամբն Աստուծոյ: Եւ զայլ բազում ինչ գրեաց
նա՝ որով զբազմավտանգ մտորութիւն հերձուածոյն
այնորիկ սպառսպուռ ջախջախեաց: Զայսոսիկ Աղո-
ղենիոս:

ԳԼՈՒԽ ԺԹ.

Մերապիոն վասն աղանդոյն Փռիզացոց:

Զճառից Ապողինարի՝ որ ընդդէմ այսր աղանդոյն
Փռիզացոց յիշէ Սերապիոն եպիսկոպոս, որ եկաց
յետ Մաքսիմինոսի յեկեղեցւոյ անդ Անտիոքացոց.
քանզի 'ի թղթի անդ իւրում որ առ Կարինոս և Պոն-
տիոս հերքելով զաղանդն զայն յիշատակ առնէ և
զԱպողինարէ: Եւ զի գիտաջիւղ, ասէ, եթէ գործդ
այդ ստութեան, որ անուանեալ կոչի մարգարէու-
թիւն նոր, խոտեալ է և անարգեալ յեղբայրութե-

մանակի: Ասաց իսկ գարձեալ իբրև 'ի կարգէ առւելութեան, թէ
պատուիրեաց տէր մեր առաքելոցն զերկոտասան ամ մի հեռացին
յերուսաղէմէ: Բայց պաշտի նա 'ի վկայութիւն 'ի Յայտնութենէ
անտի Յովհաննու, և պատմէ թէ և մեռեալ յարոյց Յովհաննէս
յեփեսոս զօրութեամբն Աստուծոյ: Եւ այլ ևս ասաց որ նոքոք
յանգիմանեաց նա զսպառսպուռ զաղանդն զայն վասն որոյ և առա-
ջաք մէք: Զայս ասաց Ապողինէոս:

Իննևտասներորդ. քէ գրէ, ասաց Մերապիոն * վասն
աղանդին փրիզացոց:

Բայց վասն ամենայնի որ միանգամ ասաց Ապողինարէս ընդ-
դէմ այսր աղանդի փրիզացոց, յիշատակէ զնա Սերապիոն եպիս-
կոպոս, որ եղև յետ Մաքսիմինոսի յեկեղեցւոյ անդ անտիոքա-
ցոց: Յիշատակէ զնա 'ի թղթի իսկ իւրում զոր գրեաց առ Մար-
կոս և առ Փաբիոս՝, զի 'ի նմա յանգիմանեաց և նա զայս աղանդ.
և յաւել ևս ասել վասն զի եղիցուք գիտել, ասէ, թէ ստութիւնն
այն որ անուանեալ կոչի մարգարէութիւն նորա, խոտեալ անարգ-

* Միւս օր. Արտուր:

** Թերևս՝ Կարինոս և Փոնտիոս ընթերցուլ պարս իցէ:

նէն՝ որ ընդ ամենայն տիեզերս, ետու բերել ձեզ ըզ-
 թուղթս Կղազեայ Ապողինարի երանելոյ եպիսկո-
 պոսին Հերապօլոյ Ասիացոյ: Եւ 'ի Թղթիս Սերա-
 պիոնի դրոշմեալ կան ստորագրութիւնք եպիսկոպո-
 սաց, յորոց ոմն այսպէս ստորագրէ. Աւրեղիոս Կիւ-
 րենիոս վկայ՝ Ողջ լինել ձեզ ըզձամ. և այլ ոք ըստ
 այսմ օրինակի՝ Ելիոս Պոպղիոս Յուլիոս 'ի Դեբելտեայ
 Կողոնիոյ եպիսկոպոս Թրակացոյ. Կենդանի է Տէր,
 որ յերկինս է, եթէ երանելին Սոտաս, որ 'ի յԱն-
 քիայէ՝ կամեցաւ հանել զդէն 'ի Պրիսկիլայ, և ոչ
 ետուն թոյլ կեղծաւորքն: Եւ այլոց բազմաց եպիսկո-
 պոսաց միաբանելոց երեւին ձեռնագիր ստորագրու-
 թիւնք դրոշմեալք 'ի գիրս յայս: Եւ որ վամն այսոցիկ
 են՝ այսչափ:

գեալ զօրութիւն նորա ամենայն եղբայրութեանն՝ որ են ընդ ա-
 մենայն տիեզերս. զի ետու բերել եւ ձեզ թուղթս Կղոզեայ Ապո-
 ղինարի երանելոյ եպիսկոպոսի՝ որ էր յԱրապօլիս ասիացոց:
 Յայսմ իսկ Թղթի Սերապիոնի և գրոշմ եպիսկոպոսաց բազմաց
 դրոշմալ է 'ի նմա: Զի են 'ի նոցանէ որ այսպէս գրոշմեցին, Ար-
 քեղիոս Պիւրինոս վկայ՝ աղօթս առնեմ զի առողջ լինիջիք: Իսկ
 միւս ևս ըստ այսմ օրինակի, Աւրեղիոս Պոպղիոս Յուլիանոս եպիս-
 կոպոս և 'ի Բեղթեկոսէ Թրկէացոց՝: Կենդանի է Աստուած որ
 յերկինս է, եթէ Սովտոս երանելի՝ որ էր նա յԱնքեղոս, կամեցաւ
 հանել զգէն. որ էր 'ի Պրիսկեայ. և ոչ ետուն նմա թոյլ կեղծաւ-
 որքն, և այլք ** եպիսկոպոսացն որ բազում են թուով միաբանին
 այսմիկ: Դրոշմեաց զթուղթսնոցս յայսմ Թղթի, այսպէս իսկ էին:

* Պատուէն 'ի Դիէիւթո-ի Բրոյացոց, զի զառաջին վանկ անուանն՝ և
 Թարգմանեալ է զբիւղակաւ:

** Յօր. դատարկ կտր տեղին:

ԳԼՈՒԽ Ի.

Թէ որչա՛փ ինչ Երանոս ընդդէմ հերձուածոցն, որ
էին 'ի Հռովմ քաղաքի գրեաց:

Եւ որոց 'ի Հռովմ քաղաքի զողջամիտ կրօնս եկե-
ղեցւոյ ապախտ առնէին, բազում Թուղթս շարա-
գրեաց Երանոս ընդդէմ նոցա. զմին ընդդէմ Բլաս-
տոսի՝ վասն հերձուածոց, իսկ զմիւսն ընդդէմ Փլորի-
նոսի՝ վասն Միապետութեան¹², և զի չէ Աստուած
արարիչ չարեաց. կանխելով նորա պաշտպան կալ
Թուի վարդապետութեանս. զի յորժամ խարդաւա-
նեցաւ սա 'ի մոլորութիւն Վաղենտինոս՝ գրեաց Ե-
րանոս մեծաջան փութով զՈւթեակն, յորում և
նշանակէ՝ ժամանեալ նորա առաջնոյ կարգի յաջոր-
դութեան առաքելոցն: Եւ 'ի կատարածի գրոցս գտի
ես ծանօթութիւն ինչ կարեւոր նշանագրեալ, զոր և
'ի դէպ համարիմ յեւուլ 'ի պատմութիւնս որ ունի
օրինակ զայս. Երդմնեցուցանեմ զքեզ, զօրինակող
մատենիս 'ի Տէր մեր Յիսուս Քրիստոս և 'ի փառաւոր

փառներորդ. երբ քանի ինչ ասաց իրիկեոս ընդդէմ
հերձուածոցն, որ էին 'ի Հռովմ քաղաքի:

Էին իսկ 'ի Հռովմ քաղաքի ոմանք որ փոփոխէին զճշմարտու-
թիւն օրինաց եկեղեցւոյ: Իսկ իրինէոս գրեաց Թուղթս նշանա-
ւորս. 'ի միւսմ գրեաց 'ի վերայ նորա ընդդէմ Բաղեստոսի վասն
հերձուածոց՝ իսկ 'ի միւսումն ընդդէմ Փղեարոսի՝ վասն միոյ սկզբ-
րան, և զի Աստուած չէ արարիչ չարեաց, զի վերակացու լեալ
է սա այսմ խորհրդեանն: Եւ գարձեալ վասն նորա, զի գերփեցաւ
նա 'ի մոլորութիւն անգր ասնն Վաղենտինոսի, և վասն ութերորդ
դասն եգ խօսս իրինէոս մեծաւ պնդութեամբ. զի 'ի նմա գրողմեաց
եթէ ժամանեաց նա կարգին առաջնոյ առաքելոց: Եւ 'ի կատարա-
ծի այսր խօսից գրողմեաց վերջին զոր գտի ես արժան է երկրորդեւ
զնա *

¹² Աստուծոյ 'ի հայ օրինակին պակասէ Թուղթ Իրինէոսի և մասն մի քանե-
րորդ զլոյն, և ապա զլուիք երեք, քաններորդ առաջներորդ, քաններորդ երկ-
րորդ և քաններորդ երրորդ, որ արդէն նշանակեալ կան 'ի ցանկս նախնեացն,
էջ 318:

գալուստ նորա, որով գայ նա դատել զկենդանիս և զմեռեալս, զի բաղդատիցեո զգաղափարեալդ և ուղղեսցես զնոյն ըստ բնագրիդ, ուստի խնամով առեր զօրինակն, ըստ այնմ և գրեսցես և զերդմունս զայս և դիցես յօրինակիդ: Արդ զայսոսիկ նա յօգուտ աւաց, և մեք նշանագրեցաք որպէս զի ունիցիմք զնախ նիսն զայնոսիկ և զարդարեւ աստուածարեալ արս՝ յաւացոյցս ընտիր խնամոտ մտադրութեան: Եւ 'ի թըղթին իւրում առ Փլորինոս՝ զոր կանխեցաք ասացաք, յիշէ նա ինքն Երանոս թէ որպէս կենակից էր նա և կենցաղակից ընդ Պօղիկարպոսի ասելով: Այս վարդապետութիւնք, ով Փլորիանէ, զի անխայելով ասաքից, ոչ են ողջամիտ, օտար են յեկեղեցւոյ, և 'ի մեծ ամբարշտութիւն խարդաւանեն՝ զորս միանգամ հաւանինն նոցին, զայս վարդապետութիւնս՝ և ոչ որ արտաբոյ եկեղեցւոյ գտանին հերետիկոսք՝ իշխեցին բարբառել երբեք: Զայսպիսի վարդապետութիւն՝ որ յառաջ քան զմեզ երիցունք էին, որ և ընդ առաքելոց չըջին՝ չաւանդեցին քեզ. քանզի տեսի զքեզ մինչդեռ տակաւին մանուկ էի 'ի ստորին Ասիա առ Պօղիկարպոսի, զի պայծառ փայլէիր 'ի դահլձին, և գուն գործէիր հաճոյ առ նմա գտանել: Քանզի առաւել յուշի ունիմ զյայնժամ եղեալսն քան զայժմուս, վասն զի առ մանկութեան ուսմունք աճելով աճեն ընդ ոգւոյ՝ տարրացեալք 'ի նմա, մինչև կարող լինել ինձ ասել և զտեղին՝ յորում բազմեալ ճառէր երանելին Պօղիկարպոս, և զելս նորա և զմուտս և զնկարագիր վարուց նորա, և զմարմնոյ կերպարան և զճառս, զորս առնէր առ բազմութիւնն, և զընդ Յովհաննու կենաց կցորդութիւն, որպէս պատմէր և զընդ այլոց տեսողաց զՏէրն. և որպէս յիշատակէր զբանս նոցա: Եւ յաղաքս Տեառն՝ զոր ինչ միանգամ 'ի նոցանէն լուեալ էր, և վասն սքանչելեաց նորա և վասն վարդապետութեան, որպէս ակնատես եղելոց բանին կենաց, առեալ Պօղիկարպոս պատմէր զամենայն միաձայն գրոց սրբոց: Զայսոսիկ ես յայնժամ 'ի ձեռն ողորմութեանն Աստուծոյ 'ի վերայ իմ եղելոյ՝ մտադիւր լսէի, դրոշմելով զայնս առ 'ի յիշատակի ոչ 'ի քարտիսի, այլ 'ի սրտի իմում և միշտ շնոր-

Հօգն Աստուծոյ որոճեմ տիրապէս: Եւ կարող եմ վկայել առաջի Աստուծոյ, զի եթէ զայդպիսի նորա-
ձայնութիւնս լսէր երանելին և առաքելական երէցն,
գոչէր արդեօք, և խցեալ զականջս իւր, և ըստ սովո-
րութեանն ասէր. Տէր իմ տէր, յորպիսի ժամանակս
պահեցեր զիս, զի տարայց այսոցիկ: Եւ փախչէր ան-
շուշտ և 'ի տեղւոյն՝ ուր նստէր կամ յոտին կայր,
զայդպիսի լսելով զբանս: Եւ 'ի թղթոց իսկ նորա՝ զորս
յղէր երբեմն առ մօտաւոր եկեղեցիս առ 'ի հաստա-
տել զնոսա, կամ առ ոմանս յեղբարց 'ի խրատ և 'ի
յորդոր նոցին, մարթի յայտնի լինել: Զայսոսիկ Ե-
րանոս:

ԳԼՈՒԻ ԻԱ.

Զիս'րդ 'ի Հռովմ Ապողոնիոս վկայեաց:

Իսկ 'ի ժամանակի թագաւորութեանն Կոմոդոսի
'ի հեղութիւն հանդարտութեան փոխեցան իրք մեր,
խաղաղութիւն՝ շնորհօքն Աստուծոյ, որոց ընդ ամե-
նայն տիեզերս՝ գտանելով եկեղեցեաց. զի և փրկա-
կանն բան յամենայն ազգէ մարդկան զամենայն ոգի
վերածէր 'ի կրօնս բարեպաշտութեան բոլորիցն Աս-
տուծոյ, մինչ զի և 'ի Հռովմ յոլովք 'ի մեծատանց և
յազնուաց դիմէին ընտանեօք և ազգակցօք 'ի փրկու-
թիւն անդր: Այլ քանզի չկարէր հանդուրժել այսմ
բարիատեացն սատանայ՝ ի բնէ մախացողն, վառեցաւ
կազմեցաւ անդէն հնարել ազգի ազգի մեքենայս ընդ-
դէմ մեր: Ապա 'ի քաղաքէ անտի Հռովմայեցոց զԱ-
պողոնիոս 'ի խմբէ հաւատացելոց՝ զայր երեւելի 'ի
հրահանգս գիտութեան և յիմաստասիրութեան,
յատեան ձգէ՝ զմի ոմն յարբանեկաց չարութեան ամ
բաստան նմին յարուցեալ: Այլ չուառականն այն,
վասն տարադէպ անկանոն ամբաստանութեանն, զի
չէր արժան ըստ արքունի հրամանի յայդպիսի դաւա-
ճանաց կեալ ումեք, վասն որոյ անդէն և անդ խոր-
տակեցան բարձք նորա, զի Պերեննիոս դատաւոր զայս

դատակնիք ած 'ի վերայ նորա: Իսկ աստուածատէր վկայն կարի թախանձեալ 'ի դատաւորէ անտի և յոր դորեալ ատենախօսել 'ի խորհրդարանի ծերակուտին, հզօր պերճախօսութեամբ ետ վկայութիւն հաւատոց՝ յանդիման ամենեցուն արարեալ զիւր պատասխանատուութիւն, և ըստ վճռոյ ծերակուտին ընկալաւ զկատարումն սրով. զի նախնի օրինօք սահմանեալ էր առ նոսա, ոչ այլազգ զերծանել ումեք 'ի քրիստոնէից ձգելոց յատեան դատաստանի, բայց եթէ հրաժարելով յառաջարկութենէ անտի իւրմէ: Այլ զամենայն աստեալս առ 'ի նմանէ յատենի անդ, և զպատասխանիս՝ զորս արարնա հարցուածոցն Պերեն նիոսի, և զամենայն պատասխանատուութիւն նորա առ ծերակոյտն, եթէ ցանկանայցէ որ գիտել մի ըստ միովէ, ուսցի 'ի հին վկայիցն մատենէ առ 'ի մէնջ հաւաքելոց:

ԳԼՈՒԽ ԻԲ.

Թէ ո՛չք 'ի ժամանակին կացին եպիսկոպոսք
անուանիք:

Արդ 'ի տամներորդ ամի կոմոդեայ թագաւորութեանն, յետ Ելեթերոսի՝ որ պաշտեաց զամն երեք տասան զեպիսկոպոսութիւն իւր, յաջորդէ Վիկտոր, յորում ամի և Յուլիանու լցեալ զտասն ամն, կալաւ զհոգաբարձութիւն եկեղեցւոյն Աղեքսանդրացւոց Դեմետրիոս: Առ որովք և Անտիոքացւոց եկեղեցւոյն՝ ութերորդն յառաքելոց անտի յիշատակեալս 'ի մէնջ Սերապիոն եպիսկոպոս ճանաչի, և Կեսարիոյ Պաղեստինու առաջնորդէ Թէոփիլոս: Նոյնպէս և Նարկիսոս՝ զոր կանխեաց յիշատակեաց բանս, զԵրուսաղէմացւոց եկեղեցւոյն վարէր տակաւին յայնժամ զպաշտօն: Եւ 'ի Կորնթոս Յունաստանի՝ եպիսկոպոս էր ընդ այն ժամանակս Բակքիւղոս, և 'ի վիճակին Եփեսոսի՝ Պողիկրատէս: Եւ այլք ևս, որպէս 'ի դէպ է, առ այսորքիւք բազմադոյն եպիսկոպոսք զայնու ժամա-

նակաւ վարէին, այլ որոց միանգամ գորով առ մեզ ե-
հաս ուղղափառութիւն հաւատոց, զնոսաւ և եթ, որ-
պէս վայելն էր, յանուանէ եդաք:

ԳԼՈՒԻ ԻԳ.

Յաղագս խնդրոյ Զատկին յոգեւոյ յայնժամ:

Խնդիր յայնժամանակի ոչ փոքր յուզեցաւ, քան
զի համօրէն Արիոյ վիճակք պարտ համարէին իբրեւ 'ի
նախնեացն տուգութենէ զգուշանալ չորեքտասանե-
րորդ աւար լուսնի վասն տօնի փրկական Զատկին,
յորում աւուր զենուլ զպասեքն հրամայեալ էր Հրե-
ից, որպէս թէ պարտ իցէ ամենայնիւ ըստ սմին սակի՝
յոր օր եօթնեկին և հանդիպեսցի՝ լուծումն պահոց
առնել, բայց չէր սովորութիւն ըստ այսմ օրինակի
առնել և այլոց եկեղեցեաց՝ որ ընդ ամենայն տիե-
զերս, առ որս յառաքելոցն աւանդութենէ մինչև
ցայսօր պահի սովորութիւնս, ոչ լուծանելով զպահս
յայլում աւուր արտաքոյ քան զօրն յարութեան Փրկ-
չին մերոյ: Եկին ժողովեցան 'ի միասին վասն այսորիկ
եպիսկոպոսաց գումար, և ամենեքեան միաբան 'ի միո-
ջէ խորհրդոյ գրեցին թուղթս առ ամենայն եկե-
ղեցիս՝ որ ընդ ամենայն տեղիս, թէ յօրինաց եկե-
ղեցւոյ մի եղիցի պաշտել խորհրդոյ յարութեանն որ
'ի մեռելոց Տեառն մերոյ, բայց յաւուր միաշաբաթին,
և յայսմ աւուր միայն լիցի լուծանել զպահս Զատ-
կին: Բայց կայ մինչև ցայսօր ժամանակի գիր այնոցիկ՝

և յայսօր ժամանակի պահի այս սովորութիւն, եթէ յայլում ա-
ւուր ոք ոչ լուծանէ զպահս արտաքոյ քան զօրն յարութեան
Փրկչին մերոյ: Եկին ժողովեցան 'ի միասին վասն այս եպիսկոպոսք,
և ամենեքեան 'ի մի միտս և 'ի միօջէ խորհրդոյ գրեցին թուղթս առ
ամենայն եկեղեցիս որ ընդ ամենայն տեղիս, թէ իբրև յօրինաց ե-
կեղեցւոյ մի եղիցի պաշտել խորհրդոյ յարութեանն որ 'ի մեռե-
լոց տեառն մերոյ, բայց յաւուրսն միաշաբաթին. և յայսմ ա-
ւուրս միայն պահեսցէ լուծանել զպահս զատկի: Բայց են և մինչև
յայսօր ժամանակի գիրք այնոցիկ որ ժողովեցանն յայնժամ:

որ ժողովեցան յայնժամ՝ի Պաղեստին, և որոց գահերէն նստէին Թէոփիլոս եպիսկոպոս եկեղեցւոյն կեսարացւոց և Նարկիսոս Երուսաղէմացւոյն: Եւ այլ գիր դարձեալ վասն նորին խնդրոյ՝ որոց գումարեցան ի Հռովմ քաղաքի յորում երեւի և անուն Վիկտորի: Են և եպիսկոպոսացն Պոնտացւոց, որոց գլխաւոր էր երիցագոյնն ի նոսա Պալմա, և եկեղեցեացն որ ի Գաղղիա, և գլուխ նոցա Երանոս: Դարձեալ և գաւառին Ոսդրոյէնաց (միջագետաց) և քաղաքաց որ ի նմա, և Բաբելոնսի եպիսկոպոսին Կորնթացւոց և այլոց բազմաց Թուղթք՝ որք ի մի և ի նոյն վարդապետութիւն միաբանեալ հաւասար տալով զվճիռ: Եւ այն է նոցա սահման, զոր և ասացաքս:

ԳԼՈՒԽ ԻԴ.

Վասն տարաձայնութեան որ եղև ի կողմանս
Ասիացոց:

Իսկ եպիսկոպոսք՝ որ էին ի կողմանս Ասիացւոց, պնդէին պահել զսովորութիւնս ի նախնեաց անտի ընկալեալս, և առաջնորդ նոցա էր Պողիկրատ, որ ի

նախ ի Պաղեստին, զի գլուխ էր նոցա Թէոփիլոս եպիսկոպոս եկեղեցւոյն կեսարացւոց, և Նարկիսոս * եկեղեցւոյ Երուսաղէմի. և այնոքիկ գարձեալ ժողովեցան ի Հռովմ քաղաքի. և են գիրք միւս ևս իսկ նորին խրճոթից, և ցուցանէ վասն սորին Բեկաոր եպիսկոպոսի. և վասն եպիսկոպոսաց այլ աշխարհաց՝ որ գլխաւոր էր նոցա Փղեմայ. և եկեղեցեացն որ ի Գաղիոսն են՝ Իրինէոս էր նոցա գլխաւոր: Բայց գարձեալ և եկեղեցեացն և քաղաքացն որ ի Միջագետան են. և Բաբելոնսի եպիսկոպոսի կորնթացւոց, և այլոց բազմաց որք ի մի միտս միաբանեցան և եգեն մեահամար. և զի այն էր մի վճիռ զայս զոր ասացաքս նոր:

Քսաներորդ յորրորդ. վասն քաժանմանն որ եղև ի կողմանս
ասիացոց:

Իսկ եպիսկոպոսքն որ էին ի կողմանս ասիացւոց փութային պահել զսովորութիւնն առաջին որ տուաւ նոցա: Բայց էր նոցա

* Յօր. տեղի գատարկ թուեալ էր:

Թզթի իւրում՝ զոր առ Վիկտոր և առ Եկեղեցին Հր-
ռովմայեցւոց գրեաց՝ դնէ զտուչութիւնն կարգաւ առ-
նոսա հասեալ բանիւքս այսոքիւք. Մեք զբուն զհա-
րազատն ունիմք զօր, ոչ յաւելումք ինչ ՚ի նմա և ոչ
պակասեցուցանեմք. զի յԱսիա կրօնիցս հիմունք կան
ննջեցեալ, որք յառնելոց են յաւուր գալստեան Տեառն
մերոյ, յորժամ գայ փառօք յերկնից և խնդիր
առնէ ամենայն սրբոց իւրոց: Փիլիպպոս՝ որ յերկոտաւ
սան առաքելոց անտի էր, և ննջեաց ՚ի Հերապոլիս, և
երկու գատերք նորա որ ծերացան ՚ի կուսութեան, և
միւս դուստր նորա՝ որ Հոգւով սրբով վարէր, և հան-
դեաւ յԵփեսոս: Դարձեալ և Յովհանն, այն որ անկաւ
զլանջօքն Յիսուսի, որ քահանայ էր, որ թթիթեղն քաւ
հանայապետութեան տանէր, և էր վկայ և վարդա-
պետ. սոյն այս Յովհանն յԵփեսոս ննջեաց: Եւ Պօղի-
կարպոս, որ ՚ի Զմիռնիա եպիսկոպոս եղև և վկայ. և
Թրասէաս եպիսկոպոս Եւմենեայ և վկայ, որ և նրն-
ջեաց ՚ի Զմիռնիա: Եւ զիպիտոյ մեզ է ասել վասն Սա-
կարեայ եպիսկոպոսի և վկայի՝ որ ՚ի Լաւողիկէ ննջեաց:
Եւ վասն Պորփիւռի երանելոյ և վասն Մելիտոնի
ներբինոյ, որ Հոգւով սրբով գործէր զամենայն, որ
արդ հանգուցեալ կայ ՚ի Սարգիկէ, և սպասեալ ակն

առաջնորդ Պօղիկարաոս, այն որ և նա ՚ի Թզթի անդ զոր գրեաց առ
Բեկտոր, և ընկալաւ Եկեղեցին հռոմայեցւոց. և կարգն առւչու-
թեանն առեալ էր այսպէս. Թէ մեք, ասէ, առանց այլոց առնեմք
զօրէնս զայս, ոչ յաւելումք ՚ի նա և ոչ պակասեցուցանեմք ՚ի նո-
ցանէն: Զի և յԱսիա լուսաւորք մեծամեծք ննջեալք են, զի նո-
քս յառնելոց են յաւուր գալստեան տեսան մերոյ, զի գայ փա-
ռօք յերկնից, և խնդիր առնէ ամենայն սրբոց. Փիլիպպոս՝ այն որ
յերկոտասան առաքելոց անտի, զի նա ննջեաց յԵրապոլիս, և եր-
կու գատերք նորա որ ծերացան ՚ի կուսութեան, և միւս գուստր
նորա հոգւով սրբով վարէր և հանդեաւ յԵփեսոս: Բայց դար-
ձեալ Յովհանն՝ այն որ անկաւ զլանջօքն Յիսուսի, այն որ էրն քա-
հանայ և եգեալ էր զպսակն սրբութեան, և էր նա վկայ և ուսու-
ցիւ: Սոյն սա յԵփեսոս ննջեաց: Եւ դարձեալ և Պօղիկարպոս ՚ի
Զմիռնիա, և էր նա եպիսկոպոս և վկայ. և Թրասէաս որ էր եպիսկո-
պոս և վկայ յԱմմոնիացւոց, ննջեաց ՚ի Զմիռնիա: Բայց Կիտոյ է
ասել վասն Արգոսեայ՝ եպիսկոպոսի և վկայի: զի և նա ննջեաց
՚ի Լաւողիկէայ. դարձեալ և վասն Պորփիւռոսի երաձնելոյ, և վասն
Մելիտոնի ներբինոյ, այն որ հոգւով սրբով վարէր զամենայն ժա-

Միւս օր. Արիստոյ:

ունի այցելութեան Տեառն յերկնից, յորում՝ և յառնել ունի՝ ի մեռելոց: Սոքա ամենեքեան պահեցին զօրն չորեքտասաներորդ Զատիկի, որպէս և աւետարանն ասաց, և իւրք ոչ խոտորեցան, այլ ըստ կանոնի հաւատոց ընթացան: Եւ ես կրտսերս յամենեցունց՝ ի ձէնջ Պողիկրատ, ըստ աւանդութեան ազգականաց իմոց, յորոց և ոմանց աշակերտեցայ, զի եւթն էին ազգակից իմ եպիսկոպոսունք և ես ութերորդ. և ամենեքեան սոքա տօնէին զօր Պասեքին՝ յորժամ ժողովուրդն Հրէից անհետ առնէր ի տանց իւրոց զիւրմորուն: Արդ ես եղբարք, եօթմասսուն և հնգից ամաց եմ այժմ ի Տէր, և թղթակից և բանակակից եղէ ընդ եղբարս՝ որ են ընդ ճամնայն աշխարհ, և անցի ընդ ամենայն գիրս սուրբս, և ոչ զանգիտեմ ես յայնցանէ՝ որ մեծասաստ սպառնան, զի այնոցիկ՝ որ աւագք էին քան զիս, ասացի թէ Աստուծոյ արժան է անսալ առաւել քան մարդկան: Եւ ի վերայ այսօցիկ յաւելու ապա և վասն եպիսկոպոսացն միաբանելոց ի նոյն խորհուրդս իւր, թէ կարէի յիշել և զեպիսկոպոսունս՝ որք ընդ իս, զորս հրամայեցէն կոչել և կոչեցի. զորոց եթէ զանուանս առնում ի գրի, բա-

մանակն, որ եղեալ է ի Սարգիս, և սպասեալ ակն ունի գործոցն յերկնից, զի ի նմա յառնէ ի մեռելոց: Սոքա ամենեքեան պահեցին զօրն չորեքտասաներորդ Զատիկի, որպէս և աւետարանն ասաց, և իւրք ոչ խոտորեցան, այլ ընդանեցան նոքա կանոնին հաւատոց: Բայց գարձեալ և ես Պօղիկրատոս որ եմ կրտսեր ամենեցուն, որպէս ընկալայ ես յեղբարց իմոց հարազատաց, զի ընդանեցայ ես ոմանց ի նոցանէն: Եւթն իսկ էին եղբարքն իմ եպիսկոպոսք, և ես ութերորդ, և միշտ հանապազ զայս ... էին * նոքին եղբարքն իմ յորժամ ժողովուրդն ջնջէր զխմորն: Արդ ես, եղբարք, վաթսուներէնք ամի եմ ի տէր մեր, և խառնեցայ ես յեղբարս որ են ընդ ամենայն աշխարհ, և անցի ընդ ամենայն գիրս սուրբ, և ոչինչ առգնապիմ ես յայնցանէ՝ որ բարկանան: Զի այս նոքիկ որ մեծամեծք էին քան զիս՝ ասացին **, թէ Աստուծոյ արժան է անսալ առաւել քան մարդկան: Եւ ի վերայ այսց յաւելու և ասէ վասն եպիսկոպոսացն խորհրդակցացն իւրոց որ էին ընդ նմա միեւջեռ գրէին: Ազօթս առնէի, ասէ, յիշել զեպիսկոպոսն *** որ գիպեցան աստ, զորս, գուքն հրամայեցէ կոչել զնոսս և կոչե-

* Թեթերք՝ զայս օր տօնէին կամ պահէին:

** Յօր. ասացի:

*** Յօր. զիպիսկոպոսն:

զումբ են յոյժ: Որք թէպէտեւ տեսին զնուաստութիւնս իմ, սակայն միախորհուրդ միաբան գտան ընդ թղթիս, զի գիտացին եթէ ոչ զուր տարապարտուց տանիմ զալիս իմ, այլ զի հանապազօր ըստ Յիսուսի Քրիստոսի քաղաքավարիմ: Եւ իբրեւ այս այսպէս լինէր, եպիսկոպոսն Հռովմայեցւոց Վիկտոր կամեցաւ զամենայն եկեղեցիս Ասիացւոց միանգամայն հանդերձ սահմանակցօքն վիճակօք հատանել ընկենուլ 'ի հաւասարութենէ հասարակաց՝ իբրեւ օտարացեալս 'ի հաւատոց, և օրինադրեաց գրով զամենայն միահամուռ եղբարս որ էին անդ հերձեայս 'ի միութենէ եկեղեցւոյն քարոզել: Բայց ոչ ամենայն եպիսկոպոսացն հաճոյ եղև այս. Բայլ գրելով յորդոր լինէին նմա խորհել զայն ինչ՝ որ խաղաղութեան իցէ և միաբանութեան և սիրոյ եղբարց: Եւ են թուղթք նոցա զորս մեծաւ պնդութեամբ գրեն առ Վիկտոր, ընդ որս գրեաց և Երանոս 'ի դէմն եղբարց՝ որոց գահեւէց էր ինքն 'ի Փաղղիս: Հաստատեալ էր և նա թէ յաւուր միաշաբաթուն միայն պարտ էր կատարել ըզխորհուրդ յարութեան Տեառն. սակայն և պատշա-

ջի, զանուանն նոցա թէ գրեմ, բազում են յոյժ: Իսկ որ միանգամ գիտէին զխորհրդութիւնս իմ, և միաբանեցան այսմ թղթի, զի գիտեն եթէ ոչ զուր տարապարտուց եկին ալիքս իմ, այլ 'ի Քրիստոս Յիսուս յարեցայ ես հանապազօր:

Քառանբորդ հինգեբորդ. քե որպէս եղև մի հաստատութիւն ընդ ամենայն տեղիս վասն զատկի:

Իսկ եպիսկոպոսն Հռովմայեցւոց Բեկտոր կամեցաւ յանկարծակի զի զամենայն եկեղեցիսն ասիացւոց հանդերձ ամենայն ժողովրդովքն * որ մերձ էին առ նոսա հատանել ընկենուլ զամենեւեան միանգամայն 'ի հաւասարութենէ հասարակաց, իբրեւ զմարզրս բաժանեալս երկմաս. և քարոզեաց և կապեաց զնոսա 'ի ձեռն թղթոյ 'ի միասին զամենայն եղբարս որ անդ էին: Բայց ոչ ամենայն եպիսկոպոսացն հաճոյ եղև այս. այլ գրէին և պատուիրէին նմա խորհել զայն ինչ՝ որ խաղաղութեան իցէ և միաբանութեան և սիրոյ եղբարց: Բայց են և անուանք նոցա գրով զոր գրեցին պընթութեամբ առ Բեկտոր, և 'ի նոցունց յայնչանէ էր և իրինէոս, որ գրեաց նա և 'ի դէմն եղբարցն որ էին 'ի Փաղղիս՝ ի ներքոյ ձեռնն նորա: Բայց հաստատեալ էր նա վասն այսր թէ յաւուր միաշաբաթուն միայն է արժան լինել խորհուրդ յարութեան տեառն

* Սեր օր. իողովմն:

Ճապէս գրէր առ Վիկտոր Եթէ. Ոչ է արժան հա-
տանել զայս ամենայն եկեղեցիս Աստուծոյ, զի պա-
հեն նոքա զտուչութիւն առաջին սովորութեանն. և
զայլ բազում խորհուրդս բարեաց տայր նմա. յարե-
լով 'ի բանս իւր այսպէս թէ Ոչ վասն աւուրն միայն
է նոցա բաժին երկմտութեան, այլ և վասն օրինակին
պահոց. զի են որ կարծեն թէ մի օր¹³ միայն պարտ
է նոցա պահել, և են որ երկու, և են որ բազում, և
են որ զքառասուն ժամ տուրնջեան և գիշերոյ չափեն
զօրն զայն, և այս ամենայն բաժինք են 'ի մէջ այնու-
ցիկ որ պահենն: Եւ ոչ առ մեօք եղև այս, այլ առ
նախնեօքն՝ որ յառաջ եղեն քան զմեզ. որ առ թե-
րահոգ տնտեսութեան առաջնորդաց միամիտ խորհրդ-
դով դոյզնաբար սարդեալ սովորութեանս՝ և յեանոց
ապա աւանդեցաւ, սակայն ամենեքին խաղաղութիւն
ունէին ընդ միմեանս, որպէս և մեքս. Թէպէտև բա-
ժինք պահոց էին, սակայն միարանութիւն հաւատոց
հաստատուն էր: Ի վերայ այսց յաւելու ապա զպատ-
մութիւնս, զոր 'ի ճահ համարիմ յեռու աստանօր,
և է բանն օրինակ զայս: Եւ որք յառաջ քան զՍտեփ-
առաջնորդք էին այդր եկեղեցւոյ, որոյ 'ի գլուխ կաս
դու այսօր. Անիկտոս և Պիոս և Հիգինոս և Տեւեփո-

մերոյ 'ի զատիկ: Բայց առ Րիկտոր * գրեաց եթէ ոչ է արժան հա-
տանել զայս ամենայն եկեղեցիս Աստուծոյ զի պահեն նոքա զտու-
չութիւն առաջին սովորութեանն. և այլ բազում ինչ ազատէր նա
զնա: Եւ 'ի նոյն բանս իւր յաւել և ասաց այսպէս. Թէ ոչ, ասէ,
վասն աւուրն միայն է նոցա բաժին երկմտութեան, այլ և վասն
օրինակի պահոց նորին. զի են որ կարծեն 'ի միտս իւրեանց՝ թէ մի
օր պիտոյ է նոցա պահել, և են որ երկուս, և են որ բազումս, և
են որ զքառասուն ժամ տուրնջեան և գիշերոյ չափեն զօրն զայն.
և այս ամենայն բաժինք են 'ի մէջ այնոցիկ որ պահենն. և ոչ 'ի մե-
րում աւուրս միայն եղև այս, այլ և յամս այնոցիկ որ յառաջ է-
ղեն քան զմեզ, որ ոչ թէ ճշմարիտ ունին զսովորութիւնն, այլ մե-
կին և դոյզնաբար, և ամենեքին խաղաղութիւն ունէին ընդ միմե-
անս որպէս և մեքս. Թէպէտև բաժինք պահոց էին, սակայն միա-
բանութիւն հաւատոցն հաստատուն էր: Եւ 'ի վերայ այսց յաւե-
լու պատմութիւն, այն որ պիտոյ է դնել զնա այժմ, զի է նա այս-
պէս. Եթէ ամենեքեան, ասէ, եպիսկոպոսքն այդր եկեղեցւոյ որ-
պէս գուգ առաջնորդես, որ եղեն յառաջ քան զՍովետէր, Անիկ-

* Յօր. սքիլտոր. միւս օր. Լուսոյ սքիլտոր:

քոս և Քսենաոս, ոչ ինքեանք պահեցին և ոչ սրոյ ընդ նոքոք էին թոյլ ետուն պահել, և սակայն խաղաղութիւն ունէին ընդ երիցունս այլոց եկեղեցեաց՝ որք այցելութեամբ գային առ նոսա, և պահէին զայն: Եւ ոչ որ վասն այսր սովորութեան պահելոյ և կամ չպահելոյ անգոմնեցաւ երբեք. և թէպէտ ոչ պահէին եպիսկոպոսունք որ յառաջ եղեն քան զքեզ, սակայն այնոցիկ՝ որ պահէինս յայլ եկեղեցիս, տային տանել նոցա հաղորդութիւն⁴: Եւ երանելին Պօղիկարպոս յորժամ եկն 'ի Հռովմ յաւուրս Անիկտոսի՝ ունելով նոցա ընդ միմեանս տրտունջ սակաւիկ մի վասն այլոց իրաց, բայց նոյնժամայն 'ի համբոյր սիրոյ և խաղաղութեան եկին ընդ միմեանս, և վասն այսր ոչինչ ընդ երկար վէճեղև 'ի նոսա: Նա և կարէր իսկ ոչ Անիկտոս հաւանեցուցանել զՊօղիկարպոս եթէ մի պահեցէ զօրս զայս. քանզի ընդ Յովհաննու աշակերտին Տեառն մերոյ, և ընդ այլ առաքեալս շրջեցաւ նա, և ընդ նոսա պահեաց զօրս զայս. և ոչ Պօղիկարպոս հաւանեցոյց ինչ զԱնիկտոս պահել որ պատասխանի առնէր նմա եթէ արժան է մեզ զգոյշ լինել սովորութեան եպիսկոպոսաց մերոց՝ որ յառաջ քան զմեզ

առս և Փիոս և Հեգիանոս և Տախեափորոս* և Քսենաոս. ոչ նոքա պահեցին զայս օր, և ոչ որ ենն զինի նոցա՝ գիտեն պահել զնա: Եւ թէպէտ և նոքա ոչ պահէին զսա, սակայն խաղաղութիւն ունէին ընդ մարգա որ պահէին զսա յայլ եկեղեցիս որ գային առ նոցա, ուր գէպ լինէր պահելոյ և չպահելոյ. և ոչ երբեք անգոմնեցան մարդք վասն այսր իրաց, այլ թէպէտ և ոչ պահէին եպիսկոպոսք որ յառաջ եղեն քան զքեզ, սակայն այնոցիկ՝ որ պահէինս յայլ եկեղեցիս, տային տանել նոցա հաղորդութիւն: Ունէր ասել և Պօղիկարպոս յորժամ եկն 'ի Հռովմ յաւուրս Անիկտոսի. և ունէին նոքա ընդ միմեանս տրտունջ սակաւիկ մի վասն այլ իրաց, և նոյնժամայն արարին խաղաղութիւն ընդ միմեանս. և վասն այսր իրաց ոչինչ հակառակութիւն եղև նոցա ընդ միմեանս: Նա և կարէր իսկ ոչ Անիկտոս հաւանեցուցանել զՊօղիկարպոս՝ եթէ մի պահեցէ զօրս զայս, քանզի ընդ Յովհաննու աշակերտին տեառն մերոյ և ընդ այլ առաքեալսն շրջէր նա, և ընդ նոսա պահեաց նա զօրս զայս. և Պօղիկարպոս** հաւանեցոյց զԱնիկտոս պահել, զի ասաց նմա եթէ պիտոյ է մեզ պահել զսովորութիւն հարցն մերոց եպիսկոպոսաց՝ որ եղեն յառաջ քան զմեզ: Եւ իբրև սոքա այսպէս էին՝ հա-

* Եօր. Երեմիոս. Ժն. օր Երեմիոս. այլ մէք եգաք ըստ այնմ³.
զրութեան զոր պարտաւորեալ զՏիմոթիոսն:

Բն. և ոչ Պօղիկարպոս:

կացին. և յայտ պայման գորովնոցա հաղորդեցան ընդ միմեանս. և ետ Անիկտոս մատուցանել Պօղիկարայեայ պատարագ յեկեղեցւոյ, և խաղաղութեամբ մեկնեցան 'ի միմեանց. և էր խաղաղութիւն յամենայն եկեղեցիս, յորս պահէին և յորս ոչ պահէին: Եւ Եւրանոս արժանաւոր ըստ իւրում անուանն օրինակաւս այսու խաղաղարար երեւցաւ, վասն եկեղեցւոյ խաղաղութեան յորդոր լեալ և պատգամաւոր: Քանզի ոչ միայն առ Վիկտոր, այլ և առ Քաղում գլխաւոր եպիսկոպոսունս եկեղեցեաց ըստ օրինակիս ըստ այսմիկ գրեաց վասն խնդրոյս յուզելոյ:

ԳԼՈՒԽ ԻԵ.

Թէ ո'րպէս եղև մի միաբանութիւն հաշտարարեալս ընդ ամենայն տեղիս վասն սոսնի Զատիկին:

Իսկ եպիսկոպոսունք՝ որ 'ի կողմանս Պաղեստինացւոց, զորս և յառաջ քան զսակաւ մի յիշեցաք, Նարկիսոս և Թէոփիլոս, ընդ նոսին և Կասիոս Տիւրացւոց և Կլարոս Պտղոմէացւոց եպիսկոպոսք, և որք միանգամ գումարեցան միաբան ժողովով սակս խնդրոյս

զորդեցան ընդ միմեանս, և յեկեղեցւոյ ետ Անիկտոս Պօղիկարայեայ մատուցանել պատարագ իւրով հրամանաւ, և խաղաղութեամբ մեկնեցան 'ի միմեանց. իբրու յամենայն եկեղեցիս խաղաղութիւն էր այնոցիկ որ պահէին, և այնոցիկ որ ոչ պահէին: Իսկ Իրենէոս որ կատարեալ միաբանի անուան իւրոյ, զի արդեամբ էր նա խաղաղարար, զի այս է Թարգմանութիւն անուան նորա, զայս խնդրէր և աղաչէր վասն խաղաղութեան: Եւ նոյն իսկ ինքն ոչ միայն առ Բեկտոր, այլ և առ Քաղում գլխաւոր մարդիկ որ էին յեկեղեցիս, ըստ այսց նմանութեան գրեաց 'ի Թղթի իւրում վասն այսր խղճի: Իսկ եպիսկոպոսքն որ եղեն 'ի կողմանս պաղեստինացւոց, այնոցիկ որ յառաջ քան զսակաւ մի յիշեցաք զնոսա. Նարկիսոս * և Թէոփիլոս, և ընդ նոսին Կասիոս ** եպիսկոպոս եկեղեցւոյն Տուրացւոց, և Կլարոս պտղոմայիգացւոց, և որ միանգամ ժողովեցան

* Մեր օր. Կորնէոս:

** Մեր օր. Կոնէոս:

այսորիկ, գրելով վասն տուչութեանն յառաքելոց անտի կարգաւ հասելոյ առ նոսա վասն տօնի Զատիկին՝ 'ի կատարածի գրոցն յաւելուն այսպէս. փոյթ յանձին կալարուք տալ տանել զպատճէն թղթոյս այսորիկ ամենայն եկեղեցեաց, զի մի եղիցուք մէք պատճառք այնոցիկ, որ դիւրաւ մոլորեցուցանեն զանձինս իւրեանց: Եւ զայս եւ յայտ առնեմք ձեզ, զի յայտ առուր զոր մէքս առնեմք, զնոյն եւ յԱղեքսանդրիա առնեն, զի 'ի մէջ երթան առ նոսա թուղթք, եւ 'ի նոցանէ առ մեզ գան, զի 'ի միում հաւասարութեան 'ի միասին եղիցի մեզ առնել զօրս զայս սուրբ:

ԳԼՈՒԽ ԻԶ.

**Թե քանի'ս երոյ մեզ Երանոս իշոյ գեղեցիկ
հանձնարոյն յիշատակս:**

Բայ 'ի գրոցս այսոցիկ եւ 'ի թղթոցս՝ զորս յիշեցաք, են Երանոսի եւ խօսք ընդդէմ հեթանոսաց, կարի խօս հակիրճ՝ այլ բազմաշահ, մակագրեալ Յաղագս դի-

ընդ նոսա, գրեցին վասն տուչութեան առաքելոցն՝ զոր ընկալան նոքա վասն զատիկ. եւ 'ի կատարածի գրոցն յաւելուն եւ տան զայս բանս. Թէ պատճէն զայսր թղթոյ փոյթ յանձին կալարուք, եւ տուք տանել այլում՝ եկեղեցեացն, զի մի եղիցուք մէք պատճառք այնոցիկ որ դիւրաւ մոլորեցուցանեն զանձինս իւրեանց: Եւ ցուցանեմք ձեզ, զի յայտ առուր որ մէք առնեմք՝ առնեն եւ աղէքսանդրացիք. զի 'ի մէջ երթան առ նոսա թուղթք, եւ 'ի նոցանէ առ մեզ գան, զի 'ի միում հաւասարութեան 'ի միասին եղիցին առնել զօրս զայս սուրբ:

**Քսանեորոյ վեցերորդ. քե քանի' խօսս ընկալաք մէք 'ի
պնդորենե անտի իրիկեսի:**

Բայց հանդերձ այսու խօսիւք եւ թղթով զոր ասացաք մէք եւ թէ են Երինէոսի, եւ նորա գարձեալ խօսք ընդդէմ հեթանոսաց համառօտ, զի է 'ի նոսա շահ բազում, եւ գրեալ է 'ի վերայ նորա

• Թերեւ՝ ամենայն եկեղեցեացն:

տուութեան: Եւ այլ միւս ևս չառ ընծայեալ Մարկիոնի ուրումն եղբօր 'ի ցուցակութիւն քարոզութեան առաքելոցն. դարձեալ և գիրս այլ և այլ տրամախօսութեանց, յորս և յիշատակէ զթուղթն Եբրայեցոց և զգիրս որ իմաստութիւն ասի Սողոմոնի¹⁸, ածելով 'ի նոցունց ինչ ինչ վկայութիւնս: Այսպիսի են գրութիւնք Երանոսի եկեալք 'ի մերս ծանօթութիւն:

Յաւուրս յայտոսիկ կացեալ Կոմողոսի յիշխանութեան իւրում զամս երեքտասան և մեռաւ, զսա պալ յազատեաց Սեւերոս յետ վեցամսեայ միայն տէրութեան Պերտինաքսեայ:

ԳԼՈՒԽ ԻԷ.

Եւ ո'յք դարձեալ երևելիք եղեն 'ի ժամանակին յայնմիկ:

Առ բազումն սակայն բազում յիշատակք են ցայսօր վաստակոց Հանճարոյ այնր ժամանակի նախնի մատենագրաց եկեղեցւոյ. և որ 'ի մերս ծանօթութիւն եկին են՝ Հերակղիդեայն խօսք յԱռաքեալն. և Մաք-

թէ Վասն իմաստութեան. և այլ միւս ևս որ գրեալ է եղբօր միում, զի անուն էր նորա Մարկիոնէ՝ վասն օրինակի քարոզութեան առաքելոցն. և միւս ևս գիրք մաքառումն ընդրանաւ, զի 'ի նմա յիշատակէ զթուղթն Հեբրայեցւոց, և զԶգծութիւնն Սողոմոնի, և եզ 'ի նմա 'ի բանից անտի նոցա: Գիրք իսկ Իրինէոսի զոր մեքն գիտացաք՝ սոքա են:

Քաաներորդ եօրներորդ. վասն այլոց բազմաց որ եղեն յայնմ ժամանակի երևելիք:

Իսկ իբրեւ եկաց Կոմեդիոն յարքայութեան անդ զերեքտասան տմ և մեռաւ. և եկաց Պարտինաքէս զվեց ամիս. յետ մահուանն Կոմիդեայ Սեւերիոս կալաւ զկնի նորա: Իայց խօսք բազումք են որ կան մինչև յայսօր ժամանակի առ բազումն, զչին մարդկան մանկանց եկեղեցւոյ, որ եգեալ էր բազում պնդութեամբ: Իսկ զոր մեք գիտեմք, է Հերակղիտոսին զոր ասաց յԱռաքեալ: Եւ Մաքսի-

սիմոսի վասն ստէպ 'ի հերետիկոսաց անտի յեղեղելոյ ինդրոյն, թէ ուստի է չար, և թէ զիւն ընուծիւն հիւղեայն: Դարձեալ կանդիտոսին վասն վեցօրեայ աւուրցն. և Ապիոնի վասն սորին պատճառաց առաջարկութեան. նոյնպէս և Քսենտոսի վասն Յարուծեան 'ի մեռելոց, և Արաբիանու ինչ ինչ ճառք, և այլոց բազմաց: Զորոց չունելով պատճառս և ժամանակ կարևոր տալոյ զայնս 'ի գիր, վասն որոյ և ոչ զյիշատակս անգամ նոցա 'ի պատմութեանս նշանագրեցաք: Եւ այլոց բազմաց, զորոց չունիմք տալ զանուանիս՝ հասին առ մեզ գրութիւնք. որոց աստուածեղէն սուրբ տառիցն մեկնութիւնք հաւաստեալ յայտ առնեն զճշմարտութիւն հաւատոց նոցին՝ թէ և մանկունք են եկեղեցւոյ: Սակայն անյայտ են մեզ այնու, զի չունին գրութիւնք նոցա զանուանս հեղինակացն մակագրեալ 'ի վերայ:

մոսի վասն այսր խղճի, զոր աշակերտին ոմանք 'ի Հերձուածոյ անտի, թէ ուստի է չար. և վասն եթէ հաստատելով հաստատէ Հեղայ. դարձեալ կանդիտոսի՝ վեցօրեայ աւուրցն. և Ապիոնի վասն սորին այսր ճառից. և Քսենտոսի վասն յարութեան 'ի մեռելոց. և միւս ևս ճառս Զարիանոսի, և զայլոց բազմաց, այնոքիկ որ վասն զի չիք մեզ պատճառք՝ ոչ եգաք զժամանակս նոցա յայս գիրս. և ոչ զյիշատակս նոցա 'ի պատմութեան նշանակեցաք: Եւ այլք բազումք այնոքիկ զոր ոչ կարեմք մեք երկրորդել զանուանս նոցա. առաք զիսոս նոցա, զի եին ճշմարիտ հաւատովք մանկունք եկեղեցւոյ, որպէս ցուցանեն թարգմանութիւնք նոցա: Բայց չեն յայտնի. վասն զի չեն գրեալ անուանք նոցա որ գրեցին զնոսա:

ԳԼՈՒԽ ԻԸ.

Վասն այնոցիկ՝ որ ՚ի սկզբանէ անտի զհետ զնացիին հերձոռածոյն Սրտեւնոնի, քէ որպիսի՛ք ոմանք էին սոքա ՚ի զնացս իշրեանց և ՚ի վարս, և քէ զիս՛րդ համարձակեցան եղծանել զգիրս սոցրքս:

Ի գիրս միոյ ուրուք 'ի յառաջապատում մեր մա-
տենադրացն այնոցիկ երկասիրելոյ ընդդէմ աղանդոյն
Արտեմոնեայ, այն որ հնարեցաւն նորոգել զմիւրու-
թիւնն Պաւղոսի Սամոստացւոյ առ մեօք, է պատմու-
թիւնն ինչ կարի 'ի գէպ առաջարկեալ գրոցս: Եւ զի
այս աղանդ՝ դուզնաքեայ մարդ ասէ զՓրկիչն մեր,
յանդիմանեալ կշտամբէ զնա խօսս այս թէ ոչ 'ի բա-
ղում ժամանակաց հետէ միւրրեալ է նոցա նորասի-
րու թեամբս, քանզի որ վերակացուքն էին աղանդոյն՝
հպարտացեալ պարծէին կանխադոյն յոյժ դու: Եւ
յետ այլոց բանից բազմաց յանդիմանու թեանն ընդ-
դէմ ստու թեան հայհոյու թեանն նոցա՝ գայ ապա կար-
գաւ և յայս պատմութիւն զայս ձև օրինակ. Ամենե-
քեան առաջինքն, ասէ, և առաքեալք ինքնին, գայս

Քանակորդ ուրերորդ. Վան պնոցիկ որ կոնն խկզբանէ յա-
շանդոյ անտի Սրտնմոնի. և որով օրինակաւ էին նորա. և
քէ որպէս համարձակեցան նորա կոծանէ զգիրս տոշրս :

Եւ յիմաստանոց աստի յայսցանէ վասն որոց ասացաք մէք 'ի խօսս զոր եղեալ է մեծաւ հոգաբարձութեամբ միով ուրումս 'ի նոցանէն, ընդդէմ աղանդին Արարիմոնեայ. այն որ հնարեցաւն նորոգել զնա ընդդէմ մեր, Պօղոս շմտացի: Գոյ 'ի նմա պատմութիւն որ պիտոյ են այսմ ճառից զոր արկեալ է մեր. զի այս աղատ ասէ վասն փրկչին մերոյ՝ [Թէ ոչ մասն է գուրնաբեայ: Բայց յանդիմանեալ էլ տամբն զնա, [Թէ ոչ մասն է զբարեպետացեալ պարծելն այնոքիկ որ ասէ ինչոյց: Բայց զայս ասցաք զնա: Եւ եղ նա և այլ բառս խոսեցաւ զայսչոյութեան նոցա և ինչոյց և նոքա յառաջս և պահէն:

սիմոսի վասն ստէպ 'ի հերեսիովտաց անտի յեղեղելոյ ինդրոյն, թէ ուստի է չար, և թէ զինչ բնութիւն հիւղեալն: Դարձեալ կանդիտոսին վասն վեցօրեայ աւուրցն. և Ապիոնի վասն սորին պատճառաց առաջարկութեան. նոյնպէս և Քսենոսի վասն Յարուութեան 'ի մեռելոց, և Արաբիանու ինչ ինչ ճառք, և այլոց բազմաց: Զորոց չունելով պատճառս և ժամանակ կարեւոր տալոյ զայնս 'ի գիր, վասն որոյ և ոչ զյիշատակս անգամ նոցա 'ի պատմութեանս նշանագրեցաք: Եւ այլոց բազմաց, զորոց չունիմք տալ զանուանըս՝ հասին առ մեզ գրութիւնք. որոց աստուածեղէն սուրբ տառիցն մեկնութիւնք հաւատեալ յայտ առնեն զճմարտութիւն հաւատոց նոցին՝ թէ և մանկունք են եկեղեցւոյ: Սակայն անյայտ են մեզ այնու, զի չունին գրութիւնք նոցա զանուանս հեղինակացն մակագրեալ 'ի վերայ:

մոսի վասն այսր խղճի, զոր աշակերտին ոմանք 'ի Հերձուածոյ անտի, թէ մասի է չար. և վասն եթէ հաստատելով հաստատէ Հեղայ. դարձեալ կանդիտոսի՝ վեցօրեայ աւուրցն. և Ապիոնի վասն սորին այսր ճառից. և Քսենոսի վասն յարութեան 'ի մեռելոց. և միւս ևս ճառս Զարիանոսի, և զայլոց բազմաց, այնոքիկ որ վասն զի չիք մեզ պատճառք՝ ոչ եղաք զժամանակս նոցա յայտ գիրս. և ոչ զյիշատակս նոցա 'ի պատմութեան նշանակեցաք: Եւ այլք բազումք այնոքիկ զոր ոչ կարեմք մեք երկրորդել զանուանս նոցա. տեսաք զիսոս նոցա, զի էին ճմարիտ հաւատովք մանկունք եկեղեցւոյ, որպէս ցուցանեն թարգմանութիւնք նոցա: Բայց չեն յայտնի վասն զի չեն գրեալ անուանք նոցա որ գրեցին զնոսա:

ԳԼՈՒԽ ԻԸ.

Վասն այնոցիկ՝ որ 'ի սկզբանէ անտի զհետ զմացիմ
հերձոռածոյն Արտեմոնի, քէ որպիսի'ք ոմանք
էին սոքա 'ի զմացս իշրեանց և 'ի վարս, և քէ
զիս'րդ համարձակեցան եղծանել զգիրս սուրբս:

Ի գիրս միոյ ուրուք 'ի յառաջապատում մեր մա-
տենագրացն այնոցիկ երկասիրելոյ ընդդէմ աղանդոյն
Արտեմոնեայ, այն որ հնարեցան նորոգել զմոլորու-
թիւն Պաւղոսի Սամոստացւոյ առ մեզք, է պատմու-
թիւն ինչ կարի 'ի գէպ առաջարկեալ գրոցս: Եւ զի
այս աղանդ՝ դուզնաբեայ մարդ ասէ զՓրկիչն մեր,
յանդիմանեալ կշտամբէ զնա խօսս այս թէ ոչ 'ի բա-
զում ժամանակաց հետէ մոլորեալ է նոցա նորասի-
րութեամբս, քանզի որ վերակացութիւն աղանդոյն՝
հպարտացեալ պարծէին կանխագոյն յոյժ գոլ: Եւ
յետ այլոց բանից բազմաց յանդիմանութեան ընդ-
դէմ ստուութեան հայհոյութեան նոցա՝ գայ ապա կար-
գաւ և յայս պատմութիւն զայս ձև օրինակ. Ամենե-
քեան առաջինքն, ասէ, և առաքեալք ինքնին, զայս

Քաաներորդ ոքերորդ. վասն այնոցիկ որ եղեն խկզբանէ յա-
ղանդոյ անտի Արտեմոնի. և որով օրինակաւ էին նոքա. և
քէ որպէս համարձակեցան նոքա եղծանել զգիրս սուրբս:

Եւ յիմաստնոց աստի յայսցանէ վասն որոց ասացաք մէք 'ի
խօսս զոր եղեալ է մեծաւ հոգաբարձութեամբ միոջ ուրումն 'ի նո-
ցանէն, ընդդէմ աղանդին Արտեմոնեայ. այն որ հնարեցան նորո-
գել զնա ընդդէմ մեր, Պօղոս շմտացի: Գոյ 'ի նմա պատմութիւն
որ պիտոյ են այսմ ճառից զոր արկեալ է մեր. զի այս աղատ ասէ
վասն փրկչին մերոյ՝ թէ մարդ է գուզնաբեայ: Բայց յանդիմանեալ
կշտամբէ զնա, թէ ոչ յառաջ քան զբազում ժամանակս պատա-
ռեաց յեկեղեցւոյ: Քանզի հպարտացեալ պարծէին այնոցիկ որ
վերակացու են նորա թէ կանխագոյն է նա: Եւ եդ նա և այլ բա-
զում վասն յանդիմանութեան սուտ բանիցն հայհոյութեան նոցա
և պատմէ այսպէս. Ասեն թէ ամենայն առաջինքն և նոքա յառա-
քեւոցն ընկալան և ուսան զնոյնս զայս զոր ասացաքս, և պահեցին

այսպէս ընկալեալ և ուսուցին, և պահեցին զճըշմարտութիւն քարոզութեան մինչև 'ի ժամանակս Վիկտորի, որ երեքտասաներորդ էր 'ի Պետրոսէ՝ և պիսկոպոս 'ի Հռովմ քաղաքի. իսկ 'ի Զեփիււփնեայ յաթուակալէ նորա և անդր եղծաւ ճշմարտութիւնս: Եւ թերևս արժանի լինէր հաւանութեան բանս եթէ ոչ նախ գիրք սուրբք հակառակ ընդդէմ նոցա զինէին: Դարձեալ են և գրութիւնք ոմանց եղբարց մերոց, որ երկցազոյն են քան զժամանակս Վիկտորի, և խօսեցան նոքա ընդդէմ հեթանոսաց վասն ճշմարտութեանս, և ընդդէմ աղանդոց ժամանակին: ԶՅուստինեայ ասեմ, զՄիլտիադեայ, զՏատիանու և զԼիզեմայ և զայլոց բազմաց, յորս յամենեսին 'ի նոսա աստուածաբանի Քրիստոս: Իսկ զԵրանոսին, զՄեթուոնին և զայլոցն ով է որ ոչ գիտէ զգիրս, որ քարոզեն վասն Քրիստոսի թէ Աստուած է և մարդ: Սաղմոսք իսկ և երգք 'ի նախնեաց անտի յեղբարց հաւատացելոց յօրինեալք՝ աստուածաբանելով փառաբանեն զՔրիստոս զհանն Աստուծոյ: Եւ զհարդ ապա ընդ այս քան ամս աւետարանելով ճշմարտութիւն վարդապետութեանս եկեղեցւոյ, մարթ ինչ իցէ լինել որպէս

ասէ ճշմարտութիւն քարոզութեան մինչև 'ի ժամանակս Բեկտորի, որ էր նա պիսկոպոս երեքտասաներորդ 'ի Հռովմ քաղաքի յեա Պետրոսի, 'ի Զեփիւսնոսէ իսկ՝ այն որ կալաւ զինն նորագործեցաւ ստութիւնն 'ի վերայ ճշմարտութեանն: Բայց այս թերևս արժանի էր հաւանութեան, թէ ոչ նախ գիրք սուրբք կան հակառակ ընդդէմ նոցա: Բայց են և գիրք ոմանց յեղբարց մերոց, որ հին են քան զժամանակս Բեկտորի, որք գրեցին ընդդէմ հեթանոսաց վասն ճշմարտութեան, և ընդդէմ աղանդից որ էին յայնմ ժամանակի. ասեմ իսկ Յուստինոսի և Մեղապոզեսի և Տերտիանոսի և Կղեմենտեայ և այլոց բազմոց. զի ամենքեան սոքա ասեն վասն աստուածութեան Քրիստոսի: Իսկ զԻրինէոսի և զՄեթուոնի և զայլոցն ով է որ ոչ գիտէ զգիրս նոցա, որ քարոզեն վասն Քրիստոսի թէ Աստուած է և մարդ. բայց վարդապետութիւնք և երգք* որ գրեցին 'ի հաւատացեալ եղբարց անտի, իսկ զբանէ փառաւորեն զՔրիստոս զհանն Աստուծոյ, և ասեն վասն աստուածութեան նորա: Արդ զհարդ յայս ամենայն ամս աւետարանի ճըշմարտութիւն եկեղեցւոյ, մարթ ինչ իցէ լինել այսմ զոր ասեն նոքա, թէ մինչ 'ի ժամանակս Բեկտորի քարոզէին այս միտք. կամ

* Յօր. Լուդապիոս-Բիւնէ. Գ. որ գրեցին:

ասեմն նոքա, թէ մինչ 'ի ժամանակս Վիկտորի այնպէս քարոզէր, զոր օրինակ և ինքեանք արդ վարդապետէն կամին: Կամ զիմարդ ոչ ակնածեն զրպարտել նոքա այսուիկ զՎիկտոր. մինչդեռ քաջ գիտեն զի Վիկտոր՝ զխաղախորդն Թէոտոգոս, որ գլուխն էր և հայր այսր աստուածուրաց խոտորմանս, որ մարդ դուզ նաքեայ ասաց նախ զՔրիստոս, մերժեալ տարազրեաց 'ի հաղորդութենէ եկեղեցւոյ: Զի եթէ նոյն միաք էին և խորհուրդք Վիկտորի, որպէս և ամբարիշտ հայհոյութիւն նոցա ուսուցանէ, զիմարդ ապա մերժէր նա զԹէոտոգոս՝ զգտիչ աղանդոյս: Վասն Վիկտորի այսչափ. որ զամս տասն կացեալ 'ի պաշտաման իւրում, կալաւ յետ նորա զաթուն Զեփիւռինոս՝ յա մին իններորդի թագաւորութեան Սեւերեայ: Յետ այնորիկ նոյն ինքն հեղինակ գրոյս՝ որ ընդդէմ հերետիկոսապետիս աղանդոյս այսորիկ, յաւելեալ և զայլ ևս բանս վասն գործոցն յամս Զեփիւռինեայ, յարէ 'ի նոսին այսպէս. Յիշեցուցից, ասէ, եղբարց՝ ինչ մի որ յաւուրս մեր գործեցաւ, որ եթէ 'ի Սողոմ գործեալ էր՝ կարծեմ՝ ի խրատ զգօնութեան ածէր զնոսա: Այր մի էր նատալիոս անուն խոստովանող՝ ոչ 'ի վաղուց այլ 'ի մեր ժամանակս, որ մոլորեցաւ զհետ Ասկլէպիոդոտեայ և Թէոտոգոսի ուրումն սեղանաւո:

զիմարդ ոչ ակնածեն զրպարտել զԲեկտոր այսուիկ *, իբրեւ գիտեն ճշմարտութեամբ թէ Բեկտոր զԹեգատոս որ էրն գլուխն և հայր այսր խոտորման որ ուրանայ յԱստուծոյ տարագրեաց զնա՝ 'ի հաղորդութենէ կցորդութեան, որ նախ նա ասէր վասն Քրիստոսի՝ թէ մարդ գուշնաքեայ է: Զի թէ Բեկտոր՝ որպէս ասեն՝ հաւատալը ըստ ուսմանն հայհոյութեան նոցա, զիմարդ ընկենոյր նա զԹեգատոս, այն որ նա եղև գրիչ այսր աղանդի. և զայս ասաց վասն Բեկտորի: Իսկ իբրեւ եկաց 'ի պաշտաման իւրում՝ զտասն ամ, կալաւ յետ նորա Զեփրանոս յամին իններորդի թագաւորութեան Սեւերեայ: Եւ յաւելու և ասէ. այն որ եղ զայս խօսս վասն այնորիկ որ սկսաւ յայս աղանդ, վասն որոյ ասացաք զնմանէն: Եւ այլ միւս ևս գործ որ եղև յամս Զեփրինանոսի, և գոյ այսու բանիւ այսպէս. յիշեցուցից՝ ասէ՛ եղբարց իր մի որ յաւուրս մեր գործեցաւ, այն որ ակն ունիմ եթէ գործեալ էր 'ի Սողոմ՝ թէրև իմաստնացուցանէր զնա: Այր մի էր զի անուն էր նորա Անտեղիոս, և էր նա խոտովանեալ. բայց ոչ յառաջագոյն էր նա, այլ 'ի մեր ժամանակս:

* Յօր. այսորիկ:

րի. և էին երկոքեան սղբա աշակերտք Թէոտոգեայ խաղախորդին, զորոյ զկարծեացն մոլորութենէն կամ լաւ ևս ասել զխեղաբախ յիմարութենէ կանխեցաք ասացաք, և Թէ որոշեաց զնա 'ի հաղորդութենէ կրցորդութեան Վիկտոր եպիսկոպոս ժամանակին: Եւ հաւանեցուցին սղբա զլատալիոս կարգել նմա ռոճիկ և կոչել զնա եպիսկոպոս աղանդոյն. զի եղիցի նա առ նու 'ի նոցանէ ամսոյ ամսոյ հարիւր յիսուն դահեկան: Իբրև գնացեալ յարեցաւ նա 'ի սոսա, ժամանակս բազումս 'ի ձեռն տեսլեան խրատեալ լինէր 'ի Տեառնէ մերմէ. զի Աստուած ողորմած և Տէր մեր Յիսուս Քրիստոս ոչ կամեցաւ Թէ լիցի նա արտաքոյ եկեղեցւոյ և կորիցէ, որ վկայն եղև չարարանաց նորա: Եւ իբրև յուլացեալ անփոյթ առնէր նա զտեսիլն, որսացեալ պատուովն գահերիցութեան առ նոսա, և զօչաքաղութեամբն որ զբազումս կորուսին, 'ի վախճանի ապա չարաչար գանակոծ տանջեցաւ 'ի հրեշտակաց սրբոց զամենայն գիշերն, և կանխեալ նորա ընդ առաւօտն, զգեցաւ քուրձ և ցանեաց զիւրեաւ մոխիր, և բազում փութով պնդութեամբ և ուժգին արտասուօք անկաւ առ ոտս Զեփիւռիոսսի եպիսկոպոսի. ընկենոյր զանձն իւր և թաւալէր առ

Զսա մոլորեցուցին երբեմն Ասկղեպիգոտոս և Թէոգոտոս միւս ևս, և էր սա արապեղիտ: Էին սղբա երկոքինս աշակերտ Թէոգոտի, այն որ ասացաքն զմանէն յառաջագոյն. Թէ վասն այսր մտաց յիմարութեան որոշեաց զնա 'ի հաղորդութենէ կցորդութեան Իսկ. տոր եպիսկոպոս. հաւանեցուցին իսկ զԱնետեղիոս, զի եղիցին առ նմա սակ յայտնի, և կոչեացի եպիսկոպոս այնր աղանդի, և եղիցի նա առնուլ 'ի նոցանէ ամսոյ ամսոյ հարիւր և յիսուն դահեկան: Իսկ իբրև ընդանեցաւ նոցա, ժամանակս բազումս 'ի ձեռն տեսլեան խրատեալ լինէր 'ի տեառնէ մերմէ: Իսկ Աստուած ողորմած և անբեր մեր Յիսուս Քրիստոս ոչ կամեցաւ Թէ լիցի նա արտաքս քան զեկեղեցի և կորիցէ, քանզի եղև նա վկայ չարարանաց նորա: Բայց քանզի լքեալ մօզք հայէր նա ընդ տեսիլն քան զոր ասացեալն լինէր նա 'ի ձեռն գլխաւորութեանն որ առ նոսա և զօչաքաղութեանն որ կորուսանէն զբազումս: Իսկ յետոյ տանջեալ 'ի հրեշտակաց սրբոց. զամենայն գիշերն չարչարեցաւ մեծապէս: Եւ նոյն ժամայն կանխեաց ընդ առաւօտն և զգեցաւ քուրձ և ցանեաց իւրեաւ մոխիր, և բազում փութով պնդութեամբ և ուժգին արտասուօք անկաւ առ ոտս Զեփիւռիոսսի եպիսկոպոսի. և ընկենոյր զանձն իւր առաջի ամենայն մարդոյ, ոչ առաջի այնոցիկ միայն որ

ոտս՝ ոչ վիճակաւորացն միայն, այլ և առաջի ժողովրդեանն, և շարժէր արտասուօք իւրովք զգլխութիւնս Կորովալից եկեղեցւոյ ողորմածին Քրիստոսի, սրտառուչա աղաչէր և ցուցանէր զաշխարհս վասն Քրիստոսի ընկալեալս, և հազիւ ուրեմն ՚ի հաղորդութիւն կցորդութեան ընկալեալ լինէր: Բեր դիցուք և զայլ ևս բանս մատենագրիս ընդդէմ հերեսիովտացս այսոցիկ՝ որ ունի օրինակ զայս. Զգիրս սուրբս, ասէ, աներկիւղ համարձակութեամբ եղծին ապականեցին սղբա, զկանոնս առաջին հաւատոցն ապախտ արարին և զՔրիստոս ոչ ճանաչեն, և ոչ քննեն թէ զինչ ասեն գիրք Աստուծոյ. այլ թէ քանի ձևս խելամուռութեանց հնարել կարիցեն ՚ի հաստատութիւն անաստուած ամբարշտութեան իւրեանց տքնին անխոնջ: Եթէ որ բան ինչ աստուածեղէն տառից առաջի արկցէ նոցա՝ խուզեն և քննեն եթէ խառն կամ անջափ հաւաքաբանութեամբ պատասխանի առնել մարթացեն: Ապախտ արարեալ զգիրս սուրբս Աստուծոյ և կրթին ուսանին զերկրաշափութիւն իբրու թէ յերկրէ գոլով, զերկրաւորս խօսին, և զոր ՚ի վերուստն եկն՝ ոչ գիտեն: Զի ոմանք ՚ի նոցանէ փութով պնդութեամբ զԵկղիղէսն պաշտեն, ընդ Արիստոտէլ և ընդ Թէոփրաստ հիանան, և Գաղենոսի երկրը

էին յաստիճանի անդ եկեղեցւոյ, այլ և առաջի ժողովրդեան. և հեղջր նա զարտասուա իւր և առաջի ողորմած եկեղեցւոյ Քրիստոսի ողորմածի, և յոյժ աղաչէր և խնդրէր ՚ի նոցանէն և ցուցանէր զկեղս վերացն զոր ընկալաւ, և հազիւ ետուն նմա զխաղաղութիւն կցորդութեան: Եւ ընդ այս բանս յարեալ են և այլ բանք սօրին այսր օրինակագրի զի են այսպէս. Զգիրս սուրբս՝ ասէ՝ աներկիւղ համարձակ եղծին ապականեցին, և զկանոնսն զառաջին հաւատոցն զբեկեցին, և զՔրիստոս ոչ ճանաչեն, և ոչ քննեն թէ զինչ ասեն գիրք Աստուծոյ. այլ թէ որպէս ՚ի կերպարանս մաքառման գացեն, որ զբեկ զաստուածութիւն որդւոյ. և թէ որ հարցանէ զնոսա բան ՚ի գրոց Աստուծոյ, նախ նոքա հարցանեն թէ այս բան զորպիսի կերպարանս մաքառման կարէ առնել, խառնումն եթէ որոշումն: Բայց թողին զգիրս սուրբս, և կրթին և ուսանին զափերկրի, իբրու թէ որդիք իցեն երկրի. և յերկրէ խօսին. և զայն որ եկն ՚ի վերուստ՝ ոչ գիտեն: Զի Օկղոզէս առ ոմն Ֆիլիսոփանէն փութով պնդութեամբ ուսանի. Արեստատելէս և Թէոփրաստոս. յոյժ սղբանելիք էին առ նոսա, զի Գաղիոս առ ոմանս ՚ի նոցանէ իբրու այն թէ երկրպաշկով երկրպագի: Իսկ նոքա յարուեստագիտու-

զուսմբ են յոյժ: Որք թէպէտեւ տեսին զնուաստութիւնս իմ, սակայն միախորհուրդ միաբան գտան ընդ թղթիս, զի գիտացին եթէ ոչ զուր տարապարտուց տանիմ զալիս իմ, այլ զի հանապազօր ըստ Յիսուսի Քրիստոսի քաղաքավարիմ: Եւ իբրեւ այս այսպէս լինէր, եպիսկոպոսն Հռովմայեցւոց Վիկտոր կամեցաւ զամենայն եկեղեցիս Ասիացւոց միանգամայն հանդերձ սահմանակցօքն վիճակօք հատանել ընկենուլ 'ի հաւասարութենէ հասարակաց՝ իբրեւ օտարացեալս 'ի հաւատոց, և օրինադրեաց գրով զամենայն միահամուռ եղբարս որ էին անդ հերձեալս 'ի միութենէ եկեղեցւոյն քարոզել: Բայց ոչ ամենայն եպիսկոպոսացն հաճոյ եղև այս. Ժայլ գրելով յորդոր լինէին նմա խորհել զայն ինչ՝ որ խաղաղութեան իցէ և միաբանութեան և սիրոյ եղբարց: Եւ են թուղթք նոցա զորս մեծաւ պնդութեամբ գրեն տալ Վիկտոր, ընդ որս գրեաց և Երանոս 'ի դէմն եղբարց՝ որոց գահեւէց էր ինքն 'ի Փաղղիս: Հաստատեալ էր և նա թէ յաւուր միաշաքալութուն միայն պարտ էր կատարել ըզխորհուրդ յարութեան Տեառն. սակայն և պատշա-

յի, զանուանան նոցա թէ գրեմ, բազում են յոյժ: Իսկ որ միանգամ գիտէին զգիշերկութիւնս իմ, և միաբանեցան այսմ թղթի, զի գիտեն եթէ ոչ զուր տարապարտուց եկին ալիքս իմ, այլ 'ի Քրիստոս Յիսուս յարեցայ ես հանապազօր:

Քաաներորդ ինգեղորդ. քե սրպէս եղև մի հաստատութիւն ընդ ամենայն տեղիս վասն զատկի:

Իսկ եպիսկոպոսն Հռովմայեցւոց Բեկտոր կամեցաւ յանկարծակի զի զամենայն եկեղեցիսն ասիացւոց հանգերձ ամենայն ժողովրդովն * որ մերձ էին առ նոսա հատանել ընկենուլ զամենեսեան միանգամայն 'ի հաւասարութենէ հասարակաց, իբրեւ զմարգարս բաժանեալս երկմիաս. և քարոզեաց և կապեաց զնոսա 'ի ձեռն թղթոյ 'ի միասին զամենայն եղբարս որ անդ էին: Բայց ոչ ամենայն եպիսկոպոսացն հաճոյ եղև այս. այլ գրէին և պատուիրէին նմա խորհել զայն ինչ որ խաղաղութեան իցէ և միաբանութեան և սիրոյ եղբարց: Բայց են և անուանք նոցա գրով զոր գրեցին պրն. դութեամբ առ Բեկտոր, և 'ի նոցունց յայնչանէ էր և Իրինէոս, որ գրեաց նա և 'ի գէմն եղբարցն որ էին 'ի Փաղղիս՝ 'ի ներքոյ ձեռին նորա: Բայց հաստատեալ էր նա վասն այսր թէ յաւուր միաշաքալութուն միայն է արժան լինել խորհուրդ յարութեան տեառն

* Եւր. օր. Իսկուսմբ:

Ճապէս գրէր առ Վիկտոր եթէ. Ոչ է արժան հա-
տանել զայս ամենայն եկեղեցիս Աստուծոյ, զի պա-
հեն նոքա զտուշութիւն առաջին սովորութեանն. և
զայլ բազում խորհուրդս բարեաց տայր նմա. յարե-
լով 'ի բանս իւր այսպէս թէ Ոչ վասն աւուրն միայն
է նոցա բաժին երկմտութեան, այլ և վասն օրինակին
պահոց. զի են որ կարծեն թէ մի օր¹³ միայն պարտ
է նոցա պահել, և են որ երկու, և են որ բազում, և
են որ զքառասուն ժամ տուրնջեան և գիշերոյ չափեն
զօրն զայն, և այս ամենայն բաժինք են 'ի մէջ այնո-
ցիկ որ պահենն: Եւ ոչ առ մեզք եղև այս, այլ առ
նախնեօքն՝ որ յառաջ եղեն քան զմեզ. որ առ թե-
րահոգ տնտեսութեան առաջնորդաց միամիտ խորհրդ-
դով դոյզնաբար սպրդեալ սովորութեանս՝ և յետնոց
ապա աւանդեցաւ, սակայն ամենեքին խաղաղութիւն
ունէին ընդ միմեանս, որպէս և մեքս. թէպէտև բա-
ժինք պահոց էին, սակայն միաբանութիւն հաւատոց
հաստատուն էր: Ի վերայ այսց յաւելլու ապա զպատ-
մութիւնս, զոր 'ի ճահ համարիմ յեռուլ աստանօր,
և է բանն օրինակ զայս: Եւ որք յառաջ քան զՍոտեր
առաջնորդք էին այդր եկեղեցւոյ, որոյ 'ի գլուխ կաս
դու այսօր. Սնիկտոս և Պիոս և Հիգինոս և Տելեսփո-

մերոյ 'ի զառիկ: Բայց առ Բիկտոր * գրեաց եթէ ոչ է արժան հա-
տանել զայս ամենայն եկեղեցիս Աստուծոյ զի պահեն նոքա զտու-
շութիւն առաջին սովորութեանն. և այլ բազում ինչ ազաւէր նա
զնա: Եւ 'ի նոյն բանս իւր յաւել և ասաց այսպէս. Թէ ոչ, ասէ,
վասն աւուրն միայն է նոցա բաժին երկմտութեան, այլ և վասն
օրինակի պահոց նորին. զի են որ կարծեն 'ի միտս իւրեանց՝ թէ մի
օր պիտոյ է նոցա պահել, և են որ երկուս, և են որ բազումս, և
են որ զքառասուն ժամ տուրնջեան և գիշերոյ չափեն զօրն զայն.
և այս ամենայն բաժինք են 'ի մէջ այնոցիկ որ պահենն. և ոչ 'ի մե-
րում աւուրս միայն եղև այս, այլ և յամս այնոցիկ որ յառաջ ե-
ղեն քան զմեզ, որ ոչ թէ չճմարիտ ունին զսովորութիւնն, այլ մե-
կին և դոյզնաբար, և ամենեքին խաղաղութիւն ունէին ընդ միմե-
անս որպէս և մեքս. թէպէտ և բաժինք պահոց էին, սակայն միա-
բանութիւն հաւատոցն հաստատուն էր: Եւ 'ի վերայ այսց յաւե-
լու պատմութիւն, այն որ պիտոյ է գնել զնա այժմ, զի է նա այս-
պէս. Թէ թէ ամենեքեան, ասէ, եպիսկոպոսքն այդր եկեղեցւոյ որ-
պէս գուգ. առաջնորդես, որ եղեն յառաջ քան զՍովետեր, Սնիկ-

* Յօր. ԳԳՐՈՒԹ. ԳԳՐՈՒԹ. ԳԳՐՈՒԹ. ԳԳՐՈՒԹ.

րոս և Քսենաոս, ոչ ինքեանք պահեցին և ոչ որոց ընդ նոքոք էին թոյլ ետուն պահել, և սակայն խաղաղութիւն ունէին ընդ երիցունս այլոց եկեղեցեաց՝ որք այցելութեամբ գային առ նոսա, և պահէին զայն: Եւ ոչ որ վասն այսր սովորութեան պահելոյ և կամ չպահելոյ անգոսնեցաւ երբեք. և թէպէտ ոչ պահէին եպիսկոպոսունք որ յառաջ եղեն քան զքեզ, սակայն այնոցիկ՝ որ պահէինն յայլ եկեղեցիս, տային տանել նոցա հաղորդութիւն՝⁴: Եւ երանելին Պօղիկարպոս յորժամ եկն 'ի Հռովմ յառուրս Անիկտոսի՝ ունեւով նոցա ընդ միմեանս տրտունջ սակաւիկ մի վասն այլոց իրաց, բայց նոյնժամայն 'ի համբոյր սիրոյ և խաղաղութեան եկին ընդ միմեանս, և վասն այսր ոչինչ ընդ երկար վէճեղև 'ի նոսա: Նա և կարէր իսկ ոչ Անիկտոս հաւանեցուցանել զՊօղիկարպոս եթէ մի պահեցէ զօրս զայս. քանզի ընդ Յովհաննու աշակերտին Տեառն մերոյ, և ընդ այլ առաքեալս չընցաւ նա, և ընդ նոսա պահեաց զօրս զայս. և ոչ Պօղիկարպոս հաւանեցոյց ինչ զԱնիկտոս պահել որ պատասխանի առնէր նմա եթէ արժան է մեզ զքոյշ լինել սովորութեան եպիսկոպոսաց մերոց՝ որ յառաջ քան զմեզ

ոս և Փիոս և Հեգիանոս և Տախեսփորոս՝ և Քսենաոս. ոչ նոքա պահեցին զայս օր, և ոչ որ ենն զինի նոցա՝ գիտեն պահել զնա: Եւ թէպէտ և նոքա ոչ պահէին զսա, սակայն խաղաղութիւն ունէին ընդ մարդս որ պահէին զսա յայլ եկեղեցիս որ գային առ նոցա, ուր գէպ լինէր պահելոյ և չպահելոյ. և ոչ երբեք անգոսնեցան մարդք վասն այսր իրաց, այլ թէպէտ և ոչ պահէին եպիսկոպոսոք որ յառաջ եղեն քան զքեզ, սակայն այնոցիկ՝ որ պահէինն յայլ եկեղեցիս, տային տանել նոցա հաղորդութիւն: Ունէր ստել և Պօղիկարպոս յորժամ եկն 'ի Հռովմ յառուրս Անիկտոսի. և ունէին նոքա ընդ միմեանս տրտունջ սակաւիկ մի վասն այլ իրաց, և նոյնժամայն տարին խաղաղութիւն ընդ միմեանս. և վասն այսր իրաց ոչինչ հակառակութիւն եղև նոցա ընդ միմեանս: Նա և կարէր իսկ ոչ Անիկտոս հաւանեցուցանել զՊօղիկարպոս եթէ մի պահեցէ զօրս զայս, քանզի ընդ Յովհաննու աշակերտին տեառն մերոյ և ընդ այլ առաքեալսն չընէր նա, և ընդ նոսա պահեաց նա զօրս զայս. և Պօղիկարպոս ** հաւանեցոյց զԱնիկտոս պահել, զի ասաց նմա եթէ պիտոյ է մեզ պահել զսովորութիւն հարցն մերոց եպիսկոպոսաց՝ որ եղեն յառաջ քան զմեզ: Եւ իբրև սոքա այսպէս էին հա-

* Բօր. Երեմի-էրեմ. միւ օր Երեմի-էրեմ, այլ մք եղաք բառ այնմ ՚ի գրութեան զոր այլուր տեսաք գրեալ զՏիմոթէոսի: ԲՅ. և ոչ Պօղիկարպոս:

կացին. և յայս պայման գողովնոցա հաղորդեցան ընդ միմեանս. և ետ Անիկտոս մատուցանել Պողիկարպեայ պատարագ յեկեղեցւոյ, և խաղաղութեամբ մեկնեցան 'ի միմեանց. և էր խաղաղութիւն յամենայն եկեղեցիս, յորս պահէին և յորս ոչ պահէին: Եւ Երանոս արժանաւոր ըստ իւրում անուանն օրինակաւ այսու խաղաղարար երևեցաւ, վասն եկեղեցւոյ խաղաղութեան յորդոր լեալ և պատգամաւոր: Քանզի ոչ միայն առ Վիկտոր, այլ և առ բազում գլխաւոր եպիսկոպոսունս եկեղեցեաց ըստ օրինակիս ըստ այսմիկ գրեաց վասն խնդրոյս յուզելոյ:

ԳԼՈՒԽ ԻԵ.

Թեո'րպէս եղև մի միաբանութիւն հաշտարութեան ընդ ամենայն տեղիս վասն տօնի Զատիկին:

Իսկ եպիսկոպոսունք՝ որ 'ի կողմանս Պաղեստինացւոց, զորս և յառաջ քան զսակաւ մի յիշեցաք, Նարեկիսոս և Թէոփիլոս, ընդ նոսին և Ասսիոս Տիւրացւոց և Ալարոս Պտղոմէացւոց եպիսկոպոսք, և որք միանգամ գումարեցան միաբան ժողովով սակս խնդրոյս

զորդեցան ընդ միմեանս, և յեկեղեցւոյ ետ Անիկտոս Պողիկարպեայ մատուցանել պատարագ իւրով հրամանաւ, և խաղաղութեամբ մեկնեցան 'ի միմեանց. իբրու յամենայն եկեղեցիս խաղաղութիւն էր այնոցիկ որ պահէին, և այնոցիկ որ ոչ պահէին: Իսկ Իրինէոս որ կատարեալ միաբանի անուան իւրոյ, զի արդեամբք էր նա խաղաղարար, զի այս է Թարգմանութիւն անուան նորա, զայս խնդրէր և տղաչէր վասն խաղաղութեան: Եւ նոյն իսկ ինքն ոչ միայն առ Բեկտոր, այլ և առ բազում գլխաւոր մարդիկ որ էին յեկեղեցիս, ըստ այսց նմանութեան գրեաց 'ի Թղթի իւրում վասն այսր խղճի: Իսկ եպիսկոպոսքն որ եղեն 'ի կողմանս պաղեստինացւոց, այնոցիկ որ յառաջ քան զսակաւ մի յիշեցաք զնոսա. Նարեկիսոս* և Թէոփիլոս, և ընդ նոսին Ասսիոս** եպիսկոպոս եկեղեցւոյն ծուրացւոց, և Աղեբոս պտղոմէյիգացւոց, և որ միանգամ ժողովեցան

* Մեր օր. Կոբլիոս:

** Մեր օր. Կոբլիոս:

այսորիկ, գրելով վաճառութեանն յառաքելոց անտի կարգաւ հասելոյ առ նոսա վասն տօնի Զատիկին՝ 'ի կատարածի գրոցն յաւելուն այսպէս. փոյթ յանձին կալարուք տալ տանել զպատճէն թղթոյս այսորիկ ամենայն եկեղեցեաց, զի մի եղիցուք մեք պատճառք այնոցիկ, որ գիւրաւ մոլորեցուցանեն զանձինս իւրեանց: Եւ զայս ևս յայտ առնեմք ձեզ, զի յայտմաւուր զոր մեքս առնեմք, զնոյն և յԱղեքսանդրիա առնեն, զի 'ի մէնջ երթան առ նոսա թուղթք, և 'ի նոյցանէ առ մեզ գան, զի 'ի միում հաւասարութեան 'ի միասին եղիցի մեզ առնել զօրս զայս սուրբ:

ԳԼՈՒԽ ԻԶ.

**Թէ քանի՛ս երոյ մեզ Երանոս իշոյ գեղեցիկ
հանձնարոյն յիշատակս:**

Բայց 'ի գրոցս այսոցիկ և 'ի թղթոցս՝ զորս յիշեցաք, են Երանոսի և խօսք ընդդէմ հեթանոսաց, կարի խոհ հակիրճ՝ այլ բազմաշահ, մակագրեալ Յաղագս գի-

ընդ նոսա, գրեցին վաճառութեան առաքելոցն՝ զոր ընկալան նոքա վասն զատիկ. և 'ի կատարածի գրոցն յաւելուն և տան զայս բանս. Թէ պատճէն զայսր թղթոյ փոյթ յանձին կալարուք, և տուք տանել այլում * եկեղեցեացն, զի մի եղիցուք մեք պատճառք այնոցիկ որ գիւրաւ մոլորեցուցանեն զանձինս իւրեանց: Եւ ցուցանեմք ձեզ, զի յայտմաւուր որ մեք առնեմք՝ առնեն և աղէք ոսանդրացիք. զի 'ի մէնջ երթան առ նոսա թուղթք, և 'ի նոյցանէ առ մեզ գան, զի 'ի միում հաւասարութեան 'ի միասին եղիցին առնել զօրս զայս սուրբ:

**Քանհարոյ վեցերորդ. քե քանի՛ խօսս ընկալաք մեք 'ի
պերոսքնէ անտի իրինեոսի:**

Բայց հանգերձ այսու խօսիք և թղթով զոր տալացք մեք և թէ են Երինեոսի, է նորա գործեալ խօսք ընդդէմ հեթանոսաց համառօտ, զի է 'ի նոսա շահ բազում, և գրեալ է 'ի վերայ նորա

* Թերևս՝ ամենայն եկեղեցեացն:

տուութեան: Եւ այլ միւս ևս ճառ ընծայեալ Մարկիոնի ուրումն եղբօր 'ի ցուցակութիւն քարոզութեան առաքելոցն. դարձեալ և գիրս այլ և այլ տրամախօսութեանց, յորս և յիշատակէ զԹուղթն Եբրայեցւոց և զգիրս որ իմաստութիւն ասի Սողոմոնի¹⁸, ածելով 'ի նոցունց ինչ ինչ վկայութիւնս: Այսպիսի են գրութիւնք Երանոսի եկեալք 'ի մերս ծանօթութիւն:

Յաւուրս յայտոսիկ կացեալ Կոմոդոսի յիշխանութեան իւրում զամս երեքտասան և մեռաւ, զսա պաշտատեաց Սեւերոս յետ վեցամսեայ միայն տէրութեան Պերտինաքսեայ:

ԳԼՈՒԽ ԻԷ.

Եւ ո'յք դարձեալ երևելիք եղեն 'ի Ժամանակին յայնմիկ:

Առ բազումս սակայն բազում յիշատակք են ցայսօր վաստակոց Հանձարոյ այնր Ժամանակի նախնի մատենագրաց եկեղեցւոյ. և որ 'ի մերս ծանօթութիւն եկին են՝ Հերակղիդեայն խօսք յԱռաքեալն. և Մաք-

թէ Վասն իմաստութեան. և այլ միւս ևս որ գրեալ է եղբօր միւսմ, զի անուն էր նորա Մարկիոնէ՝ վասն օրինակի քարոզութեան առաքելոցն. և միւս ևս գիրք մաքառումն ընդրանաւ, զի 'ի նմա յիշատակէ զԹուղթն Հեբրայեցւոց, և զՔսենութիւնն Սողոմոնի, և եղ'ի նմա 'ի բանից անտի նոցա: Գիրք իսկ Իրինէոսի զոր մեքն գիտացաք՝ սոքա են:

Քաաներոյդ եօրներոյդ. վասն այլոց քազմաց որ եղեն յայնմ Ժամանակի երևելիք:

Իսկ իբրեւ եկաց Կոմոդիոս յաբաշտութեան անգ զերեքտասան տմ և մեռաւ. և եկաց Պարտինաքէս զվեց ամիս. յետ մահուանն Կոմոդեայ Սեւերիոս կալաւ զինի նորա: Իայց խօսք բազումք են որ կան մինչև յայսօր Ժամանակի առ բազումս, զհին մարդկան մանկանց եկեղեցւոյ, որ եղեալ էր բազումս պնդութեամբ: Իսկ զոր մեք գիտեմք, է Հերակղիտոսին զոր ասաց յԱռաքեալ: Եւ Մաքսի-

սիմոսի վասն ստէպ 'ի հերեսիովտաց անտի յեղեղելոյ խնդրոյն, թէ ուստի է չար, և թէ զինչ բնութիւն հիւղեայն: Դարձեալ Կանդիտոսին վասն Վեցօրեայ աւուրցն. և Ապիոնի վասն սորին պատճառաց առաջարկութեան. նոյնպէս և Քանեստոսի վասն Յարութեան 'ի մեռելոց, և Արաբիանու ինչ ինչ ճառք, և այլոց բազմաց: Զորոց չունելով պատճառս և ժամանակ կարևոր տալոյ զայնս 'ի գիր, վասն որոյ և ոչ զյիշատակս անգամ նոցա 'ի պատմութեանս նշանագրեցաք: Եւ այլոց բազմաց, զորոց չունիմք տալ զանուանրա՝ հասին առ մեզ գրութիւնք. որոց աստուածեղէն սուրբ տառիցն մեկնութիւնք հաւաստեալ յայտ առնեն զճմարտութիւն հաւատոց նոցին՝ թէ և մանկունք են եկեղեցւոյ: Սակայն անյայտ են մեզ այնու, զի չունին գրութիւնք նոցա զանուանս հեղինակացն մակագրեալ 'ի վերայ:

մոսի վասն այսր խղճի, զոր աշակերտին ոմանք 'ի Հերձուածոյ անտի, թէ ուստի է չար. և վասն եթէ հաստատելով հաստատէ Հեղայ. դարձեալ Կանդիտոսի՝ վեցօրեայ աւուրցն. և Ապիոնի վասն սորին այսր ճառից. և Քանեստոսի վասն յարութեան 'ի մեռելոց. և միւս ևս ճառս Զարիանոսի, և զայլոց բազմաց, այնոքիկ որ վասն զի չիք մեզ պատճառք՝ ոչ եղաք զժամանակս նոցա յայս գիրս. և ոչ զյիշատակս նոցա 'ի պատմութեան նշանակեցաք: Եւ այլք բազումք այնոքիկ զոր ոչ կարեմք մեք երկրորդել զանուանս նոցա. տեսաք զխօսս նոցա, զի էին ճմարիտ հաւատովք մանկունք եկեղեցւոյ, որպէս ցուցանեն թարգմանութիւնք նոցա: Բայց չեն յայտնի. վասն զի չեն գրեալ անուանք նոցա որ գրեցինն զնոսա:

ԳԼՈՒԽ ԻԸ.

Վասն այնոցիկ՝ որ 'ի սկզբանէ անտի զհետ զմացիմ
հերձոռածոյն Արտեմոնի, թէ որպիսի'ք ունանք
էին սոքա 'ի զմացս իշրեանց և 'ի վարս, և թէ
զիս'րդ համարձակեցան եղծանել զգիրս սուրբս:

Ի գիրս միոյ ուրուք 'ի յառաջապատում մեր մա-
տենագրացն այնոցիկ երկասիրելոյ ընդդէմ ազանդոյն
Արտեմոնեայ, այն որ հնարեցան նորոգել զմոլորու-
թիւն Պաւղոսի Սամոստացւոյ առ մեզք, է պատմու-
թիւն ինչ կարի 'ի դէպ առաջարկեալ գրոցս: Եւ զի
այս աղանդ՝ դուզնաքեայ մարդ ասէ զՓրկիչն մեր,
յանդիմանեալ կշտամբէ զնա խօսս այս թէ ոչ 'ի բա-
զում ժամանակաց հետէ մոլորեալ է նոցա նորասի-
րութեամբս, քանզի որ վերակացուքն էին աղանդոյն՝
հպարտացեալ պարծէին կանխագոյն յոյժ գոյ: Եւ
յետ այլոց բանից բազմաց յանդիմանութեան ընդ-
դէմստութեան հայհոյութեան նոցա՝ գայ ապա կար-
գաւ և յայս պատմութիւն զայս ձև օրինակ. Ամեն-
քեան առաջինքն, ասէ, և առաքեալք ինքնին, զայս

Քանենորդ ուրերորդ. վասն այնոցիկ որ եղեն խկզրանէ յա-
ղանդոյ անտի Արտեմոնի. և որով օրինակաւ էին նոքա. և
թէ որպէս համարձակեցան նոքա եղծանել զգիրս սուրբս:

Եւ յիմաստնոց աստի յայսցանէ վասն որոց ասացաք մէք 'ի
խօսս զոր եղեալ է մեծաւ հոգաբարձութեամբ միով ուրուքն 'ի նո-
ցանէն, ընդդէմ աղանդին Արտեմոնեայ. այն որ հնարեցան նորո-
գել զնա ընդդէմ մեր, Պողոս շմէտացի: Գոյ 'ի նմա պատմութիւն
որ պիտոյ են այսմ ճառից զոր արկեալ է մեր. զի այս ազատ ասէ
վասն փրկիչն մերոյ՝ թէ մարդ է դուզնաքեայ: Բայց յանդիմանեալ
կշտամբէ զնա, թէ ոչ յառաջ քան զբազում ժամանակս պատա-
ռեաց յեկեղեցւոյ: Քանզի հպարտացեալ պարծէին այնոցիկ որ
վերակացու են նորա թէ կանխագոյն է նա: Եւ եդ նա և այլ բա-
զում վասն յանդիմանութեան սուտ բանիցն հայհոյութեան նոցա
և պատմէ այսպէս. Ասեն թէ ամենայն առաջինքն և նոքա յառա-
քելոցն ընկալան և ուսան զնոյնս զայս զոր ասացաքս, և պահեցին

այսպէս ընկալեալ և ուսուցին, և պահեցին զճըմարտութիւն քարոզութեան մինչև 'ի ժամանակս Վիկտորի, որ երեքտասաներորդ էր 'ի Պետրոսէ՝ եւ պիսկոպոս 'ի Հռովմ՝ քաղաքի. իսկ 'ի Զեփիւռինեայ յաթոռակալէ նորա և անդր եղծաւ ճմարտութիւնս. Եւ թերևս արժանի լինէր հաւանութեան բանս եթէ ոչ նախ գիրք սուրբ հակառակ ընդդէմ նոցա լինէին: Դարձեալ են և գրութիւնք ոմանց եղբարց մեքոց, որ երկցագոյն են քան զժամանակս Վիկտորի, և խօսեցան նոքա ընդդէմ հեթանոսաց վասն ճմարտութեանս, և ընդդէմ աղանդոց ժամանակին: ԶՅուստինեայ ասեմ, զՄիլտիադեայ, զՏատիանու և զԿլեմայ և զայլոց բազմաց, յորս յամենեւին 'ի նոսա աստուածաբանի Քրիստոս: Իսկ զԵրանոսին, զՄեքիտոնին և զայլոցն ո՛վ է որ ոչ գիտէ զգիրս, որ քարոզեն վասն Քրիստոսի թէ Աստուած է և մարդ: Սաղմոսք իսկ և երգք 'ի նախնեաց անտի յեղբարց հաւատացեցեց յօրինեալք՝ աստուածաբանելով փառաբանեն զՔրիստոս զԲանն Աստուծոյ: Եւ զիմրդ ապա ընդ այս քան ամս աւետարանելով ճմարտութիւն վարդապետութեանս եկեղեցւոյ, մարթինչ իցէ լինել որպէս

ասէ ճմարտութիւն քարոզութեան մինչև 'ի ժամանակս Բեկտորի, որ էր նա եպիսկոպոս երեքտասաներորդ 'ի Հռովմ՝ քաղաքի յետ Պետրոսի, 'ի Զեփիւռնոսէ իսկ՝ այն որ կալաւ զինի նորագործեցաւ ստութիւնն 'ի վերայ ճմարտութեանն: Բայց այս թերևս արժանի էր հաւանութեան, թէ ոչ նախ գիրք սուրբ կան հակառակ ընդդէմ նոցա: Բայց են և գիրք ոմանց յեղբարց մեքոց, որ հին են քան զժամանակս Բեկտորի, որք գրեցին ընդդէմ հեթանոսաց վասն ճմարտութեան, և ընդդէմ աղանդից որ էին յայնմ ժամանակի. ասեմ իսկ Յուստինոսի և Մեղատոգեսի և Տերտիաւնոսի և Կղեմենեայ և այլոց բազմաց. զի ամենեքան սղբա ասեն վասն աստուածութեան Քրիստոսի: Իսկ զԻրինէոսի և զՄեքիտոնի և զայլոցն՝ ո՛վ է որ ոչ գիտէ զգիրս նոցա, որ քարոզեն վասն Քրիստոսի թէ Աստուած է և մարդ. բայց վարդապետութիւնք և երգք* որ գրեցին 'ի հաւատացեալ եղբարց անտի, իսկ զբանն փառաւորեն զՔրիստոս զԲանն Աստուծոյ, և ասեն վասն աստուածութեան նորա: Արդ զիմրդ յայս ամենայն ամս աւետարանի ճըմարտութիւն եկեղեցւոյ, մարթինչ իցէ լինել այսմ զոր ասեն նոքա, թէ մինչ 'ի ժամանակս Բեկտորի քարոզէին այս միտք. կամ

* Յօր. Լուդովիգոս-Բիւնտ. Գ. որ գրեցին:

ասենն նոքա, թէ մինչ 'ի ժամանակս Վիկտորի այնպէս քարոզէր, զոր օրինակ և ինքեանք արդ վարդապետէն կամին: Կամ զիմրդ ոչ ակնածեն զրպարտել նոքա այսուիկ զՎիկտոր. մինչդեռ քաջ գիտեն զի Վիկտոր՝ զխաղախորդն Թէոտոգոս, որ գլուխն էր և հայր այսր աստուածուրաց խոտորմանս, որ մարդ գուգ նաքեայ ասաց նախ զՔրիստոս, մերժեալ տարաբերեաց 'ի հաղորդութենէ եկեղեցւոյ: Զի եթէ նոյն միտք էին և խորհուրդք Վիկտորի, որպէս և ամբարիշտ հայհոյութիւն նոցա ուսուցանէ, զիմրդ ապա մերժէր նա զԹէոտոգոս՝ զգտիչ աղանդոյս: Վասն Վիկտորի այսչափ. որ զամս տասն կացեալ 'ի պաշտաման իւրում, կալաւ յետ նորա զաթոռն Զեփիւռինոս՝ յաւին իններորդի թագաւորութեան Սեւերեայ: Յետ այնորիկ նոյն ինքն հեղինակ գրոյս՝ որ ընդդէմ հերետիվտապետիս աղանդոյս այսորիկ, յաւելեալ և զայլ ևս բանս վասն գործոցն յամս Զիւփիւռինեայ, յարէ 'ի նոսին այսպէս. Յիշեցուցից, ասէ, եղբարց՝ ինչ մի որ յաւուրս մեր գործեցաւ, որ եթէ 'ի Սողոմ գործեալ էր՝ կարծեմ 'ի խրատ զգօնութեան ածէր զնոսա: Այր մի էր նատալիոս անուն խոստովանող՝ ոչ 'ի վաղուց այլ 'ի մեր ժամանակս, որ մոլորեցաւ զհետ Արկեպիտոտեայ և Թէոտոգոսի ուրումն սեղանաւո-

զիմրդ ոչ ակնածեն զրպարտել զիւկտոր այսուիկ *, իբրև դիտեն ճշմարտութեամբ թէ իւկտոր զԹեոտոգոս որ էրն գլուխ և հայր այսր խոտորման որ ուրանայ յԱստուծոյ՝ տարագրեաց զնա՝ 'ի հազորգութենէ կցորգութեան, որ նախ նա ասէր վասն Քրիստոսի՝ թէ մարդ գուգնաքեայ է: Զի թէ իւկտոր՝ որպէս ասեն՝ հաւատարմ ըստ ուսմանն հայհոյութեան նոցա, զիմրդ ընկենայր նա զԹեոտոս, այն որ նա եղև գրիչ այսր աղանդի. և զայս ասաց վասն իւկտորի: Իսկ իբրև եկաց 'ի պաշտաման իւրում զտասն ամ, կալաւ յետ նորա Զեփիւռնոս յամին իններորդի թագաւորութեան Սեւերայ: Եւ յաւելու և ասէ. այն որ եղ զայս խօսս վասն այնորիկ որ սկսաւ յայս աղանդ, վասն որոյ ասացաք զնմանէն: Եւ այլ միւս ևս գործ որ եղև յամս Զեփիւռնոսի, և գոյ այսու բանիւ այսպէս. յիշեցուցից՝ ասէ՝ եղբարց իր մի որ յաւուրս մեր գործեցաւ, այն որ ակն ունիմ թէ գործեալ էր 'ի Սողոմ՝ թէրև իմաստնացուցանէր զնա: Այր մի էր զի անուն էր նորա Անտեղիոս, և էր նա խոստովանեալ. բայց ոչ յառաջագոյն էր նա, այլ 'ի մեր ժամանակս:

* Յօր. այսորիկ:

րի. և էին երկոքեան սոքա աշակերտք Թէոդոսեայ խաղախորդին, զորոյ զկարծեացն մուրուլթենէն կամ լաւ ևս ասել զխելաբախ յիմարութենէ կանխեցաք ասացաք. և Թէ որոշեաց զնա 'ի հաղորդութենէ կըցորդութեան Վիկտոր եպիսկոպոս ժամանակին: Եւ հաւանեցուցին սոքա զՆատալիոս կարգել նմա ռոճիկ և կոչել զնա եպիսկոպոս աղանդոյն. զի եղիցի նա առ նուլ 'ի նոցանէ ամնոյ ամնոյ հարիւր յիսուն դահեկան: Իբրև զնացեալ յարեցաւ նա 'ի սոսա, ժամանակս բազումս 'ի ձեռն տեսլեան խրատեալ լինէր 'ի Տեառնէ մերմէ. զի Աստուած ողորմած և Տէր մեր Յիսուս Քրիստոս ոչ կամեցաւ Թէ լիցի նա արտաքոյ եկեղեցւոյ և կորիցէ, որ վկայն եղև չարչարանացն ուրա: Եւ իբրև յուլացեալ անփոյթ առնէր նա զտեսիլն, որսացեալ պատուովն գահերիցութեան առ նոսա, և զօչաքաղութեամբն որ զբազումս կորուսին, 'ի վախճանի ապա չարաչար գանակոծ տանջեցաւ 'ի հրեշտակաց սրբոց զամենայն գիշերն, և կանխեալ նորա ընդ առաւօտն, զգեցաւ քուրձ և ցանեաց զիւրեաւ մոխիր, և բազում փութով պնդութեամբ և ուժգին արտասուօք անկաւ առ ոտս Զեփիւռիսնոսի եպիսկոպոսի. ընկենոյր զանձն իւր և Թաւալէր առ

Զսա մուրեցուցին երբեմն Ասկղէպիդոտոս և Թէոդոտոս միւս ևս, և էր սա արապեզիւ: Էին սոքա երկոքինս աշակերտ Թէոդոտի, այն որ ասացաքն զնմանէն յառաջագոյն. Թէ վասն այսր մտաց յիմարութեան որոշեաց զնա 'ի հաղորդութենէ կցորդութեան Իսկառոր եպիսկոպոս. հաւանեցուցին իսկ զԱնեռեփիոս, զի եղիցին տալ նմա սակ յայտնի, և կոչեսցի եպիսկոպոս այնր աղանդի, և եղիցի նա առնուլ 'ի նոցանէ ամնոյ ամնոյ հարիւր և յիսուն գահեկան: Իսկ իբրև ընդանեցաւ նոցա, ժամանակս բազումս 'ի ձեռն տեսլեան խրատեալ լինէր 'ի տեսունէ մերմէ: Իսկ Աստուած ողորմած և տէր մեր Յիսուս Քրիստոս ոչ կամեցաւ Թէ լիցի նա արտաքս քան զեկեղեցի և կորիցէ, քանզի եղև նա վկայ չարչարանացն ուրա: Իայց քանզի լքեալ մօզը հայէր նա ընդ տեսիլն քան զոր ասացեալն լինէր նա 'ի ձեռն զլխաւորութեանն որ առ նոսա և զօչաքաղութեանն որ կորուսանէն զբազումս: Իսկ յետոյ տանջեցաւ 'ի հրեշտակաց սրբոց. զամենայն գիշերն չարչարեցաւ մեծապէս: Եւ նոյն ժամայն կանխեաց ընդ առաւօտն և զգեցաւ քուրձ և ցանեաց իւրեաւ մոխիր, և բազում փութով պնդութեամբ և ուժգին արտասուօք անկաւ առ ոտս Զեփիւռիսնոսի եպիսկոպոսի. և ընկենոյր զանձն իւր առաջի ափնայն մարդոյ, ոչ առաջի այնոցիկ միայն որ

ոտս՝ ոչ վիճակաւորացն միայն, այլ և առաջի ժողովրդեանն, և շարժէր արտասուօք իւրովք զգլուծիւնս Կորովայնց եկեղեցւոյ ողորմածին Քրիստոսի, սրտառուչա աղաչէր և ցուցանէր զաշխսպան վասն Քրիստոսի ընկալեալս, և հազիւ ուրեմն 'ի հաղորդութիւն կցորդութեան ընկալեալ լինէր: Բեր գիցուք և զայլ ևս բանս մատենագրիս ընդդէմ հերեսիովտացս այսոցիկ՝ որ ունի օրինակ զայս. Զգիրս սուրբս, ասէ, աներկիւղ համարձակութեամբ եղծին ապականեցին սղբա, զկանոնս առաջին հաւատոցն ապախտ արարին և զՔրիստոս ոչ ճանաչեն, և ոչ քննեն թէ զինչ ասեն գիրք Աստուծոյ. այլ թէ քանի ձևս խելամուծութեանց հնարել կարիցեն 'ի հաստատութիւն անաստուած ամբարշտութեան իւրեանց տքնին անխոնջ: Եթէ որ բան ինչ աստուածեղէն տառից առաջի արկցէ նոցա՝ խուզեն և քննեն եթէ խառն կամ անջանօ հաւաքաբանութեամբ պատասխանի առնել մարթասցեն: Ապախտ արարեալ զգիրս սուրբս Աստուծոյ և կրթին ուսանին զերկրաշափութիւն իբրու թէ յերկրէ գոլով, զերկրաւորս խօսին, և զոր 'ի վերուստն եկն՝ ոչ գիտեն: Զի ոմանք 'ի նոցանէ փութով պնդութեամբ զԵկղիղէսն պաշտեն, ընդ Արիստոտէլ և ընդ Թէոփրաստ հիանան, և Գաղենոսի երկր

էին յաստիճանի անդ եկեղեցւոյ, այլ և առաջի ժողովրդեան. և հեղոյր նա զարտասուս իւր և առաջի ողորմած եկեղեցւոյ Քրիստոսի ողորմածի, և յոյժ աղաչէր և խնդրէր 'ի նոցանէն և ցուցանէր զկեղս վերացն զոր ընկալաւ, և հազիւ ետուն նմա զխաղաղութիւն կցորդութեան: Եւ ընդ այս բանս յարեալ են և այլ բանք սորին այսր օրինակագրի զի են այսպէս. Զգիրս սուրբա՝ ասէ՝ աներկիւղ համարձակ եղծին ապականեցին, և զկանոնս զառաջին հաւատոցն զրկեցին, և զՔրիստոս ոչ ճանաչեն, և ոչ քննեն թէ զինչ ասեն գիրք Աստուծոյ. այլ թէ որպէս 'ի կերպարանս մաքառման գտցեն, որ զրկէ զաստուածութիւն որդւոյ. և թէ որ հարցանէ զնոսա բան 'ի դրոց Աստուծոյ, նախ նոքա հարցանեն թէ այս բան զորպիսի կերպարանս մաքառման կարէ առնել, խառնուան եթէ որոշումն: Բայց թողին զգիրս սուրբս, և կրթին և ուսանին զապերկրի, իբրու թէ որդիք իցեն երկրի. և յերկրէ խօսին. և զայն որ եկն 'ի վերուստ՝ ոչ գիտեն: Զի Օկզոդէս առ ոմն մի 'ի նոցանէն փութով պնդութեամբ ուսանի. Արեւատեղէս և Թէոփրաստոս. յոյժ սքանչելիք էին առ նոսա, զի Գաղիոս առ ոմանս 'ի նոցանէ իբրու այն թէ երկրպագելով երկրպագի: Իսկ նոքա յարուեստագետու

պագու թիւն մատուցանեն: Իսկ արդ որք զարուեստս անհաւատից 'ի հասաատութիւն կարծեաց միորու թեան ազանդոց իւրեանց վարեն, և խորամանկութեամբ անատուածից զպարզութիւն հաւատոց աստուածեղէն գրոց ապականեն, իբրու թէ չիցեն ամենեւին մերձաւորք հաւատոց, զի՞նչ պիտոյ իցէ ասել զնոցանէ: Վասն այսորիկ աներկիւղ համարձակ ձեռնամուխ եղեն 'ի գիրս Աստուծոյ, և ասեն թէ ուղղելով ուղղեմք զնոսա: Եւ զի ոչ զուր տարապարտոց բամբասեմք ինչ զնոսա, այն որ կամի՝ կարէ ուսանել: Եթէ կամիցի որ զօրինակս սուրբ գրոց փոխադրեալս 'ի նոցանէ բաղդածել և կշռել ընդ միմեանս՝ գտցէ զնոսա ամենեւին անմիաբանս. տարաձայնք են արդարեւ և Ասկիւպիատեայն 'ի Թէոդոտոսեանցն: Բազումք իսկ գտանին յօրինակաց աստի նոցա, զի փութով պնդու թեամբ փոխադրեալ են յաշակերտաց նոցին, որպէս նոքայն կոչեն զուղղադրեալս 'ի միոյ 'ի միոյ 'ի նոցանէ, բայց ստուգիւ ապականեալս և եղծեալս: Դարձեալ Հերմակիլեայ օրինակքն չմիաբանին սոցայոցն. և որք Ապողոնեանքն կոչին՝ և ոչ յիւրեանս անգամ՝

Թեանն այնոցիկ որ ոչն հաւատան, պաշտին 'ի խորհուրդս ազանգին նոցա, և 'ի խորամանկութիւն այնոցիկ որ աւանց Աստուծոյն իցեն: Խառնեալ են ընդ պարզ հաւատան գրոցն Աստուծոյ, իբրու և ոչ մերձենալով մերձենային նոքա առ հաւատան: Զի՞նչ պիտոյ է մեզ տեղ զնոցանէն. վասն այսորիկ աներկիւղ համարձակ ձեռնամուխ եղեն 'ի գիրս Աստուծոյ, և ասեն բան. ուղղելով ուղղեմք զնոսա: Այն որ կամի կարէ ուսանել, եթէ որ կամի հանել զօրինակ զմիոյ միոյ 'ի նոցանէ և ընթեռնուլ զնոսա ընդ միմեանս, գտանէ զնոսա զի երկմտեալ և բաժանեալ են 'ի միմեանց. զի բաժանեալ են Ասկիւպիլեայն 'ի Թէոդոտոսեայն: Բազումք իսկ գտանին 'ի գրոց աստի նոցա. քանզի փութով պնդութեամբ գրեն զնոսա աշակերտք նոցա՝ զուղղեալն զմիոյ միոյ 'ի նոցանէն, որպէս և նոքայն կոչեն զնոսա. բայց են նոքա եղծեալք և ապականեալք: Բայց զարձակ Հերմակուսին սոցա ոչ միաբանին. իսկ Ապողոնիլեայն * և ոչ նոքա նոցայնոցն միաբանին: Զի թէ որ ընթերցի զայնոսիկ որ յառաջագոյն ուղղեցան 'ի նոցանէ՝ ընդ այնոսիկ որ յետոյ ապականեցին, գտանէ թէ ոչ միաբանին ընդ միմեանս: Այլ թէ քանի՞ է Ժարհութիւն այս մեղացո, թուի թէ և նոքա ճարտար գիտեն. կամ ոչ հաւատան եթէ 'ի Հոգւոյն սբբոյ տոացան Փիլք սուրբք. և են նոքա առանց հաւատոց կամ՝ զանձինս իւրեանց իմաստունս համա-

* Յօր. Կապիտէլիքոյն:

միաբան գտանին: Զի թէ դք կշռելով ընթերցցի զայլ նոսիկ՝ զոր յառաջագոյն յարդարեաց նա ըստ մոի, ընդ այնոսիկ՝ զորս յետոյ ապա յեղաշըջեաց, գտցէ ամենեկին իսկ անմիաբանս ընդ միեռանս: Այլ թէ քանի է ժպրհութիւն այս մեղացս, թուի թէ և նու քա ճարտար գիտեն. զի կամ ոչ հաւատան եթէ Հոգւով սրբով ասացան Գիրք սուրբք և անհաւատք են, կամ զանձինս իւրեանց իմաստունս համարին քան զՀոգին սուրբ. և զինչ այլ են նոքա, բայց եթէ գիւ ահարբ: Զի ոչ կարեն ուրանալ թէ չիցէ նոցա այս ժպրհութիւն. զի ձեռնագիրք նոցա են օրինակքն, և ոչ 'ի նոցանէ՝ յորոց աշակերտեցան նոքա 'ի հաւատս Քրիստոսի, զայսպիսի ընկալան գիրս, և չիք նոցա ցուցանել բնագիրս՝ յորոց առին զնմանն: Քանզի ոմանք 'ի նոցանէ ոչ միայն կամեցան փոխել զգիրս սուրբա, այլ և սպառ սպուռ ուրացեալ զօրէնս և զմարդարէս, 'ի չնորհս անօրէն և անաստուած մարդութեան իւրեանց՝ 'ի վիհս յետին կորստեան խարդաւանեցին զանձինս: Եւ վասն այսոցիկ ասացաւ այսչափ:

Ինչ քան զՀոգին սուրբ, զինչ ևս այլ ինչ են նոքա՝ քան եթէ գիւ ահարբ, զի ոչ կարեն նոքա ուրանալ թէ չիցէ նոցա այս ժպրհութիւն. իբրու ձեռք իւրեանց գրեն յայնցանէ ուստի աշակերտեցան նոքա, ոչ ընկալան նոքա այսպէս զգիրս. և չիք նոցա ցուցանել թէ ուստի գրեցին նոքա զօրի... 'ի նոցանէ ոչ զի փոխելով փոխել զնոսա կամէին, այլ սպառսպուռ ուրացան յօրինաց և 'ի մարդարէից, ուսմամբ իւրեանց՝ այն որ առանց օրինաց և առանց Աստուծոյ է, և 'ի պատճառ մարդութեանն 'ի վախճան կորստեան ընկեցան: Եւ վասն այսոցիկ մինչ ցայս վայր պատմեցաք:

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ

ԳԼՈՒԽ Ա. ¹ — « Ախոյենիցն վիճակելոց » . Եւ զի օրէնք էին ըմբռաց մենամարտից երկու երկու ելանել 'ի կռիւ, և յաղթողացն դասնաւ մենամարտել ընդ միմեանս, մինչև 'ի բազում ամոլից անտի ախոյենից մնալ միում ումեք յաղթական, որում և հասաներ ապա պսակիլ. այս է ասելն 'ի բազմապատիկ մրցմունս ազանին յաղթեալ :

ԳԼՈՒԽ Գ. ² — « Եւ առ Ելեւթերոս եպիսկոպոս Հռովմայ գրէին » . Ի բանից անտի Տերաուղիանու եթէ և քահանայապետն Հռովմայ ծանեաւ զմարգարէութիւն Մոնտանոսի և կանանցն Պրիսկայ և Մաքսիմիլայ, զրոյց ել եթէ 'ի Թղթոյ աստի վիպիցն Լուգդոնացւոց և 'ի կեղծուպատիր նենգութենէ Մոնտանեանց պատրեալ քահանայապետս գրէր եկեղեցեացն Ասիացւոց ընդօժնել զնոսս 'ի հաղորդութիւն, այլ ընդ հուպ խրատեալ 'ի Պրաքսեայ ումեմէն ասիացւոց, զհակառակ առաջնոյն գրելով ըստ նախորդին իւրոյ Անիկիտեայ՝ խափւ մերժեաց զնոսս :

ԳԼՈՒԽ Ե. ³ — « Եղբայր ինքնակալին Մարկոս Աւրելիոս » . Եղբայր ասէ ինքնակալին Անտոնինոսի զՄ. Աւրելիոս, ուր նոյն ինքն Մ. Աւրելիոս է և Անտոնինոս, որոյ և եղբայրագիր Լուկիոս Ելիոս վերոս : Այլ մարտագիրն ընդգէմ Գերմանաց և Մարմատացւոց ինքնին ըստ վկայելոյ պատմագրաց Մ. Աւրելիոս Անտոնինոսն էր :

... ⁴ — « Շանթաձիգ » . Ըստ Դիոնի Կասսիոսի՝ որ զհռովմեական լեզունից կարգէ խօսս, գունդս այս երէց էր ժամանակաւ քան զամս ինքնակալութեան Անտոնինոսի . և զի Ապողինար և Տերաուղիանոս վկայելով եթէ ազօթիւք քրիստոնէսայ զօրականին ընկալան զանճրեն, չլաւելուն ինչ վասն շանթաձիգ անուան ազօթական զնոյն, միայն 'ի Մելիտանեացւոց անտի էր զօրականն . և Դիոնի ասեն զՇանթաձիգն գունդ 'ի Կապպադովկիոյ, միաբանցին Թերեւս այսու, զի և Մելիտինէ 'ի Փոքուն Հայոց էր 'ի Կուսակալութենէ Կապպադովկիոյ, բայց Թէ իցէ յայնժամ գունդ մի ողջն 'ի հաւատացելոց անտի կազմեալ, ըստ նորին Ապողինարի բանիցն՝ զորով զանց առնէ Եւսեբի, կալցէ ոք որպէս և ախորժէն :

ԳԼՈՒԽ Ը. ⁵ — « Յետ ելից նոցա յաշխարհ » . Որով չմիաբանութիւն երեւի պատմելոցն Երանոսի և Պապեայ և Կլեմէսի Ա զեքսանդրացւոյ . զի յետինքս առ կենդանութեամբ Պետրոսի առացին գրեալ զաւետարանն իւր Մարկոս, և սա յետ ելից նորա յաշխարհ : Որով յայտ է Թէ չեն 'ի հաւատոց այսոցքի, և զժողովրդի 'ի քննութիւն :

...⁶ — Եղեն արգարե 'ի նախնեաց անտ հարց' որ առ Պաւլոսն առգաւ Ղազարի ասացին լեալ զԹարգմանութիւն սրբազիր ասուինց, և յուղարդոյնք առ Եղայրասէրն Պաղովմաւ։ և յետինս այս առ հասարակ ընդունելի լեալ։ Եւ յերևութի անդ երկմտառութեանս պատճառ։ զի Պաղովմայ Եղայրասիրին երկամաւ գահակից հօրն լեալ, որ ինչ առ կենդանութեամբ Պաղովմայ Ղազարի սկսեալ էր ջանիւք 'իմարեայ Փաղերացւոյն Թարգմանութիւնս այս, յետ մահու նոցին' առ որգաւ Նորա Եղայրասիրել 'ի գլուխ եւ կատարեցաւ, որով և իրաւամբ է և հօրն և որգւոյն աալ զայդ պարծանս։

ՓԱՌԻ ԺԶ.⁷ — « Ընդգէմ Միլտիադեսայ »։ Ամենին նոր է անունս այս 'ի զլեաւոր արբանեակս Մոնտանոսի. վասն որոյ Թուացաւ ոմանց եթէ սա իցէ յառաջագոյն յիշատակելն Աղիբիաա, կամ Թէ զԱղիբիաադ զայդ Միլտիադէս իցէ ընթեանի։

...⁸ — « Զեկեղեցի տեղոյն »։ Ուր 'ի նախնեաց Թարգմանութեան էիլոյի Պնփոյոց ընթեանումք, զանազանութեամբ ձեռագրաց այլայլեալ. քանզի գիւրին է յոյժ 'ի յունական բառագրոց որ է փշի, և Πόντος Պոնոսս վերպակաւ փոխանակել զիւրարս. այլ մեք իրաւամբ զայս այսպէս եգաք։

...⁹ — « Աստուածամարտն ամեթալից տրոմեցան »։ Եւ ասա 'ի հին Թարգմանութեան լեռնաշառ եգեալէ. նոյնպէս և ասա տարբերութիւն է ձեռագրաց ընդ ἀντιδίκτους և ընդ ἀντιδίκτους յորոց զերկրորդն ընտրեցաք, յոյժ 'ի գէպ Մոնտանայ' որ միթեալիչ Հոգի սուրբ զանձն գիւր կոչէր, զի և բառգ ἀντιδίκτους հակառակորդ մանաւանդ նշանակէ և ոչ վերակացու, որով և զմիանգամ եգեալն կրկնել էր։

ՓԱՌԻ ԺԷ.¹⁰ — « Ընդգէմ Խոսիցն Աղիբիաաեսայ »։ Վերջս տին անա Միլտիադեսա սկսեալ զՄիլտիադէսդ անուն փոխէ յԱղիբիաա. և Թէ զհարգ իցէ վերպակգ այդ՝ ընդ Միլտիադէս և ընդ Աղիբիաա չիմանամ։

ՓԱՌԻ ԺԸ.¹¹ — « Որոց վնայեն ներքնատունք մահենից »։ Քանզի յԱթէնս զմասն շինուածոյն' որ 'ի յետին կողմն մահենին Աթենասայ Քաղաքայնոյն էր կառուցեալ, յորում և զգանձն հասարակաց պահէին ὀπισθοδομος կոչէին, զոր և Կիթափաւն եգաք, ասա և որ յամենայն մահեանս գասնէր այս շինուած՝ էր փոխանակ գիւտին հասարակաց քաղաքացւոց. ուր և յանցաւորաց չարագործութիւնք արձանագրեալք հրատարակէին, ուստի զայս աչ նարկէ բանս։

ՓԱՌԻ Ի.¹² — « Վասն Միապետութեան »։ Մակագրաւս այսու յուղարդոյն երկասիրութիւնք են նախնի հաւատացելոց ընդգէմ բազմաստուած բազմապետութեան հեթանոսաց, յորում և զամենակալ վեհապետութիւն Հօր ցուցանէին արարիչ համայնից և փահեան վարիչ։

ՓԱՌԻ ԻԲ.¹³ — « Զի են որ կարծեն եթէ մի օր »։ Զայս բանս Երանոսի յայլ և այլ և 'ի բազմապատիկ միտա առին աստուածաբանք, և բազում ինդիրս յուղեցին զպահոց, այլ հաւանակաւ նազոյնն է Պերոնեայ կարգինարի կարծիք՝ որ ոչ վասն Քառասնորդացն, այլ փայն վասն սրբոյ շարաթուն իմանայ զբանգ ասա.

ցեալ. 'ի սոյն միտս առեալ և զբանս 'Իրնիսեայ Արեքսանդրացւոյ առ Բասիլիգէս, Թէ « Վասն աւուրցն պահոց ոչ միօրինակ ունին ամենեքեան, են՝ որք յաւելում և են՝ որք նուազեցուցանեն » . ոչ զՔառասնորդացն անուշտ՝ որ նոյն է առ Հասարակ 'ի կաթողիկէ եկեղեցւոյ: 'Իարձեալ որ ասեն՝ չափել ոմանց 'ի պահան զառւրն. Զեան և զգիշերոյ զքառասուն ժաման, 'ի յիշատակ քառասնօրեայ պահոց Փրկչին, այս է որ 'ի բնէ անհնարինն էր մարդոյ, առանց մասնաւոր աստուածայնոյն օգնականութեան, ժամս ընդ աւուրց փոխանակէին 'ի պահոց սրբոյ շաբաթուն, այսինքն 'ի սպառ ան սուազութեան և 'ի ծոմնն այսու գոնեա 'ի նմանութիւն Փրկստոսի Թեափոխել ըզձալով. և զայս ըստ բարեպաշտ եռանգան իւրաքանչիւր ազատ ընտրութեամբ:

... ¹⁴ — « Տային ասնել զհաղորդութիւն » . Իմանալ է այս սու զսովորութիւն եպիսկոպոսաց երբեմն, զի 'ի զատական տօնս տուաբէին միմեանց յօրինաց անտի, զոր և օրհնութիւն կոչէին. որ էր նշանակ իրօք և արգեամբք հաղորդելոյ ընդ միմեանս: Որ և յետոյ ուրեմն 'ի Լաւորդիկեայ ժողովոյն օրինօք արգելաւ:

ԳԼՈՒԽ ԻԶ. ¹⁵ — « Իմաստութիւն Սողոմոնի տաացեալ » . Նշանական իցէ Թերեւ գնելն Եւսեբեայ զբառք Սողոմոնի տաացեալ. զի նախնի հարք և եկեղեցական գրիչք զԱռական Սողոմոնի Իմաստութիւն կոչէին. և որ այժմէ Իմաստութիւն Սողոմոնի կոչին՝ վրիպակաւ կարծեմ յաւելեալ զյատկացուցիչք. քանզի Հեգեօփոպոս և Երանոս պաշտեալ նովաւ չաան նմա զայդ մակագիր:

ՅԱՆԿ ՎԵՑԵՐՈՐԴ ԴՊՐՈՒԹԵԱՆ

- Ա. — Վասն հալածանացն՝ որ եղեն յառուրս Սեւերեայ։
 Բ. — Վասն 'ի մանկութենէ անտի գաստիարակութեան Որոգինեայ։
 Գ. — Թէ որպէս Որոգինէս գեռ ևս պատանեակ գուրժ քարոզէր զբանն Աստուծոյ։
 Դ. — Թէ քանիք ոմանք յաշակերտեւոց Որոգինի վայոյս-
 թեամբ կատարեցան։
 Ե. — Վասն Փոռաբինեայ։
 Ղ. — Վասն Կղեմայ Աղէքսանդրացւոյ։
 Ի. — Վասն Յուգայի օրինակագիր գրչի։
 Լ. — Վասն գործոց յանգղնութեան Որոգինեայ։
 Թ. — Վասն սքանչելեացն՝ որ եղեն 'ի Հեռն Նարկիսեայ։
 Ժ. — Վասն եպիսկոպոսացն Երուսաղեմացւոց։
 ԺԱ. — Վասն Աղէքսանդրու։
 ԺԲ. — Վասն Սերապիոնի և վասն ծանուցեալ առ մեզ գրոց
 նորա։
 ԺԳ. — Վասն գրոցն Կղեմայ։
 ԺԴ. — Թէ քանի գիրս աստուածեղէն տապից յիշէ Կղեմէս։
 ԺԵ. — Վասն Հերակլեայ։
 ԺԶ. — Թէ որպէս փոյթ յանձին ունէր Որոգինէս վասն գրոց
 սրբոց։

ԴՊՐՈՒԹԻՒՆ ՎԵՑԵՐՈՐԴ ՊԱՏՄԱՌԹԵԱՆՑ ԵԿԵՂԵՑԻՈՑ

- Ա. — Հապ առաջին վասն հալածանացն որ եղին յառուրս Սեւերեայ։
 Բ. — Երկրորդ, վասն փութոյ յօժարութեան իւր խնդանի, որք 'ի մանկա-
 թենէ խաչ։
 Գ. — Երրորդ, զի փնչեռ տղայ էր իրիզինէ՝ քարազէր զուսում վարդա-
 պետութեան փրկաստի։
 Դ. — Չորրորդ, որ փնչեռ աշակերտեան 'ի ներքայ Հեռին իրիզինեոք,
 վայելով վայելեան 'ի մարտիրոսութեան։
 Ե. — Հինգերորդ, վասն Փոռաբինեայ։
 Զ. — Վեցերորդ, վասն Կղեմնեայ աղէքսանդրացւոյ։
 Է. — Եօթներորդ, վասն Յուգայ օրինակագիր գրչի։
 Ը. — Ութներորդ, վասն իրացն զոր գործեաց յաշակութեամբ իրիզինէս։
 Թ. — Խններորդ, վասն սքանչելեացն որ եղեն 'ի Հեռն Արկեսեայ։
 Ժ. — Տասներորդ, վասն եպիսկոպոսաց Երուսաղեմի։
 ԺԱ. — Մեասասներորդ, վասն Աղէքսանդրեայ եպիսկոպոսի։
 ԺԲ. — Երկուսասներորդ, վասն Սերապիոնեայ և վասն խօսիցն որ եղեալ է
 նորա։
 ԺԳ. — Երեասասներորդ, վասն խօսիցն զոր գրեաց Կղեմնեայ։
 ԺԴ. — Չորեասասներորդ, թէ քանի գիրս յիշատակեաց Կղեմնեայ։
 ԺԵ. — Հինգուսասներորդ, վասն Հերակլեայ։
 ԺԶ. — Երեսասներորդ, թէ որպէս փոյթ յանձին ունէր վասն գրոց սրբոց։

- ԺԷ. — Վասն Սիւմաքոսի որ Թարգմանեացն զԳիրս:
 ԺԸ. — Վասն Ամբրոսիայ:
 ԺԹ. — Թէ որպիսի յիշատակք են զՈրոգինեայ առ Հեթանոսս:
 Ի. — Թէ որոց մատենագրաց ժամանակին վաստակք առ մեզ
 հասին:
 ԻԱ. — Թէ ղյք կացին երևելի եպիսկոպոսք 'ի ժամանակին:
 ԻԲ. — Թէ որչափ ենչ Հիպոդիւտեայ գրուածիւնք առ մեզ հասին:
 ԻԳ. — Վասն վաստակոց Որոգինեայ, և Թէ որպէս ընկալաւ նա
 զպատիւ երկցութեան եկեղեցւոյն:
 ԻԴ. — Թէ ղինչ ինչ մեկնութիւնս արար Որոգինէս մինչ գեռ
 յԱղէքսանդրիա էր:
 ԻԵ. — Թէ զորս 'ի գրոց անտի յերկոցունց կառկարանացն սքը-
 բոց որպէս ընգունելիս 'ի համար արկանէ Որոգինէս:
 ԻՋ. — Թէ որպէս Հերակլէս կալաւ զեպիսկոպոսութիւն եկե-
 ղեցւոյն Աղէքսանդրացւոց:
 ԻԴ. — Թէ որպէս հայէին եպիսկոպոսքն ընդ Որոգինէս:
 ԻԸ. — Վասն հալածանացն որ յաւուրս Մաքսիմիեայ:
 ԻԹ. — Վասն Փաբիանոսի, և Թէ զիարդ սքանչելեքք առ յԱս-
 տուծոյ եղև նա եպիսկոպոս Հռովմայեցւոց:
 Լ. — Թէ քանի աշակերաք եղևն Որոգինի:
 ԼԱ. — Վասն Արիբիանեայ ժամանակագրի:
 ԼԲ. — Զորս և զորպիսիս մեկնութիւնս արար Որոգինէս 'ի Կե-
 սարիա Պաղեստինացւոց:
 ԼԳ. — Վասն մոլորութեան Բերիլլեայ:
 ԼԴ. — Վասն Փիլիպպեայ կայսերի:

- ԺԷ. — Եօթնեասներորդ, վասն Սիմաքեայ որ Թարգմանեաց զԳիրս:
 ԺԸ. — Ութնասներորդ, վասն Ամբրոսիայ:
 ԺԹ. — Իննեասներորդ, Թէ որպիսի յիշատակք են վասն Խրիզոստոմի:
 Ի. — Քասներորդ, Թէ որպէս խօսք էին իմաստնոցոր էին յայնմ ժամանակի:
 ԻԱ. — Քասներորդ առաջներորդ, Թէ որչափ եպիսկոպոսք յայսմ էին յայնմ
 ժամանակի:
 ԻԲ. — Քասներորդ երկրորդ, Թէ քանի խօսք յայսմ են Հիպոդիւտեայ:
 ԻԳ. — Քասներորդ երրորդ, վասն փութոյ պնդութեան Խրիզոստոմի զի ար-
 ժանի եղև նա լինել երեց յեկեղեցւոյ:
 ԻԴ. — Քասներորդ չորրորդ, Թէ որպէս մեկնութիւնս գրեաց յԱղէքսան-
 դրեայ քաղաքի:
 ԻԵ. — Քասներորդ հինգերորդ, Թէ զիարդ յինչ Խրիզոստոմի զգիրս որ ընդա-
 նելոց են յեկեղեցւոյ:
 ԻՋ. — Քասներորդ վեցերորդ, զի Հերակլէ կալաւ զեպիսկոպոսութիւն եկե-
 ղեցւոյն աղէքսանդրացւոց:
 ԻԸ. — Քասներորդ եօթներորդ, եթէ որպէս կամ զիարդ հոյհոյէին եպիսկո-
 պոսքն զփմանս:
 ԻԹ. — Քասներորդ ութերորդ, վասն հալածանացն որ եղևն յաւուրս Մաք-
 սիմիոսի:
 ԻԹ. — Քասներորդ քններորդ, վասն Փիլիպպոսի, Թէ որպէս կամ զիարդ ե-
 րկեցաւ նա սքանչելեքք, լինել նա եպիսկոպոս 'ի Հռոմ քաղաքի:
 Լ. — Երեսներորդ, Թէ քանի աշակերաք Խրիզոստոմի:
 ԼԱ. — Երեսներորդ առաջներորդ, վասն Փրիկանոսի:
 ԼԲ. — Երեսներորդ երկրորդ, Թէ որպիսի մեկնութիւնս գրեաց Խրիզոստոմ 'ի
 Կեսարեայ պաղեստինացւոց:
 ԼԳ. — Երեսներորդ երրորդ, վասն Խառոման Բերեղեղոսի, և վասն Փիլիպ-
 պեայ:
 ԼԴ. — Երեսներորդ չորրորդ, վասն Դիմիտրեայ որ կալաւ զեպիսկոպոսու-
 թիւնս զինչ Հերակլեայ:

- ԼԵ. — Թէ որպէս Դիոնիսիոս յաջորդեաց զՀերակլ յեպիսկոպոսութեան:
 ԼԶ. — Թէ որչափ ինչ այլ վաստակս վաստակեաց Որոգինէս:
 ԼԷ. — Վասն Հերձուածոյն Արաբացւոց:
 ԼԸ. — Վասն Հերձուածոյն Եգիպտացւոց:
 ԼԹ. — Վասն Հալածանաց Դեկոսի, և Թէ որչափ ինչ վիշտս չար չարանաց կրեաց Որոգինէս:
 Խ. — Որ ինչ անցք անցին ընդ Դիոնիսիոս եպիսկոպոս:
 ԽԱ. — Վասն վկայիցն որ յԱղէքսանդրիա կատարեցան:
 ԽԲ. — Եւ վասն այլոց ինչ յերառակելոց 'ի Դիոնիսեայ:
 ԽԳ. — Վասն Նովատեայ, և Թէ որպիսի դք էր և զինչ Հերձուած աղանդոյ նորա:
 ԽԴ. — Պատմութիւն Դիոնիսեայ վասն Սերապիոնի ուրումն:
 ԽԵ. — Թուղթ Դիոնիսեայ առ Նովատոս:
 ԽԶ. — Եւ վասն այլոց Թղթոց Դիոնիսեայ:

- ԼԵ. — Երեմներդ Հինգերորդ, Թէ քանի՞ փոյթ պնդութեան էր իրիզիներ:
 ԼԶ. — Երեմներդ վեցերորդ, վասն Հերձուածոց որ եղեն 'ի կողմանս արաբացւոց:
 ԼԷ. — Երեմներդ եօթներորդ, վասն աղանդին Հեղեղեսացւոց:
 ԼԸ. — Երեմներդ ութերորդ, վասն ժամանակացն Դակիոսայ:
 ԼԹ. — Երեմներդ իններորդ, վասն որ ինչ անցք անցին ընդ Դիոնիսիոս:
 Խ. — Քառասներորդ, վասն որոց վկայեցին յԱղէքսանդրիայ:
 ԽԱ. — Քառասներորդ առաջներորդ, վասն այլոց իրաց զոր պատմեաց Դիոնիսեոս:
 ԽԲ. — Քառասներորդ երկրորդ, վասն Նեստոսեայ, Թէ որպէս էր նա, և վասն աղանդին նորում:
 ԽԳ. — Քառասներորդ երրորդ, պատմութիւն Դիոնիսեայ' և վասն Սերապիոնեայ:
 ԽԴ. — Քառասներորդ չորրորդ, Թուղթ զոր գրեաց Դիոնիսիոս առ Նեստոս:
 ԽԵ. — Քառասներորդ Հինգերորդ, վասն այլոց Թղթոց Դիոնիսեայ:

ԴՊՐՈՒԹԻՒՆ ՎԵՑԵՐՈՐԴ

ԳԼՈՒԽ Ա.

Վասն հայաճանացն՝ որ եղեն յառուրս Սեւերեայ:

Իբրեւ յուզեաց և յարոյց Սեւերոս հալածումն 'ի վերայ եկեղեցեաց, պանչելի լինէին ընդ ամենայն տեղիս վկայութիւնք նահատակացն 'ի վերայ կրօնիցս աստուածաշարժութեան. բայց առաւել յաճախէին յԱղեքսանդրիա՝ յեգիպտոսէ և 'ի Թեբայիդոյ իբրեւ յասպարէզ մի մեծ Աստուծոյ անդր ածելով զընտիր ընտիրս նահատակաց, որոց և պէսպէս տանջանաց մահու արիական պնդութեամբ ժուժկալեալ՝ ընդունէին յԱստուծոյ զպսակ յաղթութեան: Ի սոսա էր և Լէոնիդէս՝ որ հայր ասի լինել Որոգինեայ, որ և կառաւինատեալ՝ եթող զորդին իւր մանուկ դեռահասակ. որ թէ որպէս 'ի մանկական տիող անտի յօժա-

Առային ձառք վասն հայաճանացն որ եղեն յառուրս Սեւերեայ:

Արդ իբրեւ Սեւերոս յուզեաց և յարոյց զհալածումն 'ի վերայ եկեղեցեաց, պանչելի էին վկայութիւնք նահատակացն աստուածաշարժութեան որ լինէին ընդ ամենայն տեղիս, բայց առաւել յԱղեքսանդրիա և յեգիպտոսացւոց անտի և յամենայն ասիացւոց, և տային տանել զնոսա անգր իբրեւ յասպարէզ 'ի մեծ և 'ի պանչելի նահատակացն Աստուծոյ, և ժուժկալութեամբ պէսպէս տանջանաց ազգի ազգի մահուամբք պսակ ընդունէին յԱստուծոյ. զի 'ի նոցունց իսկ յայնցանէ էր և Լէոնիդէս, այն որ ասի վասն նորա զի էր նա հայր իրիգինեայ, և հասաւ զլուրի նորա 'ի մարտիրոսութեան, և եթող զորդիս իւր տղայ: Այլ զեւրդ կամ որպէս էին խորհուրդք մարդկանն այնորիկ 'ի ժամանակէ անտի յայնմանէ 'ի բանս Աստուծոյ, ժամ է առել համառօտ. քանզի առաւել անուանի է նա առ բազումս, այլ յորով են վարք առնն այնորիկ, որ կամի

ըամիտ գտանէր առ աստուածային՝ չէ ինչ անդէպ
Համառօտիւ դնել աստ, մանաւանդ զի առ բազում
բազում են զբոյցք զՀամբաւոյ առնս:

ԳԼՈՒԽ Բ.

Ղլասն 'ի մանկութենէ անտի դաստիարակութեան
Որոգիւնեայ:

Բազում և երկարագոյն ճառից պէտք էին արդեօք,
եթէ ձեռն 'ի գործ ոք լինէր պարապով զվարս առնս
այսորիկ 'ի գիր արձանացուցանել. և հարկ իսկ էր
ըստ օրինի առանձին ուրոյն կարգել պատմութիւն:
Այլ մէք՝ որ յամենայնի Համառօտութեան միշտ
պատկառ կամք, կարճ 'ի կարճոյ Հատուցութեան սակա-
ւութեան և զմանէ, 'ի թղթոց ոմանց և 'ի բանից անտի
բարեկամաց նորա և 'ի ծանօթից, որ մինչև 'ի մեր
ժամանակս հասին, փութացութեան գլխաւորութեանս ա-
ծել 'ի մէջ:

Որոգիւնեայ՝ որպէս կարգ բանիս է ասել, 'ի խան-
ձարրոց անտի արժանապատում ինձ թուին իրքն. իբր
տասներորդ. ամ էր Թագաւորութեան Սեւերեայ, և
իշխան կուսակալ կայր Աղեքսանդրացոց և համօրէն
Եգիպտացոց լէտոս, և զեկեղեցեացն այնոցիկ զա-

գրով լսել զմանէ. և 'ի գիրս առանձինն խնդրէին ճառք նորա:
Բայց մէք ասացութեան պատկառ կարճ 'ի կարճոյ Համառօտ
ստեղծութեան, որպէս ըստ կարի մերում վասն նորա, 'ի թղթոց և 'ի
պատմութեանց զոր ունիմք մէք առ մէջ, որ պահեցաւ մինչ 'ի ժա-
մանակս մեր 'ի ծանօթից անտի նորա:

Երկրորդ. վասն փառոյ պեղորեան իրիգիւնեայ որ էր 'ի
մանկութեան իայրում:

Իսկ Իւրիգիւնեայ որպէս և ինձ թուի՝ արժանի է նա յիշա-
տակի 'ի մանկութենէ իւրմէ: Բայց էր ամենապարզ Սեւերեայ,
և էր իշխան և նահապետ աղեքսանդրացոց և ամենայն եգիպտա-
ցոց՝ լէտոս: Իսկ յեկեղեցւոյ անդ նոցա էր եպիսկոպոս կաթող-
իկոս զինի Յուլիանոսի 'ի մէջ: Այլ և 'ի ժամանակս իբրեւ սոս-

առջնորդութիւն յետ Յուլիանու այն ինչ ունէր Դեմետր, սաստիկանայր յոյժ բոց հրդեհի հալածանացն, և բազումք ընդունէին զպսակս վկայութեան. վառեալ բորբոքէր և ոգին Որոգիներայ դեռևս պատանեակ փոքրամեայ՝ յայնժամ՝ ի սէր վկայութեան. որպէս զի ընկենոյր նա զանձն իւր ի վտանգս, և մեծաւ յօժարութեամբ դիմէր յասպարէզ մրցութեան. և ոչ կարի ինչ հեռի էր ի նմանէ մահ, եթէ ոչ երկնաւոր խնամոց տեսութեանն Աստուծոյ արգելեալ էր զնա վասն բազմաց օգտի, ի ձեռն մօրն նահանջելով զխորհուրդս նորա: Զառաջին աղաչէր և խնդրէր ի նմանէ մայրն բանիւք ողորջանաց, զի անխայեացէ նա ի գութ մայրենի սիրելութեան, այլ իբրև ետեսութէ յոյժ պնդեալ է, մանաւանդ յորմէ հետէ գիտաց թէ կալան զհայրն և պահեն ի տան բանտի, և խրոխտայր ի վկայութիւն մարտիրոսութեան, էտութեաց մայրն զամենայն հանդերձս նորա, և արգել զնա ի ներքս ի տան բռնի: Եւ իբրև ետես նա եթէ առաջի ըղձից ցանկութեան քան զհասակն ձգելոյ չըկայ այլ ինչ ասպարէզ, սակայն և այնպէս չկարէր լռել և դադարել, այլ գիր յորդորանաց առ հայրն գրէր, յօժարեցունել զնա ի վկայութիւն մարտի-

տելացաւ յոյժ բոց հրոյն առգնապի հալածանացն, և բազումք ընդունէին զպսակս վկայութեան, այսպէս վառեալ բորբոքէր սէրն * վկայութեան ի միտս և ի խորհուրդս Իրիգինեսի: Իբրև ինքն տղայ էր փոքրիկ, ինքն ընկենոյր զանձն իւր ի վիշտս և ի կարիս, և մեծաւ յօժարութեամբ պնդեցաւ և եմուտ ի մարտ պատերազմի յամենայն մտաց իւրոց և խորհրդոց. և ոչ եթէ կարի հեռի ինչ էր վախճանել նորա յաշխարհէ աստի յայմանէ, թէ ոչ երկնաւոր փութոյն Աստուծոյ արգելեալ էր զնա վասն բազմաց օգտի. ի ձեռն մօրն նորա նահանջէր զխորհուրդս նորա: Բայց զառաջինն աղաչէր և խնդրէր ի նմանէ մայրն բանիւք ողորջանօք, զի անխայեացէ ի սէր մօրն զոր ունէր առ նա: Այլ իբրև ետես մայրն թէ յոյժ պնդեալ է նա, և ոչ յօժարին միտք նորա. իբրև գիտաց ինքն եթէ կալան զհայրն և պահեն ի տան բանտի, և ինքն ամենայնիւ խրոխտէր ի վկայութիւն մարտիրոսութեան, առ թաքոյց մայրն զամենայն հանդերձս նորա, և արգել զնա ի ներքս ի տան բռնի: Իսկ նա իբրև այլ ինչ ոչ կարէր առնել, և միտք նորա առաւել քան զհասակն նորա ձգէին, և ոչ կարէր լռել և դադարել:

ըստութեան, և ըստ կարգի այլոց բանից և զայս խը-
բատ յաւելոյր նմա. Պինդ կաց, ասէր, և զգոյշ լէր
անձին քում: մի վասն մեր ինչ փոխեսցիս 'ի խորհրդ
դոցդ: Այս Որոգինեայ առաջին մանկական լըջամիտ
խելամոռութեանն և անկեղծաւոր բարեպաշտու-
թեանն նշանակ՝ գրով կայ մեզ աւանդեալ. քանզի և
'ի բանս հաւատոյ և 'ի գիրս սուրբս ոչ թեթև ինչ զ-
րինակաւ ձեռնամուխ լինէր նա յուսումն, այլ մտա-
դիւր յօժարութեամբ մեծավաստակ ջանիւք անդրա-
տին 'ի մանկութենէն կրթէր զանձն իւր 'ի նոսին: Զի
հայրն 'ի վերայ խրատու արտաքին իմաստութեան և
վասն այսոցիկ մեծապէս փայլ տանէր, զի նախ քան
զկրթութիւն յունականին մակացութեան, 'ի հրա-
հանգս խրատու սրբութեան զնա ընդելացուցանէր,
և օր ըստ օրէ հատուածս ինչ 'ի սուրբ Փրոց ուսեալ
'ի բերան և արտասանել հրամայէր: Եւ այս ոչ եթէ
ընդդէմ կամաց մանկանն լինէր, այլ յամենայն մտաց
և 'ի խորհրդոց զհետ մտեալ նորա և 'ի նոսին վաս-
տակէր, մինչ զի չլինել նմա բաւական դուզնաբեայ
ընթերցուած գրոց սրբոց, այլ առաւելագոյն ինչ

այլ թուղթ գրէր և տայր առնել հօրն՝ յորդորել յօժարեցուցա-
նել զնա 'ի վայելութիւն մարտիրոսութեան, և այսու բանիւ հա-
ձէր և հաւանեցուցանէր զնա թղթովն. Պինդ կաց, ասէ, և զգոյշ
լէր անձին քում, և վասն մեր գու մի ինչ հոգասցես: Այս է օրի-
նակ առաջին լուսաւորութեան մանկութեան Իւրիգինէսի որ էր
յերկիւղ տեսն մերոյ զոր գրեցաք մէք:

Երրորդ. զի միևնոյն տղայ էր Իրիգինէս քարոզէր զոչսումն
վարդապետութեան Գրիգորի:

Նա և վասն բանին հաւատոց փայլ մեծ յօժարութեան եգ 'ի
միտս իւր Իրիգինէս, զի 'ի մանկութենէ իւրմէ զգիրս սուրբս Աս-
տուծոյ ուսեալ էր, և նորք կրթէր զանձն իւր. զի ոչ եթէ սակաւ
ինչ վաստակէր և աշխատէր 'ի նոսա: Իսկ հայրն նորա հանգերձ
այսու խրատու և արտաքին իմաստութեանն, և վասն այնոցիկ ևս
փութապէս հոգայր նա. և նախ քան զկրթութիւն յունաց ուս-
մանն խրատու՝ և ուսմամբ գրոց Աստուծոյ ընդելացուցանէր զնա,
և օր ըստ օրէ պահանջէր 'ի նմանէ շերրորդութիւն ուսմանն Աս-
տուծոյ: Բայց ոչ եթէ արտաքոյ քան զկամս 'ի նորուն մանկան է
այս, այլ յամենայն մտաց և խորհրդոց իւրոց ջանայր նա և վաս-
տակէր 'ի նմա. այնպէս աշխատէր՝ զի ոչ լինէր նմա բաւական ըն-
թերցուած գուզնաբեայ գրոց սրբոց, այլ քննէր վասն խորին ի-

խնդրէր, և 'ի խորս տեսութեան նոցին խելամուտ լի նել ջանայր: Խնդիրս յուզէր և հարցմունս առաջի առնէր հօրն թէ զինչ միտք իցեն այս ինչ կամ այն բանից աստուածաշունչ տառիցն: Իսկ հայր նորա կարծեալ երևէր թէ սաստիցէ նմա, և խրատէր մի քան զգափ հասակին, և մի զգեւր 'ի վերոյսն քան ըզմիտս ապարթանել: Եւ ինքն սակայն ցնծայր յանձն իւր և ուրախ էր յոյժ, և գոհանայր զԱստուծոյ ըզտուողէն ամենայն բարեաց, զի արժանի արար զնա լինել հայր այնպիսւոյ մանկան: Բազում անգամ եկեալ կայր 'ի վերայ մանկանն որ ննջէր և որպէս ասեն, բանայր զլանջս նորա, և իբրու բնակարան Հոգւոյն Աստուծոյ համբուրէր զայն ջերմեանդն սիրով, և վասն քաջամանկութեան երանէր նա զանձն իւր: Զայս և որ ինչ նման է սոցին զմանկութենէն Ռոգինեայ պատմեն: Այլ իբրեւ կատարեցաւ հայր նորա վկայութեամբ, մնաց պատանեակն հանդերձ մարբըն և վեցեքումբ կրտսեր եղբարբքն իւրովք որբացեալ, մինչև էր նորա լցեալ գեւթնեւտան ամ հասակին: Եւ զի և զստացուածս հօրն առեալ էին յարքունիս, սակաւ և նուազ պիտոյիւք աշխարհիս այսորիկ մնացեալ նորա հանդերձ ընտանեօք իւրովք, արժանի եղև ինամոց տեսչութեան Աստուծոյ: Ընկալեալ և բնակեցաւ առ կնոջ միոյ մեծատան և երևել

մաստութեանն որ ծածկեալ էր 'ի նոսա. զի ջան մեծ և յոյժ անխայութիւն առնէր նա հօրն իւր, հարցանէր զնա՝ թէ զինչ կամք գիրքս այսու բանիւ ցուցանել և յայտ առնել մեզ: Իսկ հօր նորա կարծեալ երևէր թէ սաստիցէ նմա յայտնապէս. և ուսուցանէր նմա զի մի զեղիք քննել զայն ինչ որ արտաքոյ է քան զգափն նորա, կամ ինչ արտաքոյ քան զմիտս նորա յօրինի: Բայց ինչն առանձին ցնծայր և ուրախ էր յոյժ, և գոհանայր զԱստուծոյ ըտուողէն ամենայն բարեաց, զի արժանի արար զնա լինել հայր այնպիսւոյ մանկան: Բազում անգամ իսկ մտանէր և կայր 'ի վերայ մանկանն՝ յորժամ ննջէր, և որպէս ասեն՝ բանայր զլանջս նորա իբրու հոգի Աստուծոյ բնակէր անգ, և համբուրէր զնա 'ի պատիւ սիրոյ: Զայս և որ ինչ նման է սոցին՝ մինչդեռ մանուկ էր իրիգինէս՝ ասեն վասն նորա: Այլ իբրեւ կատարեցաւ հայր նորա 'ի վկայութիւն մարտիրոսութեան՝ մնաց հանգերձ մարբն և կրտսեր եղբարբքն իւրով, զի էին նոքա թուով վեց, իբրու չէր լցեալ նորա ցայս վայր եւթնեւտան ամ: այլ զի և զստացուածս հօրն առեալ էր և տարեալ յարքունիս, և սակաւ և նուազ պիտոյիւք աշխարհիս այսորիկ մնա-

ւոյ. որ սիրէր զայր մի մեծանուն անտիրացի ազգաւ
'ի գլխաւորաց անտի հերետիկոսաց Աղեքսանդրիոյ
քաղաքի. և առնոյր զնա կինն յորդեգիրս և խնամէր
զնա: Իսկ Որոգինէս թէպէտ ընդ այնպիսոյ առն 'ի
հարկէ բնակէր, սակայն զօրինակ ճմարիտ հաւատոց
իւրոց արդեամբք ցուցանէր, զի իբրև ժողովուրդ բա-
զում ոչ 'ի հերետիկոսաց միայն, այլ և 'ի մերոց անտի
գային ժողովէին 'ի տան Պօղոսի, զի այս էր անուն
առնա, 'ի համբաւ ճարտարեսութեան նորա, ինքն
Որոգինէս ոչ երբեք յօժարեաց բնաւ կալ ընդ նմա
յաղօթս, զի 'ի մանկութենէ իւրմէ պահէր նա զօ-
րէնս եկեղեցւոյ, և գարշէր մերժէր, որպէս և ինքն
ուրեք վկայէ, 'ի վարդապետութենէ անտի հերե-
տիկոսաց: Այլ զի յառաջագոյն կրթեալ էր նա 'ի
հօրէ իւրմէ 'ի հելլենական մակացութիւնս, և զկնի
մահուան նորա մտադիւրագոյնս տայր զանձն իւր 'ի
կրթութիւն բանից, և փոքր 'ի շատէ 'ի քերականա-
կան դպրութիւնս ընդելանէր նա. մինչ զի ոչ բազում
ինչ անցեալ 'ի վերայ յետ մահու հօրն, յայտարիկ
պարապելով հայթհայթէր լիուլի առատութեամբ
զպէտս կարօտութեանն իւրոյ, ըստ հասակի տիոցն
մանկութեան:

ցեալ էր նա՝ հանգերձ ընդանեզ իւրովք: Բայց արժանի եղև նա
անշուքեան յԱստուծոյ, և ընդունելի եղև և հանգեաւ առ կնոջ
մոռ մեծատան և երևելոյ, զի ունէր նա այր անուանի՝ որ Պօղոս
կոչիւր. և էր նա 'ի հերետիկոսից անտի որ յԱղեքսանդր քաղաքի,
և ազգաւ անտիրացի: Բայց արար կինն զնա իւր որդի, և սիրէր
յոյժ. այլ թէպէտ և ընդ այնպիսոյ առն 'ի հարկէ բնակէր Իրի-
գինէս, սակայն զօրինակ ճմարիտ հաւատոց իւրոց արդեամբք ցու-
ցանէր. զի իբրև ժողովուրդք բազումք ժողովէին 'ի տան Պօղոսի,
բանից կարծեալ երևէր թէ լուսաւորէր բանիւ իւրով Պօղոս:
Բայց ոչ միայն 'ի հերետիկոսաց անտի, նա և 'ի մերոց անտի պա-
տուեալ էր նա: Այլ ինքն Իրիգինէս և ոչ երբեք յօժարեաց բնա-
կալ յաղօթս ընդ նմա. զի 'ի մանկութենէ իւրմէ պահէր նա զօ-
րէնս եկեղեցւոյ, և խոտէր և անարգէր զազանքն հերձուածոց.
որպէս և ինքն բանիւ իւրով ասաց և վկայեաց: Այլ քանզի կրթ-
ութեալ և ընդելեալ էր 'ի հօրէ իւրմէ ընդ իմաստունն յունաց, և
զկնի մահուան հօրն՝ յամենայն մտաց և խորհրդոց իւրոց տայր
զանձն իւր 'ի կրթութիւն բանից. և փոքր 'ի շատէ ընդ ուսումն
գրամարտիկոսաց ընդելանէր նա: Եւ յետ ասկա ժամանակէ՝ զի
կատարեցաւ հայր նորա, տայր նա զանձն իւր յերայայս, և յայնմ

ԳԼՈՒԽ Գ.

**Թէ ո՛րպէս Որոգիներն դեռ ևս պատահեալ գոյով
քարոզէր զքանն Աստուծոյ:**

Ի դադարել վարժիցն, որպէս և ինքն պատմէ, և ՚ի
չգտանել նորա զոք յԱղեքսանդրիա յաշակերտու-
թիւն վարդապետութեան կրօնից, զի ամենեքեան ՚ի
սպառնալեաց անտի հալածանացն ցրուեալք էին և
փախուցեալք, մերձեցան առ նա ՚ի հեթանոսաց ան-
տի ամանք լսել ՚ի նմանէ զբանն Աստուծոյ, յորոց ա-
ռաջին լինել նշանակէ նա զՊլուտարքոս ոմն, որ յետ
գործովք բարեաց վարելոյ զկեանս իւր յաշխարհի,
և վկայութեամբ ևս կատարեցաւ. և երկրորդն՝ Հե-
րակլ եղբայր Պլուտարքեայ, որ և սա իմաստասիրա-
կան և խստակրօն կենաց տուեալ օրինակ՝ զկնի Դե-
մետրեայ արժանաւոր գտաւ եպիսկոպոսութեան ե-
կեղեցւոյն Աղեքսանդրացոց: Եւ էր Որոգիներն ամաց
ութուտասանից յորժամ վարդապետ կարգեցաւ ե-
կամտից ընծայելոց ՚ի հաւատս. յորում՝ ժամանակի
յառաջագէտ լինէր նա ՚ի հալածանս անդ՝ զոր յա-
րոյց Ակիւղաս իշխանն Աղեքսանդրացոց, և առաւել
առ ամենայն ընտանիս հաւատոց ստանալոյ անուն,

Ժամանակի ունէր նա ինչս բազումն ծախից առատապէս. ՚ի ժա-
մանակի իբրեւ հունապագորդէր նա յուսումն, որպէս և ինքն իսկ
պատմեաց ՚ի ձեռն գրոց, և ոչ ոք էր յԱղեքսանդր քաղաքի պառ-
բաստական յուսուցանել և աշակերտել. զի ամենայն ոք փախու-
ցեալ էր ՚ի սպառնալեաց անտի հալածանացն: Մերձեցան առ նա
ամանք ՚ի կապալաից անտի լսել ՚ի նմանէ զբանն Աստուծոյ, և
առաջին ՚ի նոցանէ ցուցանէ թէ էր Պլուտարքոս, այն որ իբրեւ
գործովք բարեք վարեաց զանձն իւր, և վկայութեամբ ևս Աստու-
ծոյ կատարեցաւ. և երկրորդ՝ Հերակլէս եղբայր նորա, այն զի և
նա ինքն ետ առ նա օրինակ գործոց ՚ի մանկութենէ կրթութեան,
և յետոյ եպիսկոպոս եղև եկեղեցւոյն աղեքսանդրացոց զկնի Դե-
մետրեայ: Բայց էր ինքն իրիզենէս ութուտասն ամի, ՚ի ժամանակի
իբրեւ եկաց նա ՚ի վարդապետութիւն աշակերտութեան. յայնմ
ժամանակի առաւել իսկ գտաւ նա ՚ի հալածանս անդ, զոր տար
Ակիւղոս իշխանն աղեքսանդրացոց. իբրեւ առաւել առ ամենայն

յոժարական ընդունելութեամբն՝ զոր ցուցանէր առ ամենայն վկայս սուրբ, զորս գիտէր և զորս ոչն գիտէր. զի ոչ եթէ յորժամ մինչ 'ի տան բանդին էին նոքա, կամ 'ի ժամ պատասխանատուութեան միայն և 'ի վերջին վճիռ դատակնքոյն մերձեալ կայր ընդ նոսա, այլ և մինչդեռ ածէին զնոսա 'ի մահ, բազում համարձակութեամբ յարեալ 'ի նոսա՝ 'ի վտանգս զանձն իւր արկանէր, և մօտ առ նոսա խիզախելով համարձակ համբոյր տայր նոցա և ողջունէր, և բազում անգամ 'ի մոլեգնեալ ամբոխէ անտի ժողովրդեան հեթանոսաց, որ շուրջն կային՝ մերձ լինէր քաղաքոյ շրջափակէ, եթէ ոչ յաջոյ անտի Աստուծոյ օգնականութիւն լինէր նմա, և սքանչելապէս ապրէր 'ի նոցանէ: Դարձեալ նոյն ինքն աստուածային շնորհ երբէք երբէք, զոր դժուարին է ամփոփել 'ի քանի նուագս՝ վասն կարի յօժարամտութեանն և համարձակութեանն զոր համարձակէր 'ի բանն Քրիստոսի, 'ի դարանակալութեանց անտի պահէր զնա: Եւ պատեւրազմ այնպիսի յանհաւատից անտի յառնէր 'ի վերայ նորա, զի ամբոխիւ յարուցեալ նոցա պաշարէին զօրականօք զտունն՝ յորում էր նա, վասն բազմութեան աշակերտելոյ առ նմա 'ի հաւատս սրբութեան. և այն

ընդանիս հաւատոց ըստանայր նա անուն անուանի, խորհրդովքն զոր ցուցանէր և ընդունէր զամենայն վկայս սուրբս՝ զորս գիտէր և զորս ոչն գիտէր զնոսա. զի ոչ եթէ յորժամ մինչ 'ի տան բանդին էին նոքա, միայն մերձենայր առ նոսա, կամ մինչ 'ի վճիռն հարցանելոյն նոցա, այլ և յետոյ մինչդեռ երթային նոքա 'ի մեռանել՝ յարեալ երթայր ընդ վկայսն սուրբս, և համարձակութեամբ բազմու շրջէր նա և արկանէր զանձն իւր 'ի վեշտս և 'ի չարչարանս. և մերձենայր համարձակ տալ ողջոյն համբուրելով զվկայսն. և քանիցս անգամ զայրանային 'ի վերայ նորա ժողովուրդքն հեթանոսաց որ շրջապատեալ էին. և մերձ իսկ էր մեռանել 'ի նոցանէն՝ թէ ոչ զի յաջոյ անտի Աստուծոյ օգնականութիւն լինէր նմա և ապրէր 'ի նոցանէ: Բայց երկնաւոր շնորհքն Աստուծոյ զարձեալ պահէին զնա, 'ի ժամանակի յորժամ առնէին 'ի վերայ նորա զնենգութիւնն յայնմ ժամանակի՝ վասն խորհրդոցն նորա և վասն համարձակութեանն որ համարձակէր 'ի բանն Քրիստոսի, այլ այնպիսի պատեւրազմէր 'ի վերայ նորա յանհաւատից անտի, զի աշխատ յոյժ լինէին նոքա վասն նորա, և կացուցանէին զնորա պահապանս 'ի վերայ տանն յորում ընակէր նա, վասն ժողովրդեանն որ ժողովէր առ նա՝ ուսանել զհաւատս սրբ.

պէս վառեալ բորբոքէին 'ի վերայ նորա հանապազօր հալածանքն, որպէս զի և ոչ ամենայն քաղաքն Աղեքսանդրացւոց բաւական լինէր նմա, զի փախէր նա տանէ 'ի տուն, և յամենայն տեղեաց հալածական գնայր, վասն ժողովրդեանն՝ որ 'ի ձեռն նորա մերձեւայր յուսումն աստուածպաշտութեան: Եւ զի հանապազօրեայ գործք նորա ուղղութիւնք էին կատարեալ իմաստութեան, սքանչելիք մանաւանդ ըստ առածին, եթէ ըստ բանիցն և գնացք նորա էին, և ըստ գնացիցն բանք. վասն որոյ և զօրութիւնն Աստուծոյ առաւել օգնական լինէր նմա, և ոչ սակաւք նախանձաւոր առաքինութեանց նորա լինէին: Եւ իբրեւ ետես եթէ յոյովք են՝ որ յաճախեն ժռ. նմա յաշակերտութիւն, զի 'ի Դեմետրեայ եպիսկոպոսէ նմա միայնոյ հաւատացաւ կոչումն ընծայութեան նորահաւատից, զմըտաւ էած թէ ոչ միաբանէ ուսումն գրամատիկոսաց ընդ խրատու ուսմանս Աստուծոյ, վասն որոյ և անդանդադ որոշեաց մեկնեաց զանձն իւր յանօգուտ և 'ի հակառակ սրբոյ վարդապետութեանն 'ի մակացու թենէ անտի գրամատիկոսաց: Եւ խոհական խորհրդով՝ զի մի կարօտասցի այլոյ ուրուք սատարութեան, զամենայն մատեանս նախնեացն ճարտարախօսից յաբ-

բութեան. և այնպէս վառեալ բորբոքէին 'ի վերայ նորա հանապազօր հալածանքն, որպէս զի և ոչ ամենայն քաղաքն բաւական եղէ նմա. զի փախէր նա տանէ 'ի տուն, և յամենայն տեղեաց հալածեալ լինէր նա վասն ժողովրդեանն այնորիկ որ 'ի ձեռն նորա մերձեւայր առ ուսումն աստուածպաշտութեան: Եւ քանզի և գործք նորա սքանչելի էին վաստակովք կատարեալ իմաստութեանն, և ըստ բանից իւրոց էին գործք իւր, և ըստ այսր առաւել օգնական լինէր նմա զօրութիւնն Աստուծոյ. և նմանողք ևս լինէին նմա բազումք: Այլ իբրեւ ետես եթէ մերձեւան առ նա աշակերտք բազումք ուսանել 'ի նմանէ, 'ի Հրէաստանէ Դեմետրեայ եպիսկոպոսի և եկեղեցւոյն որ անդ էր, էած զմտաւ թէ ոչ միաբանէ ուսումն գրամատիկոսաց այլմ խրատու ուսմանս Աստուծոյ, նոյն ժամայն որոշեաց և մեկնեաց զանձն իւր 'ի նմանէն. քանզի համարեաւ զնա անօգուտ և հակառակ ուսմանս սրբոյ այս ուսումն բանից գրամատիկոսաց: Եւ արժանաւոր խորհրդովք՝ որպէս զի մի կարօտասցին այլ ոք ապաստան լինել, զամենայն զգիտն, զառաջնոցն որ էին նորա, որ մեծաւ փութով և հոգաբարձութեամբ ըստացեալ էր, ետ զնոսա միում ուսման որ գնոց էառ 'ի նմանէ, զի

դարուն և խնամով յօրինեալ՝ ի վաճառ հանեալ, շատանայր առնուլ ի նմանէ՝ որ գնոցն էաւ զայնս, չորս չորս բնիոնս օր ըստ օրէ։ Եւ զամս բազումն ըստ այսմ՝ օրինակի իմաստասիրութեամբ վարէր, և զամենայն գրգիռս մանկական ցանկութեան ի բաց հատանէր յիւրմէ, և զտիւն ամենայն ի հրահանգս յայտարիկ մեծադաստակ տաժանէր, և զբազում ժամս գիշերոյն յընթերցուածս աստուածեղէն տառից նստիւրէր, և խտակրօն կենօք քաղաքավարէր. զի զօրն ցերեկ ի կրթութիւնս պահաց, և գիշերի զժամն քնոյն չափով կշռէր, և զայն ի մահիճն բնաւ ամենեկին ոչ, այլ ի վերայ երկրի հապճեպ փութով գետնախշտի լինէր։ Եւ քան զամենայն յաւետարանական պատուէրս փրկչին զգուշանալ պարտ համարէր, օրպէս մի ստանալ երկուս պարեգօտոս, մի ապանել կօշիկս, և մի հոգալ յոյժ վստն վազուին։ Եւ քան զհասակ տիոցն վառեալ ոգւով, ցրտոյ և մերկութեան տոկայր, և ի ծայր կատարեալ անստացուածութեան ժամանեալ, զամենեւեմ որ զիւրեն էին զարմացուցանէր։ Բազումք ախտակից բնդ նմա լեալ վստն ծանր վատակոցն զոր վատտակէր նա ի վարդապետութիւն աստուածապաշտութեան, ցանկային սատարել նմա յընչից իւրեանց և ի ստացուածոց. իսկ նա բնաւ ամե-

նդիցի նա նմա բերել հանապազօր չորս բնիոնս, և այնու շատ էր նմա։ Եւ զամս բազումս յայսմ օրինակի իմաստութեան շրջէր, և զամենայն ցանկութիւն մանկութեան ի բաց հատանէր ընկենոյր յիւրմէ, և զտիւն ամենայն մեծաւ գործով վաստակէր նա, և զբազում ժամս ի գիշերոյ անտի յընթերցուածս գրոց Աստուծոյ կրթէր, և ի վարս իմաստութեան հաստատեալ լինէր՝ մանաւանդ ի կրթութիւնս պահոց. և ժամս չափով կշռեալ լինէր նորա զոր նշնջէր, ի մահիճն բնաւ ամենեկին ոչ ննջէր, այլ ի վերայ երկրի. և առաւել քան զամենայն ինչ զաւետարան ֆրկչին մերոյ զմտաւածէր և խորհէր թէ արժան է պահել զոր ուսոյցն, եթէ մի ստացուէր երկուս պարեգօտոս, և մի ազգուք կօշիկս յոտս. և զի մի պատգեցուք ի հոգս աշխարհի այսորիկ. այլ անցեալ խորհրդովք զամեք իւրովք՝ գնայր, և ցրտոյ և մերկութեան տէր, և կատարեալ լոկութեամբ յընչից շրջէր, և զարմացուցանէր զամենայն գէտս և զժանօթս իւր։ Իայց բազումք յոմանց ի մարդկանէ անտի կամէին հաղորդել ի վաստակն՝ զոր վատտակէր նա ի վարդապետութիւն աստուածապաշտութեան յընչից իւրեանց և ի ստացուածոց, իսկ նա բնաւ ամենեկին ոչ խնարհէր ի ժողովալութենէ ան-

նեւին ոչ խոնարհէր 'ի խիստ ժուժկալութենէ անտի իւրմէ: Եւ ասի վասն նորա բան, եթէ զամս բազումս բռնաբանաց լինէր, ոչ կօշիկ և ոչ հողաթափս բնաւ արկանելով, նաև 'ի պիտոյից գինւոյ և յայլոց՝ որ արտաբոյ են քան զկերակուր հարկի, զամս բազումս հրաժարէր նա, մինչև վտանգել ստամոքսացն 'ի խանգարումն և յապականութիւն: Իբրև այսու խստամբեր վարուք առակ օրինակի լինէր տեսողացն, զբազումս յաշակերտաց անտի իւրոց 'ի նախանձ նմանութեան իւրոյ ձգէր, և 'ի հեթանոսաց անհաւատից, 'ի նշանաւոր և 'ի կիրթ մարդկանէ և 'ի փիլիսոփայից վարէր յուսումն վարդապետութեան իւրոյ: Զի յորոց սերտիւ և հաւատով ընկալան զբանն Աստուծոյ 'ի ձեռն նորա, եղեն որք 'ի ժամանակս հալածանացն այսոցիկ պայծառացան, մինչ զի ըմբռնեալ ոմանք և վկայութեամբ մարտիրոսութեան կատարեցան:

Եւ համբերութեան իւրոյ: Այլ ասի վասն նորա բան, եթէ զամս բազումս գնայր նա 'ի վերայ երկրի բոկ, իբրև ոչինչ ոչ ազանէր. նա և 'ի պիտոյից գինւոյ և այլոց՝ որ արտաբոյ են քան զկերակուր հարկի՝ զամս բազումս հրաժարեաց նա, զի մերձ էր յապականել 'ի խանգարել ստամոքս իւր: Իբրև այսու վարուք իմաստութեամբ առակ օրինակի լինէր տեսողացն, բազումք նախանձէին նմանող լինել նմա յաշակերտաց անտի իւրոց և 'ի հեթանոսաց անհաւատից, և յայնչանէ որ յիմաստութիւն փիլիսոփայութեան վարեալ էին: Եւ զմարգարէնաւորս վարէր անգ յուսումն վարդապետութեան իւրոյ. զի այնոքիկ որ հաւատով զբանն Աստուծոյ ընկալան 'ի ձեռն նորա՝ և նոքա սքանչելիք էին և զարմանալիք յայնմ ժամանակի հալածանացն, և բազումք 'ի նոցանէ ըմբռնեցան և 'ի վկայութիւն մարտիրոսութեան կատարեցան:

ԳԼՈՒԽ Դ.

Թե քանիք ունանք յաշակերտելոց Որոգիների
վկայոչքեամբ պատուեցան:

Եւ առաջին 'ի սոցանէ եղև փոքր մի յառաջ յիշատակեալն մեր Պլուտարքոս, զոր իբրև վարեալ տանէին 'ի մահ, ընդ նմա էր և մերս Որոգինէս մինչև ցկէտ վախճանի վկայութեանն, որ և հազիւ զերծանէր 'ի սպառնալեաց անտի քաղաքացւոց նորա, որ պատճառք մահուն նորա զնա դնէին, պահելով զնա կամացն Աստուծոյ և զայս նուագ: Իսկ զկնի Պլուտարքեայ վկայ երկրորդ՝ յաշակերտաց անտի Որոգինեայ, երևեցաւ Սերենոս, որ 'ի ձեռն հրոյ եցոյց զհանդէս հաւատոցն՝ զոր ընկալաւ: Ի նմին դարձեալ յաշակերտութենէ անտի նորա եղև վկայ երրորդ՝ Հերակլիդէս՝ որ երախայն էր ցայնժամ, և յետ նորա չորրորդ՝ Հերոն, որ այն ինչ նորոգ առեալ էր կնիք, և երկոցունց նոցա հատան գլուխք: Ընդ սոսա դարձեալ 'ի վարժուցէ անտի նորա հինգերորդ նահատակ աստուածապաշտութեան քարոզեցաւ 'ի վերայ առաջնոցն և այլ միւս

Չորրորդ. որ միանգամ աշակերտեցան 'ի ներքոյ ձեռին իրիգիներս, վկայելով վկայեցան 'ի մարտիրոսաբնին:

Արդ առաջին 'ի նոցանէ Պլուտարքոս, այն որ ասացաք վասն նորա յառաջ փոքր ժամանակաւ, 'ի ժամանակի իբրև վարեալ երթայր նա 'ի մեռանել՝ ընդ նմա շրջէր և իրիգենէս, մինչև և կատարեցաւ 'ի մարտիրոսութիւն. և մերձ էր 'ի մեռանել 'ի քաղաքացաց անտի իւրոյ, որպէս զի նա եղև պատճառ մահուն նորա: Բայց կամքն Աստուծոյ պահէին զնա յայնժամ ժամանակի: Իսկ զկնի Պլուտարքոսեայ վկայ երկրորդ յաշակերտաց անտի իւրիգիների երևեցաւ Սերենոս, այն որ 'ի ձեռն հրոյն եցոյց զհանդէս հաւատոցն՝ զոր ընկալաւ: Եւ 'ի նմին դարձեալ յաշակերտութենէ անտի նորա եղև վկայ երրորդ՝ Հերակլիդէս, որ մինչ ցայն ժամ երախայ էր. և զկնի նորա չորրորդ Հերոն, որ այն ինչ նորոգ առեալ էր նորա կնիք. երկոցունց նոցա գլուխք հատան: Եւ ընդ այնոսին

• Յօր. երկրորդ:

ևս Սերենոս, որում յետ բազում տանջանաց և չար-
չարանաց, որոց համբերն, հատաւ գլուխ նորա: Իսկ
'ի կանանց Հերայիս՝ որ դեռ երախայն էր, և զկնիք
մկրտութեան՝ ըստ նորին իսկ Որոգիւնեայ ասելոյն,
հրով ընկալեալ, եւ 'ի կենաց աստի:

ԳԼՈՒԽ Ե.

Վասն Փոտամիենեայ:

Ընդ սոսին այսոսիկ՝ զորս կարգեցաքս, եօթներորդ-
համարի Բասիլիդէս, այն որ 'ի պատուհաս մահու-
էած զհռչակաւորն Փոտամիենա. զորմէ բազում բանք
գովութեան ընթանան ընդ բնակիչս գաւառին, որ
վասն անարատ սրբութեան և կուսութեան, յորում
և գերազանցեացն՝ բիւր պատերազմունս կրեաց 'ի
տարփածուաց անտի իւրոց: Աի ընդ պանչելի վսե-
մութեան ոգւոյն և գեղովն վայեցութեան անձին
ծաղկէր. բազմաց տարաւ նա վասն հաւատոցն Քրիս-
տոսի, և յետ անհնարին և չարաչար տանջանաց հան-
դերձ մարքն իւրով Մարկեղեաւ՝ հրով կատարեցաւ:

Գարձեալ և նմն յաշակերտութենէ անտի նորա, հինգերորդ նա-
հառակ աստուածապաշտութեանն քարոզեցաւ այլ միւս ևս Սերա-
նոս, այն որ զկնի բազում տանջանացն և չարչարանացն զոր համ-
բեր, հատաւ գլուխ նորա: Իսկ 'ի կանանց Հերայէս, մինչդեռ երա-
խայ էր իսկ, և կնիք՝ որպէս և Իւրիգինէս ասացեալ է ուրեք՝ 'ի
ձեռն հրոյն վկայութեան առ և եւ յաշխարհէ աստի:

Հինգերորդ. Վասն Փոտամիենեայ:

Ընդ սոսին ընդ այնոսիկ զորս համարեցաք՝ եօթեալ լինի եւթ-
ներորդ Բասիլիդէս, այն որ վարեալն ասնի զՓոտամիենանոս, ան-
տի որ մինչև ցարդ գովի և փառաւորի առ բազում գաւառականս,
Թէ համբեր նա բազում պատերազմի՝ յայնչանէ որ ցանկային սրբ-
բութեան և կուսութեան նորա, այն որ նովին իսկ փառաւորեցաւ.
զի ընդ սրբութեան անձին իւրոյ, և գեղով վայեցութեան անձին
իւրոյ ծաղկեալ գուարձանայր առանց աղտեղութեան: Եւ իւրեւ
բազում չարչարանս կրեաց նա յանձն իւր, յետոյ զկնի բազում և
չարաչար և դառն տանջանացն հանգերձ մարքն իւրով Մարկեղեաւ

Եւ պատմեն եթէ դատաւորն, որում անուն էր Ակիւզաս, իբրեւ վերս դառնութեան և հարուածս բազումն անցոյց ընդ ամենայն մարմին նորա, սպառնայր մատնել զնա 'ի ձեռս սուսերամարտիցն 'ի գարշանս և 'ի թշնամանս անձին նորա: Եւ իբրեւ սակաւիկ մի մրտայոյզ լինէր յանձն իւր կոյսն, հարցանէին զնա թէ զինչ խորհիցի. իսկ նա պատասխանի առնէր նոցա այնպէս, որպէս զի կարծել հեթանոսաց եթէ ամբաբիշտս առ նոսա բարբառէր, և ընդ բանին ընկալաւ նա նոյնհետայն զվճիռ մահուն: Եւ էր Բասիլիդէս ոմն 'ի զինուորաց անտի՝ որ վարեալ տանէին զնա 'ի մահ: որ իբրեւ ռամիկ ժողովրդեանն կամ էր նեղել զսրբուհին, և բանիւք աղտեղութեան թշնամանել զնա, արգելոյր զնոսա և հալածէր զթշնամանադիրս նորա, և բազում գութ և մարդասիրութիւն առ նա ցուցանէր: Իսկ կոյսն սուրբ փոխանակ կարեկից արգահատանաց առնն, միսթար իմն նմին տալով քաջալերեաց, ասէր, զի յորժամ երթայց յաստեացս, խնդրեցից 'ի տեսունէ իմմէ, զի ոչ յամենցէ զփոխարէնն երախտեաց քոց առ իս: Յետ զայս ասելոյն, եւ ռանդան ձիւթոյն՝ սակաւ սակաւ հեղոյ զողջոյն մարմնոջն յոտից մինչև ցգլուխ, քաջութեամբ ժուժկալեալ՝ տարաւ վախճանի մահուն: Եւ օրինակ զայս

'ի ձեռն հրոյ կատարեցաւ: Այլ ասեն վասն դատաւորին այնորիկ, զի անուն էր նորա Ակեղաս, զի իբրեւ վերս դառնութեան և հարուածս բազումն անցոյց ընդ ամենայն մարմին նորա, յետոյ սպառնայր տալ զնա 'ի ձեռն բողանոց մարդկան թշնամանել զմարմինն նորա: Բայց նա մտայոյզ եղև սակաւիկ մի և հարցանէին զնա թէ զինչ կամիցի: Իսկ նա ըստ այսր պատգամի պատասխանի արար նոցա, որպէս զի կարծեացն 'ի միտս իւրեանց թէ բոն ինչ ժալըր հուժեան ասաց ընդգէմ նոցա, և ընդ նմին ընդ բանին իւրում անգէն ընկալաւ զվճիռ մահուն իւրոյ: Իսկ Բասիլիդէս, այն որ ասալաքն վասն նորա, էր նա մի 'ի զինուորաց, գերի վարեալ տանէին զնա 'ի մահ: այլ իբրեւ ժողովրդեանն կամէին չարչարել զնա և բանիւք աղտեղութեամբ թշնամանէին զնա, նա արգելոյր զնոսա և հալածէր զթշնամանադիրսն նորա, և ցուցանէր և յայտ առնէր առ նմա զբազում ողորմութիւն իւր: Եւ նա իսկ շնորհ կալաւ յոյժ առնն այնմիկ՝ որ չարչարեցաւ վասն նորա, և տոէր ցնա զի յուսացեալ լիցի նա եթէ յորժամ երթայց խնդրեաց նա 'ի տեսունէ անտի իւրմէ, և ոչ յամենցէ զփոխարէնն զերախտիս զոր միանգամ գործեաց նա առ նա: Իբրեւ զայս ոտաց քաջութեամբ պան-

նահատակեցաւ յողորմական կոյսն: Եւ յետ ոչ քաղ մաց ինչ աւուրց Բասիլիդէս, չգիտեմ յինչ պատճառս՝ իբրեւ եկեալ զինուորակցաց նորա երդումն ՚ի նմանէ պահանջէին, պատասխանի առնէր թէ Չեմ ես իշխան երդնուլ բնաւ ամենևին, զի քրիստոնեայ եմ. և զայս յայտնապէս խոստովան լինէր: Զառաջինն խաղ առնել թուէր նոցա, այլ իբրեւ պնդէր նա ՚ի նոյն, ածին զնա առ դատաւորն. և ՚ի կրկնելն առաջի նորա զխոստովանութիւնն իւր հաստատութեամբ, արկաւ ՚ի կապանս: Լուեալ յայնժամ եղբարքն ՚ի Տէր՝ չողան առ նա և հարցանէին, թէ Զինչ պատճառք իցեն անկարծ և սքանչելի դարձին. և ասացեալ նորա պատմեն եթէ Փոտամիենա երեք աւուրբք յետ վկայութեան իւրոյ եկեալ գիշերի կայր ՚ի վերոյ քան զնա, և դնէր պսակ ՚ի գլուխ նորա, և ասէր, աղաչեալ վասն նորա շնորհս ՚ի Տեառնէ, և ընկալեալ զինդրուածան, և ոչ յամենցէ գալ և նա առ ինքն ՚ի վեր յերկինս: Եւ յետ այսորիկ ընկալեալ յեղբարց անտի զկնիք ՚ի Տէր մեր, և ՚ի վաղիւ անդր վկայութեամբ Տեառն փառաւորեալ, հատաւ գլուխ նորա: Ընդ այն ժամանակս պատմեն և զբազումս զայլս յԱղեքսանդրացւոց անտի յանկարծակի եկեալս ՚ի հա-

չելապէս ժուժկալ եղև և համբեր եռանդան ձիւթոյն սակաւ սակաւ ՚ի վերայ ամենայն մարմնոյ նորա յոտից մինչև ցգլուխ: Կոյսն այն սքանչելի պայպիսեաւ իրօք յաղթեաց պատերազմի իւրոյ, այլ ոչ յամենց. բայց սակաւ ժամանակ Բասիլիդէս, այն որ ասացաքն վասն նորա, եկեալ պահանջէին ՚ի նմանէն երգումն ինչ զինուորքն որ զինուորեալ էին ընդ նմա. իսկ նա ասէր, թէ չէ նա իշխան երդնուլ բնաւ ամենևին՝ քանզի քրիստոնեայ է. և զայս յայտնապէս խոստովան լինէր. երևէր նոցա թէ խաղ ինչ առնիցէ նա: Այլ իբրեւ ընդ յերկարէր և ստուգէր, ածին զնա առ դատաւորն. և անցեալ կայր առաջի նորա ՚ի խոստովանութիւն. և մատնեցաւ նա այնուհետեւ ՚ի չարչարանս տանջանաց: Իսկ եղբարք որ ՚ի տէր մեր էին՝ չողան առ նա և հարցանէին թէ որ պատճառք են այս, զի յանկարծակի սքանչելեօք յայս իրս եկիր դու: Իսկ նա ասաց նոցա. Փոտամիենայ, ասէ, երեք աւուրբք յառաջ քան զվկայութիւն իւր եկն եկաց ՚ի գիշերի ՚ի վերոյ քան զնա, և եգ պսակ ՚ի գլուխ նորա, և ասաց՝ բայ յանձնէ առ տէր վասն նորա, և ետ նմա զինդրուածս նորա, և ոչ յամէ և վարէ զնա առ ինքն: Եւ յետոյ այսր ամենայնի ետուն նմա եղբարքն կնիք ՚ի տէր մեր, և ՚ի վաղիւ անգր փառաւորեցաւ նա ՚ի վկայութիւն մարտիրոսութեան, և հատաւ գլուխ

ւատս Քրիստոսի, երեւալ և նոցա Փոտրմինեայ 'ի տեսլեան գիշերոյ, և կոչեալ զնոսա առ բանն աստուածային: Եւ վասն այսորիկ այսչափ:

ԳԼՈՒԽ Զ.

Վասն Եղեմայ Աղեքսանդրացոյ:

ԶՊանտենոս յաջորդեալ Կղեմէս, զկրթութիւն վարդապետութեան եկամտից 'ի հաւատս ունէր նա յայնժամ յԱղեքսանդրիա, մինչ զի և Որոգինէս 'ի մանկութեան իւրում 'ի լուր բանից նորա յաճախէր: Ի ժամանակին յայնմիկ մատենագրելով Կղեմայ զիւր պատմութիւնս յիշատակաց (գօհախապատում) յառաջնում անդ գիրս կարգելով զժամանակս բերեալ հասուցանէ զայն մինչև ցմահ Կոմողեայ. ուստի յայտ է եթէ յաւուրս Սեւերեայ՝ զորմէ բանս է արդ, վաստակէր նա յայս գործ պատմութեանս:

նորա: Եւ այլ բազումք յԱղեքսանդր քաղաքի յանկարծակի մեռ ձեցան առ բանն Քրիստոսի ընդ այն ժամանակս. և որպէս պատմեն՝ եթէ երևեցաւ նոցա 'ի տեսլեան գիշերի Փոտրմինեայ, և կոչեաց զնոսա առ բանն Քրիստոսի:

Վեցերորդ. վասն Եղեմիկեայ աղեքսանդրացոյ:

Զինի Պանտենոսի Կղեմենտոս ընկալաւ զաշակերտութիւն աղեքսանդրացւոց. ընդ այն ժամանակս մինչքեռ Իւրիգինէս տղայ էր, մի յայնցանէ որ աշակերտեալն էին 'ի ներքոյ ձեռին նորա էր նա: Այլ իբրև եղ. Կղեմենտոս պատմութիւնս յիշատակաց, յառաջին խօսան եղ. նա գիրս, զոր բովանդակեաց ժամանակս, զի գրեաց զնա մինչև 'ի մահն Կոմողեայ: Աստի յայտ լինի եթէ յաւուրսն Սեւերեայ ջանայր և վաստակէր նա յայս պատմութիւնս՝ զոր բանս պատմէ վասն ժամանակացն նոցա:

ԳԼՈՒԽ Է.

Վասն Յոշայի օրինակագիր գրչի:

Յայնմ ժամանակի միւս ևս օրինակագիր գրիչ եկաց Յուդաս, որ զեւթանասուն եւթներորդացն Դանիէլի գրելով՝ մինչև 'ի տամներորդ ամ արքայութեան Սեւերեայ բովանդակեաց: Որ և 'ի բերանս հաւատացելոց զստէս յեղեղեալ գալուստ Նեոին՝ կարծէր թէ մօտ առ դուրս իցէ, զի այնպէս սաստկագոյն յայնժամ յարեան 'ի վերայ մեր հալածանքն, և պղտորեցին զմիտս բազմաց:

ԳԼՈՒԽ Ը.

Վասն գործոց յանդգնութեան Որոգիւնեայ:

Ի ժամանակին իբրև աշակերտէր Որոգիւնէս զնորունծայ հաւատացեալս յԱղէքսանդրիա քաղաքի, գործեաց ինչ մի զմանկութեան և զթերամտութեան, սակայն զհաւատոց և զգգաստութեան ունելով 'ի նմա

Երանորդ. Վասն Յոշայի օրինակագիր գրչի:

Յայնմ ժամանակի այլ միւս ևս օրինակագիր գրիչ էր, զի առնուն էր նորա Յուդա: Եւ գրեաց և եղ գրով՝ վասն եւթանասուն և եւթներորդացն որ են 'ի Դանիէլ, և մինչև 'ի տամներորդ ամ արքայութեան Սեւերեայ բովանդակեաց զգրութիւն ժամանակաց, զոր եղ և վասն գալստեան Նեոին: Արծէր 'ի միտս իւր թէ եկն մերձեցաւ, զի այնպէս սաստկագոյն յարեան 'ի վերայ մեր հալածանքն, և պղտորեցին զմիտս բազմաց:

Որերորդ. Վասն իրացն՝ զոր գործեաց Ժպրնոսրևսր
Իորգիւնէս:

Յայնմ ժամանակի իբրև աշակերտէր յԱղէքսանդր քաղաքի Իւրգիւնէս, գործեաց նա իրս ինչ զմանկութեան և զանմտութեան. բայց է 'ի նմա օրինակ հաւատոց և զգգաստութեան նորա: Զի զայն՝ զոր ասացեալն է յաւատարմի, թէ Են ներքինիք որ ինքեանք ա-

զօրինակ: Զի զբանն թէ ինչ ներքինիք՝ որ արարին զանձինս իւրեանց ներքինիս վասն արքայութեան Աստուծոյ. միամտութեամբ և ամենեւին մանկաբար ընդունելով՝ համարէր ՚ի միտս իւր կատարեալ զբան փրկչին մերոյ, և մանաւանդ զի մանուկ ևս էր հասակաւ, և տեսանէր թէ ոչ միայն արանց առաջի կայր նմա խօսել զբանն Աստուծոյ, այլ և կանանց, որպէս զի հատցէ զպատճառս կարծեաց անհաւատիցն, ժլտեցաւ կատարել զբան փրկչին մերոյ արդեամբք, հաւմարեալ թէ զանխուլ մնացէ այն ՚ի ծանօթից իւրոց. այլ ոչ ըստ կամաց նորա թագուն եկաց գործն: Իբրեւ գիտաց զայն Դեմետրիոս եպիսկոպոս եկեղեցւոյն այնորիկ, զարմացաւ ընդ համարձակութիւն նորա, այլ զյօժարամտութիւն նորա, զպարզութիւն հաւատոցն ընդունելի գտեալ՝ քաջալերեալ յորդորեաց զնա ՚ի գործ վարդապետութեան և ՚ի հրահանգս երախսոյից: Այսպիսի ոք էր յայնժամ Դեմետրիոս: Այլ յետ ոչ բազմաց իբրեւ ետես եթէ յաջողութեամբն մեծարի նա և փառաւորի յամենեցուն, տկարացաւ իբրեւ զմարդ, և գրեաց առ ամենայն եպիսկոպոսունս վասն նորա, և ջանաց ցուցանել զանարժանութիւն գործոյն: Քանզի քաջընտիրքն և փորձք և մեծանուն

րարին զանձինս իւրեանց ներքինիս վասն արքայութեան Աստուծոյ, ընկալաւ զնա ինքն միամտութեամբ պարզ մտք, և համարէր ՚ի միտս իւր թէ զբան Փրկչին մերոյ կատարէր, և մանաւանդ զի մանուկ ևս էր հասակաւ. և զմտաւ ածէր թէ ոչ միայն արանց արժան է խօսել զբանն Աստուծոյ, այլ և կանանց. որպէս զի հատցէ զպատճառս կարեաց անմեղութեան զանհաւատիցն, խորիտացաւ կատարել զբան Փրկչին մերոյ արդեամբք. որպէս զի կարծեաց նա թէ հատցէ զանխուլս իւր, և ոք ՚ի ծանօթից իւրոյ մի գիտացէ. այլ թէպէտ և կամելով կամեցաւ նա այսպէս, սակայն չէր պարտ թաքցել այսպիսի գործոց: Այլ իբրեւ գիտաց Դեմետրիոս եպիսկոպոս եկեղեցւոյն նոցա, զարմացաւ ընդ համարձակութիւնն զոր գործեաց: Բայց ընդունելի եղեն նմա խորհուրդք և հաւատք նորա, և նա հրամայեաց նմա համարձակել. և առաւել ևս պնդել ՚ի գործ աշակերտութեանն՝ որ էր անդ: Բայց յայնժամ ժամանակի այսպիսի ինչ էր Դեմետրիոս: Իսկ յետ սակաւ ժամանակաց, նոյն ինքն Դեմետրիոս իբրեւ ետես եթէ առաքինանայ և յարգի և լուսաւորի և ամենայն մարդոյ անուանի, և իբրեւ զմարդ հիւանդացաւ նա. և գրեաց առ ամենայն եպիսկոպոսս վասն նորա, եթէ զգործս՝ ասէ՝ անարժան գործեաց, իբրեւ նոցուն եպիսկոպոսացն պաղեստինաւ.

եպիսկոպոսունք Պաղեստինացւոց, զկեսարացւոցն աւսեմ՝ և զերուսաղեմացւոց, մեծի պատուոյ արժանի դատեալ զՈրոգինէս, ձեռն երիցութեան եղեալ էին՝ ի վերայ նորա։ Եւ իբրեւ ՚ի մեծ փառաւորութիւն՝ ամբառնայր նա, և վասն առաքինութեանն և իմաստութեան՝ զանուն առ ամենայն մարդիկ ընդ ամենայն տեղիս ստանայր, և ոչ մի ինչ գտանէր Դեմետրիոս՝ որ ամբաստան լինիցի զնմանէ, չարախօս կայր այնուհետեւ զգործոյն՝ զոր ՚ի մանկութեան իւրում գործեաց նա, և համարձակեցաւ խառնել յայն ամբաստանութիւն և զայնոսիկ՝ որ երէցն արարին զնա։ Բայց այս սակաւ ինչ զկնի եղև։ Իսկ յայնժամ Որոգինէս յԱղէքսանդրիա էր ՚ի գործ աստուածային բանին, և որոց մերձենայինն առ նա անխափան զցայգ և զցերեկ քարոզէր, հանապազորդելով անձանձիր յուսումն աստուածեղէն ընդ ունկնդիրսն իւր։

Եւ կացեալ Սեւերոսի զուլութատան ամս յիշխանութեան անդ իւրում, պայազատէ զնա Անտոնինոս որդի նորա ընդ նորա։

Իսկ յայնցանէ որ առաքինացանն ՚ի հալածանս ժամանակին, և յետ խոստովանութեան և մրցանացն պահեցան տեսչութեամբն Աստուծոյ՝ էր և Աղէքսանդ

ցւոց որք փորձեալ և սքանչելիք էին յամենայն կեսարացւոց, և Երուսաղեմի, ձեռն երիցութեան եղին ՚ի վերայ Որոգինէսի։ Բան զի փորձեցին զնա թէ արժանի է առաւել պատուոյ։ Այլ իբրեւ առաւելաւ նա մեծամեծ փառօք, և սերտացաւ անուն նորա և առաքինութիւն զընտրութեան և զիմաստութեան առ ամենայն մարդիկ ընդ ամենայն տեղիս։ Իբրեւ ոչ գտանէր Դեմետրիոս որ ամբառան լինիցի զնմանէն, եւծ ՚ի վերայ նորա չարախօսութիւն զիրացն զոր գործեաց ՚ի մանկութեան իւրում։ Համարձակեցաւ նախ խառնել ընդ նմա յամբաստանութեան անդր՝ և զայնոսիկ որ երէցն աւարին զնա։ Բայց այս ինչ եղև զկնի սակաւ ժամանակի, և Որոգինէս էր յԱղէքսանդր քաղաքի, ՚ի գործ վարդապետութեանն Աստուծոյ անարգել զբանայր զցայգ և զցերեկ՝ յայնոսիկ որ մերձենայինն առ նա։ Եւ հանապազորդէր նա ՚ի վարդապետութիւն անգր Աստուծոյ առանց ձանձրանալոյ, առ այնոսիկ որ աշակերտէինն ՚ի ներքոյ ձեռին նորա։ Այլ իբրեւ եկաց յարքայութիւն անդ զուլութատան ամ Սեւերոս, Անտոնինոս որդի նորա կալաւ զկնի նորա։ Բայց յայնժմ ժամանակի յայնցանէ որ առաքինացանն ՚ի հալածանս, զէնի պատերազմացն զոր արարին խոստովանութեամբ և պահեցան անսլութեամբն Աստուծոյ, մի յայնցանէ էր Աղէքսանդրոս։ զի նա

դրոս, որ և յետ ոչ բազմաց եկաց եպիսկոպոս եկեղեցւոյն Երուսաղեմի. որ վասն փառաւոր խոստովանութեանն 'ի Քրիստոս' արժանի եղև այսմ եպիսկոպոսութեան: Իսկ Նարկիսոս՝ որ եպիսկոպոսն էր յառաջ քան զնա, դեռ ևս կենդանի էր յայնժամ:

ԳԼՈՒԽ Թ.

Վասն սքանչելեացն՝ որ եղևն 'ի ձեռն Նարկիսեայ:

Այլ սքանչելիս բազումն իբրև 'ի տուչութենէ և 'ի կարգելոյ եղբարց պատմեն վասն Նարկիսեայ հաւատացեալք եկեղեցւոյն այնորիկ. ընդ որս և զայսպիսի ինչ նշան սքանչելեաց 'ի նմանէ եղեալ յիշատակեն: Էր երբեմն զի 'ի մեծ հսկումն տօնի Զատիկն պակասեաց ձէթ սարկաւազին, և իբրև տրամուծիւն կալաւ զամենայն ժողովուրդն վասն այսորիկ, հրամայեաց Նարկիսոս այնոցիկ՝ որ զճրագունսն հանդերձէին, բերել մատուցանել նմա ջուր 'ի մերձաւոր ջրհորոյ անտի, և իբրև հանեալ բերին զայն, յաղօթս եկաց 'ի վերայ ջրոյն, և պինդ հաւատովն զոր ունէր առ Տէր մեր, հրամայեաց արկանել զայն 'ի ճրագսն: Եւ իբրև արարին զայս, սքանչելի զօրութեամբն Աս-

եկաց եպիսկոպոս եկեղեցւոյն Երուսաղեմի. և որպէս այր փ զի փառաւորեցաւ խոստովանութեամբ վասն Քրիստոսի, արժանի եղև այս եպիսկոպոսութեան՝ զոր առացար վասն նորա, փնջեալ կենդանի էր յաշխարհի Նարկեսոս. այն որ էր յառաջ քան զնա անդ եպիսկոպոս:

Իններորդ. վասն սքանչելեացն որ եղևն 'ի ձեռն Նարկեսայ:

Այլ սքանչելիս բազումն իբրև 'ի տուչութենէ և 'ի կարգելոյ եղբարց պատմեն վասն նորին Նարկեսայ: Իսկ յիշեն և զայս ևս նշան սքանչելեաց որ եղևն 'ի ձեռն նորա. զի էր երբեմն հսկումն մեծ տօնին զատկաց, պակասեաց ձէթ սարկաւազին, և տրամուծիւն կալաւ զամենայն ժողովուրդն վասն այսորիկ: Իսկ Նարկեսոս հրամայեաց այնոցիկ որ զճրագսն հանդերձէին՝ բերել մատուցանել նմա ջուր. և իբրև այս եղև, եկաց յաղօթս 'ի վերայ ջրոյն, և հրամայեաց արկանել 'ի ճրագսն պինդ հաւատովն իւրով:

տուժոյ, 'ի վեր քան զամենայն միտս, շրջեցան ջուրքն 'ի բնութիւն ձիթոյն. և առ բազում եղբարս սակաւ մի 'ի ձիթոյն յայնմանէ պահեցաւ մինչև 'ի մեր ժամանակս' 'ի ցոյց և 'ի յիշատակ պահելեացն: Եւ այլ բազում ինչ վասն կենաց առն այնորիկ արժանի յիշատակի պատմեն, ընդ որս և այսպիսի ինչ: Արք ու մանք չարք ոչ կարելով տանել ժուժկալ պնդութեան նորա և անաչառ սաստկութեան բարուցն, և երկուցեալք զի մի ըմբռնեսցին և անկցին 'ի դատաստան նորա, որոց վկայէին խիղճ մտացն վասն բազմապատիկ չարեացն գործելոց, յառաջեցին նիւթեցին պատճառս նենգութեան, և բերին կուտեցին 'ի վերայ նորա պէսպէս չարախօսութիւնս, և առ 'ի հաւանեցուցանել զսօս իւրեանց երդմամբ հաստատէին զամբաստանութիւնն: Էր որ երդնոյր եթէ հրով այրեցայց, թէ չիցէ այս այսպէս. և էր որ խիստ և չարաչար հիւանդութեամբ ծախեսցի մարմին իւր, ասէր. և երրորդ ոմն, թէ կուրացին աչք իւր: Եւ թէպէտ այսպէս երդնուին նոքա և նզովէին զանձինս իւրեանց, սակայն ոչ ոք 'ի հաւատացելոց անտի միտ դնէր բանից նոցա, վասն հանապազորդ ցածուն և սքանչելի վարուց նարկիսեայ: Բայց նա ոչ կարելով տանել դժ-

գոր ունէր առ. ասէր մեր: Եւ իբրև արար զայս պանչելիս զօրութեամբն Աստուծոյ, այն որ առաւելն է քան զբանս, շրջեցան ջուրքն 'ի բնութիւն ձիթոյ, և առ եղբարս բազումս որ են անդայնմ հետէ մինչև առ մեզ պահեցան 'ի նմանէ սակաւիկ մի 'ի ցոյց տեսլեան պահելեացն: Բայց և այլ բազում ասեն վասն վարուց առնն այնորիկ, թէ արժանի է յիշատակի. զի նոքիմք իսկ ասի այս, թէ վասն ժուժկալութեան ասեն և վասն ճամբարութեան վարուց նորա, զի էին մարդք չարք որ ոչ կարէին համբերել նմա, և երկնչէին զի մի ըմբռնեսցին նոքա և անկցին 'ի դատաստանս նորա. քանզի հաստատեալ գիտէին յանձանց իւրեանց զչարինն զոր գործէին. և յառաջեցան նիւթեցին 'ի վերայ նորա պատճառս նենգութեան, և բերին կուտեցին 'ի վերայ նորա պէսպէս չարախօսութիւնս: Եւ 'ի հաւանեցուցանել նոցա զսօսն իւրեանց, երդմամբ հաստատէին. և սուսգէին զամբաստանութիւնն: Եւ մի 'ի նոցանէ երդնոյր և ասէր, թէ չիցէ այս' հրով այրեցայց: Այլ միւսն ասէր. թէ չիցէ այս, չարաչար հիւանդութեամբ և տանջանք սպառեացին մարմնք. նորուն: Իսկ երրորդն ասէր. թէ այս այսպէս չիցէ' աչք նորուն կուրացին: Թէպէտ և այսպէս երդնուին և նզովէին, սակայն ոք 'ի հաւատացելոց անտի ոչ նայէր 'ի նոսա, վասն հանապազորդ ցա-

նեւութեան բանից նոցին, և զի սիրէր ևս 'ի բնէ ըզվարս միանձնութեան, փախեալ 'ի Ժողովրդենէ անտի եկեղեցւոյն, և յանապատի և յանգէտ տեղիս բնակէր զամս բազումս: Բայց սակայն ակն մեծ արդարութեան դատաստանացն Աստուծոյ ոչ հանդարտեալ եկաց 'ի վերայ գործոցս այսոցիկ, այլ վաղվաղակի փոյթ ընդ փոյթ էած հասոյց զհատուցումն բարկութեան 'ի վերայ ամբարշտացն, զանէծս նշովիցն՝ զոր ինքեանք հատին 'ի վերայ անձանց 'ի ստերդումն լինել նոցին: Արդ առաջինն, ոչ մի ինչ պատճառ կարեոր գորով 'ի միջի, 'ի փոքրիկ մի կայծէ անկելոյ 'ի տան՝ յորում բնակէրն, ընդարձակեալ բոցոյն 'ի գիշերի, այրեցաւ նա, և ամենայն ազգատոհմ՝ նորա ընդ նմա: Եւ երկրորդն, յանկարծակի ամենայն մարմինն իւր առ հասարակ յոտից մինչև ցգլուխ հարաւ չարաչար կեղիւ, զոր և ընտրեացն վասն իւր, իսկ երրորդին տեսեալ զանցս պատուհասի առաջնոցն և երկուցեալ 'ի դատաստանաց անտի Աստուծոյ տեսողին ամենայնի, և խոստովան եղև զչարախորհուրդ միաբանութիւն իւրեանց յայս զրպարտութիւն: Եւ այնպէս ապասուգ առեալ կոծէր և լայր բազում արտասուգ և զղմամբ և ոչ դադարէր, մինչև կուրացան երկոքին

ծուն և սրանչելի գործոց նարկէասայ: Բայց նա քանզի համբերէր չարեացն նոցա, և զի սիրէր ևս 'ի բնէ զվարս միանձնութեան, փախեալ 'ի Ժողովրդենէ անտի եկեղեցւոյն, և յանապատի յանգէտ տեղիս թաքուցեալ բնակէր զամս բազումս: Բայց սակայն ակն մեծ դատաստանացն Աստուծոյ յայնոսիկ որ գործեցաւն ոչ հեղգացաւ, այլ վաղվաղակի փոյթ ընդ փոյթ էած հասոյց զհատուցումն բարկութեան 'ի վերայ ամբարշտացն, զանէծսն նշովիցն զոր ինքեանք հատին 'ի վերայ անձանց իւրեանց 'ի ստելն իւրեանց և 'ի զրպարտելն: Արդ այն առաջինն իբրու չէր ինչ մի 'ի պատճառանաց, 'ի սակաւ մի 'ի փայլատականէ՝ որ անկաւ 'ի տանն յորում բնակեալ էր նա, 'ի գիշերի վարեցաւ հուրն ընդ ամենայն տունն, և այրեցաւ նա, և ամենայն ազգատոհմ իւր: Իսկ երկրորդն, յանկարծակի ամենայն մարմինն իւր առ հասարակ յոտից մինչև ցգլուխ հարաւ չարաչար հիւանդութեամբ և տանջանք, այն որ ինքն իսկ ընտրեաց իւր: Իսկ երրորդն իբրև ետես եթէ ինչ անցք անցին ընդ առաջին ընկերսն իւր, երկեաւ 'ի դատաստանաց անտի Աստուծոյ տեսողին ամենայնի, այն որ ոչ ոք կարէ փախել 'ի նմանէն, և խոստովան լինէր ամենայն մարդոյ զչարխան զոր խորհեցան 'ի միջի իւրեանց: Եւ այսպէս սուգ առեալ կոծէր և լայր, և լայր բազում արտա-

աչք իւր: Եւ սորա արդ այսպէս ետուն զվրէժ պա-
տուհասին վասն զուր տարապարտուց չարախօսու-
թեանն:

ԳԼՈՒԽ Ժ.

Վասն եպիսկոպոսացն Երուսաղեմացոց:

Իբրև տեղի տուեալ հեռացաւ Նարկիսոս, և ուր
էրն չէր յայտ, հաճոյ եղև եպիսկոպոսաց եկեղե-
ցեացն՝ որ սահմանակիցք էին, կացուցանել այլ եպիս-
կոպոս փոխանակ նորա, որոյ անունն էր Գիոս. որ կա-
ցեալ ոչ բազում ինչ ժամանակս, զինի նորա կալաւ
Գերմանիոն և ապա Գորգիոս: Եւ յաւուրս սորա իբ-
րև 'ի յարութենէ մեռելոց 'ի վեր երևեցաւ Նարկի-
սոս, և դարձեալ աղաչեցին զնա եղբարք դալ վերջս-
տին յառաջնորդութիւն վիճակին. քանզի ամենե-
քեան զարմացեալ էին վասն 'ի բաց մեկնելոյն և վա-
րուց իմաստութեան նորա. և քան զամենայն վասն
վրէժինդրութեանն, զոր արար նմա Աստուած:

սուգք և զջլմամբ, և ոչ դադարէր մինչև կուրացան երկոքին աչք
իւր: Այլ նոքա զայս պատիժս ընկալան զստութեան զրպարտելոց
իւրեանց:

Տասներորդ. վասն եպիսկոպոսացն որ եղևն յԵրուսաղեմի:

Իբրև հեռացաւ Նարկիսոս, և ուր էրն չէր յայտ, հաճոյ եղև
եպիսկոպոսաց եկեղեցւոյն որ մերձ էին անդր, զի կացուցեն ե-
պիսկոպոս այլ փոխանակ նորա, զի անուն էր նորա Գիոս: Իբրև
եկաց սա սակաւ ժամանակս, կալաւ զինի նորա Գերմանիոն, և
զինի նորա Գորգիոս: Եւ յաւուրս նորա իբրև 'ի յարութենէ մե-
ռելոց երևեցաւ 'ի տեղւոյ ուրեք Նարկիսոս: Եւ դարձեալ աղա-
չեցին զնա եղբարք, զի եկեացէ կացցէ յեկեղեցւոյ իւրում, և ա-
մենայն մարդ մեծապէս և զարմացեալ էր ընդ նմա, վասն այնր զի
հեռացան և վասն վարուց իմաստութեան նորա. և առաւել ևս
քան զամենայն ինչ վասն վրէժինդրութեանն զոր արար նմա Աս-
տուած:

ԳԼՈՒԻ ԺԱ.

Վասն Աղեքսանդրոս:

Եւ իբրեւ ոչ կարէր այնուհետեւ Նարեկիսոս առ յոյժ ծերութեանն վարել զպաշտօն առաջնորդութեան իւրոյ, զԱղեքսանդրոս զկանուխ յիշատակեալն 'ի մէնջ, զայլոյ եկեղեցւոյ եպիսկոպոս՝ կոչեաց տեսչութիւնն աստուածային 'ի ձեռն տեսլեանն յայտնելոյ նմա 'ի գիշերի, 'ի պաշտօնակցութիւն ընդ Նարեկիսեայ: Թորժամ ըստ տեսլեանս, որպէս յաստուածայնոյն հրամանէ ելեալ նորա 'ի կողմանց անտի Գամրաց՝ աւր եպիսկոպոսն էր զառաջինն, զայր յերուսաղէմ՝ յայցելութիւն տեղեացն և յաղօթս. ընկալան զնա եղբարքն սիրով, և ոչ թոյլ ետուն նմա միւսանգամ դառնալ անդրէն յաշխարհ իւր, այլով յայտնութեամբ՝ որ ցուցաւ նոցա 'ի գիշերի, զի ձայն եղեալ առ նոսա յայտնաբարբառ՝ որ երեւելիքն էին 'ի սրբութեան, և հրաման յԱստուծոյ, ելանել նոցա արտաքս քան զդուռն քաղաքին, և զկարգեալ նոցա յԱստուծոյ ընդունել զեպիսկոպոսն: Զոր իբրեւ արարին միաբան հաւանութեամբ՝ առհմանակից եպիսկո-

Միտասաներորդ. վասն Աղեքսանդրեայ եպիսկոպոսի:

Իբրեւ ոչ կարէր այնուհետեւ Նարեկիսոս այն որ ասացաքն վասն նորա՝ վասն բազում ծերութեան նորա, զԱղեքսանդրոս, այն որ էր եպիսկոպոս այլոյ եկեղեցւոյ, կոչեաց զնա տեսչութիւնն Աստուծոյ 'ի ձեռն տեսլեանն որ երեւցաւ նմա 'ի գիշերի պաշտել նմա ընդ Նարեկիսոս: Բայց եկեալ էր նա 'ի կողմանց անտի Գամրաց, ուր էր եպիսկոպոս զառաջինն, որպէս զի յաղօթս կացցէ յերուսաղէմ, և տեսցէ զտեղինն որ անդ իցեն ըստ տեսլեանն Աստուծոյ. և արգելին զնա եղբարք անդէն սիրով, և ոչ թոյլ ետուն նմա միւսանգամ դառնալ անդրէն յաշխարհ իւր: Եւ նոցա իսկ 'ի ձեռն տեսլեան միւսոյ որ երեւցաւ նոցա 'ի գիշերի, զի ամենեցուն որք միանգամ փոյթք և պինգք էին 'ի նոսա միաբան առացաւ նոցա հաւասարութեամբ ելանել նոցա արտաքս քան զգուռն քաղաքի, և ընդունել զեպիսկոպոսն, այն որ յԱստուծոյ յառաջագոյն ընտրեցաւ նոցա: Այլ իբրեւ զայս արարին խորհրդեամբ եպիսկոպոսաց

պոսացն, և իբրև 'ի հարկէ բռնի արգելին զնա անդէն: Քանզի յիշէ և ինքն Աղեքսանդրոս 'ի Թուղթս իւր առ Անախնոյետաս՝ որ կայ պահի մինչև ցայօր, զգահներեցութիւն Նարկիսեայ ընդ իւր, և գրէ 'ի վախճան Թղթոյս այսպէս. Հարցանէ զողջունէ ձերմէ Նարկիսոս՝ որ յառաջ քան զիս կալաւ զաթոռ առաջ նորդութեան տեղւոյս, որ և այժմ արդ պաշտօնակից է ընդ իս յաղօթս, գօլով որդի հարկիւր և ութուտասանամեծի, և աղաչէ զձեզ, որպէս և եսս, լինել ձեզ միաբան, 'ի մի միտս և 'ի խորհուրդս հաւասար: Եւ այսոքիկ այսպէս:

Եւ իբրև հանգեալ Սերապիոն եպիսկոպոս եկեղեցւոյն Անտիոքացւոց, և կալաւ զաթոռն Արկիպիադէս՝ այն որ 'ի ժամանակս հալածանաց խոստովանութեամբ փառաւորեցաւ, յիշէ և զամանէ Աղեքսանդրոս գրելով առ Անտիոքացիս բանիւքս այսոքիւք.

Աղեքսանդրոս ծառայ և կապեալ Յիսուսի Քրիստոսի առ երջանիկ եկեղեցին Անտիոքացւոց 'ի Տէր խնդալ:

Թեթև և փոքրոգի արար Տէրն մեր զկապանս իմ՝

բազմաց որ կային յեկեղեցիսն որ մօտ էին առ նոսա, իբրև 'ի հարկէ բռնի արգելին զնա անդէն: Այլ յիշէ և ինքն Աղեքսանդրոս ըզնարկեսոս որ եկաց ընդ նմա յիշխանութիւն եպիսկոպոսութեան, 'ի Թղթի իւրում զոր գրեաց առ Անտոնինեայ, զի կան առ մեզ Թուղթքն այն մինչև յայսօր ժամանակի: Գրեաց իսկ զայս բանս 'ի կատարածի անդ Թղթոյն և ասէ. Հարցանէ զողջունէ ձերմէ Նարկեսոս, այն որ յառաջ քան զիս նա վարէր զայս տեղի եպիսկոպոսութեան, և այժմ աղօթիւք իւրովք անդեալ նա առնել զինքն դրուածս ինև հանգերձ: Եւ են առաջը կենաց սօրա ամբ իբր հարկիւր և իննևտասն և աղաչէ սա զձեզ որպէս և ես իսկ, լինել ձեզ միաբան 'ի մի միտս և 'ի խորհուրդս հաւասար: Եւ այս այսպիսի լեալ:

Երկոստասներորդ. վասն Սերապիոնեայ և վասն խօսիցն որ եղեալ է նորա:

Այլ իբրև հանգեալ Սերապիոն եպիսկոպոս եկեղեցւոյն անտիոքացւոց, կալաւ զինի նորա Արկիպիադէս, այն որ փառաւորեցան խոստովանութեամբ հալածանաց: Յիշէ իսկ զնա Աղեքսանդրոս, այն որ ստն վասն նորա զի գրեաց այսպէս. Աղեքսանդրոս ծառայ և կալանաւոր Յիսուսի Քրիստոսի, առ երանեալ եկեղեցիդ անտիոքացւոց՝ 'ի տէր ողջոյն: Արար Տէր մեր զկապանս իմ, զի Թե-

ԳԼՈՒԽ ԺԱ.

Վասն Աղեքսանդրոս:

Եւ իբրեւ ոչ կարէր այնուհետեւ Նարեկիսոս առ յոյժ ծերութեանն վարել զպաշտօն առաջնորդութեան իւրոյ, զԱղեքսանդրոս զկանուխ յիշատակեալս 'ի մէնջ, զայլոյ եկեղեցւոյ եպիսկոպոս՝ կոչեաց տեսչութիւնն աստուածային 'ի ձեռն տեսչեանն յայտնելոյ նմա 'ի գիշերի, 'ի պաշտօնակցութիւն ընդ Նարեկսեայ: Թորժամ ըստ տեսչեանս, որպէս յաստուածայնոյն հրամանէ ելեալ նորա 'ի կողմանց անտի Գամրաց՝ ուր եպիսկոպոսն էր զառաջինն, գայր յԵրուսղէմ՝ յայցելութիւն տեղեացն և յաղօթս. ընկալան զնա եղբարքն սիրով, և ոչ թոյլ ետուն նմա միւսանգամ դառնալ անդրէն յաշխարհ իւր, այլով յայտնութեամբ՝ որ ցուցաւ նոցա 'ի գիշերի, զի ձայն եղեալ առ նոսա յայտնաբարբառ՝ որ երևելիքն էին 'ի սրբութեան, և հրաման յԱստուծոյ, ելանել նոցա արտաքս քան զդուռն քաղաքին, և զկարգեալ նոցա յԱստուծոյ ընդունել զեպիսկոպոսն: Զոր իբրեւ արարին միաբան հաւանութեամբ սահմանակից եպիսկո-

Մետասաներոյ. վասն Աղեքսանդրեայ եպիսկոպոսի:

Իբրեւ ոչ կարէր այնուհետեւ Նարեկիսոս այն որ ասացաք վասն նորա՝ վասն բազում ծերութեան նորա, զԱղեքսանդրոս, այն որ էր եպիսկոպոս այլոյ եկեղեցւոյ, կոչեաց զնա տեսչութիւնն Աստուծոյ 'ի ձեռն տեսչեանն որ երևեցաւ նմա 'ի գիշերի պաշտել նմա ընդ Նարեկիսոս: Իսոյց եկեալ էր նա 'ի կողմանց անտի Գամրաց, ուր էր եպիսկոպոս զառաջինն, որպէս զի յաղօթս կացցէ յԵրուսղէմ, և տեսչէ զտեղիսն որ անգ իցն ըստ տեսչեանն Աստուծոյ. և արգելին զնա եղբարք անգէն սիրով, և ոչ թոյլ ետուն նմա միւսանգամ դառնալ անդրէն յաշխարհ իւր: Եւ նոքա իսկ 'ի ձեռն տեսչեան միւսոյ որ երևեցաւ նոցա 'ի գիշերի, զի ամենեցուն ողբ միանգամ փոյթք և պինգք էին 'ի նոսա միաբան ասացաւ նոցա հաւասարութեամբ ելանել նոցա արտաքս քան զդուռն քաղաքին, և ընդունել զեպիսկոպոսն, այն որ յԱստուծոյ յառաջագոյն ընտրեցաւ նոցա: Այլ իբրեւ զայս արարին խորհրդեամբ եպիսկոպոսաց

պտասցն, և իբրև 'ի հարկէ բռնի արգելին զնա անդէն: Քանզի յիշէ և ինքն Աղեքսանդրոս 'ի Թուղթս իւր առ Անտիոքեանս՝ որ կայ պահի մինչև ցայօր, զգահեցեցութիւն Նարկիսեայ ընդ իւր, և գրէ 'ի վախճան Թղթոյս այսպէս. Հարցանէ զողջունէ ձերմէ Նարկիսոս՝ որ յառաջ քան զիս կալաւ զաթոռ առաջ նորդու Թեան տեղւոյս, որ և այժմ արդ պաշտօնակից է ընդ իս յաղթս, գօլով որդի հարկիւր և ութուտասանամեծի, և աղաչէ զձեզ, որպէս և եսս, լինել ձեզ միաբան, 'ի մի միտս և 'ի խորհուրդս հաւասար: Եւ այսոքիկ այսպէս:

Եւ իբրև հանգեալ Սերապիոն եպիսկոպոս եկեղեցւոյն Անտիոքացւոց, և կալաւ զաթոռն Ասկիպիադէս՝ այն որ 'ի ժամանակս հալածանաց խոստովանութեամբ փառաւորեցաւ, յիշէ և զամանէ Աղեքսանդրոս գրելով առ Անտիոքացիս բանիւքս այսոքիւք.

Աղեքսանդրոս ծառայ և կապեալ Յիսուսի Քրիստոսի առ երջանիկ եկեղեցին Անտիոքացւոց 'ի Տէր խնդալ:

Թեթև և փոքրոգի արար Տէրն մեր զկապանս իմ

բազմաց որ կային յեկեղեցիսն որ մօտ էին առ նոսա, իբրև 'ի հարկէ բռնի արգելին զնա անդէն: Այլ յիշէ և ինքն Աղեքսանդրոս ըզնարկեստոս որ եկաց ընդ նմա յիշխանութիւն եպիսկոպոսութեան, 'ի Թղթի իւրում զոր գրեաց առ Անտիոքեայ, զի կան առ մեզ Թուղթքն այն մինչև յայսօր ժամանակի: Գրեաց իսկ զայս բանս 'ի կատարածի անդ Թղթոյն և ասէ. Հարցանէ զողջունէ ձերմէ Նարկեսոս, այն որ յառաջ քան զիս նա վարէր զայս տեղի եպիսկոպոսութեան, և այժմ աղօթիւք իւրովք պնդեալ նա առնել զինքն գրուածս ինև հանգերձ: Եւ են աւուրք կենաց սորա ամբ իբր հարկիւր և իննևտասն և աղաչէ սա զձեզ որպէս և ես իսկ, լինել ձեզ միաբան 'ի մի միտս և 'ի խորհուրդս հաւասար: Եւ այս այսպիսի եւալ:

Երկոտասաներորդ. Վասն Սերապիոնեայ և Վասն խօսիցն որ եղեալ է նորա:

Այլ իբրև հանգեալ Սերապիոն եպիսկոպոս եկեղեցւոյն անտիոքացւոց, կալաւ զինի նորա Ակիպիադէս, այն որ փառաւորեցան խոստովանութեամբ հալածանաց: Յիշէ իսկ զնա Աղեքսանդրոս, այն որ ասէն վասն նորա զի գրեաց այսպէս. Աղեքսանդրոս ծառայ և կալանաւոր Յիսուսի Քրիստոսի, առ երանեալ եկեղեցիք անտիոքացւոց՝ 'ի տէր ողջոյն: Արար Տէր մեր զկապանս իմ, զի Թե-

‘ի ժամանակի՝ յորում էի ես ‘ի տան բանդին, զի լուսայ վասն եկեղեցւոյդ ձերոյ սրբոյ Անտիոքացւոցդ, եւ թէ իբրեւ ‘ի Հոգաբարձութենէ անտի Աստուծոյ եկաց ‘ի դմա եպիսկոպոս արժանաւոր Հաւատովքն Առկիւպիադէս: Եւ զի ետ տանել զԹուղթս զայս ‘ի ձեռն Կղեմայ, ցուցանէ զայն ‘ի կատարածի նորուն այսպէս. Ետու բերել ձեզ զգիրս, տեարք իմ եղբարք, ‘ի ձեռն Կղեմայ, երանելոյ երիցու, առն առաքելուց եւ Հանդիսիւ փորձ եւ ընտիր գտելոյ, զոր եւ դուք ինքնին քաջ գիտէք՝ որ իբրեւ յակնարկութենէ կամաց եւ ‘ի խնամոց Տեառն առ մեզ էր, Հաստատեաց եւ առ Զեցոյց զեկեղեցին Քրիստոսի:

ԳԼՈՒԽ ԺԲ.

Վասն Սերապիոնի եւ վասն ծանոցեալ առ մեզ գրոց նորա:

Իսկ Սերապիոնի ընդ գրոցն վարժից կրթութեան եւ այլ եւս յիշատակք վարդապետութեան նորա թուին պահեալ առ այլս. բայց այնոքիկ առ մեզ միայն Հասին, զոր գրեացն առ Դոմնինոս ոմն՝ որ ‘ի ժամանակի Հալածանաց կործանեցաւ ‘ի Հաւատոցն Քրիստոսի ‘ի պաշտօն Տէութեան, եւ զորս առ Պոնտիոս եւ

Թե լիցի ինձ ‘ի ժամանակի անդ յորում էի ես ‘ի տան բանդին, զի ուսեալ գիտացի ես վասն եկեղեցւոյդ ձերոյ սրբոյ անտիոքացւոց, զի իբրեւ ‘ի Հոգաբարձութենէ անտի Աստուծոյ եկաց ‘ի դմա եպիսկոպոս Անկղեպեաէս. զի դմա պատշաճ է լինել ըստ արժանի Հաւատոց իւրոց: Յայսմ թղթի ցուցանէ ‘ի կատարածի նորուն, զի ետ տանել զնա ‘ի ձեռն Կղեմնտեայ. բայց գրեաց այսպէս. Զայս գիրս ետու բերել ձեզ, եղբարք իմ եւ տեարք, ‘ի ձեռն Կղեմնտեայ երիցու երանելոյ, առն սքանչելոյ եւ քննեալ յամենայնէ. այն զի եւ դուք ինքնին քաջ գիտէք զցա, այն որ իբրեւ եկն այսր՝ մեծաւ Հոգաբարձութեամբ իւրով զգործս Տեառն Հաստատեաց, եւ առ Զեցոյց զեկեղեցի Քրիստոսի: Իսկ Սերապիոնեայ, այն որ փոքր մի յառաջ ժամուս ասացաք մեք վասն նորա, թուի թէ նորա այլ գիրք գոն առ բազումս վարդապետութեան բանից իւրոց: Բայց մեք զայն եւ եթ գիտացաք զոր գրեաց առ Դոմնինէ, որ կործանեցաւ ‘ի ժամանակի Հալածանաց ‘ի Հաւատոց անտի Քրիստոսի ‘ի պաշ-

առ Կարիկոս ժառանգաւորս եկեղեցւոյ, և այլ ևս թուղթս առ այլս ոմանս, Դարձեալ և գիրս վասն աւետարանին՝ որ Պետրոսի կոչի, յանդիմանելով որ 'ի նմա ստուծիւնք էին, առ ոմանս 'ի Հռոմացւոց՝ եկեղեցւոյն, որ 'ի պատճառս գրոցն այնոցիկ խտորեցան 'ի վարդապետութիւնս և յուսմունս օտարաձայնս: Եւ չէ իսկ անդէպ բերել աստանօր բանս ինչ 'ի գրոցս յայտցանէ, յորս յայտնի երևի՝ թէ որպիսի խորհուրդք էին նորա զաւետարանէս. Մէք, եղբարք, ասէ, զՊետրոս և զայլ առաքեալսն իբրև զՔրիստոս ընդունիմք, այլ որ ինչ միանգամ յանուն նոցա ստուծեամք գրեալ են, խոտեմք և անարգեմք, իբրև կիրթք և հմուտք, քանզի գիտեմք թէ 'ի նախնեաց անտի զայս պիտի ինչ մէք ոչ ընկալաք: Զի յորժամ առ ձեզ էր՝ թուէր ինձ թէ ամենեքեան ուղիղ հաւատով ընթաւայիք. և իբրև զաւետարանն՝ զոր յանուն Պետրոսի ունէին ոմանք 'ի ձէնք, ոչ կամեցայ ընթեռնուլ, աւսացի, եթէ այդ իցեն 'ի ձեզ պատճառք կարճստուծեան ձերոյ՝ ընթերցարուք. բայց արդ գիտացի 'ի բանից անտի նոցա, եթէ հերձուած կայ թաքուցեալ 'ի միտս նոցա, վասն որոյ փութամ միւսանգամ գալ առ ձեզ: Արդ մնասցիք ինձ ընդ հուպ, եղբարք, և 'ի

ածն հրեութեան: Եւ այլ միւս ևս զոր գրեաց նա առ Պոնտիոս և առ Կրիկոս, առ մարգս մանկունս եկեղեցւոյ. և այլ ևս թուղթս առ այլս, և գարձեալ միւս ևս խօսս որ եղեալ է նորա վասն աւետարանին որ կոչի Պետրոսի, և յանդիմանեաց նա որ միանգամ աւսացեալ էր 'ի նմա ստուծեամք, վասն ոմանց որ խտորեցան 'ի պատճառս գրոցն այնորիկ յօտար յուսումն անգլեկեղեցւոյ անգլոսացւոց: Բայց արժան է գնել սակաւ մի բանս 'ի նմանէ. և ցուցանէ և յայս առնէ նոքօք թէ որպիսի խորհուրդք էին: Եւ վասն գրոցն այնմիկ գրէ այսպէս: Մէք, ասէ, եղբարք, զՊետրոս և զայլ առաքեալսն իբրև զՔրիստոս ընդունիմք, այլ որ ինչ միանգամ յանուն նոցա ստուծեամք գրեալ են՝ խոտեմք և անարգեմք, իբրև մարդք կիրթք և հմուտք. զի գիտեմք մեք եթէ զայս ոչ ընկալաք, այլ ես իբրև եկի առ ձեզ՝ թուէր ինձ 'ի միտս իմ եթէ ուղիղ հաւատով մերձեցարուք գուր. և իբրև ոչ ընթերցաք մեք զաւետարանն զայն, զոր յանուն Պետրոսի ունէին ոմանք 'ի ձէնք. ասացի՝ ռամ եթէ այս և եթ առնէ 'ի միջի ձերում արուանը՝ ընթերցարուք: Բայց այժմ զի գիտացի եթէ հարցուած թաքուցեալ էր 'ի միտս նոցա, վասն այնր որոյ ասացին, ես փոյթ ունիմ միւսանգամ գալ առ ձեզ: Արդ, եղբարք, զի տեղեկացայք և 'ի վերայ հասէք

զօրինակ: Զի զբանն թէ Խն ներքինիք՝ որ արարին զանձինս իւրեանց ներքինիս վասն արքայութեան Աստուծոյ. միամտութեամբ և ամենեւին մանկաբար ընդունելով՝ համարէր ՚ի միտս իւր կատարեալ զբան փրկչին մերոյ, և մանաւանդ զի մանուկ ևս էր հասակաւ, և տեսանէր թէ ոչ միայն արանց առաջի կայր նմա խօսել զբանն Աստուծոյ, այլ և կանանց, որպէս զի հատցէ զպատճառս կարծեաց անհաւատիցն, ժլտեցաւ կատարել զբան փրկչին մերոյ արդեամբք, համարեալ թէ զանխուլ մնացէ այն ՚ի ծանօթից իւրոց. այլ ոչ ըստ կամաց նորա թագուն եկաց գործն: Իբրեւ գիտաց զայն Դեմետրիոս եպիսկոպոս եկեղեցւոյն այնորիկ, զարմացաւ ընդ համարձակութիւն նորա, այլ զօժարամտութիւն նորա, զպարզութիւն հաւատոցն ընդունելի գտեալ՝ քաջալերեալ յորդորեաց զնա ՚ի գործ վարդապետութեան և ՚ի հրահանգս երախայից: Այսպիսի ոք էր յայնժամ Դեմետրիոս: Այլ յետ ոչ բազմաց իբրեւ ետես եթէ յաջողութեամբն մեծարի նա և փառաւորի յամենեցուն, տկարացաւ իբրեւ զմարդ, և գրեաց առ ամենայն եպիսկոպոսունս վասն նորա, և ջանաց ցուցանել զանարժանութիւն գործոյն: Քանզի քաջընտիրքն և փորձք և մեծանուն

բարին զանձինս իւրեանց ներքինիս վասն արքայութեան Աստուծոյ, ընկալաւ զնա ինքն միամտութեամբ պարզ մտք, և համարէր ՚ի միտս իւր թէ զբան Փրկչին մերոյ կատարէր, և մանաւանդ զի մանուկ ևս էր հասակաւ. և զմտաւ ածէր թէ ոչ միայն արանց արժան է խօսել զբանն Աստուծոյ, այլ և կանանց. որպէս զի հատցէ զպատճառս կարեաց անմեղութեան զանհաւատիցն, խորոխացաւ կատարել զբան Փրկչին մերոյ արդեամբք. որպէս զի կարծեաց նա թէ հատցէ զանգամն իւր, և ոք ՚ի ծանօթից իւրոյ մի գիտացէ. այլ թէպէտ և կամելով կամեցաւ նա այսպէս, սակայն չէր պարտ թաքել այսպիսի գործոց: Այլ իբրեւ գիտաց Դեմետրիոս եպիսկոպոս եկեղեցւոյն նոցա, զարմացաւ ընդ համարձակութիւն գործեաց: Բայց ընդունելի եղէն նմա խորհուրդք և հաւատք նորա, և նա հրամայեաց նմա համարձակել. և առաւել ևս պնդել ՚ի գործ աշակերտութեանն՝ որ էր անդ: Բայց յայնժամ մանակի այսպիսի ինչ էր Դեմետրիոս: Իսկ յետ սակաւ ժամանակաց, նոյն ինքն Դեմետրիոս իբրեւ ետես եթէ առաքելնայ և յարգի և լուսաւորի և ամենայն մարդոյ անուանի, և իբրեւ զմարդ հիւանդացաւ նա. և գրեաց առ ամենայն եպիսկոպոսս վասն նորա, եթէ զգործս՝ ասէ՝ անարժան գործեաց, իբրեւ նոցուն եպիսկոպոսացն պաշտօնինա-

եպիսկոպոսունք Պաղեստինացւոց, զԿեսարացւոցն աւսեմ եւ զԵրուսաղեմացւոց, մեծի պատուոյ արժանի դատեալ զՈրդինէս, ձեռն երիցութեան եղեալ էին 'ի վերայ նորա: Եւ իբրեւ 'ի մեծ փառաւորութիւն 'ամբ բառնայր նա, և վասն առաքինութեանն և իմաստութեան՝ զանուն առ ամենայն մարդիկ ընդ ամենայն տեղիս ստանայր, և ոչ մի ինչ գտանէր Դեմետրիոս՝ որ ամբաստան լինիցի զնմանէ, չարախօս կայր այնուհետեւ զգործոյն՝ զոր 'ի մանկութեան իւրում գործեաց նա, և համարձակեցաւ խառնել յայն ամբաստանութիւն և զայնոսիկ՝ որ երէցն արարին զնա: Բայց այս սակաւ ինչ զկնի եղև. իսկ յայնժամ Որդինէս յԱղէքսանդրիա էր 'ի գործ աստուածային բանին, և որոց մերձենայինն առ նա անխափան զցայգ և զցերեկ՝ քարոզէր, հանապազորդելով անձանձիր յուսումն աստուածեղէն ընդ ունկնդիրսն իւր:

Եւ կացեալ Սեւերոսի զութուտամն ամս յիշխանութեան անդ իւրում, պայազատէ զնա Անտոնինոս որդի նորա ընդ նորա:

Իսկ յայնցանէ որ առաքինացանն 'ի հալածանս ժամանակին, և յետ խոստովանութեան և մրցանացն պահեցան տեսչութեամբն Աստուծոյ՝ էր և Աղէքսան

ցւոց որք փորձեալ և սքանչելիք էին յամենայն կեսարացւոց, և Երուսաղեմի, ձեռն երիցութեան եղին 'ի վերայ Որդինէսի. քանզի փորձեցին զնա թէ արժանի է առաւել պատուոյ: Այլ իբրեւ առաւելաւ նա մեծամեծ փառօք, և սերտացաւ անուն նորա և առաքինութիւն զքնտրութեան և զիմաստութեան առ ամենայն մարդիկ ընդ ամենայն տեղիս: Իբրեւ ոչ գտանէր Դեմետրիոս որ ամբաստան լինիցի զնմանէ, էած 'ի վերայ նորա չարախօսութիւն զիրացն զոր գործեաց 'ի մանկութեան իւրում. համարձակեցաւ նախ խառնել ընդ նմա յամբաստանութեան անդր՝ և զայնոսիկ որ երէցն արարին զնա: Բայց այս ինչ եղև զկնի սակաւ ժամանակի, և Որդինէս էր յԱղէքսանդր քաղաքի, 'ի գործ վարդապետութեանն Աստուծոյ անարգել զօրանայր զցայգ և զցերեկ՝ յայնոսիկ որ մերձենայինն առ նա, և հանապազօրդէր նա 'ի վարդապետութիւն անդր Աստուծոյ առանց ձանձրանալոյ, առ այնոսիկ որ աշակերտէին 'ի ներքոյ ձեռին նորա: Այլ իբրեւ եկաց յարքայութիւն անգ զութուտան ամ Սեւերիոս, Անտոնինոս որդի նորա կալաւ զկնի նորա. բայց յայնժամ ժամանակի յայնցանէ որ առաքինացանն 'ի հալածանսն, զկնի պատերազմացն զոր արարին խոստովանութեամբ և պահեցան անսլութեամբն Աստուծոյ, մի յայնցանէ էր Աղէքսանդրոս. զի նա

դրոս, որ և յետ ոչ բազմաց եկաց եպիսկոպոս եկեղեցւոյն Երուսաղեմի. որ վասն փառաւոր խոտտովանութեանն 'ի Քրիստոս՝ արժանի եղև այսմ եպիսկոպոսութեան: Իսկ Նարկիսոս՝ որ եպիսկոպոսն էր յառաջ քան զնա, դեռ ևս կենդանի էր յայնժամ:

ԳԼՈՒԽ Թ.

Վասն սքանչելեացն՝ որ եղեն 'ի ձեռն Նարկիսեայ:

Այլ զքանչելիս բազումս իբրև 'ի տուջութենէ և 'ի կարգելոյ եղբարց պատմեն վասն Նարկիսեայ հաւատացեալք եկեղեցւոյն այնորիկ. ընդ որս և զայսպիսի ինչ նշանս քանչելեաց 'ի նմանէ եղեալ յիշատակեն: Էր երբեմն զի 'ի մեծ հսկումն տօնի Զատիկին պակասեաց ձէթ սարկաւազին, և իբրև տրտմութիւն կալաւ զամենայն ժողովուրդն վասն այսորիկ, հրամաւ յեաց Նարկիսոս այնոցիկ՝ որ զճրագունս հանդերձէին, բերել մատուցանել նմա ջուր 'ի մերձաւոր ջրը հորոյ անտի, և իբրև հանեալ բերին զայն, յաղօթս եկաց 'ի վերայ ջրոյն, և պինդ հաւատովն զոր ունէր առ Տէր մեր, հրամայեաց արկանել զայն 'ի ճրագսն: Եւ իբրև արարին զայս, քանչելի զօրութեամբն Աս-

եկաց եպիսկոպոս եկեղեցւոյն Երուսաղեմի. և որպէս այր մի զի փառաւորեցաւ խոտտովանութեամբ վասն Քրիստոսի, արժանի եղև այս եպիսկոպոսութեան՝ զոր ասացաք վասն նորա, մինչդեռ կենդանի էր յաշխարհի Նարկեսոս. այն որ էր յառաջ քան զնա անդ եպիսկոպոս:

Իններորդ. վասն սքանչելեացն որ եղեն 'ի ձեռն Նարկեսայ:

Այլ քանչելիս բազումս իբրև 'ի տուջութենէ և 'ի կարգելոյ եղբարց պատմեն վասն նորին Նարկեսայ: Իայց յիշեն և զայս ևս նշան քանչելեաց որ եղեն 'ի ձեռս նորա. զի էր երբեմն հսկումն մեծ անին զատկաց, պակասեաց ձէթ սարկաւազին, և տրտմութիւն կալաւ զամենայն ժողովուրդն վասն այսորիկ: Իսկ Նարկէոս հրամայեաց այնոցիկ որ զճրագսն հանդերձէին՝ բերել մատուցանել նմա ջուր. և իբրև այս եղև, եկաց յաղօթս 'ի վերայ ջրոյն, և հրամայեաց արկանել 'ի ճրագսն պինդ հաւատովն իւրով

տուժոյ, 'ի վեր քան զամենայն միտս, շրջեցան ջուրքն 'ի բնութիւն ձիթոյն. և առ բազում եղբարս սակաւ մի 'ի ձիթոյն յայնմանէ պահեցաւ մինչև 'ի մեր ժամանակս՝ 'ի ցոյց և 'ի յիշատակ սքանչելեացն: Եւ այլ բազում ինչ վասն կենաց առն այնորիկ արժանի յիշատակի պատմեն, ընդ որս և այսպիսի ինչ: Արք ռմանք չարք ոչ կարելով տանել ժուժկալ անդուլթեան նորա և անաչառ սաստկութեան բարուցն, և երկուցեալք զի մի ըմբռնեցին և անկցին 'ի դատաստան նորա, որոց վկայէին խիղճ մտացն վասն բազմապատիկ չարեացն գործելոց, յառաջեցին նիւթեցին պատճառս նենգութեան, և բերին կուտեցին 'ի վերայ նորա պէսպէս չարախօսութիւնս, և առ 'ի հաւանեցուցանել զսօզս իւրեանց երդմամբ հաստատէին զամբաստանութիւնն: Եր որ երդնոյր եթէ հրով այրեցայց, թէ չիցէ այս այսպէս. և էր որ խիստ և չարաչար հիւանդութեամբ ծախեսցի մարմին իւր, ասէր. և երրորդ ոմն, թէ կուրացին աչք իւր: Եւ թէպէտ այսպէս երդնուին նոքա և նզովէին զանձինս իւրեանց, տակայն ոչ ոք 'ի հաւատացելոց անտի միտ դնէր բանից նոցա, վասն հանապազորդ ցածուն և սքանչելի վարուց Նարեկիսեայ: Բայց նա ոչ կարելով տանել զըժ-

գոր ունէր առ տէր մեր: Եւ իբրև արար զայս սքանչելիս զօրութեամբն Աստուծոյ, այն որ առաւելն է քան զքանս, շրջեցան ջուրքն 'ի բնութիւն ձիթոյն, և առ եղբարս բազումս որ են անգլայնմ հեռէ մինչև առ մեզ պահեցան 'ի նմանէ սակաւիկ մի 'ի ցոյց առն լեան սքանչելեացն: Բայց և այլ բազում ասեն վասն վարուց առնն այնորիկ, թէ արժանի է յիշատակի. զի նոքեմբք իսկ ասի այս, թէ վասն ժուժկալութեան ասեն և վասն ճշմարտութեան վարուց նորա, զի էին մարդք չարք որ ոչ կարէին համբերել նմա, և երկնէին զի մի ըմբռնեցին նոքա և անկցին 'ի դատաստանս նորա. քանզի հաստատեալ դիտէին յանձանց իւրեանց զչարին զոր գործէին. և յառաջեցան նիւթեցին 'ի վերայ նորա պատճառս նենգութեան, և բերին կուտեցին 'ի վերայ նորա պէսպէս չարախօսութիւնս: Եւ 'ի հաւանեցուցանել նոցա զսօզսն իւրեանց, երդմամբ հաստատէին և ստուգէին զամբաստանութիւնն: Եւ մին 'ի նոցանէ երդնոյր և ասէր, թէ չիցէ այս՝ հրով այրեցայց: Այլ միւսն ասէր. թէ չիցէ այս, չարոչար հիւանդութեամբ և տանջանք սպառնացին մարմնք նորուն: Իսկ երրորդն ասէր. թէ այս այսպէս չիցէ՝ աչք նորուն կուրացին: Թէպէտ և այսպէս երդնուին և նզովէին, սակայն ոք 'ի հաւատացելոց անտի ոչ նայէր 'ի նոսա, վասն հանապազորդ ցա-

նեւութեան բանից նոցին, և զի սիրէր ևս 'ի բնէ ըզվարս միանձնութեան, փախեալ 'ի Ժողովրդենէ անտի եկեղեցւոյն, և յանապատի և յանգէտ տեղիս բնակէր զամս բազումս: Բայց սակայն ակն մեծ արդարութեան դատաստանացն Աստուծոյ ոչ հանդարտեալ եկաց 'ի վերայ գործոցս այսոցիկ, այլ վաղվաղակի փոյթ ընդ փոյթ եւծ հասոյց զհատուցումն բարկութեան 'ի վերայ ամբարշտացն, զանէծս նզովիցն՝ զօր ինքեանք հատին 'ի վերայ անձանց 'ի ստերդումն լինել նոցին: Արդ առաջինն, ոչ մի ինչ պատճառ կարեւոր գործ 'ի միջի, 'ի փոքրիկ մի կայծէ անկելոյ 'ի տան՝ յորում բնակէրն, ընդարձակեալ բոցոյն 'ի գիշերի, այրեցաւ նա, և ամենայն ազգատոհմն որս ընդ նմա: Եւ երկրորդն, յանկարծակի ամենայն մարմինն իւր առ հասարակ յոտից մինչև ցգլուխ հարաւ չարաչար կեղիւ, զոր և ընտրեացն վասն իւր, իսկ երրորդին տեսեալ զանցս պատուհասի առաջնոցն և երկուցեալ 'ի դատաստանաց անտի Աստուծոյ տեսողին ամենայնի, և խոստովան եղև զչարսխորհուրդ միաբանութիւն իւրեանց յայս զրպարտութիւն: Եւ այնպէս ապասուգ առեալ կոծէր և լայր բազում արտասուօք և զղմամբ և ոչ դադարէր, մինչև կուրացան երկոքին

Ժուռ և սքանչելի գործոց նարկէստայ: Բայց նա քանզի համբերէր չարեացն նոցա, և զի սիրէր ևս 'ի բնէ զվարս միանձնութեան, փախեալ 'ի Ժողովրդենէ անտի եկեղեցւոյն, և յանապատի յանգէտ տեղիս թաքուցեալ բնակէր զամս բազումս: Բայց սակայն ակն մեծ դատաստանացն Աստուծոյ յայնոսիկ որ գործեցան ոչ հեղգորացաւ, այլ վաղվաղակի փոյթ ընդ փոյթ եւծ հասոյց զհատուցումն բարկութեան 'ի վերայ ամբարշտացն, զանէծսն նզովիցն զօր ինքեանք հատին 'ի վերայ անձանց իւրեանց 'ի ստերն իւրեանց և 'ի զրպարտելն: Արդ այն առաջինն իբրու չէր ինչ մի 'ի պատճառանաց, 'ի սակաւ մի 'ի փայլատականէ՝ որ անկաւ 'ի տանն յորում բնակեալ էր նա, 'ի գիշերի վարեցաւ հուրն ընդ ամենայն տունն, և այրեցաւ նա, և ամենայն ազգատոհմն իւր: Իսկ երկրորդն, յանկարծակի ամենայն մարմինն իւր առ հասարակ յոտից մինչև ցգլուխ հարաւ չարաչար հիւանդութեամբ և տանջանք, այն որ ինքն իսկ ընտրեաց իւր: Իսկ երրորդն իբրև ետես եթէ ինչ անցք անցին ընդ առաջին ընկերսն իւր, երկեալ 'ի դատաստանաց անտի Աստուծոյ տեսողին ամենայնի, այն որ ոչ ոք կարէ փախել 'ի նմանէն, և խոստովան լինէր ամենայն մարդոյ զչարսն զոր խորհեցան 'ի միջի իւրեանց: Եւ այսպէս սուգ առեալ կոծէր և լայր, և լայր բազում արտա-

աչք իւր: Եւ սորա արդ այսպէս ետուն զվրէժ պա-
տուհասին վասն զուր տարապարտուց չարախօսու-
թեանն:

ԳԼՈՒԽ Ժ.

Վասն եպիսկոպոսացն Երուսաղեմացոց:

Իբրեւ տեղի տուեալ հեռացաւ Նարկիսոս, և ուր
էրն չէր յայտ, հաճոյ եղև եպիսկոպոսաց եկեղե-
ցեացն՝ որ սահմանակիցք էին, կացուցանել այլ եպիս-
կոպոս փոխանակ նորա, որոյ անունն էր Գիոս. որ կա-
ցեալ ոչ բազում ինչ ժամանակս, զկնի նորա կալաւ
Գերմանիոն և ապա Գորդիոս: Եւ յառուրս սորա իբ-
րև 'ի յարութենէ մեռելոց 'ի վեր երևեցաւ Նարկի-
սոս, և դարձեալ աղաչեցին զնա եղբարք դալ վերդա-
տին յառաջնորդութիւն վիճակին. քանզի ամենե-
քեան զարմացեալ էին վասն 'ի բաց մեկնելոյն և վա-
րուց իմաստութեան նորա. և քան զամենայն վասն
վրէժինդրութեանն, զոր արար նմա Աստուած:

սուգք և զղմամբ, և ոչ գաղարէր մինչև հուրացան երկղբին աչք
իւր: Այլ նոքա զայս պատիժս ընկալան զստութեան զբարտեղց
իւրեանց:

Տասներորդ. վասն եպիսկոպոսացն որ եղևն յԵրուսաղեմի:

Իբրև հեռացաւ Նարկիսոս, և ուր էրն չէր յայտ, հաճոյ եղև
եպիսկոպոսաց եկեղեցւոյն որ մերձ էին անդր, զի կացուցեն ե-
պիսկոպոս այլ փոխանակ նորա, զի անուն էր նորա Գիոս: Իբրև
եկաց սա ստակաւ ժամանակս, կալաւ զկնի նորա Գերմանիոն, և
զկնի նորա Գորդիոս: Եւ յառուրս նորա իբրև 'ի յարութենէ մե-
ռելոց երևեցաւ 'ի տեղւոյ ուրեք Նարկիսոս: Եւ դարձեալ աղա-
չեցին զնա եղբարք, զի եկեսցէ կացցէ յեկեղեցւոյ իւրում, և ա-
մենայն մարդ մեծապէս և զարմացեալ էր ընդ նմա, վասն այնր զի
հեռացան և վասն վարուց իմաստութեան նորա. և առաւել ևս
քան զամենայն ինչ վասն վրէժինդրութեանն, զոր արար նմա Աս-
տուած:

ԳԼՈՒԽ ԺԱ.

Վասն Աղեքսանդրոս:

Եւ իբրեւ ոչ կարէր այնուհետեւ Նարեկիսոս առ յոյժ ծերութեանն վարել զպաշտօն առաջնորդութեան իւրոյ, զԱղեքսանդրոս զկանուխ յիշատակեալս 'ի մէջնջ, զայլոյ եկեղեցւոյ եպիսկոպոս՝ կոչեաց տեսչութիւնն աստուածային 'ի ձեռն տեսլեանն յայտնելոյ նմա 'ի գիշերի, 'ի պաշտօնակցութիւն ընդ Նարեկիսեայ: Յորժամ ըստ տեսլեանս, որպէս յաստուածայնոյն հրամանէ ելեալ նորա 'ի կողմանց անտի Գամրաց՝ ուր եպիսկոպոսն էր զառաջինն, գայր յերուսաղէմ՝ յայցելութիւն տեղեացն և յաղօթս. ընկալան զնա եղբարքն սիրով, և ոչ թոյլ ետուն նմա միւսանգամ դառնալ անդրէն յաշխարհ իւր, այլով յայտնութեամբ՝ որ ցուցաւ նոցա 'ի գիշերի, զի ձայն եղեալ առ նոսա յայտնաբարբառ՝ որ երևելիքն էին 'ի սրբութեան, և հրաման յԱստուծոյ, ելանել նոցա արտաքս քան զդուռն քաղաքին, և զկարգեալ նոցա յԱստուծոյ ընդունել զեպիսկոպոսն: Զոր իբրեւ արաբին միաբան հաւանութեամբ սահմանակից եպիսկո-

Մետասանդրոյ. վասն Աղեքսանդրեայ եպիսկոպոսի:

Իբրեւ ոչ կարէր այնուհետեւ Նարեկիսոս այն որ ասացաքն վասն նորա՝ վասն բազում ծերութեան նորա, զԱղեքսանդրոս, այն որ էր եպիսկոպոս այլոյ եկեղեցւոյ, կոչեաց զնա տեսչութիւնն Աստուծոյ 'ի ձեռն տեսլեանն որ երևեցաւ նմա 'ի գիշերի պաշտել նմա ընդ Նարեկիսոս: Բայց եկեալ էր նա 'ի կողմանց անտի Գամրաց, ուր էր եպիսկոպոս զառաջինն, որպէս զի յաղօթս կացցէ յերուսաղէմ, և տեսչէ զտեղիսն որ անգ իցեն ըստ տեսլեանն Աստուծոյ. և արգելին զնա եղբարք անգէն սիրով, և ոչ թոյլ ետուն նմա միւսանգամ դառնալ անգրէն յաշխարհ իւր: Եւ նոքա իսկ 'ի ձեռն տեսլեան միւսոյ որ երևեցաւ նոցա 'ի գիշերի, զի ամենեցուն որք միանգամ փոյթք և պինգք էին 'ի նոսա միաբան ասացաւ նոցա հաւասարութեամբ ելանել նոցա արտաքս քան զդուռն քաղաքի, և ընդունել զեպիսկոպոսս, այն որ յԱստուծոյ յառաջագոյն ընարեցաւ նոցա: Այլ իբրեւ զայս արարին խորհրդեամբ եպիսկոպոսաց

պոսացն, և իբրև 'ի հարկէ բռնի արգելին զնա անդէն: Քանզի յիշէ և ինքն Աղեքսանդրոս 'ի Թուղթս իւր առ Անտիոքեոսս՝ որ կայ պահի մինչև ցայսօր, զգահերկցութիւն Նարկիսեայ ընդ իւր, և գրէ 'ի վախճան Թղթոյս այսպէս. Հարցանէ զողջունէ ձերմէ Նարկիսոս՝ որ յառաջ քան զիս կալաւ զաթոռ առաջ նորդութեան տեղւոյս, որ և այժմ արդ պաշտօնակից է ընդ իս յաղծս, գտլով որդի հարիւր և ութուստսանամեանի, և աղաչէ զձեզ, որպէս և եսս, լինել ձեզ միաբան, 'ի մի միտս և 'ի խորհուրդս հաւասար: Եւ այսոքիկ այսպէս:

Եւ իբրև հանգեաւ Սերապիոն եպիսկոպոս եկեղեցւոյն Անտիոքացոց, և կալաւ զաթոռն Ասիլիպիադէս՝ այն որ 'ի Ժամանակս հալածանաց խոտտովանութեամբ փառաւորեցաւ, յիշէ և զամանէ Աղեքսանդրոս գրելով առ Անտիոքացիս բանիւքս այսոքիւք.

Աղեքսանդրոս ծառայ և կապեալ Յիսուսի Քրիստոսի առ երջանիկ եկեղեցին Անտիոքացւոց 'ի Տէր խնդալ:

Թեթև և փոքրոգի արար Տէրն մեր զկապանս իմ

բազմաց որ կային յեկեղեցիսն որ ծօտ էին առ նոսա, իբրև 'ի հարկէ բռնի արգելին զնա անդէն: Այլ յիշէ և ինքն Աղեքսանդրոս ըզնարկեալս որ եկաց ընդ նմա յիշխանութիւն եպիսկոպոսութեան, 'ի Թղթի իւրում զոր գրեաց առ Անտոնինեայ, զի կան առ մեզ Թուղթքն այն մինչև ցայսօր Ժամանակի: Գրեաց իսկ զայս բանս 'ի կատարածի անդ Թղթոյն և ասէ. Հարցանէ զողջունէ ձերմէ Նարկիսոս, այն որ յառաջ քան զիս նա վարէր զայս տեղի եպիսկոպոսութեան, և այժմ աղծիւք իւրովք պնդեալ նա առնել զերն գրուածս ինև հանգերձ: Եւ են առուրք կենաց սորա ամբ իբր հարիւր և իննեւասան և աղաչէ սա զձեզ որպէս և ես իսկ, լինել ձեզ միաբան 'ի մի միտս և 'ի խորհուրդս հաւասարք: Եւ այս այսպիսի լեալ:

Երկուստաներորդ. վասն Սերապիոնեայ և վասն խօսիցն որ եղեալ է նորա:

Այլ իբրև հանգեաւ Սերապիոն եպիսկոպոս եկեղեցւոյն անտիոքացւոց, կալաւ զկնի նորա Աղիպիդէս, այն որ փառաւորեցան խոտտովանութեամբ հալածանաց: Յիշէ իսկ զնա Աղեքսանդրոս, այն որ ասն վասն նորա զի գրեաց այսպէս. Աղեքսանդրոս ծառայ և կալանաւոր Յիսուսի Քրիստոսի, առ երանեալ եկեղեցիք անտիոքացւոց՝ 'ի տէր ողջոյն: Արար Տէր մեր զկապանս իմ զի Թե-

'ի Ժամանակի՝ յորում էի ես 'ի տան բանդին, զի լուսայ վասն եկեղեցւոյդ ձերոյ սրբոյ Անտիոքացւոյդ, եւ թէ իբրեւ 'ի հոգաբարձութենէ անտի Աստուծոյ եկաց 'ի դմա եպիսկոպոս արժանաւոր հաւատովքս Աթլիւսիարէս: Եւ զի ետ տանել զթուղթս զայս 'ի ձեռն Կղեմայ, ցուցանէ զայն 'ի կատարածի նորուն այսպէս. Ետու բերել ձեզ զգիրս, տեարք իմ եղբարք, 'ի ձեռն Կղեմայ, երանելոյ երիցու, առն առաքելոյ եւ հանդիսիւ փորձ եւ ընտիր գտելոյ, զոր եւ դուք ինքնին քաջ գիտէք՝ որ իբրեւ յակնարկութենէ կամաց եւ 'ի խնամոց Տեառն առ մեզ էր, հաստատեաց եւ առ ձեցոյց զեկեղեցին Քրիստոսի:

ԳԼՈՒԽ ԺԲ.

Վասն Սերապիոնի եւ վասն ծանոցեալ առ մեզ գրոց ևորա:

Իսկ Սերապիոնի ընդ գրոցն վարժից կրթութեան եւ այլ եւս յեշատակք վարդապետութեան նորա թուին պահեալ առ այլս. բայց այնոքիկ առ մեզ միայն հասին, զոր գրեացն առ Դոմնինոս ոմն՝ որ 'ի Ժամանակի հալածանաց կործանեցաւ 'ի հաւատոցն Քրիստոսի 'ի պաշտօն հրէութեան, եւ զորս առ Պոնտիոս եւ

(Թե լիցի ինձ 'ի Ժամանակի անդ յորում էի ես 'ի տան բանդին, զի ուսեալ գիտացի ես վասն եկեղեցւոյդ ձերոյ սրբոյ անտիոքացւոյ, զի իբրեւ 'ի հոգաբարձութենէ անտի Աստուծոյ եկաց 'ի դմա եպիսկոպոս Անդրեայեան. զի դմա պառչա՛ն է լինել ըստ արժանի հաւատոց իւրոց: Յայսմ թղթի ցուցանէ 'ի կատարածի նորուն, զի ես տանել զնա 'ի ձեռն Կղեմանեայ. բայց գրեաց այսպէս. Ձայս գիրս ետու բերել ձեզ, եղբարք իմ եւ տեարք, 'ի ձեռն Կղեմանեայ երիցու երանելոյ, առն սքանչելոյ եւ քննեալ յամենայնէ. այն զի եւ դուք ինքնին քաջ գիտէք զգա, այն որ իբրեւ եկն այսր՝ մեծաւ հոգաբարձութեամբ իւրով զգործս Տեառն հաստատեաց, եւ առնոց զեկեղեցի Քրիստոսի: Իսկ Սերապիոնեայ, այն որ փոքր մի յառաջ Ժամու ասացաք մեք վասն նորա, թուի թէ նորա այլ գիրք գոն առ բազումս վարդապետութեան բանից իւրոց: Բայց մեք զայնս եւ եթ գիտացաք զոր գրեաց առ Դոմնինէ, որ կործանեցաւ 'ի Ժամանակի հալածանաց 'ի հաւատոց անտի Քրիստոսի 'ի պաշ-

առ կարիկոս ժառանգաւորս եկեղեցւոյ, և այլ ևս
 [Թուղթս առ այլս ոմանս: Դարձեալ և գիրս վասն ա-
 ւետարանին՝ որ Պետրոսի կողի, յանդիմանելով որ 'ի
 նմա ստուծիւնք էին, առ ոմանս 'ի Հռոմացւոց՝ եկե-
 ղեցւոյն, որ 'ի պատճառս գրոցն այնոցիկ խտորեցան
 'ի վարդապետութիւնս և յուսմունս օտարաձայնս: Եւ
 չէ իսկ անդէպ բերել աստանօր բանս ինչ 'ի գրոցս
 յայտցանէ, յորս յայանի երեւի՝ [Թէ որպիսի խորհուրդք
 էին նորա զաւետարանէս. Մէք, եղբարք, ասէ,
 զՊետրոս և զայլ առաքեալն իբրև զՔրիստոս ընդու-
 նիմք, այլ որ ինչ միանգամ յանուն նոցա ստուծեամք
 գրեալ են, խոտեմք և անարգեմք, իբրև կիրթք և
 հմուտք, քանզի գիտեմք [Թէ 'ի նախնեաց անտի զայս-
 պիսի ինչ մէք ոչ ընկալաք: Զի յորժամ առ ձեզ էի՝
 [Թուէր ինձ [Թէ ամենեքեան ուղիղ հաւատով ընթա-
 նայիք. և իբրև զաւետարանն՝ զոր յանուն Պետրոսի
 ունէին ոմանք 'ի ձէնջ, ոչ կամեցայ ընթեռնուլ, ա-
 սացի, եթէ այդ իցեն 'ի ձեզ պատճառք կարճմտու-
 թեան ձերոյ՝ ընթերցարուք. բայց արդ գիտացի 'ի
 բանից անտի նոցա, եթէ հերձուած կայ [Թաքուցեալ
 'ի միտս նոցա, վասն որոյ փութամ միւսանգամ գալ
 առ ձեզ: Արդ մնասջիք ինձ ընդ հուպ, եղբարք, և 'ի

տն հրեութեան: Եւ այլ միւս ևս զոր գրեաց նա առ Պնտիոս և
 առ Արիկոս, առ մարգս մանկունս եկեղեցւոյ. և այլ ևս [Թուղթս
 առ այլս, և գարձեալ միւս ևս խօսս որ եգեալ է նորա վասն աւե-
 տարանին որ կողի Պետրոսի, և յանդիմանեաց նա որ միանգամ ա-
 սացեալ էր 'ի նմա ստուծեամք, վասն ոմանց որ խտորեցան 'ի
 պատճառս գրոցն այնորիկ յօտար յուսումն անգլեկեղեցւոյ անգ-
 րոսացւոց: Բայց արժան է գնել սակաւ մի բանս 'ի նմանէ. և ցու-
 յանէ և յայս առնէ նոքօք [Թէ որպիսի խորհուրդք էին: Եւ վասն
 գրոցն այնմիկ գրէ այսպէս: Մէք, ասէ, եղբարք, զՊետրոս և զայլ
 առաքեալն իբրև զՔրիստոս ընդունիմք, այլ որ ինչ միանգամ յա-
 նուն նոցա ստուծեամք գրեալ են՝ խոտեմք և անարգեմք, իբրև
 մարդք կիրթք և հմուտք. զի գիտեմք մէք եթէ զայս ոչ ընկալաք,
 այլ ես իբրև եկի առ ձեզ՝ [Թուէր ինձ 'ի միտս իմ եթէ ուղիղ հա-
 ւատով մերձեցարուք դուք. և իբրև ոչ ընթերցաք մէք զաւետա-
 րանս զայն, զոր յանուն Պետրոսի ունէին ոմանք 'ի ձէնջ. ասացի՝
 ամբ եթէ այս և եթ առնէ 'ի միջի ձերում արտունջ՝ ընթերցա-
 րուք: Բայց այժմ զի գիտացի եթէ հարցուած [Թաքուցեալ էր 'ի
 միտս նոցա, վասն այնք որոյ ասացին, ես փոյթ ունիմ միւսանգամ
 գալ առ ձեզ: Արդ, եղբարք, զի տեղեկացայք և 'ի վերայ հասէք

միտ առնուցուք եթէ յորմէ՞ հերձուածոյ էր Մարկիանոս, որ հակառակէր ընդ անձին իւրում, և զայն ինչ զոր խօսէրն ոչ իմանայր. և զսոյն զայս ուսշիք 'ի գրեւոյց աստի առ ձեզ: Յանօթ առեալ իմ զայն գիրոս յայլոց՝ որ տեղեակք են և կիրթք աւետարանին, յաշակերտութենէ առաջնորդաց անտի նոցա ուսեալ՝ զորս և Երևութականս կոչեմք, զի բազում իմաստքք են 'ի նմա 'ի վարդապետութենէ անտի նոցա, և ընթերցեալ 'ի միտ առի: Են են արդարեւ 'ի նմա և բանք բոտ ճշմարիտ վարդապետութեան Փրկչին մերոյ. տակալն և բազում ինչ կամակորեալ, զորոց գրեցի առ ձեզ: Եւ այս վասն Սերապիոնեայ:

ԳԼՈՒԽ ԺԳ.

Վասն գրոցն Կղեմայ:

Իսկ որ Կղեմայ Յաճախապատում գիրք են և պահին առ մեզ՝ ութ են թուով, մակագրեալ Տիտոսի Փլաւիոսի Կղեմայ վասն ճշմարիտ փիլիսոփայութեան յիշատակացն գիտնականաց յաճախապատում մատեան: Են նորա դարձեալ և գիրք օրինակաց կամ նմա

Թէ յորմէ հերձուածոց էր Մարկիոն, զի հակառակէր անձին իւրոյ, և զայն ինչ զոր խօսէրն ոչ իմանայր, զսոյն իսկ զայս ուսանիք գուր յայնցանէ որ գրեցանն ձեզ. զի ես կարացի առնուլ յայլոց և ընթեռնուլ. յայնցանէ որ տեղեակ էին այն աւետարանին, յամենայն յայնցանէ որ ընկալանն յայնցանէ որ սկսանն 'ի նա, զի ըզնոտս կոչեմք մեք կարծե . . . խօսս: Բազում միտք որ են 'ի նմա յուսմանէ անտի իւրեանց են, զի 'ի նոցանէն ինդրեցաք մեք և ընթերցաք: Բայց են 'ի նմա բազում բանք, բոտ պարզ վարդապետութեան Փրկչին մերոյ. իսկ կէսքն փոփոխեալ են, զի զայնմ իսկ գրեցաք մեք ձեզ: Եւ այս է վասն Սերապիոնեայ:

Երեքտասաներորդ. վասն խօսիցն զոր գրեաց Կղեմենտոս:

Իսկ Կղեմենտեայ զոն գիրք պատմութեանց զոր եղեալ է իւր ութ, որ կան առ մեզ մինչև ցայսօր Ժամանակի, որ գրեալ է 'ի վերայ նոցա յիշտաակ պատմութեանց Տիտեայ Փլաւիոս, Կղեմենտոս 'ի գիրտից փիլիսոփայութեանն ճշմարտութեան: Եւ դարձեալ այլ խօսք են նորա ութ վասն նմանութեանց որ են 'ի գիրոս, զի նո-

նույնքան՝ նոյնպէս ու թ թուով, յորոյ յանաւանէ յիշէ զՊանտենոս վարդապետ իւր . և զՄենուծիւնս 'ի նախնեաց անտի ընկալեալս և զաւանդութիւնս 'ի ամա բովանդակելով: Են նորա և այլ խօսք՝ Յորդոր առ Հելլէնս. և երեք գիրք 'ի դաստիարակն իւր. և միւս ևս դարձեալ թէ Ո՛ր մեծատուն է՝ որ կեայ. ևս և վասն Զատկի, վասն պահոց, վասն չարախօսութեան. Յորդոր խրատու համբերութեան առ Նորակնիք հաւատացեալս, որ և մակադրի վասն կանոնաց եկեղեցւոյ. և վասն այնոցիկ որ 'ի հրէութիւն թեալոխսն՝ զոր գրեաց առ յառաջագոյն յիշատակեալս մեր Աղէքսանդրոս եպիսկոպոս Երուսաղէմի:

Ի Յաճախապատում գիրս իւր կղեմէս՝ ոչ միայն որ ինչ 'ի սուրբ գիրս էր ծաղկաբաղ արար, այլ և 'ի Յունաց անտի որ շահ օգտութեան էր 'ի նոսա՝ յիշեաց, զՅունաց և զբարբարոսաց զկարծիս ժողովեաց, և ըզգլխաւոր աղանդոց հերձուածոց զմոլորութիւնս յանդիմանեաց: Բազում պատմութիւնս ած սփռեաց, և բազմուսումն օրինակս խրատու և իմաստութեան մեզ մատակարարեաց, յամենեւին 'ի սոսա խառնելով և զկարծիս փիլիսոփայից. վասն որոյ և ճահողապէս կու

բք յանուն իւր յիշէ նա զՊանտենոս որ վարդապետն իւր էր, և գրեաց վասն ամենայնի զոր ընկալաւ եւ նմա: Բայց եւ նորա և այլ խօսք ընդգէմ հեթանոսաց՝ յօժարութեան. և երկրորդ խօսք՝ խրատու. և միւս ևս որ գրեալ է 'ի վերայ նորա, եթէ ո՛ր է մեծատուն որ կեայ. և այլ միւս ևս զատկի. և գոյզն ուսումն զատկի. և վասն չարախօսութեան. և այլ միւս ևս վասն յօժարութեան համբերութեան որ մկրտէինն նորոգապէս. և դարձեալ միւս ևս որ գրեալ է 'ի վերայ նոցա վասն կանոնաց եկեղեցւոյ. և գրեալ է ընդգէմ այնոցիկ որ պահէն հրէութիւնն, որ գրեաց զնա առ Աղէքսանդրոս, այն որ ասացաքն վասն նորա՝ եթէ էր նա եպիսկոպոս յԵրուսաղէմի:

Չորեքտասաներորդ. րե քանի գիրս յիշատակեաց կղեմենտոս:

Ի գիրսն յայն՝ զոր եգ կղեմենտոս՝ զպատմութեանն, որ ոչ միայն զայն ինչ որ էր 'ի գիրս սուրբա՝ պատմեաց, այլ և զայն ինչ որ ասացաւ 'ի Յունացիանտի. որ երեւի թէ ինչ 'ի նմա շահ օգտութեան: Յիշեաց 'ի նմա և ասաց վասն բազում աղանդոց յունաց և բարբարոսաց, և յանդիմանեաց զսուտ կարծիսն զգլխաւորաց հերձուածոցն, և տարածեաց ընդ պատմութիւնս բազումն, և եւ մեզ օրինակ բազում վարդապետութեան, զխրատու և զիմաստութեան:

չեաց զգիրս Յաճախապատում: Եւ վարի՛նա յայնս վը-
կայութեամբ՝ ի գրոց անտի յայնցանէ, որոց վասն երկ-
մրտութիւն է, որպէս յիմաստութենէն Սողոմոնի,
'ի Յեսուայ որդւոյ Սիրաբայ, և ի թղթոց անտի Եբ-
րայեցւոց և ի թղթոյն Բառնաբայ և ի Կղեմայ և ի
Յուդայ: Յիշէ և զՏատիանու գիրսն ընդդէմ Հելլե-
նաց և զԿասսիանուն վասն ժամանակագրութեան.
նոյնպէս դարձեալ և զՓիլոն և զԱրիստաբուլոս և ըզ-
Յովսեպոս և զԻեմեստրիոս և զԵւսիողէմոս, զօրինակա-
գիր գրիչս Հրէից. և զի ամենեքին սղբա ցուցին եթէ
երէց է ժամանակաւ Մովսէս և ազգն Հրէից քան զա-
մենայն Հնախօսութիւնս նախնեացն Հելլենաց: Եւ
այլ պէսպէս կարեւոր հմտութեամբք լի են բանք առնս
այսորիկ. յորում յառաջին գիրս անդ զանձնէն խօ-
սելով՝ մերձաւոր առ աշակերտս առաքելոցն լինել ա-
սէ: Ի նոյն գիրս դարձեալ խոստանայ և մեկնութիւնս
զԱրարածոցն առնել: Եւ ի խօսս իւր որ վասն Չատ-
կին՝ խոստովան լինի յայլոց ի սոյն եկեալ, զի զտու-
շութիւնսն զոր յերիցանց անտի յակննջալուրս ունէր՝
գրով թողուցու որոց զկնի գալոց իցեն ազգ: Յի-

և ի սոսս ամենեւին առնէ նա և զազանգն փիլիսոփայից. և վասն
այսորիկ գրեաց ի վերայ նոցա զնմանութիւն ճառիս այսորիկ, և
կոչեաց զնոսս յիշատակս պատմութեանց: Բայց առնու ի նոցանէն
'ի վկայութիւն ի գրոց անտի յայնցանէ որ երկմտութիւն է վասն
սոցա, այսինքն ի Զգոնութենէ Սողոմոնի, և Եսովայ * որդւոյ Սի-
րաբայ, և ի թղթոյ անտի Հեբրայեցւոց, և ի թղթոյ անտի Բառ-
նաբայ, և Կղեմենեայ և Յուդայ: Բայց յիշէ ի նմա և զեսոսն զոր
գրեաց Տերտիանոս ընդդէմ Հելմանոսաց. յիշեաց և զԿասսիանոս,
որ արարեալ իւր գիրս վասն ժամանակաց. դարձեալ և զՓիլոն և
զԱրիստաբուլոս և զՅովսեպոս և զԻեմեստրիոս և զԱփիղէմոս, զի
էին նոքա օրինակագիր գրիչք Հրէից, և զի ամենեքին ցուցին և յայտ
արարին, եթէ երէց է Մօսէս և ազգատոհմն Հրէից քան զամենայն
պատմութիւնս առաջինս զոր եգեալ է յունացն: Ի իսկ են խօք
առն այնորիկ որ ասացաք վասն նորա յուսումն վարդապետու-
թեան, քաղցր և բազում: Եւ մի ի նոցանէն ասաց վասն անձին իւ-
րոյ եթէ մերձ էր նա առ այնորիկ սղբ ընկալան յառաքելոց անտի,
այլ խոստացաւ նա և յանձն է առ նոքոք գնել գիրս վասն արարա-
ծոց. և ի խօսսն յայնս զոր գրեաց վասն զատկաց խոստովան լինի
եթէ յայլէ բռնաբատեցաւ նա գնել գրով զտուշութիւնսն զոր
լուաւ յառաջին յերիցանց անտի, և տալ այնոցիկ որ զկնին գալ-

չէ՛ 'ի սոյն գիրս և զԵրանոս և զՄեղիտոս և զայլս ումանս, զորոց և զպատմութիւնսն ածէ՛ 'ի մէջ:

ԳԼՈՒԽ ԺԴ.

Թի՛ քանի՛ գիրս աստուածեղէն տառից յիշէ
Եղեմէս :

Սոյն սա Կղեմէս 'ի գիրս օրինակաց, զի միանգամայն ասացից, զերկոցունցն զՀնոցն և զնորոց կտակարանաց զՀամառօտ պատմութիւնս կարգեաց. ոչ լռեաց և զայն ցանէ որոց վասն երկմտութիւն է, զՅուդային, ասեմ, և որ կաթողիկեայքն կոչին, զԲառնաբայն, զՅայտնութիւնն՝ որ Պետրոսի ասի. իսկ վասն Եբրայեցւոց թղթոյն՝ Պօղոսի գոլ հաստատէ, բնագրեալ յԵբրայական բարբառ, և 'ի Ղուկայ 'ի յոյն յեղեալ և Յունաց ընծայեալ, վասն այսորիկ և նմանօրինակ ձևս բանից և 'ի Թարգմանութեան թղթոյս և 'ի գործս Առաքելոց երևել: Եւ զի չղնէ 'ի սկիզբն թղթոյն՝ Պօղոս առաքեալ, կարի իսկ 'ի դէպ. զի առ Եբրայեցիս գրէր՝ որք կանուխ իսկ 'ի միտս կասկածոտս էին զնմանէ, իմաստութեամբ արար նա զայս, զի մի 'ի սկզբանն անդ խրտեցուցէ զնոսա չլսել բանիցն: Եւ յառաջ մատուցեալ ապա զբանս իւր ասէ. Զի որպէս

յեն: Բայց յիշէ 'ի նոսա զԻրինէոս և զՄեղիտոն, և զմեւ՝ Իրինէոս և եզ զպատմութիւն նոցա: Այլ 'ի խօսսն յայնոսիկ որ գրեալն են վասն նմանութեանց որ են 'ի գիրս համառօտս, զպատմութիւնս ամենայն բոլոր եզ 'ի նոսա, և ոչ զանցոյց և ոչ զայն ևս վասն որոց երկմտութիւն է վասն նոցա, յամենայն զթուղթն Յուդայ, և այն որ կոչին կաթողիկայք, և Բառնաբայն, և Յայտնութիւնն՝ որ կոչի Պետրոսի: Իսկ վասն թղթոյն հեբրայեցւոց ասաց և հաստատեաց՝ բայ Պօղոսի է, և գրեցաւ առ հեբրայեցիս 'ի լեզու հեբրայեցւոց. բայց յունարէն Ղուկայ Թարգմանեաց զնա և ետ յունաց. վասն այնորիկ նմանեալ գտանին գիրք Թարգմանութեան այսր թղթոյ գրոյն գործոց առաքելոցն: Եւ զի չէ գրեալ 'ի սկիզբն թղթոյն՝ Պօղոս առաքեալ, վասն որոյ առ հեբրայեցիս գրեաց նա, զի կան ինցին յառաջագոյն կալան 'ի վերայ նորա կարծիս. և իմաստութեամբ արար նա զայս, զի մի 'ի սկզբանն իսկ գարձուցէ զնոսա զի լուիցեն նմա: Մինչդեռ իջանէր 'ի բան անգր, յաւել և ասաց,

երանելի երեցն ասէր, վասն զի Տէր մեր առաքեալ էր 'ի Հօրէ ամենակալն առ Եբրայեցիս, առ ցածուծեանն արար զայս Պօղոս. և զի առ Հեթանոսս սահմանեալ էր ինքն, ոչ գրեաց զանձն իւր առաքեալ Եբրայեցւոց, յաղագս պատիւ առնելոյ Տեառն իւրոյ, և զի բազում հաստատութեամբ իսկ գրէր առ Եբրայեցիս քարոզ և առաքեալ Հեթանոսաց: Ի սոյն գիրս դարձեալ Վղեմէս վասն կարգի աւետարանացն խօսելով՝ ըստ տուչութեան երիցանց անտի առաջնոց դնէ այսպէս. Նախ գրեցան, ասէ, աւետարանքն, յորս դպրութիւն ծննդոց է, այն է ազգահամար Քրիստոսի. իսկ որ ըստ Մարկոսին է, յայսպիսի իմն տեսչութենէ եկն նա 'ի գրութիւն: Զի յորժամ քարոզէր Պետրոս 'ի Հռովմ զբանն հրապարակաւ, և Հոգւով Աստուծոյ պատմէր զաւետարանն, բազումք յունկնդրաց անտի նորա աղաչեցին զՄարկոս՝ որ 'ի սկզբանէն զհետ երթեալ էր առաքելոյս, և յիշէր զոր ինչ միանգամ խօսեցեալ էր նորա, զի 'ի գիր առնուցու զասացեալն. որ և կարգեալ զաւետարանն՝ ետ որոց կարօտ էին նովաւ: Իսկ իբրեւ գիտաց զայս Պետրոս, ոչ արգել, և ոչ յայտնապէս հրամանաւ 'ի նոյն յորդորեաց: Իսկ Յովհաննէս իբրեւ ետես եթէ այլ աւետարանքն վասն մարմնաւո-

զի ասէր որպէս ասէր երեցն երանելի, եթէ վասն զի տէր մեր առաքեալ յԱստուծոյ ամենակալ որ առաքեցաւ առ Եբրայեցիս, վասն այսորիկ խոնարհութեամբ արար զայս Պօղոս: Եւ վասն զի առ Հեթանոսս առաքեցաւ նա, ոչ գրեաց զանձն իւր առաքեալ Եբրայեցւոց, յաղագս պատիւ առնելոյ տեառն մերոյ. և քանզի չէր նմա հարկ գրել առ Եբրայեցիս, զի նա քարոզ Հեթանոսաց էր և ոչ նոցա: Իսկ զարձեալ ինքն Վղեմէստոս 'ի նոսին 'ի գիրսն իւր յայնս եզ վասն կարգելոյ աւետարանացն, ըստ տուչութեան կարգելոյ առաջին երիցանց. այլ ասաց՝ ըսյ նախ գրեցան աւետարանքն այն, յորս դպրութիւն ծննդոց է 'ի նոսա յամենայն Մատթէոսի և Դուկայ: Իսկ աւետարանն Մարկոսի այսպիսի տեսչութիւն եղև վասն նորա, զի Պետրոս յորժամ քարոզէր 'ի Հռովմ զբանն Աստուծոյ ամենայն ժողովրդեանն և հոգւով խօսէր զաւետարանն, բազումք յայնցանէ որ կային՝ աղաչեցին զՄարկոս, զայն որ իսկզբանէն զհետ իսկ երթեալ էր նորա, և յիշէր որ ինչ միանգամ խօսեցեալ էր՝ զի գրեսցէ իսկ զնոսին զխօսն: Եւ իբրեւ արար զաւետարանն, ետ զնաւայնոցիկ որ կարօտ էին նովաւ: Իսկ իբրեւ գիտաց Պետրոս ոչ արգելով արգել, և ոչ հրամայելով հրամայեաց: Այլ Յովհանն իբրեւ ետես յետոյ, եթէ այլ աւետար-

րութեան Տեառն մերոյ գրեալ են՝ աստուածակիր հոգւով արար աւետարան հոգւոր 'ի յորդորանաց անտի աշակերտելոց իւրոց ածեալ։ Այսչափ ինչ կղեմէս։

Իսկ վերոյիշեալս մեր Աղէքսանդրոս՝ 'ի գիրս իւր ուրեք առ Որոգինէս, յիշելով զկղեմէս և զՊանտենոս իբրև ծանօթս իւր, գրէ այսպէս։ Զի այս եղեն, ասէ, կամք Աստուծոյ. որպէս և գու իսկ գիտես, զի նախնեաց անտի յառաջնոց անշարժ կայցէ սէր մեր և բարեկամութիւն, ջերմագոյն մանաւանդ լիցի և հաստարմատ։ Զի հարս ճանաչեմք մեք զերանելիսն զայնոսի՝ որ յառաջեցին քան զմեզ, և մեք զկնի սակաւուց առ նոսա երթալոց եմք, զՊանտենոս արդարև զերանելին և զտէրն իմ, և զսուրբն կղեմէս, որ հաւասար տէր եղև ինձ և սատար և օգնական. և որք սոցին իցեն նմանողք։ զի սոքօք ծանեայ ես զքեզ, առաքինիդ յամենայնի, տէր իմ և եղբայր։ Եւ այսոքիկ այսպէս։

Իսկ Ատամանդիոս, քանզի այս անուն էր Որոգինեայ, յամն առաջնորդութեան Զեփիւռինոսի եպիսկոպոսի եկեղեցւոյն Հռովմայեցւոց՝ 'ի Հռովմ գնացեալ պատմէ։ Ես ինքնին ուխտիւք խնդրէի, ասէ, երթալ տեսանել զնախնագոյն եկեղեցին Հռովմայեցւոց։ Եւ

րանքն որ միանգամ ասացեալ՝ 'ի նոսա, վասն մարդկութեան տեսուն մերոյ գրեալ է 'ի նոսա, յորդորեցին զնա գէտք և ծանօթք իւր. զքեցաւ զհոգի Աստուծոյ և արար եգ աւետարան վասն աստուածութեան նորա։ Զայս ամենայն ասաց կղեմենոս։ Բայց դարձեալ Աղէքսանդրոս, այն որ ասացաքն վասն նորա, յիշէ զկղեմենոս ընդ նմին և զՊենտանոս, 'ի ձեռն գրոյն զոր գրեաց առ Որոգինէս, զի ծանօթք էին նորա նոքա, գրեաց այսպէս։ Զի այս, ասէ, կամք Աստուծոյ եղեն, որպէս և գու իսկ գիտես, զի կացցէ ձեռնոց անշարժ սէր հարցն մերոց, զի նա առաւել լիցի եգեալ և հաստատեալ։ Զի հարցն մեր երպնելքն այնոքիկ էին, որ յառաջագոյն գընացին քան զմեզ, և զկնի սակաւ ժամանակի և մեք առ նոսա երթալոց եմք։ Պենտանոս երանելի, որպէս էր նա տէր իմ և օգտակար յոյժ. և միւս ևս դարձեալ նմանող նմին, զի նոքօք ծանեայ ես զքեզ որ ամենայնիւ առաքինացեալք ես, որ գու ինքն ես տէր իմ և եղբայր։ այս եղև այսպէս։ Բայց ինքն Աղամենտենոս, քանզի այս անուն էր յառաջ իւրորդենէսի, գնաց նա երբեմն 'ի Հռոմ քաղաք, յամն Զեփիւռինոսի եպիսկոպոսին եկեղեցւոյն նոցա, և ինքն իսկ գրեաց այսպէս։ Եթէ յաղօթս կայի երթալ տեսանել զառաջին

լեալ անդ ոչ բազում ինչ ժամանակս դարձաւ անդ-
րէն յԱղէքսանդրիա. և անդ զսովորական իւր պաշ-
տոն վարդապետութեան երախայից բազում փութով
պնդութեամբ վարէր, ցորչափ Դեմետրիոս եպիսկո-
պոս տեղւոյն աղաչէր և խնդրէր 'ի նմանէ զի անձանձ-
րոյթ յօգուտ եղբարցն պարսպեսցի:

ՂԼՈՒԻ ԺԵ.

Վասն Հերակլեսայ:

Այլ իբրև ետես Որոգինէս թէ չէ բաւական պա-
րապով 'ի խորս գրոցն մտանել, և 'ի մեկնութիւնս նո-
ցին և 'ի թարգմանութիւնս հանապազորդել, և միան-
գամայն 'ի հրահանգս վարդապետութեան եկեղոց առ-
նա, որք ոչ թոյլ տային նմա և ոչ զոգի անգամ կլա-
նել, որ յառաւօտէ մինչև ցերեկոյ անդուլ անդադար
'ի վարժոց անդր նորա յաճախէին, բաժանեաց ընդ-
երկու զժողովուրդն, և ընտրեաց յաշակերտաց իւրոց
զՀերակլէս, զՎանասէրն և զփոյթ յաստուածայինսն,
և զկորովին բանիւք, և որ 'ի փիլիսոփայութենէ իսկ

եկեղեցին հռոմայեցոց. և իբրև եղև անգ սակաւ ժամանակս՝ գար-
ձեալ եկն նա յԱղէքսանդրիա. և անգ աշակերտէր բազում պնդու-
թեամբ, որ ցայն վայր ինքն Դեմետրիոս եպիսկոպոսն նոցա աղաչէր
և խնդրէր 'ի նմանէն, զի առանց ձանձրանալոյ եղիցի նա գործել
զօգուտն եղբարց:

Հնգևտասաներորդ. վասն Հերակլեսայ:

Այլ իբրև ետես Նրոգինէս, թէ չէ միայն բաւական առանձին
հանապազորդութեան ընթեռնոյ խորութեան գրոց սրբոց, և հար-
ցուածոց մեկնութեան նոցունց գրոց և աշակերտութեան: Դար-
ձեալ վարդապետութեան որ մերձենային առ նա, զի ոչ թոյլ
տային նմա և ոչ զոգի անգամ առնուլ. զի յաւելուին այլք 'ի վե-
րայ այլոց յառաւօտէ մինչև յերեկոյ յաշակերտութիւն վարդապե-
տութեան նորա, բաժանեաց ընդ երկու զժողովուրդն, և արար
իւր զովոզ զՀերակլէս յաշակերտութիւն անգր, զայն, որ քոս զա-
մենայն զգէտս իւր և զԺանսթս, զնա միայն առանձին ընտրեաց իւր.
քանզի յոյժ փոյթ և պինդ էր նա յիւս Աստուծոյ. և կորովի էր նա
բանիւք, և 'ի փիլիսոփայութենէ չէր ինչ հեռի: Եւ ետ նմա զա-

չէր ինչ անմասն, և հաղորդ և պաշտօնակից էառ զնա ինքեան 'ի վարդապետութեան. զնորամուտն յաշակերտութիւն և զհամբակսն՝ առ նա առաքէր. և ըստ կարգի յառաջացեալն ինքեան պահէր յունկնդրուութիւն:

ԳԼՈՒԽ ԺԶ.

Թե ո'րպէս փոյր յանձին ունէր Որոգիներս վասն գրոց սրբոց:

Այնչափ ինչ փոյթ էր Որոգիներայ 'ի խորամուխ քննութիւն գրոց սրբոց, զի և զեբրայական լեզուն ուսաւ, զսկզբնատիպ գիրս՝ որ էին առ Հրէայս եբրայեցի գրով գնոց ստացաւ, և բաց յեւթանասնից, և զայլ ևս թարգմանութիւնս աստուածեղէն տառից, և զայլայլեալս անգամ որպէս զԱկիւղասայն և զՍիւմայքսին և զԹէոտոդեայն եգիտ, և զորս ոչ գիտեմ յորոց շտեմարանաց՝ 'ի հնոց անտի ժամանակաց ծածկեալս խուզեալ եբեր 'ի մէջ. և քանզի ոչ գիտէին թէ ո՞ր թարգմանեաց զնոսա, զայս և եթ եցոյց, եթէ զմին որ է 'ի Նիկոպոլիս եգիտ մերձ յԱկտիոն, և ըզ-

ուսին աշակերտութիւնն որ միանգամ մտանէին ուսանել նորոգ: Իսկ զայնոսիկ որ կիրթ և հմուտ էին, թոյլ ետ նոցա լսել և ուսաւնել յինքենէ:

Վերտասաներորդ. քե ո'րպէս փոյր յանձին ունէր Որոգիներս վասն գրոց սրբոց:

Ճամարտութեամբ այսպէս քննէր Որոգիներս վասն գրոց սրբոց, որպէս և լեզու հեբրայեցի ուսաւ նա, և ստացաւ նա զգիրս որ էին առ հրէայն հեբրայեցի գրով. և քննէր կայր և 'ի վերայ տուշութեանն թարգմանութեան գրոց սրբոց զոր թարգմանեցին այլքն, բայց յեւթանասնից անտի՝ և այլ թարգմանութիւնս գրոց սրբոց, որ փոփոխեալ են քան զԱկիւղայն և Սիմաքեայն և Թէադոտայն: Սգիտ նա զի ծածկեալ էին ժամանակս բազումս, քննեաց և եբեր 'ի մէջ և յայտնեաց զնոսա. և քանզի ոչ գիտէին թէ ո՞ր թարգմանեաց զնոսա, զայս և եթ եցոյց և յայտ արար վասն նոցս, եթէ զմի 'ի նոցանէն եգիտ նա 'ի Նիկոպոլիս, իսկ զմիւսն յայլում աեղւոյն: Բայց 'ի թարգմանութեան անգ սաղմոսից զոր արարեալ է նորա,

միւսն յայլում տեղւոյ, Բայց 'ի վեցիջեան Թարգմանութեան անդ սաղմսին 'ի վերայ չորից նշանագրելոցն՝ յաւել և այլ ևս Թարգմանութիւնս զհինգերորդն և զվեցերորդ և զեւթներորդ. վասն միոյն միայն յայնցանէ յայտ արար Թէ գտաւ յերկրով 'ի կարաս մի 'ի Ժամանակս Անտոնինոսի որդւոյ Սեւերեայ: Զայս ամենայն Թարգմանութիւնս 'ի մի Ժողովեաց, կարգելով զնոսա 'ի տունս տունս և դնելով յիւրաքանչիւր Էջս ընդդէմ միմեանց հանգերձ քնազրոյն եբրայեցւով, և եթող մեզ զվեցիջեան օրինակն. դարձեալ ապա և զԹարգմանութիւնսն զԱկիւղայն, զՍիւմաքոսին և զԹէոտոդեայն հանդերձ եւթանասնիցն Թարգմանութեամբ 'ի քառիջեանս կարգեաց:

ԳԼՈՒԽ ԺԷ.

Վասն Սիմաքոսին՝ որ քարգմանեացն զգիրս:

ԶԹարգմանչացս զայսոցիկ արժան է մեզ գիտել, զի Սիմաքոս եբրոնիտ էր աղանդով, որ զՔրիստոս 'ի Յովսեփայ և 'ի Մարեմայ մարդ դուզնաքեայ ասեն. և պարտ համարին հրէապէս պահել զօրէնս, որպէս

զկնի այսր չորից նշանաւորաց զոր Թարգմանեցին, Եղոյց Թէ է աղ ևս Թարգմանութիւն հինգերորդ և վեցերորդ և եւթներորդ, և ցուցանէ և յայտ առնէ վասն միոյ 'ի նոցանէ՝ Թէ յերկրով գտաւ 'ի կարաս մի, 'ի Ժամանակս Անտոնինոսի որդւոյ Սեւերեայ արքայի. զայն իսկ զամենայն մեկնութիւնս Ժողովեաց 'ի միասին և էանց ընդ նոսա, և եզ. զնոսա ընդդէմ միմեանց հանգերձ գրողիւքն հերթալեցոյժ, և եթող մեզ օրինակս այն որ կոչին վեց օրինակաց: Եւ այլ գարձեալ միւս ևս առանձինն եղ. և զԱկիւղայն և զՍիմաքեայն և զԹէոտոսայն՝ հանգերձ եւթանասնիցն:

Եօրենտասներորդ. վասն Սիմաքեայ որ քարգմանեաց զգիրս:

Դարձեալ արժան է մեզ գիտել Թէ Սիմաքոս մի յայնցանէ էր նա, որ Թարգմանեցին զգիրսն Աբիոնացւոց. աղանդ հերձուածոց է այս՝ որ կոչի արիոնացւոց, այնպիսի որ ասեն վասն Քրիստոսի, և Թէ եղև նա 'ի Յովսեփայ և 'ի Մարեմայ, և համարին զնա իբրև զմարդ գուղնաքեայ և ասեն Թէ պարտ է մեզ պահել զօրէնսն հրէ.

կանխեցաք ցուցաք յառաջին գիրս պատմութեանս : Են և խօսք յիշատակարանաց Սիւմաքեայ, որ կան մինչև ցայսօր, յորս մաքառելով նորա ընդդէմ աւետարանին Մատթէի՝ զհերձուածն եբրիոնաց հաստատել թուի : Զայսոսիկ Որոգինէս ընդ այլ թարգմանութիւնս գրոց Սիւմաքեայ՝ի Յուլիանեայ կնոջէ ումեմնէ, ասէ, առեալ, զոր ՚ի հարց անտի իւրոց ոմէր ժառանգութեամբ :

ԳԼՈՒԽ ԺԸ .

Վասն Ամբրոսեայ :

Ի ժամանակին յայնմիկ և Ամբրոսիոս՝ որ ՚ի խորհուրդս հերձուածոյն Վաղենտինեանց էր, ՚ի ճշմարտութենէ անտի՝ զոր ուսուցանէր Որոգինէս յանդիմանեալ՝ իբրև ՚ի լուսոց պայծառութենէ լրջացեալ մտաց նորա զօրութիւն, դարձաւ ՚ի ճշմարիտ հաւատս եկեղեցոյ : Եւ այլք բազումք յիմաստնոց, ՚ի սփռել համբաւու անուան Որոգինի ընդ ամենայն աշխարհ, գային առ նա զչափ առնուլ զկորովութեան բանից

ապէս, որպէս կանխեցաք յառաջագոյն և ցուցաք յայսմ պատմութեան . և խօսս եղեալ է Սիմաքեայ որ կան մինչև ցայսօր ժամանակի, զի ասէ ՚ի նոսա ընդդէմ աւետարանին Մատթէոսի, որպէս զի հաստատեցէ նա զայս ազանդ հերձուածոց : Իայց ցուցանէ վասն այսորիկ իրիգինէս, եթէ ընդ այլ թարգմանութիւնս գրոց զոր արար Սիմաքոս, զի առեալ էր նորա ՚ի կնոջէ միոջէ՝ Յուլիանեայ անուն նորա, և ասաց վասն նորա զայն որ առեալ էր ՚ի Սիմաքեայ զգիրսն զայն :

Որքանաանկորդ . վասն Ամբրոսեայ :

Եայնմ ժամանակի Ամբրոսիոս, այր որ երևին իւր միտք ազանգին վաղենտինոսաց, յանգիմանեալ կշառմբեցաւ նա ՚ի ճշմարտութենէ անտի զոր ուսուցանէր իրիգինէս, և լուսաւորեցան միտք և խորհուրդք նորա, և դարձաւ ՚ի ճշմարիտ հաւատս եկեղեցոյ . և այլք բազումք որ էին խրատուէ անտի ուսման իմաստութեան . ՚ի ժամանակի իբրև եղանկ տարածանէր համբաւն Որոգինէի ընդ ամենայն աշխարհ՝ գային առ նա զչափ առնուլ և զհանգէս տեսանէլ զկորովութեան նորա վասն բանին Աստուծոյ : Իազումք ՚ի հեր-

նորա 'ի գիրս սուրբա: Եւ բազումք 'ի հերետիզմաց, և 'ի նշանաւոր փիլիսոփայից ոչ սակաւք մեծաւ փութով պնդութեամբ գային տեսանել զնա, ոչ վասն աստուածեղէն բանից միայն, այլ և վասն փիլիսոփայութեան արտաքնոցն յորս և աշակերտէին նմա: Եւ զորս մտավարժս և յաջողակս 'ի նոսա տեսանէր, դնէր առաջի նոցա զուսումն փիլիսոփայութեան, զերկրաշափութեան և զհամարողութեան և զայլ բազում նախնական հրահանգս ուսման. և ընդ ամենայն ազանդս փիլիսոփայութեան ածեալ զնոսա, դնէր առաջի զգիրս նոցուն փիլիսոփայիցն, տայր զնոցին մեկնութիւնս և պարզէր զտեսութիւնն, մինչ զի իմաստասէր մեծ և 'ի նոցուն իսկ 'ի Հելլենաց հռչակեալ լինէր այրն: Զբազումս 'ի տխմար համբաւից իւրոց յուսումն արտաքին դպրութեան մեծանէր, զի ոչ սակաւ ինչ շահ օգտի յայնմանէ գտանել նոցա, առէր, 'ի հանձար և 'ի պատրաստութիւն գրոց արքայ. վասն այսորիկ և ինքեան իսկ կարեւոր համարէր զկրթութիւն երկրաւոր և փիլիսոփայական գիտութեան:

ԳԼՈՒԽ ԺԹ.

Թե որպիսի՝ յիշատակք եմ գրողիմենայ առ
հեքամոսս:

Եւ վկայս այսոցիկ նորին ուղղութեանց 'ի նոցուն իսկ 'ի Հելլենաց փիլիսոփայս տեսանեմք զհռչակա-

ձուածոց անտի, և 'ի նշանաւոր փիլիսոփայից, ոչ մարգիկ սակաւէին որ մեծաւ պնդութեամբ գային տեսանել զնա, ոչ միայն վասն բանին Աստուծոյ այլ և վասն փիլիսոփայութեան արտաքնոցն որ ուսանէին 'ի նմանէ: Եւ զոր տեսանէր թէ կորովիք էին իմաստունք ընթերցուածովք ուսման, տայր նոցա զուսումն վարդապետութեան՝ զափոյ երկրի և զթուոց, և այլովք բազմեք կանխաւ կրթէր զնոսա իմաստութեամբ, և ուսուցանէր նոցա զազանգս փիլիսոփայից, և պատմէր նոցա վասն գրոց նոցուն. և հայէր և գնէր խօսք ընդգեմ ամենեցուն այսպէս. զի և 'ի նոցուն իսկ 'ի հելլենոսաց բարոգեալ լինէր այրն այն, զի էր փիլիսոփայ մեծ: Բայց զբազումս 'ի հերձուածոյ անտի մեծանէր յուսումն դպրութեան, և առէր

ւորս 'ի ժամանակին. յորոց 'ի գիրս յաճախադոյնս
գտանանմբ յիշատակութիւնս զառնէս, որք մերթ ըզ-
գիրս իւրեանց սմա ընծայէին, և մերթ իբրև վար-
դապետի 'ի քննութիւն նորա և 'ի դատաստան զվաւ
տակա իւրեանց ապաստան առնէին: Այլ զի պիտոյ է
զայսոցիկ երկարել. յորժամ Պորփիր' յաւուրս մեր
'ի Սիկիլիա դեգերելով³, բազում ինչ ընդդէմ մեր
գրեաց, յորս և չարախօսել կամելով զսուրբ գրոց՝
յիշատակ առնէ և զթարգմանչաց նորա, և յորժամ
չգտանէր ինչ բամբասանս զվարդապետութեամբ գը-
րոցն չփել, դարձաւ նա 'ի թշնամանս, և ասել բանս
հայհոյութեան 'ի վերայ մեկնչաց՝ մանաւանդ 'ի վե-
րայ Որոգինեայ, զոր 'ի մանկութենէ անտի իւրմէ ճա-
նաչել, ասէր, և թշնամանել զնա կամելով՝ յանգէտս
'ի գովութիւն առնոյր զայրն. է զի զճշմարտութիւն
խոստովանելով, զոր այլազգ ինչ ասել նմա չէր հնար,
և է զի ստելով՝ որով և թագուցանել զանձն կարծէր.
մերթ ամբաստան լինի զնմանէ իբրև զքրիստոնէէ. և
մերթ ընդ ուսումն փիլիսոփայութեան նորա սքանչա-

թէ ոչ սակաւ շահ և օգուտ լինի նոցա 'ի նմանէն՝ 'ի հանձար և 'ի
պատրաստութիւն գրոց սրբոց. և վասն այսորիկ և նա ևս առաւել
փութայր և պնդէր 'ի հանապազորգութիւն ուսման փիլիսոփայու-
թեան աշխարհիս, և վկայք այսր փութոյ պնդութեան նորա, փի-
լիսոփայքն որ էին 'ի հեթանոսաց անտի յաւուրս նորա նոքա են,
զի 'ի գիրս նոցա բազում յիշատակք են առն այնորիկ. զի մերթ առ
նա գրէին և ցուցանէին զխօսս իւրեանց, և մերթ իբրև վարդապե-
տի՝ ինքեանք իսկ բերէին մատուցանէին զնոսա առ նա, զի քննեսցէ
և փոխեսցէ զվաստակ աշխատութեան նոցա: Զինչ պիտոյ է ասել
վասն այսր ամենայնի: Պորփիրիէ իսկ՝ այն որ յաւուրսն մեր եկաց
'ի Սիկիլիա, և արար եգ գիրս բազումն ընդդէմ մեր, զի նոքօք
կամէր նա ասել չար 'ի վերայ գրոց սրբոց. և յիշեաց նա զայնոսիկ
որ արարին զմեկնութիւն գրոց: Եւ իբրև այլ ինչ բամբասանս ազ-
տեղութեան ոչ կարացին բամբասել 'ի վերայ ազանդոյն նոցա,
չքնեաւ սկսաւ հայհոյութեամբ հայհոյել և ասել բանս չարաչարս
'ի վերայ մեկնչացն, և մանաւանդ 'ի վերայ Իրիգինեի. զի ծանօթ
նորա էր նա 'ի մանկութենէ իւրմէ, և կամէր ասել 'ի վերայ նորա
բանս չարաչարս հայհոյութեան. այլ ոչ գիտէր եթէ հաստատելով
հաստատէր նա զայրն զայն. 'ի նոցանէն ասաց 'ի վերայ նորա ճըշ-
մարեք, զոր այլ ազգ ինչ ասել նմա չէ հնար: Բայց 'ի նոցանէն և
ստուութեամբ որովք կարծէր խաբել և մոլորեցուցանել նոքօք,
մերթ ամբաստան լինէր զնմանէ իբրև զառնէ քրիստոնէէ և մերթ
գրէր նա վասն նորա թէ առաւել էր դա յուսումն փիլիսոփայու-

ցեալ հոչակ հարկանէ. այլ լուր դու նորին իսկ ըզբանսն. Ոմանք, ասէ, 'ի դժնդակութենէ անտի հրէական գրոցն ոչ կամելով լծընկէց լինել, 'ի լուծումն նոցին և 'ի մեկնութիւնս ձեռն արկին յանմիաբանս և հակառակս գրելոցն. որ ոչ 'ի պատասխանատուութիւն էր օտարոտինոցա աղանդոյն, այլ 'ի գովութիւն և յրնդունելութիւն վարդապետութեան նոցա: Չի որ ինչ 'ի Մովսիսէ յայտնապէս ասացեալ էր, օրինակս իմն այլասացիկս և պատգամս լի խորհրդովք գաղտնեաց պանծացեալ յայնս տեսանել, ատուածարել համարձակեցան. և այսպիսի ունայն խորհրդով զդատաստանս մտաց իւրեանց կախարդելով, յառաջ մատուցին զմեկնութիւնս իւրեանց: Եւ յաւելեալ նորա դարձեալ 'ի բանս իւր, ասէ. Եւ անհեթեթ անտեղութեանս օրինակ և սկիզբն եղև յառնէն յայնմանէ, զոր մինչդեռ տղայ էի, յիշեմ ես տեսեալ զնա, մեծապէս գովեալ յայնժամ, և ցարդ իսկ՝ գրովքն իւրովք զորս եթող՝ ցուցանէ զհանդէս հանձարոյն. որոյ գերագոյն են փառքն առ վարդապետս աղանդոյն: Նա ինքն է Որդինէս՝ որ աշակերտացաւ Ամմոնիոսի՝ այն որ առաւել գտաւ յոյժ առ մեզք 'ի փիլիսոփայութեան. և որ 'ի կրթութիւնս բանից մեծապէս շահե-

թեան: Բայց լուր դու զինչ ասէ բանիւ իւրով, զի 'ի ստութենէ անտի ասէ 'ի գրոց հրէից, որ են ոմանք որ ոչ հեռացան 'ի նոցանէ, և խորհեցան գաանել իւրեանց արձակուրդ, և արարին նոքա ինքեանց մեկնութիւնս, որ ոչ միաբանին և ոչ մերձենան առ այն ինչ որ գրեալ է 'ի նոսա: Այլ ոչ միայն պատասխանի է նա փոխանակ գրոցն որ չեն չմարիտ, այլ ընդունի ևս և գովէ զնոսա, զոր դարեւուցին իսկ խորհրդովքն զայն ինչ՝ որ ասացեալ է 'ի Մովսիսէ յայտնապէս, և եզին 'ի վերայ նորա դանձաւ աստուածութեան, զի օրէնք են նոքա որ լի են ծածուկ խորհրդովք. և ամբարատուութեամբ մոլորեցուցանէին զգաաւորն գիտութեան անձանց, և արարին նոքա իւրեանց մեկնութիւնս: Եւ յետ այսորիկ ինքն իսկ Պորփիւրէս ասաց դարձեալ. Բայց պատճառք այսր ատականութեան էր այր մի, այն իսկ որ ես մինչդեռ տղայ էի տեսի զնա, զի յոյժ ցուցանէր նա զհանդէս իւր: Նա և այժմ ցարդ ևս ցուցանէ զհանդէս իւր գրովք զոր եթող, որ նա ինքն է իրեզիւնէս այն որ տարածեալ կարգի անուն մեծ առաքինութեան նորա առ ուսուցիչն այսր բանից, զի էր նա աշակերտ Ամմոնիոսեայ, այն որ 'ի ժամանակս մեր առաւել գտաւ նա 'ի փիլիսոփայութեան: Բայց կրթութեամբ բանին օգուտ մեծ ասացաւ իւրիզինէս 'ի վարդապե-

ցաւ 'ի վարդապետէն իւրմէ. իսկ յուղղութիւնս կե-
նաց՝ հակառակ նմին արար իւր ճանապարհ: Զի Ամմո-
նիոս քրիստոնեայ էր և ընդ քրիստոնեայս մնեալ ընդ-
ծնողս իւր, այլ իբրև 'ի հասակ խորհրդոց և փիլիսո-
փայութեան ժամանեաց, անդէն ըստ օրինաց՝ 'ի վարս
առաքինութեան դարձ արար: իսկ Որոգինէս Հելլէն
գոլով և ըստ խրատու Հելլէնաց մնեալ, գնաց զկնի
դուժ ժպրհութեանն, գերեալ նմին զանձն իւր և
զգօրութիւն բանից իւրոց: Վարուք իւրովք քրիստո-
նէաբար և արտաքոյ քան զօրէնս կեցեալ. իսկ կար-
ծեօք մտացն զիրաց և զԱստուծոյ հելլէնախոհ գտա-
նէր, և 'ի հելլէնաց մուրացածոյիւն զառասպելս օտա-
րտի աղանդոյն իւրոյ կարկատէր: Եւ հանապազորդ
'ի Պղատոնի, Նումենայ, Կրոնիոսի³, Ապոլոնիանայ,
Լոնգինոսի, Մոտերադեայ, Նիկոմաքեայ, և 'ի հան-
ճարեղաց Պիւթագորեանց անտի արանց անուանեաց
'ի գիրս գեգերէր: Յաւելոյր 'ի սոսին և զգիրս Քերե-
մոնեայ ստոյիկեան իմաստասիրի և զԿորնուտեայ, յու-
րոց ուսաւ նա զխորհուրդս կրօնիցն Հելլէնաց, և եւբեր
մերձեցոյց 'ի հրէական օրէնս: Զայս ամենայն Պոր-
փիւր յերրորդ խօսս իւր՝ զոր ընդգէմ քրիստոնէից

առութենէ անտի իւրմէ. այն խորհրդովք ուղիղ գնացիւք 'ի ճանա-
պարհ որ էր հակառակ նմին գնայր նա. զի Ամմոնիոս քրիստոնեայ
էր, որ մեզ հարց իւրոց, զի էին նոքա քրիստոնեայք. այլ
իբրև մերձեցաւ նա 'ի միտս, և էառ փիլիսոփայութիւն, նոյնժա-
մոցն 'ի վարս առաքինեաց * դարձաւ նա: իսկ իրիգինէս, այն որ
էրն հելլէնոս, և խրատեալ էր յուսումն հելլէնոսաց, զկնի գնաց
նա դուժ ժպրհութեանն զոր այժմ իսկ ունի, և փոփոխեաց զ-
րութիւնն որ նկարեալ և գրուեալ էր 'ի բանն, և վարուք իւրովք
կայր քրիստոնէաբար և արտաքոյ քան զօրէնս. բայց դրովք և
կարծեօք մտաց վասն Աստուծոյ՝ հելլէնոսաբար ունէր նա. և զայն
ինչ որ հելլէնոսացն էր՝ գնէր նա 'ի վերայ առակայն իւրոց ոտոց.
զի էր նա հանապազորդ 'ի գիրսն Պղատոնեայ և Նոմանոսեայ
Կերիանոսեայ և Պողիպենեայ և Լոյնգենեթեայ և Մոգրատոսեայ
և Նիկամքոսեայ, և զգիրս մարգոց զմասանոց որ էին 'ի տանէ
անտի Պիթագորեանոյ: Բայց ընթեռնոյր նա և պաշտէր, և 'ի գիրսն
Քարմոնեայ ստուկացւոց **, և 'ի գիրսն Եւրիպիլոսեայ, զի 'ի նո-
ցանէն ուսաւ նա զօրինակ խորհրդոց որ պաշտին նոքօք հելլե-
նոք. և էին մերձեցաւ նա 'ի գիրսն հրէից:

* Յօր. առաքինաց:

** Այս բքն է օրայիկոս:

գրեաց: Արդ որ ինչ վասն վարժիցն և բազմապետն գիտութեան առնա ասէ, չճարտութեամբ ասէ. այլ ստէ յայտնապէս, քանզի որ արգել էր նմա չստել, որ հակառակն էր քրիստոնէից, թէ՛ ի հեթանոսաց դարձաւ Որոգինէս և եկն ի քրիստոնէութիւն. և թէ Ամմոնիոս ի գնացից անտի աստուածապաշտութեան ի կռապաշտութիւն անկաւ: Քանզի Որոգինէս զհաւատս վարդապետութեան որ ի Քրիստոս էր, ի հարց անտի իւրոց ընկալեալ և պահեաց, որպէս պատմութիւնս եցոյց. և Ամմոնիոս զաստուածային իմաստութեան պատուէրսն սուրբ և անարատ և անխախտ պահեաց մինչև ցվախճան կենաց իւրոց. որպէս և վերայէն մինչև ցայսօր վաստակք առնա, զորս եթող յիշատակս իւրոյ երևելի հանձարոյն, զոր օրինակ մակադրեալն նորա Խօսք վասն միաբանութեան Մովսիսի և Յիսուսի, և այլք որ գտանին առ բանասէրս: Ասացաւ այս ամենայն ի մէջ՝ ի կշտամբութիւն սուտ և տարապարտուց զրպարտութեան առնն, և ի հաւաստիս բազմահմուտ կրթութեան Որոգինեայ յուսումն հելլենական: Վասն այսորիկ ի պատասխանատուութիւն մարդկանն՝ որ խծբծէին զնա փոխանակ

ի նեկտաներորդ. քե որպիսի յիշատակք են վասն իւրիգինեայ:

Չայս ամենայն Պորփիրէս տասց ի խօսն երրորդ, զոր գրեաց ընդդէմ քրիստոնէից: Բայց վասն հանապազորգութեան բազմութեան ուսման առն այնորիկ հաստատեաց և սուղեաց. այլ ստեաց յայտնապէս՝ զի տասց վասն նորա՝ բայ ի հեթանոսաց դարձաւ և եկն ի քրիստոնէութիւն. և զԱմմոնիոս՝ որ խոտորեցաւ ի գնացից անտի աստուածապաշտութեան ի կռապաշտութիւն, զինչ արգելեալ էր նմա ասել, քանզի էր նա հակառակ քրիստոնէից. զի ուսումն վարդապետութեանն իւրիգինեայ որ ի Քրիստոս էր, և ի հարց անտի իւրոց կալեալ էր և հաստատեալ, որպէս պատմութիւնս եցոյց: Բայց յառաջ իմաստութիւնն Ամմոնիոսեայ որ յԱստուած էր, սուրբ և անարատ պահեցաւ. և ոչ չըրէցաւ փնջն ի վախճան մահու իւրոյ, որպէս և վկայեն վաստակք առն այնորիկ մինչև յայսօր ի խօսն զոր եթող. զի են նոքա շահ և օգուտ բազմաց իբրև զխօսն զայն որ են նորա, զի գրեալ է ի վերայ նորա վասն Միաբանութեան Մովսիսի և Յիշովայ, և այլք են որ գտանին առ մարգս սիրուն բարեաց: Բայց զայս ասացաք մեք վասն օրինակի ստուգեան առն այնորիկ, և վասն բազում կրթութեանն իւրիգինեայ յուսումն յունաց: Վասն սորին իսկ այսորիկ արար նա պատասխանի մարդկան որ խծբծեցին զնա, փոխանակ այնր զի փոյթ

զի այսպէս պնդութեամբ զՏեո գնայր ուսմանս, գրէ նա 'ի Թղթի ուրեք օրինակ զայս. Եւ զի անդու՛հա նապազորդէի ես, ասէ, 'ի վարդապետութիւն բանին, և համբաւ գիտութեանս մերոյ ընթանայր, մերձեցան առ մեզ երբեմն ոմանք 'ի հերձուածոց անտի հերեսիովտաց, և երբեմն յիմաստնոցն Հելլենաց, մանաւանդ 'ի փիլիսոփայից անտի նոցա, վասն որոյ կամեղևինձ քննել զվարդապետութիւնս հերձուածոցն, և որինչ 'ի փիլիսոփայից խոստանան ճշմարտութիւնս: Եւ զոր արարաքս զՏեո գնալով օրինակին Պանտենեայ, որ յառաջ քան զմեզ օգուտ եղև բազմաց, ոչ սակաւ ունելով յայսոսիկ հրահանգս պատրաստութեան, որ պէս և զՀերակլեայն՝ որ արդ իսկ 'ի կարգս երիցանց եկեղեցւոյն Աղեքսանդրացւոց կայ, զոր և գտի 'ի վարժոցս փիլիսոփայից. և էր հինգ ամ, յորմէ հետէ անդր յաճախէր նա փութով, մինչև իմ սկիզբն արարեալ 'ի լուր բանից նոցա: Եւ որ յառաջագոյն դուգնաքեայ հանդերձիւ հասարակաց վարէր, մերկացեալ զայնս և զգենոյր զկերպարանս փիլիսոփայից, զոր և ցարդ իսկ պահեալ է, և ոչ դադարէ ըստ կարի իւրում 'ի հետազօտելոյ բանասէր քննութեամբ զգիրս Յունաց: Այսօրիկ յՈրոգինեայ 'ի պատասխանատուութիւն

յանձնի ունէր պնդութեամբ վասն ուսմանն նոցա: Եւ գրեաց 'ի Թղթի միւրմայսպէս. որ վասն զի հանապազորդէի ես 'ի վարդապետութիւն բանին, և համբաւ վարդապետութեան մերոյ ընթանայր, մերձեցան առ մեզ ոմանք երբեմն 'ի հերձուածոց անտի, և երբեմն յազնաւոց անտի հետնոսաց, մանաւանդ յայնցանէ որ էին 'ի փիլիսոփայութենէ անտի, և հաճոյ եղև մեզ հարցանել վասն աղանդին հերձուածոց և վասն փիլիսոփայիցն որ յանձն առնումս ստել զճշմարտութիւն: Բայց զայս ինչ զոր ասացաք մեք, այնմ որ յառաջ քան զմեզ եղև նմանող եղաք մեք, զի բազմաց օգուտ եղև նա, որ նա ինչն է Պենաանոս. զի ոչ սակաւ ինչ մեծութիւն էր նորա յայսմիկ. և Հերակլեայ, այն որ անգէն իսկ յերիցութեան կայ աղեքսանդրացւոց, այն զի գտի ես զնա առ վարդապետս ուսման փիլիսոփայից, և էր նորա հինգ ամ, զի հանապազ էր նա անդ մինչև իմ սկսեալ էր զայս բանս: Եւ վասն այսորիկ թէպէտ և յառաջագոյն պաշտեալ լինէր նա դուգնաքեայ հանդերձիւ, սակայն մերկանայր և զգենոյր զկերպարանս փիլիսոփայից, և մինչև յայսօր ժամանակի պահեալ է առ նմա: Եւ 'ի գիրսն յունաց ըստ կարի իւրում ոչ պազարեաց յընթերցուածոց անտի նոցա: Զայս իսկ ասաց 'ի ժամանակի իբրև առնէր պատասխանի վասն անգագար ուսման

անձին իւրոյ վամս փութոյ ջանից իւրոց զհետ հել լինական դպրութեանց ասացան:

Ի ժամանակին մինչդեռ յԱղէքսանդրիա էր Որոգինէս, եկն զօրական ոք և մատոյց գիր Դեմետրեայ եպիսկոպոսի եկեղեցւոյն և կուսակալի երկրին Եգիպտացւոց յիշխանէն Արաբացւոց, արձակել առնա վաղ վաղակի զՈրոգինէս, լռել ՚ի նմանէ զհաւատոց. և արձակեցին զնա և զնաց ՚ի կողմանս Արաբացւոց: Եւ յետ ոչ բազմաց կատարեալ նորա զգործն, վամս որոյ գնացեալն էր՝ դարձ արար յԱղէքսանդրիա. և իբրև սակաւ մի էանց ՚ի վերայ, և զարթեաւ պատերազմ սաստիկ ՚ի քաղաքի անդ, եւ մեկնեցաւ նա յԱղէքսանդրիոյ, և ոչ ՚ի սպառ անկասկած համարեալ դեգերել ՚ի կողմանս Եգիպտացւոց՝ եկն ՚ի Կեսարիա Պաղեստինացւոց և անդ լինէր: Եւ աղաչեցին զնա եպիսկոպոս որ անդ՝ զի ուսուցէ և մեկնեսցէ զգիրս սուրբս առաջի ամենայն եկեղեցւոյն, թէպէտ և ցայն վայր չե էր ընկալեալ նորա ձեռնադրութիւն երիցութեան. և այս յայտ է ՚ի գրելոց անտի առ Դեմետրիոս, զոր Աղէքսանդրոս եպիսկոպոս եկեղեցւոյն Երուսաղէմի և Թէոկտիստոս Կեսարացւոց գրեցին ՚ի պատասխանի օրինակ զայս:

Զոր գրեցերդ ՚ի թղթիդ, թէ չե լուեալք քո երբեք

իւրոյ ՚ի Յոյնս: Այլ իբրև շրջէր նա յայնմ ժամանակի յԱղէքսանդրիա՝ եկն միոմն ՚ի զինուորաց, և մատոյց գիր Դեմետրեայ եպիսկոպոսի եկեղեցւոյն որ անդ էր, և հաղարապետին որ էր երկրին եգիպտացւոց յայնմ ժամանակի ՚ի գատաւորէ անտի որ էր ՚ի կողմանս արաբացւոց, արձակել առնա վաղվաղակի զՈրոգինէս, և ՚ի նմանէ բանս ինչ. և արձակեցին զնա և զնացին ՚ի կողմանս արաբացւոց: Եւ իբրև սակաւ մի ժամանակ անցին ՚ի միջի, զարթեաւ բազում պատերազմ ՚ի քաղաքի անդ: Եւ զնաց յԱղէքսանդրիա, և ոչ կամէր մոտենել բնաւ ամենին ՚ի կողմանս ամենայն եգիպտացւոց, և եկն նա ՚ի կողմանս Կեսարեայ պաղեստինացւոց և անդ լինէր, և ուսուցանէր և մեկնէր զգիրս սուրբս առաջի ամենայն եկեղեցւոյն: Եւ եպիսկոպոս որ էին անդ՝ մատուցին զնա այսմիկ, զի ցայն մայր չե էր ընկալեալ ձեռնադրութիւն երիցութեան. և ոյն իսկ այս յայտ է յայնմանէ որ ինչ գրեացն առ Դեմետրիոս Աղէքսանդրոս եպիսկոպոս եկեղեցւոյն Երուսաղէմի. և առնէր պատասխանի այսպէս, զի յաւել ասէ և ասաց գրովք իւրովք, թէ զայս երբեք չե

այսպիսի ինչ, և ոչ առ մեզք անգամ հանդիպեալ, թէ մինչ եպիսկոպոսք 'ի գլուխ կայցեն, աշխարհիկք խօսեսցին առ ժողովուրդն, և չգիտեմ որպէս խոտորեցայք դուք յայսմ 'ի ճշմարտութենէ։ Ասեմք, թէ ուր շահ օգտի էր եղբարց, հրամայէր 'ի սուրբ եպիսկոպոսաց և աշխարհիկ մարդկան խօսել առ ժողովուրդն, որպէս առ Լարանտացիս հրաման ընդունէր Եւեբրիս 'ի Նէոնեայ, և յիկոնիոն՝ Պաւլինոս 'ի Կելեսայ՝ առ Սինատացիս, Թէոդորոս յԱտրիկոսէ, յեղբարց մերոց յերանելեաց։ Ի դէպ է և այլ ուրեք այսմայսպէս եղեալ և 'ի մեր գիտութիւն ոչ ժամանեալ։ Եւ այսպէս Որոգինէս դեռ 'ի պատանեկութեան յամեն ոչ միայն 'ի գիտակացն և 'ի ծանօթից, այլ և յեպիսկոպոսաց անտի որ էին յաշխարհս հեռաւորս պատուեալ լինէր։ Եւ 'ի յղել դարձեալ Դեմետրի կոչել զնա թղթովք, և 'ի ձեռն սարկաւազաց եկեղեցւոյն ստիպել զնա գալ յԱղեքսանդրիա, դարձ արարեալ նորա զտվորական գործ պաշտամանն փութով պընդութեամբ 'ի գլուխ տանէր։

լուեալ և ոչ այժմ թէ մինչ եպիսկոպոսք 'ի գլուխ կայցեն, եղիցին ոմանք 'ի ժողովրդենէն որոց չէ առեալ ձեռնագրութիւն և ոչ գիտացեալ։ Ես զհարգ յայտնապէս ասեմ որ ինչ չեն ճշմարտ, ո՛ր դռանին որ կարող են շահ և օգուտ առնել եղբարց, և մխիթարել զժողովուրդս. զի հրամայի նոցա սուրբ եպիսկոպոսաց թարգմանել նոցա իբրեւ 'ի Լերիդա՝ որպէս Հելպիոն հրամայէ խօսել 'ի Ներունեայ, և յիկոնիա՝ Պաւլինոս, 'ի Կղեսոսեայ, և 'ի Սիւնհոգոս՝ Թիադորոս յԱտրիկոսէ, զի են նոքա եղբարք երանելիք։ Բայց նման է այս թէ և յայլ աշխարհս լինի այսպիսի. և մեք ոչ գիտեմք։ Բայց այսպէս պատուեալ լինէր իրիգինէս, ոչ միայն յայնցանէ որ գիտէին զնա, այլ և յեպիսկոպոսաց անտի որ էին 'ի հեռաւոր աշխարհս։ Բայց դարձեալ յղեաց կոչեաց զնա Դեմետրիոս թղթովք, և 'ի ձեռն սարկաւազաց եկեղեցւոյն ստիպել գալ նմա յԱղեքսանդրիա, և զիցյլմն պնդութեան որպէս սովոր էր զառաջինն՝ կատարել նմա։

ԳԼՈՒԽ Ի.

Թե՛ ո՛րոց մատենագրաց ժամանակին Վաստակք
առ մեզ հասիւն :

Երևելիք գտան 'ի ժամանակին բազումք յուխտէն
եկեղեցւոյն արք կորովախօսք բանիւ. որոց [Թուղթք
գրեալք յիւրեանս՝ կան մինչև ցայսօր ժամանակի
դիւրագիւտ ցանկացողացն, զի գանձեալք են 'ի դիւա-
նի Հեղիա քաղաքի՝ զոր կառոյցն Աղեքսանդր եպիս-
կոպոս եկեղեցւոյն այնորիկ, յորմէ կարացաք քաղել
առնուլ և մեք որ ինչ պիտոյ էր առաջարկեալ պատ-
մութեանս: Յորս էր և Բերիլլաս եպիսկոպոս Բաստ-
րացւոց կողմանցն Արաբացւոց, որ բաց 'ի [Թղթոցն և
գրութեանց եթող և քաղուածոյ գեղեցիկ յիշա-
տակս հանձարոյ. նոյնպէս և Հիպոդիոտոս այլոյ ուրուք
եկեղեցւոյ առաջնորդ՝: Եհաս առ մեզ և Գայիոսի
առն կորովաբանի մաքառումն 'ի Հռովմ քաղաքի յա-
ւուրս Զեփիւռիսոսի ընդդէմ Պրոկղեսայ՝ որ զօրակի-
զըն էր աղանդոյն Փռիւգացւոց, յորում զհակառա-

մասներորդ. քե՛ս ո՛րպէս խօսք էին իմաստեղոց որ էին յայնմ
ժամանակի:

Էին իսկ յայնմ ժամանակի բազում մարգիկ մանկունք եկեղե-
ցւոյ կորովախօսք բանիւ, և են [Թուղթք նոցա զոր գրէին առ մի-
մեանս որ կան մինչև ցայսօր ժամանակի, և պահեցաւ մինչև առ
մեզ 'ի տան գանձի անդ՝ որ էր 'ի Հեղիայ, զի նա ինքն է յԵրուսա-
ղէմ զոր շինեալ էր Աղեքսանդրեայ, և այն որ առաջնորդ էր յայնմ
եկեղեցւոյն Երուսաղէմի. զի 'ի նմանէն կարացաք քաղել առնուլ
և մեք զայն ինչ որ պիտոյ էր այսմ շառից պատմութեան զոր արա-
րեալ է մեր: Բայց 'ի նոցուն իսկ յայնչանէ էր և Բերիլլազոս որ
եթող նա մեզ [Թուղթս և խօսս յայնիս զլուսաւորութեան իւրոյ,
և էր նա եպիսկոպոս բոսորացւոց կողմանց արաբացւոց, և Հիպո-
լատոս որ էր և նա գլուխ այլոյ եկեղեցւոյ. այլ տեսանեմք և զմա-
քառումն Գայիոսի, զի էր նա այր կորովի և իմաստուն բանիւ, զի
արարեալ է նորա զայս գիր մաքառման 'ի Հռովմ քաղաքի յաւուրս
Զեփիւռիանոսի ընդդէմ Պրոկղեսայ, այն որ վերակացուն էր աղան-
դին փրիգացւոց. զի նովաւ կարկեցոյց նա զկատութիւն համարձա-
կութեանն զայնոցիկ որ ընդդէմ գրեցին եգիւն զգիրս նանրագիրս:

կորդաց կարկեցոյց նա զլկտութիւն համարձակութեան 'ի գիրս նոցա նանրագիրս. և յիշեցուցանէ միայն զերեքտասան թուղթս սրբոց առաքելոց, և զԵւրայեցւոցն ոչ խառնէ 'ի թիւս այլոցն. քանզի և մինչև ցայսօր ժամանակի ոմանք 'ի Հռովմայեցւոց Հհամարին զայն Պօղոսի:

ԳԼՈՒԽ ԻԱ.

Թէ ո՛րք կացին երևելի եպիսկոպոսք 'ի ժամանակին:

Եւ իբրև եկաց յարքայութեան անդ Անտոնինոս զամս եօթն և զամիսս վեց՝ կալաւ զկնի նորա Մակրինոս. կացեալ և նորա տարի մի, անդրէն միւս ոմն Անտոնինոս կալաւ զիշխանութիւնն Հռոմոց: Եւ յամին յառաջնում թագաւորութեան նորա Զեփիռինոս եպիսկոպոս եկեղեցւոյն Հռովմայեցւոց փոխեցաւ յաւտեացս, կացեալ յառաջնորդութեան անդ իւրում զամս ութուտասն: Եւ յետ նորա կալաւ զեպիսկոպոսութիւնն Կալիստոս, որ զամս հինգ կացեալ 'ի պաշտամանն, եթող Ուրբանեայ զեկեղեցին: Ի ժամանաւ

Եւ յիշեցուցանէ միայն զերեքտասան թուղթս զառաքելոց, և ըզհերայեցւոցն ոչ խառնեաց նա 'ի թիւս այլոցն. քանզի և մինչև ցայսօր ժամանակի ոմանք 'ի Հռովմայեցւոց անտի համարին թէ չէ նա Պօղոսի:

Քսաներորդ առաջներորդ. քէ սրլայի եպիսկոպոսք յայտնի էին յայնմ ժամանակի:

Այլ իբրև եկաց յարքայութեան անդ Անտոնինոս զեւթն ամ և զվեց ամիս, Մակարիոս կալաւ զկնի նորա: Այլ իբրև եկաց և նա զտարի մի, դարձեալ այլ միւս ևս Անտոնինոս կալաւ զթագաւորութիւնն Հռոմոց: Եւ յամին առաջնում թագաւորութեան նորա Զեփիռինոս եպիսկոպոս եկեղեցւոյն Հռովմայեցւոց վախճանեցաւ յախարհէս, իբրու կալեալ էր նա զպաշտօն եպիսկոպոսութեան եկեղեցւոյն զեւթն և տասն ամ: Եւ զկնի նորա կալաւ զեպիսկոպոսութիւն Կաղիստոս. և իբրև եկաց նա զեւթն ամ, եթող նա զպաշտօն իւր Արքեմոսեայ: Յայնմ ժամանակի կալաւ ինքնաւալ Աղէքսանդրոս զարքայութիւնն Հռովմայեցւոց, յետ չորեք ա-

կին զինի չորեքամեայ տէրութեան Անտոնինոսի կալաւ Աղէքսանդրոս ինքնակալ զարքայութիւնն Հռոմոց: Եւ յեկեղեցւոջ անդ Անտիոքացւոց յետ Ասկլիպիատեայ կալաւ զԵպիսկոպոսութիւնն Փիլետոս: Իսկ մայր Աղէքսանդրի՝ Մամմիա անուն, կին բարեպաշտօն էր յոյժ և երկկողած յԱստուծոյ, և իբրև համբաւ անուանն Որոգինեայ ընդ ամենայն աշխարհ ընթանայր, եհաս լուր նորա և յունկն տիկնոջն, և ըղձացաւ նա տեսանել զայրն, և զչափ առնուլ ՚ի բազմաց անտի սքանչացեալ աստուածեղէն իմաստութեան նորա և զգիտութեան: Եւ զի էր յայնժամ բամբիշօ այս յԱնտիոք՝ առաքեալ զօրականս զպաշտօնեայս իւր կօչեաց զնա գալ առ ինքն. որ կացեալ առ նմա սակաւ մի ժամանակս, եցոյց նմա բազում ինչ. վասն փառաց Տեառն մերոյ և վասն զօրութեան նորա աստուածալին վարդապետութեանն, և դարձ արար անդրէն ՚ի սովորական գործ պաշտաման իւրոյ:

մաց զոր կացեալ էր Անտոնինոսեայ: Եւ յայնժ ժամանակի և յեկեղեցւոջ անդ անտիոքացւոց յետ Ասկլիպեդեայ՝ Պիղատոս կալաւ զԵպիսկոպոսութիւնն նոցա: Իսկ մայրն Աղէքսանդրեայ ինքնապալին, զի անուն էր նորա Ամամիայ, որ հագիւ ուրեք եթէ գտանի այնպէս կին աստուածապաշտ իբրև զնա. ՚ի ժամանակի իբրև անուանէր համբաւն Իւրիգինեսի ընդ ամենայն աշխարհ, և նա լուաւ վասն նորա, և փոյթ յանձին ունէր յոյժ արժանի լինել տեսեան նորա, և զչափ առնուլ և զհանգէս տեսանել զհանձարոյ և զիմաստութեան նորա զոր ունէր նա ՚ի պաշտօն տեսուն մերոյ, զի զարմանային ընդ նա բազումք: Բայց ՚ի ժամանակի իբրև էր նա յԱնտիոք քաղաքի, կոչեաց զնա գալ առ նմա ՚ի ձեռն զինուորաց առաքելոց, և եղև նա առ նմա սակաւ ժամանակս: Բազում ինչ եցոյց նա առ նմա, որպէս զի վասն փառաց տեսուն մերոյ, և վասն փառաց վարդապետութեան նորա: Բայց սակայն փութայր նա երթալ անդրէն ուր սովորն էր:

ԳԼՈՒԽ ԻԲ.

Թե ո՛րչափ ինչ Հիպոդիտեայ գրուքիւնք առ մեզ
հասին :

Ի ժամանակին Հիպոդիտէս ընդ այլ բազում յիշատակս հանձարոյն, գրեաց և վասն Զատկին՝ զշարս ժամանակաց կարգելով՝ ի նմա և կանոն ինչ զատկական ի շրջան վեշտասան ամաց, յառաջին ամ ինքնաւ կալուածեան Աղեքսանդրի դնելով զսկիզբն Թուականութեանս: Յամենայն գրութեանց նորա սոքա են որ առ մեզ հասին. վասն վեցօրեայ արարածոց. ընդդէմ Մարկիոնացւոց. յերգս Երգոցն, վասն քանի մի գրւխոց գրոցն Եղեկիէլի. վասն Զատկի. ընդդէմ ամենայն հերձուածոց. իցեն նորա և այլ ևս երկասիրութիւնք առ ոմանս պահեալք:

Քաաներորդ երկրորդ. քե ո՛րչափ խօսք գիտացաք մեք
զՀիպոդիտեայ:

Հիպոդիտոս ի ժամանակին յայնմիկ իբրեւ գնէր խօսս բազումս, ընդ նոսին և վասն Զատկաց արար նա խօսս մի, զի ի նմա եղ նա զհամարս ժամանակաց. և զտասն ամեայ * կանոնսն, և մինչև յամին առաջնում ինքնակալ Աղեքսանդրեայ բովանդակեաց զհամարն զամենայն զոր եգ: Բայց և այլ խօսք են նորա զոր ընկալաք մեք զի են այս ինչ, վասն վեցօրեայ ծննդոց, և ընդդէմ Մարկիոնացւոց, և վասն օրհնութեան օրհնութեանց, և վասն փոքր մի յԵղեկիէլ, և վասն Զատկաց, և ընդդէմ ազանգին ամենայն հերձուածոց: Բայց են և այլ ևս որ գտանին առ բազումս:

* Յօր. զ. Ժ. Եփայ. Թերեւ՝ վեշտասանամայ պարս իցե ընթերցուլ:

ԳԼՈՒԽ ԻԳ.

Վասն վաստակոց Որոգիկեայ, և թէ ո՛րպէս ընկալաւ նա զպատիւ երիցոչքեան եկեղեցոյն:

Ի ժամանակէ անտի յայնմանէ ձեռն էարկ Որոգիկէս առնել մեկնութիւնս աստուածեղէն տպուից յորդորեալ յԱմբրոսեայ՝ ոչ բանիւք միայն աղաչանաց, այլ և առատապէս զկարեոր ծախսն պատրաստելով նմա, զի աւելի քան զեւթն գրիչք երազագիրք շրջէին ընդ նմա մնալով հրամանին, և փոփոխէին նոքա մի ըստ միով՝ ի ժամս յայտնիս. և օրինակագիրք մատենիցն ոչ սակաւք էին, և օրիորդք վարժք ի գեղագրութիւն, զորոց զամենեցուն զկարեոր պիտոյս առատապէս հոգայր Ամբրոսիոս, զի ի հանապազորդութիւն անդր բանին Աստուծոյ և ի փոյթմեկնութեան գրոցն յօժարագոյնս զնա արասցէ:

Մինչդեռ այս իրք լինէին, Ուրբանեայ կացեալ յեպիսկոպոսութեան եկեղեցւոյն Հռովմայեցւոց զամս ութ յաջորդեաց զնա Փոնտիանոս. և Անտիոքացւոց եկեղեցւոյն յետ Փիլետոսի եկաց Զեբնոս յեպիսկոպոսութեան: Եւ յաւուրս յայսոսիկ ստիպեալ Որոգիկեայ վասն գործոյ իրիք եկեղեցւոյ երթալ ի Յու-

փասներորդ. վասն փութոյ և պնդութեան Որոգիկեայի, զի արժանի նդև նա լինել երեց յեկեղեցոյ:

Ի ժամանակէ անտի յայնմանէ սկսաւ Որոգիկէս խօսս գնել ի վերայ գրոց սրբոց: Ամբրոսիոս իրս իսկ փութացուցանէր և պնդէր վասն այսորիկ. և ոչ միայն բանիւք բազմօք յորդորէր և աղաչէր զնա, այլ և զծախսն բազում պիտոյից պատրաստէր սա նմա, զի գրիչք երազագիրք սեմագիրք շրջէին ընդ նմա աւելի քան զեւթն, զի ասէր նոցա և գրէին, և փոփոխէին նոքա մի ըստ միով՝ ի ժամս յայտնիս: Եւ որ գրէին զգիրսն, էին այլք բազումք և ոչ սակաւք էին. և զամենայն ծախս պիտոյիցն ամենեցուն ինքն Ամբրոսիոս տայր յիւրմէ և ի հանապազորդութիւն անդր բանին Աստուծոյ նա պնդէր և յորդորէր զնա, և առաւել զի գիցէ նա զխօսս. զի այս իսկ այսպէս էին: Իսկ Արքիանոս ի ժամանակի իբրև եկաց նա յեպիսկոպոսութեան եկեղեցւոյն Հռովմայեցւոց զուրթ ամ, կտաւ զինք նորա Փոտիանոս: Եւ յեկեղեցւոյն անտիոքացւոց զինք Պիլատոսի Բանենոս եղև եպիսկոպոս, զի յաւուրս նորա հարկ եղև

նաստան՝ յանցանել իւրում ընդ Պաղեստին, ընկալաւ զձեռնադրութիւն երիցութեան 'ի Կեսարիայ յեպիսկոպոսաց անտի՝ որ էին անդ: Եւ որ ինչ վասն այսորիկ յուզեցան ապա խնդիրք, և որ հաճոյ եղև եպիսկոպոսաց եկեղեցեացն սահմանել զիրացս, և որչափ ինչ դարձեալ վասն աստուածային բանին գեղեցիկ վաստակս վաստակեցաւ նա, ուրոյն առանձին պատմութեան պէտք էին. այլ յերկրորդ գիրս մեր որ 'ի Ջատագովութիւն նորին արարաք, սակաւուք փոքր 'ի շատէ հատուցաք՝:

ԳԼՈՒԽ ԻԴ.

Թե՛ զի՛նչ ինչ մեկնութիւնս արար Որոգիկես
միևնդեռ յԱղեքսանդրիա էր:

Ասացելոցս ցարդ և զայս արժան է 'ի վերայ յաւելլու, զի՛ 'ի վեցերորդ գիրս մեկնութեան անդ իւրում աւետարանին Յովհաննու վկայէ ինքնին նա՝ եթէ զառաջին հնգեակ գիրսն մինչդեռ անդէն յԱղեքսանդրիա էր շարագրեաց, և բովանդակ քսան և երկու գիրք հասին առ մեզ: Իսկ յիններորդ գիրս մեկնու-

երաց իրէք իրիգինեսի, վասն եկեղեցեաց գործոց երթալ նմա 'ի Հեղեայ: Ընկալաւ նա զձեռնադրութիւն երիցութեան 'ի Կեսարիա՝ յեպիսկոպոսաց անտի որ էին անդ:

Քսաններորդ չորրորդ. րե որպիսի մեկնութիւնս գրեաց նա
յԱղեքսանդրիա քաղաքի:

Այլ այսպիսի աշխատութիւնք եղեն իրիգինեսի վասն այսր զոր ասացաք մեք, և նորեմբք աշխատութեամբք զինչ հաճոյ եղև եպիսկոպոսացն վասն այսց. որ կային յեկեղեցիս, և զի որչափ փոյթ պնդութեան յանձին ունէր վասն բանին Աստուծոյ, պատմութիւնս այլ միւս ևս առանձին պիտոյ է: Իայց սակաւիկ մի ասեմք վասն նորա յերկրորդ ճառս պատասխանւոյն զոր արարաք մեք վասն նորա: Իսկ զայս արժան է մեզ գնել, զի՛ 'ի վեցերորդ մեկնութեան անդ զոր արար նա վասն աւետարանին Յովհաննու, եցոյց և յայտ արար եթէ զայն հինգ խօսսն առաջինս մինչև անդէն յԱղեքսանդրեայ էր եդ նա, իսկ 'ի վերայ ամենայն աւետարանի եդ նա քսան և երկու խօսս գիտացաք մեք զոր եդ: Իսկ մեկնութիւնս արարածոց արար նա երկոստասն. և յիններորդ խօսսն ցուցանէ և յայտ առնէ, թէ

Թեան արարածոց, որ միանգամայն երկոտասան գիրք են՝ ոչ միայն զառաջին ութանեսին յԱղէքսանդրիա արարեալ յայտ առնէ, այլ և զմեկնութիւնս յառաջին 'ի քսան և հինգ սաղմոսս. դարձեալ և 'ի վերայ Ողբոց Երեմիայ, յորոց հինգ գիրք առ մեզ հասին. յորս յիշեցուցանէ նա և որ վասն յարութեան մեռելոց գրեալ է, յորոց և երկու կան առ մեզ: Եւ զգիրսն՝ որ վասն իշխանաց, զորս մինչև ելեալ էր յԱղէքսանդրիոյ յօրինեաց. դարձեալ և վասն Յաճախապատում մակագրեալ տսոն Թուով գրոցն ⁶, որ 'ի նոյն քաղաքի առ ինքնակալութեամբ Աղէքսանդրի շարագրեալ էր, զոր յինքնագիր Ժանօթութիւնս անդ յաւելեալս 'ի գիրս յայտոսիկ վկայէ նա:

ԳԼՈՒԽ ԻԵ.

Թէ զո՛րս 'ի գրոց անտի յերկոցունց կտակարանացն սրբոց որպէս ընդունելիս 'ի համար արկան և յորոգիւնս:

Ի սկիզբն մեկնութեան անդ առաջնոյ սաղմոսին կարգէ զթիւ և զհամար գրոց սրբոց կտակարանաց ըստ բանիցս ըստ պսոցիկ. Ոչ է արժան անդիտանալ, ասէ, Թէ կտակարանացն գիրք, զոր օրինակ աւանդեցին մեզ Եբրայեցիքն քսան և երկու են, ըստ Թուոյ

ընդ առաջինսն յԱղէքսանդրեայ արար նա զնոսս, և զքսոն և հինգ յառաջին սաղմոսից անտի: Իայց դարձեալ այլ միւս ևս հինգ վասն Ողբոցն Երեմիայ՝ զոր մեք գիտացաք, և 'ի նոսս յիշեցուցանէ վասն երկուց ևս զոր արար նա վասն Յարութեան մեռելոց: Եւ դարձեալ վասն գրոցն պնոցիկ զոր գրեաց նա մինչև ելեալ էր նա յԱղէքսանդր՝ քաղաքէ: Եւ դարձեալ վասն յիշատակաց պատմութեանց տսոն զոր արարեալ է նորա անգէն 'ի քաղաքի 'ի Թագաւորութեանն Աղէքսանդրեայ:

Քսաներորդ հիւնգերորդ. րէ որպէս յիշեցուցանէ յորոգիւնս զգիրսն սր ընդունելի են 'ի մէջ եկեղեցոյնս:

Այլ իբրև գրութեան զայն սաղմոս որ զառաջինն եգնա զթիւ և զհամար գրոց սրբոց հին կտակարանաց, ասաց իսկ պսալէս. Արժան է, ասէ, ցուցանել, եթէ գիրք որ ընդունելի են զոր ետուն

նշանագրաց նոցա: Յարէ 'ի նոյն ապա, եթէ ըստ եբրայեցւոց ըսան և երկու գիրքն այս են. որ առ մեզ ծնունդբ մակագրի, առ եբրայեցիս 'ի սկզբանէ անտի գրոցն առեալ Պերէշիտ¹, այս ինքն 'ի սկզբանէ կոչի: Եւք, Վէլլէ շմոր², Այս են անուանք. Ղևտականք, Վէիգրա³, Եւ կոչեաց. Թիւք, Ամմէս ֆէքօտիւմ⁴. Երկրորդ Օրենք, Ելլէ Ատէպարիւմ⁵, Այս են պատգամք. իսկ Յեսու որդի Նաւեայ, Եհոշուան պէն-Նուն⁶. Դատաւորք և Հուութ 'ի միասին առեալ առ նոսա Շոֆէրիւմ⁷. իսկ գպրութիւնք Թագաւորութեանց առաջին և երկրորդ, 'ի մի գիրս և սգբա՝ Սամուէլ ասի, այն է Աստուածակոչ: Եւ երրորդ և չորրորդ Թագաւորութիւնքն, Վամմէկէիս Տաշիք⁸: Եւ Թագաւորն Դաւիթ. և առաջին և երկրորդ Մնացորդաց գիրք 'ի մի առեալ և սգբա, Տիւրի եաւիւմ⁹, Բանք աւուրց. Եզրայքն երկու. Եզրա, որ է Օգնական. գիրք Սաղմոսացն, Սէֆէր քէլիւմ¹⁰. Առաւելն Սողոմոնի, Միսրոյ¹¹. Ժողովոցն, Քոմէկէք¹². Երգերոց, Սիւր Ասիրիւմ¹³. Եսայի նոյնպէս, Եշայեա. Երեմիա Հանդերձ ողբովքն և Թղթով, Երեմիա. Դանիէլ, Տանիէլ. Եզէկիէլ, Եզէիսէլ. Յուք, Յուրք. Ես-

մեզ հեբրայեցիք ըսան երկուք են՝ ըստ Թուոյ նշանագրաց նոցա: Զինի այսր յաւել և առաց. Որ ենն ասէ ըսան երկու գիրք 'ի մեզ հեբրայեցւոցն այս են. այս որ կոչի առ մեզ՝ Մնունդք, առ հեբրայեցիս 'ի գլխոյ գրոց կոչի, այսինքն իսկզբանէ. և Ելք կոչին հեբրայեցիքն՝ Զմաւութ, զի է մեկնութիւն նորա՝ Այս անուանք. իսկ Քահանայիցն՝ Վիկարեայ, այսինքն՝ Եւ կոչեաց. իսկ Թուոցն կոչէ Ամսպակոգիւմ, իսկ Երկրորդ Օրենացն՝ Աղեղգաբերիւմ, այսինքն՝ Այս պատգամք. իսկ Յեսու որդի Նաւեայ՝ Յեսուաբնոն. իսկ Դատաւորք և Հուութ առ նոսա կոչի Նաեոս փատիւմ. իսկ գպրութիւն Թագաւորաց երկուք որ կոչին Անախագպարիւմն, այսինքն՝ բանք աւուրց. Եւ Եզրայք երկուք որ ասին առ նոսա Անիեզրայ, զի կոչի օգնական. իսկ գպրութիւն Սաղմոսաց՝ որ կոչի Սփարթա-

8	רהפלך דוד	1	בראשית
9	דברי הימים	2	דאלה שפות
10	ספר תהלים	3	ריקרא
11	משלות	4	אמם פקודים
12	קהלת	5	אלה הדברים
13	שיד השירים	6	יהושע בןבו
		7	שופטים

Թէր, Եսրէր: Բաց յայսցանէ է դարձեալ Մահա-
բայեցւոցն մահադրեալ Սարվէք սարվանէ էլ: Զայս
ամենայն եդ նա 'ի գիրմն, զոր ասացաքս կանխաւ:
Իսկ յառաջին գիրս իւր որ 'ի վերայ աւետարանին
Մատթէի, պահելով նորա զկանոնս եկեղեցւոյ, չորս
աւետարանս միայն գիտել վկայէ այսպէս:

Իբրև 'ի տուչութենէ, ասէ, ուսայ վասն չորից ա-
ւետարանացն, որք միայն անխիղճ յամենայն եկեղե-
ցիս Աստուծոյ՝ որ 'ի ներքոյ երկնից ընդունելիք են:
Զառաջինն գրեաց՝ որ մաքսաւորն էր երբեմն, և ապա
առաքեալ Յիսուսի Քրիստոսի Մատթէոս, և յերաւ
յական բարբառ շարագրեալ զայն ետ Հրէից հաւա-
տացելոց: Իսկ երրորդն՝ որ ըստ Մարկոսին, որպէս
առաջի եդ նմա Պետրոս՝ գրեաց նա ըստ այնմ, զոր և
կոչէ որդի իւր 'ի կաթողիկէ Թղթի անդ, ասելով:
Ողջունէ զձեզ՝ որ 'ի Բաբելոն ընտրելակից իմ և Մար-
կոս որդի իմ: Իսկ երրորդն՝ ըստ Ղուկայն, զոր գովէ
Պօղոս և որ գրեցաւն վասն հեթանոսաց հաւատացե-
լոց: Յետ ամենեցուն սոցա Յովհաննոն, որ և 'ի հին
գերորդ գիրս մեկնութեան աւետարանիս խօսելով
զԹղթոց առաքելոցն այսպէս ասէ. Որ արժանին եղև

զիմ և առաւելն Սողոմոնի՝ որ կոչի նմաթ. և եկեղեցաստէ որ կո-
չի Կոհաթ. Երգերդոց՝ Սէր սէրիմ: Իսայի՝ Իսայեայ. Երեմիայ
հանգերձ ողբովքն և Թղթովքն Անիրամիայ. Դանիէլ՝ Դանիէլ:
Յովբ՝ Յովբ. Իսթէր՝ Իսթէր: Այլ են գարձեալ և այլ ևս բաց 'ի
Մակարայեցւոց անտի, զի գրեալ է 'ի վերայ նոցա Արքիութ Սա-
նայէլ: Զայս ամենայն եդ 'ի խօսն յայնս զոր ասացաք վասն նորա:
Իսկ յառաջին խօսն զոր գրեաց նա յաւետարանի անդ Մատթէո-
սի, պահեալ զկանոնս եկեղեցւոյ, և վկայեաց եթէ չորս աւետա-
րանս միայն գիտաց նա: Գրէ իսկ այսպէս. Եթէ 'ի տուչութենէ,
ասէ, ուսայ ես վասն չորից աւետարանացն, զի նոքա միայն ան-
խիղճ են յամենայն եկեղեցիս Աստուծոյ որ են 'ի ներքոյ երկնից:
Եւ նախ յառաջ գրեաց Մատթէոս, այն որ զառաջինն մաքսաւոր
էր, և ապա յետոյ եղև նա առաքեալ Յիսուսի Քրիստոսի: Գրեաց
զնա Հրէից հաւատացելոցն հերայեցերէն գրով: Իսկ երրորդ-
Մարկոսին, այն որ գրեացն որպէս և պատմեաց նմա Պետրոս, զի
զնա կոչէ որդի իմ 'ի կաթողիկէ Թղթի անդ. եթէ հարցանէ զող-
ջունէ ձերմէ ընտրեալ որ է իբրև զձեզ 'ի Բաբել, և Մարկոս որդի
իմ: Իսկ երրորդն Ղուկայ աւետարանն, այն որ Պօղոս գովէ զնա,
զոր արար նա հեթանոսաց հաւատացելոցն: Եւ չորրորդն Յոհան-
նոն զինի ամենեցուն, և յայն 'ի մեկնութիւն անդ հինգերորդ զոր
արար յաւետարանի անդ Յոհաննոն՝ զսոյն իսկ ասաց վասն Թղթոց
առաքելոցն այսպէս. Եթէ Պօղոս, ասէ, այն որ արժանի եղև լինել

ստատաւոր լինել նորոց կտակարանացս՝ ոչ որ գրողն է, այլ հոգւով՝ Պօղոս, որ ելից զաւետարանն յերուսաղէմէ մինչև 'ի կողմանս Լիւրիկեցւոց, և ոչ ամենայն եկեղեցեաց՝ որոց ուսոյցն գրեաց նա, և որոց գրեացն՝ սակաւ ինչ գրեաց: Եւ Պետրոս՝ յորոյ վերայ շինեալ է եկեղեցին Քրիստոսի, զոր դուռնք դժուարոց ոչ կարացեն յաղթել, զմի միայն թուղթս ըստ հասարակաց հաւանութեան եթող. համարեսցուք թէ իցէ նորա և երկրորդ թուղթ, զի երկբայութիւն է զայնմանէ: Իսկ զինչ վասն Յովհաննու ասասցուք, որ անկաւն զլանջօքն Յիսուսի, որ զմի միայն եթող աւետարան, թէպէտ խոստովան եղև թէ կարող էր այնպիսի ինչ մատենագրել, զորս և աշխարհս չլինէր բաւական տանել զգիրսն: Գրեաց և զՅայտնութեան գիրս, սակայն հրամայեցաւ լռել և մի գրել զբարբառս եւթն որոտմանցն: Եթող և թուղթ մի, այլ սակաւատող համառօտ յոյժ. համարեաց թէ նորա իցէ և երկրորդն և երրորդն, քանզի ոչ հաւանին աւմենեքեան հարազատս լինել, սակայն չիք 'ի նոսա և ոչ հարիւր ստիքս անգամ: Իսկ զԵբրայեցւոց թղթոյն խօսելով 'ի ճառս իւր՝ ասէ Տիպք կերպարանաց բանից թղթոյս՝ որ առ Եբրայեցիսն կոչի, չունի զխստու-

ստատաւոր նորոց կտակարանաց, այլ ոչ որ գրով է՝ այլ որ հոգւովն է, այն որ և արար զաւետարանն յերուսաղէմէ մինչև 'ի կողմանս Լիւրիկեցւոց. և ոչ ամենայն եկեղեցեացն զոր ուսոյց գրեաց նա թուղթս, սակայն և յայնս զոր գրեացն սակաւ պատգամք են նորա: Իսկ Պետրոս այն որ 'ի վերայ նորա շինեալ է եկեղեցին Քրիստոսի, այն որոյ նիգք դժուարոց ոչ յաղթեն նմա, մի թուղթ միայն եթող նա՝ այն որ խոստովան լինի զմանէ եկեղեցի, համարեաց թէ և որպէս իցեն. քանզի երկբայութիւն է վասն նորա: Իսկ զինչ ասասցուք վասն Յովհաննու, այն որ անկաւ զլանջօքն Յիսուսի, զի մի աւետարան եթող նա. և խոստովան եղև թէ կարող էր նա աւնել զբաղում զոր աշխարհս բաւական չլինէր նորա: Բայց գրեաց նա և Յայտնութիւն, և հրամայեցաւ նմա զի լռեսցէ և մի գրեսցէ նա զբարբառս որոտմանցն: Բայց եթող նա և թուղթ մի որ սակաւ բանք են 'ի նմա, համարեաց եթէ երկուք և երեք իցեն. քանզի ոչ ամենայն մարդ խոստովանի, թէ նորա իցեն նոքա: Սակայն չիք 'ի նոսա և ոչ հարիւր պատգամ: Բայց ասաց նա զարձեալ վասն թղթոյն հեբրայեցւոց յորժամ թարգմանէր թէ տիպք բանի թղթոյն հեբրայեցւոց ոչ տգէտ է մկնութիւն նորա, որպէս և ինքն առաքեալ խոստովան լինի վասն անձին իւրոյ թէ տգէտ էր նա բանիւ իւրով. զի կորովութեամբն արգելեալ և յարմարեալ է

Թիւն ունոյ առաքելոյս, որպէս և ինքն խոստովանի Թէ Տգէտ է բանիւ, այսինքն յոճ և 'ի ձե բանիցն: Այլ Թուղթս այս ըստ ընտիր վայելութեան յունականին շարադրեալ, մինչև ամենեցուն՝ որ դատողական միտս ունիցին, խոստովանել զոչոյն զանազանութիւն: Դար ձեալ և իմաստք 'ի նմա սքանչելիք, արժանաւորք առաքելական մտաց. և ամենայն ոք հաւանեացի ճշմարտութեանս, որ մտադիր փութով անցանիցէ ընդ գիրս առաքելոյն: Եւ ապա յարէ 'ի նոյն Թէ Ես զայս պիտի տամ վճիռ, զի միտք և իմաստք Թղթոյս առաքելոյ են, իսկ կարգ և ձե բանից այլոյ ուրուք՝ որ յիշեալ զբանս առաքելականս, և որպէս աշակերտ գրէր պարապով զասացեալն 'ի վարդապետէն իւրմէ: Արդ յորում յեկեղեցւոյ և ընկալեալ է սա որպէս Պօղոսին, կարէ պարծել 'ի սոյն, զի ոչ վայրապար հարքն իբրև Պօղոսի զնա մեզ աւանդեցին: Այլ Թէ ով իցէ գրիչ Թղթոյս, ճշմարտապէս Աստուծոյ միայնոյ է գիտելի: Իսկ որ առ մեզ եհաս պատմութիւն՝ կէսք Կղեմայ տան զայն՝ եպիսկոպոսի եկեղեցւոյն Հռովմայեցւոց և կէսք Դուկայ, որ զաւետարանն և զգործս Առաքելոց գրեաց: Եւ վասն այսորիկ բաւականասցի այսչափ:

Թուղթս այս յօգապատ զարգարագիր բանիւք իւրովք ըստ յոյն լեզուի առաւել քան զայլ Թուղթս առաքելոյ. և խոստովանէ ամենայն մարդ՝ Թէ տեղեակ է նա քննել զընտրութիւնս մեկնութեանց: Դարձեալ միտք որ 'ի նմա են՝ սքանչելի են և չեն պակաս յայնցանէ զոր գրեաց առաքեալ: Եւ զի այս ճշմարիտ է, միաբանի ամենայն՝ որ գիտէ հայել ընդ ընթերցուածն առաքելոյ: Եւ յես այսորիկ յաւել նա և ասաց. զի ես ասէ հատանեմ և ասեմ, Թէ միտք որ են յայսմ Թղթի՝ առաքելոյ են. իսկ մեկնութիւն և կարգ բանի սորա այլոյ ուրումն է՝ որ յիշէր զոր ինչ ասէր առաքեալ, և որպէս աշակերտ գրէր նա զոր ինչ ասէր վարդապետն իւր: Արդ յորում եկեղեցի և իցէ Թուղթս այս՝ իբրև զառաքելոյ ընկալցին զսա. այլ Թէ ով գրեաց զայս Թուղթս ճշմարտիւ, Աստուած միայն գիտէ: Բայց պատմութիւն որ եհաս առ մեզ վասն սորա, ասեն, Կղեմնաոս գրեաց զսա, այն որ ասի եթէ էր նա եպիսկոպոս եկեղեցւոյն Հռովմայեցւոց. և այլք ասեն Թէ Դուկա գրեաց զնա, այն որ զաւետարանն և զԳործս Առաքելոցն գրեաց: Այս ինչ ասացաւ մինչև ցայս վայր՝ շատ լիցի:

ԳԼՈՒԽ ԻԶ.

**Թե ո'րպէս Հերակլէս կաշառ զեպիսկոպոստոսիոն
եկեղեցոյն Աղեքսանդրացոց:**

Յամին տամներորդի ինքնակալութեան Աղէքսանդրու, իբրեւ եւ Որոգինէս յԱղէքսանդրիոյ երթալ'ի Կեսարիա, եթող նա անդ փոխանակ ընդ իւր վարդապետ նորընծայ հաւատացելոց զՀերակլէս: Եւ յետ ոչ բազմաց'ի վախճանել Դեմետրի եպիսկոպոսին եկեղեցւոյն Աղէքսանդրացւոց տեւալ բաւեալ'ի պաշտաման իւրում զամս քառասուն երիս, կալաւ զաթոռ եպիսկոպոսութեան Հերակլէս: Ի ժամանակին պայծառանայր Փիրմիլիանոս եպիսկոպոս Կեսարիոյ Կապադովկացւոց:

ԳԼՈՒԽ ԻԷ.

Թե ո'րպէս հայէին եպիսկոպոսքն ընդ Որոգիներս:

Այնպիսի փոյթ պնդութեան յանձին կալաւ վասն Որոգինի Փիրմիլիանոս, մինչև յաշխարհ իւր կոչել զնա

**Քաաներորդ վեցերորդ. զի Հերակլէ կաշառ զեպիսկոպոստոսիոն
եկեղեցոյն աղեքսանդրացոց:**

Յամին տամներորդի այսր Թադաւորութեան, 'ի ժամանակի իբրեւ եւ Իրիգինէս յԱղէքսանդր քաղաքէ, և լինէր 'ի Կեսարիա, եթող նա փոխանակ ընդ իւր անդէն վարդապետ այնոցիկ որ աշակերտէինն օր ըստ օրէ՝ զՀերակլէ: Եւ յետ սակաւ ժամանակաց Դեմետրիոս եպիսկոպոս եկեղեցւոյն նոցա հանգեաւ, իբրեւ լցեալ էր զպաշտօնն իւր զքառասուն և զերիս ամ, կալաւ զեպիսկոպոսութիւնն զկնի նորա Հերակլէ:

**Քաաներորդ եօթներորդ. քե ո'րպէս կամ զիսոյր հայէին
եպիսկոպոսքն ընդ միմեանս:**

Աքանչելի էր յոյժ յայնմ ժամանակի Պերմեդեզիոս եպիսկոպոս եկեղեցւոյն Կեսարու կապադովկացւոց, զի այսպիսի փոյթ

յօդուտ եկեղեցեաց. և ինքնին ելեալ նա գայր 'ի Հրէաստան 'ի տեսանել զնա և 'ի լսել, և ժամանակս բազումս լինէր առ նմա յառաւել գիտութիւն աստուածային բանին: Ոչ միայն սա, այլ և Աղեքսանդր Երուսաղէմացւոց և Թէոկտիստոս Կեսարիոյ Պաղեստինացւոց հանապազօր առ նմա էին իբրեւ առ վարդապետի, նմա միայնոյ յանձն արարեալ զմեկնութիւնս գրոց սրբոց և զայլ ամենայն պաշտօն վարդապետութեան եկեղեցւոյ:

ԳԼՈՒԽ ԻԸ.

Վասն հայաժանացն որ յառաջս Մաքսիմիկեայ:

Եւ կացեալ Աղեքսանդրու կայսեր զերեքտասան ամս յիշխանութեան Հռոմոց, կալաւ զտէրութիւնն Մաքսիմիկոս: Որ առ ոխերիմ քինու ատելութեանն ընդդէմ տանն Աղեքսանդրու՝ յորում բազում հաւատացեալք էին, յարոյց հալածանս, և զառաջ նորդս եկեղեցեաց միայն իբրեւ պատճառս և քարոզս վարդապետութեան աւետարանին, հրամայեաց կո-

պնդութեան յանձին ունէր վասն Իրիզինեոսի, զի երբեք յաշխարհքն իւր ուր ինքն յղեաց և կոչեաց զնա, երթալ իբրեւ յօդուտ և 'ի շահ եկեղեցեաց: Ի ժամանակի իբրեւ եկն նա յերկիրն հրէաստան՝ ժամանակս բազումս եղև առ նոսա, որպէս զի առաւել լեցին նոքա 'ի գիտութիւն աստուածաշառութեան: Եւ ոչ եթէ նա միայն, այլ և Աղեքսանդրոս եպիսկոպոսն Երուսաղէմի, և Թէոկտեստոս Էկսարացւոց՝ հանապազօր էին առ նմա իբրեւ առ վարդապետի, և նմա տային առնել զմեկնութիւնս գրոց Աստուծոյ, և զայլ վարդապետութիւնս եկեղեցւոյ:

Վասն երրորդ ոտքերորդ. վասն հայաժանացն որ եղև յառաջս Մաքսիմիկոսի:

Եւ իբրեւ ելից կատարեաց Աղեքսանդրոս ինքնակալ զերեքտասան ամ զթագաւորութիւնն հռոմայեցւոց, Մաքսիմիկոս կալաւ զկնի նորա. զի սոյն սա, վասն զի եղիցի նա հակառակ թշնամի տանն Աղեքսանդրեայ արքայի որ 'ի բազում հաւատացելոց հաստատեալ էր, յուղեաց և յարոյց հալածանս, և զառաջնորդս եկեղեցեացն միայն զնոսա հրամայեաց կոտորել, որպէս թէ նոքա իցեն պատ-

տորել: Արար յայնժամ Որոգինէս խօսս վասն վկայից, և ընծայեաց Ամբրոսեայ և Պրոտոկտեսեայ երիցու եկեղեցւոյն կեսարացւոց. զի երկոցունց նոցա ոչ թե թե նեղութիւնք և վտանգք հասին 'ի հալածանս անդ՝ յորում և խոստովանութեամբ պայծառացան արքն, որպէս պատմի, ոչ ինչ աւելի քան զամս երիս կեցեալ Մաքսիմինոսի: Զժամանակս հալածանացս նշանագրէ Որոգինէս և 'ի քսաներորդ առաջներորդ գիրս մեկնութեան աւետարանին Յովհաննու և յայլ թուղթս իւր:

ԳԼՈՒԽ ԻԹ.

Վասն Փաթիաւնոսի, և թէ զիս'րդ սքանչելեօք առ յԱստուծոյ եղև նա եպիսկոպոս Հսովմայեցոց:

Իբրև զկնի Մաքսիմինոսի ամբառնայր յիշխանութիւն Հռովմայեցւոց Գորգիանոս, յետ վեցամեայ առաջնորդութեան եկեղեցւոյն Հռովմայ վախճանեալ Փոնտիանոս՝ յաջորդէ զնա Անտէրոս. կացեալ և նո-

շառք վարդապետութեան աւետարանին: Յայնմ իսկ ժամանակի արար իւր Որոգինէս խօսս վասն վկայից, և գրեաց յանուն Ամբրոսեայ և Պրոտոկտեսեայ երիցանց եկեղեցւոյն կեսարացւոց, զի երկոցունց նոցա չարարանք մեծամեծք և նեղութիւնք տաղնապի հասին 'ի հալածանաց անտի, և ըստ բանի տակլոյ անդէն 'ի քաղաքի վկայեցին արքն այն. զի գրովեալ իսկ է նորա զայն ժամանակն զհալածանացն 'ի մեկնութեան անդ քսան և երկուցն, զոր արարեալ է նորա վասն աւետարանին Յովհաննու, և 'ի բազում թիւղթս իւր:

Քսաներորդ իններորդ. վասն Փիլիպպոսի՝ թէ որպէս կամ զիս'րդ եղև նա սքանչելեօք եպիսկոպոս 'ի Համ քաղաքի:

Այլ իբրև եկաց 'ի Թագաւորութեան անդ զերին ամս Մաքսիմինոս, Գորգիանոս կալաւ զկնի նորա զԹագաւորութիւնն հռովմայեցւոց: Իսկ յեկեղեցւոջ անդ հռովմայեցւոց իբրև եկաց յեպիսկոպոսութեան անդ Փոնտինոս զվեց ամ, կալաւ զկնի նորա Անտերոս: Եւ իբրև եկաց 'ի պաշտաման անդ զմի ամիս, կալաւ զկնի

րա 'ի պաշտաման իւրում ամիս մի միայն, Թողու զաթոռն Փաբիանու: Եւ պատմեն եթէ յետ մահուան Անտերոսի՝ դայր Փաբիանոս յագարակէ հանդերձ ընկերօք իւրովք 'ի Հռովմ կալ անդ բնակութեամբ, և իբրեւ սքանչելօք յերկնաւոր շնորհաց անտի Աստուծոյ արժանի լինէր եպիսկոպոսութեան: Քանզի իբրեւ ժողովեալ էին եղբարք 'ի միասին յեկեղեցւոյ 'ի ձեռնադրութիւն ընծայելոյն յեպիսկոպոսութիւն. և բազումք յերեւելեաց անտի զոք և 'ի փառաւորաց կարծէին ընտրել, և ոչ 'ի միտս ուրուք անգամ անկանէր վասն Փաբիանու՝ որ անդ, յանկարծ իբրեւ 'ի բարձանց Թուոցեալ աղանի մի եկն և հանգեաւ, ասեն, 'ի վերայ գլխոյ նորա՝ նշանակեալ զօրինակ Հռուոյն սրբոյ, որ ըստ նմանութեան աղանոյ էջն և հանգեաւ 'ի վերայ Փրկչին մերոյ: Ընդ այն տեսիլ շարժեալ ժողովուրդն առ հասարակ իբրեւ 'ի միոյ հռուոյն Աստուծոյ միաշունչ հաւանութեամբ աղաղակէին թէ՝ արժանի է դա, և վաղվաղակի առեալ զնա նստուցին յաթոռ եպիսկոպոսութեան: Զայսու ժամանակաւ փոխելով յաշխարհէ և Զբրինոս եպիսկոպոս Անտիօքացւոց, կալաւ զաթոռ իշխանութեանն Բաբիլաս: Իսկ յԱղեքսանդրիա յետ Դեմետրի՝ որ զքառասուն և զերիս ամս եկաց յեպիսկոպոսութեան, կալաւ զպաշտօն նորա Հերակլէս և 'ի վարդապետու-

նորա Փրբիանոս: Ասեն վասն սորա, թէ յետ մահուան Անտերոսի դայր նա յագարակէ հանգերձ այլովք ընկերօք, և մերձեցաւ 'ի Հռոմ և անդ իբրեւ սքանչելօք յերկնաւոր շնորհաց անտի Աստուծոյ արժանի եղև եպիսկոպոսութեան: Զի 'ի ժամանակի իբրեւ ժողովեալ էին 'ի միասին եղբարք վասն այնր որ ընդունելոց էր զձեռնադրութիւն եպիսկոպոսութեան, և այլ մարդիկ բազում գլխաւորք և սքանչելիք էին անգ, որ վասն նոցա կարծէին բազումք վասն այսր իրաց: Իսկ Փրբիանոս իբրեւ ոչ 'ի միտս և ոչ 'ի խորհուրդս ուրուք անկեալ էր վասն նորա, յանկարծակի իբրեւ 'ի բարձանց Թուոցեալ աղանի մի, և եկն հանգեաւ 'ի վերայ գլխոյ նորա, և եղոյց զօրինակ զայնր հոգւոյ՝ որ ըստ նմանութեան մարմնոյ աղաւնոյ էլ հանգեաւ 'ի վերայ Փրկչին մերոյ: Եւ խռովեցաւ առ հասարակ ամենայն ժողովուրդն 'ի հոգւոյ Աստուծոյ, և յամենայն մասց և խորհրդոց իւրեանց աղաղակէին վասն նորա և ասէին. Թէ արժանի է դա: Եւ նոյնժամայն առին և նստուցին զնա յաթոռ եպիսկոպոսութեան: Իայց յայնմ ժամանակի իբրեւ ել յաշխարհէ Բե-

Թիւն երախայից կարգեցաւ Դիոնեսիոս, զի էր և սա
յաշակերտաց անտի Որոգինի:

ԳԼՈՒԽ Լ.

Թե քանի՛ աշակերտք եղեն Որոգինի.

Մինչդեռ Որոգինէս 'ի Կեսարիա զգործ սովորա-
կան պաշտաման իւրոյ կատարէր՝ գային առ նա բա-
զումք ոչ միայն 'ի քաղաքացւոց անտի և 'ի բնակաց
երկրին, այլ և 'ի հեռաւոր աշխարհաց աշակերտիլ
նմա, զորոց զգլխաւորս ծանեաք, զԹէոդորոս՝ որ եղև
յաւուրս մեր մեծանունն Գրիգորիոս եպիսկոպոս. և
զեղբայր նորա զԱթենադորոս, զորս զակատեալս
յոյժ տեսանելով Որոգինի զհետ հելլենական և հը-
ռովմէական ուսման, արկ 'ի նոսա զսէր փիլիսոփայու-
թեան, և յորդորեաց յօժարեցոյց փոխանակել զա-
ռաջին փոյթն պնդութեան ընդ աստուածեղէն վար-
դապետութեան: Եւ իբրև եղեն առ նմա զամս հինգ,
այնպէս առաւելեալ զարգացան 'ի սրբազան պերճա-
խօսութեան և 'ի վարդապետութեան աստուածային

նենոս եպիսկոպոս եկեղեցւոյն անտիոքացւոց, կալա զինի նորա
զեպիսկոպոսութիւն Բաբիլայ:

Երեսներորդ. քե քանի՛ աշակերտք եղեն Խորգինեսի:

Իսկ Կեկեղեցւոյն անդ աղեքսանդրացւոց, 'ի Ժամանակի իբրև
կալա զպաշտօն նոցա Հերակղէ զինի Դեմետրեայ, Դիոնեսիոս կա-
լաւ զվարդապետութիւն աշակերտութեանն որ անդ էր. զի էր և
նա մի յաշակերտաց անտի Որոգինեսի: Իսկ ինքն Իրիգինէս արար
իւր գործ սովորութեան, չըջէր և տեսանէր զերսն 'ի Կեսարիա.
մերձենային առ նա բազումք, ոչ միայն յաշխարհէ անտի, այլ և 'ի
հեռաւոր աշխարհաց աշակերտք բազումք եղեն նորա՝ որ Թողին
աշխարհս իւրեանց: Բայց մեք գիտացաք զմարդս որ գլխաւոր
էին 'ի նոսա, զԹէոդորոս՝ այն որ յաւուրս մեր էր նա եպիսկոպոս
անուանի, և Կոլեցաւ Գրիգորիոս, և եղբայր իւր Աթենադորոս,
զի նոքա յոյժ փափագեալ էին յուսումն յունաց և հռովմէացւոց:
Բայց նա եգ 'ի նոսա զճշմարիտ սէր փիլիսոփայութեան, և յորդո-
րեաց և յօժարեցոյց զնոսա փոխանակել զառաջին փոյթն պնդու-
թեան ընդ վարդապետութիւն աստուածապաշտութեան: Իսկ իբրև

բանին, մինչ զի դեռ ևս մանկահասակը երկդբին սուրբա, արժանի եղեն եպիսկոպոսանալոյ եկեղեցեացն Պոնտացւոց:

ԳԼՈՒԽ ԼԱ.

Մասն Ափրիկանեայ ժամանակագրի:

Ի ժամանակին մեծապէս փայլեցաւ Ափրիկանոս, որ զգիրս մակագրեալն Քեսդոն՝ շարագրեաց. է սուրա և թուղթ մի առ Որոգինէս, յորում երկբայի նա ընդ հարազատութիւն պատմութեան Շուշանայ, և պաճուճեալ և յօդուածոյ ինչ համարի զայն ՚ի Դանիէլ, Որում լայն և ճոխ բանիւ պատասխանի առնէ Որոգինէս: Նորին Ափրիկանոսի հինգ գիրք ժամանակագրութեան են՝ մտադիր քննութեամբ յօրինեալ, որ և ողջ հասին առ մեզ: Երբում առ մեծի համբաւոյն Հերակլեայ գնացեալ նորա յԱղէքսանդրիա, առ տէ, զոր և յիմաստասիրութեան և յայլ հելլենական մակացութիւնս առաւելեալ, և յեպիսկոպոսութիւն եկեղեցւոյն այնորիկ արժանացեալ՝ կանխեցաք ասացաք: Է նորին Ափրիկանոս և թուղթ մի առ Արիստի-

եղեն առ նմա զհինգ ամ, այնպիսի առաւել գտան յաստուածաշատութիւնն, զի մինչքեռ տղայք էին նոքա երկդբին՝ արժանի եղեն լինել եպիսկոպոսը եկեղեցւոյն պոնդացւոց:

Երեսներորդ ասացներորդ. վասն Ափրիկանոսի:

Յայնմ ժամանակի Ափրիկանոս էր յայտնի օրինակագիր գրիչ. իսկ թուղթ մի նորա զոր գրեաց առ Որոգինէս, վասն պատմութեանն Շուշանայ որ է ՚ի Դանիէլ անդ. իբրում թէ չէ նա տեղեակ եթէ չճարիտ իցէ, և թէ սուտ: Եւ գրեաց առ նա Երիզինէս թէ չճարիտ է: Բայց սորին իսկ Զիփրիանոսի՝ ընկալաք մէջ հինգ զպրութիւն զգրոցն ժամանակաց, զոր եդ նա բազում փութով և պնդութեամբ. և ՚ի նոսա ասաց՝ թէ չօգաւ նա յԱղէքսանդրիա վասն բազում համբաւոյն Հերակլեայ, այն՝ որ յուցաք մէջ վասն նորա, թէ պրանելի եղև բանիւ փիլիսոփայութեան և այլով ուսմամբ. և կալաւ նա զեպիսկոպոսութիւնն որ անդ էր: Բայց է և այլ փաւ թուղթ Ափրիկանոսի զոր գրեացն առ Լուիստիգէս, վասն

Ստեփան Ափրիկանոսի:

գէտ վասն կարծեցեալ անմիաբանութեանն ընդ Մատ
թէոս և ընդ Ղուկաս յազգահամարն Քրիստոսի։ Յո-
րում յայտնապէս ցուցանէ նա զմիաբանութիւն աւե-
տարանչացն 'ի պատմութենէն. զոր 'ի հարց անտի
ընկալեալ կարգէ, զոր և մեք 'ի գէպ ժամանակին
յառաջնում գարութեան անդ պատմութեանս եղաք։

ԳԼՈՒԽ ԼԲ.

Զորս և զորպիսի՝ մեկնութիւնս արար Որոգիկէս
'ի Եկատրիա Պաղեստինացոց։

Ի ժամանակին արար Որոգիկէս զմեկնութիւնս
մարգարէութեանցն Յսայեայ և Եզեկիէլի՝ յորոց զե-
րիւր մասն Յսայեայ մինչև 'ի տեսիլ չորքոտանեաց ա-
նապատին, յերեսուն գիրս ունիմք առ մեզ. իսկ Եզե-
կիէլին 'ի քսան և 'ի հինգ՝ 'ի վերայ ամենայն մար-
գարէութեանց նորա, զոր յԱթէնս գորով 'ի ժամա-
նակին բովանդակեաց նա. և սկիզբն արար յԵրգս
Երգոցն, և հինգ գիրս յօրինեալ անդ, լրացոյց զայն
'ի տասն՝ դարձ արարեալ 'ի Կեսարիա։ Եւ զմինչ պէտք
իցեն թուել կարգել աստանօր ճշդիւ գտակաւ զցանկ

երկմութեանն որ կարծի բաղմաց. թէ է 'ի գարութիւն ծննդոց,
որ վասն Քրիստոսի զոր գրեցին Մատթէոս և Ղուկաս, զի 'ի նմա
եցոյց նա զմիաբանութիւն զաւետարանչացն յայտնապէս. որ իբրև
'ի պատմութենէ զոր ընկալեալ էր նորա, այն որ 'ի ժամանակի
Իւրում եղաք մեք զնոսա 'ի գարութենէ առաջնում այսր ճառից
զոր արկեալ է մեր։

Երեսներորդ երկրորդ. քե որպիսի մեկնութիւնս եղ իրիգիկէս
'ի Կեսարիա պաղեստինացոց։

Իսկ իրիգիկէս եւ մեկնութիւնս մարգարէութեանն Յսայեայ
և Եզեկիէլի, զմի մասն յերից անտի Յսայայ մինչ՝ երեկոն չորքոտա-
նեացն հարաւոյ՝ երեսուն խօսս ընկալաք մեք, զոր եղեալ է նորա։
Եւ Եզեկիէլի քսան և հինգ, 'ի վերայ ամենայն մարգարէութեանց
նորա։ Իսկ յորժամ չողաւ նա յայնմ ժամանակի յԱթէն քաղաքի,
անդ կատարեաց զԵզեկիէլ, և սկսաւ յԵրգս Երգոցն, և եւ անդ
հինգ խօսս. և յորժամ շրջեցաւ և եկն 'ի Կեսարիա, կատարեաց
զնոսա զամենեանն, զի են նոքա թուով տասն։ Այլ զմեզ պիտոյ է

գրոց առնս այսորիկ՝ որ արդարեւ առանձին պարապոյ է գործ. զոր և հատուցաբ 'ի գիրս, յորում զՊամփիլեայ՝ որ եկացն առ մեզք, զսուրբ վկայէն գրեցաք: Ուր և զփութոյ ջանից Պամփիլեայ խօսելով վասն գրոց սրբոց, զջանկ գրոց Որոգինի և զայլոց մատենաւ գրաց, զոր ժողովեացն նա՝ եղաք: Զի որ սիրողն է կարէ անտի տեղեկանալ, թէ որչափ ինչ 'ի գրոց Որոգինեայ հասին առ մեզ: Այլ մեք դարձցուք անդրէն 'ի կարգ պատմութեանս:

ԳԼՈՒԽ ԼԳ.

Վասն մոլորութեան Բերիլեայ.

Իսկ Բերիլլոս՝ զորմէ կանխեցաքս ասել սակաւ մի յառաջ, եպիսկոպոս էր Բոսդրաց Արաբացոց, որ շրջել կամելով զկանոնս եկեղեցւոյ, նորս ամենեւին և օտարս 'ի հաւատոց 'ի ներքս մուծանել ջանայր, զի ժպրհէր ասել համարձակութեամբ վասն Տեառն մերոյ Փրկչին թէ չէր 'ի նմա գոյութիւն, այն է անձն ա-

սակ այժմ ճշգրտութեամբ վասն խօսից առն այնորիկ, զի նոքա առանձինն խնդրէն փոյթ ժամանակի: Գրեալ իսկ է մեր 'ի մատենս յիշատակաց որ արարեալ է մեր գրոցն զոր ժողովեաց Պանփիլլոս վկայն սուրբ՝ որ եղև յառուրս մեր. զի 'ի նմա ցուցաք ըզփոյթ պնդութեան Պանփիլլեայ որ 'ի պաշտօն Տեառն մերոյ էր՝ թէ որչափ ինչ էր: Եւ ցուցաք մեք վասն տան գանձօն գրոց զոր ժողովեաց նա զԻրիգինէին, և զայլ օրինակագիր գրաց զմանկանց եկեղեցւոյ. զի ամենայն որ սիրէ՝ անտի կարէ ուսանել և տեղեկաւ նալ զվաստակ աշխատութեան զՈրոգինեսի՝ զոր ընկալաք մեք: Բայց առ այժմ դարձցուք եկեցուք 'ի կարգ նոր պատմութեան:

Երեսնայորդ երրորդ. վասն խոստուման Բերեղեղիսեայ, և վասն Փիլիպպոսի:

Իսկ Բերեղեղոս, այն որ յառաջ սակաւ ժամանակաւ ցուցաք վասն նորա՝ թէ էր նա եպիսկոպոս Բոսորայ 'ի կողմանս արաբացոց, կամեցաւ նա փոխել զճշմարիտ հաւատս եկեղեցւոյ, և մուծանել զազանգս հերձուածոց որ օտար էին 'ի հաւատոց. զի ժպրհէր ասել համարձակութեամբ վասն փրկչին Տեառն մերոյ, թէ ոչ է 'ի նմա անձամբ գոյացութիւնն յառաջ՝ մինչև եկեալ զքե-

ռանձին՝ մինչև եկեալ նորա զգեցեալ զմարդն, և թէ չիք նորա յատուկ սեպհական աստուածութիւն անձին, այլ աստուածութիւն Հօր իւրոյ բնակեալ է 'ի նմա՝։ Վասն այսորիկ բազումք յեպիսկոպոսաց իւրնդիրս և վէճն յարուցեալ ընդ առն ընդ այնմիկ, աղաչեցին ապա զՈրոգինէս ընդ այլս՝ խօսել ընտանեբար ընդ առնն, և տեսանել թէ յինչ միտս իցէ նա։ Եւ իբրեւ գիտաց Որոգինէս զոր ինչ խօսէր նա, յանդիմանեալ կշտամբեաց զնա, զի ոչ ուղիղ գնայր։ և բանաւոր ցուցիւք և ընծայութեամբ հաւանեցոյց ած զնա 'ի Ճմարտութիւն, և հաստատեաց յառաջին հաւատս առողջ՝ զոր ունէր նա։ Եւ կան մինչև ցայսօր յիշատակարանք վասն Բերիլեայ և վասն գումարելոյ ժողովոյն 'ի պատճառս նորա, և վասն խնդրոց Որոգինեայ առաջարկելոց նմա, և թէ արչափ ինչ մաքառելով խօսեցաւ նա ընդ նմա յեկեղեցւոյ՝ նորա անդ, և որ ինչ միանգամ եղև վասն այսորիկ 'ի մի բովանդակելով զամենայն։ Եւ որ այլ ինչ բազմապատիկ յիշատակութիւնք էին յերիցանց մերոյ ժամանակիս, թողու և լռել ըմբոն կարծեցի, իբրև ոչինչ իւրք պատշաճեալ առաջիկայ պատմութեանս։ Եւ որ ինչ կարևորք են 'ի գիտութիւն վասն նորա, զամենայն 'ի մերոյս վասն նորա յօրինելոյ ջատագովութենէ և 'ի

ցեալ էր զմարդն. և չիք նորա, ասէ, աստուածութիւն անձին իւրոյ, այլ աստուածութիւն Հօր իւրոյ բնակեալ էր 'ի նմա։ Եւ վասն այսորիկ բազում եպիսկոպոսք մաքառումն եղեալ և հարցուած առնէին ընդ առն ընդ այնմիկ. և աղաչէին զՈրոգինէս իջանել ընդ այլս, և խօսել նախ ընդ առն ընդ այնմիկ, տեսանել թէ որպիսի միտս ունի նա։ Իբրև գիտաց իրիգինէս թէ զինչ խօսէր նա, յանդիմանեալ կշտամբեաց զնա՝ զի ոչ ուղիղ գնայր։ և հաւանեցոյց զնա հանձնարելով խորհրդովք, և բազում օրինակք վասն այսր ուխտի հաւատոց, և գարձոյց 'ի Ճմարտութիւն և հաստատեաց յառաջին հաւատս յառողջ՝ զոր ունէր նա։ Եւ են գիրք մինչև յայսօր վասն Բերեղեղոսեայ, և վասն ժողովոյն՝ որ եղև վասն նորա, և վասն մաքառման Որոգինեայ՝ որ ընդ նմա եղև, և ինչ որ խօսեցաւ յեկեղեցւոյն որ անդ էր. և զամենայն որ ինչ միանգամ գործեցաւ անդ յայնմ ժամանակի. և այլս բազումս զոր ետուն մեզ երիցունքն որ եղեն յաւուրս մեր, վասն յիշատակի իրիգինեայ. զի կամիմ ես անցանել 'ի սոցանէն, վասն զի չէն պիտոյ այսմ պատմութեանց։ Այլ այն ինչ որ պիտոյ էին ուսանել վասն նորա, ընդ նոյն իսկ զայն ընտրեալ է մեր 'ի պատասխանելոյ անտի վաստա-

սուրբ վկային Պամբիլեայ պատասխանատուութենէն՝ որ առ մեզ, կարէ որ խնդրել. զոր վասն պատճառաւ խընդիր բամբասասէր մարդկան՝ վաստակակից սատարութեամբ միմեանց արարաք:

ԳԼՈՒԽ ԼԴ.

Վասն Փիլիպպեայ կայսեր:

Իբրեւ եկաց Գորգիանոս՝ ի Թագաւորութեան անդ Հռովմայեցւոց զվեց ամ միայն, կալաւ Փիլիպպոս ընդ որդւոյն իւրոյ Փիլիպպեայ զիշխանութիւնն: Ասի վասն նորա բան, թէ քրիստոնեայ էր նա. և յաւուր վերջնում տքնութեան զատկի իբրեւ կամէր կցորդ լինել աղօթիցն ընդ ժողովրդեան յեկեղեցւոյ, ոչ հրամայեաց նմա եպիսկոպոսն՝ որ՝ կայր ի գլուխ ժողովրդեանն ի ժամանակին յայնմիկ, մինչև ոչ խոստովան լիցի և համարեսցի զանձն իւր ընդ այնոսիկ՝ որ վասն յանցանաց իւրեանց կան յապաշխարութեան. զի վասն բազում մնասուցն՝ զոր գործեալ էր՝ չէր հնար եպիսկոպոսին ընդունել զնա, մինչև նորա զայս ամենայն կատարեալ: Եւ պատմեն հնազանդեալ ինքնակալին մտադիւր կամօք, և արդեամբք ցուցեալ զճըշմարիտ և զբարեսէր միտս վասն երկիւղին Աստուծոյ:

Կոյն մերոյ: Եւ արարաք մեք՝ ես և Պանփիւլէոս վկայն սուրբ որ եղև յաւուրս մեր, զի փոթ պնդութեան յանձին կալաք մեք և եգաք վասն այնոցիկ որ սիրեն զբամբասանս: Իսկ Գորգիանոս իբրեւ եկաց ի Թագաւորութեան անդ Հռովմայեցւոց զվեց ամ, կալաւ Փիլիպպոս զԹագաւորութիւնն: Ասի վասն նորա բան, եթէ էր նա քրիստոնեայ. և յաւուրս վերջնում տքնութեան տօնին զատկաց՝ կամեցաւ թէ խառնեսցի յազանգն * ընդ ժողովրդեան եկեղեցւոյ՝ և ոչ հրամայեաց նմա եպիսկոպոսն որ կայր ի գլուխ ժողովրդեանն յայնմ ժամանակի, մինչև խոստովան լինել նմա, և համարել զանձն իւր ընդ այնոսիկ որ վասն յանցանաց իւրեանց կայցեն յապաշխարութեան. յասել իւրում թէ ոչ չէք հնար, չընդունիմ ես թէ ոչ զայս առնես, վասն բազում բամբասանացն զոր ունէր նա վասն նորա: Եւ նա յանձն էառ յամենայն մտաց իւրոց որպէս և զիարդ աւելին զմանէ, և եցոյց արդեամբք զմիտն ճշմարիտս՝ զոր ունէր նա յաստուածապաշտութիւնն:

* Թերեւս՝ յափոյն իմանալ պարտ իցէ:

ԳԼՈՒԽ ԼԵ.

**Թե ո՛րպէս Դիոնեսիոս յաչորդեաց զՀերակլէս
յեպիսկոպոսութեան:**

Յամին երրորդի Թագաւորութեան Փիլիպպոսի փոխեցաւ Հերակլէս ՚ի կենաց, կեցեալ նորա յառաջնորդութեան իւրում զամս վեշտասան. և կալաւ զեպիսկոպոսութիւն եկեղեցւոյն Աղեքսանդրացւոց Դիոնեսիոս:

ԳԼՈՒԽ ԼԶ.

**Թե ո՛րչափ ինչ այլ վաստակս վաստակեաց
Որոգիմէս:**

Ի Ժամանակին՝ որպէս ՚ի դէպ էր յաճախէին հաւատքն, և մեծաւ համարձակութեամբ քարոզեալ լինէր ուսումն վարդապետութեան Քրիստոսի ընդ ամենայն մարդիկ. և Որոգիմէս էր ամաց իբրեւ վաթսընից, և երկար հանապազօրեայ կրթութեամբ ջաշից ստացեալ յորդութիւն բանից, Թոյլ տայր երա-

Երեսներորդ չորրորդ. վասն Դիոնեսեայ՝ որ կալաւ
զեպիսկոպոսութիւնն զկնի Հրակղայ:

Յամին երրորդի Թագաւորութեանն Փիլիպպոսի, և Հերակլէս յաշխարհէս, իբրեւ կացեալ էր յեպիսկոպոսութիւն եկեղեցւոյն աղեքսանդրացւոց զվեշտասան ամ, և կալաւ զկնի նորա Դիոնեսիոս:

Երեսներորդ հինգերորդ. յի քանի փոյր պնդութեան էր
Որոգիմէսի:

Յայնմ Ժամանակի յաճախէին հաւատքն և բազմանային, վասն զի մեծաւ համարձակութեամբ քարոզեալ լինէր ուսումն վարդապետութեան ընդ ամենայն մարդիկ: Սև Որոգիմէս էր ամաց իբրեւ վաթսուց, և ստացեալ էր նա բազում լուսաւորութիւն մտաց յայսց յերկար հնութեան Ժամանակի և հրամայեաց նա երազագիր

գաղիւր դպրաց 'ի գիր առնուլ՝ զոր խօսէրն ինքն, առ ժողովուրդն, զոր կանխաւ չառնայր զայդ յանձն: Ի սոյն ժամանակս արար նա ութ գիրս ընդդէմ գրոցն Եւրոսի Եպիկուրենի՝ մակագրելոյ բանք չճմարտութեան: Դարձեալ 'ի քսան և 'ի հինգ գիրս արար ըզմեկնութիւն Մատթէի աւետարանին. արար և յերկոտասան մարգարէս, յորոց զքսան և զհինգ գիրս միայն գտաք: Է նորա և Թուղթ մի առ Փիլիպպոս կայսր, և միւս այլ առ կին նորա Սեւերա, և այլ պէսպէս Թուղթս առ բազումս, յորոց որչափ ինչ՝ 'ի սփիւռսս ցրուեալս և ասլրեալս առ ոմանս ոմանս գտաք, ըստ կարի մերում քաղեցաք առաք, և 'ի հատորս հատորս ամփոփեցաք, զի մի դարձցին և ցրուեսցին վերստին, որ Թուով աւելի են քան զհարիւր: Գրեաց նա և առ Փերիանոս Եպիսկոպոս Եկեղեցւոյն Հռոմայեցւոց և առ բազում առաջնորդս Եկեղեցեաց՝ վասն չճմարիտ հաւատոց. զորոց զհաւաստի ընծայութիւն գտցես՝ 'ի վեց գիրս ջատագովութեան, զոր արարաք վասն առնս:

Գրչաց, զի եղիցին նոքա գրել զայն ինչ զոր խօսէրն առաջի ժողովրդեանն. իբրեւ կանխաւ չառնայր նա յանձն գործել զայս գործ: Եւ եգ նա ութ խօսս ընդդէմ Աղէստեայ, այն որ էր յաղանդոյ անտի եպիկուրեայց*. և յաւետարանի անդ Մատթէոսի արար մեկ նոթիւնս՝ քսան և հինգ խօսս: Եւ 'ի վերայ երկոտասան մարգարէիցն, զոր մեք գտաք քսան և հինգ: Բայց կայ Թուղթ մի նորա և առ Փիլիպպոս արքայ. և այլ միւս ևս առ կնոջ նորա, զի անուն էր նորա Սեւերայ. և այլ Թուղթք յայտնիք են նորա առ բազումս, զոր գտաք մեք քաղել առնուլ 'ի նոցանէ՝ առ որս կայրն առ նոսա. և գնել զնոսա գրով զի մի եղիցին նոքա ցրուեալք. զի են նոքա Թուով աւելի քան զհարիւր: Գրեաց և առ Փերիանոս Եպիսկոպոս Եկեղեցւոյն Հռոմայեցւոց. և առ բազում առաջնորդս Եկեղեցեաց, վասն չճմարիտ հաւատոց: Բայց ունիս գու զայսորիկ զօրինակս 'ի պատասխանի անդ վեցերորդ զոր արարեալ է մեր վասն առն այնորիկ:

* Յօր. Էդէֆոպոսաց:

ԳԼՈՒԽ ԼԷ.

Վասն հերձուածոյն Արարացոց:

Ի սոյն դարձեալ ժամանակս 'ի վեր երևէին և այլք յԱրաբիա, որ զօտար 'ի Ճմարտութենէ վարդապետութիւնս 'ի ներքս մուծանէին. որք վասն մարդկէ ղէնս հոգւոց ասէին թէ յայսմ յաւիտենիս ընդ մարմնոցն մեռանելով ապականին, և դարձեալ միւսանգամ 'ի յարութեան ընդ նոսա նորոգեալ և կենդանանան: Փումարեալ յայնժամ վասն այսորիկ ժողովմեծ՝ աղաչեցին դարձեալ և անդ զՈրոգինէս բանս 'ի մէջ բերել վասն խնդրոյս այսորիկ առաջի բազմութեան ժողովորդեան. որ այնպէս գեղեցիկս խօսեցաւ, մինչ զի զամենայն մոլորեալս յառաջին դարձոյց 'ի Ճմարտութիւն:

Երեսներորդ վեցերորդ. վասն հերձուածոց որ նդեն 'ի կողմսնս արարացոց:

Դարձեալ ընդ կողմանս արարացւոց այլք երևեցան յայնժամ ժամանակի, որ մուծանէին զաղանգ հերձուածոց որ օտար էր ճշմարտութեանն. զի ասէին նոքա վասն շնոր մարդկան, թէ յեւանել իւրում յաշխարհէ յաստի յայսմանէ՝ մեռանի և ապականի. և դարձեալ միւսանգամ 'ի յարութեանն նորոգի նա: Յայնժամ ժողովեցան ժողովորդք բազումք և աղաչեցին զՆրիգինէս և յայսմ վայրի ևս. և սկսաւ խօսել և բանս 'ի մէջ բերել վասն խնդրոյս այսորիկ. և այնպէս խօսեցաւ զի զամենայն խորհուրդս մոլորեալս քոյքոյեալս, որ յառաջն մոլորեալ էին 'ի խաբէութեան, դարձոյց 'ի ճշմարտութիւն:

ԳԼՈՒԽ ԼԸ.

Վասն հերձուռածոյն Երկեսիացոց:

Առ նովիմբ դարձեալ և այլ միւս ևս աղանդ հերձուռածոյ՝ որ Երկեսիացիքն կոչէին, 'ի վեր բուսաւ, այլ անդէն 'ի սկսանելն իւրում և շիջաւ: Զոր յիշէ Որդիւնէս 'ի խօսել իւրում առաջի Ժողովրդեան՝ 'ի մեկնութեան անդ ութմաներորդի երկրորդի սաղմս սին, այսպէս. Եկն, ասէ, յաւուրս յայսոսիկ այլ ոմն՝ որ ձեռն յանձին հարեալ խորհէր զօրավիգն կալ ամբարիշտ և անաստուած աղանդոյն Երկեսիացոց, այն ինչ նորոգ յարուցելոյ ընդդէմ եկեղեցեաց. և թէ զորավախ չարիս յանդգնի աղանդն այն՝ եղից ձեռ առաջի, զի մի և դուք 'ի նոյն խորխորատ խարդաւանիցիք: Ինչ ինչ յամենայն գրոց սրբոց խոտէ և անարգէ աղանդս այս, սակայն պաշտի յամենեցունց 'ի հին կտակարանաց և 'ի նորոց իսկ, ուր զՊօղոս չընդունի բնաւ ամենեւին: Զիք ինչ խէթ և խիղճ ուրանալ ըզՔրիստոս, ասէ, որ գիտէն և խորհին թէ բերանով ուրանայ 'ի հարկէ, այլ ոչ սրտիւ: Ունին նոքա գիրս՝ զոր յերկնից անկեալ, ասեն. և թէ որ լսէն, և հաւա-

Երեսներորդ եօթներորդ. վասն աղանդին հեղիկեսիացոց:

Եղև այլ միւս ևս այլ աղանդ հերձուռածոց այնոցիկ որ կոչին հեղիկեսիացիք. և անդէն 'ի սկսանելն իւրում շիջաւ նա: Բայց յիշեցուցանէ զնա 'ի խօսել իւրում առաջի Ժողովրդեանն Իրիպիւնէո. 'ի սաղմոսի անդ ութմաներորդի երկրորդի, և ասէ այսպէս. Եկն, ասէ, այր մի 'ի Ժամանակի յայսմիկ որ խորհէր զմիտս զայս, եթէ կարացէ ուսուցանել զմիտս ամբարշտութեան առանց Աստուծոյ, զաղանգին հերձուռածոցն որ կոչին հեղիկեսիացուց նորոգ 'ի վերայ եկեղեցեաց. այլ թէ որավախ չարիս ասէին միտքն այն՝ եղից զնա առաջի ձեռ, զի մի լինիլիք դուք անկեալ 'ի նոսա: Խոտէ և անարգէ ինչ ինչ յամենայն գրոց, և պաշտի դարձեալ յամենեցունց 'ի հին կտակարանաց և 'ի նոր աւետեաց. այլ խոտէ և աղարատ դարձեալ զառաքեալս ամենայն և ասէ, թէ չիք ինչ խէթ և խիղճ ուրանալ զՔրիստոս մարդոյ գուղնաբար. և այն որ գիտէ գիտելով՝ բերանով ուրանայ 'ի հարկէ, բայց ոչ սրտիւ: Եւ ունին նոքա գիրս միայն, որ ասեն վասն նորա թէ յերկնից անկաւ, թէ այն որ լսէ և

տայ այնմ, Թողութիւն մեղաց ընդունի, բայց յայնմանէ զոր եթող Տէրն մեր Յիսուս Քրիստոս:

ԳԼՈՒԽ ԼԹ.

Վասն հալածանաց Դեկոսի, և քէ ո'րչաի ինչ
վիշտս չարչարանաց կրեաց Որոգինէս:

Եւ կացեալ Փիլիպպոսի 'ի Թագաւորութեան զամս եօթն, փոխանակեաց զնա յիշխանութեան Դեկոս, և առ Թշնամութեան ընդդէմ Փիլիպպեայ՝ յարոյց հալածանս 'ի վերայ եկեղեցեաց. յորում վկայութեամբ պսակեալ Փեբիանոս 'ի Հռովմ, եկաց ընդ նորա եպիսկոպոս Կռոնէրիոս: Իսկ 'ի Պաղեստին, Աղէքսանդր եւ րուսաղէմացւոց եկեղեցւոյն եպիսկոպոս, ածաւ դարձեալ միւսանգամ վասն Քրիստոսի 'ի Կեսարիա յատեան դատաւորին, և իբրեւ փառաւորեցաւ անդ երկիցս անգամ խոստովանութեամբ, արկին զնա 'ի տան բանդի, որ 'ի Ծերութիւն պարարտութեան յեցեալ յայնժամ երանելին և պսակեալ սքանչելի ալեօքն ծաղկելովք, յետ սքանչելի և յայտնի վկայութեան յաւտենի դատաւորին հանգեաւ 'ի տան բանտին. և կա-

հաւատայ նմա Թողութիւն մեղաց ընդունի, բայց յայնմանէ զոր եթող տէր մեր Յիսուս Քրիստոս:

Երեսներորդ ոտքերորդ. վասն Ժամանակացն Դակիտեսայ:

Այլ իբրեւ եկաց Փիլիպպոս 'ի Թագաւորութեան անգ զեւթնամ, կալաւ զինի նորա Դակիտոս. և վասն Թշնամութեան զոր ունէր նա ընդ Փիլիպպեայ, յուղեաց և յարոյց հալածանս 'ի վերայ եկեղեցեաց, զի 'ի նոսա պսակեցաւ 'ի Հռովմ քաղաքի Փեբիանոս եպիսկոպոսն նոցա վկայութեամբ: Եւ կալաւ զինի նորա զեպիսկոպոսութիւնն Կիրիզոս, 'ի կողմանս պաղեստինացւոց, զԱղէքսանդրի և զեկեղեցւոյն Երուսաղեմի: Դարձեալ միւսանգամ վասն Քրիստոսի 'ի Կեսարիայ, ածին կացուցին զնա առաջի դատաւորին յատեան գառաստանի. և անգ փառաւորեցաւ նա երկիցս անգամ խոստովանութեամբն. կապեցին և եգին 'ի տան բանդին, 'ի Ժամանակի իբրեւ էր հնացեալ ծերութեամբ բազմաւ, և պսակեալ սքանչելի ալեօք ծաղկելովք: Այլ իբրեւ հանգեաւ նա անգէն 'ի տան բանդին, յետ սքանչելի և յայտնի վկայութեան նորա յատենի դա-

լաւ զեպիսկոպոսութիւն եկեղեցւոյն Երուսաղէմի Մազաբանէս: Ըստ օրինակիս Աղէքսանդրի յետ խոստովանութեան իւրոյ հանգուցեալ և Բաբելայ յԱնտիոք 'ի տան բանտին, կալաւ զառաջնորդութիւն եկեղեցւոյն Փաբիանոս:

Իսկ որ ինչ անցք անցին ընդ Որոգինէս 'ի հալածանս, և թէ ո՞ր այնոցիկ եղև վախճան, յորժամ դեն չարաշունչ զհամանգամայն զօրութիւնս իւր ածէր շարժէր 'ի վերայ առնն, և զամենայն մեքենայս հնարից և զդէսպէս արուեստս մեծաւ պատերազմաւ կարգէր ընդդէմ, և քան զամենայն որ 'ի ժամանակին յարուցանէր 'ի վերայ նորա մարտ պատերազմի. որ թէ զիարդ և ուրչափ համբեր այրն այն վասն բանին Քրիստոսի՝ կապանաց և կտտանաց 'ի մարմին իւր, և 'ի բանտս ներքինս և 'ի խաւարինս շղթայից և ձեռակապից տարաւ. և զի զբազում աւուրս պրկեալ էին ոտք նորա 'ի կռձեղս չորիւք ծակօք, և սպառնալեաց հրոյ. և որ ինչ միանգամ 'ի վերայ եկն 'ի թշնամեաց անտի նորա, ժուժկալեաց ամենայնի պնդութեամբ քաջութեամբ. և թէ որպիսի եղև կատարած նորա՝ 'ի յամառել դատաւորին յամենայն զօրութենէ իւրմէ չսպանանել զնա. և թէ որպիսի ինչ բանս եթող

աւուրին, Մաբանէս կալաւ զեպիսկոպոսութիւն եկեղեցւոյն Երուսաղէմի: Եւ ըստ նմանութեան օրինակի Աղէքսանդրեայ, Բաբելայ եպիսկոպոսն անտիքացւոց յետ խոստովանութեան իւրում անգէն 'ի բանգին հանգեաւ և ել յաշխարհէ. և եկաց զինի նորա յեկեղեցւոյ անդ Փերիոս: Այլ որ ինչ անցք անցին ընդ Որոգինէս 'ի հալածանս անդ, զիարդ. քանի տեւաց, և որպիսի եղև կատարածն նորա, և կամ զիարդ յարոյց 'ի վերայ նորա գեն չարաշունչ զամենայն զօրս իւր իբրև ընդդէմ այնպիսւոյ առն, և մեծաւ պատերազմաւ ջանացաւ ընդդէմ նորա պէսպէս արուեստիւք և ազգի ազգի զօրութեամբք: Եւ աւելի քան զամենեւոյն որ յայնժմ ժամանակի եղև 'ի վերայ նոցա մարտ պատերազմի՝ յարեաւ 'ի վերայ նորա, և ուրչափ և կամ զիարդ համբեր այրն այն վասն բանին Քրիստոսի զկապանս և զքերանս 'ի մարմինս իւր, և պատիժս պատուհաւից զոր ընկալաւ նա զշղթայից և զձեռակապից, և տան բանգի 'ի գուբս ներքինս և 'ի խաւարինս. և զի զաւուրս բազումս պրկեալ էին ոտք նորա 'ի կռձեղս չորիւք ծակօք, և զսպառնուածն հրոյ. և որ ինչ միանգամ եկն 'ի վերայ նորա 'ի թշնամեաց անտի համբեր քաջութեամբ և պնդութեամբ. և եթէ որպիսի եղև կատարած նորա, զի հակառակէր և ընդդէմ դառնայր նորա դատաւորն յամե-

նա յետ այնորիկ 'ի շահ օգտի՝ որոյ կարօտինն զօրու-
թեան և քաջութեան, զայս ամենայն 'ի բազում
թուղթս առն այնորիկ է տեսանել մանր ստուգաբան
ճշմարտութեամբ:

ԳԼՈՒԽ Խ.

Որ ինչ անցք անցին ընդ Դիոնեսիոս եպիսկոպոս:

Որ ինչ անցք անցին ընդ Դիոնեսիոս՝ 'ի թղթոյ ան-
տի նորա որ առ Գերմանոս դնեմ զայն. յորում զանձ-
նէ իւրմէ խօսելով նա պատմէ այսպէս. Առաջի Աս-
տուծոյ խօսիմ ես, որ գիտէն թէ ոչ ստեմ. ոչ ինձէն
ինչ յօժարեալ, և ոչ որպէս անյոյս ոք յԱստուած՝ փա-
խեայ ես. այլ իբրև 'ի սկզբան անդ հալածանացն
Դեկոսի՝ յղէր Սաբինոս 'ի խուզարկուաց իւրոց զոք
խնդրել զիս, ես զաւուրս չորս կացի անդէն 'ի տան
մնալով խնդրակին: Իսկ նա ընդ ամենայն տեղիս շըր-
ջէր և յուզէր զճանապարհս և զգետս և զագարակս,
ուր միանգամ կարծէր թէ թագուցեալ իցեմ, կամ
ընդ այն անցեալ. շլացութեամբ իմն հարեալ էին աչք

նայն զօրութենէ իւրմէ, զի սպանցէ զնա. և զի որպիսի բանս առէր
նա յետոյ որ լինէին շահ օգտութեան այնոցիկ որ կարօտէին զօրու-
թեան և քաջութեան: Այս ամենայն 'ի թուղթս առն այնորիկ
գրեալ են ճշմարտութեամբ և ճշմարտութեամբ:

Երեսներորդ իններորդ. վասն որ ինչ անցք անցին ընդ
Դիոնեսիոս:

Այլ որ ինչ անցք անցին ընդ Դիոնեսիոս 'ի հալածանաց ան-
տի, 'ի թղթոյ անգլայնմանէ զոր գրեաց նա առ Գերմանոս՝ դնեմ
զնա: Այլ պատմէ նա վասն անձին իւրոյ յառել իւրում այսպէս. Զի
ես, ասէ, առաջի Աստուծոյ խօսիմ. և եթէ ստիցեմ նա գիտէ, զի
ոչինչ գիտէի ես զանձին իմոյ բնաւ. և ոչ իբրև զայն ոք՝ եթէ չիցէ՝
նորա Աստուած՝ փախեայ ես, այլ 'ի սկզբանէ իսկ զառաջինն 'ի Ժա-
մանակի իբրև եգան հալածանքն յաւուրս Իսկիրոսեայ, նոյնժա-
մայն Սաբինոս յղեաց պահապանս խնդրել զիս, և ես զչորս աւուրս
մնացի անգէն 'ի տան, զի սպասեալ ակնունէի ես պահապանին:
Իսկ նա ընդ ամենայն տեղիս շրջէր և յուզէր զճանապարհս և զգե-
տս և զագարակս, ուր միանգամ կարծէր նա թէ երթեալ թա-

նորա զի մի գտցէ զտունն, քանզի չհաւատայր նա թէ 'ի հալածանս անդ իմում' ի տան դադարիցեմ ես: Եւ հազիւ ուրեմն յետ չորից աւուրց 'ի հրամայել ինձ Աստուծոյ փոխել այլուր, և 'ի յաջողել նորա սքանչելապէս զձանապարհս իմ, ես և մանկունք և եղբարք բազումք միանգամայն ելաք. և զի 'ի հոգաբարձութենէ իննամոյց Աստուծոյ եղև գործդ, ելք իրացն ապա ցուցին, զի թերևս ումեք ումեք 'ի շահ և յօգուտ եղաք: Եւ յետ այլոց բանից՝ յարէ 'ի նոյն դարձեալ և որ ինչ անցք անցին յետ փախչելոյն նորա այսպէս. Իսկ ես և որ ընդ իս էին, ասէ, ընդ երեկս ըմբռնեալ 'ի զինուորաց ածաք 'ի Տափոսիրէ. այլ Տիմոթէոս իբրև 'ի իննամոյց Աստուծոյ ոչ գիպեցաւ անդ ընդ մեզ և ոչ ըմբռնեցաւ. բայց իբրև եկն յետոյ 'ի տուն եգիտ զալն դատարկ, և 'ի պահ զգուշութեան սպասաւորաց դատաւորին, և թէ զմեզ վարեալ առեալ գնացեալ էր: Եւ դարձեալ յաւելլու 'ի բանս իւր թէ. Որպիսի օրինակ սքանչելի իննամոյց Աստուծոյ էր, ասացից Ճշմարտութեամբ: Պատահեաց Տիմոթէոյ շինական ոք մինչդեռ փախուցեալ երթայր նա խռովեալ, և հարցանէր զնա վասն պատճառաց ճեպելոյն. և նա ասաց նմա որ ինչ էրն ստուգութեամբ: Եւ լու-

գուցեալ իցեմ: Փակեալ իսկ էին այք նորա զի մի գտցէ զտունն. զի ոչ հաւատայր նա թէ 'ի հալածել անդ իմում' ի տան դադարիցեմ ես. և հազիւ յետ չորից աւուրց հրամայեաց ինձ խօսել և սքանչելապէս ուղղեաց զձանապարհս իմ. և ես և մանկունք և եղբարք բազումք միանգամայն ելաք. զի այս իսկ գործ հոգաբարձութեան տեսչութեան Աստուծոյ էր: Զայս ինչ որ յետոյ եցոյց և յայտ արար, զի թերևս եղաք ումեք ումեք 'ի շահ և յօգուտ: Եւ իբրև ասաց նա սակաւիկ մի, յետ այսորիկ ցուցանէ որ ինչ անցք անցին յետ փախչելոյն նորա, յասել իւրում այսպէս. Զի ես, ասէ, ընդ երեկս օր, հանգերձ նոքիմք որ էին ընդ իս, եղաք մեք 'ի ներքոյ ձեռին Հռոմոց, և ածին զմեզ 'ի Փոսիրէոս: Իսկ Տիմոթէոս, իբրու 'ի տեսչութենէ անտի Աստուծոյ, ոչ գիպեցաւ անդ ոչ ըմբռնեցաւ: Բայց իբրև եկն յետոյ 'ի տուն եգիտ զնա աւերեալ. և զի պահէին զնա սպասաւորք իւրեանց, և զմեզ զի վարեալ առեալ գնացեալ էր, և յետ այլոց բազմաց գարձեալ ասաց, եթէ որպիսի ասէ օրինակ տեսչութեան նորա այս սքանչելեաց ճշմարիտ ասէ: Պատահեաց այր մի յորդոց անտի նահանգին մերոյ Տիմոթէոյ մինչդեռ փախուցեալ երթայր խռովեալ, և հարցանէր զնա վասն պատճառանաց ճեպոյ նորա: Իսկ նա ասաց նմա ճշմարիտ.

եալ շինականին, քանզի 'ի խրախուռնս հարսանեաց երթայր, և ըստ օրինի կոչնոցս հանէին զգիշերն 'ի գլուխ, մոտեալ նորա պատմեաց զայս ամենայն բազմականացն: Իսկ նոքա իբրեւ 'ի միոջէ խորհրդոյ ձայն տալով միմեանց 'ի վեր վազեցին, և խոյացեալ փութապէս եկին հասին առ մեզ և զաղաղակ բարձին: Եւ 'ի փախչել անդէն պահապանաց մերոց, եկին կացին նոքա 'ի վերայ մեր, մինչդեռ 'ի գետնախշտայս մեր ընկողմնեալ էաք: Զառաջինն աւազակս համարեցայ ես զնոսա, Աստուած գիտէ, եթէ եկին կողոպտել և յափշտակել զմեզ. և կացեալ 'ի մահիճս մերկ կտաւի պարեգօտիւ միայն, և զայլ հանդերձս՝ զորս եղեալ էր իմ 'ի մի կողմ, առեալ մատուցանէի նոցա: Եւ նոքա հրաման տային ինձ յառնել վաղվաղակի և ելանել 'ի տեղւոջն: Եւ իբրեւ 'ի միտ առի ես վասն որոյ եկեալ են նոքա, աղաղակէի և խնդրէի և աղաչէի զնոսա երթալ 'ի բաց և թողուլ զմեզ, և եթէ բարեգործել ինչ առ մեզ կամիցին, տարցեն հասուսցեն զիս առ գերեվարս մեր, և նոքա թող հատցեն զգլուխ իմ: Եւ իբրեւ այսպէս աղաղակէի ես, ընկերք իմ և հաղորդք ամենայնի տեղեակ իրացն՝ յարուցին յոտն կացուցին զիս բռնի: Եւ յարկանել իմում զանձն

բայց նա իբրեւ լուաւ, երթայր խրախ լինել 'ի հարսանին ըստ սովորութեան իւրեանց զոր ունէին սկեւ. յորժամ այսպիսի ժողովեալ լինէին, և իբրեւ եմուտ ասաց նա բազմականացն: Իսկ նոքա միով ձայնիւ խրախուռնելով իբրեւ 'ի միոջէ խորհրդոյ վազեցին յարեան անտի, և ընթանալով փութապէս եկին հասին կացին 'ի վերայ մեր և զաղաղակ բարձին. և իբրեւ ճչեցին, փախեան զնոսորքն որ պահէին զմեզ, և եկին կացին 'ի վերայ մեր մինչդեռ ընկողմեալ էաք 'ի մահիճս անկողնոց: Բայց ես որպէս Աստուած իսկ գիտէ, աւազակս համարեցայ զնոսա զառաջինն, եթէ եկին կողոպտել և յափշտակել զմեզ. և իբրեւ մնացեալ և ես 'ի մահիճս մերկ կտաւի շապիզք, և զայլ հանգերձսն զոր եղեալ* էր իմ մեկուսի, առեալ մատուցանէի նոցա: Եւ նոքա հրաման տային ինձ յառնել վաղվաղակի և ելանել անտի: Եւ իբրեւ 'ի միտ առի ես թէ վասն որոյ եկեալ են նոքա, աղաղակէի և խնդրէի և աղաչէի զնոսա, երթալ նոցա և թողուլ զիս. ապա եթէ կամիցին առիս բարեգործել, տարցին հասուսցեն զմեզ այնոցիկ որ վարեալ տանէին զմեզ, և նոքա թող հատցեն զգլուխ իմ: Եւ իբրեւ զայս աղաղակէի ես, որպէս և տեղեակ իսկ ընկերքն իմ հաղորդք, որ հաղորդեցան ընդ իս ամե-

իմ յերկիր, առին նորա զոտից և զձեռաց իմոց, և քար շեցին հանին զիս արտաքս: Եւ զՏէտ իմ գային վըկայք եղելոցս այսոցիկ Գայիոս, Փաւստոս, Պետրոս և Պօղոս. և առին հանին զիս 'ի քաղաքէն յայնմանէ, և նստուցին 'ի վերայ մերկ անհամետ իշոյ և առին գնալցին: Զայսոսիկ պատմեաց Դիոնեսիոս վասն անձին իւրոյ:

ԳԼՈՒԽ ԽԱ.

Վասն վկայիցն որ յԱղեքսանդրիա կատարեցան:

Նոյն ինքն Դիոնեսիոս 'ի Թուղթն իւր որ առ Փաբիոս եպիսկոպոս Անտիոքացւոց գրէ գնահատակութիւն վկայիցն՝ որ յաւուրս Դեկոսի յԱղեքսանդրիա կատարեցան, և պատմէ այսպէս. Ոչ եթէ 'ի հրամանէ Թագաւորին սկսան հալածանքն, այլ ամաւ յառաջագոյն կանխեաց այն, զի չարագլուխ ոմն գիւթ և գուշակ հասեալ 'ի քաղաքս յուզեաց յարոյց ընդդէմ մեր զխառնիճաղանճ ամբոխ ժողովրդեան հեթանոսաց, և փշեաց զարթոյց 'ի բնակիչս աշխարհին զմոլու-

նայնիւ իւրք, յարուցին յոտն կացուցին զիս բռնի. և եռ արկի զանձն իմ 'ի վերայ երկրի: Իսկ նորա առին զոտից և զձեռաց իմոց, և քար շեցին հանին զիս արտաքս: Եւ իսկ ընդ իս վկայք այսր ամենայնի Գայիոս և Փօստոս, Պետրոս և Պօղոս: Եւ առին հանին զիս 'ի քաղաքէ անտի յայնմանէ և նստուցին 'ի վերայ արմուղ իշոյս, և առին գնացին: Զայս ինչ ասաց Դիոնեսոս վասն անձին իւրոյ:

Քատասներորդ. վասն ոյնոցիկ որ վկայիցինն յԱղեքսանդր քաղաքի:

Սակայն նոյն ինքն Դիոնեսոս 'ի ձեռն Թղթոցն զոր գրեաց առ Փեբանոս եպիսկոպոս անտիոքացւոց. վասն վկայիցն որ վկայեցին յաւուրս Դեկոսեայ յԱղեքսանդր քաղաքի. պատմէ նա վասն պատերազմացն նոցա, յասել իւրում այսպէս. Հայածանքն, ասէ, առ մեզ, ոչ 'ի հրամանէ Թագաւորին սկսան. զի ամաւ մի յառաջ քան զհրամանն կանխեաց յառաջագոյն յարոյց 'ի վերայ մեր զԷպառնուսն ժողովրդոցն հեթանոսաց. զի վարեաց զնոսս 'ի կռապաշտութիւն անօրէն գիւթն և չարագործն, յայսմ քաղաքի: Իսկ նորա իբրև գրգռեցան 'ի նոցանէ և առին իշխանութիւն, զամենայն մոլորութիւն համարեցան և այս կռապաշտութիւնս միայն է եր-

Թիւն կռոցն պաշտաման, որով վառեալք զամենայն
գործ անարժանութեան համարձակեցան անցուցա-
նել ընդ մեզ, զոր և միակ պաշտօն բարի և նուէր հա-
ճոյական դից համարէին եթէ 'ի կոտորածս և 'ի սպա-
նումն մեր արիասցին: Արդ յափշտակեցին նոքա նախ
զայր մի ալևոր Միտրան անուն, և հրամայէին նմա
խօսել բանս հայհոյութեան. որ իբրև չառնոյր յանձն,
հարկանէին նոքա բոք զմարմին նորա, և եղեգամբք
սրելովք խոցոտէին զաչս նորա և զերեսս, և տարան
հանին զնա արտաքոյ քաղաքին, և քարկոծեցին զնա
և մեռաւ: Ապա զկին ոմն հաւատացեալ անուն կու-
ինտա, ածին 'ի տուն կռոց և ստիպէին զնա երկիր պա-
գանել. և իբրև զերեսս դարձուցեալ նորա գարշէր և
մերժէր 'ի նոյանէ, և չառնոյր բնաւ յանձն. կապեցին
զոտս նորա և քարշեցին ընդ ամենայն փողոցս քաղա-
քին ընդ խիստ քարայրատակսն, և ջախեալ քարամբ
զատամունս նորա և բրածեծ գանակոծ արարեալ, ա-
ծին ապա արտաքոյ քաղաքին 'ի նոյն տեղին, և քա-
րակոշկոծ սպանին: Եւ յետ այնորիկ դիմեցին միան-
գամայն աւար հարկանել զտունս երկիւղածաց Ար-
տուծոյ. և զորս դրացիս իւրեանց ճանաչէին՝ դիմեալ
'ի նոսա կողոպտէին և յափշտակէին զոր ինչ միանգամ
գտանէին, և զսպասս մեծագինս՝ իւրեանց առնուն,
իսկ զանարգս և զփայտեղէնս՝ ընկենուն և այրէին

Կերպագութիւն Աստուծոյ: Արդ՝ յառաջինն յափշտակեցին նոքա
այր մի ալևոր, զի անուն էր Ամրիտոն, և հրամայեցին նմա խօսել
զբանս հայհոյութեան. և նա իբրև չառնոյր յանձն, նոքա հարկա-
նէին փայտիւ զմարմին նորա. և եղեգամբք սրելովք խոցոտէին զաչս
և զերեսս նորա, և տարան հանին զնա արտաքոյ քաղաքին, և քար-
կոծեցին զնա և մեռաւ: Դարձեալ և այլ կին հաւատացեալ, զի ա-
նուն էր նորա կոյինտայ, ածին 'ի տուն կռոցն և ստիպէին երկիր
պագանել անգ: Այլ իբրև դարձուցեալ էր նա զանձն իւր, և խո-
տէր աղարտէր զիրան. և քնաւ ամենեւին յանձն ոչ առնոյր, կապե-
ցին զոտսն և քարշեցին ընդ ամենայն փողոցս քաղաքին ընդ քա-
րուտ տեղիս: Իբրև զարկուցանէին զնա 'ի վերայ խիստ խիստ մի-
մաց և հարկանէին. և իբրև մեռաւ բերին ընկեցին զնա 'ի տեղւոջն
յառաջնուն: Եւ դարձեալ խրոխտացան միանգամայն աւար հար-
կանել զտունս երկիւղածաց Աստուծոյ. և զորս ճանաչէին զգրա-
ցիս զմիոյ զմիոյ 'ի նոցանէ՝ հանէին և կողոպտէին և յափշտակէին
որ ինչ միանգամ գտանիւր նոցա. և զանօթս պաառականս նոցա
առնուն նոքա իւրեանց: Իսկ զանարգսն և զփայտեղէնսն ընկե-

'ի վերայ ճանապարհաց: Եւ էր տեսիլ քաղաքին իբրեւ 'ի թշնամեաց գերի վարելոյ. իսկ եղբարք տեղի տուեալ խուսէին, և զյափշտակութիւն ընչից իւրեանց, իբրեւ զայնոսիկ՝ որոց վկայէ առաքեալն, խնդութեամբ ընդունէին: Եւ ոչ գիտեմ եթէ որ ուրացաւ զՏէր մինչև ցայս ժամանակս, բայց եթէ դէպ ումեք եղև և ըմբռնեցաւ միայն առանձին: Այլ և զսքանչելի կոյսն, զպառաւեալն Ապողոնիա՝ կալան յայնժամ, և հարեալ զծնօտս նորա խորտակեցին զամենայն զատամունս նորին, և վառեալ հուր արտաքոյ քաղաքին՝ սպառնային այրել զնա կենդանւոյն, եթէ ոչ խօսեսցի բանս հայհոյութեան իբրեւ զնոսա. իսկ նորա զտեղի առեալ սակաւիկ մի իբրեւ աղաչաւոր, և յանկարծ զօրութեամբ պնդութեամբ վազեաց 'ի հուրն և այրեցաւ: Հասեալ և 'ի վերայ Սրապիոնի ուրումն 'ի տան իւրում, իբրեւ չարչարեցին զնա չարաչար հարուածովք, և խորտակեցին զամենայն յօդուածս անդամոցն, ընկեցին զնա 'ի վերնատանէ 'ի խոնարհ: Չգտանէր մեզ բնաւ ամենեւին ոչ ճանապարհ արահետ, և ոչ շաւիղ նեղ և նուրբ ելք գնացից՝ ոչ զցայդ և ոչ զցերեկ. զի հանապազօր ընդ ամենայն տեղիս քարոզ կարդայր, թէ որ ոչ խօսեսցի բանս

նուին և այրէին 'ի վերայ ճանապարհաց: Եւ իբրեւ 'ի մէջ քաղաքի միջ, որ գերի վարեալ էցէ 'ի թշնամեաց իւրոց, տեսիլք չարաչարք և գործք ահագինք գործէին 'ի նմա: Իսկ եղբարք խուսէին և տեղի տային. և զյափշտակութիւն ընչից իւրեանց խնդութեամբ համբերէին, իբրեւ զայնոսիկ վասն որոց առաքեալն վկայեաց. և ոչ գիտեմ եթէ որ ուրացաւ 'ի տեառնէ մինչև ցայս ժամանակս, բայց եթէ դէպ ումեք եղև և ըմբռնեցաւ մի միայն առանձին: Եւ և զայն զկոյսն սպառաւ և սքանչելի, զի անուն էր նորա Ապողոնիա, կալան զնա և խորտակեցին զամենայն ատամունսն, և կորեցեցին հանին զլուղակս ծնօտիցն, և վառեցին հուր արտաքոյ քաղաքին, և սպառնային այրել զնա կենդանւոյն՝ եթէ ոչ խօսեսցի բանս հայհոյութեան իբրեւ զնոսա: Իսկ նա զտեղի էաւ սակաւիկ մի և հանգեաւ. և զօրութեամբ պնդութեամբ վազեաց 'ի հուրն, և անդ այրեցաւ: Իսկ Սերապիոնեայ ժամանեցին անդէն 'ի տան իւրում. և իբրեւ չարաչարք զնա չարաչար հարուածովք, և խորտակեցին զզուլս ամենայն անդամոցն նորա՝ ընկեցին 'ի վերնատանէ 'ի խոնարհ. չգտանէր մեզ ինչ բնաւ ամենեւին, ոչ ճանապարհ և ոչ ելք գնացից և ոչ շաւիղ նեղ և նուրբ գնալ ընդ նա՝ ոչ ցայդ և ոչ ցերեկ, զի հանապազօր ընդ ամենայն տեղիս քարոզ կարդային աղաղակէին և տեսին, թէ այն որ ոչն խօսեսցի բանս հայհոյութեան իբրեւ զնոսա, նոյն.

Հայհոյութեան , նոյնժամայն քարշեալ տարցի նա վաղվաղակի և հրով այրեսցի: Եւ այս ընդ բազում ժամանակս երկարէր սաստկապէս: Ի վերայ եկեալ ապա չուսուականացն խռովութեան և քաղաքական պատերազմի՝ զանոորմ իւրեանց անգլթութիւն՝ զոր առ մեզ ունէին, ընդ միմեանս դարձուցին, և ընդարձակեցաւ սակաւիկ մի մեզ, յորժամ արգելաւ սրբտմտութիւն բարկութեան նոցա ՚ի մէնջ: Եւ յանկարծ ահա զըոյց ընթանայր՝ եթէ մարդասիրադոյն առ մեզ թագաւորութեան փոփոխեալ, և ահագին սպառնալիք երկիւղի ՚ի վերայ կային. և գայր հասաւ նէր հրամանն սաստիկ և անհնարին, ոչինչ պակաս քան զայն, որ կանուխ ասացաւ ՚ի Տեառնէ մերմէ. Եթէ հնար ինչ իցէ գայթաղեցուցանել և զընտրեալ: Եւ զամենայն մարդ սարսուռ և սոսկումն ունէր. և բազումք յակնաւոր մարդկանէ առ երկիւղի գային վաղվաղակի. և որք պաշտօնեայք էին տէրութեան ՚ի հարկէ պարտուցն ոտիպէին երեւել, և ոմանք իսկ ՚ի ծանօթից և ՚ի մերձաւորաց ածեալ լինէին, և յականէ յանուանէ կոչէին մատչել ՚ի զոհն պղծութեան

Ժամայն քաղաքալ տարցին և հրով պրեոցեն: Եւ այս իրք բազում
Ժամանակ մոյագեալ էին յայսմ օրինակի:

**Վաստասներորդ ասուցներորդ . վասն այլոց իրաց զոր պատմեաց
Դիտնեստս :**

Բայց դարձեալ ասաց, թէ յետ այսր կալաւ խռովութիւն իսկ զնոսին զգարագործան, և զյանդգնութիւն գոնդակութեան իւրեանց զոր ունէին առ մէջ մարա պատերազմի ընդ միմեանս դարձուցին զնա, և ընդգարձակեցաւ սակաւիկ մի մեզ. խափանեցու մարտութիւն թարկութեան նոցա զոր ունէին առ մեզ, և նոյնժամ մայն դարձեալ զի յայանեցաւ մեզ փոփոխութիւն նուաճեալ թաւաւորութեանն, յոյժ տարածեցաւ ՚ի զերայ մեր սպառնալիք ահագին երկիւղիւք. և գայր հասանէր հրամանն ահագին ոչ կարի պաւկաս քան զայն որ ասացեալ են ՚ի Տեսառն մերմէ. զի թէ կարասցէ հնարաւ ասելք և ընդարեւոցն զայլ խաղէկեցուցանել: Բայց սակայն զամենայն մարդ սարսուռ և սոսկումն ունէր: Եւ նոյնժամայն ՚ի զլիւաւոր մարդկանէ անաի բազումք, և ոմանք ՚ի նոցանէ ինքեանք զայլին երկիւղիւք, և զոմանս ամէնլով ամէկին ՚ի հրապարակաւ, ՚ի պատճառս հարկաց պահանջելոց, և ոմանք տանջեալ լինէին ՚ի մեր ծաւարաց իւրեանց. և յականէ յանուանէ կոչեալ լինէին նոցա մերձեալ ՚ի զոհմն պղծութեան և աղահրկութեան. և ոմանք ՚ի նո-

և աղտեղութեան. էին և որք դողացեալք և գունատեալք, իբրու թէ ոչ 'ի զոհագործութիւն, այլ անձամբ 'ի սպանդ և 'ի զոհ կռոցն մատչիցին. մինչև այսօր կատականաց լինել բազմութեան ամբոխին՝ որ շուրջն կային, և յայտ լինել ամենայն մարդկան թէ վատասիրտք են և զանգիտող և 'ի մահ և 'ի զոհ: Էին ոմանք՝ որ պատրաստագոյնս ընթանային 'ի բազինս, համարձակ ժպրհութեամբ, որպէս եթէ չէր նոցա լեալ երբեք քրիստոնեայս, և կատարէր 'ի նոսա բան Տեառն մերոյ. եթէ հազիւ կեցցեն: Իսկ այլք՝ կէս մի 'ի սոսա, և կէս մի 'ի նոսա միտէին. ոմանք փախչէին, և ոմանք ըմբռնեալ լինէին, էր որ 'ի կապանս և 'ի բան տըս գնային, և էր որ և զաւուրս բազումս արգելեալ և մինչև յատեան հարցաւործի մատուցեալ՝ ուրանային: Էին դարձեալ և որք տանջանաց ինչ տարեալ քաջութեամբ, 'ի սպառնացելոցն անտի զարհուրեալ տեղի տային: Իսկ ճշմարիտ և երանելի սիւնք Տեառն մերոյ հաստարմատ խարսխեալ 'ի նոսա, ըստ պնդութեան հաւատոց իւրեանց ընկալեալ և զօրութիւն ժուժկալութեան 'ի նմանէ՝ եղեն սքանչելի վկայք արքայութեան նորա: Յորոց առաջինն Յուլիանոս, որ առոտնառութեանն չկարէր ոչ գնալ և ոչ կալ, մատուցաւ երկու ընկերօքն՝ որ բարձեալ բերէին զնա: Երն-

ցանէ դողացեալք և գունատեալք, և իբրու թէ ոչ նոքա մատուցանիցեն զոհսն, այլ եթէ ինքեանք լինելոց իցեն զոհք և զնալք կռոցն. և այսօր կատականաց լինէին 'ի բազում ժողովքոց անտի որ ժողովեալ էին և կային անգ. և յայտնի էին ամենայն մարդկան թէ զահի հարեալ են 'ի մեռանել և 'ի զոհել: Էին ոմանք որ յանձն առեալ պատրաստագոյնս ընթանային մատուցանել զզոհսն, և զօրացեալ էին 'ի համարձակութիւն ժպրհութեան իւրեանց, որպէս մարդք եթէ չիցէ նոցա լեալ բնաւ քրիստոնեայ, զի 'ի վերայ նոցա կատարի բան տեսուն մերոյ, և ճշմարիտքն եթէ հազիւ կեցցեն: Իսկ այլք ոմանք մօտեալ էին յերկոսին կողմանս: Ոմանք փախչէին և ոմանք ըմբռնեալ լինէին. և 'ի նոցունց ոմանց մինչև 'ի կապանս և 'ի բանգս հասին. և ոմանք 'ի նոցանէ և զաւուրս բազումս արգելան, և մինչև մտեալ էին յատեան դատաստանի՝ ուրացան: Իսկ ճշմարիտ և երանելի սիւնքն տեսուն մերոյ հաստատեցան 'ի նմանէ, և ըստ ճշմարտութեան հաւատոյ իւրեանց առին 'ի նմանէ ժուժկալութիւն և զօրութիւն, և եղեն նոքա վկայք սքանչելիք արքայութեան նորա: Զի է առաջինն Յուլիանոս այր պատագոս, զի չկարէր նա ոչ գնալ և ոչ կալ. և մատուցին զնա հանգերձ երկու այլովք

կերաց նորա մին նոյնժամայն ուրացաւ, իսկ միւսն կրննին Եւսուս կոչեցեալ՝ այն է Բարեւիտ, ընդ ծերունոյն Յուլիանու խոստովան եղև զԲրիստոս. զորս և եղեալ ՚ի վերայ ուղտուց, և ընդ ամենայն քաղաքն՝ զոր գիտէք թէ քանի՞ն մեծ է, շրջեցուցեալ և բրածեծ հարկանէին վերամբարձ զնոսա ունելով. և ՚ի վերջէ անշէջ հրով այրեցին զնոսա յանգիման ա. մենայն ժողովրդեան: Իսկ զօրականն, որ մինչդեռ տանէին զսուրբն ՚ի վերայ կայր նոցա՝ և արգելոյր որ անարգէինն զնոսա, յաղաղակել ժողովրդեան ընդդէմ նորա՝ ածաւ յատեան անդ հզօր սպառազէնն Աստուծոյ Բեսաս. քանզի այս անուն էր նորա, արիւղեալ ՚ի մեծի պատերազմի ՚ի վերայ աստուածպաշտութեան գլխատմամբ կատարեցաւ: Եւ այլ ոմն ծննդեամբ լիբէացի, անուամբ և արդեամբ օրհնութեան Աստուծոյ յիրաւի կոչեալ Մակար՝ այն է երանելի, հրապուրանօք ստիպեալ ՚ի դատաւորէն ուրանալ, իբրև չառնոյր նա յանձն՝ կենդանւոյն այրեցաւ: Յետ այսոցիկ Ապեմախոս և Աղէքսանդր՝ յետ բազում ժամանակս երկարելոյ ՚ի կապանսն, և բազում չարաչար կտտանաց համբերելոյ, քերանաց և հարուածոց, ընկեցան ՚ի հուր անշէջ, ընդ նոսին և կանայք չորք: Իսկ Ամմոնեռիա կոյսն սուրբ, զոր յամառ պըն-

որ բարձեալն կարէին զնա, և մինն նոյնժամայն ուրացաւ: Իսկ միւսն զի անուն էր նմա Կորնիոն, որ Թարքմանի լուսաւորաբար, և ինքն Սաբա Յուլիանոս, խոստովան եղեն ՚ի աւր մեր. և եղին զնոսա ՚ի վերայ ուղտուց և ընդ ամենայն քաղաքն զոր գիտէք դուք թէ քանի՞ն մեծ է, շրջեցուցանէին զնոսա և հարկանէին, իբրև նոքա ՚ի բարձու նստէին. և ապա հրով այրեցին յանգիման ամենայն ժողովրդեան: Իսկ զինուոր մի կայր ՚ի վերոյ քան զնոսա, միջդեռ վարեալ տանէին զնոսա, և կայր ընդդէմ այնոցիկ որ աւարդէինն զնոսա. և նոքա զազազակ բարձին վասն նորա. և մերձեցաւ նա իբրև զայր հզօր, և զքեցաւ զսպառազինութիւն Աստուծոյ, և խոստովան եղև և խրախոյս էբարձ. և յայս մեծ պատերազմի որ վասն աստուածպաշտութեան առաքինացաւ և բարձաւ գլուխ նորա: Եւ միւս զի էր աղքատահմն նորա ՚ի Լիբիայ, և անուն նորա կոչեալ Մակար՝ այսինքն երանելի, բայց յոյժ գրգռէր զնա դատաւորն ուրանալ. և իբրև ոչ առ յանձն դատաւորին՝ կենդանւոյն այրեցաւ: Իսկ Ապեմաքոս յետ այսորիկ և Աղէքսանդրոս, իբրև բազում ժամանակս յերկարեցան ՚ի կապանսն, և համբերէին բազում ցաւոց և քերանաց և չարաչար հարուածոց, ընկեցան

դուժեամբ չարարեաց դատաւորն, փոխանակ զի կանխեալ ասացեալ էր նորա չտալ ամենեկին պատառ խանի վասն որոց և հարցանիցէ նա. և ՚ի կալ մնալ կուսին ՚ի բանին, ՚ի մահ վարեցաւ: Ընդ այլա էր և պառաւ մի հեզ և ցածուն՝ Մերկուրիա անուն, և Դիոնեսիա բազմազաւակ՝ որ ոչ առաւել քան զՏէրն սիրեաց զորդիս իւր, մինչև ՚ի տանջանս մատուցեալ սրով ընկալան զմահ, զի կորացեալ ամաչէր դատաւորն և ՚ի կանանց անգամ յաղթահարեալ երևել, զոր ՚ի նախամարտիկ սրբուհւոյն Ամմոնեբիայ զփորձ առեալ էր:

Մատուցան դարձեալ յատեան Հերոն և Ատէր և Իսիդորոս եգիպտացիք, և ընդ նոսա Դիոսկորոս պատանեակ հնգետասանամեայ: Իւ իբրև կամէր դատաւորն զպատանեակն նախ փորձել բանիւք իբրև դիւրալուր որ տղայ, և սպառնալեզօր պատուհասից ահացուցանել զնա իբրև զգիրգ և զտկար. ոչ շողմ բանիցն տեղի տայր Դիոսկորոս և ոչ ՚ի սպառնալեացն երկնէր: Իսկ զայլս վայրենադոյնս տանջեաց, և իբրև ժուժկալէին նոքա պնդութեամբ, ետ հրով այրել զնոսա: Եւ զԴիոսկորոս՝ որ մեծապէս փառաւորէր ա

և նոքա ՚ի հուր: Եւ ընդ նոսին և կանայք չորք և կոյս մի զի անուն էր նորա Ամմոնեբիայ. չարչարեաց զնա յոյժ դատաւորն, և նա հաւառակ կայր դատաւորին: Փոխանակ զի կանխեաց յառաջագոյն եհան ՚ի մտաց իւրոց թէ զայն ինչ որ միանգամ հրամայեսցէ նմա, նա զայն ինչ ոչ խօսեսցի. և իբրև հաստատեաց և ստուգեաց զբանն իւր՝ ՚ի մահ վարեցաւ: Իսկ զայլսն և մի ՚ի նոցանէն էր պառաւ, հեզ և ցածուն. զի անուն էր նորա Ամարկորիայ, և միւս այլ կին, զի էին նորա որդիք բազումք, և ոչ սիրեաց նա զնոսա առաւել քան զտէր մեր, զի անուն էր նորա Դիոնեսիայ: Կորացեալ ամաչեաց դատաւորն քերել զնոսա, քանզի և ՚ի կանանց անգամ յաղթահարեալ լինէր նա, և հրամայեաց սպանանել զնոսա սրով: Իբրև քերանս ինչ ՚ի նոսա ոչ մատուցին, զի փոխանակ ամենեցուն Ամմոնեբիայ մատեալ: Եւ դարձեալ Հերոն և Ատէր և Ասիդորոս, զի էին նոքա եգիպտացիք, և ընդ նոսա պատանեակ մի հնգետասանամեայ, զի առնուն էր նորա Դիոսկորոս կատարեցան: Եւ նախ զառաջինն զպատանեակն կամեցաւ խաբել, մոլորեցուցանել բանիւք պատարանք իբրև տղայ անմեղ, և նեղութիւն վտանկի հասուցանէր ՚ի վերայ նորա չարչարանք տանջանացն, որպէս զի լքեալ լուծցի նա: Իսկ ինքն Դիոսկորոս բնաւ ամենեկն յանձն ոչ առնայր. զի և լսել անգամ դարէր նա ՚ի բանիցն: Իսկ զայլսն մեծապէս քննեաց. բայց նոքա համբերէին. և ետ հրով այրել զնոսա: Իսկ Դիոսկորոս որ

առջի ամբողխին, և ամենայն բանից նորա իմաստութեամբ առնէր զպատասխանին, զարմացեալ ընդ նա դատաւորն արձակեաց, որպէս թէ վասն հասակի տղայութեան նորա ժամանակ դարձի և զղջանալոյ շնորհելով նմա: Եւ այժմ ընդ մեզ է արժանին Աստուծոյ Դիոսկորոս պահեալ 'ի մեծ և յերկարաձիգ պատերազմ:

Եւ Նեմեսիոս ոմն եգիպտացի զրպարտեցաւ իբրեւ աստիճական աւազակաց, և իբրեւ օտար 'ի չարախօսութենէս արձակեցաւ 'ի հարիւրապետէն, և ամբաստանեալ իբրեւ քրիստոնեայ, նովին կապանօք ածաւ առ դատաւորն: Իսկ անօրէնն կրկին քան զաւազակն հարուածովք և տանջանօք չարչարեալ գնա, 'ի միջի նոցուն աւազակաց ետ այրել, և փառաւորեցաւ երանելին ըստ նմանութեան Քրիստոսի:

Եւ ահա դաս մի զինուորաց Ամոն, Զենոն, Պտղոմէոս և Ինգէնէս, ընդ նոսա և Ծերունին Թէոփիլոս՝ կային առաջի դատաւորին. և 'ի դատել ուրուք իբրեւ քրիստոնեայ և 'ի թիւրել տկարանալ նորա յուրացութիւն, կային նոքա և կրճտէին զատամունսն, և դիմօք ակնարկի առնէին, և զձեռս ձգէին, և զնոյն ձև ցուցակի 'ի մարմինս իւրեանց յայտ առնէին: Եւ իբ-

զանչելին և փառաւորեալ էր քան զամենայն ժողովուրդն, իմաստութեամբ առնէր զպատասխանին ընդդէմ ամենայն հարցուածոց նորա. զարմացաւ ընդ նա և թոյլ ետ նմա. և որպէս թէ ժամանակ դարձի զղջանալոյ ետ նմա, վասն հասակի տղայութեան նորա. և այժմ ընդ մեզ է Դիոսկորոս արժանի Աստուծոյ. զի մեծի և ընդ երկար պատերազմի թողաւ նա 'ի մարտէ աստի յայտմանէ: Իսկ այր մի զի անուն էր Նեմիսիոն, զի էր նա եգիպտացի, զրպարտեցաւ իբրեւ թէ այն աստիճական իցէ աւազակաց: Իբրեւ արձակեցաւ նա 'ի հարիւրապետէ անտի յայտ չարախօսութենէ զի օտար էր, և առաջին ոմանք վասն նորա թէ քրիստոնեայ է. և ածին զնա նովին կապանօք առ դատաւորն: Իսկ անօրէնն կրկին քան զաւազակն հարուածովք և տանջանօք չարչարեաց զնա, և 'ի միջի նոցուն աւազակացն այրեաց զնա. և փառաւորեցաւ երանելին ըստ նմանութեան Քրիստոսի: Բայց յանկարծակի գուռք մի զինուորաց Ամոն և Զենոն և Պտղոմէոս և Ինգէնէս, և ընդ նոսա Թէոփիլոս Ծերունի. կային առաջի դատաւորին 'ի ժամանակի միջոցեռ դատէին քրիստոնեայ մի, և թիւրեալ էր նա ուրանալ. կային և կրճտէին զատամունս իւրեանց, և երեսօք իւրեանց ակնարկէին. և զձեռս իւրեանց 'ի վեր ամբառնային, և ցուցանէին նմա զմարմինս իւ-

ըն ամենեքեան 'ի նոսա դարձան, մինչև ուրուք ձեռն արկեալ 'ի նոսա, ընթացան մօտին կացին նորա առաջի բեմի դատաւորին, և յայտ առնէին թէ քրիստոնեայք են: Ընդ որ զահի հարան և դատաւորն և ժողովականք՝ մինչ զի դատափետքն քաջալերեալ պատրաստագոյնս երկէին. և որք դատաւորն նստէին վեհերեալ զանգիտէին: Եւ սղբա այսպէս ի դատատարանի անդ ճոխաբար ճեմէին, և ցնծային վկայութեամբ, կանգնելով Աստուծով իւրեանց յաղթանակ գեղեցիկ:

ԳԼՈՒԽ ԽԲ.

Եւ վասն այլոց ինչ յիշատակելոց 'ի Դիոնիսեայ:

Իսկ այլք բազումք 'ի հաւատացելոց ընդ՝ քաղաքս և ընդ գիւղս ցանեալ ցրուեցան յերեսաց հեթանոսաց, յորոց զմին օրինակի վասն յիշատակեցից: Իսքիւրիոն ոմն անուն գործէր վարձու զգործս գաւառապետութեան միոյ ուրումն 'ի գլխաւորաց տեղոյն, որ և հրամայեալ 'ի տեառնէ իւրմէ զօհել իբրեւ չառնոյր յանձն, նախատակոծ լինէր 'ի նմանէ թշնամանք. և 'ի կալն մնալ իւր 'ի նոյն միտս ժուժկալու-

րեանց: Եւ իբրեւ բարկացան 'ի վերայ նոցա ամենեքին մինչև ձեռնարկեալ էր ուրուք 'ի նոսա և կալեալ ինքեանց ընթացան և մօտին կացին առաջի բեմին գատաւորին, և տսէին վասն անձանց իւրեանց թէ քրիստոնեայք իցեն. այնպէս տհազին էր տեսին, զի և գատաւորն անգամ և որ ընդ նովա էին՝ զահի հարան, և այնքովի որ յատենի անդ էին՝ քաջալերեալ զօրանային. վասն որոյ նորա չարչարանացն համբերեցին, և որք գատէինն զնոսա զարհուրեցան յոյժ: Եւ նոքա անգէն 'ի տան գատաւորին. քարոզեցին և ցնծացան վկայութեամբ, և արար զնոսա աստուած տեսել պանդելիս: Եւ այլք բազումք 'ի քաղաքաց և 'ի շինաց կուտեցան 'ի հեթանոսաց. զի զմի 'ի նոցանէ յիշեցուցանեմ ես յօրինակ երևելի. այր մի զի անուն էր նորա Սքեներիոն, և գործէր նա զգործս գաւառապետութեան 'ի վարձու միումն ումեմն 'ի գլխաւորաց. սմա հրամայեաց տէր իւր զոհս մատուցանել. և իբրեւ ոչ կամեցաւ առնուլ յանձն՝ թշնամանէին զնա. և իբրեւ համբեր նա՝ սպառնայր նմա, և իբրեւ հաստատեալ ժուժկալ լինէր՝ էառ նա ցուպ մի մեծ, և եհար

Թեամբ, յաճախէին սպառնալիք՝ի տեառնէն և Թըշ նամանք, մինչև յաւուր միում առեալ տեառն նորացու պի մեծ ընդ որովայն նորա և ընդ ընդերմն մը խեալ սպան զնա: Եւ զի պիտոյ է մեզ ասել վասն բազմութեան՝ որ ընդ անապատս և ընդ լեռինս մոլորեալ ՚ի քաղցոյ և ՚ի ծարաւոյ, ՚ի ցրտոյ և ՚ի հիւանդութենէ, յաւազակաց և ՚ի գաղանաց կոտորեցան. իսկ որք ապրեցանն վկայք են ընտրութեան և յաղութեան նոցա: Յաւելից աստանօր և գործ մի ՚ի հաւաստիս ճշմարտութեան ասացելոցս: Քերէմոն ոմն Ծերունի անցեալ զաւուրք, եպիսկոպոս Նիլոս քաղաքի, փախեալ ամուսնաւն իւրով հանդերձ ՚ի լեառն Արաբիոն⁹, և ոչ ևս դարձաւ անտի. և Թէպէտ ընդ երկար խուզեալ խնդրեցին զնոսա եղբարք, սակայն ոչ կարացին կալ ՚ի վերայ և ոչ զգիականս նոցա գրտին: Եւ բազումք իսկ յայնմ Արաբիոն լեռնէն գերի վարեցան ՚ի բարբարոս Սարակինոսաց յորոց ոմանք հազիւ փրկեցան բազում ոսկով և այլք կան մինչև ցայսօր: Եւ ցայսօրիկ ոչ ՚ի տարապարտուց ինչ երկրորդեցի, եղբայր, այլ զի գիտասցես, Թէ որպիսի չարիք անցին ընդ մեզ. զի որ առաւել փորձ եղեն, աւելագոյն ևս տեղեակ գտանիցին: Եւ յետ սակաւուց յարէ ապա ՚ի նոյն եթէ. Նոքին իսկ վկայքն սուրբք՝

Նիոթ զորովայն և զգանձակ նորա. և անգէն սատակեաց: Զինչ պիտոյ է ասել մեզ վասն Ժողովրդեանն որ մոլորեալ շրջէին յանապատի անդ և ՚ի քաղցոյ և ՚ի ծարաւոյ, և ՚ի մերկութենէ և ՚ի հիւանդութենէ և. յաւազակաց և ՚ի գաղանաց սատակեալ եղեն: Եւ նոքա իսկ որ առաքինացանն՝ վկայք են նոքա ընտրութեան և յաղութեան նոցա: Բայց եգից ես գործ մի երևելիս. Քերմոն անուն եպիսկոպոս՝ տրամեալ ընդ Ծերութիւն, քաղաքի միոյ որ անուանեալ կոչի Նեզոս: Սա փախեալ ամուսնաւն իւրով հանդերձ ՚ի լեառն արաբացոց և ոչ դարձան, և ոչ կալ ՚ի վերայ նոցա կարացին. և Թէպէտ կարի յոյժ խնդրեցին զնոսա եղբարք, սակայն ոչ զնոսա և ոչ զգիականս նոցա գտին: Բազումք իսկ յայնմ լեռինն արաբացուց վարեցան ՚ի բարբարոս տաճկաց. զի են ոմանք ՚ի նոցանէ՝ որ հազիւ փրկեցան բազում ոսկով, և այլք մինչև ցայսօր ժամանակի: Եւ ցայս զոր երկրորդեցի ես, եղբայր, ոչ եթէ ՚ի զուր տարապարտուց ինչ է, այլ զի եղիցիս գիտել գու, Թէ որպիսի չարիք անցին ընդ մեզ. զի որք աւելագոյն կրթեցան, աւելագոյն ևս տեղեակ են նոցա: Եւ յետ այսորիկ յաւելու և ասէ. Թէ այնքիկ վկայքն սուրբք որք այժմ առաքինի են, և հաղորդք են

որ այժմ առ Քրիստոսի են և արքայութեան նորա հաղորդք, և դատողութեան նորա ակժողակիցք, յոր ժամ ընդ մեզ էին, զոմանս յեղբարց անտի անկեալոց և աղտեղեցոց 'ի ճենճերս զոհիցն կուոց, ընկալան գլխութեամբ. զի տեսին զճշմարիտ զեղծ և զապաշաւ նոցա, և ըստ նորա հաճութեան կամաց հաւատալով գործել՝ որում ոչն կամի զմահ մեղաւորի, այլ զդառնալ նորա յապաշխարութիւն և զկեալ, ընկալան զնոսա և ժողովեցին, և կցորդեցան ընդ նոսա աղօթիւք և հացիւ սեղանոյ: Արդ զնչ վասն սոցա խրատ տայք դուք մեզ, եղբարք, զնչ առնել իցէ մեզ, Հաւասարեացո՞ւք արդեօք միով խորհրդով ընդ վկայսն, և ըզգուշացո՞ւք դատաստանի նոցա և չնորհացն. և որոց ողորմեցանն նոքա՝ գլխութեամբ. դնասցուք և մեք. և կամ թէ համարձակեսցուք առնել անիրաւ զդատաստան նոցա, և քննիչ կալ 'ի վերայ դատաստանի նոցա և խորհրդոց, և զգլխութ քաղցրութեան նոցա տրտմեցուցանել, և զուղղութիւն կարգին տապալել: Զայսռ սիկ 'ի դէպ յոյժ յաւել Դիոնեսիոս վասն այնոցիկ՝ որ 'ի ժամանակս հալածանաց տկարացան 'ի հաւատոս:

արքայութեան նորա. և դատաստանօք նորա գառին նովաւ հանդերձ զոմանս յեղբարց անտի որ անկանն և պարաւորեցան 'ի բամբասանս զոհից, ընկալան զնոսա՝ զի տեսին զեղծ և զապաշաւ անձանց նոցա և զապաշխարութիւն. և գիտացին թէ մարթի ընդունել այնմիկ, որ ոչն ընտել կամի և զմահ մեղաւորի որպէս զապաշխարութիւն նորա. և քննեմիք և ընկալիք զնոսա. և ժողովեցէք և հաստատեցէք և կցորդեցարուք ընդ նոսա աղօթիւք և հաց ուտելով: Արդ զնչ խրատ տայցէք դուք մեզ վասն այսր եղբարցս. զնչ է արժան մեզ առնել, հաւասարել ընդ նոսա միով խորհրդով կամ թէ առնել զդատաստան նոցա անիրաւ, և առնել զանձինս մեր գառուոր կամաց նոցա և զքաղցրութիւն աստուծոյ տրտմեցուցանել, և զուղղութիւն նոցա տապալել:

ԳԼՈՒԽ ԽԳ.

Վասն Նովատեայ և թէ որպիսի՝ ոք էր և զի՛նչ
հերձուած աղանդոյ նորա.

Եւ քանզի ամբարտաւանութեամբ յարեաւ ընդ-
դէմ գայթակղելոցս այսոցիկ 'ի հալածանս՝ Նովատոս
երէց եկեղեցւոյն Հռովմայեցւոց, իբրու զի չիցէ նոցա
յոյս կենաց այնուհետեւ, թէպէտ և զամենայն կա-
տարեացեն՝ որ ինչ յանկեղծ դարձ և 'ի սուրբ խոս-
տովանութիւն պահանջիցի. և եղև նա գլուխ և ա-
ռաջնորդ հերձուածոյն այսորիկ՝ որ խօթամիտ և փը-
քացեալ խորհրդով կ'աքարտուս սուրբս զանձինս կո-
չեցին: Եւ վասն այսորիկ գումարեցաւ ժողով մեծ 'ի
Հռովմ՝ յեօթանասուն եպիսկոպոսաց, և յերիցանց
և 'ի սարկաւազաց բազմութիւն յոյժ. և 'ի գրել իսկ
'ի գաւառաց գաւառաց հովուաց եկեղեցեաց և 'ի
հարցանել ժողովոյն թէ զի՛նչ արժան իցէ առնել.
Վճիռ այսպիսի առաքեցաւ 'ի սիւնհոդոսէն յընդհա-
նուրս առ ամենեսին. ԶՆովատոս և զընդ նմա ժաղը-
հեալս յանդգնութեամբ, և զորս միանգամ համա-
կամս եղբայրատեաց և տմարդի խորհրդոց առնն գլտ.

Քատասներորդ երկրորդ. վասն Նեոտոսեայ թէ մրպես էր նա և
վասն աղանդի նորա:

Զայս զոր ասաց Դիոնեսիոս, վասն այնոցիկ որ հիւանդացան
'ի ժամանակի անդ հալածանաց, և վասն զի հպարտացաւ ամբար-
տաւանեաց 'ի վերայ նոցա Նեոտոս. զի էր նա յառաջ երէց եկե-
ղեցւոյն հռովմայեցւոց զի իբրու թէ այսուհետեւ չիցէ նոցա յոյս
կենաց, և ոչ թէպէտ կատարեացն զամենայն խոստովանութիւն
սիրով և սրբութեամբ. և եղև նա գլուխ և առաջնորդ այնոցիկ որ
հպարտացեալ ամբարտաւանեցին 'ի միտս իւրեանց՝ կաթարոսս,
այսինքն սուրբս. վասն նորա իսկ ժողովեցաւ սիւնհոդոս 'ի Հռոմ՝
քաղաք մեծ՝ վաթսուն եպիսկոպոսաց, և երիցունչ աւելագոյն քան
զնոսա, և սարկաւազունչ և զարձեալ իւրաքանչիւր այլոց աշխար-
հաց հովիւք որ էին յամենայն աշխարհս գրեցին թէ զի՛նչ արժան
իցէ առնել վասն այսր. և ուխտ հաստատութեան հաստատեցին
կացուցին ամենեքին, և թէ Նեոտոս հանդերձ այնքեմբք որ հպար-

ցին, օտարս համարեսցեն զայնպիսինս յեկեղեցւոյ. և զեղբարսն վտանգեալս զեղով ապաշխարութեան բուժեալ առողջացուցեն: Եւ առ այս կան և թուղթք կոռնելեայ եպիսկոպոսի Հռովմայեցւոց առ Փարիսոս առաջնորդ Անտիոքացւոց եկեղեցւոյն. յորում և վասն ժողովոյն՝ որ եղև 'ի Հռովմ, և որ ինչ միանգամ հաճոյ եղև ամենայն եղբարց՝ որ էին 'ի կողմանս Իտալացւոց և Ափրիկեցւոց և յամենայն գաւառսն, յայտ առնէ: Են գարձեալ և այլ թուղթք՝ 'ի Հռոմ լեզու կիպրիանոսի և այլոց եպիսկոպոսաց՝ որ ընդ նմա 'ի կողմանս Ափրիկեցւոց, յորս ցուցանին թէ միաբանին և նոքա այսմ հաւանութեան. թէ արժան է ձեռն տալ փորձանաւորացն, և իրաւամբ տարագիր առնել 'ի կաթողիկէ եկեղեցւոյ զառաջնորդ հերձուածոյն, և որք միանգամ զհետ նորա գնայցեն: Ընդ սոսա է և այլ միւս ևս թուղթ կոռնելեայ վասն ամենայնի՝ որ միանգամ հաճոյ եղև ժողովոյն. և այլ գարձեալ վասն գործոց Նովատեայ, յորմէ չէ ինչ անդէպ ածել աստանօր ինչ ինչ, զի որ միանգամ անցանիցեն ընդ պատմութիւնս՝ եղիցի նոցա գիտել ճանաչել թէ որպիսի ոք էր սա: Արդ կոռնելեայ ցուցանելով Փաբիոսի թէ որպիսի ոք էր Նովատոս, գրէ օրինակ զայս. Եւ զի

տացանն ընդ նմա. և որք միանգամ այսմ խորհրդոց ատելութեան եղբարց իւրեանց միաբանին, զի է սա առանց ողորմութեան զոր եցոյց այս այս, օտար համարեալ իցին նոքա եկեղեցւոյ, և զեղբարսն որ անկեալ իցեն յայս խեղութիւն ապականութեան բժշկեսցեն և ողջացուցեն զնոսա զեղով ապաշխարութեան, հասին և միշտ առ մեզ: Իսկ թուղթքն կիւրիղոսեայ եպիսկոպոսի Հռոմայեցւոց, զոր գրեալ առ Փարիսոս եպիսկոպոս եկեղեցւոյն անտիոքացւոց վասն ժողովոյն որ եղև 'ի Հռոմ քաղաքի, և որ ինչ միանգամ հաճոյ եղև ամենայն եղբարց որ էին 'ի կողմանս յիտալացւոց և յափրիկացւոց և յամենայն աշխարհ. և այլ թուղթք գարձեալ որ գրեալ են 'ի Հռոմ լեզու կիպրիանոսի և այլոց որ ընդ նմա էին 'ի կողմանս ափրիկացւոց, զի նոքոք ցուցին և յայտ արարին թէ միաբանին նոքա այսմ հաւանութեան, եթէ արժան է օգնական լինել այնոցիկ՝ որ անկեալ իցեն 'ի փորձանս. և զի արժան է յիրաւի է քարոզել և տարագիր առնել 'ի սուրբ եկեղեցւոյ զչլուի և զառաջնորդ զայդ որ աղանգի 'ի հերձուածոյ, և որ միանգամ հնազանդին նմա: Մօտեալ մերձեցեալ իսկ էր ընդ թուղթնս ընդ այնս և այլ միւս ևս առ կորնիղոս՝ վասն ամենայնի որ միանգամ հաճոյ եղև ժողովոյն: Դարձեալ և միւս ևս վասն ամենայնի որ ինչ գործեցան

գիտակ լիցիս թէ 'ի վաղուց հետէ եպիսկոպոսութեան ցանկայր այրս այս զարմանալի, և թագուցեալ ունէր յանձին իւրում զայս յախուռն ցանկութիւն. և զորս յառաջագոյն ընդ նմա էին զխոստովանողս քօղարկելով զանմտութիւն իւր՝ խաբեալ մոլորեցուցանէր, Կամիմ ասել զՄաքսիմոս երէց եկեղեցւոյս, և զՈւրբանոս՝ որք երկիցս ժառանգեցին զպարծանս արիական խոստովանութեան, և զՍիտոնիոս և զԿեղերիոնոս՝ այն որ ողորմութեամբն Աստուծոյ քաջութեամբ տարաւ ամենայն տանջանաց, և հաստատութեամբ հաւատոցն իւրոց զհիւանդութիւն մարմնոյ իւրոյ բժշկեաց, և արար յաղթութիւն կատարեալ ընդդէմ թշնամեաց: Արդ սոքին իսկ իբրեւ 'ի միտ առին և ծանեան զնենգութիւն առնն, և 'ի կերպս կերպրս լինել նորա և զստութիւն զերդմանցն և զբանից, զվայրենի անկցորդութիւն, և զգայլաբարոյ խորամանկութիւն՝ թողեալ զնա դարձան յեկեղեցի սուրբ, և զամենայն մեքենայս չարութեան նորա՝ զոր թագուցանէր նա յանձին իւրում, առաջի բազում եպիսկոպոսաց և երիցանց և բազմագոյն աշխարհիկ մարդ-

'ի նշեառս. արժան է մեզ գնել անտի սակաւիկ մի, զի եղիցին գետել ճանաչել թէ որպիսի ոք էր նա որ միանգամ ընթեռնուցուն զգիրս զայս: Արդ նմին են իսկ Փիբիանոսեայ եցոյց Կորնիլիոս թէ որպիսի ոք էր նա, և գրեաց այսպէս: Որ վասն զի, ասէ, եղիցիս գու գիտել, թէ զառաջինն ցանկայր նա եպիսկոպոսութեան սոյն իսկ այս ապուշ և յիմար, և թագուցեալ ունէր յանձին իւրում զայս ցանկութիւն թէթեութեան, և խաբեալ մոլորեցուցանէր զայլս քողով հպարտութեան իւրոյ յայտնի, զի յառաջագոյն էին ընդ նմա խոստովանեալք: Եւ կամիմ ես ասել, թէ որպէս և կամ զիարդ Մաքսիմոս երէց որ առ մեզ էր, և Որբանոս որք երկիցս անգամ առին զպարծանսն առաքինութեան խոստովանութեանն և Սիւնհօգոս և Կաղիանոս այր՝ որ զամենայն չարարանսն համբեր քաջութեամբ ողորմութեամբն Աստուծոյ, և առողջութիւն հաւառոյն նորա զհիւանդութիւն մարմնոյ նորա բժշկեաց, և յաղթեաց նա լի կատարեալ թշնամեաց: Արդ սոյն իսկ արքս այս իբրեւ 'ի միտ առին և տեղեկացան նմա, և ծանեան զնենգութիւնն զոր ունէր նա, և զկերպսն կերպսն լինել նորա և զստութիւն զերդմանցն և զբանիցն, և զի ոչ հաղորդէր նա, և զսէրն նենգութեան նորա, զնային առ 'ի նմանէն, և դարձան եկին յեկեղեցի. և զամենայն մեքենայսն և զչարութիւնն զոր ունէր յառաջագոյն և թագուցանէր յանձին իւրում, կային բազում եպիսկոպոսք և երիցունք և այլ բազում մարդիկ 'ի ժողովրդենէ անտի՝ պատմեցին, և լային և

կան կային և պատմէին. և ողբային և աշխարէին փռ խանակ զի հաւանեալ չարաբարոյ նենգաւոր գազա- նին՝ ժամանակ մի արտաքոյ եղեն՝ ի սուրբ եկեղեցւոյ։ Եւ դարձեալ յետ սակաւու միոյ ասէ։ Չարմանալի ես ի նմա, եղբարք սիրելիք, փոփոխումն և յեղե- ղումն ի փոքր ժամանակի տեսի, զի պանծալին այն մարդ՝ որ ահագին երդմամբ պնդէր և հաս- տատէր թէ չցանկայ եպիսկոպոսութեան, յանկարծ իբրու ի մեքենայէ իմեքէ ժայթքեալ՝ եպիսկոպոս գտաւ ի միջի. և որ վարդապետութեան եկեղեցւոյ և հրահանգաց նորին նախամարտիկ ախոյեան լինել կարծեցուցանէր զինքն, իբրեւ գողանալ և յափշտա- կել կամէր զեպիսկոպոսութիւնն՝ այն որ յերկնից ոչ տուաւ նմա, ընտրեաց նա զերկուս ումանս զանոյոսս զփրկութենէ անձանց՝ իւր զովողս, և առաքեաց զնո- սա ի կողմն մի խապլիոյ յանփառունակ և ի նուա- զեալ. և զերիս եպիսկոպոսս զարս շինականս և զմիա- միտս մեքենաւոր կեղծաւորութեամբն պատրեալ մոլ լորեցոյց, պնդելով թէ հարկ է նոցա գալ վաղվաղա- կի ի Հռովմ, և զհերձուածս ծագեալս անդանօր՝ ընդ այլ եպիսկոպոսունս միջնորդութեամբ իւրեանց լու- ծանել։ Եւ իբրեւ եկին սոքա, որպէս յառաջագոյն ասացի, արք պարզամիտք, և չարահնար արուեստիցն

զջանային փոխանակ այնր զի յանձն առեալ էր նոցա զնենգու- թիւն չարութեան նորա. և եղեն սակաւ մի ժամանակս արտաքոյ քան զեկեղեցի։ Եւ գարձեալ յետ սակաւու միոյ ասաց. եղբարք սիրելիք, թէ քանի փոփոխումն և յեղեղումն տեսի ես ի նա ի փոքր ժամանակեանն. զի սոյն իսկ այր, որ համարի զանձն իւր սուրբ և պարկեշտ, զի հաճէր և հաւանեցուցանէր նա ահագին երդմամբ թէ ոչ ցանկայր նա՝ եպիսկոպոսութեան, յանկարծակի եպիսկոպոս իբրեւ մեքենայիւք երեւի գտեալ ի միջի, զի նա օրէնս- գիր որ կայր փոխանակ իրաց ուղղութեան եկեղեցւոյ ի ժամանա- կի իբրեւ կամեցաւ գողանալ յափշտակել զեպիսկոպոսութիւնն, այն որ յերկնից ոչ տուաւ նմա։ Ընտրեաց նա իւր երկուս հաղոր- գաս որոց զայս անձանց իւրեանց հատեալ էին, և յոքաց զնոսա ի կողմն մի փոքր ի կողմանցն յիտալացւոց, ածել երիս եպիսկոպոսս զարս շինականս և զմիտմիտս, զորս խաբեալ մոլորեցոյց զնոսա մե- քենաւոր կեղծաւորութեամբն զոր նիւթեաց. զի հաւատացուցա- նէր նոցա եթէ պիտոյ է նոցա գալ վաղվաղակի և ընդ այլ եպիսկո- պոսս ի Հռովմ քաղաք. զի որ միանգամ հերձուած ինչ եգեալ իցէ՝ լուծցի, իբրեւ նոքա ևս միջնորդ լինիցին. և եկին, քանզի մարդք

նենգութեան ամփոռձք՝ ըմբռնեալ փակեցան յառաջագոյն պատրաստելոց առ այս նմին նմանող յարանց ոմանց. որք և 'ի տասներորդ ժամուն 'ի գինեբրուս և 'ի շուայտութիւնս՝ մինչդեռ աշխարհս շուրջ գալ թըւէր նոցա, բռնադատեցին զնոսա տալնմա զունայն և կերպարանեալ իմն վայրապար ձեռնադրութիւն եւ պիսկոպոսութեան, զոր դարանակալ նենգութեամբ՝ որ չէրն նմա անկ շորթէր: Յետ ոչ բազմաց՝ մի օրն յեպիսկոպոսացն այնոցիկ դարձաւ եկն յեկեղեցի, և լայր և խոստովան լինէր զմեղս իւր. զոր և վասն աղաչանաց նորա և ամենայն առաջիկայ ժողովողեան ընկալաք զնա 'ի հաղորդութիւն իբրեւ այր մի դուզնաքայ: Եւ փոխանակ եպիսկոպոսացն այնոցիկ՝ այլ եւ պիսկոպոս արարաք և առաքեցաք 'ի տեղիսն ուր էին նոքա: Արդ նախանձայոյզն և վրէժխնդիր աւետարաւ նին ոչ գիտէր թէ մի եպիսկոպոս պարտ է լինել 'ի միում կաթողիկէ եկեղեցւոյ: Յորում՝ ոչ անգիտանայր, քանզի և զիարդ մարթ էր անգիտանալ, զի ուր քառասուն և վեց երիցունք են, եւ թն սարկաւազունք, եւ թն կիսասարկաւազունք, քառասուն երկու ջահնկալք, երդմնեցուցիչք, ընթերցողք և դռնապանք՝ յիսուն և երկու, այրիք և վշտակիրք¹⁰ ամենեքեան աւելի քան զհազար և հինգ հարիւր և զամենեւեան զսոսա շնորհք և մարդասիրութիւն Տեառն

միամիտք էին, որպէս յառաջագոյն ասացաք: Ըմբռնեալ կապեցան նոքա 'ի մեքենայս կեղծաւորութեան մարդոց չարաց, մարդք պղծութեալք նմանողք նմին 'ի տասն ժամն իբրեւ արեալք էին, բռնադատեցին զնոսա տալ նմա ձեռնադրութիւն, հայեցեալ և ընդունայն զեպիսկոպոսութիւնն, այն որ դարանակալ և կեղծաւորութեամբ չարաւ պահանջէր զնա, իբրեւ չէր նմա արժանի: Եւ մի 'ի նոցունց յայնցանէ յետ սակաւ միոյ ժամանակեան դարձաւ և եկն յեկեղեցի, լայր և խոստովանէր զմեղս իւր թէ հաղորդեցաք ընդ նմա իբրեւ ընդ այր մի դուզնաքայ: Աղաչէր և խնդրէր յԱստուծոյ վասն որոյ ամենայն ժողովուրդն թէ փոխանակ եպիսկոպոսացն այնոցիկ այլ եպիսկոպոս արարաք, և առաքեցաք 'ի տեղիսն ուր էին նոքա: Արդ այն պահանջիցն աւետարանի ոչ գիտէր եթէ մի եպիսկոպոս պիտոյ է լինել 'ի մի կաթողիկէ եկեղեցի, այն զոր ոչն ճանաչէ զնա. զի ուր քառասուն և վեց երեց են, և եւ թն սարկաւազ, և երդմնեցուցիչք, և ընթերցիչք, և դաստիարակք յարմարեց յիսուն և երկու և այլովն եղելովք հանդերձ աւելի քան զհազար և զհինգ հարիւր և զամենեւեան շնորհք և ողորմութիւն տեսն մե-

մերոյ կերակրէ. և սակայն այնչափ և այնպիսի կարևոր խումբ բազմութեան յեկեղեցւոյ, և աստուածային խնամոց տեսչութեամբ ճոխացեալ, և թուով առաւելեալ յոյժ յոյժ ժողովրդեամբն՝ ոչ կարաց խոտորեցուցանել ինչ զնա՝ ի յուսահատ յանդգնութենէն և դարձուցանել յեկեղեցի: Ընդ այլ ևս բանս յարէ դարձեալ այսպէս. Ասասցուք արդ աղէ, թէ յոր գործս արդեանց և յոր քաղաքավարութիւն կենաց ապաստանեալ նորա և զհետ եղև եպիսկոպոսութեան: Մի թէ՛ ի սկզբանէ յեկեղեցւոյ շրջէր նա, և նահատակութիւնս բազումս վասն նորա նահատակեցաւ, և վտանգս և վիշտս մեծամեծս և ծանունս վասն աստուածպաշտութեան կրեաց. զի պատճառք հաւատալոյ նորա սատանայ եղև, որ եմուտ և շատ իսկ ժամանակս բնակեցաւ ի նմա. և խնամս օգնականութեան գտեալ նորա յերդմնեցուցաց, իբրև անկաւնա՝ ի հիւանդութիւն դառնութեան և մերձ համարէր ի դրունս մահու, անդէն ի նոյն մահի՛նս՝ յոր անկեալ դնէր, հեղին ի վերայ նորա ջուր մկրտութեան և էառ կնիք, եթէ արժան իցէ էառ ասել. զի իբրև յարեաւ նա յախտէ անտի հիւանդութեան, չկատարեցաւ ի վերայ նորա այլն ամենայն, զոր ըստ օրինաց եկեղեցւոյն արժան էր նմա ընդունել, և ոչ

րոյ կերակրեն: Իսկ զայնպիսին և ոչ իբրև այսպիսի ամենայն ժողովուրդն որ առաւել է՝ ի մէջ եկեղեցւոյ, և թիւ համարոյ իւրոյ որ ի ձեռն փութոյ Աստուծոյ հանգերձ բազում ժողովրդեամբ որ անթիւ իցէ. յայսպիսւոյ յուսահատութենէ ոչ կորացոյց զնա և դարձոյց յեկեղեցի: Եւ դարձեալ անդերձ այլովք յաւելու և ասէ զայս. զի յայսմ հետէ ասացաք, թէ վասն որպիսի գործոյ, և վասն որպիսի վարուց յուսացեալ ապաստան եղև, և ինդրեաց զեպիսկոպոսութիւն. միթէ՛ ի սկզբանէ յեկեղեցւոյ շրջէր նա. և պատերազմն բազումս կրեալ էր նորա վասն նորուն եկեղեցւոյ, և ի վիշտս բազումս և ի մեծամեծս եղեալ էր նորա վասն աստուածպաշտութեան. զի նորա պատճառք հաւատալոյ սատանայ եղև. զի եմուտ և բնակեցաւ ի նմա ժամանակս բազումս, և օգնեալ լինէր նա յերդմնեցուցաց անտի: Բայց անկաւնա յախտ չարաչար, և ի հիւանդութիւն գառնութեան. և իբրև համարեցաւ թէ մերձ իցէ նա ի մեռանել, անդէն ի նոյն մահի՛նս յորում անկեալ դնէր հեղին ի վերայ նորա ջուրս մկրտութեան և էառ կնիք: Եթէ արժան իցէ վասն այնպիսւոյն թէ առն: Եւ իբրև յարեաւ յախտէ անտի հիւանդութեանն, ոչ եղև արժանի այլոց իրաց որպէս արժան

կնքեցաւ նա յեպիսկոպոսէ. իսկ եթէ այսմ չեղև նա արժանի, զիարդ ընկալաւ զՀոգին սուրբ: Եւս սակաւու միոյ ասէ դարձեալ. Որ առ երկչոտ վատասըրտութեան և առ սիրել զկեանս աշխարհիս 'ի ժամանակս հալածանաց ուրացաւ թէ իցէ երէց: Զի իբրև աղաչէին և խնդրէին 'ի նմանէ սարկաւագունքն ելանել նմա 'ի տանէն՝ ուր արգեալ էր զանձն իւր, հասանել յօգնութիւն եղբարց, որպէս և արժան էր երիցուն ըստ կարի իւրում ձեռն տալ սատարութեան վտանգելոց և կարօտելոց, նա այնպէս չլսելոյն արար աղաչանաց նոցա, մինչև դժկամակեալ եթող զնոսա և սրացաւ անտի: Ոչ ևս այսուհետև կամիմ ես երէց լինել, ասէր, զի այլ վարս և այլ գնացս սիրեմ: Եւ յետ այլոց բանից յարէ դարձեալ թէ. Այս այս գերապայծառ, եթող զեկեղեցին Աստուծոյ, յորում հաւատացն և զաստիճան երիցութեան ընկալաւ 'ի շնորհաց անտի ձեռնադրիչ եպիսկոպոսին, զոր իբրև արգելուին ուխտ եկեղեցւոյն և բազումք իսկ 'ի ժողովրդեանէն՝ թէ չէր օրէն 'ի մահիձն հիւանդութեան ջրովն հեղուվ կնիք առելոյն 'ի վիճակ ժառանգաւո.

է նմա ընդունել ըստ օրինաց եկեղեցւոյ, այսինքն կնքել նմա յեպիսկոպոսէ: Իսկ թէ այսմ արժանի նա ոչ եղև, զիարդ ընկալաւ զՀոգին սուրբ: Եւս սակաւիկ մի ժամանակեան ասաց դարձեալ. զի նա, ասէ, առ երկիւղի իւրում և առ սիրել զկեանս աշխարհիս այստրիկ, 'ի ժամանակի հալածանացն ուրացաւ թէ բնաւ չէ երէց: Եւ իբրև աղաչէին և խնդրէին 'ի նմանէ սարկաւագունքն ելանել նմա 'ի տանէն ուր արգելեալ էր զանձն իւր անդ. օգնական լինել եղբարց որպէս և արժանի իցէ, և որչափ կարիցէ երիցու օգնական լինել, որ կայցեն 'ի մէջ վտանկի նեղութեան, և կարօտ իցեն օգնականութեան: Իսկ նա այնպէս հրաժարեաց զի մի հաւանեացի սարկաւագացն որ աղաչէին զնա. զի իբրև եցոյց նա նոցա երեսոս խստութեան, թողին զնա և մեկնեցան 'ի նմանէ. զի ասէր թէ քնկաթմ ես այսուհետև լինել երէց, վասն զի այլ վարս և այլ գնացս սիրեմ: Եւ դարձեալ իբրև էանց նա սակաւիկ մի՝ յաւելու և ասէ. զի եթող նո՞ այն որ համարեցան զանձն իւր առաքելին, զեկեղեցի Քրիստոսի, այն զի 'ի նմա հաւատաց նա, և արժանի եղև երիցութեան. զի շնորհ կամեցաւ առնել նմա եպիսկոպոսն, այն որ եղ 'ի վերայ նորդ ձեռն զերիցութեանն. իբրու չէր կամեցեալ ընդ նմա ուխտն եկեղեցւոյ և բազումք 'ի ժողովրդեանէն անտի. քանզի չունէր նա իշխանութիւն խառնել յուխտ եկեղեցւոյ ըստ օրինաց այր մի որ 'ի մահիձն իւր 'ի հիւանդութեան ժամանակի արկին 'ի վերայ նորա ջուրս մորտութեան: Իսկ նա աղաչէր հաւանեցուցանէր զնո.

րաց ամբառնալ. աղաչէր զնոսա եպիսկոպոսն և հաւանեցուցանէր թէ սմա միայն թոյլ տուք տալ զձեռնադրութիւնս: Յաւելու ապա և զայլ գործ անհեթեթ թեթ թե չարագոյն զառնէս քան զանցեալս ամենայն: Յորժամ մատուցանէր, ասէ, պատարագ, և բաշխէր և տայր իւրաքանչիւր զիւր մասն, փոխանակ օրհնութեան 'ի վերայ ողորմեւեացն այնոցիկ, բուռն հարկաւ նէր երկրորումք ձեռամբք զմատուցելոցն յօրէնս սըրբութեան և ստիպէր զնա երգչուլ, և չթողջր մինչև տուեալ ասել, զի զնորուն իսկ զբանան երկրորդեցից. Երգուիր դու ինձ, ասէր, 'ի մարմին և յարիւն Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի, զի ոչ թողցես դու զիս երբեք և դարձցիս 'ի կոռնելիոս: Եւ մարգն այն տառապեալ ոչ ճաշակէր, մինչև ոչ նղովէր զանձն իւր. և յառնուին զհացն փոխանակ ամէն ասելոյ. Ոչ ես դարձայց, ասէր, առ կոռնելիոս:

Եւ յետ այլոց բանից ասէ դարձեալ (կոռնելիոս): Զայս գիտաւթիր, զի մերկ և թափուր մնայ նա, զի օր ըստ օրէ թողուն զնա եղբարք և դառնան յեկեղեցիս. Զոր և երանելի վկայն Մովսէս, որ 'ի վերջին աւուրս վկայեաց առ մեզ գեղեցիկ և սքանչելի վկայութեամբ, մինչդեռ յաշխարհի էր՝ իբրև ետես զժպրհութիւն համարձակութեան նորա, մերժեաց զնա 'ի հաղոր-

սա, թէ սմա միայն թոյլ տուք, թող եգից ձեռն 'ի վերայ սորա: Իայց դարձեալ և այլ միւս ևս չարիս որ չար էր քան զայլս յաւելու և ասէ: Զի յորժամ մատուցանէր պատարագ, և բաշխէր և տայր իւրաքանչիւր մարդոյ զիւր մասն, փոխանակ զի օրհնեացէ նա զմարդիկ տկար որ առնուին 'ի նմանէ՝ բուռն հարկանէր երկում ձեռամբք իւրով զձեռանէ առն այնորիկ որ առնոյր զմասն, և ստիպէր երգչուլ այսպէս. զնորուն զբանն երկրորդեմ ես. Երգուիր դու ինձ, ասէ, 'ի մարմին և արիւն տեսուն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի, զի ոչ թողցես դու զիս երբեք, և դարձցիս առ կորնելիոս. և մարգն այն տառապեալ ոչ լինէր հաղորդեալ մինչև նղովէր զանձն իւր. զի փոխանակ թէ ասացէ նա ամէն. յորժամ առնոյր զհացն զայն՝ զայս ասէր մարգն այն. թէ ոչ դառնամ ես առ կորնելիոս: Յետ այլոց բանից ասէր դարձեալ, զայս եղիցիս դու գիտեւ. զի յայսմ ամենայնէ մարկացեալ մնաց նա թափուր. զի օրջատօրէ հաւնապազօր թողուն զնա եղբարք և դառնան յեկեղեցի: Զի զայն իսկ զայս և Մովսէս վկայ երանելի, այն որ վկայեացն առ մեզ յառաջ փոքր մի ժամանակք զգեղեցիկ վկայութիւն և սքանչելի, մինչդեռ կենդանի էր յաշխարհի. իբրև ետես զժպրհութիւն հա-

գուլթենէ իւրմէ, և զհինգ երիցունս՝ որ պատահեցան ելին յեկեղեցւոյ: Եւ ՚ի կատարածի անդ թըղթոյն կարգէ նա զթիւ եպիսկոպոսացն՝ որք ՚ի Հռովմ՝ գտեալ դատապարտեցին զանմուծիւն Նովատոսի, ընդ անուանցն նշանակելով և զվիճակս աթուոց նոցին. նոյնպէս և որոց ոչ գոլով ՚ի Հռովմ միաբանեցան ՚ի հեռուստ թղթովք իւրեանց ընդ զճիւս գումարելոցն անդ, ընդ անուանցն յիշատակէ չէզրիւս և զմիոյ միոյ քաղաքանին: Զայս ամենայն յայտնապէս գրեաց Կոնստնդիոս եպիսկոպոս առ Փաբիոս Անտիոքացւոց:

ԳԼՈՒԽ ԽԴ.

Պատմութիւն Դիոնեսիոս վասն Սերապիոնի ուրուսն:

Առ սոյն ինքն Փաբիոս՝ որ միտէրն երբեմն յայս աղանդ գրելով Դիոնեսիոս եպիսկոպոս Աղէքսանդրացւոց, բազում ինչ զապաշխարուծենէն խօսելով և զնահատակութենէ վկայիցն՝ որք փոքր մի յառաջագոյն յԱղէքսանդրիա կատարեցան. ընդ այլ պատմու-

մարձակութեան նորա և զհպարտութիւն ամբարտաւանութեան նորա, կապեաց զնա ՚ի հաղորդութենէ կցորդելոյ, զնա և զհինգ ևս երեց որ պատահեցան և ելին յեկեղեցւոյ: Եւ ՚ի կատարածի անդ թըղթոյն կարգէր նա զանուանս եպիսկոպոսացն, որ եկին ՚ի Հռոմ՝ քաղաք և եգիս ՚ի տեղի զչարինն Նեոտեայ, զի եջոյզ զանուանս նոցա և զեկեղեցիան յորում կային ՚ի նոսա. և զայնոցիկ որ ոչ եկին ՚ի Հռոմ՝ քաղաք, այլ միաբանեցան թղթովք իւրեանց ընդ այնոսիկ որ եկինն՝ յիշեցուցանէ և զնոցուն իսկ զանուանս և զքաղաքացն յորում կային ՚ի նոսա: Զայս ինչ գրեաց Կոնստնդիոս առ Փերիոս եպիսկոպոսն անտիոքացւոց:

Քառասներորդ երրորդ. պատմութիւն վասն Դիոնեսիոսի և Սերապիոնիայ:

Սմէն իսկ այսմ Փերիոսեայ՝ որ թիւրեալ էր յայս աղանդ հերձուածոց, և Դիոնեսոս եպիսկոպոսն աղէքսանդրացւոց գրեաց և պատմեաց քաղում խօսս թղթովք իւրովք վասն ապաշխարութեան, և կարգեաց զպատերազմանս զայնոսիկ, որ վկայեցինն յառաջ փոքր մի ժամանակօք յԱղէքսանդր քաղաքի: Եւ հանդերձ միւս

Թիւնս յաւելլու և զայսպիսի ինչ դէպս լի զարմանալեօք. զոր և հարկ է յեռուլ 'ի գիրս այս պատմութեան, և ունի բանս օրինակ զայս. Եդից քեզ, ասէ, օրինակ մի՞ որ առ մեօք պատահեցաւ: Սերապիոն ոմն էր առ մեզ Ծերունի հաւատացեալ, Ժամանակս բազումս կեցեալ անարատ. և 'ի փորձանս հալածանաց անկեալ, խնդրէր սա ընդ երկար և աղաչէր, և ոչ ոք միտ գնէր նմա, զի զոհեալ էր նորա: Եւ եղև նմա հիւանդանալ, և զաւուրս երիս անկեալ դնել անխօս ամենեւին և անզգայ, և իբրև յաւուրն չորրորդի սա կաւիկ մի զարթեալ, կոչեաց զթոռն իւր 'ի դատերէն՝ և ասէ ցնա. Մինչև յերբ ունիցիք դուք զիս, որդեակ, փութացարուք աղաչեմ, և վաղագոյն արձակեցէք զիս. երթ կոչեա դու ինձ զմի ոք յերիցանց անտի. զայս ասէր նա և անդէն անբարբառ լինէր: Ընթացաւ պաւտանեակն երթալ զկնի երիցուն. և էր Ժամն գիշեր. և ինքն իսկ երէցն խօթ էր և չկարաց գալ: Եւ զի պատուէր հրամանի տուեալ էր իմ, Թէ որ միանգամ մերձ իցէ փոխել 'ի կենացս, եթէ ինդրեսցէ, և մաւնաւանդ Թէ յառաջագոյն իսկ աղաչեցեալ իցէ, համարձակ լիցի նմա յուսով բարեաւ ելանել յաշխարհէ. վասն որոյ ետ նա պատանեկին փոքրիկ մասն մի յօրինացն, և հրամայեաց նմա Թանալ և դնել 'ի բերան Ծերունւոյն: Դարձաւ պատանեակն և եբեր. և

պատմութեամբ իրէ իր որ լի էին սքանչելեօք պատմեաց նա, և զայն ևս արժան է գնել յայս գիրս: Սի նա այսպէս օրինակ մի ասէ, որ ինչ եղև առ մեզ եդից առաջի քո զՍերապիոն Ծերունի և զհաւատացեալ. զի բազում Ժամանակս կեցեալ էր նա անարատ: Բայց 'ի Ժամանակի անդ փորձութեան և հալածանաց անկաւ նա. իբրու Ժամանակս բազումս խնդրէր և աղաչէր, և ոք ոչ հայէր ընդ նա, բռնողի զոհեաց նա. այլ իբրև հիւանդացաւ նա աւուրս երիտ, և անկեալ գնէր և խօսէր, և խորտումն ինչ իրիք չգտանէր 'ի նմա. և յաւուրն չորրորդի սակաւիկ մի զարթեալ, կոչեաց զթոռն իւր և ասէ ցնա. Որդեակ, մինչև յերբ ունիք դուք զիս աստէն. երթ կոչեա դու ինձ զմի ոք յերիցանց անտի. և իբրև զայս ասաց, զարձեալ գնէր նա և խօսէր: Ընթացաւ պատանեակն երթալ զկնի երիցուն. և էր Ժամն գիշեր. իսկ նա հիւանդ էր, և երթալ ոչ կարաց: Վասն զի տուեալ էր իմ պատուէր հրամանի, Թէ որ միանգամ ելանէն յաշխարհէ, եթէ ինդրեսցեն և մանաւանդ, Թէ յառաջագոյն ևս աղաչեցեալ իցէ, համարձակեալ լիցի նոցա յուսով բարեաւ ելանել յաշխարհէ աստի: Եւ նա պատանեակն ասկաւ

իբրեւ մերձ էր՝ մինչեւ մտեալ նորա՝ ի տուն, զարթեալ գարձեալ Սերապիոն, և ասէ. Եկիր որդեակ, երէցն ոչ կարաց գալ. արա դու վաղվաղակի որ ինչ հրամայեցաւ քեզ, և արձակեա զիս ելանել ի կենացս: Եւ եթաց պատանեակն և եհեղ ընդ բերանն, և իբրեւ եկուլ, նոյնժամայն արձակեաց զողին: Եւ ահա ճչ արդեամբք իսկ յայտ եղև, զի վասն այնորիկ պահեցաւ նա և երկարեցաւ ի կեանս, զի արձակեացի. և սրբեալ ի մեղաց անտի անօրէնութեան իւրոյ՝ վասն բազմապատիկ բարեացն յառաջագոյն գործելոյ, կարասցէ դասիլ ի թիւս խոստովանելոցն ի Քրիստոսէ:

ԳԼՈՒԽ ԽԵ.

Թոռոր Դիոնեսեայ առ Նովատոս:

Տեսցուք արդ թէ սոյն այս Դիոնեսիոս որպիսի թուղթս գրեաց առ Նովատոս, որ խռովէրն յայնժամ զեղբայրութիւն եկեղեցւոյն Հռովմայեցւոց՝ և զի զպատճառս գժտութեան և հերձուածոյն զեղբարք ոմամբք արկանէր, որպէս թէ յանկամս ի սո-

ւիկ մի օրէնս, և հրամայեաց նմա թահալ և գնել ի բերան ծերունոյն: Եկն պատանեակն և երեր. բայց իբրեւ մերձ եղև ի հասանել, մինչեւ մտեալ էր նորա, զարթեալ գարձեալ Սերապիոն և ասէ. եկիր որդեակ. և նա ասաց նմա թէ երէց ոչ կարաց գալ: Ասէ ցնա. Արդ դու արա որ ինչ հրամայեցաւ քեզ, վաղվաղակի փրկեա զիս: Եւ եթաց պատանեակն, և հարկ նմա ընդ բերանն: Եւ իբրեւ եկուլ, նոյնժամայն արձակեաց զողին: Արդ ահա ոչ արդեամբք յայտ եղև այս զի վասն այնորիկ պահեցաւ և ընդերկարեցաւ, զի արձակեացի. և իբրեւ ջնջեան մեղք անօրէնութեան նորա եղիտ նա զխոստովանութիւնն իւր զբարեացն զոր գործեալ էր նորա յառաջագոյն: Զայս ինչ գրեաց Դիոնեսիոս:

Քառասներորդ յորրորդ. Թոռոր զոր գրեաց Դիոնեսիոս առ Նևոտոս:

Տեսցուք գարձեալ այժմ թէ սոյն իսկ այս Դիոնեսիոս զինչ գրեաց առ Նևոտոս. զի երկեցուցանէր յայնժամանակի զեղբայրութիւնն որ էր ի Հռոմ քաղաքի. վասն զի ունէրնա զպատճառս զօմանց յեղբարց անտի. նոքա ստիպեցին նմա գալ յայս աղանդ

ցանկ մղեալ դայր յայս, տես որպէս գրէ նմա երա-
նելին:

Դիմենտիոս Նովատոսի եղբօր խնդալ:

Եթէ որպէս ասեսդ յոչ կամս եկիր դու յայդ,
յայտ արա զայն 'ի հեռանալդ քո կամովին: Պարտ է
քեզ ամենայնի ժուժկալել, զի մի եկեղեցի Քրիստո-
սի պատառեսցի: Զի ոչ փոքր ինչ պարծանք են վկա-
յութեամբ չարչարանս յանձն առնուլ, զի մի ղեկե-
ղեցին պատառեսցես, քան եթէ զի մի կոռոց զոհես-
ցես. և ըստ իս մեծագոյն ևս է այս քան զայն. զի
անդ վասն միոյ և եթ քոյին անձինդ, իսկ աստ 'ի վե-
րայ ամենայն եկեղեցւոյ նահատակիս: Եւ այժմ իսկ
արդ եթէ հաւանեցուցեալ ստիպեսցես զեղբարս գալ
'ի միաբանութիւն, մեծ լիցին ուղղութիւնքդ քան
զմեղս քո. և ոչ իսկ 'ի մեղս, այլ մանաւանդ 'ի գո-
վութիւն քեզ համարեսցի: Իսկ եթէ չկարիցես ա-
ծել զանհաւանսն, փութա ապրեցո՛ղ զանձն քո: Ողջ
լինել քեզ ըղձամ խաղաղութեամբ 'ի Քրիստոս:

Զայսոսիկ առ Նովատոս:

հերձուածոց. և տես դու զիարդ գրեաց նա առ նա: Դիմենտոս առ
Նեոտոս եղբայր ողջոյն: Եթէ որպէս ասես դու, թէ ոչ 'ի կամս
քո եկիր դու յայդ իրս. ցոյց և յայտ արա, 'ի հեռանալ քում կա-
մք քովք՝ արժան իսկ է ամենայնի համբերել քեզ վասն այս, զի
մի պատառեսցես ղեկեղեցի Աստուծոյ. և այս վկայութիւն, զի մի
պատառեսցէ ոք ղեկեղեցի, չէ փոքր պարծանք սորա քան զայնք,
զի մի ոք պաշտեսցէ զկուսս. բայց այսպէս ասեմ, և առաւել ևս է
քան զայն. Զի անդ վասն միոյ անձին իւրոյ վկայէ, իսկ աստ փոխա-
նակ ամենայն եկեղեցւոյ վկայէր. և այժմ եթէ հաւանեցուցես,
և ընդառաջես զեղբարս գալ նոցա 'ի միաբանութիւն՝ լինի մեծ ա-
ռաքինութիւն քո քան զմեղս քո. և այն մեղք համարեալ քեզ ոչ
լինի, այլ այս առաքինութիւն գովեալ փառաւորի: Այդա եթէ ոչ
կարենս դու հաւանեցուցանել զնոսա, ապրեցուցանելով ապրե-
ցուղիւր զանձն քո, զի իցես դու առողջ և մերձաւոր խաղաղու-
թեան 'ի Քրիստոս. աղօթս առնեմ 'ի վերայ քո:

ԳԼՈՒԽ ԽԶ.

Ե: Վասն այլոց բոլորոց Դիոնիսեայ:

Գրեաց դարձեալ Դիոնեսիոս և առ եղբարս՝ որ յԵփեսոս վասն ապաշխարութեան, յորում զնէնա զԹուեցեալն իւր վասն անկեղծն ՚ի հաւատոց, զանազանելով զաստիճանս յանցաւորութեան նոցա: Է նորա և առանձին գիրք վասն ապաշխարութեան առ Կոնոն եպիսկոպոս Հերմոպոլեայ եկեղեցւոյն: Է և միւս այլ խրատական առ հօտ իւր յԱղէքսանդրիա. միւս ևս առ Որոգինէս գրեալ վասն վկայութեան. Թուղթ և առ եղբարս Լաոդիկեայ եկեղեցւոյն՝ որոց առաջնորդ էր Թէլիմիդրէս եպիսկոպոս. նոյնպէս և առ Հայս վասն ապաշխարութեան, որոց եպիսկոպոս էր յայնժամ Մեհրուստան: Ի վերայ այսոցիկ ամենեցուն և առ Կոննելիոս եպիսկոպոս Հոլովայ ՚ի պատասխանի Թղթոյ նորա՝ որ ընդդէմ Նովատեայ, յորում աղաչեալ ասէ զինքն ՚ի Հելենոսէ յեպիսկոպոսէ Տարսոնի Կիլիկեցւոց, և յայլոց միաբանելոց ընդ նմա, զոր օրինակ ՚ի Փերմիլիանու Կապադովկեցւոց և ՚ի Թէոկտեստեայ Պաղեստինացւոց՝ երթալ ՚ի Ժողովն

Քասսաներոյդ հինգերորդ. վասն այլոց բոլորոց Դիոնեսեայ:

Զայս իսկ զոր ասացաք յառաջագոյն գրեաց Դիոնեսոս առ Նեոտոս: Գրեաց Թուղթ և առ այնոսիկ որ յԵփեսոսն են վասն ապաշխարութեան զի ՚ի նմա կատարեաց զկամս իւր, որ վասն այնոցիկ էր որով քայլեակեցանք. և առ Կոնոն եպիսկոպոս ՚ի Հերմոպոլսէ: Է նորա և այլ միւս և վասն ապաշխարութեան: Ե միւս վասն խրատու առ իւր Ժողովորդ անգր յԱղէքսանդրիա. և այլ միւս ևս է նորա՝ զոր գրեաց առ Որոգինէս վասն վկայութեան, և առ եղբարս որ են ՚ի Լաոդիկա. զի էր նոցա եպիսկոպոս Թադմոփորոն, և առ այնոսիկ որ էին յԱրմենիա, զի էր նոցա եպիսկոպոս Մեհրուստան: Գրեաց դարձեալ վասն ապաշխարութեան: Ե հաւ դերձ այսու ամենայնիւ, և առ Կորնելիոս եպիսկոպոս Հոլովայ քաղաքի. զի առեալ էր նորա Թուղթ վասն Նեոտոսեայ. և ՚ի նմա եւցոյց զնա, Թէ աղաչեցին զնա Հեղենոս եպիսկոպոս Տարսոն քաղաքին Կիլիկեցւոց՝ այլովք հանգերձ որ էին ընդ նմա այսինքն, Պարմելիանոս Կապովկեցւոց, և Թէոկտեստոս Պաղեստինացւոց, զի

յԱնտիոք, յորում ջանային ոմանք զօրաւիգն կալ աղանդոյն Նովատոսի: Ընդ այսոսիկ յաւելլու յիշատակել, լուր հասեալ նմա եթէ հանգեաւ Փարբոս, և փոխանակ նորա կացուցաւ Դեմետրիանոս եպիսկոպոս Սնտիոքացւոց եկեղեցւոյն: Գրէ և վասն Երուսաղէմացւոց եպիսկոպոսին այսպէս եթէ. Երանելի Աղէքսանդրոս 'ի տան բանտի գորով՝ հանգեաւ երանութեամբ: Զհետ գայ ապա և այլ թուղթ նորին Դիոնեսեայ առ եղբարս՝ որ 'ի Հռովմ տարեալ 'ի ձեռն Հիպոդիտեայ իբրև պաշտօնէի նորա. առ նոսա դարձեալ վասն խաղաղութեան. սապէս և վասն ապաշխարութեան. և միւս այլ առ խոստովանողսն՝ որք 'ի խորհուրդս Նովատեայ միտեալ սատարէին նմա. և այլ ևս երկուս թուղթս առ նոսա դարձեալ՝ 'ի զջառնալ նոցա և 'ի դառնալ յեկեղեցի Քրիստոսի: Եւ առ այլս բազումն նոյնպէս 'ի ձեռն գրոց խօսելով, որոց միանգամ մինչև ցայսօր ժամանակի փութածան օրողք են բանից նորա, եթող նոցա բազմադիմի շահս օգտութեան:

գրեցին նոքա առ նա՝ գալ նմա 'ի Ժողովն որ եղև յԱնտիոք քաղաքի. քանզի էին ոմանք որ կամէին հաստատել կացուցանել զաղանդն Նեոտոսեայ: Եւ այսու հանգերձ գրեաց նա, զի ցուցին նմա թէ հանգեաւ Փերբոս, և կալաւ զկնի նորա Դեմետրիանոս եպիսկոպոս որ անդ էր: Բայց գրեաց նա և վասն եպիսկոպոսին Երուսաղէմի. Եթէ Աղէքսանդրոս, ասէ, սքանչելի 'ի ժամանակի իբրև էր նա 'ի տան բանդին՝ հանգեաւ երանութեամբ: Բայց է նորա և այլ թուղթ, զոր գրեաց նա այնոցիկ որ 'ի Հռովմ քաղաքին են, զոր տարաւ Հիպոդիտոս, նոցուն իսկ այնոցիկ: Գրեաց և վասն խաղաղութեան. և միւս ևս վասն Ապաշխարութեան. գրեաց և առ խոստովանեալսն որ էին անդ, զի հաճեալ և հնազանդեալ էին մօտցն Նեոտոսեայ: Եւ դարձեալ նոցուն իսկ գրեաց նա թուղթ երկրորդ իբրև դարձան յեկեղեցի: Եւ այլոց բազմաց գրեաց նա իբրև զայս, և եթող զշահ օգտութեան ամենայնի, որ միանգամ մինչև ցայսօր ժամանակի փութածով պնդութեամբ հաստատեալ ունէին զբանս նորա:

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ

ԳԼՈՒԽ ԺԲ. ¹ — « Ի Հռոմացւոց եկեղեցւոյն » . Հռոմոս քաղաք է 'ի Կիլիկիա :

ԳԼՈՒԽ ԺԲ. ² — « Յաւուրս մեր 'ի Սիկիլիա գեղերելով » . Պորփիրոս՝ որ Տիւրացին էր ծննդեամբ և Ղոնկինոսի աշակերտեալ յԱթէնս, 'ի լուր համբաւոյ Պլոտինեայ՝ ելեալ երթայր 'ի Հռովմ, և մինչքեռ 'ի յոյս առողջութեան խօթանձն մարմնոյն 'ի Սիկիլիա գեղերէր, գրեաց զոր գրեացն ընդդէմ Քրիստոնէից :

... ³ « Նումինեայ և Կրոնոսի » . Եւ զի Կլեմէս Աղէքսանդրացի և Որոգինէս և Եւսեբի, Թերևս և այլք՝ պաշտին բանիւք իմաստասիրացս այսոցիկ, ոչ ինչ անդէպ իցէ սակաւուք ասել Թէ՛ ղյք ոմանք էին սոքա : Նումինիոս յԱպամեայ քաղաքէ Ասորւոց՝ իմաստասէր Պիւթագորեան, որպէս և Կրոնոս, ջանային միաբանել զվարդապետութիւն Պլատոնի ընդ Պիւթագորայն որով և Պլատոնեանք երբեմն կոչին : Այսր Նումինեայ զհաշակաւոր բան յիշատակէ Կլեմէս Աղէքսանդրացի 'ի Յաճախապատում գիրս իւր Թէ . ԶԲՆԷ այլ դք է Պլատոն, բայց եթէ Մովսէս 'ի բարբառ Ատտիկեցի : Գրեաց սա վասն բարւոյ . վասն գովաւորմաց ծածկելոց բանից Պլատոնի :

ԳԼՈՒԽ Ի. ⁴ — « Հիպոդիտոս այլոյ ուրուք եկեղեցւոյ առաջնորդ » . Առ ինչ լուէ Եւսեբի չասել զվիճակ Հիպոդիտեայ, այլուստեք գիտեմք Մեարապօլիս գոլ սորա Արաբացւոց և վչայ :

ԳԼՈՒԽ ԻԴ. ⁵ — « Որ 'ի Զատագովութիւն նորա արարաք » . Թէպէտ և արտաքոյ առաջարկեալն պատմութեան եկեղեցւոյ երկարագոյնս Թուի գեղերել Եւսեբի յառանձին գէպս կենաց Որոգինեայ, սակայն 'ի մեծագոյն Թերևս համարելի իցէ նմա Թերուլութիւն չգնեան զվճիռս Ժողովոյ եպիսկոպոսացն զգատապարտութեան Որոգինեայ . և ողբալի ևս կորուստ Զատագովութեան մատենագրիս ևս և Պամփիլեայ վչային զսմանէ . ուր ռիսերիմէ առնն մեծի առատելութեան ընդդէմնորա, անհետ արարին զնոսա 'ի սպառ : Յորոց 'ի նշխարացն հատած ինչ իբրև 'ի մեծէ նաւաբեկութեան պարեալ պահեաց մեզ Փոտիոս, յորում և կրկին Ժողովս լեալ ընդդէմ Որոգինեայ տեսանեմք, յորոց առաջինն մերժէ զնա յեկեղեցւոյն Աղէքսանդրիոյ, և երկրորդն 'ի քահանայութենէ ևս մերկացուցանէ : Եւ զի անգործ մնաց վճիռն, փոխանակ զի առանց օրինական ազգեցութեան առ նա և 'ի բացակայութեան նորա տուաւ, և զի ընդ այլ բազմաց եպիսկոպոսաց պահասէր և հաւանութիւն հաստատութեան Հռովմայ գահուն :

ԳԼՈՒԽ ԼԱ. 6 — « Որ զգիրս մակագրեալ Գեպտոն շարա. գրեաց » . Կարծեմ 'ի գրաց յետոյ ուրեմն յաւելեալ այս մասն բանի, որ չիք 'ի Թարգմանութեան Հռութինեայ, և ոչ յիշատա. կութիւն ինչ յայտմանէ 'ի Հերոնիմայ, քանզի և ծագու իսկ էր արդեօք եկեղեցւոյ պատմագրի, 'ի սկիզբն անգ խօսից իւրոց իբրե. զկարեւորագոյն ինչ իմքէ յիշատակ առնել զգրոցն՝ որ զխոտոց ճա. ռէ և զբրածոյից գեղոց և զգիւթականաց արուեստաց. և 'ի հե. թանոսականաց անտի առնու զիւր անուն Գեպտոն՝ զի ըստ Սուր. դասայ և Գեորգեայ Սիւնկեզոսի 'ի կամարէ անտի Աստղկան յոր. ջորթեալ այսպէս : Ուրեմն կրկին Ափրիկանոսք են . առաջին՝ Սեբա. տոս Ափրիկանոս Լիբէացի կրօնիւք հեթանոս և հեղինակ գրոցս : Իսկ երկրորդն՝ մերս այս Ժամանակագիր Յուլիոս Ափրիկանոս Պա. ղեոտինացի հաւատացեալ 'ի Քրիստոս :

ԳԼՈՒԽ ԼԳ. 7 — « Այլ աստուածութիւն Հօր բնակեալ 'ի նմա » . Պշխաւոր մուրուցութիւն Բերիլլեայ՝ զի յառաջ քոն զմար. գեղութիւն բանին Աստուծոյ, չկամէր ճանաչել 'ի նմա գոյութիւն՝ որ և անձն սեպհական : Այլ որ ասէրն չուներ Տեառն մերոյ իւր աստուածութիւն սեպհական, այլ Հօրն իւրոյ աստուածութիւնն բնակեալ 'ի նմա, մարթէր արդեօք ուղղութեամբ ասել, քանզի թեպէտ երեք անձինք են յԵրրորդութեան այլ մի աստուածու. թիւն, որով և մի Աստուած յերթս անձինս, վասն որոյ և աստուա. ծութիւն բանին է աստուածութիւն Հօր : Այլ եթէ չկամէր աս. տուածութիւն անալ և Որդւոյ, և կցորդութեամբ նորա միոյն ըդ Հօր և անուամբ լոկով Աստուած համարէր զնա . առաջնոյ մուրու. թեանն հետեւորդ լինի և այս . զի ըստ Արիստին՝ երբեմն յորժամ չէր Որդի, ապա ոչ յաւիտենական և ոչ Աստուած իսկութեամբ, այլ մարդ գուղնաքեայ :

ԳԼՈՒԽ ԽԲ. 8 — « Ի լեառն Արարին » . Զայս լեառն յիշա. տակէ Երրորդոս . իսկ Պաղոմէոս և այլք՝ Տրոյիկոն կոչեն զնա : Այ 'ի մերձաւոր ձայնէն Թուի փոխեալ ապա 'ի լեառն Արարացւոց :

ԳԼՈՒԽ ԽԳ. 9 — « Եւ վշտակիրք » . Յորոց 'ի համարի էին բանաւորկեալքն, 'ի տանէ և 'ի բնակութենէ արտաքսեալքն և մե. ժեալք, չքաւորք և կարօտք ոգեպահիկ կերակրոյն և այլք խեղճ յանգամոց . և այլն :

ՅԱՆԿ ԵՌԹՆԵՐՈՐԴ ԴՊՐՈՒԹԵԱՆ

- Ա. — Վասն անօրէն գնացից Դեկտի և Գաղղոսի :
- Բ. — Թէ ո՞րք կացին 'ի ժամանակին եպիսկոպոսք Հռովմայ :
- Գ. — Թէ որպէս Արարիանոս Հանգերձ եպիսկոպոսօք որ ընդ նմա՝ վարդապետէր նախ եթէ զգարձեալսն 'ի մուրրու-
թենէ հերձուածոց պարտ իցէ սրբել մկրտութեամբ :
- Դ. — Թէ որչափ ինչ [Թուղթս վասն խնգրոյս այսորիկ գրեաց Դիոնեսիոս :
- Ե. — Վասն որ յետ հալածանացն խաղաղութեան :
- Զ. — Վասն աղանդոյն Սարելայ :
- Է. — Վասն պիղծ մուրրութեան հերեսիովտացն, և վասն երկ-
նառաք տեսչեան Դիոնեսիոսայ, և վասն կանոնաց եկեղե-
ցւոյն զոր ընկալաւ նա :
- Ը. — Վասն օտարուսուսն այլակրօնութեան Նովատեայ :
- Թ. — Վասն անօրէն մկրտութեան հերեսիովտաց :
- Ժ. — Վասն Վաղերիանոսի և վասն հալածանացն որ 'ի նմանէ :
- ԺԱ. — Վասն անցիցն որ անցին ընդ Դիոնեսիոս և ընդ հաւատա-
ցեալս՝ որ յԵգիպտոս :
- ԺԲ. — Վասն որոց վկայեցին 'ի Կեսարիա Պաղեստինացոց :
- ԺԳ. — Վասն որ առ Գաղիկեոսիւ խաղաղութեանն :
- ԺԴ. — Վասն եպիսկոպոսացն որ ծաղկեցան 'ի ժամանակին :

ԴՊՐՈՒԹԻՒՆ ԵՌԹՆԵՐՈՐԴ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆՑ ԵԿԵՆԵՑԻՈՑ:

- Ա. — Ճառք առաջին, վասն գնացից շարեացն Դեկտեոսայ :
- Բ. — Երկրորդ, վասն եպիսկոպոսացն որ եղին յաւարտ նոցա 'ի Հռոմ քա-
ղաքի :
- Գ. — Երրորդ, թէ որպէս եզ պատուէր Հրամանի գառովինն, Սարգիսոս ե-
պիսկոպոսօցն Հանգերձ որ էին ընդ նմա, զի եղեցին որբեալ մկրտու-
թեամբ որ փոխգամ գանձացն 'ի հերձուածոց անոի :
- Դ. — Զորրորդ, թէ որպէս Թուղթ գրեաց վասն այսորիկ Դիոնեսոս :
- Ե. — Հինգերորդ, վասն խաղաղութեան որ եղև յետ հալածանացն :
- Զ. — Վեցերորդ, վասն աղանդին հերձուածոց Սերեղայ :
- Է. — Եթերորդ, վասն պիղծ մուրրութեան հերեսիովտաց, և վասն տես-
չեան որ երեսցաւ յԱտուսայ Դիոնեսիոսայ, և վասն կանոնաց եկե-
ղեցւոյ զոր ընկալաւ :
- Ը. — Ութերորդ, վասն երկմտութեան աղանդին Նեոտեայ :
- Թ. — Խնկերորդ, վասն անօրէն մկրտութեան հերեսիովտաց :
- Ժ. — Տասներորդ, վասն Վաղերիանոսի, և վասն հալածանացն զոր արար :
- ԺԱ. — Մեծասաներորդ, վասն աննայի որ ինչ անցք անցին յայնմ ժամա-
նակի ընդ Դիոնեսոս յԵգիպտոս :
- ԺԲ. — Երկասաններորդ, վասն որոց վկայեցին 'ի Կեսարիա պաղեստինա-
ցոց :
- ԺԳ. — Երեքասաններորդ, վասն խաղաղութեան զոր արար Գաղիս :
- ԺԴ. — Զորքասաններորդ, վասն եպիսկոպոսացն որ առաքինանային յայնմ
ժամանակի :

- ԺԵ. — Թէ որպէս վկայեաց Մարինոս 'ի կետարիա :
 ԺԶ. — Պատմութիւն Ատերիոսի :
 ԺԷ. — Վասն դրանելեաց Փրկչին մարդ 'ի Պանէասա :
 ԺԸ. — Վասն պղնձի պատկերին կանգնելոյ 'ի անուատես կնոջն :
 ԺԹ. — Վասն աթուռոյն Յակոբայ եպիսկոպոսի :
 Ի. — Վասն տօնական թղթոցն Դիոնեսիայ, յորս և կանոնա-
 գրութիւնք վասն Զատիկին :
 ԻԱ. — Վասն անցիցն որ անցին յԱղէքսանդրիա :
 ԻԲ. — Վասն վերահաս հիւանդութեանն յԱղէքսանդրիա :
 ԻԳ. — Վասն Խնքնակալութեան Գաղիկենոսի :
 ԻԴ. — Վասն Նեպոտեսայ և ընդգէմ նորա մոլորութեանն :
 ԻԵ. — Վասն Յայանութեան Յովհաննու :
 ԻԶ. — Վասն թղթոց Դիոնեսիայ :
 ԻԷ. — Վասն Պօղոսի Սամուսացւոյ, և վասն աղանդոյ հեր-
 ձուածոյն նորա զոր երեւցոյց յԱտիոք :
 ԻԸ. — Վասն անուանի եպիսկոպոսաց որ կոչին 'ի Ժամանակին :
 ԻԹ. — Թէ որպէս յանգիմանեալ Պօղոս 'ի Մալքիոնէ յերիցուէ,
 որ Սոփեստէան էր երբեմն, և տարագիր եղւ :
 Լ. — Վասն թղթոյ եպիսկոպոսաց Ժողովոյն ընդգէմ Պօղոսի :
 ԼԱ. — Վասն ձախող աղանդոյն Մանիքեցւոց, որ այն ինչ նորոգ
 սկսաւ յայնժամ :
 ԼԲ. — Որ վասն առ մարովս Ժամանակաւ Ժողկելոց եկեղեցական
 մարդկան . և Թէ ո՞րք 'ի նոցանէ կացին մնացին մինչև
 յուսկր եկեղեցեացն :

- ԺԵ. — Հնգետասներորդ, Թէ որպէս վկայեաց Մարինոս 'ի կետարիա :
 ԺԶ. — Վեցետասներորդ, պատմութիւն վասն Ատերիայ :
 ԺԷ. — Եօթներասներորդ, վասն նշանացն որ եղին 'ի Պենտիայ մեծամեծ
 զործոցն ' Փրկչին մարդ :
 ԺԸ. — Ութետասներորդ, վասն աթուռոյն Յակոբայ :
 ԺԹ. — Իննետասներորդ, վասն թղթոյն զոր գրեաց Դիոնեսոս վասն տանկ .
 և 'ի նոսա առաց վասն Զատիկի :
 Ի. — Բասներորդ, վասն ամենայնի որ ինչ անք անցին յԱղէքսանդր քա-
 ղաքի :
 ԻԱ. — Բասներորդ տաւրներորդ, վասն հիւանդութեանն որ եղւ յԱղէքսան-
 զրիա :
 ԻԲ. — Բասներորդ երկրորդ, վասն արքայութեանն Գաղիկոսայ :
 ԻԳ. — Բասներորդ երրորդ, վասն Նեփեսայ. և վասն հերմուածոցն զոր
 արար :
 ԻԴ. — Բասներորդ չորրորդ, վասն յայանութեանն Յովհաննու :
 ԻԵ. — Բասներորդ հինգերորդ, վասն թղթոյն Դիոնեսիայ :
 ԻԶ. — Բասներորդ վեցերորդ, վասն Պօղոսի շմշառցւոյ. և վասն հերմուա-
 ծոյն զոր արար յԱտիոք քաղաքի :
 ԻԷ. — Բասներորդ եօթներորդ, վասն անուանի եպիսկոպոսացն որ էին յայնժմ
 Ժամանակի :
 ԻԸ. — Բասներորդ ութերորդ, Թէ որպէս յանգիմանեցաւ Պօղոս, և տարա-
 գրեցաւ :
 ԻԹ. — Բասներորդ քններորդ, վասն ձախող պղնձի մանքնացւոց որ այն
 ինչ նորոգ սկսաւ յայնժմ Ժամանակի :
 Լ. — Երեսներորդ, վասն մարդկան մանկանց եկեղեցւոյ, որ փառաւորեցան
 յուսկր մեծ . և որքան մնացին 'ի նոցանէն մինչև յուսկրս եկեղե-
 ցեացն որ յուսկր հալածանացն եղւ :

ԴՊՐՈՒԹԻՒՆ ԵՕԹՆԵՐՈՐԴ

Ն Ա Խ Ե Ր Գ Ա Ն

Եւ յեւթներորդ յայտ գիրս եկեղեցական պատմութեանս՝ մեծն այն Աղեքսանդրացւոց հայրապետ Դիոնեսիոս բազմապատիկ բանիւք իւրով վաստակակից մեզ լինի, զամենայն դէպս իւրոյ ժամանակին՝ մի ըստ միովէ մանր նկարագրել աւանդէ մեզ 'ի Թուղթս իւր. յորոց և սկիզբն արասցուք պատմութեանս:

ԳԼՈՒԽ Ա.

Վասն անօրէն գնացից Դեկոսի և Գաղղոսի:

Դեկոսի և ոչ իսկ զժամանակ երկուց ամաց կալեալ զիշխանութիւնն՝ սպանաւ հանգերձ երկու որդւովքն, և յաջորդեաց զնա Գաղղոս: Ի ժամանակին կատարեալ Որոգինեայ զեւթանասուն ամ կենաց իւրոց, փոխեցաւ յաստեացս: Իսկ Դիանեսիոս գրեւով առ Հերմամմոն այսպէս ասէ վասն Գաղղոսի. Այլ և ոչ Գաղղոս ծանեաւ զչարիս Դեկոսի, և ոչ միտ եղ յոր ինչ վրիպեալ կործանեցաւ նա, այլ ընդ նոյն իսկ ընդ վէճն՝ որ եղեալ էր առաջի աչաց նորա, ընդ հարեալ գթեցաւ և սա: Զի իբրեւ յաջորդեցաւ նա յարքայութեան իւրում, և ամենայն ինչ ըստ կամաց նորա ընթանայր, զարս սուրբս, որ վասն կենաց նորա և խաղաղութեան աղօթս առնէին առ Աստուած՝ հալա-

Ասայի՛ն ձառք. վասն գնացից յարեաց Դակիոսեայ և Գաղիոսեայ:

Կալաւ զինի Դակիոսեայ Գաղիոս: Յայս իսկ 'ի գալուածեան եօթներորդ պատմութեանց եկեղեցւոյ, 'ի սմա դարձեալ վաստաւ էն ընդ մեզ Դիանեսոս եպիսկոպոս մեծ, պատմութեամբ զոր՝ պատմեաց բանիւք և թղթովք իւրովք 'ի մասունս, զամենայն ինչ զոր մանգամ գործեցաւ յաւուրս նորա: Բայց ես աստի արարեց յինչ բն բանիս այսմի: Դակիոս իբրեւ ոչ երկուս ամս կալաւ զթագաւորութիւնն, սպանաւ երկու որդւովք իւրովք՝ հանգերձ, և կալաւ զինի նորա Գաղիոս: Յայնմ ժամանակի կատարեաց Որոգինէս վաթսուներէն ամ, և հանգեաւ: Արդ 'ի ժամանակի իբրեւ գրեաց Դիանեսոս առ Հերմամմոն վասն Գաղիոսեայ այսպէս ասաց. Զի և ոչ Գաղիոս, ասէ, գիտէր զչարիսն Դակիոսեայ և ոչ նայեցաւ նա ընդ այն ինչ՝ որով յանցեաւն նա, այլ 'ի նոյն իսկ 'ի վէճն որ եղեալ էր առաջի աչաց նորա՝ գայթակղեցաւ և սա. զի իբրեւ յարքայութեան իւրում առաւել լինէր և իրքն նորա ըստ մտաց իւրոց գործեալ լինէին, զմարդս սուրբս որ աղօթս առնէին առ Աստուած վասն խաղաղութեան և առողջութեան նորա՝ հալածէր նա: Արդ ընդ նոսին

ծէր, ընդ նոսին ապա և զաղօթս նոցա վասն իւր 'ի բաց յինքենէ մերժէր:

ԳԼՈՒԽ Բ.

**Թէ ո՞չք կացին 'ի ժամանակին եպիսկոպոսք
Հոովմայ:**

Իսկ 'ի Հոովմայեցւոց քաղաքի լցեալ Կոռնելեայ զամս երիս եպիսկոպոսութեանն՝ փոխանակեաց զնա Լուկիոս. որ և զուժ ամիսս միայն պաշտեալ՝ և 'ի վը. ճարեն 'ի կենաց, Ստեփանոսի եթող զաթոռն: Առ սա ինքն Ստեփանոս գրեաց նախ Դիոնեոսիս վասն մկրտութեան, զի ոչ թեթե ինչ 'ի ժամանակին յառ. նէին խնդիրը, եթէ արժան իցէ սրբել 'ի ձեռն մը. կրտութեան՝ որ միանգամ դառնայցեն 'ի Հերձուածոց ուստեք. զի 'ի վաղուց սովորութիւն էր հաստա. տուն վասն այսպիսեաց՝ աղօթիւք ձեռնադրութեան միայն շատանալ:

Իսկ ընդ այնոսիկ հալածէր նա և զաղօթսն ևս զոր առնէին վասն նորա: Զայս ինչ ասաց վասն նորա:

**Երկրորդ. վասն եպիսկոպոսացն որ եղև յատարս նորոն
բազատութեանն 'ի Հոովմայ քաղաքի:**

Իսկ յեկեղեցւոյ անդ հոռմայեցւոց, իբրև վարեաց զեպիսկո. պոսութիւնն Կորնելիոս զերիս ամս, Լուկիոս կալաւ զէնի նորա. և իբրև պաշտեաց և սա ևս զուժ ամիս, 'ի մեռանել իւրում՝ Ստե. փանոսի եւ զեպիսկոպոսութիւնն:

Երրորդ. քե որպէս եր զպատուէր հրամանին զասայինն Արպիա. նոս եպիսկոպոսօքն հանդերձ որ էին ընդ նոսս, զի եղիցին սրբեայ մկրտութեամբ որ միանգամ դառնայցեն 'ի հերձուածոց անտի:

Այսմ իսկ Ստեփաննոսի գրեաց Թուղթ զառաջինն վասն մը. կրտութեան, զի խռովեցաւ անդ այս բիծ մեծ, զի թէ արժան իցէ սրբել 'ի ձեռն մկրտութեան, որ միանգամ դառնայցեն 'ի Հերձուածոց ուստեք. զի էր սովորութիւն զառաջինն վասն այսպիսեաց իւրաց, զի աղօթիւք ձեռնադրութեան միայն հաղորդէին ընդ նոսս:

ԳԼՈՒԽ Գ.

Թէ ո'րպէս Կիպրիանոս հանդերձ եպիսկոպոսօքն որ ընդ նմա՝ վարդապետէր նախ երէ զդարձ եաշսն 'ի մոլորութեանէ հերձոռաճոց պարտ իցէ սրբել մկրտութեամբ:

Կիպրիանոս նախ յայնժամ, որ հովիւն էր Կարբեղոնացւոց եկեղեցւոյն, ոչ այլ ազգ ինչ, բայց եթէ 'ի ձեռն մկրտութեան սրբելով զնոսա նախ 'ի մոլորութեանէ իւրեանց՝ ընդունել զնոսա արժան համարէր: Իսկ Ստեփանոս, չէ պարտ չէ՛ արժան, ասէր, արտաքոյ քան զտուչութիւն սովորութեան՝ զոր 'ի նախնեաց անտի ունիմք, նոր ինչ օրէնս 'ի ներքս մուծանել, և դժկամակէր յոյժ վասն այսորիկ:

ԳԼՈՒԽ Դ.

Թէ ո'րչափ ինչ բողոքս վասն խնդրոյս այսորիկ գրեաց Դիոնետիոս:

Բազում ինչ զխնդրոյս խօսեցաւ Դիոնետիոս գրով ընդ Ստեփանոսի, յորս 'ի վախճանին 'ի դադարել արդ, ասէ, հալածանաց ամենայն եկեղեցիք ընդ ա-

Բայց զառաջին յայնժ ժամանակի Կիպրիանոս եպիսկոպոսն եկեղեցւոյն Կարբեղոնացւոց ասէր, թէ այլազգ ինչ չէ արժան զնոսա ընդունել, բայց եթէ սրբեացին նոքս 'ի ձեռն մկրտութեան յառաջին մոլորութեանէ անտի: Իսկ Ստեփանոս ասէր. թէ չէ արժան նորոգել այլ ինչ արտաքոյ քան զտուչութիւն սովորութեանն զոր ունէին, և բարկանայր նա վասն այսր:

Չորրորդ. բէ ճրպէս բողոքս գրեաց վասն այսորիկ Դիոնետոս:

Բազում ինչ գրեաց վասն այսր Դիոնետոս առ Ստեփանոս, և յետոյ եջոյց նմա թէյորժամ ցանեան դադարեցին հալածանքն,

մենայն տեղիս խորշելով 'ի նորակրօնութենէ Նովա-տեանց, առնեն ընդ միմեանս խաղաղութիւն: Եւ գրէ վասն այսորիկ օրինակ զայս:

ԳԼՈՒԻ Ե.

Վասն որ յետ հաշտանացն խաղաղութեան:

Գիտեա արդ, եղբայր, զի որ յարեւելս են և որ յանդրագոյն գաւառս պատառեալ երբեմն եկեղեցիք, միաբանեցան արդ 'ի մի միտս, և ամենայն ուրեք՝ որ միանգամ 'ի գլուխ եկեղեցեացն կան միախորհուրդք, խնդան և ուրախ լինին մեծապէս ընդ այս խաղաղութիւն արտաքոյ քան զիւրեանց ակնկալութիւն. Դեմեաթիանոս յԱնտիոք, Թէոկտիստոս 'ի Կեսարիա, Մազաբանէս՝ յետ Աղեքսանդրի մահուն յԵղիա, (այն է յԵրուսաղէմ), Մարինոս՝ 'ի Տիւրոս, Հեղիոդոր՝ յետ Թէլիմիտրայ, 'ի Լաւոդիկէ, Հելենոս՝ 'ի Տարսոն և այլ ամենայն եկեղեցիք Կիրիկեցւոց, Փիրմիլիանոս և ամենայն Կապադոկիա: Զերեւելիս միայն եպիսկոպոսաց կարգեցի, զի մի երկարելով զԹուղթս տաղտուկ եղէց քեզ: Եւ համօրէն Ասորիք և Արաբիա, որոց սատարեալ գրեցէքդ, և Միջագետք և

ամենայն եկեղեցիք ընդ ամենայն տեղիս գարձան յերկմտութենէ անտի Նեոտեայ և եղենոցա խաղաղութիւն ընդ միմեանս: Գրէ իսկ այսպէս: Եղիցես, ասէ՛, գիտել այժմիկ, եղբայր, եթէ եկեղեցիքն մեր ամենայն որ յառաջագոյն պատառեալ էին յարեւելս, և արաքոյ քան զնա, ամենեքեան միաբանեցան 'ի մի միտս և 'ի մի խորհուրդս. և ամենեքեան որ միանգամ կային 'ի գլուխ եկեղեցւոյ՝ ինչպէս և ուրախ լինին մեծապէս ընդ այս խաղաղութիւնս որ եղև, իբրու ոչ ակն ունէին, Դեմեաթիանոս յԱնտիոք, և Թէոկտիստոս՝ 'ի Կեսարիա. և Մեղաանոս 'ի Հեղիա՝ զի նա ինչն է Երուսաղէմ, Մարինոս՝ 'ի Տիւր յետ Աղեքսանդրեայ մահուն, Հեղիոդորոս՝ 'ի Լաւոդեայ յետ մահուն Թադմիգորայ, Հեղմիանոս՝ 'ի Տարսոն, և ամենայն եկեղեցիք Կիրիկեցւոց, և Պարմիլիանոս և ամենայն Կապադոկիացիք. զեպիսկոպոսս զերեւելիսս միայն անուանեցի, զի մի երկայնեցից Թուղթս, և մի եղիցի ծանրութիւն ևս բազում բանին: Ամենայն կողմանք իսկ Ասորոց և Արաբացւոց, հանգեալ այնպիսիք որ էին ընդ ամենայն ժամանակս որ այժմ առաքեցէք, և 'ի Մի-

Պոնտոս և Բիւթանիա, համառօտ ասել, ամենեքին միանգամայն ընդ ամենայն տեղիս խնդան և ուրախ են, և միաբանութեամբ և սիրով եղբայրութեան փառաւորեն զԱստուած: Զայսոսիկ Դիոնեսիոս:

Իսկ Ստեփանոսի լցեալ զերկուս ամս 'ի պաշտաման իւրում, յաջորդէ զնա Սեստոս: Առ սա գրեաց Դիոնեսիոս Թուղթ երկրորդ վասն մկրտութեան, յայտ առնելով զսորհուրդս և զդատաստան Ստեփանոսի և զայլոց եպիսկոպոսաց. և վասն Ստեփանոսի այսպէս ասէ. Գրեաց նախ, ասէ, վասն Հելենոսի, վասն Փիրմիլիանու և վասն ամենեցուն՝ որ էին 'ի կողմանս Աիւլիկեցւոց և Ապպադովկացւոց և Փաղատացւոց, և ամենեցուն որ սահմանակից են ազգաց հեթանոսաց, Թէ և ոչ ընդ նոսա կամէր նա հաղորդել զի վերատին մկրտէին նոքա զհերետիկոսայսն: Տէս դու զմեծու Թիւն խնդրոյս. քանզի որպէս լուայ, սահմանաւ մձը ուեցաւ արդարև 'ի մեծամեծ սիւնհոդոսս եպիսկոպոսաց¹, Թէ որ միանգամ 'ի հերետիկոսացց անտի մերձեանս 'ի կաթողիկէ եկեղեցի, երախայացեալ նախ մկրտեսցին և սրբեսցին յաղտոյ անտի և 'ի ներուտ հին խմորոյն և վասն այսր ամենայնի գրեցի և աղաչե-

լագեաւ և Պոնտոս և Բիւթանիա, և զի ժողովեցուց և ասասցուք, և ամենեքին խնդան և ուրախ են ընդ ամենայն տեղիս. և միաբանութեամբ և սիրով եղբայրութեան փառաւորեն զԱստուած: Զայս ինչ ասաց Դիոնեսոս:

Հիեգերորդ. վասն խաղաղութեանն որ եղև յետ հալածանացն:

Իսկ Ստեփանոս իբրև ելից կատարեաց զերկուս ամս զպաշտոն իւր, Քսեստոս կալաւ զինի նորա. առ սմա գրեաց Դիոնեսոս Թուղթ երկրորդ վասն մկրտութեան, և եցոյց նմա վասն կամաց և դատաստանին Ստեփանոսեայ և այլոց եպիսկոպոսացն: Եւ վասն Ստեփանոսեայ այսպէս. Եթէ առաքեաց, ասէ, յառաջագոյն վասն Հեղիանոսեայ և վասն Պարմիլեայ և զինի ամենեցուն որ էին 'ի կողմանս Աիլիկեցւոց և Ապպադովկացւոց, յայտ է Թէ և 'ի կողմանս Փաղատացւոց, և ամենայն հեթանոսաց որ սահմանակիցք են նոցա, որպէս զի և ոչ ընդ նոսա հաղորդէր նա վասն այսր պատճառանոց, քանզի մկրտէին, ասէ, վերստին զհերետիկոսայսն: Եւ տես դու զմեծութիւն այսր իրաց: Որպէս ուսայ ես ճշմարտիւ, հերձուածք եղեն մեծամեծք վասն այսր 'ի ժողովս եպիսկոպոսաց, Թէ որ միանգամ մկրտեսցայ յաղանդոյ անտի՝ եղիցին աշակերտել զնոսա, և ապա մկրտեսցին և սրբեսցին նոքա յաղաղոյ անտի, և 'ի նե-

ցի զնա: Եւ զկնի սակաւու միոյ թէ՛ Եւ առ սիրելիս մեր և երիցակիցս առ Դիոնեսիոս և առ Փիլեմոն, որք յառաջագոյն խորհրդակիցք էին Ստեփանոսի, և գրեցին առ իս զիրացս, նախ սակաւ մի, իսկ այժմ՝ երկարագոյնս գրեցի առ նոսա: Եւ այսչափ ինչ վասն ծանօթ խնդրոյս շատասցի:

ԳԼՈՒԽ Զ.

Վասն աղանդոյն Սաբելյայ:

Ի նմին անդ թղթի նշանակելով և վասն աղանդոյն Սաբէլի՝ որ այն ինչ յայնժամ՝ ի վեր երևէր, ասէ. Վասն այժմ իսկ նորոգ խլրտելոյ աղանդոյն ի Պտղոմայիս Պենտապօլեայ՝ լի ամբարշտութեամբ և հայհոյութեամբ զԱստուծոյ ամենակալէ Հօրէն Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի, և բազում անհաւատութեամբ ընդդէմ Միածնի որդւոյ նորա և անդրանկան ամենայն արարածոց և բանին առելոյ զմարդկու թիւն. և լի դարձեալ անհանձարութեամբ վասն Հօգւոյն սրբոյ: Եւ իբրև յերկոցունց կողմանց եկին առ իս թուղթք և եղբարք ի վիճել զխնդրոյս. գրեցի ես

խուտ հին խմորոյն. և վասն այսր ամենայնի գրեցի և աղաչեցի զնա: Եւ զկնի այլոց դարձեալ. Նա և առ սիրելիսն և պաշտօնակիցսն մեր երկցունս՝ Դիոնեսոս և Փիլեմոն, զի էին նոքա յառաջագոյն խորհրդակիցք Ստեփանոսեայ, որ գրեցին առ իս վասն այսր ամենայնի: Յառաջ գրեցի ես առ նոսա սակաւիկ մի, իսկ այժմ՝ բազմեք գրեցի ես նոցա: Այս ինչ վասն այսր արատոյ՝ զոր գրեցաք մեք վասն նորա:

Վեցերորդ. վասն աղանդին Սիրեղեայ:

Այլ եցոյց նա այսու հոնգերձ և վասն հերձուածոցն ևս ասնն Սիրեղեայ, որ յաւուրս նորա երևեցան. և ասէ այսպէս: Վասն այսր աղանդի որ այժմ երևեցաւ ի Պտղոմայիդ Պանգողաղոց, միտք ամբարշտութեամբ լի հայհոյութեամբ զԱստուծոյ ամենակալէ Հօրէն տեսան միոյ Յիսուսի Քրիստոսի, և բազում երկմտութիւն ունի նա: Եւ վասն որդւոյ նորա Միածնի անգրանկան ամենայն արարածոց, բանին որ զգեցաւ զմարդկութիւնն, և անգիտութիւն վասն Հոգւոյն Սրբոյ: Եւ իբրև եկին յերկոցունց կողմանց առ իս, փնջև առեալ էր իմ զթուղթսն, և փնջև խօսեալ էր ընդ իս եղ.

Թուղթս՝ որչափ ինչ մարթացայ օգնականութեամբ չնորհացն Աստուծոյ ճոխագոյն վարդապետօրէն. զորոց և զպատճէնս ետու բերել քեզ:

ԳԼՈՒԽ Է.

Վասն պիղծ մոլորութեան հերեսիտացն, և վասն երկնաշաք տեսչեան Դիոնիսեայ, և վասն կանոնաց եկեղեցոյ՝ զոր ընկալաւ նա:

Եւ յերրորդ Թղթի անդ առ Փիլեմոն երէց հռովմէական եկեղեցւոյ՝ վասն մկրտութեան գրելով Դիոնեսիոս, այսպիսի ինչ գնէ. Իսկ ես, ասէ, 'ի գիրս և 'ի տուչութիւն հերեսիտաց ընթացայ, Թէպէտ առ Ժամանակ մի աղտեղեցի զանձն իմ պիղծ խորհրդով նոցա, սակայն զայս օգուտ 'ի նոցանէ ընկալայ ես, զի լռելեան 'ի միտս իմ յանդիմանեալ կշտամբեցից զնոսա, և առաւել յոյժ խոտեալ անարգեցից: Այլ իբրև ոմն յեղթարց անտի յերիցանց արգելոյր զիս, զի զահի հարեալ էր նա Թէ գուցէ խառնեցայց ես 'ի տիղմ չարութեան նոցա. և յիրաւի իսկ ասէր նա ցիս, Թէ ապականես զանձնդ, որպէս և ես ինքն 'ի միտ աւ

բարց. գրեցի և ետու տանել, որպէս և կարացի զօրութեամբն զոր ետ ինձ Աստուած. և վարդապետութեամբ պատմեցի ես զիրսս, և զպատճէն սոցա ետու բերել քեզ:

Եօթներորդ. վասն պիղծ մոլորութեան հերեսիտացն. և վասն տեսչեան որ երևեցաւ յԱստուծոյ Դիոնեսեայ, և վասն կանոնաց եկեղեցոյն զոր ընկալաւ:

Եւ յերրորդ Թղթի անդ, որ վասն մկրտութեանն է, զոր գրեաց Դիոնեսիոս առ Փեղեմոն երէց Հռովմէացաբի, գնէ զայս. Զի ես, ասէ, 'ի խօսս և 'ի տուչութիւն հերեսիտացն ընթացայ. բայց Թէպէտ աղտեղեցի զանձն իմ առ Ժամանակ մի պիղծ խորհրդովքն նոցա, սակայն օգուտ զայս առի 'ի նոցանէ զի յանդիմանեալ կշտամբեցից զնոսա ես առանձինն, և առաւել յոյժ խոտեցից անարգեցից զնոսա: Այլ 'ի Ժամանակի իբրև եղբայր մի յերիցանց անտի արգելոյր զիս, զի երկուցեալ զահի հարեալ էր նա, Թէ գուցէ խառնեցայց ես 'ի տիղմն չարութեան նոցա, զի ասէր նա Թէ աւ

աի, որում և տեսիլ ինչ երկնառաք 'ի վերայ եկեալ հաստատեաց զիս 'ի նոյն միտս: Զի եղև առ իս բան՝ որ յայտնապէս հրաման տայր ինձ ասելով. Որ ինչ 'ի քո ձեռս գայ, ընթերցիր. քանզի բաւական ես մեկնել զամենայն և քննել, զի և 'ի սկզբան անդ ճանապարհ եղև այս քեզ 'ի հաւատոս: Եւ հաւատացի ես տեսլեանս, որ հաւասարեալ միաբանէր առաքելական բարբաւոյն՝ զոր առ հջորս պատուէր տայր լինել սեղանաւորս իմաստունս ²: Եւ յետ այնորիկ զճաւից իսկ զհերձուածոց ճառելով՝ յաւելլու այսպէս. Զայս կանոն ես և զօրինակ յերանելոյ պապէն մերմէ 'ի Հերակլեայ ընկալայ, որ զեկեալս առ նա 'ի հերեւիտեաց անտի, թէպէտ յայտնապէս հերձեղոց յեկեղեցւոյ, և թէպէտ ոչ հերձեալ 'ի սպառ՝ այլ առ արտաքս հաղորդելոց ընդ նմա, սակայն ծանուցելոց առ օտարուսունմն վարդապետս յաճախել, հալածեաց զամենեւեան յեկեղեցւոյ, և աղաչանաց իսկ նոցա ոչ անսայր՝ մինչև ոչ խոստովան եղեն յանդիման ամենայն ժողովրդեանն, և պատմեցին զամենայն՝ զոր միանգամ լուան 'ի հակառակորդաց անտի եկեղեցւոյ: Եւ այնուհետև ապա ժողովեաց զնոսա առ ինքն, և ոչ հարկ համարեցաւ տալ նոցա կրկին կնիք, քանզի

պականես զանձն քո. և հաստատեալ գիտացի ես թէ չմարիտ առն նա: Յայնժամ երևեցաւ ինձ տեսիլ Աստուծոյ, և յերազեցոյց զիս: Բան իսկ եղև 'ի վերայ իմ, և հրամայեաց ինձ յայտնապէս և ասաց. Եթէ ամենայնի որ գայցեն 'ի ձեռն քո՝ եղիցես ընթերցող զնոսա, քան զի կարող ես դու քննել զամենեւին և յանդիմանել: Զի և քեզ այս պատճառք 'ի հաւատս եղեն: Եւ ընկալայ ես զայս տեսիլ, զի հաւասարեալ միաբանին առաքելոց զոր ասաց առ հջորս, թէ եղերուք, ասէ, վաճառականք փորձեալք. և յետ այսորիկ յաւելլու և ասէ վասն ամենայն աղանդին հերձուածոյս այսպէս. Զի ես, ասէ, զայս կանոն և զօրինակս զՀերակլեայ եպիսկոպոսի զերանելոյ ընկալայ, զի զայնոսիկ որ մերձենային առ նա յաղանդոց անտի որ պատառեցան յեկեղեցւոյ. և ոչ իսկ պատառեցին նոքա, այլ կարծեալ երևին նոքա եթէ ժողովին ընդ նոսա: Իսկ իբրև յուրին վասն նոցա թէ մերձեցան նոքա առ ոմանս յայնցանէ որ ուսուցանեն զօտար ուսունմն, հալածեաց զնոսա յեկեղեցւոյ: Եւ իբրև թաղաչէին և ինդրէին 'ի նմանէն, սակայն ոչ ընկալաւ զնոսա փնջն խոստովան եղեն յանդիման ամենայն ժողովրդեանն, և ասացին զամենայն ինչ զոր միանգամ լուան նոքա յայնցանէ որ հակառակ կալին ընդդէմ եկեղեցւոյ: Եւ ապա ժողովեաց զնոսա առ ինքն, և

առեալ էր նոցա յառաջագոյն 'ի նմանէ զՀոգին սուրբ: Երկարագոյնս ապա ճառելով զինդրոյս, յաւել թէ. Ուսայ ես՝ զի ոչ այժմ՝ Ափրիկեցիք միայն մուծին զայս, այլ և կանուխ ժամանակաւ եպիսկոպոսաց՝ որ էին յառաջ քան զմեզ 'ի բազմամարդ եկեղեցիս. և 'ի ժողովոյ եղբարց որ յիկոնիոն և որ 'ի քաղաքն Սիւն. նատացւոց և առ այլս բազումս այսպէս հաճոյ թուեցեալ: Զորոց զվճիռս և զսահմանս չըջել, և 'ի հակառակութիւն և 'ի գժտութիւն զնոսա արկանել ոչ ախորժեմ, զի գրեալ իսկ է. Մի փոխեր զսահմանս ընկերի քո, զոր եդին հարքն քո: Զորորոգ թուղթ նորա վասն մկրտութեան առ Ռիոնեսիոս է գրեալ՝ երէց յայնժամ 'ի Հռովմ, և յետ ոչ բազմաց յեպիսկոպոսութիւն քաղաքիս ամբարձեալ: Եւ թէ սքանչելի էր սա և կորովի բանիւք 'ի վկայութեան անտի Ռիոնեսեայ Աղէքսանդրացւոց մարթ է գիտել: Ապա 'ի թղթին յայնմիկ՝ որ առ նոյն ինքն երէցն վասն Նո վատեայ յիշեցուցանէ նա այսպէս:

Ոչ պիտոյ եղև տալ նոցա կնիք քանզի առեալ էր նոցա 'ի նմանէն յառաջագոյն կնիք սուրբ: Բայց գարձեալ հմուտ և տեղեակ էր նա ճառիցն առաւել. և յաւել և ասաց այսպէս. Զի ուսայ ես, առե, զայս, թէ ոչ այժմ՝ ափրիկեցիքն միայն մուծին զայս, այլ և յառաջագոյն 'ի ժամանակս եպիսկոպոսացն որ էին յառաջ քան զմեզ յեկեղեցիսն որ լի են մարդկամբ, և 'ի ժողովս եղբարց մերոց որ եղեն յիկոնիս հանգերձ այլովք: Նա և բազմաց իսկ հաճոյ եղև այս, զի զկամս օոցա որ չըջէ 'ի հակառակութիւն արկանէ զնոսա յայնմիկ, զի ոչ միաբանի նմա. ասացեալ իսկ է թէ մի փոխեր զսահմանս ընկերի քո, զոր եգին հաստատեցին հարքն քո: Բայց մի 'ի թղթոց անտի նորա է վասն մկրտութեան գրեցաւ առ Ռիոնեսոս որ էր 'ի Հռովմ քաղաքի, զի յայնժամանակի երէց էր նա, որ յետ սակաւ ժամանակի կալաւ զեպիսկոպոսութիւն նոցա. զի 'ի նմանէ մեք մարթեմք գիտել ճանաչել, թէ որպիսի վկայութիւն վկայէր 'ի վերայ նորա Ռիոնեսոս աղէքսանդրացի, զի է նա սքանչելի և կորովի բանիւք:

ԳԼՈՒԽ Ը.

Վիսան օտարոռստունն այլակրօնոչքեան Նոյատեայ :

ԶԱՎԱՏԵԱՆՈՒՄ, ասէ, յիրաւի ատեմք մեք, փոխա-
նակ զի պատառեաց նա զեկեղեցին, և ձգեաց զոմանս
յեղբարց յամբարշտութիւն և 'ի հայհոյութիւն. և
վարդապետութիւն անսուրբ և անարժան զԱրտուծոյ
'ի մէջ եմոյծ. և զքաղցրն և զամենողորմն զՏէրն մեր
Յիսուս Քրիստոս՝ որպէս անողորմ զրպարտեաց. և 'ի
վերայ այսոցիկ ամենայնի զմկրտութիւնն սուրբ խո-
տեալ անարգէ՞, և կործանէ՞ զհաւատս և զխոստո-
վանութիւն որ յառաջ քան զայն, և փախուցանէ
յանձանց նոցա սպառնալու զՀոգին սուրբ՝, թէ-
պէտ և էր յոյս ինչ մնալոյ 'ի նոսա, կամ անդրէն վե-
րըստին դառնալոյ :

ՈՐԵՐՈՐԴ. Վիսան երկմտութեան աղանդին Նետտեայ :

Բայց գրեաց և նմա հանգերձ այլովք յեղեցուցանէ նմա և
վասն Նեոտեայ այսու բանիւք, թէ զՆեոտոս յիրաւի, ասէ, ա-
տեմք մեք զնա, փոխանակ զի պատառեաց նա զեկեղեցի, և ձգեաց
զոմանս յեկեղեցւոյ յամբարշտութիւն և 'ի հայհոյութիւն. և 'ի
վերայ Արտուծոյ աղանդ անարժան քարոզեաց և 'ի վերայ տեառն
մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի քաղցրութեան զրպարտէ զնա, որպէս
թէ չէ նա ողորմած. և հանգերձ այսու ամենայնիւ զոր զրկէ՝ զա-
նայ նա և զմկրտութիւնն սուրբ, և կործանէ նա զհաւատս և զխո-
տովանութիւն որ յառաջ էր քան զնա, և փախուցանէ յանձանց
իւրեանց սպառնալու զՀոգին Սուրբ. թէպէտ և էր 'ի նոցա յոյս
մնալ և դառնալ առ անձինս իւրեանց : Եւ միւս ևս գրեալ է նորա
առ Քոեստոս եպիսկոպոս Հռոմ քաղաքի, զի 'ի նմա ասացեալ է
նորա բազում ինչ վասն հերետիկոսացն, և զնէ զերան որ գործեցան
առ նմա այսպէս :

ԳԼՈՒԽ Թ.

Վասն անօրէն մկրտութեան հերետիքոսաց:

Է Դիոնիսեայ և Հինգերորդ Թուղթ առ Սեստոս եպիսկոպոս Հռովմայ գրեալ, յորում բազում ինչ զհերետիկոսացն խօսելով՝ ինչ մի որ առ նովաւ հանդիւպեալ պատմէ այսպէս. Եւ յիրաւի խորհրդակից լինել ինձ, եղբայր, խորհրդովք քով աղաչեմ, և գիտեմ զկամս քո խնդրեմ, զի դիպեցաւ ինձ գործ մի այսպիսի, և զահի հարեալ երկնչիմ եթէ գուցէ յանցանիցեմ: Զի ոմն յեղբարց անտի հաւատացելոց ժողովելոց ընդ մեզ, կանուխ իսկ և յառաջ քան զիմ ձեռնադրութիւն, և որպէս Թուի ինձ, և քան զեպիսկոպոսութիւն երանելւոյն Հերակղեայ՝ յեկեղեցի Տեառն և ՚ի ժողովուրդ նորա հաղորդեալ, եկն առ իս լալով՝ զի դէպ եղև նմա առաջի գտանել մկրտութեան հերետիկոսացն, և լել զհարցմունս նոցա և զպատասխանիս. և ողբայր նա զանձն իւր և անկանելի յոտս իմ և խոստովանէր և երդմամբ հրաժարէր ՚ի մկրտութենէն՝ զոր ՚ի հերետիկոսաց ընկալեալ էր. քանզի չիք բնաւ ամենեին, ասէր, հաղորդութիւն ընդ այս և ընդ այն մկրտութիւն. և թէ լի է այն ամբարշտութեամբ և հայհոյութեամբ: Եւ թէ վըշ-

իներորդ. վասն անօրէն մկրտութեան հերետիքոսաց:

Դարձեալ ասէ այսպէս. Եթէ, եղբայր, չճարտիւ խրատ խընդրեմք ՚ի քէն վասն այսպիսւոյ իրաց որ մերձեցան առ իս, զի երկուցեալ զահի հարեալ եմ ես եթէ գուցէ յանցանիցեմ. զի եղբայր մի հաւատացեալ յայնչանէ որ ժողովեալ են ընդ մեզ, որ Թուի թէ յառաջագոյն է նա և քան զձեռնադրութիւնն զոր առեալ է իմ. զի ինձ այնպէս Թուի, թէ մինչև կացեալ էր Հերակղեայ երանելոյ, խառնեալ էր նա ՚ի ժողովուրդ եկեղեցւոյ. և դիպեցաւ նա ընդ այնոսիկ որ արգս մկրտին. և լուաւ զհարցունս և զտալ պատասխանւոյն, և մերձեցաւ առ իս և լլոյր և ողբայր ՚ի վերայ անձին իւրոյ, և արկանէր զանձն իւր առ ոտս իմ, և խոստովանէր թէ զիմորդ մկրտեցաւ ՚ի հերետիկոսաց անտի, և ասէր թէ չիք հաղորդութիւն բնաւ ամենեին այնմ մկրտութեանն և այնմ մկրտու-

տացեալ է նա յոյժ արդ. յանձն իւր, և չիք նմա հա-
մարձակութիւն համբառնալոյ զայս իւր առ Աս-
տուած, զի 'ի գործս և 'ի բանս անօրէնութեան նո-
ցա խառնեցաւ. վասն որոյ և աղաչէր այսմ մաքուր
աւազանին սրբութեան հանդիպել և ընդունելու-
թեան և պարգևի շնորհաց: Զոր ոչ իշխեցի ես առ-
նել, զի ասացի՝ բամշատ է նմա հանապազօրեայ հա-
ղորդութիւն առ այս: Զի որոյ գոհութեան աղօթից
լսող լեալ էր ստէպ, և ընդ եկեղեցւոյն զամէնն պա-
տասխանեալ, որ սրբոյ սեղանոյն յանդիման կացեալ
և զձեռս իւր ընդդէմ սուրբ կերակրոյն սփռեալ յըն-
գունակութիւն և 'ի ճաշակ, և մարմնոյ և արեան
Տեառն մերոյ հաղորդ գտեալ ընդ երկար ժամանակս,
ոչ համարձակեցայ ես զամենայն եղծեալ 'ի նմա՝ 'ի
գլխոյ անտի նորոգ սկսանել. այլ հրաման ետու քա-
ջարեբել և հաստատուն հաւատով և յուսով բա-
րեաւ մերձենալ 'ի հաղորդութիւն սրբութեան: Իսկ
նա ոչ դադարէր 'ի լալոյ, և դողայր մատչել 'ի սեղանս,
և հազիւ յորդորեալ հաւանեցուցանէաք զնա յա-
ղօթս կալ ընդ մեզ: Բաց յասացելոցս է նորա և այլ
թուղթ վասն մկրտութեան՝ յեկեղեցւոյն և յիւր ա-
նուն ուղղեալ առ Սեստոս՝ և առ եկեղեցին Հռով-
մայ, յորում վասն առաջարկեալ խնդրոյն երկարա-
գոյնս ճառէ: Է դարձեալ նորա և այլ թուղթ նա

Թեանս, զի այն ամբարշտութիւն լի է և հայհոյութիւն. և ասէր
Թէ յոյժ վաացեալ է նա յանձն իւր, և չիք նմա համարձակու-
թիւն համբառնալ զայս իւր առ Աստուած՝ 'ի բանից և 'ի գործոց
անարժանութեան, զի խառնեցաւ 'ի նոսա. և վասն այսորիկ աղա-
չէր նա արժանի լինել այսմ պարզ սրբութեան և պարգևի շնոր-
հացն: Զայն իսկ զայս ես ոչ իշխեցի առնել, զի ասացի՝ բամշատ է
հաղորդութիւն այնր ամենայնի ժամանակեանն՝ որ խառնեցաւ
ընդ նա. զի լուաւ նա զի մատչէր պատարագ, և ետ պատասխանի
և ասաց՝ ամէն. և եկաց առաջի սեղանոյն, և սփռեաց զձեռս իւր
առաջի ընդդէմ սուրբ կերակրոյն, և էառ զմարմն և զարեւն
տեառն մերոյ, և կցորդեցաւ ընդ նմա ժամանակս բաղումս: Եւ ոչ
համարձակիմ ես վերստին դարձուցանել զնա, այլ հրաման ապի
ես նմա քաջալերել զնա և ճմարիտ հաւատովք յուսով բարեաւ
մերձենալ 'ի կցորդութիւն սրբութեան: Իսկ նա ոչ գադարէր 'ի
լալոյ և դողայր մատչել 'ի սեղանն, և հազիւ հաւանեցուցանէաք
զնա. յոյժ եկաց նա ընդ մեզ յաղօթս. և հանգերձ այսու թղթովք
զոր ասացի ես՝ է այլ միւս ևս թուղթ նորա զոր գրեալ է առ Դիւ

Դիմենտիոս հռովմայեցի վասն Լիկիանու: Եւ վասն այսոցիկ այսչափ:

ԳԼՈՒԽ Ժ.

Վասն Վաղերիանոս, և հայրաճանացն որ 'ի նմանէ:

Իսկ տունն Գաղղեան իբրեւ ոչ ինչ աւելի քան զամս երկուս կացեալ յիշխանութեան բնաջինջ բարձաւ 'ի միջոյ, և կալաւ զթագաւորութիւնն Վաղերիանոս Գաղղենեաւ որդւով իւրով հանդերձ: Եւ զ՞նչ դարձեալ վասն սորա աւանդէ Դիմենտիոս՝ մարթիմբ 'ի թղթոյ անտի նորա առ Հերմամոն ուսանել, յորում և պատմէ նա օրինակ զայս. Նմանագոյնս, ասէ, յայտ նեցաւ Յովհաննու. Զի տուաւ, ասէ, նմա բերան որ խօսի զմեծամեծս և զհայհոյութիւն. և տուաւ նմա իշխանութիւն զամիսս քառասուն և երկու. և զարմանալ արժան է թէ զիարդ երկոքին իսկ այսոցիկ կատարին 'ի Վաղենտիանոս: Այլ յառաջ քան զամս նայն միտ դնել է, թէ ո՞րպէս քաղցր էր նա և բարեւրար առ ծառայս Աստուծոյ. զի ոչ ոք նախ քան զնա 'ի թագաւորաց, և ոչ նոքին իսկ ողբ յայտնապէս

նեսոս, այն որ էր 'ի Հռոմ քաղաքի՝ վասն Լիկիոոսեայ. և վասն այնց իսկ գրեցան այժմ ամենայն:

Տասներորդ. վասն Վաղերիանոսի: Եւ վասն հայրաճանացն զոր արար:

Իսկ տունն Գաղղեան իբրեւ ոչ երկուս ամս սպառ կտցին 'ի թագաւորութեան, ջնջեցան ելին յաշխարհէ աստի յայտմանէ. և կալաւ զթագաւորութիւնն Վաղերիանոս Գաղղենեաւ որդւով իւրով հանդերձ: Բայց գարձեալ թէ զինչ գրեաց և վասն սորա Դիմենտոս՝ կարեմբ մեք ուսանել 'ի թղթոյ անտի յայնմանէ, զոր գրեացն առ Հերմամոն. զի 'ի նմին պատմէ այսպէս. Եթէ Յովհաննու, ասէ, այսպէս յայտնեցաւ վասն սորա և ասաց, թէ տուաւ նմա բերան՝ որ խօսի զմեծամեծս, և տուաւ նմա իշխանութիւն տարի մի և ամիսս երկուս. երկոքին իսկ սոքա կատարին 'ի վերայ Վաղերիանոսի: Զարմանալ իսկ առաւել ընդ այն ինչ որ յառաջ քան զայս էր և խորհէր թէ զիարդ էր նա յառաջագոյն. զի էր նա քաղցր և սիրուն էին միտք նորա առ ծառայս Աստուծոյ. զի և ոչ միւսմ թա-

քրիստոնեայս լինել ատէին՝, այնպէս ողոր մարդասիրութեամբ աջ խաղաղութեան առ նոսա կարկառեաց, որպէս սա 'ի սկզբան անդ ինքնակալութեան իւրոյ: Եւ ամենայն տուն նորա լի էր աստուածապաշտ որերով, և էր իբրեւ եկեղեցի Աստուծոյ. այլ հաւանեցոյց և շրջեաց զնա յառաջին մտաց իւրոց վարդապետն և նախիշխան կախարդացն Եգիպտացոց⁶, և հրամայեաց նմա կոտորել և հալածել զարս սուրբս և անարատս իբրեւ հակառակամարտս և արգելք պիղծ և զազիր դիւթութեանց: Քանզի էին և են իսկ արդկարողք նոքա մօտ առննթեր գտանելով՝ կամ երեւելով իսկ միայն, փչմամբ և բարբառով ցրուել զխոհեմ րական անօրէն դիւացն զնենգութիւն: Կատարողութիւնս անմաքուրս, մենքենաւոր արուեստս պիղծս և նուիրագործութիւնս անբարիս ուսուցանէր նա նմա. տալ խողխողել զմանկունս եղկելիս, զոհել զօրգիւծնողաց եղկելեաց. հերձուլ զփորոտիս նորածին տղայոցն, և յօշոջ կոտորել և պատառել զստեղծութեան Աստուծոյ. որպէս եթէ 'ի ծագ բարեբաստութեան ժամանեացի նա նոքօք: Եւ 'ի վերայ այսոցիկ ամենայնի ածէ նա ասել եթէ՝ Գեղեցիկս Մաքրի.

գաւորացն եղեն յառաջ քան զնա. շինութեամբ և պատուով ունէր զնոսա այսպէս: Նա և ոչ այնոքիկ որք երևեցանն, զի էին նոքա քրիստոնեայք. այնպէս կալան զնոսա. որպէս նա ընդունէր զնոսա զառաջինն. և իբրեւ զնոքանիս և զբարեկամս, և ամենայն տուն նորա լի էր պաշտօնէիւք Աստուծոյ, և էր նա եկեղեցի Աստուծոյ: Բայց հաճեցաւ և հաւանեցոյց զնա շրջել յառաջին մտաց անոթ զոր ունէր նա, այր մի եգիպտացի կախարգ և գլուխ ժողովրդեանն. և հրամայեաց նմա թէ արք սուրբք և արդարք հալածեսցին և կոտորեսցին իբրեւ մարդք անոյեանք և պատաղիւք կախարդաց զաւրոց և պղծոց: Նա և էին իսկ կարող և կարէին որ մինչեւ կային, և երևէին բանիւք բերանով իւրեանց միայն խափանել զնենգութիւն չարութեանն գիւաց տեղադրածաց, գործք որ չէին սուրբ: և զարուստ գիտութիւնս պղծութեանց, և զգոհս անբարիս ուսուցանէր նա նմա գործել, և սպանանել զաղայս տառապեալ, և զոհել զօրգիւծս զհարցն տառապելոց, և հեղձուլ զփորոտիս մանկըւոյ որ այն ինչ ծնեալ էին, և կոտորել մասունս մասունս զստեղծութեան Աստուծոյ. զի իբր և եթէ 'ի ձեռն այսց եղիցին նոքա 'ի շինութիւն: Եւ գարձեալ յաւելու և ասէ: Արգ բարւոք պատիւս մատոյց նոցա Մաղարիանոս զարքայութեանն զայնր զոր յուսացեալ էին 'ի վերայ նորա, այն որ ասի վասն նորա՝ Թէ ամենայն իւրք էր նա Թագաւոր. բայց ինչ որ արժան էր հասարակաց՝ նա ոչ

նոս վասն յուսացելոյ [Թագաւորութեանն շնորհս մաւ
տոյց այնոցիկ՝ և որ՝ ի սկզբանէ անտի գանձապետ հա
մարեալ էր [Թագաւորին, ոչ պատշաճաւոր ինչ գան
ձապետութեանն և ոչ օգտի ինչ յաղագս հասարա
կաց խորհեցաւ նա, այլ անկաւ ընդ անիծիւք մար
գարէական բանին. [Թէ Վա] դոցա որ մարգարէանան
՝ ի սրտից իւրեանց . . . և զհասարակաց խնամակալու
թիւնն Աստուծոյ ոչ տեսանէն: Չի ոչ ՝ ի միտ էառնա
զհանուրց հոգաբարձութիւնն ընդ տիեզերս, և ոչ
երկեաւ ՝ ի դատաստանաց անտի այնորիկ, որ յառաջ
քան զամենայն է, և ՝ ի վերայ ամենայնի և ընդ ամե
նեսին. և վասն այսորիկ եղև նա [Թշնամի կաթողիկէ
եկեղեցւոյ նորա, և զրկեաց և զլացաւ և օտարացոյց
զանձն իւր յողորմութենէն Աստուծոյ. և յոյժ հեռի
եղև ՝ ի փրկութենէ անտի իւրմէ, ճշմարտելով ՝ ի սմին
զնշանակ անուան իւրոյ ¹: Եւ յետ այլոց բանից յարէ.
Եւ զի Վաղերիանոս յայտոսիկ ածաւ գործս ՝ ի Մաք
րինեայ, վասն այսորիկ և ՝ ի նախատինս և ՝ ի [Թշնա
մանս անարգանաց մատնեցաւ նա, որպէս և ասացաւն
առ Եսայի] [Թէ՝ ինքեանք ընտրեցին զձանապարհս իւ
րեանց, և զգարէլիս իւրեանց՝ զոր անձինք նոցա ա
խորժեցին: Եւ ես առից ՝ ի ձեռն զխաբէութիւնս նո
ցա, և ըստ մեղաց նոցա հատուցից նոցա: Իսկ Մաք
րինոս շամբշեալ քան զարժանն իւր զհետ իշխանու

խորհէր, այլ գատապարտեցաւ նա բանիւ մարգարէութեան որ
ասացեալ է՝ [Թէ վայ այնոցիկ իցէ որ մարգարէանան ՝ ի սիրտս իւ
րեանց, և բնաւ ոչ երևի նոցա. զի ոչ գիտաց նա զհոգաբարձու
թիւնն զայն որ ՝ ի վերայ ամենայնի սփռեալ է: Եւ ոչ երկեաւ նա
՝ ի դատաստանաց անտի այնորիկ որ էն յառաջ քան զամենայն և
յամենայնի և ընդ ամենեսին. և վասն այսորիկ եղև նա [Թշնամի կա
թողիկէ եկեղեցւոյ նորա, և զրկեաց և զլացաւ, և օտարացոյց
զանձն իւր սիրելեաց Աստուծոյ, և հալածեաց զնա ՝ ի կենաց իւ
րոց զժամանակս բազումս, և յայտս հաւատացոյց զանուն իւր: Եւ
գտնեալ հանգերձ այլովք ասաց միւսանգամ, եթէ Վաղերիանոս
ցանկացաւ դալ յայտմանէ յայտ. և տուաւ նմա ՝ ի [Թշնամի ա
նարգանաց և ՝ ի նախատինս. որպէս և ասացեալ է առ Եսայի]. Թէ
նոքա հաճեցան ընդ ձանապարհս իւրեանց. և ընդ կուռս կամաց
անձանց իւրեանց, և ես հաճեցայ ընդ խայտառականս նոցա. և
հատուցից նոցա զմեզս անօրէնութեան իւրեանց: Իսկ նա այստա
րէր յարբայութեանն արտաքոյ քան զարժանն. և քանզի ոչ կա
րէր նա զգննուլ զգարգ արքայութեանն, զի երկուս որդիս իբրե

թեան. և զի չկարէր զանձամբ առնուլ զպարտ արքայական, զի խեղ էր անգամով. զերկուս որդիս իւր՝ զի ընկալցին զՏայրենի մեղս, կացոյց 'ի տէրութեան. և կատարեցաւ 'ի նոսա յայտնապէս կանխատաց բան Տեառն [Թէ՛ Որ հատուցանեմ զմեղս հարց՝ որդւոց, յերիս և 'ի չորս ազգս ատելեաց իմոց: Զի զչարաչար ցանկութիւն իւր, յոր յաջողեցաւ՝ զգլխով որդւոց իւրոց ածեալ, և զչարութիւն իւր և զատելութիւնն առ Աստուած զնորօք էարկ: Վասն Վաղերիանու այսչափ ինչ Դիոնեսիոս:

ԳԼՈՒԽ ԺԱ.

Վասն անցիցն որ անցին ընդ Դիոնեսիոս և ընդ հաշտացեալս՝ որ յԵգիպտոս:

Վասն հալածանացն՝ որ յարեան յաւուրս նորա գառնութեամբ, և [Թէ քանի՞ համբեր նա վասն աստուածայաշտութեան հանդերձ նորբիմբ որ ընդ նմա էին, ցուցանեն բանք նորա գրեալ առ Փերմանոս ամն եպիսկոպոս՝ որ չարախօսն կամէր լինել զնմանէ, և ասէ այսպէս. Տագնապ է ինձ արդարեւ [Թէ գուցէ 'ի յիմարութիւն և յանգգամութիւն անկանիցիմ, զի

ապականեալ էր մարմինն իւրեանց, կացոյց զնոսա, և ընկալան զմեղս հարց իւրեանց. զի յեկեղեցիս կատարեցաւ 'ի վերայ նոցա բանն Աստուծոյ զի ասէ. Որ հատուցանէ զմեզ հարց յորդիս յերիս և 'ի չորս դարս ատելեաց իմոց. զի զչարաչար ցանկութեան իւր որ յաջողեալ էր նորօք, զնոսա 'ի վերայ գլխոյ որդւոց իւրոց, և 'ի նոսա ընկալաւ զչարութիւն իւր, և զատելութիւնն զոր ունէր առ Աստուած: Վասն Վաղերիանոսի զայս ինչ գրեաց Դիոնեսոս:

Միտասաներորդ. վասն ամենայնի որ ինչ միանգամ անցր անցին յայնմ ժամանակի ընդ Դիոնեսոս յԵգիպտոս:

Վասն հալածանացն որ յարեան յաւուրս նորա գառնութեամբ, [Թէ քանի՞ համբերէր նա վասն աստուածայաշտութեան հանդերձ այնորբիմբ որ էին ընդ նմա. բանք նորա որ ցուցանեն մեզ զոր գրեաց նա առ Փերմանոս եպիսկոպոս, որ կամէր նա խօսել զնմանէ չարաչար հայհոյութիւն ասաց իսկ այսպէս. Այնքան չճշմարտիւ, ասէր, յիմարութիւնն նեղիմ ես անկանել, զի բռնադատիմ

բռնադատիմ ես պատմել 'ի հարկէ զսքանչելի տես-
չութեանս Աստուծոյ ցուցեալ առ մեզ. այլ զի գրեալ
է թէ՝ Ձխորհորդ թագաւորի բարւոք է ծածկել,
իսկ զգործս Աստուծոյ յայտնել փառօք. և զի բռն
է ինձ 'ի Գերմանոսէ՝ գամ ես ի բանս: Եկի ես առ
Եմբիւնոս, ոչ եթէ ես միայն, այլ և երիցակից մեր
Մաքսիմիոս ընդ իս, և սարկաւագունք Փաւստոս,
Եւսեբիոս և Քերեմոն. և 'ի Հռովմայ յեղբարց անտի
ոմն եմուտ ընդ մեզ: Ի սկզբան անդ չասաց ինձ Եմբ-
իւնոս թէ՝ Մի ժողովս գումարեր. զի աւելի իմն
թուէր նմա այն. այլ զվերջինն կանխեաց ասաց նա,
զի ոչ վասն այնր ինչ փոյթ էր նմա թէ զայլ 'ի ժո-
ղով գումարիցեմ ես, այլ թէ զի մի քրիստոնեայք ի-
ցեմք: Եւ հրամայէր նա ինձ լուել դադարել յայն-
մանէ, զի թուէր նմա թէ յորժամ ես դառնայցեմ,
գան զկնի իմ և այլք: Ետու նմա պատասխանի կարի
իսկ պատշաճական թէ՝ Աստուծոյ մանաւանդ պարտ
է անսալ առաւել քան մարդկան: Եւ դաւանեցայ ես
յանդիման նորա զբարւոք դաւանութիւն թէ՝ Աստու-
ծոյ միայնոյ երկիր պագանեմ ես և ոչ այլ ումեք. և
ոչ երբէք դադարիմ և կամ փոխիմ ինչ 'ի խորհրդոցս,
զի քրիստոնեայ եմ: Եւ հրամայեաց նա մեզ երթալ
'ի գիւղ մի մօտ յանապատն, և ամուսն գեղջն պնմիկ

ես 'ի հարկէ պատմել զսքանչելի տեսչութիւնն Աստուծոյ որ եղի
'ի վերայ մեր. այլ քանզի գրեալ է թէ զխորհորդ թագաւորի
բարւոք է ծածկել, իսկ զգործս Աստուծոյ յայտնել զբանչելի է,
վասն այսորիկ պատմեցից վասն բռնութեանն Գերմանեայ: Արդ ե-
կի ես առ Ամինազոս. և ոչ եթէ ես միայն, զի էին ընդ իս պաշտօ-
նակիցք մեր Մաքսիմիոս երեց, և սարկաւագունք Փոստոս, Եւսե-
բոս, և Քերամոն: Բայց եմուտ ընդ մեզ մի ոմն յեղբարց որ էր ընդ
մեզ 'ի Հռոմ քաղաքէ: Իսկ Ամբիանոս ոչ ասաց ինձ զառաջինն թէ
մի լինիր դու ժողովել, զի այս աւելի իմն թուէր նմա. այլ զայն
զմեան ասաց նա նախ, զի ոչ վասն այսր միայն փոյթ էր նմա՝ թէ
մի եկեցուք տաղոսել զայլս. այլ և վասն այսր զի մի եկեցուք մեզ
քրիստոնեայ: Եւ հրամայեաց նա լուել գադարել յայնմանէ, զի
թուէր նմա թէ յորժամ ես գառնայցեմ, գան զկնի իմ և այլք:
Բայց ես ետու նմա պատասխանի որպէս և արժան էր. Եթէ Աս-
տուծոյ արժան է անսալ, առաւել քան մարդկան: Եւ վկայեցի ես
պառօնի երեսաց նորա, թէ ես Աստուծոյ միայն երկիրպագանեմ
այն ոչ նա միայն է առանձինն, և ոչ այլ ումեք. և ոչ երբէք փո-
ւոխիմ ես և կամ գադարեմ յայնմանէ, զի եմք քրիստոնեայք:

Քեփրոյ: Լուարուք զբանս զոր երկուստեք խօսեցաք՝ որ և արձանագրեալ կայ 'ի վճիռս ատենականս: Իբրև մտին Դիոնեսիոս, Փաւստոս, Մաքսիմոս, Մարկելոս և Բերեմոն, խօսել սկսաւ դատաւորն Եմիլիանոս և ասէ. Եւ 'ի բանից իսկ բերանոյ խօսեցայ ընդ ձեզ վասն մարդասիրութեան տերանց մերոց, որով գնան նոքա ընդ ձեզ. ետուն նոքա ձեզ զիշխանութիւն կենաց, եթէ կամիցիք դառնալ յօրէնս բնութեան, և երկիր պագանել դիցն՝ որ ողջ և կանգուն պահեն ըզթագաւորութիւն նոցա, և մօռանալ ձեզ զայնոսիկ՝ որ արտաքոյ են քան զբնութիւն: Արդ զի՞նչ ասէք վասն այսր. ինձ այսպէս թուի, թէ ոչ լինիջիք զլացողք մարդասիրութեան նոցա, զի 'ի լաւ անդր զձեզ յորդորեն:

Պատասխանի արար նմա Դիոնեսիոս և ասէ. Ոչ աւանայն մարդիկ գնոյն դիս պաշտեն, այլ զայնոսիկ միայն զորս և յաստուածս համարիցին. իսկ մեք միոյն Աստուծոյ արարչին ամենայնի, որ ետ զթագաւորութիւնս աստուածասիրացն քաջաց արանց Վաղերիանոս և Գաղիէնոսի, զնա պաշտեմք և նմին երկրպագանեմք. և նմա հանապազօր վասն արքայութեան ձերոյ, զի անշարժ կայցէ մնասցէ՝ աղօթս մատուցանեմք:

Դատաւորն Եմիլիանոս ասէ. Իսկ ո՞րպէ՛լու զձեզ,

Եւ վասն այսորիկ հրամայեաց նա մեզ երթալ 'ի գեօղ քի յանապատ, զի անուն եր նորա Կիպրոս: Լուարուք զբանս զայս զոր խօսեցան յերկոցունց կողմանց, որ եղեալ են 'ի վճիռս և 'ի դատականքս: Իբրև մտին Դիոնեսիոս և Փոստոս և Մաքսիմոս և Մարկելոս և Քերմոն. Ամիղանոս՝ որ վարէր զդատաւորութիւնն, խօսել սկսաւ և ասէ. Եւ առանց թղթոյ ասացի ձեզ վասն մարդասիրութեան տերանցն մերոց, զի նովաւ գնան նոքա առ ձեզ: Զի նոքա ետուն զիշխանութիւն կենաց, թէ կամիցիք դուք դառնալ յօրէնս բնութեան, և երկրպագանել դիցն՝ որ ապրեցուցանեն զթագաւորութիւն արքայութեան նոցա, և մօռանալ ձեզ զայնոսիկ որ արտաքոյ են քան զբնութիւն: Արդ զի՞նչ ասէք դուք վասն այսր. զի ինձ այսպէս թուի, թէ ոչ լինիջիք դուք զլացողք մարդասիրութեան նոցա. վասն զի յորդորեն նոքա զձեզ գալ յառաւելութիւն գառաց: Պատասխանի ետ նմա Դիոնեսիոս և ասէ. Ոչ ամենայն մարդ երկրպագանէ ամենայն դից, այլ մարդք այնոցիկ որոց կարծեն: Իսկ մեք միոյն Աստուծոյ արարչին ամենայնի, այնմ որ ետ թագաւորութիւն երկրւածաց իւրոց Վաղերիանոսի և Գաղիոսեայ, նմա երկիր պագանեմք, և նմին աղօթս մատուցանեմք հանապազօր

եթէ իցէ Աստուած, հանդերձ այլովք աստուածովք բնութեան և սմա երկիր պագանիցէք. զի դիցն հրաման եղև ձեզ երկիր պագանել, դիցն այնոցիկ՝ զորս ամենայն մարդիկ գիտեն:

Դիմենսոս ասէ. Մէք այլում երկիր ոչ պագանեմք: Եմիլիանոս ասէ. Տեսանեմ աւագիկ զձեզ զի ապա չնորհք էք և անզգայք առ քաղցրութիւն մարդասիրութեան օգոստափառ ինքնակալաց մերոց. վասն այսորիկ ոչ մնասջիք դուք ՚ի քաղաքիս, այլ ընկեցից զձեզ ՚ի կողմանս Լիբէացուց ՚ի տեղին որ անուանեալ կոչի Քեփրոյ. զի զայն տեղի ընտրեցի ես ձեզ ՚ի հրամանէ թագաւորաց. և մի եղիցի ձեր իշխանութիւն բնաւ ամենեկին, ոչ ձեր և ոչ այլոց առնել ժողովս, կամ մըտանել յայն՝ զոր հանգստարանն կոչէք. եթէ գտցի որ որ երթայցէ յայնպիսի տեղիս՝ զոր հրամայեցաքն ձեզ չերթալ անդր, և կամ երևիցի ՚ի ժողովս ուրեք, ինքն անձամբ իւրով ածէ ՚ի վերայ անձին վիշտս չար չարանաց. և մի վրիպեցի ՚ի նմանէ և արժանաւոր պատուհաս, գնացէք արդ ՚ի տեղի անդր՝ յոր հրամայեցաւ ձեզ երթալ: Թէպէտ և հիւանդ էի յայնժամ ստիպեաց զիս ելանել ՚ի ճանապարհ, և չետ ինձ

վասն արքայութեան ձերոյ զի անշարժ կացցէ մնացէ նա: Ամիդանոս որ աւաջնորդ էր դատաւորութեանն, պատասխանի ետ և ասէ ցնոսա. Իսկ ո՞ր արգելու զձեզ եթէ իցէ Աստուած, երկիր պագանել նմա հանդերձ այլովք աստուածովք բնութեան. զի դիցն հրաման եղև ձեզ երկիրպագանել, դիցն այնոցիկ որ ամենայն մարդ գիտէ զնոսա: Պատասխանի ետ Դիմենսոս և ասէ. Մէք այլում երկիր ոչ պագանեմք: Արդ՝ Ամիդանոս պատասխանի ետ և ասէ ցնոսա. Տեսանեմ աւագիկ զձեզ զի զլացող էք դուք և անգէտք քաղցրութեանն երկիրպագեալ զթագաւորութեանցն. վասն այսորիկ ոչ եղիցիք դուք յայն՝ քաղաքի. այլ ընկեցից զձեզ ՚ի գաւառն Լիբէացուց, ՚ի տեղի որ անուանեալ կոչի Նիպրև. զի զայն տեղի ընտրեցի ձեզ ՚ի հրամանէ թագաւորաց. և մի եղիցի ձեր իշխանութիւն բնաւ ամենեկին, ոչ ձեր և ոչ այլոց՝ առնել ժողովուրդս, կամ մտանել յայն որ կոչէք դուք նոցա կենեարիայ՝ յայնքն, տեղի մարտիրոսաց: Թէ որ * գտցի որ երթայցէ յայնպիսի տեղի՝ զոր հրամայեցաք ձեզ չերթալ անդր, և գտցի որ ժողովիցէ ժողովս, ինքն անձամբ իւրով ածէ ՚ի վերայ անձին իւրոյ վիշտս չար չարանաց և զտղժս տուգանաց և զպատուհասս արժանիս: Արդ՝ երթայք գնալ էք դուք ՚ի տեղի անդր որ հրամայեցաւ ձեզ երթալ: Եւ յայնմ

Հանգիստ զոգի առնուլ և ոչ օր մի. և զիսորդ ուրեմն ժողովս առնելոյ կամ ոչ առնելոյ պարապ էր ինձ⁸:

Եւ յետ այլոց բանից դառնայ ասել. Բայց սակայն և ոչ 'ի յիրական ժողովոյ անտի հեռի գտաք մեք Տեառն օգնականութեամբ, այլ որ 'ի քաղաքի էին՝ ժողովէի ես զնոսա պնդագոյնս, որպէս թէ ընդ նոսա լինէի ես. այլ քստ բանին թէպէտ հեռի էի ես 'ի նոցանէ մարմնով, սակայն մերձ էի հոգւով: Իսկ 'ի Քեւփոյ ժողովուրդ բազում պանդխտեցաւ ընդ մեզ, կէս մի 'ի քաղաքացիաց անտի մերոց եղբարց զհետ մեր գալով, և այլք յԵգիպտոսէ եկեալ յարեցան 'ի մեզ. զի և անդ դուռն մեծ բանի եբաց մեզ Աստուած: Զառաջինն հալածեալք և քարկոծեալ լինէաք անդ. իսկ յետոյ ոչ սակաւք 'ի կռապաշտ հեթանոսաց անտի Թողին զկուռս իւրեանց և դարձան առ Աստուած: Զի յառաջ քան զմեզ չե էր նոցա ընկալեալ զբանն Աստուծոյ, և 'ի ձեռն մեր նախ սերմանեցաւ 'ի նոսա բանն, և որպէս այն թէ վասն այնորիկ տարաւ զմեզ Աստուած առ նոսա, և կատարեցաք զայս պաշտօն մեր և դարձեալ միւսանգամ այլուր փոխեաց զմեզ: Եւ քանզի Եմիլիանոս 'ի դժնդակագոյն վայրս լիբեական աշխարհին՝ որպէս թուէրն կամէր փոխել զմեզ, հրաւան ետ յամենայն տեղեաց 'ի Մարեոտիս ժողովել:

Ժամանակի իբրեւ հիւանդ էի ես, և ստիպեաց զիս. և չեա ինձ հանգիստ զոգի առնուլ և ոչ օր մի, արդ՝ որ պարապ էր ինձ կամ ժողովել զոգ կամ ոչ ժողովել: Եւ զինի այսր հանգերձ այլովք ասաց դարձեալ. Բայց սակայն և ոչ 'ի ժողովքէնէ անտի յայնմանէ որ երևիս, շնորհօքն Տեառն մերոյ հեռացաք իսկ մեք. այլ 'ի քաղաքի ժողովէի ես զնոսա պնդագոյն, իբրեւ այն թէ ընդ նոսա էի ես. իբրեւ հեռի էի ես 'ի նոցանէն մարմնապէս, սակայն մերձ էի առ նոսա հոգեպէս որպէս ասացեալ է: Իսկ 'ի Վիպրոյ ժողովուրդ բազում զնաց ընդ մեզ. եղբարք քաղաքակիցք յարեցան 'ի մեզ բազումք և այլք մօտեցան առ մեզ յԵգիպտոսէ, զի և անդ դուռն մեծ բանի եբաց մեզ Աստուած: Բայց զառաջինն հալածեալք և քարկոծեալք անտի Թողին զկուռս իւրեանց և դարձան առ Աստուած: Զի յառաջ քան զմեզ չե էր նոցա ընկալեալ զբանն Աստուծոյ. 'ի մերում ձեռն առաջին սերմանեցաւ 'ի նոցա բանն: Եւ որպէս այն թէ վասն այնորիկ տարաւ զմեզ Աստուած առ նոսա, և կատարեցաք զայս պաշտօն մեր: Եւ դարձեալ միւս անգամ փոփոխեցաք մեք անտի. զի Ամփանոս 'ի դաւառս չարաչարս լիբեացւոց ըստ կարծեաց մե:

և 'ի գիւղս գիւղս ընդ ամենայն գաւառն ցրուեալ ցանեաց զմեզ: Եւ այսպէս՝ մինչեւ մեր 'ի միտ առեալ էր, եղ զմեզ 'ի Ճանապարհ, և զայս այսպէս խորհրդ դով կազմէր պատրաստէր, զի երբ և կամք լիցին նմա գիւրըմբռնելիս զմեզ գտցէ: Եւ իբրեւ հրաման եղև ինձ երթալ 'ի Քեփրոյէ, և ոչ զտեղին անգամ գիտէի թէ ո՞ւր երթալ ունիմք, և ոչ զանունն անգամ՝ յառաջագոյն լուեալ. և սակայն խնդամիտ և անխուով ելի 'ի Ճանապարհ. այլ իբրեւ ազդեղեւ ինձ թէ 'ի գաւառն Կողաթացւոց՝ երթամք, գիտեն որ ընդ իս անդ պատահեցան թէ որպէս զգածայ ես, և ես ինձէն ամբաստան լինիմ զանձնէս, զի զառաջինն տրրոմեցայ յոյժ և զւարեցայ. զի թէպէտ և ծանօթագոյն ես էր մեզ երկիրն և ընդեւլագոյն, բայց ասէի թէ թափուր է աշխարհս այս յեղբարց և 'ի մարդոց պիտանեաց, և տաժանելի է Ճանապարհն և աւագակուտ: Սակայն միեթարուծիւն մեծ եղև յասեին եղբարց, թէ մօտ է տեղիս 'ի քաղաքն, և որպէս 'ի Քեփրոյ՝ եկեցեն մեզ եղբարք բազումք յեգիպտոսէ, մինչև առաւել ևս բազմաժողով կազմեսցուք մեզ եկեղեցի, և մերձաւորութեամբ տեղւոյն 'ի քաղաքն յաճախագոյն ևս վայելեսցուք 'ի տեսութիւն սիրե-

աաց իւրոց կամէր փոխել զմեզ, և յամենայն տեղեաց 'ի Մերասոս հրամայեաց մեզ ժողովել. և որոշեաց գիւղս իւրաքանչիւր մեզ 'ի նահանգի անդ. զմեզ իսկ եգ. նա: Եւ թէ նախ մեք գտեալ լիցուք յայսմ ճանապարհի. զի յայս է թէ վասն այսր կազմեաց և պատրաստեաց նա զայս իրս այսպէս, զի յորժամ կամիցի ունել նա զմեզ ամենեւին՝ 'ի պատրաստի գտեալ լիցուք նմա: Իբրեւ եղև ինձ հրաման երթալ 'ի Կիպրոյ, և ոչ զտեղին անգամ թէ ո՞ւր իցէ գիտէի ես, և ոչ զանունն յառաջագոյն լուեալ էր իմ: Եւ թէպէտ և այսպէս էի, սակայն նոյնժամայն գնացի ես իբրու չէի խռովեալ, այլ իբրեւ թուեցաւ ինձ եթէ հանգերձեալ եմք մեք երթալ 'ի գաւառն Կողաթացւոց, գիտեն այնպիսի որ պատահեցին անդ թէ որպէս եղէ ես. զի յայսմ վայրի զանձն իմ կշտամբեմ ես, զի զառաջինն արամեցայ և յոյժ զւարեցայ. զի թէպէտ և ճանաչեաք և առվոր եպք աշխարհին, սակայն ասէի թէ թափուր է աշխարհս այս յեղբարց և 'ի մարդոց պիտանեաց. և պատրաստեալ է 'ի վիշտս չարարանաց որ միանգամ գնան ընդ ճանապարհս աւագակուտ: Սակայն եղև ինձ միեթարուծիւն սփոփութեան, զի հասին մեզ եղբարք և ասացին թէ յոյժ մօտ է այս տեղի 'ի քաղաք: Իսկ 'ի Կիպրոյ եղբարք բազումք յեգիպտոսաց անտի գային և խռանէին

տացեալ է նա յոյժ արդ յանձն իւր, և չիք նմա հաւմարձակութիւն համբառնալոյ զաչս իւր առ Աստուած, զի 'ի գործս և 'ի բանս անօրէնութեան նոցա խառնեցաւ. վասն որոյ և աղաչէր այսմ մաքուր աւազանին սրբութեան հանդիպել և ընդունելութեան և պարգևի շնորհաց: Զոր ոչ իշխեցի ես առնել, զի ասացի՝ բամշատ է նմա հանապազօրեայ հաղորդութիւն առ այս: Զի որոյ գոհութեան աղօթից լսող լեալ էր ստէպ, և ընդ եկեղեցւոյն զամէնն պատասխանեալ, որ սրբոյ սեղանոյն յանդիման կացեալ և զձեռս իւր ընդգէմ սուրբ կերակրոյն սփռեալ լին գունակութիւն և 'ի ճաշակ, և մարմնոյ և արեան Տեառն մերոյ հաղորդ գտեալ ընդ երկար ժամանակս, ոչ համարձակեցայ ես զամենայն եղծեալ 'ի նմա՝ 'ի գլխոյ անտի նորոգ սկսանել. այլ հրաման ետու քաջալերել և հաստատուն հաւատով և յուսով բարեաւ մերձենալ 'ի հաղորդութիւն սրբութեան: Իսկ նա ոչ դադարէր 'ի լալոյ, և զողայր մատչել 'ի սեղան, և հազիւ յորդորեալ հաւանեցուցանէաք զնա յաղօթս կալ ընդ մեզ: Բաց յասացելոցս է նորա և այլ թուղթ վասն մկրտութեան՝ յեկեղեցւոյն և յիւր առնուն ուղղեալ առ Սեստոս՝ և առ եկեղեցիին Հռովմայ, յորում վասն առաջարկեալ խնդրոյն երկարաւ գոյնս ճառէ: Է դարձեալ նորա և այլ թուղթ՝ առ

Թեանս, զի այն ամբարշտութիւն լի է և հոյհոյութիւն. և ասէր Թէ յոյժ վառացեալ է նա յանձն իւր, և չիք նմա համարձակութիւն համբառնալ զաչս իւր առ Աստուած՝ 'ի բանից և 'ի գործոց անարժանութենէ, զի խառնեցաւ 'ի նոսա. և վասն այսորիկ աղաչէր նա արժանի լինել այսմ պարզ սրբութեան և պարգևի շնորհացն: Զայն իսկ զայս ես ոչ իշխեցի առնել, զի ասացի՝ բամշատ է հաղորդութիւն այնր ամենայնի ժամանակեանն՝ որ խառնեցան ընդ նա. զի լուաւ նա զի մատչէր պատարագ, և ետ պատասխանի և ասաց՝ ամէն. և եկաց առաջի սեղանոյն, և սփռեաց զձեռս իւր առաջին ընդգէմ սուրբ կերակրոյն, և էառ զմարմին և զարիւն տեառն մերոյ, և կցորդեցաւ ընդ նմա ժամանակս բազումս: Եւ ոչ համարձակիմ ես վերստին դարձուցանել զնա, այլ հրաման տայի ես նմա քաջալերել զնա և ճշմարիտ հաւատովք յուսով բարեաւ մերձենալ 'ի կցորդութիւն սրբութեանն: Իսկ նա ոչ դադարէր 'ի լալոյ և գողայր մատչել 'ի սեղանն, և հազիւ հաւանեցուցանէաք զնա. յոյժ եկաց նա ընդ մեզ յաղօթս. և հանգերձ այսու թղթովք զոր ասացի ես՝ է այլ միւս ևս թուղթ նորա զոր գրեալ է առ Դիւ

Դիմենսիոս Հռովմայեցի վասն Լիկիանու: Եւ վասն
այսոցիկ այսչափ:

ԳԼՈՒԽ Ժ.

Վասն Վաղերիանոս, և հայաժանացն որ 'ի նմանէ:

Իսկ տունն Գաղղեան իբրեւ ոչ ինչ աւելի քան զամս
երկուս կացեալ յիշխանութեան բնաջինջ բարձաւ 'ի
միջոյ, և կալաւ զԹագաւորութիւնն Վաղերիանոս Գա-
ղիենեաւ որդւով իւրով Հանգերձ: Եւ զինչ դար-
ձեալ վասն սորա աւանդէ Դիմենսիոս՝ մարթիմբ 'ի
Թղթոյ անտի նորա առ Հերմամմոն ուսանել, յորում
և պատմէ նա օրինակ զայս. Նմանագոյնս, ասէ, յայտ
նեցաւ Յովհաննու. Զի տուաւ, ասէ, նմա բերան որ
խօսի զմեծամեծս և զՀայհոյութիւն. և տուաւ նմա
իշխանութիւն զամիսս քառասուն և երկու. և զար-
մանալ արժան է Թէ զիմրդ երկոքին իսկ այսոքիկ
կատարին 'ի Վաղենտիանոս: Այլ յառաջ քան զամե-
նայն միտ դնել է, Թէ որպէս քաղցր էր նա և բարե-
լար առ ծառայս Աստուծոյ. զի ոչ զք նախ քան զնա
'ի Թագաւորաց, և ոչ նոքին իսկ որք յայտնապէս

նեսոս, այն որ էր 'ի Հռոմ քաղաքի՝ վասն Լիկիոսեայ. և վասն
այնչ իսկ գրեցան այժմ ամենայն:

Տասներորդ. վասն Վաղերիանոսի: Եւ վասն հայաժանացն
զոր արար:

Իսկ տունն Գաղղեան իբրեւ ոչ երկուս ամս սպառ կացին 'ի Թա-
գաւորութեան, ջնջեցան ելին յաշխարհէ աստի յայսմանէ. և կա-
լաւ զԹագաւորութիւնն Վաղերիանոս Գաղիենեաւ որդւով իւրով
Հանգերձ: Բայց զարձեալ Թէ զինչ գրեաց և վասն սորա Դիմեն-
սոս՝ կարեմբ մեք ուսանել 'ի Թղթոյ անտի յայնմանէ, զոր գրեացն
առ Հերմամմոն. զի 'ի նմին պատմէ այսպէս. ՍԹէ Յովհաննու, ասէ,
այսպէս յայտնեցաւ վասն սորա և ասաց, Թէ տուաւ նմա բերան՝
որ խօսի զմեծամեծս, և տուաւ նմա իշխանութիւն տարի մի և ա-
միսս երկուս. երկոքին իսկ սոքա կատարին 'ի վերայ Վաղերիանո-
սի: Զարմանալ իսկ առաւել ընդ այն ինչ որ յառաջ քան զայս էր
և խորհէր Թէ զիմրդ էր նա յառաջագոյն. զի էր նա քաղցր և սի-
րուն էին միտք նորա առ ծառայս Աստուծոյ. զի և ոչ միտմ Թա-

քրիստոնեայս լինել ասէին⁵, այնպէս որդը մարդասիրութեամբ աջ խաղաղութեան առ նոսա կարկառեաց, որպէս սա 'ի սկզբան անդ ինքնակալութեան իւրոյ: Եւ ամենայն տուն նորա լի էր աստուածապաշտ որերով, և էր իբրեւ եկեղեցի Աստուծոյ. այլ հաւանեցոյց և շրջեաց զնա յառաջին մտաց իւրոց վարդապետն և նախիշխան կախարդացն Եգիպտացոց⁶, և հրամայեաց նմա կոտորել և հալածել զարս սուրբս և անարատս իբրեւ հակառակամարտս և արգելս պիղծ և զազիր դիւթութեանց: Քանզի էին և են իսկ արդկարողք նոքա մօտ առննթեր գտանելով՝ կամ երեւելով իսկ միայն, փշմամբ և բարբառով ցրուել զխոհերական անօրէն դիւացն զնենգութիւն: Կատարողութիւնս անմաքուրս, մենքենաւոր արուեստս պիղծս և նուիրագործութիւնս անբարիս ուսուցանէր նա նմա. տալ խողխողել զմանկունս եղկելիս, զոհել զօրդիս ծնողաց եղկելեաց. հերձուլ զփորոտիս նորածին տըղայոցն, և յօշոյշ կոտորել և պատառել զստեղծութիւնս Աստուծոյ. որպէս եթէ 'ի ծագ բարեբաստութեան ժամանեցի նա նոքօք: Եւ 'ի վերայ այսոցիկ ամենայնի ածէ նա ասել եթէ՝ Գեղեցիկս Մաքրի-

գաւորացն եղեն յառաջ քան զնա. շինութեամբ և պատուով ունէր զնոսա այսպէս: Նա և ոչ այնոքիկ որք երեւցանն, զի էին նոքա քրիստոնեայք. այնպէս կալան զնոսա. որպէս նա ընդունէր զնոսա զառաջինն. և իբրեւ զընգանիս և զբարեկամս, և ամենայն տունն նորա լի էր պաշտօնէիւք Աստուծոյ, և էր նա եկեղեցի Աստուծոյ: Բայց հաճեցաւ և հաւանեցոյց զնա շրջել յառաջին մտաց անտի զօր ունէր նա, այր մի եգիպտացի կախարգ և գլուխ ժողովրդեանն. և հրամայեաց նմա թէ արք սուրբք և արգարք հալածեսցին և կոտորեսցին իբրեւ մարգք անոյեանք և պատաղիչք կախարդաց զազրաց և պղծոց: Նա և էին իսկ կարող և կարէին որ մինչեւ կային և երեւէին բանիւք բերանով իւրեանց միայն խափանել զնենգութիւն չարութեանն գիւաց տեւազերծաց, գործք որ չէին սուրբ, և զարուեստ գիտութիւնս պղծութեանց, և զգոհս անբարիս ուսուցանէր նա նմա գործել, և սպանանել զազայս տառապեալս, և զօհել զօրդիս զհարցն տառապելոց, և հեղձուլ զփորոտիս մանկըւոյ որ այն ինչ ծնեալ էին, և կոտորել մասունս մասունս զստեղծութեամբ Աստուծոյ. զի իբր և եթէ 'ի ձեռն այսց եղիցին նոքա 'ի շինութիւն: Եւ զարձեալ յաւելու և ասէ: Արգ բարւոք պատեալ մատոյց նոցա Մակարիանոս զարբայութեանն զայնր զոր յուսացեալ էին 'ի վերայ նորա, այն որ ասի վասն նորա՝ Թէ ամենայն իւրեք նա թագաւոր. բայց ինչ որ արժան էր հոսարակաց՝ նա ոչ

նոս վասն յուսացելոյ Թագաւորութեանն շնորհս մա-
տոյց այնոցիկ՝ և որ ՚ի սկզբանէ անտի գանձապետ հա-
մարեալ էր Թագաւորին, ոչ պատշաճաւոր ինչ գան-
ձապետութեանն և ոչ օգտի ինչ յաղաքս հասարա-
կաց խորհեցաւ նա, այլ անկաւ ընդ անիծիւք մար-
գարէական բանին. Թէ Վալոյ դուցա որ մարգարէանան
՚ի սրտից իւրեանց . . . և զհասարակաց խնամակալու-
թիւնն Աստուծոյ ոչ տեսանեն: Զի ոչ ՚ի միտ էառնա
զհանուրց հոգաբարձութիւնն ընդ տիեզերս, և ոչ
երկեաւ ՚ի դատաստանաց անտի այնորիկ, որ յառաջ
քան զամենայն է, և ՚ի վերայ ամենայնի և ընդ ամե-
նեսին. և վասն այսորիկ եղև նա Թշնամի կաթողիկէ
եկեղեցւոյ նորա, և զրկեաց և զլացաւ և օտարացոյց
զանձն իւր յողորմութենէն Աստուծոյ. և յոյժ հեռի
եղև ՚ի փրկութենէ անտի իւրմէ, ճշմարտելով ՚ի սմին
զնշանակ անուան իւրոյ՝: Եւ յետ այլոց բանից յարե-
լու զի Վաղերիանոս յայտոիկ ածաւ գործս ՚ի Մաք-
րինեայ, վասն այսորիկ և ՚ի նախատինս և ՚ի Թշնա-
մանս անարգանաց մատնեցաւ նա, որպէս և ասացաւն
առ Եսայի Թէ՛ ինքեանք ընտրեցին զճանապարհս իւ-
րեանց, և զգարչելիս իւրեանց՝ զոր անձինք նոցա ա-
խորժեցին: Եւ ես առից ՚ի ձեռն զխաբէութիւնս նո-
ցա, և ըստ մեղաց նոցա հատուցից նոցա: Իսկ Մաք-
րինոս շամբշեալ քան զարժանն իւր զհետ իշխանու-

խորհէր, այլ դատապարտեցաւ նա բանիւ մարգարէութեան որ
ասացեալ է՝ Թէ Վալոյ այնոցիկ իցէ որ մարգարէանան ՚ի սրտս իւ-
րեանց, և բնաւ ոչ երևի նոցա. զի ոչ գիտաց նա զհոգաբարձու-
թիւնն զայն որ ՚ի վերայ ամենայնի սփռեալ է: Եւ ոչ երկեաւ նա
՚ի դատաստանաց անտի այնորիկ որ էն յառաջ քան զամենայն և
յամենայնի և ընդ ամենեսին. և վասն այսորիկ եղև նա Թշնամի կա-
թողիկէ եկեղեցւոյ նորա, և զրկեաց և զլացաւ, և օտարացոյց
զանձն իւր սիրելեաց Աստուծոյ, և հալածեաց զնա ՚ի կենաց իւ-
րոց զժամանակս բազումս, և յայսս հաւատացոյց զանուն իւր: Եւ
գարձեալ հանգերձ այլովք ասաց միւսանդամ, եթէ Վաղերիանոս
ցանկացաւ դալ յայսմանէ յայս. և տուաւ նմա ՚ի Թշնամանս ա-
նարգանաց և ՚ի նախատինս. որպէս և ասացեալ է առ Եսայի. Թէ
նոքա հաճեցան ընդ ճանապարհս իւրեանց. և ընդ կուռս կամաց
անձանց իւրեանց, և ես հաճեցայ ընդ խայտառականս նոցա. և
հատուցից նոցա զմեզս անօրէնութեան իւրեանց: Իսկ նա այսահա-
րէր յարբայութեանն արտաբոյ քան զարժանն. և քանզի ոչ կա-
րէր նա զգնուլ զգարդ արբայութեանն, զի երկուս որդիս իբրե-

Թեան. և զի չկարէր զանձամբ առնուլ զպարտ արքայական, զի խեղ էր անգամով. զերկուս որդիս իւր՝ զի ընկալցին զհայրենի մեղս, կացոյց 'ի տէրութեան. և կատարեցաւ 'ի նոսա յայտնապէս կանխասաց բան Տեառն Թէ՛ Որ հատուցանեմ զմեղս հարց՝ որդւոց, յերիս և 'ի չորս ազգս ատելեաց իմոց: Չի զջարաչար ցանկութիւն իւր, յոր յաջողեցաւ՝ զգլխով որդւոց իւրոց ածեալ, և զջարութիւն իւր և զատելութիւնն առ Աստուած զնորօք էարկ: Վասն Վաղերիանու այս չափ ինչ Դիոնեսիոս:

ԳԼՈՒԽ ԺԱ.

Վասն անցիցն որ անցին ընդ Դիոնեսիոս և ընդ հաշտաւացեալս՝ որ յԵգիպտոս:

Վասն հալածանացն՝ որ յարեան յաւուրս նորա գառնութեամբ, և Թէ քանի համբեր նա վասն աստուածսաշտութեան հանդերձ նորքիմբ որ ընդ նմա էին, ցուցանեն բանք նորա գրեալ առ Փերմանոս ոմն եպիսկոպոս՝ որ չարախօսն կամէր լինել զնմանէ, և ասէ այսպէս. Տագնապ է ինձ արդարեւ Թէ գուցէ 'ի յիմարութիւն և յանգգամութիւն անկանիցիմ, զի

ապականեալ էր մարմինն իւրեանց, կացոյց զնոսա, և ընկալան զմեղս հարց իւրեանց. զի յեկեղեցիս կատարեցաւ 'ի վերայ նոցա բանն Աստուծոյ զի ասէ. Որ հատուցանէ զմեղս հարց յորդիս յերիս և 'ի չորս դարս ատելեաց իմոց. զի զջարաչար ցանկութիւն իւր որ յաջողեալ էր նորօք, զնոսա 'ի վերայ գլխոյ որդւոց իւրոց, և 'ի նոսա ընկալաւ զջարութիւն իւր, և զատելութիւնն զոր ունէր առ Աստուած: Վասն Վաղերիանոսի զայս ինչ գրեաց Դիոնեսոս:

Մետաւաներորդ. վասն ամենայնի որ ինչ միանգամ անցք անցին յայնմ ժամանակի ընդ Դիոնեսոս յԵգիպտոս:

Վասն հալածանացն որ յարեան յաւուրս նորա գառնութեամբ, Թէ քանի համբերէր նա վասն աստուածաշտութեան հանգերձ այնորքիմբ որ էին ընդ նմա. բանք նորա որ ցուցանեն մեզ զոր գրեաց նա առ Փերմանոս եպիսկոպոս, որ կամէր նա խօսել զնմանէ չարաչար հայհոյութիւն ասաց իսկ այսպէս. Նմա՛ չոմարտիւ, ասէր, յիմարութիւնն նեղիմ ես անկանել, զի բռնագատիմ

բռնադատում ես պատմել 'ի հարկէ զքանչեւ տես-
յութեանս Աստուծոյ ցուցեալ առ մեզ. այլ զի գրեալ
է թէ՝ Զխորհուրդ թագաւորի բարւոք է ծածկել,
իսկ զգործս Աստուծոյ յայտնել փառօք. և զի բռն
է ինձ 'ի Գերմանոսէ՝ դամ ես ի բանս: Եկի ես առ
Եմիլիանոս, ոչ եթէ ես միայն, այլ և երիցակից մեր
Մաքսիմիանոս ընդ իս, և սարկաւագունք Փաւստոս,
Եւսեբիոս և Քերեմոն. և 'ի Հռովմայ յեղբարց անտի-
ոմն եմուտ ընդ մեզ: Ի սկզբան անդ չասաց ինձ Եմի-
լիանոս թէ՝ Ս'ի Ժողովս գումարեր. զի աւելի իմն
թուէր նմա այն. այլ զվերջինն կանխեաց ասաց նա,
զի ոչ վասն այնր ինչ փոյթ էր նմա թէ զայլս 'ի Ժո-
ղով գումարիցեմ ես, այլ թէ զի մի քրիստոնեայք ի-
ցեմք: Եւ հրամայէր նա ինձ լուել դադարել յայն-
մանէ, զի թուէր նմա թէ յորժամ ես դառնայցեմ,
դան զկնի իմ և այլք: Ետու նմա պատասխանի կարի
իսկ պատշաճական թէ՝ Աստուծոյ մանաւանդ պարտ
է անսալ առաւել քան մարդկան: Եւ դաւանեցայ ես
յանդիման նորա զբարւոք դաւանութիւն թէ՝ Աստու-
ծոյ միայնոյ երկիր պագանեմ ես և ոչ այլ ումեք. և
ոչ երբէք դադարիմ և կամ փոխիմ ինչ 'ի խորհրդոցս,
զի քրիստոնեայ եմ. Եւ հրամայեաց նա մեզ երթալ
'ի գիւղ մի մօտ յանապատն, և ամուռն գեղջն այնմիկ

ես 'ի հարկէ պատմել զքանչեւ տեսութիւնն Աստուծոյ որ եղէ
'ի վերայ մեր. այլ քանզի գրեալ է, թէ զխորհուրդ թագաւորի
բարւոք է ծածկել, իսկ զգործս Աստուծոյ յայտնել քանչեւ է,
վասն այսորիկ պատմեցիք վասն բռնութեանն Գերմանայ: Արդ ե-
կի ես առ Ալմինադոս. և ոչ եթէ ես միայն, զի էին ընդ իս պաշտօ-
նակիցք մեր Մաքսիմիանոս երէց, և սարկաւագունք Փոստոս, Եւսե-
բէս, և Քերամոն: Բայց եմուտ ընդ մեզ մի ոմն յեղբարց որ էր ընդ
մեզ 'ի Հռոմ քաղաքէ: Իսկ Ամգիանոս ոչ ասաց ինձ զառաջինն, թէ
մի լինիր դու Ժողովել, զի այս աւելի իմն թուէր նմա. այլ զայն
զմիւսն ասաց նա նախ, զի ոչ վասն այսր միայն փոյթ էր նմա՝ թէ
մի եղիցուք տաղոսել զայլս. այլ և վասն այսր զի մի եղիցուք մեք
քրիստոնեայ: Եւ հրամայեաց նա լուել գադարել յայնմանէ, զի
թուէր նմա թէ յորժամ ես դառնայցեմ, դան զկնի իմ և այլք:
Բայց ես ետու նմա պատասխանի որպէս և արժան էր. Եթէ Աս-
տուծոյ արժան է անսալ, առաւել քան մարդկան: Եւ վկայեցի ես
առաջի երեսաց նորա, թէ ես Աստուծոյ միայն երկիրպագանեմ՝
այն որ նա միայն է առանձինն, և ոչ այլ ումեք. և ոչ երբէք փո-
փոխիմ ես և կամ դադարեմ յայնմանէ, զի եմք քրիստոնեայք:

Քեփոյ: Լուարուք զբանս զոր երկուստեք խօսեցաք՝ որ և արձանագրեալ կայ 'ի վճիռս ատենականս: Իբրև մտին Դիոնեսիոս, Փաւստոս, Մաքսիմոս, Մարկէղոս և Բերեմոն, խօսել սկսաւ զատաւորն Եմիլիանոս և ասէ. Եւ 'ի բանից իսկ բերանոյ խօսեցայ ընդ ձեզ վասն մարդասիրութեան տերանց մերոց, որով գնան նոքա ընդ ձեզ. ետուն նոքա ձեզ զիշխանութիւն կենաց, եթէ կամիցիք դառնալ յօրէնս բնութեան, և երկիր պագանել զիցն՝ որ ողջ և կանգուն պահեն ըզթագաւորութիւն նոցա, և մոռանալ ձեզ զայնոսիկ՝ որ արտաքոյ են քան զբնութիւն: Արդ զի՞նչ ասէք վասն այսր. ինձ այսպէս թուի, թէ ոչ լինիջիք զացողք մարդասիրութեան նոցա, զի 'ի լաւ անդր զձեզ յորդորեն:

Պատասխանի արար նմա Դիոնեսիոս և ասէ. Ոչ աւմենայն մարդիկ զնոյն զիս պաշտեն, այլ զայնոսիկ միայն զորս և յաստուածս համարիցին. իսկ մեք միոյն Աստուծոյ արարչին ամենայնի, որ ետ զթագաւորութիւնս աստուածասիրացն քաջաց արանց Վազերիանու և Պաղիենոսի, զնա պաշտեմք և նմին երկրպագանեմք. և նմա հանապազօր վասն արքայութեան ձերոյ, զի անշարժ կայցէ մնասցէ՝ աղօթս մատուցանեմք:

Դատաւորն Եմիլիանոս ասէ. իսկ ո՞ր արգելու զձեզ,

Եւ վասն այսորիկ հրամայեաց նա մեզ երթալ 'ի գեօղ քի յանապատ, զի անուն էր նորա Կիպրոս: Լուարուք զբանս զայս զոր խօսեցան յերկոցունց կողմանց, որ եղեալ են 'ի վճիռս և 'ի դատակնիքս: Իբրև մտին Դիոնեսիոս և Փոստոս և Մաքսիմոս և Մարկէղոս և Քեփոն. Ամիզանոս՝ որ վարէր զդատաւորութիւնն, խօսել սկսաւ և ասէ. Եւ առանց թղթոյ ասացի ձեզ վասն մարդասիրութեան տերանցն մերոց, զի նովաւ գնան նոքա առ ձեզ: Զի նոքա ետուն զիշխանութիւն կենաց, թէ կամիցիք դուք դառնալ յօրէնս բնութեան, և երկրպագանել զիցն որ ապրեցուցանեն զթագաւորութիւն արքայութեան նոցա, և մոռանալ ձեզ զայնոսիկ որ արտաքոյ են քան զբնութիւն: Արդ զի՞նչ ասէք դուք վասն այսր. զի ինձ այսպէս թուի, թէ ոչ լինիջիք դուք զացողք մարդասիրութեան նոցա. վասն զի յորդորեն նոքա զձեզ գալ յառաւելութիւն փառաց: Պատասխանի ետ նմա Դիոնեսիոս և ասէ. Ոչ ամենայն մարդ երկիրպագանել ամենայն զից, այլ մարդք այնոցիկ որոց կարծենն: Իսկ մեք միոյ Աստուծոյ արարչին ամենայնի, այնմ որ ետ թագաւորութիւն երկրւղածաց իւրոց Վազերիանոսի և Պաղիենոսի, նմա երկիր պագանեմք, և նմին աղօթս մատուցանեմք հանապազօր

եթէ իցէ Աստուած, չանդերձ այլովք աստուածովք բնութեան և սմա երկիր պագանիցէք. զի դիցն հրաման եղև ձեզ երկիր պագանել, դիցն այնոցիկ՝ զորս ամենայն մարդիկ գիտեն:

Դիոնեսիոս ասէ. Մէք այլում երկիր ոչ պագանեմք:

Եմիլիանոս ասէ. Տեսանեմ աւադիկ զձեզ զի ապա շնորհք էք և անզգայք առ քաղցրութիւն մարդասիրութեան օգոստափառ ինքնակալաց մերոց. վասն այսորիկ ոչ մնասլիք դուք՝ ի քաղաքիս, այլ ընկեցից զձեզ ի կողմանս Լիբէացուց ի տեղին որ անուանեալ կոչի Քեփրոյ. զի զայն տեղի ընտրեցի ես ձեզ ի հրամանեութազաւորաց. և մի եղիցի ձեր իշխանութիւն բնաւ ամենեկին, ոչ ձեր և ոչ այլոց առնել ժողովս, կամ մըտանել յայն՝ զոր հանգստարանն կոչէք. եթէ գտցի որ որ երթայցէ յայնպիսի տեղիս՝ զոր հրամայեցաքն ձեզ չերթալ անդր, և կամ երեւիցի ի ժողովս ուրեք, ինքն անձամբ իւրով ածէ ի վերայ անձին վիշտս չար չարանաց. և մի վրիպեցի ի նմանէ և արժանաւոր պատուհաս, գնացէք արդ ի տեղի անդր՝ յոր հրամայեցաւ ձեզ երթալ: Թէպէտ և հիւանդ էի յայնժամ ստիպեաց զիս ելանել ի ճանապարհ, և չետ ինձ

վասն արքայութեան ձերոյ զի անշարժ կացցէ մնացէ նա: Ամիզանոս որ առաջնորդ էր դատաւորութեանն, պատասխանի ետ և ասէ ցնոսա. Իսկ ո՞րքեղու զձեզ եթէ իցէ Աստուած, երկիր պագանել նմա հանգերձ այլովք աստուածովք բնութեան. զի գիցն հրաման եղև ձեզ երկիրպագանել, դիցն այնոցիկ որ ամենայն մարդ գիտէ զնոս: Պատասխանի ետ Դիոնեսիոս և ասէ. Մէք այլում երկիր ոչ պագանեմք: Արդ՝ Ամիզանոս պատասխանի ետ և ասէ ցնոսա. Տեսանեմ աւագիկ զձեզ զի զլացող էք դուք և անգէտք քաղցրութեանն երկիրպագեալ զթագաւորութեանցն. վասն այսորիկ ոչ եղիլիք դուք յայսմ քաղաքի. այլ ընկեցից զձեզ ի գաւառն լիբէացուց, ի տեղի որ անուանեալ կոչի Նիպրև. զի զայն տեղի ընտրեցի ձեզ ի հրամանեութազաւորաց. և մի եղիցի ձեր իշխանութիւն բնաւ ամենեկին, ոչ ձեր և ոչ այլոց՝ առնել ժողովուրդս, կամ մտանել յայս որ կոչէք գուք նոցա կենետրիայ՝ այսինքն, տեղի մարտիրոսաց: Թէ որ * գտցի որ երթայցէ յայնպիսի տեղի՝ զոր հրամայեցաք ձեզ չերթալ անդր, և գտցի որ ժողովիցէ ժողովս, ինքն անձամբ իւրով ածէ ի վերայ անձին իւրոյ վիշտս չարչարանաց և զտոյժս սուգանաց և զպատուհասս արժանիս: Արդ՝ երթայք գնացէք դուք ի տեղի անդր որ հրամայեցաւ ձեզ երթալ: Եւ յայսմ

Հանգիստ զոգի առնուլ և ոչ օր մի. և զհարդ ուրեմն ժողովս առնելոյ կամ ոչ առնելոյ պարապ էր ինձ⁸:

Եւ յետ այլոց բանից դառնայ ասել. Բայց սակայն և ոչ 'ի յիրական ժողովոյ անտի հեռի գտաք մեք Տեառն օգնականութեամբ, այլ որ 'ի քաղաքի էին՝ ժողովէի ես զնոսա պնդագոյնս, որպէս թէ ընդ նոսա լինէի ես. այլ ըստ բանին թէպէտ հեռի էի ես 'ի նոցանէ մարմնով, սակայն մերձ էի հոգւով: Իսկ 'ի Քեփրոյ ժողովուրդ բազում պանդխտեցաւ ընդ մեզ, կէս մի 'ի քաղաքացաց անտի մերոց եղբարց զհետ մեր Կալով, և այլք յեգիպտոսէ եկեալ յարեցան 'ի մեզ. զի և անդ դուռն մեծ բանի երաց մեզ Աստուած: Զառաջինն հալածեալք և քարկոծեալ լինեալք անդ. իսկ յետոյ ոչ սակաւք 'ի կռապաշտ հեթանոսաց անտի Թոգին զկուռս իւրեանց և դարձան առ Աստուած: Զի յառաջ քան զմեզ չե էր նոցա ընկալեալ զբանն Աստուծոյ, և 'ի ձեռն մեր նախ սերմանեցաւ 'ի նոսա բանն, և որպէս այն թէ վասն այնորիկ տարաւ զմեզ Աստուած առ նոսա, և կատարեցաք զայս պաշտօն մեր և դարձեալ միւսանգամ այլուր փոխեաց զմեզ: Եւ քանզի Եմիլիանոս 'ի դժնդակագոյն վայրս լիբէական աշխարհին՝ որպէս Թուէրն կամէր փոխել զմեզ, հրաւանն ետ յամենայն տեղեաց 'ի Մարէոտիս ժողովել:

Ժամանակի իբրեւ հիւանդ էի ես, և ստիպեաց զիս. և չեա ինձ հանգիստ զոգի առնուլ և ոչ օր մի, արգ՝ որ պարապ էր ինձ կամ ժողովել զոգ կամ ոչ ժողովել: Եւ զինի այսր հանգերձ այլովք ասաց դարձեալ. Բայց սակայն և ոչ 'ի ժողովրդենէ անտի յայսմանէ որ երևիս, շնորհօքն Տեառն մերոյ հեռացաք իսկ մեք. այլ 'ի քաղաքի ժողովէի ես զնոսա պնդագոյն, իբրեւ այն թէ ընդ նոսա էի ես. իբրեւ հեռի էի ես 'ի նոցանէն մարմնապէս, սակայն մերձ էի առ նոսա հոգեպէս որպէս ասացեալ է: Իսկ 'ի Կիպրոյ ժողովուրդ բազում գնաց ընդ մեզ. եղբարք քաղաքակիցք յարեցան 'ի մեզ բազումք և այլք մօտեցան առ մեզ յեգիպտոսէ, զի և անդ դուռն մեծ բանի երաց մեզ Աստուած: Բայց զառաջինն հալածեալք և քարկոծեալք եղաք: Իսկ յետոյ մարդիկ ոչ սակաւ 'ի կռապաշտ հեթանոսաց անտի Թոգին զկուռս իւրեանց և դարձան առ Աստուած: Զի յառաջ քան զմեզ չե էր նոցա ընկալեալ զբանն Աստուծոյ. 'ի մերում ձեռին առաջին սերմանեցաւ 'ի նոցա բանն: Եւ որպէս այն թէ վասն այնորիկ տարաւ զմեզ Աստուած առ նոսա, և կատարեցաք զայս պաշտօն մեր: Եւ դարձեալ միւս անգամ փոփոխեցաք մեք անտի. զի Ամիլանոս 'ի գաւառս չարաչարս լիբէացւոց ըստ կարծեաց մե:

և 'ի գիւղս գիւղս ընդ ամենայն գաւառն ցրուեալ ցանեաց զմեզ: Եւ այսպէս՝ մինչև մեր 'ի միտ առեալ էր, եդ զմեզ 'ի ճանապարհ, և զայս այսպէս խորհրդ դով կազմէր պատրաստէր, զի երբ և կամք լիցին նմա դիւրըմբռնելիս զմեզ գտցէ: Եւ իբրև հրաման եղև ինձ երթալ 'ի Քեփրոյէ, և ոչ զտեղին անգամ գիտէի թէ ո՛ր երթալ ունիմք, և ոչ զանունն անգամ՝ յառաջագոյն լուեալ. և սակայն խնդամիտ և անխուով ելի 'ի ճանապարհ. այլ իբրև ազդ. եղև ինձ թէ 'ի գաւառն Կողաթացւոց՝ երթամք, գիտեն որ ընդ իս անդ պատահեցան թէ որպէս զգածայ ես, և ես ինչէն ամբաստան լինիմ զանձնէս, զի զառաջինն տրբումեցայ յոյժ և զլարեցայ. զի թէպէտ և ծանօթագոյն ես էր մեզ երկիրն և ընդեւագոյն, բայց ասէի թէ թափուր է աշխարհս այս յեղբարց և 'ի մարդոց պիտանեաց, և տաժանելի է ճանապարհն և աւագակուտ: Սակայն միեթարուծիւն մեծ եղև յասեն եղբարց, թէ մօտ է տեղիս 'ի քաղաքն, և որպէս 'ի Քեփրոյ՝ եկեսցեն մեզ եղբարք բազումք յեգիպտոսէ, մինչև առաւել ևս բազմաժողով կազմեսցուք մեզ եկեղեցի, և մերձաւորութեամբ տեղւոյն 'ի քաղաքն յաճախագոյն ևս վայելեսցուք 'ի տեսութիւն սիրե-

տաց իւրոց կամեր փոխել զմեզ, և յամենայն տեղեաց 'ի Մերատոս հրամայեաց մեզ ժողովել. և որոշեաց գիւղս իւրաքանչիւր մեզ 'ի նահանգի անդ զմեզ իսկ եդ նա: Եթէ նախ մեք գտեալ լիցուք յայսմ ճանապարհի. զի յայս է թէ վասն այսր կազմեաց և պատրաստեաց նա զայս իրս այսպէս, զի յորժամ կամիցի ունել նա զմեզ ամենեւին՝ 'ի պատրաստի գտեալ լիցուք նմա: Իբրև եղև ինձ հրաման երթալ 'ի Կիպրոյ, և ոչ զտեղին անգամ թէ ո՛ր իցէ գիտէի ես, և ոչ զանուն յառաջագոյն լուեալ էր իմ: Եւ թէպէտ և այսպէս էի. սակայն նշյնժամայն գնացի ես իբրու չէի խռովեալ, այլ իբրև թուեցաւ ինձ եթէ հանգերձեալ եմք մեք երթալ 'ի գաւառն Կողաթացւոց, գիտեն այնպիսի որ պատահեցին անդ թէ ո՛րպէս եղէ ես. զի յայսմ վայրի զանձն իմ կշտամբեմ ես, զի զառաջինն արամեցայ և յոյժ զլարեցայ. զի թէպէտ և ճանաչեաք և սովոր էաք աշխարհին, սակայն ասէի թէ թափուր է աշխարհս այս յեղբարց և 'ի մարդոց պիտանեաց. և պատրաստեալ է 'ի վիշապարտանաց որ միանգամ գնան ընդ ճանապարհս աւագակուտ: Սակայն եղև ինձ միեթարուծիւն սփոփութեան, զի հասին մեզ եղբարք և ասացին թէ յոյժ մօտ է այս տեղի 'ի քաղաք: Իսկ 'ի Կիպրոյ եղբարք բազումք յեգիպտոսացւոց անտի գային և խռանէին

լեաց մերոց, յընտանեաց և 'ի կարևոր բարեկամաց. և յազանել անդ եկելոցն որպէս 'ի հեռաւոր յարձակավայրս քաղաքին, արասցուք մեզ ժողով՝ եկեղեցի առանձին: Եւ եղև այնպէս որպէս և ասացինն: Եւ յետ սակաւուց յաւել և որ ինչ անցք անցին ընդ նա: Այլ թերևս, ասէ, Գերմանոս 'ի բազում խոտովանութիւն իւր պանծասցի, և յորովագոյնս ունիցի պատմել զանձնէն անցս և գործս. այլ քանի՜ ինչ կարիցէ նա 'ի համար արկանել ձեզ ՎՃԻՌԱ ատենից, զհասողմն գրաւումն ստացուածոց, զտարազիր արքաբոս, զընչից յափշտակութիւնս, 'ի փառաց և 'ի պատառք անկանելն, զարհամարհանս կենցաղականացն, ոչինչ գրել զգովեստիւք դատաւորաց և զխորհրդականաց, զսպառնալիս հակառակորդաց, զգործ աղաղակի ամբոյսին, զվիշտս վտանգաց, զհալածանս, վտարանդի զփախուստ, և զբազմադիմի նեղութիւնս անձկութեանց որոց տարաքս՝ զոր օրինակ դէպ եղեն մեզ առ Դեկոսիւ, առ Սաբինեաւ և զոր մինչև ցայսօր ժամաւ նակի առ Եմիլիանու կրեմք: Իսկ Գերմանոս ուր երևեցաւ, կամ զինչ յիշատակ զնմանէ: Այլ շատ է, արդ դադարեալ լռեցից 'ի բազում անզգամութենէս,

ընդ մեզ. և ընդարձակութեամբ համարձակ կարեմք ժողովել ժողովուրդս: Իայց անգ զի մերձ էր տեղին 'ի քաղաքն՝ հանապազ հանդուցեալ լինէաք 'ի տեղիս շքմարիտ սիրելեաց և յընտանեաց և 'ի բարեկամաց մերոց, զի գային և հանգչէին. և իբրև տեսի որ հեռի իցէ 'ի քաղաքէ, առ սակաւ սակաւ լինէաք առնել ժողովուրդս. և այս այսպէս եղև: Աւ հանգերձ այլովք գրեաց նա բարձեալ և վասն ամենայնի որ ինչ անցք անցին ընդ նա: Եթէ խոստովանութեամբ, ասէ, բազմաւ գովէ և յարգէ զանձն իւր Գերմանոս. և բազում ինչ ունի նա տեղ վասն անձին իւրոյ, որ համբեր և տեւեաց ըստ թուոյ կոտորածոյն որ եղեն 'ի վերայ մեր, զի առան ինչք մեր զոր ունէաք, և հրամանքն որ 'ի վերայ մեր եգեալ լինէին, և յափշտակութիւն ստացուածոց մերոց. և զի բարձաւ 'ի մէնը պատին մեր և պարծանք աշխարհի, և զինուազեցաւ գովեալն փառաց մերոց, և զի անարգեցին և արհամարհեցին զմեզ գաւտաւորք և նախարարք և սպառնալիք օտարաց. և զգոյժ աղաղակին զոր աղաղակէին 'ի վերայ մեր. և զվիշտն չարչարանաց զոր կրեցաք և զհալածանսն, և զի մոլորեցաքն, և զի շքնեցաքն, և զվիշտ ժամանակացն, և զհամբերութեան մերոյ, զվասնդ նեղութեանցն թէ որչափ ինչ համբերեալ կրեցի ես յաւուրս Դիակոսեոյ և Սեբինեոյ, և քանի՜ ինչ փնչև ցայսօր ժամանակի, 'ի ձեռաց անտի Ամբլանոսի, յայսմիկ ուր երևեցաւ Գերմանոս, կամ որ խնդիր է.

յոր 'ի պատճառս Գերմանոսի անկայ, և եղբարց թռլից գիտակաց պատմել մի ըստ միոջն զամենայն:

Նոյն ինքն դարձեալ Դիոնեսիոս 'ի գիրս իւր որ առ Դոմեաիոս և Դիգիմոս զհալածանացն յիշելով՝ խօսի այսպէս. Աւելորդ է կարգել յանուանէ զմերսն, որք բազումք են յոյժ և ձեզ անծանօթք. այլ այսչափ ինչ գիտասլիք, զի արք և կանայք, երիտասարդք և ծերք, աղջկունք և պառաւունք, զինուորք և դուզնաբեայ մարդիկ, յամենայն ցեղէ և յամենայն հասակէ, ումանք 'ի ձեռն հարուածոց տանջանաց և հրոյ, և ումանք սրով յաղթեցին պատերազմի և առին զպսակն: Եւ սակայն չեղև ոմանց բաւական ժամանակս երեւելոյ թէ ընտրեալ իցեն Աստուծոյ, որպէս և ոչ ինձ թուի մինչև ցայսօր ժամանակի, որպէս յայլում 'ի դէպ ժամուն՝ զոր ինքն գիտէ, պահեաց զիս, այն որ ասացն թէ. ի ժամանակի ընդունելութեան լուայ քեզ, և յաւուր փրկութեան օգնեցի քեզ: Եւ զի ըզմերոցս հարցանէք և կամիք գիտել թէ զիմորդ կեամքս. լուայք արդարև եթէ զիմորդ առեալ տանէին զմեզ կապեալս հարիւրապետքն, իշխանք ժողովրդեանն, զինուորք և դահիճք՝ զիս և զԳայիոս և զՓաւ

զև վասն նորա. այլ 'ի բազմութենէ անտի յարմարութեանն, յորում անկայ ես վասն Գերմանեայ, անփոյթ առնեմ ես. և վասն այսորիկ խոտորիմ ես 'ի պատմութեանցն անտի յայնմանէ որ միանգամ եղեն. զի պատմեսցեն զայն եղբարքն մեր որ գիտեն: Բայց զնոյն օրինակ և 'ի թղթի անգ. գրեաց նա առ Դոմեաիոսն, և առ Դիգիմոս զհալածանսն որ եղեն: Յիշեցուցանէ դարձեալ այսու բանիւք. թէ զմարդիկն, ասէ, 'ի մերոց անտի որ բազմքն են, և ոչ գիտէք գուց զնոսա, աւելի իմն թուեցաւ կարգել ինձ զանուանն նոցա: Բայց սակայն եղիջիք գիտել թէ արք և կանայք և երիտասարդք և կուսանք և ծերք և պառաւունք, և զինուորք և մարդիկք գուզնաբեայ, և ազգի ազգի և պէսպէս հասակք, ոմանք 'ի նոցանէ 'ի ձեռն հարուածոց տանջանաց և հրոյ, և ոմանք 'ի ձեռն սուսերի սրոյ յաղթեցին պատերազմի և առին զպսակն: Իսկ այլոց փոքրկանց, ոչ բաւական եղև նոցա ժամանակս այս երեւել թէ ընտրեալ իցեն Աստուծոյ, ըստ նմանութեանն որ եղև և եհաս առ իսմինչև յայսօր ժամանակի. քան զի ժամանակեան որում ինքն գիտէր պահեաց զիս. այն որ ասացն եթէ 'ի ժամանակի ընդունելութեան լուայ քեզ, և յաւուր փրկութեան օգնեցի քեզ: Զի վասն մեր քանդի հարցանէք և կամիք գուց ուսանել թէ որպիսի իցեմք, թերևս լուեալ իցէ ձեր, եթէ զիմորդ առեալ կապեալս տանէին զմեզ հարիւր առպետքն և քաղաքապետքն և զինուորք, ընդ նոսա և

ւրստոս և զՊօղոս և զՊետրոս, 'ի վերայ եկեալ ումանց և 'ի Մարէոտեայ: Եւ իբրև դժկամակէաք զհետ գնալ նոցա, բռնի յախշտակեալ զմեզ քարշելով տանէին: Ես արդ և Գայիոս և Պետրոս որք մնացեալ յեղբարց՝ յամայի և 'ի տխուր վայրս աշխարհին լիբէացոց փակեալ կամք, երից աւուրց գնացից ճանապարհ հեռի 'ի Պարետոնեայ: Եւ յառաջ մատուցեալ զբանս իւր՝ ասէ. իսկ 'ի քաղաքին 'ի Ժածուկ տեսեալ զեղբարս՝ զահի հարեալ Թադեան երիցունքն Մաքսիմոս, Դիոսկորոս, Դեմետրիոս և Լուկիոս. և որ երևելիքն էին յաշխարհին՝ Փաւստինոս և Ալիւզաս, մոլորեալ շրջէին յերկրին Եգիպտացոց: Այլ 'ի սարկաւազացն յախտէ մահու⁹ կոտորելոց մնացին միայն Փաւստոս, Եւսեբիոս և Քերեմոն: Իսկ Եւսեբիոս՝ զոր 'ի սկըբանէ զօրացոյց Աստուած և պատրաստեաց 'ի կառկաւ ծաւոր սպասաւորութիւն խոստովանողացն որ 'ի բանդին, և զնշխարս մարմնոց երանեալ վկայիցն կատարելոց 'ի սինդոնս ժողովեալ ամիրոփէր: Քանզի մինչև յայսօր ժամանակի ոչ դադարեաց դատաւորն 'ի ձգելոց անտի յատեան նորա զոմանս անգթութեամբ սպանանել, որպէս կանխեցի ասացի, և զկէսս քերել տանջանօք. իսկ զայս 'ի բանտս և 'ի կապանս մաշէր

ահի՜ք՝ զիս և զԳայիոս և զՓաւստոս, զՊօղոս և զՊետրոս. զի եկին և կային 'ի վերայ մարգիկ 'ի Մերոտեայ: Եւ իբրև ոչ կամեցաք յարիլ ընդ նոսա և երթալ, 'ի բռնի յախշտակեցին զմեզ, և քարշելով տանէին: Բայց այժմիկ ես և Գայիոս և Պետրոս միայն եղաք որք յայլ եղբարցն, և արգելեալ եմք յանապատի յաշխարհ խաւարին լիբէացոց, որ հեռի է 'ի Պրատոնեայ գնացից երից աւուրց ճանապարհ: Եւ 'ի պատմել իւրում զբանն ասոց բարձեալ. եթէ 'ի քաղաքի իբրև երկուցեալք զահի հարեալք գալա 'ի Ժածուկ տանէին զեղբարս երիցունքն Մաքսիմոս և Դիոսկորոս, զի նաքս էին երևելիք յայնմ աշխարհի: Իսկ Փաւստինոս և Ալիւզաս ահա մոլորեալ շրջէին յերկրին Եգիպտացոց: Իսկ որ յեա նոցա սարկաւազունք էին՝ 'ի կզգօջն մեան, և մնացին Փաւստոս, Եւսեբիոս, այն որ իսկ զբանն իսկ Աստուած պատրաստեաց զնոսա և զօրացոյց լի առնել նմա զսպանն պաշտաման խոստովանելոյն որ են 'ի բանդին մեծաւ պատերազմաւ և զժողով մարմնոցն զերանեալ վկայիցն կատարելոցն 'ի վիշտս սպաւանէր, զի մինչև յայսօր ժամանակի ոչ դադարեաց դատաւորն 'ի սպանանելոյ անտի խոստութեամբ զմարգիկն որ մերձեային առ նա. զկէսս քերէր տանջանօք, իսկ զայս չարաբէր բանգիւք և կապանօք, և հրամայէր եթէ

չարաչար, և հրամայէր թէ ամենեին ոք մի մերձեցցի առ նոսա. և խոյզ արկանէր թէ գուցէ ոք երևեցաւ առ նոսա. և սակայն Աստուած 'ի ձեռն փութոյ խնաւ մօց լըջամիտ եղբարց հանգուցանէր զնեղեալն և ըզվտանգեալս: Զայսոսիկ Դիոնեսիոս 'ի նոյն գիրս իւր: Բայց գիտե՛լ արժան է, զի Եւսեբիոսն այն՝ զոր սարկաւազ ասացաք, յետ ոչ բազմաց եպիսկոպոս կարգեցաւ 'ի Լաւողիկէ Ասորւոց. իսկ երէցն Մաքսիմոս զկնի Դիոնիսեայ կալաւ զաթոռ եկեղեցւոյն Աղեքսանդրացւոց. և Փաւստոս՝ որ ընդ Դիոնիսեայ խոստովանութեամբ փառաւորեցաւ յայնժամ, պահեցաւ մինչև 'ի հալածանս՝ որ 'ի ժամանակս մեր, լի աւուրբք ծերութեան սրարարտութեան, և յաւուրս մեր պսակեցաւ վկայութեամբ, և հատաւ գլուխ նորա: Որ ինչ առ Դիոնիսեաւ անցք անցին, այսոքիկ են:

ԳԼՈՒԽ ԺԲ.

Վասն որոց վկայեցին 'ի Եեսարիա
Պաղեստինացոց:

Ի սոյն յայտ հալածանս Վաղերիանու երեք ոմանք փառաւորեցան խոստովանութեամբ Բրիստոսի 'ի Կե-

ղ ամենեին մի մերձեցցի առ նոսա. և խոյզ արկանէր թէ գուցէ ոչ ոք երևեցաւ: Բայց սակայն Աստուած 'ի ձեռն փութոյ պընգութեան եղբարց պիտանեաց հանգուցանէր զնեղեալն զվտանգեալն: Զայս ինչ ասաց Դիոնեսոս: Բայց եղիցուք գիտե՛լ թէ Եւսեբիոսն, այն որ ասացաքն վասն նորա զի էր նա սարկաւազ նա, յետ սակաւ ժամանակաց եպիսկոպոս զաւողիկեցւոց կողմանցն ասորւոց եկաց նա: Իսկ Մաքսիմիոս, այն որ ասացաք վասն նորա թէ էր նա երէց, զկնի Դիոնեսեայ նա կալաւ զեպիսկոպոսութիւն եկեղեցւոյն աղեքսանդրացւոց: Իսկ Փաւստոս, այն որ ընդ նմայն փառաւորեցաւ և եղև խոստովանեալ, պահեցաւ մինչ 'ի հալածանս որ եղէն յաւուրս մեր, իբր էր նա բազմամեայ ծերութեամբ, և 'ի ժամանակս մեր պսակեցաւ վկայութեամբ և հատաւ գլուխ նորա: Որ ինչ անցք անցին ընդ Դիոնեսոս յայնժամ ժամանակի այս ինչ է:

Երկոտասաներորդ. վասն որոց վկայեցին 'ի Եեսարիա
պաղեստինացոց:

Բայց յայնժամ ժամանակի հալածանացն զոր արար Վաղերիա-

սարիա Պաղեստինացւոց, և 'ի կուր գաղանաց արկեալ պըանչելի վկայութեամբ պսակեցան փառօք-յորոց միումն անուն էր Պերիսկոս, միւսում Մաղքոս, և երրորդին Աղէքսանդր: Եւ պատմեն եթէ յազարակա բնակելով սոցա՝ զառաջինն իբրեւ վատս և երկչոտս աղարտէին զանձինս, որպէս զի յորժամ բաշխէր պսակն՝ որոց փափաքեալ կարօտէին երկնաւոր սիրոյն, ինքեանք անփոյթ դադարէին և ոչ յափշտակէին զպսակն վկայութեան: Զայս խորհելով նոցա փութացան ելին գնացին 'ի Կեսարիա, և երևեցան 'ի միասին յատեան դատաւորին, և արժանի եղեն այնմ կատարածի՝ զոր առաջաք: Սոքօք Հանդերձ և կին ոմն 'ի նմին քաղաքի 'ի սոյն հալածանս՝ ըստ օրինակիս նահատակեալ ելանել յաշխարհէս պատմեն. այլ սակայն բան լսի եթէ 'ի հերձուածոց անտի Մարկիոնացւոց էր:

ԳԼՈՒԽ ԺԳ.

Վասն որ առ Գաղիէնոսիս խաղաղութեանն:

Այլ ոչ յետ բազմաց իբրեւ վանեալ գերեցաւ Վաղերիանոս 'ի խժիցն բարբարոսաց, միապետեալ որդի

նոս երեք մարդք փառաւորեցան խոստովանութեամբ Քրիստոսի 'ի Կեսարիա պաղեստինացւոց, և կատարեցան վկայութեամբ, և եղեն կերակուր գաղանաց. միումն 'ի նոցանէ անուն Պրիսկիայ, և միւսում՝ Մաղքոս, և միւսն՝ Աղէքսանդրոս: Այլ ասեն վասն նոցա թէ բնակեալ էին յազարակա, և զառաջինն համարեցան զանձինս իւրեանց հաւատացեալս և լուծեալս. զի 'ի ժամանակի յորժամ բաշխէր զպսակն այնոցիկ որ կարօտեալ փափաքէին երկնաւոր սիրոյն, և նորա անփոյթ առնէին և ոչ յափշտակէին զպսակս վկայութեան. և իբրեւ զայս խորհեցան՝ խրախուսեցին և մտին 'ի Կեսարիա. և չորան 'ի միասին առ զատաւորն, և արժանի եղեն այնմ կատարածի զոր առաջաք: Բայց հանգերձ այսդքիմք և կին մի 'ի սոյն հալածանս 'ի նմին քաղաքի ըստ նմին պատեալմի կրեաց, բայց էր յազանգոյ անտի մարկիանացւոց:

Երեքտասաներորդ. վասն խաղաղութեանն զոր տրար Գաղիս:

Այլ յետ սակաւ ժամանակաց գերի վարեցաւ Վաղերիանոս,

նորա Գաղիենոս և քաղցրութեամբ վարէր զիշխանութիւն իւր. և ՚ի հրամանէ նորա լռեցին յայնժամ ընդգէմ մեր հալածանքն. և հրովարտակ ազատութեան եհան առաջնորդաց ուսմանս մերոյ՝ ըստ կարգաց սովորութեան համարձակ պաշտել զիշխանութիւն իւրեանց, և էր օրինակ զայս.

Ինքնակալ կայսր Պոպղիոս Լիկինիոս Գաղիենոս, Պիոս Փելլըս Աւգոստոս՝ առ Դիոնեսիոս և առ Պոննա և առ Դեմետրիոս և առ այլ եպիսկոպոսս.

Ջբարերարութիւն իմոցս պարգեաց հրամայեցի ես հասարակ կարգել ընդ ամենայն աշխարհ, զի ՚ի տեղեաց անտի ընտրելոց ՚ի պաշտօն կրօնից մերձեալ հեռացին: Վասն այսորիկ և դուք ՚ի պատճենէ անտի հրովարտակիս մարթէք իրաւունս ձեզ առնուլ, զի զքեզ մի մեղիցէ. և որ միանգամ կարգք են և օրէնք ՚ի ձեզ, առ յինէն իշխանութիւն տուեալ լիցի: Վասն որոյ Աւրեղիոս Կիւրենիոս մերս գանձապետ և համարակալ զգուշացի առ յինէն տուեալ բանից պատճենի հրովարտակիս: Զայս ՚ի լատինէ ՚ի յոյն փոխեցաք, ՚ի մեկին ևս յիմացուած բանին: Գարձեալ նորին կայսեր է և այլ հրամանագիր առ այլ եպիսկո-

և եղև ծառայ գուժ բարբարոսաց, և եկաց որդի նորա գլուխ Թագաւորութեան միայն առանձինն, և քաղցրութեամբ առաջնորդէր արքայութեանն իւրոյ, և գազարեցին ՚ի ձեռն հրամանի նորա հալածանքն որ էին ՚ի վերայ մեր: Եւ հրամայեաց նա ՚ի ձեռն Թըղթոցն, Թէ առաջնորդ ուսմանս մերոյ ազատութեամբ անձանց իւրեանց ըստ սովորութեանն եղիցի պաշտել: Բայց էր գրեալ այսպէս: Ինքնակալ կայսր Պոպղիոս, Լիկինիոս, Գաղէնոս, Ասէրէս, Աւսթրոս, Սաբաստոս, առ Դիոնեսոս և առ Պիոսն, և առ Դեմետրիոս, և առ այլ եպիսկոպոսս. Ջբարերարութիւն պարգեաց իմոց հրամայեցի ես կարգել ընդ ամենայն աշխարհ, զի մերժեալ հեռացին նոքա ՚ի նշանաւոր տեղեաց անտի զոր ընտրեցին ՚ի պաշտօն գիցն օտարոտեաց: Վասն այսորիկ և դուք մարթէք գիտել ձանաչել ՚ի պատճենից անտի հրովարտակաց իմոց, զի զքեզ մի մեղիցէ. վասն այսորիկ այն ինչ որ մարթի կատարել ձեզք, և իշխանութիւն ունիք յառաջ ժամանակաւ, և առ յինէն տուեալ լիցի ձեզ: Եւ վասն այսորիկ Աւրեղիոս Կիւրենիոս, այն որ կայրն ՚ի վերայ մեծաւմեծ իրաց, նա պահեսցէ զպատճէն հրովարտակաց որ տուան առ յինէն. մեկնեցան ողբա ՚ի Հռոմ լեզուէ և եզան ասա: Եւ գարձեալ այլ միւս ևս հրովարտակ է նորա զոր գրեաց առ այլ եպիսկոպոսս, զի հրամայեաց նոցա առնուլ գաղղիոն որ անուանեալ էր ինչին կիմոսէրք, այսինքն՝ զտեղւոյն մարտիրոսաց:

պոսս, յորում իշխանութիւն տայ նոցա առնուլը՝
վայրս ննջարանացն հաւատացելոց:

ԳԼՈՒԽ ԺԴ.

Վիսն եպիսկոպոսացն՝ որ ճաղկեցան ՚ի
ժամանակին:

Դեռ ևս վարէր յայնժամ զիշխանութիւն առաջ
նորդութեան Հռովմայեցւոյ եկեղեցւոյն Սեստոս. իսկ
Անտիոքացւոյ՝ զկնի Փաբիոսի Դեմետրիանոս. և ՚ի
Կեսարիա Կապադովկացւոյ՝ Փիրմիրիանոս. և յեկե-
ղեցիս Պոնտացւոյ՝ Գրիգորիոս և եղբայր նորա Աթե-
նադորոս. որ յաշակերտաց անտի էին Որոգինեայ:
Իսկ ՚ի Կեսարիա Պաղեստինացւոյ յետ մահու թէոկ-
տեստեայ՝ կալաւ զեպիսկոպոսութիւնն Դոմնոս. որոյ
կացեալ սակաւ ինչ ժամանակս՝ կալաւ զկնի նորա
Թէոտենոս՝ որ եկաց մինչև յաւուրս մեր. յաշակեր-
տութենէ անտի Որոգինեայ գոլով և սա: Եւ յերու-
սաղէմ իբրև հանգեալ Մազաբանոս, կալաւ զաթոռն
Հիմենէոս, որ և փառաւորեցաւ յաւուրս մեր զամս
բազումս:

Չորերասաներոյ. Վիսն եպիսկոպոսացն որ առաքիւնեային
յայնմ ժամանակի:

Յայնմ ժամանակի մինչ յայն՝ ևս կայր յեկեղեցւոյ անդ.
Հռոմ քաղաքի Քսենոս, և յեկեղեցւոյ անտիոքացւոյ զկնի Փի-
լիոսի ** Իեմետրիոս: Իսկ Պարմեղեղիանոս ՚ի Կեսարիա կապա-
դովկացւոյ. և յեկեղեցիսն պոնփացւոյ Գրիգորիոս, և եղբայր նո-
րա Աթենադորոս, զի էին նոքա գէտք և ծանօթք Իրիգինեսի: Իսկ
՚ի Կեսարիա պաղեստինացւոյ յետ մահու թէոկտեստեայ, կալաւ
զկնի նորա զեպիսկոպոսութիւնն Դոմնոս. Եւ իբրև եկաց և սակաւ
ինչ ժամանակս կալաւ զկնի նորա Թէոտենոս, այս որ յաւուրս
մեր էր. և սա յաշակերտութենէ անտի Որոգինեսի: Եւ յերու-
սաղէմ իբրև հանգեալ Մազաբանոս՝ կալաւ զկնի նորա Հիմենէոս. սա
որ փառաւորեցաւ յաւուրս մեր զամս բազումս:

* Յօր. 3-ն:

** Յօր. Փիլիոսի:

ԳԼՈՒԽ ԺԵ.

Թէ ո՛րպէս վկայեաց Մարինոս 'ի Կեսարիա:

Մինչդեռ խաղաղութիւն էր եկեղեցեաց ընդ ամենայն աշխարհ: այր մի 'ի Կեսարիա Պաղեստինացւոց Մարինոս անուն, պատուեալ յաստիճան զինուորութեան և ազգաւ և մեծութեամբ երևելի՝ նահատակեալ 'ի վերայ վկայութեան Քրիստոսի հատաւ գլուխ նորա. և էր պատճառք գործոյս այս: Է պատիւ աստիճանի առ Հռովմայեցիս, որում հասեալ ոք հարիւրապետ կոչի. 'ի պարապել պաշտամանս՝ ըստ կարգի աստիճանին կոչեցաւ յայն Մարինոս. որ իբրև 'ի պատրաստի էր գալ յայն պատիւ, վաղեաց ոմն ել առաջի բեմին և ամբաստան կայր զնմանէ թէ. Չէ օրէն սմա ընդունել զպատիւ Հռոմոց ըստ վաղեմի մերոց օրինաց, զի քրիստոնեայ է դա, և ոչ զոհէ թագաւորաց մերոց. ինձ անկ է վիճակն այն պատուոյ: Խռովեալ ընդ այն դատաւորն Աբէոս, հարցանէր զառաջինն թէ որպիսի խորհուրդս ունիցի Մարինոս. և իբրև ետես

Հնգետասաներոյ. թէ ո՛րպէս վկայեաց Մարինոս 'ի Կեսարիա:

Յայնմ ժամանակի մինչդեռ խաղաղութիւն էր եկեղեցեաց յամենայն աշխարհ: Էր այր մի 'ի Կեսարիայ պաղեստինացւոց, զի անուն էր նորա Մարինոս, որ պատուաւոր էր յաստիճան զինուորութեան Հռոմոց, և մեծութեամբ այր էր երևելի. և թէ վասն վկայութեան Քրիստոսի հատաւ գլուխ նորա ըստ պսոմ պատճառանաց: Է պատիւ աստիճանի 'ի մէջ զինուորաց Հռոմոց, զի ուրում հասանէ աստիճան՝ հարիւրապետ լինի: Իբրև պատրաստեալ էր այս աստիճան այնմ որ վերանայրն 'ի նա, ինքն կարգ աստիճանին կոչեաց Մարինոս ելանել 'ի նա: Եւ իբրև 'ի պատրաստի էր նա գալ հասանել յայն պատիւ, վաղեաց ոմն եմուտ առաջի բեմին և ասէր, թէ չիք սորա իշխանութիւն՝ ընդունել զպատիւ Հռոմոց ըստ հին օրինաց, զի քրիստոնեայ է դա. և դա ոչ զոհէ որպէս և թագաւորք զոհեն. յանդիմանէր զնա, նմա իսկ անկ էր տեղին այն: Եւ բարկացաւ 'ի վերայ նորա դատաւորն, որ անուանէր Աբէոս, և զառաջինն հարցանէր թէ որպիսի խորհուրդս ունի Մարինոս. իբրև ետես նա զի խոստովանէր թէ քրիստոնեայ եմ, բազում

զի խոստովանէր նա պնդապէս թէ քրիստոնեայ եմ. զերիս ժամն շնորհեաց նմա խորհել յանձն իւր: Եւ իբրեւ ել նա յատենէն, Թէոտեկնոս եպիսկոպոս քաղաքին մատուցեալ ձգեաց զնա առ ինքն բանիւք, և զձեռանէն կալեալ էած զնա յեկեղեցի. և կացոյց առաջի տեղւոյն սրբութեան, երաց սակաւիկ մի զքրդամիդ նորա, և եցոյց նմա զսուսերն՝ զոր ածեալ էր ընդ մէջ, և զգիրս սրբոց աւետարանացն՝ ի հանդիպոյ նորա եղեալ. լնտրեա, ասէ, զո՞ր սոցանէ կամեսցիս: Մարինոս մտադիւրագոյնս ձգեալ անդէն զաջ իւր և բուռն եհար զգրոց Աստուծոյ: Պինդ կալ, ասէ Թէոտեկնոս, պինդ կալ զԱստուած, և զոր ընտրեցերդ՝ զօրացեալ նովաւ հանդիպեսցիս նմին. երթ ի խաղաղութիւն: Ելեալ նորա յեկեղեցւոյն քարոզ կարդայր և աղաղակէր առաջի բեմի դատաւորին, թէ լցաւ ժամագիրն. և իբրեւ յօժարամիտ հաւատով եկեալ կայր յատենին, նոյնժամայն վարեցաւ ի մահ և կատարեցաւ վկայութեամբ:

Ժուժկալութեամբ զերիս ժամն եւ նմա խորհել յանձն իւր: Այլ իբրեւ ել նա յատենէ անտի, Թէոտեկնոս եպիսկոպոս որ անդ էր, մտաեաւ և ձգեաց զնա առ ինքն բանիւք, և բուռն եհար զձեռանէ նորա և էած զնա յեկեղեցի, և կացոյց զնա առաջի տեղւոյն սրբութեան. և երաց զքրդամիդ նորա սակաւիկ մի, և եցոյց նմա զսուսերն զոր ածեալ էր ընդ մէջ. և եգ նմա զգիրս զաւետարանն, և հրամայեաց նմա ընտրել թէ զոր ի նոցանէ կամեսցի: Իսկ նա պատաստագոյն նոյնժամայն ձգեաց զաջ իւր, և բուռն եհար զգրոցն Աստուծոյ: Պատասխանի եւ Թէոտեկնոս և ասէ յնա. Պինդ կալ զԱստուած, պինդ կալ, և արժանի լինիս այնմ իմիջ զոր ընտրեցերդ. քեզ իբրեւ իցես գու զօրացեալ ի նմանէն, երթ խաղաղութեամբ: Իսկ նա նոյնժամայն իբրեւ եկն անտի, քարոզ կարդայր և աղաղակէր առաջի բեմի դատաւորին. զի և լցեալ էր ժամն զոր եղեալ էր նմա դատաւորն: Իբրեւ եկաց առաջի, եցոյց նա զիսորհուրդս հաւատոց իւրոց, և նոյնժամայն վարեցաւ ի մահ և կատարեցաւ վկայութեամբ:

ԳԼՈՒԽ ԺԶ.

Պատմութիւն Աստիրիոսի:

Զայտու ժամանակաւ և Աստիրիոս ոմն վասն աստուածասէր համարձակութեան համբաւեալ հռչակի: Էր սա 'ի ծերակուտէն Հռովմայ, բարեկամ թագաւորաց, և ազնուականութեամբ տոհմին և մեծութեամբն ամենեցուն երեւելի: Դիպեցաւ սա նահատակութեան վկայի ուրուք կատարելոյ. ետ զուս իւր 'ի ներքոյ, և 'ի վերայ բազմապայծառ և պատուական հանդերձիցն եբարձ զմարմին երանելոյն. և 'ի մեծագին յոյժ սինդոնի ամփոփեալ զայն թաղեաց 'ի վայելուչ դամբանի: Բազում ինչ այլ պատմեն զառնէս զայսմանէ գէտք և ծանօթք նորա, որ կեցին մինչև յաւուրս մեր:

ԳԼՈՒԽ ԺԷ.

Վասն սքանչելեացն Փրկչին մերոյ 'ի Պակեաս:

Յաւանդութիւնս անդ զրուցաց են և սքանչելիքս այս: Ի կեսարիա Փիլիպպեան՝ զոր Փիւնիկեցիք Պա-

Վեշտասաներոյ . պատմութիւն վասն Աստերայ:

Այլ յայսմ վայրի, և Աստերէս ունի յիշատակ համարձակութեան զսիրոյն Աստուծոյ. այր մի զի էր նա 'ի սինկղիստոաց Հռոմ քաղաքի՝ բարեկամ թագաւորաց. երեւելի էր ամենայն մարդկան վասն առաւել մեծութեան և ազնուականութեան ազգատոհմին իւրոյ. և գիպեցաւ նա մինչդեռ պսակեալ լինէր վկայ մի, և եդ զուս իւր և եբարձ զմարմին զերանելոյն, առաւել և սքանչելի հանդերձիւք, և էառ գնաց, և տարաւ թաղեաց և ամփոփեաց զնա կաղմ: Բայց յիշեն զնա այլովք բազմօք գէտք և ծանօթք առն այնորիկ, և այն որ կենդանի մնացին մինչև յաւուրս մեր:

Եւ ըստ այսմ սքանչելեաց, 'ի կեսարիա Փիլիպպեաց, այն որ Պենթան կոչեն զնա 'ի Փիւնիկէ. ասեն թէ յականա աղբերացն որ

զի խոստովանէր նա պնդապէս թէ քրիստոնեայ եմ։ զերիս ժամն չնորհեաց նմա խորհել յանձն իւր։ Եւ իբրեւ ել նա յատենէն, Թէոտիկնոս եպիսկոպոս քաղաքին մատուցեալ ձգեաց զնա առ ինքն բանիւք, և զձեռանէն կալեալ էած զնա յեկեղեցի, և կացոյց առաջի տեղւոյն սրբութեան, երաց սակաւիկ մի զքրդամիգ նորա, և եցոյց նմա զսուսերն՝ զոր ածեալ էր ընդ մէջ, և զգիրս սրբոց աւետարանչացն՝ ի հանդիպոյ նորա եղեալ։ Ընտրեա, ասէ, զո՞ ի սոցանէ կամեսցիս։ Մարինոս մտադիւրագոյնս ձգեալ անդէն զաջ իւր և բռւռն եհար զգրոց Աստուծոյ։ Պինդ կալ, ասէ Թէոտիկնոս, պինդ կալ զԱստուած, և զոր ընտրեցերդ՝ զորացեալ նովաւ հանդիպեսցիս նմին։ երթ ի խաղաղութիւն։ Ելեալ նորա յեկեղեցւոյն քարոզ կարգայր և աղաղակէր առաջի բեմի դատաւորին, թէ լցաւ ժամանակին։ և իբրեւ յօժարամիտ հաւատով եկեալ կայր յատենին, նոյն ժամայն վարեցաւ ի մահ և կատարեցաւ վկայութեամբ։

Ժուժկալութեամբ զերիս ժամն եւ նմա խորհել յանձն իւր։ Այլ իբրեւ ել նա յատենէ անտի, Թէոտիկնոս եպիսկոպոս որ անդ էր, մտաւ և ձգեաց զնա առ ինքն բանիւք, և բռւռն եհար զձեռանէ նորա և էած զնա յեկեղեցի, և կացոյց զնա առաջի տեղւոյն սրբութեան։ և երաց զքրդամիտ նորա սակաւիկ մի, և եցոյց նմա զսուսերն զոր ածեալ էր ընդ մէջ։ և եգ նմա զգիրս զաւետարանն, և հրամայեաց նմա ընտրել թէ զոր ի նոցանէ կամեսցի։ Իսկ նա պատրաստագոյն նոյն ժամայն ձգեաց զաջ իւր, և բռւռն եհար զգրոցն Աստուծոյ։ Պատասխանի ետ Թէոտիկնոս և ասէ ցնա։ Պինդ կալ զԱստուած, պինդ կալ, և արժանի լինիս այնմ իմիք զոր ընտրեցեր զուր քեզ իբրու իցես գուր զորացեալ ի նմանէն, երթ խաղաղութեամբ։ Իսկ նա նոյն ժամայն իբրեւ եկն անտի, քարոզ կարգայր և աղաղակէր առաջի բեմի դատաւորին։ զի և լցեալ էր ժամն զոր եգեալ էր նմա դատաւորն։ Իբրեւ եկաց առաջի, եցոյց նա զխորհուրդս հաւատոց իւրոց, և նոյն ժամայն վարեցաւ ի մահ և կատարեցաւ վկայութեամբ։

ԳԼՈՒԽ ԺԶ.

Պատմութիւն Աստիքիտսի:

Զայսու ժամանակաւ և Արտիրիոս ոմն վասն աստուածասէր համարձակութեան համբաւեալ հռչակի: Էր սա 'ի ծերակուտէն Հռովմայ, բարեկամ թագաւորաց, և ազնուականութեամբ տոհմին և մեծութեամբն ամենեցուն երեւելի: Դիպեցաւ սա նահատակութեան վկայի ուրուք կատարելոյ. ետ զուս իւր 'ի ներքոյ, և 'ի վերայ բազմապայծառ և պատուական հանդերձիցն եբարձ զմարմին երանեւելոյն. և 'ի մեծագլին յոյժ սինդոնի ամփոփեալ զայն թաղեաց 'ի վաշեւոյզ դամբանի: Բազում ինչ այլ պատմեն զառնէս զայսմանէ գէտք և ծանօթք նորա, որ կեցին մինչև յաւուրս մեր:

ԳԼՈՒԽ ԺԷ.

Վասն սքանչելեացն Փրկչին մերոյ 'ի Պակեաս:

Յաւանդութիւնս անդ զրուցաց են և սքանչելիքս այս: Ի կեսարիա Փրկչպպեան՝ զոր Փիւնիկեցիք Պա-

վելտասաներոյ . պատմութիւն վասն Աստերայ:

Այլ յայտմ վայրի, և Աստերէս ունի յիշատակ համարձակութեան զսիրոյն Աստուծոյ. այր մի զի էր նա 'ի սինկղիսոսաց Հռոմ քաղաքի՝ բարեկամ թագաւորաց. երեւելի էր ամենայն մարդկան վասն առաւել մեծութեան և ազնուականութեան ազգատոհմին իւրոյ. և գիպեցաւ նա մինչդեռ պսակեալ լինէր վկայ մի, և եգ զուս իւր և եբարձ զմարմին զերանեւելոյն, առաւել և սքանչելի հանդերձիւք, և էառ գնաց, և տարաւ թաղեաց և ամփոփեաց զնա կազմ: Բայց յիշեն զնա պլուզ բազմօք գէտք և ծանօթք առն այնորիկ, և այն որ կենդանի մնացին մինչև յաւուրս մեր:

Եւ ըստ այսմ սքանչելեաց, 'ի կեսարիա Փրկչպպեաց, այն որ Պենդան կոչեն զնա 'ի Փիւնիկէ. ասեն թէ յակնան ազգերացն որ

նէաս ասէն, յականս անդ աղբերացն, որ խաղան 'ի լեռնէ անտի՝ որ անուանեալ կոչի Պանիոս, յորոց և Յորդանան գետ ելանէ, յաւուրս տօնից զոհս ինչ արկանել պատմեն, որ և դիւական պատիր խաբէութեամբ ընկղմեալ ոչ ևս այլ երևէր՝ 'ի հանդիսատեսից տեղւոյն իբրև հրաշալիք սքանչելեաց հռչակելով։ Դէպ եղև երբեմն Աստերեայ 'ի տեղւոյն գտանել 'ի Ժամու անդ հանդիսին. և զի զարմացեալս ետես ըզբազումն ընդ իրան, աւաղեաց նա ընդ մոլորութիւն նոցա, ամբարձ ապա զաչս իւր յերկինս և կարդայր զՔրիստոս՝ որ է 'ի վերայ ամենայնի Աստուած, զի զմոլորեցուցիչ ժողովրդեանն զդւսն կշտամբեալ դադարեցուցէ 'ի պատրանաց անտի նոցա։ Եւ իբրև եկաց նա յաղօթս, ասէն, վերացաւ յանկարծ եկաց զոհն 'ի վերայ Զուրյ աղբերն, և այսպէս լռեաց դադարեաց մոլորութիւնն այն, ոչ ևս այլ կարծեցեալ սքանչելեացն 'ի տեղւոյն երևեալ։

Խաղան 'ի լեռնէ անտի՝ որ անուանեալ կոչի Պանիոս, զի 'ի նոցանէ ելանէ Յորդանան գետ. յաւուրս տօնի որ խոտորեալ էր հեթանոսաց 'ի զոհս անասնոց, զի զի՞նչ և էր արկեալ էին իմն անդր, բայց սոյն իսկ այս՝ զի 'ի զօրութենէ օգնականութեան դիւին ընկղմեալ լինէր, և ոչ ուրեք գտանի։ Իբրև սքանչելեօք և անուանեալ հոյաւ կապ լինէր, այն ինչ որ գործեալ լինէր անդ յայնցանէ որ գիպէին անդ։ Բայց երբեմն դիպեցաւ 'ի տեղւոյն յայնմիկ ինքն Աստերէս, և ետես զի զարմացեալ էին բազումք ընդ իրան ընդ այնս, և անխաշտաց նա 'ի վերայ մոլորութեան նոցա, համբարձ զաչս իւր յերկինս և աղաչէր զՔրիստոս Աստուած որ է 'ի վերայ ամենայնի, զի խայտառակեսցէ զդւսն որ մոլորեցուցանէր զԺողովուրդն, և դադարեցուցէ զմարդիկն 'ի մոլորութենէ անտի յայնմանէ։ Եւ իբրև եկաց նա յաղօթս՝ վերացաւ եկաց զոհն 'ի վերայ Զուրյ աղբերն. և այսպէս լռեաց դադարեաց մոլորութիւնն այն. և ըստ այսմ սքանչելեաց որ կարծեալ երևէր՝ ոչ այնուհետև պաշտեալ լինէր յաշխարհին յայնմիկ։

ԳԼՈՒԽ ԺԸ.

Վասն պղնձի պատկերին կանգնելոյ 'ի տեռատես
կնոջէն:

Եւ զի զքաղաքէս յիշատակեցաք, ոչինչ 'ի դէպ հաւ
մարիմ լռել անցանել զարժանին յիշատակաց պատ-
մութեամբ՝ վասն որոց զկնի մեր եկեացեն ազգք: Վասն
կնոջ տեռատեսի՝ զոր ուսաքս 'ի օուրբ աւետարանէն
թէ բժշկեցաւ 'ի Փրկչէն մերմէ 'ի ցաւոց անտի իւ-
րոց, յայնմ քաղաքէ ասեն (թէ էր նա, և զտուն նո-
րա ցուցանեն անդէն 'ի քաղաքին, որ և 'ի Փրկչէն մեր-
մէ առ նա եղելոյ բարերարութեանն նշանակ և ախռ-
յեան կայ մինչև ցայսօր ժամանակի: զի առաջի դրաց
տան նորա երևի կանգուն 'ի վերայ բարձր վիմի պատ-
կեր պղնձի կնոջ 'ի Ծունր իջելոյ, և զբազուկս 'ի ձև
աղաչաւորի տարածելոյ: Եւ ընդդէմ նորուն կնոջ կայ
դարձեալ առնապատկեր 'ի նոյն նիւթոյ՝ առեալ զիւ-
րեաւ կրկնոց պարկեշտ, և կարկառեալ զձեռն իւր առ
կինն: Եւ 'ի կողմանէ ոտից նորա 'ի խարսխի անդ բու-
սեալ երևի արմատ ինչ օտար տեսլեամբ իւրով, որ

Եօրենտասներորդ. վասն նշանացն որ եղեն 'ի Պենադայ
մեծամեծ գործոց Փրկչին մերոյ:

Այլ քանզի այս քաղաք յիշեցի, ոչ արժանի է զանցուցանել
զսա զայսու պատմութեամբ, զի արժանի է սա լինել յիշատակաց
այնոցիկ որ գայցեն զկնի մեր: Վասն կնոջ տեռատեսի որոյ բռչ-
խովն արեանն խաղացեալ ելանէր, զոր ուսաք մեք 'ի սուրբ աւե-
տարանէ անտի որ բժշկեցան 'ի Փրկչէն մերմէ 'ի ցաւոց անտի իւ-
րոց՝ յայնմ քաղաքէ ասեն (թէ էր նա, և տուն նորա յայտ էր ան-
դէն 'ի քաղաքին: Եւ շնորհք ոգորմութեանն որ եղեն 'ի կինն 'ի
Փրկչէն մերմէ՝ նշան սքանչելեաց կայ մինչև ցայսօր ժամանակի: զի
առաջի դրաց տան նորա կայ 'ի վերայ բարձր վիմի պատկեր պղնձի
կնոջ, զի իջեալ է 'ի Ծունկս իւր, և առեալ ունի զձեռն իւր առա-
ջի իւր, և ազալէ ըստ նորա նմանութեան: Եւ ընդդէմ նորուն կը-
նոջ կայ դարձեալ պատկեր պղնձի առն մարդոյ, որ կանգնեալ և
կայ՝ առեալ զիւրեաւ մեկնոց և կարկառեալ ունի զձեռն իւր կը-
նոջն: Եւ 'ի կողմանէ ոտից նորա 'ի վերայ քան զհանգերձն բու-

լեաց մերոց, յրնտանեաց և 'ի կարևոր բարեկամաց. և յագանել անդ եկելոցն որպէս 'ի հեռաւոր յարձակավայրս քաղաքին, արասցուք մեզ ժողով՝ եկեղեցի առանձին: Եւ եղև այնպէս որպէս և ասացինն: Եւ յետ սակաւուց յաւել և որ ինչ անցք անցին ընդ նա: Այլ թերևս, ասէ, Գերմանոս 'ի բազում խառտովանութիւն իւր պանծասցի, և յորովագոյնս ունիցի պատմել զանձնէն անցս և գործս. այլ քանի՜ ինչ կարիցէ նա 'ի համար արկանել ձեզ վճիռս ատենից, զհասողմն գրաւումն ստացուածոց, զտարազիր աքսորոս, զընչից յափշտակութիւնս, 'ի փառաց և 'ի պատուոյ մանկանէն, զարհամարհանս կենցաղականացն, ոչինչ գրել զգովեստիւք դատաւորաց և զխորհրդականաց, զսպառնալիս հակառակորդաց, զգործ աղաղակի ամբոխին, զվիշտս վտանգաց, զհալածանս, վտարանդի զփախուստ, և զբազմագիւմի նեղութիւնս անձկութեանց որոց տարաքս՝ զոր օրինակ դէպ եղեն մեզ առ Գեկոսիւ, առ Սաբինեաւ և զոր մինչև ցայսօր ժամանակի առ Եմիրխանու կրեմք: Իսկ Գերմանոս ուր երևեցաւ, կամ զմեզ յիշատակ զնմանէ: Այլ շատ է, արդ դադարեալ լռեցից 'ի բազում անզգամութենէս,

ընդ մեզ. և ընդարձակութեամբ համարձակ կարեմք ժողովել ժողովուրդս: Բայց անդ զի մերձ էր անգին 'ի քաղաքն՝ հանապաղ հանգուցեալ լինէաք 'ի անդիս ճշմարիտ սիրելեաց և յընտանեաց և 'ի բարեկամաց մերոց, զի գային և հանգչէին. և իբրև տեսի որ հեռի իցէ 'ի քաղաքէ, առ սակաւ սակաւ լինէաք առնել ժողովուրդս. և այս այսպէս եղև: Եւ հանգերձ այլովք գրեաց նա գարձեալ և վասն ամենայնի որ ինչ անցք անցին ընդ նա: Եթէ խոստովանութեամբ, ասէ, բազմաւ գովէ և յարգէ զանձն իւր Գերմանոս. և բազում ինչ ունի նա տակ վասն անձին իւրոյ, որ համբեր և տեսեաց ըստ թուոյ կոտորածոյն որ եղին 'ի վերայ մեր, զի առան ինչք մեր զոր ունեաք, և հրամանքն որ 'ի վերայ մեր եղեալ լինէին, և յափշտակութիւն ստացուածոց մերոց. և զի բարձաւ 'ի մեզ պատիւն մեր և պարծանք աշխարհի, և զի նուազեցաւ գովելու քրն փառաց մերոց, և զի անարգեցին և արհամարհեցին զմեզ գառաւորք և նախարարք և սպառնալիք օտարաց. և զգոյժ աղաղակին զոր աղաղակէին 'ի վերայ մեր. և զվիշտն չարչարանաց զոր կրեցաք և զհալածանսն, և զի մոլորեցաքն, և զի ճգնեցաքն, և զվիշտ ժամանակայն, և զհամբերութեան մերոյ, զվտանդ նեղութեանցն թէ սրբափ ինչ համբերեալ կրեցի ես յաւուրս Գիակոսեայ և Սեբինեայ, և քանի ինչ մինչև ցայսօր ժամանակի, 'ի ձեռաց անտի Ամբղանոսի, յայսօրի ուր երևեցաւ Գերմանոս, կամ որ ինչդիւր և

յոր 'ի պատճառս Գերմանոսի անկայ, և եղբարց [Թռ ղից գիտակաց պատմել մի ըստ միջէ զամենայն:

Նոյն ինքն դարձեալ Դիոնեսիոս 'ի գիրս իւր որ առ Դոմետիոս և Դիդիմոս զհալածանացն յիշելով՝ խօսի այսպէս. Աւելորդ է կարգել յանուանէ զմերսն, որք բազումք են յոյժ և ձեզ անծանօթք. այլ այսչափ ինչ գիտասլիք, զի արք և կանայք, երիտասարդք և ծերք, աղջկունք և պառաւունք, զինուորք և դռճնաքեայ մարդիկ, յամենայն ցեղէ և յամենայն հասակէ, ու մանք 'ի ձեռն հարուածոց տանջանաց և հրոյ, և ու մանք սրով յաղթեցին պատերազմի և առին զպսակն, Եւ սակայն չեղև ոմանց բաւական ժամանակս երևելոյ [Թէ ընտրեալ իցեն Աստուծոյ, որպէս և ոչ ինձ [Թուի մինչև ցայսօր ժամանակի, որպէս յայլում 'ի դէպ ժամուն՝ զոր ինքն գիտէ, պահեաց զիս, այն որ ասացն [Թէ. Ի ժամանակի ընդունելութեան լուայ քեզ, և յաւուր փրկութեան օգնեցի քեզ: Եւ զի ըզմերոցս հարցանէք և կամիք գիտել [Թէ զիմորդ կեամք ըրս. լուայք արդարև ե[թէ զիմորդ առեալ տանէին զմեզ կապեալս հարիւրապետքն, իշխանք ժողովրդեանն, զինուորք և դահիճք՝ զիս և զԳայիոս և զՓաւ

զև վասն նորա. այլ 'ի բազմութենէ անտի յարմարութեանն, յորում անկայ ես վասն Գերմանեայ, անփոյթ առնեմ ես. և վասն այսորիկ խտորիմ ես 'ի պատմութեանցն անտի յայնմանէ որ միանգամ եղեն. զի պատմեցեն զայն եղբարքն մեր որ գիտեն: Իայց զնոյն օրինակ և 'ի [Թղթի անդ գրեաց նա առ Դոմետիանոս, և առ Դիդեմոս զհալածանսն որ եղեն: Յիշեցուցանէ դարձեալ այսու բանիւք. [Թէ զմարդիկն, ասէ, 'ի մերոց անտի որ բազմքն են, և ոչ գիտէք դուք զնոսա, աւելի իմն [Թուեցաւ կարգել ինձ զանուանն նոցա: Իայց սակայն եղիլիք գիտել, [Թէ արք և կանայք և երիտասարդք և կուսանք և ծերք և պառաւունք, և զինուորք և մարդիկք գռչնաքեայ, և ազգի ազգի և պէսպէս հասալք, ոմանք 'ի նոցանէ 'ի ձեռն հարուածոց տանջանաց և հրոյ, և ոմանք 'ի ձեռն սուսերի սրոյ յաղթեցին պատերազմի և առին զպսակն: Իսկ այլոց ժողովանց, ոչ բաւական եղև նոցա ժամանակս այս երևել [Թէ ընտրեալ իցեն Աստուծոյ, ըստ նմանութեանն որ եղև և եհաս առ իս մինչև ցայսօր ժամանակի. քան զի ժամանակեան որում ինքն գիտէր պահեաց զիս. այն որ ասացն ե[թէ 'ի ժամանակի ընդունելութեան լուայ քեզ, և յաւուր փրկութեան օգնեցի քեզ. զի վասն մեր քանդի հարցանէք և կամիք դուք ուսանել [Թէ որպիսի իցեմք, [Թերևս լուեալ իցէ մեր, ե[թէ զիմորդ առեալ կապեալս տանէին զմեզ հարիւր առպետքն և քաղաքապետքն և զինուորք, ընդ նոսա և

ւրստոս և զՊօղոս և զՊետրոս, 'ի վերայ եկեալ ու մանց և 'ի Մարէոտեայ: Եւ իբրեւ դժկամակեաք զհետ գնալ նոցա, բռնի յափշտակեալ զմեզ քարշելով տա նէին: Ես արդ և Փայիոս և Պետրոս որք մնացեալ յեղ բարց՝ յամայի և 'ի տխուր վայրս աշխարհին լիբէացւոց փակեալ կամք, երից աւուրց գնացից ճանապարհ հեռի 'ի Պարետոնեայ: Եւ յառաջ մատուցեալ զբանս իւր՝ ասէ. իսկ 'ի քաղաքին 'ի Ծածուկ տեսեալ զեղբարս՝ զահի հարեալ թագեան երիցունքն Մաքսիմոս, Դիոսկորոս, Դեմետրիոս և Լուկիոս. և որ երեւելիքն էին յաշխարհին՝ Փաւստինոս և Ակիլազոս, մոլորեալ շրջէին յերկրին եգիպտացւոց: Այլ 'ի սարկաւազացն յախտէ մահու⁹ կոտորելոց մնացին միայն Փաւստոս, Եւսեբիոս և Քերեմոն: Իսկ Եւսեբիոս՝ զոր 'ի սկզբանէ զօրացոյց Աստուած և պատրաստեաց 'ի կառկածաւօր սպասաւորութիւն խոստովանողացն որ 'ի բանդին, և զնշխարս մարմնոց երանեալ վկայիցն կատարելոց 'ի սինդոնս ժողովեալ ամփոփէր: Քանզի մինչեցայսօր ժամանակի ոչ դադարեաց դատաւորն 'ի ձգելոց անտի յատեան նորա զոմանս անգթութեամբ սպանանել, որպէս կանխեցի ասացի, և զկէսս քերել տանջանօք. իսկ զայլս 'ի բանտս և 'ի կապանս մաշէր

զահիճք՝ զիս և զՓայիոս և զՓաւստոս, զՊօղոս և զՊետրոս. զի եկին և կային 'ի վերայ մարգի 'ի Մերոտեայ: Եւ իբրեւ ոչ կամեցաք յարիւ ընդ նոսա և երթալ, 'ի բռնի յափշտակեցին զմեզ, և քարշելով ասնէին: Բայց այժմիկ ես և Փայիոս և Պետրոս միայն եղաք որք յայլ եղբարցն, և արգելեալ եմք յանապատի յաշխարհ խաւարին լիբէացւոց, որ հեռի է 'ի Պրոտոնեայ գնացից երից աւուրց ճանապարհ: Եւ 'ի պատմել իւրում զբանս ասաց զարձեալ. Եթէ 'ի քաղաքի իբրեւ երկուցեալք զահի հարեալք զաղա՝ 'ի Ծածուկ տեսանէին զեղբարս երիցունքն Մաքսիմոս և Դիոսկորոս, զի նոքա էին երեւելիք յայնմ աշխարհի: Իսկ Փաւստինոս և Ակիլազոս ահա մոլորեալ շրջէին յերկրին եգիպտացւոց: Իսկ որ յետ նոցա սարկաւազունք էին՝ 'ի կղզոջն մեռան, և մնացին Փաւստոս, Եւսեբիոս, այն որ իսկ զբանն իսկ Աստուած պատրաստեաց զնոսա և զօրացոյց լի առնել նմա զսպանն պաշաւման խոստովանելոյն որ են 'ի բանդին մեծաւ պատերազմաւ: Ի և զժողով մարմնոցն զերանեալ վկայիցն խաւարելոցն 'ի վիշապ սպականէր, զի մինչեցայսօր ժամանակի ոչ դադարեաց դատաւորն 'ի սպանանելոյ անտի խոստութեամբ զմարգիին որ մերձենային առ նա. զկէսս քերել տանջանօք, իսկ զայլս չարչարէր բանգիւք և կապանօք, և հրամայէր երթ

չարաչար, և հրամայէր թէ ամենեին ոք մի մերձեցցի առ նոսա. և խոյզ արկանէր թէ գուցէ ոք երևեցաւ առ նոսա. և սակայն Աստուած 'ի ձեռն փութոյ խնաւ մաց լըջամիտ եղբարց հանգուցանէր զնեղեալսն և ըզվտանգեալս: Զայսոսիկ Դիոնեսիոս 'ի նոյն գիրս իւր: Բայց գիտե՛լ արժան է, զի Եւսեբիոսն այն՝ զոր սարկաւագ ասացաք, յետ ոչ բազմաց եպիսկոպոս կարգեցաւ 'ի Լաւողիկէ Ասորոց. իսկ երէցն Մաքսիմոս զկնի Դիոնիսեայ կալաւ զաթուռ եկեղեցւոյն Աղեքսանդրացւոց. և Փաւստոս՝ որ ընդ Դիոնիսեայ խոստովանութեամբ փառաւորեցաւ յայնժամ, պահեցաւ մինչև 'ի հալածանա՝ որ 'ի ժամանակս մեր, լի աւուրբք ծերութեան պարարտութեան, և յաւուրս մեր պահեցաւ վկայութեամբ, և հատաւ գլուխ նորա: Որ ինչ առ Դիոնիսեաւ անցք անցին, այսոքիկ են:

ԳԼՈՒԽ ԺԲ.

Վասն որոց վկայեցին 'ի Եփեսարիս
Պաղեստինացոց:

Ի սոյն յայտ հալածանս Վաղերիանու երեք ոմանք փառաւորեցան խոստովանութեամբ Բրիստոսի 'ի կե-

զք ամենեին մի մերձեցցի առ նոսա. և խոյզ արկանէր թէ գուցէ այլ ոք երևեցաւ: Բայց սակայն Աստուած 'ի ձեռն փութոյ պընգութեան եղբարց պիտանեաց հանգուցանէր զնեղեալսն զվտանգեալսն: Զայս ինչ ասաց Դիոնեսոս: Բայց եղիցուք գիտե՛լ թէ Եւսեբիոսն, այն որ ասացաքն վասն նորա զի էր նա սարկաւագ նա, յետ սակաւ ժամանակաց եպիսկոպոս զաւոգիկեցւոց կողմանցն ասորեաց եկաց նա: Իսկ Մաքսիմիոս, այն որ ասացաք վասն նորա թէ էր նա երէց, զկնի Դիոնեսեայ նա կալաւ զեպիսկոպոսութիւն եկեղեցւոյն աղեքսանդրացւոց: Իսկ Փաւստոս, այն որ ընդ նմայն փառաւորեցաւ և եղև խոստովանեալ, պահեցաւ մինչ 'ի հալածանս որ եղէն յաւուրս մեր, իբր էր նա բազմամեայ ծերութեամբ, և 'ի ժամանակս մեր պսակեցաւ վկայութեամբ և հատաւ գլուխ նորա: Որ ինչ անցք անցին ընդ Դիոնեսոս յայնժամ ժամանակի այս ինչ է:

Երկոտասաներորդ. վասն որոց վկայեցին 'ի Եփեսարիս
պաղեստինացոց:

Բայց յայնժամ ժամանակի հալածանացն զոր արար Վաղերիա-

սարկա Պաղեստինացւոց, և 'ի կուր գաղանաց արկեալ սքանչելի վկայութեամբ պսակեցան փառօք. յորոց միումն անուն էր Պերիսկոս, միւսում Մաղքոս, և երրորդին Աղէքսանդր: Եւ պատմեն եթէ յագարակս բնակելով սոցա՝ զառաջինն իբրև վատս և երկչոտս աղարտէին զանձինս, որպէս զի յորժամ բաշխէր պսակն՝ որոց փափաքեալ կարօտէին երկնաւոր սիրոյն, ինքեանք անփոյթ դադարէին և ոչ յափշտակէին զպսակն վկայութեան: Զայս խորհելով նոցա փութացան ելին գնացին 'ի Կեսարիա, և երևեցան 'ի միասին յատեան դատաւորին, և արժանի եղեն այնմ կատարածի՝ զոր ասացաք: Սոքօք Հանդերձ և կին ոմն 'ի նմին քաղաքի 'ի սոյն հալածանս՝ ըստ օրինակիս նահատակեալ ելանել յաշխարհէս պատմեն. այլ սակայն բան լի եթէ 'ի հերձուածոց անտի Մարկոնացւոց էր:

ԳԼՈՒԽ ԺԳ.

Վասն որ առ Գաղիէնոսիչ խաղաղութեանն:

Այլ ոչ յետ բազմաց իբրև վանեալ գերեցաւ վաղերիանոս 'ի խժիցն բարբարոսաց, միապետեալ որդի

նոս երեք մարդք փառաւորեցան խոստովանութեամբ Քրիստոսի 'ի Կեսարիա պաղեստինացւոց, և կատարեցան վկայութեամբ, և եղեն կերակուր գաղանաց. միումն 'ի նոցանէ անուն Պրիսկիայ, և միւսում՝ Մաղքոս, և միւսն՝ Աղէքսանդրոս: Այլ ասեն վասն նոցա թէ բնակեալ էին յագարակս, և զառաջինն հաճարեցան զանձինս իւրեանց հաւատացեալս և լուծեալս. զի 'ի ժամանակի յորժամ բաշխէր զպսակն այնոցիկ որ կարօտեալ փափաքէին երկնաւոր սիրոյն, և նորա անփոյթ առնէին և ոչ յափշտակէին զպսակս վկայութեան. և իբրև զայս խորհեցան՝ խրախուսեցին և մեկն 'ի Կեսարիա, և չոքան 'ի միասին առ գատաւորն, և արժանի եղեն այնմ կատարածի զոր ասացաք: Բայց հանդերձ այսօրեմբ և կին մի 'ի սոյն հալածանս 'ի նմին քաղաքի ըստ նմին պատերազմի կրեաց, բայց էր յաղանդոյ անտի մարկիանացւոց:

Երեքստասաներորդ. վասն խաղաղութեանն զոր առաջ Գաղիոս:

Այլ յետ սակաւ ժամանակաց գերի վարեցաւ վաղերիանոս:

Նորա Քաղիկենոս և քաղցրութեամբ վարէր զիշխա՝ նութիւն իւր. և ՚ի հրամանէ նորա լռեցին յայնժամ՝ ընդդէմ մեր հալածանքն. և հրովարտակ ազատութեան եհան առաջնորդաց ուսմանս մերոյ՝ ըստ կարգաց սովորութեան համարձակ պաշտել զիշխանութիւն իւրեանց, և էր օրինակ զայս.

Ինքնակալ կայսր Պոպղիոս Լիկինիոս Քաղիկենոս, Պիոս Փելլքս Աւգոստոս՝ առ Դիոնեսիոս և առ Պոննա և առ Դեմետրիոս և առ այլ եպիսկոպոսս.

Զբարերարութիւն իմոցս պարգեաց հրամայեցի ես հասարակ կարգել ընդ ամենայն աշխարհ, զի ՚ի տեղեաց անտի ընտրելոց ՚ի պաշտօն կրօնից մերձեալ հեռացին. Վասն այսորիկ և դուք ՚ի պատճենէ անտի հրովարտակիս մարժէք իրաւունս ձեզ առնուլ, զի դք ձեզ մի մեղիցէ. և որ միանգամ կարգք են և օրէնք ՚ի ձեզ, առ յինէն իշխանութիւն տուեալ լիցի. Վասն որոյ Աւրեղիոս Կիւրենիոս մերս գանձապետ և համարակալ զգուշացի առ յինէն տուեալ բանից պատճենի հրովարտակիս. Զայս ՚ի լատինէ ՚ի յոյն փոխեցաք, ՚ի մեկին ևս յիմացուած բանին. Դարձեալ նորին կայսեր է և այլ հրամանագիր առ այլ եպիսկո-

և եղև ծառայ գուժ բարբարոսաց, և եկաց օրգի նորա գլուխ Թաւաւորութեանն միայն առանձինն, և քաղցրութեամբ առաջնորդէր արքայութեանն իւրոյ, և գազարեցին ՚ի ձեռն հրամանի նորա հալածանքն որ էին ՚ի վերայ մեր. Եւ հրամայեաց նա ՚ի ձեռն Թըղթոցն, Թէ առաջնորդ ուսմանս մերոյ ազատութեամբ անձանց իւրեանց ըստ սովորութեանն եղիցի պաշտել. Բայց էր գրեալ այսպէս. Ինքնակալ կայսր Պոպղիոս, Լիկինիոս, Քաղիկենոս, Ասեբէս, Աւտիքոս, Սարգստոս, առ Դիոնեսոս և առ Պիոննէ, և առ Դեմետրիոս, և առ այլ եպիսկոպոսս. Զբարերարութիւն պարգեաց իմոց հրամայեցի ես կարգել ընդ ամենայն աշխարհ, զի մերժեալ հեռացին նոքա ՚ի նշանաւոր տեղեաց անտի զոր ընտրեցին ՚ի պաշտօն գիցն օտարոտեաց. Վասն այսորիկ և դուք մարժէք գիտել ձաւնայնէ ՚ի պատճենից անտի հրովարտակաց իմոց, զի դք ձեզ մի մեղիցէ. Վասն այսորիկ այն ինչ որ մարժի կատարել ձեզք, և իշխանութիւն ունից յառաջ ժամանակաւ, և առ յինէն տուեալ լիցի ձեզ. Եւ վասն այսորիկ Աւրեղիոս Կիւրենէոս, այն որ կայրն ՚ի վերայ մեծամեծ իրաց, նա պահեացէ զպատճէն հրովարտակաց որ տուան առ յինէն. մեկնեցան սոքա ՚ի չորս լեզուէ և եգան աստ. Եւ գարձեալ այլ միւս ևս հրովարտակ է նորա զոր գրեաց. առ այլ եպիսկոպոսս, զի հրամայեաց նոցա առնուլ զաւրդիսն որ անուանեալ կոչին կիմոսէրք, այսինքն՝ զաւրդոյն մարտիրոսաց:

պոստ, յորում իշխանութիւն տայ նոցա առնուլը՝
վայրս ննջարանացն հաւատացելոց:

ԳԼՈՒԽ ԺԴ.

Վասն եպիսկոպոսացն՝ որ ծաղկեցան 'ի
Ժամանակին:

Դեռ ևս վարէր յայնժամ զիշխանութիւն առաջ-
նորդութեան Հռովմայեցւոց եկեղեցւոյն Սեստոս. իսկ
Անտիոքացւոց՝ զկնի Փաբիոսի Դեմետրիանոս. և 'ի
Կեսարիա Կապադովկացւոց՝ Փիրմիլիանոս. և յեկե-
ղեցիս Պոնտացւոց՝ Գրիգորիոս և Եղբայր նորա Աթե-
նադորոս. որ յաշակերտաց անտի էին Որոգինեայ:
Իսկ 'ի Կեսարիա Պաղեստինացւոց յետ մահու Թէոկ-
տեստեայ՝ կալաւ զեպիսկոպոսութիւնն Դոմնոս. որոյ
կացեալ սակաւ ինչ Ժամանակս՝ կալաւ զկնի նորա
Թէոտենոս՝ որ եկաց մինչև յաւուրս մեր. յաշակե-
րտութենէ անտի Որոգինեայ գոլով և սա: Եւ յերու-
սաղէմ իբրեւ հանգեաւ Մազաբանոս, կալաւ զաթուռն
Հիմնէոս, որ և փառաւորեցաւ յաւուրս մեր զամս
բազումս:

Զորերոսաւներորդ. վասն եպիսկոպոսացն որ առաքինեային
յայնմ Ժամանակի:

Յայնմ Ժամանակի մինչ ջայն՝ ևս կայր յեկեղեցւոյ անգ-
Հում քաղաքի Քսենոս, և յեկեղեցւոյ անտիոքացւոց զկնի Փիւ-
բիոսի ** Դեմետրիոս: Իսկ Պարմեղեզիանոս 'ի Կեսարիա Կապա-
դովկացւոց. և յեկեղեցիսն պոնփացւոց Գրիգորիոս, և Եղբայր նո-
րա Աթենագորոս, զի էին նոքա գէտք և ծանօթք Իրիգինեսի: Իսկ
'ի Կեսարիա պաղեստինացւոց յետ մահու Թէոկտեստեայ, կալաւ
զկնի նորա զեպիսկոպոսութիւնն Դոմնոս: Եւ իբրեւ եկաց և սակաւ
ինչ Ժամանակս կալաւ զկնի նորա Թեոտենոս, այս որ յաւուրս
մեր էր. և սա յաշակերտութենէ անտի Որոգինեսի: Եւ յերու-
սաղէմ իբրեւ հանգեաւ Մազաբանոս՝ կալաւ զկնի նորա Հիմնէոս. սա
որ փառաւորեցաւ յաւուրս մեր զամս բազումս:

** Յօր. Զմն:
** Յօր. Փիւբիոս:

ԳԼՈՒԽ ԺԵ.

Թե ո՛րպէս վկայեաց Մարինոս ՚ի Կեսարիա:

Մինչդեռ խաղաղութիւն էր եկեղեցեաց ընդ ամենայն աշխարհ: այր մի ՚ի Կեսարիա Պաղեստինացւոց Մարինոս անուն, պատուեալ յաստիճան զինուորութեան և ազգաւ և մեծութեամբ երեւելի՝ նահատակեալ ՚ի վերայ վկայութեան Քրիստոսի հատաւ գլուխ նորա. և էր պատճառք գործոյս այս: Է պատիւ աստիճանի առ Հռովմայեցիս, որում հասեալ ոք հարիւրապետ կոչի. ՚ի պարապել պաշտամանս՝ ըստ կարգի աստիճանին կոչեցաւ յայն Մարինոս. որ իբրև ՚ի պատրաստի էր գալ յայն պատիւ, վաղեաց ոմն ել առաջի բեմին և ամբաստան կայր զնմանէ թէ. Չէ օրէն սմա ընդունել զպատիւ Հռոմոց ըստ վաղեմի մերոց օրինաց, զի քրիստոնեայ է դա, և ոչ զոհէ թագաւորաց մերոց. ինձ անկ է վիճակն այն պատուոյ: Խռովեալ ընդ այն գատաւորն Աբէնոս, հարցանէր զառաջինն թէ որպիսի խորհուրդս ունիցի Մարինոս. և իբրև ետես

Հնգետասաներորդ. րե ո՛րպէս վկայեաց Մարինոս ՚ի Կեսարիա:

Յայնմ ժամանակի մինչդեռ խաղաղութիւն էր եկեղեցեաց յամենայն աշխարհ: Էր այր մի ՚ի Կեսարիայ պաղեստինացւոց, զի անուն էր նորա Մարինոս, որ պատուաւոր էր յաստիճան զինուորութեան Հռոմոց, և մեծութեամբ այր էր երեւելի. և թէ վասն վկայութեան Քրիստոսի հատաւ գլուխ նորա ըստ այսմ պատճառանց: Է պատիւ աստիճանի ՚ի մէջ զինուորաց Հռոմոց, զի որում հասանէ աստիճան՝ հարիւրապետ լինի: Իբրև պատրաստեալ էր այս աստիճան այնմ որ վերանայրն ՚ի նա, ինքն կարգ աստիճանին կոչեաց զՄարինոս ելանել ՚ի նա: Եւ իբրև ՚ի պատրաստի էր նա գալ հասանել յայն պատիւ, վաղեաց ոմն եմուտ առաջի բեմին և ասէր. Թէ չիք որոք իշխանութիւն ընդունել զպատիւ Հռոմոց ըստ հին օրինաց, զի քրիստոնեայ է դա. և գա ոչ զոհէ որպէս և թագաւորք զօհէն. յանդիմանէր զնա, նմա իսկ անկ էր տեղին այն: Եւ բարկացաւ ՚ի վերայ նորա գատաւորն, որ անուանէր Աբէնոս, և զառաջինն հարցանէր թէ որպիսի խորհուրդս ունի Մարինոս. իբրև ետես նա զի խոստովանէր թէ քրիստոնեայ եմ, բազում

զի խոստովանէր նա պնդապէս թէ քրիստոնեայ եմ. զերիս ժամն շնորհեաց նմա խորհել յանձն իւր: Եւ իբրեւ ել նա յատենէն, Թէոտիկնոս եպիսկոպոս քաղաքին մատուցեալ ձգեաց զնա առ ինքն բանիւք, և զձեռանէն կալեալ էած զնա յեկեղեցի. և կացոյց առաջի տեղւոյն սրբութեան, եբաց սակաւիկ մի զքրդամիդ նորա, և եցոյց նմա զսուսերն՝ զոր ածեալ էր ընդ մէջ, և զփիրս սրբոց աւետարանչացն 'ի հանդիպոյ նորա եղեալ. լնտրեա, ասէ, զո՞ր 'ի սոցանէ կամեսցիս: Մարինոս մտադիւրագոյնս ձգեալ անդէն զալ իւր և բռւռն եհար զգրոց Աստուծոյ: Պինդ կալ, ասէ Թէոտիկնոս, պինդ կալ զԱստուած, և զոր ընտրեցերդ՝ զօրացեալ նովաւ հանդիպեսցիս նմին. երթ 'ի խաղաղութիւն: Ելեալ նորա յեկեղեցւոյն քարոզ կարդայր և աղաղակէր առաջի բեմի դատաւորին, թէ լցաւ ժամադիրն. և իբրեւ յօժարամիտ հաւատով եկեալ կայր յատենին, նոյնժամայն վարեցաւ 'ի մահ և կատարեցաւ վկայութեամբ:

Ժուժկայութեամբ զերիս ժամն եւ նմա խորհել յանձն իւր: Այլ իբրեւ ել նա յատենէ անտի, Թէոտիկնոս եպիսկոպոս որ անդ էր, մատեաւ և ձգեաց զնա առ ինքն բանիւք, և բռւռն եհար զձեռանէ նորա և էած զնա յեկեղեցի, և կացոյց զնա առաջի տեղւոյն սրբութեան. և եբաց զքղամիտ նորա սակաւիկ մի, և եցոյց նմա զսուսերն զոր ածեալ էր ընդ մէջ. և եգ նմա զփիրս զաւետարանն, և հրամայեաց նմա ընտրել թէ զոր 'ի նոցանէ կամեսցի: Իսկ նա պատաստագոյն նոյնժամայն ձգեաց զալ իւր, և բռւռն եհար զգրոցն Աստուծոյ: Պատասխանի ետ Թէոտիկնոս և ասէ ցնա. Պինդ կալ զԱստուած, պինդ կալ, և արժանի լինիս այնմ իմիք զոր ընտրեցերդ ու բեզ. իբրու իցես դու զօրացեալ 'ի նմանէն, երթ խաղաղութեամբ: Իսկ նա նոյնժամայն իբրեւ եկն անտի, քարոզ կարդայր և աղաղակէր առաջի բեմի դատաւորին. զի և լցեալ էր ժամն զոր եղեալ էր նմա դատաւորն: Իբրեւ եկաց առաջի, եցոյց նա զխորհուրդս հաւատոց իւրոց, և նոյնժամայն վարեցաւ 'ի մահ և կատարեցաւ վկայութեամբ:

ԳԼՈՒԽ ԺԶ.

Պատմութիւն Աստիքիտի:

Զայտու ժամանակաւ և Աստիքիտոս ոմն վասն աստուածասէր համարձակութեան համբաւեալ հռչակի: Էր սա 'ի ծերակուտէն Հռովմայ, բարեկամ թագաւորաց, և ազնուականութեամբ տոհմին և մեծութեամբն ամենեցուն երեւելի: Դիպեցաւ սա նահատակութեան վկայի ուրուք կատարելոյ. ետ զուս իւր 'ի ներքոյ, և 'ի վերայ բազմապայծառ և պատուական հանդերձիցն երարձ զմարմին երանելոյն. և 'ի մեծագին յոյժ սինդոնի ամփոփեալ զայն թաղեաց 'ի վայելուչ դամբանի: Բազում ինչ այլ պատմեն զառնէս զայսմանէ գէտք և ծանօթք նորա, որ կեցին մինչև յաւուրս մեր:

ԳԼՈՒԽ ԺԷ.

Վասն սքանչելեացն Փրկչին մերոյ 'ի Պակեաս:

Յաւանդութիւնս անդ զրուցաց են և սքանչելիքս այս: Ի կեսարիա Փիլիպպեան՝ զոր Փիւնիկեցիք Պա-

վէտասաներոյ . պատմութիւն վասն Աստիքիտի:

Այլ յայսմ վայրի, և Աստիքիտ ունի յիշատակ համարձակութեան զսիրոյն Աստուծոյ. այր մի զի էր նա 'ի սինկլիտոսաց Հռոմ քաղաքի՝ բարեկամ թագաւորաց. երեւելի էր ամենայն մարդկան վասն առաւել մեծութեան և ազնուականութեան ազգատոհմին իւրոյ. և գիպեցաւ նա մինչդեռ պատկեալ լինէր վկայ մի, և եգ զուս իւր և երարձ զմարմին զերանելոյն, առաւել և սքանչելի հանդերձիւք, և էառ զնաց, և տարաւ թաղեաց և ամփոփեաց զնա կաղմ: Բայց յիշեն զնա այլովք բազմք գէտք և ծանօթք առն այնորիկ, և այն որ կենդանի մնացին մինչև յաւուրս մեր:

Եւ ըստ այսմ սքանչելեաց, 'ի կեսարիա Փիլիպպեաց, այն որ Պենդան կոչեն զնա 'ի Փիւնիկէ. ասեն թէ յակնս աղբերացն որ

նէաս ասեն, յականս անդ աղբերացն, որ խաղան 'ի լեռնէ անտի՝ որ անուանեալ կոչի Պանիոս, յորոց և Յորդանան գետ ելանէ, յաւուրս տօնից զոհս ինչ արկանել պատմեն, որ և դիւական պատիր խաբէութեամբ ընկզմեալ ոչ ևս այլ երևէր՝ 'ի հանդիսատեսից տեղւոյն իբրև հրաշարիք սքանչելեաց հռչակելով։ Դէպ եղև երբեմն Աստերեայ 'ի տեղւոջն գտանել 'ի ժամու անդ հանդիսին. և զի զարմացեալս ետես ըզբազումս ընդ իրսն, աւաղեաց նա ընդ մոլորութիւն նոցա, ամբարձ ապա զաչս իւր յերկինս և կարդայր զՔրիստոս՝ որ է 'ի վերայ ամենայնի Աստուած, զի զմոլորեցուցիչ ժողովրդեանն զդւան կշտամբեալ դադարեցուցէ 'ի պատրանաց անտի նոցա։ Եւ իբրև եկաց նա յաղօթս, ասեն, վերացաւ յանկարծ եկաց զոհն 'ի վերայ Զուրց աղբերն, և այսպէս լռեաց դադարեաց մոլորութիւնն այն, ոչ ևս այլ կարծեցեալ սքանչելեացն 'ի տեղւոջն երևեալ։

Խաղան 'ի լեռնէ անտի՝ որ անուանեալ կոչի Պանիոս, զի 'ի նոցանէ ելանէ Յորդանան գետ. յաւուրս տօնի որ խոտորեալ էր հեծանուոաց 'ի զոհս անասնոց, զի զինչ և էր տրկեալ էին իմն անդր, բայց ուրիշ իսկ այս՝ զի 'ի զօրութենէ օգնականութեան գիւլին ընկզմեալ լինէր, և ոչ ուրեք գտանի։ Իբրև սքանչելիօք և անուանեալ հոյակապ լինէր, այն ինչ որ գործեալ լինէր անդ յայնցանէ որ գիպէին անդ։ Բայց երբեմն գիպեցաւ 'ի տեղւոջն յայնմիկ ինքն Աստերէս, և ետես զի զարմացեալ էին բազումք ընդ իրսն ընդ այնս, և անխաշեաց նա 'ի վերայ մոլորութեան նոցա, համբարձ զաչս իւր յերկինս և ազաչէր զՔրիստոս Աստուած որ է 'ի վերայ ամենայնի, զի խոյտառակեսցէ զդւան որ մոլորեցուցանէր զժողովուրդն, և գադարեցուցէ զմարդիկն 'ի մոլորութենէ անտի յայնմանէ։ Եւ իբրև եկաց նա յաղօթս՝ վերացաւ եկաց զոհն 'ի վերայ Զուրց աղբերն. և այսպէս լռեաց դադարեաց մոլորութիւնն այն. և ըսա այսմ սքանչելեաց որ կարծեալ երևէր՝ ոչ այնուհետև պաշտեալ լինէր յաշխարհին յայնմիկ։

ԳԼՈՒԽ ԺԸ.

Վասն պղնձի պատկերին կանգնելոյ 'ի տեռառես
կնոջէն:

Եւ զի զքաղաքէս յիշատակեցաք, ոչինչ 'ի դէպ հա-
մարիմ լռել անցանել զարժանին յիշատակաց պատ-
մութեամբ՝ վասն որոց զկնի մեր եկեսցեն ազգք: Վասն
կնոջ տեռատեսի՝ զոր ուսաքս 'ի սուրբ աւետարանէն
թէ բժշկեցաւ 'ի Փրկչէն մերմէ 'ի ցաւոց անտի իւ-
րոց, յայնմ քաղաքէ ասեն թէ էր նա, և զտուն նո-
րա ցուցանեն անդէն 'ի քաղաքին, որ և 'ի Փրկչէն մեր-
մէ առ նա եղելոյ բարերարութեանն նշանակ և ախռ-
յեան կայ մինչև ցայսօր ժամանակի: զի առաջի դրաց
տան նորա երևի կանգուն 'ի վերայ բարձր վիմի պատ-
կեր պղնձի կնոջ 'ի ծունր իջելոյ, և զբազուկս 'ի ձև
աղայաւորի տարածելոյ: Եւ ընդդէմ նորուն կնոջ կայ
դարձեալ առնապատկեր 'ի նոյն նիւթոյ՝ առեալ զիւ-
րեաւ կրկնոց պարկեշտ, և կարկառեալ զձեռն իւր առ
կինն: Եւ 'ի կողմանէ ոտից նորա 'ի խարսխի անդ բու-
սեալ երևի արմատ ինչ օտար տեսլեամբ իւրով, որ

Էօրենտասներորդ. վասն նշանացն որ եղեն 'ի Պենադայ
մեծամեծ գործոց Փրկչին մերոյ:

Այլ քանզի այս քաղաք յիշեցի, ոչ արժանի է զանցուցանել
զսա զայսու պատմութեամբ, զի արժանի է սա լինել յիշատակաց
այնոցիկ որ գայցեն զկնի մեր: Վասն կնոջ տեռատեսի որոյ բռչ-
խումն արեան խաղացեալ ելանէր, զոր ուսաք մեք 'ի սուրբ աւե-
տարանէ անտի որ բժշկեցաւ 'ի Փրկչէն մերմէ 'ի ցաւոց անտի իւ-
րոց՝ յայնմ քաղաքէ ասեն թէ էր նա, և տուն նորա յայտ էր ան-
դէն 'ի քաղաքին: Եւ շնորհք ողորմութեանն որ եղեն 'ի կինն 'ի
Փրկչէն մերմէ՝ նշան սքանչելեաց կայ մինչև ցայսօր ժամանակի: զի
առաջի դրաց տան նորա կայ 'ի վերայ բարձր վիմի պատկեր պղնձի
կնոջ, զի իջեալ է 'ի ծունկս իւր, և առեալ ունի զձեռս իւր առա-
ջի իւր, և աղայէ ըստ նորա նմանութեան: Եւ ընդդէմ նորուն կը-
նոջ կայ դարձեալ պատկեր պղնձի առն մարդոյ, որ կանգնեալ և
կայ՝ առեալ զիւրեաւ մեկնոց և կարկառեալ ունի զձեռն իւր կը-
նոջն: Եւ 'ի կողմանէ ոտից նորա 'ի վերայ քան զհանդերձն բու-

եղանէ բարձրանայ մինչև 'ի դրօշակ հանդերձի նորա, և է դեղ ամենայն ցաւոց: Զայս անդրի զնմանութիւն պատկերի Փրկչին մերոյ ունել ասեն, և եկաց մնաց նա մինչև յաւուրս մեր, զոր և աչօք մերովք տեսաք, յուղևորութեան մերում յայն քաղաք: Բայց ոչ զարմանաց ինչ է, թէ 'ի հեթանոսաց բարերարեալքն 'ի Փրկչէն, զայս ինչ արարին նմա: Քանզի և զառաքելոցն Պետրոսի և Պօղոսի զնմանութիւն կերպարանացն, և զնորուն իսկ Քրիստոսի դեղովք նկարեալ մինչև 'ի մեր ժամանակս տեսաք պահեալ: Զի որպէս հաւանեալս եմ անխտիր առաջինք՝ ըստ օրինի հեթանոսաց իբրեւ փրկիչս ոմանս այս օրինակ պատուել զսոսա սովորեցան¹⁰:

ԳԼՈՒԽ ԺԹ.

Վասն արոշոյն Յակոբայ եպիսկոպոսի:

Զի աթոռն Յակոբու՝ այն որ ընկալաւ նախ զեպիսկոպոսութիւն 'ի Փրկչէն մերմէ և յառաքելոց անտի զեկեղեցւոյն Նրուսաղէմացւոց, զոր և եղբայր Տեառն կոչեն գիրք սուրբք, մինչև ցայսօր ժամանակի պա-

տեալ է արմատ ինչ որ օտար է տեսեամբ իւրով ամենայն արմատոց, և եղանէ նա մինչև 'ի դրօշակ հանդերձի նորա, և է նա գեղ ամենայն ցաւոց: Այս անգրի նմանութիւն Փրկչին մերոյ է, որպէս և ասեն. և եկաց մնաց նա մինչև յաւուրս մեր. և աչօք մերովք տեսաք զնա 'ի ժամանակի իբրեւ չօգաք 'ի քաղաք անգր: Բայց ոչ մեծ ինչ է այս զոր արարին այնոքիկ որ 'ի հեթանոսացն էին որ օգտեցան 'ի Փրկչէ անտի մերմէ: Ուր զի և զկերպարանն նմանութեան զառաքելոցն Պօղոսի և զՊետրոսի, և զնորուն Քրիստոսի նկարեալ նոցա գեղովք և կան մինչև ցայսօր ժամանակի: Քանզի առաջինքն գոյնաբար ըստ սովորութեան կուսակաշտութեան իբրեւ ըզփրկիչս յայսմ օրինակի պատուէին զնոսա:

Որեւտասներորդ. վասն արոշոյն Յակոբոս:

Այլ զաթոռն Յակոբու, այն որ ընկալաւ զեպիսկոպոսութիւն 'ի Փրկչէն մերմէ, և յառաքելոց անտի զեկեղեցւոյն Նրուսաղէմի, այն որ էր եղբայր Քրիստոսի՝ որպէս և ասեցեալ է 'ի գիրքս, մինչև ցայսօր ժամանակի պահէ գայ յեղբարց անտի որ առ-

հեալ, եղբարք եկեղեցւոյն այնորիկ 'ի նախնեաց անտի փարեկիք և մեծարոյք շատ իսկ յայտ առնեն, թէ զհարդ առաջինքն մեր՝ և որ առ մեզք հաւատացեալք, զարս սուրբս վասն առ Աստուած սիրոյն նոցա արժանաւոր պատուով մեծարեն: Եւ վասն այսր այսչափ:

ԳԼՈՒԽ Ի.

Վասն տօնական քորոցն Դիոնիսեայ, յորս և կանոնադրութիւնք վասն Զատիկին:

Նոյն ինքն Դիոնեսիոս հանգերձ բազում թղթովքն, զորս յիշատակեցաք՝ գրեաց 'ի ժամանակին և վասն տօնից, յորում բանս յօրինելով գովեստից վասն զատկական տօնին. յորոց զմին առ Փլաւիոս և զմիւսն առ Դոմեստիոս և առ Դիդիմոս ուղղեալ ընծայէ՝ եղ 'ի նսա զութամեան կանոնս ցուցանելով թէ չէ արժան առնել զտօն Զատիկի, բայց եթէ 'ի գարնանային զուգօրութեան տունջեան և գիշերոյ: Առ այսոսիկ գրեաց և այլ թուղթ առ երիցակիցս իւր եկեղեցւոյն Աղէքսանդրացոց. և զայլս բազումս 'ի ժամանակի անդ սաստկութեան հալածանաց:

գէն իբրեւ 'ի կարգելոյ, և ցուցանեն յայտնապէս ամենայն մարդոյ եթէ առաջինքն և մինչև ցայսօր ժամանակի որպիսի պատուով ունէին զմարգտ սուրբս սիրելիս Աստուծոյ: Վասն այսր մինչև ցայս վայր է:

Ինեկտասներորդ. վասն քորոցն զոր գրեաց Դիոնեսոս վասն տօնից, և 'ի նոսին ասաց վասն Զատիկի:

Դիոնեսոս, ասեն, հանգերձ այլովք թղթովք զոր գրեաց, են նորա թուղթք զոր և յայնմ ժամանակի վասն տօնից, և խօսեցաւ նա բանս և վասն տօնին Զատիկաց: Բայց զմի 'ի նոցանէն գրեաց առ Փլաւիոս* և միւս ևս առ Դոմեստիոս և առ Դիդիմոս, և եգ 'ի նմա զութամեան կանոնսն, և եցոյց 'ի նմա՝ թէ ոչ է արժան առնել զտօն զատիկի, բայց թէ գինի հաւասարելոյ տունջեան և գիշերոյ: Բայց հանգերձ այսոքիմք գրեաց և այլ միւս ևս թուղթ առ երեւոնսն՝ որ էին ընդ նմա յԱղէքսանդրիւս. և այլ միւս ևս գրեաց առանձինն, մինչեւ հալածանքն կային ևս:

* Յօր. փլւրոս:

ՊԼՈՒԽ ԻԱ.

Վասն անցիցն որ անցին յԱղեքսանդրիա:

Եւ 'ի դառնալ լինել խաղաղութեան՝ դարձաւ և Դիոնեսիոս յԱղէքսանդրիա. այլ 'ի յառնել վերստին խռովութեան և քաղաքական պատերազմի՝ ոչ կարելով նորա տեսանել զամենայն եղբարսն ցրուեալս ընդ քաղաքն վասն աղմկի խռովութեան, 'ի տօնի զատկին իբրև տարագիր ոք 'ի քաղաքէն յօտար սահմանաց անտի գրով խօսէր դարձեալ ընդ նոսա: Յետ սակաւուց և Հերաքեայ ումեմն եպիսկոպոսի յԵգիպտոս գրելով վասն տօնից՝ յիշատակ առնէ և զխռովից ժամանակին յԱղէքսանդրիա բանիւս այսու. Այլ ես զի զարմացեալ եմ, եթէ գծուարին է ինձ խօսել 'ի ձեռն թղթոց ընդ այնոսիկ՝ որ 'ի հեռաստան բնակեալ են, ուր զի և ընդ անձն իմ խօսել և խորհրդակից նմին լինել անկարանամ ամենեւին: Զի և ընդ Թ. զիս իմ, ընդ բնակակից և ընդ հոգեկից եղբարս, ընդ նորին եկեղեցւոյ քաղաքակիցս թղթով խօսել ստի.

Քսաներորդ. վասն ամենայնի որ ինչ անցք անցին
յԱղեքսանդրիա:

Բայց յորժամ մերձ եղև լինել խաղաղութեան՝ եկն այնուհետև Դիոնեսիոս յԱղէքսանդրիա, և դարձեալ իսկ յայսմ վայրի 'ի ժամանակի իբր եղև խռովութիւն և պատերազմ 'ի քաղաքի անդ, վասն զի ոչ կարէր նա տեսանել զամենայն եղբարսն որ էին 'ի քաղաքի անդ, զի բաժանեալ էին ընդ երկուս բաժինս: Եւ դարձեալ յաւուրն տօնի անդէն 'ի նմին յԱղէքսանդրիա գրեաց և խօսեցաւ ընդ նոսա գրով իբրև այն ոք որ լուծեալ է արտաքոյ քան լաւ խորհ. և Յարաքիս իսկ եպիսկոպոսի որ յետ այսոցիկ գրեաց, և այլ միւս ևս թուղթ վասն տօնից, և յիշեցուցանէ 'ի նմին վասն խռովութեանն որ եղև յԱղէքսանդրիա քաղաքի, այսու բանիւս յասել իւրում: Այլ ես զի զարմացեալ եմ, եթէ գծուար է ինձ խօսել 'ի ձեռն թղթոցս ընդ այնոսիկ որ 'ի հեռաստան բնակեալ են, ուր զի և խօսելս ընդ անձն իմ և առնուլ խրատ 'ի նմանէ գծուար է ինձ, զի ընդ եղբարս որ են որդիք սիրոյ իմոյ և մանկուք բնակութեան իմոյ և որդիք անձին իմոյ, և 'ի նմին կարգաց և 'ի նմին եկեղեցւոյ, կարօտ եմ ես եթէ 'ի ձեռն գրոյ և թղթոց խօսե.

պիմ, և թէ զխորդ տաջ տանել զայնսոսիկ առ նոսա յանհնարից կարգի տեսանեմ: Քանզի դիւրագոյն ևս է, չասացից 'ի սահմանադրուի աշխարհիս, այլ և յԱրեւելից յարեմուտս ընթանալ, քան յԱղեքսանդրիա 'ի կողմանէ 'ի կողմն անցանել: Զի քան զանապատն զմեծ և զանկոխ, ընդ որ զամս քառասուն գնացին որդիքն իւրայելի, անանցք են արդ և անկոխ 'ի քաղաքամիջի աստ փողոցքս: Եւ խաղաղ և անգորր նաւահանգիստքս բերեն արդ զնմանութիւն զԾովուն հերձելոյ և յայսկոյս և յայն 'ի պարիսպս բաժանելոյ 'ի ճանապարհ ձիավարուն իւրայելացոց, յորոց յարահեա շաւիղս ընկղմեցան եղիպտացիքն. քանզի յաճախ բազմապատիկ կտորածքս զկարմիր Ծովուն տան մեղ զպատկեր: Եւ գետն որ խաղայ ընդ մէջ քաղաքիս ցամաքեցաւ քան զանապատն անջրդի և տխրատեսիլ, յորում այնպէս ծարաւեաց իւրայել 'ի գնալն իւրում ընդ նա, մինչև ազադակել և բողոք բառնալ առ Մովսէս՝ տալ նոցա ջուր 'ի ձեռն պանչելարար տեառն յապառաժ վիմէ: Եւ եղև դարձեալ զի այնպէս յորդեալ զեղաւ նա մինչև հեղեղել զամենայն երկիրն, զճանապարհս և զազարակս, և թաւ

յայց. և թէ զխորդ տաջ տանել զնոսա առ նոսա՝ չգիտեմ, զի գիւրին է մարդոյ ոչ միայն արտաքս երթալ քան զսահման, այլ և հաւանել յարեւելից մինչև 'ի մուտս արեւու, քան անցանել յայտմ կողմանէ Աղեքսանդր քաղաքի մինչև յայն կողմն. զի քան զայն անապատ զմեծն և զահագինն յոր ոչ զքէանց 'ի նա մարդ, ընդ որ որդիքն իւրայելի գնացին զերկուք դարովք, գժուար է մարդոյ անցանել ընդ ճանապարհ որ է ընդ մէջ քաղաքիս և Ծովուն այնմիկ որ բաժանեցաւ, և անցին նոքա իբրեւ ընդ ճանապարհ հորդեալ*, և ընկղմեցան 'ի նմա եղիպտացիքն, նմանութիւն նորա եղին նաւահանգիստքն խաղաղութեան այնոքիկ որ առանց քիտանացն են, ապանկեղմէ՞ որ երեկն 'ի նոսա՝ ըստ նմանութեան կարմիր Ծովուն: Եւ գետն որ խաղայ անցանէ ընդ մէջ քաղաքիս՝ երբեքն երևեցաւ ցամաքեալ առաւել քան զանապատն անջրդի, և խաւարին եր առաւել քան զնոյն անապատ՝ յորում ծարաւեացն իւրայել, 'ի ժամանակի միջոցեա. քայր ընդ նա. ազադակեցին և զբողոք բարձին առ Մովսէս և ըզիւեաց նոցա ջուրս յապառաժ վիմէ, այն որ գործեաց պանչելիս միայն: Իսկ երբեքն այնպէս լլուս, զի հեղեղեաց նա զամենայն գաւառս և զճանապարհս և զազարակս, և արար նշան ապանկութեան զայն ջուրց զհեղեղին՝ որ եղին յառաջ

* Յօր. ըդ ճանապարհորդեալ:

էր իմն ուսանալ ածել մեզ զբաղմունքիւն ջուրցն որ առ Նոյիւ: Եւ արեամբ և վիրաւորոք և դիակամք հեղձուցելովք պղծեալ՝ խաղայ իջանէ նա զօրհանապազ, որպէս եղևն Փարաւոնի առ Մովսիսիւ. զի դարձաւ նա յարիւն և նեխեցաւ: Եւ որպէս ապա ջուրք սրբիչք ջուրցն եղիցին այն որ սրբէն զամենայն: Կամ զհարգ Ովկիանոս մեծն այն և անբաւ և անզգալի՝ ի մարդկանէ՝ զտեալ մաքրեսցէ զայս ծով դառնութեան: Եւ կամ որով օրինակաւ գետն այն յաղծ՝ որ խաղայ ելանէ յԱղին դրախտէ, ի չորս առաջն բաժանեալ, գայցէ և խառնեսցի ի մի առաջ՝ ի Գեհն, ի բաց լուսնալով զսիկ և զտիզմ: Կամ երբ ամենուստ ի չարաչար գոլորշեաց պղտորեալ օդք սրբեալ պարզեսցին: Զի այսպիսի և այսչափ ռոգ ի յերկրէ, ի ծովէ և ի գետոց՝ հողմք և շունչք, և ի ճահճաց նեխութիւն չնչեալ, և որ ի ներքոյ տարերքն ապակա նեալ՝ փոխանակ ցօղոյ աւիշք թորեսցին և կեղ մահու: Եւ զարմանան և չգիտեն թէ ուստի լինիցին յաճախ մահքդ և սրածութիւնք, ուստի չարաչար հիւանդութիւնք, դւստի ազգի ազգի ապականութիւնք, ուստի պէսպէս և բազմօրինակ կորուստ մարդկան, և ընդէր մեծս այս քաղաք առաւելագոյն բազմութիւն

Նոյի. հանապազօր խաղայ և իջանէ, իբրեւ պղծեալ է արեամբ և վիրաւորելովք և հեղձուցելովք, որպէս զի եղև Փարաւոնի յաւուրան Մովսիսի, զի դարձաւ յարիւն և նեխեցաւ: Արդ որպիսի ջուրք այլք եղիցին սրբիչք ջուրցն որ սրբէն զամենայն ինչ. կամ զհարգ զեղուցու ովկիանոս մեծ, այն որ ոչ գործի ի նա ճանապարհ ի մարդկանէ, և լուսացէ զայս ծով դառնութեան. կամ զհարգ խառնեսցին չորք առաջն գետոյն այն որ խաղայն և ելանէ յԱղին դրախտէ, և զեղուցու և լուսացէ զպղտորութիւն Գեհնի* և երբեմն զտեսցին օդք պղտորեալք ի չարաչար հատոց անոթ՝ որ հարկանէ յամենայն տեղեաց. զի այսպէս ելանէ ռոգի յերկրէ, և արգ ի ծովէ և շունչք ի գետոց, և հոս ի մարգագ** որպէս զի ապականեսցին բնութիւնքն և ցօղք և գործցին և եղիցին կեղ մահու. և զարմանան և չգիտեն թէ ուստի լինիցին մահքդ, և ուստի չարաչար հիւանդութիւնք, և ուստի լինի ազգի ազգի ապականութիւնք, և ուստի լինին բազում կորուստ մարդկան պէս. պէս որդմանց. վասն էր չեք ի քաղաքի աստ ժողովուրդ բազում բնակեաց ի մանկայ մինչև ի ծերս, որչափ և ծերացան կատա-

* Եօք. Դ հոգի:

** Եօք. Դ հոգեաց. բաց յն. ի նուահանգստից:

քնակչաց չտանիցի յինքեան, թէպէտ և 'ի' մանկանց սկսեալ 'ի տղայոց մինչև ցղառամեալ ծերութիւն 'ի համար արկցին. որ երբեմն զառոյգ այրական հասակ միայն հաշուէր. որ 'ի քառասնամեանց մինչև ցեօթա նասնամեայս այնչափ բազումք էին յայնժամ, որ չլմարթի արդ. այժմ ընդ զայն թիւ նոցա, որ յազգա համարէ անտի քաղաքացւոցն, և 'ի թուոյ որոց յար քունուստ ընդունին զռոճիկ ցորենոյ 'ի չորեքտասան նամեանց մինչև յութունամեանս յայտ է: Եւ որոց 'ի դիմաց արդ. կերպարանաց երիտասարդքն են' 'ի չափ յայն ժամն ծերոցն են: Եւ թէպէտ այսպէս զազգ մարդկան նուազեալ և ծախեալ տեսանեն յերկրէ, և զի օր ըստ օրէ յաճախէ սպառ. սպուռ. սատակումն կորստեան նոցա, սակայն ոչ գողան և ոչ երկնցին:

ԳԼՈՒԽ ԻԲ.

Վասն վերահաս հիշանդոտեանն յԱղեքսանդրիա:

Յետ տնական պատերազմին յաջորդեաց 'ի նսաս ախտ մահու. և իբրև մերձ լինէր տօն զսակին, դարձեալ միւսանգամ գրով խօսէր Դիոնեսիոս ընդ եղբարս, և վասն յանկարծահաս նեղութեան վտանգին

րեալ հասակօք անցուցանէր զնոս և զայլս 'ի քառասնամեանց մինչև յութունասուն. զի այսպէս բազմանալին յայնժամանակի, որ թիւ նոցա այժմիկ ոչ կատարի, զի գրեցան և թուեցան նոքա 'ի չափ ցորենոյ որ առեալ լինի յարքունուստ, 'ի չորեքտասանամեանց մինչև յեսնամեանս. և այսպիսի որ տղայքն են տեսեալմն իւրեանց եղեն փոխանակ այնոցիկ որ յառաջն ծերացեալն էին, և թէպէտ և այսպէս տեսանեն' զի սպառի և ջնջի ազգ մարդկան հաւնապազօր յերկրէ, ոսկայն ոչ գողան և ոչ երկնցին. զի յաճախէ և բազմանոյ սպառիսպառ. սատակումն կորստեան նոցա:

Քառանբորդ ատայնբորդ. վասն հիշանդոտեանն որ եղև

յԱղեքսանդր քաղաքի:

Յետ այսորիկ էին հասս քաղաքին հիւանդութիւն մահու: Եւ իբրև մերձ էր տօն հասանել՝ դարձեալ միւսանգամ Դիոնեսոս գրով խօսեցաւ ընդ եղբարսն, և վասն նեղութեան վտանգին որ

այսպէս ասէ. Այլոց 'ի մարդկանէ ոչ թուին թէ աւուրքս տօնականք իցեն. զի և ոչ իսկ տօն է նոցա, ոչ մերս այս, և ոչ այլ. վշտացելոցն ոչ միայն ասեմ, այլ և որ կարծեցեալ երևին թէ ուրախք իցեն: Զի ամենայն ուրեք արդ. ողբք են, յամենայն տեղիս սուգ, և վասն բազմութեան կոտորելոցն և զօրհանապաղ դիակնացելոցն հեծութիւն և լալիւն ընդ քաղաքն համօրէն: Եւ որպէս գրեալ է 'ի վերայ անդրանկացն Եգիպտացւոց, սոյնպէս եղև և այժմ աղաղակ մեծ, զի չիք այն տուն՝ որ չիցէ 'ի նմա մեռեալ, սակայն երանի՜ թէ մի միայն էր մեռեալն: Բաղուվք արդարև և յառաջ քան զայս դժնդակագոյն վիշտք հասին 'ի վերայ մեր. Նախ այն իսկ՝ զի տարագիր հանեալ մեր ժեցաք 'ի քաղաքէս. և թէպէտ յամենեցուն հալածեալ և մահապարտեալք, սակայն անթերի կատարեալք զտօնս մեր. և բնաւ իսկ ամենայն վայրք տառապանաց մերոց, դաշտ 'ի վայրի և անապատն, և նաւ և պանդոկ և տուն բանտի՝ լինէր մեզ տեղի տօնական և ժողով կացրդի: Այլ քան զամենեւեան զուարթագինս տօնեցին՝ որք կատարեցանս վկայութեամբ 'ի Քրիստոս, ուրախութիւն յերկինս առնելով: Յետ այսորիկ պատերազմ և սոյն ժամանեցին մեզ, յորս տառապեցաք և մեք հաւասար հեթանոսաց. որ միանգամ 'ի ժամտութենէ նոցա եկին 'ի մեզ՝ միայն տալաք, և որոց 'ի հաւասար կռուոյ այր ընդ ընկերին տոյժք էին՝ բաժանորդ դառաք: Սակայն խաղաղութեամբն Քրիստոսի միաթարեալ սփոփեալք, զոր մեզ միայն շնորհեաց նա: Եւ իբրև սուղ մի ժամանակ ոգի առնուլ համարեալք և մեք և նոքա, և ահա եկն 'ի վերայ արտա այս ժամատ, քան զամենայն վիշտս վտանգի

եղև՝ եղցց նոցա պսու բանիւ. Այլոց մարդկան, ասէ, ոչ երբէնոցա թէ այս ժամանակ է տօնի, զի և ոչ իսկ նոցա տօն՝ ոչ այս և ոչ այլ, և միւս այլ ոչ այլ տօնքն միայն, այլ և ոչ այն որ կարծեալ երեկ եթէ ուրախ է. տառաւել զի ամենայն ինչ այժմ եղև ողբալի, և ամենայն մարդ լայ և ողբայ. և 'ի ձայն սգոյ երթալ ընդ ամենայն քաղաքս 'ի բազմութենէ անտի սատակելոցն, և յայնչսնէ որ մեռանին հանապազօր: Որպէս և գրեալ է վասն անդրանկացն եգիպտացւոց, սոյնպէս եղև այժմ աղաղակ մեծ. զի չիք այն տուն որ ցիցէ 'ի նմա մեռեալ. և թողուն զնոս ընկերք իւրեանց և փախչի,

երկիւղալի նոցա և ահագին. որ ըստ բանի մատենա-
գրի ուրումն 'ի նոցանէ, քան զամենայն կարծիս անէ
կալուածան առաւելալ: Բայց ոչ այսպէս և մեզ, այլ
վարժոց իմն կրթութեան լինէր այն մեզ և փորձ հան-
դիսի, զի թէպէտև առաւել 'ի հեթանոսս անդր ըն-
դարձակէր, այլ և ոչ 'ի մէնջ ինչ խորշեր մահն: Քան
զի բազումք յեղբարց մերոց առ բազում գլխոցն և
սիրոյ ընտանութեան, ոչ անխայելով անձանց, ձեռն
միմեանց տալով յայց հիւանդաց չըջէին անխտիր;
լիաբար զգէտս հոգալով և բժշկութիւնս կատարե-
լով 'ի Քրիստոս, խնդութեամբ ախտակից և մահա-
կից ընդ նոսա լինէին, զվիշտս ընկերին յանձինս իւ-
րեանց լրացուցեալ, և առ 'ի նոցանէ զախտս և զցաւս
'ի մարմնս իւրեանց բառնալով: Եւ բազումք 'ի խը-
նամս հիւանդութեան և 'ի փրկութիւն մերձաւորին
ինքեանք մահացան, զմահ նոցա ինքեանս փոխա-
դրեալ. և զաւանական բանն; որ սիրակամութեան
միայն ցոյցն թուէր ցայնժամ, արդեամբք արդ լին
փարելի լեալ վասն նոցա՝ չուեցին յատուի կենացս: Զի
ընտիրքն յեղբարց մերոց, երիցունք իսկ և սարկաւա-
դունք, և որք կարի իսկ գովելիք էին առ ժողովուրդն,
այս օրինակ մահուամբ ելին յաշխարհէ, զոր և առ
բազում աստուածապաշտութեան նոցա և հաստատուն
հաւատոց ոչինչ պակաս համարիմ քան զնահատա-
կութիւն մարտիրոսութեան: Զի որք զմարմինս սրբոց
բազկօք խոնարհելովք 'ի ծոցս իւրեանց ընկալան, և
զաչս նոցա և զբերանս կափուցին, և ընդգրկեալ և
բարձեալ յուս իւրեանց տարան, և լուացմամբ և հան-
դերձիւք զարդարեցին, և յետ սակաւուց և ինքեանք
վնոյն ոպտս ծառայութեան յայլոց ընկալան, զի որք
կենդանիքն էին, զօրինակի գնացելոցն ընթանային
միշտ զհետ: Իսկ հեթանոսք սոցին հակառակ ամե-
նէին. զխօթացեալս մերժէին 'ի բնակութենէն, և 'ի
սիրելեաց իւրեանց փախուցեալ խոյս տալին, և կի-
ռամահս զնոսա 'ի վերայ ճանապարհաց ընկենուին, և
զմեռեալս անթաղս ամային 'ի բացօթեայս, զահի

ին, և 'ի վերայ ճանապարհաց ընկենուին զնոսա մերձ 'ի մահս և
զմեռեալս իւրեանց անթաղ ընկենուին. զի երկուցեալ զահի հա-

Հարեալք 'ի կցորդութենէ մահուն, զի գուցէ և 'ի նոսա փոխանցեսցի այն. և թէպէտ զամենայն հնարս հնարէին, սակայն 'ի նմանէ փախչել ոչ կարէին: Յետ թզլոյս այսորիկ իբրեւ խաղաղութիւն լինէր 'ի քաղաքին, գրեաց նա և այլ թուղթ վասն տօնից առ եղբարս՝ որ էին 'ի կողմանս Եգիպտացւոց. զկնի այսորիկ և զայլս ևս բազումս. են նորա և վասն շարաթու և վասն կրթութեան գրեալ թուղթք: Իսկ առ Հերմամոն և առ եղբարս՝ որ յԵգիպտոս գրեռով՝ բազում ինչ զԻեկոսէ և զշարեացն՝ որոց զնա յաջորդեցին յիշխանութեան, խօսելով՝ յիշեցուցանէ և գիտաղութենէն՝ որ եղև ապա առ Գաղիենոսիւ:

ՓԼՈՒԽ ԻԳ.

Մասն ինքնակայտարեան Գաղիենոսի.

Զոր և չիք ինչ արգել 'ի նորին իսկ 'ի բանիցն լսել որ ունի օրինակ զայս. Եւ ինքն Գեկոս, առէ, զթաղաւորաց զմին մատնեալ և զմիւսն պատերազմու վառեալ, ազգատոհմաւ իւրով հանդերձ վաղվազակի արմատաքի 'ի բնէ կորեաւ: Եւ ծանուցաւ ինքնակալ

րեալ էին նոքա թէ մի խառնեացի ընդ նոսա հազարգութեան մահու. այն թէպէտ կարի խորամանկ էին, սակայն փախչել 'ի նմանէ ոչ կարացին: Եւ յետ այսր թզլոյ իբրեւ եղև խաղաղութիւն 'ի քաղաքի անդ, գրեաց նա դարձեալ թուղթ առնի առ եղբարս որ էին 'ի կողմանս Եգիպտացւոց: Եւ այսու հանգերձ դարձեալ գրեաց նա այլս ևս. բայց է նմա այլ միւս ևս վասն շարաթու, և միւս ևս վասն կրթութեան:

Պատենորոց երկրորդ. վասն քաղապտարեանեան Գաղիտեայ:

Այլ 'ի ժամանակի իբրեւ գրեաց զթուղթն դարձեալ Դիոն. առ առ Հերեմոն, և առ բազում եղբարսն որ էին 'ի կողմանս Եգիպտացւոց, ասաց ինչ վասն բազում շարեաց գնացիցն Դակիոնեայ, և զայնոցիկ որ զկնի նոցա եղեն, յիշեցուցանէ 'ի նմա զխաղաղութիւնն զոր արար Գալիոս յաւուրս մեր. չիք իսկ արգել լինել 'ի նմանէն. զի գրեաց այսպէս. Դակիոս, առէ, ազգատոհմաւ իւրով հանգերձ 'ի բնէ վաղվազակի ստատիկցաւ և կորեաւ: Բայց երեւցաւ Գալիոս. և ամենայն մարդ գոհ է զմանէ, այն որ էր

Գաղիենոս և ամենեցուն ընդունելի գտաւ. հին միանգամայն և նոր, նախ քան զնոսա և յետ նոցա թագաւոր, ըստ բանին որ ասացաւ առ Եսայի. Որ ինչ 'ի օկզբանէն էր, այն եկն և երևեցաւ. և արդ իսկ ծագի նա. զի որպէս ամպ յորժամ 'ի ներքոյ ճառագայլ թից արեգական անցանէ, ծածկէ զնա և ստուերածըս զնովաւ ածէ սակաւիկ մի, և ինքն փոխանակ ընդ նորա երևի, և յանցանել ամպոյն և 'ի սպառել, դարձեալ երևի և ծագէ արեգակն, որ յառջագոյն ծագեալն էր միանգամ. այսպէս խտրոց 'ի միջի արկեալ զանձն իւր Մակրինոս, և մօտ առ թագաւորութիւն Գաղիենոսի կացուցեալ՝ ոչ ևս արդ երևի. քանզի և յառջագոյն իսկ չէր նա: Իսկ սա նոյն է որպէս և էրն. և որպէս այն թէ 'ի բաց արար յիւրմէ սակաւիկ մի զիշխանութիւն իւր՝ որպէս զծերութիւնն, և սրբբեալ 'ի չարեաց անտի իւրոց, և արդ պայծառագոյնս փայլի, և 'ի հեռաւորս երևի և լսի, և ամենայն ուրեք ընթանայ. Յետ այսորիկ եցոյց և զժամանակ գըրութեանն. թէ ահա թուի ինձ միտ եղեալ հայել յաւուրս ամաց թագաւորացն, և տեսանել զամբարիշտս մեծացեալս և ամբարձեալս, և ահա և սակաւիկ մի ոչ ևս այլ լսի և անուն իսկ նոցա անգամ: նոյն

Թագաւոր հին և նոր և առաջին. է և զկնի այնոցիկ, որպէս ասացեալ իսկ է առ Եսայի մարգարէ, թէ այն ինչ որ իսկզբանէ էին՝ ահա եկին և եղեն նոքա որ արդ ևս ծագելոց են. զորօրինակ ամպ յորժամ անցանէ 'ի ներքոյ ճառագայլից արեգական՝ ծածկէ և մթացուցանէ զնա սակաւիկ մի, և ինքն երևի փոխանակ ընդ նորա. և յորժամ անցանէ և սպառի ամպն, երևի դարձեալ և ծագէ արեգակն՝ որ յառաջագոյն ծագեալ էր. ոչնչպէս իբրև եկաց և մերձեցաւ Մակրինոս * յայս արբայութիւն 'ի Գաղիստէս այս որ կայս արգ, այն անօրէնն Դակիոս չէ 'ի միջի, քանզի և ոչ յառաջ իսկ էր նա: Իսկ ասէ այժմիկ որպէս և էր իսկ, և իբրև այն թէ 'ի բաց արար յիւրմէ զծերութիւնն իւր արբայութիւնն, և սրբեցաւ 'ի չարեաց անտի որ էին 'ի նմա. և արգ լուսաւորեալ է սաստկապէս, և երևի և լսի 'ի հեռաստանէ, և գտեալ է յամենայն տեղոյ: Յետ այսորիկ եցոյց նա և զժամանակն յորում զայս գրեաց. զի ինձ, առ սէ, անկանի 'ի միտս իմ և հայել յաւուրս ամացն թագաւորաց զի տեսանեմ ես աւասիկ, զի իբրև անուանեցան անօրէն ամբարիշտքն, յետ սակաւ ժամանակեան եղեն նոքա առանց անուանց. ոչնչ

* Յօր. Մարկոս. և Փիլոս Մարկոս:

պէս և զարդարն զայն և զսիրելին Աստուծոյ՝, որ զեօթնեորդ ամ թագաւորութեանն լցեալ, յիննեորդ անդր գիմէ, յորում և տօն ցնծութեան կատարեցաւ:

ԳԼՈՒԽ ԻԴ.

Վասն Նեպոտեայ և վասն մորա մոլորութեանն:

Ի վերայ այսոցիկ ամենայն գրելոցն արար Ռիոնե. սիրո փութով խնամով և երկուս գիրո վասն աւետեաց խոստացելոց յԱստուծոյ. և պատճառք ճառից եղև Նեպոս ոմն եպիսկոպոս յԵգիպտոս՝ որ հրէաբար իմանալով զաւետիս աստուածեղէն գրոցն առ սուրբս, հազարամեան իմն մարմնաւոր փափկութիւնս գնէր՝ ի վերայ երկրի, և զսոյն զայս կարծիս ի Յայտնութենէն Յովհաննու համարէր հաստատել, և զգիրն որ վասն այսորիկ յօրինէր՝ Հեղբունն այլաբանականաց մակագրեաց. այս է՝ ընդգէմ որոց յայլաբանական միտս առնուոն զբանս սուրբ գրոց: Այլ յարեաւ ընդգէմ սորա Ռիոնեսիրո գրովքն վասն աւետեացն Աստուծոյ, յառաջնումն անդ եզ զիւր միտս զխնդրոյս

պէս և արդարս և սիրելիս Աստուծոյ: Եւ իբրև անցին եւթն ամ, ահաւափիկ ըսու կատարէ միւս ևս տարի: Այս որ մէջս ՚ի սմա առնեմք ահա:

Քառնեորդ երրորդ. վասն Նեփեստեայ, և վասն հերձուտոցն զոր արար:

Հանգերձ այսու ամենայնիւ փոյթ յանձին կալաւ Ռիոնեսոս: և արար եզ երկու խօսս վասն աւետեաց պարգեացն Աստուծոյ: Բայց պատճառք այսր ճառից Նեփեստէ եղև նմա. զի էր նա եպիսկոպոս յերկրին եգիպտացւոց, և հրէաբէն ուսուցանէր նոցա յառել իւրում, թէ առեալ լինին աւետիք սրբոց պարգեացն՝ որ գրեալ են ՚ի գիրս, և հազար ամեգ նա՝ թէ լինելոց է հատուումն մարմնաւոր ՚ի վերայ երկրի. համարեցաւ հաստատել սոյն իսկ սո զկարծիս մտաց իւրոց ՚ի Յայտնութենէ անտի Յովհաննու: Եւ եգնա խօսս վասն այսորիկ և գրեաց ՚ի վերայ նորա յանգիմանութիւն առական բանից: Բայց եկաց ընդգէմ այսր Նեփեստեայ՝ Ռիոնեսոս, խօսիւքն զոր գրեաց նա վասն աւետեացն, և ՚ի նոյն խօսս յոյն

այսորիկ, և յերկրորդին զՅովհաննու յայտնութենէն առեալ խօսել՝ ի մոռտս անդ բանին զՆեպոտեայ յիշատակ առնէ այսպէս. Եւ որովհետեւ գիրս իմն Նեպոտեայ յառաջ մատուցանեն, ընդ որ և պարծինն յոյժ, իրրւ անշուշտ անընդդիմադրելի ցուցեալ նորա զթագաւորութիւնն Քրիստոսի ՚ի վերայ երկրի, այլովք բազմօր մեծարեմ յոյժ և սիրեմ զՆեպոս՝ վասն հաւատոցն, վասն աշխատասէր փութոյն, վասն անխոնջ դեղերելոյն ՚ի գիրս սուրբա, և վասն բազում սաղմոսերգութեան, որովք մինչև ցայժմ բազումք յեղբարց միխթարեալ սփոփին: Մեծաւ ակնածու պատուով օճնիմ ես զայրդ զայդ, մանաւանդ զի կանխեալ հանգուցեալ է, այլ զի սիրելի է ինձ առաւել և քան զամենայն պատուական ճշմարտութիւն, վասն որոյ որ միանգամ ուղղութեամբ է ասացեալ առ ՚ի նմանէ արժան է առանց նախանձու գովել և ընդունել: Իսկ որ ոչ առողջ մտօք են գրեալ, պարտք են մեզ քննել զայնոսիկ և մերժել: Զի եթէ կենդանի էր նա, և լոկ բանիւ միայն հրատարակէր զկարծիս իւր, բաւական էին առանց գրոց բանակցութիւն ընդ նմա, որ հարցմամբ և պատասխանեալ հաւանեալ արդեօք հակառակորդք յառաջին միաբանութիւն ուղղու-

եզ նա և զփոռ զայս զոր ունէր նա վասն այսր ճառից: Իսկ յայն յերկրորդն ասաց վասն Յովհաննու, և յիշեցուցանէ իսկզբան նորա զՆեփիաէ, և գրէ վասն նորա այսպէս. Թէ վասն զի խօսա ունին զՆեփիաեայ, այն որ նովան հպարտացեալ պարծին յոյժ. զի ցուցանէ նովաւ, ասէ յայտնապէս, թէ լինելոց է, ասէ, նովաւ արքայութիւնն Քրիստոսի ՚ի վերայ երկրի այլովք բազմօր: Ընդունել է ինձ, և սիրեմ զՆեփիաէ. և վասն հաւատոցն և վասն հագաւորածութեան նորա, և վասն հանապազորդ լինելոյ նորա զգիրս ընթեանլով, և վասն բազում թեանիոխելոյ նորա զսաղմոսս ասելով և մինչև ցայսօր ժամանակի մեծաւ շքով և պատկառանք օճնիմ ես զայս զայս, մանաւանդ զի յառաջագոյն հանգեալ: Բայց սակայն սիրուն և պատուական է քան զամենայն ինչ ճշմարտութիւն, զի արժան է գովել և առ առանց նախանձու զամենայն ինչ զոր միանգամ ասաց ուղղութեամբ: Բայց հարցուք և յանգիմանեցուք զայն ինչ որ երեւի, թէ ոչ առողջութեամբ գրեալ է նորա. և թէ կենդանի էր և գոյն բանիւ ուսուցանէր * զայս՝ շատ բաւական լինէր խօսքն առանց գրոց. զի ՚ի ձեռն հարցանելոյն և պատասխանի ունելոյն հաւանեցուցանէսք և յանգիմանէսք զայնոսիկ որ ընդ-

* Եօր. Լուսաբան զայս:

Թեան գային: Եւ զի գիրք հրատարակեալ են արդ, և որպէս ոմանց կարծեալ երեւի՝ լի հաւանականութեամբ. առ որովք զվարդապետս օրինաց և զմարգարէս ոչինչ համարին, յուլանան երթալ զկնի աւետարանին, և խոտեն և անարգեն զթուգթս առաքելոց, և զվարդապետութիւն գրոցս իբրեւ մեծ ինչ և խորհուրդ. գաղտնի լինել խոստանան պանծանօք, և միամիտ եղբարց մերոց չտան թոյլ բարձրագոյնս ինչ և մեծամեծս խորհել վասն սքանչելի գալստեան Փրկչին մերոյ, և կամ վասն յարութեան մեռելոց և վասն ժողովելոյն մերոյ առ նա և կերպարանակից նմին լինելոյ, այլ Թեթեա յոյժ և մահկանացուս և որպէս որ կանս՝ ակն ունել հաւանեցուցանեն յարքայութեան Արտուծոյ, վասն որոյ պարտ է և մեզ որպէս ընդ կենդանւոյ խօսել ընդ եղօր մերոյ Նեպոտեայ և յանդիմանել: Յետ այլոց բանից յաւելու ասել: Յորժամ յԱրսինոյէ էի ես, որպէս գիտեաք՝ անդ նախ՝ի վեր երեւցաւ մոլորութիւնս այս, մինչև հերձուածս և ապստամբութիւնս առնել ընդդէմ հասարակաց կաթողիկէ եկեղեցւոյ. կոչեցի զերիցունս և զվարդապետս զառաջնորդս շինից, գալով և եղբարց որք յօ.

զէմ գարձեալ լինին հակառակութեամբ շջմարիտ վարդապետութեան իբրեւ եգեալ գիրք՝ի միջի, և կարծեալ երեւի ոմանց թէ զօրութիւն ունի հաւանութեամբ իւրով, և են վարդապետք օրինաց և մարգարէից. և իբրեւ զոչինչ համարեալ են նոցա. և ուսուցանեն երթալ զկնի աւետարանի, և խոտեն և անարգեն զթուգթս առաքելոց: Իայց զուսումն զայս խօսից՝ խոստանան թէ խորհուրդ իմն մեծ ծածկեալ է՝ի նմա, և միամիտ եղբարցն մերոյ ոչ տան թոյլ խորհել զայն ինչ որ վերագոյն և մեծամեծքն են, ոչ վասն սքանչելի գալստեան Փրկչին մերոյ իբրեւ շջմարտիւ, և ոչ վասն յարութեան մերոյ՝ի մեռելոց, և վասն ժողովելոյն մերոյ առ նա, և զի հանդերձեալ եմք մեք նմանել նմա. այլ հաճեն հաւանեցուցանեն կարծել զայն ինչ որ նուազք և ապականութեան իցեն, ասեն լինելոց է յարքայութեան Արտուծոյ իբրեւ զայս ժամուս: Վասն այսորիկ արժան է մեզ ասել ընդդէմ եղօր մերոյ Նեպոտեայ որպէս ընդ առն միոյ կենդանւոյ: Յետ այսորիկ յաւելու և ասէ. ի ժամանակի իբրեւ եւ ես, ասէ. յԱրեսառուտայ, որպէս և գիտես գու իբրեւ յառաջ բազում ժամանակօք ելեալ զեղեալ էր այս ուսումն, որպէս զի և բաժինք հերձուածոց լեալ էին յեկեղեցւոյ, յոչեցի կոչեցի զերիցունս և զեղբարսն մեր և զվարդապետս առաջնորդս որ էին՝ի շէնս, և գրգռեցի զնոսս զի յանգիման ամենայն ժողովրդեանն արասցուք զհարցուածս բանին: Եւ բերին մատու.

ժարեցինն գալ. և յորդորեցի զնոսա հրապարակաւ առաջի ամենեցուն առնել քննութիւն զինդրոյս: Եւ բերին մատուցին ինձ զգիրն զայն իբրեւ վահան ան վկանդ. և պարիսպ անառիկ. և նստայ ես ընդ նոսա զերիս աւուրս յառաւօտէ մինչև յերեկոյ, փոյթ կալեալ քննել և ուղղել որ ինչ 'ի գիրս գրեալ էր: Եւ զարմացայ ես ընդ հաստատութիւն եղբարց, ընդ սէր շնամարտութեան նոցա, ընդ հաւանութիւն և ընդ հանձար նոցա. զի կարգաւ և հեղութեամբ առնէաք մեք նոցա զհարցուածս մեր, զտարակոյստ և զմիաբանութիւն հաւանութեան. և խնամով խորշէաք չլինել յաղթասէր՝ յորս միանգամ հաւանեալ էաք, թէ պէտեւ շնամարտութիւնք իցեն այնոքիկ, և ոչ յորժամ ընդդէմ կայր մեզ բանն՝ հրաժարեալ խոյս տայաք. այլ ըստ կարի մերում մտանէաք 'ի բան անդր առաջարկեալ, և փոյթ յանձին ունէաք հաստատել զնա: Եւ 'ի զօրանալ բանի հակառակորդին չամալէաք մեք զառնալ յանձն առնուլ և խոստովան լինել, այլ անխիղճ հաւատով և առանց կեղծաւորութեան առ Աստուած ամբարձեալ զմիտս մեր, որ ինչ միանգամ բազմապատիկ ընծայութեամբ ըստ վարդապետութեան գրոց սրբոց հաստատեալ լինէր՝ ընդունէաք մեք: Եւ 'ի վախճանի ապա՝ որ առաջնորդն էր և գլուխ

ցին առ իս զգիրս զայս, իբրեւ գէն և զպարիսպ որ ոչ յաղթահարի: Եւ նստայ ես 'ի մէջի նոցա զերիս աւուրս յառաւօտէ մինչև յերեկոյ, և կամեցայ ես յանգիմանել զայն ինչ որ գրեալն էր 'ի նմա. և զարմացեալ էի ես ընդ ուղղութիւն եղբարցս մերոց, և ընդ սէր շնամարտութեան նոցա և ընդ հաւանութիւն և ընդ հանձարն նոցա. զի կարգաւ օրինակաւ և խոնարհութեամբ հեղութեամբ առնէաք մեք նոցա զհարցուածսն մեր և զհաւանութիւն և զմիաբանութիւն մեր. և յայնչանէ որ երեւալն լինէին նոցա եթէ ոչ ու զիդ են՝ զի յորմէ պատճառանայ և իցէ հակառակութեամբ, կանխեցան և բմբռնեցան միանգամ և երկիցս, և ըստ կամոց հաճութեան իւրեանց ունէին զնոսա, հրաժարեալ լինէաք և ոչ փախլէաք՝ յորժամ ընդդէմ կայր մեզ բանն. այլ սրբաբ կարէաք մտանէաք մեք 'ի բան անդր, և փոյթ յանձին ունէաք հաստատել զնա. այլ թէ և անկեալ ինձ լինէր բանն՝ ամալէաք մեք զառնալ յանձն առնուլ. և խոստովան լինի նա, որպէս և էրն նա, այլ խորհրդով բարեք առանց կեղծաւորութեան. և իբրեւ բարձեալ ունէաք ըլլալ մեր առ Աստուած, 'ի ձեռն ցուցեալ վարդապետութեանն որ հաստատեալ լինէր գրոց սրբոց՝ ընդունէաք մեք: Եւ յետոյ այն

ուսման՝ Կորակիրոն անուն նորա, խոստովան եղև և վկայեաց լու 'ի լու ամենայն եղբարց ժողովականաց, թէ ոչ եւ այլ յամառեալ կացցուք ուսմանս և մաքաւ եւացուք վասն նորա, ոչ խօսեացուք զայնմանէ և ոչ ուսուցուք. զի շատ իսկ ասացաւ 'ի հերբումն նորա: Եւ ամենեքեան որ 'ի տեղւոյ անդ էին եղբարք՝ ուրախ եղեն ընդ այս հասարակաց բանակցութիւն, և ամենեցուն խոնարհել 'ի հաշտութիւն խաղաղութեան:

ԳԼՈՒԽ ԻԵ.

Վասն Յայտնութեան Յովհաննու:

Եւ յետ այնորիկ դարձեալ նորա 'ի բանս իւր այս. պէս վասն Յայտնութեան Յովհաննու ասէ. Եղեն ու մանք յառաջ քան զմեզ որ խոտեցին անարգեցին բնաւին զայս գիրս. զմի մի 'ի գլխոց գրոցն դատարկեալ և մերժեալ իբրեւ անհարազատս ամենեին, անիւմաստս և անբանաւոր ասացուածս. և զանուն իսկ գրոցն սուտ լինել ցուցին. զի ոչ Յովհաննու է, և ոչ

որ առաջնորդ և գլուխ էր այս ուսման, զի անուն էր նորա Կորակիրոն, խոստովան եղև և վկայեաց յանգիման ամենայն եղբարցն մերոց որ կային անդ և լսէին, թէ ոչ այսուհետեւ հայեսցուք յայս ուսումն, և ոչ մաքաւեացուք վասն նորա, և ոչ յիշեացուք զաւ և ոչ ուսուցուք. քանզի զօրոպէս ասացաւ վասն նորա, զոր ասացաւ մէք ընդդէմ նորա: Եւ այլ եղբարք բազումք ուրախ լինէին ընդ այս բանս, որ եղև 'ի միջի հասարակաց, և զի խոնարհեցաւ մէք առ ամենայն մարդիկ սիրով:

Քսանեորդ չորրորդ. վասն Յայտնութեան Յսևանու:

Բայց դարձեալ մինչեւ պատմէ զայ բանիւ իւրով Դիսենոս՝ վասն յայտնութեան Յովհաննու զայս ասաց. Թէ են ոմանք որ յառաջ քան զմեզ եղեն, և խոտեցին անարգեցին բնաւին զայս գիրս, և յանգիմանեցին զնա ամենայն բանիւ, և ասացին վասն նորա. Թէ ոչ է գիտութեան և ոչ խորհրդոց ինչ. և սուա է, ասեն, այս որ գրեալ է 'ի վերայ սորա թէ Յովհաննու է. զի ասեն թէ ոչ նորա է, և ոչ յայտնութիւն է գա. զի յոյժ ասեն առաքանեալ է գաւիգ. քաղով մեղսութեան. և ոչ միայն թէ միայ յառաքելոց չիցէ գա,

Յայտնութիւն. այլ և ընդ յոյժ իսկ թանձր տգիտութեան քօղով առաքաստեալ, ասեն, որ ոչ միայն թէ առաքելոյ չէ դա, այլ և ոչ միոյ ուրուք 'ի սրբոց, կամ թէ միոյ 'ի մանկանց անտի եկեղեցւոյ շարագրեալ։ Այլ կերինթոս, ասեն, յորմէ և կերինթացւոցն ազանդ, կամեցաւ տալ գործոյն անուն արժանահաւատ, զոր յանձնէն իւրմէ նիւթեաց. զի այս է նորա ուսումն վարդապետութեան, թէ 'ի վերայ երկրի լինելոց է արքայութիւն Քրիստոսի. և որոց ինքն ցանկայր. քանզի մարմնասէր էր և ամենեւին իսկ մարմնաւոր, նորօք ետես նա երազս. պորտն և որ ընդ պորտովն են շուայտութիւնք, այս ինքն 'ի կերակուրս և յրմպելիս և 'ի հարսանիս, յորս և պարկեշտադոյնս գնալ համարէր, 'ի տօնս, 'ի զոհս, 'ի սպանդս պատարագաց։ Այլ Համարձակիմ ես մերժել 'ի սպառ ըզգիրս զայս. քանզի բազումք յեղբարց փութով պրնգութեամբ ունին զսա. այլ քան զիմն իմաստութիւն մեծ ինչ կարծիս զսմանէ ունելով խորհուրդս ինչ և զիրաց իրաց զարմանալի իմն իմաստս գաղտնիս բովանդակեալս 'ի սմա համարիմ. թէպէտ և ոչ իմանամ, սակայն կարծեմ թէ միտք խորութեան են 'ի բանս։ Եւ ոչ եթէ իմով խորհրդով չափեմ ես և քննեմ զնոսա, այլ բազում ինչ 'ի նմանէ հաւատոց ընծայելով՝ բարձրագոյն համարիմ լինել քան զիմ հասողութեան։

այլ և ոչ միոյ ուրուք 'ի սրբոց անտի, կամ թէ միոյ 'ի մանկանց անտի եկեղեցւոյ արարին զայս գիրս. այլ կերինթոս, ասեն, եզ զսա, այն օր եզ զազանգն որ անուանեալ կոչի կերինթացւոց, և կամեցաւ նա զնել անուն արժանաւոր հաւատալի այսմ գրոց՝ զոր նիւթեաց նա յանձնէ իւրմէ. զի այս ուսումն վարդապետութեան է ազանգին նորա, թէ 'ի վերայ երկրի լինելոց է արքայութիւն Քրիստոսի, և զայն ինչ զոր ցանկայր ինքն, քանզի մարմնասէր էր և յոյժ մարմնաւոր, նորօք ետես նա երազս. այսինքն կերակուրք և յրմպելք և հարսանիք, և զորս համարի եթէ սքանչելապէս առաց, թէ տօն՝ ասէ՝ և զոհք և զնելք պատարագաց։ Այլ ես զրկել զայս գիրս ոչ համարձակիմ, քանզի բազում եղբարք պնդութեամբ բազմաւ ունին զսա. այլ ասեմ թէ քան զիմաստութիւն իմ մեծ են կարծիք մտաց սորա, ակն ունիմ թէ ծածկեալ և սքանչելի է ինչ որ գրողմալ է 'ի նմա, թէպէտ և ոչ իմանամ. ակն ունիմ թէ միտք խորութեան գրեալ են 'ի բանս նորա, և ոչ եթէ իմով խորհրդով չափեմ ես և քննեմ զնոսա. և բազում ինչ 'ի նմանէ հաւատովք ընդունիմ և ակն ունիմ եթէ վերագոյն է թէ յինչն ժամանեցի։

Թիւն. և ոչ մերժեմ ես զայն ինչ՝ որում չեմն խեղա-
մուտ, և զարմանամ մանաւանդ քան եթէ գիտիցեմ:

Յետ այսորիկ ՚ի քնին մատուցեալ զբովանդակ գիրս
Յայտնութեան, յայտնապէս խոստովանի Թէ անհնա-
րին է յառձեռն յառաջին ընթերցման անդ ՚ի միտ
առնուլ զգորութիւն ասացելոցն և յաւելու ՚ի նոյն
այսպէս. Եւ յորժամ կատարեաց նա, զի այսպէս ա-
սացից, զամենայն մարգարէութիւնս, երանի տայ մար-
գարէն այնոցիկ որ պահեն զնա, որով և զանձն իւր
երանէ: Երանի, ասէ, որ պահէ զբան մարգարէու-
թեան գրոցս այսոցիկ. և ես Յովհաննէս որ լուայ և
տեսի զայս: Յովհաննէս կոչել զսա, և Յովհաննու լինել
գրոցս՝ ոչ հակառակիմ. և Թէ միոյ ուրուք ՚ի հոգե-
շունչ սրբոց անտի է գործդ միաբանիմ. այլ ոչ գիւ-
րաւ հաւանիմ Թէ իցէ սա Յովհաննու առաքելոյ որ-
դւոյ Զբեթեայ եղբօրն Յակոբու, որում է աւետա-
րանն՝ որ ըստ Յովհաննու, և Թուղթն կաթողիկէ: Զի
՚ի ձեռոյ խօսիցն և յոճոյ բանից երկոցունց այսոցիկ, և
գրոցս Յայտնութեան օտար ամենեւին առաջարկու-
թեանն և տպոց կերպարանացն, ոչ նոյն մատենագրի
գործ լինել ասեմ: Եւ զի աւետարանիչն ոչ ուրեք զա-
նուն իւր գրէ, և ոչ քարոզէ զանձն իւր՝ ոչ յաւետա-
րանի անդ և ոչ ՚ի Թղթին: Եւ մինչդեռ իջանէ զայ

և ոչ խոտեմ ես զայն ինչ որում ես հառու չեղէ նմա: Բայց զար-
մացեալ եմ ես առաւել ևս. զի չգիտացին զնոսա հանգերձ այսուիկ
ածի հարցուածոց զամենայն գիրսն Յայտնութեան, և եղոյց Թէ ոչ
զբ կարէ իմանալ նմա գոյզն և յայտնի խորհրդովք: Եւ յաւել և
ասէ. Թէ յորժամ կատարեաց նա զամենայն մարգարէութիւնն,
եւ երանութիւն մարգարէն այնոցիկ որ պահեն զնա, և անձին իւ-
րում, երանի իցէ այնմիկ՝ ասէ, որ պահեացէ զբան մարգարէու-
թեան զգրոցս զայսոցիկ. և ինձ Յոհաննու որ լուայ և տեսի զայս,
զի կոչի այս Յոհաննու, Թէ այս գիրք Յոհաննու. վասն այսր ոչ հա-
կառակիմ ես, այլ միաբանեալ եմ ես այսմ՝ Թէ միոյ ուրուք ՚ի
սրբոց անտի որ զհոգին զգեցեալ էր է սա. այլ չասեմ: Թէ է սա
Յոհաննու առաքելոյ, որդւոյ Զբեթեայ եղբօրն Յակոբու, այն որ
էր նմա աւետարան և Թուղթն կաթողիկէ: Բայց նման է իբրեւ ՚ի
մասց որ գրողեալ է յերկոսին ՚ի նոսա. և իբրեւ ՚ի տպոց բանից
նոցա և ըստ նմանութեան գրոց նոցա, Թէ ոչ նորա է նա. զի աւե-
տարանիչն ոչ երեք գրեաց զանուն իւր ուրեք, և ոչ քարոզեաց
զանձն իւր՝ ոչ յաւետարանի և ոչ ՚ի Թղթի անդ. և մինչդեռ իջանէ
գայ սակաւիկ մի բանին, ասաց զարձեալ Թէ Յոհաննէս ոչ յիշեաց

սակաւիկ մի, ասէ դարձեալ. Թէ Յովհաննէս ոչ զան ձնէն և ոչ զայլմէ ումեքէ յիշատակ առնէ. իսկ գրիչ Յայտնութեան անդէն՝ ի սկզբան կարգէ զանուն իւր, Թէ Յայտնութիւն Յիսուսի Քրիստոսի, ի ձեռն որոյ ետ Աստուած ցուցանել ծառայից իւրոց, որ ինչ լինելոց է վաղվաղակի. և նշանակեաց առաքելով ի ձեռն հրեշտակի իւրոյ առ ծառայ իւր Յովհաննէս. որ վըկայեաց զվկայութիւն բանին Աստուծոյ և զվկայութիւն նորա զոր ետես: Այսպէս և ի Թղթին գրէ. ի Յովհաննէ առ Եօթն եկեղեցիս՝ որ են յԱսիա շնորհ ընդ ձեզ և խաղաղութիւն: Իսկ աւետարանիչն և ոչ ի կաթողիկէ Թղթին մակագրէ զանուն իւր, այլ անդէն առանց նախաշաւիղ աւելորդ ինչ բանից պարզապէս ի խորհրդենէ անտի յայտնութեան աստուածութեանն սկսանի Թէ. Որ էրն ի սկզբանէ, զորմէ լուաքն, որում ականատես իսկ եղեաք: Վասն որոյ յայտնութեան և Տէրն մեր երանէ Սիմոնի. Երանի է քեզ Սիմոն, որդի Յովհաննու, զի մարմին և արիւն ոչ յայտնեաց քեզ, այլ հայր իմ որ յերկինս է: Այլ և ոչ յերկրորդում անդ և յերրորդում Թուղթն, զորս Յովհաննու տան, Թէպէտ և համառօտք, անունն Յովհաննու կարգի, այլ անանուն՝ երէց միայն գրէ: Իսկ միւսոյն ոչ միանգամ միայն յիշատակու-

զանձն իւր ուրեք և ոչ իբրեւ զայլն: Իսկ նա որ գրեաց զայս Յայտնութիւն, նոյնժամայն գրեաց զանուն իւր ի սկիզբն նորա և ասէ՝ Թէ Յայտնութիւն Յիսուսի, այն որ ետ ցուցանել ծառայից իւրոց վաղվաղակի, և առաքեաց ի ձեռն հրեշտակի իւրոյ, և եցոյց ծառայի իւրոյ Յովհաննու, այն որ վկայեաց վասն բանին Աստուծոյ, և վկայեաց վասն ամենայնի զոր ետես: Եւ դարձեալ ի Թղթի անդ գրեաց Յովհաննէս Եօթն եկեղեցեացն՝ որ են ի կողմանս ասիացոց, շնորհ ընդ ձեզ և խաղաղութիւն: Աւետարանիչն և ոչ ի կաթողիկէ Թղթի անդ գրեաց զանուն իւր, այլ անդէն ի խորհրդենէ անտի յայտնութեան աստուածութեանն սկսաւ նա, այն որ էրն ի սկզբանէ, այն որ լուաքն և տեսաք զնա աչք մերովք. զի վասն այսր յայտնութեան, և տէր մեր երանէ Միսառնի. Երանի է քեզ Միսառն, որդի Յունանու, զի մարմին և արիւն ոչ յայտնեաց քեզ, այլ հայր իմ որ յերկինս է: Բայց և ոչ ի Թղթի անդ յերրորդում և յերրորդում որ են Յովհաննու, Թէպէտ և սակաւք իցն, անուն Յովհաննու չէ եղեալ ի նոսա, այլ առանց անուն գրեաց. զի երիցս այս ասէ ոչ շատ եղև նմա անուննէլ զանձն իւր միանգամ, և ապա զինի պատմել զայն ինչ զոր ունիցի նա, այլ յա-

Թիւն անուանն բաւական եղև, և անտի ապա յառաջ մատոյց զպատմութիւնն, այլ յաւել երկրորդել: Ես Յովհաննէս եղբայր ձեր և հաւասարորդ նեղութեան և արքայութեան և համբերութեան որ 'ի Քրիստոս Յիսուս. եղև ես 'ի կղզւոջն որ անուանեալ կոչի Պատմոս, վասն բանին և վասն վկայութեան Յիսուսի Քրիստոսի: Եւ 'ի կատարածի գրոցս ասէ. Երանի որ պահէ զբան մարգարէութեանս գրոցս այսոցիկ: Ես Յովհաննէս լուսյ ե տեսի զայս ամենայն, եւ թէ Յովհաննէս է որ գրեաց զայս, պարտ է հաւատալ զի ինքնին վկայէ նա. բայց թէ ո'իցէ Յովհաննէսդ այդ, չէ յայտ. զի չասէ նա վասն անձին իւրոյ՝ որպէս բազում անգամ ասացեալ է նորա յաւետարանին թէ. Աշտ կերան այն զոր սիրէրն Յիսուս. կամ, Որ և անկաւն 'ի վերայ լանջաց նորա, և կամ, Եղբայր Յակոբու. և կամ, Որ ականատես և ականջալուր եղև բանին: Զի եթէ ինչ մի յայսցանէ ասացեալ էր, և զանձն իւր յայտ. նապէս ծանուցեալ, բայց և ոչ մի ինչ յայսպիսեաց աստի. այլ թէ, Եղբայր ձեր և հաւասարակից և վկայ Յիսուսի. և թէ, Երանելի է զի ետես և լուաւ զյայտ. նա թիւնս զայս: Բազումս համարիմ անուանակիցս գող Յովհաննու, վասն զի սիրէին զնա և զարմանային և նախանձէին ընդ նա, և կամէին լինել սիրեցեալ 'ի Տեառնէ՝ որպէս և նայն սիրեցաւ. որով և ցանկացան

սելու երկրորդէ. թէ Ես, ասէ, Յովհաննէս եղբայր ձեր և հաւասարորդ ձեր նեղութեան և արքայութեան և համբերութեան վասն Քրիստոսի եղէ 'ի կղզւոյն որ անուանեալ կոչի Պատմոս, վասն բանին Առաւծոյ և վասն վկայութեանն Յիսուսի. և 'ի կատարածի նորա ասէ զայս. Երանի իցէ այնմիկ որ պահէ զբան մարգարէութեանս գրոցս զայսոցիկ. և ինձ Յովհաննուս որ լուսյս զայս և տեսի եթէ Յովհաննէս է այն որ գրեաց զայս: Առաւտամք մեք, նա այս թէ մի իցէ՝ չէ յայտ, զի ոչ ասաց նա վասն անձին իւրոյ, որպէս ասացեալ է նորա քանիցս անգամ յաւետարանին թէ աշակերտն այն զոր սիրէր զնա քեր, և զի անկաւ 'ի վերայ լանջաց նորա, և ոչ եթէ եղբորն Յակոբու է նա, և ոչ զի ետես զտէր մեր և լուաւ 'ի նմանէ, զի փոխանակ այսր ամենայնի զոր ասացաք մեք, նա այս. քէս կամեցաւ ցուցանել վասն անձին իւրոյ, և մի յայսցանէ չասաց, այլ թէ նա է եղբայր մեր և կցորդ մեր և վկայ Յիսուսի, և երանելի զոր ինչ ետես և լուաւ յայտմ յայտնութեան: Բայց բազումք եղեն որ յանուս Յովհաննու յորեքեքալ լինէին, այսինքն՝ վասն զի սիրէին զնա, և զարմանային և նախանձէին ընդ նա. և

կրել զանունս. զոր օրինակ և յանուն Պօղոսի և Պե-
տրոսի բազումք յորջորջին յորդւոց հաւատացելոց:
Բայց է միւս ևս Յովհաննէս 'ի գործս Աւաքելոց՝ կո-
չեցեալն Մարկոս, զոր առին ընդ իւրեանս Պօղոս և
Բառնաբաս. զորմէ ասաց թէ՝ Ունէին և զՅովհաննէս
պաշտօնեայ: Այլ թէ սա գրեաց զայստնութիւնս,
անյայտ է ամենեւին. քանզի չէ գրեալ թէ ընդ նոսա
չոգաւ նա 'ի կողմանս Ասիացւոց. այլ թէ իբրեւ իջին
նոքա՝ որ ընդ Պօղոսի էին 'ի Պափոս և եկին 'ի Պեր-
գէ Պամփիլիոյ. և Յովհաննէս եթող զնոսա և դարձաւ
յԵրուսաղէմ: Այլ և զայլ ոմն Յովհաննէս համարիմ
լեալ յԱսիա. քանզի երկուս գերեզմանս ասեն յԵ-
փեսոս, և երկոքին իսկ յանուն Յովհաննու: Եւ յի-
մաստից և 'ի բանից և 'ի բառից և 'ի ձեռք շարագրու-
թեան երկոցունց գրոցս՝ յիրաւի ոք ասասցէ, այլ ինչ
լինել զայս քան զայն: Զի աւետարանն և թուղթն
միաբանեալ հաւասարին միմեանց, միօրինակ ունելով
և սկիզբն. զի 'ի սմա ասէ. ի սկզբանէ էր բանն. և 'ի
նմա. Որ էին 'ի սկզբանէ. յայսմ թէ. Բանն մարմին
եղև և բնակեաց 'ի մեզ, և տեսաք զփառս նորա, զփառս
իբրեւ զՄիածնի առ 'ի հօրէ. և յայսմ թէպէտ և փո-

կածէին լինել սիրեցեալք 'ի աեռանէ որպէս նա սիրեցաւ, և եգին
'ի վերայ անձանց իւրեանց զանունս զայս: Զոր օրինակ յանուն Պօ-
ղոսի և Պետրոսի, և 'ի մէջ հաւատացելոց բազումք յորջորջին որդ-
ւոց իւրեանց: Բայց այլ միւս ևս Յոհան 'ի գործս առաքելոցն գը-
րեալ է որ անուանեալ կոչի Մարկոս, այն որ առին ընդ իւրեանս
Պօղոս և Բառնաբաս, զայն զորմէ ասացն դարձեալ թէ Յոհան
պաշտօնէր զնոսա: Այլ թէ սա գրեաց զայս Յայտնութիւն, և ոչ ես
ասեմ: Զի չէ գրեալ թէ չոգաւ նա ընդ նոսա 'ի կողմանս Ասիա-
ցւոց, այլ իբրեւ իջին նոքա 'ի Փապոս տունն Պօղոսեան, և եկին 'ի
Փրիգիա պամփիլացւոց. և Յոհան եթող զնոսա և դարձաւ զնաց
յԵրուսաղէմ: Այլ ակն ունիմ թէ այլ ոմն անուն Յոհան է նա
յայնչաճէ որ էինն 'ի կողմանս Ասիացւոց: Փանդի ասեն երկուս
գերեզմանս յԵփեսոս, և երկոքին նոքա Յոհաննու անուանին թէ
են: Նա և 'ի նմին իմաստութենէ և 'ի նոցունց 'ի բանից անտի, և
'ի յօգուածոց յօրինելոցն նման է թէ այլում կարծեալ էր քան
զայն. զի միաբանեալ հաւասարին միմեանց յաւատարանն: Զի յա-
ւետարանի անդ ասէ, իսկզբանէ էր բանն. և 'ի թղթի անդ ասէ,
որ էին իսկզբանէ: Եւ յայսմ ասէ. Բանն մարմին եղև, և բնակեաց
'ի մեզ, և տեսաք զփառս նորա իբրեւ զփառս Միածնի առ 'ի հօրէ.
և 'ի թղթի անդ զնոյն իսկ ասէ, թէպէտ և փոփոխեալ են սակա-
ւիկ մի թէ այն ասէ որ լուսոյն և տեսաք զնա աչք մերովք, և ջջա-

քըր մի այլափոխ սակայն նոյն թէ. Զորմէ լուսաքն, որում ականատես իսկ եղաք, և ձեռք մեր շօշափեցին 'ի վերայ բանին կենաց, և կեանքն յայտնեցան: Քանզի զայս իբրև նախաշաւիղ 'ի մուտս անդ բանին զնէ, զի յայտ արասցէ ապա ընդդէմ այնոցիկ՝ որ ոչ մարմնով եկեալ ասէին զՏէրն մեր. վասն այնորիկ և խնամով զգուշութեամբ 'ի վերայ երեւ թէ. Զոր տեսաքն՝ վկայեմք և պատմեմք ձեզ զյաւիտենական կենաց՝ որ էր առ Հօր, և երեւցաւ մեզ: Զոր տեսաքն և լուսք՝ պատմեմք և ձեզ: Զնովիմք գայ միշտ, և 'ի յառաջարկութենէ անտի իւրմէ ոչ երբեք հեռանայ. նոքիմք պատգամօք և նոքիմք բանիւք զխօսս իւր յարմարէ: Զայս կարձ՝ի կարճոյ յիշեցուցաք մեք, իսկ որ միտ եղեալ ընդ այնս անցանկոցէ, գտանէ յերկեսին իսկ 'ի նոսա յաճախ վասն կենաց, վասն լուսոյ փախելոյ 'ի խաւարէն. և յաճախագոյնս վասն ճշմարտութեան, վասն շնորհաց, վասն ուրախութեան, վասն մարմնոյ և արեան Տեառն, վասն դատաստանին և թողութեան մեղաց, և վասն առ մեզ սիրոյն Առաւծոյ, և վասն պատուիրանին սիրոյ առ միմեանս և զի զամենայն պատուիրանս պարտ է պահել, և վասն յանդիմանութեան աշխարհի, սատանայի և սուտ քրիստոսին. վասն աւետեաց Հոգւոյն սրբոյ, վասն որդեգրութեան առ Աստուած. վասն հաւատոցն որ ա-

փեցաք զնա ձեռք մերովք վասն բանին կենաց, և ինքեանք կեանք յայտնեցան: Զայս ինչ ասաց նա, որպէս զի յայտ արար նա յայնորիկ ընդդէմ այնոցիկ որ ասեն, թէ ոչ մարմնով եկն աշխարհ. և վասն այնորիկ փութով պնդութեամբ յարեաց յառեւ իւրում. թէ զայն զոր տեսաքն զնա՝ վկայեմք և աւետարանեմք ձեզ վասն բանին կենաց, որ էրն առ Հայր և երեւցաւ մեզ, այս՝ զոր լուսք և տեսաք աւետարանեմք ձեզ. և մօտաւոր է բանին իւրոյ, և 'ի ճշտիւն անտի նորա ոչ ելանէ. և զամենայն ինչ նոքիմք պատգամք պատմէ: Զայս կարձ՝ի կարճոյ մեք յիշեցուցաք ձեզ, իսկ այն որ ընթեռնուան իմաստութեամբ, գտանէ թէ յերկուսին 'ի նոսա բազում և առաւել ասէ վասն կենաց և վասն լուսոյ, և խոտէ և անարգէ զխաւար. և ասէ միշտ և հանազազորք վասն ճշմարտութեան և վասն շնորհաց և վասն ուրախութեան, և վասն մարմնոյ և արեան տեառն մերոյ, և վասն դատաստանաց և վասն թողութեան մեղաց, և վասն պատուիրանի սիրոյն մերոյ առ միմեանս, և զի զամենայն պատուիրանս պիտոյ է պահել. և վասն յանդիմանութեան աշխարհի և սատանայի և սուտ քրիստոսին, և վասն խառնութեան.

մենեայն իւրք պահանջի 'ի մէնը. և թէ Հայր և Որդի նոյնօրինակ անուանեալ և յայսմ և յայնմ: Արդ եւ թէ մտադրութեամբ որ կշռեսցէ զամենայն մի ըստ միովէ, զնոյն երանգս, զնոյն ազգ գրութեան գտցէ և յաւետարանի և 'ի թղթին. ուր գիրք Յայտնութեան աննմանի ամենեկն և օտար 'ի սպառ 'ի նոցանէ, ոչինչ ունեւոյլ ազգակցութիւն և ոչ գրացութիւն անգամ, ոչ ընդ շատ և ոչ ընդ փոքր: Այլ և ոչ յիշատակութիւն ինչ է կամ մտածութիւն 'ի թղթի անդ կաթողիկէին զՅայտնութենէն, թողից ասել յաւետարանի, և ոչ 'ի Յայտնութեան՝ զթղթոյն: Ուր սակայն Պօղոս 'ի թուղթս իւր ուրեք ուրեք զյայտնութեանց իւրոց յիշատակ առնէ, զորս և ոչ գրով աւանդեաց մեզ զնոսա առանձինն: Դարձեալ յոճոյ անտի և 'ի ձեռոց շարագրութեանն մարթիմբ կշռել զայլութիւն աւետարանին և թղթոյն 'ի Յայտնութենէն. զի սոքա ոչ միայն անսայթաք 'ի հելլենական ընթանան բարբառ, այլ և կարի կորովութեամբ 'ի խօսս 'ի շարամանութիւնս և 'ի շարակարգութիւնս բառից և բանից գրեալ են: Եւ օտար ամենեկն 'ի սոցանէ Յայտնութեանն գիրք՝ յորում խուժգուժ ձայնք, ընդդէմ օրինաց լեզուին աստանդեալ դանդաճմունք և ռամկական բացատրութիւնք խիտ և հոծ երևին: Զերկուս

լոյ Հոգւոյն սրբոյ, և վասն որգեգրութեան առ Աստուած, վասն հաւատոցն որ ամենայն իւրք պահանջին 'ի մէնը, և յամենայն տեղւոյ անուանէ զՀայր և զՈրդի: Եւ իբրեւ կշռեմք զամենայն զնոյն իսկ զնմանութիւն կերպարանաց տեսներմք զաւետարանին և թղթոյն այնորիկ: Իսկ այն Յայտնութիւնն փոփոխեալ և օտար իմն են բանք նորա յայսմ բանից, և ոչ յարի բնաւ յայս բանս՝ ընդ շատ և ընդ փոքր, և ոչ անուամբ անգամ ունի նա հաղորդութիւն ընդ այս բանս. և ոչ յիշատակ իրեք, և ոչ միայն և խորհուրդք, և ոչ թուղթն անգամ. միաբանին Յայտնութեան այնմիկ, թող թէ աւետարանն, և ոչ Յայտնութիւնն թղթոյն այնմիկ: Նա և Պօղոս աւագ 'ի ձեռն թղթոց իւրոց ինչ վասն յայտնութեանց իւրոց զոր ոչ գրեաց զնոսա առանձինն: Իսկ զարձեալ կարեմք մեք կշռել համեմատել զընթարութիւնս նոցա 'ի մեկնութենէ աւետարանին, և 'ի թղթոյն այնորիկ ընդդէմ յայտնութեանն, զի սոքա ոչ միայն խուժս խուժս զնս ասացեալ յոյն լեզուաւ, և կարի կորովութեամբ յարմարեալ են բանք նոցա, և հաստատուն խորհրդովք և ուղիղ մեկնութեամբ՝ գրեալ են և ոչ գտանին 'ի նոսա պատգամս խժգուժս կամ աստանդեալս կամ ագէտս. քանզի զերկուսն

զայս, որպէս հաւանեալս եմ, ունէր աւետարանիչ՝ զՀնորհա բանից և զգիտութեան, զի ետ նմա Տէրն զկրկին զայս պարգևս Հնորհաց, զբան գիտութեան և զիմաստութեան: Իսկ որ զՅայանութիւնն ետես, և զգիտութիւն և զմարգարէութիւնն ընկալաւ՝ Հա. կառակիմ ես ընդ նմա բնաւ, այլ տեսանեմ զի զբան և զլէզու ոչ ճշգրիտ ունի նա զհելլենացին, այլ ուրեք ուրեք խժաբար շրջըրջի նա խօսիւքն, և յայտնապէս ընդդէմ օրինաց լեզուին մեղանչէ: Այլ չէ պարտ չէ արժան խստիւ պահանջել զայս ամենայն, զի մի որ կարծեսցէ զինէն թէ պարսաւելոյ վասն ասեմ զայս, այլ զի զաննամանութիւն գրոցս այսոցիկ յանգիւմս արարից:

ԳԼՈՒԽ ԻԶ.

Վասն քղրոց Դիոնիսեայ.

Ի վերայ այսոցիկ են և այլ բազում թուղթք Դիո. նիսեայ, որպէս և որ ընդդէմ Սաբեղի գրեալ առ Ամնն եպիսկոպոս Բերինիկեցւոց, և որք առ Տելեսփո. րոս և առ Եւփրանորա գրեալ. դարձեալ միւս այլ թուղթ առ նոյն ինքն Ամնն և առ Եւբուրա. գրեալ

ընարութիւն բանից ունէր նա. ետ նմա տէր մեր բան գիտութեան և զիմաստութեան: Իսկ այն որ զՅայանութիւնն գրեալ վասն այս թէ յայտնեցաւ նմա, և ընկալաւ զգիտութիւն և զմարգարէութիւն, չհակառակիմ ես: Բայց տեսանեմ ես զբան և զլէզու ոչ զի ճշգրիտ ունէր նա յունարէն, այլ շրջըրջի նա խօսիւք իւրովք. բարբարոս լեզուով իւրք իւրք, և ոչ է պարզ և զուտ բանիւք: Բայց այժմ չէ ինձ արժան զայս կարգել. մի որ կարծեսցէ զինէն թէ պարսաւելով ինչ պարսաւեցի զնա այսու բանիւք զոր առջի: Բայց միայն ցուցանելով և եթ ցուցի ես, թէ չեն համեմատ այս գիրք միմեանց:

Քասաներորդ հինգերորդ. վասն քղրոյն Դիոնիսեայ:

Հանգերձ այսոքմբք են և այլ թուղթք բազումք Դիոնիսեայ: Բայց գրեալ նա ընդդէմ Սերիզեայ առ Ամնն եպիսկոպոս Բարձի. կեցւոց, և առ Տելեսփորոս, և առ Ոփրանորա: Եւ դարձեալ այլ առ Ամնն և առ Ոփրաոս, եւ իսկ վասն սորուն ճաշից այլ չորս խոս.

նա դարձեալ և վասն նորին առաջարկութեան գիրս չորս առ անուանակից իւր Դիոնեօիոս եպիսկոպոս Հռովմայ. բայց յայսցանէ են նորա և այլ բազմապատիկ թուղթք առ մեզ: Որպէս և այլ ճոխ և լայն բանիւ խօսք ՚ի ձե և յաճ թղթագրութեան, զոր օրինակ որ վասն ընութեան կամ բուսոյ բարուց գրեալ առ Տիմոթէոս մանուկ. և վասն փորձութեան՝ ընծայեալ Եւփրաստայ: Հանգերձ սղօքք գրեաց նա և առ Բասիլիդէս եպիսկոպոս Պենտապոլսեցւոց. յորում մեկնութիւնս արարեալ ասէ սկզբան գրոցն ժողովողի. դարձեալ և զայլ թուղթս առ նոյն ինքն Բասիլիդէս ունիմք առ մեզ: Եւ պատմութեամբ այսոցիկ ամենայնի՝ ազգին որ գալոց է զինի մեր աւանդեմք մեք, թէ որպիսի ինչ եղև դարս այս:

ԳԼՈՒԽ ԻԷ.

Վասն Պողոսի Սաւոստացոյ, և վասն աղանդոյ
Ներձուածոյն ևորա զոր երևեցոյց յԱնտիոք:

Կացեալ Սեքստոսի յառաջնորդութեան եկեղեցւոյն Հռովմայեցւոց զամս մետասան¹², կալաւ զինի

զոր գրեաց նա առ Դիոնեոս անուանակից իւր, որ էր նա եպիսկոպոս Հռոմ քաղաքի: Եւ այլ թուղթք բայց յայսցանէ կան սորա առ մեզ: Բայց դարձեալ այլ խօսք են նորա, զի բազումք են պատմութեամբք իւրեանց որ գրեալ են ըստ նմանութեանց թղթոց, և իբրև զայնոսիկ զոր գրեաց նա վասն բարոյից առ Տիմոթէոս մանուկ: Եւ վասն փորձանացն այնոցիկ զոր գրեաց նա առ Ափրանուբայ: Այսոռ Հանգերձ գրեաց նա և առ Բասիլիդէս եպիսկոպոս որ էր ՚ի Պենդապոլիս, ասաց թէ արար եղ նա մեկնութիւն իսկզբան եկեղեցիաւորայ ընդդէմ այնորիկ: Եւ թուղթ ևս մեկնակ եթող նա մեզ: Զայս ամենայն գրեաց Դիոնեոս: Այլ յետ պատմութեանցս այսոցիկ ցուցաք մեք դարուս այսմ որ գալոց իցէ զինի մեր առ յապայ՝ զպատմութիւն զամենայնի որ ինչ միանգամ գործեցան յաւուրս մեր:

Քասեկերոյդ վեցերորդ. վասն Պասղեայ շամշտացոյ և վասն աղանդին Ներձուածոց զոր կացոյց յԱնտիոք քաղաքի:

Իբրև եկաց Քասեոսոս յեկեղեցւոյ անդ Հռոմ քաղաքի զմասսան ամ, կալաւ զինի նորա Դիոնեոս, անուանակից Դիոնե.

նորա զաթօռն Դիոնեսիոս անուանակից Աղէքսանդրացւոյն: Այս սովիմք փոխելով Դեմետրիանոսի 'ի կենաց, կալա զեպիսկոպոսութիւն Անտիոքացւոյ Պօղոս Սամատացի: Եւ իբրեւ ընդդէմ վարդապետութեան եկեղեցւոյ նուաստս և չարաչարս խորհէր սա վասն Քրիստոսի, որպէս եթէ քան զհասարակաց բնութիւն չիցէ ինչ աւելի 'ի նմա, աղաչեցին զ'իս. նեսիոս Աղէքսանդրացիքն փութալ զալ 'ի ժողով. որ 'ի պատճառս Ծերութեան և տկարութեան մարմնոյն հրաժարեալ 'ի ձեռն թղթոյ ծանոյց զիւր միտս զիւր զրոյս: Իսկ այլ եկեղեցեաց հովիւք եկին ժողովեցան յամենայն տեղեաց ընդդէմ որոյ ապականելն էր եղեալ հօտին Քրիստոսի, և փութացան ամենեքին յԱնտիոք:

ԳԼՈՒԽ ԻԸ.

Վասն անուանի եպիսկոպոսաց որ կացին 'ի ժամանակին:

Ի ժողովական հայրապետն երևելիք էին Փրիմիանոս եպիսկոպոս Կեսարու Կապադովկեցւոյ. Գրի-

սեայ աղէքսանդրացւոյ: Եւ յայսմ ժամանակի զինի Դեմետրիանոսի ելանելոյն յաշխարհէ. այն որ էրն յԱնտիոք քաղաքի, կալա զեպիսկոպոսութիւն նոցա Պաղէ, այն որ էր 'ի Շմշատ քաղաքի: Բայց սա արտաքոյ խոստովանութեան եկեղեցւոյ խորհեցաւ 'ի վերայ Քրիստոսի խորհուրդ տկարութեան և աղքատութեան, իբրեւ 'ի վերայ գոյշնաբեայ մարդոյ: Աղաչեցին զ'իսոնեսոս այն որ էրն յԱղէքսանդրիայ, գալ նմա 'ի ժողովն որ եղև վասն նորա: Եւ նա հրաժարեաց վասն Ծերութեան և տկարութեան մարմնոյ իւրոյ. և գրեաց և եղ 'ի թղթի և եցոյց զմիտս և զխորհուրդս զոր ունէր նա վասն այսր խնդրոյ:

Քսաներորդ եօրենքորդ. վասն անուանի եպիսկոպոսացն որ էին յայնմ ժամանակի:

Հովիւքն որ էին յայլ եկեղեցիս, ժողովեցան յամենայն տեղեաց վասն այնր որ եղեալ էր ապականել հօտին Քրիստոսի, և ամենեքին փոթ յանձին կալան ժողովեցան և եկին յԱնտիոք քաղաք: Բայց 'ի սոսին իսկ յայսոսիկ սքանչելի էին Պարմենիոս եպի-

գորիս և Աթենադորաս եղբարք՝ եկեղեցեացն Պոն-
տացւոց հովիւք. յորս և Հելենոս եկեղեցւոյն Տարսու-
նի, և Նիկոմաս Իկոնիոնի, ընդ այլ և Հիմնէոս Ե-
րուսաղէմացւոց եկեղեցւոյն, և սահմանորդ նորին
Թէոտեկնոս Կեսարիոյ Պաղեստինացւոց. Մաքսիմոս՝
որ բազում գովութեամբ առաջնորդէր եղբարցն Պոն-
տացւոց: Եւ այլք բազումք՝ որ հանդերձ երիցամբք
և սարկաւազօք եկին ժողովեցան 'ի քաղաքս 'ի օրն
պատճառս, զորոց և չէր իսկ դժուարին տալ զհա-
մարն, այլ զերևելիս առաւել եղաք մեք աստանօր:
Արդ ամենեցուն սոցա ստէպ և 'ի բազում նուազս ժո-
ղովեալ 'ի միասին, բանք և խնդիրք յիւրաքանչիւր
նիստս յուզէին. և թէպէտ նոքա որ Սամոտացւոյն
էին համախոհք թաքուցանել ծածկել կամէին զօ-
տարուսուսն իւրեանց, սակայն սոքա բազում պնդու-
թեամբ խայտառակէին զազանդն նորա, և բերէին
յայտնէին զհայհոյութիւնն՝ զոր հայհոյեաց զԲրիս-
տոս: Ի ժամանակին հանգեաւ Դիոնեսիոս յամին՝ եր-
կոտասաներորդի արքայութեան Գաղիենոսի, կեցեալ
յեպիսկոպոսութեան Աղէքսանդրացւոցն եկեղեցւոյն

հօպոս Կեսարու կաղաքովիացւոց, և Գրեգորիոս, և Աթենաթո-
րոս, որ էին եղբարք և հովիւք եկեղեցւոյն պոնտացւոց. և Հելի-
նոս եկեղեցւոյն տարսոնացւոց, և Նիկոմէ յիկոնացւոց քաղաքին,
և եկեղեցւոյն Երուսաղէմի Հիմնէոս և Թէոտեկնոս Կեսարիոյ
պաղեստինացւոց, և Մաքսիմոս որ պանելապէս առաջնորդէր եղ-
բարցն որ էին 'ի Բոսոր քաղաքի, և այլք բազումք զորս ոչ բաւա-
կան լինի մարդ համարել զնոսա, հանդերձ երիցովք և սարկաւա-
զօք որ ժողովեցան 'ի քաղաքն յայն զոր ասացաք վասն նորա յա-
ղաքս այսր պատճառանաց:

Քաաներորդ որքնորդ. քե իրպէս յանդիմանեցաւ Պաղէ
և տարագրեցաւ:

Եպիսկոպոսք որ առաւել երևելիք էին սոքա ամենեքին են
զորո համարեցաք. և բազում անգամ 'ի ժամանակս նշանաւորս ժո-
ղովեալ լինէին նոքա 'ի միասին, և յարուցանէին բանս և խօսէին
յամենայն ժողովեալսն: Եւ թէպէտ և նոքա առան Պօղէան չա-
մբասացւոյ կամէին թաքուցանել և ծածկել զօտար ուսուսն իւ-
րեանց, սակայն սոքա բազում փութով պնդութեամբ խայտառա-
կէին զազանդն նորա, և բերէին յայտնէին զհայհոյութիւնն որ
հայհոյեաց զԲրիստոս: Յայնմ ժամանակի յանգեաւ Դիոնեսոս յա-
մն երկոտասաներորդի արքայութեան Գաղիոսեայ, իբրև կեցեալ
էր նորա յեպիսկոպոսութեան անդ աղէքսանդրացւոց զեւթն-

զամս ութ և տամս, և փոխանակեաց զնա Մաքսիմոս: Եւ Գաղիկենայ ընդ ամենայն զՀինգետասան ամ կալեալ զիշխանութիւնն, եկաց յետ նորա Աղաւգիտ զերկեամ մի միայն, և եթող Աւերգիանու զաղբայութիւնն:

ԳԼՈՒԽ ԻԹ.

Թե՛ ո՛րպէս յանդիմանեալ Պօղոս ՚ի Մաքսիմոն յերիցոռէ, որ Սոփեստեսն էր երթեմն, և տարազիր եղև:

Յաւուրս Աւերգիանու գումարեալ և վերջնոյ ժռովոյս ՚ի բազմութիւ եպիսկոպոսաց անտի, յորում և անպատրուտկ խայտառակեալ և դատապարտեալ յայտնապէս առաջի ամենեցուն օտարուսումն հերձուածոյս այսորիկ յԱնտիոք քաղաքի հերետիսութեան Պօղոս, և մերժեալ տարագիր եղև ՚ի կաթողիկէ եկեղեցւոյ որ ընդ ամենայն աշխարհ: Բայց առաւել քան զամենեւեան յանդիմանեալ կշտամբեաց զնա ՚ի վեր հանեալ զնենգաւոր ծածկութիւն նորա Մաքսիմոսն, այր կորովաբան, որ երբեմն յԱնտիոք իմաստակաց վարժարանին վարդապետ կացեալ, և ոչ եթէ այսչափ միայն, այլ և վասն առաւել պնդութեան հաւատոց իւրոց առ Քրիստոս, նոցին եկեղեցւոյն երէց լինել արժանի էր դառալ: Այսպէս մնլ

և տասն ամ. և կալաւ զինի նորա Մաքսիմոս: Այլ իբրեւ եկաց յաղբայութեան Գաղիտոս զնգետասան ամ, Աղաւգիտս եկաց զտարի մի: Աղաւ գինի նորա Աւերգիանոս, որ յաւուրս նորա ժողովեցան եպիսկոպոսք բազումք ՚ի ժողով անգր. և յայտնի եղև և զգորովեցաւ յամենայն մարդոյ օտար ուսմամբն իւրով Պաւլէ, այն որ եղևն գլուխ և առաջնորդ հերձուածոյն յԱնտիոք քաղաքի, և առաջերեցաւ նա ՚ի կաթողիկէ եկեղեցւոյ որ ընդ ամենայն աշխարհ: Բայց առաւել ևս յանդիմանեալ կշտամբեաց զնա. իբրև ինքն ծածկեալ թաղուցանէր զանձն իւր, Մաքսիմոն՝ այր կորովի բանիւք և պլզովք վարդապետութեամբք, և էր նա Սոփեստեսն յունաց ուսման որ էր յԱնտիոք քաղաքի. ոչ եթէ այսչափ միայն, այլ զտան առաւել պնդութեան հաւատոց իւրոց զոր ունէր առ Քրիստոս, և

գեռ նշանագրելին երազագիր գրիչք՝ արար Մալքիոն զմաքառումն խօսից իւրոց, զոր և ունիմք մինչև ցայտօր, և առաւել քան զայլս զամենեկին կարացնա մեր կանալ զգաղանորոգայթ թաքնութիւն առնն:

ԳԼՈՒԽ Լ.

Վասն քղքոյ եպիսկոպոսաց ժողովոյն ընդդէմ Պօղոսի:

Արդ 'ի հասարակաց հաւանութենէ, իբրև 'ի միոջէ խորհրդոյ գրեցին հովիւքն՝ որ ժողովեալ էին անդ, թուղթ առ Դիոնեսիոս եպիսկոպոս Հռովմայեցւոց և առ Մաքսիմոս Աղեքսանդրացւոց, և ետուն տանել ընդ ամենայն գաւառս պետութեան, ցուցանելով զփոյթ պնդութեան իւրեանց ամենեցուն, և զմոլարուսումն վարդապետութիւն Պօղոսի, և զյանդիմանութիւն կշտամբութեան և զառաջարկս և զհարցուածսն զոր յարուցին ընդդէմ նորա. դարձեալ և զգնացս և զբարոյս զառնն պատմելով: Զոր և 'ի նուցունց իսկ 'ի բանից անտի բարեղք է երկրորդեալ ասա 'ի յիշատակ՝ որոց զհետ մեր եկեացեն աղգ:

Երեց անգամ արժանի եղև նա լինել եկեղեցւոյն նոցա: Զի այսպէս իբրև գրողէին և գրէին գրիչք երազագիրք, արար նա առ նմա ըզմաքառումն խօսից՝ որ մինչև ցայտօր ժամանակի տեղեկացեալ գրեմք. զի կարէնա միայն՝ առանձինն առաւել քան զայլս խոյտառակել զայրն զայն որ թագուցանէր զմիտս և խաբէր:

Արդ մի թուղթ իբրև 'ի միոջէ խորհրդոյ գրեցին հովիւքն որ ժողովեցան անդ. յանուն Դիոնեսիոս եպիսկոպոսի Հռովմայեցւոց և Մաքսիմիանոս եպիսկոպոս եկեղեցւոյն Աղեքսանդրացւոց, և ետուն տանել ընդ ամենայն իշխանութիւնս. և ցուցին զփոյթ պնդութեան իւրեանց ամենայն մարդկան. և զխոտորութիւն ** օտար ուսման Պաւղեայ, և զյանդիմանութիւն կշտամբութեան, և զհարցուածսն զոր յարուցին ընդդէմ նորա: Եւ դարձեալ պատմեցին նորա նովին թղթով զգնացս և զբարոյս զառն զայն. զի 'ի նոցունց 'ի բանից անտի իբրև վասն յիշատակի բարեղք է երկրորդեալ սակա.

* Եօր. զի ի նա և ի գոյն:

** Եօր. զխոտորութիւն:

Նամականին.

Առ Դիոնեսիոս և առ Մաքսիմոս և առ ամենայն պաշտօնակիցս մեր՝ որ իցեն ընդ ամենայն աշխարհ, եպիսկոպոսաց, երիցանց և սարկաւազաց և ամենայն կաթողիկէ եկեղեցւոյ որ ՚ի ներքոյ երկնից, Հեղնոս և Հիմնէոս և Թէոփիլոս և Թէոտեկնոս և Մաքսիմոս. Պրոկղ և Նիկոմաս, և Նլիանոս և Պօղոս, Բալանոս և Պրոտոգենէս և Հերաքս և Նւտիրիոս և Թէոդորոս և Մալքիոն և Լուկիոս և որք ընդ մեզ են ամենեքին, սահմանորդ մեզ քաղաքաց և ժողովրդոց եպիսկոպոսունք, երիցունք և սարկաւազունք և եկեղեցիք Յատուծոյ, սիրելեաց եղբարց ՚ի Տէր ողջոյն:

Յետ սակաւուց յաւելուն ասել թէ. Յղեցաք և ազաչեցաք զայլ բազում եպիսկոպոսս հեռաւորս ՚ի մէջ՝ գալ հասանել ՚ի բժշկութիւն մահաբեր ապականիչ մոլորութեանս. զոր օրինակ և առ Դիոնեսիոս Արէքսանդրացի և առ Փիրմիլիանոս Կապադովկացի առ երանելիսն: Որոց Դիոնեսիոս պատասխանի առ նելով յԱնտիօք, յորում և ոչ ողջունի անգամ արժանի արար զառաջնորդ մոլորութեանս, և ոչ յանուն նորա, այլ առ ամենայն եկեղեցին ուղղեաց ըզթուղին, զորոյ և զպատճէնն դիցուք ՚ի մօտոյ: Իսկ

սիկ քի յայն ճառս գրեցին այսպէս: Առ Դիոնեսոս և առ Մաքսիմոս, և առ ամենայն պաշտօնակիցս մեր որ իցեն ընդ ամենայն աշխարհս. եպիսկոպոսք երիցունք և սարկաւազունք, և առ ամենայն եկեղեցի կաթողիկէ որ իցեն ՚ի ներքոյ երկնից, Հեղնոս և Հիմնոս և Թէոփիլոս և Թէոտեկնոս, և Մաքսիմոս, և Պրոկղոս և Նիկոմէ և Նեղիանէ, և Պաւլոս, և Բիզենոս և Փառիզենէս, և Մալքեքոս, և Նւտեքոս *, և Թէոդորոս, և Մէլեդոն, և Լուպիանոս, հանգերձ ամենեքումք որ բնակեալ են առ մեզ. ՚ի քաղաքս մեր ձաւորս և ՚ի մէջ հեթանոսաց, եպիսկոպոսք երիցունք և սարկաւազունք, և եկեղեցի Ատուծոյ ՚ի սէր եղբարց մերոց՝ ողջոյն: Յետ սակաւու միոյ յաւելուն և ասեն նոքա, թէ յղեցաք և ազաչեցաք ՚ի միասին և զայլս եպիսկոպոսս բազումս որ հեռի են ՚ի մէջ, գալ հասանել նոցա ՚ի բժշկութիւն այսր աշանգոյ ապականութեան. զորօրինակ և առ Դիոնեսոս ալէքսանդրացի և առ Պարմիանոս կապադովկացի առ երանելիսն: Իայց Դիոնեսոս գրեաց

Փիրմիլիանոս երկիցս եկն յԱնտիոք և դատապարտեաց զնորութիւն այլանդակութեան նորա, որպէս և գիտեմք և վկայեմք որք անդր դիպեցաք, և այլք բազումք տեղեկագոյն գիտեն: Այլ իբրեւ յանձն առեալ խոտանայր Պօղոս դառնալ 'ի մտաց անտի իւրոց, հաւատաց նմա երանելին, և յուսացեալ ուղղել զիրն առանց պատճառս տալոյ հայհոյութեան բանին Աստուծոյ՝ եբարձ 'ի նմանէ զիւր վճիռ դատապարտութեանն. բայց խաբեցաւ նա 'ի նմանէ՝ որ զԱստուած իւր և զՏէրն ուրացաւ, և զհաւատս՝ զօր ունէրն ոչ պահեաց: Եւ իբրեւ պատրաստէր Փիրմիլիանոս դարձեալ միւսանգամ գալ յԱնտիոք, և մինչ 'ի Տարսոն ժամանէր, յառաջագոյն փորձ աստուածութեաց ամբարշտութեան առնն, և մեր հրաւէր կոչոյ առնաւ առաքեալ, և ժողովեալ մնայաք նմա՝ փոխեցաւ նա յաշխարհէս: Եւ յետ այլոց բանից տայ նա զնկարագիր վարուց հերետիկոսապետիս թէ որպիսի որ էր սա՝ օրինակ զայս. իբրեւ հեռացաւ նա, ասէ, օտարացաւ 'ի կանոնաց եկեղեցւոյ և 'ի պիղծ և յայլանդակ վարդապետութիւն զառաժաւ, ոչ է մեզ հարկ այնուհետեւ զօտարոտին յեկեղեցւոյ դատել. որ յառա-

թուղթ յԱնտիոքայ, և զայն զառաջնորդ այսր մոլորութեան և ոչ ողորման անգամ արար արժանի զնա, և ոչ գրով գրեաց առ նա, այլ առ ամենայն եկեղեցի: Եւ զպատճէն թղթոյն գրեցաք առ ձեզ: Պերմիլիանոս և երկիցս անգամ եկն և արհամարհեալ զարովեաց՝ նա զայն ինչ զոր միանգամ նորոգեաց անօրէնն, որպէս գիտեմք և վկայեմք, որք գիպեցաք անդ, և այլք բազումք տեղեկագոյնք գիտեն: Եւ իբրեւ յանձն էառ նա գառնալ 'ի մտաց անտի յայնչեանէ, հաւատաց նմա և համարեցաւ թէ ուղղեցէ նա զայս իւր որպէս զի ոչ հայհոյեսցի բանն Աստուծոյ իւրի: Բայց նա գարձաւ, զի մերժեցաւ նա յայնմանէ որ ուրացաւն զտէր իւր և զԱստուած. և զհաւատսն զայնս զորս ունէինն յառաջագոյն՝ ոչ պահեցին: Բայց պատրաստեալ էր Պարմիլիանոս դարձեալ միւսանգամ գալ յԱնտիոքայ. բանդի առեալ էր նա զփորձ զայսր չարեաց ուրացող յԱստուծոյ, և եկն նա 'ի Տարսոն: Բայց մեք իբրեւ ժողովեցաք և կոչեցաք զնա, և ակն ունէաք թէ եկեսցէ, նա հանգեաւ յաշխարհէ աստի. և հանգերձ այլովք գրեաց նա և վասն այսր: Այլ իբրեւ հեռացաւ նա 'ի կենաց եկեղեցւոյ. և եկն յուսումն յօտար և 'ի սնտակ. ոչ պիտոյ է մեզ գատել զնա 'ի գործոց անտի իւրոց զայնպիսին որ արտաքոյ է եկեղեցւոյ. այն որ յառաջագոյն կարօտ և տը-

ջագոյն կարօտն էր և տնանկ, իբր զի ոչ 'ի հայրենի ընչից ընկալեալ նորա ժառանգութիւն և կամ յարուեստէ և 'ի ձեռաց ճարտարութենէ ստացեալ ինչ, 'ի բազում մեծութիւն ելեալ արդ հասանէ, ժողովելով իւր յանիրաւութենէ և 'ի սեղանակապուտ յափրշտակութենէ և 'ի խուելոյ զեղբարս. որոց խոստացեալ վարձուք օգնական զրկելոցն լինել, դառնայ և ստէ նոցա. և յազատութիւն նեղելոց՝ որոց յօժար իցեն 'ի տուրս միայն զի թափեցին յաշխատութենէս. և զուր տարապարտուց զընծայս ընդունի, և շահավաճառ զաստուածաշտութիւն համարի: Եւ այն պէս սոնքացեալ ամբարտաւանէ, զի զանձամբ առեալ զաշխարհական պատիւս՝ հազարապետ արքունի մանաւանդ քան եպիսկոպոս կամի թէ որ զնա կոչեսցէ: Ճեմ առեալ գնալով ընդ հրապարակն միանգամայն և թուղթս ընթեռնելով, յերթալն և հրաման տայ սպասաւորին լու 'ի լու ամբոխին. և գունդ արքանեկաց, կէսք յառաջոյ և կէսք զկնի, մինչ զի առ փքոց ուռոյց մեծամտութեանն նախանձու առնել նշաւակ զհաւատք մեր և առելութեան: Եւ ոչ 'ի ժողովս եկեղեցւոյ պռնոտախօս ճամարտակութեան նորա չափէ և սահման առ փառս 'ի մարդկանէ որսալոյ և ընդունայն պերճութեամբն ապշեցուցանելոյ զողջամիտ

նակ էր: Իբր ոչ հայրենի ընչից առեալ էր նորա ժառանգութիւն, և ոչ յարուեստ գիտութենէ, և ոչ 'ի գործոց իրիք ստացաւ նա. և արդ եկեալ հասեալ 'ի բազում մեծութիւն յանիրաւութենէ, և կողոպտիչ եկեղեցեաց. և 'ի առեփից զոր տուածէ զեղբարս մինչ ցայսօր ժամանակի. և խոստանայ նա օգնական լինել զրկելոցն և արդարացուցանել, վասն զի տացեն նմա վարձս, և դառնայ ստէ նոցա. և զուր արտապարտուց առնու նա յայնչանէ որք արկունեն զնա յերս ինչ զոր պատրաստեալ է նոցա. զի տացեն և թափեցին յայնչանէ որ աշխատենն զնոսա, և աստուածաշտութիւն իրիք զշահի վաճառ համարեալ է նմա. և զի հպարտացեալ են փոք իւր և ամբարտաւանեալ, և զքեցեալ է նա զիշխանութիւն աշխարհի. և կամի թէ որ կոչեսցէ զնա տուիչ սփռող և ոչ եպիսկոպոս, և սահմալ շրջի 'ի հրապարակս և ընթեռնու զթուղթս. և երթալով զալով ընդ հրապարակս տակաւ հրաման տայ թղթոցն, և շրջեալ են զնովաւ բազում ոմանք 'ի նոցանէ. գան զկնի նորա բազում անթիւք առ նախանձու արտաքնոցն՝ զի նախանձեցին վասն մեծամտութեան ամբարտաւանութեան սրտի իւրոյ. և ոչ վասն լիտութեանն՝ զոր յուցանէ 'ի ժողով եկեղեցւոյ՝ փոյթ ինչ է նմա, այն

զանափորձ մարդիկն: Բեմ՝ և աթոռ բարձրագահ կազմեաց նա իւր, ոչ իբրեւ զաշակերտի Քրիստոսի. և տուն առնել իբրեւ զիշխանաց աշխարհիս, 'ի նոյն առնուն կոչելով զայն: Եւ յատենի անդ ձեռն զբարձիցն հարկանէ, և սրովէ ոտիւք իւրովք 'ի վերայ բեմին: Եւ որ միանգամ չգովենն զնա, և չշարժեն իբրեւ 'ի Թէատրոնի զվարչամակս իւրեանց, և ոչ ազաղակեն և ոչ 'ի վեր վազվազեն ըստ նմանութեան Թիկնակից նորա արանց և կանանց՝ որ զնովաւ կան և լսեն նմա լկտութեամբ, այլ 'ի տան Աստուծոյ պարկեշտ վայելչութեամբ և ցածութեամբ կան և լսեն նմա, նախաւ տակոծ զնոսա առնէ և Թշնամանէ: Եւ զվարդապետս բանին Աստուծոյ զգնացեալսն՝ այսին կատականաց առնէ յանդիման ամենայն ժողովրդեան, և խօսի մեծամեծս՝ ոչ իբրեւ եպիսկոպոս ոք, այլ իբրեւ սոփեսոէս և կախարդ խաբեբայ: Այլ և զսաղմոսս և զօրհնութիւնս 'ի Տէրն մեր Յիսուս Քրիստոս՝ իբրեւ նորա և 'ի նոր մարդաց յօրինեալս խափանեալ, պատրաստեաց ինքն կանայս՝ երգել յաւուր մեծի զատկին 'ի միջոցին եկեղեցւոյն 'ի գովութիւն իւր, զի որ լսեն զնոսա զօղումն և սոսկումն ունի զնա: Եւ եպիսկոպոսացն մերձաւոր քաղաքաց և շինից և երիցանցն՝ որ

որ հնարի երեւել 'ի նոցանէ գովել ընդունայն, և զարմացոցանէ այսու գործով զանձինս միամիտս: Իսկ բեմ՝ և աթոռ բարձր զոր կազմեաց նա իւր, ոչ իբրեւ զաշակերտ Քրիստոսի. և տուն առնել իբրեւ գառաւորաց աշխարհի է նորա անուանեալ. և յորժամ գաւի ձեռն զբարձի հարկանէ, և առովէ ոտիւք իւրովք 'ի վերայ բեմին իւրոյ: Եւ որ միանգամ ոչ գովեն զնա և ոչ շարժեն իբրեւ 'ի Թէատրոնի գուրարս * իւրեանց, և ոչ ազաղակեն և ոչ վազվազեն ըստ նմանութեան խռովչացն որ յարեալ են 'ի նա՝ արք և կանայք, որ լսեն նմա լկտութեամբ: Իսկ զայնոսիկ որ լսենն 'ի նմանէ հեղութեամբ և հանգարտութեամբ իբրեւ 'ի տան Աստուծոյ, պատուհասակոծ առնէ և Թշնամանէ զնոսա Թշնամանք, և այսին կատականաց առնէ նա զմեկիւր բանին Աստուծոյ որ ելանեն յաշխարհէ յանգիման ամենայն ժողովրդեանն, և խօսի բան մեծամեծս, ոչ իբրեւ եպիսկոպոս՝ այլ իբրեւ սոփեսոէս և իբրեւ զմիջոցեացի խաբեբայ: Եւ զնոսա զոր ասացեալ է վասն տեսան մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի՝ փոխեաց զնոսա. զի ասէ վասն նոցա, Թէ նորք և նոր մարդիկն: Իսկ ինքն՝ պատրաստեաց կանայս, զի եղիցին նոքա երգել 'ի վերայ անուան նորա 'ի միջոցի եկեղեցւոյ յաւուրն մեծի

* Յօրհանգիլն խառնակ էր գրութիւն բառիդ:

սուտակասպասուծեամբ ունին զնա, թոյլ տայ ներ-
բողել զինքն առաջի ժողովրդեան: Եւ ոչ կամի խոս-
տովանել ընդ մեզ զորդին Աստուծոյ 'ի յերկնից ի-
ջեալ: զորովք սղազունիւք արդ սահեալ անցանմբ,
ուր առ յապայս երկարագոյնս ունիմբ ճառել: Եւ այս
ոչ 'ի լոկ բանից մերոց միայն ցուցաւ, այլ և 'ի յիշա-
տակաց անտի նորա առաքելոց առ ձեզ՝ յաճախագոյնս
հաւատեալ: ոչ վայրապար ինչ քանիցս անգամ վասն
Յիսուսի Քրիստոսի ասաց թէ 'ի ներքուստ յերկրէ
աստի է: Իսկ որ օրհնութիւնս երգեն 'ի նա և գովեա-
տրս առաջի ժողովրդեան, և հրեշտակ յերկնից ի-
ջեալ զանօրէն զվարդապետն իւրեանց քարոզեն, ոչ
սաստէ նոցա կամ արգելու, այլ մօտ առ ընթեր կաց
նոցա հպարտն և ամբարտաւան: Իսկ զմեզ արասցուք
զկանայսն՝ որպէս Անտիոքացիք կոչեն, քորս տանտիկ
նայս յարեալս 'ի նա և յերիցունս և 'ի սարկաւա-
զունս. ընդ որս զայս և զայլ բազում անբուժելի մեղս,
որոց գիտակն է և ականատե՝ սակայն ծածկէ զու-
ղակէ զայնս զի հնազանդեալս զնոսա կալցէ միշտ 'ի
ներքոյ ձեռին իւրոյ. և զորս բանիւ և արդեամբ զըր-
կէ, չհամարձակին և նոքա ամբաստան զմաննէ լինել,
զի երկնչին վասն անձանց իւրեանց: Այլ և ընչիւք
մեծացոյց զբազումս. վասն որոյ որք զայսպիսեաց են

զատկին. զի որ լսէ զնոսա՝ գողումն և սոսկումն ունի զնա: Եւ ոչ
եպիսկոպոսացն և երիցանցն որ պատրանք և սուտակասպասու-
ծեամբ ունին զնա, որ 'ի քաղաքի անդ և 'ի շէնսն մօտ են, թոյլ
ապա նոցա խօսել առաջի ժողովրդեանն: Վասն Որդւոյ Աստուծոյ
ոչ կամի նա խոստովանել՝ եթէ յերկնից իջեալ է: Եւ այս ոչ գոյն
բանիւք ասացաւ 'ի նմանէն, այլ 'ի խօսից անտի զոր առաքեաց
ճանաչի թէ քանիցս անգամ վասն Յիսուսի Քրիստոսի ասաց, թէ 'ի
ներքուստ է. և զայնոսիկ որ երգեն 'ի վերայ անուան նորա և գո-
վեն զանօրէն վարդապետն իւրեանց, և հրեշտակ իջեալ յերկնից
կոչեն զնա՝ ոչ արգելու. այլ յորժամ կամի յառնել հպարտն և
ամբարտաւանն ասին այսք: Իսկ զկանայսն տանտիկնայս որ են ընդ
նոսա, և ընդ երիցունսն և ընդ սարկաւազունսն որ յարեալ են 'ի
նա: Նա և այս իսկ հանգերձ այլովք մեղք որ չիք նոցա բժշկու-
թիւն ծածկէ զնոցանէն. և իբրեւ գիտաց և յանդիմանեաց զնոս
զի եղիցին հնազանդեալ 'ի ներքոյ ձեռին նորա, զնոսին իսկ զայն-
սիկ բանիւ և արգեամբ զըկէ և զլտնայ. և ոչ համարձակին ամբա-
տան լինել և յանդիմանել զնա, զի երկնչին նոքա յանձանց իւ-
րեանց. այլ արար զնոսա զի եղիցին մեծանալ. և վասն այսորիկ որ

մոլեալ զհետ, սիրեն զնա և զարմանան ընդ նա: Այլ առ ինչ զայս ամենայն գրեմք. տեղեկացեալ գիտեմք, սիրելիք, եթէ եպիսկոպոսն և ամենայն երիցանին եկեղեցւոյ օրինակ բարեաց գործոց ժողովրդեանն պարտին լինել: ոչինչ անգիտանամք և զայս, զի որ միանգամ ժողովեցին առ իւրեանս կանայս 'ի բնակակցութիւն ընդ նոսա՝ անկեալ կործանեցան և կամ կառկածաւորք միայն եղեն: Արդ թէպէտ և դիցէ որ 'ի մօի թէ ազտեղի ինչ ոչ գործեաց, սակայն 'ի կարծեաց որ անտի բուսանի, պարտ է նմա երկնչել և խորշել, զի մի՞ գայթակղեցուցէ զզք, կամ 'ի նմանութիւն իւր ձգեսցէ: Զի զիմրդ սաստեսցէ նա և խրատեսցէ զընկերն չաճախել առ առնակին՝ զի մի՞ գայթակղեսցի, որպէս և գրեալ է. որ զմին եհան յիւրմէ, զերկուս ունի աղջկամարդս և գեղեցիկս տեսանելով, և յորժամ ուրեք երթայ ընդ իւր շրջեցուցանէ զնոսա, և փափկութեամբ սնուցանէ զնոսա և պէսպէս կերակրովք յագեցուցանէ: Վասն այսորիկ լան և հեծեն ամենեքեան. այլ յիշխանութենէ նորա և 'ի բռնակալութենէն այնպէս երկուցեալ զահի հարեալ են, զի չիշխեն ամբաստան զնմանէ լինել: Այլ որպէս ասացաքս յառաջագոյն՝ մարթ էր ումք կըշ-

այսպիսի գործովք մոլեալ են, և սիրեն զնա և զարմանան ընդ նա: Այլ զինչ գրեմք զայս. տեղեկացեալ իսկ եմք, սիրելիք մեր, զի եպիսկոպոսք և ամենայն քահանայք եկեղեցւոյս՝ նմանութիւն օրինակի գործոց բարեաց ամենայն ժողովրդեանն պարտ է նոցա լինել: Նա և զայս գիտեմք մք, թէ որ միանգամ ժողովեցին. իւրեանց կանայս բնակել ընդ նոսա՝ անկեալ կործանեցան. իսկ 'ի կիսոյ վերայ կարծիք եւթ եղեն: Արդ թէպէտ և դիցէ որ զայս 'ի մօի թէ ոչ գործեաց ինչ պղծութիւն պոռնկութեամբ, սակայն 'ի կարծեաց անտի որ բուսանի յայլոց իրաց աստի յայսցանէ, պարտ էր նմա երկնչել և զահի հարկանել. իսկ նա և ոչ այլոց հրամայէ նմանել նմա, զիմրդ սաստեսցէ և խրատեսցէ նա զայլս, զի մի՞ խռնահեցին առ կին մարդ, որպէս զի զգուշացի՝ զի մի՞ գայթակղեսցի, որպէս և գրեալ է. այն որ արդ եւ եհան զկին յիւրմէ, և են ընդ նմա և այլ եւ երկու աղջկամարդք, և գեղեցիկ տեսանելով. և յորժամ ուրեք երթայ ընդ իւր շրջեցուցանէ զնոսա, և պէսպէս կերակրովք յագեցուցանէ զնոսա. զի վասն այսորիկ լան և հեծեն բազումք 'ի միտս իւրեանց. և այսպէս երկուցեալ զահի հարեալ են 'ի խոտութենէ անտի գժուարութեան նորա, և ոչ յանդիմանել զնա իշխեն: Այլ յայսմ ամենայնի, որ

տամբել զնա, եթէ զմեր միտս ունէր նա, և ընդ մեզ էր համարեալ: Որ երդմամբ ուրացեալ զխորհուրդս եկեղեցւոյ՝ խարդաւանեցաւ պանծանօք 'ի պիղծ աշանդն Արտեմայ, զի պիտոյ է ցուցանել զհայր նորա, քանզի այսուհետեւ չեն իսկ պէտք զպատճառս պատգիկ պահանջել: Եւ 'ի կատարածի թղթոյն յաւելուն այսպէս թէ իբրեւ տեսաք զնա զի հակառակ կայր Արտուծոյ, և ինքնակամ չտայր հրաժեշտ յաթողոյն և 'ի մէնջ, հարկեցաք առնուլ կացուցանել փոխանակ ընդ նորա այլ եպիսկոպոս, ոչ առանց տեսութեան Աստուծոյ՝ որպէս և հաւատացաքս, զԻւմեառանու երանելւոյ՝ որ յառաջ քան զսա առաջնորդ եկաց եկեղեցւոյս բազում գովութեամբ, զորդին զԻսմնոս ամենայն առաքինութեամբ վայելչականաւ առն եպիսկոպոսի զարդարեալ: Եւ վասն այսորիկ ծանուցաք ձեզ զի սմա գրեսլիք և 'ի սմանէ ընդունիլիք զԹուղթս միաբան հաւասարութեան: Իսկ նա Սամոստացին առ Արտեմա գրեսցէ և առ համախոհս նորա, և որք ընդ նոսա հաղորդ գտանիցին: Եւ այսորիկ այսպէս ծանուցան 'ի մէնջ: Արդ իբրեւ անկաւ Պողոս 'ի հաւատոյ անտի ճշմարտութեան, ընդ նմին և յեպիսկոպոսութենէն որպէս յառաջագոյն ասացաք, Դոմնոս կալաւ զպաշտօն եկեղեցւոյն Անտիոքացւոյ: Իսկ իբրեւ

յառաջագոյն ասացաք, մարթ էր մարգոյ յանգիմանել զայնպիսին եթէ զմեր միտս ունէր նա, և ընդ մեզ համարեալ էր: Իսկ զայն որ գողացաւ զխորհուրդն եկեղեցւոյ և խայտառակեաց զնա պիղծ աշանդով Արտեմանոյ զի պիտոյ է ցուցանել զհայր նորա, ոչ պատահեաւ պիտոյ է յետ այսր ամենայնի պահանջել 'ի նմանէ զայս: Սեբարձեալ 'ի կատարածի թղթին յաւելուն և ասին զայս եթէ նեղեցաք 'ի հարկէ, ասեն, իբրեւ տեսաք զնա զի կայր հակառակ Արտուծոյ, և ոչ հարկէր քարոզել տարագիր առնել զնա, և կանգնել կացուցանել փոխանակ ընդ նորա այլ եպիսկոպոս կաթուղիկ եկեղեցւոյ, փութովն Աստուծոյ, որպէս գիտացաք և ծանեաք, այս ինքն՝ զորդին Դեմարիանոսի երանելւոյ, այն որ եկաց յայսմ եկեղեցւոյ յառաջ քան զսա սքանչելապէս և զարդարեալ ամենայն բարի գործով արժանի եպիսկոպոսութեան: Եւ ցուցաք ձեզ զի սմա եղիլիք բուք գրել թուղթս և 'ի սմանէ ընդունել թուղթս հաւասարութեան: Իսկ նա առ Արտեմոն գրեսցէ և առ այնոպի որ ունին զմիտս նորա և հաղորդին ընդ նմա: Այլ իբրեւ անկաւ Պաղե 'ի հաւատոյ անտի ճշմարտութեան, և ընդ նմին յեպիսկոպոսութենէն, որպէս յառաջագոյն ասացաք, Դոմնոս կալաւ զպաշտօն ե.

ոչ կամի Պօղոս հեռանալ¹³ 'ի տանէ անտի եկեղեցւոյն՝ դիմեցին աղերսանօք առ ինքնակալն Աւրեղիանոս, որ արդարութեամբ ելոյժ զինգիրն հրաման տուեալ՝ թէ նոցա տացի տունն, ընդ որս իտալիոյ և քաղաքին Հռովմայ եպիսկոպոսունք թղթակիցք են և հաղորդ: Եւ այսպէս ծանուցեալն այն այր ամօթալից բազում անարգանօք 'ի ձեռն իշխանաց աշխարհիս հալածեցաւ յեկեղեցւոյ:

Այսպէս էր 'ի ժամանակին յայնմիկ ինքնակալն Աւրեղիանոս ընդ մեզ. իսկ իբրև ընդերկարեցաւ նա իշխանութեանն, այլ իմն խորհեցաւ նա, և յայլոց խրատուէ շարժեալ յարոյց հալածանս 'ի վերայ մեր. վասն այսորիկ և բազում զրոյցք լինէին առ մարդիկ զնմանէ: Այլ իբրև մերձ էր նա, զի այսպէս ասացից՝ տալ հրովարտականն ընդդէմ մեր զարթունին կնիք հաստատութեան, և ահա ժամանեցին 'ի վերայ նորա դատաստանքն Աստուծոյ. զի 'ի զնեւն զձեռնն՝ յարմրկանէ անտի դատական կապեցաւ, և մեծապէս յայտնի եղև ամենեցուն՝ զի ոչ երբեք համարձակեալ է իշխանաց աշխարհիս այսորիկ շարժել ընդդէմ եկեղեցւոյն Քրիստոսի, եթէ ոչ 'ի հզօր ձեռանէ անտի նորա և յերկնաւոր դատաստանէն առ 'ի խրատ և

կեղեցւոյն՝ Անտիոքացւոց: Իսկ իբրև ոչ կամեցաւ հեռանալ Պաղէ 'ի տանէ անտի եկեղեցւոյ, ցուցին վասն նորա Աւրեղիանոսի արքայի, և վասն ամենայնի որ ինչ արժան է առնել. վասն այսորիկ գրեաց նա բարիօք. հրամայեաց իսկ թէ նոցա լիցի տուեալ տունն եկեղեցւոյ, վասն որոյ գրեն և առաքեն եպիսկոպոսն որ են 'ի կողմանս իտալացւոց և 'ի Հռոմ՝ քաղաքի որ յայսմ ուխտէ իցեն: Եւ այսպէս ամօթալից բազում անարգանօք 'ի ձեռն իշխանաց աշխարհիս հալածեցաւ յեկեղեցւոյ անտի այրն այն: Իայց այնպիսի էր յայնմ ժամանակի Աւրեղիանոս առ ժողովուրդն քրիստոնէից: Իսկ իբրև ընդերկարեցաւ և 'ի Թադաւորութեանն, այլ իմն խորհեցաւ նա 'ի վերայ մեր և յայլոց խրատուէ գրեաց նա և յարոյց 'ի վերայ մեր հալածանս. յոյժ իսկ խօսեալ լինէր զնմանէ բանն առ ամենայն մարդոց: Այլ իբրև մերձ էր նա գրել թղթովք իւրովք վասն մեր, դատաստանքն Աստուծոյ ժամանեցին 'ի վերայ նորա. և իբրև 'ի հարկէ կապեցին զնա 'ի չարոչար կապանաց անտի. և եցոյց ամենայն մարդոց զի տեսցէ լուսաւորութեամբ, զի ոչ երբեք անիջլթ առնէ Աստուած 'ի վրէժինգրել 'ի դատաւորաց աշխարհի, որ փանգամ կամին չարչարել զեկեղեցի Քրիստոսի: Իայց եթէ Թողան նոքա 'ի սաստիկ հզօր ձեռանէ 'ի դատաստանէ անտի Աւ-

յուզղլութիւն իւրոցն, ըստ ժամանակին զգր գիտէ նա, թոյլ տացի: Եւ իբրեւ եկաց Աւրեղիանոս յինքնակալութեան իւրում զամս վեց, կալաւ զկնի նորա Պրոքոս և սորա ևս իբր զնախորդ իւր դոնչափ ամս կացեալ յիշխանութեան, յաջորդէ զնա Կարոս Հանդերձ որդւովք իւրովք Կարինոսիւ և Նումերիանու: Եւ սոցա ոչինչ աւելի քան զեռամեայ մի ժամանակ վարեալ զթագաւորութիւնն փոխեցաւ իշխանութիւնն առ Դիոկղետիանոս, և առ այնոսիկ որ ապա գահակից ընդ նմա եղեն: Առ որովք յարեան Հալաժանքն յաւուրս մեր, յորում և քակտումն եկեղեցեաց: Այլ փոքր մի յառաջ քան զայս ել յաշխարհէ Դիոնեսիոս եպիսկոպոս Հռովմայեցւոց կացեալ ՚ի պաշտաման իւրում զամս ինն, և կալաւ զաթոռ նորա Փելլքս:

ԳԼՈՒԽ ԼԱ.

Վասն ձախող աղանդոյն Մանիքեցոց, որ այն ինչ նորոգ սկսաւ յայնժամ:

Յայնմ ժամանակի և Մանի՝ ըստ անուան իւրոյ դիւաշունչ աղանդոնն և խելաբախ մոլեգնութեամբ

տուծոյ իբրեւ ՚ի խրատ պատուհասից, ՚ի ժամանակի յորում գիտէ թէ պիտոյ իցեն ՚ի քննութիւն: Այլ իբրեւ եկաց ՚ի Թագաւորութեան անգ Աւրեղիանոս զվեց ամ, կալաւ զկնի նորա Պրոքոս, և աւ ևս իբրեւ զառաջինն քան զինքն, Կարոս Հանդերձ որդւովք իւրովք որ են նոքա Կարինոս և Նումերիանոս կալան զարքայութիւն: Եւ գարձեալ իբրեւ կացին նոքա զերիս ամս սուղ ինչ սահաւ, եկն եհաս արքայութիւնն առ Դիոկղետիանոս, և առ այնոսիկ որ եկին զին նորա. զի ՚ի ժամանակն նորա եղեն Հալաժանքն որ յարեան յաւուրս մեր, և քակտումն եկեղեցեաց: Բայց յառաջ քան զայս ժամանակս սահալիկ մի իբրեւ եկաց Դիոնեսիոս եպիսկոպոսն Հռովմայեցւոց ՚ի պաշտաման իւրում զինն ամ՝ ել յաշխարհէ, և կալաւ զին նորա Փելլքս:

Վասն նորոգ ինկերորդ. վասն ձախող աղանդին մանիքեցոց, որ այն ինչ նորոգ սկսաւ յայնմ ժամանակի:

Յայնմ ժամանակի և Մանի որ ըստ անուան իւրոյ մոլեգնեցաւ ըստ մտաց իւրոց յաղանգն գիւտհար՝ վառեցաւ ապականել զո-

զինեալ, յաստուածամարտ բանսարկուէն 'ի կորուստ բազմաց 'ի վեր երեւցաւ: Սա ըստ կենացն տարագու, ըստ բանից և ըստ բարոյից խուժ ոք, և ըստ մտաց հանձարոյն գիււաբախ էր և մոլի, որ և աշակերտեալ ինքեան զնմանիս իւր, զՔրիստոս ինքեան կերպարաւ նեւ կեղծէր, և մխիթարիչ գոյ և նոյն ինքն Հոգին սուրբ զանձն քարոզէր, և 'ի մոլեգնութեան իւրում հպարտացեալ ապարթանէր: Եւ ըստ օրինակին Քրիստոսի, ընտրեաց իւր երկոտասան աշակերտս ընկերս այլանդակ ուսման իւրոյ. և զի վաղուց շիջեալ բազմապատիկ ազանդոց զսուտ և զամբարիշտ վարդապետութիւնս 'ի մի կուտեալ 'ի սահմանաց անտի Պարսից իբրեւ զԹոյն մահաբեր ցանեալ սփռեաց յերկիրս մեր: Թորմէ և ամբարիշտ անուն Մանիքեացոց 'ի բազում տեղիս ցայժմ գլուխ 'ի վեր ամբառնայ: Այսպէս եղև ստանուն գիտութեանն այնորիկ սկիզբն, որ ընդ այն ժամանակս վերաբուսաւ:

զիզ խորհուրդս, յարոյց զնա սատանայ Թշնամի Աստուծոյ 'ի կորուստ բազմաց: Բայց է նա բարբարոս գործող և բանիւ և կերպարանք, և բնութեամբ իւրով գիււահար էր և մոլէր. և ետ զանձն իւր այնպիսեաց որ նման են նոցին: Զի կամեցաւ նա առնուլ իւր զնմանութիւն կերպարանաց Քրիստոսի, և քարոզէր զանձն իւր և կոչէր Թէ նա Հոգի սուրբ և բարեխօս, և հպարտացեալ ամբարտաւանէր 'ի մոլեգնութեան անդ իւրում: Եւ ընտրեաց նա իւր աշակերտս երկոտասան ըստ նմանութեան Քրիստոսի: Եւ ուսումն սուտ ամբարշտութեան յամբարիշտ ազանդոց որ 'ի վաղուց ևս շիջեալ էին՝ եգիտ արծարծեաց, և իբրեւ զեղի մահու տարածեցաւ յերկիրս յայս, յորում մեք եմք 'ի կողմանցն յարեւրից: Եւ անուն մանիքեացոց տարածեցաւ առ բազումս: Եւ այսպէս էր ճառք այսր սուտ գիտութեան որ բուսաւ ընդ այն ժամանակս:

ԳԼՈՒԽ ԼԲ.

Որ վասն առ մերովս ժամանակառ ճաղկեղոց եկեղեցական մարդկան. և քե ո՛յք ՚ի նոցանէ կացին մնացին մինչև յաշեր եկեղեցեացն:

Ընդ այն ժամանակս կեցեալ Փելլքս ՚ի գլուխ եկեղեցոյն Հռովմայեցւոց զամս Հինգ, յետ նորա կալաւ զաթոռն Եւտիքիանոս. որ զամիսս տասն միայն տեալ ՚ի նոյն, եթող զայն Գայիոսի՝ որ տեալ բաւեաց մինչև յաւուրս մեր: Եւ սորա կեցեալ զամս Հնգեւտասան յառաջնորդութեան անդ իւրում, կալաւ զկնի նորա Մարկեղինոս, առ որով եղեն և հալածանքն: Ի սոցա աւուրս՝ Անտիոքացւոց եկեղեցւոյն զեպիսկոպոսութիւնն զկնի Դոմնեայ կալաւ Տիմոթէոս, և յետ սորա Կիրեղ: Առ սովաւ ծանեալ զԴորոթէոս երէց Անտիոքացւոց եկեղեցւոյն, զայր բանիբուն. և զի փոյթ էր նա և սիրող աստուածեղէն տառից և կիրթ յԵբրայականին՝ վասն որոյ և բազում դիտութեամբ զնոցին իսկ զքնագիրսն աստուածաշունչ մատենիցն ընթեռնոյր անսայթալ: Ազատական առեալ էր նորա զաստիարակութիւն, և ՚ի մանկու-

Երեսներորդ. վասն մարդկան մանկանց եկեղեցւոյ, որ վաստառեցան յառարս մեր. և քե ո՛յք ՚ի նոցանէ մնացին մինչև յաշեր եկեղեցեացն որ եղև յառարս հաշածանացն:

Ընդ այն ժամանակս իբրև եկաց յեկեղեցւոյ անգ հռոմայեցւոց Փելլքս զՀինգ ամ, կալաւ զկնի նորա Եւտիքիանոս: Իբրև եկաց և սա ևս զեւթն ամիսս, եթող զտեղին իւր Գայիոսեայ. սա յաւուրս մեր եղև: Եւ իբրև եկաց և սա ևս Հնգեւտասան ամ, կալաւ զկնի նորա Մարկեղինոս. սա որ հասին սմա հալածանքն: Եւ յաւուրս նոցուն վարեաց իսկ զեպիսկոպոսութիւնն անտիոքացւոց զկնի Դոմնեայ՝ Տիմոթէոս, և զկնի սորա կալաւ Կանգեղեզոս: Եւ ՚ի սորա յաւուրս դիտացալ մէք, զի էր էրէց յեկեղեցւոյ անտիոքացւոց Դորոթէոս՝ այր կորովի բանիւք, և ունէր նա զհազարաւձութիւն գրոց Աստուծոյ. և փոյթ յանձին կալաւ նա վասն Հեբրայեցի լեզուի, և զգիրս Հեբրայեցիս ընթեռնոյր նա իմաստութեամբ հանձարով: Իայց կորովի էր նա յառաջագոյն և յուսումն

Թե՛նէ հետէ յաւտումն մակացութեան հելլենականին ոչինչ անմասն. այլ 'ի բնէ անտի և 'ի ծնէ ներքինի էր, ընդ որ Թագաւորն իբրեւ ընդ սքանչելիս զարմացեալ՝ մերձեցոյց զնա առ ինքն, և պատուեալ վերակացու կարգեաց 'ի վերայ Ծիրանաներկացն Պափեայ՝ որ առ Տիրոսիւ: Զսա լուաք մեք շատ իսկ հմտութեամբ մեկնելով զգիրս սուրբս՝ յեկեղեցւոջ: Իսկ զկնիկիւրդի Տիրանոս առաջնորդեաց եկեղեցւոյն Անտիոքացոց, առ որով յաճախեցին յափշտակութիւնք և աւեր եկեղեցեաց: Իսկ 'ի Լաւողիկեցւոց եկեղեցւոյ յետ Սոկրատայ՝ Եւսեբիոս կալաւ զեպիսկոպոսութիւն, որ յԱղեքսանդրեայ քաղաքէն էր, և պատճառք փոխելոյ նորա 'ի հայրենի երկրէն այսր՝ եղեն իրք Պողոսի Սամոստացւոյն. զի իբրեւ գայր նա վասն այսորիկ յԱսորիս, արգելաւ 'ի փութութոյ սիրողաց բանին Աստուծոյ չղառնալ անդրէն յաշխարհ իւր, որ և առ մեօք գանձ ցանկալի ծանուցաւ աստուածապաշտութեան, զոր և 'ի բանից անտի Դիոնիսեայ 'ի վեր անդր կանուխ 'ի մէնջ եզեղոց՝ 'ի միտ առնուէ: Որում և յաջորդեաց Անատոլիոս, բարին՝ որպէս ասեն, բարւոյն յաջորդեալ, որ և ինքն ծննդեամբ Աղեքսանդրացի էր: Սա բանիւ և կրթութեամբ հելլենականին իմաւ

իմաստութեան յունաց: Այլ բնութեամբ իւրով էր սա ներքինի, այսպէս իսկ էր նա 'ի բուն ծնէ իւրմէ. և Թագաւորն վասն սքանչելեաց մերձեցոյց զնա առ ինքն. և իբրեւ պատուի իշխան վերակացու ոստիկան 'ի վերայ Ծիրանաներկացն որ են 'ի Մուր քաղաքի կացոյց զնա յառաջագոյն: Ի սմանէ լուաք սակաւիկ մի 'ի Ժամանակի իբրեւ մեկնէր զգիրս Աստուծոյ յեկեղեցւոյ: Իսկ զկնիկ Կանգիլեզոսեայ՝ Տերինանոս առաջնորդեաց եկեղեցւոյն անտիոքացւոց. և զկնի Սոկրատայ եկաց յեկեղեցւոյ անդ Լաւողիկեցւոց Եւսեբիոս որ էր յԱղեքսանդր քաղաքէ: Բայց պատճառք քալոյ նորա այս է. իրք Պաւղեայ չամբշտացւոյ եղեն, զի վասն նորա եկն նա 'ի Կոյմանոս Ասորեաց, և արգելաւ նա 'ի մարդոց պիտանեաց որ էին աստ՝ զի մի գարձիի նա յաշխարհ իւր. զի փոյթ պնդութեան յանձին ունէին նոքա վասն բանին Աստուծոյ: Այն իսկ սա սիրելի է յաւուրս մեր իւրոց աստուածապաշտութեան: Բայց զիւրին է մեզ ուսանել 'ի բանից անտի Դիոնիսեայ, զորս յառաջագոյն եզեալ է մեր: Զի Անատոլէս կալաւ զկնի Եւսեբի. և եկաց այր քաջ զկնի առն քաջի: Նաև ինքն Անատոլէս էր նա աղեքսանդրացի ազգու: Բայց բանիւ և ուսմամբ փիլիսոփայութեան յունաց գլխաւոր էր նա առաւել բան զամենայն ընտրեալն որ եղեն յաւուրս մեր. զի համարովք

տափրուծեան գլուխ և իշխան, և քան զամենեւեան որ յաւուրս մեր կացին իմաստնագոյն հաւատացեալ. 'ի համարողութեան, յերկրաշափականին, յաստղաբաշխութեան, 'ի տրամախօսական վարժս և 'ի ընադիտական տեսութիւնս և 'ի հռետորականին և 'ի համայն իսկ մակացութիւնս 'ի ծայրն էր ժամանեալ, վասն որոյ և աղաչեալ յԱղեքսանդրացւոց կարգել նոցա 'ի քաղաքին վարժոց Արիստոտելական իմաստասիրութեան: Բազում ինչ գործս լաւութեան պատմեն զնմանէ գործեալ յԱղեքսանդրիս 'ի պաշարման անդ Բրուքիոնի, յորում և նախապատիւ մեծարէր նա յիշխանս քաղաքին: Բայց օրինակի վասն նշանագրեցից ինչ մի. իբրև պակասեր համբար ցորենոյ պաշարեցն, և քան զթնամեացն՝ տազնապ սովոյն առաւել նեղէր զնոսա. անդ Անատոլիոս այսպիսի ինչ հնարս եգիտ: Իբրու զի մասն մի քաղաքին մարտակից և թիկունք էին զօրացն Հռովմայեցւոց ¹⁴, որով և արտաքոյ պաշարմանս, յորում էր և Եւսեբիոս՝ մինչև երթեալ նորա յԱսորիս, որոյ և համբաւ անուան նորա յականջս զօրագլխին Հռովմայեցւոց հասեալ էր, յղեաց եցոյց նմա Անատոլիոս վասն որոց սատակէինն 'ի սովոյ յարգելանի անդ քաղաքին: Իսկ նա իբրև

Թուոց և չափոց երկրի և ուսմամբ աստեղաց, և ուսմամբ մաքու ման, և տեղեկութեամբ բարոյից, և ուսմամբ հռետորայութեամբ կատարեալ էր: Եւ վասն այսորիկ և զվարդապետութիւն կորգին Արիստոտելայ, որ էր յԱղեքսանդր քաղաքի, աղայեցին զնա քաղաքացիք՝ կացուցանել: Պատմեն իսկ զնմանէ բազում առաքինութիւն զոր գործեաց նա յԱղեքսանդր քաղաքի. 'ի ժամանակի իբրև էր պաշարեալ քաղաքն, և շուրջ պատեալ պահէին զնա զինուորքն, և պատուեալ լինէր նա յամենայն մարդոյ: Բայց վասն օրինակի ցուցանելոյ որ ինչ պատմի վասն նորա, յիշեցուցանեմ ես իր մի զոր գործեաց: Ասեն թէ 'ի ժամանակի իբրև պատեալ պաշարեալ էր քաղաքն 'ի Թշնամեաց անտի, պահասեաց անդ կերակուր արգելանց. բայց առաւել քան զպաշարուածն 'ի Թշնամեաց իրենցն՝ տազնապ սովոյն նեղեալ բռնապատէր զնոսա: Այլ իբրև էր անդ այրս այս, խորհեցաւ և գործեաց իբրև. զայս իրս: Իբրու զի մի մասն քաղաքին թիկունք էին և օգնական զօրացն Հռոմոց, և ընդ նոսին էր և Եւսեբէս, և ոչ էր նա արգելեալ 'ի քաղաքին. զի յայնմ ժամանակի մինչև երթեալ էր նորա 'ի կողմանս Ասորոյ, ընդ այնոսիկ էր նա՝ որ 'ի քաղաքին չէին արգելեալ, և առաքինութիւն մեծ և անուան անուանի ստացաւ նա առ զօրագլուխն Հռոմ.

տեղեկացաւ զբուցացն, խնդրեաց 'ի զօրագլխէ՝ անտի
Հոռոմոց իբրեւ 'ի շնորհս մեծի պարգևի՝ բարեւ այնո
ցիկ՝ որ 'ի Թշնամեաց անտի կամակար գայցեն 'ի հնա
զանդուութիւնս. և 'ի հանդիպել խնդրոյն յղեաց ան
դէն Եւսեբիոս և եցոյց Անատոլեայ: Իբրեւ գիտացնա
ղիտատումն, գումարեաց զժողով խորհրդեան Աղեք
սանդրացուց, և նախ զառաջինն ջանայր հաւանեցու
ցանել զնոսա՝ զի ձեռն տայցեն 'ի Հոռոմս բարեկամու
թեամբ: Սակայն իբրեւ ետես եթէ զայրադնեալք խրս
տանան նոքա ընդ բանսն, այլ չկարծեմ, ասէ, եթէ
և յայտ ոչ հաւանիցիք ինձ. խրատ տամ ձեզ Թողու
արտաքոյ քան զդուռն քաղաքիս զամենայն բերան
անպիտան՝ երթալ ուր և կամիցին, զպառաւունս,
զմանկտին և զծերս. և ընդէր ունիմք զնոսա առ մեզ
մեռանել զուր տարապարտուց. և կամ զորս խեղեալ
և ապականեալ իցեն մարմնով ընդէր սատակեմք 'ի
սովոյ. այլ արժան է մեզ զարս միայն և զերիտասար
դըս պահել, և 'ի նոսա բաշխել զկարեւոր մեր ցորեան՝
որք կարողքն են և բաւականք 'ի պահպանութիւն քա
ղաքիս: Եւ այսպիսի խորհրդով հաճեաց հաւանեցոյց
նա զժողովն. և ինքն յարուցեալ նախ վճիռ ետ՝ Թէ

մոց, և յղեաց եցոյց նմա Անատոլէս վասն այնոցիկ որ սատակէին
'ի սովոյ յարգելանի անդ քաղաքին: Իսկ նա իբրեւ տեղեկացաւ զբ
ուցացն, խնդրեաց 'ի զօրագլխէ անտի Հոռոմոց, ապրել այնոցիկ
որ քան և հնազանդին սոցա 'ի Թշնամեաց անտի իւրոց: Եւ իբրեւ
պարգևօք և մեծաւ շնորհիւ յանձն էառ նմա զօրագլուին, յղեաց
Եւսեբէս և եցոյց Անատոլեայ: Իսկ նա իբրեւ գիտաց զիտատումն
պարգևին, ժողովեաց նա զժողովն խորհրդեան աղէքսանդրացուց,
և նախ զառաջինն հաւանեցուցանէր զնոսա զի ձեռն տայցեն 'ի Հո
ռոմս բարեկամութեամբ: Իսկ իբրեւ ետես զնոսա Թէ խստացան ընդ
բանսն ընդ այնս և չառին յանձն, ասէ ցնոսա. գործեալ, որպէս
ինձ Թուի, Թէ յոյսմիկ դուք զիս ոչ բռնադատէք. և Թէ սոքա որ
անւարդօս են, որ անպիտանս են մեզ, այսինքն, պառաւունք
և մանկաբ, խրատ տամ ձեզ Թողուլ զնոսա արտաքոյ գրան քաղա
քիս, և երթիցեն ուր կամիցին. ընդէր ունիմք զնոսա առ մեզ զուր
տարապարտուց, զի մօտ 'ի մահ են. և կամ զորս հեղեալ և ապա
կանեալ են մարմնով իւրեանց՝ ընդէր սատակեմք զնոսա 'ի սովոյ.
այլ արժան է մեզ կերակրել զերիտասարդս և զկուսանս միայն, և
գնել զհամբարս ցորենոյ այնոցիկ որ կարող բաւական իցեն պա
հել զքաղաքս: Իբրեւ այսպիսեալ խորհրդով հաճեաց հաւանե
ցոյց զժողովուրդն: Եւ նախ զառաջինն եկաց նա և եհան 'ի քաղա
քէ անտի զամենայն ինչ որ միանգամ չէին պիտոյ մտանել 'ի հա

զամենեւեան որ միանգամ չէին կարող 'ի զէն, զարտ
և զկանայս մերժել հանել 'ի քաղաքէն. որոց թէպէտ
և մնացեալ էր 'ի քաղաքին՝ յոչինչ պիտանացուք,
յոյս ինչ կենաց չէր նոցա և սատակէին 'ի սովոյն: Եւ
իբրև միաբանեցին առ հասարակ ամենայն ժողովն
յայսմ խորհրդեան, գրեթէ զամենայն պաշտեալն
'ի քաղաքի անդ կեցոյց նա: Եւ նախ սկիզբն արար 'ի
մանկանց եկեղեցւոյ, ապա և այլոց որ էին 'ի քաղաքի
անդ թոյլ արար փախել յամենայն հասակէ՝ որով
ոչ միայն որոց վճռով ժողովոյն հրաման էր, այլ 'ի նո-
ցա պատճառս և զայլս բազումս զգեցուցանէին զաղտ
'ի զգեստս կանացիս և գիշերի 'ի հրամանէ փութոյ
նորա հանէին ընդ դուռն քաղաքին, և թողուն եր-
թալ առ զօրս Հռոմոց: Եւ անդ ընդունէր զնոսա Եւ-
սեբիոս, և իբրև զհայր և բժիշկ մեծաւ հոգաբար-
ձութեամբ և բժշկութեամբ հանգուցանէր զչարալը-
լուկ տանջեալսն յերկար արգելանէն: Զայսպիսի հո-
վիւս՝ յաստուածային անխորկութենէ անտի արժանի
եղև ունել մի ըստ միովէ եկեղեցին Լաւոդիկեցւոց-
որք յետ պատերազմիս փոխեցան յԱղեքսանդրեայ 'ի
քաղաքն Լաւոդիկեցւոց: Թէպէտ և ոչ բազում ինչ
գիրս եթող Անատոլիոս, այլ որչափ ինչ հասին առ-
մեզ 'ի նմանէ, մարթիմբ յայնց 'ի միտ առնուլ, զի

մար հանգիսի զօրացն, զարս և զկանայս, և մերժեաց զնոսա 'ի քա-
ղաքն անտի: Նա և ոչ թէպէտ և մնացեալ էին անպիտանք 'ի քա-
ղաքն անդ: յոյս ինչ կենաց չգտանէր նոցա, զի 'ի սովոյ սատակէին
նոցա: Եւ իբրև միաբանեցին առ հասարակ ամենայն մարդ այսմ
խորհրդեան, գրեթէ զամենայն մարդ որ 'ի քաղաքի անդ էին՝ կե-
ցոյց նա: Եւ նախ զառաջինն սկիզբն արար նա 'ի մանկանց եկեղե-
ցւոյ, և ապա զայլսն ևս որ էին 'ի քաղաքի անդ՝ յամենայն կողման
հրամայեաց փախել նոցա, ոչ միայն յայնտիսի որ խորհրդեալմբ
բանիւ արձակեցին զնոսա, այլ 'ի նոցա պատճառս զայլս բազումս
զգեցուցանէին զաղտ հանգերմ կանացիս, և 'ի գիշերի 'ի հրամա-
նէ փութոյ նորա ելանէին ընդ դուռն քաղաքին, և երթային առ
զօրս Հռոմոց, և անդ ընդունէր զնոսա Եւսեբիոս, և իբրև զայր և
բժիշկ մեծաւ հոգաբարձութեամբ և բժշկութեամբ հանգուցա-
նէր զնոսա, զի տանջեալք և չարչարեալք էին նոցա ընդ յերկար
արգելանէ անտի: Զայսպիսի հովիւս արժանի եղև ընդունել եկե-
ղեցին զաւոդիկեցւոց մի ըստ միովէ փութովն Աստուծոյ: Եւ յե-
այնր պատերազմի զոր ասացաք վասն նորա, եկին նոցա յԱղեք-
սանդ քաղաքն 'ի քաղաքն զաւոդիկեցւոց: Բազում խոստ եղեալ

կորսվի էր նա բանիւ և ճոխ բազմապատիկ հմտութեամբն, յորս մանաւանդ վասն Զատիկին վարդապետութիւնք են նորա. յորոց ի զատկական կանոնաց անտի Մնատուլայ ինչ արժան է համառօտագրել աստանօր:

Արդ յառաջնում տարւոջ, ասէ, զամսամուտ առաջնոյ ամսոյն՝ որ սկիզբն է բովանդակ ինն և տասնամեայ շրջանին, ըստ Եգիպտացւոց ի քսան և ի վեցերորդ աւուր Պամենոդ ամսեանն, իսկ ըստ Մակեդոնացւոց ի քսան և երկու Դիստրեայ, և որպէս Հռովմայեցիքն ասեն ի մետաւան յառաջ քան զԿաղանդացն Ապրիլի. և գտանի արդ արեգակն ի քսան և վեց Պամենոդ ամսեանն ոչ միայն ի հատածն առաջին զմուտ իւր արարեալ, այլ և զաւուրս չորս յառաջեալ ի նոյն: Այս իսկ հատածս է առաջին յերկոտասան մասնէն, յորում և հաւասարի տիւ գիշերոյ. և սա ինքն է սկիզբն ամսոց և գլուխ շրջանին ինն և տասնեկի, և սովոր են արձակուրդ զսա կոչել ընթացից Մոլորակաց: Իսկ այն ամիս՝ որ կանխէ զայս մասն, վերջին է ամսոցն և ի հատածն երկոտասաններորդ՝ և վերջին երկոտասանիցն մասանց և կատարած շրջանին մոլորակաց: Վասն այսորիկ որ միանգամ

է Անատուլայ մեծաւ փութով պնդութեամբ: Բայց զայս եւեթ ընկալաք մէք զոր ի նոցանէն կարեմք ուսանել, եթէ քանի կորովի եր նա բանիւ իւրով և բազում ուսմամբ իւրով և եղոյց իսկ և պատմեաց նա խօսիւք իւրովք, մանաւանդ վասն զատիկի զի ի նոցանէն արժան է մեզ յիշեցուցանել սակաւիկ մի այժմ: Այս ի կանոնաց անտի զոր եգ. Անատուլէս վասն զատիկի: Արդ ի նմին, ասէ, ի տարւոյ անգ. է նախ ամսագլուխ առաջին ամսոյն, զի է նա սկիզբն երկոտասան ամի, որ ըստ համարոյ եգիպտացւոց՝ է նա քսան և վեց Պեմանոդայ. իսկ Թուոյ ամսոց մակեդոնացւոց՝ քսան և երկու Արագայ, այսինքն մետաւաներորդ Արեգ ամսեանն: Բայց գտանի արեգակն ի քսան և վեց Պեմանոդայ, զի է նա քսան և երկու Ագարայ, ոչ միայն զի մասնելով մասնէ նա ի հատածն առաջին, այլ և զի ունի նա չորս աւուրս՝ որով գնաց նա. այս իսկ հատածս է առաջին միոյ յերկոտասան մասնէ, և ի սմա հաւասարի տիւ գիշերոյ. և սա ինքն սկիզբն ամսոց, և գլուխ ժամանակաց. որ շրջի և գայ ի տեղւոյ իւրում իննևտասն ամ. և որպէս սովոր են, ասեն բազումք ի նմա լուծանին ընթացք տատեղաց՝ որ կոչին մոլորեալք: Վասն զի չեն յայտնի: Իսկ այն ամիս որ առաջի նորա է, վերջին է նա ամսոցն և հատած երկոտասաներորդ, և մասն վերջին երկոտա-

յայսմ մասին զենն զամիսն առաջին, և զչորեքտասաներորդն զատկին 'ի ժամանակիս համարին, ոչ սակաւ վերիպէ նոցա ասեմք. և չէ իսկ այս մեր բանս, այլ 'ի Հրէիցն նախնեաց, և յառաջ քան զԲրիտոս ծանուցեալ և 'ի նոցանէ խնամով պահեալ: Գիտացին զայս Փիլոն, Յովսէպոս և Մուսէոս. և ոչ սղբա միայն, այլ և որ յոյժ կանուխ են քան զսոսա, երկողին նախնադոյնքն, Ագաթոբուլեանք, որք վարդապետքն անուանեցան. և Արիստաբուզոս իսկ անգամ, որ մի էր յեօթանասունից անտի, որ Թարգմանեցին զգիրս սուրբա Եբրայեցւոց՝ հրամանաւ Եղբայրասէրն Պտղոմեայ և հօր նորա, և զմեկնութիւն գրոց օրինացն Մովսիսի արարին վասն Թագաւորացս: Եւ 'ի լուծումն խնդրոցն՝ որ 'ի գիրս անդ Ելից, ասացին Թէ՝ Պարտք են հասարակաց ամենեցուն զենուլ զգատիկն յետ գարնանի հաւասարելոյ աւուրց տունջեան և գիշերոյ, յորժամ ընդմիջի ամիսն առաջին. և այս դէպ լինի՝ յորժամ արեգակն ընդ առաջին արեգակնային հատածն, կամ որ կենդանակերպն կոչեն չրջան՝ ընթանայ. իսկ Արիստաբուզ յաւելու Թէ վասն տօնի զատկին ոչ միայն արեգակն հարկ է անցանել ընդ զուգօրեայ հա-

սանիցն, և կատարած չրջանին աստեղաց որ կոչին միլորեալք: Վասն այսորիկ որ միանգամ յայսմ մասին զենն զամիսն առաջին, և զչորեքասաներորդ զատկին յայսմ ժամանակի համարին զնա, ոչ սակաւ ինչ հանձար իմաստութեան նոցա: Զէ իսկ մեր բանս այս, զի Հրէայքն այնորիկ որ յառաջ էին քան զԲրիտոս, գիտէին զոս և պահէին. և կարեմք մեք ուսանել մանաւանդ վասն այսորիկ յոյնացանէ որ ասացին, Փիլոն և Յովսէպոս և Մուսէոս. և ոչ 'ի սոցանէ միայն, այլ և յայնցանէ որ յոյժ կանուխ են քան զնոսա, յերկու մարդոց անտի որ երկողեան Բարեթողութ յորոքեալ էին, այնքի որ անուանեալ կոչին գպիրք, այն որ Արիստաբուզեայ. այն որ 'ի Պենագայ քաղաքէն էր, այն որ ընդ եօթանասունն էր՝ որ Թարգմանեցին զգիրս սուրբա հեբրայեցւոց Պաղոմեայ Փիղագաթոսեայ և հօր նորա, և զմեկնութիւն գրոց օրինացն Մովսիսի արարին սղբա Թագաւորացն: Եւ իբրեւ լուծանէին նոքա մը միանգամ ընդ ըննին մտեալ էին 'ի գպրութեանն Ելից ասացին, Թէ պարտ է ամենայն մարդոյ զենուլ զգատիկն հաւասարութեամբ յետ հասարակաց առընջեան և գիշերոյ յԱգար, յորժամ ընդմիջի ամիսն առաջին. 'ի սոյն այս ժամանակ գտանի, որ է նա հատած առաջին արեգակն: Իսկ Արիստաբուզոս յաւելու և ասէ, Թէ ասն զատկի 'ի հարկէ ոչ միայն մինչեւ զնայ արեգակն 'ի հատածն առաջին, յորժամ հաւասարի արեւն գիշերոյն:

տաճն, այլ և լուսնի: Արդ կրկին են զուգորեայ հա-
տաժքն, մին գարնանային, միւսն աշնանային, յորս
չափեալ են ժամանակքն ընդ միմեանս հաւասարու-
թեամբ և սահմանեցաւ օր զատկաց 'ի չորեքտասա-
ներորդ ամսոյն զկնի երեկորոյն, զի 'ի նմա կայ լուսին
ընդդէմ արեգական տրամաշափ, որպէս է տեսանել
'ի լրանալ լուսնի: Արդ յորժամ արեգակն 'ի գարնա-
նային զուգորեայ հատաճն հանդիպի, լուսինն 'ի հար-
կէ յաշնանային հասարակածի կայ: Գիտեմ և այլ
բազում ինչ ասացեալ 'ի նոցանէ, յորոց կէս մի հա-
ւանական միայն, և կէս մի հաստատուն ցուցիւք և օ-
րինակօք հաւաստեալ, որով ջանան ցուցանել յայտ-
նապէս վասն զատկին և վասն բազարձակերաց տօնին
թէ պարտ է լինել զկնի հաւասարելոյ տունջեան և
գիշերոյ: Բայց թողում անդր զայս ամենայն յաճա-
խութիւնս ապացուցութեանց, և զի բարձաւ քօղն՝
որ եղեալ էր 'ի վերայ օրինաց Մովսիսի, և այսուհե-
տե բացաւ երեսօք զՔրիստոս և զվարդապետութիւնն
իւր և զչարհարանս իբրեւ ընդ հայելի տեսանեմք:
Այլ զի ամիսն առաջին առ երբայեցիս յայնժամ է,
յորժամ հաւասարի տիւն գիշերոյ, զայս և վարդա-
պետութիւն Ննովքայ հաստատէ:

Բայց հաստատի երկիցս անգամ յազար և իլուշ, այսինքն՝
յարեգ և 'ի հոռի, և չափեալ են կշռով ժամանակքն ընդ միմեանս
հաւասարութեամբ: Տուաւ իսկ օրն զատկաց 'ի չորեքտասներորդ
ամսոյն զկնի յերեկորոյն. զի 'ի նմա կայ լուսինն ընդդէմ արեգա-
կանն հաւասարութեամբ չափով կշռով, որպէս և կարեմք ուսա-
նել: Իսկ յորժամ ընու լուսինն, լինի այնուհետե կալ հանգեալ մի-
մեանց. արեգակն յայն հատաճն առաջին, յորժամ հաւասարի տիւն
գիշերոյն յազար, և լուսինն 'ի հարկէ 'ի միւսն ևս հասած յոր-
ժամ հաւասարի տիւն գիշերոյն 'ի լուշ: Գիտեմ ես այլ բազում
որ ասացեալ է նորա հաւանութեամբ և օրինակօք ցուցանելիք որ
վասն տեսն մերոյ, զի նոքօք կամեցաւ ցուցանել վասն տօնին բա-
զարձակերաց զատկի, թէ պիտոյ էր լինել զկնի հաւասարելոյ
տունջեան և գիշերոյ: Բայց թողում անգր որ իբրեւ զպսպիսի ա-
ռակս օրինակաց. զի բարձաւ 'ի նոցանէ քօղն որ եղեալ էր 'ի վե-
րայ օրինաց Մովսիսի. և այսուհետե բացաւ երեսօք զՔրիստոս և
զվարդապետութիւնն իւր իբրեւ ընդ հայելի տեսանեմք: Այլ եթէ
ամիսն առաջին առ հերոյեցիս յայնժամ է յորժամ հաւասարի
տիւն գիշերոյ: Զայս և վարդապետութիւնն Ննովքայ հաստատէ:
Սոյն իսկ այս Անտուղիս առաներորդ խօսս եթող վասն վարդապե-

Իսկ սոյն սա Անատոլիս տառն գիրս Թուաբանական ներածութեան, և զայլ յիշատակս հանապազորդ իւրոց բազմահմուտ պարապմանց և Թեակոխեղոյն յուսումն վարդապետութեան գրոց սրբոց եթող մեզ: Ի սորա վերայ եզ զձեռն եպիսկոպոսութեան յառաջագոյն Թէոփեկնոս եպիսկոպոս Կեսարիոյ Պաղեստինացւոց, զի փոյթ յանձին կալաւ նա Թողուլ զնա եպիսկոպոս զկնի իւր յեկեղեցւոյ յայնմիկ, և փոքր մի ժամանակս երկոքին 'ի միասին կացին յառաջնորդութեան եկեղեցւոյն: Եւ իբրեւ կոչեցան նոքա յԱնտիոք 'ի ժողովն վասն Պողոսի, և անցանէր նա ընդ քաղաքն Լաւողիկեցւոց՝ բուռն հարին զնմանէ եղբարքն և արգելին անդէն յետ մահուն Եւսեբի:

Եւ իբրեւ փոխեցաւ 'ի կենաց Անատոլիոս, եկաց յեկեղեցւոյ անդ նոցա Ստեփանոս վերջին՝ նախ քան զհալածանսն: Իմաստասիրական գիտութեամբն և հեղինական վարժիւք զարմանալի էր ոա ամենեցուն, այլ ոչ նոյնպէս և հաւատովքն առ Աստուած, որ և 'ի ժամանակի առաջիկայ հալածանացն յանդիմանեալ կշտամբեցաւ, զի նենգաւոր էր և վատ և անարի և ոչ փիլիսոփոս ճշմարտութեամբ: Այլ ոչ եթէ վասն այնորիկ ինչ տապալէին իրք եկեղեցւոյն, զի անդէն ուղղեալ հաստատեաց զայն յառ Աստուծոյ փրկչէն ամենեցուն կարգեալն նոցա եպիսկոպոս Թէոդոտոս, 'ի

առութեան Թուոց. և այլ օրինակս զհանապազորդութեան իւրոյ. և զԹեակոխեղոյն յուսումն վարդապետութեանն Աստուծոյ. 'ի սորա վերայ եզ զձեռն զեպիսկոպոսութեան յառաջագոյն Թէոփեկնոս եպիսկոպոս Կեսարիոյ պաղեստինացւոց, զի փոյթ յանձին կալաւ նա Թողուլ զնա եպիսկոպոս զկնի իւր յետ մահուն իւրոյ յեկեղեցւոյն յայնմիկ յորում եկաց նա: Եւ փոքր մի ժամանակս երկոքին 'ի միասին կացին յեկեղեցին յայն: Այլ իբրեւ կոչեցան նոքա յԱնտիոք 'ի ժողովն վասն Պողոսի. իբրեւ անցանէր նա ընդ քաղաքն Լաւողիկեցւոց, բուռն հարին զնմանէ եղբարքն, և արգելին անդէն յետ մահուն Եւսեբի: Իսկ իբրեւ ել յաշխարհէ աստի Անատոլոս, եկաց յեկեղեցւոյ անդ նոցա Ստեփանոս 'ի ժամանակի վերջին հալածանացն: Իայց յաղանգն փիլիսոփայութեան և այլովք ուսմամբք յունաց զարմանալին զնմանէ բազումք: Այլ հաւատովք առ Աստուած այնպէս ուղիղ էր, զի 'ի ժամանակի հալածանացն յանդիմանեալ կշտամբեցաւ այրն այն, զի նենգաւոր էր և չար և երկչոտ և ոչ փիլիսոփոս ճշմարտութեան. այլ ոչ եթէ վասն սորա ինչ տապալեալ լինէին իրք եկեղեցւոյն, զի հաստատեցան

ձեռն գործոց ճշմարտեալ արգեամբք զանուն իւր և զեպիսկոպոսի։ Զի յարուեստս բժշկականին՝ ՚ի մարմնոց դաբմանս առաջին էր նա քան զբազումս գիտութեամբն, իսկ ՚ի խնամս հոգաբարձութեան հոգւոց՝ ոչ գոյր այլ զք նման նմա, մարդասիրութեամբն, միամիտ բարեսիրութեամբն, վշտակից փութոյն յօգնականութիւն կարօտելոց։ Նոյն և յաստուածային հրահանգս վարդապետութեան վարժ էր նա և կիրթ։ Այսպիսի զք ահա եկաց սա։

Իսկ ՚ի Կեսարիա Պաղեստինացւոց յետ մահուն Քէոտեկնոսի՝ որ մեծախնամ փութով վարեաց զեպիսկոպոսութիւն իւր, կալաւ զաթոռն Ագաբիոս, զորոյ զբազմավաստակ աշխատութիւնս և զբարեսէր հոգաբարձութիւն հաւատացեալ ինքեան հօտին, և զառաքածն բաշխոյս առ ամենայն զք, և մանաւանդ առ աղքատս ժողովրդեանն՝ հաւաստեալ գիտացաւ։ Ի սորա աւուրս եկաց Պամփիլոս կորովի բաւիւր, և վարուք և կենօք ճշմարիտ փիլիսոփայ, երիցութեամբ եկեղեցւոյն ախորիկ պատուեալ։ Այլ թէ որպիսի զք էր սա և ուստի, ոչ փոքր ինչ և սուղ բաւիւր կարեմք ցուցանել զայն. այլ մի ըստ միովէ վասն կենաց նորա, վասն վարժիցն կարգելոց առ ՚ի նմանէ, և վասն բազմադիմի պատեբազմանց՝ զոր համբեր նա

յԱստուծոյ փրկէն ամենայնի։ Ի ժամանակի իբրեւ եկաց յեկեղեցւոյ անգ նոցա եպիսկոպոս Քէոդատոս. և նովն իբրք հաստատեաց նա զանուն իւր և զանուն եպիսկոպոսին, լի խնատութեամբ և բժշկութեամբ մարմնոյն գլխաւոր էր և առաջին։ Իսկ բժշկութեամբ ոգւոց ոչ գոյր այլ մարդ նման նմա, զի օգորմութեամբ փոյթ էր և պնդութեամբ վշտանայր նա ընդ այնոսիկ իբրեւ ՚ի շահօգտութեան նոցա. յոյժ իսկ սրազեալ էր նա ընդ վարդապետութիւն աստուածապաշտութեանն։ Իսկ ՚ի Կեսարիա պաղեստինացւոց Քէոտեկնոս մեծաւ պնդութեամբ վարեաց զեպիսկոպոսութիւնն։ Եւ կալաւ զկնի նորա Ագաբէս, այն որ յոյժ պատասկէր և պնդութեամբ ունէր զհոգաբարձութիւնն վասն առաջնորդութեան ժողովրդեանն, և ձերբ առնողութեան հոգայր նա վասն ամենայն ուրաք մանաւանդ վասն աղքատաց։ Ի սորա իսկ յաւուրս գիտեմք մեք զի էր նա անգ Պամփիլոս այր կորովի բաւիւր, և զօրծով իւրով էր նա փիլիսոփայ ճշմարտութեան. և էր երեց եկեղեցւոյն նոցա։ Այլ թէ զիարդ էր նա, կամ օւստի, ոչ փոքր ճառիւք կարեմք ցուցանել զնմանէ. զի վասն ամենայն գործոց նորա, և վասն վարդապետութեանն յորում կայր նա, և վասն պատեբազման զոր

ԳԼՈՒԽ ԼԲ.

Որ վասն առ մերովս ժամանակաւ ճաղկեոց եկեղեցական մարդկան. և քէ ո՛չք ՚ի նոցանէ կացին մնացին միմէ, և յաւեր եկեղեցեացն:

Ընդ այն ժամանակս կեցեալ Փելլըս ՚ի գլուխ եկեղեցւոյն Հռովմայեցւոց զամս Հինգ, յետ նորա կալաւ զաթոռն Եւտիքիանոս. որ զամիսս տասն միայն տեւալ ՚ի նոյն, եթող զայն Գայիոսի՝ որ տեւալ բաւեաց մինչև յաւուրս մեր: Եւ սորա կեցեալ զամս հնգեւտասան յառաջնորդութեան անդ իւրում, կալաւ զկնի նորա Մարկեղինոս, առ որով եղէն և հայաւ ծանըն: Ի սոցա աւուրս՝ Անտիոքացւոց եկեղեցւոյն զեպիսկոպոսութիւնն զկնի Դոմնեայ կալաւ Տիմոթէոս, և յետ սորա Եիրեղ: Առ սովաւ ծանեալ զԴորոթէոս երէց Անտիոքացւոց եկեղեցւոյն, զայր բանիբուն. և զի փոյթ էր նա և սիրող աստուածեղէն առաքից և կիրթ յԵբրայականին՝ վասն որոյ և բազում դիտութեամբ զնոցին իսկ զքնագիրսն աստուածաշունչ մատենիցն ընթեռնոյր անսպթաբ: Ազատական առեալ էր նորա դաստիարակութիւն, և ՚ի մանկու-

Երեսներոյ. վասն մարդկան մանկանց եկեղեցոյ, որ փաստարեցան յառարս մեր. և քէ ո՛րք ՚ի նոցանէ մնացին միմէ յանի եկեղեցեացն որ եղև յառարս հալածեալացն:

Ընդ այն ժամանակս իբրեւ եկաց յեկեղեցւոյն անդ հռոմոյեցւոց Փելլըս զհինգ ամ, կալաւ զկնի նորա Եւտիքիանոս: Իբրեւ կաց և սա ևս զեւթն ամիսս, եթող զտեղին իւր Գայիոսեայ. սա յաւուրս մեր եղև: Եւ իբրեւ եկաց և սա ևս հնգեւտասան ամ, կալաւ զկնի նորա Մարկեղինոս. սա որ հասին սմա հալածանքն: Եւ յաւուրս նոցուն վարեաց իսկ զեպիսկոպոսութիւնն անտիոքացւոց զկնի Դոմնեայ՝ Տիմոթէոս, և զկնի սորա կալաւ Կանդեղեղոս: Եւ ՚ի սորա յաւուրս գիտացաւ մեք, զի էր երէց յեկեղեցւոյն անտիոքացւոց Դորոթէոս՝ այր կորովի բանիւք, և ունէր նա զհոգաբարձութիւն գրոց Աստուծոյ. և փոյթ յանձին կալաւ նա վասն հեբրայեցի լեզուի, և զգիրս հեբրայեցիս ընթեռնոյր նա իմաստութեամբ հանձարով: Բայց կորովի էր նա յառաջագոյն և յաւուրս

Թե՛նէ հետէ յուսումն մակացութեան հելլենականին ոչինչ անմասն. այլ 'ի բնէ անտի և 'ի ծնէ ներքինի էր, ընդ որ Թագաւորն իբրև ընդ սքանչելիս զարմացեալ՝ մերձեցոյց զնա առ ինքն, և պատուեալ վերակացու կարգեաց 'ի վերայ Ժիրանաներկացն Պափեայ՝ որ առ Տիրոսիւ. Զսա լուաք մեք շատ իսկ հմտութեամբ մեկնելով զգիրս սուրբս՝ յեկեղեցւոյ: Իսկ զկնիկիւրդի Տիրանոս առաջնորդեաց եկեղեցւոյն Անտիոքացւոց, առ որով յաճախեցին յափշտակութիւնք և աւեր եկեղեցեաց, իսկ 'ի Լաոդիկեցւոց եկեղեցւոյ յետ Սոկրատայ՝ Եւսեբիոս կայաւ զեպիսկոպոսութիւն, որ յԱղեքսանդրեայ քաղաքէն էր, և պատճառք փոխելոյ նորա 'ի հայրենի երկրէն այսր՝ եղեն իրք Պօղոսի Սամոստացւոյն. զի իբրև գայր նա վասն այսորիկ յԱսորիս, արգելաւ 'ի փութոտ սիրողաց բանին Աստուծոյ չղառնալ անդրէն յաշխարհ իւր, որ և առ մօք գանձ ցանկալի ծանուցաւ աստուածպաշտութեան, զոր և 'ի բանից անտի Դիոնիսեայ 'ի վեր անդր կանուխ 'ի մէնջ եգեղոց՝ 'ի միտ առնուէ: Որում և յաջորդեաց Անատոլիոս, բարին՝ որպէս ասեն, բարւոյն յաջորդեալ, որ և ինքն ծննդեամբ Աղեքսանդրացի էր: Սա բանիւ և կրթութեամբ հելլենականին իմաստ

իմաստութեան յունաց. Այլ բնութեամբ իւրով էր սա ներքինի, այսպէս իսկ էր նա 'ի բուն ծնէ իւրմէ. և Թագաւորն վասն սքանչելեաց մերձեցոյց զնա առ ինքն. և իբրև պատուի իշխան վերակացու աստիկան 'ի վերայ Ժիրանաներկացն որ են 'ի Մուր քաղաքի կացոյց զնա յառաջագոյն: Ի սմանէ լուաք սակաւիկ մի 'ի Ժամանակի իբրև մեկնէր զգիրս Աստուծոյ յեկեղեցւոյ: Իսկ զկնիկ Կանդիդեղոսեայ՝ Տերինանոս առաջնորդեաց եկեղեցւոյն անտիոքացւոց. և զկնի Սոկրատեայ եկաց յեկեղեցւոյ անդ Լաոդիկեցւոց Եւսեբիոս որ էր յԱղեքսանդր քաղաքէ: Բայց պատճառք գալոյ նորա այս է. իբրք Պաւղոս շարժողացւոյ եղեն, զի վասն նորա եկն նա 'ի կոլմնոս Ասորեաց, և արգելաւ նա 'ի մարդոց պիտանեաց որ էին աստ՝ զի մի գարձիք նա յաշխարհ իւր. զի փոյթ պնդութեան յանձին ունէին նոքա վասն բանին Աստուծոյ: Սոյն իսկ սա սիրելի է յաւուրս մեր իւրոց աստուածապաշտութեան: Բայց զիւրին է մեզ ուսանել 'ի բանից անտի Դիոնիսեայ, զորս յառաջագոյն եգեալ է մեր: Զի Անատոլէս կալաւ զկնի Եւսեբի. և եկաց այր քաջ զկնի առն քաջի: Նաև ինքն Անատոլէս էր նա աղեքսանդրացի ազգաւ: Բայց բանիւ և ուսմամբ փիլիսոփայութեան յունաց գլխաւոր էր նա առաւել բան զամենայն ընտրեալն որ եղեն յաւուրս մեր. զի համարովք

տառիրութեան գլուխ և իշխան, և քան զամենեսեան
որ յաւուրս մեր կացին իմաստնադոյն հաւատացեալ-
'ի համարողութեան, յերկրաչափականին, յաստղա-
բաշխութեան, 'ի տրամախօսական վարժս և 'ի բնա-
գիտական տեսութիւնս և 'ի հռետորականին և 'ի հա-
մայն իսկ մակացութիւնս 'ի ծայրն էր ժամանեալ,
վասն որոյ և աղաչեալ յԱղէքսանդրացւոց կարգել
նոցա 'ի քաղաքին վարժոց Արիստոտելական իմաստա-
սիրութեան: Բազում ինչ գործս լաւութեան պատ-
մեն զնմանէ գործեալ յԱղէքսանդրիա 'ի պաշարման
անդ Բրուքինոնի, յորում և նախապատիւ մեծարէր
նա յիշխանս քաղաքին: Բայց օրինակի վասն նշանա-
գրեցից ինչ մի. իբրև պակասէր համբար ցորենոյ պա-
շարեւոյն, և քան զթշնամեացն՝ տագնապ սովոյն ա-
ռուել նեղէր զնոսա. անդ Անատոլիոս այսպիսի ինչ
հնարս եգիտ: Իբրու զի մասն մի քաղաքին մարտա-
կից և թիկունք էին զօրացն Հռովմայեցւոց¹⁴, որով և
արտաքոյ պաշարմանս, յորում էր և Եւսեբիոս՝ մինչեւ
երթեալ նորա յԱսորիս, որոյ և համբաւ անուան նո-
րա յականջս զօրագլխին Հռովմայեցւոց հասեալ էր,
յղեաց եցոյց նմա Անատոլիոս վասն որոց սատակէին
'ի սովոյ յարգելանի անդ քաղաքին: Իսկ նա իբրև

Թուոց և չափոց երկրի և ուսմամբ աստեղաց, և ուսմամբ մզա-
ման, և տեղեկութեամբ բարոյից, և ուսմամբ հռետորայութեամբ
կատարեալ էր: Եւ վասն այսորիկ և զվարդապետութիւն կարգին
Արիստոտելոյ, որ էր յԱղէքսանդր քաղաքի, աղաչեցին զնա քաղա-
քացիքն՝ կացուցանել: Պատմեն իսկ զնմանէ բազում առաքինու-
թիւն զոր գործեաց նա յԱղէքսանդր քաղաքի. 'ի ժամանակի իբ-
րև էր պաշարեալ քաղաքն, և շուրջ պատեալ պահէին զնա զի-
նուորքն, և պատուեալ լինէր նա յամենայն մարդոյ: Բայց վասն
օրինակի ցուցանելոյ որ ինչ պատմի վասն նորա, յիշեցուցանեմ ես
իւր մի զոր գործեաց: Ասեն թէ 'ի ժամանակի իբրև պատեալ պա-
շարեալ էր քաղաքն 'ի Թշնամեաց անտի, պակասեաց անդ կերա-
կուր արգեանց. բայց առաւել քան զպաշարումն 'ի Թշնամեաց իւ-
րեանց՝ տագնապ սովոյն նեղեալ բռնադատէր զնոսա: Եւ իբրև էր
անդ այլս այս, խորհեցաւ և գործեաց իբրև. զայս իրա: Իբրու զի
մի մասն քաղաքին թիկունք էին և օգնական զօրացն Հռոմոց, և
ընդ նոսին էր և Եւսեբէս, և ոչ էր նա արգելեալ 'ի քաղաքին. զի
յայնմ ժամանակի մինչեւ երթեալ էր նորա 'ի կողմանս Ասորոյ,
ընդ այնոսիկ էր նա՝ որ 'ի քաղաքին չէին արգելեալ և առաքինու-
թիւն մեծ և անուան անուանի ստացաւ նա առ զօրագլուխն Հռոմ.

տեղեկացաւ զրուցացն, խնդրեաց 'ի զօրագլխէ անտի
Հռոմոց իբրեւ 'ի շնորհս մեծի պարգևի՝ թալրել այնոց
ցիկ՝ որ 'ի Թշնամեաց անտի կամակար գայցեն 'ի հնա-
զանդութիւն. և 'ի հանդիպել խնդրոյն յդեաց ան-
դէն Եւսեբիոս և եցոյց Անատոլեայ: Իբրեւ գիտացնա
զխոստումն, գումարեաց զժողով խորհրդեան Աղեք-
սանդարցւոց, և նախ զառաջինն ջանայր հաւանեցու-
ցանել զնոսա՝ զի ձեռն տայցեն 'ի Հռոմն բարեկամու-
թեամբ: Սակայն իբրեւ ետես եթէ զայրազնեալք խըւ
տանան նորա ընդ բանն, այլ չկարծեմ, ասէ, եթէ
և յայտմ ոչ հաւանիցիք ինձ. խրատ տամ ձեզ Թողու-
արտաքոյ քան զդուռն քաղաքիս զամենայն բերան
անպիտան՝ երթալ ուր և կամիցին, զպառաւունս,
զմանկտին և զծերս. և ընդէր ունիմք զնոսա առ մեզ
մեռանել զուր տարապարտուց. և կամ զորս խեղեալ
և ապականեալ իցեն մարմնով ընդէր սատակեմք 'ի
սովոյ. այլ արժան է մեզ զարս միայն և զերիտասար-
դըս պահել, և 'ի նոսա բաշխել զկարեւոր մեր ցորեան՝
որք կարողքն են և բաւականք 'ի պահպանութիւն քա-
ղաքիս: Եւ այսպիսի խորհրդով հաճեաց հաւանեցոյց
նա զժողովն. և ինքն յարուցեալ նախ վճիռ ետ՝ թէ

մոց, և յդեաց եցոյց նմա Անատոլէս վասն այնոցիկ որ ստակէինն
'ի սովոյ յարգելանի անդ քաղաքին: Իսկ նա իբրեւ տեղեկացաւ զը-
րուցացն, խնդրեաց 'ի զօրագլխէ անտի Հռոմոց, ապրել այնոցիկ
որ քան և հնազանդին սոցա 'ի Թշնամեաց անտի իւրոց: Եւ իբրեւ
պարգևք և մեծաւ շնորհիւ յանձն էառ նմա զօրագլուխն, յդեաց
Եւսեբէս և եցոյց Անատոլեայ: Իսկ նա իբրեւ գիտաց զխոստումն
պարգևին, ժողովեաց նա զժողովն խորհրդեան աղէքսանդարցւոց,
և նախ զառաջինն հաւանեցուցանէր զնոսա զի ձեռն տայցեն 'ի Հռ-
ոմն բարեկամութեամբ: Իսկ իբրեւ ետես զնոսա թէ խառացան ընդ
բանն ընդ այնս և չառին յանձն, ասէ ցնոսա. գարձեալ, որպէս
ինձ Թուի, թէ յայտմիկ գուր զիս ոչ բռնադատեք. և թէ սոքա որ
աւելորդս են, որ անպիտանս են մեզ, այսինքն, պառաւունք և
մանկաի, խրատ տամ ձեզ Թողուլ զնոսա արտաքոյ դրան քաղա-
քիս, և երթիցին ուր կամիցին. ընդէր ունիմք զնոսա առ մեզ զուր
տարապարտուց, զի մօտ 'ի մահ են. և կամ զորս չեղեալ և ապա-
կանեալ են մարմնով իւրեանց՝ ընդէր ստակեմք զնոսա 'ի սովոյ.
այլ արժան է մեզ կերակրել զերիտասարդս և զկուսանս միայն, և
զնել զհամբարս ցորենոյ այնոցիկ որ կարող բաւական իցեն պա-
հել զքաղաքս: Իբրեւ այսպիսեաւ խորհրդովք հաճեաց հաւանե-
ցոյց զժողովուրդն: Եւ նախ զառաջինն եկաց նա և եհան 'ի քաղա-
քէ անտի զամենայն ինչ որ միանգամ չէին պիտոյ մտանել 'ի հա-

զամեննոեան որ միանգամ չէին կարող 'ի զէն, զարտ
և զկանայս մերժել հանել 'ի քաղաքէն. որոց թէպէտ
և մնացեալ էր 'ի քաղաքին՝ յոչինչ պիտանացուք,
յոյս ինչ կենաց չէր նոցա և սատակէին 'ի սովոյն: Եւ
իբրեւ միաբանեցին առ հասարակ ամենայն ժողովն
յայսմ խորհրդեան, գրեթէ զամենայն պաշարեալն
'ի քաղաքի անդ կեցոյց նա: Եւ նախ սկիզբն արար 'ի
մանկանց եկեղեցւոյ, ապա և այլոց որ էին 'ի քաղաքի
անդ թոյլ արար փախչել յամենայն հասակէ՝ որով
ոչ միայն որոց վճռով ժողովոյն հրաման էր, այլ 'ի նո-
ցա պատճառս և զայլս բազումս զգեցուցանէին զաղտ
'ի զգեստս կանացիս և գիշերի 'ի հրամանէ փութոյ
նորա հանէին ընդ դռնն քաղաքին, և թողուն եր-
թալ առ զօրս Հռոմոց, Եւ անդ ընդունէր զնոսա Եւ-
սեբիոս, և իբրեւ զհայր և բժիշկ մեծաւ հոգաբար-
ձութեամբ և բժշկութեամբ հանգուցանէր զչարալը-
լուկ տանջեալն յերկար արգելանէն: Զայսպիսի հո-
վիւս՝ յաստուածային ակնարկութենէ անտի արժանի
եղև ունել մի ըստ միոջն եկեղեցին Լաւողիկեցւոց-
որք յետ պատերազմիս փոխեցան յԱղէքսանդրեայ 'ի
քաղաքն Լաւողիկեցւոց: Թէպէտ և ոչ բազում ինչ
գիրս եթող Մնատորիոս, այլ որչափ ինչ հասին առ
մեզ 'ի նմանէ, մարթիմբ յայնց 'ի միտ առնուլ, զի

մար հանգիսի զօրացն, զարս և զկանայս, և մերժեաց զնոսա 'ի քա-
ղաքէ անտի: Նա և ոչ թէպէտ և մնացեալ էին անտիտանք 'ի քա-
ղաքի անդ, յոյս ինչ կենաց չգտանէր նոցա, զի 'ի սովոյ սատակէին
նոցա: Եւ իբրեւ միաբանեցին առ հասարակ ամենայն մարդ այսմ
խորհրդեան, գրեթէ զամենայն մարդ որ 'ի քաղաքի անդ էին՝ կե-
ցոյց նա: Եւ նախ զառաջինն սկիզբն արար նա 'ի մանկանց եկեղե-
ցւոյ, և ապա զայլսն ևս որ էին 'ի քաղաքի անդ՝ յամենայն կողմնս
հրամայեաց փախչել նոցա, ոչ միայն յայնոսիկ որ խորհրդեամբն
բանիւ արձակեցին զնոսա, այլ 'ի նոցա պատճառս զայլս բազումս
զգեցուցանէին զաղտ հանգերձս կանացիս, և 'ի գիշերի 'ի հրամա-
նէ փութոյ նորա ելանէին ընդ դռնն քաղաքին, և երթոյն առ
զօրս Հռոմոց, և անդ ընդունէր զնոսա Եւսեբիոս, և իբրեւ զայր և
բժիշկ մեծաւ հոգաբարձութեամբ և բժշկութեամբ հանգուցա-
նէր զնոսա, զի տանջեալք և չարարեալք էին նոցա ընդ յերկար
արգելանէ անտի: Զայսպիսի հովիւս արժանի եղև ընդունել եկե-
ղեցին զաւողիկեցւոց մի ըստ միոջն փութոյն Առաքուծոց: Եւ յե-
այնր պատերազմի զոր ասացաք վասն նորա, եկին նոցա յԱղէք-
սանդր քաղաք 'ի քաղաքն զաւողիկեցւոց: Բազում խոսս եղեալ

կորովի էր նա բանիւ և ճոխ բազմապատիկ հմու-
թեամբն, յորս մանաւանդ վասն Զատկին վարդապե-
տութիւնը են նորա. յորոց ի զատկական կանոնաց
անտի Միատուլեայ ինչ արժան է համառօտագրել
աստանօր:

Արդ յառաջնում տարւոյ, ասէ, զամնամուտ ա-
ռաջնոյ ամսոյն՝ որ սկիզբն է բովանդակ ինն և տաս-
նամեայ շրջանին, ըստ Եգիպտացւոց 'ի քսան և 'ի վե-
ցերորդ աւուր Պամենոդ ամեանն, իսկ ըստ Մակե-
դոնացւոց 'ի քսան և երկու Դիստրեայ, և որպէս
Հռովմայեցիքն ասեն 'ի մետասան յառաջ քան զկա-
ղանդացն Ալքրիլի. և գտանի արդ արեգակն 'ի քսան
և վեց Պամենոդ ամեանն ոչ միայն 'ի հատածն ա-
ռաջին զմուտ իւր արարեալ, այլ և զաւուրս չորս յա-
ռաջեալ 'ի նոյն: Այս իսկ հատածս է առաջին յեր-
կոտասան մասնէն, յորում և հաւասարի տիւ գիշե-
րոյ. և սա ինքն է սկիզբն ամսոց և գլուխ շրջանին ինն
և տասնեկի, և սովոր են արձակուրդ զսա կոչել ըն-
թացից Մոլորակաց: Իսկ այն ամիս՝ որ կանխէ զայս
մասն, վերջին է ամսոցն և 'ի հատածն երկոտասա-
ներորդ՝ և վերջին երկոտասանիցն մասանց և կատա-
րած շրջանին մոլորակաց: Վասն այսորիկ որ միանգամ

է Անտաղեայ մեծաւ փութով պնդութեամբ: Բայց զայն և եթ
ընկալաք մեք զոր 'ի նոցանէն կարեմք ուսանել, եթէ քանի կորովի
էր նա բանիւ իւրով և բազում ուսմամբ իւրով և եղոյց իսկ և պատ-
մեաց նա խօսիւք իւրովք, մանաւանդ վասն զատկի զի 'ի նոցանէն
արժան է մեզ յիշեցուցանել սակաւիկ մի այժմ: Այս 'ի կանոնաց
անտի զոր եգ. Անտաղէս վասն զատկի: Արդ 'ի նմին, ասէ, 'ի տար-
ւոյ անդ է նախ ամնապղութի առաջին ամսոյն, զի է նա սկիզբն եր-
կոտասան ամի, որ ըստ համարոյ եգիպտացւոց է նա քսան և վեց
Պեմանոգայ. իսկ Թուոյ ամսոց մակեդոնացւոց՝ քսան և երկու Ա-
րագայ, այսինքն մետատաներորդ Արեգ ամեանն: Բայց գտանի ա-
րեգակն 'ի քսան և վեց Պեմանոգայ, զի է նա քսան և երկու Ա-
րագայ, ոչ միայն զի մտանելով մտանէ նա 'ի հատածն առաջին. այլ
և զի ունի նա չորս աւուրս՝ որով գնաց նա. այս իսկ հատածս է
առաջին միոյ յերկոտասան մասնէ, և 'ի սմա հաւասարի տիւ գիշե-
րոյ. և սա ինքն սկիզբն ամսոց, և գլուխ ժամանակաց. որ շրջի և
զայ 'ի տեղւոյ իւրում իննևտասն ամ. և որպէս սովոր են, ասեն
բազումք 'ի նմա լուծանին ընթացք տուեղաց՝ որ կոչին մոլորեալք.
վասն զի չեն յայտնի: Իսկ այն ամիս որ առաջի նորա է, վերջին է
նա ամսոցն և հաաած երկոտասաներորդ, և մասն վերջին երկոտա-

յայսմ մասին գնեն զամիսն առաջին, և զչորեքտասաներորդն զատկին 'ի ժամանակիս համարին, ոչ սակա վերիպել նոցա ասեմք. և չէ իսկ այս մեր բանս, այլ 'ի Հրէիցն նախնեաց, և յառաջ քան զԲրիստոս ծանուցեալ և 'ի նոցանէ խնամով պահեալ: Գիտացին զայս Փիլոն, Յովսէպոս և Մուսէոս. և ոչ սղբա միայն, այլ և որ յոյժ կանուխ են քան զսոսա, երկողին նախնադոյնքն, Ագաթոբուլեանք, որք վարդապետքն անուանեցան. և Արիստաբուզոս իսկ անգամ, որ մի էր յեօթանասնից անտի, որ Թարգմանեցին զգիրս սուրբս Եբրայեցւոց՝ հրամանաւ Եղբայրասէրն Պտղոմեայ և հօր նորա, և զմեկնութիւն գրոց օրինացն Մովսիսի արարին վասն Թագաւորացս: Եւ 'ի լուծումն խնդրոցն՝ որ 'ի գիրս անդ Ելից, ասացին Թէ՝ Պարտք են հասարակաց ամենեցուն զենուլ զգատիկն յետ դարնանի հաւասարելոյ աւուրց տունջեան և գիշերոյ, յորժամ ընդմիջի ամիսն առաջին. և այս դէպ լինի՝ յորժամ արեգակն ընդ առաջին արեգակնային հատածն, կամ որ կենդանակերպն կոչեն չրջան՝ ընթանայ: Իսկ Արիստաբուզ յաւելլու Թէ վասն տօնի զատկին ոչ միայն արեգական հարկ է անցանել ընդ զուգօրեայ հա-

տանիցն, և կատարած չրջանին աստեղաց որ կոչին մուրերալք: Վասն այսորիկ որ միանգամ յայսմ մասին գնեն զամիսն առաջին, և զչորեքտասաներորդ զատկին յայսմ ժամանակի համարին զնա, ոչ սակաւ ինչ հանձար իմաստութեան նոցա: Զէ իսկ մեր բանս այս, զի Հրէայքն այնոքիկ որ յառաջ էին քան զԲրիստոս, գիտէին զոս և պահէին. և կարեմք մեք ուսանել մանաւանդ վասն այսորիկ յայնցանէ որ ասացին, Փիլոն և Յովսէպոս և Մուսէոս. և ոչ 'ի սոցանէ միայն, այլ և յայնցանէ որ յոյժ կանուխ են քան զնոսա, յերկուց մարդոց անտի որ երկողեան Բարեօղոգ յորջորջեալ էին, այնք. Էրի որ անուանեալ կոչին Գպիբք, այն որ յԱրիստաբուզեայ. այն որ 'ի Պենագայ քաղաքէն էր, այն որ ընդ եօթանասունսն էր՝ որ Թարգմանեցին զգիրս սուրբս հեբրայեցւոց Պտղոմեայ Փիղագափոսեայ և հօր նորա, և զմեկնութիւն գրոց օրինացն Մովսիսի արարին սղբա Թագաւորացն: Եւ իբրեւ լուծանէին նոքա որ միանգամ ընդ քնին մտեալ էին 'ի գարութեանն ելից ասացին, Թէ պարտ է ամենայն մարդոյ զենուլ զգատիկն հաւասարութեամբ յետ հատարակաց առւելջեան և գիշերոյ յԱդար, յորժամ ընդմիջի ամիսն առաջին. 'ի սոյն այս ժամանակ գտանի, որ է նա հատած առաջին արեգական: Իսկ Արիստաբուզոս յաւելլու և ասէ, Թէ տօնն զատկի 'ի հարկէ ոչ միայն մինչեւ գնայ արեգակն 'ի հատածն առաջին. յորժամ հաւասարի տիւն գիշերոյն:

տաճն, այլ և լուսնի։ Արդ կրկին են զուգօրեայ հատաճքն, մին գարնանային, միւսն աշնանային, յորս չափեալ են ժամանակքն ընդ միմեանս հաւասարութեամբ և սահմանեցաւ օր զատկաց 'ի չորեքտասաներորդ ամսոյն զկնի երեկորոյն, զի 'ի նմա կայ լուսին ընդդէմ արեգական տրամաչափ, որպէս է տեսանել 'ի լրանալ լուսնի։ Արդ յորժամ արեգակն 'ի գարնանային զուգօրեայ հատաճն հանդիպի, լուսինն 'ի հարկէ յաշնանային հասարակածի կայ։ Գիտեմ և այլ բազում ինչ ասացեալ 'ի նոցանէ, յորոց կէս մի հաւանական միայն, և կէս մի հաստատուն ցուցիւք և օրինակօք հաւաստեալ, որով ջանան ցուցանել յայտնապէս վասն զատկին և վասն բազարջակերաց տօնին թէ պարտ է լինել զկնի հաւասարելոյ տունջեան և գիշերոյ։ Բայց թողում անդք զայս ամենայն յաճախութիւնս ապացուցութեանց, և զի բարձաւ քօղն՝ որ եղեալ էր 'ի վերայ օրինաց Մովսիսի, և այսուհետեւ բացաւ երեսօք զՔրիստոս և զվարդապետութիւնն իւր և զչարչարանս իբրեւ ընդ հայելի տեսանեմք։ Այլ զի ամիսն առաջին առ Եբրայեցիս յայնժամ է, յորժամ հաւասարի տիւն գիշերոյ, զայս և վարդապետութիւն Յնովքայ հաստատէ։

Բայց հաստատի երկեցս անգամ, յագար և իլուլ, այսինքն՝ յարեգ և 'ի հոռի, և չափեալ են կշռով ժամանակքն ընդ միմեանս հաւասարութեամբ։ Տուաւ իսկ օրն զատկաց 'ի չորեքտասաներորդ ամսոյն զկնի յերեկորոյն. զի 'ի նմա կայ լուսինն ընդդէմ արեգական հաւասարութեամբ չափով կշռով, որպէս և կարեմք ուսանել։ Իսկ յորժամ ընու լուսինն, լինի այնուհետեւ կալ հանգեալ մի ամսնց. արեգակն յայն հատաճն առաջին, յորժամ հաւասարի տիւն գիշերոյն յագար, և լուսինն 'ի հարկէ 'ի միւսն ևս հատած յորժամ հաւասարի տիւն գիշերոյն 'ի լուլ։ Գիտեմ ես այլ բազում որ ասացեալ է նորա հաւանութեամբ և օրինակօք ցուցանելեք որ վասն տեսն մերոյ, զի նոքօք կամեցաւ ցուցանել վասն ածին բազարջակերաց զատկի, թէ պետոյ էր լինել զկնի հաւասարելոյ տունջեան և գիշերոյ։ Բայց թողում անդք որ իբրեւ զայսպիսի առական օրինակաց. զի բարձաւ 'ի նոցանէ քօղն որ եղեալ էր 'ի վերայ օրինացն Մովսիսի. և այսուհետեւ բացաւ երեսօք զՔրիստոս և զվարդապետութիւնն իւր իբրեւ ընդ հայելի տեսանեմք։ Այլ եմէ ամիսն առաջին առ հեբրայեցիս յայնժամ է յորժամ հաւասարի տիւն գիշերոյ։ Ձայս և վարդապետութիւնն Յնովքայ հաստատէ։ Սոյն իսկ այս Անատոլիս տասներորդ խօսս եմօղ վասն վարդապետ

Իսկ սոյն սա Անատոլիոս տառն գիրս Թաւադանական ներածութեան, և զայլ յիշատակս հանապազորդ իւրոց բազմահմուտ պարապմանց և Թեակոսելոյն յուսումն վարդապետութեան գրոց սրբոց եթող մեզ, ի սորա վերայ եղ զձեռն եպիսկոպոսութեան յառաջագոյն Թէոփեկնոս եպիսկոպոս Կեսարիոյ Պաղեստինացոց. զի փոյթ յանձին կալաւ նա Թողուլ զնա եպիսկոպոս զկնի իւր յեկեղեցւոյ յայնմիկ, և փոքր մի ժամանակս երկոքին ՚ի միասին կացին յառաջնորդութեան եկեղեցւոյն: Եւ իբրեւ կոչեցան նոքա յԱնտիոք ՚ի ժողովն վասն Պողոսի, և անցանէր նա ընդ քաղաքն Լաւողիկեցոց՝ բուռն հարին զնմանէ եղբարքն և արգելին անդէն յետ մահուն Եւսեբի:

Եւ իբրեւ փոխեցաւ ՚ի կենաց Անատոլիոս, եկաց յեկեղեցւոյ անդ նոցա Ստեփանոս վերջին՝ նախ քան զհալածանմն: Իմաստասիրական գիտութեամբն և հելլենական վարժիւք զարմանալի էր սա ամենեցուն, այլ ոչ նոյնպէս և հաւատովքն առ Աստուած, որ և ՚ի ժամանակի առաջիկայ հալածանացն յանդիմանեալ կշտամբեցաւ, զի նենգաւոր էր և վատ և անարի և ոչ փիլիսոփոս ճշմարտութեամբ: Այլ ոչ եթէ վասն այնորիկ ինչ տապալէին իրք եկեղեցւոյն, զի անդէն ուղղեալ հաստատեաց զայն յառ Աստուծոյ փրկէն ամենեցուն կարգեալն նոցա եպիսկոպոս Թէոդոտոս, ՚ի

տութեան Թուոց. և այլ օրինակս զհանապազորդութեան իւրոց. և զԹեակոսելոյն յուսումն վարդապետութեանն Աստուծոյ. ՚ի սորա վերայ եղ զձեռն զեպիսկոպոսութեան յառաջագոյն Թէոփեկնոս եպիսկոպոս Կեսարեայ պաղեստինացոց, զի փոյթ յանձին կալաւ նա Թողուլ զնա եպիսկոպոս զկնի իւր յետ մահուն իւրոյ յեկեղեցւոյն յայնմիկ յորում եկաց նա: Եւ փոքր մի ժամանակս երկոքին ՚ի միասին կացին յեկեղեցին յայն: Այլ իբրեւ կոչեցան նոքա յԱնտիոք ՚ի ժողովն վասն Պողոսի. իբրեւ անցանէր նա ընդ քաղաքն Լաւողիկեցոց, բուռն հարին զնմանէ եղբարքն, և արգելին անդէն յետ մահուն Եւսեբի: Իսկ իբրեւ ել յաշխարհէ աստի Անտոլէս, եկաց յեկեղեցւոյ անդ նոցա Ստեփանոս ՚ի ժամանակի վերջին հալածանացն: Բայց յաղանդն փիլիսոփայութեան և այլ լովք ուսմամբք յունաց զարմանային զնմանէ բազումք. այլ հաւատովք առ Աստուած այնպէս ուղիւ էր, զի ՚ի ժամանակի հալածանացն յանդիմանեալ կշտամբեցաւ այրն այն, զի նենգաւոր էր և չար և երկչոտ և ոչ փիլիսոփոս ճշմարտութեան. այլ ոչ եթէ վասն նորա ինչ տապալէալ լինէին իրք եկեղեցւոյն, զի հաստատեցան

ձեռն գործոց ճշմարտեալ արդեամբք զանուն իւր և զեպիսկոպոսի: Զի յարուեստս բժշկականին՝ ՚ի մարմնոց դաբմանս առաջին էր նա քան զբազումս գիտութեամբն, իսկ ՚ի խնամս հոգաբարձութեան հոգւոց՝ ոչ գոյր այլ զք նման նմա, մարդասիրութեամբն, միապիտ բարեսիրութեամբն, վշտակից փութոյն յօգնականութիւն կարօտելոց: Նոյն և յաստուածային հրահանգս վարդապետութեան վարժ էր նա և կիրթ: Այսպիսի զք ահա եկաց սա:

Իսկ ՚ի Լեւսարիա Պաղեստինացւոց յետ մահուն թէոտեկնոսի՝ որ մեծախնամ փութով վարեաց զեպիսկոպոսութիւն իւր, կալաւ զաթոռն Ագաբիոս, զորոյ զբազմավաստակ աշխատութիւնս և զբարեսէր հոգաբարձութիւն հաւատացեալ ինքեան հօտին, և զառաածեռն բաշխոյս առ ամենայն զք, և մանաւանդ առ աղքատս ժողովրդեանն՝ հաւաստեալ զի տացաք: Ի սորա աւուրս եկաց Պամփիլոս կորովի բաշիւ, և վարուք և կենօք ճշմարիտ փիլիսոփայ, երիցութեամբ եկեղեցւոյն այնորիկ պատուեալ: Այլ թէ որպիսի զք էր սա և ուստի, ոչ փոքր ինչ և սուղ բաշիւ կարեմք ցուցանել զայն. այլ մի ըստ միջէ վասն կենաց նորա, վասն վարժիցն կարգելոց առ ՚ի նմանէ, և վասն բազմադիմի պատեբազմացն՝ զոր համբեր նա

յԱստուծոյ փրկէն ամենայնի: Ի ժամանակի իբրեւ եկաց յեկեղեցւոյ անգ նոցա եպիսկոպոս թէոդատոս. և նովին իբրք հաստատեց նա զանուն իւր և զանուն եպիսկոպոսին, լի խնամութեամբ և բժշկութեամբ մարմնոյն գլխաւոր էր և առաջին: Իսկ բժշկութեամբ ոչ ոչ ոչ այլ մարդ նման նմա, զի սգորմութեամբ փոյթ էր և պնդութեամբ վշտանայր նա ընդ այնորիկ իբրեւ ՚ի շահ օգտութեան նոցա. յոյժ իսկ սքազեալ էր նա ընդ վարդապետութիւն աստուածաշուտութեանն: Իսկ ՚ի Լեւսարիա պաղեստինացւոց թէոտեկնոս մեծալ պնդութեամբ վարեաց զեպիսկոպոսութիւնն: Եւ կալաւ զկնի նորա Ագաբես, այն որ յոյժ վաստակէր և պնդութեամբ ունէր զհոգաբարձութիւնն վասն առաջնորդութեան ժողովրդեանն, և ձերբ աստուածեան հոգայր նա վասն ամենայն ուրաք մանաւանդ վասն աղքատաց: Ի սորա իսկ յաւուրս գիտեմք մեք զի էր նա անգ Պանփիլոս այր կորովի բաշիւ, և գործով իւրով էր նա փիլիսոփայ ճշմարտութեան. և էր երեց եկեղեցւոյն նոցա: Այլ թէ զիարգ էր նա, կամ ուստի, ոչ փոքր քառիւք կարեմք ցուցանել զնմանէ. զի վասն ամենայն գործոց նորա, և վասն վարդապետութեանն յորում կայր նա, և վասն պատեբազմն զոր

'ի Ժամանակի հալածանաց խոստովանութեամբ, և 'ի վախճանի վասն պատկին վկայութեան որով պատկեցաւ նա, յառանձին ուրոյն գիրս կարգեցաք մեք. զի քան զամենեսեան որ առ մեզ կացին սքանչելի եղև երանելիս այս այր: Իսկ յորոց մինչև յաւուրս մեր հաւին սակաւս ծանեաք, զՓիարիոս յերիցանց անտի եկեղեցւոյն Աղեքսանդրացւոց, և զՄեկետիոս եպիսկոպոս եկեղեցեացն Պմնտացւոց: Առաջինն՝ անստացուած սոսկութեան վարուք և ուսմամբ փիլիսոփայութեան փորձ գտեալ, և տեսութեամբ և մեկնութեամբ աստուածեղէն տառից 'ի Ժողովս եկեղեցւոյ հմուտ էր և տեղեակ սքանչելապէս: Իսկ Մեկետիոս՝ զոր Ատտիկեան մեղր կոչէին, որ միանգամ իմաստութեան էին հետամուտք, և արդարև այնպիսի դք եկաց նա որպէս եթէ յամենայն ազգ վարդապետութեան ամենակատարեալ զսա դք գրէր: Ի հռետորականին արուեստ ոչ դք կարաց շատ իսկ ըստ արժանւոյն զարմանալ ընդ նա. որպէս զի ասիցէ՝ դք յիրաւի թէ 'ի բնէ էր այս նմա: Իսկ այլով բազմատեղեակ հմտութեամբն և գիտութեամբ ո՞ր էր որ կարաց երբեք գերազանցել զնովաւ: Եւ յամենայն իսկ չարտարութեան խօսից ամենարուեստ և կորովաբան գոլ զսա միայն ասէր որ արդեօք, որ միանգամ ընդ նորա

համբեր 'ի Ժամանակի հալածանացն ազգի ազգի խոստովանութեամբ և պատկան զոր եգաւ 'ի ձեռն վկայութեանն. 'ի ճառս որ զմանէն առանձինն ասացաք մեք. ոս իսկ աստ սքանչելի էր: Բայց սակաւք գտան յաւուրս մեր որ գիտացաք մեք, զՓիարիոս յերիցանց անտի որ էր յեկեղեցւոյ աղեքսանդրացւոց. և Մեկեաէդ եպիսկոպոս եկեղեցւոյն պոնդացւոց: Այլ այն առաջին վարուք սոսկութեան և ուսմամբ փիլիսոփայութեան փորձեալ էր, և իմաստութեամբ աստուածաշարութեան և մեկնութեամբ և խօսիք առաջի ամենայն Ժողովրդեան եկեղեցւոյն. հմուտ տեղեակ էր սքանչելապէս: Իսկ մեղր Ծորածոյ կոչէին զնա ոմանք որ ուսեալ էին զիմաստութեան: Եւ այսպէս կատարեալ էր ըստ անուան իւրոյ, զի 'ի փառաւորութեան հռետորայութեան ոչ դք կարէր անել զմանէն թէ մըլափ ինչ էր նա, որպէս զի ասիցէ՝ դք թէ այս իբրե 'ի բնութեան էր նորա: Իսկ այլով սքանչելութեամբ տեղեկութեան և բազմուսմամբն որ կարաց անցանել սքանչելութեամբն նորա, զի իմաստութեամբ բանին որ արտաբնոյ՝ չարատար էր և հրովի, և այն որ առնու զփորձ հանգիսի նորա թերևս ասէ թէ նա փայն էր այսպիսի և ոչ այլ դք: Բայց համեմատ այսոցիկ էր և ըս-

փորձ հանդիսին անցանէր. սոցին համեմատ և պան-
չելութիւն վարուց էր նորա: Զսա՝ ի ժամանակի անդ-
հալածանացն մինչ փախուցեալ էր ՚ի կողմանս Պա-
ղեստինացւոց՝ զեօթն ամս արժանի եղաք տեսանել:

Իսկ զեկեղեցւոյն Երուսաղեմացւոց յետ Հիմնեայ՝
զոր յիշեցաքս փոքր մի յառաջ, կալաւ Զաբդաս ըզ-
պաշտօն առաջնորդութեան. իբրեւ ոչ յետ բազմաց
հանգեաւ և սա, Հերմոն վերջին՝ կալաւ զաթոռն ա-
ռաքելական, որ մինչև ՚ի ժամանակս հալածանացն որ
յաւուրս մեր՝ պահեալ էր հաստատութեամբ: Իսկ
յԱղէքսանդրիա յետ մահուն Դիոնեսիոսի կացեալ
Մաքսիմոսի յեպիսկոպոսութեան անդ զամս վշտա-
սան՝ զկնի նորա կալաւ Թէոփնաս: Առ սովաւ հան-
դերձ Փիարեաւ պայծառացաւ յԱղէքսանդրիա և Ա-
քիլէօ երիցական պատուով պատուեալ, որում և յանձն
էր վարդապետութիւն հաւատոց: Այինչ նուազ և սա
՚ի գործ փիլիսոփայութեան և ՚ի վարս աւետարանա-
ւրան առաքինութեան սերտ և փոյթ գտաւ: Իսկ յետ
պաշտելոյն Թէոփնայ զինն և տան ամս զառաջնորդու-
թիւն՝ կալաւ յետ նորա զեպիսկոպոսութիւնն Աղէք-
սանդրացւոց՝ Պետրոս: Փառաւորեցաւ և սա մանա-
ւանդ ընդ երկոտասան ամս եպիսկոպոսութեան անդ
իւրում: զերիս ամս յառաջ քան զհալածանսն առաջ
նորդեաց եկեղեցւոյն. և զայլ ժամանակս կենաց իւ-

քանչելութիւն վարուց նորա: Զսա ՚ի ժամանակի անդ հալածա-
նացն մինչ փախուցեալ էր ՚ի գաւառսն պաղեստինացւոց զեօթն
ամս տեսանէին զնա: Իսկ եկեղեցւոյն Երուսաղեմի յետ Հիմնեո-
սեայ եպիսկոպոսի այն որ յառաջագոյն ցուցաք վասն նորա, Զե-
բեդայ կալաւ զպաշտօնն որ անդ էր: Իայց յետ սակաւու միոյ ժա-
մանակի իբրեւ հանգեաւ սա, Հերմոն վերջին կալաւ զաթոռն առա-
քելոցն որ պահեալ էր մինչև ՚ի ժամանակս հալածանացն: Իսկ
յԱղէքսանդրիա իբրեւ եկաց յեպիսկոպոսութեան անդ Մաքսիմոս
զութեալսն ամ յետ մահուան Դիոնեսի, Թէոնէ կալաւ զկնի
նորա: Եւ յաւուրս սորա յԱղէքսանդրիա հանգերձ Փիարիոսեաւ
երեցու, և Աբեղղէս յայտնի էր, և զվարդապետութիւն սուրբ
հաւատոց ունէր նա անդ. բայց սակաւք էին որ քառանէին ըստ նա-
րա նմանութեան ՚ի գործ փիլիսոփայութեան. և ՚ի վարս ուսման
աւետարանին պնդապէս կայր: Իսկ յետ պաշտելոյն Թէոնեսեայ
զինն և տան ամ, կալաւ յետ նորա զեպիսկոպոսութիւնն աղէքսան-
դրացւոց Պետրոս, որ փառաւորեցաւ նա առաւելապէս զերկոտա-
սան ամ յեպիսկոպոսութեան անդ. բայց առաջնորդեաց եկեղե-

րոց խտականաց վարուք չգնէր, միանգամայն և 'ի շահ
օգտութեան եկեղեցւոյն մեծապէս հսկէր, որ և յին-
ներորդ ամի հալածանացն հատաւ գլուխ նորա, և
վկայութեան պսակաւ զարդարեցաւ: Մինչև ցայս
վայր ածեալ զպատմութիւն կարգաւ, որ յաւուրց
անտի ծննդեան փրկչին մերոյ մինչև ցբակտումն եկե-
ղեցեաց 'ի հալածանս՝ բովանդակին ամբ երեք հա-
րիւր և հինգ, արդ այսուհետեւ վասն որոց արիացանն
առ մեզք պատերազմաւ 'ի վերայ հաւատաց աստուած-
պաշտութեան, թէ ով դք, և որպիսի էին նոքա գրով
ղթոցուք յիշատակ, որոց միանգամ զկնի մեր գայցեն:

ցւոյն զերիս ամս յառաջ քան զհալածանսն. և զայլ ժամանակս
վարուց իւրոց բազում երկայնմութեամբ անձին իւրում առաջ
նորդէր. և իբրեւ 'ի շահ օգտութեան հոգայր նա մեծապէս վասն ե-
կեղեցւոյն: Արդ յամին իններորդի հալածանացն հատաւ գլուխ
նորա և զարգարեցաւ պսակեալ վկայութեամբ: Մինչև ցայս վայր
բովանդակեցուք զճառս սողանիս կարգելոյ: Ար յաւուրց անտի
ծննդեան ֓րկչին մերոյ մինչև քակեցան եկեղեցիք 'ի հալածանս
որ կան լինին ամբ երեք հարիւր և հինգ: Արդ այսուհետեւ պա-
տմեցուք վասն ամենայնի որ միանգամ զօրացան 'ի պատերազմ
վասն աստուածաշնորհութեան: Եւ թէ ով դք և որպէս էին նոքա,
գրով թողցուք յիշատակ ամենայնի որ միանգամ զկնի մեր գայցեն:

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ

ԳԼՈՒԽ Ե. ¹ — « Ի մեծամեծ սիւնհոգոսս եպիսկոպոսաց » . Այն է 'ի Ժողովի Իգնիւոյ գումարեալ 'ի յիսնից եպիսկոպոսաց . զոր յեշատակէ Փիրմիլեանոս գրելով առ Ախարիանոս հայրապետ , 'ի կրկին ժողովս Ափրիկեայ որ ընդ Ագրիպպինեաւ կարժագինեցւոց եպիսկոպոսիւ , և որ առ Ախարիանոս . յորում ութսուն եպիսկոպոսք էին խոստովանողք , յորոց և ոչ սակաւք մարտիրոսացան ապա . նոյն դարձեալ և 'ի Ժողովի Սիննատացւոց :

ԳԼՈՒԽ Է. ² — « Լինել սեղանաւորս իմաստունս » . Ձգիտեմ ուստի առնուլ զայս բան առաքելոյս . զի է ուրեք արդարեւ , « Իբրեւ հաղարապետս իմաստունս » . կամ զի « Չամենայն ինչ փորձեցէք » որովհետեւ սեղանաւորս փորձս , ասէ 'ի բնագրին , կամ Թէ ըստ Ովսերեայ յԵրրայական աւետարանէն առնուցու զայս տեսէ :

ԳԼՈՒԽ Ը. ³ — « Եւ զմիրութիւնն սուրբ խոսեալ անարգէ » . Քանզի մերժէր Նովատիանոս չընդունէր զմիրութիւն կաթողիկէ եկեղեցւոյն . զի 'ի սրբութենէ պաշտօնէին կամեր կռուել զվաւերականութիւն խորհրդոյն , ժամն որոյ յարժանաւոր պաշտօնէէն միայն կ'ընեալն՝ քրիստոնեայս համարէր , որով կրկին մարտէին զեկամոնուս իւրեանց , զորոց զհետ գնացին ապա Դոնատեանք :

... ⁴ — « Զի 'ի սպառ սպառ փախուցանէ զՀոգին սուրբ » . Այս է՝ ոչ ընդունելով զապաշխարութիւն , որով և զքաւութիւն մեղաց և զվերադարձ 'ի շնորհս , փախուցանէ 'ի սպառ Հոգին սուրբ անյոյս անզեղովութեամբ :

ԳԼՈՒԽ Ժ. ⁵ — « Յայնապէս քրիստոնեայս լինել ասէին » . ԶՓիլիպպոս ակնարկէ բանս , և Թերնս և զԱղեքսանդր Սեւերոս :

... ⁶ — « Նախիլեան կախարդացն Եգիպտացւոց » . Եւ զի հզօրք էին յայնժամ 'ի Հռովմքուրմքն Իսիսի և Սեբաստեայ և գուշակք նոցա և կախարդք , այլ Թէ ո՛ր էր կախարդապետն նոցա ջասէ ինչ յայտնի , բայց Թերնս զՄակրինոս ակնարկիցէ՝ որ Իբրեւ դասախարակ և վարդապետ նորոս , կորստեան նորա եղև պատճառ :

... ⁷ — « Հշմարտելով 'ի ամա զնշանակ անուան իւրոյ » . Մակրինոսք անուան հեռաւոր նշանակէ :

ԳԼՈՒԽ ԺԱ. ⁸ — « Զխորդ ուրեմն ժողովս առնելոյ կամ ոչ առնելոյ պարապ էր ինձ » . Առ Քերմանոս է այս 'ի պատասխանի , որ ամբաստան լինէր զնմանէ՝ Թէ յառաջ քան զհալածանսն չէր նորա ժողովեալ զհաւատացեալ հօտ իւր , ըստ սովորութեան եպիսկոպոսաց , 'ի սրտակնդել զնոստ ընդգէմ սպառնացեալ նե .

զուժեանց և մահուն, 'ի հազորդել օրինացն և 'ի կնքել զերախայս, այլ իբրև վարձկան ոք զանձին փրկուժենէ միայն հոգալով՝ փախ չէր :

...⁹ — « Յախտե մահուն » . Ուր 'ի հին թարգմանութեան գտանեմք « ի կղզւոյ մեռան » . և այս 'ի զանազանութենէ բնագիր ձեռագրացն է որ վրիպակաւ մանաւանդ փոխանակ ընթեռնոյցն Ե. Դ. Կ. Կ. Կ. ընթերցեալ է ըն Ե. Դ. Կ. Կ. միով տառիւ յեղաթիւաւ տ. մանկին զմաստ բանին :

ԳԼՈՒԻ ԺԸ. ¹⁰ — « Անխտի սովորեցան » . Եթէ չեցէ ինչ խորագիտեալ 'ի բան 'ի պատկերամարտից անտի՝ ըստ սովորութեան հեթանոսաց կամ հեթանոսաբար ասելով պատուել զպատկերան, կամք յուցանել բանիւս եթէ խտր մեծ է ընդ քրիստոնէական յարգանս պատկերաց և ընդ հեթանոսականս . զոր չունի եկեղեցին :

ԳԼՈՒԻ ԻԳ. ¹¹ — « Զարգարն զայն և զսիրելին Աստուծոյ » . Մայրայեղ գովութիւնքս այսոքիկ զկապարելոյ ինքնակալաց, միայն զի չեն հալածիչ լեալ քրիստոնէից՝ ծանր է լսել մեղ, և պատեցան զանկարաց :

ԳԼՈՒԻ ԻԴ. ¹² — « Զամս մեռասան » . Յանցանէ աստ Եւսեբի 'ի Թիւս ամաց քահանայապետութեան Սեքստեսոյ, որ զերկեամ մի միայն և զամբաս մեռասան տեսանեմք զսթուակալութիւն նորա 'ի գաւազանագիրս քահանայապետաց Հռովմայ . և զի լսէ իսկ զկայական մահուանէ նորա :

ԳԼՈՒԻ Լ. ¹³ — « Եւ իբրև ոչ կամէր հեռանալ Պօղոս » . Քանզի անաստեալ Պօղոսի վճռոյ ժողովոյն, և յեցեալ 'ի զօրութիւն իշխանութեան գլխոյին Զենոբոյ՝ որ հզօրն էր յայնժամ յԱրևելս, չթողոյր զսթուս իւր և զեկեղեցին, մինչև 'ի պարտել գլխոյիս առաջի զինուցն Հռովմայեցւոց՝ գիմեցին եպիսկոպոսունք առ ինքնակալն Արեղինոս և իբրև կուսակից թշնամոյն և հակառակ տէրութեան Հռոմոց՝ մերժեցին զնա յսթուոյն և 'ի քալաքէն :

ԳԼՈՒԻ ԼԲ. ¹⁴ — « Մարտակից զօրացն Հռովմայեցւոց » . Մինչդեռ ինքնակալն Կլաւդիոս պատերազմաւ էր ընդ խուժս, պարապ գտեալ և զօրացեալ իշխանութեան իւրում Զենոբոս առաքեաց զգորավար զօրուն իւրոյ զԶարգար ծանր ձեռամբ 'ի վերայ Եգիպտոսի, որ և օգնականութեամբ Տիմոթէոսոյ կալաւ զաշխարհն, և եդ զսթուս իշխանութեան իւրոյ յԱղեքսանդրիա : Իսկ Պրոքոս հռովմեական զօրքն և Եգիպտացւոյ՝ ուր չէին 'ի կողմ Պալմիրացւոյն պատերազմեալ ընդ Բրուքիոնի, այս է ահա պատմութիւն պաշարման և պատերազմիս . այլ թէ զիարք 'ի գեպ զայնէ այս ընդ ժամանակագրութեան՝ Անատոլիայ յԱսորիս գտանել և միանգամայն յԵգիպտոս՝ չէ տեղւոյս քննել :

ՅԱՆԿ ՈՒԹԵՐՈՐԴ ԴՊՐՈՒԹԵԱՆ

- Ա. — Թէ որպիսի՞ ինչ յառաջ քան զհալածանս պայման մե-
րոցն էր։
- Բ. — Վասն աւերածի եկեղեցեաց։
- Գ. — Վասն ազգի ազգի տանջանայ՝ որով նահատակեցան վը-
կայքն 'ի հալածանս։
- Դ. — Վասն փառաւոր վկայիցն Առաուծոյ, որ բազմապատիկ
պսակօք աստուածաշուովեան պսակեցան, և թէ ո՞ր
պէս լցաւ աշխարհ ամենայն յիշատակօք նոցա։
- Ե. — Որ ինչ 'ի Նիկոմիդիա գործեցան իրք։
- Չ. — Վասն որոց 'ի յարքուռեաց անտի կայսերաց էին։
- Ի. — Վասն Եգիպտացւոց որ վկայեցին 'ի Փիւնիկէ։
- Լ. — Վասն այնոցիկ որք վկայեցին անդէն յԵգիպտոս։
- Ք. — Վասն այնոցիկ որ 'ի Թեբայիս վկայեցին։
- Ժ. — Գրով վկայութիւնք երանելոյն Փիլէասայ վասն ամե-
նայնի՝ որ գործեցան յԱղէքսանդրիա քաղաքի։
- ԺԱ. — Վասն այնոցիկ որ 'ի Փաիւգիա վկայեցին։
- ԺԲ. — Վասն բազմութեան արանց և կանանց՝ որ բազմօրինակ
հանգիսիւք նահատակեցան։

ԴՊՐՈՒԹԻՒՆ ԱՒԹԵՐՈՐԴ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆՅ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ

- Ա. — Առաջին հաւք, վասն այնոցիկ որ եղին յառաջ քան զհալածանան։
- Բ. — Երկրորդ, վասն բախակայ եկեղեցեաց։
- Գ. — Երրորդ, վասն թէ ո՞րպէս արարին պատերազմ, որք եղին 'ի հալա-
ծանս։
- Դ. — Զորրորդ, վասն սքանչելի վկայիցն Առաուծոյ, թէ ո՞րպէս լցաւ ամե-
նայն աշխարհ յիշատակք նոցա, և առին պսակս նշանաւորս վասն
աստուածաշուովեան։
- Ե. — Հինգերորդ, վասն այնոցիկ որ վկայեցին 'ի Նիկոմիդիա։
- Չ. — Վեցերորդ, վասն այնոցիկ որ վկայեցին 'ի տանց անտի թագաւորացն։
- Ի. — Եօթներորդ, վասն եգիպտացւոց որ վկայեցին 'ի Փիւնիկէ։
- Լ. — Ութերորդ, վասն այնոցիկ որ վկայեցին յԵգիպտոս։
- Ք. — Իններորդ, վասն այնոցիկ որ վկայեցին 'ի Թեբայիս։
- Ժ. — Տասներորդ, առաւին զոր գրեաց Փիլղէոս վկայ վասն ամենայնի որ մի-
անգամ գործեցան յԱղէքսանդրիա։
- ԺԱ. — Մեաստաներորդ, վասն այնոցիկ որ վկայեցին 'ի Փաիւգիա։
- ԺԲ. — Երկուսասներորդ, վասն բազում արանց և կանանց որ արարին պա-
տերազմ բազում ընտրութեամբք։

ԺԳ. — Վասն առաջնորդաց եկեղեցեացն, որք զճմարտութիւն
աստուածապաշտութեան՝ զոր քարոզեցին բանիւ, հեղ-
մամբ արեան իւրեանց կնքեցին յայտնապէս:

ԺԴ. — Վասն բարուց և կենաց թշնամեացն աստուածապաշտու-
թեան:

ԺԵ. — Վասն արտաքնոց ուրոյն գիպաց:

ԺԶ. — Վասն փոփոխելոյ իրացն 'ի բարեքի պայման:

ԺԷ. — Թէ ո՞րպէս փոխեցին ինքնակալք զնախնական հրամանան:

ԺԳ. — Երեքասաներորդ, վասն պիտոյի որ կացին 'ի 'պլուխ եկեղեցեացն որ
ցուցին զճմարտութիւն աստուածապաշտութեանն զոր քարոզէին
հեղմամբ արեան իւրեանց:

ԺԴ. — Զսրեքասաներորդ, վասն թէ ո՞րպէս եին թշնամք աստուածապաշտու-
թեանն:

ԺԵ. — Հնգեասաներորդ, վասն որոյ փոխգամանք անքն յետոյ:

ԺԶ. — Վեցասաներորդ, վասն բարեք նորոգման իւրեանց որ եղև:

ԺԷ. — Եօթեասաներորդ, վասն նորոգման թագաւորացն:

ԴՊՐՈՒԹԻՒՆ ՈՒԹԵՐՈՐԴ

Ն Ա Խ Ե Ր Գ Ա Ն

Զյաջորդութիւնն կարգիս որ յառաքելոց անտի՝
յեօթն դպրութիւնս բովանդակեցաք , և յայս յու-
թերորդս՝ որ ինչ գործեցաւ յաւուրս մեր ոչ դուզ-
նաբար , այլ ընտիր առնելով 'ի նոսա՝ զարժանիս յի-
շատակի տալ գրով յուսումն այնոցիկ որ լինեցոց են
զկնի մեր :

ԳԼՈՒԽ Ա.

**Թէ որպիսի՞ ինչ յառաջ քան զհայրածանս պայտան
մերոցն էր:**

Արդ անտի սկիզբն արաքոյւք բանիս, եթէ քա-
նիծն և թէ որպիսի՞ յառաջ քան զհայրածանս որ առ-
մեօք համարձակութիւն և փառք էին բանին աս-
տուածապաշտութեան՝ որ աւետարանեցաւ ՚ի ձեռն
Քրիստոսի ամենայն մարդկան Յունաց և բարբարո-
սաց, մեծ է քան զմերս կար որպէս արժանն է պատ-
մել: Օրինակ առցուք ՚ի բարեկամութենէ անտի ինք-
նակալաց առ մերսն, յորոց և ոմանց իշխանութիւն ՚ի
ձեռս տային գաւառաց, ազատս կացուցանելով զնո-
սա յերկիրդէ կռոցն զոհից՝ առ բազում սիրելու-
թեան իւրեանց առ ուսումն ուխտի մերոյ: Եւ զինչ
ասել իցէ և վասն այնոցիկ՝ որ յարքունեաց անտի
կայսերաց էին, և վասն նոցին իսկ ինքնակալաց՝ որք
ընտանեաց իւրեանց կանանց և որդւոց և ծառայից
համարձակութիւն տային բանիւ և կենօք պաշտել
զկրօնս իւրեանց յայտ յանդիման նոցա, այլ և պար-

Առաջին ձառք, վասն այնոցիկ որ եղեն յառաջ քան զհայրածանս

Ընդունելութիւն կարգիս որ յառաքելոց անտի եւթն գարու-
թիւն բովանդակեցաք. և յայս գարութիւն ութերորդ որ ինչ գոր-
ծեցաւ յաւուրս մեր, ոչ գուշնարար արժան է առ գրով յու-
սումն այնոցիկ որ լինելոց են զինի մեր: Իայց սկսցուք ՚ի սմին բա-
նէ աստի յայտմանէ. եթէ քանիծն, և թէ որպիսի՞ համարձակու-
թիւն և փառք էին բանին աստուածապաշտութեան, որ աւետարա-
նեցաւ ՚ի ձեռն Քրիստոսի ամենայն մարդկան, ՚ի մէջ Յունաց և
Բարբարոսաց յառաջ քան զհայրածանսն որ եղեն յաւուրս մեր:
մեծ է քան զմեզ պատմել զնմանէ որպէս արժանի է նա. և օրինա-
կըս առցուք ՚ի պատուէ անտի որ պատուէին թագաւորքն զոմանս
՚ի մերոց անտի, և նոցա ապին զիշխանութիւն ՚ի վերայ հեթանո-
սաց, և բազում սիրով որ պահէին առ ուսումն ուխտի մերոյ, յա-
խառութիւն զոհիցն ինայեցուցանէին զհեթանոսս, այլ զինչ և ա-

յուզղուծիւն իւրոցն, ըստ ժամանակին զօր գիտէ նա, թոյլ տացի: Եւ իբրեւ եկաց Աւրեղիանոս յինքնակալութեան իւրում զամս վեց, կալաւ զկնի նորա Պրօքոս և սորա ևս իբր զնախորդ իւր Դոյնչափ ամս կաշեալ յիշխանութեան, յաջորդէ զնա Կարոս Հանդերձ որդւովք իւրովք Կարինոսիւ և Նումերիանու: Եւ սոցա ոչինչ աւելի քան զեռամեայ մի ժամանակ վարեալ զԹադաւորութիւնն փոխեցաւ իշխանութիւնն առ Դիոկղետիանոս, և առ այնոսիկ որ ապա դահակից ընդ նմա եղեն: Առ որովք յարեան Հալաժանքն յաւուրս մեր, յորում և քակտումն եկեղեցեաց: Այլ փոքր մի յառաջ քան զայս ել յաշխարհէ Դիոնեսիոս եպիսկոպոս Հռովմայեցւոց կացեալ 'ի պաշտաման իւրում զամս ինն, և կալաւ զաթոռ նորա Փելլքս:

ԳԼՈՒԻ ԼԱ.

Վասն ձախող աղանդոյն Մանիքեցոց, որ այն ինչ նորոգ սկսաւ յայնժամ:

Յայնմ ժամանակի և Մանի՝ ըստ անուան իւրոյ գիււաշունչ աղանդոյն և խելաքախ մոլեգնութեամբ

սուծոյ իբրեւ 'ի խրատ պատուհասից, 'ի ժամանակի յորում գիտէ թէ պիտոյ իցեն 'ի քննութիւն: Այլ իբրեւ եկաց 'ի Թադաւորութեան անդ Աւրեղիանոս զվեց ամ, կալաւ զկնի նորա Պրօքոս, և սա ևս իբրեւ զառաջինն քան զինքն, Կառոս Հանդերձ որդւովք իւրովք որ են նոքա Կիւրինոս և Նումերիանոս կալան զարքայութիւն: Եւ դարձեալ իբրեւ կացին նոքա զերիս ամս սուղ ինչ սակաւ, եկն եհաս արքայութիւնն առ Դիոկղետիանոս, և առ այնոսիկ որ եկին զին նորա. զի 'ի ժամանակսն նորա եղեն հալաժանքն որ յարեան յաւուրս մեր, և քակտումն եկեղեցեաց: Իայց յառաջ քան զայս ժամանակս սակաւիկ մի իբրեւ եկաց Դիոնեսիոս եպիսկոպոս Հռովմայեցւոց 'ի պաշտաման իւրում զինն ամ՝ ել յաշխարհէ, և կալաւ զին նորա Փելլքս:

Քաաներորդ իններորդ. Վասն ձախող աղանդիւն մանիքացոց, որ այն ինչ նորոգ սկսաւ յայնմ ժամանակի:

Յայնմ ժամանակի և Մանի որ ըստ անուան իւրոյ մոլեգնեցաւ ըստ մտաց իւրոց յաղանգն գիււահար՝ վառեցաւ ապոկոմեւ զը-

զինեալ, յաստուածամարտ բանսարկուէն 'ի կորուստ բազմաց 'ի վեր երեւեցաւ։ Սա ըստ կենացն տարազու, ըստ բանից և ըստ բարոյից խուժ ոք, և ըստ մտաց հանձարոյն գիււաբախ էր և մոլի, որ և աշակերտեալ ինքեան զնմանիս իւր, գրիստոս ինքեան կերպարաւ նեւ կեղծէր, և մխիթարիչ գոլ և նոյն ինքն Հոգին սուրբ զանձն քարոզէր, և 'ի մելեգնութեան իւրում հպարտացեալ ապարթանէր։ Եւ ըստ օրինակին Քրիստոսի, ընտրեաց իւր երկոտասան աշակերտս ընկերս այլանդակ ուսման իւրոյ. և զի վաղուց շիջեալ բազմապատիկ ազանդոց զսուտ և զամբարիշտ վարդապետութիւնս 'ի մի կուտեալ 'ի սահմանաց անտի Պարսից իբրև զթոյն մահաբեր ցանեալ սփռեաց յերկիրս մեր։ Յորմէ և ամբարիշտ անուն Մանիքեցոց 'ի բազում տեղիս ցայտմ գլուխ 'ի վեր ամբառնայ։ Այսպէս եղև ստանուն գիտութեանն այնորիկ սկիզբն, որ ընդ այն ժամանակս վերաբուսաւ։

Ղիզ խորհուրդս, յարոյց զնա ստանայ Թշնամի Աստուծոյ 'ի կորուստ բազմաց։ Բայց է նա բարբարոս գործով և բանիւ և կերպարանք, և բնութեամբ իւրով գիււահար էր և մոլէր. և ետ զանձն իւր այնպիսեաց որ նման են նոցին։ Զի կամեցաւ նա տռնուլ իւր զնմանութիւն կերպարանաց Քրիստոսի, և քարոզէր զանձն իւր և կոչէր Թէ նա Հոգի սուրբ և բարեխօս, և հպարտացեալ ամբարտաւանէր 'ի մելեգնութեան անդ իւրում։ Եւ ընտրեաց նա իւր աշակերտս երկոտասան ըստ նմանութեան Քրիստոսի։ Եւ ուսումն սուտ ամբարշտութեան յամբարիշտ ազանդոց որ 'ի վաղուց ևս շիջեալ էին՝ եգիտ արծարծեաց, և իբրև զլեղի մահու տարածեցաւ յերկիրս յայս, յորում մեք եմք 'ի կողմանցն յարեւելից։ Եւ անուն մանինացոց տարածեցաւ առ բազումս։ Եւ այսպէս էր ճառք այսր սուտ գիտութեան որ բուսաւ ընդ այն ժամանակս։

ԳԼՈՒԽ ԼԲ.

Որ փասն առ մերովս ժամանակաւ ծաղկեցոց եկեղեցական մարդկան. և քէ ոչք 'ի նոցանէ կացին մնացին մինչև յաշեր եկեղեցեացն:

Ընդ այն ժամանակս կեցեալ Փելլըս 'ի գլուխ եկեղեցւոյն Հռովմայեցւոց զամս Հինգ, յետ նորա կալաւ զաթուռն Եւտիքիանոս. որ զամիսս տասն միայն տեւեալ 'ի նոյն, եթող զայն Գայիոսի՝ որ տեւեալ բաւեաց մինչև յաւուրս մեր: Եւ սորա կեցեալ զամս Հնգեւտասան յառաջնորդութեան անդ իւրում, կալաւ զկնի նորա Մարկեղիսոս, առ որով եղեն և հալաւ ծանօն: Ի սոցա աւուրս՝ Անտիոքացւոց եկեղեցւոյն զեպիսկոպոսութիւնն զկնի Դոմնեայ կալաւ Տիմոթէոս, և յետ սորա Կիւրեղ: Առ սովաւ ծանեալք զԻորութէոս երէց Անտիոքացւոց եկեղեցւոյն, զայր բանիւ բուն. և զի փոյթ էր նա և սիրող աստուածեղէն տաւից և կիրթ յԵբրայականին՝ վասն որոյ և բազում գիտութեամբ զնոցին իսկ զքնագիրսն աստուածաշունչ մատենիցն ընթեռնոյր անսայթաք: Ազատական առեալ էր նորա դաստիարակութիւն, և 'ի մանկու-

Երեսներոյ. փասն մարդիսն մանկանց եկեղեցւոյ, որ փաստաւրեցան յառաջս մեր. և քէ ոչք 'ի նոցանէ մնացին մինչև յաշեր եկեղեցեացն որ եղեն յառաջս հալածութեան:

Ընդ այն ժամանակս իբրև եկաց յեկեղեցւոյ անգ հռոմայեցւոց Փելլըս զՀինգ ամ, կալաւ զկնի նորա Եւտիքիանոս: Իբրև եկաց և սա ևս զԵթն ամիսս, եթող զտեղին իւր Գայիոսեայ. սա յաւուրս մեր եղև: Եւ իբրև եկաց և սա ևս Հնգեւտասան ամ, կալաւ զկնի նորա Մարկեղիանոս. սա որ հասին սմա հալածանքն: Եւ յաւուրս նոցուն վարեաց իսկ զեպիսկոպոսութիւնն անտիոքացւոց զկնի Դոմնեայ՝ Տիմոթէոս, և զկնի սորա կալաւ Կանգեղեղոս: Եւ 'ի սորա յաւուրս գիտացալք մեք, զի էր երէց յեկեղեցւոյ անտիոքացւոց Իորոթէոս՝ այր կորովի բանիւք, և ունէր նա զհոգաբարձութիւն գրող Աստուծոյ. և փոյթ յանձին կալաւ նա վասն Հեբրայեցի լեզուի, և զգիրս հեբրայեցիս ընթեռնոյր նա իմաստութեամբ հանձարով: Բայց կորովի էր նա յառաջագոյն և յուսուած

Թե՛նէ հետէ յաւուսն մակտցութեան հելլենականին ոչինչ անմասն. այլ 'ի բնէ անտի և 'ի ծնէ ներքինի էր, ընդ որ Թագաւորն իբրև ընդ սքանչելիս զարմացեալ՝ մերձեցոյց զնա առ ինքն, և պատուեալ վերակացու կարգեաց 'ի վերայ ծիրանաներկացն Պափեայ՝ որ առ Տիրոսիւ: Զսա լուսք մեք շատ իսկ հմտութեամբ մեկնելով զգիրս սուրբս՝ յեկեղեցւոյ, իսկ զկնի կիւրղի Տիրանոս առաջնորդեաց եկեղեցւոյն Անտիոքացւոց, առ որով յաճախեցին յափշտակութիւնք և աւեր եկեղեցեաց: Իսկ 'ի Լաւողիկեցւոց եկեղեցւոյ յետ Սոկրատայ՝ Եւսեբիոս կալաւ զեպիսկոպոսութիւն, որ յԱղէքսանդրեայ քաղաքէն էր, և պատճառք փոխելոյ նորա 'ի հայրենի երկրէն այսր՝ եղեն իրք Պողոսի Սամոստացւոյն. զի իբրև գայր նա վասն այսորիկ յԱսորիս, արգելաւ 'ի փութոտ սիրողաց բանին Աստուծոյ չղառնալ անդրէն յաշխարհ իւր, որ և առ մեօք գանձ ցանկալի ծանուցաւ աստուածպաշտութեան, զոր և 'ի բանից անտի Դիոնիսեայ 'ի վեր անդր կանուխ 'ի մէնջ եղելոց՝ 'ի միտ առնուէ: Որում և յաջորդեաց Անատոլիոս, բարին՝ որպէս ասեն, բարւոյն յաջորդեալ, որ և ինքն ծննդեամբ Աղէքսանդրացի էր: Սա բանիւ և կրթութեամբ հելլենականին իմաստ

իմաստութեան յունաց: Այլ բնութեամբ իւրով էր սա ներքինի, այսպէս իսկ էր նա 'ի բուն ծնէ իւրմէ. և Թագաւորն վասն սքանչելեաց մերձեցոյց զնա առ ինքն. և իբրև պատուի իշխան վերակացու ոստիկան 'ի վերայ ծիրանաներկացն որ են 'ի Մուր քաղաքի կացոյց զնա յառաջագոյն: Ի սմանէ լուսք սակաւիկ մի 'ի Ժամանակի իբրև մեկնէր զգիրս Աստուծոյ յեկեղեցւոյ: Իսկ զկնի կանգիկդոսեայ՝ Տերինանոս առաջնորդեաց եկեղեցւոյն անտիոքացւոց. և զկնի Սոկրատեայ եկաց յեկեղեցւոյ անդ Լաւողիկեցւոց Եւսեբիոս որ էր յԱղէքսանդր քաղաքէ: Բայց պատճառք գալոյ նորա այս է. իրք Պաւղեայ շառլոտացւոյ եղեն, զի վասն նորա եկն նա 'ի կողմնոս Ասորեաց, և արգելաւ նա 'ի մարդոց պիտանեաց որ էին առաջ՝ զի մի գործցի նա յաշխարհ իւր. զի փոյթ պնդութեան յանձին ունէին նոքա վասն բանին Աստուծոյ: Սոյն իսկ սա օրերէն է յաւուրս մեր իւրոց աստուածապաշտութեան: Բայց զիւրին է մեզ ուսանել 'ի բանից անտի Դիոնիսեայ, զորս յառաջագոյն եգեալ է մեր: Զի Անատոլէս կալաւ զկնի Եւսեբի. և եկաց այր քաջ զկնի առն քաջի: Եւսեբի քննէ Անատոլէս էր նա աղէքսանդրացի ազգաւ: Բայց բանիւ և սւսմամբ փիլիսոփայութեան յունաց գլխաւոր էր նա առաւել քան զամենայն ընտրեալսն որ եղեն յաւուրս մեր. զի համարովք

տասիրութեան գլուխ և իշխան, և քան զամենեւեան որ յաւուրս մեր կացին իմաստնագոյն հաւատացեալ. 'ի համարողութեան, յերկրաշափականին, յաստղաբաշխութեան, 'ի տրամախօսական վարժս և 'ի բնագիտական տեսութիւնս և 'ի հռետորականին և 'ի համայն իսկ մակացութիւնս 'ի ծայրն էր ժամանեալ, վասն որոյ և աղաչեալ յԱղէքսանդրացւոց կարգել նոցա 'ի քաղաքին վարժոց Արիստոտելական իմաստասիրութեան: Բաղում ինչ գործս լաւութեան պատմեն զնմանէ գործեալ յԱղէքսանդրիա 'ի պաշարման անդ Բրուքիոնի, յորում և նախապատիւ մեծարէր նա յիշխանս քաղաքին: Բայց օրինակի վասն նշանագրեցից ինչ մի. իբրեւ պակասէր համբար ցորենոյ պաշարելոցն, և քան զԹշնամեացն՝ տաքնապ սովոյն առաւել նեղէր զնոսա. անդ Անատոլիոս այսպիսի ինչ հնարս եգիտ: Իբրու զի մասն մի քաղաքին մարտակից և Թիկունք էին զօրացն Հռովմայեցւոց¹⁵, որով և արտաքոյ պաշարմանս, յորում էր և Եւսեբիոս՝ մինչեւ երթեալ նորա յԱտորիա, որոյ և համբաւ անուան նորա յականջս զօրագլխին Հռովմայեցւոց հասեալ էր, յղեաց եցոյց նմա Անատոլիոս վասն որոց սատակէին 'ի սովոյ յարգելանի անդ քաղաքին: Իսկ նա իբրեւ

Թուոց և չափոց երկրի և ուսմամբ աստեղաց, և ուսմամբ մաշտման, և տեղեկութեամբ բարոյից, և ուսմամբ հռետորայութեամբ կատարեալ էր: Եւ վասն այսորիկ և զվարդապետութիւն կարգին Արիստոտելոյ, որ էր յԱղէքսանդր քաղաքի, աղաչեցին զնա քաղաքացիք՝ կացուցանել: Պատմեն իսկ զնմանէ բաղում առաքինութիւն զոր գործեաց նա յԱղէքսանդր քաղաքի. 'ի ժամանակի իբրեւ էր պաշարեալ քաղաքն, և շուրջ պատեալ պահէին զնա զինուորքն, և պատուեալ լինէր նա յամենայն մարդոյ: Բայց վասն օրինակի ցուցանելոյ որ ինչ պատմի վասն նորա, յիշեցուցանեմ ես իր մի զոր գործեաց: Ասեն Թէ 'ի ժամանակի իբրեւ պատեալ պաշարեալ էր քաղաքն 'ի Թշնամեաց անտի. պակասեաց անդ կերակուր արգենանց. բայց առաւել քան զպաշարումն 'ի Թշնամեաց իւրեանց՝ տաքնապ սովոյն նեղեալ բռնագատէր զնոսա: Այլ իբրեւ էր անդ այրս այս, խորհեցաւ և գործեաց իբրեւ. զայս իրս: Իբրու զի մի մասն քաղաքին Թիկունք էին և օգնական զօրացն Հռոմոց, և ընդ նոսին էր և Եւսեբէս, և ոչ էր նա արգելեալ 'ի քաղաքին. զի յայնմ ժամանակի մինչեւ երթեալ էր նորա 'ի կողմանս Ասորոց, ընդ այնոսիկ էր նա՝ որ 'ի քաղաքին չէին արգելեալ, և առաքինութիւն մեծ և անուան ինտացաւ նա առ զօրագլուխն Հստ-

տեղեկացաւ զբուցացն, խնդրեաց 'ի զօրագլխէ անտի
Հոռոմոց իբրև 'ի շնորհս մեծի պարգևի՝ յայրել այնոց
ցիկ՝ որ 'ի Թշնամեաց անտի կամակար գայցեն 'ի հնա-
զանդութիւն. և 'ի հանդիպել խնդրոյն յղեաց ան-
դէն Եւսեբիոս և եցոյց Անատոլեայ: Իբրև գիտացնա
զխոստումն, գումարեաց զժողով խորհրդեան Աղեք-
սանդրացոց, և նախ զառաջինն ջանայր հաւանեցու-
ցանել զնոսա՝ զի ձեռն տայցեն 'ի Հոռոմն բարեկամու-
թեամբ: Սակայն իբրև ետես եթէ զայրագնեալք խըս-
տանան նորա ընդ բանն, այլ չկարծեմ, ասէ, եթէ
և յայսմ ոչ հաւանիցիք ինձ. խրատ տամ ձեզ Թողու-
արտաքոյ քան զդուռն քաղաքիս զամենայն բերան
անպիտան՝ երթալ ուր և կամիցին, զպառաւունս,
զմանկտին և զծերս. և ընդէր ունիմք զնոսա առ մեզ
մեռանել զուր տարապարտուց. և կամ զորս խեղեալ
և ապականեալ իցեն մարմնով ընդէր սատակեմք 'ի
սովոյ. այլ արժան է մեզ զարս միայն և զերիտասար-
դըս պահել, և 'ի նոսա բաշխել զկարևոր մեր ցորեան՝
որք կարողքն են և բաւականք 'ի պահպանութիւն քա-
ղաքիս: Եւ այսպիսի խորհրդով հաճեաց հաւանեցոյց
նա զժողովն. և ինքն յարուցեալ նախ վճիռ ետ՝ Թէ

մոց, և յղեաց եցոյց նմա Անատոլէս վասն այնոցիկ որ սատակէին
'ի սովոյ յարգելանի անդ քաղաքին: Իսկ նա իբրև տեղեկացաւ զը-
րուցացն, խնդրեաց 'ի զօրագլխէ անտի Հոռոմոց, ապրել այնոցիկ
որ քան և հնազանդին սոցա 'ի Թշնամեաց անտի իւրոց: Եւ իբրև
պարգևօք և մեծաւ շնորհիւ յանձն էառ նմա զօրագլուխն, յղեաց
Եւսեբէս և եցոյց Անատոլեայ: Իսկ նա իբրև գիտաց զխոստումն
պարգևին, ժողովեաց նա զժողովն խորհրդեան աղէքսանդրացոց,
և նախ զառաջինն հաւանեցուցանէր զնոսա զի ձեռն տայցեն 'ի Հո-
ռոմն բարեկամութեամբ: Իսկ իբրև ետես զնոսա Թէ խտացան ընդ
բանն ընդ այնս և չաւին յանձն, ասէ ցնոսա. դարձեալ, որպէս
ինձ Թողի, Թէ յայսմիկ դուք զիս ոչ բռնադատեք. և Թէ սոքա որ
աւերդոցս են, որ անպիտանս են մեզ, այսինքն, պառաւունք և
մանկտի, խրատ տամ ձեզ Թողուլ զնոսա արտաքոյ գրան քաղա-
քիս, և երթիցին ուր կամիցին. ընդէր ունիմք զնոսա առ մեզ զուր
տարապարտուց, զի մօա 'ի մահ են. և կամ զորս չեղեալ և ապա-
կանեալ են մարմնով իւրեանց՝ ընդէր սատակեմք զնոսա 'ի սովոյ.
այլ արժան է մեզ կերակրել զերիտասարդս և զկուսանս միայն, և
զննել զհամբարս ցորենոյ այնոցիկ որ կարող բաւական իցեն պա-
հել զքաղաքս: Իբրև այսպիսեաւ խորհրդովք հաճեաց հաւանե-
ցոյց զժողովուրդն: Եւ նախ զառաջինն եկաց նա և եհան 'ի քաղա-
քէ անտի զամենայն ինչ որ միանգամ չէին պիտոյ մօտնել 'ի հա-

զամենեանեան որ միանգամ չէին կարող 'ի զէն, զարս և զկանայս մերժել հանել 'ի քաղաքէն. որոց թէպէտ և մնացեալ էր 'ի քաղաքին՝ յոչինչ պիտանացուք, յոյս ինչ կենաց չէր նոցա և սատակէին 'ի սովոյն: Եւ իբրեւ միաբանեցին առ հասարակ ամենայն ժողովն յայսմ խորհրդեան, գրեթէ զամենայն պաշարեալն 'ի քաղաքի անդ կեցոյց նա: Եւ նախ սկիզբն արար 'ի մանկանց եկեղեցւոյ, ապա և այլոց որ էին 'ի քաղաքի անդ. թոյլ արար փախչել յամենայն հասակէ՝ որով ոչ միայն որոց վճռով ժողովոյն հրաման էր, այլ 'ի նոցա պատճառս և զայլս բազումս զգեցուցանէին զազա 'ի զգետոս կանացիս և գիշերի 'ի հրամանէ փութոյ նորա հանէին ընդ դուռն քաղաքին, և թողուն երթալ առ զօրս Հոռոմոց: Եւ անդ ընդունէր զնոսա Եւսեբիոս, և իբրեւ զհայր և բժիշկ մեծաւ հոգաբարձութեամբ և բժշկութեամբ հանդուցանէր զշարալուլուկ տանջեալն յերկար արգելանէն: Զայսպիսի հովիւս՝ յաստուածային ակնարկութեան անտի արժանի եղև ունել մի ըստ միովն եկեղեցին Լաւողիկեցոց. որք յետ պատերազմիս փոխեցան յԱղէքսանդրեայ 'ի քաղաքն Լաւողիկեցոց: Թէպէտ և ոչ բազում ինչ գիրս եթող Անատոլիոս, այլ որչափ ինչ հասին առ մեզ 'ի նմանէ, մարթիմբ յայնց 'ի միտ առնուլ, զի

մար հանգիսի զօրացն, զարս և զկանայս, և մերժեաց զնոսա 'ի քաղաքէ անտի: Նա և ոչ թէպէտ և մնացեալ էին անպիտանք 'ի քաղաքի անդ, յոյս ինչ կենաց չգտանէր նոցա, զի 'ի սովոյ սատակէին նոքա: Եւ իբրեւ միաբանեցին առ հասարակ ամենայն մարդ այսմ խորհրդեան, գրեթէ զամենայն մարդ որ 'ի քաղաքի անդ էին՝ կեցոյց նա: Եւ նախ զառաջինն սկիզբն արար նա 'ի մանկանց եկեղեցւոյ, և ապա զայլն ևս որ էին 'ի քաղաքի անդ՝ յամենայն կողման հրամայեաց փախչել նոցա, ոչ միայն յայնոսիկ որ խորհրդեալն բանիւ արձակեցին զնոսա, այլ 'ի նոցա պատճառս զայլս բազումս զգեցուցանէին զազա հանդերձս կանացիս, և 'ի գիշերի 'ի հրամանէ փութոյ նորա ելանէին ընդ դուռն քաղաքին, և երթային առ զօրս Հոռոմոց, և անդ ընդունէր զնոսա Եւսեբիոս, և իբրեւ զայր և զբժիշկ մեծաւ հոգաբարձութեամբ և բժշկութեամբ հանդուցանէր զնոսա, զի տանջեալք և չարարեալք էին նոքա ընդ յերկար արգելանէ անտի: Զայսպիսի հովիւս արժանի եղև ընդունել եկեղեցին զաւողիկեցոց մի ըստ միովն փութովն Առաքուծոյ: Եւ յետ այնր պատերազմի զոր ասացաք վասն նորա, եկին նոքա յԱղէքսանդր քաղաքն 'ի քաղաքն զաւողիկեցոց: Բազում խոսս եղեալ.

կորովի էր նա բանիւ և ճոխ բազմապատիկ հմուտ-
լեւամբն, յորս մանաւանդ վասն Զատիկին վարդապե-
տութիւնք են նորա. յորոց ի զատկական կանոնաց
անտի Անատոլեայ ինչ արժան է համառօտագրել
աստանօր:

Արդ յառաջնում տարւոջ, ասէ, զամսամուտ ա-
ռաջնոյ ամսոյն՝ որ սկիզբն է բովանդակ ինն և տաս-
նամեայ շրջանին, ըստ Եգիպտացւոց ՚ի քսան և ՚ի վե-
ցերորդ առուր Պամենոդ ամսեանն, իսկ ըստ Մակե-
դոնացւոց ՚ի քսան և երկու Դիստրեայ, և որպէս
Հռովմայեցիքն ասեն ՚ի մետասան յառաջ քան զկա-
ղանդացն Ապրիլի. և գտանի արդ արեգակն ՚ի քսան
և վեց Պամենոդ ամսեանն ոչ միայն ՚ի հատածն ա-
ռաջին զմուտ իւր արարեալ, այլ և զառուրս չորս յա-
ռաջեալ ՚ի նոյն: Այս իսկ հատածս է առաջին յեր-
կոտասան մասնէն, յորում և հաւասարի տիւ գիշե-
րոյ. և սա ինքն է սկիզբն ամսոց և գլուխ շրջանին ինն
և տասնեկի, և սովոր են արձակուրդ զսա կոչել ըն-
թացից Մոլորակաց: Իսկ այն ամիս՝ որ կանխէ զայս
մասն, վերջին է ամսոցն և ՚ի հատածսն երկոտասա-
ներորդ՝ և վերջին երկոտասանիցն մասանց և կատա-
րած շրջանին մոլորակաց: Վասն այսորիկ որ միանգամ

է Անատոլեայ մեծաւ փութով անդուլեամբ: Բայց զայս եւեթ
ընկալաք մեք զոր ՚ի նոցանէն կարեմք ուսանել, եթէ քանի կորովի
էր նա բանիւ իւրով և բազում ուսմամբ իւրով և եղոյց իսկ և պատ-
մաց նա խօսիւք իւրովք, մանաւանդ վասն զատիկի զի ՚ի նոցանէն
արժան է մեզ յիշեցուցանել սակաւիկ մի այժմ: Այս ՚ի կանոնաց
անտի զոր եգ Անատոլէո վասն զատիկի: Արգ ՚ի նոյն, ասէ, ՚ի տար-
ւոյ անգ է նախ ամառադուխ առաջին ամսոյն, զի է նա սկիզբն եր-
կոտասան ամի, որ ըստ համարոյ եգիպտացւոց է նա քսան և վեց
Պեմանոդայ. իսկ Թուոյ ամսոց մակեդոնացւոց՝ քսան և երկու Ա-
րագայ, այսինքն մետասաներորդ Արեգ ամսեանն: Բայց գտանի ա-
րեգակն ՚ի քսան և վեց Պեմանոդայ, զի է նա քսան և երկու Ա-
գարայ, ոչ միայն զի մասնելով մասնէ նա ՚ի հատածն առաջին. այլ
և զի ունի նա չորս առուրս՝ որով գնաց նա. այս իսկ հատածս է
առաջին միոյ յերկոտասան մասնէ, և ՚ի սմա հաւասարի տիւ գիշե-
րոյ. և սա ինքն սկիզբն ամսոց, և գլուխ ժամանակաց. որ չբի և
գայ ՚ի տեղւոյ իւրում ինն և տասն ամ: և որպէս սովոր են, ասեն
բազումք ՚ի նմա լուծանին ընթացք տատեղաց՝ որ կոչին մոլորեալք.
վասն զի չեն յայտնի իսկ այն ամիս որ առաջի նորա է, վերջին է
նա ամսոցն և հատած երկոտասաներորդ, և մասն վերջին երկոտա-

յայսմ մասին դնեն զամիսն առաջին, և զչորեքտասաներորդն զատկին 'ի ժամանակիս Համարին, ոչ օակաւ վրիպել նոցա ասեմք. և չէ իսկ այս մեր բանս, այլ 'ի Հրէիցն նախնեաց, և յառաջ քան զՔրիստոս ծանուցեալ և 'ի նոցանէ խնամով պահեալ: Գիտացին զայս Փիլոն, Յովսէպոս և Մուսէոս. և ոչ օղբա միայն, այլ և որ յոյժ կանուխ են քան զսոսա, երկոքին նախնադոյնքն, Ագաթոբուլեանք, որք վարդապետքն անուանեցան. և Արիստաբուզոս իսկ անգամ, որ մի էր յեօթանասնից անտի, որ Թարգմանեցին զգիրս սուրբս Եբրայեցւոց՝ հրամանաւ Եզդայրասէրն Պտղոմեայ և հօր նորա, և զմեկնութիւն գրոց օրինացն Մովսիսի արարին վասն Թագաւորացս: Եւ 'ի լուծումն խնդրոցն՝ որ 'ի գիրս անդ Ելից, ասացին Թէ՝ Պարտք են հասարակաց ամենեցուն զենուլ զգատիկն յետ գարնանի հաւասարելոյ աւուրց տունջեան և գիշերոյ, յորժամ ընդմիջի ամիսն առաջին. և այս դէպ լինի՝ յորժամ արեգակն ընդ առաջին արեգակնային հատածն, կամ որ կենդանակերպն կօչեն շրջան՝ ընթանայ: Իսկ Արիստաբուզ յաւելլու Թէ վասն տանի զատկին ոչ միայն արեգական հարկ է անցանել ընդ զուգօրեայ հա-

տանիցն, և կատարած շրջանին աստեղաց որ կոչին մուրեռալք: Վասն այսորիկ որ միանգամ յայսմ մասին դնեն զամիսն առաջին, և զչորեքտասաներորդ զատկին յայսմ ժամանակի համարին զնա, ոչ օակաւ ինչ հանձար իմաստութեան նոցա: Զէ իսկ մեր բանս այս, զի Հրէայքն այնոքիկ որ յառաջ էին քան զՔրիստոս, գիտէին զոս և պահէին. և կարեմք մէք ուսանել մանաւանդ վասն այսորիկ յայնչանէ որ ասացին, Փիլոն և Յովսէպոս և Մուսէոս. և ոչ 'ի սոցանէ միայն, այլ և յայնչանէ որ յոյժ կանուխ են քան զնոսա, յերկուց մարդոց անտի որ երկոքեան Բարեժողովք յորըրջեալ էին, այն. Էրկ որ անուանեալ կոչին գպիբը, այն որ յԱրիստաբուզեայ. այն որ 'ի Պենագայ քաղաքէն էր, այն որ ընդ եօթանասունն էր՝ որ Թարգմանեցին զգիրս սուրբս հեբրայեցւոց Պաղոմեայ Փիղագղթի, սեայ և հօր նորա, և զմեկնութիւն գրոց օրինացն Մովսիսի արարին սոքա Թագաւորացն: Եւ իբրեւ լուծանէին նոքա որ միանգամ ընդ քնին մտեալ էին 'ի գպրութեան ելից ասացին, Թէ պարտ է ամենայն մարդոյ զենուլ զգատիկն հաւասարութեամբ յետ հասարակաց աւուրջեան և գիշերոյ յԱդար, յորժամ ընդմիջի ամիսն առաջին. 'ի սոյն այս ժամանակ գասնի, որ է նա հատած առաջին արեգական: Իսկ Արիստաբուզոս յաւելլու և ասէ, Թէ տան զոս. կի 'ի հարկէ ոչ միայն մինչեւ գնայ արեգակն 'ի հատածն առաջին, յորժամ հաւասարի տիւն գիշերոյն:

տածն, այլ և լուսնի: Արդ կրկին են զուգորեայ հատածքն, մին գարնանային, միւսն աշնանային, յորս չափեալ են ժամանակքն ընդ միմեանս հաւասարութեամբ և սահմանեցաւ օր զատկաց 'ի չորեքտասաներորդ ամսոյն զկնի երեկորոյն, զի 'ի նմա կայ լուսին ընդդէմ արեգական տրամաչափ, որպէս է տեսնել 'ի լրանալ լուսնի: Արդ յորժամ արեգակն 'ի գարնանային զուգորեայ հատածն հանդիպի, լուսինն 'ի հարկէ յաշնանային հասարակածի կայ: Գիտեմ և այլ բազում ինչ ասացեալ 'ի նոցանէ, յորոց կէս մի հաւանական միայն, և կէս մի հաստատուն ցուցիւք և օրինակօք հաւաստեալ, որով ջանան ցուցանել յայտնապէս վասն զատկին և վասն բազարջակերաց տօնին թէ պարտ է լինել զկնի հաւասարելոյ տունջեան և գիշերոյ: Բայց թողում անդր զայս ամենայն յաճախութիւնս ապացուցութեանց, և զի բարձաւ քօզն՝ որ եղեալ էր 'ի վերայ օրինաց Մովսիսի, և այսուհետեւ բացաւ երեսօք զՔրիստոս և զվարդապետութիւնն իւր և զչարչարանս իբրեւ ընդ հայելի տեսանեմք: Այլ զի ամիսն առաջին առ եբրայեցիս յայնժամ է, յորժամ հաւասարի տիւն գիշերոյ, զայս և վարդապետութիւն Յնովքայ հաստատէ:

Բայց հաստատի երկիցս անգամ յազար և իլուշ, այսինքն՝ յարեգ և 'ի հոռի, և չափեալ են կշռով ժամանակքն ընդ միմեանս հաւասարութեամբ: Տուաւ իսկ օրն զատկաց 'ի չորեքտասաներորդ ամսոյն զկնի յերեկորոյն. զի 'ի նմա կայ լուսինն ընդդէմ արեգական հաւասարութեամբ չափով կշռով, որպէս և կարեմք ուսանել: Իսկ յորժամ ընդ լուսինն, լինի այնուհետեւ կալ հանգեպօմեանց. արեգակն յայն հատածն առաջին, յորժամ հաւասարի տիւն գիշերոյն յազար, և լուսինն 'ի հարկէ 'ի միւսն ևս հատած յորժամ հաւասարի տիւն գիշերոյն 'ի լուշ: Գիտեմ ես այլ բազում որ ասացեալ է նորա հաւանութեամբ և օրինակօք ցուցանելէնք որ վասն տեսն մերոյ, զի նոքօք կամեցաւ ցուցանել վասն տօնին բազարջակերաց զատկի, թէ պիտոյ էր լինել զկնի հաւասարելոյ տունջեան և գիշերոյ: Բայց թողում անդր որ իբրեւ զայսպիսի առաջն օրինակաց. զի բարձաւ 'ի նոցանէ քօզն որ եղեալ էր 'ի վերայ օրինացն Մովսիսի. և այսուհետեւ բացաւ երեսօք զՔրիստոս և զվարդապետութիւնն իւր իբրեւ ընդ հայելի տեսանեմք: Այլ եթէ ամիսն առաջին առ հեբրայեցիս յայնժամ է յորժամ հաւասարի տիւն գիշերոյ: Այս և վարդապետութիւնն Յնովքայ հաստատէ: Սոյն իսկ այս Անատոլիս տասներորդ խօսս եթող վասն վարդապետ

Իսկ այն սա Անատոլիոս տառն գիրս Թուաբանական ներածութեան, և զայլ յիշատակս հանապազորդ իւրոց բազմահմուտ պարապմանց և Թեազոսելոյն յուսումն վարդապետութեան գրոց սրբոց եթող մեզ: Ի սորա վերայ եղ զձեռն եպիսկոպոսութեան յառաջագոյն Թեոտեկնոս եպիսկոպոս Կեսարիոյ Պաղեստինացոց: զի փոյթ յանձին կալաւ նա Թողուլ զնա եպիսկոպոս զկնի իւր յեկեղեցւոյ յայնմիկ, և փոքր մի ժամանակս երկոքին՝ ի միասին կացին յառաջնորդութեան եկեղեցւոյն: Եւ իբրեւ կոչեցան նոքա յԱնտիոք՝ ի ժողովն վասն Պողոսի, և անցանէր նա ընդ քաղաքն Լաոդիկեցոց՝ բուռն հարին զնմանէ եղբարքն և արգելին անդէն յետ մահուն Եւսեբի:

Եւ իբրեւ փոխեցաւ ի կենաց Անատոլիոս, եկաց յեկեղեցւոյ անդ նոցա Ստեփանոս վերջին՝ նախ քան զհալածանան: Իմաստասիրական գիտութեամբն և հելլենական վարժիւք զարմանալի էր ուսմանեցուն, այլ ոչ նոյնպէս և հաւատովքն առ Աստուած, որ և ի ժամանակի առաջիկայ հալածանացն յանդիմանեալ կշտամբեցաւ, զի նենգաւոր էր և վատ և անարի և ոչ փիլիսոփոս ճմարտութեամբ: Այլ ոչ եթէ վասն այնորիկ ինչ տապալէին իրք եկեղեցւոյն, զի անդէն ուղղեալ հաստատեաց զայն յառ Աստուծոյ փրկէն ամենեցուն կարգեալն նոցա եպիսկոպոս Թեոդոտոս, ի

տութեան Թուոց: և այլ օրինակս զհանապազորդութեան իւրոց, և զԹեազոսելոյն յուսումն վարդապետութեանն Աստուծոյ: Ի սորա վերայ եղ զձեռն եպիսկոպոսութեան յառաջագոյն Թեոտեկնոս եպիսկոպոս Կեսարիոյ պաղեստինացոց, զի փոյթ յանձին կալաւ նա Թողուլ զնա եպիսկոպոս զկնի իւր յետ մահուն իւրոյ յեկեղեցւոյն յայնմիկ յորում եկաց նա: Եւ փոքր մի ժամանակս երկոքին՝ ի միասին կացին յեկեղեցին յայն: Այլ իբրեւ կոչեցան նոքա յԱնտիոք՝ ի ժողովն վասն Պողոսի: Իբրեւ անցանէր նա ընդ քաղաքն Լաոդիկեցոց, բուռն հարին զնմանէ եղբարքն, և արգելին անդէն յետ մահուն Եւսեբի: Իսկ իբրեւ ել յաշխարհէ աստի Անատոլիոս, եկաց յեկեղեցւոյ անդ նոցա Ստեփանոս ի ժամանակ վերջին հալածանացն: Բայց յաղանգն փիլիսոփայութեան և այլովք ուսմամբք յունաց զարմանալին զնմանէ բազումք: այլ հաւատովք առ Աստուած այնպէս ուղիւ էր, զի ի ժամանակի հալածանացն յանդիմանեալ կշտամբեցաւ այրն այն, զի նենգաւոր էր և չար և երկչոտ և ոչ փիլիսոփոս ճմարտութեան: այլ ոչ եթէ վասն նորա ինչ տապալեալ լինէին իրք եկեղեցւոյն, զի հաստատեցան

ձեռն գործոց չձմարտեալ արդեամբք զանուն իւր և զեպիսկոպոսի: Զի յարուեստս բժշկականին՝ ՚ի մարմնոց դարմանա առաջին էր նա քան զբազումս գիտութեամբն, իսկ ՚ի խնաման հոգաբարձութեան հոգւոց՝ ոչ գոյր այլ զք նման նմա, մարդասիրութեամբն, միամիտ բարեսիրութեամբն, վշտակից փութօքն յօգնականութիւն կարօտելոց: Նոյն և յաստուածային հրահանգս վարդապետութեան վարժ էր նա և կիրթ: Այսպիսի զք ահա եկաց սա:

Իսկ ՚ի կեսարիա Պաղեստինացւոց յետ մահուն Թէոտեկնոսի՝ որ մեծախնամ փութով վարեաց զեպիսկոպոսութիւն իւր, կալաւ զաթոռն Ագաբիոս, զորոյ զբազմավաստակ աշխատութիւնս և զբարեսէր հոգաբարձութիւն հաւատացեալ ինքեան հօտին, և զառաքաձեռն բաշխոյս առ ամենայն զք, և մանաւանդ առ աղքատս ժողովրդեանն՝ հաւատեալ զիտացաք: Ի սորա առուրս եկաց Պամփիլոս կորովի բանիւ, և վարուք և կենօք չձմարիտ փիլիսոփայ, երիցութեամբ եկեղեցւոյն այնորիկ պատուեալ: Այլ թէ որպիսի զք էր սա և ուստի, ոչ փոքր ինչ և սուղ բանիւ կարեմք ցուցանել զայն. այլ մի ըստ միովէ վասն կենաց նորա, վասն վարժիցն կարգելոց առ ՚ի նմանէ, և վասն բազմադիմի պատեբազմացն՝ զոր համբեր նա

յԱստուծոյ փրկէն ամենայնի: Ի ժամանակի իբրեւ եկաց յեկեղեցւոյ անգ նոցա եպիսկոպոս Թէոդոսոս. և նովին իբրք հաստառեաց նա զանուն իւր և զանուն եպիսկոպոսին, ըի խնաստութեամբ և բժշկութեամբ մարմնոյն գլխաւոր էր և առաջին: Իսկ բժշկութեամբ ոգւոց ոչ գոյր այլ մարդ նման նմա, զի սգորմութեամբ փոյթ էր և պնդութեամբ վշտանայր նա ընդ այնոսիկ իբրեւ ՚ի շահօգտութեան նոցա. յոյժ իսկ սբաղեալ էր նա ընդ վարդապետութիւնս աստուածապաշտութեանն: Իսկ ՚ի կեսարիա պաղեստինացւոց Թէոտեկնոս մեծաւ պնդութեամբ վարեաց զեպիսկոպոսութիւնն: Եւ կալաւ զինք նորա Ագաբէս, այն որ յոյժ վաստակէր և պնդութեամբ ունէր զհոգաբարձութիւնն վասն առաջնորդութեան ժողովրդեանն, և ձերք առատութեան հոգայր նա վասն ամենայն ուրաք մանաւանդ վասն աղքատաց: Ի սորա իսկ յառուրս գիտեմք մէք զի էր նա անգ Պանփիլոս այր կորովի բանիւ, և գործով իւրով էր նա փիլիսոփայ չձմարտութեան. և էր էրեց եկեղեցւոյն նոցա: Այլ թէ զիմարդ էր նա, կամ ուստի, ոչ փոքր շառիւք կարեմք ցուցանել զմանէ. զի վասն ամենայն գործոց նորա, և վասն վարդապետութեանն յորում կայր նա, և վասն պատեբազմին զոր

'ի Ժամանակի հալածանաց խոստովանութեամբ, և 'ի վախճանի վասն պտակին վկայութեան որով պտակեցաւ նա, յառանձին ուրոյն գիրս կարգեցաք մեք. զի քան զամենեսեան որ առ մեզը կացին սքանչելի եղև երանելիս այս այր: Իսկ յորոց մինչև յաւուրս մեր հաւին սակաւ ծանեաք, զՓիարիոս յերիցանց անտի եկեղեցւոյն Աղեքսանդրացւոց, և զՄեկետիոս եպիսկոպոս եկեղեցեացն Պոնտացւոց: Առաջինն՝ անստացուած սոսկութեան վարուք և ուսմամբ փիլիսոփայութեան փորձ գտեալ, և տեսութեամբ և մեկնութեամբ աստուածեղէն տառից 'ի Ժողովս եկեղեցւոյ հմուտ էր և տեղեակ սքանչելապէս: Իսկ Մեկետիոս՝ զոր Ատտիկեան մեղր կոչէին, որ միանգամ իմաստութեան էին հետամուտք, և արդարեւ այնպիսի որ եկաց նա որպէս եթէ յամենայն ազգ վարդապետութեան ամենակատարեալ զսա որ գրէր: Ի հռետորականին արուեստ ոչ որ կարաց շատ իսկ ըստ արժանւոյն զարմանալ ընդ նա. որպէս զի ասիցէ՝ որ յիրաւի թէ 'ի բնէ էր այս նմա: Իսկ այլով բազմատեղեակ հմուտութեամբն և գիտութեամբ ո՞ր էր որ կարաց երբեք գերազանցել զնովաւ: Եւ յամենայն իսկ ճարտարութեան խօսից ամենարուեստ և կորովաբան գոլ զսա միայն ասէր որ արդեօք, որ միանգամ ընդ նորա

համբեր 'ի Ժամանակի հալածանացն ազգի ազգի խոստովանութեամբ և պտական զոր եղաւ 'ի ձեռն վկայութեանն. 'ի ճառն որ զնմանէն առանձինն ասացաք մեք. ու իսկ աստ սքանչելի էր: Բայց սակաւք գտան յաւուրս մեր որ գիտացաք մեք, զՓիարիոս յերիցանց անտի որ էր յեկեղեցւոյ աղեքսանդրացւոց. և Մեկետիոս եպիսկոպոս եկեղեցւոյն պոնգացւոց: Այլ այն առաջին վարուք սոսկութեան և ուսմամբ փիլիսոփայութեանն փորձեալ էր, և իմաստութեամբ աստուածաշուքութեանն և մեկնութեամբ և խօսիւք առաջի ամենայն Ժողովրդեան եկեղեցւոյն. հմուտ տեղեակ էր սքանչելապէս: Իսկ մեղր Ժորաժոյ կոչէին զնա ոմանք որ ուսեալ էին զիմաստութիւն: Եւ այսպէս կատարեալ էր ըստ անուան իւրոյ, զի 'ի փառաւորութիւն հռետորայութեան ոչ որ կորէր տեղ զնմանէն թէ որպի ինչ էր նա, որպէս զի ասիցէ որ թէ այս իբրեւ 'ի բնութենէ իցէ նորա: Իսկ այլով սքանչելութեամբ տեղեկութեան և բազմուսմամբն որ կարաց անցանել սքանչելութեամբն նորա, զի իմաստութեամբ բանին որ արաւքնոյ՝ ճարտար էր և կորովի, և այն որ առնու զփորձ հանգիսի նորա թերեւ ասէ թէ նա միայն էր այսպիսի և ոչ այլ որ: Բայց համեմատ այսոցիկ էր և ըս-

փորձ հանդիտին անցանէր. սոցին համեմատ և պքան չելիութիւն վարուց էր նորա: Զսա՝ ի ժամանակի անդ հալածանացն մինչ փախուցեալ էր ի կողմանս Պաղեստինացւոց՝ զեօթն ամս արժանի եղաք տեսանել:

Իսկ զեկեղեցւոյն Երուսաղեմացւոց յետ Հիւսնեայ՝ զոր յիշեցաքս փոքր մի յառաջ, կալաւ Զաբդաս ըզպաշտօն առաջնորդութեան. իբրև ոչ յետ բազմաց հանգեաւ և սա, Հերմոն վերջին՝ կալաւ զաթոռն առաքելական, որ մինչև ի ժամանակս հալածանացն որ յառուրս մեր՝ պահեալ էր հաստատութեամբ: Իսկ յԱղէքսանդրիա յետ մահուն Դիոնեսիոսի կացեալ Մաքսիմոսի յեպիսկոպոսութեան անդ զամս վեշտասան՝ զինի նորա կալաւ Թէոփնաս: Առ սովաւ հանդերձ Փիարեաւ պայծառացաւ յԱղէքսանդրիա և Աբիլէս երիցական պատուով պատուեալ, որում և յանձն էր վարդապետութիւն հաւատոց: Այնչ նուազ և սա ի գործ փիլիսոփայութեան և ի վարս աւետարանական առաքինութեան սերտ և փոյթ գտաւ: Իսկ յետ պաշտելոյն Թէոփնայ զինն և տամս ամս զառաջնորդութիւն՝ կալաւ յետ նորա զեպիսկոպոսութիւնս Աղէքսանդրացւոց՝ Պետրոս: Փառաւորեցաւ և սա մանաւանդ ընդ երկոտասան ամս եպիսկոպոսութեան անդ իւրում. զերիս ամս յառաջ քան զհալածանսն առաջնորդեաց եկեղեցւոյն. և զայլ ժամանակս կենաց իւ-

քանչեւութիւն վարուց նորա: Զսա ի ժամանակի անդ հալածանացն մինչ փախուցեալ էր ի գաւառսն պաղեստինացւոց զեօթն ամս տեսնելին զնա: Իսկ եկեղեցւոյն Երուսաղեմի յետ Հիւսնեայ եպիսկոպոսի այն որ յառաջագոյն յուցաք զսան նորա, Զերեգայ կալաւ զպաշտօնն որ անդ էր: Բայց յետ սակաւօւ միոյ ժամանակի իբրև հանգեաւ սա, Հերմոն վերջին կալաւ զաթոռ առաքելոցն որ պահեալ էր մինչև ի ժամանակս հալածանացն: Իսկ յԱղէքսանդրիա իբրև եկաց յեպիսկոպոսութեան անդ Մաքսիմոս զութեանս ամ յետ մահուն Դիոնեսի, Թէոնէս կալաւ զինի նորա: Եւ յառուրս սորա յԱղէքսանդրիա հանդերձ Փիարիոսեաւ երիցու, և Աբեղզէս յայտնի էր, և զվարդապետութիւն սուրբ հաւատոց ունէր նա անդ. բայց սակաւք էին որ քառանէին ըստ նշրա նմանութեան ի գործ փիլիսոփայութեան. և ի վարս ուսման աւետարանին պնդապէս կայր: Իսկ յետ պաշտելոյն Թէոնեսեայ զինն և տամս ամ, կալաւ յետ նորա զեպիսկոպոսութիւնս աղէքսանդրացւոց Պետրոս, որ փառաւորեցաւ նա առաւելապէս զերիոտասան ամ յեպիսկոպոսութեան անդ. բայց առաջնորդեաց եկեղե-

րոց խոստակեաց վարուք Ճգնէր, միանգամայն և 'ի շահ
օգտութեան եկեղեցւոյն մեծապէս հսկէր, որ և յին-
ներորդ ամի հալածանացն հատաւ գլուխ նորա, և
վկայութեան պսակաւ զարդարեցաւ: Մինչև ցայս
վայր ածեալ զպատմութիւն կարգաւ, որ յաւուրց
անտի ծննդեան փրկչին մերոյ մինչև քակտումն եկե-
ղեցեաց 'ի հալածանս՝ բովանդակին ամբ երեք հա-
րիւր և հինգ, արդ այսուհետև վասն որոց արիացանն
առ մեզք պատերազմաւ 'ի վերայ հաւատոց աստուած-
պաշտութեան, թէ ով դք, և որպիսի էին նոքա գրով
ղթոցուք յիշատակ, որոց միանգամ զկնի մեր գայցեն:

ցւոյն զերիս ամս յառաջ քան զհալածանսն. և զայլ ժամանակն
վարուց իւրոց բազում երկայնմութեամբ անձին իւրում առաջ
նորդէր. և իբրև 'ի շահ օգտութեան հոգայր նա մեծապէս վասն ե-
կեղեցւոյն: Արդ յամին իններորդի հալածանացն հատաւ գլուխ
նորա և զարդարեցաւ պսակեալ վկայութեամբ: Մինչև ցայս վայր
բովանդակեցուք զճառս տողանիս կարգելոյ: Որ յաւուրց անտի
ծննդեան փրկչին մերոյ մինչև քակտեցան եկեղեցիք 'ի հալածանս
որ կան՝ լինին ամբ երեք հարիւր և հինգ: Արդ այսուհետև պատ-
մեցուք վասն ամենայնի որ միանգամ զօրացան 'ի պատերազմի
վասն աստուածապաշտութեան: Եւ թէ ով դք և որպէս էին նոքա,
գրով թողցուք յիշատակ ամենայնի որ միանգամ զկնի մեր գայցեն:

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ

ԳԼՈՒԽ Ե. ¹ — « Ի մեծամեծ սրենհոգոսս եպիսկոպոսաց » . Այն է 'ի Ժողովն Իկոնիոյ գումարեալ 'ի յիսնեց եպիսկոպոսաց . զոր յիշատակէ Փիրմիլանոս գրելով առ Արարիանոս հայրապետ , 'ի կրկին Ժողովս Արարիկեայ որ ընդ Ադրիպոլսնեա կարժագինեցւոց եպիսկոպոսիւ , և որ առ Արարիանոս . յորում ութսուն եպիսկոպոսք էին խոստովանողք , յորոց և ոչ տակաւք մարտիրոսացան ապա . նոյն գարձեալ և 'ի Ժողովն Սիննատացւոց :

ԳԼՈՒԽ Է. ² — « Լինել սեղանաւորս իմաստունս » . Չգիտեմ ուստի առնու զայս բան առաքելոյս . զի է ուրեք արդարեւ , « Իբրեւ հազարապետս իմաստունս » . կամ զի « Չամենայն ինչ փորձեցէք » որովհետեւ սեղանաւորս փորձս , ասէ 'ի բնագրին , կամ թէ ըստ Ովսերէայ յԵբրայական աւետարանէն առնուցու զայս ասել :

ԳԼՈՒԽ Ը. ³ — « Եւ զմկրտութիւնն սուրբ խոտեալ անարգէ » . Քանզի մերժէր Նովատիանոս չընդունէր զմկրտութիւն կաթողիկէ եկեղեցւոյն . զի 'ի սրբութենէ պաշտօնէին կամեր կշռել զվաւերականութիւն խորհրդոյն , վասն որոյ յարժանաւոր պաշտօնէէն միայն կնքեայն՝ քրիստոնեայս համարէր , որով կրկին մկրտեէին զեկամուտս իւրեանց , զորոց զհետ գնացին ապա Գոնիա տեանք :

... ⁴ — « Զի 'ի սպառ սպուռ փախուցանէ զՀոգին սուրբ » . Այս է՝ ոչ ընդունելով զապաշխարութիւն , որով և զքաւութիւն մեղաց և զվերադարձ 'ի շնորհս , փախուցանէ 'ի սպառ զՀոգին սուրբ աշոյոյս անզեղծութեամբ :

ԳԼՈՒԽ Ժ. ⁵ — « Յայնապէս քրիստոնեայս լինել ասէին » . ԶՓիլիպպոս աննարկէ բանս , և Թերէս և զԱղեքսանդր Սեւերոս :

... ⁶ — « Նախիշխան կախարդացն Եգիպտացւոց » . Եւ զի հզօրք էին յայնժամ 'ի Հռովմքուրմէն Իսիսի և Սերապեայ և գուշակք նոցա և կախարգք , այլ թէ մէր կախարդապետն նոցա լատին ինչ յայտնի , բայց Թերէս զՄալքիլնոս աննարկիցէ՝ որ Իբրեւ դասարիարակ և վարդապետ նորա , կորստեան նորա եղև պատճառ :

... ⁷ — « Ճշմարտելով 'ի սմա զնշանակ անուան իւրոյ » . Մալքիլնոսդ անուն՝ հեռաւոր նշանակէ :

ԳԼՈՒԽ ԺԱ. ⁸ — « Զիւրգ ուրեմն Ժողովս առնելոյ կամ ոչ առնելոյ պարապ էր ինձ » . Առ Գերմանոս է այս 'ի պատասխանի , որ ամբաստան լինէր զնմանէ՝ թէ յառաջ քան զհալածանսն չէր նորա Ժողովեալ զհաւատացեալ հօտ իւր , ըստ սովորութեան եպիսկոպոսաց , 'ի սրտալնդէլ զնոսա ընդդէմ սպառնացեալ նե .

զուլթեանց և մահուն, 'ի հաղորդել օրինացն և 'ի կնքել զերախոյս, այլ իբրև վարձկան ոք զանձին փրկութենէ միայն հոգալով՝ փախ չէր :

...⁹ — « Յախել մահուն » . Ուր 'ի հին թարգմանութեան գտանեմք « ի կղզւոյ մեան » . և այս 'ի զանազանութենէ բնագիր ձեռագրացն է որ վրիպակաւ մանաւանդ փոխանակ ընթերնաց ծն ԴՊ յօօօ ընթերցեալ է ծն ԴՊ յոօօ միով տառիւ յեղաջընալ աւանդին զմաստ բանին :

ԳԼՈՒԻ ԺԸ. ¹⁰ — « Անխոր սովորեցան » . Եթէ չեցէ ինչ խորագրեալ 'ի բանն 'ի պատկերամարտից անտի՝ ըստ սովորութեան հեթանոսաց կամ հեթանոսաբար ասելով պատուել զպատկերսն, կամի ցուցանել բանիւս եթէ խոր մեծ է ընդ քրիստոնէական յարգանս պատկերաց և ընդ հեթանոսականս . զոր չունի եկեղեցին :

ԳԼՈՒԻ ԻԳ. ¹¹ — « Զարգարն զայն և զսիրելին Աստուծոյ » . Մարայեղ գովութիւնքս այսոքիկ զհապարիշա ինքնակալաց, փայն զի չեն հալածիլ լեալ քրիստոնէից՝ ծանր է լսել մեղ, և պատերազմող ականջաց :

ԳԼՈՒԻ ԻԻ. ¹² — « Զամս մետասան » . Յանցանէ աստ Եւսեբի 'ի Թիւս ամաց քահանայապետութեան Սեքստեայ, որ զերկեամ մի միայն և զամիսս մետասան տեսանեմք զաթուակալութիւն նորա 'ի գաւազանագիրս քահանայապետաց Հռոմոյ . և զի լռէ իսկ զվկայական մահուանէ նորա :

ԳԼՈՒԻ Լ. ¹³ — « Եւ իբրև ոչ կամեր հեռանալ Պօղոս » . Քանզի անսաստեալ Պօղոսի վճռոյ ժողովոյն, և յեցեալ 'ի զօրութիւն իշխանութեան գլխոյին Զենորիայ՝ որ հզօրն էր յայնժամ յԱրևելս չթողոյր զաթու իւր և զեկեղեցին, մինչև 'ի պարտել գլխոյին առաջի զինուոյն Հռոմոյեցեաց՝ գիմեցին եպիսկոպոսանք առ ինքնակալն Արեղիանոս և իբրև կուսակից թշնամոյն և հակառակ տէրութեան Հռոմոյ՝ մերժեցին զնա յաթուայն և 'ի քաղաքէն :

ԳԼՈՒԻ ԼԲ. ¹⁴ — « Մարտակից զօրացն Հռոմոյեցեաց » . Մինչդեռ ինքնակալն Կլաւդիոս պատերազմաւ էր ընդ խուժս, պարապ գտեալ և զօրացեալ իշխանութեան իւրում Զենորիս առաքեաց զզօրավար զօրուն իւրոյ զՋաբա ծանր ձեռամբ 'ի վերայ Սգիպատոսի, որ և օգնականութեամբ Տիմոգենեայ կալաւ զաշխարհն, և եդ զաթու իշխանութեան իւրոյ յԱղեքսանդրիս : Իսկ Պրոքոս հռոմէական զօրքն և Սգիպատացւո՞ք՝ որք չէին 'ի կողմ Պալմիրացոյն պատերազմեալ ընդ Բրուքիոնի, այս է ահա պատմութիւն պաշարման և պատերազմիս . այլ թէ զիարգ 'ի գեղպ զայցէ այս ընդ ժամանակագրութեան՝ Անատոլիայ յԱսորիս գաանել և մանգամայն յՍգիպատոս՝ չէ տեղոյս քննել :

ՅԱՆԿ ՈՒԹԵՐՈՐԴ ԴՊՐՈՒԹԵԱՆ

- Ա. — Թէ որպէսի՞նչ յառաջ քան զՀալածանս պայման մը
րոցն էր:
- Բ. — Վասն աւերածի եկեղեցեաց:
- Գ. — Վասն ազգի ազգի տանջանայ՝ որով նահատակեցան վը-
կայքն 'ի Հալածանս:
- Դ. — Վասն փառաւոր վկայեցն Աստուծոյ, որ բազմապատիկ
պսակօք աստուածաշառութեան պսակեցան, և թէ ո՞ր
պէս լցաւ աշխարհ ամենայն յեշտակօք նոցա:
- Ե. — Որ ինչ 'ի Նիկիոփոքիա գործեցան իրք:
- Զ. — Վասն որոց 'ի յալածանաց անտի կայսերաց էին:
- Է. — Վասն Եգիպտացւոց որ վկայեցին 'ի Փիւնիկէ:
- Ը. — Վասն այնոցիկ որք վկայեցին անգէն յԵգիպտոս:
- Թ. — Վասն այնոցիկ որ 'ի Թերապիս վկայեցին:
- Ժ. — Գրով վկայութիւնք երանելւոյն Փիլէասոյ վասն ամե-
նայնի՝ որ գործեցան յԱղէքսանդրիա քաղաքի:
- ԺԱ. — Վասն այնոցիկ որ 'ի Փոնդիա վկայեցին:
- ԺԲ. — Վասն բազմութեան արանց և կանանց՝ որ բազմօրինակ
հանգիսիւք նահատակեցան:

ԴՊՐՈՒԹԻՒՆ ՌԻԹԵՐՈՐԴ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆՑ ԵԿԵԼԻՑԻՈՑ:

- Ա. — Առաջին ճառք, վասն այնոցիկ որ եղին յառաջ քան զՀալածանս:
- Բ. — Երկրորդ, վասն քաղաքի եկեղեցեաց:
- Գ. — Երրորդ, վասն թէ որպէս արարին պատերազմ, որք եղին 'ի Հալ-
ածանս:
- Դ. — Զորորդ, վասն պանշիւք վկայեցն Աստուծոյ, թէ որպէս լցան ամե-
նայն աշխարհ յեշտակօք նոցա. և ամէն պսակո նշանաւորս վասն
աստուածաշառութեան:
- Ե. — Հինգերորդ, վասն այնոցիկ որ վկայեցին 'ի Նիկիոփոքիոս:
- Զ. — Վեցերորդ, վասն այնոցիկ որ վկայեցին 'ի անոց անտի Թադաւորացի:
- Է. — Եօթներորդ, վասն եգիպտացւոց որ վկայեցին 'ի Փիւնիկէ:
- Ը. — Ութերորդ, վասն այնոցիկ որ վկայեցին յԵգիպտոս:
- Թ. — Եփներորդ, վասն այնոցիկ որ վկայեցին 'ի Թերապիս:
- Ժ. — Տասներորդ, ասուած զոր քրեաց Փիլէաս վկայ վասն ամենայնի որ փ-
անգամ գործեցան յԱղէքսանդրիա:
- ԺԱ. — Մեասաններորդ, վասն այնոցիկ որ վկայեցին 'ի Փոնդիա:
- ԺԲ. — Երկուսասներորդ, վասն բազում արանց և կանանց որ արարին պա-
տերազմ բազում ընտրութեամբք:

ԹԳ. — Վասն առաջնորդաց եկեղեցեացն, որք զճճարտութիւն
աստուածաշաղութեան՝ զոր քարոզեցին բանիւ, հեղ-

ԹԴ. — Վասն բարուց և կենաց թշնամեացն աստուածաշաղութեան:

ԹԵ. — Վասն արտաքնոց ուրոյն գիւղաց:

ԹԶ. — Վասն փոփոխելոյ իրացն՝ ի բարեքի պայման:

ԹԷ. — Թէ՛ ո՞րպէս փոխեցին ինքնակալք զնախնական հրամանսն:

ԹԳ. — Երեքասաներորդ, վասն տիեզիկ սր կտօնի՝ ի՛նչպիսի եկեղեցեացն որ
ցուցին զճճարտութիւն աստուածաշաղութեանն զոր քարոզէին
հեղճամբ արեան իւրեանց:

ԹԴ. — Չորեքասաներորդ, վասն թէ՛ ո՞րպէս էին թշնամք աստուածաշաղութեանն:

ԹԵ. — Հնգասաներորդ, վասն որոյ փանգամ անք անցին յետոյ:

ԹԶ. — Վեցասաներորդ, վասն բարւոք նորոգման իւրեանց սր եղև:

ԹԷ. — Եօթնասաներորդ, վասն նորոգման թաղաւորացն:

ԴՊՐՈՒԹԻՒՆ ՈՒԹԵՐՈՐԴ

Ն Ա Խ Ե Ր Գ Ա Ն

Զյաջորդութիւն կարգիս որ յառաքելոց անտի՝
յեօթն դպրութիւնս բովանդակեցաք , և յայս յու-
թերորդս՝ որ ինչ գործեցաւ յաւուրս մեր ոչ դուզ-
նաբար , այլ ընտիր առնելով 'ի նոսա՝ զարժանիս յի-
շատակի տալ գրով յուսումն այնոցիկ որ լինելոց են
զկնի մեր :

ԳԼՈՒԽ Ա.

Թե որպիսի՞ ինչ յառաջ քան զհայաճանն պայման
մերոցն էր։

Արդ անտի սկիզբն արաքցուք բանիս, եթէ քա-
նիծն և թէ որպիսի՞ յառաջ քան զհայաճանս որ առ-
մեօք համարձակութիւն և փառք էին բանին աս-
տուածաբաշտութեան՝ որ աւետարանեցաւ 'ի ձեռն
Քրիստոսի ամենայն մարդկան Յունաց և բարբարո-
սաց, մեծ է քան զմերս կար որպէս արժանն է պատ-
մել։ Օրինակ առցուք 'ի բարեկամութենէ անտի ինք-
նակալաց առ մերսն, յորոց և ոմանց իշխանութիւն 'ի
ձեռս տային գաւառաց, ազատս կացուցանելով զնո-
սա յերկիրդէ կռոցն զոհից՝ առ բազում սիրելու-
թեան իւրեանց առ ուսումն ուխտի մերոյ։ Եւ զինչ
ասել իցէ և վասն այնոցիկ՝ որ յարքունեաց անտի
կայսերաց էին, և վասն նոցին իսկ ինքնակալաց՝ որք
ընտանեաց իւրեանց կանանց և որդւոց և ծառայից
համարձակութիւն տային բանիւ և կենօք պաշտել
զկրօնս իւրեանց յայտ յանդիման նոցա, այլ և պար-

Ստալին ձառք, վասն այնոցիկ որ եղեն յառաջ քան զհայաճանն

Ընդունելութիւն կարգիս որ յառաքելոց անտի եւթն գարու-
թիւն բովանդակեցաք. և յայս գարութիւն ութերորդ որ ինչ գոր-
ծեցաւ յաւուրս մեր, ոչ գուշնարար արժան է ապ գրով յու-
սումն այնոցիկ որ լինելոց են զինի մեր։ Բայց սկսցուք 'ի սմին բա-
նէ աստի յայսմանէ. եթէ քանիօն, և թէ որպիսի՞ համարձակու-
թիւն և փառք էին բանին աստուածաբաշտութեան, որ աւետարա-
նեցաւ 'ի ձեռն Քրիստոսի ամենայն մարդկան, 'ի մէջ Յունաց և
Բարբարոսաց յառաջ քան զհայաճանսն որ եղեն յաւուրս մեր-
մեծ է քան զմեզ պատմել զնմանէ որպէս արժանի է նա. և օրինա-
կըս առցուք 'ի պատուէ անտի որ պատուէին թագաւորն զմանս
'ի մերոց անտի, և նոցա տային զիշխանութիւն 'ի զերայ հեթանո-
սաց, և բազում սիրով որ պահէին առ ուսումն ուխտի մերոյ, յաշ-
խատութիւն զոհիցն խնայեցուցանէին զհեթանոսս. այլ զինչ և ա-

ծել իսկ ընդ այն ազատութիւն. և զի զնոսա առաւել քան զճառայակիցս նոցա արժանիս հաւատարմութեան համարէին: Որպիսի որ Դորոթէոսն եղև՝ որ քան զամենայն մարդ բարեմիտ և հաւատարիմ գտաւ առ նոսա, և վասն այսորիկ իսկ և պատուաւորագոյն քան զամենեւին՝ որ միանգամ իշխանութեամբ և ու տիկանութեամբ գաւառաց ՚ի նոցանէ պատուեցան: Իբրև զսա էր և մեծանունն Գորգոնիոս, և այլ սոցին նման բազումք պատուեալք վասն բանին Աստուծոյ: Սոյնպէս և առանձին եկեղեցեացն գլխաւորք պատուեալ մեծարէին ՚ի գաւառապետաց և ՚ի դատաւորաց և յամենեցուն իսկ առանձին սպասու ծառայութեամբ: Եւ զիմրդ որ զԲիւրուց բիւրս մարդկան դիմեալս ՚ի հաւատս, զբազմութիւն ժողովրդոց հաւատացելոց ՚ի քաղաքս քաղաքս, և զնշանաւոր տօնախմբութիւնս նոցա ՚ի տաճարս Աստուծոյ գրով բովանդակել կարացէ: Որպէս զի չլինէին բաւական ոյնուհետև շինուածքն, և վերստին ՚ի հիմանց անտի ընդարձակագոյնս կանգնէին եկեղեցիք ՚ի բազում

սասցուք վասն այնոցիկ որ ՚ի տանց անտի թաղաւորացն էին, և իշխանաց այնոցիկ որ ընտանեցան իւր առաջի երեսաց իւրոց տպին համարձակութիւն յԱստուծո, բանիւ և վարուք կանանց իւրեանց, և որդւոց և ծառայից. զի ոչ թէ միայն զի պարծեացին նոքա համարձակութեամբ հաւատոց հաւանեցուցանէին զնոսա, այլ զի և զքանչեւապէս և աւելի քան զայնոսիկ որ մնան ընդ նոսա, ընդունելի էին նոցա և համարէին զնոսա. որպէս զիմրդ և էրն Դորոթէոս, այն որ առաւել քան զամենայն մարդ պահէր ընդ նոսա զճշմարտութիւնն և հաւատայր. և վասն այսորիկ պատուական էր քան զամենեւին որ միանգամ յառաջնորդութիւն և ՚ի գլխաւորութիւն էին: Եւ Գորգոնիոս այն որ իբրև զայն անուանի էր, և ամենեքին որ իբրև զնոսայն էին, պատուեալ էին վասն բանին Աստուծոյ. և թէ որպէս առաւել ընկալեալ և պատուեալ լինէին գլխաւորքն եկեղեցւոյն ՚ի գաւառապետից և ՚ի գաւառաց ամենեցունց:

Երկրորդ. վասն քակտելոյն եկեղեցեաց:

Բայց զիմրդ կամ որպէս կարացէ որ զԲիւր ժողովրդոց մարդկանն որ լինէին և բազմանային յամենայն քաղաքս, և զիմրդ պիգուսութեան ժողովրդոցն որ լինէին յաւուրս նշանաւորս ՚ի մէջ եկեղեցւոյ, որպէս զի ոչ բաւական լինէին այնուհետև առաջին շինուածքն, այլ վերստին ընդարձակէին և լայնէին և շինէին եկեղեցիս իբրև զքաղաքս: Բայց սոքա ՚ի նոսին ՚ի ժամանակեան իբրև

քաղաքանին: Եւ զայս երկայնաձիգ ժամանակի հա-
նապազորդ աճումն և զյաջողութիւն՝ ոչ նախանձյա-
պաղեցուցանէր, ոչ բանսարկուն չարադև չարակներ,
ոչ մարդկան խաբէութիւն արգելու կարէր՝ ցորքան
ձեռն Աստուծոյ յերկնից ձգեալ հովանի ունէր և
պահէր զժողովուրդ իւր, արժանաւոր զնա այնմ գը-
տեալ: Իսկ իբրև 'ի քաղում ազատութենէ 'ի մեղկու-
թիւն հատաք և 'ի յոռութիւն, և այր ընդ ընկերի
նախանձու գնայաք և թշնամանօք. և ոչ այսչափ մի-
այն, այլ իբրև այն եթէ յրնտանեկան պատերազմ
յարուցեալ, զինու նիզակօք և տիգօք բանից կռուե-
աք ընդ միմեանս, առաջնորդք ընդ առաջնորդս, և
ժողովուրդք ընդ ժողովրդեան խռովեալ ընդհարկա-
նէր. նենգութիւն և կեղծաւորութիւն 'ի ծայր չա-
րութեան ժամանեալ: Իսկ ստուգութիւնն Աստուծոյ,
երկայնամուտեամբ որպէս և վայել էր նմա, ցորչափ
միաժողով միաբան կայր ժողովուրդն մեղմով իմն հան-
դէս առնէր այցելութեան իւրոյ. և սկսան հալածան
քնն յեղբարց անտի որ 'ի զինուորութեան էին: Բայց
իբրև ոչ զգացաք և ոչ խորհեցաք՝ թէ որպէս հաշ-
տեցուցուք ընդ մեզ զԱստուած, այլ իբրև անաս-
տուածք ոմանք և ամբարիշտք, որ անխնամ և անայ-
ցելու զմարդկային մեր իրա համարիցին, չարիս 'ի վե-

աճէին և հանապազօր բազմանային և զօրանային և յաւելուին: Ոչ
գոյր նախանձ որ յապաղեցուցանէր, և ոչ գև չար կարէր ցուցա-
նել զհակառակութիւն իւր, և ոչ զի խաբէութեամբ մարդկան յա-
պաղեցուցէ, որքան ձեռն Աստուծոյ որ յերկնից ձգեալ հովանի
ունէր և պահէր զժողովուրդս իւր որչափ արժանի էր: Իսկ իբրև
'ի բազում խաղաղութենէ անտի և յազատութեանց փոփոխեցան
իբր մեր և նախանձէին բազումք և հայհոյէին զմիմեանս. և ոչ այս-
չափ միայն, այլ իբրև այն եթէ մեք ընդ անձինս մեր պատերազ-
մաք զինու և նիզակօք և տիգօք բանից, և առաջնորդք զառաջնոր-
դս մոլորեցուցանէին, և ժողովուրդ 'ի վերայ ժողովրդեան խռ-
վեալ լինէր. և կեղծաւորութիւն անչափ և խեղդատակութիւն 'ի
ձեռն չարեացն բազմանայր և զօրանայր: Իսկ ստուգութիւնն Աս-
տուծոյ, ժուժկալութեամբ որպէս և վայելէր նմա, իբրև ցայն
վայր ժողովուրդքն կային խաղաղութեամբ, և փոքրկապէս զար-
թոյց գտործ իւր. և սկսան հալածանքն յեղբարց անտի որ զինուո-
րեալ էին 'ի զինուորութիւն: Բայց իբրև ոչ զգացաք և ոչ խորհե-
ցաք թէ որպէս հաշտեցի ընդ մեզ Աստուած և քաւեսցէ զմեզ.
այլ իբրև մարդք որ առանց Աստուծոյ են համարեալք զիրս մեր, և

րայ չարեաց յաւելուաք: Իսկ կարծեցեալ հովիւքն մերժեցին յինքեանց զօրէնս աստուածպաշտութեան, և յազթասէր հակառակութեամբ ընդ միմեանս վառեալ բորբոքէին, և միայն զայն ևեթ խորհէին, զի զհակառակութեան և զսպառնութեան և զնախանձուն, զթշնամութեան և զատելութեան առ միմեանս աճեցուցանէին. և զգահասիրութեան՝ իբրև բռնակալութեան յօժարական զհետ ընթանային: Եւ յայն ժամ ապա ըստ բանից Երեմիայ թէ. Զիմրդ խաւարեցոյց սրտմտութեամբ բարկութեամբ Տէր զդուստրն Սիոնի. ընկէց յերկնից յերկիր զփառն խորայէլի, և ոչ յիշեաց զպատուանդան ոտից իւրոց յաւուր սրտմտութեան բարկութեան իւրոյ. այլ ընկոյղ Տէր յանխնայ զամենայն գեղ Յակոբայ. և քակեաց զամենայն ամուրս նորա: Եւ որպէս ՚ի սաղմոսին կանխաւ ձայնութիւնք են. Դարձուցեր զուխտ ՚ի ծառայէքումնէ, պղծեցեր յերկրի՝ յաւեր եկեղեցեացն, զսրբութիւն նորա: Քակեցեր զամենայն պարիսպս նորա, և եղեր զամուրս նորա ՚ի դողումն: Յափշտակեցին զնա անցաւորք ճանապարհի, եղև նա նախատդրացեաց իւրոց: Բարձր արարեր զաջ նեղջաց նորա, ուրախ զամենայն թշնամիս նորա: Դարձուցեր զօգնութիւն ՚ի սրոյ նորա, և ոչ ընկալար զնա ՚ի պատե:

չեք ՚ի վերայնոցս հոգեբարձ և տեսուչ. և չարիս ՚ի վերայ այլոց չարեաց յաւելուաք: Եւ այնպիսի որ կարծեալ երևէին թէ հովիւք են՝ մերժեցին յինքեանց զօրէնս աստուածպաշտութեան, և հակառակութեամբ որ ընդ միմեանս էր՝ վառեալ այրէին. և միայն զայն ևեթ զհակառակութեան և զսպառնութեան և զնախանձուն և զմտորակն և զատելութիւնն որ առ միմեանս աճեցուցանէին, և զանդգնութիւնն և զառաջնորդութիւնն յամենայն մտաց իւրեանց պահանջէին: Յայնմ ժամանակի ըստ բանից Երեմիայի՝ զի ասէ. Զիմրդ խաւարեցոյց տէր սրտմտութեամբ բարկութեամբ զդուստրն Սիոնի, և ընկէց յերկնից յերկիր զփառն խորայէլի, և ոչ ևս յիշեաց զպատուանդան ոտից իւրոց յաւուր բարկութեան իւրոյ, այլ ընկոյղ տէր յանխնայ զամենայն գեղն Յակոբայ: Քակեաց տէր զամենայն ամուրս նորա: Եւ որպէս ասացեալ է ՚ի Սաղմոսին մարդարէութեամբ. եթէ անարդեաց զուխտ ծառայի իւրոյ, և ընկէց յերկիր զսրբութիւն իւր ՚ի քակել եկեղեցւոյն, և քակեաց զամուրս նորա, և կործանեաց զպարիսպս նորա և կոխան աւարին զնա ամենայն անցաւորք ճանապարհի: Եւ հանգերձ այսու իսկ եղև նա նախատդրացեաց իւրոց, և բարձր արար զաջ թշնա.

րազմի: Անարգեցեր զսրբութիւն նորա, և զաթոռ նորա յերկիր կործանեցեր: Նուազ արարեր զաւուրս ժամանակաց նորա, և հեղեր զնովաւ զամբ:

ԳԼՈՒԽ Բ.

Վասն աշերաճի եկեղեցեաց:

Բայց եկն կատարեցաւ այս ամենայն յաւուրս մեր, յորժամ տաճարք աղօթից մերոց հիմն 'ի վեր յատակէին, և գիրք սուրբ կտակարանաց 'ի մէջ հրապարակաց այրէին, և մեք աչօք մերովք տեսանէաք. և հովիւք եկեղեցեաց մերոց այսր անդր ամօթով թաքթաբուր չըջէին, և ոմանք իսկ անարգանօք ըմբռնեալ այսն կատակ թշնամեաց լինէին. և որպէս ասէ այլուր բանն մարգարէական թէ՛ Նհեղ անարգութիւն 'ի վերայ իշխանաց նոցա, մոլորեցոյց զնոսա յանապատի և ոչ 'ի ճանապարհի: Բայց չէ մեր զայս ամենայն անհնարին վիշտս տառապանաց՝ որ մինչև ցվերջ հասին 'ի վերայ մեր, բանիւ տալ 'ի գիր, և ոչ որ յառաջ քան զհալածանս գժտութիւնք էին ընդ միմեանս և այլանդակութիւնք՝ յիշատակել 'ի գէպ և ըմբռն: Վասն այսորիկ աւելի ինչ յայնցանէ պատմել ոչ կա-

մեաց նորա. գարձոյց զօգնութիւն սրոյ նորա, և ոչ ընկալաւ զնա 'ի պատերազմի, և խափանեաց զյաղթեցուցիչս նորա, և զաթոռ նորա յերկիր կործանեաց. նուազ արար զաւուրս մանկութեան նորա, և զգեցոյց զնա ամօթով: Բայց եկն կատարեցաւ այս ամենայն 'ի վերայ մեր 'ի ժամանակի իբրև տաճարքն աղօթից 'ի բարձանց յերկիր մինչև 'ի հիմունս իւրեանց կործանեալ լինէին, և գիրք սուրբ Աստուծոյ 'ի մէջ հրապարակաց մինչ այրէին՝ աչօք մերովք տեսանէաք. և հովիւքն եկեղեցեաց անմանութեամբ այսր և անդր թաքջէին. և 'ի նոցանէ ըմբռնեալ լինէին թշնամանօք և աշարգութեամբ, և 'ի թշնամեաց անտի այսն և կատակ լինէին: Եւ որպէս ասաց յայլու՝ բանի մարգարէութեան եթէ էարկ չարիս 'ի վերայ իշխանաց, և մոլորեցոյց զնոսա ըստ արտուղի և ոչ 'ի ճանապարհի: Բայց յիշատակել զայս չէ մեր, և ոչ բաժանին առ միմեանս. և չարիքն որ յառաջ քան զհալածանս մեր էին տալ զնոսա 'ի յիշատակ: Վասն այսորիկ աւելի ինչ ոչ կամեցաք պատմել քան զայս: Բայց զայն ինչ որ նոքօք փառաւորեմք մեք զարդար գա-

միմք, բայց զայն ինչ միայն, որով զաստուածային դաւ տաստան արդարացուցուք: Եթէ այդպէս իցէ՝ և ոչ զնոցանէ որ հիւանդացանն 'ի հալածանս, և կամ որ նաւակոծեցան իսպառ 'ի փրկութեան իւրեանց, կամ որք կամովին ընկղմեցան 'ի խորս ալեաց՝ կամեցայ ինչ յիշատակ առնել. այլ զայն միայն 'ի հանրական պատմութեանս յաւելցուք՝ որ նախ մեզ և ապա զկնի մեր եկեղոց, լինիցին 'ի շահ օգտութեան:

ԳԼՈՒԽ Գ.

Միսն ազգի ազգի տանջանաց՝ որով նահատակեցան վկայքն 'ի հայաճանս:

Եկեսցուք յայսմ հետէ նշանակել կարճ՝ի կարճոյ զսքանչելի պատերազմունս զվկայից բանին Աստուծոյ: Յամին իննևտասներորդի ինքնակալութեան Դիոկղետիանոսի, յամենան Դիստրեայ, զոր Հռովմայեցիք Մարտ ասեն, 'ի ժամանակի իբրև մերձ էր օր առնի չարչարանաց Փրկչին մերոյ, և սիսեցան յանկարծակի ընդ ամենայն աշխարհ հրովարտակք թագաւորութեանն, հրաման տուեալ քակել իջուցանել զեկեղե-

տաստանն Աստուծոյ. և թէ այդպէս իցէ և ոչ վասն այնոցիկ որ հիւանդացան 'ի հալածանս, կամ վասն այնոցիկ որ ընկղմեցան սպառնալու կատարեալ, և նովին կամքն իւրեանց ընկեցան 'ի խոր ալեացն, կամեցայ ես յիշատակել: Բայց զայս և եթ յաւելցուք 'ի կատարեալ պատմութեան, զայն ինչ որ նախ մեզ այնոցիկ որ զկնի մեր գալոց են լինիցին 'ի շահ օգտութեան:

Երրորդ. վասն քի ո՛րպէս արարին զպատերազմ որ եղև 'ի հայաճանս:

Արդ եկեսցուք յայսմ հետէ նշանակեսցուք կարճ՝ի կարճոյ համառօտ զսքանչելի պատերազմունս զվկայից բանին Աստուծոյ: Եր իսկ յամին իննևտասներորդի թագաւորութեանն Դիոկղետիանոսի յարեք ամենան 'ի ժամանակի իբրև մերձ էր օրն առնի չարչարանաց Փրկչին մերոյ 'ի հասանել, և սիսեցան յանկարծակի ընդ ամենայն աշխարհ հրովարտակք թագաւորութեան. և առեալ ունէին հրաման քակել իջուցանել զեկեղեցիսն մինչ և 'ի հիմն, և

ցիս մինչև 'ի հիմն, և զգիրս սրբութեան այրել հրով. և զոր միանգամ պատուով ունէին զսպասս՝ պղծեալ անարգել, և սոսկականք քաղաքացւոց եթէ կացցեն մնասցեն 'ի նոյն իւրեանց միտս քրիստոնէութեան, յազատութենէ անտի զրկեալ գտցին: Առաջին հրովարտակն՝ որ եւ ընդդէմ մեր, այսպիսի ինչ էր: Իսկ յետ ոչ բազմաց եւ միւս այլ հրովարտակ՝ հրամանաւ, թէ ամենեքեան որ միանգամ կայցեն 'ի գլուխ եկեղեցեաց ընդ ամենայն տեղիս ըմբռնեալ 'ի կապանս մատնեսցին, և ազգի ազգի հնարիւք փորձեսցին զոհել դից: Յայնժամ ապա յոլովագոյնք յառաջնորդաց անտի եկեղեցեաց անհնարին խոշտանգանաց տանելով, յօժարագոյնս մեծի նահատակութեան հանդէսս մեզ ընծայեցին: Եղեն և նոքա ոչ սակաւք՝ որք լուծեալք մեղկեալք յահէ անտի երկիւղին, 'ի սկզբան իսկ պատերազմին նուաղեցան և լքան. իսկ 'ի վերայ այլոց ամենեցուն միոյ միոյ 'ի նոցանէ, բազմօրինակ մեքենայք տանջանաց փոխեալ լինէին: Էր որ հարուածով 'ի մարմինս տանջեալ, և էր որ անտանելի չարչարանօք և քերանօք զպատիժ պատուհասի իւրեանց ընդունէին. կիսոցն ոչ երջանիկ կատարած կենաց 'ի նոսին 'ի տանջանսն լինէր. իսկ այլոց դարձեալ այլազգ զպատերազմն վարելով, զի էր որ իբրև բռնի վարէին

զգիրս սրբութեան այրել հրով. և որ միանգամ պատուով ունէին զնոսա թշնամանօք անարգեցին, և որ միանգամ էին երբեմն 'ի ծառայութիւն և ազատեցան, եթէ կայցեն մնասցեն 'ի միտս քրիստոնէութեան՝ յազատութենէ անտի իւրեանց զրկեալ գտցին: Գիրն իսկ առաջին որ եղաւ 'ի վերայ մեր այսպիսի էր: Իսկ յետ սակաւ մի ժամանակի այլ հրովարտակք եկին որ ունէին հրամանս յինքեանս, եթէ ամենեքին որ միանգամ կայցեն 'ի գլուխ եկեղեցեաց ընդ ամենայն տեղիս, նախ մատնեսցին նոքա 'ի բանդս և 'ի կապանս, և ապա յետոյ ազգի ազգի նեղութեամբ և պէսպէս չարարանօք նեղեցին նոքա զոհել: Յայնժամ ժամանակի 'ի բազում գլխաւորս եկեղեցեաց տանջանք չարաչարք կանխեցին երևեցան 'ի նոսա: Իսկ այլ հովիւք լուծեալ մեղկեալ լուծան անձինք նոցա յահէ անտի երկիւղին, և պարզ մեկին 'ի սկզբանն իսկ պատերազմին նուաղեցան և լքան: Իսկ 'ի վերայ այլոցն ամենեցունց միոյ միոյ 'ի նոցանէ մեքենայք նշանաւորք չարչարանաց փոփոխեալք լինէին. է որ հարուածովք տանջեալ լինէին մարմինք նոցա. և է որ անբաւ և անչափ տանջանօք և քերանօք զպատիժ պատուհասի իւրեանց ընդունէին. զի 'ի նոսին լինէր կատարած կենաց որ բազմաց ոչ էր

'ի զոհ պղծութեան և աղտեղութեան թէպէտ և ոչ զոհեր՝ իբրև այն թէ զոհեաց արձակեալ լինէր. և էր որ ոչ 'ի բազին անգամ մատչէր, և ոչ բնաւ հուպ լինէր յինչ որ պիղծ և աղտեղի էր՝ յասելն այլոց թէ զոհեաց, զզրպարտութիւնս ընկալեալ լռիկ և գնայր. իսկ այլ ոք կիսամահ բարձեալ և իբրև զմեռեալ ընկեցեալ գնէր, և էր դարձեալ որ 'ի վերայ երկրի ընկեցեալ և զոտանէ քարշեալ լինէր ընդ երկար, և յայնցանէ որ զոհեցին՝ համարեալ լինէր. և էր որ աղաղակէր և 'ի ձայն բարձր վկայէր թէ գարշի նա 'ի զոհից. միւս ոք զքրիստոնեայ եմն աղաղակէր, և խոռտովանութեամբ փրկական անուանն փառաւորեալ լինէր, այլ ոք թէ ոչ զոհեաց և ոչ զոհեսցէ երբէք պնդէր: Բայց ոք 'ի բազմաձեռն գնդէ անտի զօրակա նին առ այս կարգելոյ՝ ծեծեալ բռնցի 'ի բերանն և 'ի կզակս զի լռեսցեն, բռնի արտաքս ընկեցեալ լինէին: Այսպէս ամենուստ թշնամիք աստուածպաշտութեան ամենայն հնարիւք ճգնէին, զի կարծեալ ե-

բարւոք: իսկ այլք դարձեալք այլազգ. դարձեալ ելին ընդ պատե-
րազմն:

Չորրորդ. վասն սրանչևի վկայիցն Աստուծոյ. քե սրպէս լցան
ամենայն աշխարհ յիշատակօք ևոցա: Եւ, սաին զպսակս նշա-
ւաւորս վասն աստուածպաշտոնքեան:

Ձի էր որ իբրև այլք բռնի մղէին զնոսա 'ի զոհան պղծութեան և աղտեղութեան մատուցանէին: Իբրև այն թէ զոհելով զոհեաց արձակեալ լինէր, թէպէտ և ոչ զոհէր. և էին որ ոչ և մատչելով մատեան, և ոչ որ հուպ եղեն՝ յինչ որ պիղծ և աղտեղի էր. և յայնմիկ զի այլքն ասէին եթէ զոհեցին ընդունէր զբարաւորութիւն իբրև լռիկ էր և գնայր: իսկ միւսն ևս ընդ մահ և ընդ կեանս պատեալ լինէր. և իբրև զմեռեալ ընկեցեալ գնէր, և էր դարձեալ որ 'ի վերայ երկրի ընկեցեալ լինէր, և զոտանէ քարշեալ լինէր ընդ յերկար և իբրև զմեռեալ ընկեցեալ գնէր, և յայնցանէ որ զոհեցին համարեալ լինէր: Եւ էր որ աղաղակէր և 'ի ձայն բարձր բարբառոյ վկայէր. և իբրև ուրանայր 'ի զոհից անտի աղտեղութեան և պղծութեան: Եւ միւս ևս թէ քրիստոնեայ եմ աղաղակէր և գովեալ լինէր խոստովանութեամբ անուան փրկչին մերոյ: Միւս իս ոչ չզոհեաց, և զոհի ասէր: Բայց սակայն բազումք տանջեալք լինէին և կարկէին բազում հնարիւք բանակին հոռոմոց, այն որ վանս այսօր ունէր պատուէր հրամանի, և յերեսս և 'ի կզակս իւրեանց ծեծեալ լինէին, և բռնի արտաքս ընկեցեալ լինէին: Այսպէս յամենայն հնարից թշնամիք աստուածպաշտութեանն զօրոնային

ընկեսցին թէ կատարեցան կամք նոցա: Բայց ընդդէմ վկայիցն սրբոց այսոքիկ ոչ յաջողէին. զորոց եթէ ըզպատմութիւնս ճշդիւ գտակաւ ոք դնել կամէր, ո՞ր բան առ այս լինէր բաւական:

ԳԼՈՒԽ Դ.

Վասն փառաշոր վկայիցն Աստուծոյ, որ քաղնապատիկ պսակօք աստուածապաշտութեան պսակեցան, և թէ ո՞րպէս լցաւ աշխարհ ամենայն յիշատակօք ևնոցա:

Քանզի բազումս արդեօք ունիցի ոք պատմել՝ որ ՚ի վերայ աստուածապաշտութեան սքանչելի յօժարութեամբ եղին զանձինս իւրեանց. ոչ միայն իբրեւ յուզեցան հալածանքն ընդ ամենայն տեղիս, այլ և յառաջ քան զբազում ժամանակս մինչդեռ խաղաղութիւն էր: Զի այն ինչ իբրեւ ՚ի խորքնոյ զարթուցեալ՝ որ զիշխանութիւն յաւիտենից ունի, գաղտ ծածկաւդէս դարանէր եկեղեցեաց՝ յետ Աեկոսի և Վաղերիանոս հալածանացն, և ոչ միանգամայն յարուցանէր ընդդէմ մեր պատերազմ, այլ զնոսա միայն՝ որ զինուորեալքն էին փորձէր, յայսմիկ ակն ունէր նա զիւրաւ ըմբռնել և զայլս, եթէ ընդ սոսա նախ մար-

յոյժ, զի կարծեալ երևեսցին թէ կատարեցան կամք նոցա: Բայց և ոչ առ վկայսն սուրբս ելանէին այսոքիկ, այլ նոքին որ ոչ բաւական լինի բանս ՚ի պատմել վասն նոցա ճշմարտութեամբ: Զի բիւրք էին պատմել մարդոյ զնոցանէն որ ցուցին զխորհուրդ սքանչելի վասն աստուածապաշտութեան, ոչ միայն իբրեւ յուզեցան հալածանքն ՚ի վերայ ամենայն, այլ և յառաջ քան զբազում ժամանակս մինչդեռ խաղաղութիւն էր. զի նոյնժամայն զառաջինն իբրեւ ՚ի գլխաւորէ խորութեամբ յուզեցաւ, այն որ կալաւ զիշխանութիւն Թադաւորութեանն գաղտ և ծածկապէս սկսաւ ՚ի հալածանսն եկեղեցեաց յետ ժամանակեանն որ եղև ՚ի միջի յետ Ռաբիոսեայ Վաղերիանոս. և ՚ի վերայ մեր յանկարծակի յարոյց զանձնն իւր պատերազմել ընդ մեզ: Բայց նախ զառաջինն զայնոսիկ որ ՚ի զինուորութեան անդ զինուորեալ էին՝ փորձէր. զի յայսմիկ կարծեալ ակն ունէր թէ յազմահարեացին մնացորդք այլոցն գիւ-

տուեցեալ յաղթեսցէ: Չբազումն էր այնուհետեւ տեսանել, զի լուծեալք 'ի զինուորութենէ՝ զսոսկական ընտրելին իւրեանց կեանս, զի մի ուրասցին 'ի պաշտամանէ անտի արարչին ամենայնի: Զի իբրեւ զօրագլուխ զօրուն՝ չգիտեմ յայնժամ ո՞, մատուցեալ ձեռն արկանէր 'ի հալածանս զինուորաց, հանդէս առնէր զօրուն, և որոշէր մեկնէր զնոսա ըստ ցեղիցն և ըստ ազգին և դնէր առաջի՝ ընտրել նոցա, կամ յանձն առնուլ զհրաման ինքնակալաց և կալ 'ի պատուի անդ յորում էին, և կամ 'ի հակառակելն՝ զրկեալ գտցին յայնմանէ: Անդ բազումք որ արքայութեան Քրիստոսի զինուորք էին, առանց երկմտութեան և կամ դանդաղելոյ ընտրեցին զխոստովանութիւն վկայութեան քան զկարծեցեալ փառս և զվայելութիւն աշխարհի յոր վայելէին: Եղեն ոմանք 'ի նոցանէ որ ոչ միայն զպատիւն թողուին, այլ և զմահ վասն ճշմարիտ ուխտի աստուածպաշտութեան համբերէին. զի մեղմով դեռեալ յայնժամ սատարն նենգութեան բանսարկուն մինչև ցհեղումն արեան սակաւուց համարձակէր, և թուի թէ երկնէն նա ցայնվայր 'ի բազմութենէ անտի հաւատացելոց, շարժել հասարակ 'ի վերայ նո.

բաւ. եթէ զառաջինն մարտիցէ և յաղթեսցէ նոցա, զբազումն այնուհետեւ 'ի զինուորաց անտի տեսանէր մարդ, զի ուրախութեամբ ընդունէին յանձինս իւրեանց՝ լուծանել և լինել իբրեւ զայն որ կեցին գոյշնարար, զի մի ուրասցին 'ի պաշտամանէ անտի արարչին ամենայնի: Զի 'ի ժամանակի իբրեւ զօրագլուխն այն որ էր յայնժամ ժամանակի. զի այն ինչ նորոգ զառաջին մատուցեալ էր նա 'ի հալածանս զինուորաց, և որոշէր և մեկնէր որ միանգամ գրեալ էին 'ի զինուորութեան. և դնէր առաջի ընտրել նոցա, կամ յանձն առնցն կացցեն 'ի պատուի անդ՝ յորում էին, և կամ թէ զի ոչ կամացին և կացցեն հակառակ ընդդէմ հրամանին՝ զրկեալ գտցին 'ի նմանէ: Եւ բազումք որ էին զինուորք արքայութեանն Քրիստոսի, զի խոստովանութիւնն որ 'ի նմա էր պատրաստաբար առանց երկմտութեան պատուեցին առաւել քան զփառն որ կարծեալ ելելէին, և զչա՞օք տութեան զոր ունէին նոցա: Բայց էին ոմանք 'ի նոցանէ սակաւք. զի ոչ թէ միայն զպատիւն թողուին, այլ և զմահ վասն ճշմարիտ ուխտի աստուածպաշտութեան համբերէին զայնուրիկ՝ որ էրն զօրացուցիչ նենգութեան չարին. զի այն ինչ յայնժամ ժամանակի համարձակեցաւ 'ի հեղումն արեան սակաւուց. և թուի թէ երկնէն նա ցայնվայր 'ի բազում հաւատացելոց անտի, և ծանրանայր նա իրոխեալ 'ի պատերազմին որ առ ամենայն ումք:

ցած պատերազմ: Իսկ իբրև յայտնեցաւ մերկաբար 'ի կռիւ, ոչ զք կարէ պատմել բանիւ, [Եւ որչափ և որ պիտի վկայս Քրիստոսի, յամենայն տեղիս 'ի քաղաքս և 'ի շէնս յանդիման առաջի աչաց իւրոց ամենայն զք տեսանէր:

ԳԼՈՒԽ Ե.

Որ ինչ 'ի Նիկումիդիա գործեցան իրք:

Յայնժամ ոչ յաննշանից զք, նա մանաւանդ աշխարհական մեծութեամբ պատուոյ երևելի այր, 'ի դնել հրովարտակին 'ի վերայ եկեղեցեաց 'ի Նիկումիդիա, յուզեալ աստուածային նախանձու, և եռանդեամբ հաւատոցն խրոխտացեալ, ձգեաց զձեռն 'ի հրովարտակն որ 'ի նշանաւոր տեղւոյ 'ի հրապարակի անդ եդեալ էր, և իջոյց զայն իբրև պիղծ ինչ և ամբարիշտ, և պատառեալ ընկէց, մինչդեռ անդէն 'ի քաղաքին էին երկոքին իսկ ինքնակալքն, որ երեցն էր քան զայլսն ամենեսին, և որ զչորրորդ աստիճան ունէր իշխանութեան: Եւ սա յայնժամ առաջին քան զամենեսին արիական գործովս փառաւորեցաւ 'ի քաղաքին. և անդէն ըստ խրոխտ համարձակութեան համբեր պատուհասին անախուր և անխառն մինչև 'ի շունչն վերջին:

Հինգերորդ. վասն այնոցիկ որ վկայեցին 'ի Նիկումիդիա:

Իսկ իբրև յայտնեցաւ մերկաբար, ոչ զք կարէ պատմել բանիւ, եթէ որպէս զվկայս Աստուծոյ տեսանէր առաջի աչաց իւրոց մարդ յամենայն քաղաքս և 'ի շէնս: Յայնժմ ժամանակի մի ոմն յարեւելաց անտի յայնցանէ որ առաւելապէս սքանչելի էին յաստիճանն պատուոյ՝ որ կարծեալ երևին յաշխարհի, իսկ և իսկ իբրև եղաւ գէրս այս 'ի վերայ եկեղեցեաց 'ի Նիկումիդիա, յուզեցաւ նախանձու Աստուծոյ, և խրոխտացաւ հաւատոցն եռանդեամբ: Իբրև եդեալ էր գէրս այս 'ի նշանաւոր տեղւոյ 'ի հրապարակի, և իջոյց զնա և պատառեաց ընկէց, փոխանակ զի իբրև պղծութեամբ և անխրոխտութեամբ եղաւ: Իբրև էին անդէն թագաւորքն երկոքին 'ի նմն քաղաքի, այսինքն այն որ քան զամենեսին երէցն էր, և այն որ զաստիճան չորրորդ զառաջնորդութեան ունէր, այս իսկ առաքինի եղև առաջի վկայեցն այնոցիկ որ եղէն յայնժմ ժամանակի, և այսու կերպարանք փառաւորեցաւ. և նոյնժամայն համբեր զայն

ԳԼՈՒԽ Զ.

Վասն որոց 'ի յարքունեաց անտի կայսերաց էին:

Բայց քան զամենեւին որ զարմանալի երբեք գտան
և արուժեամբ անուանի՝ եթէ 'ի մէջ Յունաց և եթէ
'ի մէջ Բարբարոսաց, 'ի ժամանակին յայնմիկ երևե-
ցան փառաւոր և սքանչելի վկայքն Աստուծոյ Գորո-
թէոս և ընկերք նորա յընտանեաց անտի 'ի պաշտո-
նէից թագաւորաց. որք մեծամեծ և գերագոյն ունե-
լով պատիւս առ 'ի տերանց իւրեանց, և ոչինչ պակաս
քան զորդիս հարազատս սիրեցեալք 'ի նոցանէ, առա-
ւել քան զփառս և զգրգանս աշխարհիս մեծազանձ
արդարև ճոխութիւն համարեցան զնախատինս, զչար-
չարանս և զազգի ազգի նորահնար մահունս որ ըստ
կրօնից աստուածաշնորհութեան: Եւ 'ի նոցունց յայն-
ցանէ յիշատակեցից զմին, թէ որպիսի ընկալաւ նա
վախճան, զի 'ի սմանէ տացուք 'ի միտ առնուլ և զայն
ինչ որ ընդ այլս էանց, որոց միանգամ պատմութեան
գրոցս ակն արկանիցեն:

Ածաւ մատուցաւ երբեմն ոմն 'ի Նիկիոսիդիոս աթա-
ղի ինքնակալացն և հրամայեցաւ նմա զոհել. որ իբրև

ինչ որ համեմատին այսմ խրոխտալոյ, և առանց որոմնութեան պա-
հեաց զանձն իւր մինչև 'ի շուշնջ վերջին: Բայց առաւել քան զա-
մենայն վկայսն որ գովեցան սքանչելապէս, և անուանեցան զորո-
թեամբ որ եղեն ընդ ժամանակս ժամանակս, կամ 'ի մէջ Յունաց
կամ 'ի մէջ Բարբարոսաց յայնմ ժամանակի վկայք սքանչելիք Աս-
տուծոյ, այնոքիկ առնն Գորդիոսի, որ էին նոքա յընտանեաց ան-
տի թագաւորացն, որք զպատիւն մեծ և վերագոյն ունէին առ 'ի
տէրանց անտի իւրեանց, և 'ի ստորին սիրոյ որդւոցն իւրեանց չե-
ին որոշեալ սոքա: Բայց մեծութիւն իբրև ճշմարտիւ համարին ա-
ռաւել քան զփառս և զգրգանս փափկութեան աշխարհիս այսու-
րիկ, զնախատինն և զցաւսն չարչարանաց որ վասն աստուածաշ-
նորհութեան էր, և զմահան ազգի ազգի որ նորոգեալ լինէին 'ի վերոյ
նոցա: Եւ 'ի նոցունց յայնցանէ յիշատակեցից զմին, թէ որպիսի
վախճան եղև նմա, զի 'ի նմանէն համեմատեցեն և զայն ինչ որ
էանց ընդ այլսն որ միանգամ կարգան զգիրս զայս: Ամին այ-
նուհետև 'ի մէջ զմի ոմն յայնմ քաղաքի, վասն որոյ ասացաք մեզ
զնմանէ, առաջի այնր թագաւորացն, և հրամայեցաւ նմա զոհել:

չանսացր հրամանին և պինդ կայր, մերկ 'ի բարձուէ յօդս կախել հրամայեցաւ, և 'ի հարուածս քանից քանցել զամենայն մարմին նորա, մինչև յաղթեալ ակամայ հնազանդեսցի: Իբրև այս օրինակ խոշտանգեալ և ոչ փոխեցաւ երանելին 'ի մտաց իւրոց, և զի ոսկերքն այնուհետեւ արաքս երևէին, աղ և քացախ խառնեալ և արկին 'ի վերայ մարմնոյն: Իսկ իբրև ժուժկալեալ տարաւ ցաւոցն, առապէս և հուր 'ի մէջ բերէին, և իբրև զմիս ուտելի զմնացորդս մարմնոյ նորա յայնմ հրատի զի մի միանգամայն ծախեալ վախճանեսցի՝ առ սակաւ սակաւ մաշէին: Եւ որ եղինն զնա 'ի վերայ հրոյն չտային նմա թոյլ ելանել անտի՝ մինչև ակնարկելով գոնեա խոստասցի զհրամայեալն կատարել: Իսկ նա անշարժ և անխոտոր 'ի խորհուրդս և յաղթական 'ի չարչարանս անդ իւրում արձակեաց զհոգին: Այսպիսի եղև վկայութիւն սորա, որ 'ի պաշտօնէից անտի ինքնակալացն էր, արժանի արդարեւ անուան իւրոյ, որ Պետրոսն կոչէր: Ոչինչ նուազ գլտաւ և այլոցն վկայութիւն, այլ առ համառօտութեան թողումք աստանօր, զայս միայն ասեմք եթէ Դորութեոս և Դորգոնիոս հանդերձ այլովք ընկերօք 'ի պաշտօնէից անտի արքունեաց՝ յետ ազգի ազգի պատերազմաց որոց տարան, խեղդ 'ի պարանոցս արկեալ փոխանակեցին զայս կեանս ընդ անտի կենացն

Իսկ իբրև հաստատեալ ժուժկալ լինէր, հրամայեցաւ կախել 'ի բարձու մերկ, և բերեսցի ամենայն մարմինն հարուածովք մինչև յաղթահարեսցի, թէ ոչ կամեսցի առնել զոր ինչ հրամայեսցի: Եւ իբրև զայս վիշտս վշտացաւ և ոչ փոխեցաւ 'ի մտաց իւրոց, և ոսկերքն այնուհետեւ արաքս երևէին, աղ և քացախ խառնեցին և արկին 'ի վերայ վերաց մարմնոյն: Իսկ իբրև զայս ցաւս առ ոտն եւ հար, առապէս և հուր 'ի մէջ բերէին, և իբրև զմիս ուտելի՝ մնացորդք մարմնոյ նորա յայնմ հրատի մաշեալ լինէին առ սակաւ սակաւ, ոչ միանգամայն յանկարծակի՝ զի մի գիւրտ վախճանեսցի: Ոչ տային նմա թոյլ այնոքիկ որ եղինն 'ի վերայ հրոյն՝ ելանել անտի: մինչ զի գոնեայ ակնարկելով խոստասցի զհրամայեալն կատարել: Իսկ նա 'ի մտաց անտի իւրոց չլինէր չարժեալ: Նովին չարչարանօք արձակեաց զըռնչ իւր: Եւ այսպիսի էր վկայութիւն սորա որ լընտանեաց թագաւորացն էր, զի արժանի էր չճարտիւ յորժրժմանն իւրոյ, և Պետրոս էր անոռն սորա: Իայց չէին նուազ քան զայս որ գործեցաւն 'ի միւս այլ անդի: այլ զի մի աստուցուք զբազումն, թողուք անգր զմնացորդսն և զայս աստուցուք:

անապական եղանակին: Յայսմ ժամանակի և Անթիմոս որ 'ի գլուխ կայր եկեղեցւոյն Նիկոմիդացւոց, վասն վկայութեանն Քրիստոսի կառափմամբ նահատակեցաւ, ընդ որում յաւելան և այլ բազում վկայք:

Քանզի յաւուրսն յայնոսիկ՝ չգիտեմ թէ որպէս և կամ ուստի, հարաւ հուր զապարանից արքունի 'ի Նիկոմիդիա, և իբրեւ 'ի սուտ կարծեաց ել համբաւեթէ 'ի ժողովրդենէ աստի մերմէ եղև այս. և այնուհետև իբրեւ 'ի հրամանէ ակնարկելոյ թագաւորին ձեռն 'ի գործ լինէին առ հասարակ զամենայն ազգն երկիւղածաց 'ի բնէ սատակել, և էր որ սրով կատարեալ լինէին և էր միահոգոյն խմբովին հրով մաշեալ լինէին: Եւ ասի բան, թէ յաստուածային իմն կամաց զօրութենէն, որ անպատմելին է՝ արք և կանայք անգամ 'ի հուր անդր վազէին մտանէին, իսկ զայլս բազումս կապեալս և 'ի մակոյկս լցեալ դահիճքն 'ի խորս անդ ծովակուր առնէին. զընտանիս թագաւորացն՝ յետ մահուան նոցա վայելչապէս 'ի գերեզմանս ամփոփեալս, հրաման տային տեսարք նոցա բրել հանել

Դորթէոս և Գորգոնիոս, հանգերձ պլուք բազմաք՝ որ էին 'ի տանէ անտի թագաւորութեանն, յետ ազգի ազգի պատերազմաց զոր կրեին, փոխանակելին զայս կեանքս, և աւին զանանց կեանս և զանապական պսակն 'ի Քրիստոսէ Աստուծոյ:

Վեցիորորդ. վասն այնոցիկ որ վկայեցին 'ի տանց անտի քաղաքացն:

Յայսմ ժամանակի և Անթիմոս որ կայր 'ի գլուխ եկեղեցւոյն Նիկոմիդացւոց վասն վկայութեանն Քրիստոսի հասաւ գլուխ նորա. և յաւել անգարձեալ ընդ նմն յանկարծակի բազում վկայք ընդ այն իսկ առուրս: Ոչ գիտեմ թէ որպէս կամ ուստի հարաւ հուր զասնէ թագաւորութեանն որ էր 'ի Նիկոմիդիա, և իբրեւ 'ի սուտ կարծեաց, ել համբաւեթէ 'ի ժողովրդենէ աստի մերմէ եղև փոյթս այս. և այնուհետև իբրեւ 'ի հրամանէ ակնարկելոյ թագաւորին առ ամենայն ժողովուրդն առ հասարակ որ էր անդ երկիւղածաց Աստուծոյ, էին որ սրով կատարեալ լինէին, և էին որ հրով մաշեալ լինէին: Եւ ասի բան թէ իբրեւ 'ի զօրութենէ կամաց Աստուծոյ որ ոչ պատմի, արք հանգերձ կանամբք 'ի հուր անգր վազէին մտանէին: Իսկ թշնամիքն զբազումս զայլս որսրով բառնային 'ի խորս ծովու ընկենուին: Իսկ զընտանիս թագաւորացն յետ մահուան նոցա յերկիր թաղէին որպէս արժան էր, վերստին փոխեցին հանին զնոսս, և ասյին ընկենուլ 'ի ծով: Համարեցան թագաւորացն:

զնոսա 'ի հանգստարանաց նոցա և 'ի ծով անդր ամալ-
զի մի որպէս նոքայն կարծէին, կալով մնալով նոցա 'ի
գերեզմանս, յաստուածս համարեալ և երկրպագու-
թիւն առնուցուն: Եւ այսոքիկ 'ի սկզբան անդ հալա-
ծանացն 'ի Նիկովիդիա գործեցան: Իսկ յետ սակաւ
մի ժամանակաց 'ի գաւառն՝ որ անուանեալ կոչի Մե-
լիտինէ, դարձեալ և 'ի կողմանս Ասորոց 'ի վեր ե-
րևէին՝ որ զինքնակալութեան թեկն ածէին¹. և
հրաման արքունի լինէր զի ամենայն ուրեք զգլխաւորս
եկեղեցեաց՝ կապեալս արկցեն 'ի բանտ: Եւ յետ այ-
սորիկ տեսիլ անցիցն անցելոց գերագոյն էր քան զա-
մենայն պատմութիւն, զի զձազմութիւն բիւրաւոր
մարդկան ընդ ամենայն տեղիս արգելեալ փակէին, և
որ երբեմն պատրաստեալ էին բանտք սպանողաց և
գերեզմանահատացն դիակապտից, յայնժամ եպիս-
կոպոսք, երիցամբք, սարկաւաքօք, ընթերցողք և
երդմնեցուցօք լի լինէին, մինչև չմնալոյ տեղի չարա-
գործացն պարտաւորաց: Քային հասանէին դարձեալ
'ի վերայ առաջնոցն և այլ հրովարտակք զի արգե-
լեալքն 'ի բանտս՝ եթէ զոհեսցեն, արձակեսցին և եր-
թիցեն ուր և կամեսցին, ապա եթէ պնդեալ և չառ-
նուցուն յանձն, բիւրապատիկ տանջանք քանցեալ
զմարմինս խոշտանգել զնոսա: Եւ աստ դարձեալ

ւորքն տեսարքն նոցա, թէ իբրև եգեալ են նոքա 'ի գերեզմանս եր-
կիր պապանեն նոցա մարգիկ, և աստուածս համարին զնոսա: Իսկ
որ միանգամ ինչ գործեցաւ իսկզբան հալածանացն 'ի Նիկովիդա,
այս և որ իբրև զայս էին: Իսկ յետ սակաւ մի ժամանակաց 'ի գա-
ւառ որ անուանեալ կոչի Մելիտինէ, Եւ դարձեալ և 'ի կողմանս
Ասորոց այլք բուսան անդէն 'ի նմին թագաւորութեանն, և հաւ-
րէին զի զամենայն գլխաւորս եկեղեցեաց որ ընդ ամենայն տեղիս
իցեն՝ արկցեն 'ի բանդս հրամանաւ թագաւորին. և էր տեսիլ որ 'ի
նոսայն գործեալ լինէր վերագոյն քան զամենայն պատմութիւն.
զի բազմութիւն բիւրուց արգելեալ էր ընդ ամենայն տեղիս 'ի
բանդս, որ պատրաստեալ էին յառաջագոյն սպանողացն և գիս
կողպատիցն. յայնժամ եպիսկոպոսք և երիցունք և սարկաւաքունք
և ընթերցողք և երդմնեցուցիւք լինէին. որպէս զի մի մնասցէ անդ
տեղի գատնապարտեալ չարագործաց 'ի գործս չարութեանց: Բայց
դարձեալ և այլ հրովարտակք եկին հասին առաջնոցն, զի 'ի նոսա
գրեալ էր վասն ամենեցուն որ արգելեալն էին որ, թէ զոհեսցեն
արձակեսցին, և երթիցեն ազատութեամբ ուր և կամիցին. ապա
եթէ պնդին և չառնուն յանձն, բազում տանջանք հրամայեցաւ

զիւրդդ որ կարել թուել զբազմութիւն վկայիցն որ ընդ ամենայն տեղիս, մանաւանդ զայնոսիկ որ յԱփրիկէ, 'ի Մաւրիտանիա, 'ի Թեբայիտ և յԵգիպտոս. և որք անտի յայլ յաշխարհ և 'ի քաղաքս փոխեալ փառաւորեցան վկայութեամբ:

ԳԼՈՒԽ Է.

Վասն Եգիպտացոց որ վկայեցին 'ի Փիւնիկէ:

Գիտացաք մեք զմանս 'ի նոցանէ որ 'ի Պաղեստին առաքինացան, և զայլս 'ի Տիւրոս Փիւնիկեցոց. քան զի մէ, որ տեսեալ զնոսա և ոչ զարմանք կալաւ զնա ընդ անշափ և ընդ անհամար հարուածս և ընդ համ բերութիւն այնց արդարեւ զբանչելի նահատակացն աստուածպաշտութեան. որք յետ հարուածոցն գանից արիական ժուժկալութեամբ մրցէին ընդ գազանս արիւնախանձս խրոխտելով 'ի կրկիսի, ընդ ընձուց, ընդ բազմազգի արջուց ընդ խողից վայրենեաց և ընդ ցլուց 'ի բոց հրոյ և յերկաթ հրաշէկ խարանաւ զայրազնեւոց: Եւ 'ի լինել այսոցիկ ամենայնի և մեք անձամբ անդ դիպեցաք, ուր զջորութիւն աստուածե:

զի քերեսցին: Եւ այսուհետեւ գործեալ և աստ զիւրդդ որ կարել թուել զբազմութիւն վկայիցն որ ընդ ամենայն տեղիս, մանաւանդ զայնոսիկ որ յԱփրիկայն էին, և 'ի Ժողովուրդն Մաւրիտանաց և 'ի Թեբայիտ և յԵգիպտոս, այնոքիկ որ յետ այսր և յայլ աշխարհս և 'ի քաղաքս եղեն և փառաւորեցան վկայութեամբ:

Եօրենրորդ. վասն եգիպտացոցն որք վկայեցին 'ի Փիւնիկէ:

Գիտեմք մեք զայնոսիկ որ յԵգիպտոսէն էին, զի առաքինացան 'ի Պաղեստին. և տեղեակ եմք այնոցիկ որ 'ի Մուրն փիւնիկեցոց, զի այն որ ետես զնոսա՝ զարմանք կալաւ զնոսա ընդ անշափ և ընդ անհամար հալածանսն, և ընդ համբերութիւն այնց նահատակացն զբանչելեաց, չմարտութեամբ աստուածպաշտութեան, և պատերազմքն զոր առնէին: Զի իսկ և իսկ ընդ հարուածոցն նոցա ընդ գազանս մարդակերս խրոխտելով, ընձուց և արջուց և խողից վայրենեաց և զուարակաց որ զայրանային խարանոք հրոյն և գիւթին և մատուցանէին նոցա, և զբանչելի համբերութեամբ քաջացն որ առ մի մի 'ի գազանաց անտի էր. և այնոքիկ որ մինչեւ լինէին, և մեք

զէն Փրկչին մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի՝ վասն որոյ նա հատակքն վկայէին, արդեամբ մօտ առ նոսա տեսեալ պատմեմք։ Որպէս և զմարդակերացն գազանաց ժամն ձիգս Համարձակել մերձենալ և կամ հուպ 'ի մարմին սիրելեացն Աստուծոյ լինել։ ուր յայլս օտարս՝ 'ի գրգռելն զնոսա սակաւիկ մի, անդէն դիմեալ և առ ժամայն սատակէին։ Իսկ սրբոցն նահատակաց՝ Թէպէտ և մերկամարմինք և ձեռք իւրեանց շարժէին ձգէին զգազանս առ իւրեանս, զի այսպէս հրամայեալ լինէր նոցա առնել, և ոչ բնաւ ամենեկին զժամին հասուցանէին։ Էր զի և 'ի նոսա դիմէին, այլ որպէս յաստուածային իմն զօրութենէ վանեալք անդրէն յետս գառնային. և այս, ընդ երկար ժամանակս այսպէս գործեալ, ոչ սակաւ զարմացումն հանդիսատեսից ածէր 'ի վերայ։ Եւ իբրեւ առաջին գազանն ինչ ոչ գործէր, երկրորդ և երրորդ գազանս արձակէին 'ի վերայ նորին միոյ վկայի։ Բայց զարմանալի է անյողդողդ հաստատութիւն վկայիցն երանելեաց, և անվրդով արիական ոգին 'ի մանկական նոցա մարմինս։ Զի անդ էր տեսանել և պատանեակ այն ինչ 'ի հասակ տիոցն քսանամեայ, առանց կապանաց և ըստ օրինակի նմանութեան խաչին բազկատարած,

անդ գիպեցաւ։ Իբրու զօրութիւն աստուածեղէն Փրկչին մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի, այն որ վասն նորա վկայէին՝ կայր առ նոսա և արդեամբ ցուցանէր վկայիցն առաքինութեանց. և մէք տեսաք գազանս չարաչարս, զի բազում անգամ փութացուցանէին մերձենալ և կամ հուպ լինել 'ի մարմին սիրելեացն Աստուծոյ, և ոչ համարձակէին։ Իսկ զայլս օտարս որ բերէին, սակաւիկ մի գրգռէին զնոսա, և նոքա գիմէին 'ի վերայ նոցա և առ ժամայն սատակէին։ Իսկ զնահատակ սքանչելիսն Թէպէտ և մերկ կային, և ձեռք իւրեանց շարժէին և ձգէին զնոսա առ ինքեանս, զի այսպէս հրամայեալ լինէր նոցա զի արտացեն, և ոչ բնաւ ամենեկին հաստնէին առ նոսա։ Բայց եր ժամանակ զի և գիմելով գիմէին 'ի վերայ նոցա, և 'ի զօրութեն Աստուծոյ հեռանային և յետս գառնային. և այսոքիկ իբրեւ ընդ յերկար ժամանակս գործեալ լինէին՝ սքանչելիս մեծամեծս տային տեսողացն. և իբրեւ առաջին գազանն ինչ ոչ գործէր, գազան երկրորդ արձակէին 'ի վերայ նոցա։ Բայց զարմանալ է ընդ ժողովալութեանն որ ոչ յողջողգէր վկայիցն երանելեաց, և ընդ համբերութեանն որ ոչ շարժի որ 'ի մարմինս մանկոցն, զի տեսանէի ես զչափ հասակին որ պակաս էր քան զքսանամեանս, զի կայր երիտասարդն առանց կապանացն. և ձգէր զձեռս իւր ըստ օրինակի

աներկիւղ խորհրդով և անվկանդ յաղօթս և 'ի խնդրուածս կացեալ առ Աստուած, ոչ խռովել և ոչ գեղեւել ինչ ուրեք 'ի տեղւոյն՝ մինչդեռ արջք և ինձք զբարկութիւն և զմահ շնչելով հասանէին 'ի մարմին նորա անհնարին ժանեօքն, այլ չգիտեմ որպէս յաստուածային իմն գաղտնի կամաց խցեալ լինէր բերան նոցա և անդրէն միւսանգամ յետս ընդ կրունկն դառնային: Եւ սա այսպէս հանդիսանայր: Եւ զայլս ապա տեսանէի ես, զի հինգ էին սոքա թուով, արկեալ առաջի ամեհի ցլուն, որ յարտաքնոց յօտարաց մերձեցեալս առ նա եղջերօքն իւրովք յօդս ամբարձեալ և յերկիր ընկենոյր չարալուկ չարատանջ, և 'ի սուրբ վկայսն միայն թէպէտեւ սրտմտէր բառաչելով, սակայն մերձենալ ոչ կարէր: Ոտիւքն և եղջերօք ոգորելով զգետինն խեթկէր. և 'ի վերայ խարանացն և հրավառ մորակացն 'ի զայրուցս անդ սպառնալիս շըռչէր, սակայն 'ի տեսչութենէն Աստուծոյ անդրէն յետոս դառնայր: Իբրեւ սա ոչ մեղանչէր նոցա, դարձեալ այլ գազանս արձակէին 'ի վերայ. և յետ ազգի ազգի անհնարին գազանացն արձակելոց, սրով սպանան ամենեքեան, և փոխանակ երկրի և գերեզմանի 'ի խորս ծովու ընկեցան: Այս օրինակ եղև պատերազմ Եգիպտացոց՝ որ 'ի վերայ աստուածապաշտութեան 'ի Տիրոս նահատակեցան:

Նմանութեան խաչին. և աներկիւղ խորհրդով որ ոչ յողոզողի պըրկեալ էր առ Աստուած յաղօթս և 'ի խնդրուածս, և ոչ խռովէր կամ խոնարհէր ուրեք 'ի տեղւոյն անտի յայնմանէ յորում կայր՝ մինչդեռ արջք և ինձք որ զբարկութիւն և զմահ շնչէին հասանել 'ի մարմինս նորա մերձ էին. և այս 'ի զօրութենէն Աստուծոյ որ ոչ պատմի՝ խցեալ լինէր բերան նոցա, և դարձեալ միւսանգամ անդրէն յետս գառնային, և սա ո՞վ և է այսպէս էր: Եւ ապա զայլս տեսանէի ես որ արկանէին առաջի զուարակաց ամենեաց, այն որ զայսմ արտաքինս որ մերձենային 'ի նա՝ եղջերօք իւրովք 'ի վեր ընկենոյր և անդէն պատառէր զնոսա: Իսկ վկայիցն սրբոց թէպէտ և սրտմտէր բառաչելով, սակայն մերձենալ 'ի նոսա ոչ կարէր. բայց ոտիւք և եղջերօք իւրովք այսր անգոր ոգորէր, և վասն զայրանալոյն բարկութիւն չէր: Իսկ 'ի տեսչութենէն Աստուծոյ անգէն յետս գառնայր, զի և ոչ այս մեղանչէր նոցա: Բայց դարձեալ այլ գազանս արձակէին 'ի վերայ նոցա, և յետոյ գառնադոյն քան ըզգազանս սրով սպանան. և փոխանակ երկրի և գերեզմանի՝ 'ի խորս ծովու ընկեցան. և զի իբրեւ զայս էր պատերազմն Եգիպտացոց, այնոցիկ որ ցուցին զմարտ պատերազմի վասն աստուածապաշտութեան 'ի Մուր քաղաքի:

ԳԼՈՒԽ Ը.

Վասն այնոցիկ որք վկայեցին անդէն յԵգիպտոս :

Բայց զարմանալ է և ընդ այնոսիկ՝ որ անդէն յերկրին իւրեանց վկայեցին, որպէս զի բիւրք Թուով արք հանդերձ կանամբք և մանկուով վասն վարդապետութեան Փրկչին մերոյ արհամարեալ զառժամանակ կեայ կեանս՝ ազգի ազգի մահու համբերեցին : Ոմանք 'ի նոցանէ յետ քերանացն և գելարանաց և չարաչար հարուածոց և բիւր քստմնելի և ահաւոր չարչարանաց՝ 'ի հուր ընկեցեալ լինէին, և այլք 'ի խորս ծովուն ընկղուզեալ : Կէսք համարձակ խնդութեամբ ըզպարանոցս իւրեանց մատուցանէին սրոյն. ոմանք 'ի տանջանս մեռանէին, այլք 'ի սովոյ սատակէին, կէսք 'ի խաչ հանէին. էր որ ըստ կարգի չարագործաց, և էր որ չար քան զնոսա գլխիվայր խաչելով, և Թողեալ 'ի վերայ նոցուն փայտիցն կենդանւոյն 'ի սովոյ չարամահ լինէին :

Որքերորդ. վասն այնոցիկ որ վկայեցին անդէն յԵգիպտոս :

Բայց զարմանալի է ընդ այնոսիկ որ անդէն յերկրին իւրեանց վկայեցին, որպէս զի բիւրք Թուով արք հանդերձ կանամբք և մանկուով վասն վարդապետութեան Փրկչին մերոյ արհամարհեցին զառժամանակեայ կեանս, և համբերեցին մահու ազգի ազգի կերպարանք : Ոմանք 'ի նոցանէ յետ քերանացն և տանջանացն և չարաչար հարուածոցն և բիւր մեքենայիցն և ահաւոր չարչարանացն՝ 'ի հուր ընկեցեալ լինէին. այլք 'ի խորս ծովուն ընկղմեցան, կէսք համարձակ խնդութեամբ ըզպարանոցս իւրեանց մատուցանէին սրոյն որ հատանէին զգլուխսնոցա. ոմանք 'ի տանջանս մեռանէին, այլք 'ի սովոյ սատակէին. կէսք 'ի խաչ ելանէին, էր որ ըստ սովորութեան չարագործաց, այլք չարք քան զնոսա, վերստին խնդրեալ լինէին կենդանւոյն մինչ զի 'ի վերայ նոցուն փայտիցն 'ի սովոյ սատակեալ լինէին :

ԳԼՈՒԽ Թ.

Վասն այնոցիկ որ 'ի Թերապիս վկայեցին:

Անցեալ իսկ զանցեալ էին քան զամենայն բան հարուածք և ցաւք, որոց ժուժկայեալ տարան վկայքն 'ի Թերապիս, զի փոխանակ եղնգանց՝ խեցեալ ամենայն մարմինն նոցա մինչև 'ի վախճան կատարածի նոցա քերեալ լինէին: Եւ կանայք զմիոյ միոյ յոտիցն կապեալ, և 'ի վեր 'ի բարձու մեքենայիւք գլխիվայր ամբարձեալ տանջեալ լինէին՝ ամենեկն մերկ և անծածկոյթ, տեսիլ չարաչար անողորմ և խիստ քան զամենայն ինչ տեսողացն լինէին: Եւ զայլս դարձեալ 'ի ծառս և յոստս նոցին պրկեալ սպանանէին. զի զհառ տապինդս մանաւանդ յոստոց անտի ծառոց մեքենայիւք ոմամբք աստի և անտի ձգեալ 'ի մի վայր, և զսրունս վկայիցն մի աստի և մի անտի կապեալ, և Թուղուն զոստն 'ի բնիկ իւրեանց դառնալ գիրս, և յանկարծակի անդամակոտոր առնէին զնահատակսն: Եւ զայս ոչ զաւուրս ինչ կամ սակաւ ժամանակս, այլ ընդ երկար զամս բազումն գործէին. էր օր զի աւելի քան զտան, և էր զի քան զքսան Թուղով սպանեալ լինէ:

Եւ ներողոյ. Վասն այնոցիկ որ վկայեցին 'ի Թերապիս:

Անցեալ իսկ զանցեալ էին 'ի բանէ հարուածք և ցաւք, զոր համբերէին վկայքն 'ի Թերապիս. զի խեցեալ փոխանակ եղնք ամենայն մարմինն նոցա քերեալ լինէր մինչև 'ի վախճան կատարածի նոցա: Եւ կանայք մի մի զոտից իւրեանց կապեալ լինէին, և 'ի վեր 'ի բարձու մեքենայիւք տանջեալ լինէին մերկ պնդով, տեսիլ չարաչար անողորմ և խիստ քան զամենայն ինչ տեսողացն էին նոքա: Դարձեալ այլք իբրև կապեալ էին 'ի ծառս և յոստս 'ի վերայ նոցա անէին, զի զոստս բիրտս զծառոց մեքենայիւք իմն աստի և անտի ձգէին զնոսս 'ի մի տեղի, և զոստ վկայիցն մի աստի և մի անտի պրկէին, և Թողուն զոստն երթալ անգէն 'ի տեղի իւրեանց, զի կոտորել յանկարծակի զանդամն նոցա խորամանկէին. և այս իսկ գործեալ լինէին, ոչ աւուրս ինչ կամ ժամանակս սակաւ, այլ զամս բազումն: Էր օր զի աւելի քան զտան Թուղով սպանեալ լինէին, և էր զի աւելի քան զքսան և երեքսն և երեսուն և մինչ 'ի

ին, և երբեմն երեսուն իսկ և մինչև 'ի վաթսուն. և դարձեալ երբեք երբեք և մինչև ցհարիւր 'ի միում աւուր արք և կանայք հանդերձ մանկտուով կոտորէին աղգի աղգի և փոփոխ պատժօք պատուհասից պարտաւորեալք: Եւ մեք ինքնին՝ 'ի շրջնէ մեր 'ի կողմանս յայնոսիկ ականատես գտաք բազմաց միահաղոյն 'ի միում աւուր կառափնատելոցն և հրով նահատակելոց: Զի շլացաւ սուրն 'ի հատանելոյ անտի, և դահիճքն վատապէցան, և ձանձրացան 'ի փոխանակելոյ զմիմեանս: Տեսաք յայնժամ և զքանչելի պնդութիւն արութեան, և զաստուածային արդարեւ զօրութիւն և զյօժարական միտս այնոցիկ որ հաւատացին յօծեալն Աստուծոյ. զի յորժամ ընդունէին սուրբքն զվճիռ մահու իւրեանց, նոյնժամ վազէին մօտնէին ընդ այլ և այլ մոլտս առաջի բեմի դատաւորին և խոստովան լինէին թէ քրիստոնեայք են. և արհամարհեալ յայս դնէին զանհնարին և զբազմօրինակ պէսպէս տանջանսն, և անվեհեր համարձակութեամբ զաստուածպաշտութիւն արարչին ամենեցուն քարոզէին. և խնդութեամբ և զուարթագին ցնծութեամբ զվճիռ մահու ընդունէին, որպէս զի սաղմոսս իսկ նուագել և օրհնութիւնս և գոհութիւնս Տեառն հաւայնից վերառաքել մինչև 'ի վերջին շունչ կենաց իւ-

վաթսուն. և յայլում ժամու և մինչև 'ի հարիւր 'ի միում աւուր արք և կանայք հանգերձ մանկտով մեռանէին և պարտաւորեալ լինէին աղգի աղգի և պէսպէս պատժովք պատուհասից: Բայց և մեք տեսաք այօք մերովք 'ի ժամանակի իբրեւ չոգաք յաշխարհն յայն, զի բազումք յանկարծակի 'ի միում աւուր էին որ զգլուխս նոցա հատանէին, զի շլացաւ սուրն 'ի հատանելոյ անտի և ոչ կաւրէր հատանել, և ինքեանք սպանողքն վատապէցին և ձանձրացան 'ի փոփոխել իւրեանց մի ըստ միոյ: Բայց խրոխտուան զքանչելի կատարեալ կամօք զօրութեամբն Աստուծոյ տեսանէին զայնոցիկ որ հաւատացին յօծեալն Աստուծոյ. զի նոյնժամայն յորժամ ընդունէին սուրբքն զվճիռ մահու իւրեանց՝ վազէին մօտնէին այլք յայլմէ կողմանէ առաջի բեմի դատաւորին, և խոստովան լինէին վասն անձանց իւրեանց թէ քրիստոնեայք են, և արհամարհէին և անգոմնէին զշալածիչսն, զայն ամենայն զնեղութիւնսն և զանջանսն պէսպէս առանց տրտմութեան, և համարձակութեամբ էին յատուածպաշտութիւնն, և խնդութեամբ և ցնծութեամբ զվճիռ մահու ընդունէին երգելով, և օրհնութիւնս և գոհութիւնս Աստուծոյ ամենայնի հանէին մինչև 'ի վերջին շունչ: Բայց զարմացեալ

ընամաց. և արդարեւ զարմանալոյ արժանի էին տգիտ, Բայց աւելի գովութեան և զարմանաց արժանաւորք երեւցան այնպիսի, որ մեծութեամբ ընչից, ազնուականութեամբ տոհմին և փառօք, բանիւ և փիլիսոս. փայտութեամբ ճոխացեալք, սակայն առաւել քան զաւանայն զճշմարիտ աստուածապաշտութիւն յարգէին և զհաւատս Փրկչին մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի: Որովհետի որ Փիլոսոֆոսն էր, զի ոչ եթէ գոյզն ինչ իշխանութիւն էր տորա, այլ արքունի համարակալութեամբ պատուեալ յԱղեքսանդրիա, և ըստ իշխանութեան աստիճանին, և ըստ հռովմէական պատուոյն տիգրաւորս և ասպարակիրս յառաջոյ տանելով հանապազօր 'ի դատ յատեան ելանէր: Ի սոյն սակի և Փիլէաս եւ պիսկոպոս Թմոյացւոց, որ 'ի վարչութեան և 'ի պաշտամունս հայրենի աշխարհին, պայծառացեալ և յիմաստասիրական մակացութիւնս երեւիլ էր: Եւ զի բազումք յազգակից տոհմակցաց նոցա և բարեկամաց, յիշխանաց անգամ և 'ի պատուաւոր մարդկանէ աղաչէին զնոսա, և ինքն իսկ դատաւորն գլխովին յորդոր լինէր նոցին զի ողորմեցին 'ի վերայ անձանց իւրեանց, և խնայեցեն յորդիս և 'ի կանայս, և ոչ կարէին բնաւ ամենեկին խոնարհել զնոսա ընտրել և սիրել զկեանս ժամանակեան, և անարգել զօրէնս խոստովանութեան և ուրանալ 'ի Փրկչէն մերմէ, այլ արիա-

էին և առաւել սքանչանային այնպիսի որ մեծութեամբ և ազգասունմաւ և գովութեամբ և բանիւ փիլիսոփայութեան սքանչելիք էին, և առաւել քան զաւանայն ինչ զաստուածապաշտութիւնս յարգէին և զհաւատս Փրկչին մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի, որպէս զիսք էրն Փիլոսոֆոսն, զի ոչ եթէ գոյզն ինչ իշխանութիւն ունէր նա, այլ զանսլովութիւն աղեքսանդրացւոց: Զի մինչդեռ անգէն յաստիճան իւրում էր, և 'ի պատուի զոր տուեալ էր նմա 'ի Հռոմոց՝ իբրու 'ի զինուորաց անտի փառաւորեալ լինէր: Սոյն իսկ սա հանապազօր դոր գտեալ լինէր: Եւ Փիլիաս եպիսկոպոս Թմոյայիս քաղաքի, այր որ փառաւորեցաւ յաստիճան պատուոյ աշխարհիս յերկրի իւրում, և ուսմամբ փիլիսոփայութեան. զի սոքն այնպիսի բազում ազգակիցք և տոհմակիցք և բարեկամք, և այնպիսի որ էին յաստիճան իշխանութեան, ազգութիւն ինքրէին 'ի նոցանէ, և ինքն դատաւորն իսկ գլխովին աղաչէր և խնդրէր 'ի նոցանէ զի ողորմեցին 'ի վերայ անձանց իւրեանց, և խնայեցեն յորդիս և 'ի կանայս իւրեանց: Իսկ նոքա բնաւ ամենեկին ոչ խոնարհէին այսմ ամենայնի, ընտրել և սիրել զկեանս ժամանակեան, և անարգել զօրէնս խոս-

կան և խոհական իմաստասիրութեամբ, նա մանաւանդ բարեպաշտ և աստուածասէր ոգւով պինդ կացեալ ընդդէմ ամենայն սպառնալեաց և թշնամանաց դատաւորին, գլխատմամբ ընկալան զվախճան մահուն:

ԳԼՈՒԽ Ժ.

Գրով վկայուքիւնք երանելոյն Փիղեսոսայ վասն ամենայնի՝ որ գործեցան յԱղեքսանդրիա քաղաքի:

Եւ զի վասն արտաքնոցն գիտութեան երկարագոյն ճառից արժանի ասացաք զՓիլէաս, ինքն իսկ անձամբ անձին վկայեսցէ նա, թէ զմեզ դէ էր նա և ուստի՝ և ցուցցէ վասն ամենայնի որ ինչ միանգամ անցք անցին յաւուրս նորա յԱղեքսանդրիա քաղաքի, զոր և ճշշ գրրտագոյնս քան զմեզ պատմէ նա բանիւքս այսոքիւք:

Ի թղթոյ անտի Փիլէասայ որ առ Թմոյիսացիս:

Գիտելով զայս ամենայն առակա օրինակաց և ցուցակութիւնս և գեղեցիկ ընծայութիւնս ճմարտու-

տովանութեան, և ուրանալ 'ի Փրկչէ անտի մերմէ. այլ և իմաստուն և զօրաւոր մօզ՝ այսինքն աստուածապաշտութեանն և շնով որ սիրէ զԱստուած, ամենայն սպառնալեաց և թշնամանաց դատաւորին համբերեցին, և յետոյ հառան գլուխք երկոցունչ նոցա:

Տասներորդ. ուսումն վարդապետութեան զոր գրեաց Փիղեսոս վկայ վասն ամենայնի որ միանգամ գործեցան յԱղեքսանդր քաղաքի:

Բայց քանզի ասացաք մեք վասն Փիլէասայ վկայի որ մեծ և յորդ էր իմաստութեամբ աշխարհիս, վկայեսցէ ինքն 'ի վերայ անձին իւրոյ 'ի ցուցանել իւրում թէ զմեզ դէ էր և ուստի: Եւ վասն ամենայնի որ ինչ միանգամ անցք անցին յաւուրս նորա յԱղեքսանդր քաղաքի 'ի վկայութիւնս բազմաց, զի աւելի քան զմեզ տէրեկագոյն գիտէր պատմել ճմարտութեամբ զնոցանէն այսոռ բանիւք: Ի թղթոյ անտի Փիլէասայ որ առ Թմոյիսացիսն են: Զի զայս

Թեան 'ի գիրս սուրբս, ոչինչ դանդաղեցան երանելի վկայքն որ ընդ մեզ, այլ զհոգւոյն աչս յառեալ սրբաութեամբ յԱստուած յարարին ամենայնի, պինդ կացին 'ի բարւոք ընտրութեան կոչման իւրեանց և յօժար մտօք ընկալան զմահ վասն աստուածպաշտութեան: Քանզի խնդրեալ գտին զՏէր մեր Յիսուս Քրիստոս, որ զգեցաւ զմարդ վասն մեր, զի հատցէ զամենայն մեղս, և դիցէ մեզ պաշար ճանապարհի կենացն յաւիտենականաց: Զի ոչ յափշտակութիւն համարեցաւ լինել հաւասար Աստուծոյ. այլ զանձն իւր ունայնացոյց, զնմանութիւն ծառայի առեալ, և կերպարանօք գտեալ իբրև զմարդ. և խոնարհեցոյց զանձն իւր մահու չափ, և այն մահու խաչի: Վասն այսորիկնախանձաւոր լեալ մեծի շնորհացն Քրիստոսազգեաց վկայքն՝ ամենայն լլկանաց և անհնարին հարուածոցն տանջանաց՝ ոչ միանգամ միայն, այլ և երկիցս երբեմն և բազում անգամ ժուժկալեալ համբերին. և զամենայն սպառնալիս դահճացն ոչ բանիւք միայն, այլ և արդեամբք յաճախեսյս առ նոսա արհամարեալ 'ի մտացն հաստատութենէ ոչ լքան. Բան զի կատարեալ սէրն 'ի բաց մերժէ զերկիւղ: Զորոց առաքինութիւնս և զարութիւն պնդութեան առ իւրաքանչիւր տանջանս ո՛ր բաւական իցէ պատմել: Եւ զի

ամենայն օրինակս և ցուցիչս և ծանուցիչս գեղեցիկս եգեալ են մեզ 'ի գիրս սուրբս Աստուծոյ վկայքն երանելիք որ ընդ մեզ յիմքէ ոչ պաղատեցան, այլ համբարձին զաչս իւրեանց անձանց պարկեշտութեամբ որ առ Աստուածպաշտութեանն էր ընկալան յանձնն իւրեանց, և ոչ հեռացան 'ի կոչմանէ անտի իւրեանց. քանզի գտին նոքա զտէր մեր Յիսուս Քրիստոս, որ զգեցաւ զմարդ վասն մեր, զի հատցէ զամենայն մեղս և գիցէ մեզ պաշար ճանապարհի կենացն: Զի ոչ յափշտակութիւն համարեցաւ զանձն իւր հաւատար լինել Աստուծոյ, այլ զանձն իւր յինքն ամբոքիեաց զնմանութիւն ծառայի էառ 'ի կերպարանս մարդկան գտու, և խոնարհեցոյց զանձն իւր 'ի հնազանդութիւն մահու խաչին: Վասն այնորիկ նմանող եղեն մեծամեծ պարգևացն վկայքն զգեցեալ զՔրիստոս. և առ մենայն ցաւոց և հնարից տանջանացն ոչ միանգամ, այլ և էր որ երկիցս անգամ համբերէին, և զամենայն սպառնալիս ոչ բանից միայն, այլ և զարգեանց կրեցին, զոր յաճախէին 'ի վերայ նոցա տալու. զէնքն, և նոքա 'ի մտաց իւրեանց ոչ լքանէին. քանզի սէր կտառեալ 'ի բաց մերժէ զերկիւղ: Բայց երկրորդ և վասն առաքինութեանց նոցա, և վասն զօրութեանն որ յամենայն տանջանն էր՝ որ.

հրաման էր հասարակ ամենեցուն՝ որ միանգամ կամէին թշնամանել զնոսա, վասն որոյ էր որ փայտիւ, էր որ գաւազանաւ, և էր որ քքով հարկանէին. կէսք դարձեալ փոկովք և կէսք պարանօք ծեծէին զնոսա: Տեսիլ տանջանաց նոցա այլափոփոխ, և չարիքն բազում էր յոյժ. զի էին որ ձեռք իւրեանց յետս 'ի թիկունս կապեալ և գլխ 'ի վայր զփայտիցն կախէին, և մեքենայիւք իմն պրկեալ լինէին անդամք նոցա. և 'ի տալ ապա հրամանին՝ ամենայն մարմին նոցա քերեալ լինէր, ոչ իբրև զսպանողացն զկողս միայն այլ և զպորտս և զբարձս և զծնօտս սայրասուր երկաթի գործեօք քերէին: Իսկ կէսք փողոցացն 'ի կամարաց 'ի միոջէ ձեռանէ իւրեանց կախեալ լինէին 'ի բարձու, որ խիստ է քան զամենայն ցաւս՝ պրկուան յօդից անդամոց: Այլք 'ի սիւնս դէմ ընդդէմ կապեալք, իբրու զի ոտք նոցա յերկիր ոչ հասանէին, և ծանրութեամբ մարմնոյն ճնշեալ կապանացն անդադոյնս պրկէին. և կրէին զայս վիշտս նեղութեան՝ ոչ միայն յորժամ առ նոսա դառնայր խօսէր ընդ նոսա դատաւորն, այլ և զօրն ցերեկ: Քանզի իբրև առ այլս դառնայր դատաւորն, 'ի վերայ առաջնոցն թողոյր յարբաւ նեկաց իւրոց պաշտօնեայս, զի թերևս 'ի սաստկու-

պիսի բան լինի մեզ բաւական. զի իբր ունէին իշխանութիւն 'ի միւսսին ամենեքեան որ միանգամ կամէին թշնամանել զնոսա, էր որ փայտիւ տանջեալ լինէին, իսկ կէսք գաւազանօք, և կէսք փոկովք, կէսք պարանօք, զի տեսիլ տանջանացն նոցա այլ ազգ իմն էր, և չարիքն նոցա բազում յոյժ: Զի էին որ ձեռք իւրեանց յետս կապեալ լինէին, և գլխի վայր զփայտիցն կախեալ, և մեքենայիւք իմն պրկեալ լինէին անդամք նոցա: Եւ այսպէս ամենայն մարմին նոցա քերեալ լինէր իբրև 'ի հրամանէ, ոչ իբրև սպանողք որ 'ի կողս իւրեանց միայն քերին, այլ և զպորտս և զբարձս և զծնօտս նոցա քերէին գործովք տանջանաց: Իսկ կէսք 'ի փողոցս զմիոջէ ձեռանէ իւրեանց կախեալ լինէին 'ի բարձու, որ խիստ է քան զամենայն ցաւս պրկուան յօդից անդամոցն: Իսկ կէսք 'ի սիւնս գէմ ընդ գէմ կապեալ լինէին, իբրու ոտք 'ի յերկիր ոչ հասանէին, և ծանրութեամբ մարմնոյն նեղեալ 'ի պրկել կապանացն. և զայս զոր համբերէին ոչ միայն յորժամ խօսէր ընդ նոսա և դառնայր առ նոսա դատաւորն, այլ և զօրն ցերեկ. և իբրև 'ի վերայ այլոցն ոգորեալ լինէր, առաջնոցն թողոյր ժանջնանալ առ նոսա՝ այնոցիկ որ պաշտէին զիշխանութիւնս. բայց թերևս յազնահարեացի մի 'ի նոցանէ 'ի ձեռն տանջանացն և խոնարհեացի: Այլ հրամայեաց զի կապեա-

Թենէ տանջանաց որ յաղթահարեալ և խոնարհեացի
 'ի մտացն հաստատութենէ. հրաման խիստ 'ի վերայ
 եղեալ պնդել յանինայ զկապանման, և 'ի յոգեվարս
 լինել նոցա 'ի վայր արկեալ ընդ գետին քարոյն զնո-
 սա: Զի ոչ երբէք պարտ է դլալ դադարել զմէնջ ա-
 սեր, այլ զամենայն փոյթ, զամենայն ջան 'ի գործ
 գնել, մինչև մի ևս այլ ընդ եղեալս համարեսցուք: Եւ
 զայս երկրորդ տանջանս չարաչարս յետ հարուածոցն
 գանից հնարէին նոցա թշնամիքն: Էր որ յետ հա-
 րուածոցն 'ի կոճեղս մատնէին, պրկեալ յերկոտին
 ոտսն զչորիւք ծակովք, որպէս զի 'ի հարկէ 'ի վերայ
 փայտիցն յորսայս անկեալ գնէին, ոչ կարելով նստել
 յերեսաց կեղիցն՝ որ ընդ ամենայն մարմինս 'ի նորոգ
 հարուածոց անտի: Եւ էր որ 'ի վերայ երկրի ընկե-
 ցեալ և անկեալ գնէին առ սաստիկ ցաւոցն, և քան
 զգործն անհնարին խոշտանգանացն չարագոյն յոյժ
 էր տեսիլ ազգի ազգի և բազմորինակ հնարագիւտ
 տանջանացն շուրջ զմարմնով նոցա: Եւ իբրև այս իրք
 գործէին, կէսք 'ի չարչարանս անդ մեռանէին, համ-
 բերատար ժուժկալութեամբն յամօթ առնելով զա-
 խոյեանն. և կէսք ընդ կեանս և ընդ մահ 'ի բանտս
 արգելեալ լինէին, և յետ սակաւ աւուրց 'ի ցաւոցն
 ընկճեալ մեռանէին: Իսկ այլք դարմանոյ անտի կազ-
 դուրեալք, յերկարութենէ ժամանակին և 'ի հանա-
 պազորդութենէ բանտին քաջալերեալ արիագոյնք,

ցն յանինայ, որչափ շունչն 'ի նոսա իցէ, և ոչ գոյր սակաւ մի
 խնայուած նոցա: Զայս երկրորդ տանջանս չարաչարս գտանէին նո-
 ցա թշնամիքն: Էր որ յետ հարուածոցն 'ի կոճեղ մտանէին, և պըր-
 կեալ լինէին զծակովքն յերկոտին ոտսն, որպէս զի թէ 'ի հարկէ 'ի
 վերայ փայտիցն պրկեալ և անկեալ գնէին և ոչ կարէին նստել, զի
 նորոգէր կէզք նոցա 'ի հարուածոց անտի որ էր յամենայն մարմնս
 նոցա: Իսկ կէսք 'ի վերայ երկրի ընկեցեալ լինէին և անկեալ գնէին
 'ի տանջանացն զոր կրէին: Տեսին զոր ապին այնոցիկ որ հայէին
 'ի նոսա չար էր քան զգործն անհնարին տանջանացն որ ազգի ազ-
 գի 'ի մարմնս իւրեանց բարձեալ ունէին: Եին ոմանք որ 'ի չար-
 չարանսն մեռանէին, և տեւելով ժուժկալութեամբն յամօթ առ-
 նէին զխոյեանն: Եւ էին որ ընդ կեանս և ընդ մահ 'ի բանտի ար-
 գելեալ լինէին, և յետ սակաւ աւուրց 'ի ցաւան նեղեալ մեռանէ-
 ին: Իսկ մնացորդք այլոցն հանգիստ որ 'ի բժշկութենէ 'ի ժամու-
 գտանէին, և 'ի հանապազորդութիւն բանտին քաջալերութեամբ

գտանէին, այնպէս զի յորժամ հրամայեալ լինէր նոցա՝ կէտ 'ի միջի դնելով, կամ մերձենալ 'ի զոհնս պրդծովեան և անպարտս արձակել՝ ընկալեալ զատելին աղատութիւն. և կամ եթէ ոչ զոհնսցեն ընդունել զգատաստան մահու, ոչինչ դանդաղելով երանելեացն կամակար 'ի մահ անդր դիմէին. գիտելով չափ զբան գրոցն թէ. Որ զոհնն աստուածոց օտարոտեաց՝ կորիցէ. և թէ Մի եղիցի քեզ այլ Աստուած բայց յինէն: Այս էին շջմարիտ իմաստասիրին և մանաւանդ աստուածասէր վկային այնորիկ բանք, որ յառաջ քան զգատակնիք իւրոյ մահուն մինչդեռ 'ի կապանսն էր՝ գրեաց առ եղբարս վիճակին իւրոյ, և եցոյց թէ յոր պայման էր ինքն, միանգամայն և յորդորէր զնոսս զի և յետ իւրոյ վախճանին՝ աներկիւղ լիցին յաստուած պաշտութեան Քրիստոսի:

էին. այնպէս զի յորժամ հրամայեալ լինէր և կէտ 'ի միջի եգեալ, կամ թէ մերձեսցէ մարդ 'ի զոհնս պրդծովեան և եղիցի առանց աշխատութեան, և ընկալցի աղատութիւն նզովեալս առ 'ի նոցանէն. կամ իբրև ոչ զոհնսցէ ընկալցի զգատաստան մահու: Այսպէս պատրաստեալք 'ի մահ անդր մատչէին, զի գիտէին նոքա թէ զինչ նշանակեալ է մեզ 'ի գիրս սուրբս, թէ այն որ զոհն օտարոտի աստուածոց՝ կորիցէ, և թէ մի եղիցին քեզ այլ աստուած որ բայց յինէն: Այս և որ իբրև զայս էին բանք այնորիկ որ շջմարիտ փելիսոփայն էր վկայ և սիրելի Աստուծոյ, զայս որ յառաջ քան զվճիռն վերջին զոր ընկալաւ, մինչդեռ ցայն վայր 'ի ներքոյ կարգի կապանացն առ եղբարսն որ 'ի ներքոյ ձեռին նորա էին, յղեաց և ցուցանէր նոցա թէ յորպիսի նեղութեանց միջի էր նա, և յորդորէր զնոսս զի աներկիւղք լիցին յետ վախճանի նորա յաստուած պաշտութեանն Քրիստոսի:

ԳԼՈՒԽ ԺԱ.

Վասն այնոցիկ որ 'ի Փռիագիա վկայեցին.

Եւ զինչ այսուհետեւ պիտոյ է մեզ երկարել զճառս, և զքրիստոսասէր վկայիցն որ ընդ ամենայն աշխարհ և նահատակութիւնս նորս 'ի վերայ նորոցն յաւելուլ, մանաւանդ որ ոչ նորօրինակ լինչ, այլ ըստ հասարակաց օրինի պատերազմեալ նահատակեցան: Զի ահա քաղաք մի էր քրիստոնէից 'ի Փռիագիա, զոր պաշարեալ սպայակուտ զօրուն, և հուր հարեալ 'ի նա այրեցին հանդերձ կանամբք և մանկտուով զողջոյն ըզքաղաքն, ամենեցուն զքրիստոս Աստուած կարգալով: Զի համօրէն բնակիչք քաղաքին հանդերձ քաղաքապետան, զօրագլխաւ և գլխաւորօք խոստովանելով եթէ քրիստոնէայք են՝ չառնուին յանձն հնազանդել հրամանին և զոհել կռոց: Եւ էր այր ոմն Աղաւկտոս անուն նորա, ծննդեամբ՝ ոչ յաննշանից որ խալաքոց, և հռովմէական իշխանութեամբ պատուոյ երևելի, և ընդ բնաւ իսկ աստիճանս պաշտամանց յինքնակալաց անտի ամբարձեալ, և զհանրական տեսչութիւն՝ որ

Մետասանկրոյ . վասն այնոցիկ որ վկայեցին 'ի Փռիագիա:

Զինչ այսուհետեւ և պիտոյ է մեզ բազում ինչ ասել և յաւելուլ պատմութիւնս նորս 'ի վերայ նորոց զպատերազմաց մարտից վկայիցն որ ընդ ամենայն աշխարհս, զի օրինօք հասարակաց ըստ օրինակի պատերազմի կոտորեալ լինէին. զի ահա քաղաք մի ամենայն քրիստոնէից 'ի Փռիագիա, զարս հանդերձ կանամբք և մանկտուով որ 'ի նմա՝ պատեցին պաշարեցին սպառազէնք զօրացն, և հուր հարին զքաղաքէն և այրեցին զնա: Իբրու աղաղակէին և վրկայեցին առաջի Աստուծոյ, զի ամենայն Ժողովուրդն որ 'ի քաղաք անդր բնակեալ էին հանդերձ քաղաքապետան և գլխաւորօքն եթէ քրիստոնէայք են խոստովան լինէին, և իւրք յանձն չառնուին այնոցիկ որ հրամայէին նոցա պաշտել զկուռս: Եւ էր այր մի պատուաւոր որ 'ի Հռոմոց ունէր զայն պատիւ, զի անուն էր նորա Օգոստոս. և է նա յերևելի մարդկանէ յիտալիոյ, որ վարեցաւ նա ամենայն աստիճանիւ պատուով որ 'ի Թագաւորէ առեալ լինէին, որպէս զի և զտեսչութիւնն հասարակաց որ անուանեալ կոչէին 'ի նոցանէն մագիստրոսութիւն և կաթողիկոսութիւն՝ առանց արատոյ

առնուած համարակալութիւն կոչի՝ անարատ վարեալ-
եւ ՚ի վերայ այսոցիկ ամենայնի ամենայն ուղղութեամբ
աստուածապաշտութեան եւ ՚ի Քրիստոս ճշմարիտ խոս-
տովանութեամբ փայլեալ, մինչդեռ ՚ի պաշտաման
անդ համարակալութեանն էր՝ նահատակեալ ՚ի
վերայ աստուածապաշտութեան պսակեցաւ վկայու-
թեամբ:

ԳԼՈՒԽ ԺԲ.

Վասն քաղմութեանն արանց եւ կանանց՝ որ
քաղմորինակ հանդիսիչք նահատակեցան:

Եւ զինչ պիտոյ է այսուհետեւ անուամբ յիշատա-
կել եւ զայլն ամենայն, կամ թուել զբազմութիւն
արանց, կամ տալ բանիւ նկարագիր ազգի ազգի տան
ջանաց սքանչելի վկայիցն Քրիստոսի. եւ երբեք զի ու-
մանք ՚ի նոցանէ տապարգը կատարեցան, որպէս որք
յԱրաբիա. եւ զի զբարձն խորտակելով, զոր օրինակ
դէպ եղև որոց ՚ի Կապադովկիա կատարեցան. եւ է
գարձեալ զի ՚ի բարձուէ զօտից նոցա կախելով, եւ
հօւր մխախառն ՚ի ներքոյ նոցա եղեալ եւ ՚ի ծխոցն

վարեաց. եւ այլ որ այսու ամենայնիւ փառաւորեցաւ յետոյ առա-
քինութեանն աստուածապաշտութեամբ եւ խոստովանութեամբ որ
վասն Քրիստոսի էր մինչդեռ անգէն յաստիճանի կաթողիկոսու-
թեանն էր, համբար պատերազմին որ վասն աստուածապաշտու-
թեանն էր. եւ զարգարեալ պսակեցաւ վկայութեամբ:

Երկուստասներորդ. վասն քաղմութեանն արանց եւ կանանց որ
արարին պատերազմանս քաղմոս ընդրանաւ:

Զինչ պիտոյ է այսուհետեւ եւ անուամբ յիշատակել զմացոր-
դացն, կամ թուել զբազմութիւն արանց, կամ նկատել զազգի
ազգի տանջանս սքանչելի վկայիցն, զի ՚ի նոցանէն տապարգը կա-
տարեցան որպէս զհարգ եղև յԱրաբիա. եւ կիսոց բարձք խորտա-
կեցան, որպէս եւ անցք անցին ընդ այնոսիկ որ ՚ի Կապադովկայն
էին. եւ այլք վերադին ՚ի բարձու զօտից իւրեանց կախեցան, եւ հօր
մխախառն եղեալ ՚ի ներքոյ նոցա եւ ՚ի ծխոցն հեղձնուին, որպէս
եղև ՚ի Միլադետոս, եւ զոմանց զունչս եւ զականջս գրողացին, եւ ըզ-

հեղձնութիւն. որպէս եղև 'ի Միջագետս. երբեմն և զունջն և զահանջն հատանելով ունանց, և զմատուանն ծայրաքաղ առնելով, և զայլ մատուան մարմնոյն կոտորելով, որպէս Աղեքսանդրացւոցն եղև: Եւ զինչ պէտք իցեն գարձեալ յուզել զարթուցանել զխշատակս այնոցիկ որ յԱնտիոք դէպ եղեն. որ 'ի տապալկի հրոյ ոչ 'ի մահ, այլ 'ի չարալուկ ընդերկաք տան. ջանս խորովեալ լինէին, և որ զձեռս իւրեանց 'ի հուր անդր ձգէին, զի մի զոհս պղծութեան մատուցեն. որ մինչև ըմբռնեալ և 'ի ձեռս դարանակալաց անկեալ խոյս 'ի փորձանացն տային 'ի վերուստ 'ի բարձու տանեացն զանձինս իւրեանց 'ի խոնարհ արկանելով, զի զմահ յափշտակութեան շահ համարէին առաւել քան զչարութիւն ամբարշտացն: Եւ կին մի սուրբ և արութեամբ ոգւոյն սքանչելի, փարթամ մեծութեամբ և ազգատոհմաւ և քաջափայլ համբաւոյն անուանի յԱնտիոք քաղաքի, էին նորա դասերը երկու կուսանք՝ գեղով մարմնոյ և հասակաւ վայելուչք մնուցեալ յորէնս աստուածապաշտութեան: Եւ զի բազում նախանձ յուզէր վասն սոցա. և ամենայն հարք հնարէին դարանակալ լինել թագուցելոցն և իբրև լու եղև թէ արտաքոյ տարագնաց տարաշխարհիկ վարեն սոքա կեանս, մեծաւ պնդութեամբ կոչե-

մատուանն ծայրաքաղ արարին. և առ սակաւ սակաւ ապականեցին զնոսա, և զմատուան մարմնոյ նոցա կոտորեցին, որպէս եղև աղէք սանդրացւոցն: Եւ զինչ պիտոյ էր յուզել զարթուցանել զխշատակս այնոցիկ որ յԱնտիոքայն, զի 'ի տապալկի հրոյ 'ի պատժս պատուհասից ընդ յերկար ժամս խորովեալ լինէին: Իսկ կեպն վազվազակի զաջս իւրեանց 'ի հուր անդր գնէին զի մի մատուցեն զոհս պղծութեան: Իսկ կեպ որ փախչէին 'ի փորձանաց անտի սոցա մինչև ըմբռնեալ էին նոքա և անկեալ 'ի ձեռս թշնամեացն 'ի վերուստ բարձու և 'ի տանեաց զանձինս իւրեանց 'ի խոնարհ արկանէին, զի զմահ յափշտակութեան լաւ համարէին առաւել քան զչարութիւն ամբարշտացն: Բայց էր կին մի սուրբ և սքանչելի ընտրութեամբ անձին իւրոյ, և անուանի էր այլովք իբր յԱնտիոք քաղաքի, մեծութեամբ և ազգատոհմաւ և զովութեամբ առ ամենոյն մարգիկ, և էին նորա դասերը կուսանք՝ զի գեղով մարմնոյ գեղեցիկք էին, և հասակաւ վայելուչք, և մնոյց զնոսա յորէնս աստուածապաշտութեան: Եւ քանզի բազում նախանձ յուզէր 'ի վերայ նոցա յիշխանաց անտի, ամենայն հարկեք շրջէին և ինդրեին զնոսա՝ զի թաքչէին: Իսկ իբրև լուաւ թէ յայլում գաւառի են նո.

ցին անձին զնոսա յԱնտիոք: Իբրև ետես կինն եթէ
ըմբռնեցան 'ի Թակարդս զինուորացն, և չիք նմա և
գտտերացն ապրել, եղ նա բանիւ առաջի դատերացն
Թէ որպիսի անհնարին չարիք 'ի վերայ կային նոցա
'ի մարդկանէ անտի. և քան զամենայն անբերելի էր
և դժոխալուր յականջս նոցա սպառնալիք բռնաբար
պղծութեան. հանդերձ սովաւ մատնել և զանձինս
իւրեանց 'ի պաշտօն ծառայութեան գիւաց, զոր
գառն, ասէր, քան զամենայն մահ, և չար քան զա-
մենայն կորուստ. և Թէ մի միայն հնարս դնէր 'ի մտի
Թէ իցէ, այս է ապաստան լինել 'ի Տէր մեր. և առ-
նա ինքն փախուցեալ անկանել: Եւ իբրև միաբանե-
ցան յարս միաս, պնդեցին ամենեքին զմարմնս իւ-
րեանց հանդերձիւ և զսպեցին. և իբրև ընդմիջեցին
զճանապարհն, խնդրեցին 'ի զինուորացն հեռանալ
սակաւիկ մի, և 'ի գետ անդր որ անցանէր արկին զին-
քեանս²: Արքա ինքեանք անձամբ զանձինս իւրեանց
արկին 'ի ջուր, իսկ այլ հոռանք՝ որ յԱնտիոք քաղա-
քի էին, ամուլք սուրբք աստուածավայելուչք և քորք
միամիտք, քաջափայլ տոհմուն և վարուք զարմանա-
լիք, մանկամարդք տիգք և գեղեցիկ մարմնով և ըզ-
գաստք հողուով, և սքանչելիք 'ի փոյթ աստուածպաշ-
տութեան. իբրև զի չկարէր երկիրս կրել յինքեան

քա մեծաւ համարձակութեամբ կոշեաց ետծ յԱնտիոք քաղաք:
Իբրև ըմբռնեցան նոքա 'ի Թակարդս զինուորացն, և յորժամ է-
տես կինն Թէ չիք հնար նմա և գտտերացն ապրել, համեմատեաց
կշռեաց 'ի միաս իւր զլարինս որ 'ի մարդկանէ, և անհնարին քան
զամենայն սպառնալիք պոռնկութեան, այն որ և ոչ յականջս իւր
լսել և համբերել այսպիսի ինչ կամէր նա, այլ և զի մատնեցին
զանձինս իւրեանց 'ի պաշտօն գիւաց որ գառն էր քան զամենայն
մահ, և չար քան զամենայն կորուստ ասէր նա: Բայց այս ամենայնի
մի հնարս դնէր 'ի մտի Թէ իցէ, այս է՝ ապակինել 'ի տէր մեր, և
զանձն իւր և զգտտերացն խրատէր: Նա իբրև միաբանեցան յայս
միաս, ամենեքին պնդեցին զմարմնս իւրեանց հանդերձիւ և զսպե-
ցին. և իբրև ընդմիջեցին զճանապարհն՝ խնդրեցին 'ի պահագանն
անտի հեռանալ սակաւիկ մի. և յայնժամ 'ի գետ անդր որ անցա-
նէր ընդ այն արկին զինքեանս անգ: Բայց սոքա ինքեանք զանձինս
իւրեանց արկին անդր: Իսկ այլ հոռանք որ յԱնտիոք քաղաքի էին
որ միով միաբանութեամբ էին, և ամենայն իւրից վայելուչ էին Աս-
տուծոյ. և էին նոքա քորք շքմարտութեան և փառաւորք ազգա-
տոհմու և զարմանալի վարուք, և մանկամարդք էին ամբ, և գե-

զայսպիսի դանձ ցանկալի, հրամայեցին պաշտօնեայք դիւաքն ընկենուլ զնոսա 'ի ծով: Եւ յորքիկ յԱնտիոք: Բայց որ ահագին է լսելեաց 'ի կողմանս Պմնտացւոց չարարէին այլք. զի եղեգունս սրեալս 'ի ծայրս մատանցն 'ի ներքոյ եղընկաց նոցա ցցեալ վարէին. և կիսոցն կապար հալեալ 'ի կրակի, և 'ի հրածորան յեռանդան անդ 'ի վերայ թիկանց և քամակի նոցա հեղուն, և անդամք որ առաւել կարեւորք էին 'ի մարմնի անդ՝ խորովէին: Իսկ կէսք դարձեալ յանդամս ծածուկս և յընդերսն ներքինս տանջանս չարաչարս, անպատմելիս և անողորմս կրեցին՝ յոր ինչ դատաւորքն առաքինիք և օրէնսպահանջք զճարտարութիւն հան. ճարոյ ցուցանել կարծէին, և որպէս 'ի գործ ինչ արիական իմաստութեան փառասիրեալ ճարտարէին, և հանապազորդ նորս հնարելով տանջանս, իբրեւ 'ի մարտ պատերազմի՝ յորում մրցանակ և պսակ յաղթութեան առաջի կայցէ, զվիժեամբք զել և ել առնէին: Եւ վախճան կատարածի նեղութեանս ոչ լի նէր, բայց յորժամ յանհնար մտին 'ի նորադոյն ևս առաւելութիւն չարեաց, և լքան վաստակեցին ձեռք սպանողացն, և յագեցան և յափրացան 'ի յորդութենէ անտի արեանն հեղլոյ, դարձան ապա 'ի կար-

դեցիկք մարմնով, և զգոտք էին շնչով, և սիրունք աստուածաշտութեամբ: Եւ իբրեւ այնպէս թէ ոչ համբերէր երկին կրել որպէս զայսպիսի ծաղիկս ցանկալիս, հրամայեցին պաշտօնեայքն գիււաց ընկենուլ զնոսա 'ի ծով: Բայց որ ահագին է և լսելեաց անգամ, համբերէին այլք 'ի կողմանէն պոնգացւոց. զի եղեգունս սրեալս 'ի ծայրս մատանցն 'ի ներքոյ եղնկաց նոցա ցցեալ վարէին. և կիսոցն կապար հալեալ 'ի կրակի, և յորժամ ետայր 'ի հրատանդ 'ի վերայ թիկանց և քամակի նոցա արկանէին, և անդամք որ կարի առաւել պատուական էին 'ի մարմնի անդ՝ խորովէին: Իսկ կէսք դարձեալ յանդամս ծածուկս և յարութեանս իւրեանց տանջանս չարաչարս և անողորմս պատուհաս կրեցին. զոր ինչ դատաւորքն առաքինիք, և օրէնսպահանջքն զխորամանկութիւն կեզծաւորութեանն իւրեանց 'ի նոսա ցուցանէին. և իբրեւ իմաստութիւն սքանչելի հնարէին, և յորդէին զտանջանս զոր նորոգ հանապազորդ գտանէին. և իբրեւ 'ի մէջ մարտի պատերազմի անցանել զփմամբք 'ի ձեռն յաղթութեանն նախանձէին: Իսկ վախճան կատարածի նեղութեանն իբրեւ 'ի ձեռն առաւելութեան չարեացն լքան և վաստակեցին 'ի սպանանելոյ անտի, և յագեցան յորդութենէ անտի արեանն, դարձան և չրկեցան նոքա յայնմանէ որպէս և հա-

ծեցեալն իւրեանց 'ի քաղցրութիւն և 'ի մարդասիրութիւն, որպէս զի մի ևս այլ այնուհետեւ խստութեամբ ընդ մեզ գնայցեն: Ձի չէ օրէն չէ արժան, ասէին, արեամբ տոհմայնոց մերոց պղծել զքաղաքս, և ոչ տմարդի անգթութեամբ թշնամանել զվսեմափառ իշխանութիւն ինքնակալաց մերոց, որ բարեհամբոյրն է և հեզ առ ամենայն մարդիկ. այլ պարտ է մանաւանդ զբարերարութիւն մարդասէր և արքունի իշխանութեան սփռել առ ամենեաին, և մի այսուհետեւ պարտաւորել զքեզ 'ի մահ, այլ 'ի մարդասիրութենէ ինքնակալաց բարձցին և լուծցին այս պատիժք: Եւ հրաման լինէր անդէն փորել զաչս մեր, և խեղել զմեզ 'ի միոյ 'ի սրունիցն: Այս օրինակ էր ողորմութիւն նոցա առ մեզ, այս և պատիժք թեթեւ յայսմ հետէ 'ի վերայ մեր մարդասիրութեամբ ամբարշտացն. զի դժուարին է 'ի համար բերել զազմութիւն նոցա, որոց ջժ ակն փորեալ լինէր, և սրով և հրով ապա խարեալ. այլոց 'ի բարձսն յահեկիս խարանադրոշմն հարեալ և 'ի մետաղս զնոսա դատապարտէին 'ի մարզս անդ. պետութեան, ոչ իբրու 'ի գործ ինչ պիտանութեան, այլ 'ի ցաւս և 'ի թշուառութիւն զնոսա պահելով: Հանդերձ ասացելովքս, մէն մի 'ի նոցանէ պէսպէս նահատակութեամբ առաքինանայր,

մարեցան 'ի փոս իւրեանց 'ի քաղցրութիւն և յողորմութիւն, որպէս զի յայսմ հետեւ ըստ մտաց իւրեանց տգեղ ինչ առ մեզ ոչ գործեսցն, յասել իւրեանց թէ ոչ արժան է թէ արեամբ որդւոց իշխանութեան մերոյ պղծեսցուք զքաղաքս մեր, և ոչ խստութեամբ թշնամանեսցուք զվերացեալ իշխանութիւն թագաւորաց, այն որ առ ամենայն մարդիկն քաղցր և գիւրին է. զի արժան է, ասեն, սփռել զողորմութիւն իշխանութեան թագաւորացն առ ամենայն մարդիկ օգտութեամբ. զի մի յայսմ հետէ եղիցին նոքա պարտաւորեալ 'ի մահ, այլ լուծցին այս պատիժք որ 'ի վերայ մեր են վասն ողորմութեան թագաւորաց. բայց զի եղիցին փորեալ աչք նոցա, և ապականեալ մի մի յոտից նոցա, հրամայեցաւ զի ողորմութիւն նոցա այս ինչ էր. և պատիժք թեթեւ որ 'ի վերայ մեր, յայսմ հետէ վասն այսր ողորմութեան ամբարշտացն: Ոչ կարէ ոք ասել զբազմութիւն զայնր իրի որ համբերէին, զի էին որոց աչք իւրեանց փորեալ լինէին սրով, և յետ այնր հրով խարեալ, և կիսոցն ձախ ոտք իւրեանց 'ի ջիղս խարեալ լինէին և ապականեալ. և յետ այսորիկ պզնձի որ էր 'ի տեղիս տեղիս պարտաւորեալ լինէին զի ընկեսցին, ոչ եթէ վասն պաշտամանն զի պիտոյ ինչ էր, այլ վասն ցաւոց նե.

զորս չկարեմ երկրորդել աստանօր, զի արութիւնք քաջութեան նոցա գլին անցանէն զամենայն բանիւք: Յայստիկ ահա փառաւորեցան ընդ ամենայն աշխարհ երանելի վկայքն Քրիստոսի. և զամենեւեան զոհադուստրն արիական անդուծեան նոցա յիրաւի զարմացուցանէին. զօրինակ և զհաւաստիս աստուածային անպատմելի զօրութեան Փրկչին մերոյ յայտ յանդիման յանձինս իւրեանց ընծայեցուցանելով: Իսկ յիշատակել զամենեւին զնոսա յանուանէ երկայնի պատմութիւնս. Թէպէտև չիցէ յանկարելեաց սակի:

ԳԼՈՒԽ ԺԳ.

Մասն առաջնորդաց եկեղեցեացն՝ որք գձնւարտուրիսն աստուածպաշտոնքեան՝ քարոզեցին քանիւ, և հեղմամբ արեան իսրեանց կնքեցին յայտնապէս:

Իսկ յառաջնորդաց եկեղեցեաց՝ որք ՚ի նշանաւոր յերևելի քաղաքս կատարեցան վկայութեամբ, առաջին և գլուխ նահատակացն առաքելեաց արքայու-

ղութեան այնոցիկ որ պարտաւորեալն լինէին: Եւ հանգերձ պատւամենայնիւ այլք այլովք պատերազմօք առաքելանային այնոցիկ որ ոչ կարեմք մեք երկրորդել զնոսա, զի յազութն և անցանէն առաքելնութիւնք նոցա զբանիւք. զի ՚ի ձեռն այնոցիկ փառաւորեցան վկայքն Քրիստոսի առաքելնիք ընդ ամենայն աշխարհ: Զի որք տեսնէին զզօրութիւն քաջութեան նոցա ընդ ամենայն տեղիս զարմացուցանէին. և զօրինակ ծածուկ զօրութեանն Աստուծոյ ցուցանել ՚ի Ջմարիտ փրկչն մերմէ յայտ յանդիմանութեամբ առաջին ամենայն ընծայեցուցանէին:

Երեքտասաներորդ. ՚ի վերայ այնոցիկ որ կային ՚ի գլոխ եկեղեցեաց, որք ցուցին զաստուածպաշտոնքեան զոր քարոզեցին հեղմամբ արիամբն իսրեանց:

Իսկ յիշատակել զամենեւին յականէ և յանուանէ երկայնի պատմութիւնս, և Թերևս և ոչ լինել մարթիցն. բայց զայնոցիկ գլխաւորացն որ վկայեցին զեկեղեցեաց նշանաւորաց յիշատակեացուք: Եւ առաջին գլուխ յիշատակի հաւատացելոցն նշանակեցի

Թեան Քրիստոսի եղև Անթիմոս վկայն՝ եպիսկոպոս եկեղեցւոյն Նիկովիդացւոց քաղաքի . որ հատաւ գլուխ նորա 'ի նմին քաղաքի : Եւ 'ի վկայից անտի Անտիոքացւոց՝ Լուկիանոս երէց եկեղեցւոյն նոցա , այր ընտիր և անարատ յամենայն կեանս իւր որ 'ի Նիկովիդիա՝ մինչդեռ անդ 'ի քաղաքին էր Թագաւորն , քարոզեաց նախ բանիւ պատասխանատուութեան զերկնաւոր Թագաւորութիւնն Քրիստոսի , ապա և արդեամբք զնոյն հաստատեաց : Եւ որք 'ի Փիւնիկէ վկայեցին՝ էին արք ականաւորք և սիրելիք Աստուծոյ , բանաւոր խաշին Քրիստոսի հովիւք , Տիւրաննիոս եպիսկոպոս եկեղեցւոյն Տիւրացւոց , և Զենոբիոս երէց 'ի Սիդոն , և Սիլուիանոս Եմեսացւոց եկեղեցւոյն առաջնորդ . որ 'ի նմին յԵմեսիա քաղաքի հանդերձ այլովք ընկերօք գէշ արկեալ գազանաց և վերացաւ 'ի Ժողովս վկայից : Իսկ երկոքին վկայքն՝ որ յԱնտիոք վասն բանին Աստուծոյ մահու չափ պատերազմեալ փառաւորեցան , եպիսկոպոսն անկաւ 'ի խորս Ժովու , իսկ Զենոբիոս ընտիրն քան զամենայն բժիշկս՝ 'ի քերանս անդ 'ի կողս իւր ի չարաչար տանջանսն արիական ոգւով կատարեցաւ 'ի Քրիստոս : Եւ 'ի վկայսն

վկայ արքայութեանն Քրիստոսի , Անթիմոս եպիսկոպոս եկեղեցւոյն Նիկովիդեայ քաղաքի որ հատաւ գլուխ նորա 'ի ձեռն խառովանութեանն : Եւ 'ի վկայից անտի անտիոքացւոց , այն որ յամենայն կեանս իւր քաջապնդէր , Լուկիանոս երէց եկեղեցւոյն նոցա որ վկայեացն Նիկովիդեայ . և նա մինչդեռ Թագաւորն անդ էր՝ քարոզեաց նախ զերկնաւոր արքայութիւնն Քրիստոսի բանիւք 'ի ձեռն պատասխանելոյն , և յետ այսր և արգեամբք : Իսկ յայնցանէ որ վկայեցինն 'ի Փիւնիկէ էին մարդք երեւելիք , և ամենայնիւ սիրելիք Աստուծոյ , հովիւք խաշինն Քրիստոսի , Տիւրաննոս եպիսկոպոս եկեղեցւոյն Մուրացւոց , և Զենոբէս երէց եկեղեցւոյն Մայգանացւոց , և դարձեալ Սիլուիանոս եպիսկոպոս եկեղեցւոյն Մեծացւոց . զի սոյն սա հանդերձ այլովք գէշ գազանաց եղև անդէն յԵրուսաղէմ մեծ քաղաքի , և վերացաւ 'ի Ժողով վկայից : Իսկ այնքիկ որ անդէն յԱնտիոք քաղաքի փառաւորեցին զբանն Աստուծոյ երկոքին համբերութեամբ որ մինչև 'ի մահ փառաւորեցան : Բայց եպիսկոպոսն ընկեցաւ 'ի խորս Ժովու . իսկ Զենոբէս որ էր նա բժիշկ իմաստուն կորովի , 'ի քերանսն որ քերեալ լինէր 'ի կողս իւր այնու կատարեցաւ : Իսկ յայնցանէ որ վկայեցինն 'ի Պաղեստինէ , Սիլուիանոս եպիսկոպոս եկեղեցւոյն Դազացւոց 'ի պղնձահատան որ էր 'ի Պիւսս , հանդերձ այլովք որ լինին երեսուանէինն Թուով , հաասն գլուխք նոցա : Եւ յԵգիպտացւոց անտի գարձեալ

Պաղեստինացւոց էր Սիլուիանոս եպիսկոպոս եկեղեցեացն Գաղացւոց՝ որ ՚ի պղնձահատան ՚ի Փենէ ընդ քառասուն և մի ընկերացն հատան գլուխ նոցա։ Եւ յԵգիպտացւոց անտի Պեդիւս և Նեղոս եպիսկոպոսք ընդ այլս ոմանս հրով կատարեցան։ Բայց ՚ի մեծ պարծանս Լեսարացւոց եկեղեցւոյն էր Պամփիլիոս երէց, պրանչելի այր յաւուրս մեր, զորմէ չէ մարթ երբեք լռել՝ զորոյ և ՚ի դէպ ժամանակի տացուք գրով ըզպատմութիւն գործոցն առաքինեաց։ Իսկ որ յԱղէքսանդրիա և ՚ի բովանդակ Եգիպտոս և ՚ի Թեբէ նահատակեցան, նախ Պետրոս եպիսկոպոս Աղէքսանդրացւոց, պատգամաց բանին Արտուծոյ, և աստուածպաշտութեան ՚ի Քրիստոս վարդապետ և ուսուցիչ։ Ընդ նմա և երիցունք Փաւստոս, Դիոն և Ամմոնիոս կատարեալ վկայք Քրիստոսի. և Փիլէոս և Հիւսիքիոս, Պախումէոս և Թէոդորոս եպիսկոպոսք եկեղեցեացն որ յԵգիպտոս. և այլք բազում որ ընդ ամենայն տեղիս և յայլ և այլ եկեղեցիս գովութեամբ յիշատակին։ Այլ որոց ընդ ամենայն տիեզերս ՚ի վերայ աստուածպաշտութեան պատերազմեալ եղին զանձինս իւրեանց գրով զնահատակութիւնս աւանդել, և ճշդիւ գտակաւ մի ըստ միովէ զդէպսն կարգել չէ մեր գործ, այլ որոց ՚ի մօտոյ ականատես նոցին գտան։ Իսկ որոց միանգամ ես ինքնին ՚ի տեղւոջն դիպեցայ ՚ի յիշատակ և ՚ի գիտութիւն յաջորդաց մեր.

Պեդոս և Նեղոս եպիսկոպոսք հանգերձ այլովք համբերեցին մահու ՚ի հուր հրասի ՚ի մեծ պարծանս եկեղեցւոյն Լեսարացւոց։ Յեշեցուք ընդ սոսա և զՊամփիլիոս երէց որ պրանչելի էր քան զայնոսիկ որ եղենն առ մեզ, այն որ զգովեստ առաքինութեան նորա ՚ի գէպ ժամանակի գրեսցուք։ Իսկ յայնցանէ որ յԱղէքսանդրիայն էին, Պետրոս եպիսկոպոս այր Արտուծոյ, ընդ ուսուցիչս եկեղեցւոյն Քրիստոսի գրեսցի, և երիցունք որ ընդ նմա, Փոստոս և Դիոն, և Ամմոնիոս կատարեալ վկայք Քրիստոսի, և Փիլէոս և Հիւսիքէս, և Թէոդոսոս եպիսկոպոսք եկեղեցեացն որ յԵգիպտոս։ Եւ այլ բազումք ընդ երևելի մարգիկ այնոքիկ՝ որ յեկեղեցեացն որ յաշխարհ հրա աշխարհս և ՚ի տեղիս տեղիս են ունին նոքա յիշատակ։ Իսկ որ ինչ գիպեցան ամենեցուն, որ միանգամ եղեն ընդ ամենայն աշխարհ պատերազմուք՝ որ վասն աստուածպաշտութեան, և Եթէ գրով տացուք զառաքինութիւնս միոյ միոյ ՚ի նոցանէն, ճգրտութեամբ չէ մեր պատմել, այլ այնոցիկ որ աջօք իւրեանց տեղին զորգիւնսն։ Իսկ զայնոցիկ որ ես գիպեցայ՝ յիշատակ գիւտեց ծանօ.

րոց առնեմ'ի միւս այլ ևս գիրս զպատմութիւն. յորում և զփոփոխութենէ կարծեաց և զխօսից զմէնջ և որ ինչ միանգամ'ի սկիզբն հալածանացն եղեն յարեսցուք'ի պատմութիւնս'ի կարեւոր տեղեկութիւն ընթերցանելեացն:

Արդ յառաջ քան զփետրիմ պատերազմն ընդդէմ մեր, ցորչափ ինքնակալք հռովմէական պետութեան սիրով և քաղցրութեամբ էին ընդ մեզ, քանի առատութիւն բարեաց էր առ նոսա և շինութիւն՝ ո՞ր բան կարէ պատմել: Զի որք յայնժամ իշխան կային մեծազօր պետութեանս'ի լրումն տասնամեան և քսանամեան յաջողակի թագաւորութեանն տօնս կարգէին ամենաժողովս, խաղս տեսարանաց և խնջոյս կոչնոց ցնծութեան և ուրախութեան, զի յարամուր անխախտ էր նոցա խաղաղութիւն: Այսպէս իբրև անխափան աճէր և զօրանայր հանապազօր իշխանութիւն տէրութեան նոցա, և ահա յանկարծակի փոխեցան նոքա'ի խաղաղութենէ անտի որ առ մեզ էր, և պատերազմ անդուծ յուղեցին անհաշտելի: Եւ իբրև չև էր լցեալ նոցա զերկրորդ ամ պատերազմին, և ահա նոր ինչ և անակնկալ վեր'ի վայր շրջեաց զա-

թից մերոց որ զինի մեր են՝ առնեմք յայլ միւս ևս գիրս: Բայց յայս պատմութիւնս նորոգումն փոփոխման որ ինչ գործեցան'ի մեզ յարեսցուք ընդ այնոսիկ որ ասացանս, և որ ինչ միանգամ եղեն'ի սկիզբն հալածանացն, զի պիտոյ են այնոցիկ որ ընթեռնուան զայս պատմութիւն:

Զորքտասաներորդ. քէ որպէս էին բշխամիք
աստուածպաշտոնքեանն:

Վասն առաջնորդութեանն Հռոմոց որ յառաջ քան զպատերազմ նոցա որ ընդ մեզ էր, որչափ ժամանակս առաջնորդք նոցա սիրով և խաղաղութեամբ առ մեզ էին, թէ քանի արմտեաց բարեաց և շինութեան արժանի եղև, որպիսի բան կարէ պատմել: Զի իբրև այնոցիկ որ ունէին զիշխանութիւն առաջնորդութեան լին զտան ամ տօնիւք տարեկանօք և ժողովք ժողովրդոց, և ուրախութեամբ ցնծութեան յամենայն խաղաղութիւն շինեցեալ կատարէին. և այսպէս առանց պատաղելոյ աճէր և զօրանայր հանապազօր իշխանութիւն տէրութեան նոցա: Եւ իբրև փոխեցան նոքա յանկարծակի'ի խաղաղութենէ անտի որ առ մեզ էր և խիստ պատերազմ յուղեցին, իբրև չև էր լցեալ նոցա երկու ամ յայնժամ պատերազմի, և այլ իմն դարձեալ նորոգ եղև անդէն'ի նմին թագա-

մենայն յաջողութիւնն նոցա. զի որ զառաջին պատիւ ունէր յինքնակալս նոցա՝ ՚ի չարաչար ախտ մահաւ ջնրանէր. յորմէ և ցնորեալ յապշութիւն անկանէր. իսկ որ զերկրորդն ունէր յետ նորա պատիւ՝ հրաժարեալ ՚ի ծիրանեացն ՚ի սոսկական դարձաւ կեանս: Եւ իբրեւ այս այսպէս լինէր, ընդ երկուս բաժանեցաւ պետութիւնն նոցա՝ զոր ոչ երբեք եղեալ յիշեմք⁵: Եւ յետ ոչ բազմաց թագաւորն Կոստանդ, որ համբոյրն էր և խաղաղասէր, և քաղցրութեամբ գնայր ընդ հնազանդեալսն, և սիրելութեամբ էր մանաւանդ աւերօնս աստուածապաշտութեան. թողեալ զորդին իւր Կոստանդիանոս փոխանակ ընդ իւր ինքնակալ Ալեքս. տոս, ըստ հասարակաց օրինաց բնութեան կատարեաց զկեանս իւր: Առաջին սա յիւրոց անտի ընդ զիս կարգեցաւ, և յետ մահուն իւրոյ ամենայն արքայաւայել պատուով մեծարեցաւ քան զամենայն իշխանս քաղցր երեւեալ և հեզ. զի սա միայն քան զամենայն ինքնակալս ժամանակին ըստ արժանի իշխանութեանն կատարեաց զընթացս վարչութեան իւրոյ՝ զամենեւորմբք գերազանցեալ ՚ի մարդասէր բարերարութեան, և պատերազմին որ ընդդէմ մեր՝ ոչ երբեք հաղորդ գտաւ, այլ և զերկիւղածս Աստուծոյ՝ որ ՚ի ներքոյ ձեռին նորա էին, առանց վնասու և զրկանաց

ւորութեան նոցա, և գարձոյց զամենայն իւր նոցա: Զի հիւանդութիւնք չարաչարք յուզեցան ՚ի վերայ գլխաւորին ամենայն արքա. յութեան նոցա, զի ՚ի նոցունց հիւանդութեանց անտի և խորհրդովքն գարձան յապշութիւն. և հանգերձ միւտովն որ յերկրորդ պատուին էր զինի նոցա վարս տիմարութեան իբրեւ զայլ մարդիկ ընկալաւ նա. և իբրեւ ցարգ ևս այս այսպէս գործեալ լինէին, ընդ երկուս բաժանեցաւ թագաւորութիւնն նոցա ամենայն իւրեք, իւրք որ ոչ երբեք իսկզբանէ եղեալ լինէին: Եւ յետ սակաւ ժամանակի որ եզեւ ՚ի միջի, Կոստանդիանոս այն որ հանգարտ էր ամենայն վարուք իւրովք և առ այնոսիկ որ ՚ի ներքոյ իշխանութեան նորա էին՝ քաղցրութեամբ էր, և առ Աստուած սիրով. եթող զինի իւր փոխանակ ընդ իւր որդի սիրելի Կոստանդիանոս ինքնակալ Սաբէստոս, և յօրէնս բնութեան հասարակաց կատարեաց զկեանս իւր. և նա նախ յԱստուած անուանեալ էր. և յետ մահուն իւրոյ ամենայն պատիւ և փառք որ պարտ էր թագաւորի էր՝ նորա, հանգարտ և քաղցր ՚ի թագաւորս, այն որ նա միայն յաւուրս մեր ըստ արժանի առաջնորդութեանն թագաւորաց կատարեաց զժամանակ իշխանութեան իւրոյ. և այլով պատուով, և առ ամենայն մարդ ՚ի

պահեաց: Եւ ոչ զլինուածս եկեղեցեաց մերոց քակեաց նա, և ոչ ինչ մի ընդդէմ մեր հնարեաց. վասն այսորիկ և վախճան բարիոք և բարեբաղդ ընկալաւ. և սա միայն յիշխանութեան իւրում խաղաղութեամբ և փառօք ցուցանելով ժառանգ զորդի իւր, զգօնն և զբարեպաշտ քան զընաւս, եւ ՚ի կենաց աստի:

Սորա արդ որդին Կոստանդիանոս իսկ և իսկ ՚ի սկըզբան անգ իշխանութեանն ինքնակալ Աւգոստոս՝ ՚ի զինուորաց իւրոց, և նախ քոն զնոսա ՚ի Թագաւորէն ամենեցուն յԱստուծոյ՝ անուանեալ լինէր. և նախանձաւոր հայրենական բարեպաշտութեան առ մերս կրօն զանձն իւր ցուցանէր: Եւ այսոքիկ այսպէս:

Իսկ Լիկինիոս հասարակաց հաւանութեամբ ինքնակալաց՝ ինքնակալ Աւգոստոս ծանուցաւ. ընդ որ գժգմնեալ Մաքսիմինոս՝ զի ցայն վայր կեսար միայն յամենեցուն անուանէր, և սեպհական իւր յանդրդնութեամբն շորթեաց անձին իւրում զպատիւն, եղև և սա յանձնէ իւրմէ Աւգոստոս ինքնակալ: Ի ժամանակին՝ որ միանգամ մերկացեալ ՚ի ծիրանեացն և կրկին զանձամբ առեալ էր, որպէս վերագոյն ասա-

լահօգաւութեան զանձն իւր տայր. և պատերազմաւ առ մեզ և ոչ սակաւ հազորդեցաւ. այլ և զերկիւզածս Աստուծոյ որ ՚ի ներքոյ ձեռին նորա էին առանց պակասութեան և առանց զրկանաց պահէր: Իայց և ոչ զառաւրս եկեղեցեաց քակեաց նա, և ոչ նորոգեաց նա ՚ի վերայ մեր ինչ մի. վասն այսորիկ վախճան բարիոք կատարեալ երանութեամբ ընկալաւ նա, զի յաշխարհէ աստի յայսմանէ նա միայն եւ ՚ի Թագաւորութեան իւրում՝ միաբանութեամբ և փառօք: Իբրև ընկալաւ ՚ի նմանէ որդի իւր սիրելի հեղ և հանգարտ և երկիւզած յԱստուծոյ որ նա ինքն է Կոստանդիանոս. զի իսկ և իսկ իսկզբան անգ իւրում Թագաւոր կատարեալ Մաքսոստոս ՚ի զինուորաց անտի իւրոց անուանեալ լինէր. և նախ առաջին քան զնոսա յԱստուծոյ ՚ի Թագաւորէն ամենայն անուանեալ լինէր. և նա յարոյց զանձն իւր նմանոզ լինել հօր իւրոյ ՚ի բանն տառուածպաշտութեան: Եւ այս այսպէս էր:

Հնգհետասներորդ. վասն ամենայնի որ ինչ եղև րայց յայսցանէ:

Հանգերձ այսոքիմբ իսկ Լիկինէս, ըստ խորհրդոց գառաստանաց այնոցիկ որ առնէին զԹագաւորութիւնն անուանեցաւ ինքնակալ Մաքսոստոս: Իսկ Մաքսիմինոսի արաժուծիւն չարացարեղև նմա յայսմիկ, զի նա միայն առանձինն կայսր յամենայն մարդոյ անուանեալ լինէր: Իայց քանզի առաւելապէս յանգգնու-

մենայն յաջողութիւնս նոցա. զի որ զառաջին պատիւ ունէր յինքնակալս նոցա՝ ի չարաչար ախտ մահու քեւանէր. յորմէ և ցնորեալ յապշութիւն անկանէր. իսկ որ զերկրորդն ունէր յետ նորա պատիւ՝ հրաժարեալ ի ծիրանեացն ի սոսկական դարձաւ կեանս: Եւ իբրեւ այս այսպէս լինէր, ընդ երկուս բաժանեցաւ պետութիւնս նոցա՝ զոր ոչ երբեք եղեալ յիշեմք³: Եւ յետ ոչ բազմաց թագաւորն Կոստանդ, որ համբոյրն էր և խաղաղասէր, և քաղցրութեամբ գնայր ընդ հնազանդեալն, և սիրելութեամբ էր մանաւանդ առ կրօնս աստուածապաշտութեան. թողեալ զորդին իւր Կոստանդիանոս փոխանակ ընդ իւր ինքնակալ Աւգոստոս, ըստ հասարակաց օրինաց բնութեան կատարեաց զկեանս իւր: Առաջին սա յիւրոց անտի ընդ դիս կարգեցաւ, և յետ մահուն իւրոյ ամենայն արքայաւայել պատուով մեծարեցաւ քան զամենայն իշխանս քաղցր երեւեալ և հեզ. զի սա միայն քան զամենայն ինքնակալս ժամանակին ըստ արժանի իշխանութեանն կատարեաց զընթաց վարչութեան իւրոյ՝ զամենեքումբք գերազանցեալ ի մարդասէր բարերարութեան, և պատերազմին որ ընդդէմ մեր՝ ոչ երբեք հաղորդ գտաւ, այլ և զերկիւղածս Աստուծոյ՝ որ ի ներքոյ ձեռին նորա էին, առանց վնասու և զրկանաց

ւորութեան նոցա, և գարնոյ զամենայն իր նոցա: Զի հիւանդութիւնք չարաչարք յուզեցան ի վերայ գլխաւորին ամենայն արքայութեան նոցա, զի ի նոցունց հիւանդութեանց անտ և խորհրդովքն գարձան յապշութիւն. և հանգերձ միտովն որ յերկրորդ պատուին էր զկնի նոցա վարս ախմարութեան իբրեւ զայլ մարդիկ ընկալաւ նա. և իբրեւ ցարգ ևս այս այսպէս գործեալ լինէին, ընդ երկուս բաժանեցաւ թագաւորութիւնս նոցա ամենայն իւրք. իբր որ ոչ երբեք իսկ զքանէ եղեալ լինէին: Եւ յետ սակաւ ժամանակի որ եղև ի միջի, Կոստանդիանոս այն որ հանգարտ էր ամենայն վարուք իւրովք և առ այնոսիկ որ ի ներքոյ իշխանութեան նորա էին՝ քաղցրութեամբ էր, և առ Աստուած սիրով, եթող զկնի իւր փոխանակ ընդ իւր որդի սիրելի Կոստանդիանոս ինքնակալ Սաբեստոս, և յօրէնս բնութեան հասարակաց կատարեաց զկեանս իւր. և նա նախ յԱստուած անուանեալ էր. և յետ մահուն իւրոյ ամենայն պատիւ և փառք որ պարտ էր թագաւորի էր՝ նորա, հանգարտ և քաղցր ի թագաւորս, այն որ նա միայն յառուր մեր ըստ արժանի առաջնորդութեանն թագաւորաց կատարեաց զժամանակ իշխանութեան իւրոյ. և այլով պատուով, և առ ամենայն մարդ ի

պահեաց: Եւ ոչ զշինուածս եկեղեցեաց մերոց քակեաց նա, և ոչ ինչ մի ընդդէմ մեր հնարեաց. վասն այսորիկ և վախճան բարիոք և բարեբաղդ ընկալաւ. և սա միայն յիշխանութեան իւրում խաղաղութեամբ և փառք ցուցանելով ժառանգ զորդի իւր, զգօնն և զբարեպաշտ քան զքնաւս, եւ ի կենաց աստի:

Սորա արդ որդին Կոստանդիանոս իսկ և իսկ ՚ի սկըզբան անդ իշխանութեանն ինքնակալ Աւգոստոս ՚ի զինուորաց իւրոց, և նախ քոն զնոսա ՚ի Թադաւորէն ամենեցուն յԱստուծոյ՝ անուանեալ լինէր. և նախանձաւոր հայրենական բարեպաշտութեան առ մերս կրօն զանձն իւր ցուցանէր: Եւ այսոքիկ այսպէս:

Իսկ Լիկինիոս հասարակաց հաւանութեամբ ինքնակալաց՝ ինքնակալ Աւգոստոս ծանուցաւ. ընդ որ գծումեալ Մաքսիմինոս՝ զի ցայն վայր կեսար միայն յամենեցուն անուանէր, և սեպհական իւր յանդդանութեամբն շորթեաց անձին իւրում զպատիւն, եղև և սա յանձնէ իւրմէ Աւգոստոս ինքնակալ: Ի ժամանակին՝ որ միանգամ մերկացեալ ՚ի Ծիրանեացն և կրկին զանձամբ առեալ էր, որպէս վերագոյն ասա-

շահօգտութեան զանձն իւր տայր. և պատերազմաւ առ մեզ և ոչ սակաւ հաղորդեցաւ. այլ և զերկիւղածս Աստուծոյ որ ՚ի ներքոյ ձեռին նորա էին առանց պակասութեան և առանց զրկանաց պահէր: Բայց և ոչ զառձարս եկեղեցեաց քակեաց նա, և ոչ նորոգեաց նա ՚ի վերայ մեր ինչ մի. վասն այսորիկ վախճան բարիոք կատարեալ երանութեամբ ընկալաւ նա, զի յաշխարհէ աստի յայսմանէ նա միայն եւ ՚ի Թադաւորութեան իւրում միաբանութեամբ և փառք: Իբրև ընկալաւ ՚ի նմանէ որդի իւր սիրելի հեզ և հանգարտ և երկիւղած յԱստուծոյ որ նա ինքն է Կոստանդիանոս. զի իսկ և իսկ իսկզբան անդ իւրում Թադաւոր կատարեալ Մաքստոս ՚ի զինուորաց անտի իւրոց անուանեալ լինէր. և նախ առջին քան զնոսա յԱստուծոյ ՚ի Թադաւորէն ամենայնի անուանեալ լինէր. և նա յարոյց զանձն իւր նմանող լինել հօր իւրոյ ՚ի բանն աստուածաշատութեան: Եւ այս այսպէս էր:

Հեցեալստաներորդ. վասն ամենայնի որ ինչ եղև քայց յայսցանէ:

Հանգեալ այսոքեմբք իսկ Լիկինէս, ըստ խորհրդոց զատասանաց այնոցիկ որ առնէին զԹադաւորութիւնն անուանեցաւ ինքնակալ Մաքստոս: Իսկ Մաքսիմինոսի արամութիւն չարաչար եղև նմա յայսմիկ, զի նա միայն առանձինն կայսր յամենայն մարդոյ անուանեալ լինէր: Բայց քանզի առաւելապէս յանգչեաւ.

ցաք զնմանէ՝, դարանեալ կենաց Կոստանդիանու, 'ի յայտնել նենգութեանն մահ չարաչար 'ի նմանէ ընկալաւ: Նախ սորա պատկերքն և անդրիք և որ ինչ 'ի պատիւ կանգնեալ էին, իբրև առն ամբարշտի և պղծոյ քակեալ կործանեցան:

ԳԼՈՒԽ ԺԴ.

Միասն քարոզ և կենաց քննանացն
աստուածպաշտոնքան:

Իսկ որդի սորին Մաքսենտիոս՝ որ բռնակալեացն 'ի Հռովմ, 'ի սկզբան անդ իբրև 'ի սուտակասպասու-
թիւն և 'ի պատրանս Ժողովրդեան Հռոմոնց՝ խոնարհէր 'ի մեր հաւատս. և որոց ընդ իշխանութեամբն ուրա էին հրամայէր չհալածել զքրիստոնեայս, իբրև կերպարանօք զգարեպաշտութիւն զգեցեալ՝ որպէս զի մարդասիրազոյն հեզ և բարերար երևեսցի առաւել քան զառաջինս: Բայց ոչ որպէս և կարծեցան նա և գործով գտաւ, զի յամենայն գործս պղծութեան անկաւ նա, և ոչ եթող գործ ինչ պիղծ և ազտեղի՝ զոր ոչ գործեաց: Զի 'ի շնութիւնս և 'ի բռնաբարու-

թեամբ զնայր նա, յախշտակեաց անձին իւրում պատիւ, և եղև ինքն յանձնէ իւրմէ Սաբեստոս: Յօգեաց նա 'ի վերայ Կոստանդիանոսի խորհուրդ մահու Լեկիանէս, այն որ ասացաք զնմանէ վերագոյն. զի իբրև բարձաւ 'ի նմանէ Թագաւորութիւն նորա իբրև այր տխմար զնայր նա: Իսկ իբրև յայտնեցաւ նենգութիւն նորա, մահ չարաչար եհաս նմա. և նախ ինքն և պատկերքն որ 'ի պատիւ եգեալ էին նմա՝ քակեալ կործանեալ լինէին իբրև առն ամբարշտի պղծոյ: Իսկ որդի սորին որ էր Մաքսենտիոս, այն որ յարոյցն յանգըգնութիւն 'ի Հռոմ քաղաքի, սկսաւ նախ 'ի հաւատս մեր. զի խոնարհեցաւ նա իբրև 'ի սուտակասպասութիւն և 'ի պատրանս Ժողովրդեան Հռոմոնց. այնոցիկ որ ընդ իշխանութեամբ նորա էին՝ հրամայեաց առնել հալածանս քրիստոնէութեան, իբրև ինքն կերպարանօք զաստուածաշատութիւն զգեցեալ էր. որպէս զի երևեսցի ինքն հանգարա և բարերար առաւել քան զառաջինս: Բայց ոչ որպէս և կարծեցան նա ահա գործով գտաւ, զի յամենայն գործս պղծութեան անկաւ նա. զի ոչ եթող զգործս պիղծս և ազտեղիս զոր ոչ գործեաց, զշնութիւնս և զամենայն պոռնկու-

Թիւնս հանապազորդէր նա միշտ. որոշէր և քակէր զկանայս յորինաւոր լծակցաց իւրեանց, և յետ անարգանացն առեալ վերստին 'ի նոսա դարձուցանէր. և զայս ոչ ընդ դուզնաքեայ մարդիկն միայն առնէր, այլ և ընդ այնոսիկ որք զնահապետութիւն սինկղիտոսին Հռովմայեցւոց ունէին, և զփառաւորագոյնմն մանաւանդ 'ի նոցանէ անարգէր և թշնամանէր. և ամենայն մարդ զահի հարեալ 'ի նմանէ՝ ժողովուրդն, իշխանք, աւագք և անաւագք հեծէր ընդ անագորոյն բռնակալութեամբ նորա: Թէպէտ և լռիկ մնըիկ տանէին ժուժկալութեամբ դառն ծառայութեանս, սակայն և այնպէս չկարէին ապրել 'ի խիստ և յանողորմ սպանութեանց անօրէն իշխանին. մինչ զի յոչ ինչ պատճառս մատնէր զժողովուրդն 'ի սատակումն վառելոց զինուորաց իւրոց. և անթիւ բազմութիւն 'ի ժողովրդենէ Հռովմայեցւոց կոտորեալ լինէր՝ ոչ 'ի խժից անտի և 'ի Սկիւթացւոց, այլ նոցունց իսկ ընտանեացն զինու և գեղարդեամբ. 'ի քաղաքամիջի անդ: Իսկ զծերակուտին նենգաւ սպանութիւնս՝ 'ի յափշտակութիւն ստացուածոց նոցա, և ոչ թուել անգամոք կարէ. զի երբեք երբեք ազգի ազգի ստալոյ պատճառս նիւթելով և դոյրովս 'ի նոցանէ պակաս առնէր: Եւ վախճան և կնիք չարեաց բռնակալին

Թիւնս ապականութեան գործեաց նա, զի որոշէր և քակէր զկանայս յարանց իւրեանց, և յետ անարգանացն դարձեալ 'ի նոսա դարձուցանէր: Եւ զայս ոչ եթէ ընդ դուզնաքեայ մարդիկ անցունէր խորհրդովք իւրովք, այլ և ընդ այնոսիկ որք առաւելապէս զնահապետութիւն սինկղիտոսին Հռովմայեցւոց ունէին, և զփառաւորս նոցա անարգէր և թշնամանէր. բայց ամենայն մարդ զահի հարեալ 'ի նմանէ և գողայր ամենայն ժողովուրդն հանգեւրձ փառաւորեալ և պատուական գատաւորօքն 'ի չտրաչար յանգեւութեանէն յաղթահարեալ լինէին: Նա և ոչ յորժամ խաղաղէին և համբերէին դառն ծառայութեանն՝ ապրեալ լինէին 'ի խիստ սպանութեանէ անտի անօրէն իշխանին. այսպէս զի սակաւ պատճառանօք երբեմն զժողովուրդն Հռովմայեցւոց 'ի սպանումն մատնէր, վրանց զինուորաց իւրոց: Եւ սպանեալ լինէին բիւրք 'ի ժողովրդենէ անտի Հռովմայեցւոց ընդ ամենայն քաղաք, ոչ 'ի բարբարոսաց, այլ 'ի նոցունց ընտանեաց, նովին զինու և աիգօք իւրեանց սպանեալ լինէին: Բայց սպառնումն սինկղիտոսացն որ եղև խաբէութեամբ վասն ստացուածոցն նոցա և ոչ թուել անգամ կարէնա, զի ամենայն պատճառք յամենայն ժամանակի նիւթեալ լինէին:

'ի դիւթութիւնս կախարդութեաց յեցեալ լինէր, զի երբեմն զկանայս յղիս հեղձոյր, և զմատաղածին տըղայոց զընդերմն պատառէր, և երբեմն զառիւծս իսկ փողոտէր, և զոհս պզծութեան գաղտնախորհուրդս 'ի հրաւէր դիւաց, և 'ի բաց յանձնէն թօթափելոց զվերահաս սպառնալիս պատերազմին՝ առնէր. և կարծեալ ակն ունէր այսոքիւք անտարակոյս 'ի ձեռս բերել զյաղթութիւնս: Եւ իբրեւ բռնակալէր սա այսպէս 'ի Հռովմ, ասել ոք չէ բաւական թէ որպիսի հարբատահարութեամբ նեղէր նա զհնազանդեալսն 'ի ստորկութիւն ծառայութեան, զի և կերակուր անգամ պակասէր 'ի քաղաքին, որպէս զի ոչ երբեք 'ի Հռովմ այնպիսի ինչ տաքնապ կարօտութեան յիշատակեալ ուրեք երեւի:

Իսկ որ յարեւել իշխանն էր Մաքսիմիոս, 'ի սկըզբանն գաղտ սէր բարեկամութեան ընդ բռնակալին Հռովմայ առնէր՝ իբրեւ ընդ նմանոյ իւրում 'ի չարիս և ընդ եղբոր հարագատի, և հնարս խնդրէր թագուցանել բազում ժամանակս, բայց 'ի յայտնէն ապա՝ ելլած զվրէժն որպէս և արժան իսկ էր: Բայց զարմանալին այն է թէ որպէս և սա ազգակից տոհմային, նա մանաւանդ առաջին նախնական չարութեամբն առաւելեալ քան զըռնաւորն Հռովմայ և 'ի բնէ իսկ

և բազումք սպանեալ լինէին: Բայց վախճան կատարածի չարեաց իշխանին այս էր զի խորհրդովք արուեստգիտութեամբ կախարդութեամբ ընթանայր նա. զի երբեմն զկանայս յղիս հեղձոյր և զմանկունս փռքիկունս պատառէր և տեսներ զնեղքին անգամս նոցա, առիւծու սպաններ զնոսա և զիրս անպատումս գործէր, զի յորդորեցէ և կոչեցէ զքեւ զի կարիքէն գարձուցանել 'ի նմանէ զմարտ պատերազմի և այսուիկ կարծեալ ակնունէր առաքինաւ յաղթութեամբ: Արդ սա 'ի Հռոմ քաղաքի յանգղնութեամբ գընայր և ասել ոք չէ բաւական զոր ինչ մանգամ գործէր և հնազանդէր զայնս որ ընդ ձեռամբ նորա էին. բայց այսպիսի անուանէր, և պակասէր կերակուր քաղաքին որպէս զի ոչ երբեք 'ի քաղաքէ լեալ իցէ այնպէս: Իսկ Մաքսիմիոս իշխանն որ էր յարեւելս, վասն չարեացն զոր ունէր նա ընդ եղբայր իւր ընդ իշխանին որ էր 'ի Հռոմ քաղաքի սէր բարեկամութեան գաղտուկ առնէր և հնարս խնդրէր թագուցանէր բազում ժամանակս: Բայց իբրեւ յայտնեցաւ յետոյ վրէժ խնդրեցաւ յիրաւի որպէս և արժան իսկ էր: Բայց զարմանալի է թէ որպէս զի և առ սմա գարձեալ լինի գարձուած չարեաց սորա որ հարազատեալ համեմատեաց և կանխեաց և յազ-

անօրէնութեամբն անցանէր զանցանէր զնովաւ: Զի գլուխք կախարդատարացն և մոգուց բարձրագոյն և մեծի պատուոյ առ նմա հանդիպէին, որ խզմամիտն էր, էր 'ի բնէ և անապաշտ և 'ի մոլորութիւն անդ կռապաշտութեան անձնատուր յոյժ. յոչ մի ինչ լինէր ձեռնամուխ, և ոչ ծայրիւ իսկ մատանց անգամ, որպէս ասեմն, մերձենալ կամէր, առանց յառաջագոյն բանից գուշակացն և պատգամաց դից: Վասն այսորիկ իսկ և զհալածանա սաստկապէս և դառնագոյն քան զայնոսիկ՝ որ յառաջ քան զնա էին յարոյց ընդդէմ մեր. տաճարս և մեհեանս յամենայն քաղաքս շինել, և որ 'ի հնութենէ ժամանակին խախտեալք էին նորոգել և վերստին կանգնել հրամայէր. և յամենայն տեղիս և 'ի քաղաքս քուրմն կարգէր. և 'ի գաւառս գաւառս՝ յերևելեաց անտի յատենակալաց և 'ի գլխաւորաց քաղաքին, որոց բարեզր զկարգաստիճանի իւրեանց պաշտեալ էր, քրմապետս կացուցանէր՝ հանդերձ զնդիւ ասպարակիր վառելոց: Իսկ կիւսից և դիւթից՝ իբրև պաշտօնասէր մարդկան և սիրելեաց աստուածոց, գործ 'ի ձեռս տայր, կուսակալութեամբ գաւառաց և իշխանութեամբ պատուէր զնոսա: Իւ զամենայն գաւառս և զքաղաքս՝ որ ընդ իշխանութեամբ նորա էին, հարկիւ, ոսկւոյ և արծա-

թեաց չար իշխանին այնորիկ որ 'ի Հռոմ քաղաքին էր զի գլխաւորքն կախարդաց և մոգուց մեծ և վերագոյն պատուի արժանի էին առ նմա, մշտնջենացաւ իսկ երկնչել մանաւանդ յորձաքանդաց և գիւաց և 'ի մոլորութիւն անդ կռապաշտութեանն յոյժ զօրացեալ էր. բայց 'ի դիւթից և 'ի մարգարէութենէ գիւաց և ոչ մինչև յեղունիկն անգամ շարժել կամէր նա. և վասն այսորիկ և զհալածանս սաստկապէս և ստեպ ստեպ առաւել քան զայնոսիկ որ յառաջ քան զնայն էին յաւել, որպէս զի յամենայն քաղաքս խորանս շինէր, և մեհեանք որ բազում ժամանակք քակեալ լինէին նորոգել վերստին կանգնել փութով պնդութեամբ հրամայէր. և քուրմն կուց կացուցանէր յամենայն տեղեաց և քաղաքաց: Եւ հանդերձ այսուիկ գաւառի գաւառի մի քուրմ յերևելի մարդկանէ անտի՝ զգլխաւորաց քաղաքին որ փառաւորեալ էր 'ի պաշտօն աստիճանից պատուոյ կալ հրամայեաց հանգերձ բանակաւ զինուորաց և վառելոց զինու: Իսկ զկախարդս ամենայն իբրև զմարդոց արգարոց և աստուածասիրաց գառաւորութիւնս և իշխանութիւնս մեծամեծս շնորհէր նոցա և պատուէր զնոսա: Եւ իբրև յայսոսիկ էր նա, զամենայն գաւառս և քաղաքս որ ընդ իշխանու-

Թոյ և անբաւ տրուվք ընդից և ծանր ծանր բեռամբ տուածից նեղէր և կռփէր: Եւ 'ի մեծատանց անտի զարարս և ստացուածս՝ զոր 'ի հարց և 'ի հաւուց անտի ունէին, հանէր առնոյր 'ի նոցանէ. և զմեծ զոյն գանձս և զշեղակոյտս ստացուածոց շնթող իւրոց մարդերուզից բաշխէր: Անձնատուր 'ի գինեբաւս՝ յարբեցուծեան անդ իւրում այնպէս մոլեգնեալ լինէր, զի և 'ի խելաց անգամ իւրոց ելանէր, և զոր 'ի գինուոյ անդ իւրում հրամայէր՝ յորժամ սթափէր անտի 'ի վաղիւ անդր, 'ի զեղջ և յապաշաւ դառնայր: Իսկ 'ի շուայտուծեան և 'ի պակշոտեալ անաւակուծեան ոչ ումեք տայր զառաջին տեղին, և ուսուցիչ չարեաց իշխանայ իւրոց և իշխեցելոցն լինէր. մեղկէր և զգորականն սանձարձակ գրգասէր և խառնազնաց դատարկուծեամբ: Եւ զդատաւորս և զգորավարս յափշտակուծեամբ և զօշաքաղուծեամբ զբացուցանէր ընդդէմ գաւառականացն, իբրեւ արդարեւ արքանեակս և զովոյս իւրոյ բռնակալուծեան: Եւ զինչ զամօթալի գնացից և զզազիր գործոց առնս ասացից. զինչ զանհամար շնութեանցն. զի ոչ անցանէր նա ընդ քաղաքս, առանց ապականելոյ զառնականայնս և յափշտակելոյ զաղջկունս: Եւ յաջողէր

Թեամբ նորա էին՝ հարկիւ ոսկւոյ և արծաթոյ և անհամար հասցուածովք և ծանր բեռամբ տուածից նեղէր և կռփէր զնոսա, և 'ի մեծատանց անտի ստացուածս նախնեաց իւրեանց զոր ունէին՝ հանէր առնոյր 'ի նոցանէ: Եւ զմեծութիւն որ յանկարծակին և ըզշեղակոյտս ստացուածոց պատրջաց իւրոց տայր: Այլ արբեցուծեամբ այնպէս մոլեգնեալ լինէր որպէս զի 'ի խախուծեան անգ գինուոյն և 'ի խելաց իւրոց ելանէր. և զոր ինչ հրամայէր նա յարբեցուծեան իւրում, զի յորժամ սթափէր նա 'ի գինուոյ անտի իւրմէ 'ի վաղիւ անդր 'ի զեղջ և յապաշաւ դառնայր նա: Իսկ որկորուտուծեամբ կերակրոց և ազահուծեամբ զամենեւումբ անցանէր. և ուսուցիչ չարեաց գլխաւորաց և հնաղանգելոց իւրոց լինէր նա: Եւ զգինուորսն լուծանել 'ի ձեռն փափկութեան և գինութեան պոռնկութեան խորղտէր զնոսա: Եւ զգառաւորս և զգորավարս յափշտակութեամբ և զրկանգ զօրացուցանէր 'ի վերայ այնոցիկ որ 'ի ներքոյ ձեռին նորա էին գրգռէր զնոսա, զի ընդ նմա և իբրեւ զնա յանգնուծեամբ գնացեն: Բայց զինչ պիտոյ է մեզ զազեւ. զի գործս սորա յիշատակել և կամ թուել զբազմութիւն կանանց ընդ որս չնայր, զի ոչ անցանէր նա ընդ քաղաքս որ ոչ գործէր 'ի նմա զապականութիւն կանանց և զյափշտակութիւն կուռից, և

Նմա այս առ ամենայն մարդ, բայց 'ի քրիստոնէից անտի այնոցիկ՝ որոց արհամարհեալ էր առաջի նոցա մահ, յոչինչ գրելով զանգթութիւն բռնաւորին. զի արք որ զհօւր, զսուր, զբեւոս երկաթիս, զգազանս, զծովու անդունդս, զկոտորումն անդամոց, զխարանս, զաչաց բրել և զմարմնոց առ հասարակ զապականութիւն, և զսով, զպղնձահատս և զկապանս, զայս ամենայն յաչս զնէին վասն կրօնից աստուածաշառութեան, և քան եթէ զերկրպագութիւն ճշմարտին Աստուծոյ փոխել 'ի պաշտօն կուոց: Իսկ կանայք ոչ ինչ պակաս քան զարս 'ի վարդապետութիւն բանին Աստուծոյ հաստատեալք, էին 'ի նոցանէ որ ըստ նմա նութեան արանց անհնարին պատերազմաց ժուժկալեալ, ըստ նմին օրինակի առաքինութեանն և զպսակս ընկալան: Եւ որ միանգամ 'ի պղծութիւն ձգեալ լինէին, փութային վաղվաղակի 'ի մահ կամակար, քան մատնել զմարմնս իւրեանց յապականութիւն: Ի բռնաբարելոց անտի բռնաւորին մի միայն քրիստոնեայ որ կին յԱղէքսանդրացւոց քաղաքէն քաջատոհմիկ և մեծափարթամ մեծաւ արիական ոգւով յաղթեաց մեղկ և պագշտեալ մտաց Մաքսիմիոսի. զի որ քաջատոհմութեամբ, ընչեղութեամբ և գեղեցիկ դաստիարակութեամբ երևելին էր, զայս ամենայն եր-

այսուիկ աշողեալ լինէր նմա առ ամենայն մարդ: Բայց 'ի քրիստոնէից անտի այնոցիկ որոց արհամարհեալ էր յաչս նոցա մահ իբրև զոչինչ համարեալ էր նոցա այս ամենայն յանգչութիւն նորա. զի որք կրեցին 'ի նմանէ հօւր և սուր և բեւոս ուժգին բեւոաց և զինկցին գազանաց, և զին ընկեցեալ լիցին 'ի խորս ծովու և կոտորումն անգամոց 'ի խարանս, և զի փորեցին աչք նոցա և զի առ սակաւ սակաւ ապականեցին ամենայն մարմնք նոցա, և հանգերձ այսուիկ և սով և պղնձահատք և կապանք և յամենայնի յուշին համբերութիւն, որ վասն աստուածաշառութեանն էր. կամ զի փոխեցին զերկրպագութիւնն ամենայն 'ի կուսս: Իսկ կանայք ոչ սակաւ ինչ կրեցին զի հաստատեցան 'ի վարդապետութենէ անտի բանին Աստուծոյ, և էին որ ըստ նմանութեան արանց համբերէին պատեւութեանց և առին պակս ըստ նմին առաքինութեան և որ միանգամ յապականութիւն ձգեալ լինէին՝ վաղվաղակի զանձինս իւրեանց 'ի մահ մատնելն կամ զմարմնս իւրեանց յապականութիւն: Իսկ կին մի առաւել քան զամենայն ընդ որս միանգամ շնայր անօրէն իշխանն, զի էր նա քրիստոնեայ յԱղէքսանդր քաղաքէն, և երևելի և պատեւելի յաղթեաց քաջութեան անձին յանկութեան Մաքսիմի-

կրորդ զնէր յետ զգաստութեան: Զոր բազում անգամ ընդ վայր հրապուրեալ բռնաւորին, և պատրաստ զնա գտեալ 'ի մահ քան 'ի խոնարհել 'ի կամն նորա, օակայն և սպանանել ոչ կարէր, զի ցանկութիւն առաւել քան զգաստման զօրացեալ բռնանայր 'ի նմա, վասն որոյ կողոպտեալ զնա 'ի ստացուածոց անտի իւրոց տարադիր արար յաքսոր օտարութեան: Եւ այլ կանայք բազումք, որք և 'ի լուր անգամ չհանդուրժէին սպանալեաց պոռնկութեան յերեսաց կուսակալաց և դատաւորաց, զամենայն ազգս տանջանաց, և մահաբեր կտտանաց և խռտանդանաց համբերեցին: Արդարեւ ամենեքեան սոքա զարմանալիք, այլ քան զբնական զարմանահրաշ կին ոմն 'ի Հռովմ քաղաքի, բարետոհմութեամբն և համեստութեամբ գերազանցեալ քան զբազումս՝ զորս Մաքսենտիոս բռնաւոր ըստ նմանութեան Մաքսիմիսի հրապուրէր 'ի կամն ցանկութեան իւրոյ. քանզի յորժամ լուաւ սա, եթէ եկին կացին առ դուրս նորա սպասուողք բռնաւորին՝ որ առ այս հրաւիրակէն էին. և զի այլ նորա ոտնիկան քաղաքին Հռովմայ ահաբեկեալ թողլոր զնա, ածել ուր և կամէին, յայնժամ քաջազնս այս տիկին, զի քրիստոնեայ էր, խնդրեաց 'ի նոցանէ սակաւ մի ժամ՝ զի զարդարեցն զանձն իւր. եմուտ 'ի սենեակ իւր ներքին, և մենացեալ էառ սու-

նոտի պատրաստութեամբ զօրութեան իւրոյ, սքանչելի էր և այլով մեծութեամբ և ազգատոհմաւ և ուսմամբ իմաստութեան, բայց ամենայն ինչ երկրորդ զգաստութեան համարեալ էր նմա, այն զի յորժամ կարի պարտէր զնա. բայց սպանանելով ոչ կարէր սպանանել. քանզի ցանկութիւնն առաւել քան զգաստման բռնադատէր զնա. իբրեւ ինքն կինն 'ի մեռնել պատրաստեալ էր, այլ փախուցանելով փախոյց զինն և զինչ և զստացուածս նորա: Եւ այլ կանայք բազումք էին որ ոչ կարէին համբերել և լսել զպոռնկութեան պոռնկութեան, զամենայն ազգս տանջանաց և զնեղութեան չարաժար մահու համբերէին 'ի գատաւորաց անտի որ յամենայն ազգս հեթանոսաց սքանչելի էին սոքա: Բայց առաւել զարմանալի կին մի հեղ և հանգարաւ և սքանչելի ազգատոհմաւ՝ 'ի Հռովմ քաղաքէ, այն որ կամէր թշնամանել զնա անորէն իշխանն Մաքսենտոս, այն որ ըստ նմանութեան Մաքսիմիսի գործել ջանայր նա. զի յորժամ լուաւ նա թէ եկին կացին առ դուրս նորա սպասուողքն նորա որ այսպիսեաց գործոց ածողք լեալ էին. իբրեւ ետես զնոս զի եկեալ էին բռնի քաղել և տանել առ հիւպատոսն, ժամ սակաւ մի իւրեք-

սեր և մեծաց 'ի կողս իւր, և արգէն զիականացեալ եւ թող զմեռեալ մարմին իւր խնդրողաց անձին իւրոյ՝, Եւ արդարեւ գործովս այսու՝ որ քան զամենայն համբաւ քաջահնչողն է, ծանոյց ամենայն մարդկան ժամանակին և որ միանգամ առ յապա լինելոց են, զի քան զամենայն ինչ աննկուն և անպարտելի է առաքելութիւն քրիստոնէից։ Այսչափ և այսպիսի չարեաց յաճախութիւն 'ի միում գրեթէ ժամանակի գործէր յերկոցունց բռնաւորաց անտի, որք զարեւել և զարեմուտս ունէին յայնժամ։ Բայց եթէ քննեսցէ որ զպատճառս այսոցիկ թէ ուստի են, չերկմոյցէ արդեօք ասել թէ 'ի հալածանաց անտի էր. զի ոչ գաղարեաց այս ամենայն շփոթութիւն՝ մինչև ընկալան քրիստոնէայք զհամարձակութիւն։

ԳԼՈՒԽ ԺԵ.

Վասն արտաքնոց ոչոյն դիպաց։

Ընդ բովանդակ տասնամեայ ժամանակ հալածանացն ոչ գաղարեացն երբեք նենգք և դարանակալութիւնք առ միմեանս և պատերազմ՝ նոցա քաղաքական. և ոչ որ կարէր համարձակ նաւարկել ընդ ծով. և եթէ ուրեք ծովագնաց եղեալ որ ելանէր 'ի ցա-

րեաց նա 'ի նոցանէն որպէս զի զարգարեացի. և իբրեւ եմուտ 'ի սենեակ իւր առանձին էառ սուտեր և չոգաւ զիւրովին և զմեռեալ մարմին իւր եթող այնոցիկ որ խնդրէին զնա. արգ. եթէ ոք զոր քարոզէին առաւել քան թանիւ եցոյց զի աւելի քան զամենայն ծառցուածս ընտրութիւն քրիստոնէից որ յազթէ և ոչ ապականի առ ամենայն մարդկան որ այժմ իցեն, և որ միանգամ առ յապա լինելոց իցեն։ Եւ իբրեւ զայս ամենայն բազմութիւն չարեաց որ գործեցաւ 'ի միում ժամանակի յերկոցունց իշխանաց անտի որ զարեւել և զարեմուտս ունէին։ Բայց յորժամ որ քննեսցէ զպատճառս այսոցիկ թէ ուստի են՝ ոչ կարէ երկմտել յասել իւրում թէ 'ի հալածանաց անտի եղև. զի ոչ գաղարեաց այս ամենայն շփոթութիւն մինչև ընկալան քրիստոնէայք համարձակութիւն հանապաղ. Իսկ 'ի տասն տմ հալածանացն ոչ գաղարեաց 'ի նենգել և 'ի պատերազմել ընդ միմեանս. զի ոչ կարէր որ գնալ 'ի ծովու զի յամենայն տեղեաց ուր և գնայր թուէր թէ ըմբռնեալ լինէր և յա-

մաք, բմբուռեալ և ընդ ամենայն վիշտս նեղութեանց անցանէր, մինչև զկողս անգամ քերել, և հարցումն և քննութիւն լինէր նոցա թէ գուցէ 'ի թշնամեաց ան տի եկեալ իցեն, ևս և 'ի խաչ իսկ հասանէր նոցա ելանել, և կամ 'ի հուր դատապարտել: Եւ զինուց և պատերազմի պատրաստութիւնք լինէին, վահանք, և զրահք, նետք և նիզակք և այլ ևս գործիք մահաւորութիւն. դարձեալ և եռաթիւք և զէնք 'ի ծովամարտ հանդերձէին, և ոչ գոյր այլ ինչ սպասեալ ակն ունել: Բայց եթէ արշաւանաց թշնամոյն և պատերազմի հանդերձ սղբիմքք և սով և մարդամահ 'ի վերայ հասանէր, զորոց և 'ի դէպ ժամուն կարգեսցուք ըստ արժանոյն զպատմութիւնս:

ԳԼՈՒԽ ԺԶ.

Վասն փոփոխելոյ իրացն 'ի բարեքի պայման:

Այսօրիկ են որ ընդ բովանդակ ժամանակս հալածանաց եղեն դէպք, որ և յութերորդում ամին սկըսեալ ցածնուլ 'ի տասներորդին շնորհգն Աստուծոյ 'ի սպառ դադարեցան. քանզի յակնարկել աստուածային և երկնաւոր շնորհաց քաղցրութեամբ առ մեզ,

մենայն չարչարանս նեղութեան անկանէր և տանջեալ և քերեալ լինէին կողք նոցա. և հարցեալ լինէին թէ գուցէ 'ի թշնամեաց ան տի առաքեցան և յետոյ 'ի խաչ հանեալ լինէին կամ 'ի հուր տանջանաց երթային և վահանս և պատեանս պատրաստէին և նետս և սլաքս գործէին և նիզակս հանդերձէին և զայլ ևս զէն մարդիկս պատերազմի զինու, զի նոքոք յամենայն տեղիս կարգեալ լիցին. և ոչ գոյր այլ ինչ սպասել և ակն ունել ամենայն մարդոյ հանապազօր, բայց եթէ պատերազմի: Եւ հանդերձ այսօրիմքք, ապա սով և մարդամահ եհաս ժամանեաց, զի 'ի ժամանակի իւրում պատմեցաք զմահէ որ ինչ արժան էր: Զայս և որ իւրեւ զայս էին որ մեանգամ յամենայն հալածանսն կարգեցան:

Վեշտասաներորդ. վասն փոփոխմանն բարեքնայ իրացն որ եղև:

Իսկ իբրև դադարեցին այս տասն ամ, զի կատարեալ շնորհքն Աստուծոյ սկսան ցածնուլ յետ ութ ամի 'ի ցուցանել երկնաւոր շնորհացն Աստուծոյ առ մեզ զչործս իւր խաղաղութեամբ:

նոքին ինքեան իշխանքն որ երբեմն ընդդէմ մեր պատերազմ յուզէին, յանկարծակի յանակնկալ շըրջեալ զմիտս իւրեանց և հակառակ առաջնոցն փոխեցին զբանս իւրեանց, և մարդասիրագոյն առ մեզ հրովարտակօք և հեղագոյն օրինօք զհրդեհ հալածանացն շիջուցին: Եւ զայս ոչ մարդկայնոց ինչ մարթիք տալ պատճառաց և ոչ գթութեան և մարդասիրութեան ինքնակալաց, յորոց չէր մեծ ինչ ակնկալութիւն, որ 'ի սկզբանէ անտի մոնաւանդ մինչև ցայն վայր հանապազօր չարաչար հնարիմացութեամբ զմէնջ խորհէին. 'ի բազմադիմի արուեստգիտութիւնս մեքենայից, և 'ի պէսպէս գիւտս կոտանաց և լլկանաց 'ի վերայ մեր: Այլ գործ էր սա յայտնի փնամակալութեանն. Աստուծոյ, յորժամ այցելութեամբ այց արար նա ժողովրդեան իւրում 'ի բարութիւն, և զիշխանն, զառաջնորդ չարեացս և զնախապատճառ հալածանացս, և զամբարշտութեանն ախոյեան՝ եհար չարաչար: Եւ այս այսպէս պարտ էր լինել ըստ անքնին դատաստանացն Աստուծոյ, սակայն որպէս ասէ բանն Աստուծոյ. Վայ այնոցիկ 'ի ձեռն որոց գայցէ գայթակղութիւն: Եւ այսպէս ահա ըմբռնեցաւ նա յաստուածասաստ պատուհասէն, հարուածեալ 'ի մարմնոյ անտի իւրմէ մինչև 'ի շունչ նորա. զի յանկարծակի յանդամս նո-

Եօրենաւաներոյ . վստե նորոգման քաղաւորաց:

Ետնմ ժամանակի գլխաւորքն այն որ եղեն հակառակ ընդդէմ մեր որ յառաջագոյն 'ի ձեռն նոցա պատերազմ գործեցաւ առ մեզ: Աքանչեւապէս նորոգեցան միտք նոցա և շրջեցին զբանս իւրեանց, և 'ի ձեռն քաղցր և անոյշ հրովարտակացն որ առ մեզ, և գիւրին հրամանօք զհուրն մեծ որ վառեցաւ 'ի հալածանսն՝ շիջուցին: Բայց ոչ 'ի մարդկանէ եղեն պատճառքս այս, և ոչ գթութիւնք կամ ոգորմութիւն թաղաւորաց, զի յոյժ փոքր և նուազ էին նոքա յայտմանէ. մանաւանդ զի հանապազօր իսկզբանէ մինչև ցայն ժամանակ չարեօքն որ 'ի վերայ մեր խորամանկէին. զի արուեստգիտութեան մեքենայից պէսպէս փոփոխմամբ չարչարանօք որ 'ի վերայ մեր յամայն ժամանակի ջանային: Այլ գործ էր յայտնի տեսչութիւնն Աստուծոյ որ խորհեցաւ ժողովրդեան իւրում և գլխաւորքն իշխանութեան չարեաց. էած հասոյց 'ի վերայ նոցա նեղութիւն տանջանօք որ սկսաւ 'ի մարմնոյ անտի նորա և եհաս մինչև 'ի շունչ նորա, զի յանկարծակի յանգամս ծածուկ որովայնի նորա եղև նմա արգել և յետ այսր ցաւ խորութեամբ զի էր նա կեղանկ, և եղև Զարակ կեղոյ առանց բժշկութեան յաղիս նորա զի խաղաղեալ է-

րա ծածուկս արգել, և յեա պատրիկ պալարք է կեղք երևէին, և առանց բժշկութեան ճարակ կեղոյն 'ի ներքս յաղիս նորա ընթացեալ և որդունք բազումք՝ որոց ոչ հասանէր տողան նոցա՝ 'ի նմանէ խաղացեալ ելանէին. և հօտ մահու գայր 'ի մարմնոյ նորա: Եւ որ յառաջ քան զայս հիւանդութիւն շատկերութեանն 'ի բազում խորտկաց անտի տարապայման գիրութեամբ մարմնոյ առնէր իւր զանգուած անհեթեթ, արդ հալեալ և մաշեալ սոսկալի և քստմնելի տեսիլ առաջի առնէր՝ որոց միանգամ մերձենային առ նա: Իսկ 'ի բժշկաց կէսք՝ զի ոչ կարէին համբերել ժահահոտոյն նորա, անխնայ կոտորէին, և կէսք զի ոչ կարէին օգնել նմա, որոց ողջոյն մարմինն ուռուցեալ և առանց յուսոյ կենաց անկեալ զնէր, անողորմ հրա մանաւ սպանեալ լինէին:

ԳԼՈՒԽ ԺԷ.

Թէ ո'րպէս փոխեցին ինքնակալք զնախնակաւս
հրամանսն:

Եւ իբրև յայս ամենայն չարիս անկեալ զնէր ինքնակաւն, գիտաց որ ինչ միանգամ ընդ երկիւղածոն Աստուծոյ գործեաց, և 'ի միտս եկեալ նախ Աստուծոյ արարչին ամենեցուն խոստովան լինէր. ապա կո-

լանէին 'ի նմանէ որդունքն բազումք որ ոչ հասանէր տողան նոցա, և հօտ մահու գայր 'ի մարմնոյ նորա զի 'ի բազում խորտկաց անտի և յառաջ քան զհիւանդութիւն նորա յառաւելութիւն գիրութեան փոխեցաւ. և ապա իբրև ապականեցաւ՝ ահ և երկիւղ առ պատում ամենայն որ միանգամ մերձենային առ նա եր տեսիլ նորա: Իսկ բժիշկք որ միանգամ չկարէին համբերել ժահահոտոյն նորա սպանեալ լինէին: Իսկ մարմին նորա իբրև քամբ, և առանց յուսոյ կենաց էր. քանզի ոչ կարէին այլ բժիշկք օգնել նմա՝ անողորմ հրամանաւ սպանեալ լինէին: Եւ իբրև յայս ամենայն չարիս անկեալ զնէր, գիտաց որ ինչ միանգամ ընդ երկիւղածոն Աստուծոյ գործեաց, ամբոփեաց առ ինքն զմիտս իւր և նախ Աստուծոյն ամենայն խոստովան լինէր, և ապա յետոյ կոչեաց նա զմերձաւորս իւր և ասէ ցնոսա, զի գազարեցուսցեն զշալածանն քրիստոնէից առանց յապաղելոյ. և իբրև յօրինաց և 'ի հրամանէ Թագաւորին ձեպեցեն զնոսա շինել զեկեղեցիսն իւրեանց և ըստ սովո-

չեաց զմերձաւորս իւր՝ և պատուէր տայր նոցա զի անգէն անյապաղ դադարեցուցեն զհալածանս բրիտանից, և իբրև յօրինաց և ՚ի հրամանէ Թագաւորին ճեպեացեն զնոսա շինել զեկեղեցիս իւրեանց, և ըստ սովորութեան իւրեանց առնել աղօթս վասն կենաց ինքնակալին: Եւ անդէն գործն զկնի բանին խաղայր, և հրաման Թագաւորին ընդ ամենայն քաղաքս սփռեալ լինէր, և փոփոխումն բանից նորա որ զմէնջ էր օրինակ զայս.

Ինքնակալ կայսր Գաղերիոս Վաղերիոս Մաքսիմիանոս մշտայաղթ, Աւգոստոս, Քրմապետ մեծ, Գերմանիկոս, Եգիպտիակոս, Թէբայիկոս, Սարմատիկոս Մաքսիմոս, հնգիցս յաղթութեամբ ՚ի վերայ Պարսից Պերսիկոս Մաքսիմոս, երկիցս Կարաիկոս Մաքսիմոս, Վեցիցս Արմենիակոս Մաքսիմոս, Մեգիկոս և Ադիաբենիկոս Մաքսիմոս, քսանիցս Տրիբունութեամբ, ութուտանիցս Իմփեռադոր զօրավարութեամբ, և ութնիցս բղեշխութեամբ պատուեալ, Հայր հայրենեաց և փոխանակ բղեշխի. և

Ինքնակալ կայսր Փլաւիոս Վաղերիոս Կոստանդ, Պիոս, Փելլիքս մշտայաղթ, Աւգոստոս, Քրմապետ մեծ, Տրիբունական իշխանութեամբ հնգիցս և Իմփեռադոր անուամբ ՚ի զուգաշափ նուագս պատուեալ, բղեաշխ և Հայր հայրենեաց և փոխանակ բղեշխի. և

Ինքնակալ Կեսար, Վաղերիոս Լիկինիանոս, Պիոս, Փելլիքս, մշտայաղթ Աւգոստոս, Տրիբունութեամբ չորիցս պատուեալ և երիցս Իմփեռադոր անուամբ, բղեաշխ Հայր հայրենեաց և փոխանակ բղեշխի.

բնակաց մարզից պետութեանս ողջոյն շատ.

Այլովքն հանդերձ, որ ինչ միանգամ ՚ի շահ օգտի

րութեան իւրեանց գնացեն և աղօթս առնել ՚ի վերայ Թագաւորութեան հրամայէր. և ապա գործն զկնի բանին խաղայր և հրամանք Թագաւորին ընդ ամենայն քաղաքն սփռեալ էր զի նորոգումն բանիցն նոցա որ զմէնջ էր, զի էր ՚ի նոսա այսպէս: Ինքնակալ կայսր Մաքսենտես Սաբատոս, ինքնակալ կայսր Կոստանդիոս աւսերբոս և սաբեստոս * հանգերձ այլովք իրօք Թագաւորութեանն որ ինչ միանգամ վասն արժանաւոր շահի հասարակաց իցէ, և մէջ

* Յօր. սաւորոս և սաբեստոս. Թերեւ եւտերէս և սերաստոս:

Հասարակաց իղէ և 'ի փրկութիւն' հոգ անձին կալեալ խորհէաք. նախ զի ըստ օրինացն նախնեաց և ըստ կարգաց պետութեանս Հոռոմոց զամենայն ուղղեացուք. վասն որոյ և ինամ կալաք զի քրիստոնեայք՝ որ թողին զպաշտօն հարց իւրեանց, անդրէն 'ի նոյն 'ի բարւոյք միտս դարձցին: Եւ զի այնպիսի կալաւ զմիտս նոցա շացութիւն անխմաստութեան, զի զոր նախնիք նոցա ցուցին, յոր և հարքն իւրեանց 'ի սկզբանէ անտի հաստատեալ կային, զարտուղեալ նոցա յայնց՝ ոչ ևս 'ի նոյն գնային, այլ ըստ խորհրդոց իւրեանց և ըստ աղիկամի հաճութեան կարգեալ իւրեանց օրէնս՝ և նոցին զգուշանային, և 'ի բազում աղանդս և 'ի կարծիս զատուցեալ, ուրոյն առանձին և ժողովս կազմէին: Արդ իբրև արքունի հրովարտական հրաման տուաք նոցա, զի յօրէնս և 'ի սովորութիւնս նախնեաց իւրեանց դարձցին, բազումք 'ի նոյնսն 'ի վիշտս վտանգաց զանձինս մատնեալ, և բազումք տազնապեալ խռովեցան, և պէսպէս մահունս կրեցին: Եւ քանզի զբազումս տեսաք 'ի սոյն միտս մոլորութեան յամառեայս, զի ոչ աստուածոցն երկնայնոց պաշտօն արժանի մատուցանեն, և ոչ 'ի պաշտօն քրիստոնէից պինդ կան, վասն որոյ 'ի մերս մարդասիրութիւն և 'ի համբոյր ընդելութիւնս հայեցեալ, որով սովոր եմք ներող լինել հասարակաց ամենեցուն մարդկան, և

կամէաք նախ զառաջին, եթէ ըստ օրինացն առաջնոց և ըստ կարգաց թագաւորութեանն հոռոմոց զամենայն ինչ ուղղեացուք. զի և վասն այսր ևս արասցուք հոգաբարձութիւն, զի քրիստոնեայք՝ որ թողին զպաշտօն հայրենի նախնեացն իւրեանց անդրէն 'ի նոյն դարձցին նոցա. և թէ ոչ որով խորհրդուք. և իբրև զի այսպիսի զացութիւն եհաս նոցա եթէ է զինի այնր իրիք զոր ցուցին նախնիքն, մի գնասցեն որպէս և հարքն իւրեանց նախնիքն իսկզբանէ նոքմիք հաստատեալ կային, այլ զի ըստ խորհրդոց իւրեանց, և որպէս մի մի ոչ 'ի նոցանէն կամիցի՝ այնպէս արասիք, զի զօրէնս իւրեանց պահեսցեն, և զամենայն որոշեալ ժողովուրդս ժողովեսցեն: Արդ որ իբրև զայս հրաման եգաւ թէ զոր ինչ յառաջնոց անտի ուղղեցաւ դարձուցեն զնոսա, և բազումք 'ի նոցանէ 'ի վիշտս մատնեցան, և բազումք խռովեցան և պէսպէս մահ կրեցին: Եւ քանզի բազումս տեսաք մեք որ 'ի նմին նմանութեան կացին մնացին, զի ոչ աստուածոցն որ յերկինս են պաշտօն արժանի նոցա մատուցանեն, և ոչ 'ի պաշտօն քրիստոնէից պինդ կան, մեք յողորմութեան մեք բռնաք 'ի ճանճնաւոր ժողովրդեան զի սովոր եմք զյանցանս թո-

յայսմիկ իսկ կամակար յօժարութեամբ խորհեցաք առնել նոցա թողութիւն. զի դարձցին եղիցին քրիստոնեայք, և զտաճարս՝ յորս ժողովէինն յառաջագոյն՝ կանգնեցեն, և զայն ինչ որ հակառակ իցէ օրինաց նոցա և հրահանգաց՝ մի գործեցեն: Յուցաք և առանձին նամականուլ և դատաւորաց, թէ զինչ պարտ և պատշաճ իցէ նոցա պահել: Վասն այսորիկ ըստ այսմ ներողական գթութեանս մերոյ պարտին դոքա աղաչել զՍտուածն իւրեանց վասն կենաց մերոց, և վասն հասարակաց պետութեանս և իւրեանց իսկ անձանց. զի ՚ի փրկութեան հասարակաց, և նոքա յանքոյթ վարեցեն իւրաքանչիւր առ ընտանիս իւրեանց զկեանս: Այս ՚ի լեզուէ անտի հռոմէ առաւ ՚ի յոյն, որպէս և մարթէր: Եւ որ ինչ այսոցիկ զհետ եկին, ժամ է արդ միտ եղեալ հայել:

զուլ ամենայն մարդկան. և յայսմիկ ՚ի լի կատարեալ կամաց մերոց խորհեցաք տալ նոցա թողութիւն, զի դարձեալ միւսանգամ եղիցին քրիստոնեայք, և զտաճարս յորս յառաջագոյն ժողովեալ էին ՚ի նոսա՝ կանգնեցեն, և զայն ինչ որ հակառակ իցէ կամաց՝ մի պարծեցին: Եւ ՚ի միւսում հրովարտակի ցուցանեմք գաղաւթացն թէ զինչ պարտ և պատշաճ իցէ նոցա պահել վասն այսորիկ ըստ այսմ թողութեան մերոյ պարտին դոքա աղաչել զՍտուածն իւրեանց վասն կենաց մերոց և վասն իրաց թագաւորութեան, և վասն անձանց յամենոյն հնարից, և իրաց թագաւորութեան առողջութիւն ապր. և նոքա անհոգ արասցեն ելեալ ՚ի կեանս իւրեանց: Այս ՚ի լեզուէ անտի Հռոմէ առաւ ՚ի յոյն այսք, որպէս և մարթէր, զի էր ՚ի նմա այսպէս՝ զի հանգերձ այսոքիմք իսկ զինչ եղէ ՚ի ժամանակն մեզ ՚ի միտ առնուլ:

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ

ԳԼՈՒԽ Զ. ¹ — « Զինքնակալութեան թեկնածէին » . Քանզի Եւգենիոս ոմն Տրիբուն 'ի գլուխ գնդին կարգելոյ 'ի բանալ զանցս նաւահանգստին 'ի Սելեկիա , և 'ի տաղականալ զօրականին յանգուլ աշխատութենէն , խռովս սպառնալեաց նոցա բռնագատի յինքնակալութիւն , որոց և յափշտակեալ 'ի գրօշերոյն զծիրանին արկանեն զնովաւ ողջունելով զնա ինքնակալ Աւգոստոս , որոց և յանկարծակի 'ի բռնա անեալ զքաղաքն Անտիոք 'ի գիներբուս և յանառակութիւնս իւրեանց 'ի միում գիշերի զօրավարսն իւրեանց սասակին 'ի քաղաքացւոց անտի : Այս է ահա զոր տկնարկէ բանս :

ԳԼՈՒԽ ԺԲ. ² — « Ի գետ անգր արկին զինքեանս » . Վասն անձնանուէր մահու վիպուհեացս այսոցիկ տես 'ի սուրբն Աւգոստինոս . Յաղագս քաղաքին Աստուծոյ :

ԳԼՈՒԽ ԺԳ. ³ — « Զոր ոչ երբեք յիշեմք եղեալ » . Եղին արգարև և յառաջագոյն ինքնակալք երկու և երեք միանգամայն , սակայն իբրև իշխանակիցք և գահակիցք , ուր արգ որպէս հայրենի ժառանգութիւն բաժանեցին յիւրեանս զպետութիւնն զօրքն և գանձուք հանգերձ :

... ⁴ — « Որպէս վերագոյն ասացաք զնմանէ » . Սա է Մոքսիմիանոս երէցն՝ աներ Աոստանգիանու , որ հրաժարեալ միանգամ 'ի ծիրանեացն և 'ի կամեն Վերստին գառնալ 'ի նոյն՝ փախստական երթոյ յերեսաց որդւոյն առ փեսայ իւր , և գաւազիբ կենաց նա ընկնելով՝ ընդունի 'ի նմանէ զարժանահաս պատուհաս մահուն :

ԳԼՈՒԽ ԺԴ. ⁵ — « Խնդրողաց անձին նորա » . Թէպէտ այլ ըսուր 'ի նմանօրինակ գէպս առաքեցաք զընթերցողն 'ի սուրբն Աւգոստինոս . այլ թերևս ոչինչ անձահ գնել աստանօր զիտրհրդածութիւնք՝ զոր գտանեմք 'ի լուսանցս հին յունական ձեռագրաց այսպէս « Եւ որպէս զարմանալի համարեսցին կանայքս , որք անձնամահ լինել ժպրհչեան . զի որք անձամբ անձանց գահիճք եղեն եկեղեցւոյ ատեսն ջընգունի զնոսս 'ի շարս վիպից իւրոց : Վաստութեան իցէ առաւել՝ ահաբեկ 'ի տանջանաց 'ի մահ մատերելքսն եթէ քաջութեան գործ » : ... Թէպէտ չեն սղբա տանելիք և գովելիք , սակայն ներելի գոնեա և ոչ այսպէս խափա պարսաւելի , զի ոչ այնչափ 'ի տանջանացն և 'ի սպառնալեաց երկեան սղբա որպէս երևի , որքան 'ի կորստենէ կուսութեան գանձուն և մաքրութեան :

ՅԱՆԿ ԻՆՆԵՐՈՐԴ ԴՊՐՈՒԹԵԱՆ

- Ա. — Վասն կեղծ առ երեսս ներողութեան :
- Բ. — Վասն չարաչար յեղաշրջելոյ պայմանի մերոյ յարեւելս :
- Գ. — Վասն նորոգ կանգնելոյ պատկերին յԱնտիոք քաղաքի :
- Դ. — Վասն խորհրդոց և վճռոյ քաղաքացւոցն ընդգէմ մեր :
- Ե. — Վասն սուտ յիշատակարանացն արձանագրութեանց :
- Ձ. — Վասն այնոցիկ որ վկայեցին 'ի ժամանակին :
- Ի. — Վասն դատակնէքոյն արձանագրելոյ , որ դրոշմաւ 'ի տախտակս եգաւ 'ի տեսիլ ժողովրդեան հրապարակաւ :
- Լ. — Վասն անցիցն որ անցին ընդ նոսա յետայնորիկ 'ի սովոր , 'ի սրամտութեան և 'ի պատերազմի :
- Թ. — Վասն կործանման և կորստեան բռնաւորաց , և թէ զինչ վերջին բանք նոցա՝ յառաջ քան զվախճան մահուն :
- Ժ. — Վասն յաղթութեան աստուածասէր թագաւորաց :
- ԺԱ. — Վասն վերջնոյ կորստեան թշնամեաց քրիստոնէութեան :

ԴՊՐՈՒԹԻՒՆ ԻՆՆԵՐՈՐԴ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆՑ ԵԿԵՂԵՑԻՈՑ

- Ա. — Առաջին ճառք , վասն Հայեցեալ Հանգստեան որ եղև :
- Բ. — Երկրորդ , վասն փոփոխմանն այնորիկ որ եղև յետոյ :
- Գ. — Երրորդ , վասն պատկերին այնմ որ կանգնեցաւ ճորդ յԱնտիոք քաղաքի :
- Դ. — Չորրորդ , վասն խորհրդոցն՝ որ 'ի վերայ մեր յուզեցան :
- Ե. — Հինգերորդ , վասն դատակնէքացն , զոր յօգեցին զտեսանէ մարմն :
- Ձ. — Վեցերորդ , վասն ամենայնի որ ինչ փանդամ վկայեցին յայնմ ժամանակի :
- Ի. — Եօթներորդ , վասն զրդն որ եգաւ զմեզ յարձանս :
- Լ. — Ութերորդ , վասն ամենայնի որ ինչ փանդամ եղև յետոյ , սով և մարդամահ 'ի պատերազմի :
- Թ. — Իններորդ , վասն չարաչար կործանման կենացն իշխանաց . և թէ որպիսի բանիւք պաշտեցան նոցա յառաջ քան զմահն իւրեանց :
- Ժ. — Տասներորդ , վասն յաղթութեան թագաւորաց օրիշխացն Աստուծոյ :
- ԺԱ. — Մեաստներորդ , վասն առաջին կորստեան թշնամեացն աստուածապաշտութեանն :

ԴՊՐՈՒԹԻՒՆ ԻՆՆԵՐՈՐԴ

ԳԼՈՒԽ Ա.

Վասն կեղծ առ երեսն ներողութեան .

Փոփոխումն այս կամայ և հրաման ակնարկու-
թեան ինքնակալին սփռեցաւ 'ի կողմանս Ասիացւոց և
շուրջ ընդ ամենայն գաւառսն : Եւ իբրեւ այս այսպէս
'ի գլուխ եւ և կատարեցաւ , Մաքսիմինոս՝ որ բռնա-
կալէրն յարեւելս , ամբարշտագոյն քան զամենայն իշ-
խանակիցս իւր և ոխերիմ՝ հալածիչ աստուածապաշ-
տութեան , թէպէտ ոչ հաւանեցաւ 'ի սրտէն ընդ հրո-
վարտակն , սակայն գրեաց բանիւ առ իշխանս իւր և
հրամայեաց դադարեցուցանել զպատերազմն՝ որ ընդ-
դէմ մեր : Եւ զի չէր իսկ իշխան հակառակ կալ հրա-
մանին հզօրագունից քան զինքն , վասն որոյ ծածկեալ
զհրովարտակն և հոգայր զի յայտ մի եկեսցէ այն ընդ
գաւառսն՝ որ ընդ ձեռամբ նորա էին . և ինքն բանիւ
միայն առաքեաց և պատուիրեաց իշխանաց՝ գաւա-
ռաց տէրութեան իւրոյ դադարեցուցանել զհալա-

Ստալին ձառք . վասն հայեցեալ հանգստեանն որ եղև :

Բայց փոփոխումն կամայ թագաւորին որ գրեցաւ սփռեալ էր
'ի կողմանս ասիացւոց ընդ ամենայն գաւառս : Եւ իբրեւ այս այսպէս
գործեցաւ , Մաքսիմինոս իշխանն այն որ էր յարեւելս որ ամբարշտ
անօրէն էր քան զամենայնս , և հալածիչ էր աստուածապաշտու-
թեան , ոչ հաճոյ եղև նմա որ ինչ գրեցաւ , և փոխանակ գրոյն որ
գրեցաւ , բանիւ հրամայեաց իշխանացն որ ընդ ձեռամբ նորա էին՝
գադարեցուցանել զպատերազմ որ 'ի վերայ մեր . քանզի չէր իշ-
խան կալ հակառակ այլազոյն ինչ ընդդէմ հրամանի այնոցիկ որ
ձուլեց և մեծամեծք էին քան զնա : Ընդդէմ զօրէնսն զայնս որ ե-
ղաւ . և հոգայր զի յայտ մի եկեսցէ յայն աշխարհն որ ընդ ձեռամբ
նորա էին և առանց հրովարտեաց հրամայեաց իշխանացն որ ընդ
տէրութեամբ նորա էին գադարեցուցանել զհալածութեան մեր : Իսկ

Ծանս մեր. որք և 'ի ձեռն թղթոց ազդեցին միմեանց զհրամանն: Իսկ Սաբինոս ոմն որ 'ի Ժամանակին յայնմիկ մեծի իշխանութեամբ զօրավարութեան արքունի թիկնապահ գնդին պատուեալ էր, գրեաց ընդ ամենայն գաւառակալ իշխանս կողմանց կողմանց և յայտ արար զխորհուրդս կամաց ինքնակալին հռոմաւրէն. որոյ թղթոյն թարգմանութիւն 'ի մեր լեզուունի օրինակ զայս.

Քաջի արանցն դիւցազանց տեարց մերոց ինքնակալաց մեծախնամ մարդասէր փոյթ ածելոյ հաւանեցուցանելոյ զամենեցուն զմիտս յուղիղն և 'ի շջմարիտ ճանապարհ կենաց՝ կանուխ իսկ յայտ է. զի և որք օտարոտի Հռովմայեցւոցս սովորութեան զհետ երթեալ օրինաց երևէին, 'ի վայելչական պաշտօն աստուածոցն անմահից դարձուցանելոյ զնոսա մեծապէս ճգնեցան: Այլ ոմանց ոմանց 'ի նոցանէ յամառ պընդութիւն, և անողոք կամաց խտուրթիւն յայնպիսի մղէր զնոսա պայման, զի և ոչ ինքնակալաց մերոց իմաստուն և արդար հրաման խախտել զնոսա յառաջ տրկեալ մտաց նոցա ինչ կարաց. և ոչ իսկ մեծատատ պատուհասիցն երեսս ինչ արարին նոքա: Եւ այսպէս դէպ լինէր ոչ սեկեւուց 'ի նոցանէ 'ի մեծ վիշտս վտանգաց զանձինս խարդաւանել. վասն որոյ և ազատական քաջութեան բարեպաշտ չարատեաց սրբ

նոք զհրամաննորա 'ի ձեռն թղթոց ծանուցին միմեանց: Իսկ Սաբինոս այն որ առաւել իշխանութեամբ հեպաքթոսութեան պատուեալ էր 'ի Թագաւորութեանն առաջնորդաց յամենայն ազգս յայտնեաց և եղոյց զխորհուրդս Թագաւորին 'ի Թղթի հռոմաւրէն: Իսկ նոքա միտքն որ գրեցան նոցա համարեցան թէ շջմարիտ իցէ հանդերձադեորին և քաղաքապետիցն և որ միանգամ հրամայեալ էին դիւղից զվամս Թագաւորին 'ի ձեռն թղթոյ յայնեցին և ցուցին: Իսկ ոչ Թղթովք միայն էին այս, այլ և արգեամբք յառաջ քան զԹուղթս թէ այգպէս է զի կտտարեացն զհրամանս Թագաւորին և զամենեւին զոր միանգամ արգելեալ էր նոցա 'ի բանգս վասն խոստովանութեան աստուածաշտութեան, հանին արձակեցին յայնապէս և թողին զնոսա ազատս: Եւ զայնոսիկ որք էին 'ի պղզընձաշատս ուր 'ի պատիժս ընկեցեալ էին անդ զի համարեցան նոքա թէ շջմարիտ Թագաւորին կամիցի այգպէս: Եւ իբրև այս այսպէս գործեցաւ յանկարծակի իբրև 'ի մթին գիշերոյ լոյս ծագեաց յամենայն քաղաքս. և կեղեցի որ ժողովեալ լինէին տեսանէր մարդ և զբաղմութիւն ժողովքոց և զվարս որ գործեալ լինէին

բուժեան տեարց մերոց մշտադօր ինքնակալացս օտար ամենեւին 'ի բարեւելք աստուածախնամ խորհրդոց զի յայսպիսի պատճառս այդպէս բազումք 'ի կորուստ մատենացին, հրաման ետ ինձ անձնամատոյց առ նա ծառայիս գրով տալ քումք փոյթ հպատակութեանդ. զի եթէ որ 'ի քրիստոնէից 'ի պաշտօն ազանդոյ ժողովրդեանն իւրոյ ըմբռնեացի, ազատ զնա արասցես յառննայն տարապարտ նեղութենէ և 'ի վտանգաց. և մի յայտ պատճառս պատուհասի արժանաւոր զնա գատեցես. զի որ միանգամ երկար ամօք 'ի նոյն հանապազորեաց, զնոսա և ոչ իսկ հաւանեցուցանել որ մարթասցէ հեռանալ տեղի տալ 'ի յամառութենէդ յայդմանէ: Գրել արդ և առաքել առ համարառուս, առ իշխանս ժողովրդեան, առ վերակացուս աւանաց և գիւղից քոյին փութոյ գործ լինիցի, զի գիտացեն թէ չէ նոցա անկ անդր քան զհրամանս արքունի հօգալ զիրացս քրիստոնէից:

Եւ անդէն կողմնապահք և կուսակալք գաւառաց քաջիկ խելամուտ խորհրդոց և կամաց ինքնակալին, և ծանուցին գրով հոգաբարձուաց և իշխանաց և վերակացուաց գիւղօրէից և աւանաց զկամս նորա: Եւ ոչ գրով միայն, այլ և արդեամբք իսկ 'ի կատարումն ակնարկութեան հրամանաց ինքնակալին փութային. և զամենեւին զորս միանգամ արգելեալ էր նոցա 'ի բռնտս վասն խոստովանութեան աստուածպաշտութեան՝ հանին արձակեցին յայտնապէս. և զայնոսիկ օրք էին 'ի պղնձահատոս առ 'ի պատիժ ընկեցեալ թռղին և զնոսա ազատս, զի չչմարտութեամբ զայս համարեցան զկամս իւրեանց իշխանին: Եւ իբրև այս այսպէս գործեցաւ, յանկարծակի իբրև 'ի մթին գիշե-

բոս առաջին սովորութեանն իւրեանց: Բայց զարմացեալ էր մեծապէս և սքանչացեալ յայսմիկ ամենայն որ 'ի հեթանոսաց անտի էր, վասն այսր փոփոխման սքանչելոյ որ եղև, և ազազակէին թէ Աստուածն քրիստոնէից նա միայն է Աստուած չմարիտ: Եւ որ միանգամ մերքն էին որ առաքինացան պատերազման՝ հալածանաց հաւասարապէս, և զհամարձակութիւնն զոր ունէին առ ամենայն մարգիկ վերստին ընկալան: Իսկ որ միանգամ հիւանդացան անձիւք նոցա 'ի հաւատոց անտի 'ի մէջ դրօսանաց կային հոգային սիրով վասն բժշկութեան անձանց իւրեանց և խնդրէին յողջոյ անտի, և

բոլոր լըս ծագեալաց. և յամենայն քաղաքս ժողովեալ
եկեղեցիք հաւատացելոց, և ամբօխ բազմութեան
նոցա ըստ առաջին տովորութեան ամենէին զիւրեանց
ժողովս : Եւ մեծապէս սքանչացեալ ընդ այսպիսի
անակնկալ փոփոխումնս ամենեքեան որ 'ի հեթանոս-
աց անտիէին և աղաղակէին թէ. Մեծ է Աստուածն
քրիստոնէից, և նա միայն ճշմարիտ Աստուած : Եւ
որք միանգամ 'ի մերոցն 'ի մրցութիւնս հալածանաց
հաւատարիմս և արիադոյնս նահատակեցան՝ մեծա-
պէս համարձակութիւն առ ամենայն մարդիկ ունե-
ին : Իսկ որոց տկարացան հաւատք և 'ի ծուփս անդ և
'ի ձմերուսնս նաւակոծութիւն հոգւոցն եղև, սիրով
յօժարութեամբ վասն բժշկութեան անձանց իւ-
րեանց հոգային, և զաջ օգնականութեան յողջոց
անտի խնդրէին, ազաչել զԱստուած զի հաշտեցի
ընդ նոսա : Իարձեալ և նահատակքն առաքելիք աս-
տուածապաշտութեան իբրև արձակեցան 'ի կապանաց
անտի վշտաց պղնձահատիցն՝ իւրաքանչիւր 'ի տեղիս
իւրեանց դառնային. և զուարթագին ցնծութեամբ
ընդ ամենայն քաղաքս անցեալ գնային, և անպա-
տում էր նոցա խնդութիւն և քան զքան առաւել հա-
մարձակութիւն վստահութեան : Եւ բազմամբօխ
գունդ նոցա ընդ արքունի ճանապարհս և ընդ հրա-
պարակս երգս օրհնութեան և սաղմոսս նուագելով
'ի գոհութիւն և 'ի փառաբանութիւն Աստուծոյ՝ չը-
ւեին երթային : Եւ որք յառաջ քան զսակաւ մի պա-
տուհասակոծք խիստ կապանօք 'ի տեղեաց իւրեանց
հալածէին, տեսանէիք արդ զնոսա զուարթ երեսօք և
լուրջ դիմօք հասանել 'ի բնակութիւնս իւրեանց :

աջ օգնականութեան խնդրէին 'ի նոցանէն, և ազաչէին զԱստուած
զի հաշտեցի ընդ նոսա : Իարձեալ և նահատակքն առաքելիք աս-
տուածապաշտութեան իբրև ապրեցան 'ի կապանաց վշտաց պղնձա-
հատին՝ 'ի տեղիս իւրեանց դառնային և ցնծութեամբ և ուրախու-
թեամբ և մեծաւ միջնարութեամբ անցանէին ընդ ամենայն քա-
ղաքս գովէին և օրհնէին և փառաւոր առնէին զԱստուած համար-
ձակ 'ի հրապարակս առաջի ամենայն մարդկան : Եւ այնպիսի որ
խիստ չարացար պատժօք յառաջ քան զսակաւ մի կապանօք 'ի տե-
ղեաց իւրեանց հալածէին՝ տեսանէին զնոսա զուարթ երեսօք և
լուրջ դիմօք զի ընդունէին զբնակութիւնս իւրեանց, որպէս և զայ-

մինչ զի և որք յառաջագոյն կոտորածս մեզ և 'ի սպառ սպառ ջախջախանս սպառնային, տեսեալ զանակին կալ զքանչելիսն ընդ եղեալքս խնդակից ընդ մեզ լինէին:

ԳԼՈՒԽ Բ.

Միսն չարաչար յեղաշրջելոյ պայմանի մերոցս յարեալս:

Իսկ բարիատեացն և ամենայն լաւութեանց հա-
կառակ անօրէն իշխանն, զոր որպէս կանխեցաք ա-
սացաք, բռնակալեալ ունէր զկողմանս արեւելից, չը-
կարաց տանել փոփոխութեան իրացս, և ոչ զամիսս
վեց¹ եթող համբեր զայս պոպէս: Զի առ 'ի շրջել
խափանել զխաղաղութիւն հնարէր նա մեքենայէր
զամենայն. և նախ զառաջինն արգել զմեզ պատճա-
ռանօք առնելոյ ժողովս 'ի հանգստարանս վկայից մե-
րոց. ապա 'ի ձեռն մարդոց ոմանց չարաց ինքն անձին
իւրում հրեշտակութիւնս առնէր հակառակ մեր՝ իբ-
րև յերեսաց Սնտիդեացոց, աղաչել զնա որպէս 'ի
մեծ շնորհս նոցա, թէ բնաւ ամենեկին որ 'ի քրիստո-
նէից մի բնակեացէ 'ի քաղաքի անդ նոցա: Զնոյն առ-
նել և այլոց սաղրեաց, որոց ամենեցուն գլուխ և ա-

նոսիկ որ յառաջագոյն սպանողք էին իբրև տեսին զքանչելիսն որ
եղէն, զի ոչ ակն ունէին թէ լինելոց իցէ՝ ուրախ լինէին ընդ մեզ
յայս ինչ որ եղեն:

Երկրորդ. միսն փոփոխմանն այնորիկ որ եղև յետոյ:

Զայն իսկ զայս զոր ասացաք ոչ կարաց համբերել անօրէն
իշխանն, զի տեսայր նա զբարին և էր հակառակ ամենայն բարւոյ-
այլ որպէս ասացաք զմեանէ՝ թէ էր նա իշխան 'ի գաւառս արեւելից,
զի և ոչ զվեց ամիս թէ գործեսցի այս համբերէր նա, յոյժ հնարե-
ցաւ նա խափանել զխաղաղութիւն: Եւ նախ զառաջինն արգելու
զմեզ պատճառանօք 'ի ժողովրդենէ անտի վկայից ջանայր: Բայց
գարձեալ 'ի ձեռն մարդոց չարախօսաց ինքն եղև անձին իւրում
հրեշտակ ընդգէմ մեր, զի գրգռեաց զանտիդեացիսն աղաչել զնա
զի հրամայեսցէ թէ բնաւ ամենեկին որ 'ի քրիստոնէից մի բնակեացէ
յաշխարհ անդ իշխանութեան նոցա, իբրու վարկանէր նոցա չը-

ռախնորդ եկաց յԱնտիոք քաղաքի Թէոտէկնոս ոմն այր չարահաւ և կախարգ, օտար ամենեկին անուան իւրոյ, բայց որպէս Թուին համարակալ էր նա 'ի քաղաքին:

ԳԼՈՒԽ Գ.

Վասն նորոգ կանգնելոյ պատկերին յԱնտիոք քաղաքի:

Բազմօրինակ արդ սա ընդդէմ մեր պատերազմեալ, և ամենայն խորամանկութեամբ զմերսն իբրև զգողս ոմանս անօրէնս 'ի Թաքստոցաց իւրեանց որսալ ջանա ցեալ, և զամենայն չարախօսութիւն զրպարտութեան հակառակ մեր մեքենայեալ, և բազմաց պատճառք մահու եղեալ, յետոյ ուրեմն և զՓիլիւսի Ղիոսի ըզպատկեր կախարգութեամբ արուեստգիտութեան իւրոյ 'ի քաղաքին կանգնէր, և նուէրս և կատարօղութիւնս անսուրբս և խորհրդատօնս պիղծս, և քաւութիւնս գարշելիս հնարեալ ստեղծանէր, մինչ զի և Թաքաւորին անգամ զարուեստ գիւթից քան ըզպատգամս դից զարմանալի ցուցանէր: Եւ սոյն իսկ սա

նորէս մեծ: Բայց և զայլս գարձեալ համարձակեաց առնել զոյս ինչ. զի առաջին և գլխաւոր այսր իրի յԱնտիոք քաղաքի երեւցաւ Թէոտէկնոս այր չարահաւ և կախարգ, որ օտար էր յորջորջման իւրոյ: Բայց էր նա հանգերձապետ քաղաքին:

Երրորդ. վասն պատկերին որ կանգնեցաւ նորոգ յԱնտիոք քաղաքի:

Վարեցաւ յոյժ նոյն այր վասն որոյ ասացաքն զմանէն պատերազմելն ք մեզ ամենայն հնարիւք զայնոսիկ որ մերքն էին, իբրև զմարգս պիղծս և զազտեղիս որ Թաքչէին 'ի խաւարի, որոպէ ընայր չարախօսութեամբ և ամբարտաւանութեամբ որ զմենք ամենայն իւրեք խորամանկէր. և պատճառ մահու եղև բազմաց: Բայց յետոյ պատկեր բեղման Փիլիոսի կանգնեաց կացոյց արուեստգիտութեան կախարգութեամբ և ազտեղի պաշտամամբ և խորհուրդքս անպիտանս և սրբութիւնս պիղծս խորամանկեցաւ և եղև: Բայց զի և Թաքաւորին անգամ արուեստ զարմանալի զգիւթից ցուցանէր: Եւ սոյն իսկ սա իբրև 'ի սուտակտապատութիւն այնմ իմեք

սուտահասպասութեամբ շնթել իշխանին կամելով, յարոյց 'ի վերայ քրիստոնէից զգեան՝ ասել եթէ. Հրա մայէ Աստուած թէ արտաքոյ սահմանաց քաղաքիս և ագարակաց անգամ՝ որ շուրջ իցեն զնովաւ, հալածեսցին քրիստոնէայք, զի թշնամիք են նորա:

ԳԼՈՒԽ Դ.

Վասն խորհրդոց և վճռոյ քաղաքացոց ընդդէմ մեր:

Եւ իբրեւ սա նախ զառաջինն ըստ կամաց բռնաւորին գործէր, և այլքն ապա մի ըստ միովէ և ատենակալք և գլխաւոր բնակիչք քաղաքիս՝ որ ընդ իշխանութեամբ բռնակալին էին, 'ի նոյն խորհուրդս խոնարհեցան տեսեալ և կողմնակալացն եթէ այս է հաշոյ ինքնակալին, գրգռեցին և նոքա զամենեանն՝ որ ընդ ձեռամբ նոցա էին, զնոյն գործել: Որոց վճռոյն կամակար հաշուութեամբ հաստատութիւն տուեալ բռնաւորին, վերստին բորբոքեցաւ հրդեհ հալածանացն ընդդէմ մեր: Եւ քուրմք կռոց յամենայն քաղաքս և քրմապետք 'ի Մաքսիմիսոսէ կարգեալք 'ի

զոր ցանկայրն, այն որ ունէր զիշխանութիւնն, յարոյց 'ի վերայ քրիստոնէից զգեան՝ յասել իւրում, թէ Աստուած հրամայեաց թէ արտաքոյ սահմանաց քաղաքիս և ագարակաց որ շուրջ իցեն զսովաւ՝ հալածեսցին քրիստոնէայք, զի թշնամիք են՝ ասէ, նոքա Աստուծոյ:

Չորրորդ. վասն խորհրդոցն որ զմեզ խորհեցան:

Իսկ իբրեւ գործեաց սա նախ զառաջինն ըստ կամոց նորա, և այլքն ևս ամենայն գլխաւորքն որ բնակեալ էին 'ի քաղաքս որ էին ընդ իշխանութեամբ թագաւորին այնորիկ, զայս խորհուրդս խորհեցան առնել. զի տեսին գառաւորք որ յաշխարհն էին, թէ ընդ այս ուրախ է թագաւորն, գրգռեցին զամենայն որ միանգամ ընդ ձեռամբ նոցա էին՝ զայն գործել: Իսկ և զխորհուրդս զայնոցիկ խնդութեամբ հրամայեաց անորէն իշխանն 'ի ձեռն հրովարտեաց իւրոց զի գործեսցեն և յայնժամ հալածանքն մեր վերստին բորբոքես: Քուրմք և քրմապետք կռոց յամենայն քաղաքս 'ի նմին Մաքսիմիսոսէ կացեալ լինէին որ առաւել պատուով պատուեցան

վարձ հաւատարիմ ծառայութեան իւրեանց 'ի պաշտամունս քաղաքականս և մեծապէս փառաւորեալք, յուզեցան շարժեցան և նորա 'ի նախանձ մեծ ընդդիմն պաշտօն: Եւ այսպէս ահա անհեթեթ մտտիւ պաշտութիւն բռնաւորին զարթուցանէր գրգռէր՝ հակիրճ ասել, զիշխանս նորա և զիշխեցեալն 'ի շնորհուկս նորին գործել զամենայն ընդդէմ մեր. և զայս մեծ շնորհս փոխանակ բարեացն՝ զոր ընդունել 'ի նմա նէ կարծէին փութացին կանուխ հատուցանել նմին պարգև ընդ պարգևին, զկոտորածս, զնորանոր չարաբարոյ նենգութիւնս ընդդէմ մեր:

ԳԼՈՒԻ Ե.

Վասն սոստ յիշատակարանացն
արձանագրութեանց:

Յօդեցին թալա և յիշատակարան ինչ Պիղատոսի զդատակնքոյն Փրկչին մերոյ՝ լի հայհոյութեամբ ըզՔրիստոսէ. և իբրև 'ի կամաց անտի թագաւորին առաքեցին ընդ ամենայն գաւառս իշխանութեան նորա. հրամայեալ գրով եթէ յամենայն տեղիս 'ի քաղաքս, 'ի շէնս և յագարակս դիցեն զայն հրապարակաւ յայտնի, և զի 'ի դպրոցս ուր ուսանին մանկունք

աստիճանիւք որ կարի յոյժ փոյթ յանձին ունէին վասն պաշտման կոռն որ պտտէին զնոսա. բայց անշափ անբարւոյնութիւն առնորէն իշխանին՝ զամենայն իշխանս գլխաւորս, և զորս փանգամ ընդ ձեռամբ նոցա էին՝ յոյս գրգռէր զնոսա, զի զամենայն ինչ գործեացն ընդդէմ մեր. որպէս զի վասն գիւրի նորա զայս շնորհս մեծ առնէին նմա փոխանակ բարեաց զոր կամէին ընդունել 'ի նմանէն, զի պարգևն փոխանակ պարգևի զպատնուսն մեր ապին և զարուծիւն մտաց զոր առ մեզ ունէին նորոգէին:

Հինգերորդ. վասն դատակնքոց, զոր յօդեցին զտեսակէ մերմէ:

Յօդեցին իսկ դատակնք զփրկչին մերոյ և զՊիղատոսի որ լինէին հայհոյութիւնք զՔրիստոսէ. և իբրև 'ի կամաց անտի թագաւորին առաքեցան ընդ ամենայն տան իշխանութեան նորա: Եւ հրամայեաց գրով 'ի հրովարակս իւր եթէ յամենայն տեղիս քաղաքս 'ի շէնս և յագարակս ամենայն ումեք յայտնի լինին և տացն զնո-

գլխավորութիւն, փոխանակ ուսման յայն թեւեղութեանցէն, և յուշի կալեալ զայն արտասանեսցեն: Եւ իբրեւ այս իրք գործէին, զօրագլուխ ոմն, զոր Հոռոմք դուքս կոչէն՝ յափշտակեաց 'ի Ղազարակոս Փիւնիկեցւոց զկառայս ոմանս լկտիս 'ի հրապարակէն, և սպառնայր նոցա տանջանս և բռնադատէր ասել գրով թէ յառաջ քրիստոնեայք էին, և թէ գիտակ են անօրէն պաշտաման քրիստոնէիցն, և թէ 'ի նոսին իսկ 'ի տունս աղօթից իւրեանց գործեն գործս պղծութեան, և զայլ ինչ՝ զոր ինքն կամէր դուքսն զի ասասցեն կառայք զրպարտութիւնս զկրօնից սրբութեան մերոյ: Եւ արձանադրեալ դքսին զբանս կանանցն առաքեաց անդէն առ թագաւորն. որ և հրամայեաց զի ընդ ամենայն տեղիս և 'ի քաղաքս քարոզեսցին բանքս այս: Այլ յետ ոչ բազմաց սոյն այս զօրագլուխ ընդ իւր ձեռն զիւրովին գնալով, զամբարշտութեան իւրոյ ելլոյ՝ զվրէժ:

Եւ 'ի գլխոյ որ ուսուցանեն զգլխավորութիւն. զի փոխանակ ուսմանն յայն թեւեղութեանցն և կալցին զխառնակնոցա: Եւ իբրեւ այս այսպէս գործեալ լինէին, այլ միւս ևս զօրագլուխ Հոռոմոց դուքս կոչէին նմա 'ի Ղազարակոս փիւնիկեցւոց յափշտակեաց և էած 'ի հրապարակէ կանայս պիղծս և աղտեղիս, և հրամայեաց մատուցանել նոցա տանջանս մեղմով և ստիպէր 'ի նոցանէ թէ ասասցեն գրով, զի յառաջ քրիստոնեայք էին. և նոքա անասնէին 'ի նոսա գործս անօրէնս. թէ 'ի նոսին ասին 'ի տունս աղօթից իւրեանց գործէին գործս պղծութեան և այլ ինչ զոր ինքն կամէր զի ասասցեն կանայքն վասն թշնամանաց ուխտի տեառն մերոյ: Եւ սոյն իսկ սա 'ի գառակնիքս երոյց թագաւորին և հրամայեաց զի ընդ ամենայն տեղիս և 'ի քաղաքս քարոզեսցին բանքս այս գրով: Սոյն իսկ այս զօրագլուխ յետ սակաւ ժամանակի ինքն ձեռագրեալովք ետպան զանձն իւր և հատուցաւրէժ գառաստանի զչարեաց իւրոց:

ԳԼՈՒԻ Զ.

Վլասն այնոցիկ որ վկայեցին 'ի ժամանակին:

Ի յուզել դարձեալ տարագիր փախստի և չարաչար հալածանաց ընդդէմ մեր, և 'ի յառնել գատաւորաց՝ որ յամենայն գաւառսն էին, խտուութեամբ 'ի նեղել զմեզ, բազումք յայնցանէ որ երևելիքն էին 'ի քարոզս աստուածային բանին՝ ըմբռնեալք ընկալան անհրաժեշտ զգատաստան մահու: Յորոց երեքն յեմեսիայ քաղաքէն Փիւնիկեցւոց իբրև խտտովան եղեն թէ քրիստոնեայք են, գաղանաց ընկեցան 'ի գէշ: յորս էր Սիլուանոս եպիսկոպոս ծերունի անցեալ զաւուրբք, զբաւասուն ամ վարեալ զպաշտօն եպիսկոպոսութեան: Ի սոյն յայսմ ժամանակի և Պեաբոս եպիսկոպոս եկեղեցւոյն Աղեքսանդրացւոց՝ որ բազում գովութեամբ սքանչելապէս առաջնորդեալ էր վիճակին, վասն հրաշալի վարուցն առաքինութեանց և հանապազորդ վաստակոցն և կրթութեան բանին Աստուծոյ անօթ էր ընտիր 'ի կարգս եպիսկոպոսաց, յանկարծակի առանց պատճառաց, իբրու կարծիք ինչ յառաջագոյն չէին՝ յափշտակեցաւ, և իբրև 'ի հրամանէ Մաքսիմիանոսի հատաւ գլուխ նորա:

Վեցերորդ. վասն այնոցիկ՝ որ վկայեցին յայնմ ժամանակի:

Բայց դարձեալ փախուստն մեր յուզեցաւ և հալածանքն չարաչար. և գատաւորք որ յամենայն գաւառսն էին դարձեալ խտուութեամբ կային 'ի վերայ մեր. բազումք ըմբռնեցան յայնցանէ որ երևելիքն էին բանիւ աստուածապաշտութեան և ընկալան զգատաստան մահու պատրաստութեամբ իսկ երեք 'ի նոցանէն յեմեք զաքի փիւնիկեցւոց որ խտտովան եղին թէ քրիստոնեայ եղեն՝ գաղանաց ընկեցան: զի մի 'ի նոցանէն Սիլուանոս եպիսկոպոս էր և զբաւասուն ամ վարեաց զպաշտօնն: Որպէս 'ի սոյն յայս ժամանակի Պեաբոս եպիսկոպոս որ եկաց յեկեղեցւոյ աղեքսանդրացւոց սքանչելապէս, այն որ անօթ էր Աստուծոյ վասն սքանչելի վարուց իբրոց, և հանապազորդ վաստակոցն որ 'ի բանին Աստուծոյ էր՝ զի առանց պատճառանաց իսկ յափշտակեցաւ իբրու կարծիք ինչ յառաջագոյն չէին: Եւ անկարծակի առանց իրաւանց իբրև 'ի հրամանէ Մաքսիմիանոսի հատաւ գլուխ նորա: Ընդ նմն իսկ և

ընդ նմին և այլ բազում եպիսկոպոսք յԵգիպտոսէ
 քնոյն կրեցին: Եւ Լուկիանոս երէց եկեղեցւոյն Ան-
 տիոքացւոց². այր ընտիր առաքելնի վարուքն և զգաս-
 տութեամբ, և 'ի վարդապետութեան սուրբ Գրոց
 կիրթ և հմուտ, ածաւ 'ի քաղաքն Նիկովիդիա, զի
 անդ էր յայնժամ ինքնական, և 'ի խօսելն զպատաս-
 խանատութիւն խոստովանութեան հաւատոց իւ-
 րոց առաջի դատաւորին, մատնեցաւ 'ի բանս և սպա-
 նաւ: Եւ այսպէս 'ի սակաւ ժամանակի զօրացան խոր-
 հուրդք նենգութեան Մաքսիմիսոսի ատեցողին բա-
 րեաց, և զայս հալածանս չար քան զառաջինս յա-
 րոյց 'ի վերայ մեր:

ԳԼՈՒԽ Է.

Մասն դատակնքոյն արձանագրելոյ, որ դրոշմեալ
 'ի տախտակս եղաւ 'ի տեսիլ ժողովրդեան հրա-
 պարակաւ:

Ապա 'ի մէջ քաղաքաց' որ բնաւ երբեք չէր լեալ,
 զվճիռս քաղաքացւոց ընդդէմ մեր և զարքունի հրո-
 վարտակս 'ի տախտակս պղնձիս դրոշմեալ և հրապա-
 րակաւ դնէին: Եւ մանկտին 'ի դպրոցս զՅիսուս և

այլ բազում եպիսկոպոսք յԵգիպտոսէ, զի իբրեւ զայս ինչ կրեցին
 նոքա: Եւ Լուկիանոս գարձեալ այր որ ամենայն իւրք առաքելի էր
 վարուք զգատութեամբ և սուրբ վարդապետութեամբ կիրթ և
 հմուտ էր, զի էր նա երէց եկեղեցւոյն անտիոքացւոց, ածին զնա
 'ի Նիկովիդիա քաղաք՝ զի անդ չըէր յայնժամ ժամանակի Թադա-
 ւորն, և ես զպատասխանին առաջի դատաւորին վասն վարդապե-
 տութեան զոր աւետարանէր. մատնեցաւ 'ի բանք և սպանաւ: Եւ
 այսպէս 'ի սակաւ ժամանակի զօրացան խորհուրդք նենգութեան
 Մաքսիմիսոսի ատեցողին բարեաց. և զհալածանս զոր յարոյց 'ի
 վերայ մեր՝ չար էր քան զառաջինս:

Երօրեորդ . վասն գրոյն որ գրեցաւ զմենչ յարձանս :

Խորհուրդքն իսկ խորհրդոց քաղաքացն որ զմեջ էր, և ընդ
 նոսին հրաման Թադաւորին 'ի մէջ քաղաքացն 'ի վերայ պղնձի առ-
 ձանացն գրեալ լինէին՝ ինչ որ բնաւ երբեք չէր լեալ. և մանկտի
 որ 'ի դպրոցս ուսանէին, 'ի գատովճիռս զոր յօգեցին զքրիստն մե-

զՊիղատոս և զդատավճիռն՝ զոր յօդեցին 'ի Թնա-
մանս անարգանաց, ուսեալ և հանապազօր Թեակո-
խէին բերանօք իւրեանց: Որ և ոչինչ անդէպ Թուի
ինձ աստանօր դնել զգիր Մաքսիմիսոսի՝ զոր ետ նա
դրոյմել զմէնջ՝ 'ի տախտակս պղնձիս, զի միանգա-
մայն յայտնապէս երեւեցի աստուածատեաց ժպրհու-
թիւն ամբարտաւանութեան առնն. և արդար դա-
տաստանքն՝ որ անքունն հսկէ 'ի վրէժ ամբարշտաց՝
իսկ և իսկ ժամանեցին նմա. յորմէ տանջեալ և ոչ
յետ բազմաց 'ի խորհուրդս հակառակս ընդդէմ մեր
լեալ և գրով օրէնս ետ. որոյ պատճէնն է օրինակ
զայս.

Պատճէն Թարգմանութեան Թղթոյն Մաքսիմիսո-
սի որ 'ի պատասխանի վճռոց քաղաքաց ընդդէմ քրիս-
տոնէից, 'ի պղնձի տախտակաց անտի Տիւրոս քաղաքի
փոխագրեալ:

Եւ ահա յառաջ քան զայս մարդկեղէն տկար խոր-
հրդոց համարձակութիւն 'ի բաց յինքէնէ մերկա-
ցեալ զամենայն մոլորութեան զխաւար, և փարա-
տեալ զաղջամուղջ մթութեան, որ ոչ այնչափ ամ-
բարշտացն, որչափ Թշուառ մարդկան զգայութիւնն
կորստական խաւարաւ անգիտութեան պատեալ պա-
շարէր, և նկատեալ տեսին զի 'ի բարերար խնամա-
կալութեանէ դիցն անամահից ամենայն ինչ ուղղեալ և

ըոյ, և զՊիղատոսի իբրեւ 'ի Թնտմանս անարգանաց հանապազօր
Թեակոխէին բերանօք իւրեանց: Աստ երեւի ինձ Թէ արժան է զնել
զգիրն Մաքսիմիսոսի զոյն որ եզ նա զմէնջ 'ի վերայ արձանացն, զի
միանգամայն յայտնապէս երեւեցի ժպրհութիւնն և ամբարտաւա-
նութիւնն և հպարտութիւնն և տեղութիւնն որ ընդ Աստուծոյ
ունէր այլոս այս: Եւ արդար զատաստանքն որ ժամանեցին նմա,
իսկ և իսկ այն որ ոչ ննջէ 'ի վերայ լիթեալ ամբարշտաց. զի իբրեւ
տանջեալ 'ի նմանէն յետ սակաւ ժամանակի հակառակ այսօցիկ
խորհեցաւ նա և գրով օրէնս պլազգիս հրամայեաց 'ի վերայ մեր:
Պատճէն մեկնութեան Մաքսիմիսոսի, զոր հրամայեաց ընդ-
դէմ խորհրդոց, զոր խորհեցանն զմէնջ, որ գրեցանն զմանէ, որ
առան յարձանաց անտի՝ որ էին 'ի Մուր քաղաքի:

Ահա և յառաջ քան այս ժպրհութիւն հիւանդացեալ խորհր-
դոց մարդկութեան զօրացեալ, և մերժեաց և խափանեաց յինքե-
նէ զամենայն խաւար, զի մուտ մոլորութեանն այն որ յառաջ քան
զսակաւ մի կորստեամբ խաւարին մոլորութեանն չղկեալ և գնաց
զամբարիշտս, և մանաւանդ զայնոսիկ որ առանց Աստուծոյ են. զի

Հաստատի: Եւ այս գործ անհնարին է բանիւ պատմել եթէ քանի խնդութեան առիթ մեզ եղեալ և հաճոյական և ընդունելի գտաւ, զի զմեծ հաւաստիս աստուածասէր յառաջագէմ խորհրդոցդ ետուք 'ի փորձոյ: Եւ որ յառաջ քան զայս յայտնի էր ամենայն մարդոյ, թէ որպիսի պահպանութեամբ և երկիւղիւ առ դիս անմահս էիք դուք, որոց և ոչ գոյն և ընդունայն բանիւք էին հաւատքն, այլ երևելի և հանապազորդ արդեամբք ծանուցեալ: Վասն որոյ որպէս և արժան է և վայելուչ դիցն անմահից կայան և տեղի բնակութեան կոչել քաղաքիդ ձերոյ, զի և բազում օրինակօք յայտնապէս երևի թէ երկնաւորացն վեհից գալստեամբ և պանդխտելովն առ ձեզ մեծապէս զարգանալ էր քաղաքիդ: Արդ քաղաքդ այդ ձեր անփոյթ ամենեւին որ 'ի շահն ինքեան էր, և զոր երբեմն վասն գործառնութեանց իւրոց հասարակաց աղերսիւք առ մեզ դիմէր մոռացեալ 'ի սպառ, իբրև լուսեթէ օւնայնամիտ անիծապարտքն սկսանին խլրտեալ զեռալ վերստին, և իբրու խարոյկ անխնամ և խափուցեալ՝ կրկին արծարծելով հրդեհս մեծամեծս յարուցանել, իսկ և իսկ 'ի մերս բարեպաշտութիւն՝

'ի ձեռն հոգաբարձութեան բարերարութեան գիցն այնոցիկ որ ոչ մեռանին՝ ամենայն ինչ կերակրի և հաստատի: Այս իսկ իրք չեն հաւատալի յորժամ ասիցեն. եթէ զիարդ կալաք մեք շնորհ ուրախութեամբ և սիրով, թէ որպէս ետուք օրինակ ցուցանելի զիարհորդոց ձերոց զչից սրբութեանն. իբրու և յառաջ քան զայս յայտնի էր ամենայն մարդոյ, թէ որպիսի պահպանութեամբ և երկիւղիւ էիք դուք առ գինն որ ոչ մեռանին այնոցիկ. որ ոչ եթէ գոյն և ընդունայն բանիւք գիտեն զհաւատս մարդկան, այլ իբրև լեւելի և զբանելի և հանապազորդ արդեամբք: Վասն այսորիկ որպէս արժանի է վայելուչ գեղեցիկ քաղաքդ ձեր՝ պտտրաստութիւն և տեղի բնակութեան գիցն որ ոչ մեռանին՝ կոչեսցի. յայտնի է այսուհետև բազում օրինակօք թէ հանգստեամբ երկնաւոր գիցն ծաղկեալ է գա: Իայց անփոյթ արար քաղաքդ ձեր զիւր որ գիցն պիտոյ էին, և ոչ փոյթ եղև գմա վասն խնդրուածոց իրացն որ 'ի բանէ գարին իսկ էին, այլ իբրև գիտաց թէ գարնեալ միասնեամբ սկսան անիծեալքն և տարապարտքն կշտամբել. ամաչէ հուրն, որ արհամարհեցաւ և շիբաւ. մանաւանդ վերստին բոց նորա արծարծել և գործել հրդեհս մեծամեծս յայնմ ժամանակի, իսկ և իսկ յուսացեալ ապաւինեցաւ յարդարութիւն մար իբրև 'ի մայր առ մնայն քաղաքաց գիցապաշտութեանն պատրաստութեամբ 'ի խնդրել իւրում բժշկութիւն և օգնութիւն. և զի նոյն այս խորհուրդք

իբրև 'ի մայր քաղաքաց պաշտամանց գից դիմեաց, 'ի ձեռնառու օգնականութիւն. զի և զայս խորհուրդս կենարարս յայտ է եթէ վասն պաշտօնասէր հաւատոց ձերոց աստուածքն ինքնին արկին 'ի ձեզ: Արդ մեծն այն և բարձրեալն Զևս՝ որ վերականգուն է մեծապայծառ քաղաքիդ ձերոյ, որ զհայրենի դաստուածսդ զկանայս և զօրդիս ձեր և զքնակութիւնս և զընտանիսդ փրկէ յամենայն կորստենէ՝ զարթոյց 'ի ձեզ զայս կամս կենարարո, իբրու յայտնապէս ցուցանելով թէ քանի մեծ է և փրկաւէտ օրինաւօր երկրպագութեամբ մերձենալ 'ի պաշտօն և 'ի նուէր աստուածոցն անմահից: Եւ ո՞ այն իցէ որ այնպէս առանց մտաց իցէ, որ ոչ զգայցէ թէ 'ի ձեռն բարեհրկամաց բարերարութեան դիցն լինի, զի մի երկիր զաւանդեալ յինքեան զտերմանիսն զլասցէ, և զյոյս մշակին վայրապար ակնկալութեամբ զրկեսցէ. զի մի անօրէն պատերազմի տեսիլ ժամանեալ անարգել կառչիցի 'ի վերայ երկրի. զի մի ապականեալ խառնուածք երկնից՝ երաշտութեամբ աւերեալ եղծցին մարմնիք 'ի մահ և յապականութիւն. և զի մի՝ 'ի չնչել ուժգին հողմոց վերասցի ծով 'ի ձեռն ծփանաց ալեաց իւրոց, և ոչ 'ի յարձակել յանկարծակի մրկի՝ գայցէ 'ի վերայ ձմեռն ապականիչ. և ոչ դարձեալ եր

կենարարք յայտնի է թէ գիբն արկին 'ի ձեզ վասն հաւատոց ձերոց: Արդ այն Աստուածն մեծն և բարձրեալն Ինչքն, այն որ բաւկեալ է 'ի լուսաւոր քաղաքիդ ձերում, այն որ զհայրենի գիցն նախնեաց ձերոց և զկանայս և զօրդիս ձեր և զքնակութիւնս և ընտանս ձեր փրկէ յամենայն կորստենէն ապականութեան՝ յանկին ձեր զարթոյց զայս կամս կենարարս իբրու յայտնէ և ցուցանէ, թէ որպէս տուանել է այս և զքանչելի է հանգոտարար, զի օրնաւոր երկրպագութեամբ մերձեսցուք 'ի պաշտօն զոհից գիցն որ ոչ մոռանին: Իսկ ո՞ այն իցէ որ այնպէս առանց մտաց իցէ որ կտէ թէ նել օտար տանայն արեւու, զի ոչ գիտէ և ոչ զգաց թէ 'ի ձեռն փռութոյ պնդութեան բարերարութեան գիցն լինէր, զի մի երկիր ուրասցի զտերմանիսն որ տուեալ լինի նմա, և զյոյս մշակաց զրկեսցէ և զլասցի և ստեալ լինիցի այնուհետեւ ապաստան ակնկալութեան նոցա, և ոչ զի պատերազմ ամբարշտաց 'ի հեռաստանէ առաքեսցի 'ի վերայ երկրի անարգել, և ապականեսցին խառնուածք երկնից, և հեղեղեսցին մարմնիք 'ի մահ ապականութեամբ. և ոչ թէ ծովի վերասցի 'ի ձեռն ծփանաց ալեաց իւրոց 'ի չնչել ուժգին հողմոց, և ոչ մրբիկք որ յանկարծակի յարձակեսցին և անցն

կիր մայր և դայեակ ամենայնի ահագին դողմամբ 'ի բարձանց անտի 'ի ծագաց իւրոց ընկղմեսցի. և ոչ լեւրինք բարձունք խորասոյգ ընկղուզցին 'ի վիհս: Այս ամենայն չարիք և որ չար քան զայսոսիկ յառաջ քան զայս զսակաւ. մի ոչ որ անդիտանայ թէ ստէպ լինէին, և ամենայն վասն ապականիչ կորստական մոլորութեան ունայնամիտ անօրէն մարդկանն այնորիկ, որ 'ի ժամանակին յանձինս նոցա 'ի վեր երևեալ մոլորութեան, և իբրև այն թէ զամենայն տիեզերս ամօթով նախատանաց գրաւեաց կալաւ: Եւ յետ սակաւու միոյ յարէ դարձեալ 'ի բանս իւր:

Դէտալին կալեալ հայեսցին, ասէ, ընդ լայնածաւալ արաորայսն զուարճացեալս 'ի հունձմն, յորդ և զեղուն ալեաց հասկայն ծածանելով. և ընդ մարգս և ընդ խաղս ծաղկուտս և տնկաբերս առատութեամբ անձրեաց զուարթացեալս, և ընդ օդոց խաղաղական հեզիկ բարեխառնութիւնս, և խնդասցէ ամենայն մարդ զի 'ի ձեռն բարեպաշտութեան ձերոյ, պաշտամանն և զոհից և պատուոյ հաշտեալ նուաճեցաւ 'ի ձեզ աստուածութիւն հզորին և ուժգնագունին Արեայ, վասն որոյ 'ի վայել անդ լոիկ խաղաղութեան ցնծացեալ բերկրեսցին: Եւ ամենեքին որ միանգամ 'ի կոյր և 'ի մոլորաշաւիղ ճանապարհէ անտի հեռա-

զձմեն տպականութեան. և ոչ դարձեալ երկիր մայր և դայեակ ամենայնի՝ երկիւղիւ շարժմանց իւրոց 'ի ծագաց իւրոց ընկղմեսցի, և ոչ լեւրինք բարձունք լուծցին 'ի վիհ որ լինի: Զայս ամենայն չարիք և որ չար քան զայս յառաջ քան զսակաւ մի՝ ամենայն որ գիտէր թէ լինէին. և ամենայն այս 'ի միասին վասն մոլորութեանն կորստեանն ընդունայնութեան անօրէն մարդկան լինէին. իբրու 'ի վերոյ քան զանձինս նոցա սփռեալ էր և իբրև այն թէ զամենայն տիեզերս ամօթ տարածեալ ունէր: Եւ յետ սակաւ միոյ ասաց դարձեալ:

Հայեսցին, ասէ, ընդ գաշտս մեծամեծս որ զուարճացեալ ցնծան սիրտք նոցա 'ի ձեռն յորդ և զեղուն ալեաց հասկոց, և մարդք և խաղք ծաղկուպք՝ որ խնդան և ցնծան 'ի ձեռն բուսոց ծաղկանց վասն յորդութեան անձրեաց և ուղղութեան օդոց որ տուեալ է խառնուած հանգստեան՝ խնդասցէ ամենայն մարդ. զի 'ի ձեռն բարիքը երկիւղին մերոյ, և 'ի ձեռն պաշտման և զոհիցն և պատուոյ նուաճեցաւ աստուածութիւնն և զօրութիւնն հաստատութիւնն օգոյն. վասն այնորիկ ուրախ լիցին 'ի հանգչել իւրեանց՝ լուութեամբ և խաղաղութեամբ շքմարիտ հանգստեան, և ամենեքին

ցեալ՝ դարձցին յուղիղն և յառողջ խորհուրդս, մեծապէս յոյժ խնդասցին, քան որ յանականալ ձմերանց և յուժգին հիւանդութենէ ապրեալք 'ի հեշտական արդիւնս պարգեւելոյ կենացն վայելիցեն։ Ապա եթէ կացցեն մնասցեն յանիծեալ ունայնութեան անդ իւրեանց, մեկնեացին նոքա և հալածեսցին 'ի քաղաքէ անտի ձերմէ և 'ի սահմանաց նորա որպէս աղաչեցէքն՝ 'ի մեծ հեռաստան. զի այսպէս ըստ փութոյ պնդութեան ձերոյ, որ ամենայն գովութեան է արժանաւոր, ազատեալ քաղաքդ յամենայն պղծութենէ և յամբարշտութենէ, ըստ տնկակից 'ի դմա բարեսէր կամացն օրինաւոր երկրպագութեան առտուածոցն անմահից 'ի պաշտօն և 'ի զոհս հպատակեսցէ։ Քիտասլիք դարձեալ, թէ քանի՜ հաճոյական է մեզ աղերս խնդրուածոյն, զի և առանց վճռող և խնդրոյ՝ 'ի լի կատարեալ կամաց յօժարէր բարեսէր իշխանութիւնս մեր շնորհել ձեզ՝ որչափ ինչ խնդրեցէք, և մեծադոյն ևս յաւելուլ պարգեւս 'ի դոյն յայդ ձեր դիցասէր կամաց պատրաստականութիւն։ Եւ զայն իսկ զայս առնել և ընդունել ջանացարութեան անարգել և անյապաղ 'ի գլուխ տարեալ. շնորհք բերարութեան քաղաքիդ ձերում 'ի յաւերժական վկայութիւն եղիցի կրօնասէր բարեպաշտութեան ձե.

որ միանգամ 'ի կուրութենէ անտի գարձան՝ օգտեցան՝ լի կատարեալ և եկին 'ի խորհուրդս ուղիղս և առաւել. մեծապէս խնդացեն զի կորեցան նոքա յաշեաց կամ իբրև յուժգին ախտէ հիւանդութեանց, և արդ պաղով խրախութեան կենաց հանգչին։ Ապա եթէ կացցեն մնասցեն յանիծեալ ունայնութեան անդ իւրեանց՝ 'ի հեռաստան բազումք 'ի քաղաքէ անտի ձերմէ և յիշխանութենէ դորա՝ որպէս աղաչեցէքն, մեկնեացին և հալածեսցին. զի այսպէս ըստ գորին փութոյ պնդութեան ձերոյ այսմիկ, այն որ արժան է գովութեան՝ հեռացի քաղաքդ ձեր յամենայն պղծութենէ և ամբարշտութենէ. ըստ կամացդ որ տնկեալ են 'ի դմա. և օրինաւոր երկրպագութեամբ գիցն որ ոչ մեռանին զբաղեսցին 'ի պաշտօն զոհիցն։ Իայց եղիցիք գուր գիտել թէ ժպէս սերով ընկալաք մեզ զայս աղօթս ձեր զի և առանց աղօթից և խնդրուածոց 'ի լի կատարեալ կամաց իբրև խնդայ և ցնծայ բարեսէր անձն մեր, համարձակիմք մեզ պատուականութեանդ ձերում եթէ զոր պարգև է մեծ կամեալիք՝ խնդրեալիք փոխանակ այսր դիցասէր կամաց ձերոց. զայն իսկ զայս գործել և առնուլ հրամայեալիք. զի ընդունիլիք գուր զայն անարգել. զի յորժամ տացէ քաղաքաւ ձերում ոցն

րոյ առ Աստուածս անմահս, զի փոխանակ այգորիկ պատրաստական յօժարութեանդ յայս 'ի վայելչական կեանս 'ի բարեսէր կամաց մերոց արժանաւոր վարձուց հանդիպեցայք դուք 'ի մէջ, և ծանուսջիք ըզդոյն որդւոց ձերոց, և որդւոց որդւոց ձերոց:

ԳԼՈՒԽ Ը.

Վասն անցիցն որ անցին ընդ նոսա յետ այնորիկ 'ի սովոռ 'ի սրաճոսքեան և 'ի պատերազմի:

Արդ այսոքիկ այնուհետև յամենայն գաւառս պետութեան ընդդէմ մեր հրապարակաւ 'ի տեսիլ ժողովրդեան զնէին, զի որչափ 'ի մարդկանէ էր՝ յամենայն յուսոյ բարւոյ մերժէին զմեզ. զի ըստ աստուածային բանին. Եթէ հնար իցէ գայթակղեցուցանել և զընտրեալս: Քանզի իբրև առ բազումս զբեթէ ցաւ մաքեալ հովանայր երկնաւոր այցելութեանն ակնկալութիւն, յանկարծակի որք դեռ ևս 'ի ճանապարհի էին պաշտօնեայքն թղթատարք՝ այն ինչ մտեալ 'ի գաւառս ուրեք, ահա Աստուած՝ որ վերամարտիկ օգնական է եկեղեցւոյ իւրոյ, ոչ միայն զխորոխտումն

այս մտաց 'ի ձեզ վկայութիւն բանի որ յաւիտենից, և երկրպապետութեանդ ձերոյ որ առ գիտգ ունիք որ ոչ մեռանի, և ընկալոյք դուք պարգև 'ի բարեսիրութենէ անտի մերմէ, ըստ արժանի առաքնութեան ձերոյ փոխանակ այսր խորհրդոց կենաց ձերոյ ճանաչեացի որդւոց ձերոց և որդւոց որդւոց ձերոց:

Որքերորդ. վասն որոյ միանգամ եղև սովն և մարդամանն 'ի պատերազմի:

Արդ այսոքիկ այնուհետև յամենայն գաւառս 'ի վերայ մեր եղեալ լինէին և քարոզեալ. զի իբրև 'ի մարգկանէ յամենայն յուսոյ բարւոյ մերժէին զմեզ. զի ըստ բանին Աստուծոյ որ ասէ, զթեթէ մարթ իցէ՝ այսոքիմիք և ընտրեալքն գայթակղեցին: Իսկ իբրև լքան յուսոյ անտի, բազումք իբրու յայնժամ 'ի նոյն ճանապարհի գնային շրջէին 'ի գաւառս գաւառս որ պաշտէին զգիրս զայս որ եղաւ 'ի վերայ մեր յանկարծակի, Աստուած այն որ նա ինքն է օգնական եկեղեցւոյ իւրոյ՝ ոչ միայն զպարծանս իշխանին որ 'ի վերայ մեր պարծէր՝ խաղանեաց, այլ և զերկնաւոր օգնութիւնն իւր

բռնաւորին որ ընդդէմ մեր կարկեալ ամբիւրսնեաց, այլ և զիւր երկնաւոր օգնականութիւն 'ի վերայ մեր եցոյց և յայտ արար: Զի արտաքոյ սովորութեան թա նընկէցք տարափք ձմերայնոյ 'ի բաց տարան զեզանա կին զարմախ, և սով անակնկալ 'ի վեր երևեցաւ, ընդ նմին և ախտ սրածութեան մահու. և միւս ևս այլ ախտ հիւանդութեան, որ էր կեղ ինչ՝ որ և վասն հրատեսակ երևմանն գերանունապէս կայծակն ա նունանէր. որ ընդ ողջոյն մարմինն զեւալով վիշտս մա հու գործէր յայնասիկ՝ որ ախտակրէին նովաւ, զա կամըք մանաւանդ բազմոց եկեալ, զգիւրս արանց՝ թող զկանայս և զմանկտի, 'ի տեսութենէն զրկեալ կուրացուցանէր: Հանդերձ սղբիմք յարեաւ և պա տերազմ 'ի բռնաւորէն ընդդէմ Հայոց, որք 'ի սկզբա նէ անտի բարեկամք և մարտակիցք էին Հոռոմոց. զօրս քրիստոնեայս և յերկրպագութիւն Ճմարտին Աստուծոյ փոյթս, նեղելով բռնաւորին ատելոյն Աս տուծոյ՝ զի կռոց և դիւաց զոհեցեն, փոխանակ բա րեկամաց թշնամիս, և փոխանակ նիզակակցաց պա տերազմոյս ընդդէմ իւր յարոյց զնոսա: Եւ այս ամե նայն յանկարծակի 'ի միում ժամանակի յորդեալ դիմեցին 'ի վերայ, և զաստուածամարտ ժպրհութիւն իշխանին զխորխտումն ամբարտաւանութեան նօթա՝

եցոյց, և յայնի արար: Անձրեն այնուհետև որ ըստ սովորութեան ձմերայնի, իշանէր յերկիր՝ արգելաւ. իսկ սոյն սաստկացեալ զը րացաւ ուժգին, և ընդ նմին և ախտ հիւանդութեան մահու, և միւս ևս այլ ախտ հիւանդութեան որ էր նա կեղ զի ըստ նմանութեան նորին վասն այրելոյն իւրոյ անուանէր կայծակն, յարձակեալ գի մէր 'ի վերայ նոցա և իբրև յամենայն մարմին վշտս մահու գործէր յայնասիկ որ վշտանային նովաւ. սակայն յաչս բազմաց աւելադոյն լինէր, և զբուրս զարանց հանդերձ կանամքք և մանկաով կորու աանէր: Հանդերձ այսոցքիմք յարեաւ 'ի վերայ նորա անօրէն իշխա նին պատերազմն այն որ առ Հայսն եղև, արք որք խկզբանէ բարե կամք և օգնականք Հոռոմոց էին, նոքա քրիստոնեայք էին և զերկր. պագութիւն Աստուծոյ փութապէս պնդութեամբ կատարէին: Իսկ սոյն այս ատելի Աստուծոյ կամէր նեղել զնոսա զի զոհեցեն կռոց և գիւրս թշնամեաց, և փոխանակ բարեկամաց 'ի մարտ պատե րազմ յարոյց զնոսա ընդդէմ իւր: Սւ յանկարծակի այս ամենայն 'ի միում ժամանակի խաղային գային, և ժպրհութիւն իշխանին և ամբարտաւանութիւն նորուն որ ընդդէմ Աստուծոյ էր՝ յանգիմա նեալ կշտամեցին, պարծանք հպարտանայր եթէ վասն հոգաբար.

յանդիմանեալ կշտամբեցին . որ պանծանօք հպարտանայր եթէ վասն պաշտօնասէր փութոյն իւր առ Դիս և վասն հալածանացն որ 'ի վերայ մեր' ոչ սով և ոչ մարդամահ և ոչ պատերազմ յաւուրս նորա հանդիպէր . և ահա այս ամենայն 'ի միում ժամանակն միանգամայն եկին հասին 'ի վերայ նորա, իբրև կարապետ անհրաժեշտ, անփախուստ կորստեան նորա: Արդ նա հանդերձ զօրօք իւրովք 'ի պատերազմի անդ ընդդէմ Հայոց 'ի բազում ուրեք հարեալ վաթթաւ ըէր առաջի նոցա: Իսկ որ միանգամ ընդ իշխանութեամբ նորա բնակեալ էին 'ի քաղաքս, սով և մահ սատակէր զնոսա . որպէս զի մի գրիւ ցորեան երկուց հազարաց և հինգ հարիւր ատտիկեցի լուժայից փոխաւ նակէր. զի թէպէտ բազումք յոյժ յամենայն քաղաքս, սակայն բազմագոյնք 'ի շէնս և յագարակս մեռանէին. զի որ յառաջագոյն յաշխարհագրի անդ բազմամարդութիւն գիւղօրէիցն երեւէր, յանկարծակի 'ի նուազութենէ կերակրոյ և 'ի մահուն ճարպ կելլի՝ քաջ քաջ ջնջեալ սատակեցան: Ոմանք և ըզկարևոր սիրելիս իւրեանց ընդ սակաւ կերակրոյ վաճառել մեծատանց ոչ դանդաղէին: Իսկ այլք զստացուածս իւրեանց առ սակաւ սակաւ փոխանակէին ընդ կերակրոյ, մինչև եկին հասին 'ի յետին կարօտութիւն չքաւօրութեան: Էին և որ զշիւղս զապուան

ձութեան իւրոց կռօցն, և վասն հալածանացն որ 'ի վերայ մեր ոչ սով և ոչ մարդամահ, և ոչ պատերազմ յաւուրս նորա լինելոց է. այս իոկ միանգամայն և միում ժամանակի յաճախեցին և կալան սկիզբն կորստեան նորա: Արդ նա հանդերձ զօրօք իւրովք 'ի պատերազմի անդ որ ընդ Հայոն էր կռիւեալ լինէր. իսկ զայլն որ միանգամ ընդ իշխանութեամբ նորա էին որ բնակեալ էին յամենայն քաղաքս՝ սով և մահ սատակէր: Որպէս զի մի գրիւ ցորեան է երկուց հազարաց և հինգ հարիւր լուժայի ատուալ լինէր: Իկելք իսկ էին որ յամենայն քաղաքս մեռանէին, և բազումք 'ի նոցանէ այնքէի որ 'ի շէնս և յագարակս էին. որպէս զի որ յառաջագոյն յաշխարհագրի անդ գրեալ էին բազումք էին քաջք քաջք, և ջնջելով ջնջեցան. զի յանկարծակի 'ի նուազութենէ կերակրոցն և հիւանդութենէ մահուն ապականեցան: Իսկ ոմանք և զորդիս իւրեանց սիրելիս ընդ սակաւ կերակրոյ մեծատանց վաճառէին: Իսկ կէզք զստացուածս իւրեանց առ սակաւ սակաւ վաճառէին, մինչև եկին հասին 'ի կարօտած ապականութեան պակասութեան: Եւ այլք խոտ ուտէին, և բանջար խոռնարանջար որ ապականու-

խոսող ծաղրելով և զբանջար խառնաբանջար ուտելով՝ զգորութիւն առողջութեան մարմնոց իւրեանց ապականեալ եղծանէին: Եւ ոմանք իսկ յազատ կանանդն առ յետին կարօտութեան առանց ամօթոյ եկեալ ՚ի հրապարակ մուրանային, որոց երեսացն ամօթխածութիւն և ցածութիւն հանդերձից՝ շատ իսկ յայտ առնէին զազատական իւրեանց երբեմն սնունդ և զդաստիարակութիւն: Իսկ և որ միանգամ ցամաքեալ ՚ի սովոյ ՚ի հոգեվարս անդ իւրեանց իբրև զուրուականս մեռելոյ այսր անդր դանդաջէին, և յընդհարկանէն ընդ ումեք գթեալ անյարիր կործան յերկիր անկանէին ՚ի հրապարակս. և ՚ի սողալն ՚ի գետին աղաչէին կարկառել նոցա պատառիկ մի հացի. և յեւ անդ չնչոյն՝ աղաղակէին եթէ նբողեալ են, այնմ ձայնի դառնութեան միայն զօրելով: Իսկ որ մեծատունքն էին ընդ բազմութիւն աղաչաւոր կարօտելոցն զարմացեալ, յետ բիրաւորաց ՚ի նոցանէ սատարելոց, յանողորմ միտս խստութեան գային, զի խղճէին թէ գուցէ և ինքեանց ևս ընդ հուպ որպէս մուրաց կացն այնոցիկ լինիցի: Եւ էր այնուհետև տեսանել ողորմ տեսիլ ՚ի հրապարակս և ՚ի փողոցս մարմինս մեռեալս մերկս և անթաղս զաւուրս բազումս, յորոց ոմանք և շանց եղեն կերակուր: Եւ վասն այսորիկ՝ որք

թիւն գործէր ուտելն, և զհաստատութիւն մարմնոց իւրեանց ապականէին և կորուսանէին: Նա և կանայք երևելէք իբրև քայքայեցան ՚ի հարկէ կարօտութեան՝ առանց ամօթոյ ելանէին ՚ի հրապարակս և մուրանային իբրու զօրինակ կերակրոյն որ աղաւթութեան յառաջնում ՚ի ձեռն պատկառանաց երեսաց իւրեանց և ցածութեան հանդերձից իւրեանց ցուցանէին: Իսկ և որ միանգամ ցամաքեցան ՚ի սովոյ անտի՝ իբրև պատկերք մեռեալք այսր և անդր շարժէին. և յորժամ հարկանէին ընդ նոսա անձինք իւրեանց և գայթակղէին. և որ ոչ կարէին յառնել կործանէին և անկանէին ՚ի հրապարակս. իբրև անկեալ դնէին՝ աղաչէին զի կարկառեսցեն նոցա հաց պատառ մի, իբրև շունչք իւրեանց մեռ չէին յեւանել: Որք նբողեալ էին աղաղակէին. և այնմ ձայնի գառնութեան միայն զօրէին: Իսկ որ միանգամ մեծատունքն էին՝ զարմացեալ էին ընդ բազմութիւն այնոցիկ որ խնդրէին, յետ տալոյն նոցա յոյժ յոնգորմ ընդ միտս խստութեան եկին, զի խղճէին նոցա թէ գուցէ լինիցի և նոցա ևս որպէս նոցայն. և յայնմհետէ ՚ի մէջ փողոցոց և հրապարակաց մարմնք մեռեալք մերկք ընկեցեալ կային, իբրու չէին թաղալ զաւուրս բազումս. և տեսիլ անարգութեան տեսա-

կենդանիքն էին ձեռն արկին կոտորել զշունս, երկու ցեալ զի մի կատաղեալ նոցա 'ի մարդակերութիւն յողջ մարդիկ անդր համարձակեսցին: Եւ ճարակէր մարդամահն յամենայն տունս, մանաւանդ յայնս՝ որոց ոչ կարէր ստնանել սողն, զի ընդարձակագոյն էր նոցա դարման կերակրոցն. իշխանք, դատաւորք և բազմութիւն մեծամեծ մարդկան որք ապրեցան 'ի սովոյ անտի՝ յախտէ մահուն երազ և վաղվաղակի սպառեալ լինէին: Ամենայն լի էր ողբով, ամենայն ուստեք 'ի հրապարակս և 'ի փողոցս լսելի լինէին լալիւն և հեծութիւնք, և չէր այլ ինչ տեսանել, բայց կոծ և աշխար ըստ սովորութեան նոցա 'ի սրինգ և 'ի ձայնատուր աղաղակս: Եւ այսպէս կրկնակի զինսւքն սովու և սրածութեամբ պատերազմեալ մահ, 'ի սակաւ ժամանակի իրզալինջ արար զողջոյն իսկ ընտանիս, որպէս զի երկու և երեք մեռեալս միանգամայն 'ի միում ժամու տեսանէր մարդ հանել 'ի միոյ տանէ: Եւ այս եղև հատուցումն մեծաբան պարծանաց Մաքսիմիոսի և խորհրդոց քաղաքաց ընդդէմ մեր. և յայտնի եղև յայնժամ յամենայն ազգս հեթանոսաց փոյթ մարդասիրութեան քրիստոնէից և բարեպաշտութիւնս. զի նոքա միայն յայս ամենայն նեղութիւնս չարեաց՝

զացն ապին, զի և բազումք էին որ շանց կերակուր եղեն: Եւ վասն այսր պատճառանոց որք միտնգամ կենդանին էին կոտորել զշունսն, գարձան յերկեզէ, զի մի կատաղեսցին և համարձակեսցին ուսել զմարդիկ: Բայց և մարդամահն յամենայն տունս տարածէր և մահաւանդ զայնոսիկ զոր ոչ կարէր սողն ապականել. քանզի ընդարձակագոյն էր նոցա դարման կերակրոցն: Արդ զիշխանքն այնուհետեւ, և մեծաւորք և դատաւորք, և բազմութիւն մեծամեծ մարդկանն որ մնացին 'ի սովոյ անտի, նոքա յայտնապէս տախտի մահուն երազ և վաղվաղակի սպառեալ լինէին յամենայն տեղեաց. իսկ լալումն և ողբումն լինէին հրապարակք և փողոցք և չէր ինչ տեսանելոյ բայց հանգրձ երգողքն և կոծողքն: Այսպէս իսկ, որպէս զի կանխեցաք յառաջագոյն ասացաք, պատերազմեցաւ մահ այս երկու զինսւքն այսինքն՝ սովումն և ախտիւն տարածեցաւ 'ի սակաւ ժամանակի, և իրզալինջ արար զամենայն ազգս մարդկոն որպէս զի երկուս և երէս մեռեալս միանգամայն 'ի միում ժամու տեսանէր մարդ զի յուզարկէին: Որ իբրև զայս եղև հատուցումն պարծանաց Մաքսիմիոսի Թագաւորի և խորհրդոց քաղաքաց որ 'ի վերայ մեր խորհէին. իբրու պնդութիւն և ստուգութիւն քրիստոնէից որ ամենայն իւնք յամենայն ազգս հեթանոսաց յայտնի եղև օրի.

գործովք ողորմութեան փայլէին. քանզի էր որ զմեռեալսն՝ զի բերաւորք էին անխնամ լքեալքն, զոր հանապազ խնամով յուղարկէին 'ի Թաղուսն, և էր որ զսովեալսն 'ի մի վայր ժողովեալ և ամենեցուն նոցա հաց բաշխէին, որպէս զի համբաւ իրացս առ ամենայն մարդիկն քարոզեալ լինէր. և զաստուածն քրիստոնէից փառաւոր առնէին, 'ի խոտտովանելն իւրեանց Թէ սոքա միայն են ստոյգ աստուածապաշտը և պաշտօնասէրք յարդեանց անտի իրացն երեւեալ: Եւ իբրեւ այսոքիկ այսպէս 'ի գլուխ ելեալ կատարէին, Առտուածնայն մեծ յերկնից վերամարտիկ Քրիստոնէից, իբրեւ եցոյց զաստ բարկութեան իւրոյ առ ամենայն մարդիկ, փոխանակ զի չարաչար ընդ մեզ գնացին, զմարդասէր խնամոց իւրոց դարձոյց առ մեզ միւսանգամ զգուարութագին լոյս, և իբրեւ 'ի մութ խաւարի ծագեաց մեզ սքանչելապէս քան զամենայն ակնկալութիւն զլոյս խաղաղութեան, և յայտ արար ամենայն մարդոյ Թէ նա ինքն է Աստուած այցելու հանապազօր իրաց մերոց, որ ընդ ժամանակս ժամանակս տանջէ և պէսպէս նեղութեամբ խրատէ զժողովուրդ

նախ նորա: Արդ նոքա միայն իբրեւ յայս ամենայն նեղութիւն չաբեաց վիշտ և ողորմութիւն գործոց հանապազօր ցուցանէին, էր որ յուղարկելով յուղարկէին և Թաղէին զմեռեալսն, բայց բերք էին որոց ոչ որ փոյթ առնէր զնոցանէն. և էր՝ որ զայնոսիկ, որ առնջեալ և ծաշեալ էին 'ի սովու յամենայն քաղաքս, 'ի մի վայր ժողովէին զնոսս և հաց բաշխէին ամենեցուն նոցա և սոյն այս իբրեւ ամենայն մարդիկ քարոզեալ երեւեալ լինէին. և զԱստուածն քրիստոնէից փառաւոր առնէին 'ի խոտտովանելն իւրեանց Թէ սոքա միայն են ստոյգ աստուածապաշտ ճշմարտիւ որք միանգամ 'ի նոցանց իրաց անտի երեւցան Թէ են նոքա:

Իննեւորդ. Վասն չարաչար կործանման կենացն իշխանաց:

Եւ իբրեւ այս այսպէս գործեալ լինէին, Աստուած մեծ և երկնաւոր և օգնական քրիստոնէից իբրեւ եցոյց զպառանջսն այսուիկ որ աստացանս առ ամենայն մարդիկ, փոխանակ այսոցիկ՝ որ ասացինս առ մեզ խառութեամբ, յայնժամ 'ի ձեռն հոգաբարձութեան որ 'ի վերայ մեր սիրով և ուրախութեամբ, գարձեալ միւսանգամ դարձոյց զմեզ և իբրեւ 'ի մութ խաւարի լոյս խաղաղութեան ծագեաց մեզ նորոգապէս, և եցոյց և յայնիկ արար ամենայն մարդոյ Թէ նա ինքն է Աստուած և նա ինքն է այցելու մեր հանապազօր ամենայն իրօք որ տանջէ ամենայն նեղութեամբ և խրատէ զժող.

իւր. և դարձեալ յետ բաւական խրատուն՝ հաճի և հաշտի ընդ այնոսիկ որ յուսան 'ի նա :

ԳԼՈՒԽ Թ. .

Վասն կործանման և կորստեան քննաշորաց, և թէ զի՞նչ վերջին քանք ևնցա՞յ յառաջ քան զՎախձաւ մահոռն :

Արդ իբրեւ եհաս Կոստանդիանոս յինքնակալութիւն, զոր ինքնակալի բարեպաշտի զգոնադունին յիշխանաւորաւոր որդի և պայազատ ասացաք, և երկրորդ նորա յիշխանութեան Լիկիանոս խոհակալութեամբ և քաջութեամբ ոչինչ նուազ պատուեալ յայնժամ. շարժեցան երկոքին թագաւորքս պսոթիկ աստուածասէրք յամենաթագաւորէն Աստուծոյ և 'ի փրկչէն ամենեցուն ընդդէմ երկուց աստուածատեաց բռնաւորացն. և ըստ օրինաց պատերազմ տուեալ, և մարտակից օգնականութեամբն Աստուծոյ սքանչելապէս վանեալ, Մաքսենտիոս առաջի Կոստանդիանու փախստեայ անկանէր 'ի Հռովմ, և բռնաւորն արեւելից Մաքսիմիոս ոչ յետ բազմաց ամաց վատթարեալ առաջի Լիկիոնայ՝ որ չև ևս էր մոլեգնեալ յայնժամ, և մեռաւ չարաչար :

ժուրդ իւր յամենայն ժամանակի, և դարձեալ յետ խրատուն շահելոյ հաճի և հաշտի ընդ այնոսիկ որ յուսան 'ի նա : Իբրեւ եկաց Կոստանդիոս այն որ ասացաքն զմահէ. եթէ եղև թագաւոր որդի Թագաւորի, և ստոյգ որդի ստուգի և ամենայն իւրք զգաստ այն որ 'ի նմին Աստուծոյ թագաւորէ ամենայն և փրկչէն մերմե Յիսուսէ Քրիստոսէ, ընդդէմսորէն և ամբարիշտ իշխանաց եկաց պատերազմու և ըստ օրինաց պատերազմի պատերազմեցաւ ընդ նոսա. և իբրեւ Աստուած օգնական էր նմա սքանչելապէս և անկաւ 'ի Հռովմ քաղաք փախստեայ Մաքսենտէս իշխան յերեսացն Կոստանդինոսի : Իսկ այն իշխանն որ յարեւել էր, իբրեւ սակաւ ժամանակս եկաց զինի նորա և նա անարգութեամբ մեռաւ 'ի Լիկիոնոս յայնմանէ որ յայնմ ժամանակի, որ յայնժամ էր մոլեգնեալ :

Արդ նախ 'ի սկզբան Կոստանդիանոս' որ պատուով և կարգաւ իշխանութեան առաջին էր, խնայեալ յայնոսիկ որ կռփեալն լինէին 'ի բռնաւորէ անտի 'ի Հռովմ քաղաքի, զԱստուածն երկնից և զԲան նորա, զնոյն ինքն զփրկիչն ամենայնի զՏէրն մեր Յիսուս Քրիստոս կարդաց աղօթիւք օգնական նմա լինել, և խաղաց զօրօքն գալ դարձուցանել Հռովմայեցւոց ըզհայրենի ազատութիւն նախնեաց իւրեանց: Իսկ Մաքսենտիոս յարուեստգիտութիւն կախարդաց յուսացեալ առաւել քան 'ի սէր այնոցիկ' որ լսէին նմա. և ոչ սակաւ մի համարձակէր ելանել 'ի քաղաքէն, այլ անթիւ բազմութեամբ քաղաքացւոց, և բիւրաւորօքն վառելովք զինու և հեծելոց սպառազինաց յամենայն քաղաքաց և գաւառաց' որ շուրջ էին զՀռովմ քաղաքաւ, և յողջոյն իտալիոյ' որ հնազանդէրն նմա, գումարեալ ամրանայր. իսկ օգնականութեամբն Աստուծոյ զօրացեալ Կոստանդիանոս գայր և մերձեայր. յառաջին յերկրորդ և յերրորդ բանակս զօրաց բռնաւորին, և խորտակեալ զնոսա միանգամայն 'ի փախուստ դարձուցանէր, և անարգել ճանապարհ

Տասներորդ . վասն յաղբոսեան բազաւորաց սիրելեաց Աստուծոյ:

Արդ նախ զառաջինն Կոստանդիանոս այն որ պատուով և կարգաւ արքայութեան առաջին էր, խնայեաց յայնոսիկ որ կռփեալն լինէին յիշխանէ անտի 'ի Հռովմ քաղաքի և կարգաց աղօթիւք զԱստուածն երկնից և զԲան նորա, զինա ինքն է փրկիչ ամենայնի տէր մեր Յիսուս Քրիստոս, լինել նմա օգնական. և ել ալ պատերազմ հանդերձ ամենայն զօրօք. զի փոյշ եղև նմա դարձուցանել Հռովմայեցւոց զհայրենի ազատութիւն նախնեաց իւրեանց: Իսկ Մաքսենտիոս յարուեստգիտութիւն կախարդաց յուսացեալ ապաստանէր առաւել քան 'ի սէր այնոցիկ որ լսէին նմա, այլ ելանել 'ի քաղաքէն և ոչ սակաւ մի համարձակէր նմա, բայց վառելովք զինու անթիւ բազմութիւնն զբիւրս զօրաց հեծելոց սպառազինաց յամենայն գաւառաց և քաղաքաց որ շուրջ էին զՀռովմ քաղաքաւ, և զիտալացւոցն որ հնազանդեալ էին ընդ ձեռամբ նոցա գումարեաց: Իսկ Կոստանդիանոս արքայ այն որ օգնականութեամբն Աստուծոյ վարեցաւ, մերձեցաւ առ մի և առ երկուս և առ երկս բանակս իշխանին, և հնազանդեցոյց զնոսա զրեղոպէս, և մերձեայր տակաւ և մտանէր յաշխարհն իտալացւոց:

արարեալ յիտալիա քայր հասանէր մօտ 'ի Հռովմ քաղաք: Եւ զի մի 'ի պատճառս բռնաւորին նեղեցցի նա 'ի հարկէ տալ պատերազմ ընդ Հռոմս, ինքնին Աստուած իբրեւ կապանօք ձգեաց եհան զիշխանն ար տաքս քան զգուռն քաղաքին, և որ ինչ միանգամ հրաշագործեալքն երբեմն 'ի սուրբ գիրս 'ի վերայ ամբարշտաց՝ յառասպելս համարեալ շինէր 'ի բաղմաց և հաւատացելոց միայն էին հաւատալի, նոյն արդ հաւատացելոց և անհաւատից արժանահաւատ գտաւ իբրեւ հայեցան և տեսին աչօք իւրեանց զքան չեւին: Եւ զոր օրինակ յաւուրսն Մովսիսի, և աստուածապաշտ առաջնոյ տոհմին Նբրայեցւոց՝ զկառս և զերիվարս Փարաւոնի ընկէց 'ի ծով, և ընտիր ընտիր սպառազէնք նորա ընկզմեցան 'ի ծովն կարմիր և անդունդք ծածկեցին զնոսա, սոյնպէս և Մաքսենտիոս և սպառազէնք որ ընդ նմա՝ ընկզմեցան 'ի խորս իբրեւ զվէմս, 'ի ժամանակին իբրեւ դարձուցին Թիկունս առաջի զօրութեան Աստուծոյ՝ որ էր ընդ Կոստանդիա նու: Եւ մինչդեռ անցանէր նա ընդ գետն այն՝ յորում ինքնին կցելովք նաւուք նաւակամուրջ էր գործեալ, հնարս կորստեան անձին իւրում նիւթելով: յորոյ վերայ իրաւամբ որ ունիցի ասել: Գուրն զոր փորեաց և

Մետատաներոյ. վասն առաջին կորստեան թշնամեացն
աստուածապաշտութեան:

Իսկ իբրեւ եկն եհառ 'ի Հռովմ քաղաք զի մի առանց պատճառանց իշխանին նեղեցցի նա 'ի հարկէ տալ պատերազմ ընդ Հռոմս, ինքնին Աստուած իբրեւ կապանօք ձգեաց եհան զիշխանն արտաքս քան զգուռն քաղաքին և որ ինչ միանգամ յառաջադէպ ասացեալ էին 'ի վերայ ամբարշտաց, և իբրեւ պատմութիւն համարեալ լինէին բաղմաց որ ինչ գրեալ են 'ի գիրս սուրբս և չէին հաւատալի բայց միայն հաւատացելոցն: Յայնմ ժամանակի նովին գործովք հաւատացելոց և անհաւատից հաւատալի եղև, իբրեւ հայեցան և տեսին աչօք իւրեանց զքանչեւին: Եւ զոր օրինակ յաւուրսն Մովսիսի և տոհմին առաջնոյ Նբրայեցւոց, զի զկառս և զերիվարս Փարաւոնի ընկէց 'ի ծով, և ընտիր ընտիր սպառազէնքն նորա ընկզմեցան 'ի ծովն կարմիր և անդունդք ծածկեցին զնոսա, սոյնպէս և Մաքսենտիոս և սպառազէնքն որ ընդ նմա՝ ընկզմեցան 'ի խորս իբրեւ զվէմս, 'ի ժամանակի իբրեւ դարձուցին Թիկունս զօրուն Աստուծոյ՝ որ էր ընդ Կոստանդիանոսի: Եւ մինչդեռ անցանէր նա ընդ գետն այն որ ինքնին շարժեաց 'ի նա զնաւսն և գործեաց կամուրջ 'ի վերոյ քան զնա, և նիւթեաց արուեստգիտութիւն կորստեան անձին

պեղեաց, 'ի նոյն անկցի 'ի խորխորատ զոր և գործեաց: Դարձցին ցաւք 'ի գլուխ նորա և 'ի վերայ գազաթան նորա անօրէնութիւնք իւր իջցեն: Զի 'ի խառնել մարդկութեամբ նաւակամբն, քակեալ կրցուածք նաւաց, և լի լիեալ նոցին նաւացն բազմութեամբ զօրուն՝ ընկղմեցան 'ի խորս, և նախ ինքն իսկ՝ անօրէնն և ամբարիշտն և ամենայն բարեկամք իւր ընդ նմա, որպէս զի ասէ բան գրոյն թէ. (Ընկղմեցան իբրեւ զկապար 'ի ջուրս սաստիկս: Որպէս զի յիրաւի՝ թէպէտ ոչ բանիւք, սակայն արդեամբք նոցին հման որ զմեծ պաշտօնէին Աստուծոյ զՄովսիսաւ զառ յԱստուծոյ զյաղթութիւնն երգելով որ երբեմն 'ի վերայ ամբարիշտ իշխանին ժամանակին այնորիկ՝ օրհնեցուք և ասացուք. Օրհնեսցուք զՏէր, զի փառք է փառաւորեալ, զերիվարս և զհեծեալս նոցա ընկեց 'ի ծով: Օգնական և ընդունելի իմ Տէր, և եղև ինձ 'ի փրկութիւն: Ո՞ նման է քեզ յԱստուածս Տէր, և ո՞ նմանիցի քեզ փառաւորեալդ 'ի սուրբս, պանչելի փառք որ առնես զնշանս և զարուեստս: Զայս և որ իբրեւ զսոսա և առաւել քան զսոսին Կոստանդիանոս օրհնելով զԱստուած զառաջնորդ և զսուիչ յաղթութեան մտանէր 'ի Հռովմ. և ամենեքեան քաղաքօրէն

իւրոյ. զի 'ի վերայ նորա ասացուք թէ գուց փորեաց և պեղեաց զնա, և անկցի 'ի խորխորատ զոր գործեաց, գարձցին մեղք նորա 'ի գլուխ նորա և 'ի վերայ գազաթան անօրէնութիւնն: Զի այն ոյս յօգուած, որ շարժեցաւ 'ի վերայ դեռոյն՝ իբրեւ լցաւ կամուրջ մարդկամբ՝ յանկարծակի քակեցան, և ընկղմեցան նաւքն 'ի խորս իբրեւ լին էին մարդկամբ. և նախ ինքն իսկ անօրէնն և ամբարիշտն և ամենայն բարեկամք իւր ընդ նմա, որպէս զի ասէ բան գրոյն թէ ընկղմեցան իբրեւ զկապար 'ի ջուրս յաղթս: Եւ յայնմ հետէ թէպէտ ոչ բանիւք սակայն նովմբք արդեամբք իբրեւ զայնոսիկ զՄովսիսեան ասնն զժառայիցն Աստուծոյ որ առին Աստուծոյ զաղթութիւն, և զայն զայս որ 'ի վերայ ամբարիշտ իշխանին առաջնայ ասացաւ, օրհնեսցուք և ասացուք և ասա. Օրհնեսցուք զտէր փառք է փառաւորեալ, զերիվարս և զհեծեալս նոցա ընկեց, օրհնական և պաշտպան իմ տէր և եղև ինձ փրկութիւն: Ո՞վ է իբրեւ զքեզ տէր, ո՞վ է նման քեզ յԱստուածս, ո՞վ է իբրեւ զքեզ փառաւորեալ 'ի սրբութեան իւրում յահաւոր և զբանչելի, և գործի զնշանս և զարուեստս զայս. որ իբրեւ զսոսա և առաւել քան զսոսին: Կոստանդիանոս նովն գործովք յօրհնէն իւրում զԱստուած, առաջնորդ ամենայնի և սուիչ յաղթութեան Հռոմայեցաց մասնէր փառք յաղթութեան. և ամենեքեան յանկարծակի հանգերձ

կանամբք և մանկուով, և ծերակուտիւն հանդերձ և աղատորերովն և ժողովրդեամբ Հռովմայեցւոց լուրջ երեսօք և զուարթ անձամբ իբրև աղատարար և փրկիչ և բարերար փառօք մեծաւ և բազում ուրախութեամբ ընկալան զնա: Իսկ նա՝ որում տնկակիցն էր աստուածապաշտութիւն, ոչ ՚ի ձայնից անտի ցնծութեան ամբոխին փոփոխէր ինչ ՚ի մտացն կամ խռովէր, և ոչ ՚ի ծափահար գովութեանց բարձրամտէր, այլ քաջիկ հասու լեալ աստուածայնոյն օգնականութեան՝ հրամայէր անդէն զչարարանաց և դյաղթութեան նշան փրկչին տալ ՚ի ձեռս պատկերին իւրոյ պատրաստելոյ: Քանզի կանգնեցին կացուցին Հռովմայեցիք ՚ի նշանաւոր տեղւոյ ՚ի հրապարակի ուրեք Հռովմայ զառնապատկեր ինքնակալին, տալով յաջ ձեռն նորա զնշան փրկչական խաչին, դրոշմելով ՚ի նմա ՚ի բարբառ հռովմական

Նշանաւս փրկական, որ ճմարիտ զօրութեան է նշանակ, աղատեալ զքաղաքդ ձեր ՚ի լծոյ բռնակալին ապրեցուցի. և զծերակոյտն և զհռովմական ժողովուրդն յառաջին պայծառ փառաւորութիւն անդր դարձուցի:

Եւ յետ այնորիկ Կոստանդիանոս և գահակից նորա Խիկիանոս, որ ՚ի ժամանակին չև ես էր անկեալ ՚ի մը

կանամբք և մանկուով սինդգիտոսին և պատուական մարգիկն հանդերձ ամենայն ժողովրդեամբն հռովմայեցւոց լուրջ երեսօք և զբարթ անձամբ իբրև զփրկիչ և զկենդանարար և զբարերար իւրեանց փառօք և բազում ուրախութեամբ ընկալան զնա: Իսկ այն որ ըստացեալ ունէր զաստուածապաշտութիւն, իբրև այն թէ անկեղծ տնկեալ էր ՚ի նմա, ոչ խռովէր ՚ի ձայնից, և ոչ բարձրանայր ՚ի գովեստից. քանզի յոյժ հասու լինէր օգնականութեանն Աստուծոյ: Եւ յայնմ ժամանակի հրամայեաց եթէ յաղթութիւն նշանի փրկչին մերոյ ՚ի կապերոս նորա գրողմեցին, իբրև ունեցի յաջ ձեռն իւր զնշան փրկութեան մերոյ, այսինքն զխաչն: Եւ կանգնեցին կացուցին ՚ի նշանաւոր տեղւոյ ՚ի հրապարակի ՚ի Հռոմ քաղաքի. և գրեցին ՚ի վերայ նորա ՚ի լեզու հռոմէարէն այսպէս. ՚ի ձեռն այսր նշանի փրկութեան որ է սա յանդիմանիչ զօրութեան, քաղաքս ձեր ՚ի լծոյ անախ անօրէն իշխոսին փրկեցի և աղատեցի զինդ զիտոսն և զամենայն ժողովուրդն հռովմայեցւոց, յառաջին փառաւորութիւնն և ՚ի լուսաւորութիւնն դարձուցի: Եւ հանդերձ այնու-

լեզունութիւն՝ յոր շրջեցաւ յետոյ մտօք, երկզքին սա-
քա զԱստուած՝ որ եղև պատճառ ամենայն բարեաց,
օրհնեցին և փառաւոր արարին, և միով խորհրդով և
կամօք օրէնս կատարեալս անթերիս ազատութեամբ
եղին վասն քրիստոնէից: Եւ զքանչեւ յառ Աստու-
ծոյ և զյաղթութիւնն ի վերայ բռնաւորին, և զայն
զայս օրէնս գրեալ ետուն տանել առ Մաքսիմիոս՝ որ
իշխէրն յայնժամ կողմանցն Արեւելից, և ցայնվայր
սէր բարեկամութեան առ նոսա ցուցանէր նենգու-
թեամբ: Իսկ նա քանզի բռնաւոր էր՝ զչարեցաւ և
ցաւեաց նմա յոյժ ընդ եղեալն, և զի մի հնազանդել
այլոց երեւսցի, և ոչ դարձեալ անարգել ինչ կարի
զայն որ հրամայեցաւ նմա՝ առ երկիրդի միաբանու-
թեան իշխանակցացն, յայնժամ ապա իբրև ի կամու-
կար մտաց իւրոց շարժեալ գրէր ի հարկէ զգիրս զայս
առ դատաւորս վասն քրիստոնէից. և զոր ոչ երբէք էր
արարեալ, յինքնէ կցկցեալ ստութեամբ կերպս-
րանէր:

Պատճէն թարգմանութեան հրովարտակին Մաք-
սիմիոսի բռնակալին.

Յովիոս Մաքսիմիոս Աւգոստոս Սաբինոս.

Իկ Գոստանգինոս և Լիկինէս, այն որ յայնժամանակի ցայն վայր
չև ևս էր անկեալ ի մոլորութիւնն յայն որ յետոյ եկն. ի նա ի
ժամանակի իբրև դարձան խորհուրդք նորա, երկզքին զԱստուած,
այն որ նա եղև պատճառ ամենայն բարեաց՝ օրհնեցին և փառաւոր
արարին, և միով խորհրդով և կամօք օրէնս կատարեալս եգին վասն
քրիստոնէից հանգերձ այսոքեմբք որ դործեցան յԱստուծոյ ի ձեռն
զքանչեւ յաղթութեանն. որ եղև նոցա յիշխանէ անախ: Եւ զայն
զայս օրէնս առ Մաքսիմիոս այն որ նա ցայնժամ իշխէր կողմանցն
արեւելից՝ ետուն տարեալ. զի ցայն վայր սէր և բարեկամութիւն
առ նոսա ցուցանէր նենգութեամբ: Իսկ նա քանզի անօրէն և ամ-
բարեալ էր զչարացաւ և ցաւեաց նմա յոյժ վասն ամենայնի որ ինչ
եղևն, այն՝ զի ոչ իսկ կամէր նա երեւել թէ այլոց հնազանդեցաւ.
Բայց և ոչ անարգել զայն ինչ զոր հրամայեցաւ կամէր նա յերկիւ-
ղէ անախ այնոցիկ որ հրամայեցին: Յայնժամ իբրև յիշխանութե-
նէ կամաց իւրոց առ դատաւորս գրեաց զայս գիրս. առաջն իբրև
ի հարկէ վասն քրիստոնէից. և ինչ որ երբէք ի նմանէն ոչ դոր-
ծեցաւ առաւել կերպարանօք յանձն իւր ստեաց:

Պատճէն մեկնութեանց հրովարտակաց իշխանին. Յորթոս,
Մաքսիմիոս, Սաբեստոս, Արաբիոս:

Առ պատուականութիւնդ քո և առ ամենայն մարդիկ յայտնի լինել կարծեմք, զի յորժամ տեսարք մեր և հարք Դիոկղետիանոս և Մաքսիմիանոս տեսին թէ յամենայն մարդկանէ թողաւ պաշտօն աստուածոցն, և խառնեցին զանձինս իւրեանց բազումք 'ի ժողովուրդն քրիստոնէից, հրաման արարին յայտնապէս թէ ամենայն մարդիկ որ փոխեցան 'ի պաշտամանէ դիցն անմահից, երևելի չարչարանօք և պատժօք պատահասից դարձցին անդրէն 'ի նոյն պաշտօն: Այլ իբրև եկի ես նախ զառաջինն յերկիրս արևելից և ուսայ և 'ի վերայ հասի թէ են 'ի տեղիս տեղիս բազմութիւն մարդկան' որ կարեն օգուտ լինել հասարակաց պետութեանն, և վասն պատճառացս՝ զոր ասացաք վերադոյն, հալածեալ լինէին 'ի դատաւորաց, պատուէր հրամանի ետու միում միում 'ի դատաւորաց, թէ մի մերձեցին խտուութեամբ առ բնակիչս գաւառացն, այլ մանաւանդ ողորով և յորդորմամբ 'ի պաշտօն դից դարձուցանել զնոսա ջանասցեն: Եւ ցոր չափ պահեալ լինէր հրամանս այս 'ի դատաւորաց անտի, ոչ ոք 'ի գաւառաց արևելից հալածեալ լինէր կամ թշնամանեալ. այլ մանաւանդ 'ի չխտանալն մեր առ նոսա, առաւել ևս 'ի պաշտօն դից դառնային: Յետ այսորիկ իբրև յամէ ևս մտի 'ի Նիկոմիդիա և

Եւ առ պատուականութիւնդ քո, և առ ամենայն մարդիկ զի եղեցի յայտնի զոր արարաքս. զի տեսարք մեր և հարք Դիոկղետիանոս և Մաքսիմիանոս իբրև տեսին թէ յամենայն մարդկանէ թողաւ պաշտօն աստուածոցն, և խառնեցին զանձինս իւրեանց 'ի ժողովուրդն քրիստոնէից, հրամայեցին ուղղակի թէ ամենայն մարդիկ որ փոխեցան 'ի պաշտամանէ գիցն որ ոչ մեռանէին, երևելի չարչարանօք և պատժօք պատուհասից դարձցին անդրէն 'ի պաշտօն դիցն: Այլ իբրև եկի ես նախ զառաջինն յերկիրս արևելից և ուսայ ես և 'ի վերայ հասի թէ են տեղիս տեղիս բազմութիւն մարդկան որ կարեն օգուտ լինել իրաց թագաւորութեան, որ հալածեալ լինէին 'ի գատաւորաց. վասն այսր պատճառանաց զոր ասացան վերադոյն, ամենեցուն միոյ միոյ 'ի գատաւորացն ետու հրաման թէ մի մերձեցի առ ոք 'ի նոցանէն խտուութեամբ առ որդիս աշխարհի, այլ պատրանօք և հրապուրանօք 'ի պաշտօն գիցն դարձուցն զնոսա: Յայնմ ժամանակի որպէս զի հրամայեցի ես՝ պահեալ լինէր 'ի գատաւորաց անտի, և ոք 'ի գաւառաց անտի արևելից չլինէր հալածեալ կամ թշնամանեալ. այլ յայտնանէ զի ոչ գործեցաւ առ նոսա որ ինչ խիստ առաւել 'ի պաշտօն գիցն դառնային: Յետ այսորիկ յամէ

անդ շրջէի, եկին առ իս բնակիչք քաղաքին հանդերձ պատկերոջ կռոց իւրեանց և խնդրէին յինէն մեծապէս և աղաչէին զիս եթէ. Մի եղիցի բնաւ ամենեւին համարձակութիւն այնպիսուոյ ժողովրդեան բնակել յաշխարհի իշխանութեան նոցա: Իսկ ես իբրեւ ծանեայ զբազումն յաղանդոյս այսորիկ բնակեալս'ի կողմանս յայնոսիկ. այսպէս ետու նոցա պատասխանի թէ. Այսպիսի խնդրուածոց նոցա կամակար չնորհ կալայց, բայց ոչ տեսանեմ յամենայն ումեքէ զտոյն խնդրուածս առնելով, այլ իցեն ամանք որ անդրէն'ի դմին պաշտաման կայցեն մնացեն, այսպէս իւրաքանչիւր ըստ մտաց իւրոց եղիցի իշխան'ի վերայ կամաց իւրոց, և եթէ կամիցին և զպաշտօն դիցն ծանիցեն, Բայց սակայն և նոցուն բնակչաց քաղաքին Նիկոմիդացւոց, և այլոց քաղաքաց՝ որ նովին փութով պնդութեամբ զնոյն խնդրուածս առ իս մատուցին թէ. Մի դր'ի քրիստոնէից բնակեացէ'ի քաղաքս իւրեանց. հարկ եղև ինձ տալ պատասխանի նոցա սիրով, քան զի զտոյն զայս և ինքնակալքն ամենայն առաջինք պահեցին. նա և նոցին իսկ դիցն այնոցիկ՝ որով կեանն մարդիկ և վարչութիւն պետութեանս յոտին կայ, հաճոյ եղև զի որ զայսպիսի խնդրուածս վասն պաշտաման աստուածութեան նոցա առ իս մատուցանեն

և մտի'ի Նիկոմիդեայ և անդ շրջէի ես՝ եկին առ իս բնակիչք քաղաքին հանդերձ պատկերոջ կռոցն իւրեանց, և ամենպէս խնդրէին յինէն և աղաչէին զիս. Եթէ յամենայն հնարից այնպիսուոյ ժողովրդեան մի եղիցի համարձակութիւն բնակել յաշխարհի իշխանութեանց նոցա: Իսկ ես այսպէս ետու նոցա պատասխանի, թէ այսպիսի խնդրուածոց նոցա չնորհ ընկալայ. այլ տեսի զի ոչ թէ յամենայն ումեքէ եղեն այս խնդրուածք: Արդ եթէ իցեն նոցա որ կայցեն մնացեն այդրէն'ի դմին պաշտաման՝ այսպէս ամենեցուն իւրաքանչիւր'ի նոցանէ ըստ մտաց իւրոց եղիցի իշխան'ի վերայ կամաց իւրոց. և թէ կամիցին և զպաշտօն դիցն ծանիցեն: Բայց սակայն և նոցունց բնակչաց քաղաքին Նիկոմիդացւոց և այլոց քաղաքաց որ եին նոցա յայս փոյթ պնդութեան խնդրուածոց որ եղև առ իս, զի մի դր'ի քրիստոնէից բնակեացէ'ի քաղաքս իւրեանց, հարկ եղև ինձ տալ նոցա պատասխանի սիրով. քանզի զտոյն զայս և թագաւորքն ամենայն առաջինքն պահեցին, նա և 'ի նոցունց իսկ գիցն այնոցիկ որ'ի ձեռն նոցա կեան ամենայն մարդիկ, և կերակրւելով իւրաց թագաւորութեան հաճոյ եղև նոցա. թէ իբրեւ զայս խնդրուածս պաշտաման որ աստուածութեան նոցա մատուցանեն,

Հաստատեցից: Արդ թէպէտ և յառաջ քան զայս տուաւ հրամանս պատուականութեանդ քում՝ի ձեռն հրովարտակաց, և կամ պատուիրանաւ միայն, զի մի ընդդէմ որդւոց գաւառաց աշխարհիդ ձերոյ, որոց փոյթ իցէ զգուշանալ օրինաց ժողովրդեան իւրեանց՝ խստութեամբ գնալ, այլ ներողամիտ գթութեամբ դիւր առնել նոցա, սակայն զի մի դարձեալ առջկաւ պատուեալ յազատ զօրականէն՝ խուեսցի որ, և կամ յայլոց ոմանց անարգանս կամ աղօթս կրեսցէ, կարևոր համարեցայ ՚ի ձեռն հրովարտակիս պատուականութեանդ քում յիշատակել՝ եթէ ողորմանք մանաւանդ և հրաւիրողական յորդորմամբ ձգել ջանասցես զգաւառականս մեր ՚ի հաւատս խնամակալութեան աստուածոց, վասն այսօրիկ եթէ որ մտադիւր կամօք զպաշտօն դից ճանաչել կամիցի, արժան է մեզ զայն պիտին շքով ընդունել: Ապա եթէ իցեն որ կամիցին գնալ ըստ պաշտաման իւրեանց, յիշխանութիւն ազատութեան իւրեանց թողացո զնոսա: Վասն որոյ հարկ է քոյին պատուականութեանդ որ ինչ հրամայեցաւ ՚ի դմա պահել. և մի տացես ումէք իշխանութիւն անարգանք և տուժիւք աշխատեցուցանել ըզգաւառականս մեր. և որպէս կանխեցի և ասացի յառաջագոյն քաղցրութեամբ մանաւանդ և ողորով ՚ի

Հաստատեցից արգ այնուհետեւ. թէպէտ և յառաջ քան զայս ժամանակ և պատուականութեանդ քում առաքեցաւ ՚ի ձեռն հրովարտակաց, և համարձակութեամբ հրամայեցաւ զի մի պահսցի այս սովորութիւն ՚ի վերայ որդւոց գաւառաց աշխարհիդ. զի եղիցի փոյթ հոգաբարձութեան վասն նոցա, զի մի խստութեամբ այլ դիւրաւ հանգստեամբ մերձեցին առ նոսա: Բայց սակայն զի մի ի ինտուրաց և մի յայլոց անարգանս կամ աղօթս կրեսցեն՝ խորհեցայ այսպէս. զի և ՚ի ձեռն հրովարտակաց պատուականութեանդ քում յիշատակեցից եթէ առաւելապէս պատրանք և հրապուրանք արասցես զորդիս աշխարհաց մերոց ճանաչել զպաշտօն գիցն: Վասն այսօրիկ եթէ իցէ որ որ մտադիւր կամօք իւրովք կամիցէ զպաշտօն գիցն, զայնպիսին արժան է մեզ շքով ընդունել. ապա եթէ իցէ որ որ կամիցի գնալ ըստ պաշտաման երկիւզի իւրեանց, յիշխանութիւն ազատութեան իւրեանց թողացո զնոսա: Վասն այսօրիկ պատուականութիւնդ. քո որ ինչ հրամայեցաւ զմտաբերի պահել, և մի տացէ ումէք իշխանութիւն թէ զորդիս իշխանութեան մերոյ անարգանք և տուժիւք աշխատեցուցէ որպէս կանխեցի յառաջագոյն և ասացի, թէ պատրանք մանաւանդ ՚ի

պաշտօն դիցն զնոսա հրաւիրել: Եւ զի հրամանս մեր յայտնեալ ծանուցի ընդ ամենայն գաւառս տէրութեան մերոյ, ըստ պատուիրելոյ քեզ հրովարտակիս խնամ կալցես գրով տալ գիտել ամենեցուն:

Բայց զայս 'ի հարկէ բռնադատեալ և ոչ 'ի կամոց իւրոց հրամայեաց. և ոչ ևս ոք այնուհետեւ ճշմարիտ կամարժանահաւատ զնա գիտէր, վասն առաջին թողութեանն զոր արար ըստ այսմ նմանութեան, և դարձաւ փոխեաց նենգութեամբ զմիտս իւր և ստեաց: Որով ոչ ոք 'ի մերոց աստի համարձակէր առնել ժողովս և ոչ յայտնի ցուցանէր զինքն. զի և ոչ գիրն զայդպիսի ինչ մեզ շնորհէր, այլ զայն միայն՝ զի 'ի հարստահարութենէ և 'ի բռնութենէ ազատ իցեմք: Եւ ոչ թէ ազատ ժողովս առնել, և ոչ զեկեղեցիս շինել, և ոչ այլ ինչ զսովորութեան մերոյ գործել. և սակայն ախոյեանքն խաղաղութեան և աստուածապաշտութեան Վոստանդիանոս և Վիկիանոս գրովքն տուելովք առ նա հրամայեցին՝ որպէս որ միանգամ 'ի ներքոյ իշխանութեան նոցա էին 'ի ձեռն հրովարտակաց և օրինաց շնորհեցին նոքա ամենեցուն: Իսկ ամբարիշտն ոչ կամեցաւ և ոչ սակաւ մի խոնարհել և զիջանել, մինչև յարդար դատաստանաց Աստուծոյ հարուածեալ, ապա ուրեմն յակամայ կամս եկն յայն:

պաշտօն դիցն զնոսա դարձուցանել, այլ զի հրաման մեր ճանաչիլ ամենայն մարդոյ 'ի ձեռն հրամանին որ եղեալ լինի 'ի քէն. ըստ այսմ ընչի որ հրամայեցաւ՝ արժան է քեզ հաստատել և ստուգել: Բայց զայս 'ի հարկէ բռնադատեցաւ և հրամայեաց և ոչ 'ի կամոց իւրոց. և այնուհետեւ ոչ ոք հաւատարմ նմա վասն առաջին թողութեանն զոր արար ըստ այսմ նմանութեան. և դարձաւ փոխեաց և ստեաց զկամս իւր: Թէ այսպէս է, ոչ ոք 'ի մերոց աստի համարձակէր առնել ժողովուրդ, և ոչ յայտնի ցուցանէր զինքն, նա և ոչ գիրն նորա որ զայս հրամայեաց. այլ զայս միայն զի ախոյեալ լինին 'ի բռնութենէ անտի. և ոչ թէ 'ի առձարս եկեղեցեաց լինէր, և ոչ այլ ինչ զսովորութեան մերոյ գործել իբրեւ թագաւոր, զիստաւոր խաղաղութեան և աստուածապաշտութեան՝ և նմա յղեցին և հրամայեցին որ իբրեւ զայս, և ամենեցուն որ միանգամ 'ի ներքոյ իշխանութեան նոցա էին 'ի ձեռն հրամանաց և օրինաց. տուն զթուղթս զայս: Իսկ այն ամբարիշտն չէր կամեցեալ խնարհել իջանել յայս իրս մինչև հալածեցաւ յարգար դատաստանաց անտի Աստուծոյ: Իսկ յետոյ իբրեւ յակամայ կամս իւր եկն նա յայս իրս, զի եղեն նմա իբրեւ այսպիսի պատճառք. քանզի ոչ կո-

ԳԼՈՒԽ Ժ.

Վասն յաղթուքեան աւտոռաճաւէր քաղաւորաց .

Եւ իբրեւ այսպիսի պատճառք պարուրէին զնա ամենուստ, և մեծութեան իշխանութեանն՝ յոր առանց ինչ իւրոյ արժանաւորութեանն հասեալ էր, չկարէր հանդարտել, և զի խոհական և իշխանավայել խորհրդոց չէր տեղեակ ամենեւին և հմուտ, և չմարթուն և տմարդի օրինակաւ վարէր զիւր տէրութիւն. և հանդերձ սղօք խօլամիտ ամբարտաւանութեամբ սնկ քացեալ բարձրանայր 'ի վերայ իշխանակցաց իւրոց՝ որ ամենայն իւրք առաւել էին քան զնա, ազգատոհմաւ և խրատու կրթութեամբ. և պատուոյ իշխանութեամբ և հանձարով իմաստութեան, և 'ի գլուխ աւմենայնի՝ խոհական ցածութեամբ, և որ առ ճշմարիտն Արտուած էր չարատեաց երկիւղածութեամբ. գոռոզ ժպրհութեամբ համարձակէր նա 'ի պատուի անդ գահակցաց իւրոց առաջին կարգել զանձն իւր: Ապա 'ի վերջին անմտութեան անդ իւրում ստեաց և զուխտն՝ զոր եղեալ էր նորա ընդ խիկիանու, և պատերազմ և թշնամութիւն ընդդէմ նորա կազմեաց. և 'ի սակաւ ժամանակի զամենայն ինչ վեր 'ի վայր յուղեալ և ազմկեալ խռովեցոյց զաշխարհն համօրէն. և

րէր հանգարտել մեծութեան առաջնորդութեան որ տուաւ նմա, այն զի չէր իսկ արժանի նմա. այլ քանզի ոչ տեղեակ հմուտ էր նա ցածուն խորհրդոց թագաւորութեանն. զի անարժանութեամբ մերձենայր նա յիրս իրս հանդերձ ամենայնիւ, և հպարտութեամբ և ամբարտաւանութեամբ բարձրացաւ և 'ի վերայ այնոցիկ որ կըցորդ են նորա 'ի թագաւորութեան անդ և ամենայն իւրք առաւել էին քան զնա ազգատոհմաւ և մենդեամբ և խրատու և պատուոյ իշխանութեամբ և հանձարով իմաստութեան, և ցածութեամբ գլխաւոր ամենայնի, և աստուածապաշտութեամբ ճշմարտութեանն. համարձակէր նա ամբարտաւանել և անուանել զանձն իւր 'ի պատուի անդ առաջին. վերացաւ իսկ ամբարտաւանութեամբ մոլորութեանն իւրոյ և ստեաց զուխտն զոր եղեալ էր նորա ընդ խիկիանոսի, և պատերազմ և թշնամութիւն ընդդէմ նորա կազմեաց, և 'ի սակաւ ժամանակի ընդ ամենայն գաւառն շրջեցաւ և խռովեաց զա

Ժողովեալ զօրս բազումն անթիւ և անհամար, և ել կազմեցաւ տալ պատերազմ ընդդէմ նորա: Յաւացեալ ապաւինէր նա 'ի դեմն, զօրս և աստուածս համարէր, և 'ի բիւրաւոր զօրս իւր հպարտացեալ ամբարտաւանէր յանձն իւր: Եւ յառաջնում անդ ճակատամարտի՝ Թողեալ նա լքեալ 'ի ձեռանէ Աստուծոյ առանց այցելութեան, և տուաւ 'ի միոյն և յամենեցուն Աստուծոյ յաղթութիւն Լիկիանու՝ որ իշխանն էր Թագաւորութեան յայնժամ: Կորոյս նախ զզօրս սպառազինաց, յորս յեցեալ ապաւինէր 'ի նոսա, և որ շուրջ պատեալ պահէին զնա ասպարակիրքն ընտիրք՝ Թողին զնա, և ձեռս ետուն 'ի յաղթողն, յայնժամ մերկացեալ նորա վաղվաղակի 'ի զարդուէ և 'ի ծիրանեաց ինքնակալութեանն, որ և ոչ իսկ վայելէր նմա, ամօթալից կորանօք և անարի վատութեամբ Թալքեաւ 'ի մէջ բազմութեան զօրացն, և փախէր նա 'ի շէնս և յազարակս և հազիւ ճողոպրեալ ապրէր 'ի ձեռաց պատերազմողացն: Եւ արդեամբք իսկ յոյս առնէր զձնարտութիւն հաւատարմութեան պառգումաց Աստուծոյ՝ որ ասէ, Թէ՝ Ոչ Թէ 'ի բազում զօրս իւր ապրեցցի Թագաւորն, և ոչ սկայ 'ի բազում զօրութեան իւրում: Սուտ է ձի 'ի փրկութեան իւրում, և 'ի բազում զօրութեան իւրում ոչ ապրեցուցանէ ըզ-

մնայն գաւառս և քաղաքս, և ժողովեաց զօրս բիւրաւորս անթիւ և անհամար և ել և կազմեցաւ ընդդէմ նորա տալ պատերազմ, յաւացեալ ապաւինեալ 'ի դեմն որք աստուածք համարեալ են նմա. և բիւրաւոր սպառազինքն հպարտացեալ ամբարտաւանէր յանձն իւր: Իբրեւ պատերազմեցան, Թողաւ 'ի ձեռանէ Աստուծոյ առանց այցելութեան և տուաւ յաղթութիւն 'ի միոյն Աստուծոյ այնմ որ յայն ժամանակի նորա էր իշխանութիւն Թագաւորութեանն, և եհար սատակեաց նախ զզօրսն սպառազինաց յորս յաւացեալ ապաւինէր 'ի նոսա. և Թողին զնա սպառազինքն մեր որ շուրջ պատեալ պահէին զնա, և ձեռս ետուն յայն որ ունէր զնա իանութիւնն. և մերկացաւ երկիւղածն վատասիրտ 'ի զարգուէ անտի Թագաւորութեանն երազ երազ վաղվաղակի, այն որ ոչ իմ վայելէր նմա. և վատութեամբ վաթմարեալ տարակուսեալ տարութեամբ ամօթալից կորանօք Թալքեաւ 'ի մէջ բազմութեան օրացն և փախէր և Թալքէր 'ի շէնս և յազարակս և հազիւ ճողոպրեցաւ 'ի ձեռանէ պատերազմողացն և ապրեցաւ: Եւ արդեամբք ետոյց նա վան բանիցն Աստուծոյ Թէ ճշմարիտ են և հաւատարիմք, զի ասաց Թէ Թագաւոր ոչ ապրէ 'ի բազում զօրս իւր և ոչ

հեծեալն: Այք Տեառն 'ի վերայ երկիւղածաց իւրոց, և ոյք յուսան յողորմութիւն նորա. փրկել 'ի մահուա նէ զանձինս նոցա:

Այսպէս ուրեմն ամօթալից դարձ արար բռնաւորն յաշխարհ իւր, և նախ զառաջինն սրտմտութեամբ մոլեգնութեան իւրոյ զքուրմն բազումն և զմարգարէս գիցն՝ որ սքանչելիք էին յաչս նորա յառաջագոյն, յորոց և 'ի ձեռն պատգամացն խաբեցաւ և յարոյց պատերազմ՝ իբրեւ զխաբեբայս և զկախարդս և զմատնիչս կենաց նորա կոտորէր զնոսա: Եւ յետ այնորիկ թէպէտ փառս և օրհնութիւնս տայր Աստուծոյն քրիստոնէից, և օրէնս կատարեալս և բովանդակս վասն ազատութեան նոցա կարգէր, սակայն անկաւ յանհնարին ախտ մահու, և իբրեւ ոչ շնորհեցաւ նմա ժամանակ կենաց՝ եւ յաշխարհէ աստի. և օրէնք տուեալք 'ի նմանէ ունէին օրինակ զայս.

Պատձէն թարգմանութեան օրինաց տուելոց 'ի Մաքսիմիոս բռնաւորէն վասն քրիստոնէից՝ 'ի հռովմէականէն յեղեալ 'ի հելլենական բարբառ:

Ինքնակալ կայսր Գայիոս Վալերիոս Մաքսիմիոս, Գերմանիկոս, Սարմատիկոս, Պիոս, Փելլքս, Յաղթող, Ազգաստոս.

սկայ 'ի բազում զօրու սուտ է ձի 'ի փրկութեան որ 'ի բազում զօրու ոչ ապրեցաւ: Այք տեառն 'ի վերայ երկիւղածաց, և ոյք յուսան յողոր..., ապրեցուցանել 'ի մահու զանձինս: Այսպէս իսկ ամօթալից եղև իշխանն աշխարհի, և նախ զառաջինն սրտմտութեամբ բարկութեամբ մոլեգնութեանն իւրոյ զքուրմն բազումն և զմարգարէս գիցն՝ որ սքանչելիք էին յաչս նորա յառաջագոյն զի 'ի ձեռն մարգարէութեան նոցա խաբեցաւ և յարոյց զպատերազմ, իբրեւ զխաբեբայս և զկախարդս և զմատնիչս կենաց նորա կոտորէր զնոսա: Եւ յետոյ փառս և օրհնութիւնս տայր Աստուծոյն քրիստոնէից և ընդ փոխանակ ազատութեան նոցա օրէնս կատարեալս և բովանդակս: Իայց անկաւ յախտ անհնարին մահու. և իբրեւ ոչ շնորհեցաւ նմա ժամանակ կենաց եւ յաշխարհէ աստի, այլ օրէնք որ առաքեցան 'ի նմանէն այսպէս էին:

Ինքնակալ կայսր Գայիոս, Վալերիոս, Մաքսիմիոս, Գերմանիկոս, Արմատիկոս, Էւսեբէս, Աւտիքոս, Անտիոս, Սարբաստոս.

Ամենայն իւրք փոխանակ օգտի շահու աշխարհաց մերոց պարտք են մեզ հանապազորդ հոգ. յանձին ունել, և որ հասարակաց ամենեցուն ուղղութեան, լուութեան և դիւրութեան շահաւէտն է և պիտանացու՝ կամակար նոցին լինել ձեռնտու. և որ ինչ դարձեալ ընդ օգտի ընկերահաշտ պետութեանս միաբան գտանիցի, և իւրաքանչիւր խորհրդոյ մարդկան հաճոյական և ընդունելի, ոչ անգէտ իցեմք, այլ ամենայն ումեք ընդ միտ ածել զայս ամենայն և խելամուտ նոցին լինել հաւատամք: Իբրև յառաջ քան զայս յայտնի իսկ էր գիտութեան մերոյ, զի յայս պատճառս ել հրամանն 'ի քաջ արանցն 'ի Դիոկղետիանոսէ և 'ի Մաքսիմիանոսէ' 'ի հարց անտի մերոյ եթէ ջնջեցին ժողովուրդք քրիստոնէից, և բազում հարստահարութիւնք և յափշտակութիւնք եղեն նոցա 'ի պաշտօնէից և 'ի սպայից անտի, և ընդ երկար ժամանակս սոյն այս գործեցաւ ընդդէմ որդւոց Եւխարհիս մերոյ, զորոց կամ է մեզ ըստ արժանայն փոյթ անձին ունել, որոց ստացուածք 'ի պատճառս յայս վատեալ ցրուեցան, յառաջ քան զայս ամհր վարտակք տուան 'ի մէնջ առ դատաւոր' որ յամենայն աշխարհս իցեն, օրէնս կարգելով, զի եթէ իցէ որ որ կամիցի զհետ գնալ ժողովրդեանս այսորիկ կամ զգուշանալ պաշտաման նոցա, անարգել համարձակ լիցի

Ամենայն իւրք առաւելապէս հոգամք մեք փոխանակ օգտի շահու աշխարհաց մերոց. և զայս կամեմք մեք առնել նոցա որ ինչ քանգամ դիւրաւ ամենայն իւրք կատարին. այն ինչ որ հաւաստեալ միաբանին ուղղութեան իրաց թագաւորութեան և խորհրդոցս, ամենայն մարդկան սիրելի են՝ յայն ինչ որ գործեալ լինին նոցա. և զի եղիցին գիտել ամենայն մարդիկ և տեղեկանալ նոքք հաւատամք մեք իբրև յառաջ քան զայս յայտնի իսկ էր գիտութեանս մերոյ, զի յայսմ պատճառանց զոր հրամայեցին հարքն մեր սքծ. չելիք Դիոկղետիանոս և Մաքսիմիանոս եթէ ջնջեցին ժողովուրդք քրիստոնէից զի էարի յոյժ պակասութիւն և յափշտակութիւն է. զի նոցա 'ի դեռպանից, և մինչև ցայսօր ժամանակի սոյն այս գործեցաւ որդւոց Եւխարհիս մերոյ այնոցիկ որ փոյթ յանձին ունիմք հոգալ զնոցանէն, որպէս զիւրդ արժան է փոխանակ զի աշխատիս ստացուածք նոցա, տուան հրովարտակք առ դատաւորս որ յամենայն աշխարհս են յառաջ քան զայս ամենայն՝ որ եղաք զօրէնս. զի եթէ իցէ որ կամիցի որ յայսմ սովորութեան կամ որ իբրև յայսմ պահպանութեան պաշտաման մերձենալ. այնպիսին անարգել հա-

այնպիսին իշխան 'ի վերայ կամաց իւրոց, և յումեքէ մի արգելի կամ խափանեացի, և զի գիւրին իցէ աւերկիւղ և անկասկած առնել ամենեցուն իւրաքանչիւր 'ի նոցանէ՝ որ ինչ հաճոյ իցէ նմա: Բայց սակայն և ոչ այդ մարթ էր ծածկել 'ի մէնջ, զի ոմանք 'ի դատաւորաց անտի ոչ բարւոք իմացեալ զմիտս հրամանաց մերոց, որով և հպատակք մեր երկմտեալ ընդայնս հեղգագոյնս մերձենան 'ի պաշտօնն՝ որ հաճոյն է նոցա: Եւ զի յայսմ հետէ բարձցի խիղճն, խէթն և երկմտութիւն երկիւղին, զայս պատուէր հրամանի օրինօք կարգեցաք. և յայտ լիցի ամենեցուն, զի իշխանութիւն է իւրաքանչիւր ըստ մտաց ընտրութեան և ըստ կամի գնալ զայս ճանապարհ, և պաշտել զոր պաշտեն, և այս 'ի ներողամիտ մարդասիրութենէ մերմէ շնորհեալ ամենայն ումեք որպէս և զիարդ կամի, կամ պարտ անձին վարկանի մերձենալ յայն պաշտօն, որ իբրեւ 'ի սովորութենէ ընտրեաց իւր պաշտել, և զտէրունի իւրեանց տունս յօրինել և կազմել: Եւ զի մեծ ևս եղիցի պարգևս մեր, և զայս ևս յաւելաք գնել յօրէնս, զի թէ իցեն տունք կամ տեղիք ինչ՝ որ իբրեւ 'ի բաժնէ քրիստոնէից յառաջագոյն էին, և որպէս 'ի հրամանէ հարցն մերոց յարբունիս գրաւեցան կամ 'ի միոյ քաղաքաց ուստեք. առան, կամ վա-

մարձակ լիցի իշխան 'ի վերայ կամաց իւրոց. և յումեքէ մի արգելի կամ յապաղեացի և զի եղիցի գիւրին աներկիւղ և անխիղճ ամենեցուն իւրաքանչիւր 'ի նոցանէն որ ինչ հաճոյ է նմա. բայց սակայն և ոչ այժմ մարթէր ծածկել 'ի մէնջ այս, զի ոմանք 'ի դատաւորաց անտի բաժանեալ երկմտին 'ի հրամանաց մերոց և զի երկմտեցան մարդիկ 'ի հրամանաց մերոց առնէին զնոսա, և հեղգումթեամբ ծուլանք մերձեցին 'ի պաշտօն երկիւղին, որոց հաճոյ էր առնել նոցա բայց եթէ որպէս յայսմ հետէ բարձցի խիղճն և խէթն և երկմտութիւն երկիւղին: Եւ քաք օրէնս թէ այս հրամանս յաւելի լինել նոցա իշխանութիւն ամենայնի որ միանգամ կամիցին վարել ըստ այսմ մտաց և ըստ այսմ երկիւղի յայսմ պարգեաց մերոց, որպէս զիարդ և կամի իւրաքանչիւր 'ի նոցանէն և գիւրին է նոցա մերձենալ յայս պաշտօն որ իբրեւ 'ի սովորութենէ ընտրեաց իւր պաշտել 'ի նմա և տաճարս զեկեղեցեացն իւրոց շինել հրամայեալ նոցա: Բայց զի եղիցի մեծ այս պարգև մեր և զայս ևս կամեցաք հրամայել զի թէ իցեն տունք կամ տեղիք ինչ որ իբրեւ 'ի բաժնէ քրիստոնէից յառաջագոյն էին և որպէս 'ի հրամանէ հարցն մերոց յայլ օրէնս փոխեցան կամ 'ի միոյ քաղաքաց ուստեք

Ճառելով վաճառեցան կամ 'ի պարզեի մասին ումբ տուան, ամենեքին սղբա յառաջին բաժին և յիտուան քրիստոնէից հրամայեցաք գարձուցանել որով 'ի վերայ հասեալ գիտացէ ամենայն մարդ զմերս բարեսէր հոգաբարձութիւն:

Այս ինչ են բանք բռնաւորին. որ յորմէ հետէ գնէր նա յարձանս պղնձիս զխիստ հրամանս իւր ընդդէմ քրիստոնէից՝ և ոչ մի տարի լցաւ. և որ յառաջ քան զսակաւ մի իբրեւ ամբարիշտք համարեալ էաք նմա և անաստուածք և փնասակարք, հասարակաց կէնաց, զի ոչ 'ի քաղաքս և ոչ 'ի շէնս և ոչ յանապատս ընակել համարձակէր մեզ. 'ի սմին յայսմանէ օրէնք և սահմանք յարդարութիւն քրիստոնէից եգեալ լինէին. և որք յառաջ քան զսակաւ մի 'ի հուր և 'ի սուր և 'ի գէշ գաղանաց և 'ի կերակուր թռնոց առաջի աչաց նորին իսկ բռնաւորին ընկեցեալ լինէին, և պէսպէս տանջանօք և պատժօք պատուհասից իբրեւ ամբարիշտք և անաստուածք յաշխարհէ աստի անարգութեամբ ելանէին. սոցուն արդ յայտոցիկ ինքնին գլխովին խոստովան լինէր, զի պաշտօնացն զիրեանց պաշտօն օրինաց, և զի շինեսցեն զտունս Տեառն և զի առչեն զբաժին իրաւանց իւրեանց՝ որ նոցուն անկանի. զայս ամենայն խոստովանեալ վկայէր բռնաւորն: Ի վերայ այսր խոստովանութեանս իբրու բարերարու.

առան կամ վաճառելով վաճառեցան կամ պարզեի ումբ տուան, ամենեքին սղբա յառաջին բաժնան քրիստոնէից հրամայեցաք գարձուցանել, զի և 'ի ձեռն այսորիկ ամենայն մարդ զայցէ և գիտացէ զհոգաբարձութիւն ողորմութեան մերոյ: Այս ինչ են բանք իշխանին: Զի և ոչ մի տարի լցաւ ժամանակէ անտի զոր եւ զհրամանս վասն քրիստոնէից յարձանս պղնձիս, և յայնմանէ որ յառաջ քան զսակաւ մի իբրեւ ամբարիշտք համարեալ էաք նմա և առանց Աստուծոյ և էաք մեք յամենայն աշխարհի պատճառ կործանեան. զի ոչ 'ի քաղաքս և ոչ 'ի շէնս և ոչ յանապատս ընակել համարձակէր մեզ. 'ի սմին յայսմանէ օրէնք և հրամանք փոխակ քրիստոնէից եգեալ լինէին, և զայնոսիկ որ յառաջ քան զսակաւ մի 'ի հուր և 'ի սուր և 'ի գէշ գաղանաց առաջի աչաց նորս ընկեցեալ լինէին, և պէսպէս տանջանօք և պատժովք պատուհասից յաշխարհէ աստի անարգութեամբ ելանէին. և իբրեւ ամբարիշտք որ առանց Աստուծոյ իցեն, և համբերէին այսմ ամենայն: Սոցուն այսոցիկ ինքնին գլխովին խոստովան լինէր սոցա՝ զի պաշտօնացն զպաշտօն երկրւոր իւրեանց, և զի շինեսցեն եկեղեցիս և զի առցն

Թեան իմն հանդիպեալ սակաւագոյն քան որչափ աղ-
ժախին էր չարչարել չարչարեցաւ, զի յանկարծակի
'ի հարուածս Աստուծոյ հարեալ, և յերկրորդ նուա-
զի անդ պատերազմին անկաւ: Եւ այս եղև նորա կա-
տարած կենացն ոչ եթէ իբրև զօրավարաց անուա-
նեաց՝ որք 'ի վերայ արուծեան քաջութեան, 'ի վե-
րայ փառաց և անուան բազում անգամ նահատա-
կեալ 'ի պատերազմունս, և վախճան փառաւոր ըն-
կալան քաջութեամբ, այլ իբրև ամբարիշտ և աս-
տուածամարտ. զի յորժամ զօրք նորա բանակ հարեալ
'ի դաշտի և ռազմ և ճակատ յարդարեալ կային, նա
'ի ներքս 'ի տան և 'ի Թաքստի զարժանաւոր պատիժ
պատուհասին յառ Աստուծոյ ընդունէր միանգամայն
հարուածեալ ընդ ողջոյն մարմին իւր: Որ անհնարին
ցաւովք և չարաչար տանջանօք տագնապեալ, և 'ի բե-
րանս հարեալ յերկիր տանջէր սովալլուկ, և ամենայն
մարմին նորա աներևոյթ և երկնառաք հրով հալեալ
մաշէր: Եւ իբրև սպառեալ ծախէր ողջոյն իսկ մար-
մինս. առաջին ձև կերպարանացն ապականեալ այլա-
փոխէր, կմախք միայն և ոսկերոտի ցամաքեալ իբրև
ուրուական իմն մեռելոյ մնայր ընդ երկար, զի որք մի-
անգամ պատահէին տեսանել զնա 'ի ժոտոյ, ոչ այլ

զբաժինս իւրեանց զոր ինչ յառաջագոյն էին: Իսկ իբրև խոստո-
վան եղև նա որ իբրև զայս էր, օգնութիւն իմն եղև նմա վասն այսր.
և սակաւագոյն քան որչափն էր՝ չարչարել չարչարեցաւ 'ի հա-
րուածսն Աստուծոյ, որ յանկարծակին եղև: Բայց յերկրորդ
նուագի անդ պատերազմի կործանեցաւ: Այսպէս իսկ եղև վախճան
նորա յաշխարհէ աստի, զի ոչ եթէ որպէս զօրագլուխք պատերազ-
մի որ վասն երևելի առաքինութեանց առաքինանսն 'ի պատերազմի
վախճան սքանչելի զօրեղապէս եղև նմա կրել՝ այլ իբրև ամբարիշտ
և Թշնամի Աստուծոյ, իբրև բանակն 'ի դաշտին բանակեալ էր և
ինքն 'ի ներքս 'ի տան Թաքէր, և պատիժ պատուհասի ըստ ար-
ժանեաց իւրում ընկալաւ 'ի հարուածսն Աստուծոյ. որ յանկար-
ծակի ամենայն մարմին նորա տանջեալ լինէին և հալածեալ լինէր
անհնարին ցաւովք և չարաչար տանջանօք. և կործանեալ ընկե-
ցեալ զնէր և կորուսեալ 'ի սովոյ, և ամենայն մարմին նորա ան-
երևոյթ հրով որ Աստուծոյ առաքեցաւ 'ի վերայ նորա՝ մաշեալ լի-
նէր. և իբրև հալեցաւ սպառեցաւ ամենայն մարմինն առաջին կեր-
պարանքն ապականեցաւ, բայց միայն զի կենդանի էր շուշն և 'ի
յերկար ժամանակէ տնտի պատկեր հաշեալ մաշեալ մնաց նա: Զի
որ միանգամ պատահէին, և տեսանէին զնա ոչինչ համարէին զնա,

ինչ համարէին զնա, բայց եթէ գերեզման չնայն 'ի մեռեալ և 'ի հիւծեալ ծորեալ մարմնի: Եւ իբրեւ ուժգինս 'ի խորոց անտի ուղղոյն տապ ջերմոյն բարբաքէր, բիրք նորա ցցուեալ ոստեան, և ելին յականաղաց անտի իւրեանց, և թողին զնա կուրացեալ: Եւ մինչդեռ շունչն 'ի նմա խաղայր, խոստովան լինէր յայտնապէս Տեառն Աստուծոյ մերոյ և խնդրէր մահ: և թէ վասն թշնամանաց Քրիստոսի իրաւամբ կրէ զայս ամենայն, յայսմ անազան խոստովանութեան եթող զնա շունչ իւր:

ԳԼՈՒԽ ԺԱ.

Վասն վերջնոյ կորստեան թշնամեաց քրիստոնէութեան:

Եւ այսպէս ել 'ի կենաց Մաքսիմիոս, այն որ միայն էր մնացեալ 'ի թշնամեաց անտի աստուածապաշտութեան, և չար էր քան զամենեսին: Բայց եկեղեցեացն շինութիւն չնորհօք ողորմութեան ամենակալին Աստուծոյ 'ի հիմանց իւրեանց նորոգեալ լինէին. և բան վարդապետութեան Քրիստոսի 'ի փառս արարին ամենեցուն պայծառադոյնս ծագեալ, և աւելի քան զառաջինն ունէր համարձակութիւն ազատութեան. իսկ ամբարշտութիւն թշնամեաց աստուածապաշտու-

բայց եթէ գերեզման չնայն էր մարմն նորա որ թագեալ էր իբրեւ զմեռեալ որ ցամաքեցաւ լի կատարեալ զօրեղատէս ուժգին լիբ իբրեւ 'ի խոր ուղղոյ նորա այրէր զնա. և աչք նորա ոստեան և ելն 'ի գուրս 'ի տեղովէ իւրեանց. և անկաւ կործանեցաւ և լքաւ կուրացեալ: Բայց նա մինչդեռ շունչ 'ի նմա խաղայր խոստովան լինէր տեառն Աստուծոյ մերոյ և խնդրէր մահ: և յետոյ խոստովան լինէր եթէ վասն թշնամանաց Քրիստոսի, արգար զատուածանօք զայս լինէր կրեալ. եթող զնա շունչ իւր և այսպէս ել յաշտարհէ աստ Մաքսիմիոս, այն որ նա միայն էր մնացեալ 'ի թշնամեաց անտ աստուածապաշտութեան և չար էր քան զամենեսին: Բայց եկեղեցիքն չնորհօք Աստուծոյն ամենակալի 'ի հիմանց իւրեանց նորոգեալ լինէին և բանն Քրիստոսի ծագեալ լինէր 'ի փառս Աստուծոյ և աւելի քան զառաջինն համարձակութիւն զոր ունէր նա առ նա: իսկ ամբարշտութիւն թշնամեացն աստուածապաշտութեան ամբ.

Թեան ամեթով և անարգանօք լցաւ: Զի նախ Մաքսիմիոս յինքնակալաց անտի Թշնամի հասարակաց մարդեւթեան անուանեալ, և հրովարտակաւ նոցա ամբարշտադոյն և ատելի Աստուծոյ բռնաւոր ծանուցաւ. և զպատկերսն՝ որ ՚ի պատիւ որդւոց նորա յամենայն քաղաքս եղեալ էին, զկէսս ՚ի բարձուէ յերկիր ընկեցեալ մանրէին, և զայլոց զերեսս մրով մրեալ անպիտանս գործէին. նոյնպէս և զանդրիս ՚ի պատիւ նորա կանգնեալս ընկեցեալ մանրէին, և ՚ի ծաղր և յայսն կատականաց դնէին, որոց միանգամ Թշնամանել և կատակել զայնս կամէին: Այսպէս և այլոց Թշնամեաց աստուածպաշտութեան պատիւ ջընջեալ լինէր, և որ միանգամ զկողմն Մաքսիմիոսի ունէին, և կամ առ ՚ի նմանէ յաստիճանս իշխանութեան պատուեալք էին առաւել, և առ մարդելոյց սուտակասպասութեան և առ հաճելոյ զնա ամբարհաւաճ անարգանօք այսն կատակ զուսուծն մեր առնէին, ամենեքեան սղա մահու սատակեցան: Որպիսի ոք էր պատուաւորաբոյն քան զամենեսին և սքանչելին և սիրելին յաչս բռնաւորին Պիկեստիոս՝ որ երկիցս և երկցս բղեշխութեամբ էր պատուեալ, և հաւարակալ և գանձապետ կացեալ ՚ի նմանէ. դարձեալ և Կուլկիանոս՝ որ ընդ ամենայն աստիճանս վարչու-

թով և անարգանօք լցաւ: Եւ նախ Մաքսիմիոս այն որ հակառակն էր ամենայն մարդկան, իբրև յայնցանէ որ ունէին զթագաւորութիւն ամբարիշտ և Թշնամանեալ և ատելի Աստուծոյ իշխանն ՚ի ձեռն հրովարտակաց խայառակեցաւ յայնապէս և անուանեցաւ: Եւ պատկերք որ վասն նորա և որդւոց իւրոց յամենայն ՚ի քաղաքս եղեալ էին, էին՝ որ ՚ի բարձուէ ՚ի յերկիր ընկեցեալ լինէին և մանրեալ, և էին՝ որոց զերեսս իւրեանց մրով մրեալ լինէին: Եւ անդրիք որ իբրև ՚ի պատիւ նորա կանգնեալ էին, այնպէս ընկեցեալ լինէին և մանրեալ և ՚ի ծաղր և յայսն կատականաց. որ միանգամ կամէին Թշնամանել և կատակել եղեալ էին: Բայց դարձեալ և պատիւ այնոցիկ այլոց Թշնամեաց աստուածպաշտութեանն ջընջեալ լինէր. սպանեալ իսկ լինէին ամենեքին որ միանգամ առաւելապէս յաստիճանս իշխանութեան ՚ի նմանէն պատուեցան վասն սուտակասպասութեան նորա, հպարտութեան և ամբարտաւանութեան. այսն կատականաց առնէին զուսուծն մեր, այսինքն այն որ պատուաւորն էր քան զամենեսին և սքանչելի և սիրելի էր առաւել քան զայլն, Պաւկադիոս՝ որ երկիցս և երկցս անգամ եղև հիւպատոս, և ՚ի վերոյ քան զամենայն ինչ հեպարքոս ՚ի նմանէն կա-

Թեան գաւառաց անցեալ, որ և բիւրաւորաց քրիստոնէից արեամբք՝ զոր եհեղ յԵգիպտոս, հպարտացեալ պարծէր. հանդերձ սղօք և այլք ոչ սակաւք, յորոց 'ի ձեռս բռնակալութիւն Մաքսիմիանոսի զօրացեալ ածէր: Ի պատուհաս ապա կոչեաց արդարութիւնն Աստուծոյ զԹէոտիկնոս, ոչինչ մօռացօնք լեալ որ ինչ գործեաց նա ընդ քրիստոնեայս, զի 'ի ձեռն պատկերին զոր կանգնեաց յԱնտիօք քաղաքի՝ յաջողեալ նմա, և դատաւորութեամբ ևս պատուեցաւ նա 'ի Մաքսիմիանոսէ: Իսկ իբրև եկն Լիկիանոս յԱնտիօք և խնդիր առնէր նա կախարդաց, զմարդարէս և ըզքուրմս նորոյ պատկերին կանգնելոյ չարչարէր և հարցուփորձիւ քննէր Թէ առ ինչ խորամանկեցին զայն. որք յահէ տանջանայն ոչ կարելով ծածկել զչմարտութիւն, յայտնեալ զամենայն խորհուրդս նենգութեան 'ի Թէոտեկնեայ մեքենայեալ, և ամենեքին յայնժամ ըստ արժանեաց իւրեանց ընկալան զգտաստանս. նախ ինքն Թէոտեկնոս, և զկնի այնորիկ՝ որ հաղորդ և կցորդ էին կախարդութեանն սորա, յետ Քաղում չարչարանաց 'ի մահ մատնեցան: Յաւելան 'ի սոսա և որդիք Մաքսիմիանոսի, զորս յառաջ քան

ցեալ լինէր: Եւ կալիկանէս գարձեալ որ զամենայն պետութիւն էլխանութեան վարեաց, այն որ և նա Քաղում արեամբք քրիստոնէից՝ զոր եհեղ յԵգիպտոս՝ հպարտացեալ պարծէր, և այլ հանգերձ սղօք որ 'ի ձեռն նոցա յանդգնութիւնն Մաքսիմիանոսի առաւել ածէր և զօրանայր. բայց կոչեաց արգար գառաւորն այն որ ոչն ծածկի 'ի նմանէ ինչ. և զԹէոտեկնոս վասն ամենայնի որ ինչ գործեաց ընդ քրիստոնեայս, զի 'ի ձեռն պատկերին զոր կանգնեաց յԱնտիօք քաղաքի, զի նովաւ կարծէր Թէ առաքելնայ. զի և գառաւորութիւն 'ի Մաքսիմիանոս պատուեցաւ նա վասն նորս: Իսկ Լիկիանոս իբրև եմուտ յԱնտիօք քաղաք, և խնդիր առնէր նա կախարդաց զմարդարէս և զքուրմս զնորոյ պատկերին զոր կանգնեալ էր չարչարէր և հարցանէր զնոսա, եթէ որով բանիւ ցուցանէին զայնպիսի մոլորութիւն՝ յայտնեցին. և ցուցին Թէ ամենայն մոլորութեան խորհուրդ արուեստագիտութեամբ զոր խորամանկեցաւ Թէոտեկնոս: Եւ յայնժամ ամենեքին ըստ արժանեաց իւրեանց ընկալան զգտաստանս: Եւ նախ ինքն Թէոտեկնոս և զկնի այնորիկ որ հաղորդ և կցորդ էին կախարդութեանն նորա յետ Քաղում չարչարանաց 'ի մահ մատնեցան: Եւ հանդերձ այսու ամենայնիւ յաւելան և որդիք Մաքսիմիանոսի այնորիկ որ յառաջ քան զայնժամ 'ի պատիւ Թագաւորութեան և 'ի պատկերսն զոր կանգնեալ էր նոցա հաղորդ և կցորդ նորա էին սղօք: Եւ գարձեալ այն.

զայժմ՝ի պատիւ Թագաւորութեան և ի պատկերս և յանդրիս կանգնեալս գահակիցս և փառակիցս ինքեան առնէր: Դարձեալ և այնոքիկ որ յազգատոհմէ բռնաւորին էին և սոնքացեալք հարստահարէին զամենայն մարդիկ, ըստ նմանութեան առաջնոցն և սոքա անարգանս և չարչարանս կրէին, փոխանակ զի ոչ ընկալան զխրատ, և ոչ գիտացին և ոչ ի միտ առին զբանն, որ հրամայէր ի գիրս սուրբս Թէ. Մի՛ յուսայք յիշխանս և մի՛ յորդիս մարդկան, զի ոչ գոյ փրկութիւն ի նոսա: Ելցէ հոգի ի նմանէ և դարձցի անդրէն ի հող, և յայնմ աւուր կորիցեն ամենայն խորհուրդք նոցա: Այսպէս ուրեմն ի բաց սրբեալ ամբարշտացն զածած, կոտանդիանու միայն և խկիանեայ Թագաւորութիւն հաստատուն և աննախանձ մնաց. որք բարերարութեանց Աստուծոյ վերահասութ՝ յառաջ քան զամենայն բարձին ի միջոյ զհակառակամարտ Թշնամութիւնն ընդ Աստուծոյ, և զբարեսէր, զպաշտօնասէր զաստուածասէր և զշնորհակալու միտս առ Աստուած ցուցին օրինադրութեամբն իւրեանց յազատութիւն քրիստոնէից:

Քիկ որ յազգատոհմէ իշխանին էին պարծէին յառաջագոյն և հրպարտանային և բռնազբօսէին զամենայն մարդիկ. և նոքա ըստ նմանութեան առաջնոցն անարգանս չարաչարս ընդունէին. փոխանակ զի ոչ ընկալան զխրատ և ոչ գիտացին և ոչ ի միտ առին զբանն որ հրամայէր ի գիրս սուրբս Թէ մի՛ յուսայք յիշխանս և մի՛ յորդիս մարդկան, զի չիք ի ձեռս նոցա փրկութիւն. զի ելանէ հոգի նորս և գառնայ ի հող իւր և յայնմ աւուր կորնչի ամենայն խորհուրդ: Այլ շնորհք լիցի Աստուծոյ ի վերայ ամենայնի, զի նա ինքն է ամենակալ, և Թագաւոր ամենայնի և փրկչին մերոյ և ապրեցուցչի անձանց մերոց Յիսուսի Քրիստոսի միածնին Աստուծոյ և բանին նորա, զի պահեսցի մեզ խաղաղութիւն հանապազօր աղօթս առնեմք իբրու հաստատուն է և ոչ շարժի յարտաքին աշխատեցուցչաց կամ ի նմին մտաց *:

* Այսպէս յօրինակին այս բան, որ գոյ ի սկիզբն յաջորդ գլխոյն:

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ

ԳԼՈՒԻ Բ. ¹ — « Եւ ոչ զամիսս վեց » . Քանզի յետ հրովարտակին տուելոյ ոչինչ երկարակեաց լեալ Գաղերիոսի՝ չարաչար մահուամբ ել 'ի կենաց, և ընդ լուր մահու նորա աճապարեալ Մաքսիմիոս կեսար՝ էառ զանձամբ զինքնակալի անուան և գար. ձեալ վերստին յարոյց զհալածանս :

ԳԼՈՒԻ Զ. ² — « Լուկիանոս երէց եկեղեցւոյն Աղեքսան. գրացւոց » . Յառաջագոյն եղեալ զպատմութիւն վկայութեան ուրա, յաւելու մատենագիրս գնել տասէն և ստոյգ ժամանակն, որ առ Մաքսիմիոսի եղև որպէս և զՊետրոսի հայրապետին Աղեքսան. գրացւոց զվախճանն առ սովին բռնաւորաւ, և ոչ առ Գաղերիոսի եղեալ :

ԳԼՈՒԻ Թ. ³ — « Յազատ զօրականէն » . Որ զտրիբունի ընդունէին զառճիկ զօրականքս և յամենայն պարտուց ծառայութեան ազապ՝ ըմբոստանային բազում անգամ խուել զքրիստոնէայս՝ սպառնալեզք քարշելոյ զնոսա յատեան դատաստանի :

ՅԱՆԿ ՏԱՄՆԵՐՈՐԴ ԴՊՐՈՒԹԵԱՆ

- Ա. — Վասն խաղաղութեան որ առաւ մեզ յԱստուծոյ :
- Բ. — Վասն նորոգ շինութեան եկեղեցեաց :
- Գ. — Վասն տօնից նաւակատեացն եկեղեցեաց որ ընդ ամենայն տեղիս :
- Դ. — Բան կացրդական 'ի հանգէս ամենաժողով տօնին :
- Ե. — Պատճէն թագաւորական օրինաց :
- Ձ. — Վասն իրացն որ անկն էր քրիստոնէից :
- Ի. — Վասն ժառանգաւորացն ապահարկ ազատութեան :
- Լ. — Վասն յետոյ ուրեմն չարանենդ գնացիցն Լիկիանու, և չարաչար նորուն կատարածի :
- Թ. — Վասն յաղթութեան Կոստանդիանու, և առ 'ի նմանէ եղեւոցն ընդ ամենայն իշխանութիւն հռովմէական պետութեան :

ԴՊՐՈՒԹԻՒՆ ՏԱՄՆԵՐՈՐԴ ՊԱՄՄՈՒԹԵԱՆՑ ԵԿԵՂԵՑՈՑ :

- Ա. — Առաջին նաւը, վասն խաղաղութեանն որ յԱստուծոյ առաւ մեզ :
- Բ. — Երկրորդ, վասն նորոգման եկեղեցւոյ :
- Գ. — Երրորդ, վասն տօնից նաւակատեաց եկեղեցեաց որ լինէին ընդ ամենայն տեղիս :
- Դ. — Չորրորդ, իսոք վասն լուսաւորութեան իրաց :
- Ե. — Հինգերորդ, պատճէնք օրինաց թագաւորացն : Վասն ամենայնի որ ինչ արժան էր քրիստոնէից. և պատմութիւն վասն Լիկիանոսի :

ԴՊՐՈՒԹԻՒՆ ՏԱՄՆԵՐՈՐԴ

ԳԼՈՒԽ Ա.

Վասն խաղաղութեան որ տուաւ մեզ յԱստուծոյ :

Այլ շնորհ 'ի վերայ ամենայնի՝ Աստուծոյ Հօր ամենակալի և ամենաթագաւորին. և գոհութիւն լիաբերան Փրկչին մերոյ և ապրեցուցչի հոգւոց մերոց Յիսուսի Քրիստոսի. որով խնդրեմք զի զխաղաղութիւնս այս մեր հաստատուն և անշարժ պահեսցէ միշտ յարաքնոց անտի լլկանաց, և 'ի ներքին յուզից խռովութեանց հոգւոց : Միանգամ և աղօթիւք քովք, ո՛ր երանելիդ Պաւլինէ ¹, զտասներորդ գիրս 'ի վերայ այլոց գրոցս պատմութեան եկեղեցւոյ յաւելցուք դնել, 'ի քո անուն ընծայելով՝ իբրեւ կնիք ողջոյն գործոյս զքեզ հռչակեսցուք : Նմանագոյնս արդեօք և ամենայն իրօք ճահողագոյն 'ի հանդէս Նաւակատեաց եկեղեցեաց դիցուք զմանս՝ հաւանեալ Հոգւոյն Աստուծոյ, որ հրաւիրեալ յորդորէն զմեզ

Առայիկն ձառք. վասն խաղաղութեանն որ յԱստուծոյ տուաւ մեզ :

Այլ շնորհ լիցի Աստուծոյ 'ի վերայ ամենայնի հօր և Թագաւորին ամենայնի և փրկչին մերոյ ապրեցուցչին անձանց մերոց Յիսուսի Քրիստոսի միածնին Աստուծոյ և բանի նորա, այն որ 'ի ձեռն նորա է, զի պահեսցի մեզ խաղաղութիւն հանապազօր, աղօթս առնեմք իբրու հաստատուն է ոչ շարժի յարողքին աշխատեցուցաց կամ 'ի նմին մտաց : Հանդերձ այսօրեմք աղօթս արացուք, զի և զայս գպրութիւն տասներորդ գրեցուք զսա ընդ այլ գպրութիւնս պատմութեանց եկեղեցւոյն, որ կանխեսցան եղան. յանուն քո իսկ գրեցուք զսա, Պօլինէ սուրբ, և իբրեւ կնիք ամենայն պատմութեանց զքեզ անուանեսցուք արժանի իսկ զնստ կատարեալ Թուոց 'ի նորոգումն կատարեալ եկեղեցւոյ գրեցուք սա : Իբրեւ հաւանեալ յանձն առնումք մեք 'ի հոգւոյ անտի Աստուծոյ որ հրամայէ այսպէս : Օրհնեցէք զտէր յօրհնութիւն նոր զի սքանչելիս արար,

այսպէս. Օրհնեցէք զՏէր յօրհնութիւն նոր, զի սքանչելիս արար: Փրկեաց զնա աջ իւր և բազուկ սուրբ իւր: Եցոյց զփրկութիւն իւր առաջի ազգաց, յայտնեաց զարդարութիւն իւր: Եւ զկնի բանին որ հրամայէ՝ Օրհնել զօրհնութիւն նոր, յիրաւի արդեօք և մեք գոչեսցուք եթէ յետ ահագին և խաւարային անցիցն զորս տեսեալ և պատմեցաք, արժանի եղաք որ իբրեւ այսպիսի է տեսանել և առնել տօնս, զոր յառաջ քան զմեզ բազումք արդարեւ 'ի սրբոց և 'ի վեկայից Աստուծոյ ցանկացան տեսանել 'ի վերայ երկրի, և ոչ տեսին, և լսել՝ և ոչ լուան: Այլ նոքա արագ արագ աճապարեալ և լաւագունին քան զայս հանդիպեցան շնորհի, զի յափշտակեցան յերկինս և 'ի դրախտն աստուածային փափկութեան: Իսկ մեք զայսոսիկ մեծ և քան զմերս արժանաւորութիւն խոստովանեալ՝ զարմանամք ընդ մեծութիւն շնորհի պարգեւացն, և յիրաւի յամենայն անձնէ մերմէ և 'ի զօրութենէ սքանչացեալ ընդ պարգեւատուն՝ երկիր պազանեմք նմին, և ընդ շքմարտութիւն կանխաձայնեալ բանից նորա վկայեմք, որ ասէն. Եկաք և տեսէք զգործս Աստուծոյ, որ արար զնշանս և զարուեստս 'ի վերայ երկրի: Եհար զպատերազմ 'ի ծագաց մինչև 'ի ծագս երկրի, զաղեղունս փշրեաց, զգէնս խորտակեաց, և զասպարս այրեաց հրով: Եւ ընդ այս ամե-

փրկեաց նմա աջ և բազուկ սուրբ, եցոյց զփրկութիւն և առաջի ազգի յայանեաց զարդարութիւն: Եւ զկնի բանին որ հրամայէ՝ Օրհնել զօրհնութիւն նոր: Պատասխանի տացուք և մեք և ասասցուք. որ յետ պատմութեանց և խաւարեալ և ապականալ երեսաց արժանի եղաք, որ իբրեւ այսպիսիս է տեսանել և առնել տօնս զբազում արդարոց և վկայից Աստուծոյ, որ յառաջ քան զմեզ ցանկացան տեսանել 'ի վերայ երկրի՝ և ոչ տեսին, և լսել՝ և ոչ լուան: Այլ նոքա արագ արագ աճապարեցին և արժանի եղեն քան զայս, յափշտակեցան յերկինս և 'ի գրախտն ուրախ լինել առ Աստուած: Իսկ մեք խոստովան լինեմք. զի և այսոքիկ առաւել ենք քան զմեզ. և զարմանամք ընդ շնորհս պարգեաց տուչին և սքանչացեալ իսկ եմք որպէս և արժան է և յամենայն անձնէ և 'ի զօրութենէ մերմէ երկիր պազանեմք և վկայեմք 'ի վերայ շքմարտութեան որ ինչ ասացաւ մարգարէութեամբ 'ի գիրս. զի ասէ այսպէս. Թէ եկաք և տեսէք զգործս Աստուծոյ որ առնէ զբանչելիս 'ի վերայ երկրի, և հարկանէ զպատերազմ 'ի ծագաց մինչև 'ի ծագս երկրի. զաղեղունս փշրեաց, զգէնս խորտակէ, և զասպարս այրէ: Եւ իբրե-

նայն՝ որ 'ի մեր աւուրս արդեամբք կատարեցան, ուրախ լեալ գոհութեամբ, դարձցուք անդրէն 'ի կարգ պատմութեանս:

ԳԼՈՒԽ Բ.

Վասն նորոգ շինութեան եկեղեցեաց:

Եւ ջնջեցաւ, որպէս 'ի վեր անդր իսկ ասացաք, ամենայն ազգ ատելեացն Աստուծոյ, և յանկարծակի պակասեցան 'ի միջոյ մարդկան, որպէս զի կատարեսցի դարձեալ բանն Աստուծոյ որ ասէ, Տեսի զամբարիշտն վերացեալ բարձրացեալ որպէս զմայրսն լիբանանու. անցի և ահա ոչ էր, խնդրեցի և ոչ գտաւ տեղի նորա: Եւ արդ այսուհետեւ օր զուարթ է և լուսապայծառ, չիք 'ի նմա և ոչ ստուեր մի ամպոյ, զի ճառագայթք լուսոյն երկնաւորի լուսաւորեցին ընդ ամենայն տիեզերս զեկեղեցին Քրիստոսի: Եւ որոց միանգամ արտաքոյ հաւատոց մերոց էին՝ չէր և նոցա նախանձ հաղորդել ընդ մեզ 'ի բարին՝ որ տուան մեզ յԱստուծոյ, զի թէպէտ և ոչ հաւասարութեամբ, սակայն գոնեա սակաւիկ մի որչափ իցէ: Քանզի հա-

ուրախ լինիմք մեք այսոքիմբք, զի արդեամբք կատարեաց 'ի մեզ: Յետ այսորիկ խաղացուք երթալ 'ի պատմութիւն անդր:

Երկրորդ. վասն Նարդման եկեղեցեաց:

Ջնջեցաւ իսկ և ազցն ամենայն ատելեացն Աստուծոյ, որպէս զի վերագոյնն ասացաք, և տեսին մարդկանն այնոցիկ յանկարծակի ջնջեցաւ որպէս. զի կատարեսցի դարձեալ բանն Աստուծոյ որ ասէ այսպէս: Թէ տեսի զամբարիշտն վերացեալ բարձրացեալ որպէս զմայրսն լիբանանու. անցի և ահա ոչ էր, և ոչ գտաւ: Եւ արդ այսուհետեւ օր է ուրախութեան և լուսաւորութեան, զի չիք 'ի նոսա և ոչ մի ստուեր ամպոյ. զի ճառագայթք լուսոյն երկնաւորի լուսաւորեցին զամենայն արարածս 'ի ձեռն եկեղեցւոյն Քրիստոսի, և չիք նախանձ հաղորդել ընդ մեզ 'ի բարին որ յԱստուծոյ տուան մեզ. և որ միանգամ արտաքոյ հաւատոց մերոց իցեն. զի թէպէտ և ոչ հաւասարութեամբ, սակայն գոնեա սակաւիկ մի որչափ և իցէ: Բայց ամենեցուն իսկ մարդկան տուան ազատութիւն 'ի հնազանդութենէ անտի իշխանացն, և բուժեցան յառաջն չա-

սարակաց ամենայն մարդկան եղև ազատութիւն 'ի հարստահարութենէ անտի բռնաւորաց, և 'ի չարեաց անտի առաջնոց զերծեալք՝ էին և որ խոստովան լինէին եթէ նա միայն է ճշմարիտ Աստուած, որ օգնականն է պաշտօնէից իւրոց երկրպագուաց: Եւ մեզ մահաւանդ՝ որք միանգամ 'ի Քրիստոս յօծեալ Աստուծոյ եղաք զյոյս մեր խրախուծիւն էր անպատում, և ամենեցուն աստուածագրեցիկ զուարճացեալ ծաղկէին դէմք. և ամենայն տեղի որ յառաջ քան զսակաւ մի աւերակ ամայի էր յամբարշտութենէ անտի բռնաւորաց, որպէս յերկար և 'ի մահաբեր հիւանդութենէ 'ի կրկին կենդանութիւն վերածեալ տեսանէին. և տաճարք վերստին 'ի հիմանց բարձրակառոյցք կանգնէին, պայծառագոյն փայլելով քան որ երբեմն քակտեալ կործանեցան: Այլ և թագաւորք վերստեայք ստէպ ստէպ օրինօքն որ վասն քրիստոնէից էր՝ զմեծութիւն պարգեացն Աստուծոյ և ևս ընդարձակեալ հաստատէին 'ի մեզ: Նամականի 'ի թագաւորէն առ եպիսկոպոսունս առաքէին, և պատիւք և պարգևք ելանէին նոցա: Զորոց զպատճէն 'ի դէպ ժամանակի 'ի լատին բարբառոյ 'ի յոյն, յեղեալ՝ և իբրև 'ի սրբազան տախտակս 'ի գիրս յայս դրոշմու ոչինչ օտար համարիմք, զի եղիցի 'ի յիշատակ որոց միանգամ գալոց իցեն զկնի մեր ազգ:

րեացն անտի. և ոմանք ոմանք խոստովան լինէին, եթէ մի փայն է Աստուած ճշմարտիւ այն որ նա ինքն՝ օգնական պաշտօնէից իւրոց, և մահաւանդ մեր որ միանգամ կանխեցաք զյոյս մեր յօծեալ Աստուծոյ. և խրախուծիւն էր անարտում և ուրախութիւն յԱստուծոյ յամենայն մարդ զուարճացեալ ծաղկէր. և ամենայն գաւառք որ յառաջ քան զսակաւ մի աւերակ թափուր էր յամբարշտութեան իշխանացն իբրև 'ի գառն հիւանդութենէ մահու տեսնէին զի նորոգեալ լինէր. և տաճարք գործեալ վերստին 'ի հիմանց իւրեանց շինեալ լինէին և կատարեալ. և առաւելապէս փառաք. գունէին որ միանգամ յառաջագոյն ապականեցան: Այլ և թագաւորքն վերստեայք ստէպ ստէպ օրինօքն որ քրիստոնէիցն էր զպարգևն Աստուծոյ հաստատէին մեզ զօրութեամբ և մեծութեամբ գային. իսկ և հրովարտակք թագաւորացն յանուանս եպիսկոպոսացն, և պատիւք և պարգևք ստացուածոց որ աստ 'ի դէպ ժամանակի բանի. իբրև 'ի պատմութեան սրբութեան նշանակեցուք ընթանն նոցա յայս գիրս. զի եղիցին յայտնի, վասն յիշատակ որոց միանգամ գալոց իցեն զկնի մեր:

ԳԼՈՒԽ Գ.

Վասն տօնից նաապատեաց եկեղեցեաց որ ընդ
ամենայն տեղիս :

Հանդերձ սոքիմբ յաջողէր մեզ զըղձալին զայն և
զսիրեղի տեսանել հանդէս, զի տօնք նաւակատեաց
յամենայն քաղաքս լինէին, և օծումն սրբութեան
նորոյ աաճարաց աղօթից: Դարձեալ և եպիսկոպոսաց
Ժողով'ի միասին, և'ի հեռաւոր աշխարհաց խուռնրն
թաց եկաւորք, և Ժողովրդոց ընդ Ժողովրդեան սիրա-
կամութեամբ գալ'ի մի միաբանութիւն հաւասարու-
թեան անդամոց մարմնոյն Քրիստոսի: Եւ դէպ լինէր
ըստ կանխաձայն մարգարէութեանն, որ խորհրդա-
կան օրինակաւ զլինելոցն առ յապայ նշանակէր: Մեր
ձենայր ոսկր առ ոսկր, և յօգք առ իւրաքանչիւր յօ-
դրս. և զոր այլ ևս կանխեաց ծանոյց աստուածազ-
դեաց բանն յառակ օրինակին անսուտ ճշմարտու-
թեամբ: Մի էր Հոգւոյն Աստուծոյ զօրութիւն ընդ
ամենայն անդամն մարմնոյն խաղալով, մի հոգի, մի
շունչ ամենեցուն, մի խորհուրդ և յօժարութիւն հա-

Երրորդ . Վասն տօնից նաապատեաց եկեղեցեաց, որ յինէին
ընդ ամենայն տեղիս :

Հանգերձ այսոքիմբք, եղև տեսիլն այն որ մեք ամենեքին սի-
րեմք և ազօթս առնեմք վասն նորա, զի յամենայն քաղաքս Ժողովեալ
լինէին'ի տօն նաւակատեաց, և աաճարք որ վասն աղօթից
լինեալ լինէին և եպիսկոպոսք Ժողովեալ էին'ի միասին և Ժողով
Ժողովրդոց'ի հեռաւոր աշխարհաց և Ժողովուրդ որ զԺողովուրդ
ոչ ձանաչէր'ի սէր անգամոց մարմնոյն Քրիստոսի'ի մի միաբանութիւն
և'ի հաւասարութիւն գային, և Ժողովէին որպէս ասացեալ է'ի
մարգարէութիւնն, որ իբրև խորհրդիւ եցոյց վասն այնր իրիք որ
ինչ լինելոց էր առ յապայ, մերձենայր ոսկր առ ոսկր և յօգ առ
յօգ, և այլն ևս զոր ինչ միանգամ կանխեաց յառաջագոյն ասաց
բանն Աստուծոյ. ակնարկելով'ի ձեռն մարգարէութեան, առանց
ստուծեան կատարեալ լինէին. և մի զօրութիւն որ հոգւոյն Աս-
տուծոյ յամենայն անգամն հաստատեալ էր, և մի շունչ ամենե-
ցուն և մի խորհուրդ հաւատոց, և յամենեցունց մի օրհնութիւն

ւատոց, և մի օրհնութիւն ամենեցուն աստուածաբա-
նելով: Զնոյն պաշտօն կատարելով առաջնորդաց եկե-
ղեցւոյ, և մտադիր նուիրապօրծելով քահանայից, և
աստուածավայելուչ 'ի գլուխ տանելով զօրէնս եկե-
ղեցւոյ: Աստ սաղմոսք և յառ Աստուծոյ աւանգեալ
մեզ պատգամք հնչէին, անդ աստուածային և խոր-
հրդական օրէնք գոհութեան. որ փրկական չարչա-
րանաց խաչելոյն էր մեզ նշանակ գաղտնախորհուրդ
և անձսո: Եւ առ հասարակ ամենայն ազգ մարդկան
'ի միասին արանց և կանանց, և ամենայն հասակ յա-
մենայն զօրութենէ մտաց աղօթիւք և գոհութեամբ
զտուիչն բարեաց զԱստուած 'ի հոգի և 'ի շունչ ցրն-
ծութեամբ և ուրախութեամբ փառաւորէին: Եւ ա-
ռաջնորդք հաւատացելոց իօսս առնէին առ ժողո-
վուրդն և ամենայն ուրեք ըստ կարի իւրեանց և ըստ
հանձարոյ, և զամենաժողով տօնս մեծապէս զարդա-
րէին:

ԳԼՈՒԽ Դ.

Բան կացրդական 'ի հաւնդէս ամենաժողով
տօնին:

Արդ ոմն 'ի չափաւոր հանձարաց զայս օրինակ յո-
րինեալ ճառս առ ժողովական հովիւսն, որ իբրեւ 'ի

որոտոյր և պաշտօնն կատարեալ առաջնորդացն եկեղեցւոյ որ ժող-
լէին Աստուծոյ և պատարագ քահանայից, և օրէնք եկեղեցւոյ որ
վայելուչ էին Աստուծոյ. էր տեղի զի սաղմոսք և բանք որ յայս-
նեալ էին և լսելի լինէին 'ի նմանէ, և էր տեղի որ պաշտօնք խոր-
հրդոցն Աստուծոյ կատարեալ լինէին 'ի նմա, որ էին նոցա օր-
նակք ծածկեալ չարչարանաց փրկչին մերոյ, և 'ի միասին ամենայն
ազգ առհասարակ արանց և կանանց ամենայն զօրութեամբ խոր-
հրդոյ աղօթիւք և գոհութեամբ, շնորհ և մտօք, ցնծութեամբ և ու-
րախութեամբ զտուիչն բարեաց զԱստուած փառաւորէին: Եւ ա-
մենեքեան որ միանգամ կամէին առնէին խօսս նաւապատեաց ամից
ըստ կարգի, որպէս և էր մի 'ի նոցանէ. և յարգէին և օւրախ
առնէին զժողովուրդն տօնից. և մի յայնչանէ իսկ 'ի կրօնեաց նոցա
եկաց 'ի միջի և խօսեցաւ խօսս իբրեւ 'ի ժողովուրդ եկեղեցեաց. ին-
րն զի ժողովեալ են հովիւք բազումք և խաղաղութեամբ և հան-

Ժողով եկեղեցւոյ գումարեալ էին և բազում խաղաղութեամբ և վայելչական հանգարտութեամբ յունկրնդրութեան մնային, 'ի գէմն միոյ ուրումն 'ի Ժողովելոց անտի եպիսկոպոսաց որ ընտիրն էր և աստուածասէր, որ փութով պնդութեամբ իւրով զՀոյակապն և զվայելչական ընդ ամենայն Փիւնիկէ, զտաճարն Առտուծոյ 'ի Տիւրոս կառուցեալ էր, և խօսեցաւ օրինակ զայս:

Խօսք 'ի հանդէս տօնի նաւակատեաց եկեղեցեաց՝ ասացեալ 'ի գէմն Պաւլինեայ եպիսկոպոսի եկեղեցւոյն Մուրայ:

Ո՛ր բարեկամք և քահանայքդ Աստուծոյ, որ զգեցեալ էք 'ի հանդերձ սրբութեան, և զպսակ երկնաւոր փառաց և զօծումն Աստուծոյ և զքահանայական սրբոյ հոգւոյն զպճնաւորն արկեալ զանձամբ: Եւ դու, նորոյ սրբոյ տաճարին Աստուծոյ փառքդ և պարծանք, որ ալելոյթ հանձարով յառ Աստուծոյ պատուեալ, երիտասարդական առոյգ արութեան գործ կատարեալ արդեամբք ցուցեր: Զոր Աստուած ինքնին՝ որ զերկինս և զերկիր լնու, գերագոյն պարգևօք պատուեաց, զի յերկրի՝ Քրիստոսի նորա միածնի և անդրանկի նորա բանին և սրբոյ հարսին նորա ընտրելոյ

գարտութեամբ պատրաստեալ լինէր ունկնդրութիւն նոցա. իբրեւ 'ի գէմն միոյ եպիսկոպոսի այն, ամենայն իւրք առաքելն էր և վայելուչ Աստուծոյ. այն որ պնդութեամբ իւրով սքանչելի էր առաւելապէս 'ի Մուր փիւնիկեցւոց, և տաճար առաւել սքանչելապէս շինեաց անդ. բայց խօսեցաւ նա իբրեւ զայս խօսս:

Զորորդ . խօսք վասն յուսադարձեան իրաց եկեղեցեաց:

Խօսք որ 'ի վերայ Ժողովրդեան տօնին և վասն շինուածոյ եկեղեցւոյն, որ ասացեալն է 'ի գէմն Պաւլինէի եպիսկոպոսի եկեղեցւոյ Մուրայ:

Ո՛ր քահանայք սիրելիք Աստուծոյ, որք զգեցեալ են 'ի հանդերձ սրբութեան և պսակ երկնաւոր փառաց և զօծումն Աստուծոյ և զպատմուածան քահանայութեան և զհոգի սուրբ, և գու ով գովեստ նոր տաճարի Աստուծոյ սրբոյ, որ արդեամբք և առաւել գարծովք, և առաքելն ընտրութեամբ սքանչելի ես, զի ինքն Աստուած որ ունի զամենայն տիեզերս, առաւել պարգևօք պատուեաց զքեզ. զի 'ի վերայ երկրի շինեացես տաճար Քրիստոսի բանին

տուն և տաճար շինեցեալ: Եթէ որ զքեզ նոր Բեռնիէլ ճարտարապետ խորանին Աստուծոյ կոչել ակտոր ժիցէ. կամ Սողոմոն՝ նորոյ և բազմօք ընտրելագունին Երուսաղէմի Թագաւոր, կամ Զօրաբաբէլ նոր, որ մեծացոյց զփառս վերջնոյ տաճարին քան զառաջնոյն: Եւ դու, փարսիս և գաւիթ սրբութեան հօտին Քրիստոսի, բնակութիւն բանից բարեաց, և տեղի խրատու զգաստութեան. և նազելի աստուածապաշտութեան լսարան: Եւ որ երբեմն մեք զքանչելարուեստ նշանս բարերարութեան Աստուծոյ մերոյ առ մարդիկ՝ ի յընթերցուածոց աստուածեղէն գրոց սրբոց լսելով՝ զօրհնութիւնս առ Աստուած և երգս գահութեան հընչեցուցանել իրատեալ էաք, եթէ Աստուած ականջօք մերովք լուաք, և հարբն մեր պատմեցին մեզ գործս զոր գործեցեր յաւուրս յառաջինս: Բայց արդ ոչ թէ ի լսելոյ, և ոչ իբրեւ ի համբաւոյ բանից զբազուկ բարձր և զերկնաւոր աջ բարերարին մերոյ և ամենալ Թագաւորին Աստուծոյ գիտեմք, այլ արդեամբք, և որպէս բանիս կարգ է ասել, և աչօք մերովք տեսաք զհաւատս և զճշմարտութիւն երբեմն աւանդելոց նոցա. որով և զերկրորդն հանցուք զօրհնութիւն յաղթական, և յայտնապէս ձայն բարձեալ և գոչեսցուք. Որպէս լուաք՝ սոյնպէս և տեսաք ի քաղաք Տեառն զօրութեանց, ի քաղաք յԱստուծոյ մերոյ: Յորում

և միածնին նորա և զեկեղեցին նորա սուրբ փառաւորիչ Աստուծոյ: Եթէ որ կամիցի կոչել զքեզ Բեռնիէլ նոր ճարտարապետ խորանին Աստուծոյ, կամ Սողոմոն Թագաւոր նոր և առաւել Երուսաղէմի, կամ Զօրաբաբէլ նոր, այն որ մեծացոյց զփառս վերջին տաճարին առաւել քան զառաջինն: Նա և գուրք գառնիչ հօտին Քրիստոսի բնակութիւն բանից բարեաց, և տեղի խրատու զգաստութեան: Եւ որ սիրելի աստուածապաշտութեան այնոքիկ որ յառաջագոյն ի լսելիս ձեր արկանէին՝ ի ձեռն աստուածեղէն ընթերցուածոց զօրհնութիւնս աստուածապաշտութեան և սքանչելիս տեսն մերոյ և օգնութիւն՝ որ առ մարդկան, և օրհնութիւնս Աստուծոյ հանէին համարձակ է ասել և յորժամ խրատեմք, եթէ. Աստուած ականջօք մերովք լուաք, և հարբն մեր պատմեցին գործ զոր գործեցաւ յաւուրս առաջինս: Այլ և արգ ոչ թէ իբրեւ ի լսելոյ և ոչ իբրեւ ի համբաւոյ բանից բազուկն բարձր և ձեռն երկնաւոր Թագաւորին մերոյ և Աստուծոյն ընդունիմք մեք: Բայց արդեամբք սուրբն աչօք մերովք տեսաք թէ ճշմարիտ են, և հաւատամք մեք որ յառաջագոյն առան վասն յիշատակի: Բայց օրհնութիւն երկրոր-

քաղաքի, եթէ ոչ յաստուածաշէնս յայս և 'ի նորա-
կերտ տաճարս, որ է եկեղեցի Աստուծոյ կենդանւոյ,
սիւն և հաստատութիւն ճմարտութեան: Որոյ վասն
և այլ միւս ևս բանն Աստուծոյ աւետարանէ այսպէս
թէ. Փառաւորութիւնք պատմեցան զքէն աւագիկ
քաղաքդ Աստուծոյ, յորում և ժողովեաց զմեզ Աս-
տուած բարերար՝ շնորհօք Միածնին իւրոյ. և իւրա-
քանչիւր որ կոչեցանն երգեսցեն մի առ մի և գոչե-
ցեն ասելով. Ուրախ եղէ ես ընդ այնոսիկ՝ որք ասէին
ցիս 'ի տուն Տեառն երթիցուք մեք: Եւ դարձեալ. Տէր
սիրեցի զվայելութիւն տան քո, և զտեղի յարկի փա-
ռաց քոց: Եւ ոչ եթէ առանձին իւրաքանչիւր 'ի մէնջ
միայն, այլ և ամենեքեան միահողոյն միանգամայն 'ի մի
հոգի և 'ի մի շունչ փառաւորելով ազազակեսցուք.
Մեծ է տէր և օրհնեալ է յոյժ՝ 'ի քաղաք Աստուծոյ
մերոյ 'ի լեառն սուրբ նորա: Քանզի մեծ է արդարեւ,
և մեծ է տաճար նորա, բարձր և հոյակապ, և գեղե-
ցիկ տեսնելով քան զամենայն որդւոց մարդկան:
Մեծ է Տէր, որ արար սքանչելիս միայն. մեծ է որ ա-
րար մեծամեծս, անքնինս, փառաւորս և սքանչելիս՝
որոց ոչ գոյ թիւ: Մեծ է այն որ փոփոխէ զժամս և
զժամանակս. որ կործանէ զթոռս բռնաւորաց, և
նստուցանէ զիշխանս, որ յարուցանէ զաղքատս յեր-

գում յաղթութեանն հանցուք. և իբրեւ 'ի նմին գործոյ անտի ա-
զազակեսցուք և ասացուք որպէս լուաք, սոյնպէս և տեսաք 'ի
քաղաք տեառն զօրութեանց 'ի քաղաք Աստուծոյ մերոյ: Բայց յու-
րում քաղաքի, այլ յայս որ շինեցաւ նորոգտպէս և ընգունելի եւ
զև Աստուծոյ, որ է սո եկեղեցի Աստուծոյ կենդանւոյ, սիւն հառ-
առառն ճմարտութեանն. վասն այնր զի և այլ միւս ևս բանն Աս-
տուծոյ աւետարանէ այսպէս թէ. փառաւորութիւնք պատմեցան 'ի
քեզ աւագիկ քաղաքդ Աստուծոյ, այն որ 'ի նա ժողովեաց զմեզ
Աստուած բարերար շնորհօք միածնին իւրոյ ամենեքեան մի մի
յայնչանէ որ կոչէ: և օրհնեցէ ազազակեսցէ և ասացէ. ուրախ
եղէ ես յորժամ՝ սենն ցիս եթէ 'ի տունն տեսառն երթիցուք, և
թէ. տէր սիրեցի զվայելութիւն և զտեղի յարկի փառաց: Եւ ոչ
եթէ միայն առանձինն իւրաքանչիւր 'ի մէնջ, այլ և ամենեքեան
յանկարծակի 'ի մի հոգի և 'ի մի շունչ պատմեցուք և փառաւո-
րեսցուք և ասացուք, մեծ է տէր և օրհնեալ է յոյժ՝ 'ի քաղաք
Աստուծոյ մերոյ 'ի լեառն սուրբ նորա և սքանչելի զի և մեծ իսկ է
ճմարտիւ, և մեծ է տաճար նորա և բարձր և սքանչելի և գեղեցիկ
տեսիլ նորա քան զորդիս մարդկան, մեծ է տէր որ արար զսքանչե-

կրէ և բարձր առնէ զտառապեալս յաղբեաց: Քա-
կեաց զհօրս յաթռոց, և բարձրացոյց զխնարհս:
Զքաղցեալս լցոյց բարութեամբ, և զբազուկս ամբար-
տաւանից խորտակեաց: Որ ոչ եթէ առ հաւատա-
ցեալս միայն, այլ և առ անհաւատս զխշատակ պատ-
մութեանցն առաջնոց հաւատարիմ գործեաց: Մե-
ծագործ և զարմանագործ, բոլորից Տէր և արարիչ
ամենայն տիեզերաց, ամենակալ և բարերար՝ մի և
միայն Աստուած. որում և հանեմք օրհնութիւն նոր,
փոխանակ զի արար զսքանչելիս մեծամեծս, և զի յա-
ւիտեան է ողորմութիւն նորա: Որ եհար զթագաւորս
մեծամեծս, և սպան զթագաւորս հօրս, զի յաւի-
տեան է ողորմ նորա: Զի յիշեաց զմեզ Տէր՝ ի խնար-
հութեան մերում, և փրկեաց զմեզ՝ ի ձեռաց թշա-
մեաց մերոց: Եւ ի փառաւորելոյ արդ օրհնութեամբս
զՀայրն բոլորից մի՛ դադարեցուք. և զբարեացս այսո-
ցիկ զերկրորդ պատճառ², զառաջնորդն մեր յառ-
տուածգիտութիւն, և զվարդապետն՝ ի ճմարիտ առ-
տուածպաշտութիւն, զսատակիչն ամբարշտաց և զջա-
խիչ բռնաւորաց, զուղղիչն կենաց և զփրկիչն կորու-
սելոց զՏէրն մեր Յիսուս Քրիստոս միաբերան պա-

լիս միայն. մեծ է որ արար զսքանչելիս անբաւ, և զօրութիւն և ա-
րուեստս անթիւս. մեծ է այն որ փոխէ զթամանակս և զտարիս,
անցուցանէ զթագաւորս, որ բարձր առնէ զուրուկն յերկրէ և
յաղբեաց յարուցանէ զտնանին: Քաղեաց զհօրս յաթռոց իւրոց
և բարձր արար զհեղս յերկրէ, ելից զքաղցեալս բարութեամբ, և
զբազուկս ամբարտաւանից խորտակեաց. որ ոչ եթէ հաւատացե-
լոց միայն այլ և անհաւատից յիշատակ պատմութեանց առաջնոցն
հաստատեաց, այն որ արար զսքանչելիս մեծամեծս. տեառն ամե-
նայնէ և արարիչն ամենայն տիեզերաց ամենակալ և բարերար՝ ի
վերայ ամենայնի այն որ մի է Աստուած միայն, այն՝ որ նմա հանձն
մեք օրհնութիւն նոր՝ ի պատրաստի տալ մերում և յատեղ. որ ա-
րար զսքանչելիս մեծամեծս միայն, զի յաւիտեան է ողորմութիւն:
Մհար զթագաւորս մեծամեծս, և սպան զթագաւորս հօրս. զի
յաւիտեան է ողորմութիւն նորա. զի յիշեաց զմեզ՝ ի խնարհու-
թեան մերում. փրկեաց զմեզ՝ ի ձեռաց թշնամեաց. զի յաւիտեան
է ողորմութիւն նորա: Յայսմիկ իսկ՝ ի փառաւորելն մերում զՀայրն
ամենայնի մի դադարեցուք երբեք և զայն որ նա ինքն եղև մեզ
պատճառ ամենայն բարեաց զարարիչն տիեզերաց, որ նա ինքն է
բանն Աստուծոյ զտուիչն գիտութեան, զուսուցիչն ճմարիտ առ-
տուածպաշտութեան. զսատակիչն ամբարշտաց՝ զկորուսիչն իշխա-
նաց, զուղղիչն աշխարհի և զփրկիչն կորուսելոց. զտէր մեր Յիսուս

տուեացուք: Զի նա միայն բարերարին Հօր՝ որդի բարերար, որ կամօք հայրական մարդասիրութեանն մինչդեռ 'ի կորուստ ապականութեան անկեալ էաք կործան, եկն նա կամաւ զգեցաւ զմերս բնութիւն. և իբրեւ բժիշկ շարտար 'ի փրկութիւն խօթացելոցն ետես զանհնարինսն, և մերձեցաւ 'ի գժնդակ ժահահոտութիւնս և 'ի վերս մեր, և ախտակցութեամբ 'ի վշտաց օտարին պատրաստեաց անձին իւրոյ ցաւս տըրտմութեան: Եւ ոչ միայն յորժամ հիւանդ էաք և 'ի կեղս չարաչարս և 'ի վերս նեխեալս, այլ և մինչդեռ 'ի մեռեալս և 'ի ստուերս մահու էաք բնակ, 'ի նմին 'ի կորստենէ անտի մահու ապրեցոյց զմեզ: Զի ոչ ումեք շնորհեցաւ յԱստուծոյ զօրութիւն այնպիսի, զի այնքանեաց անսայթաք մատակարարիցէ զփրկութիւն, բայց սեա միայնոյ, որ 'ի ծանր չարչարանս ապականութեան մերոյ մերձեցաւ, և զցաւս մեր եբարձ, և զպատիժ պատուհասի ամբարշտութեան մերոյ յանձն իւր էառ, ոչ միայն կիսամահս, այլ 'ի դամբանս և 'ի գերեզմանի ժահահոտով թաթաւեալս 'ի վեր առեալ, որպէս երբեմն և արգ այժմ 'ի ձեռն առատագեղ ողորմութեան իւրոյ 'ի վեր քան զամենայն ակնկալութիւնս մեր կեցոյց զմեզ, և հաղորդս և կրցորդս արար բարեաց Հօրն իւրոյ, որ կենարարն է և լուսատու, բժիշկ մեր մեծ և թագաւոր և Տէր՝ Քրիստոսն Աստուծոյ: Յորժամ երբեմն 'ի մնայլ գիշերի և

Քրիստոս. բացցուք զբերանս մեր և օրհնեսցուք, զի նա միայն է որդի բարերարին և բարերար հօրն, և որ միով հաղորդութեամբ կամաց ողորմութեանն հօր իբրեւ մեք 'ի խոնարհ 'ի կորստեանն բնակեալ էաք ի կատարեալ կամօք զգեցաւ զբնութիւնս մեր. իբրեւ բժիշկ ուսաբնի որ վասն կենաց հիւանդաց ետես զժողարինս և մերձեցաւ 'ի դարձելիս և այլով վշտօք կթեաց զպտուղ տրտմութեան անձին մերոյ. բայց ոչ եթէ միայն մինչդեռ հիւանդ էաք և 'ի կեղս չարաչարս և 'ի վերս նեխեալս ըմբռնեալ էաք, այլ մինչ 'ի մեռեալսն բնակեալ էաք՝ 'ի նմին 'ի կորստենէ անտի ապրեցոյց զմեզ. և նա միայն մերձեցաւ 'ի խոսա ապականութիւն չարաչարանաց մերոյ. և եբարձ զպատիժս պատուհասի ամբարշտութեան մերոյ և էառ զմեզ իբրեւ 'ի գերեզմանէ, մինչդեռ նովին ժահահոտով թաթաւեալ էաք: Բայց յառաջագոյն և արգ 'ի ձեռն փութոյ պնդութեան ողորմութեան իւրոյ կեցոյց զմեզ յուսով, և հաղորդս և կցորդս արար զմեզ բարեաց հօր իւրոյ, այն որ նա ինքն է կենարար և լուսատու բժիշկ մեր և թագաւոր մեծ տէր մեր Յիսուս:

յաղջամուղջ խաւարին 'ի մոլորութիւն խոհեական գիւաց, և յաղջեցութիւն ատելեաց Աստուծոյ այսօցն չարութեան անկեալ զնէր ազգ մարդկան, 'ի ծագել նորա միայն, բազմագիւմի կապանքս ամբարշտութեան մերոյ՝ որպէս մոմ զի հալի 'ի ճառագայթից լուսոյ, այնպէս լուծեալ քակտեցան: Եւ այժմ արդ 'ի վերայ այսր ամենայնի շնորհաց և մեծի բարերարութեան հեղձեալ նախանձու բարեատեաց չաւրասէր բանասրկուն, զամենայն զմահաբեր զօրութիւնս իւր շարժեաց յարոյց ընդդէմ մեր, որ և զառաջինն ըստ նմանութեան կատաղի շան՝ որ խածատէ զքարինս ձգեալս 'ի նա, զարտմտութիւն բարկութեան իւրոյ ընդդէմ անշունչ զինուն՝ Թափէր 'ի քարինս տաճարացն, և յանգղայ նիւթ շինուածոց զգազոնու յին մոլեգնութիւնն իւր զինելով, զաւերածս ամալութեան՝ որ սիրելին էր ինքեան, 'ի վերայ եկեղեցեացն ածէր. ապա և զահագին շիւն և զօձանման ձայն իւր, և զի 'ի ձեռն մեծասաստ սպառնալեաց աշնորէն բռնաւորաց, և է զի 'ի հայհոյիչ հրամանս ամբարիշտ իշխանացն՝ արձակէր, և զմահ ժայթքեալ ժանտ և ապականիչ ոգւոց Թունովք մահաբերին զըմբռնեալս յինքեան զհոգիս դեղէր, և մահացու զոհիւք կռոցն մեռելոտւոց զնուիրողն մահացուցանէր. և զամենայն մարդակերպ գազանս և զվայրենա-

սուս Գրիստոս որդի Աստուծոյ կանգանւոյ որ է օրհնեալ յաւանանս ամէն:

Այլ յայժ ժամանակի միանգամ իբրև 'ի խաւար մթին և 'ի մոլորութիւն գիւաց գերջաց. և 'ի զօրութիւն այսոց որ տակի են Աստուծոյ, ամենայն ազգ մարդկան մինչեւ հեղձեալ կային 'ի մէջ կորստեան, նոյնժամայն իբրև ծագեաց և ելոյժ զկապանս անհաւրինս ամբարշտութեան մերոյ՝ որպէս մոմ զի հալի 'ի ճառագայթից արեգական, այնպէս յանցեան և կորեան Թշնամիք շքմարտութեանն: Իսկ այժմ վասն այսր ամենայն շնորհաց և օգնութեան՝ սատանայ որ հեղձեալ լինէր նախանձու ատեցողն բարեաց և ուրողն չարեաց զամենայն զօրս կորստեան իւրոյ յարոյց 'ի վերայ մեր 'ի մարտ պատերազմի: Եւ զառաջինն ըստ նմանութեան շան կատաղի որ խածատէ զքարինս որ 'ի նա ձգեալ լինէին, զարտմտութիւն բարկութեան զվրիժուն հատուցման *:

* Յայժ վայր օրինակն նախեաց Թարգմանութեան:

միտ որեաւն ընդդէմ մեր շարժէր: Դարձեալ վերըստին յայնժամ Հրեշտակ մեծի խորհրդոյն, և նախ իշխան զօրուն Աստուծոյ³, իբրեւ շատ իսկ մրցմամբ նահատակութեան, և համբերատար պնդութեամբ զօրականք արիք արքայութեան նորա 'ի հանդիսի անցանէին, յանկարծակի ուրեմն երեւալ նորա, և զամենայն ոխերիմ հակառակորդսն և զպատերազմն ընաջինջ խօրտակեալ յոյնչ դնէր, որպէս եթէ և ոչ անուն անպամ նոցա լուեալ երբեք կարծիցի: Եւ ըզբարեկամս իւր զընտանիս, ոչ 'ի վեր քան զամենայն մարդիկ միայն փառօք, այլ և քան զերկնաւոր զօրութիւնս, քան զարեգակն և զլուսին և զաստեղս, և քան զամենայն երկինս և զտիեզերս համայն՝ ամբարձրացոյց: Մինչ զի որ ոչն ուրեք երբեք էր եղեալ, զի ինքնակալք մեծ՝ 'ի նմանէ վիճակեալ 'ի պատիւ և 'ի փառս հաւատալով, թքանեն յերեսս դրօշերցն մեռելոտեաց, և առ ոտն կոխելով զպիղծ պաշտօն դիւաց, ծաղը ծանակ առնեն զնախնեացն հայրենատուր մոլորութեան խաբէութիւնս, և զմի միայն Աստուած, որպէս հանուրց մարդկութեան նոյն և ինքեանց բարերար հաւատան. և զՔրիստոս Աստուծոյ որդի և բոլորից թագաւոր խոստովանին, և 'ի հրովարտակս իւրեանց և յարձանս կանգնեալ՝ Փրկիչ զնա անուանեն. և զքանչելիս նորա, զյաղթութիւնս ընդդէմ ամբարշտաց 'ի քաղաքին՝ որ դշտոյն է տիեզերաց, արքունական գրով գրոշմեն: Որպէս զի Յիսուս Քրիստոս Փրկիչ մեր միայն 'ի յաւիտենից անտի ժամանակաց, յաւաքպետաց աստի աշխարհիս, ոչ որպէս 'ի հասարակաց մարդկանէ կարգեալ թագաւոր խոստովանի, այլ հանուրց բոլորից Աստուծոյ որդի հարազատ, և ինքնին իսկ Աստուած Ճշմարիտ⁴. և կարի յիրաւունս: Քանզի մօք երբեք 'ի թագաւորաց աշխարհիս յայն առաքինութիւն եհաս և 'ի զօրութիւն, մինչև զամենայն մարդկան՝ որ 'ի վերայ երկրի, զլսելիս և զլեզուս ընուկ կոչմամբ անուան իւրոյ: Ո՞ր երբեք յիշխանաց օրէնս այնպէս բարեպարիշտս և իմաստունս կարաց կարգել, որ 'ի ծագաց մինչև 'ի ծաղրս տիեզերաց 'ի լուր հասարակաց մարդկութեան հանապազօրդ ընթերցեալ և անյեղլի հաստատու.

Թիւն առնուցու։ Ո՞ զվայրադ ժողովրդաց զխուժ և զգգնդակ սովորութիւնս, հեղ և մարդասէր օրինօք իւրով 'ի համբոյր հած։ Ո՞ ընդ դարս ողջոյն թշնամութիւն և պատերազմ յամենեցունց կրեալ, և գեր մարդկային իմն եցոյց զօրութիւն, մինչ զի զօրհանապազ 'ի ծաղկի և 'ի զարգացման և յաստօջ երիտասարդութեան երևել։ Ո՞ր ազգ, որ և ոչ 'ի լուր ականջ ջաց 'ի յաւիտենից բնաւ ծանուցեալ, և յանկարծ ուրեմն ողջ բովանդակ միանգամայն ոչ յանկեան ուրեք երկրի (Թագուն, այլ համայն ընդ տիեզերս՝ որ ընդ արեգակամբ, ելեալ եկաց 'ի միջի։ Ո՞ զզօրական իւր զինուր բարեպաշտութեան այնպէս փակեալ ամբողջոյց, մինչև անդամանդեայս զանձինս նոցա ընդդէմ ախոյենիցն թշնամեաց յարդարել։ Եւ ո՞ր 'ի Թագաւորաց այնպէս երբեք զօրացաւ, զի և յետ մահուն բանակս կազմել, նշանս յաղթութեան ընդդէմ Թըշնամեաց կանգնել, զամենայն տեղիս առ հասարակ, զքաղաքս, զգաւառս, զհելլէնս և զբարբարոսս արքունեօք իւրովք և նուիրական աստուածային տաճարովքն լի աւանել։ որպիսիք են տաճարիս այսօրիկ գեղեցիկ զարդք և նուէրք պարգեւաց՝ որք մեծարոյք են արդարև և մեծաշուք, և զարմացման և սքանչանալոյ արժանիք, զի Փրկչին մերոյ Թագաւորութեան նշանակք են գերապայծառք։ Որպէս զի և արդ իսկ. Նա ասաց՝ և եղեն. ինքն հրամայեաց՝ և հաստատեցան։ Քանզի և ո՞ր կարէր ընդդէմ կալ ակնարկութեան հրամանին ամենիշխան Թագաւորին բոլորից և Աստուծոյ բանին։ Ի ճշգրիտ տեսութիւն ասացելոցս մտադիր պարապոյ և լուսաբանելոյ պէտք են։ Թէ որպիսի և ո՞րքան յառաջամտութեան և փութոյ ջանից եղև նոցա՝ որ յայս վաստակեցան, մարթիմք կշռել գիտել յայնմանէ որ աստուածաբանելով զնշաւօրն 'ի մեզ նկատեն զտաճար 'ի կենդանի վիմաց շինեալ և ամբապնդեալ անշարժ 'ի վերայ հիման առաքելոց և մարգարէից, ունելով զգլուխ անկեան զՅիսուս Քրիստոս. զոր անարգեցին՝ ոչ որ 'ի նախնեաց անտի էին միայն, որ և չէն արդ 'ի միջի, այլ և այժմ բազումք 'ի մարդկանէ շինողք, չարք չարեաց գոյով ճարտարապետք. այլ հաճեաւ Հայր յայնժամ և այժմ արդ, և ըզ-

գլուխ անկեան հասարակաց եկեղեցւոյն հաստա-
տեաց: Զսա արդ ուրեմն առեալ 'ի մէջ կազմեաց
կենդանւոյն Աստուծոյ տաճար կենդանի, զմեծն և
ստուգիւ զաստուածափայելուչ սրբարանն ասեմ, որոյ
անմատոյց մուտն ներքին բազմաց անտեսանելի, և ար-
դարեւ սրբութիւն, և սրբութիւն սրբոց. զի ո՞ հայե-
ցեալ և համարձակիցի ասել ինչ յայտնապէս, և ո՞ 'ի
ներքոյ 'ի շրջափակ սրբարանիս յառել զաչս կարիցէ,
բայց եթէ ամենից վեհագոյն քահանայապետն մեծ,
որոյ միայն է օրէն զծածկեալն 'ի բանաւորացս առ
հասարակ քննել և նկատել: Լիւ թերեւս յետ նորա
այլում երկրորդի միոյն միայնոյ է հասանել. նոյնպէս
և որում, 'ի ձեռանէ նորա առաջնորդ բանակի զօրուն
նորա կարգեալ, զոր ինքն առաջին և մեծ քահանայա-
պետն երկրորդ իւր քահանայութեամբ պատուեալ
յայսմ 'ի սրբում տեղւոյ, և հովիւ աստուածայնոյն
ձերոյ հօտին, և 'ի կամաց հրամանէ Հօր ամենակալի
ժողովրդեանս վիճակեալ իբրեւ բժիշկ, և դէտ և ազ-
դարար աստուածային պատգամաց, նոր Ահարոն և
Մեկքիսեդեկ, պատկեր և օրինակ Որդւոյն Աստուծոյ՝
որ 'ի մշտնջենաւորս կայ, և հասարակաց աղօթիւք
ձեզ ամենեցուն շնորհէ զնա ընդ երկայն աւուրս: Սմա
արդ միայնում՝ յետ առաջնոյ և մեծի քահանայա-
պետին, եթէ ոչ նախնաբար՝ երկրորդ գոնեա անկ է
նկատել զխորս ներքինս հոգւոց ձերոց և հոգաբարձու
խնամակալ նոցին լինել, քանզի և երկար ամօք և
ճշգրիտ քննութեամբ փորձ, 'ի փութոյ ջանից իւրոց
և 'ի խնամոց զամենեսեան զձեզ 'ի զգաստութիւն և
'ի վարդապետութիւն բարեպաշտութեան դաստիա-
րակեաց: Եւ զոր միանգամ աստուածային զօրու-
թեամբն 'ի գլուխ տարեալ կատարեաց, բաւական է
և զնոցուն ըստ մեծութեան գործոյն տալ անվրէպ
զհամար: Եւ առաջին մեր և մեծ քահանայապետ,
զոր միանգամ տեսանէ՝ զի Հայրն առնէ՝ զնոյն ասէ,
նմին նման և Որդին գործէ: Եւ սա ինքն որպիսի ինչ
'ի վարդապետն իւր մեծ մաքուր մտաց աչօք յառեալ
տեսանէ, զոր նայն գործէ, զնոյն և ինքն իբրու օրի-
նակ և պատկեր նախատիպ առաջի իւր եղեալ, 'ի նո-
ցին նմանութիւն՝ ըստ իւրում կարի գործեալ կատա-

բեաց: Ոչինչ խոնարհ քան զԲեսեղիէլ, զոր ինքնին Արտուած ելից հոգւով իմաստութեան, և հանձարոց և արուեստից խելամասութեամբ. և յորինակ երկնաւորին՝ ընտրեաց զնա ճարտարապետ խորանին վկայութեան: Եղիակէս և սա, զողջոյն իսկ զՔրիստոս զբանն, զիմաստութիւն և զլոյս իբրեւ ՚ի պատկերի հոգւոյ իւրում կրելով, չէ դիւրին ասել, թէ քանի մեծախորհուրդ մտօք, քանի ճոխութեամբ, քանի առատաբաշխ մտաց ձեռամբ, և թէ քանի ձերով իսկ հաւարակաց պատուասէր ազատականութեամբ, որ իբրու մրցելով իմն մեծանշանութեամբ ձերով բնդ նմա ՚ի ծախան, զի մի խոնարհ քան զառաջարկութիւնս խորհրդոց նորա երեւցիք, զմեծն և զբանեւելին զայն Արտուծոյ բարձրելոյ զտաճար, զերեւելիս զայս ՚ի տիպ լաւագունին և աներեւութի՝ որչափ ինչ ներէր բնութիւնս, կառուցեալ կանգնեաց: Եւ զտեղիս զայս, զորմէ նախ քան զամենայն արժան է ասել, զյցեան ամենայն անմաքուր պղծութեամբ ՚ի նենգութենէ անտի թշնամեաց մերոց՝ յինչ զանց արարեալ և ոչ պատճառաց չարեացս տեղի տուեալ, ՚ի խնդիր այլում տեղւոյս, բազմագունից այլոց դիւրագիւտ գորով ՚ի քաղաքիս. և թեթեւացուցեալ համառօտել զաշխատութիւն իւր, և ՚ի բազում հոգոց և ՚ի նեղութենէ ազատել զանձն. այլ նախ ինքն ձեռնամուխ ՚ի գործոց այդ, ապա և զհամօրէն ժողովրդեան արծարծեալ զեռանգն, և պնդեալ զյօժարական կամս. և ՚ի բոլորից գումարեալ ձեռն մեծ, յառաջին ագոնն նախ ինքն առաքինացաւ. որ զառ ՚ի թշնամեաց անտի ըզյափշտակեալն, զմեծավաստակն և զբազմակոյկոճ վասն մեր, որ յառաջ քան զմեզ և ընդ մեզ իսկ չար չարակից և նեղութենակից եղեալ էր, և որպէս մայր որբացեալ ՚ի զաւակաց իւրոց՝ զեկեղեցին, արժան և յիրաւի համարէր բաժանորդ մեզ առնուլ վայելից մեծի պարգեւաց ողորմութեան ամենաբարեգութն Աստուծոյ: Զի որպէս երբեմն մեծն այն հովիւ՝ զարջ և զառիւծ և զամենայն ահագին և զվայրենին ազգազանաց վանեալ, և զծնօտս առիւծուց, որպէս պատմեն գիրք, Զախջախեալ՝ խնդրեաց ժողովել վերբստին ՚ի մի զորդիս իւր, և իրաւամբ կազմեալ նորո-

գեաց զփարախ հօտին, յամենի երեսաց թշնամւոյն
 և ՚ի վրէժ արդարադատ ընդդէմ աստուածամարտ
 ամբարշտաց. Զի եղծցի թշնամին և հակառակորդն,
 Եւ արդ ոչ ևս երեկն ՚ի միջի ատելիքն Աստուծոյ, զի
 և չէին իսկ: Որք ՚ի կարձ համառօտ ժամանակի խռովս
 յարուցեալ՝ ՚ի նոյն և զինքեանս գրաւեալ, և զարդա
 րադատ պատիժ պատուհասին լուծեալ, զտնձինս և
 զբարեկամս և զընտանիս խարդաւանեալ կործանե
 ցին: Որպէս զի զյառաջապատում բանս դրօշմեալս ՚ի
 վաղեմի յարձանագիրս նուիրականս, արդեամբք արդ
 հաւատարիմ լինել խոստովանեսցուք, յորս և ընդ
 այլ ճշմարտախօս աստուածային բանն, և զայս յայտ
 նագոյնս զնոցանէ տեսանեմք ասացեալ. Սուր հանին
 մեղաւորք, լաբեցին զաղեղունս իւրեանց՝ հարկանել
 զաղքատն և զտնանին, սպանանել զայն որ ուղիղ է՝
 սրտիւ: Սուրք նոցա մտցեն ՚ի սիրտս նոցա, և աղե
 ղունք նոցա փշրեսցին: Եւ դարձեալ եթէ կորեաւ
 յիշատակ նոցա աղաղակաւ, և զանուանս նոցա ջնջե
 ցես յաւիտեանս յաւիտենից: Զի որք ՚ի նեղութեան
 էին ազաղակեցին՝ և ոչ որ էր որ փրկէր զնոսա. առ
 Տէր՝ և ոչ լուաւ նոցա: Նոքա գլորեցան և անկան,
 իսկ մեք կանգնեցաք և ուղիղ եղեաք: Եւ որ բանիւս
 կանխաձայնեալ եղեն, եթէ՝ Տէր, ՚ի քաղաքի քում
 զպատկերս նոցա անարգեսցես. տեսաւ ստուգիւ ա
 ռաջի աչաց մերոց: Զի որք ըստ օրինակի սկայիցն ամ
 բարտաւանից աստուածամարտք գտան, այսպիսի ըն
 կալան կատարած կորստեան. իսկ որ ամայացեալն էր
 և անապատ և ՚ի մարդկանէ լքեալ, զայսպիսի վասն
 համբերութեան նորա առ Աստուած տեսանեմք զնո
 րա վախճան, զոր կանխաձայնէ Եսայիաս եթէ. Ուրախ
 լեր անապատ ծարաւի, ցնծացէ անապատն և ծաղ
 կեսցէ իբրև զշուշան: Ծաղկեսցէ և ցնծացէ անա
 պատն: Զօրացարուք ձեռք լքեալք և ծունկք կթու
 ցեալք, մխիթարեցարուք կարճամիտք սրտիւք, զօրա
 ցարուք և մի երկնչիք: Ահաւասիկ Աստուած մեր հա
 տուցանէ դատաստան և հատուցէ, ինքնին եկեսցէ
 և փրկեսցէ զմեզ: Զի ջուր բխեաց, ասէ, յանապա
 տի, և գետ ՚ի ծարաւուտ երկրի, և եղիցի անջուրն
 յաղտիւրս և աղբիւր ջուրց ՚ի ծարաւուտ երկրի: Եւ

որք երբեմն բանիւ աստուածածայնութիւնք էին, 'ի գիրս սուրբս յեռեալ կան. իսկ արդ նորին ոչ 'ի լուր միայն ականջաց, այլ արդեամբք և իրօք մեզ աւանդին: Զի անապատն այն անջուր և ծարաւուտ, այրին այն լքեալ և տառապեալ: զորոյ որպէս յանտառի փայտատօք կոտորեցին զդրունն, 'ի միասին փայտատօք և մրձավք կործանեցին զնա: Զորոյ զգիրս ապականեցին, և 'ի հուր այրեցին զսրբութիւնն Աստուծոյ. և պղծեցին յերկրի զխորան անուան նորա: Զոր կէտեցին զնա ամենայն անցաւորք ճանապարհի՝ քականալ զցանկ նորա. յորում և խող անտառի և երէվայրի արածեցաւ, որ և արդ սքանչելի զօրութեամբն 'Քրիստոսի, յորժամ կամեցաւ նա՝ ծաղկեցաւ որպէս զշուշան: Զի և յայնժամ 'ի կամաց ակնարկութենէ նորա, որպէս 'ի գթոյ խնամոց հօր խրատեալ լինէր. Զի զոր սիրէ Տէր խրատէ՝, տանջէ զամենայն որդի՝ զօր ընդունի: Եւ իբրեւ չափով, և որպէս ինչ պարտ էր տարաւ պատուհասին, գարձեալ 'ի վերուստ հրամայի նմա մոխիթարութիւն ուրախութեան, եթէ ծաղկեացի իբրեւ զշուշան, և բուրեցէ զհոտ քաղցրութեան իւրոյ առ ամենայն մարդիկ: Զի ջուր բխեաց, ասէ, յանապատի և վտակ՝ յաւազան միւսանգամ ծննդեան աստուածային փրկութեան: Եւ որ յառաջ քան սակաւ մի անապատն էր անջուր, այժմ՝ յաղտիւրս և 'ի ծարաւուտ երկրի բխեաց աղբիւր ջրոյ կենդանութեան: Զօրացան արդարեւ ձեռք յառաջագոյն լքեալք, և յայտնապէս վկայք են զօրութեան ձեռաց գործք մեծամեծք և երևելիք: Եւ որ երբեմն տկարք էին ծունկք և կթուցեալք, հաստատեալ արդ ընթանան ուղղութեամբ ընդ ճանապարհ աստուածգիտութեան, և 'ի փարախ ամենագութ հովուին դիմեալ փութան: Եւ եթէ որոց 'ի սպառնալեաց բռնաւորաց զարհուրեալ ընդարմացան ոգիքն, և ոչ զսոսա անգամ 'ի փրկական բժշկութենէն զրկէ ինչ բանս, այլ մարդասիրաբար քաղցրութեամբ և զսոսա խնամելով 'ի մոխիթարութիւն հրաւիրէ. եթէ՝ Մոխիթարեցարուք կարճամիտք սրտիւք, զօրացարուք և մի երկնիլք: Եւ զի նուրբ լսելեօք մտացն զկանխաձայն մարգարէութիւնս լուեալ մերս այս նորս Զօրաբաբել, և 'ի

միտ առեալ թէ որ վասն Սստուծոյ ամայացեալն էր
 և անապատացեալ 'ի սոսին պարտ էր վայելել 'ի միւ-
 թարութիւնս. որով և յետ դառն գերութեան և
 պղծութեան աւերածոյն՝ ոչ զանց արար եթող զկոր-
 ծան անկեալ դիակնացեալ շինուածս, այլ յառաջ
 քան զամենայն պաղատանօք և խնդրուածովք զՍս-
 տուած Հայր ողորմութեանց 'ի գթութիւն շարժէր,
 և զձեր հասարակաց համամտութիւն 'ի նոյն յորդո-
 րէր, և զոր կենսատուն է միայն մեռելոց՝ օգնական և
 գործակից ինքեան առեալ, յարոյց զանկեալն, սրբ-
 բեալ նախ զնա 'ի չարեացն և խնամարկեալ: Եւ հան-
 դերձ՝ ոչ որ 'ի վաղուց էր հնոտի արկեալ զնովաւ,
 այլ որ դարձեալ յաստուածային պատգամաց խրա-
 տեալ ուսանէր յայտնապէս թէ. Մեծ եղիցի փառք
 տանդ այդորիկ վերջինդ քան զառաջին: Առաւել
 յոյժ արդ ընդարձակագոյն չափեալ տեղի, արտաքոյ
 շուրջ որմով պարսպեաց, և ընդդէմ արկածից ամե-
 նայնի ցանկապատ զգուշաւոր կազմեաց: Անդաստակ
 մեծ և բարձր յարեւել կոյս ընդդէմ ճառագայթից
 արեւու ձգեաց, զի և նոցին որ արտաքոյ 'ի սրբավայր
 շրջապատէն հեռի կայցեն՝ տեսին ներքին պայծառ
 փայլեսցի, և զօտարաց հաւատոցս մերոց 'ի մուտն
 ձգելով զաչս, որպէս զի մի զանց ոք արարեալ զնովաւ
 անցանիցէ առանց ընդ միտ ածելոյ գլխատակ առաջ
 նոյ ամայի աւերածոյն և զայժմեան զգնանցելիս զար-
 մանագործութիւն: Ընդ որ հարեալ թերևս և զմիտ-
 սրն, ձգել զնա 'ի ներքս 'ի տեսութիւն այցելու-
 թեան՝ ակն ունէր: Եւ 'ի մտանել ուրուք 'ի ներքս,
 ոչ եթող անդէն անմաքուր և անլուայ ոտիւք 'ի սրբ-
 ութիւնս մերձենալ, այլ ընդ տաճարն և ընդ նախա-
 դրունան եթող տեղի ընդարձակ, զոր 'ի ձև քառան-
 կիւնի փակեալ՝ չորիւք առ 'ի շեղ կամարակապ ամե-
 նուստ 'ի վերայ սեանց ամբարձեալ սրահիւք զարդա-
 րեաց իսկ 'ի մէջ սեանց վանդակապատս գործեալ, 'ի
 չափաւոր և 'ի պատշաճ բարձրութիւն հանեալ կա-
 տարէր: Եւ զմիջնավայրն բաց եթող ընդ երկնիւք՝ 'ի
 ճառագայթից արեւու օդ լուսաւոր պայծառ փայլե-
 լով 'ի նմա: Աստանօր զնշանակն կանգնեաց սրբարար
 մաքրութեան. և աղբիւրս 'ի յետուստ կողմանէ տա-

ճարին շինեալ 'ի յորդել վտակին ջուր առատ այցելուաց տաճարին 'ի լուացումն մատակարարէր: Նախ զի 'ի սփոփանս էր այն եկաւորացն, միանգամայն և 'ի զարդ և 'ի վայելելութիւն ամենայնի. իսկ որոց դեռեւս նախնական հրահանգաց պէտս ունէին՝ վայելուչ և յարմարագոյն բնակութիւն շնորհէր: Եւ ընդ այս ամենայն տեսարանս անցեալ և ընդ բազում այլ ներքին անդատական և ընդ գաւիթս՝ 'ի մուտս տաճարին ածեալ կացուցանէր. և դարձեալ 'ի մի 'ի նոյն կողմն յարեւել կոյս երիս կազմէր դրունս. զորոց զմիջինն՝ բարձրութեամբ և լայնութեամբ բազմօք քան զընկերոն գերազանցել կամելով, պղնձապատ երկաթեաւ պնդէր, և բազմադիմի պէսպէս քանդակօք զարդարէր, որպէս դշտոյ 'ի միջի նաժշտաց իւրոց նազելով: Եւ իբրեւ այսպէս յամենայն կողմանց կամարակառ զաւթին անդատական յօրինէր տաճարին, բազում լուսամուտս 'ի վերայ կամարակապիցն, զի լոյս առատ 'ի վերուստ 'ի շէնն հեղուցուն՝ կազմէր, և զպատուհանսն պէսպէս փայտեայ ճարտարագործ մանր զարդու զարդարէր: Եւ զըուն իսկ տաճարն ճոխ և՛ մեծագին նիւթովք ամրապինդ գործէր, անժլատաբար առատութեամբ վարելով 'ի ծախս: Ամենեին աւելորդութուի ինձ արդ զերկայնութիւն և զլայնութիւն շինուածոյն նկարագրել, զպայծառ գեղեցկութիւնն և զանպատմելին մեծութիւն և լուսացայտ տեսիլ շինուածոյն, զերկնաբերձ բարձրութիւնն, յեցեալ 'ի բազմութիւն մեծագին մայրեաց լիբանանու, զորոց և ոչ առտուածային տառքն լռել խորոժեն. Յնժառոցն, տսէ, ծառքն Տեառն, և մայրքն լիբանանու զորս դռնակեցեր: Եւ զմ պիտոյ իցէ ինձ արդ զճանճարեղ և զճարտարարուեստ կարգաւորութենէ բովանդակ շինուածոյն, և զգեղոյ ուրոյն ուրոյն մատանցն մանրոսորտում առնել. ուր զի լու է աչաց վկայութիւն քան զլուր ականջաց: Եւ իբրեւ այսպէս կատարեաց զշինուած տաճարին, և աթոռս բարձրագահս 'ի պատիւ գահերիցանցն, և բադրոնակս ընդ բովանդակ տաճարն յօրինեալ կարդէր. ապա զարբութիւն սրբայ, զիորոն պատարագին 'ի միջի դնէր. և զի անմատոյց և անկոխ իցէ այս բազմաց, փայտեայ վանդակաւ ցան

կէր. ճարտարարուեստ մանր զարդու կերտեալ, մինչ
 'ի զարմացումն ածել զտեսողն: Այլ և ոչ զյատակս
 անգամ տաճարին անփոյթ առնել երեւցաւ, զոր և
 մարմարեայ վիմօք պաղպաղուն զարդարեաց, և 'ի
 ներքնոյն կազմութենէ անտի տաճարին դարձուցեալ
 զաչս և արտաքս, պատշգամս և դիւանս ընդարձակս
 և քաջարուեստս կառոյց, կցեալ յարեալ զայնոսիկ 'ի
 կողս տաճարին. յաւելեալ յայնս և դրունս որ հա-
 նէին 'ի մէջ տաճարին: Եւ որոց պէտս ունէին սրսկա-
 րանի և մաքրութեան ջուրցն սրբութեան և սրբոյ
 Հոգւոյն, և վասն նոցին Սողոմոնն այս մեր խաղաղա-
 սէր և տաճարիս Աստուծոյ շինող՝ դադարս և յարկս
 կազմեաց: Եի ոչ ևս բանք այնուհետեւ, այլ արդիւնք
 լինէին 'ի վերուստ ասացեալ կանխաձայնութիւնքն.
 զի եղև արդ ճշմարտութեան փառք տանս այսորիկ
 վերջնոյս առաւել քան զառաջնոյն: Եւ կարի իսկ յի-
 րաւունս, զի յորժամ հսկիւ նորա և տէր 'ի վերայնո-
 րա զանձն իւր եղեալ, և յետ չարչարանացն և մա-
 հուն, զաղքատին և զգձուձ մարմինն, զոր 'ի շնորհս
 նորա զգեցեալ էր՝ 'ի պայծառ և 'ի փառաւոր փո-
 խեաց կերպ, զվիրալիցն և զչարակոչկոձ՝ յապակա-
 նութենէ յանապականութիւն էած, նմանագոյնս
 արդեօք 'ի նորին իսկ յարդիւնս տնտեսութեան Փրբ-
 կչին և ինքն վայելէր: Քանզի յետ ընդունելոյ բազ-
 մօք լաւագոյն քան զայս 'ի նմանէ զաւետիս, և մեծաւ
 պէս փառս վերստին միւսանգամ ծննդեան, և յա-
 րութեան մարմնոց անապական, ընդ լուսաւոր պարս
 հրեշտակաց և յարքունիս իսկ Աստուծոյ 'ի վեր քան
 զկայանս երկնից՝ ընդ նմին իսկ ամենաբարերարին մե-
 լոյ Յիսուսի՝ Քրիստոսի և փրկչին յաւիտեանս վայել-
 ելոյ ցանկայր: Այլ սակայն յառաջիկայ յաւիտենիս՝
 որ երբեմն այրին էր և անապատ, արդ շնորհօք Տեառն
 պճնեալ ծաղկամբք, և եղև ճշմարտապէս որպէս
 շուշան, զոր օրինակ ասէ մարգարէն. Որ զհարսնա-
 կանն արկեալ զպատմուձան, և զպսակն վայելու-
 թեան եղեալ զգլխովն, խրատի յեսայեայ անցանել
 'ի պար, և հրձուալից գոհացողական ձայնիւ լսեմք
 երգել. Ծնծասցէ անձն իմ՝ 'ի Տէր, զի զգեցոյց ինձ
 հանդերձ փրկութեան և պատմուձան ուրախու-

Թեան, իբրև փեսայի եղ ինձ պսակ, և իբրև հարս զարդու զարդարեաց զիս: Եւ իբրև երկիր որ աճեցուցանէ զծաղիկս իւր, և իբրև պարտեզ որ բուսուցանէ զսերմանիս իւր, այնպէս ծագեսցէ Տէր զարդարութիւն իւր և զցնծութիւն առաջի ամենայն ազգաց: Զայսոսիկ երգելով պարէ նա ցնծութեամբ: Իսկ երկ նաւոր փեսայն նորա Յիսուս Քրիստոս բանն Աստուծոյ, զայս առնէ նմա պատասխանի, լուր նմին իսկ. Մի երկնչիցիս զի յամօթ արարին զքեզ, մի պատկառեսցիս զի նախատեցին զքեզ. զի զամօթն յաւիտեանից մոռացիս, և նախադինք այրութեան քո ոչ ևս յուշ լիցին քեզ: Ոչ եթէ իբրև զկին մի լքեալ տաբակուեալ կոչեաց զքեզ տէր, և ոչ իբրև զկին մի տեցեալ ՚ի մանկութենէ, այլ ասաց Աստուած, առ ժամանակ մի Թողի զքեզ, և ողորմութեամբ մեծաողորմեցայց քեզ: Առ փոքր մի սրտմտութեան դարձուցի զերեսս իմ ՚ի քէն. և ողորմութեամբ յաւիտեանից ողորմեցայց քեզ. ասաց որ փրկեացն զքեզ Տէր: Զարթիր, զարթիր, արի կաց, որ արբեր ՚ի ձեռանէ տեառն զբաժակն բարկութեան նորա, զբաժակն կողծանման, զբաժակն սրտմտութեան, զոր արբեր և Թափեցեր: Եւ ոչ դե էր որ մխիթարէր զքեզ յամենայն որդւոցն քոց զոր ծնար, և ոչ դե էր որ ձեռնտու լինէր քեզ յամենայն որդւոցն քոց զորս բարձրացուցեր: Ահաւաղիկ ՚ի բաց արարի ՚ի ձեռանէ քումօք զբաժակն կործանման, զբաժակն սրտմտութեան իմց և ոչ ևս յաւելցես ըմպել զնա. Եւ տաց զնա ՚ի ձեռ մխասակարացն քոց, և ՚ի ձեռս այնոցիկ որ տարապեցուցինն զքեզ, որք ասէին ցանձն քո՝ խոնարհեաց Թող անց: Զարթիր զարթիր, զգեցիր զգորութիւն քո, և զգեցիր զփառս քո: Թօթափեա զփռչիզ, յոտն կաց և նիստ. լոյծ զկապանս պարանոցի քո: Ամբարձ շուրջ զքե զաչս քո և տես ժողովեալ զորդիս քո, զի ահաւաղիկ ժողովեցան և եկին առ քեզ: Կենդանի եմ ես, ասէ Տէր, զի զամենեւին զնոսա իբրև զպատմութեան զգեցցիս, և արկցես զնոսա զքե իբրև զբարհարսին: Զի աւերակքն և ապականեալքն կործանեալքն քո՝ արդ նեղեցին ՚ի բնակչացն իւրեանց, և հեռացին ՚ի քէն՝ որ կլանէինն զքեզ: Զի ասացին

յականջս քո որդիքն քո զորս կորուսեր, նեղ է մեզ տեղիս, ընդարձակեա մեզ զի բնակեցողքս Եւ ասաւ ցես 'ի սրտի քում: Ո՞ ծնաւ ինձ զսոսա, զի ես անզաւակ և այրի էի, պանդուխտ և արգելական, և զսոսա ինձ ո՞ սնոյց, զի ես միայն մնացեալ էի, և սղբա ուր էին: Զայս Եսայիաս կանուխ գուշակեաց. և այսորիկ յաստուածեղէն տառն 'ի վաղուց անտի ժամանակաց զմէնջ է աւանդեալ, զորոց պարտ էր ուր ուրեմն զստուգութիւնն յարդեանց անտի իրաց ընդունել: Այլ զի զայսօրինակ փեսային՝ բանին Աստուծոյ առ Հարմն իւր մաքուր առ սուրբ եկեղեցին առձայնեալ, նմանադոյնս նոյն Հարմնածուն, զամայացեալն և կործանանկեալ և զանյոյսն 'ի մարդկանէ՝ Հասարակաց մեր աղօթիւք, զձեռս սատարութեան ձերոյ 'ի նա կարկառելով՝ հրամանաւ ակնարկութեան Աստուծոյ ամենաթագաւորին, և յայտնութեամբ զօրութեան Բիսուսի Քրիստոսի՝ յարուցեալ կանգնեաց զնա: Եւ այսպէս ապա զյարուցեալն, յօրինեալ կազմեաց, զորօրինակ 'ի սուրբ պատգամս իւր տուեալ էր զնկարագիր: Եւ այս զարմանք մեծ, և 'ի վեր քան զամենայն սքանչելիս, մանաւանդ որ առ աջօք միայն զերեւոյթն նկատիցեն: Եւ սակայն սքանչելիք սքանչելեաց, եթէ զսկզբնատիսն և զնոցին նախագաղափար պատկերողութիւնը և զաստուածավայելուչ օրինակ՝ զաստուածային ասեմ և զբանաւոր նորոգութիւն հոգւոց մերոց նկատիցեմք: Զոր նոյն ինքն Որդին Աստուծոյ 'ի պատկեր իւր արարեալ, և յամենայնի յաստուածանմանութիւն անդ պարգեզքն Հոգւոյն վերառեալ, զանապտկանն զնութիւն, զանմարմինն, զբանաւոր, յամենայն երկրաւորաց աստի և 'ի նիւթականաց ազատն և զիմացական և զմտաւոր էութիւնն, միանգաւ մայն և զառաջինն զնա 'ի չգոյէ 'ի գոյութիւն ածելով՝ հարմն մաքուր և տաճար սուրբ ինքեան և Հօր իւրում պատրաստեաց, զոր և ինքնին յայտնապէս քարոզէ ասելով. Բնակեցայց 'ի նոսա և շրջեցայց, և եղէց նոցա Աստուած, և նոքա եղիցին իմ ժողովուրդ: Եւ այսպիսի իսկ էր կատարեալ և մաքուր հոգին, որ 'ի սկզբանէ այնպէս հաստեցաւ, զի երկնաւոր բանին պատկերակից իցէ և կերպարանակից: Այլ իբրեւ մա-

խանօք և նախանձու չարասէր բանասարկուին ինքնօրէն ընտրեաց զհետ գնալ չար ցանկութեանցն և սիրեաց զանօրէնութիւն. հեռացեալ նորա յԱստուծոյ և ան տերունչ ամայացեալ, դիւրագաւ այնուհետեւ և դիւր որսալի գտաւ նենգուպատիր դարանաց այնորիկ՝ որ 'ի բազմաց հետէ խեռայր ընդ նա: Այսպէս ուրեմն որդայթադիր մեքենայիւք աներեւոյթ և իմանալի պատերազմողաց հարեալ նորա և անկաւ 'ի կործա. նումն անհնարին, ոչ մնալով քար 'ի քարի վերայ, այլ 'ի սպառ գիթաւալ յերկիր կործանեալ, և 'ի բնա իսկ յաստուածեղէն հանձարոյ իմաստութեանէ զըրկեալ: Եւ զանկեալն զայն՝ որ 'ի պատկեր Աստուծոյ արարաւ, ապականեաց՝ ոչ խող անտառի որ մեզն երեւի երբեմն, այլ կորուսիչն այն և ապականարար չարագեւ, և գաղանք վայրենիք մտաւորք, որք չար չար ցանկութեամբ իբրեւ այրեցելովք գործեալ հր. ձիգ՝ նետիւք չարութեան իւրեանց, և 'ի հուր այրեցին զըրբութիւն Տեառն, և պղծեցին յերկրի զե. րան անուան նորա: Եւ այսպէս ընդ փլատակաւ հռ. զակուտիցն թաղեալ զեղկելին, անյոյս զնա գործէին յամենայն փրկութենէ: Այլ խնամատար նմին փրկականն բան և ճառագայթ Հօր յետ լուծանելոյ նորա զարժանաւոր պատիժ պատուհասի, յանցանալն՝ մարդասէր ողորմութեան Հօրն գթութեան անսալով՝ դարձեալ վերստին ընկալեալ զնա և յանձանձեր: Եւ զբարձագահ պետաց աշխարհի, զինքնակալաց հաւ. նեցուցեալ զմիտս, 'ի ձեռն նոցին աստուածասիրացն մաքրեալ սրբէր զտիեզերս համօրէն յամբարշտացն այնոցիկ յեղեռնաւոր մարդկանէ, և յատելեաց ան. տի Աստուծոյ 'ի մարդախողջ բռնաւորաց: Ապա ըւ. բարեկամս իւր զարս առաքինիս, 'ի բազմաց անտի մշտնջենաւոր նուիրեալս նմա քահանայութեամբ, և 'ի ձմերուռն անդ չարեացն ընդ հովանեաւ նորա ծած. կեալ՝ յերեան և 'ի լոյս հանէր, և Հոգւոյն մեծա. շնորհ պարգեօք արժանապէս պատուեալ զնոսա՝ 'ի նոցուն իսկ ձեռս սակաւ մի յառաջ զաղտեղեալ հռ. գիս յամենայն նիւթոց խոհերից և 'ի շեղմակոյտ ա.ւերակաց՝ 'ի հրամանաց անտի ամբարշտաց կուտելոյ 'ի վերայ, իբրեւ բրջաւ և բահիւ կշտամբիչ և կծանա.

դական բանիւ վարդապետութեան հաւատոց սրբեալ մաքրեաց: Եւ յորժամ պայծառ և լուսաւորս յարդարեաց զկայան և զտեղի մտաց ձերոց ամենեցուն, յայնժամ ապա իմաստնագունին և աստուածասիրի առաջնորդին յանձն արար զայն, որ որպէս յայլս ամենայն հանձարեղ և մեծախորհուրդ հանդիպեալ, նոյն և բարւոք 'ի ճանաչումն ոգւոց վիճակեալ, և յուղիղ դատումն մտաց, որ յառաջնմէ անտի օրէն, որպէս կարգ բանիս է ասել, մինչև ցայսօր ժամանակի ոչ դադարեաց երբեք 'ի շինելոյ, է զի ոսկի պայծառ, է զի արծաթ ընտիր և մաքուր, ազգի ազգի ականս պատուականս, յամենեօին 'ի ձեզ յարմարելով, որպէս զի արդեամբք 'ի գլուխ հանեալ լցցէ դարձեալ 'ի ձեզ զսրբազան և զխորհրդական մարգարեութիւն որ ունի օրինակ զայս. Ահաւասիկ պատրաստեալ եմ կարկեհան զքարինս քո, և զհիմունս քո շափիղայ. և կանգնեցից զաշտարակս քո յասպիս, և զդրունս քո յալանց վանեայց. և ածից շուրջ զքե կարիսպ յընտիր ընտիր ականց պատուականաց, և զամենայն որդիս քո խրատեալս Աստուծոյ. և 'ի բազում խաղաղութեան մանկունք քո, և արդարութեամբ շինեսցիր: Արդարութեամբ արդ շինելով, յիրաւի զատուցանէ ուրոյն զզօրութիւնս հասարակաց ժողովրդեան. զկէսս արտաքուստ միայն պարսպելով՝ անխոտոր հաւատովք ամրացուցանէ. և այսպիսեաց մեծ է բազմութիւն, որոց լաւագունի շինութեան չկարելով տանել՝ թոյլ տայ նոցա զմուտն 'ի տաճարն, պատուիրելով պաշտօնէիցն կալ արտաքոյ առ դրունսն, և առաջնորդել մտանելեացն՝ զի մի խառն 'ի խուռն ընդ նախադրունսն ընկալեալ լինիցին: Եւ զայլս առ առաջնովք սեամբք, որ արտաքոյ շուրջ զգաութիւն են կանգնեալ՝ զետեղէ, 'ի նախկին պատուարս և 'ի փակ չորից աւետարանչացն զնոսա դասելով: Եւ զմանս շուրջ զտաճարան երկուստեք 'ի կողս նորա շարէ, զի դեռևս անկնունք են և երախայք՝ յաճումն և յառաջատումն կարգեալք. սակայն ոչ ամենեին 'ի բացեայ և հեռի 'ի խորհրդական աստուածատեսութենէ հաւատացելոցն անջատեալք⁵: Եւ 'ի սոցանէ աստուածային մկրտութեամբն մաքրեալս և զտեալս որպէս զօսկի՝ ընկա-

լեալ, զոմանս իբրև զսիւնս ընտիրս 'ի տեսանել, 'ի ներքին խորհրդական վարդապետութենէ անտի սուրբ գրոց ամրապնդեալ հաստատէ, և զկէսս իբրև զլուսամուսս առնու 'ի պայծառութիւն տաճարին. և ըզբովանդակ տունն տէրունի միով ընդարձակ անդաստակաւ միայն, այն է միոյն Աստուծոյ փառաբանութեամբ զարդարէ. Քրիստոսի և Հոգւոյն սրբոյ երկուստեք հայրականաւն իշխանութեամբ զերկրորդական ճառագայթս լուսոյ ցոլացուցանելով⁶։ Դարձեալ ընդ ողջոյն տաճարն լի հոծ և ազգի ազգի լուսաւոր և յայտնի նշանակս հաւատոցս ճշմարտութեան հաւատ տեաւ ցուցանէ։ Յամենայնի և ամենայն ուրեք կենդանիս, հաստատուն և ամրապինդ վէմս հոգւոց ընտրելով, զընդարձակ տուն տաճարին, յամենեցունց յայսցանէ կազմեաց պայծառ և լի լուսով համակ 'ի ներքոյ և արտաքոյ. զի ոչ միայն ոգիք նոցա և մարդ, այլ և մարմինք նոցին անարատ սրբութեամբ և զգոն ցածութեամբ բազմածաղիկ զարդու պճնեալ փայլեցին։ Են են 'ի տաճարիս և գահոյք և աթոռք և բազմոցք՝ որոց ոչ գոյ թիւ, յամենեսին 'ի նոսա պարզեք Հոգւոյն սրբոյ հանգուցեալ, որպէս երբեմն երեւցաւ 'ի սուրբ առաքեալսն, յորս լեզուք իբրև 'ի հրոյ բաժանեալ և հանգեան 'ի վերայ միոյ միոյ 'ի նոցանէ. այլ յամենեսին 'ի նոսա 'ի գլխաւորն և յիշխանականն բազմի ինքնին Քրիստոս. իսկ որ երկրորդական ունին կարգս, ըստ համեմատութեան որպիսի ինչ որ կարէ զօրութեամբն Քրիստոսի զպարզևս Հոգւոյն ընդունել, են և աթոռք հրեշտակաց և հոգիք ոմանց, որոց դաստիարակութիւն և պահպանութիւն իւրաքանչիւր նոցա են աւանդեալ։ Իսկ և մեծն և շքեղ և միակ խորանն սրբութեան զինչ այլ իցէ, եթէ ոչ հաւսարակաց մեծի քահանային յստակութիւն հոգւոյն, սրբութիւն սրբոց. որում աւրնութեք կացեալ յաջակողմն մեծն և հանուրց ամենից քահանայապետ՝ ինքն Յիսուս Քրիստոս Միածինն Հօր, որ զանուշահոտ բուրմունս ինկոց և զանարիւն և զաննիւթականն զհազօթից՝ զուարթահայեաց և բազկատարած յամենեցուն ընդունելով՝ և երկնաւոր Հօրն և բոլորից Աստուծոյ վերառաքէ. նախ ինքն արժանաւոր երկրորդա-

գութեամբ, և վայելչական հայրենի մեծութեամբ տանելով նմին պաշտօն, ապա զերեսս նորա ազաչելով՝ զի քաւիչ լիցի ամենեցուն մեզ, և հաշտ հանապազորդ ընդ մեզ: Այսպիսի է հրաշակերտն այն տաճար, զոր ընդ ամենայն տիեզերս՝ որ ՚ի ներքոյ արեգականս, մեծ արարչագործն ամենայնի՝ բանն կառուցեալ կանգնեաց, և զայն խորանացն գերակայից քան զերկնային կամար՝ ՚ի պատկեր իմանալի և ՚ի նմանութիւն յօրինելով: Որպէս զի յամենայն արարածական բնութենէս և բանաւորացս աստի երկրաւորաց փառաւորեալ պաշտեսցի Հայրն նորա: Եւ զերկնայինն գաւառ և զնմանութիւն որոց անդ, զվերինն Երուսաղէմ և զՍիոն լեառն, զերկնաւորն և զգերաշխարհիկ քաղաքն Աստուծոյ կենդանեաց, ուր բիւրաւորաց հրեշտակաց են բանակք և եկեղեցին անդրանկաց գրեւոց յերկինս՝ անձառելի և քան զմիտս ՚ի վեր աստուածաբանութեամբ զարարողն նորա և զամենիշխանն պատուելով, զոր ոչ ոք ՚ի մահկանացուաց ըստ արժանւոյն յիշատակել կարող է. Զի ալն ոչ ետես և ունին ոչ լուաւ և ՚ի սիրտ մարդոյ ոչ անկաւ, զոր պատրաստեաց Աստուած սիրելեաց իւրոց: Որոց արժանաւոր գտեալ մարդիկս հանդերձ որդւովք և կանամբք, մեծամեծք և փոքունք ամենեքեան միահամուռ ՚ի մի շունչ և մի հոգի ոչ դանդաղեսցուք խոստովան լինել զպատճառս և զաղբիւրս ամենայն բարեացս այսոցիկ, և վերաձայնեալ օրհնել զնա. Ո քաւէ զմեզս և բժշկէ զամենայն հիւանդութիւնս մեր: Ո փրկէ յապականութենէ զկեանս մեր, և պահէ զմեզ ողորմութեամբ և գթութեամբ: Ո ընու ՚ի բարութենէ զցանկութիւն մեր: Որ ոչ ըստ մեղաց մերոց արար մեզ, և ոչ ըստ անօրէնութեան մերում հատոյց մեզ: Այլ որչափ հեռի են արեւելք յարեւմտից, այնպէս հեռի արար ՚ի մէնջ զանօրէնութիւնս մեր: Որպէս գթայ հայր ՚ի վերայ որդւոց իւրոց, այնպէս գթացաւ Տէր յերկիւղածս իւր: Զայսոսիկ արդ այժմ և յաւիտեանս ժամանակաց զմտաւ ածելով՝ զառաջիկայ աշխարհախումբ տօնիս և զզուարթ և զպայծառ աւուրս զպատճառն և զհանդիսադիր, զտիւ և զգիշեր և զամենայն ժամանակս, զի այսպէս ասացից, յորում շին-

չեմք զշունչ կենդանի՝ կալցուք առաջի մտաց մերոց, և յամենայն անձնէ, յամենայն մտաց և յամենայն զօրութենէ մերմէ զնա սիրեցուք և զնա պաշտեցուք: Իւ արդ յարուցեալ կամակար յօժարութեամբ և մեծաձայն կարողասցուք պաշտամանօք, զի ՚ի փառախա այս իւր մինչև ՚ի վախճան ժողովեալ զմեզ և փրկեցէ, և նովաւ հաստատեցէ յանհատ և յանկատարած յաւիտեանս զխաղաղութիւն ՚ի Քրիստոս Յիսուս ՚ի փրկիչն մեր, որով փառք նմին Հօր յամենայն յաւիտեանս յաւիտենից. ամէն:

ԳԼՈՒԽ Ե.

Պատձեն քաղաւորական օրինաց:

Աղէ՛ այժմարդ զարքունի օրինադրութեանցն կատանդիանու և Լիկիանոսի զթարգմանութիւնն՝ ՚ի հռովմէականէն յեղեալ ՚ի Յոյն բարբառ դիցուք աստէն:

Պատճէն թագաւորական օրինադրութեանցն ՚ի հռովմէական բարբառոյն թարգմանելոյ ՚ի մերս:

Ի կանուխ ժամանակաց հետէ այսպիսի ինչ խորհուրդ ՚ի մտի ունելով մեր՝ եթէ չէ արժան զլանալ զկրօնից զազատութիւն, այլ շնորհել մանաւանդ իւրաքանչիւր իշխանութիւն ՚ի վերայ կամաց իւրոց և խորհրդոց, ընտրել իւր զոր և կամիցի պաշտել, հրաման տուաք՝ որպէս այլոց ամենեցուն, նոյն և քրիստոնէից պահել զօրէնս դենին իւրեանց և պաշտաման: Այլ զի ՚ի հրովարտակիս բազում և ազգի ազգի աղանդք էին խառն ՚ի խուռն՝ որոց շնորհեցաւ իշխանութիւն ազատութեան անխտիր, որով և ոչ յետ բազմաց դէպ եղև կիսոց յայնցանէ վրէպ ՚ի պահպանութենէ շնորհաց աստի գտանել, վասն որոյ իբրև յաջողեաց մեզ և եկաք մեք՝ կոստանդիանոս Աւգոստոս և Լիկիանոս Աւգոստոս՝ ՚ի Մեղիովան, և զոր փ-

անգամ օգտակարն էր և կարևոր պետութեանս խնամով քննեալ, ընդ բազում ինչ իրս՝ զոր պիտանացու ծանեաք հասարակաց ամենեցուն, ընդ առաջինս մանաւանդ հրամայեցաք կարգել զայն՝ որք ՚ի պաշտօն աստուածային և ՚ի բարեպաշտութիւն հայիցին։ Այս է զի իշխանութիւն իցէ քրիստոնէից որպէս և այլոց ամենեցուն՝ ազատօրէն հպատակել կրօնիցն զոր և ընտրեցին, զի որ աստուածայինն է և երկնաւոր պաշտօն, մեզ և այնոցիկ որ ընդ մերով են իշխանութեամբ քաւիչ լիցի։ Զխորհուրդս զայս մեր ուղղութեամբ մտաց արդ և քաջ կշռելով հրաման տուաք, զի մի ումեք իցէ ամենեկին այսուհետեւ իշխանութիւն նեղել զքրիստոնեայս վարելոյ ըստ կրօնից իւրեանց, կամ նորոգ ընտրելոյ զայն ճանապարհ, և ՚ի նմին զգուշանալոյ։ Այլ զի իշխան իցէ ամենայն ոք պատկառ կալ կրօնիցն զոր պատշաճ և ՚ի ճահ ինքեան դատիցի, որպէս զի աստուածայինն այն՝ սատար և ձեռնտու իցէ Գովելի ջանից մերոց և մարդասէր փութոյ խնամակալութեան։ Ըստ այսմ ապա գրով հրաման տուաք, թէ այս այսպէս հաճոյ եղև մեզ, եթէ բաց յաղանդոց անտի, որ ինչ յառաջին գիրս մեր առ քո հաւատարմութիւնդ զքրիստոնէից էր բովանդակեալ, և որ խիստն էր ամենեկին ՚ի նոսա և ՚ի մերոյս հեղութենէ օտար թուէր, այն ամենայն ՚ի բաց ջրնջեսցի, և ազատաբար արդ և անխոտոր ամենայն ոք ըստ ընտրոյ իւրոյ զգուշացի քրիստոնէական բնիկ պաշտամանն անխափան։ Զոր և քումդ մտադիւր խնամոյ քաջայայտ լինել պատուիրեմք, զի գիտակ իցես, եթէ ազատ և բացարձակ տուեալ է ՚ի մէնջ իշխանութիւն քրիստոնէիցդ ՚ի կատարումն իւրեանց դեմին և պաշտաման։ Եւ զի արձակաբար շնորհեցաւ նոցա ՚ի մէնջ, խելամուտ իցէ քաջութիւնդ, զի և որոց կամիցին բաժանորդ օրինաց նոցին լինել, համարձակ իցէ։ Զի այս իսկ է յայտնապէս ըմբռն և ՚ի դէպ մերոց ժամանակաց, եթէ այր այր իշխան իցէ իւրոց կամաց ընտրել և պաշտել զոր և ախորժէն։ Եւ այս տուաւ ՚ի մէնջ պատուէր, զի մի պատուով իւրք և պաշտամամբ նուազել թուիցիմք։ Եւ զայս մանաւանդ ՚ի դէմն քրիստոնէից հրամայեմք, զի զտեղիս նոցուն,

յորս երբեմն սովոր էին ժողովել, վաճառորդ այլազգիսն սահմանեալ էր 'ի վաղ ժամանակս 'ի հրովարտակս մեր երբեմն տուեալս քումք քաջութեան, արդեթէ յարքունիս իցեն գրաւեալ, կամ յայլմէ ումեքէ գնոյ աւեալ կարծիցին, առանց արծաթոյ և յաւելուածոյ ինչ գնոյ դարձուցեն անյապաղ և անպատճառ 'ի տեարս նոցին 'ի քրիստոնեայս. և եթէ 'ի պարգևի մասին որ իցէ ընկալեալ զայնոսիկ, նոյնպէս վաղ վաղակի առ նոյն քրիստոնեայս յանձն արասցեն: Իսկ որ 'ի գնոյ առեալ իցեն կամ 'ի պարգև և խնդրեսցեն ինչ փոխանակաւ 'ի մերոյս մարդասէր գթութենէ, առ գաւառակալ դատաւորս երթիցեն, և 'ի մերոյս քաղցրութենէ իրաւունք եղիցին նոցա: Եւ այս քոյ փոյթ և հոգ իցէ, զի անյապաղ յրնկերութիւն ժողովոյ քրիստոնէից դարձուցին ստացուածք: Եւ եթէ քան զայս տեղիս, ուր ժողովարանք էին նոցա, ցուցեն քրիստոնեայք ունել երբեմն և զայլ տեղիս 'ի ստացուածս հասարակաց նոցին ընկերութեան, և ոչ սոսկականի ուրուք ինչք, ըստ օրինացս՝ զոր կանխեալ եղաք, հրամայեսցեն առանց երկմտելոյ ամենեկին 'ի նոյն ընկերութիւն նոցա կամ ժողովոյն դարձուցանել, պահելով սակայն զիրաւունս նոցին, որպէս ասալ ցաքս՝ ոյք առանց արծաթոյ հանեն 'ի ձեռանէ զստացուածսն, զի 'ի մերմէ գթութենէ ակն կալցին զփոխանակ տուծի մնասուն: Եւ զի վաղվաղակի 'ի գլուխ հանցի հրամանս 'ի շնորհս ընկերութեան քրիստոնէիցդ, քոյին ջանից պարտք իցեն, և զի մի պակասեցի 'ի մերմէս քաղցրութենէ հոգ և խնամ 'ի նպատակ հասարակաց խաղաղութեան: Եւ սովաւ, որպէս ասալ ցաքս, յառ Աստուծոյ օգնականութիւն առ մեզ, զորոյ 'ի բազում ինչ դէպս զփորձ առաք, հանապազորդ, ընդ մեզ անյեղլի կացցէ մնասցէ: Եւ զի մերոյս մարդասէր օրինադրութեանս սահման ամենեցուն յայտնի իցէ, արասցեն զի ամենայն ուրեք դիցէ 'ի գիտութիւն հասարակաց մերս հրովարտակ, և զի մարդասէր օրինադրութիւնս ոչ ումեք զանխուլ կացցէ:

Եւ այլ պատճէն արբունի օրինադրութեան, զոր 'ի շնորհս կաթողիկէ եկեղեցւոյն միայն պարտաւ երեւի:

Մերոյսպատուական Անուլինեայ խնդալ:

Այսպիսի իմն հանգամանք են մերոց բարեսէր կամաց, զի ոչ տաղտուկ միայն իցէ մեզ տեսանել զիրաւունս այլոյ բռնազօսեալ, այլ և փութալ հատուցանել զայն, մերս պատուական Անուլինէ: Վասն որոյ կամք են մեզ, զի յընդունելոյ զնամականիս զայս մեր, եթէ ինչ մի 'ի հաւատացելոց անտի կաթողիկէ եկեղեցւոյն 'ի քաղաքս և յայլ տեղիս՝ փոխանցեալ յայլ իցէ, և արդ եթէ 'ի քաղաքայնոց իցէ առեալ և եթէ յայլոց, փութացիս դարձուցանել յեկեղեցիս նոցա. վասն որոյ հաճոյ է մեզ, զի այն ամենայն՝ որ միանգամ եկեղեցեացն այնոցիկ իցեն ստացուածք՝ յիրաւունս նոցին դարձցին վերստին: Եւ զի քաջ խելաւորս իցէ պատուականութիւնդ քո, եթէ այս մերս պատուէր հրամանի ամենեցուն քաջայայտ իցէ, փոյթկալցես եթէ անդք իցեն և եթէ շէնք, և կամ այլ ինչ ստացուած եկեղեցեացն այնոցիկ՝ զայն ամենայն վաղվաղակի առ նոսա դարձուցանել: Որով հրամանիս մերոյ փութալն հնազանդութիւնդ յայտնի լիցի:

Ողջ լեր պատուականդ և ցանկալիդ մեր Անուլինէ:

Պատճէն թղթոյ ինքնակալին Կոստանդիանոսի, ուրով պատուէր տայ գումարել ժողով եպիսկոպոսաց 'ի Հռովմ'ի միութիւն և 'ի միաբանութիւն եկեղեցեաց:

Կոստանդիանոս Աւգոստոս Միլիտադեայ եպիսկոպոսի քաղաքին Հռովմայ և Մարկոսի ¹:

Եւ զի այս օրինակ քարտէսք 'ի քաջափայլ առնէն Անուլինեայ 'ի փոխանակէ բղեշխին Ափրիկոյ առաքեցան առ իս բազումք, յորս զԵկեղիւնեայ կարթագինեցւոց քաղաքին եպիսկոպոսէն պէսպէս ամբաստանութիւնք էին յերեսաց եպիսկոպոսակցացն նորա ոմանց յԱփրիկէ եղելոց: Եւ զի ծանր թուի ինձ, զի 'ի գաւառսն յայնոսիկ, զորս աստուածային խնամակալութիւնն կամակար յօժարութեամբ նորա 'ի ձեռս իմ յանձն արար. յորս բազմութիւն ժողովրդ-

գոց է, և ամբողջ մարդկան հերձեալ երկպառակութեամբ 'ի վատթարն դիմէ, և եպիսկոպոսունք անմիաբան են յիւրեանս. վասն որոյ հաճոյ եղև ինձ զի նոյն ինքն Կեկիլիւանոս 'ի միասին ընդ տասանց եպիսկոպոսացն, որք ամբաստան լինել զնմանէ թուին, առեալ ընդ իւր այլ ևս տասն եպիսկոպոսս, զորս և կարեորս համարեսցի իւրում դատին՝ նաւեսցէ 'ի Հռովմ, և անդ յանդիման ձեր և յանդիման Հռետիկեայ, Մատերնոսի և Մարինեայ պաշտօնակցացդ, որոց՝ վասն այտորիկ հրաման ետու գալ 'ի Հռովմ, մարթաօջիք լսել ըստ պատշաճի օրինաց սրբութեան, զոր քաջ գիտէք: Եւ զի կարող իցէք զայսցանէ լի կատարեալ առնուլ ծանօթութիւն, զօրինակ քարտիսացն առաքելոց առ իս յԱնուլինեայ ընդ թուղթս իմ ետու տա նել առ նախ յիշատակեալ պաշտօնակիցս քո: Զորոն թերցեալ ձերդ խոհականութիւն, կշռեսցէ քաջ թէ որպէս պարտ իցէ խնամով քննել զյառաջարկեալ դատս, և ըստ օրինաց սահմանելոց վճարել: Եւ զի 'ի ձերոյին փութոյ խնամոյ չէ ինչ զանխուլ, թէ որպիսի մեծարանս յարգանաց ունիմ ես առ կաթողիկէ սուրբ եկեղեցին, զի ոչ բնաւ ուրեք հերձուած կամ երկպառակութիւն կամիմ թողուլ 'ի ձեզ: Աստուածութիւն մեծին Աստուծոյ յամայր ամս պահեսցէ զձեզ, պատուելիդ մեծարոյ:

Եւ այլ թուղթ Կոստանդիանու ինքնակալին, որով պատուիրէ և այլ ժողով եպիսկոպոսաց առնել, զի բարձցի 'ի սպառ 'ի միջոյ ամենայն երկպառակութիւն եպիսկոպոսաց:

Կոստանդիանոս Աւգոստոս առ Քրեատոս եպիսկոպոս Սիրակուսացւոց.

Եւ զի կանխեալ արդ ոմանց թիւր և վատթար խորհրդով՝ 'ի կրօնից սրբութենէ և յերկնաւոր առաքինութենէ և 'ի կաթողիկէ եկեղեցւոյ հաւանութենէն օտարանալ սկսան, զառաջս առնուլ խորհելով մեր այսօրինակ նոցին դժտութեանց, սահմանեցի զի զոմանս յեպիսկոպոսաց առաքելով 'ի Դաղդիոյ, և Կո.

չելով զայնոսիկ յԱփրիկեայ, որք երկպառակեալ յիւրեանս և յամառ պնդութեամբ մաքառին ընդ իրեարս, 'ի ներկայութեան յանդիման եպիսկոպոսին Հռովմայ առաջի արասցեն զինդիրս իւրեանց որպէս և գիտեն, և հասարակաց խորհրդով խնամով քննեալ և ուղղեացեն զայդոսիկ: Այլ զի որպէս 'ի դէպ է կարծել, ապախտ առնելով ոմանց զփրկութիւն իւրեանց և ըզպարտուպատշաճ մեծարանս կրօնից սրբութեան, ոչ դադարեն հանապազորդել զհեռ ատելութեան իւրեանց, ոչ կամելով անսալ վճռոյն տուելոյ, զոր որոշեալ սակաւուց ոմանց եպիսկոպոսաց, և առանց նախ առնելոյ ճշդիւ վկարեւոր քննութիւն՝ փութացան վաղ վաղակի տալ զսաստիկ վճիռ դատապարտութեան: Որով և դէպ եղև, զի որոց պարտ էր միախորհուրդ և միասիրտ եղբայրական ունել հաւանութիւն յիւրեանս, անպատեհ օրինակաւ և հեռիւ ատելութեամբ մեկնեցան զատուցան յիրերաց, և մարդկան՝ որք օտար են 'ի կրօնից սրբութեան մերոյ, պատճառս ետուն ծաղու և հենգնութեան: Վասն որոյ պարտ անձին համարեցայ փոյթ խնամոյ ունել, զի որ յետ վճռոյն տուելոյ հարկ էր ինքնին վախճան տալ խնդրոյն, բազմաց արդ մանաւանդ 'ի մի գալով հաւանութիւն, բարւոք ևս աւարտ առնուցու: Եւ յայս սակաւ հա 'ի յովով և 'ի բազմութիւ վայրաց հրաման ետու գալ ժողովել բազմութեան եպիսկոպոսաց 'ի քաղաքն Ալեքլատ՝ 'ի կաղանդս Օգոստոսի. և քեզ իսկ արժան համարեցայ գրել զի 'ի Լատրոնիանեայ քաջափայլ համարակալ իշխանէն Սիկիլիոյ առեալ հասարակաց անդրուվարս, և յաւելեալ 'ի քեզ զերկուս ևս յերկրորդ կարգէ անտի աթոռոցն⁸, զորս և դատեսցես ընտրելիս, և զերիս մանկունս սպասաւորս ճանապարհին, 'ի նմին աւուր հասանիցէք 'ի սահմանեալ տեղին: Որպէս զի 'ի ձեռն խոհականութեանդ քոյ, և միաբան միաշունչ հաւանութեամբ այլոց, և միախորհուրդ փութով գփտութիւնս այս՝ որ մինչև ցայժմ չարաչար և ամօթալի ճանապարհաւ երկարեալ տեւեաց, լուեալ ամենեցուն նոցա որք ցարդ բաժանեալ են յիրերաց, որոց և միանգամ անդ 'ի ժողով գալ հրամայեցաք՝ մարթիցի որ ինչ 'ի շահ օգտի է կրօ-

նիցս, հաւատոյ և եղբայրական միաբանութեան՝ ուր ուրեմն գտնեալ դառնալ և ուղղել: Աստուած ամենաւկալ պահեսցէ զքեզ զամս բազումս քաջառողջս:

ԳԼՈՒԽ Զ.

Միասն իրացն որ անկն էր քրիստոնէից:

Պատճէն հրովարտակին Կոստանդիանու ինքնաւարին որով պարգեւատուր լինի եկեղեցեաց:

Կոստանդիանոս Աւգոստոս առ Կեկիլիանոս եպիսկոպոս Կարթագինեցւոց:

Եւ զի որովհետեւ հաճոյ եղև մեզ ընդ ամենայն գաւառս որպէս և ընդ Ափրիկէ և ընդ Նումիդիա և ընդ Մաւրիտանիա պաշտօնէից ոմանց սուրբ և հարազատ կաթողիկէ կրօնիցս տալ ինչ ուձիկ կարևոր, վասն որոյ ետու առաքել գիր առ Հուրսոս մեծանուն համալրակալ իշխան Ափրիկեայ, և ծանուցի նմա զի հատուցէ քումք խոհականութեան անյապաղ երիս հազարս փողս դրամոց: Զոր իբրև ընկալցիս զկշիռ արծաթոյդ, փոյթ կալցես բաշխել զայն յայնոսիկ՝ զորս կանխեցի նշանակեցի, ըստ ցուցակի անուանցն տուելոյ քեզ ՚ի Հոշիոսէ: Իսկ եթէ դէպ ուրեք լինիցի և տեսցես, զի ըստ բարեսէր խնամոց կամաց իմոց առ ձեզ առ ամենեսին՝ պակասէ ինչ մի, ընդ կարևոր պարտս քեզ գրեսցես՝ խնդրել զայն անվրէպ ՚ի Հերակլիդեայ ՚ի հազարապետէ արքունի գանձուն: Քանզի հրամանաւ պատուիրեալ է իմ նմա, եթէ ՚ի խնդրել խոհականութեանդ ՚ի նմանէ գումարս ինչ արծաթոյ, հոգ կալցէ տուանց ինչ երկուանաց կռեւ զայն, համարով որչափ և պիտոյ իցէ: Եւ զի լուայ զումանց անխիղճ մարդոց, որք զսրբոյ կաթողիկէ եկեղեցւոյ զմանկունս ջանան չարանենգ խաբէութեամբ յարամրի ՚ի ներքս սպրդեալ խարդաւանել ՚ի մոլորութիւն, գիտասջիւր զի հրամանս այսպիսի ՚ի վերոյ

եղի Անուլինեայ փոխանակի բղեղին և Պատրիկեայ Վիկարիոսի կողմնակալ իշխանին, զի ընդ այլ ամենայն և այսմ մանաւանդ հոգ խնամոյ կալցին, և մի բնաւ ուրեք անտես արասցեն տալ համարձակել ումեք յայսպիսիս: Վասն որոյ եթէ 'ի վերայ հասցես արանցս այսոցիկ 'ի սոյն իւրեանց մոլեգնութիւն յամուեալ պնդել, առանց ինչ երկմտութեան տացես քարշել զայնպիսին յատեան դատաւորացս այսոցիկ, և ազդ արասցես նոցա իբրեւ առ յինէն, զի ըստ հրամանիս տուելոյ նոցա 'ի վերջին յայս աւուրս՝ խրատեցեն զնոսա զջանալ 'ի չաք ճանապարհէ անտի իւրեանց:

Աստուածութիւն մեծին Աստուծոյ ընդ երկար ամս պահեցէ զքեզ:

ԳԼՈՒԽ Է.

Վասն ժառանգաւորացն ապահարկ ազատութեան:

Պատճէն արքունի հրովարտակին՝ յորում հրաման տայ Կոստանդիանոս ապահարկ առնել զամենայն առաջնորդս եկեղեցեաց 'ի հասարակաց անտի պարտուց քաղաքացւոց:

Անուլինեայ սիրելոյ մերում և պատուական իշխանիդ խնդալ:

Եւ զի 'ի բազում գլխոց յայտնապէս զփորձ առաք, եթէ որպէս արհամարհեալ երբեմն պաշտօնն այն, յորում վեհապետն երկնաւորին սրբութեան մեծարանօք պատուի, շնաստ ծանունս եբեր իրաց պետութեանս: Իսկ սոյն սա ընկալեալ օրինօք և զգուշացեալ խնամով՝ կարի իսկ մեծամեծ յաջողութեամբ հրուովմէական անուան, և զարմանալի բարեբաստութիւնս հասարակաց գործոց մարդկան պատճառեաց շնորհիւ աստուածայնոյն բարերարութեան: Վասն որոյ հաճոյ թուեցաւ մեզ, զի ոյք օրինացս այսոցիկ

վայելական սրբութեամբ հանապազորդ 'ի սպասուկան արբանեկութեան, և աստուածայնոյն պաշտաման ծառայութիւն հարկանեն, ընկալցին զարժանին տրիտուր վաստակոց իւրեանց, պատուականդ Անուլինէ։ Ուստի զարտդ՝ որ 'ի մարզս անդ իշխանութեանդ, 'ի կաթողիկէ յեկեղեցւոջ՝ յորում նախագահ բազմի էկեկիլիանոս՝ պաշտօնեայք են կրօնիցս սրբութեան, զորս և ժառանգաւորս սովորեցան կոչել, ազատս և ապահարկս արասցես 'ի բնաւ իեկ հասարակաց պարտուց ծառայութենէ, որպէս զի մի վրիպակաւ իւրիք երբեք կամ սրբապիղծ գայթակղութեամբ յաստուածայնոյն պարտուց պաշտամանէ արգելեալ խափանեցին նոքա, այլ զի անզառչ մանաւանդ ամենեւին և անձանձրոյթ օրինաց իւրեանց հպատակեցեն։ Որով պաշտօն մեծ և արժանաւոր աստուածայնոյն մատուցանելով, բազմաց շահաւետութեանց հասարակաց պետութեանս առիթ լինիցին։

Ողջ լեր, պատուականդ և ցանկալիդ մեր Անուլինէ։

ԳԼՈՒԽ Ը.

Վասն յետոյ ոչրեմն չարանեկ գնացիցն Ղիկիանոս,
և չարաչար նորոշն կատարածի։

Այսպիսի ուրեմն աստուածային և երկնաւոր շնորհ այցելութեան փրկչին մերոյ պարգևեցաւ մեզ. և այն չափ աննախանձ լիութիւն առատութեան բարեաց բոլորից մարդկութեան 'ի ձեռս մերոյինս խաղաղութեան մատակարարեալ՝ զի և մերս իրք 'ի ցնծալից տօնս տարեկանաց հռչակէին։ Այլ բարիատեաց և չարասէր մախանք բանսարկուին ոչ կարելով հանդուրժել ընդ երկար և հանդիսատես այսոցիկ ամենայնի լինել, որպէս և ոչ Ղիկինեայ ականատես փորձ աղետաւոր կատարածի բռնաւորացն, զորոց կանուխ քան զայս պատմեցաք, բաւական ինչ լինէր ածել զնոս յիմաստս զգոնութեան։ Որ յաջողեալ յիշխանութեան անդ իւրում, և երկրորդ յետ կոտորանքի տեսու

'ի փառս տէրութեան, և խնամութեամբ արժանի լեալ փեսայութեան մեծի ինքնակալին, ասկայն թե-
 րացեալ վերջացաւ ամենեւին 'ի նմանող առաքինու-
 թեանց նորա լինելոյ, և նախանձաւոր եղև մանաւանդ զկնի չարախտակաւ գնացից բռնաւորացն ամբարշ-
 ատաց: Եւ զորոց զչարաշար կատարած առաջի աչաց իւ-
 րոց նկարեալ ունէր, ցնոցին մանաւանդ՝ ձկտեցաւ զկնի խորհրդոց, քան զմարդասէր կամաց լաւագունին յիշխանս, և նորին մտերիմ բարեկամութեան. և խան-
 դացեալ ընդ բարեացապարտ գնացս նորա, պատե-
 րազմ ամբարիշտ ընդդէմ նորա դրդեաց, ոչ յօրինաց բնութենէ պատկառեաց, ոչ զուխտ երդմանցն յու-
 էած, և ոչ զհամարին ազգակցութիւն մեծարեաց: Բանգի Կոստանդիանոս որպէս թագաւոր ամենալաւ
 'ի նշանակ մտերմութեան սիրոյ իւրոյ առ նա, աննա-
 խանձ ամենեւին ազգախառնէր զնա ընդ իւր, ոչ հրա-
 ժարելով տալ նմա մեծաշուք հարսանեօք զքոյր իւր
 'ի կենակցութիւն, և զառ 'ի նախնեաց անտի զազ-
 նուականութիւն տոհմին և զարիւնն արքունի ընդ նմա
 խառնել ոչինչ անարժան ինքեան համարէր, և իբրև
 ընդ փեսայի և ընդ գահակցի բաժանէր ընդ նմա զիչ
 խանութիւն պետութեան, և այն ոչ եթէ զիգոր ինչ
 մասն հռովմէական մարզից 'ի նորին խնամս և 'ի վար-
 չութիւն հաւատայր: Իսկ Լիկինիոս հակառակ ընդ-
 դէմ այսոցիկ ամենայնի, զամենայն ազգ նենգու-
 թեան զօր հանապազ ընդդէմ լաւագունին մեքե-
 նայէր, և զքնաւ իսկ հնարս դարանակալութեանց
 խորամանկէր, զի ընդ երախտեաց նորա չարիս փոխե-
 նակ կշռեացէ: Ի սկզբան անդ ճգնէր ջանայր թա-
 գուն զգաւաճանութիւնան ունել, և վեր 'ի վերոյ մը-
 տերմութիւն կեղծաւորէր, և նենգաւ և ստութեամբ
 յաճախ ընդ նմա երթալով համարէր դիւրեաւ 'ի
 կէտ եղեալ նպատակն ժամանել: Այլ ինքնակալիս
 բարեկամ արդարև, խնամատար և պահապան ինքնին
 Աստուած, զԹնամեօյ նորա 'ի ծածկութեան խաւա-
 րի զանխուլ մեքենայս դարանացն 'ի լոյս ածեալ խալ-
 տառակէր: Այսչափ ինչ զօրութիւն է ահա մեծի զի-
 նուն աստուածապաշտութեան և 'ի ջախջախման թըշ-
 նամեօյն և 'ի փրկութիւն պահպանութեան անձին

բարեպաշտի, որով զինուք ամրացեալ և մերս աստուածասէր Թագաւոր, 'ի բազմապատիկ որոգայթից վատախորհուրդ առնս ճողոպրեալ ապրէր: Արդ իբրև տեսանէր Լիկինիոս եթէ ոչ ըստ չարակամ ակընկալութեան իւրոյ գաղտնամարտ դաւաճանութիւնքն վճարէին, զի զամենայն նենգութատիր մեքենայս չարութեան նորա 'ի վեր հանէր Աստուած սիրելոյ իւրոյ Թագաւորին, և Թէ չիք այլ ևս հնար ղուզակելոյ զխորհուրդս մտաց իւրոց, անպատուակ այնուհետեւ ածէր 'ի վերայ նորա պատերազմ: Եւ ընդ Կոստանդիանու՝ ընդ բոլորից Աստուծոյ միանգամայն, զոր գիտէրն պաշտել ինքնակալիս, համարձակէր 'ի մարտ կարգաւել, զպաշտօնատարս Աստուծոյս՝ զերկիւղածմն, որ ընդ իւրով էին իշխանութեամբ, առանց ինչ պատճառս վնասու 'ի նոսա գտանելոյ, լռելեայն դեռ ևս և մեղմով ձեռն արկանէր 'ի չարչարել: Եւ զայս առնէր, զի 'ի բնէ 'ի խնամս չարին հաստատեալ նորա, և կուրութիւն անհնարին զնա պատեալ պաշարէր, չածել երբեք յանդիման առաջի աչաց իւրոց զառաջնոցն նախ քան զինքն զհալածչաց քրիստոնէից զիշատակս, և ոչ Թէ որոց ինքն վրէժխնդիր լինէր և Թակն Զախիչ անօրէնութեանցն: Այլ 'ի խոհական և յոգնախոհ մտաց զարտուղեալ նորա միանգամ, յայտնի այնուհետեւ մոլեգնեալ ընդգէմ Աստուծոյ՝ իբրեւ օգնական և 'ի Թիկունս եղելոյ Կոստանդիանու, փոխանակ սատարելոյն 'ի նմանէ, հակառակորդ և Թշնամի զան ձըննմին ցուցանէր: Մերժեաց նախ անարգանօք յարքունեաց իւրոց զամենայն քրիստոնեայս, զրկելով զանձն իւր յաղթից նոցա, զոր 'ի հայրենատուր աւանդից անտի իւրեանց ուսեալ՝ սովոր էին նոքա մատուցանել առ Աստուած վասն նորա և վասն հաճօրէն աշխարհին: Հրաման տայր ապա բռնաւորն հարցութօրձիւ ատենի քննեալ զամենայն զօրականն 'ի քաղաքիս, և զորս չառնուցուն յանձն զոհել զից, մերկացուցանել զնոսա 'ի պատուոյ իշխանութեանն. և այս դեռ ևս փոքր էր առ մեծագունիւքն՝ որք յաջորդէին ապա զկնի: Եւ զի մի մի Թուիցեմ զարարուածս աստուածատեաց իշխանիս, որ զօրէնս անօրէնս ամբարիշտ մտօք 'ի ներքս մութանէր, տալով հրաման

խիստ՝ մի ողորմել սովելոցն 'ի կապանս բանտի, և մի մարդասիրել նոցա կերակրովք կամ ըմպելեօք, պարզապէս խօսելով՝ մի ումեք բարի գոյ, և որ 'ի բնական գթոյն յորդորիցի որ 'ի կարեկցութիւն՝ արգելուէն ոցա օրինօք մի բարեգործել: Եւ էին արդարեւ օրէնք ժպիրհ և անագորոյն, որ զամենայն գութ բնութեան կուրացուցեալ ցամաքեցուցանէր. յորում և զպատիժ պատուհասին յաւելլոր 'ի վերայ, եթէ որք ողորմինն՝ զնոյն հաւասար ողորմելեացն կրեսցեն տանջանս, 'ի բանտ և 'ի կապանս ընդ չարագործ մարդկան չարչարելով, փոխանակ զի իշխեցին գթով մարդասիրութեամբ հաղորդ նոցին գտանել: Այսպիսի էր ահա օրինադրութիւն Լիկիանու: Եւ զի պիտի մեզ յիշատակ զնորաձեութեանց նորա առնել՝ որ վասն օրինաց ամուսնութեանց և զվախձանելոց քաղաքացեաց, որով զվաղեմին և զիմաստուն օրէնս Հռովմայեցւոց վասն սոցին այսոցիկ՝ փոխէր 'ի խուժս և 'ի դուժս և յանադորոյնս արդարեւ յօրէնս անօրէնս և անիրաւ: Հնարէր և բաժս իմն և տուրս հարկաց դնել 'ի վերայ ագգաց հպատակաց, և պէսպէս պահանջս ոսկոյ և արծաթոյ 'ի նոցանէ պահանջէր, և զափս իմն երկրի և անդոց. և վասն ագարակացն և գիւղօրէիցն՝ որ երբեմն մարդաբնակք էին և յայնժամ արդ ամայի և անմարդի, զտոյժս փնասուն պահանջէր: Թողից ասել և զանիրաւ տարագրութիւնս մարդատեաց բռնաւորին ընդդէմ անմեղ մարդկան. զորքանիս 'ի տոհմիկ որերոյն և յականաւոր մարդկանէ 'ի կալանս և 'ի բանտս արկեալ, զլծակիցս նոցին զմանկամարդս կորզեալ 'ի նոցանէ՝ պիղծ և անօրէն արբանեկաց իւրոց 'ի գարշանս մատնէր: Ո՛րչափ զառնականայս և զօրիորդս կուսանս հրապուրեալ գազաշտո ծերս այս, իւրումն յայրատ ցանկութեան խաղալիս առնէր: Եւ զի էին ինձ երկարել. վերջնոց նորա եղերանցն անչափութիւն, փոքունս թերեւս զառաջինսն տացէ մեզ հաշուել: Քանզի 'ի վերջէ ուրեմն յայն մոլեգնութիւն գայր նա, զի և 'ի յեպիսկոպոսունս ձեռն մխեաց, զորս և իբրեւ պաշտօնեայս Աստուծոյ ամենակալին թշնամիս իւր և հակառակորդս իրաց իւրոց համարէր, և թէպէտ առ երկիւղի առաքինւոյ իշխանին ոչ

անդէն յայտնապէս, սակայն նենգաւ և 'ի ծածուկ ներդէր զնոսա. և զաղտագողի խորամանկութեամբ զամանա յերեւելեաց անտի նոցա 'ի ձեռն կազմնակալ իշխանաց իւրոց տայր սպանանել: Եւ օրինակ սպանութեանց նորա նոր էր ամենեկին և անլուր ցայնժամ. այլ զոր յԱմասիա և 'ի քաղաքս Պոնտացոց գործեաց, անցոյց զանցոյց զամենեքումբք յառաջ քան զայս անգթութեամբք: Ուր և յեկեղեցեաց Արտուածոյ զկէսս հիմն 'ի վեր յատակէր, և զայլս փակեալ արդելոյր, զի մի ըստ օրինացն ժողովեացին անգ 'ի պաշտօն աստուածային. քանզի չարաչար խղճին տանջեալ՝ ոչ ևս այլ վասն իւր ազօթս անդ մատուցանել համարէր, բայց եթէ վասն աստուածաբեր թագաւորին առնել մեզ զամենայն, և զաստուած 'ի հաշտութիւն ողորմութեան խոնարհեցուցանել, վասն որոյ և զամենայն գազանութիւն իւր ընդդէմ մեր չըրջէր: Իսկ մարդելոյցն յիշխանաց նորա յուսալով հաճել զմիտս վերագին, զոմանս յեպիսկոպոսաց անտի ընդ արս չարագործս տային 'ի պատուհաս տանջանաց, և զորոց ոչինչ մնաս. կարէին ցուցանել՝ ածէին զնոսա ընդ արս սիկարեանս 'ի պատուհաս մահու: Յարոց և ոմանց նոր օրինակ էր ամենեկին ազգ մահաւն, սուսերբ զմարմինս նոցա 'ի բազում յօշոտեալ մասունս, և յետ անգութ և ահագին գործոյն դառնութեան՝ ամային գլխաւորսն 'ի խորս ծովուն 'ի կերակուր ձկանց: Եւ սկսան այնուհետեւ երկիրդածքն Արտուածոյ վերատին 'ի փախուստ աճապարել և 'ի թագուստ՝ յագարակս և յանապատ վայրս. և լերինք և անտառք ընդունարան լինէին ծառայից Քրիստոսի: Եւ իբրեւ այս ամենայն այսպէս յաջողէր ամբարիտ բռնաւորին, զնէր այնուհետեւ 'ի անի յարաւցանել հալածումն հասարակ 'ի վերայ ամենայն քրիստոնէից: Եւ հասանէր նա արդեօք խորհրդոց կամաց իւրոց, և չլինէր ինչ նմա արդել յաջողութեան ելից գործոյն, եթէ ոչ ձեռնառն և օգնական ծառայից իւրոց վերամարտին Աստուած արագ արագ զառաջն առնոյր չարեացն սպառնացերոց. և իբրեւ 'ի խոր աղքատիքի և 'ի գիշեր մառախլապատ ծագէր յանկարծակի լոսմեծ և փրկուէտ, և որպէս եթէ զձեռնանէ կալեալ

բարձր բազկաւ իւրով ածեալ հասուցանէր զծառայ
իւր զկոտտանդիանս 'ի կողմանս մեր յայտարիկ:

ԴԼՈՒԽ Թ.

Վասն յաղթութեան Եղստանդիանոշ, և առ 'ի նմա
նէ եղելոցն ընդ ամենայն իշխանոքիւն հռով-
մեակսն պետոռքեան:

Որում յերկնից 'ի վերուստ պտուղ արժանի բարե-
պաշտութեան յաղթանակ ընդդէմ ամբարշտաց շնոր
հեցաւ. և չարախոհ անօրինին գալ խորհրդակցօք իւ-
րովք և մտերմօք յոտս կոտտանդիանու անկանել խռ-
նարհ 'ի յերկիր: Եւ որ 'ի վերջին մոլեգնութիւն ընդ-
դէմնորա հատեալ էր, ոչ ևս այլ ներելի համարե-
լով աստուածատէր թագաւորին, և խոհական խոր-
հրդով զխստութիւն արդարութեան ընդ մարդասէր
կամաց լծորդեալ, և ընտրէր մտադիւր ձեռն տալ թը-
շառաացելոցն 'ի բռնաւորէն, և զսակաւս ոմանս 'ի
ժանտաղօրծ մարդկանէ բառնալով 'ի միջոյ, զողջոյն
իսկ զազգ մարդկան ապրեցուցանել: Զի յառաջ քան
զայն պարզապէս մարդասիրութեամբ միայն գնալով,
և սիրակամ մտերմութեան անարժան եղելոյն ողոր-
մելով, զնա ոչինչ չահեալ և կամ յառաջին չարու-
թենէն փոխեալ, այլ և ևս մանաւանդ ընդդէմ ժ-
ղովրդաց հպատակաց էր ժանտաղուցեալ. որով և հա-
րըտահարելոցն ընդ գազան վիրազաւն՝ ոչ ևս լինէր
այնուհետեւ յոյս փրկութեան: Վասն որոյ ընդ բարե-
սէր կամացն զուղորդեալ զչարատեաց բարեպաշտու-
թիւն, ընդ որդւոյ իւրում կրիսպատի մարդասիրա-
գոյն իշխանին չու առնէր խաղայր գայր ինքնակախ
կոտտանդիանոս՝ ախոյեանն առաքինեաց, զաջ փրկու-
թեան վտանգելոցն ամենեցուն կարկառել: Այսպէս
մարտակից օգնականութեամբ ամենաթագաւորին
Արաուծոյ և որդւոյ նորա փրկչին և բողոքի ուղղչի՝
զորացեալ հայր և որդին, և ամենայն ուրեք զճակատս
ատեւեաց Արաուծոյ քակտեալ 'ի ձեռս բերին անաշ-

խառ զյաղթութիւն. զի և ընդ բնաւ ճակատամարտ. սրն յաջողեալ նոցա 'ի սպառ, յանկարծ քան զբոն արագագոյն՝ որոց յերեկն և յեռանդն ապարթաւ. նեալ զմահ և զսպառնայիս ահագինս որոտային, նոցին արդ և ոչ յիշատակ անգամ լսելի լինէր յերկրի: Պատկերք նոցա և անդրիք և շուք և պատիւ իշխանութեան՝ զարժանաւոր իւրեանց ընդունէին ամօթանս և զխայտառակութիւն, և որոց երբեմն բռնաւորացն ամբարշտաց կատարածին ինքնին աչօք իւրովք ակաւնատես լինէր Լիկինիոս, նոցին արդ չարեացն նմանագոյնս կցորդ գտանէր: Փոխանակ զի զխրատ ոչ ընկալաւ, և ոչ 'ի պատուհասից նմանեաց իւրոց իմաստեացաւ, այլ ընդ նոյն գնալով ճանապարհ նոցա ամբարշտութեան, իրաւամբ ապա և 'ի նոյն նոցա հաւասար խարդաւանեցաւ 'ի խորխորատ: Եւ սա ահա այսպէս հոսեալ վիժեալ գլորեցաւ:

Իսկ բարեպաշտօնն և առաքինազարդ մեծն այն յաղթող Կոստանդիանոս ընդ արքայորդւոյն իւրոց ընդ հօրամայնն Կրիսպեայ աստուածասէր Կեսարուն կալաւ զԱրեւելս, և միահեծան 'ի մի մարմին՝ որպէս և երբեմն էր, ձուլեաց զհռովմէականնս պետութիւն, զբովանդակ զաշխարհն յարեւելից մինչև 'ի մուտս արեւու, տարածելով և ընդ հիւսիսի և ընդ հարաւ՝ հարկ ընդ խաղաղական վարչութեամբ իւրով: Ի բաց եղեալ մարդկան զամենայն կարծիս երկիւղին, ընդ որով ընկճէինն երբեմն, մեծապայծառ աշխարհաժողով տօնս ուրախութեան այնուհետեւ խմբէին. և ընդ բնաւս սփռէր լոյս զուարթ, զի և որ խոժոռագէմն երբեմն յիրեարս ակնարկէին, քաղցրահայեաց արդ և ծիծաղադէմն այր ընկերին հանդիպէր: Եւ պարս իմն և երգս օրհնութեանց ընդ քաղաքս և ընդ գետօն՝ նախ ամենաթագաւորին Աստուծոյ բոլորից, և ապա բարեպաշտօն թագաւորին և որդւոց նորա աստուածասէր իշխանաց 'ի պատիւ յօրինէին: Անյիշատակութիւն էր անցելոցն չարեաց, և մեռացնք ամբարշտութեանց առ հասարակ, յայնժամու առաջիկայ բարեացն վայելք և ապառնոյն յոյս մեծ ակնկալութեան: Եւ ամենայն ուրեք սփռէին յաղթող ինքնակալին հրովարտակք՝ լի մարդասիրութեամբ, և

մեծանորհ օրէնք ազատութեան, հաւաստիս իմն տալով ճշմարիտ բարեպաշտութեան: Այսպէս ահա բնաջինջ բարձեալ 'ի միջոյ ամենայն տիրապետութիւն բռնակալ, իրաւամբ այնուհետեւ և աննախանձ մնայր հաստատուն 'ի ձեռս Կոստանդինու և որդւոց նորա իշխանութիւն հռովմէական: Որոց սրբեալ յառաջնոց անտի աստուածատեաց իշխանացն գնացից, և խեղամուտ աստուածայնոց առ ինքեանս առատաբաշխ բարեաց, զսէր առաքինութեան և զաստուածսիրութիւն իւրեանց և զբարեպաշտութիւն երախտապարտ մտօք առ Աստուած, 'ի ձեռն երևեի երևեի գործոց բարեաց վկայութեամբ յայտ առնէին ամենայն մարդկան:

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ

• ԳԼՈՒԽ Ա. ¹ — « Ո՛վ երանելիք Պաւլինէ ։ Երեց գտնով տուա Անտիոքացւոց եկեղեցւոյն՝ ամբարձեալ էր յեպիսկոպոսութիւն Տիւրոսի, և բազում գովութեամբ զայն պաշտեալ, որում և ընծայէ Եւսեբի զիւր Եկեղեցական պատմութիւն, որոյ և խորհրդովն եկեալ էր յայդ երկատիրութիւն : Ճարտարութեամբ իմն մատենագիրս ոչ կամելով ընդոստուցանել զհամաստ ցածութիւն Պաւլինեայ, պատուաւորագոյն օրինակաւ Թերես և ընծայողին և ընծայելոյն՝ ՚ի կատարած գրոցն Թողու զընծայումնն. որում և զայլ մատենագրութիւնս իւր նուիրեալ էր :

ԳԼՈՒԽ Դ. ² — « Այսոցիկ ամենայնի բարեաց զերկրորդ պատճառ » : Ոչ նոր ինչ է այս վասն Եւսեբեայ, որում ՚ի պատասխանի գիրքուք զոր գտաքն ՚ի լուսանցս միոյ ուրուք ՚ի ձեռագրոց : « Ձարաշար աստուածաբանն, Եւսեբիէ, զանսկզբնակիցն, զհառակից և զարարչակից զամենից Աստուծոյ Հօր զՈրդին, երկրորդ գնես պատճառ բարեաց, որ պատճառակիցն է մանաւանդ և համբշխան Հօր և համագոյ ։

... ³ — « Մեծ իշխան զօրուն ։ Յոր ՚ի լուսանցսն ընթեռնումք « Բարուք հայհոյես անաստուածաբար, նախիշխան կոչելով զքերկիչն Քրիստոս և զԱստուած » :

... ⁴ — « Ինքնին իսկ Աստուած շքմարիտ » : Բարուք Կիբէր արդեօք զպատմութիւն իւր մատենագիրս, եթէ բաւական էր ՚ի խոստովանութիւն շքմարտութեան, զայլոց հաւատս և զցաւանութիւն գնել պատմողաբար :

... ⁵ — « Ի խորհրդական աստուածատեսութենէ հաւատացելոցն անջատեալք » : Զերախայս անկնուչքս իմանայ բանիւս, զորս և յերիս գասս որոշէ, ըստ աշակերտութեան նոցա և ըստ հրահանգաց ՚ի վարդապետութեան հաւատոց :

... ⁶ — « Զերկրորդական ճառագայթս լուսոյ ցոլացուցանելով » : Զնոյն մղար միտս իւր յեպիեղէ միշտ Եւսեբի. որում և

միշտ զպատասխանին առ նմա գնեն ձեռագիրք. 'ի միումն « Դար-
ձեալ և այր հայհոյութիւն » . և 'ի միւսումն թէ « Ո՛ր օգուտ քեզ
յերկարաձիգ ներքողենիցդ, այր գու, որ շահ յամենեցուն յայ-
դոցիկ քոց վաստակոցդ, յորժամ ոչ համապատիւ գնես զՈրդի
ընդ Հօր ... և զՈրդւոյ և զՀոգւոյ սրբոյ զերկրորդական ճառա-
գայթից լուսոյ զնմանութիւն բերես, որոց մի բնութիւն, մի զօրու-
թիւն, մի փառք են ... » :

...⁷ — « Մարկոսի » . Թէ ո՞ր Մարկոսդ այդ իցէ ընդ քահա-
նայապետին յիշատակեալ՝ Թուի երէց եկեղեցւոյն Հռովմայ, այն
որ զէնի Սեղբեսորոսի կալաւ զաթոռն քահանայապետութեան :

...⁸ — « Յերկրորդ կարգէ անտի աթոռոցն » . Երիցունս
իմանայ սոքօք, յետ եպիսկոպոսացն վարդապետս գահերիցունս :

ՅԱՆԿ ԱՆՈՒԱՆՑ ՄԱՏԵՆԻՍ

- Աբգար արքայ եղեսիոյ . 39 և
այլն .
Աբգոն որդի Աբգեայ եղեսացի .
65 .
Աբիդիոս . 179 . 186 .
Աբրահամ նահապետ . 30 , և
այլն .
Ագարոս մարգարէ և մարգա-
րէն-Թիւն նորա զսովոյն՝ որ
յառուրս կ'աւագիտուի . 83 . 91 .
Ադարիոս եպիսկոպոս կեսարիոյ
Պաղեստինու . 603 .
Ալաթնոս-Էւանք . 602 .
Ալաթնիկէս . 280 .
Ալարիպաս . 83 .
Ալարիպաս որդի Ալարիպայ .
118 .
Ալարիպաս Կաստոր գրեաց ընդ-
դէմ Բասիլիդեայ . 248 .
Ալարիպինոս եպիսկոպոս Աղեք-
սանդրիոյ . 292 . 363 .
Ալաւկոս . 642 .
Արիւբէնք . 99 .
Ալարմոս Ելիոս կայսր . 240 .
Ալեհնագորոս . 479 . 532 .
Ալեհնացիք . 131 . 297 .
Ալբինոս . 131 .
Ալբոն-Էնոս . 80 .
Ալկիբիադէս վկայ Լուգդոնի .
548 .
Ալկիբիադէս մոնտանեան ազան-
դաւոր . 549 .
Ակիւղաս . 118 . 361 . 433 .
Ակիւղաս իշխան Ակաթոն . 453 .
Ակիւղաս երէց Աղեքսանդրիոյ .
548 .
Ահարոն . 731 .
Աղեքսանդրիա . 84 .
Աղեքսանդրոս Հռովմայեցի և
պիսկոպոս հինգերորդ յեա
Առաքելոցն . 237 . 241 .
Աղեքսանդրոս Թիւլիզի վկայ Լուգ-
դոնացի . 339 .
Աղեքսանդրոս Եւմենիացի վկա-
յեա Լյուպամէս քաղաքի . 380 .
Աղեքսանդրոս Ալաբալքոս . 86 .
Աղեքսանդր այր Սաղմէի . 48 .
Աղեքսանդրոս մոնտանեան . 385 .
Աղեքսանդրոս՝ Նարկիսեայ և
պիսկոպոսի Երուսաղեմացւոց
օգնական . 442 . 462 . 489 .
Աղեքսանդրոս (Սեւերոս) կայ-
սր . 466 . 476 .
Աղեքսանդրոս վկայ աղեքսան-
դրացի . 499 .
Աղեքսանդրոս վկայ կեսարացի .
530 .
Ամառիա քաղաք Պոնտոսի . 736 .
Ամատարիս . 297 .
Ամբրոսիոս . 435 . 468 . 477 .
Ամիա . 581 .
Ամիններիա կոյս . 499 . 500 .
Ամին եպիսկոպ . բերենիկեացւոց .
580 .
Ամին , Չէնոն , Պաղրմէոս և այլն .
վկայեալք յԱղեքսանդրիա .
501 .
Ամինիոս երէց և վկայ . 630 .

- Ամենիոս փիլիսոփայ. 458. 459.
 Ամուսնաւոր վիճակ Առաքելոց. 208.
 Աւանկէւտոս. 178. 179.
 Անանոս քահանայապետ Հրէից. 151.
 Անատոլիոս եպիսկոպոս Լաւո. գիկեայ. 597.
 Անգրէոս առաքեալ. 145.
 Անթիմոս Նիկոմիդայ եպիսկոպոս. 628. 649.
 Անիկատոս. 256. 258. 292. 294. 399.
 Անիւրիւս քաղաք Գաղատիոյ. 373.
 Աննիանոս. 133. 179.
 Անուլինոս. 747.
 Անտէրոս եպիսկոպոս Հռոմայ. 477.
 Անանիայեղբ. 443.
 Անանիոսեանք. 251.
 Անանիոս աղաապիւր Ագրիւ. նոսի. 251.
 Անտիգ. 76. 82. 644.
 Անտիպատրոս. 52. 40.
 Անտոնիոս եռապետ. 51. 40.
 Անտոնիոս Պիոս. 235. և այլն.
 Անթիպէ. 889.
 Ապամեա քաղաք. 380.
 Ապեղէս. 366.
 Ապեմաիոս. 499.
 Ապրիոն մառնեագիր. 404.
 Ապոլլինար Հերապոլայոյ եպիսկոպոս. 295. 302. 308. 372.
 Ապոլլոնեանք. 410.
 Ապոլլոնիւս. 496.
 Ապոլլոնիոս մառնեագիր եկեղեցւոյ. 385. 387.
 Ապոլլոնիանէս փիլիսոփայ. 459.
 Ասիւս. 143.
 Ասկազոն. 40.
 Ասկղիպիագէս եպիսկ. 443. 466.
 Ասկղեպիագէս Հեր. 410.
 Ասկղեպիոդոտոս. 407.
 Ատորիք. 137.
 Ատտերիոս Ուրբանոս. 378.
 Ատտերիոս. 555.
 Ատէր. 500.
 Ատտաղոս Պերգամացի. 327. 335. 348.
 Ատտիկոս կուսակալ. 213.
 Ատտիկոս եպիսկ. Սիւննագայ փռւիգիոյ. 463.
 Արաբացիք. 462.
 Արաբիանոս մառնեագիր. 404.
 Արաբիոն Լեառն. 503.
 Արաբացւոյ Հերձուած. 487.
 Արաբիւս. 643.
 Արամազդ. 88.
 Արգարա գիւղ. 374.
 Արեւա քաղաք. 749.
 Արեւաս. 54.
 Արիստարքոս ընկեր Պաւլոսի Ի քանաթի. 125.
 Արիստիգէս. 36. 741.
 Արիստիոն և Յոհաննէս երէց. 228.
 Արիստարուլոս. 33. 40. 448. 602.
 Արիստոն Պելլացի. 245.
 Արիստոտէլ. 409.
 Արմինիւս. 517.
 Արսինոյէ. 570.
 Արտաշէս. 174.
 Արտեմոն. 403. և այլն.
 Արքեւոյոս. 35. 49.
 Աւգոստոս. 30. 32. 4. 40. 80.
 Աւետարանք Յրք և իրդէս գրէ. ցան. 193.
 Աւետարանք օտարք. 200.
 Աւսէէ. 19.
 Աւտոլիկոս. 301.
 Աւրելիոս Արեւելիոս գանձ. պետ. 531.
 Աւրիկիոս Մարկեղոս. 373.
 Արիոն. 85. 173.
 Արիւկեանոս 32. 36. 42. 480.
 Արիւկեցիք. 506.
 Արիւկէ. 650.
 Արէոս դատաւոր. 553.
 Արիլլէս. 607.
 Արիոլդ ամենացի. 41.
 Բաբելոս. 280.
 Բաբելոս եպիսկոպ. Անտիոքոյ. 478. 490.
 Բաբելոն 106.
 Բաթէզօր գիւղ. 162.
 Բաթիւղոս. 393.
 Բառնարաս. 82. 448.
 Բասիլիդեանք. 295.
 Բասիլիդէս եպիսկ. 581.
 Բասիլիդէս վկայ. 451.

Բասիլիգէս աղեքսանգր. 247.
 Բասիլիկոս մարկինիա. 369.
 Բարգեժան ասորի. 312.
 Բարդաղիմէոս. 364.
 Բարկաբա. 248.
 Բարդոբլ. 248.
 Բարդղբեբաս. 244.
 Բաքիլիգէս. 297.
 Բեթթերա. 244.
 Բեթղէհմացիք. 49.
 Բենիամին եպիսկ. Երուսաղ. 243.
 Բեսաս. վկայ. 499.
 Բեսելիէլ. 724.
 Բերենիկէցիք. 390.
 Բերիլլա եպիսկ. Բոսորացւոց.
 464. 482.
 Բիբլա. 530.
 Բիթթերա. տէս Բեթթերա.
 Բիսաս. 353.
 Բիւթանիա. 145.
 Բլանգիւս. 327. 328. 335.
 Բլասոս. 372.
 Բուանոս. 586.
 Բրուբին. 598.

Գաղացիք. 680.
 Գալբա. 152.
 Գալիէացիք. 119.
 Գալիէացւոց աղանգ. 293.
 Գաղաթա. 145.
 Գաղենոս. 409.
 Գաղիենոս. 537. 550. 551. 566.
 Գաղղիա. 151. 32. 321. 349.
 Գաղղոս. 325.
 Գամաղա. 31.
 Գամաղիէլ. 97.
 Գամթ. 53.
 Գամիւր. 442.
 Գայրոս կայսր. 83. 84... 87...
 Գայրոս մասնեագիր. 135. 204.
 210. 464.
 Գայրոս եպիսկ. Հռոմայ. 596.
 Գայրոս եպիսկ. Երուսաղ. 367.
 Գայրոս փառեպ. Երուսաղ. 367.
 Գայրոս վկայ յԱպամէա. 380.
 Գայրոս Կղերիկոս. 547.
 Գաւլանացի. 31.
 Գեհոն. 562.
 Գերմանիա. 353.
 Գերմանիկոս. 267.

Գերմանիոն եպ. Երուսաղ. 441.
 Գերմանոս. 491.
 Գիւսան. 100.
 Գնոստիկանք. 248.
 Գորգոնիոս. 616. 926.
 Գորգիանոս կայսր. 477. 484.
 Գորգիոս եպ. Երուսաղ. 441.
 Գորթէնք. 294.
 Գորթէոս. 294.
 Գորտինա. 297.
 Գրատոս փոխանակ թղեւթի. 374.
 Գրիգորիոս Աբանչեւագործ. 479.
 532.

Դալիէս. 278.
 Դամա եպ. Մագնեսիոյ. 219.
 Դամասկոս. 679.
 Դանիէլ. 35.
 Դեկոս կայսր. 489. 525.
 Դեմետրիանոս եպիսկ. Անտիո-
 լացւոց. 518. 528. 532. 582.
 Դեմետր եպիսկ. Աղեքսանդրիոյ.
 421. 436. 462. 475.
 Դեմետրիոս երէց Աղեքսանդ-
 րիոյ. 548.
 Դեմետրիոս գրիչ հրեայ. 448.
 Դիգիմոս. 547.
 Դիգիոս. տես Դիոն.
 Դիոկղետիանոս. 620 և այլն.
 Դիոն երէց. 650.
 Դիոնեսիա. 500.
 Դիոնեսիոս արեսպագայի. 297.
 151. 297.
 Դիոնեսիոս կորնթացւոց եպիսկ.
 135. 151. 295. 296 և այլն.
 Դիոնեսիոս Հռոմայ եպ. 535. 581.
 Դիոնեսիոս աղեքսանդրացի. 479.
 485. 491. 517. 580. 607.
 Դիոն եպիսկ. Երուսաղ. 441.
 Դիոսկորոս. 500.
 Դիոսկորոս երէց եկեղեցւոյն Ա-
 ղեքսանդրիոյ. 548.
 Դոլքիանոս եպ. Երուսաղ. 367.
 Դոմետիանոս. 179. 181. 182. 185.
 Դոմեսիլլա. 182.
 Դոմետիոս. 547.
 Դոմինիոս. 444.
 Դոմինոս եպիսկ. Կեսարիոյ. 582.
 Դոմինոս եպիսկ. Անտիոքայ. 592.
 Դովթթէոս. 294.

Դովաթիանոս. 294.
Դորոթէոս երէց եկեղեցւոյն Ան
տիոքայ. 596.
Դորոթէոս. 616. 626.

Եբրոնիւք. 203. 361.
Եգիպտացի սուտ մարդարէ. 121.
Եգիպտոս. 630.
Եգիպտ. 75.
Եթովպացիք. 77.
Ելեւթերոս քչնյայ. 259. 294. 319.
Ելիւ. 99. 245. 528.
Ելիսիւսցիք. 488.
Ելչիստոս. 397.
Եղէաղար. 53.
Եմսիւ. 649.
Եմիլիանոս. 541.
Ենովք. 603.
Եսայի. 129.
Եսթա. 38.
Երանոս. 101. 182. 188. 293. 307.
Երեմիա. 130.
Երեւութակնք. 446.
Երեքով. 47. 454.
Երոս եպիսկոպ. Անտիոքայ. 292.
330. 356 և այլն.
Երուսաղէմ. 77.
Երուսաղէմացիք. 76.
Եւարիստոս. 217. 237.
Եւբուլոս. 146.
Եւբուրա. 580.
Եւելրիս. 463.
Եւելիգէս. 409.
Եւանէս եպիսկ. Աղէքսանդրա-
յալոյ. 245. 258.
Եւոգիոս. 187.
Եւոկատոս. 184.
Եւսերիոս սարկաւաք. 541. 349.
Եւսերիոս եպիսկ. 'ի Լաւոգի-
կեայ. 597.
Եւսիքիանոս. 596.
Եւսիքիոս. 586.
Եւսիդէմոս. 448.
Եւսիրանորա. 580.
Եփեսոս. 145. 186.
Եփրատ. 59.
Եփրեմ եպիսկ. Երուսաղ. 245.

Ջարգաս. եպիսկ. Երուսաղ. 607.

Ջակքէոս եպիսկ. Երուսաղ. 245.
Ջալարիւ. 324.
Ջերնոս եպ. Անտիոքայ. 468. 478.
Ջենոբիոս երէց Սիստոնացւոյ.
649.
Ջենոն զինաւոր լիւայ. 501.
Ջէփիւսինոս քահանայապետ.
153. 406. 465.
Ջմիւռնիւ. 219. 396.
Ջոսիմոս. 232.
Ջոսիկոս ոտրինացի. 574.
Ջոսիկոս եպիսկ. 'ի Կոմանայ.
379.
Ջորդաբէլ. 724.

Թագէոս. 65. 66. 75.
Թեբայիս Եգիպտոսի. 419. 630.
634.
Թելիմիգրէս եպիսկ. 517.
Թեմիսոն Մոնտանեան. 379. 384.
Թերափեւաք. 109.
Թեսաղոնիկեցիք. 306.
Թեւգաս. 97. 98.
Թէրութէս. 294.
Թէոգիտոն եփեսացի. 361. 453.
Թէոգոտոս Մոնտանեան. 549.
377. 378.
Թէոգոտոս խաղախորդ. 407.
Թէոգոտոս սեղանաւոր. 407.
Թէոգոտոս Լաւոգիկեցի. 604.
Թէոգորոս այր եկեղեցւոյ. 465.
Թէոգորոս եպիսկոպոս. 630.
Թէոկիստոս Կեսարացւոյ եպ.
462. 476. 517. 528. 532.
Թէոկիս եպիսկ. Աղէքսանդ-
րիւյ. 607.
Թէոսենոս եպիսկ. Կեսարիւյ.
583. 605.
Թէոսեկնոս. 676. 712.
Թէոփիլոս Անտիոքայ եպիսկո-
պոս. 292. 301. 302.
Թէոփիլոս Կեսարիւյ եպիսկո-
պոս. 393. 595.
Թէոփրաստ. 409.
Թիեստեան Հացիերոյթք. 1536.
Թմայիս քաղաք Եգիպտոսի.
Թմայիսացիք. 636. 637.
Թովմաս Աւաքեալ. 79. 143.
Թուղթք Աւաքեւոյ. 146. և այլն.
Թրակացիք. 389.

Թրասէաս. 387. 396.

Ժողովակալ (աղանդաւորք). 309.
310.

Իգնատիոս. 187. 218... 223.

Իկոնին. 463.

Ինգենէս. 501.

Իսիդորոս. 500.

Իսիդորին. 502.

Իսալացիք. 136. 506.

Իրենէոս. տե՛ս Երանոս.

Լակեզեմնացիք. 296.

Լատրոնիանոս. 749.

Լարանացիք. 463.

Լարիսացիք. 306.

Լաւորիկէ. 304.

Լեզէոն Շանթաձիգ. 355.

Լեւոն. 420.

Լէոնիդէս հայր Որիդէնի. 419.

Լիկինիոս. 653...

Լինոս. 146. 179.

Լիւսանիա. 65.

Լիւրիկէ. 118. 145.

Լոնգինոս. 459.

Լուգդոն. 321. 322.

Լուկիանոս. 649. 681.

Լուկիոս Վերոս. 266.

Լուկիոս Կալինատոս. 239.

Լուկիոս Վլայ. 287. տե՛ս Ղուկիոս.

Լուկիոս քահանայապետ. 526.

Լուկիոս եպիսկոպոս. 536.

Լուկիոս երէց Աղեքսանդրիոյ.
548.

Լուկուա. 259.

Լուպպոս. 238.

Խրիսոստոմոս քայր հաւատա-
յեալ. 300.

Մուր. տե՛ս Տիւրոս.

Սաթարոսք. 505.

Սալիստոս քահանայապետ. 463.

Սալէրոյէ. 47.

Սալէստին. 570.

Սանգիտոս մատենագիր. 404.

Սապադովիւս. 145. 643.

Սապիտան. 367.

Սասիանոս. 387. 448.

Սասիոս Տիւրացւոց. 401.

Սարգոն. տե՛ս Կերգոն.

Սարթագինեցիք. 747.

Սարիկոս. 445.

Սարինոս. 594.

Սարոս. 594.

Սարպոկրատեանք. 295.

Սարպոկրատէս. 248.

Սարպոս. 280.

Սեւագիւն. 258. 292.

Սելէրինոս. 507.

Սելսոս. 463.

Սելսոս եպիսկոպոս. 486.

Սեկիլիանոս. 747. 750.

Սեսարիա փիլիպպեան. տե՛ս Պա-
նէաս.

Սեսարիա. 82. 84.

Սերգոն. 256.

Սերգոն եպիսկ. Աղեքսանդրիոյ.
186. 237.

Սերինթոս. 204. 265.

Սեփաս. 58.

Սիպրիանոս. 506. 527.

Սիպրոս. 76.

Սիւնիկեան. 281.

Սիւրեղ եպիսկ. Անտիոքայ. 596.

Սիւրենէ. 238.

Սիւրենիոս. 389.

Սլարոս Պողոմէացւոց. 401.

Սլաւգիւն. 91. 107. 118.

Սլէոքեանք. 294.

Սլէոքիոս. 294.

Սղաւգիւս. 146.

Սղեմէս եպիսկ. Հռոմայ. 151.
180. 217. 225.

Սղեմէս Աղեքսանդրացի. 74. 92.
106. 130. 188. 207. 304. 365.
434. 446. 449.

Սղեմէս Փլաւիոս. տե՛ս Փլաւիոս.
Սղեոպաս. 177.

Սղէոպատրա. 31.

Սնոսացիք. 298.

Սոգրատոս. 223. 240. 297.

Սողաթացիք. 545.

- Կողոնիա . 389.
 Կոմագոս . 363. 392. 434.
 Կոնոն եպիսկոպոս . 517.
 Կոռնելլոս հարկ-բապեա . 82.
 Կոռնելլոս եպիսկ . Անտիոք . 292.
 Կոռնելլոս քահանայապետ . 489.
 506 . 526 .
 Կոստանդ . 632.
 Կոստանդիանոս Մեծն . 682 . 636 .
 694 .
 Կորակիրոն . 372 .
 Կորնելիոս եկեղեցի . 156 . 293 .
 Կորնելիոս . 151 .
 Կորնելիոս . 156 .
 Կորնուտոս փիլիսոփայ . 459 .
 Կուլինտա . 493 .
 Կուլինտոս . 268 .
 Կուլիրինոս .
 Կուլլիանոս . 711 .
 Կրեսկէս . 150 . 181 .
 Կրեսկէս փիլիսոփայ . 281 .
 Կրեստացիք . 297 .
 Կրետէ . 150 .
 Կրիսպոս . 757 .
 Կրոնիոն Եւսուս . 499 .
 Կրոնիոս . 459 .
 Հայք . 517 . 688 . 689 .
 Հանապաղբոց մկրտողք . 295 .
 Հեգեսիպոս . 126 . 130 . 177 . 183 .
 251 . 259 . 292 . 295 .
 Հելենոս եպիսկ . Տարսոնի . 517 .
 528 .
 Հելլենէ . 38 .
 Հելլենէ պոռնիկ . 101 .
 Հեղի . 38 .
 Հեղիա քաղաք . 464 .
 Հեղիոդոր . 528 .
 Հերակլ աշակերտ Որոգիների . 425 .
 452 . 475 .
 Հերակլաս երեց . 461 .
 Հերակլիդէս . 403 .
 Հերակլիդէս աշակերտ Որոգիների . 450 .
 Հերայիս . 431 .
 Հերապոլիս , տէս Յերապոլիս .
 Հերաքոս եպիսկոպոս . 560 .
 Հերմամոն . 525 . 537 . 566 .
 Հերմաս . 148 .
 Հերմոգենէս . 301 .
 Հերմոն . 607 .
 Հերմոպոլիս . 517 .
 Հերմոփիլոս . 410 .
 Հերոն . 223 . 292 .
 Հերոն աշակերտ Որոգիների . 450 .
 Հերոն . 500 .
 Հերովդէս . 32 . 49 .
 Հերովդէս կրտսեր . 84 . 83 .
 Հերովդէս իրենաբլոս . 271 .
 Հերովդիազա . 54 . 83 .
 Հիգինոս . 256 . 258 . 399 .
 Հիմնէոս . 552 . 583 . 607 .
 Հիպոդիտոս . 464 . 467 . 518 .
 Հիսսիքիոս . 650 .
 Հիւրկանոս . 33 . 34 . 40 .
 Հոլիոս . 750 .
 Հոռոմք . 80 . ստեպ .
 Հուրոս . 750 .
 Հաբար . 130 .
 Հաբարիմանք . 130 .
 Հեսաիկոս . 748 .
 Հոգանոս . 321 .
 Հոգոն . 568 .
 Հոմոյեցիք . 80 .
 Հոմի . 145 . ստեպ .
 Հոսայք . 445 .
 Հուլիոս մովսարաքի . 41 .
 Հուլիոս . 222 .
 Հուլիոս գաւառապետ . 244 .
 Հրեայք . 66 . 156 . 152 . ստեպ .
 Հրէաստան . 76 . 97 . ստեպ .
 Ղէի եպիսկ . Երուսաղէմացւոյ .
 243 .
 Ղուկաս . 97 . 123 . 124 . 125 . 196 .
 Ղուկիոս . 287 .
 Մադնեսիա . 219 .
 Մաղարանէս . 490 . 528 . 552 .
 Մալքիոն . 384 .
 Մաթրոմացիք . 295 .
 Մակարոյեկանք (Յովսէպոսի) .
 175 .
 Մակար . 499 .
 Մակրիանոս . 538 . 567 .
 Մակրինոս կայսր . 465 .
 Մաղթոս վրայ ի Կեսարիա . 550 .
 Մամէկա (մալլ Սեւերոսի կայսեր) . 466 .

Մանի և Մանիքեցիք. 394.
 Մասրութացիք. 295.
 Մասրութէոս. 294.
 Մատաթիա եպիսկ. Երուսաղէմ.
 243.
 Մատաթիա Հայր Յովնէպոսի.
 172.
 Մատաթիոս. 75.
 Մատենոս. 748.
 Մատթէոս. 36. 39. 195. 364.
 Մատթան. 38. 39. 42.
 Մատուրոս. 327. 333.
 Մարէոսիս. 344. 348.
 Մարիամ. (Ս. Կոյան). 42.
 Մարիամ. գուսար Եղիազարու.
 162.
 Մարիամ Կղեովպայ. 215.
 Մարինոս եպիսկ. Տիւրոսի. 628.
 Մարինոս եպիսկ. Փաղղոյ. 748.
 Մարինոս վկայ. 553.
 Մարկելլոս. 431.
 Մարկէղիոս. 596.
 Մարկիանոս. 446.
 Մարկին. 256. 257. 264. 297.
 302.
 Մարկինացիք. 295. 302.
 Մարկինո Տուրոսի. 239.
 Մարկոս գործակից Պետրոսի.
 103. 106. 995.
 Մարկոս Եմիլիանոս. 80.
 Մարկոս Աւրելիոս Անտոնինոս.
 261. 303. 394. 395. 554. 363.
 Մարկոս եպ. Երուսաղ. 367.
 Մարկոս եպ. Աղեքսանդրիոյ.
 153. 258.
 Մարկոս Հերետիկոս. 237.
 Մաւրիանիա. 630.
 Մաքերոն. 56.
 Մաքսիմաիոս. 654.
 Մաքսիմիլլոս. 577. 578. 387.
 Մաքսիմիոս Փաղերիոս. 635.
 668. 710.
 Մաքսիմիոս եպիսկ. Անտիոք.
 302.
 Մաքսիմիոս (Թրակացի) Կայսր.
 476. 477.
 Մաքսիմոս. եպ. Երուսաղ. 367.
 Մաքսիմոս, մասնաձգիչ գրոց՝
 յաղագս Հիւլիայ. 403. 404.
 Մաքսիմոս, երէց. 397.
 Մաքսիմոս երէց տպոս եպ. Ա.

Ղեքսանդրիոյ. 541. 549. 583.
 607.
 Մաքսիմոս եպ. Պատարացւոյ.
 583.
 Մեգիոլան. 744.
 Մելեաիոս. եպ. Պոնտոսի. 606.
 Մելիտինէս. 629.
 Մելիտինացի (գուշ). 382.
 Մելիտոն եպ. Սարգիսցւոյ. 263.
 302. 303. 304. 396.
 Մելքիսեդէկ. 731.
 Մեհրուժան եպ. Հայոց. 517.
 Մեղքի. 38.
 Մենանգր. 201.
 Մենանգրացիք. 295.
 Մենանգրոս գետ. 219.
 Մեռեալ ծով. 47.
 Մեարդորոս. 279.
 Մերկուրիա. 500.
 Միլտիադէս. 581.
 Միլտիադէս եպ. Հռոմայ. 747.
 Մինուկիոս Փռնգանոս. 283.
 Միթագետք. 259. 312. 644.
 Միտրան. 495.
 Միւսիա. 374.
 Միքիա. 44.
 Մոստատոս. 295. 302.
 Մոսերազոս. 459.
 Մոնտանոս. 308. 349. 371. 374.
 Մովսէս. 41.
 Մովսէս, վկայ. 512.
 Մովսէս մարգարէ. 8.
 Մուսանոս. 293. 309.
 Մուսէոս. 602.

Յակոբոս Եղբայր Տեառն. 74.
 125. 152. 243. 558.
 Յեսու որդի Տամայ. 132.
 Յերապոլիս. 106. 210. 396.
 Յեսու որդի Անանիայ. 170.
 Յեսսէեանք. 395.
 Յովհան եպ. Երուսաղ. 243.
 Յովհաննէս Մկրտիչ. 51.
 Յովհաննէս Առաքեալ. 145. 181.
 186. 187. 195. 210.
 Յովհաննէս երէց. 228.
 Յովհաննէս Մարկոս. 377.
 Յովսէփ. 74.
 Յովսէփ եպ. Երուսաղ. 245.
 Յովնէպոս պատմիչ. 85. 85. 88.

97. 118. 119. 131. 136. 134. 172. 6. 468.
Յորդանան. 47. 98.
Յուդա գալիլեացի. 31.
Յուդա եղբայր Տեառն. 183.
Յուդա որ և Թովմաս. 62.
Յուդա եպ. Երուսաղ. 243.
Յուդա օրինակագիր գրիչ. 435.
Յուդա մատնիչ. 73.
Յուլիանիա. 453.
Յուլիանոս եպ. Աղեքսանդրիոյ. 363.
Յուլիանոս եպ. Երուսաղեմի. 367.
Յուլիանոս միւս եպ. Երուսաղեմի. 367.
Յուլիանոս եպ. յԱլսամէս. 379.
Յուլիանոս վկայ. 498.
Յուլիաստան. 468.
Յուսաբնոս. 100. 101. 260. 281. 284. 288.
Յուստոս ակերբիացի. 176.
Յուստոս եպ. Երուսաղ. 218. 243.
Յուստոս եպ. Երուսաղ. 243.
Յուստոս եպ. Աղեքսանդր. 241.
Յուստոս Բարսաբայ. 229.
Նազարեթ. 42.
Նաթան. 37. 38. 39. 42.
Նատալիոս խոստովանող. 407.
Նարկիսոս. 367. 393. 438. 441.
Նեղոս եպիսկ. 650.
Նեմեսիոս. 501.
Նեպոս. 568.
Ներոն. 119. 135. 132. 303.
Ներուս. 185. 186.
Նէոն եպ. Լարանտացի. 463.
Նիսպօլիս. 260.
Նիլոս քաղաք. 303.
Նիկեաս. 271.
Նիկողայոս և Նիկողայիս. 206.
Նիկոմաս Իկոնինի. 583.
Նիկոմաքոս. 459.
Նիկոմիդացիք. 297.
Նիկոմիդիա. 625. 649.
Նիկոպոլիս. 453.
Նովատոս. 505. 515. 534.
Նովանիոս. 459.
Նովաբրանոս. 394.

Շամրտացիք. 76.
Շմաւոն եպիսկ. Երուսաղ. 177. 243.

Ութոն կայսր. 152.
Ողոմակայք. 91.
Ոնեսիմոս եպ. եփեսացի. 219.
Ոնեսիմոս. 507.
Ոսդրոյենք. տէս Ոսրոյենք.
Ոստիա. 135.
Ոսրոյենք. 75.
Որոգինէս. 146. 420. 435. 452. 453. 456. 469. 469. 470. 475. 517. 523.
Ուրբանոս քահանայապետ Հռոմայ. 463. 468.
Ուրբանոս խոստովանող. 507.
Ուրբիկոս. 286.
Ուրոսոս. տէս Հուրոսոս.

Պալմա. 298. 393.
Պանուսիոս. 650.
Պաղեստին. 79.
Պաղեստինացիք. 80.
Պամիլիւս. 482. 603. 650.
Պանէաս. 553.
Պանիոս լեառն. 556.
Պանտենոս. 363. 431.
Պապիաս. 106. 219. 226.
Պապիրիոս. 396. տէս և Պորփիւր.
Պապիլոս, տէս Բաբելաս.
Պատմոս. 182.
Պատրիկիոս. 751.
Պարէտոնին. 548.
Պարթւք. 34. 145.
Պաւլինոս 'ի Կելսայ. 465.
Պաւլինոս եպ. Տիւրացւոց. 723.
Պաւղոս. 76. 125. 145. 146.
Պաւղոս Սամոսացի. 405. 582.
Պաւղոս. 424.
Պաւղոս աղեքսանդրայի Կղերիկոս. 548.
Պաւղոս եպ. 583.
Պափոս. 577.
Պելլա. 153.
Պեղիւս. 650.
Պենտապօլիս. 530.
Պեպուղա. 383. 387.

- Պետրոս, գլուխ Առաքելոց. 82.
 103. 145.
 Պետրոս աղեքսանդրայի, կղերիկոս. 548.
 Պետրոս եպ. 607. 630. 680.
 Պետրոս. 627.
 Պերգամոն. 280.
 Պերգե Պամփիլիայ. 577.
 Պերեննիոս. 393.
 Պերէայ. 419.
 Պերսինաք. 403.
 Պիկենտիոս. 711.
 Պիղատոս. 49. 56. 78. 79. 87. 88. 89. 90.
 Պինիտոս Կրեատցի. 293. 298.
 Պիննա եպիսկ. 351.
 Պիոն. 230.
 Պիոս քահանայ. 238. 399.
 Պիւթագորեսանք. 248. 459.
 Պլինիոս Սեկուլոս. 215.
 Պլուտարքոս. 423.
 Պլատոն. 439.
 Պոթինոս. 332. 353.
 Պոդիբիոս. 219.
 Պոդիկարպոս. 206. 218. 263. 266. 400.
 Պոլիկրատէս եփեսապետ եպ. 210. 393.
 Պոմպէոս. 33. 40.
 Պոնտի կղզի. 182.
 Պոնտիանոս, տէս Փոնտիանոս.
 Պոնգիկոս. 340.
 Պոնտիոս Ժառանգաւոր եկեղեցւոյ. 444.
 Պոնտոս. 145. 297. 352. 646.
 Պոպլիոս. 297.
 Պոպլիոս. 367.
 Պոսարպիք. 383.
 Պոսիտոս. 369.
 Պորֆիր. 437.
 Պորֆիր. 396. տէս Պապիրիոս.
 Պուգէ. 146.
 Պողոմայիս. 530.
 Պողոմէոս Ղազոսի որդի. 361.
 Պաղոմէոս Նշապրասէր. 682.
 Պաղոմէոս վկայ հռովմայեցի. 286.
 Պաղոմէոս վկայ զինաւոր. 501.
 Պրիմոս, Աղեքսանդրիոյ եպիսկ. 237. 241.
 Պրիմոս կորնթացւոց եպ. 294.
 Պրիսկիլա. 118. 324.
 Պրիսկոս վկայ կեսարացւոց. 550.
 Պրոքոս. 594.
 Պրոկլոս եպիսկ. 586.
 Պրոկլ. 135. 210.
 Պրոտոքենէս. 386.
 Պրոտոկտետոս. 477.
 Պօղոս, տէս Պաւլոս.
 Սաբելիոս և Սաբելեանք. 530. 580.
 Սաբինոս կողմնակալ Եգիպտոսի առ Դեկոսիւ. 491.
 Սաբինոս կողմնակալ առ Մաքսիմիոսիւ. 672.
 Սագովկ. 31.
 Սագուկեցիք. 295.
 Սակարիս վկայ. 303. 396.
 Սաղոմէ քոյր Հերովդի. 47.
 Սաղոմոն. 296.
 Սամարացիք. 119. (հերձուած) 295.
 Սամարիա. 76.
 Սանկտոս սարկաւազ. 327. 328. 333.
 Սատուռնինեանք. 295.
 Սատուռնինոս. 247.
 Սարակինոսք. 503.
 Սարմատք. 351.
 Սենեկաս եպ. Երուսաղ. 243.
 Սեստոս. 529. 552. 581.
 Սերապիոն եպ. Անտիոքայ. 588. 443. 444.
 Սերապիոն վկայ. 496.
 Սերապիոն անկեալ. 513. 514.
 Սերենիոս Գրանիանոս. 253.
 Սերենոս աշակերտ Որոգինի. 430.
 Սերենոս այլ աշակերտ Որոգինի. 431.
 Սերուիլիոս Պաւլոս փոխանակ բղէշին Ասիացւոց. 303.
 Սեւերա կին Փիլիպպեայ կայսեր. 486.
 Սեւերոս և Սեւերիանոսք. 310. 311.
 Սեւերոս կայսր Հռովմայեցի. 403. 419. 437.
 Սեքստոս. 241. 243.
 Սէլանոս. 86.

Սիդոն . 649.
 Սիդոնիոս խոստովանող . 307.
 Սիկիլիա . 437 . 749 .
 Սիլուխանոս եպ . Եմեսացի . 649 .
 680 .
 Սիլուանոս եպիսկ . Գաղացապետ .
 680 .
 Սիմաքոս եպ . Երուսաղ . 367 .
 Սիմաքոս երեոնիա . 453 . 454 .
 Սիմէոն եպ . Երուսաղ . 187 . 212 .
 218 .
 Սիմոնացիք . 294 .
 Սիմոն մեզ . 76 . 99 .
 Սինատացիք . Սիւննատացիք .
 463 . 533 .
 Սիներոս հերետիկոս . 369 .
 Սիրակոսա . 748 .
 Սիրաք . 448 .
 Սկիւթացիք . 635 .
 Սկիւթիա . 146 .
 Սոգոմ . 407 .
 Սոկրատ . 283 .
 Սոկրատ եպ . Լաւոգիկիոյ . 897 .
 Սողոմէ , տէս Սաղոմէ .
 Սողոմոն . 724 .
 Սոսթենէս . 88 .
 Սով Հրէից . 155 .
 Սոտաս եպիսկ . 389 .
 Սոտեր եպիսկ . Հռոմայ . 292 .
 294 . 298 . 299 . 313 . 299 .
 Ստեփանոս նախասարկաւադ .
 73 . 76 . 82 .
 Ստեփանոս քահանայապ . 526 .
 529 .
 Ստեփանոս եպ . Լաւոգիկիեցի .
 604 .
 Ստրիկեանք . 364 .
 Ստրասոնեայ աշտարակ . 94 .
 Վաղենտինոս և Վաղենտինեանք . 256 . 264 . 295 .
 Վաղերիանոս . 537 .
 Վաղերիոս . 52 .
 Վաղէս եպ . Երուսաղեմի . 367 .
 Վատիկան . 135 .
 Վեննա քաղաք . 55 . 321 . 322 .
 327 .
 Վեսպասիանոս . 90 . 130 . 152 .
 178 .
 Վետտիոս Եպադատոս . 324 .

Վիկտոր քահանայապետ . 210 .
 210 . 396 . 406 .

Տատրանոս . 283 . 309 . 448 .
 Տարսն կիլիկեցապետ . 517 .
 Տափոսիք . 492 .
 Տելեսփորոս . 243 . 286 . 398 .
 580 .
 Տերաուզիանոս . 79 . 154 . 353 .
 Տերեր գետ . 161 .
 Տերերիոս . 78 . 79 . 83 . 87 .
 Տիմէոս անտիոքացի . տէս Տիմ .
 Թէոս Անտիոքայ եպիսկոպ .
 Տիմոթէոս . 123 .
 Տիմոթէոս եպիսկ . Անտիոքայ .
 596 .
 Տիտոս աշակերտ Պաւլոսի . 150 .
 Տիտոս կայսր . 162 . 176 . 178 .
 Տիմոն քաղաք . 388 .
 Տիւրանիոս . 649 .
 Տիւրանոս եպիսկ . Անտիոքայ .
 597 .
 Տիւրոս . 104 . 597 . 630 . 723 .
 Տուրիա որդի Տուրիայ . 63 .
 Տուրիաս եպիսկ . Երուսաղեմայ . 243 .
 Տրալացիք . 219 .
 Տրայիանոս . 186 . 215 . 240 .
 Տրիփոն Հրէայ . 289 .
 Տրոյիա . 221 .
 Փարիանոս քահանայապետ . 478 . 489 .
 Փարիոս եպիսկ . Անտիոքացապետ .
 494 . 506 . 552 .
 Փադոս . 98 .
 Փարիսեցիք . 295 .
 Փաւստինոս . 548 .
 Փաւստոս սարկաւադ . 541 . և
 այլն .
 Փաւստոս երէց . 630 .
 Փելլէքս . 119 . 122 .
 Փելլէքս քահանայապետ . 384 . 596 .
 Փենէ . 630 .
 Փեստոս . 123 . 128 . 131 .
 Փիարիոս . 606 .
 Փիլադելֆացիք . 221 .
 Փիլիպպոս . 76 . 77 . 78 .
 Փիլիմոն . 550 .
 Փիլէաս . 656 . 637 .

Էջ Գիրք Ա.

52	Պափեայ	Փաբեայ
58	'ի Նկարագիրսն	'ի գիրս Նրահանգաց
64	Հաւատացցես	Հաւատացես
65	զձեռն կալեալ	զձեռնէն կալեալ
68	Առերինիոս	Առերինիոս
—	Գալիլեացւոյն	Գալիլեացւոյն

Գիրք Բ.

74	զդիտութիւն իւր	շնորհ գիտութեան
86	անագան նոյնժամայն	անյապաղ նոյնժամայն
101	վասն ծագման նորա	վասն ծագման նոցա
—	մեքենայից նորա	մեքենայից նոցա
140	Գալիլեացւոց	Գալիլեացւոց

Գիրք Գ.

202	Փափաղգէայ	Վասպարատեայ
232	ընդ այլ գործակից	ընդ այլ գործակիցս

Գիրք Դ.

237	Աարգոն	Աերգոն
239	զլուկիոս Կետոս	զլուկիոս Առնիտոս
244	զբեթրերա	զբեթերա
267	սրբոց կաթողիկէ եկեղեցւոյն	սրբոց կաթողիկէ եկեղեցւոյն
293	'ի հինգերորդ	'ի հինգ
294	Ընդ որս	Ընդ որում
—	ընդ նոսա	ընդ նմա
—	Թէրութէս	Թէրութէս

Գիրք Ե.

352	Մեղտինացւոց	Մեղտինեցւոց
—	օտարք 'ի Հաւատոց	օտարք 'ի Հաւատոցս
355	Բիստոս	Սեքստոս
361	Թէոգիտոն	Թէոգիտոն
386	Եմիլեայ Պրոնտոնեայ	Եմիլեայ Պրոնտոնեայ
396	վասն Պորփիւռի	վասն Պապիրեայ
401	Պաղոմէացւոց	Պաղոմայիդացւոց
403	Մարկինի ուրումն	Մարկիանոս ումն

Գիրք Զ.

453	զԹէոգոտեայն	զԹէոգոտինին
467	Հիպոլիտէս	Հիպոլիտոս
467	Եղէկէէլ	Եղէկէէլ
490	Փաբիանոս	Փաբիոս

ԷՁ ԳԻՐԳ Է.

534	Ձնովատեանս	շնովատեանս
537	վասն Լիկիանու	վասն Լուկիանու
542	երկրպագանեմք	երկիր պագանեմք
543	Լիբէացուց	Լիբէացուց
545	կողաթացուց	կողուլթացուց
551	մերձեալ հեռասցին	մերժեալ հեռասցին
552	Թէոտենոս	Թէոտենիոս
560	Հերպեայ	Հերպեոնայ
562	անդգաբ	անգնաբ
569	բաւական եին	բաւական էր
572	կացցուք ուսմանս	կացցուք յուսմանս
580	առ Սւբուրա	առ Սւփորոն
582	աղաչեցին 'գրիոնեսիոս Ա. ղեքսանդրացիքն	աղաչեցին 'գրիոնեսիոս աղք. սանգրացին
584	դհինգեաւասան 'ամ	դհնգետասան ամ
596	Տիմոթէոս	Տիմէոս
597	'ի վերայ ծերանաներկացն Պափեայ	'ի վերայ ծերանաներկացն 'ի վերայ ծերանաներկացն
602	Յովսէպոս	Յովսեպոս
606	զՓիերիոս	զՓիերիոս
609	լստ Ովսերէայ	լստ Ովսերէայ

ԳԻՐԳ Ը.

622	Բայց ոք	բայց ողքս
637	առ Թմոյիսացիս	առ Թմոյացիս
638	խոնարհեցողց զանձն իւր մահու չափ	խոնարհեցողց զանձն իւր լեալ հնազանդ մահու չափ
640	'ի յողեվարս	'ի հողեվարս
—	գարմանոյ անտի կաղցու. րեալք	'ի գարմանոյ անտի կաղցուրեալք
655	այլ նոցունց	այլ 'ի նոցունց
665	Թէբայիկոս	Թէբայիկոս
668	խռովս սպառնալեաց	'ի խռովս սպառնալեաց
686	յոյժ խնդասցին	յոյժ խնդասցեն
690	սատարեւոյ	սատարեւ
691	երկու և երեք մեռեալս	երկու և երիս մեռեալս
693	սուալի Լիկիանայ	սուալի Լիկիանայ
696	նոցին հման	նոցին նման
699	Մաքսիմիոս	Մաքսիմիանոս
706	առ դատաւոր	առ դատաւորս
712	զԹէոտեկենոս	զԹէոտեկենոս
714	ստոյգ ժամանակն	զստոյգ ժամանակն
718	որ իբրև այսպիսի	որ իբրև այսպիսի
725	միահողջն	միահաղոյն
737	Ճմարտութեան	Ճմարտութեամբ
738	տարապեցուցինն	տառապեցուցինն
—	խոնարհեաց թող անց	խոնարհեաց թող անցուք

Փիլէսոս. 466. 468.
 Փիլէոս. 650.
 Փիլոն մասենադիր. 84. 107.
 115. 448.
 Փիլորոմոս. 656.
 Փիլոմենա. 369.
 Փիլիպպոս կայսր. 484. 489.
 Փիլիպպոս չորրորդապետ. 50.
 51. 83. 96.
 Փիլիպպոս. 293.
 Փիլիպպոս եպիսկ. Երեսազե-
 մ. 245.
 Փիլիպպոս մին յԵրկոտասանից.
 210. 396.
 Փիլիպպոս եպիսկ. Կրեոսացոյ.
 397. 302.
 Փիրմիլանոս. 475. 517. 582.
 Փիւնիկէ. 79. 630. 649.
 Փլաւիոս. Կղէմէս. 182.
 Փլորինոս, Փլորիանոս. 372. 390.
 391.

Փլորոս. 136.
 Փոնտիանոս Պապ. 468. 477.
 Փոտոմէննա. 431.
 Փուգանոս. 506.
 Փռիւզացոյ աղանդ. 135. 308.
 371.
 Փռիւգիա. 642.

Քափազգէա գիւղ. 202.
 Քերեմն սաղիկեան. 459.
 Քերեմն սարկաւազ. 541.
 Քերեմն եպիսկ. 503.
 Քեփրոյ. 545.
 Քոխարա. 42.
 Քոնստոս. 400. տես Սեստոս և
 Սէքստոս.
 Քրեստոս եպիսկ. Սիրահոսայ.
 748.

This book should be returned to
the Library on or before the last date
stamped below.

A fine of five cents a day is incurred
by retaining it beyond the specified
time.

Please return promptly.

~~APR 31 1932~~

~~OUT SEP 26 '44~~

MR 3 '75 H
CANCELLED 77/1949
FEB 13 1949

